IZMEĐU PRAVDE I REALPOLITIKE

Mesud Šadinlija

Izdavač
Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i
međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu

Za izdavača
Dr. Fikret Bečirović

Urednik
Dr. Sabahudin Šarić

Recenzenti
Dr. Safet Bandžović
Prof. dr. Zijad Šehić
Akademik Mirko Pejanović

Lektura
Mr. Sadžida Džuvić

Korice i DTP
Mr. Sead Muhić

Štampa
Štamparija Fojnica d.o.o.

Tiraž
500

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

341.382:355.4(497.6)"1992/1995"
94(497.6)"1992/1995"

ŠADINLIJA, Mesud
Između pravde i realpolitike : odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini : 1992-1995 / Mesud Šadinlija. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, 2018. - 782 str. : geogr. karte ; 25 cm

Bibliografija: str. 759-782 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst. - Summary.

ISBN 978-9958-028-29-8

COBISS.BH-ID 26573574

Mesud Šadinlija

IZMEĐU PRAVDE I REALPOLITIKE

Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992 - 1995

Sarajevo, 2018.

SADRŽAJ **str.**

UVOD 7

1. KONTEKST I AKTERI

1.1. Bosna i Hercegovina u disoluciji Jugoslavije 19

1.2. Odnos Jugoslavenske narodne armije prema Bosni i Hercegovini od kraja 1991. do transformacije 2. vojne oblasti u Vojsku Republike Srpske 48

1.3. Elementi oružanih snaga na teritoriji Bosne i Hercegovine početkom 1992. 66

2. OD CUTILEIROVOG PLANA DO LONDONSKE KONFERENCIJE

2.1. Cutileirov plan i diplomatski napori međunarodne zajednice od početka rata do Londonske konferencije 81

2.2. Borbena dejstva od početka rata do Londonske konferencije 153

- Kupres 153
- Bosanska Posavina 160
- Hercegovina 183
- Karakteristični problemi u odnosima HVO-a i TORBiH/ARBiH 202
- Sarajevo 220
- Podrinje 238
- Bosanska krajina 260

3. PERIOD VANCE-OWENOVOG MIROVNOG PLANA

3.1. Vance-Owenov plan 285

3.2. Borbena dejstva u vrijeme pregovora na osnovu Vance-Owenovog plana 338
- Sarajevo 359
- Podrinje 371
- Odnosi ARBiH i HVO-a 397

4. PERIOD OWEN-STOLTENBERGOVOG MIROVNOG PLANA
4.1 Owen-Stoltenbergov plan 423
4.2. Borbena dejstva u vrijeme pregovora na osnovu Owen-Stoltenbergovog plana 500
- Područje Sarajeva i Goražde 502
- Hercegovina i srednja Bosna 517
- Tešanjsko-dobojsko, maglajsko i zavidovićko bojište 538
- Posavski koridor 543
- Bosanska krajina 547

5. OD PLANA KONTAKT-GRUPE DO DEJTONA
5.1. Plan Kontakt-grupe i pokušaji njegove implementacije do početka pregovora u Dejtonu 559
5.2. Razvoj vojnih operacija od objave plana Kontakt-grupe do početka dejtonskih mirovnih pregovora 653
- Borbena dejstva tokom 1994. godine 653
- Borbena dejstva tokom 1995. godine 683

Zaključak 723
Summary 727
KARTE 733
Skraćenice 753
Izvori i literatura 759

Uvod

Opći politički i geostrateški interesi svjetskih sila bili su primarni uzrok nastanka i najsnažniji faktor opstanka Jugoslavije kao države nakon Prvog svjetskog rata. Isti činioci, sublimirani u principima na kojima su sile pobjednice vodile Drugi svjetski rat, stvorili su uslove za obnovu jugoslavenske države, s drugačijim društveno-političkim uređenjem i konstitucijom, kao i za više od četiri decenije njenog trajanja u bipolarnoj hladnoratovskoj shemi distribucije svjetske ekonomske, političke i vojne moći. Propašću komunističke ideologije, raspadom Sovjetskog Saveza i vojno-političkog bloka okupljenog oko njega Varšavskim ugovorom nastupio je period uspostave novog svjetskog poretka i novih mehanizama ispoljavanja moći i ostvarivanja interesa između SAD-a, kao jedine preostale supersile, njenih saveznika u Evropi i ostatka svijeta.

Ubrzo nakon pada Berlinskog zida, kao simbola hladnoratovske podjele Evrope, kriza jugoslavenske države, evidentna od početka osamdesetih, raspadom jedinstvene jugoslavenske komunističke partije ulazi u burnu fazu svoje kulminacije. Odnos međunarodne zajednice prema ovoj fazi jugoslavenske krize, uslovljen promjenama u međunarodnim odnosima i shodno njima izmijenjenom geostrateškom značaju Jugoslavije, najznačajnije je uticao na rasplet krize i raspad države. Iz tako uspostavljenih odnosa stvorene su mogućnosti da Srbija i Crna Gora, najprije tokom 1991. godine uzurpirajući, a od aprila 1992. potpuno preuzimajući jugoslavensku oružanu silu, povedu agresivne ratove u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Forme i instrumenti angažovanja međunarodne zajednice, najprije u ograničavanju intenziteta ratnih sukoba, a zatim i u medijaciji i pregovaranju s ciljem okončanja ratova, imali su bitan, često i presudan, uticaj na utvrđivanje strategije, planiranje širih operacija, pa čak i na taktiku primijenjenu na užim prostorima, kod svih ratujućih strana, u svim fazama ovih ratova.

Ustavnopravni, politički i administrativni položaj Bosne i Hercegovine unutar obje jugoslavenske države bio je primarno uslovljen srpsko-hrvatskim odnosima, fazama artikulacije i realizacije njihovih

nacionalnih ideja, strukturom i međusobnim odnosom snaga unutar srpske i hrvatske nacionalne politike, koji su, također, uvijek bili odlučujuće oblikovani unutar polja uticaja spomenutih međunarodnih odnosa i strategija velikih sila. Bez obzira na polustoljetni period afirmacije državnosti Bosne i Hercegovine kao ravnopravne republike u okviru SFRJ i nacionalne afirmacije Bošnjaka (pod imenom Muslimani) kao ravnopravnog državotvornog naroda, u vrijeme disolucije jugoslavenske države u krajnje zaoštrenoj formi pokazalo se da je ovaj dvostruki kumulativni faktor odlučujuće uticao na tok, dinamiku i formu procesa u kojima je rješavano pitanje državno-pravnog statusa i političke sudbine Bosne i Hercegovine.

Neuspjeh Konferencije o Jugoslaviji, koju je u septembru 1991. organizovala Evropska zajednica pod predsjedavanjem lorda Petera Carringtona (Piter Karington), da proces raspada države održi u mirnim vodama unaprijed utvrđenih principa traženja uravnoteženog i pravednog rješenja, nastao kao posljedica odbijanja Srbije da prihvati predloženo okvirno rješenje, uz istovremeni izostanak efikasnog odgovora međunarodne zajednice na takav stav, rezultirao je eskalacijom rata u Hrvatskoj. Uključivanje Cyrusa Vancea (Sajrus Vens), kao specijalnog izaslanika generalnog sekretara UN-a, i kriteriji koje je on uveo u mirovni proces označili su otklon velikih sila od principa legalnosti i pravičnosti prema realpolitici i ograničavanju sukoba. Ova neprincipijelnost ubrzo je proizvela katastrofalne posljedice po mir i političku stabilnost Bosne i Hercegovine i predstavljala jednu od konstantnih karakteristika diplomatskih napora i pregovaračkog procesa pokrenutog s ciljem iznalaženja, najprije političkog rješenja krize kroz medijaciju koju je u ime Evropske zajednice vodio portugalski diplomata José Cutileiro (Žoze Kutiljero), a zatim, nakon početka agresije na Bosnu i Hercegovinu i rasplamsavanja ratnog požara u njoj, i iznalaženja mirovnog rješenja sukoba u svim fazama rada Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji. Prihvatanjem principa etničkog određenja dijelova teritorije Bosne i Hercegovine, iako za njega nije bilo nikakvog historijskog i ustavnopravnog utemeljenja, uz istovremeno puno uvažavanje stanja na terenu stvorenog primjenom sirovog prava jačeg, međunarodna zajednica je kroz sve faze mirovnog

posredovanja, takvim svojim uticajem, otvarala vrata nastojanjima da se ratnim djelovanjem stvore etnički čiste teritorije, pri čemu su počinjeni masovni i teški ratni zločini, uključujući i genocid kao najteži oblik zločina. Tako su već polazne osnove ovih mirovnih planova uticale na određivanje početnih ciljeva i dinamike ratnih operacija. Njihov sadržaj, pogotovo mape kojima su određivane buduće etničke teritorije, pregovaračka dinamika i korišteni metodi pritiska na strane u pregovorima imali su snažnog uticaja na ratne planove i tok vojnih operacija u Bosni i Hercegovini. S druge strane, ratujuće vojske su cijelim tokom rata svojim djelovanjem pokušavale su stvoriti stanje na ratištu koje bi uticalo na pregovaračke pozicije njihovih političkih predstavnika, na tok, dinamiku i ishod mirovnih pregovora.

Unutar ovakve matrice postavljena je početna hipoteza na osnovu koje smo izvršili istraživanje čiji je prvi rezultat bila doktorska disertacija pod naslovom „Odnos mirovnih planova i vojnih operacija na ratištu u Bosni i Hercegovini 1992-1995“, odbranjena 7. septembra 2017. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.[1] Nakon dodatne godine rada uloženog u pokušaj dogradnje i poboljšanja rukopisa, pred čitalačku publiku izlazi pod naslovom ***Između pravde i realpolitike: Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992 - 1995***.

Iz samog naslova uočavaju se dva bitna aspekta teme: diplomatski i vojni. Kada je u pitanju istraženost diplomatskog aspekta, uočljivo je obilje naslova koji se iz ugla historije, prava, sociologije, političkih, vojnih i drugih nauka i oblasti ljudskog interesovanja bave jugoslavenskom krizom, postjugoslavenskim ratovima i posebno ratom u Bosni i Hercegovini, u različitim slojevima njegovog značaja. U klasičnim formama političke i diplomatske historije, bez obzira na činjenicu da se radilo o lokalizovanom ratnom požaru na Balkanu, ali s obzirom na kontekst i važne međunarodne aktere njegove lokalizacije, događaji kojima se bavimo dobili su značaj kao predmet istraživanja širom svijeta. Brojni su radovi koji se bave samim mirovnim pregovorima, njihovom formom i metodom rada te

[1] Disertacija je odbranjena pred komisijom u sastavu: prof. dr. Smail Čekić, predsjednik, prof. dr. Zijad Šehić, mentor, i prof. dr. Husnija Kamberović, član.

pokušajima artikulacije njihovih teorijskih modela. Značajno mjesto u ovoj vrsti literature predstavljaju radovi koji se bave odnosom primjene vojne sile kao instrumenta mirovnog procesa, i u pogledu nametanja, i u pogledu održavanja mira, u okviru misije UN-a i izvan njega. U tom smislu posebno je poticajan za istraživanje historijski presedan prve borbene upotrebe ogromnog vojnog potencijala NATO-saveza, koji se desio u ratu u Bosni i Hercegovini, što je rezultiralo velikim brojem radova u raznim naučnim oblastima, uključujući vojne nauke i ratnu vještinu. Po razmjerama velik i primijenjenim formama raznolik, i humanitarni angažman različitih međunarodnih organizacija bio je čest predmet istraživanja. Formiranje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY) u toku živog ratnog sukoba, kao još jedan historijski presedan, njegova praksa i uticaj, također su tema velikog broja radova. Jedan broj objavljenih knjiga i naučnih radova ove vrste, koji su bili od koristi za naše istraživanje, naveden je u pregledu korištene literature.

Dokumenti i arhivska građa nastala u toku opisanih diplomatskih aktivnosti u najvećoj mjeri još uvijek nisu dostupni. Pojavili su se prvi setovi dokumenata s kojih su skinute klasifikacijske oznake. Dostupni su u jednom broju dokumenti UN-a i NATO-saveza, preko online platformi ovih organizacija. Dio stenograma visokih političkih tijela Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine dostupan je dijelom u objavljenim publikacijama, dijelom u elektronskim bazama podataka ICTY-a ili na drugim platformama vezanim za rad ovog i drugih sudskih tijela. Važan i nezaobilazan historijski izvor, kao i u diplomatskoj historiji svakog perioda, predstavljaju memoari i kazivanja neposrednih aktera historijskih događaja. Detaljan popis korištenih memoarskih radova državnika, političara, diplomata i vojnika involviranih u rat i u traženje mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu naveden je u popisu literature. U nenadoknadivom nedostatku arhivske građe važan izvor koji je u velikoj mjeri korišten u našem istraživanju predstavljala je štampa. Korišteni dnevni listovi i periodika navedeni su u popisu izvora.

U obilju literature i multidisciplinarnom bogatstvu pristupa temi diplomatskog posredovanja i mirovnih napora međunarodne zajednice na

zaustavljanju rata u Bosni i Hercegovini i traganju za formulom održivog mira, u ovom radu nužno mose se ograničili na utvrđivanje okvira konstrukcije mirovnih planova u pojedinim fazama, na njihovu ustavnopravnu suštinu, vojno-politički kontekst i hronologiju. Izvan ove osnove dalje smo kretali samo u pravcu utvrđivanja načina i intenziteta s kojim su sadržaji pregovora, naročiti prijedlozi različitih teritorijalnih rješenja neposredno i posredno uticali na vojne operacije u vremenu i prostoru.

Vojni aspekt teme u svjetskoj literaturi nije obrađen ni približno u onoj mjeri u kojoj je to slučaj s diplomatskim i političkim aspektima. Korisne uvide nude projekti koji su svjetlo dana ugledali u okvirima američke agencije CIA i holandskog instituta NIOD, te nekoliko radova vojne provenijencije koji, kroz analize vazdušnih udara i bliske vazdušne podrške UN-ovim snagama, u kontekstu ovih aktivnosti daju korisne informacije o događajima na terenu koji su im prethodili, rekonstruišući ih iz nama nedostupnih vojnih izvora. Jedan broj naslova koji se bave samim ratom i vojnim operacijama, nivoom poznavanja činjenica i stručnim kompetencijama nisu bili od koristi u našim istraživanjima, dok su ostali navedeni u popisu literature.

Bibliografija radova o ratnim zbivanjima u periodu 1992-1995. objavljenih u Bosni i Hercegovini i brojna je i šarolika. Objavljen je veliki broj monografija ratnih jedinica ARBiH, VRS i HVO. Ovi radovi u pojedinim segmentima predstavljaju značajan doprinos istraživanju teme. S obzirom na heterogenost pristupa i metodološke zasnovanosti, neophodan je kritički pristup u korištenju njihovih rezultata, kojeg smo se u ovom radu nastojali pridržavati. Postoje i radovi koji se bave ratnim zbivanjima, stradanjima i oružanom borbom na pojedinim područjima: mjesnim zajednicama, općinama i regijama Bosne i Hercegovine. Oni dopunjuju tematski okvir monografskih izdanja različitih vojnih formacija. Koristan segment predstavljaju naučni, stručni i memoarski radovi komandanata i nekih od najodgovornijih vojnih starješina. Jedan broj monografskih publikacija bavi se pojedinim ratnim operacijama i pojedinim konkretnim temama iz historije rata (poput pregleda komandanata i odlikovanih pripadnika vojnih formacija, pregleda

poginulih boraca i drugim). Značajan broj priloga, raznolikih po temama i naučnim i stručnim oblastima kojima pripadaju, nastali su kao rezultat rada na naučnim konferencijama i okruglim stolovima i publikovani su u tematskim zbornicima.

Ovi radovi po ozbiljnosti pristupa njihovih autora, izvorima i metodologiji na kojima su zasnovani, akribiji i svim drugim karakteristikama pisanog djela koji bi se mogli uzeti u obzir krajnje su heterogeni i mogu se razvrstati duž cijele vrijednosne skale, od amaterskih pokušaja do ozbiljnih naučnih radova.

Arhivska građa važna za istraživanje vojnih operacija u ratu u Bosni i Hercegovini djelomično je dostupna istraživačima. Građa oružanih formacija u Bosni i Hercegovini danas se čuva u arhivskim depoima u nadležnosti Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Banjoj Luci i Mostaru i nije dostupna široj javnosti niti istraživačima. Mi smo u toku dugogodišnjeg profesionalnog rada u Arhivu Armije RBiH imali priliku izvršiti istraživanja vezana za temu ovog rada. Značajni dijelovi arhivske građe VRS i HVO, kao i dio dokumentacije o učešću dijelova vojnih formacija VJ i HV u ratu u Bosni i Hercegovini, u posjedu je ICTY-a i uglavnom su dostupni kroz njegovu elektronsku bazu podataka sudskih dokumenata. Značajan doprinos predstavljaju i obimne zbirke dokumenata nastale u krugu timova odbrane pojedinih haških optuženika ili u vezi s nekim od sudskih postupaka pred ICTY-em, koje su također dostupne preko pojedinih online platformi. Korišteni izvori detaljno su pobrojani u popisu.

Naučno istraživanje na opisanom materijalu izvršili smo u metodološkim okvirima historijske nauke. Glavni problem u fazi analize dostupnih historijskih izvora bio je opći problem rada u oblasti savremene historije, koji se odnosi na enorman broj dokumenata i različitog pisanog materijala koji je trebalo obraditi. Činjenica da su primarni fondovi bili djelomično nedostupni u ovom pogledu nije bila od pomoći, već je, naprotiv, nalagala pažljiviju unutanju kritiku pri ocjeni relevantnosti dostupnih izvora. Problem koji se pojavio u fazi sinteze, kao mogućnost da samo izlaganje, u kojem bi složene i često na različite načine posredovane činjenice političkih i diplomatskih

aktivnosti bile dovedene u neposrednu vezu s intenzivnim, širokim i promjenjivim vojnim operacijama na terenu, postane nekonzistentno i nepregledno, riješili smo instrumentima historijske nauke, tako što smo cijeli proces izložili na istoj vremenskoj liniji u dva paralelna stratuma, pri čemu smo periodizaciju odredili prema fazama diplomatskih aktivnosti. Tako svaka glava ovog rada, osim uvodne prve, sadrži dva poglavlja, od kojih u prvom izlažemo bitne aspekte pojedinih mirovnih planova, njihovu hronologiju, glavni tok i sporedne rukavce zbivanja, pri čemu smo nastojali akcentirati činjenice koje su po našem mišljenju uticale na opći razvoj situacije na ratištu u Bosni i Hercegovini, kao i na vojne operacije u pojedinim dijelovima zemlje. U drugom poglavlju unutar svake glave rada nastojali smo, u mjeri u kojoj je to bilo moguće, u vrtlogu borbi i ratnih događaja kroz vojno-historijski diskurs uočiti i naznačiti neposredne i posredne poveznice s prethodno utvrđenim činjenicama.

U spomenutoj prvoj glavi, naslovljenoj „KONTEKST I AKTERI“, dali smo kratak politički i vojni kontekst događaja kojima se bavimo u ovom radu. Izložili smo vrlo sažetu sliku nastanka, toka i posljedica jugoslavenske krize, s posebnim osvrtom na njen uticaj na položaj i odnose unutar Bosne i Hercegovine do okončanja prve faze rata u Hrvatskoj činom Sarajevskog primirja. Posebno smo izložili, kao suštinski bitan, odnos JNA i njenog vojnog vrha prema Bosni i Hercegovini, što je bilo neophodno za razumijevanje transformacije JNA u Bosni i Hercegovini u VSrRBiH, odnosno VRS. U trećem poglavlju ovog dijela rada izložili smo činjenice o elementima svih oružanih snaga prisutnih na teritoriji Bosne i Hercegovine početkom 1992.

U drugoj glavi pod naslovom „OD CUTILEIROVOG PLANA DO LONDONSKE KONFERENCIJE“ izložili smo tok i mehanizme uticaja principa koje je međunarodna zajednica afirmisala u svom pristupu rješavanju oružanog sukoba u Hrvatskoj na razvoj političkih odnosa i stavova pojedinih političkih aktera u Bosni i Hercegovini i okruženju, koji možda nisu bili odlučujući u pogledu formulisanja strateških nacionalnih ciljeva i otvorenih zahtjeva za podjelom zemlje na etničkom

principu, ali su u velikoj mjeri uticali na taktiku, dinamiku i formu u kojoj su ovi zahtjevi postavljeni. Teritorijalne zahtjeve pojedinih nacionalnih rukovodstava u odnosu na Bosnu i Hercegovinu nastojali smo precizirati i utvrditi područja sukoba iskazanih etno-političkih pretenzija, koja smo u okviru drugog poglavlja opisali i kao poprišta najvažnijih vojnih operacija u naznačenom periodu. U tom smislu nastojali smo uočiti i uticaj zakazivanja Londonske konferencije za kraj augusta 1992. na opći razvoj prilika i intenzitet i ciljeve vojnih operacija. Zaključci, koji su na vrlo direktan način odbili priznavanje prava na teritoriju osvojenu silom i osudili vanjsko vojno uplitanje, predstavljali su svojevrsno resetovanje angažmana međunarodne zajednice i kratkotrajnu ponovnu afirmaciju principa međunarodnog prava i pravde u odnosu na realpolitiku.

U trećoj glavi naslovljenoj „PERIOD VANCE-OWENOVOG MIROVNOG PLANA“ izložili smo činjenice vezane za način i hronologiju brzog ponovnog odstupanja međunarodnih posrednika od principa reafirmisanih Londonskom konferencijom, kroz djelovanje kopredsjednika Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, Cyrusa Vancea i Davida Owena (Dejvid Oven), od septembra 1992. do maja 1993. godine. U literaturi je već postala opće mjesto tvrdnja da je Vance-Owenov mirovni plan uzrokovao oružani sukob HV-a i HVO-a s Armijom RBiH. Mi smo u ovom radu nastojali napraviti otklon u odnosu na ovo, u suštini tačno ali površno tumačenje, i nastojali izložiti dublju sliku stvarnog odnosa hrvatske nacionalne politike prema Bosni i Hercegovini i djelovanja njenih oružanih formacija. U odnosu na utvrđene strateške ciljeve srpske nacionalne politike, pokušali smo utvrditi i uticaj Vance-Owenovih prijedloga, prvenstveno teritorijalnog rješenja, na vojne operacije srpskih snaga. Naravno, i odnos državnog vrha Republike Bosne i Hercegovine i njenih oružanih snaga propitivan je u odnosu na korelaciju između političke platforme, ustavne uloge i složenog vojnog i političkog stanja.

Glava „PERIOD OWEN-STOLTENBERGOVOG MIROVNOG PLANA“ bavi se stanjem i procesima u okviru bosanskohercegovačke krize u kojima su krajnji ciljevi i stvarni odnosi pojedinih nacionalnih

politika gotovo do krajnosti ogoljeni i otvoreni, kao i primijenjeni realpolitički koncept međunarodne zajednice. Od juna 1993. do marta 1994. i Vašingtonskog sporazuma, kretanjem po ritmičnoj amplitudi krize, politički stavovi izvedeni su na čistinu prihvatanjem podjele Bosne i Hercegovine na tri etničke države, a vojne operacije su u ovoj fazi bile sredstvo da se zada završni udarac i nametne prihvatanje podjele. S tom svrhom aktiviran je i separatistički projekt autonomije Fikreta Abdića u Velikoj Kladuši, koji je kao politički plan s ciljem delegitimisanja državnih organa Republike Bosne i Hercegovine u pregovaračkom procesu pokrenuo krvavi međubošnjački sukob na području Krajine.

Posljednja, peta glava rada pod naslovom „OD PLANA KONTAKT-GRUPE DO DEJTONA“, mada pokriva najduži vremenski period, od juna 1994. do oktobra 1995. godine, predstavljala je manje složen istraživački zadatak u odnosu na sve prethodne. Planom Kontakt-grupe definisana je teritorijalna distribucija Bosne i Hercegovine između dva predviđena entiteta u omjeru 51:49%. Suština procesa kanalisanog ovim nepromijenjenim zahtjevom, kojim se bavimo u ovom poglavlju, sastojala se u nastojanju aktera da u okviru zadatog omjera u što većoj mjeri obezbijede ostvarivanje vlastitih strateških ciljeva. Prihvatanje definisanih kvota uslijedilo je tek kada su one postignute vojnim operacijama na terenu. Nakon toga operacije su zaustavljene i potpisan je mirovni sporazum.

Tekst sadrži poseban dodatak od 17 karata na kojima su prikazani prijedlozi o teritorijalnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine u raznim fazama mirovnih pregovora i naznačene sporne teritorije između zahtjeva pojedinih strana u procesu, te dodatke s popisima korištenih skraćenica, izvora i literature.

1. KONTEKST I AKTERI

1.1. Bosna i Hercegovina u disoluciji Jugoslavije

Početkom 1990. godine Jugoslavija je ušla u završnu fazu disolucije. Savez komunista Jugoslavije se, nakon više od četiri decenije monopola na vlast, raspao. S njim su nestali ideološki okviri i nužne političke pretpostavke na kojima je počivao smisao postojanja jugoslavenske države kao federacije šest republika koje su bile izvorni nosioci suvereniteta. Svi mehanizmi i savezne institucije koji su omogućavali njeno funkcionisanje bili su u blokadi. Izuzetak je donekle predstavljala savezna vlada premijera Ante Markovića, koja je uz početne ekonomske uspjehe imala i određenu međunarodnu podršku na početku internacionalizacije krize.

Polovinom februara 1990. u saveznoj skupštini prihvaćena je inicijativa Predsjedništva SFRJ da se pristupi donošenju novog ustava. Nije bilo velikog optimizma u pogledu uspjeha ove inicijative. Krajem marta srpsko rukovodstvo predviđalo je raspad države na taj način što će republike donijeti nove ustave koji će biti u suprotnosti s važećim Ustavom SFRJ, a kako novi savezni ustav neće biti usvojen, jedino moguće rješenje za zajednicu bilo bi ono na koje Srbi nisu htjeli pristati – konfederalna zajednica republika. To je bila prilično realistična procjena mogućeg razvoja događaja unutar kojeg je srpsko rukovodstvo problem željelo svesti na međusobne odnose naroda, a ne republika. Na taj način nužno su otvarana teritorijalna pitanja koja se nisu mogla rješavati bez rata, u kojem po njihovom mišljenju Bosna i Hercegovina nije mogla opstati.[2]

Kada su održani prvi višestranački izbori u Sloveniji i Hrvatskoj, u aprilu 1990, parlamentarnu većinu u oba slučaja osvojila je

[2] Borisav Jović, ***Poslednji dani SFRJ: izvodi iz dnevnika***, autor, Beograd, 1996, 131; Godinu kasnije, 28. marta 1991, na sastanku predsjednika republika u Splitu, Slobodan Milošević je pitanje granica, kao nužno u procesu jugoslavenske disolucije, postavio na sasvim otvoren način, rekavši da postoje „mnoga sporna pitanja, uključujući i pitanje granica u slučaju da dolazi do podele Jugoslavije na suverene države“. “Zapisnik razgovora predsjednika republika i predsjednika predsjedništava republika, Split 28. ožujka 1991.”, **NATIONAL SECURITY AND THE FUTURE** (Zagreb) 3-4 (14), 2013, 103-380.

opozicija. Političke snage koje su došle na vlast bile su izrazito antijugoslavenske. I srpska politika bila je duboko antijugoslavenska, barem od kada se prihvatila ostvarenja nacionalnog programa naznačenog Memorandumom SANU, čiji je tekst u javnost dospio u septembru 1986. Nakon jasnih znakova prema čemu ovakav razvoj političkih odnosa vodi, Predsjedništvo Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine je na sjednici održanoj 9. maja 1990. godine istaklo da republičke granice u okviru Jugoslavije smatra riješenim pitanjem, te da će u tom smislu SRBiH upotrijebiti sva sredstva pravne države u zaštiti integriteta republike, njenog položaja i ravnopravne uloge u federaciji.[3]

Jugoslavenski vojni vrh je, uz znanje i saglasnost srpskog bloka u vrhu federacije (članovi Predsjedništva SFRJ iz Srbije, Crne Gore, Vojvodine i Kosova), i naravno rukovodstva Srbije, 14. maja 1990. naredio i, preko potčinjenih komandi i jedinica JNA, oduzeo naoružanje Teritorijalnoj odbrani u nekim republikama i u pojedinim dijelovima drugih republika i smjestio ga u kasarne JNA.[4] Odluka je donesena dan prije nego je funkciju predsjednika Predsjedništva SFRJ preuzeo predstavnik Srbije Borisav Jović, koji je u svom nastupnom govoru u Skupštini SFRJ rekao da, ko god želi, može napustiti Jugoslaviju, ali samo na ustavan način i mirnim putem.[5] Predsjedništvo SFRJ je 29. maja

[3] „SRBiH je zajednica svih naroda koji u njoj žive i u njoj ni jedan narod nema ni veća, ali ni manja prava. To je istorijska tekovina naroda Bosne i Hercegovine plaćena brojnim žrtvama i odricanjima i to niko ne smije dovoditi u pitanje.“ „Narušena zakonitost“, ***Oslobođenje*** (Sarajevo), 10. 5. 1990, 3. Težinu saopćenju i u njemu iznesenim stavovima davala je i činjenica da je u radu sjednice Predsjedništva koja se bavila razmatranjem aktuelnih pitanja političko-bezbjednosne situacije u Republici, osim članova Predsjedništva SRBiH, učestvovao i predsjednik Skupštine SRBiH, zatim predsjednik i jedan broj članova Izvršnog vijeća SRBiH (republičke vlade), dakle gotovo svi članovi najviših organa republičke državne vlasti.

[4] „Informacija o merama koje je SSNO preduzeo radi sigurnijeg obezbeđenja naoružanja teritorijalne odbrane na prostoru cele Jugoslavije“, ***Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990-1991 godine*** (priredili Slavoljub Šušić, Zlatoje Terzić i Nikola Petrović) (dalje: ***Zbornik dokumenata***), VIZ, Beograd, 2002, 77-79.

[5] **ICTY:** Predmet Milošević (IT-02-54), „Izjava na osnovu Pravila 89 (F) Borislav Jović“, http://www.icty.org /x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-witjovic.htm; Srpsko tumačenje ustavnog načina izlaska iz Jugoslavije priznavalo je

prihvatilo informaciju vojnog vrha o preduzetim mjerama oduzimanja naoružanja i konstatovalo da se radi o mjerama iz nadležnosti Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i odbacilo optužbe o političkoj pozadini provedenog razoružanja.[6]

Slovenija i Hrvatska su nakon izbora postepeno stvarale političke i ustavnopravne pretpostavke vlastitog osamostaljenja. Iste pripreme obavljane su u Srbiji, samo obrnutim redoslijedom, jer je njeno rukovodstvo odlučilo najprije provesti ustavne promjene koje bi pokrajinama ostavile samo formalnu autonomiju, a zatim raspisati višestranačke izbore. Ova odluka pokrenula je novi talas demonstracija na Kosovu.[7]

Na referendumu održanom 1. jula 1990. građani Srbije podržali su nacrt novog Ustava Republike. Narednog dana slovenački parlament usvojio je Deklaraciju o punoj suverenosti države Republike

---

pravo na samoopredjeljenje isključivo narodima, ne republikama. „...smatram da o sudbini Jugoslavije u krizi ne može da odlučuje u krajnjoj instanci bilo ko drugi osim svakog jugoslovenskog naroda za sebe, izjašnjavajući se na referendumu o kome govorim. Da li želi da se izdvoji iz Jugoslavije ili da u njoj ostane“, rekao je Slobodan Milošević prema: “Zapisnik razgovora predsjednika republika i predsjednika predsjedništava republika, Split 28. ožujka 1991.”, **NATIONAL SECURITY AND THE FUTURE** (Zagreb) 3-4 (14), 2013, 103-380. To je, naravno, u svakom slučaju otvaralo pitanje granica, koje je nužno vodilo u rat.

[6] „Predsedništvima SR i SAP“, ***Zbornik dokumenata,*** 80-81. O ustavnoj i zakonskoj kompetenciji načelnika generalštaba da naredi oduzimanje naoružanja i uopće o njegovim kompetencijama u rukovođenju i komandovanju teritorijalnom odbranom u: Martin Špegelj, ***Sjećanja vojnika***, Znanje, Zagreb, 2002, 72; Razoružanje nije do kraja provedeno u Sloveniji, usljed otpora koje je republičko rukovodstvo pružilo ovoj nelegalnoj akciji, no prešućeno je da nije provedeno ni u Srbiji, ni u Vojvodini, a da je u Crnoj Gori provedeno samo u sredinama s muslimanskom većinom. Ivan Veselinović, “JNA u minulom ratu“, ***JNA beznađe zla*** (intervjui F. Ademovića), Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1997, 233. Smail Čekić, ***Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu - planiranje, priprema, izvođenje*****,** knjiga I, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava - KULT/B, Sarajevo, 2004, 126.

[7] Represija i nasilje kojima su srbijanske vlasti odgovorile na demonstracije skrenule su pažnju svijeta na nepoštivanje ljudskih prava na Kosovu, pa je krajem augusta došlo i do posjete grupe američkih senatora. Paul Garde, ***Život i smrt Jugoslavije***, Ceres, Zagreb, 1996, 280.

Slovenije.[8] Hrvatski Sabor je 25. jula usvojio ustavne amandmane kojima je republika prestala biti socijalistička i u državne simbole vraćen povijesni hrvatski grb s crveno-bijelim poljima. Istog dana usvojena je deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda i osnovano Srpsko nacionalno vijeće, kao organ Srba u Hrvatskoj.[9]

Skupština SR Bosne i Hercegovine je u junu 1990. usvojila ustavne amandmane koji su se odnosili na eksplicitnu definiciju Bosne i Hercegovine kao „demokratske suverene države ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive", te na definiciju jedinstvenosti i nedjeljivosti njene teritorije, čije se granice mogu mijenjati samo odlukom Skupštine na osnovu prethodno izražene volje građana na referendumu, ako se za izmjenu granica odluči najmanje dvije trećine ukupnog broja birača.[10]

Slovenija se zalagala za konfederalnu redefiniciju državne zajednice, za koju je bilo posve izvjesno da je Srbija neće prihvatiti. Alternativa takvom rješenju bila je samo državna nezavisnost.[11] Srbiji je bilo svejedno gdje će Slovenija nakon kraja Jugoslavije, ali je bila otvoreno zainteresovana za teritorije koje je smatrala srpskim, a koje su se nalazile u granicama Crne Gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, tako da ni konfederaciju, ni kraj Jugoslavije nije prihvatala bez otvaranja pitanja međurepubličkih granica. Hrvatska je slijedila Sloveniju u dinamici koraka ka izdvajanju iz Jugoslavije. Istovremeno je njena politička elita pokazivala znake spremnosti da slijedi i Srbiju ako ova otvori pitanje granica i da u tom slučaju i Hrvatska računa na dio plijena.[12] Polovinom

[8] ***Zbornik dokumenata,*** 82.

[9] Garde, 1996, 274-276; Janko Velimirović i drugi, ***Hronologija 1992 - 1995.***, Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka, 2002, 13-14.

[10] Sakib Softić, ***Pravna priroda rata u Bosni i Hercegovini***, VKBI, Sarajevo, 2000, 158-159.

[11] "Zapisnik razgovora predsjednika republika i predsjednika predsjedništava republika, Split 28. ožujka 1991.", **NATIONAL SECURITY AND THE FUTURE** (Zagreb) 3-4 (14), 2013, 103-380.

[12] U američkoj ambasadi u Beogradu 26. februara 1990. godine održan je sastanak Lawrencea Eagleburgera, pomoćnika američkog državnog sekretara, s predstavnicima tadašnje jugoslavenske opozicije. Tom prilikom je Vladimir Šeks, kao predstavnik stranke koja će na skorim izborima u Hrvatskoj odnijeti uvjerljivu

septembra, na predizbornom skupu u Velikoj Kladuši, najmasovnijem ikad održanom u Bosni i Hercegovini, predsjednik Stranke demokratske akcije Alija Izetbegović izjavio je da ova republika, u slučaju izdvajanja Slovenije i Hrvatske, neće ostati s onim što od Jugoslavije ostane.[13] Makedonija se u ovom pogledu nedvosmisleno izjasnila tek naredne godine,[14] dok je crnogorsko rukovodstvo do kraja raspleta jugoslavenske krize slijedilo Srbiju.

Amandmanima na Ustav Slovenije, usvojenim 27. i 28. septembra 1990. godine, i Ustavnim zakonom za njihovo provođenje, Slovenija se definitivno isključila iz pravnog sistema Jugoslavije, osim u elementima koji su joj bili od interesa, i u potpunosti preuzela poslove odbrane i komandovanje svojom Teritorijalnom odbranom.[15] Istoga dana, 28. septembra, svečano je proglašen novi Ustav Srbije, koji je Srbiju doveo u potpuno istu poziciju prema federaciji kao Sloveniju njeni amandmani, u svemu, pa i u oblasti odbrane.[16] Hrvatska je 8. novembra, prateći Sloveniju i Srbiju, donijela izmjene i dopune svog zakona o odbrani.[17]

---

pobjedu, izjavio kako je HDZ spreman priznati republičke granice, ali ako se bilo koje granice u Jugoslaviji budu mijenjale „Hrvati ne bi smjeli ostati izvan uticaja svoje republike". Na Eagleburgerovo pitanje da li bi isto pravo priznao Srbima u Hrvatskoj, hladno je odgovorio sa ne. Warren Zimmermann, ***Izvori jedne katastrofe***, Globus/Znanje, Zagreb, 1997, 81. Tuđman je na sastanku sa svojim kadrovima iz BiH krajem decembra 1991. potvrdio da su „...još 1989. u svom proglasu, povijesnom proglasu HDZ-a kazali da smo za suverenu Bosnu i Hercegovinu ali ako se postavlja njezin opstanak da onda sa gledišta interesa hrvatskog naroda moramo postaviti pitanje, pitanje granica Hrvatske". „Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana s delegacijom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine uz nazočnost dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. prosinca 1991. godine", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, (ur. Predrag Lucić), Kultura&Rasvjeta - Civitas, Split - Sarajevo, 2005, 86-87.

[13] „Predizborni skup Stranke demokratske akcije u Velikoj Kladuši: Abdić pristupio SDA", **Oslobođenje**, 16. 9. 1990, 3.

[14] Velimirović, 27.

[15] ***Zbornik dokumenata,*** 83-157, prilozi: 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22.

[16] Srđa Popović: „Kako smo branili Jugoslaviju", ***Milošević vs Jugoslavija***, Beograd, 2004, 11-40.

[17] „Informacija o izmenama i dopunama Zakona o opštenarodnoj odbrani SR Hrvatske", ***Zbornik dokumenata,*** 158-161.

Građani Slovenije, na plebiscitu održanom 23. decembra, velikom većinom izjasnili su se za državnu samostalnost. Proces razdruživanja s Jugoslavijom trebao je biti okončan za šest mjeseci.[18] Istoga dana u hrvatskom Saboru je usvojen novi Ustav Hrvatske, s praktično istim posljedicama[19] kakve je imao slovenački plebiscit i septembarski Ustav Srbije.[20]

U novembru 1990. u Bosni i Hercegovini su održani višestranački parlamentarni izbori. Na nivou republike na vlast je došla koalicija triju nacionalnih stranaka: Stranke demokratske akcije (SDA), Srpske demokratske stranke (SDS) i Hrvatske demokratske zajednice (HDZ). U Predsjedništvo SRBiH izabrani su kandidati navedenih stranaka. U dva vijeća Skupštine SRBiH pobjedničke stranke osvojile su uvjerljivu većinu: SDA 35,85%, SDS 30% i HDZ 18,35% od ukupno 240 mandata.[21] U 109 bosanskohercegovačkih općina i Gradu Sarajevu, sa svega nekoliko izuzetaka, na vlast su došle iste stranke, samostalno ili u međusobnim koalicijama.

Vojni vrh početkom 1991. odlučio je uzeti aktivno učešće u raspletu političke krize. Na inicijativu JNA Predsjedništvo SFRJ je 9. januara izdalo naredbu da se svi oružani sastavi koji nisu dio jedinstvenih oružanih snaga rasformiraju, a njihovo naoružanje preda JNA.[22] Slovenija je svoje snage naoružavala u okviru teritorijalne odbrane, koja je po ustavu bila dio jedinstvenih oružanih snaga. Hrvatska je naoružavala snage u sastavu policije, također u legalnim okvirima. Naredba se formalno-pravno i u legalnoj proceduri nije mogla primijeniti na strukture kojima je bila namijenjena. To je znala i Armija, ali joj je

[18] „Slavlje prije rezultata", **Oslobođenje**, 24. 12. 1990, 3.

[19] U članu 140. rečeno je da Republika Hrvatska ostaje u okviru SFRJ do novog sporazuma jugoslavenskih republika ili dok Sabor Republike Hrvatske drugačije ne odluči. Za ovakvu odluku o istupanju iz Jugoslavije, po članu 135. ovog ustava, bila je potrebna dvotrećinska saborska većina, koja je morala biti potvrđena na referendumu građana, ali se u slučaju vanrednih prilika mogla provesti i samo na osnovu odluke dvotrećinske saborske većine. „Temelj suverenosti i samostalnosti", **Oslobođenje**, 23. 12. 1990, 2.

[20] Popović, 27.

[21] Suad Arnautović, ***Izbori u Bosni i Hercegovini '90 – Analiza izbornog procesa***, Promocult, Sarajevo, 1996, 108.

[22] „Naredba Predsedništva SFRJ", ***Zbornik dokumenata,*** 237-238.

naredba i očekivana nemogućnost njene provedbe trebala poslužiti kao pokriće za preuzimanje vlasti u zemlji.

Plan da se u januaru izvrši vojni puč i preuzme vlast oslanjao se na varijantu da se za šefa države proglasi premijer savezne vlade Ante Marković, koji je u tom trenutku bio jedina ličnost s jugoslavenskim političkim programom i jedina ličnost u Jugoslaviji koja je imala određenu podršku bitnih međunarodnih faktora, bez kojih bi uspjeh vojnog puča bio nemoguć.[23] Marković je u tom smislu bio ustvari i jedini mogući izbor, ali je on ponudu odbio[24] i početkom februara počeo razgovore s rukovodstvima republika o modalitetima rješavanja krize.[25]

Iako plan vojnog udara u toku januara nije realizovan, ipak je jedna takva tendencija imala vrlo konkretne posljedice. Na nivou ministara odbrane i unutrašnjih poslova, Slovenija i Hrvatska sklopile su neku vrstu odbrambenog saveza.[26] Osim međusobnog, obje su republike nastojale postići i sporazum o izlasku iz Jugoslavije sa Srbijom. Slovenija je u tome, s obzirom da nisu postojali međusobni teritorijalni i etnički sporovi, ubrzo uspjela. Nakon sastanka održanog 24. januara, na kojem je Predsjedništvo SFRJ s predsjednicima republika još jednom raspravljalo o provođenju neprovodive odluke o razoružanju, sastali su se predsjednici Srbije i Slovenije, Slobodan Milošević i Milan Kučan. Milošević se složio sa slovenačkim napuštanjem Jugoslavije pod

[23] **ICTY**, Predmet Milošević (IT-02-54), „Skraćeni sažetak svjedočenja Ante Markovića“, http://www.un.org/icty/ bhs/cases/milosevic/documents/docpros/witness/mil-wit-markovic.htm.

[24] Posljednji američki ambasador u Jugoslaviji u svojim memoarima tvrdi da je američko protivljenje odvratilo vojsku od izvođenja puča u januaru 1991. godine. Zimmermann, 123.

[25] „Danas nova epizoda razgovora o budućnosti Jugoslavije: Svi, ipak, dolaze?“, **Oslobođenje**, 8. 2. 1991**,** 1.

[26] Ministri odbrane 20. januara 1991. potpisali su Sporazum o odbrani u osam tačaka. U aprilu su im se pridružili ministri unutrašnjih poslova. Špegelj, 2002, 148-149. Tadašnji slovenački predsjednik Milan Kučan relativizirao je značaj sporazuma tumačenjem da njegovo sklapanje nije bilo u nadležnosti ministara nego parlamenata. Milan Kučan, ***Otpor Srboslaviji***, (autor intervjua: Omer Karabeg), ***CD: Svjedoci raspada***, Radio Slobodna Evropa, Prag, 2004. Šire o ovom pitanju u: Damijan Guštin, „Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od „nenačelne koalicije“ do raspada vojnog saveza 1989.-1991.)“, Časopis za suvremenu povijest (Zagreb), broj 1, 2008, 85-106.

uslovom da Slovenci priznaju Srbima pravo da žive u jednoj državi, što je Kučan prihvatio.[27] Istog dana je hrvatski član Predsjedništva SFRJ Stjepan Mesić srpskom kolegi Borisavu Joviću saopćio prijedlog svog predsjednika republike Franje Tuđmana predsjedniku Srbije Miloševiću za sastanak učetvero i bilateralne srpsko-hrvatske pregovore,[28] do čega je došlo dva mjeseca kasnije.

Ako je u odnosu na prethodne vojne planove za preuzimanje vlasti u Jugoslaviji, kojih je bez sumnje bilo odmah nakon smrti Josipa Broza Tita,[29] pa i za namjeravani puč u januaru 1991, bilo razloga koji drže otvorenim pitanje idejne osnove i opredjeljenja pučista u smislu dileme da li je bio planiran na jugoslavenskoj integrističkoj ili srpskoj nacionalističkoj platformi,[30] o cilju i opredjeljenju vojnog vrha u narednom pokušaju uvođenja vanrednog stanja u Jugoslaviji tokom marta 1991. nema nikakvih dilema. Planiran je i pokušan u okviru ostvarenja politike srpskog rukovodstva. Osnovna zamisao bila je da se vojskom pokriju teritorije na koje je ovo rukovodstvo imalo pretenzije, a zatim puste druge republike da forsiraju politička

[27] Laura Silber i Allan Little, ***Smrt Jugoslavije***, Otokar Keršovani, Opatija, 1996, 104; Kučan, ***Otpor Srboslaviji***. Na sastanku predsjednika jugoslavenskih republika u Splitu 28. marta 1991. Franjo Tuđman je ustvrdio da je Slovenačka odluka za izlazak iz jugoslavenske zajednice kroz proglašenje državne samostalnosti imala ne samo saglasnost već i neposredan poticaj iz službene beogradske politike, pa među inim i iz armije. Na ovu izjavu niko od prisutnih predsjednika nije reagovao. Roman Domović: "Stajališta predsjednika republika i predsjednika predsjedništava republika o ustavno-pravnoj krizi SFRJ na pregovorima od ožujka do lipnja 1991.", **NATIONAL SECURITY AND THE FUTURE** (Zagreb) 3-4 (14), 2013, 9-100.

[28] Jović, ***Posljednji dani SFRJ***, 258. Stjepan Mesić, „Ja sam dogovorio sastanak u Karađorđevu", (autor intervjua: Omer Karabeg), ***CD: Svjedoci raspada***, Radio Slobodna Evropa, Prag, 2004.

[29] Marko Parezanović: „Vojni udar JNA – mit ili realnost", http://www.nspm.rs/politicki-zivot/vojni-udar-jna-mit-ili-realnost.html?alphabet=l, 19. mart 2013; Mile Bjelajac: „Pokušaj rešavanja jugoslovenske krize vojnim udarom", u: **Dijalog povjesničara istoričara 9**, (priredili H.Georg Fleck i Igor Graovac), Zagreb, 2005, 433-450.

[30] Detaljnije o političkoj suštini pokušaja vojnog puča od strane JNA u januaru 1991. u: Mesud Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986-1992***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013, 116-118.

i ustavna rješenja, kroz procese u kojima će Srbija biti nadmoćna, s faktičkom kontrolom teritorije koju želi.[31] I ovog puta je JNA najprije pokušala dobiti legalizaciju vojnog udara kroz iznuđivanje proglašenja vanrednog stanja u zemlji,[32] a ako to ne bi bilo moguće, planiran je klasični puč s konačnim ciljem zaposjedanja granica jedne nove Jugoslavije,[33] definisane političkim ciljevima rukovodstva Srbije i srpskih nacionalističkih snaga, koja je bez obzira na formalno određenje predstavljala ono što uobičajeno nazivamo Velikom Srbijom.[34] Planeri puča namjeravali su pohapsiti rukovodstva Slovenije i Hrvatske, kao i druga politička rukovodstva koja bi se usprotivila navodnim mjerama spašavanja zemlje.[35]

Nakon što je JNA u prvoj polovini marta praktično uvježbavala moguća djelovanja u izvršavanju vojnog udara,[36] sredinom mjeseca se

---

[31] Milošević – Joviću. Jović, ***Posljednji dani SFRJ***, 262.

[32] U uslovima vanrednog stanja Predsjedništvo je moglo donositi uredbe sa zakonskom snagom, odnosno vršiti zakonodavnu funkciju bez Skupštine, a sve svoje odluke moglo je donositi glasovima onolikog broja članova koji mogu učestvovati u odlučivanju.

[33] Veljko Kadijević, ***Moje viđenje raspada***, Politika, Beograd, 1993, 114.

[34] U aprilu 1991. na sastanku stranačkih delegacija SDP-a i SDS-a u prostorijama SDS-a u Sarajevu, Milorad Ekmečić - bosanskohercegovački akademik i ugledni historičar, u svojstvu člana Političkog savjeta SDS-a, bio je najgorljiviji zastupnik teze da Jugoslavija može opstati bez Slovenije i Hrvatske (bez „srpskih krajeva“) i da takva savezna država može jedina biti jemac postojanja Bosne i Hercegovine. Rekao je da će nova Jugoslavija biti lijepa država, jer će u njoj biti srpski krajevi iz Hrvatske, cijela Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija i Srbija. Ivo Komšić, ***Preživljena zemlja: tko je, kada i gdje dijelio BiH***, Prometej, Zagreb, 2006, 69-70.

[35] Ostale mjere trebale su, između ostalog, jačati Srpsku krajinu i tajno raditi na njenom otcjepljenju od Hrvatske; u Hrvatskoj organizovati masovne mitinge protiv HDZ-a; BiH dići na noge pod parolom „za Jugoslaviju“; u Makedoniji ići na koncept mitinga za rušenje „probugarskog rukovodstva“; ići na masovne mitinge podrške u Srbiji i Crnoj Gori; na Kosovu zabraniti okupljanja. Za Sloveniju, s obzirom na to da je dobila odobrenje za izlazak iz Jugoslavije, nisu planirane nikakve mjere. Jović, ***Posljednji dani SFRJ***, 277.

[36] JNA se u Pakracu 2. marta postavila kao tampon pred intervencijom hrvatske policije u tom gradu. Tom prilikom došlo je do prve razmjene vatre vojske i hrvatske policije, koja je završila bez žrtava. „Izlaganje admirala Staneta Broveta zamenika saveznog sekretara za narodnu odbranu na sednici Odbora za narodnu odbranu Skupštine SFRJ“, 5. 3. 1991. godine, ***Zbornik dokumenata,*** 239-240. Nakon toga, na zahtjev Srbije, tenkovi JNA branili su 9. marta branili Miloševićevu vlast od mase opozicionih demonstranata u Beogradu.

prišlo realizaciji plana. Tok sjednica Predsjedništva SFRJ od 12. do 15. marta i primijenjeni pritisci da bi se izdejstvovala odluka o uvođenju vanrednog stanja uglavnom su poznati.[37] Po povratku saveznog sekretara za narodnu odbranu Veljka Kadijevića iz Moskve, gdje je uzaludno tražio rusku podršku,[38] vojni vrh je srpskom rukovodstvu i njihovom bloku u Predsjedništvu SFRJ najavio da ide na vojni udar bez obzira na odluku tog tijela. Opravdanje puča trebalo je konstruisati na taj način što bi se ostavkom članova srpskog bloka Predsjedništvo ostavilo bez kvoruma u kojem bi moglo odlučivati, te bi ta potpuna blokada bila opravdanje vojsci da zavede red u nastalom bezvlašću. Jović je ostavku podnio, slijedili su ga predstavnici Crne Gore i Vojvodine.[39]

Milošević je odmah najavio da Srbija neće poštovati nijednu odluku takvog Predsjedništva i da on neće vršiti svoju ustavnu ulogu zamjenjivanja srpskog predstavnika u Predsjedništvu. Također je naredio mobilizaciju rezervnog sastava milicije u Srbiji i naložio da se razmotre mogućnosti i načini formiranja dodatnih snaga radi zaštite Srbije i srpskog naroda van Srbije od prijetnje onih snaga koje je Predsjedništvo SFRJ odbilo otkloniti ne dajući JNA potrebna ovlaštenja.[40] Nakon što je Predsjedništvo održalo sjednicu, na kojoj je prisustvovao i savezni premijer, bilo je jasno da savezni organi vlasti ipak funkcionišu, da vojska ima svoju vrhovnu komandu, makar samo formalnu, te da bi u takvoj situaciji svaka vojna akcija bila klasični puč bez ikakvog opravdanja.[41]

---

[37] Silber i Little, 115-120. i memoari i brojni intervjui članova Predsjedništva SFRJ.

[38] Kadijević je noćnim letom 13. marta išao u Moskvu na konsultacije sa svojim ruskim kolegom maršalom Jazovim. Jović, ***Posljednji dani SFRJ***, 295.

[39] Ibid., 297-306. Srpski blok na sjednici od 15. marta nije uspio obezbijediti čak ni pat-poziciju po pitanju donošenja ciljane odluke, jer je i predstavnik Kosova Riza Sapundžiu, uz članove Predsjedništva iz Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Makedonije, glasao protiv.

[40] „Srbija je za Jugoslaviju“, **Politika** (Beograd), 17. 3. 1991, 1; „Srbija ne priznaje ni jednu odluku Predsedništva SFRJ“, **Borba** (Beograd), 17. 3. 1991, 1 i 6.

[41] Vasil Tupurkovski, ***Raspad je bio neminovan – ali ne i rat***, (autor intervjua: Omer Karabeg), ***CD: Svjedoci raspada***, Radio Slobodna Evropa, Prag, 2004. O istom, na isti način govori i Stjepan Mesić. ***Fond za humanitarno pravo***/Transkripti suđenja pred MKSJ: *Utorak, 1. oktobar 2002. – Svedok Stjepan Mesić*, http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/ _Milosevic.html.

JNA se ponovo uzdržala, a u stvorenoj psihozi Milošević je preuzeo inicijativu i procijenio da je nastupilo vrijeme za postizanje srpsko-hrvatskog dogovora, što će se pokazati kao korak koji je u najvećoj mjeri odredio tok i okvire historijskih procesa u Bosni i Hercegovini u posljednjoj deceniji 20. vijeka.

Njegova osnova utanačena je na sastancima Miloševića i Tuđmana u Karađorđevu 25. marta i u Tikvešu 15. aprila 1991.[42] Na ovim sastancima dva predsjednika razgovarala su u četiri oka. Dogovor po svoj prilici nije formalizovan kao pisani dokument, ili se barem za sada za njega ne zna,[43] ali je bez ikakve sumnje postignut, barem u usmenoj formi i utvrđenim osnovnim načelima rješavanja srpsko-hrvatskih odnosa. Kao takav, on se može iščitavati i tumačiti iz izjava i interpretacija Tuđmana, Miloševića i njihovih najbližih saradnika, kao i iz konkretnih vojnih i političkih akcija aktera te iz ukupnog razvoja događaja. Povezujuća nit, vidljiva iz bilo kojeg materijala i bez obzira na način tumačenja, jeste jasna i neporeciva: podjela Bosne i Hercegovine kao temeljni princip rješavanja međusobnog etničkog i državnog razgraničenja.

Ante Marković je, u izjavi koju je dao kao svjedok na suđenju Miloševiću u Haškom tribunalu, rekao da su mu dogovor o podjeli Bosne i Hercegovine u neposrednom razgovoru potvrdila oba predsjednika.[44] Potvrdu dogovora o podjeli Bosne i Hercegovine kao neposredni svjedok

[42] Inicijativu za sastanak predsjednika Srbije i Hrvatske i članova Predsjedništva SFRJ iz ovih republika dao je Stjepan Mesić nakon srpskog nagovještaja da je moguć dogovor, u formi izjave Borisava Jovića da Srbiju ne zanimaju Srbi iz Hrvatske i hrvatski teritorij naseljen njima. Predmet dogovora trebala je biti Bosna i Hercegovina, a srpski zahtjev bio je 66% njene teritorije. ***Fond za humanitarno pravo***/Transkripti suđenja pred MKSJ: *Utorak, 1. oktobar 2002. – Svedok Stjepan Mesić*, http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/ _Milosevic.html.

[43] Mate Granić, tada u svojstvu hrvatskog ministra vanjskih poslova, 25. februara 1994, pred polazak u Vašington na pregovore sa Silajdžićem koji su rezultirali Vašingtonskim sporazumom, pitao je Tuđmana ima li Hrvatska neke tajne obaveze koje je on preuzeo, a da Granić za njih ne zna, te izričito: je li preuzeo kakve obaveze u dogovoru sa Miloševićem u Karađorđevu. Tuđman je odgovorio: „Ne. S Miloševićem sam razgovarao o raspletu krize na području bivše države, uključujući i moguća rješenja i razgraničenja između triju strana u BiH, ali ništa konkretno i bez konačnog dogovora.“ Mate Granić, ***Vanjski poslovi: iza kulisa politike***, Algoritam, Zagreb, 2005, 94.

[44] **ICTY**, Predmet Milošević (IT-02-54), „Skraćeni sažetak svjedočenja Ante Markovića“, http://www.icty.org/x/ cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-markovic.htm.

dao je i poznati hrvatski historičar Dušan Bilandžić, kojeg je Tuđman uvrstio u uzak krug eksperata koji su radili na operacionalizaciji načelnog dogovora dvojice predsjednika.[45] Neposredne potvrde o postojanju sporazuma s obje strane dao je onovremeni američki ambasador u SFRJ. Franjo Tuđman je Warrenu Zimmermannu (Voren Cimerman) potvrdio postojanje sporazuma o podjeli Bosne, uz informacije da je i vrh JNA podržao sporazum.[46] S druge strane, potvrdu o sporazumu ambasadoru je krajem marta 1991. dao Miloševićev bliski saradnik i srpski član Predsjedništva SFRJ Borisav Jović.[47] Milan Babić, jedan od vođa srpske pobune u Hrvatskoj, na suđenju u Hagu dao je također neposrednu potvrdu postojanja sporazuma. U izjavi o priznavanju vlastite krivice, Babić je rekao da mu je Milošević nakon sastanka u Karađorđevu pokazao kartu na kojoj je bila prikazana zapadna granica buduće srpske države koja je „išla kroz Bosnu i Hercegovinu".[48] O istim činjenicama Babić je svjedočio na procesu protiv Slobodana Miloševića.[49] Sistematičnu analizu neposrednih i posrednih potvrda dogovora o podjeli Bosne i Hercegovine u izjavama i napisima najbližih saradnika Miloševića i Tuđmana, kao i eksperata koje su ovi, uz Bilandžića, angažovali na konkretizaciji tog dogovora, dao je Miloš Minić.[50] U svojim memoarima, kao i u sučeljavanju s Miloševićem u svojstvu svjedoka na suđenju pred Međunarodnim tribunalom, posrednu potvrdu postojanja i predmeta dogovora dao je i Hrvoje Šarinić, Tuđmanov šef kabineta i povjerenik zadužen za neposredne

[45] Dušan Bilandžić, ***Povijest izbliza***, Prometej, Zagreb, 2006, 372-376.; Dragan Đurić, „Dušan Bilandžić: Tuđman mi je rekao: 'Kad podjelimo Bosnu, ja i Sloba bićemo saveznici'", **Nacional** (Zagreb), broj 864, 5. 6. 2012, http://www.nacional.hr/clanak/print/131028.

[46] Nakon razgovora s Tuđmanom, američki ambasador je od njegovog šefa kabineta Hrvoja Šarinića dobio informaciju da je Milošević povjerio Tuđmanu da za plan podjele Bosne ima podršku Francuske i Grčke. Zimmermann, 213-215.

[47] Ibid., 143. Jović je rekao da će „Bosna morati biti podijeljena između Srbije i Hrvatske", te da će Muslimani moći birati u kojem će dijelu živjeti.

[48] **ICTY**, Predmet IT-03–72–1 Tužilac protiv Milana Babića, *Izjava o činjenicama, 22. januar 2004*, http://icr.icty.org.

[49] ***Fond za humanitarno pravo***/Transkripti suđenja pred MKSJ: Četvrtak, 20. novembar 2002. - Svedok C-061 (Milan Babić), http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/_Milosevic.html.

[50] Miloš Minić, ***Dogovori u Karađorđevu o podeli Bosne i Hercegovine***, Rabic, Sarajevo, 1998, 19-104.

kontakte s Miloševićem.[51] Ličnost koja je najčešće svjedočila u javnim istupima o postojanju sporazuma svakako je bivši hrvatski član Predsjedništva SFRJ i bivši predsjednik Hrvatske Stjepan Mesić.[52] Komandant zagrebačke 5. vojne oblasti JNA, general Konrad Kolšek, također je dao neposrednu potvrdu postojanja sporazuma.[53] I tadašnji funkcioner SDP-a BiH i kasniji član Predsjedništva RBiH Ivo Komšić dao je potvrdu postojanja sporazuma o podjeli, čiji je izvor bio Mate Boban.[54]

Bošnjački autori većinom tretiraju postojanje sporazuma neupitnim, ali su i drugi istraživači koji su se bliže bavili ovom temom izvukli zaključke o postojanju sporazuma i njegovim posljedicama na međusobno razgraničenje i povezivanje teritorija,[55] dok neki iz vlastitih analiza rekonstruišu i dogovorenu distribuciju teritorija.[56]

---

[51] ***Fond za humanitarno pravo***/Transkripti suđenja pred MKSJ: Četvrtak, 22. januar 2004. - Svedok Hrvoje Šarinić, http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/_Milosevic.html.

[52] ***Fond za humanitarno pravo***/Transkripti suđenja pred MKSJ: *Utorak, 1. oktobar 2002. – Svedok Stjepan Mesić*, http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/_Milosevic.html.

[53] Tuđman je Kolšeku sredinom aprila 1991. saopćio da ima razgovore s grupom Srba i Hrvata o podjeli Bosne i Hercegovine. Konrad Kolšek, ***„Prvi pucnji u SFRJ – sećanje na početak oružanih sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj“***, feljton 3. dio, **Danas** (Beograd), 21. 4. 2005.

[54] U rano januarsko jutro 1992. godine, nakon skupštinskog zasjedanja na kojem je raspisan referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, Komšić se automobilom vraćao u Kiseljak zajedno s Matom Bobanom. Boban je, nagovještavajući da to čini u ime „predsjednika“ (Tuđmana, op.aut.), nagovijestio Komšiću da oni računaju s njim da preuzme neku važnu funkciju u državi koju prave u Bosni i Hercegovini. Pojasnio je da će to biti država u granicama nekadašnje Banovine Hrvatske, a da će ostatak uzeti Srbi. Komšić ga je upozorio da će u toj državi biti 40% Muslimana, a Boban je uzvratio kako će se oni morati opredijeliti ili će ih pobiti, jer su oni nespremni za rat, a Boban i strukture na čijem je čelu bio imaju vojsku, naoružanje i sve drugo. Komšić, 160-161.

[55] Kosta Nikolić: „Slobodan Milošević i Franjo Tuđman o statusu Bosne i Hercegovine 1991“, **Istorija 20. veka** (Beograd), 3/2010, 137-150.

[56] Marijan F. Kranjc, ***Balkanski vojaški poligon: Kdo so glavni krivci za razbijanje Jugoslavije?***, Pro-Andy, Maribor, 2008, 275. Ovaj autor navodi da je po dogovorenom distribucija spornih teritorija bila sljedeća. Srbiji: Bosanka krajina, Semberija, posavski koridor i istočna Bosna, kao i uski pojas uz Dunav (dio Slavonije i Baranje); Hrvatskoj: zapadna Hercegovina do Neretve, dio zapadne Bosne, kao i Lika, Kordun i Krajina; Crnoj Gori: eventualno istočna Hercegovina do Neretve, te eventualno muslimanske enklave sa sjedištem u Sarajevu i Tuzli.

Jedan broj autora, pretežno hrvatskih, iz sasvim razumljivih razloga ulaže napore da dokaže nepostojanje sporazuma između Tuđmana i Miloševića po pitanju podjele Bosne i Hercegovine. Čine to uglavnom praveći prenapregnute logičke konstrukcije na temelju historijskih činjenica koje ni same po sebi, ni kontekstualizovane, ne isključuju historijsku stvarnost sporazuma time što dokazuju njegovu prividnu apsurdnost.[57]

Ipak, najuvjerljivije dokaze o postojanju sporazuma ostavio je sam Franjo Tuđman u sada dostupnim stenogramima njegovih razgovora s različitim sagovornicima. Početkom juna 1991. na sjednici Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske Tuđman je tvrdio da se rješenje problema jugoslavenske državne krize nalazi u „razgraničenju Bosne i Hercegovine" i ako se to postigne, tada tek se eventualno može ići na formiranje saveza suverenih republika ili država. Izrazio je mišljenje da će se takvo razgraničenje postići „zbog toga što to odgovara i Srbiji i Hrvatskoj, podjednako, a što muslimanska komponenta zapravo i nema drugog izlaza nego da prihvati to rješenje".[58] Krajem 1991. godine, tvrdio je, u odnosu na politiku podjele čija je realizacija ušla u završnu fazu formiranjem hrvatskih zajednica u Bosni i Hercegovini, da „opstanak Bosne i Hercegovine kao samostalne i suverene, sve kada bi bio moguć, ide u svakom slučaju na štetu hrvatskog naroda, onemogućava normalno teritorijalno ostvarenje hrvatske države i stvara pretpostavke

[57] Miroslav Tuđman i Ivan Bilić, ***Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991.–1995.***, Zagreb, 2005; Miroslav Tuđman, ***Vrijeme krivokletnika***, Detecta, Zagreb, 2006; James J. Sadkovich, „Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države", Časopis za suvremenu povijest (Zagreb), 40.1, 2008, 177-194; Ivica Lučić, ***Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine***, Despot Infinitus, Zagreb, 2013; Domović, 2013, 57-84, i drugi.

[58] „To je polazište prihvatljivo, a drugo je stvar rasprave i točno je ono što su kazali, ako se sporazumijemo na tom bitnom pitanju spornom između Hrvatske i Srbije o Bosni i Hercegovini, ako ostvarimo realne granice za republiku Hrvatsku i ako se riješi taj problem tih pređanskih Srba na taj način da Srbija bude zadovoljna, onda se može graditi o tome da i Srbija prihvati takve osnove saveza koji bi bili za nas prihvatljivi i za druge prihvatljivi, ili pak za potpuno razdruživanje." „Zapisnik sa 7. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, održane 8. lipnja 1991.", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 25-26.

za nestanak i onolikog dijela hrvatskog naroda kakav je danas u Bosni i Hercegovini".[59]

S obzirom na to da svaki opstanak Bosne i Hercegovine „ide u svakom slučaju na štetu hrvatskog naroda", krajem 1991. postojao je jasan plan šta da se radi s bosanskohercegovačkim teritorijem na koji je hrvatska politika predvođena Tuđmanom polagala pravo, nakon prestanka njene državne egzistencije, koji je ova politika ne samo iskreno priželjkivala već je na njemu i istrajno radila. Prema riječima Tuđmanovog opunomoćenika za Bosnu i Hercegovinu i predsjednika Hrvatske zajednice Herceg-Bosne Mate Bobana, taj prostor, na kojem je živjelo oko 650.000 Hrvata, trebao je da se „proglasi nezavisnim hrvatskim prostorom i priključi državi Hrvatskoj ali u onom vremenu i u onom trenutku kada to Hrvatsko vrhovništvo, kome je i do sad naš narod apsolutno dao povjerenje vođenja, odluči da je taj trenutak i to vrijeme nastupilo".[60] U slučaju opstanka samostalnosti Bosne i Hercegovine, koji je tretiran kao malo vjerovatna eventualnost, ova politika predviđala je da bi „Hrvatska zajednica Herceg-Bosna mogla prema BiH imati samo neki oblik konfederativnog ili kantonskog povezivanja".[61]

Srpsko-hrvatski razgovori eksperata i političkih predstavnika o trajnom rješavanju međusobnih odnosa na račun državno-pravnog i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine, započeti tokom marta i aprila 1991, zakratko prekinuti početkom oružanog sukoba u Hrvatskoj, nastavljeni su tokom ljeta kada je održano nekoliko razgovora u Hagu. Zastoj je nastao na pitanju modaliteta realizacije dogovorenog načela podjele i s hrvatske strane je objašnjavan problemima koje je u tom pravcu neočekivano imao Slobodan Milošević s Milanom Babićem. Negdje u novembru 1991. srpska strana je inicirala nastavak razgovora,

[59] „Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana s delegacijom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine uz nazočnost dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. prosinca 1991. godine", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 115.

[60] Ibid., 80.

[61] Ovo je 11. tačka zapisnika sa sjednice HZHB-a održane u Tomislav-Gradu 23. 12. 1991. godine, koji je na sastanku kod Franje Tuđmana prisutnima pročitao Ignjac Koštroman. Ibid., 85.

uz preporuku hrvatskoj strani da pravog sagovornika za ideju podjele Bosne i Hercegovine imaju u rukovodstvu bosanskohercegovačkog SDS-a. Po pitanju iznalaženja modaliteta podjele konstatovano je da je do tada „prihvaćena ova ideja razgraničenja sa stanovišta pravnog aspekta", što je uključivalo reorganizaciju općina, zatim referendume naroda i kao posredno sredstvo, kao završna stepenica prema podjeli, konfederalizaciju Bosne i Hercegovine.[62] Sadržaj dogovorenih modaliteta podjele, u januaru 1992. već je bio operacionalizovan formiranjem srpskih autonomnih oblasti i hrvatskih zajednica u Bosni i Hercegovini.

Što se tiče konkretizacije podjele Bosne i Hercegovine na geografskim kartama, nemamo u izvorima sigurne potvrde da su takve karte međusobno potpuno usaglašene i ovjerene. To ne isključuje mogućnost i ne osporava raspoložive dokaze da je i jedna i druga strana imala i koristila vlastite karte s projekcijama međusobnog razgraničenja. Tuđman je u izljevu početnog oduševljenja neposredno po povratku iz Karađorđeva izjavio da je dobio granice kakve je imala kratkotrajna srpsko-hrvatska tvorevina Banovina Hrvatska,[63] plus Cazin, Kladušu i Bihać.[64] Sam Tuđman je kao hrvatske teritorijalne zahtjeve u definitivnom srpsko-hrvatskom razgraničenju, na sastanku s vrhom HDZ-a BiH u Zagrebu 27. decembra 1991. godine, eksplicitno naveo teritoriju Republike Hrvatske, teritorije netom formiranih hrvatskih zajednica Herceg-Bosna i Posavina te Cazinsku krajinu. Preostali dio Hrvata je, po ovoj zamisli, trebao ostati zajedno s Bošnjacima u

---

[62] Ovaj presjek toka i stanja realizacije dogovora Tuđmana i Miloševića o podjeli Bosne i Hercegovine naveden je prema izlaganju Zvonka Lerotića u: „Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske, dr Franje Tuđmana i suradnicima sa članovima Predsjedništva Bosne i Hercegovine, gospodinom prof. Nikolom Koljevićem i gospodinom Franjom Borasom, održanog 8. siječnja 1992. godine u Zagrebu", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 136-137.

[63] O srpsko-hrvatskom sporazumu 1939. i Banovini Hrvatskoj, s originalnom kartom njene teritorijalizacije, u: Mihailo Konstantinović, ***Politika sporazuma***, Agencija „Mir", Novi Sad, 1998.

[64] ***Fond za humanitarno pravo***/Transkripti suđenja pred MKSJ: *Utorak, 1. oktobar 2002. – Svedok Stjepan Mesić*, http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/_Milosevic.html.

„zemljici Bosni“ oko Sarajeva.[65] Potvrdu ovih Tuđmanovih navoda dao je Milan Babić, u već pominjanim sudskim iskazima o karti s ucrtanom zapadnom granicom Srbije koju mu je pokazao Slobodan Milošević.[66] Na suđenju Slobodanu Miloševiću Babić je svjedočio da mu je ovaj, također u martu 1991. godine, na karti pokazao oblast Bihaća i rekao mu da „Tuđmanu treba Bihać“, kao i da mu „treba neki put između Benkovca i Drniša“, što bez sumnje govori o tome da je barem načelan dogovor o razgraničenju podjelom Bosne i Hercegovine bio postignut.[67] O postojanju karte srpsko-hrvatskog razgraničenja, vjerovatno iste one o kojoj govori Babić, neposredno svjedočanstvo dao je general Veljko Kadijević.[68] Dosta neodređene bile su i kasnije spominjane granice dolinama rijeka Bosne i Neretve, kao i čuvena skica s jelovnika londonske svečane večere iz maja 1995, ali je i na njoj zapadna granica Srbije i istočna granica Hrvatske bila povučena u obliku slova S preko skicirane teritorije Bosne i Hercegovine.[69]

Ova relativna neodređenost graničnih linija na kartama nije valjan argument u prilog sumnji u postojanje i funkcionisanje dogovora. Hrvatska, u vrijeme pravljenja dogovora u Karađorđevu, i sama međunarodno nepriznatih granica, nije mogla javno osporavati princip republičkih suvereniteta i princip nepromjenjivosti republičkih granica u

---

[65] „Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana s delegacijom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine uz nazočnost dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. prosinca 1991. godine“, ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 87.

[66] **ICTY**, Predmet IT-03–72–1 Tužilac protiv Milana Babića, *Izjava o činjenicama, 22. januar 2004*, http://icr.icty.org.

[67] ***Fond za humanitarno pravo***/Transkripti suđenja pred MKSJ: Četvrtak, 20. novembar 2002. - Svedok C-061 (Milan Babić), http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/_Milosevic.html.

[68] Kadijeviću je u društvu načelnika Generalštaba JNA generala Blagoja Adžića bila pokazana takva karta i Milošević i Jović postavili su mu pitanje: je li JNA spremna da osigura granice buduće srpske države? Veljko Kadijević, ***Protiv udar: moje viđenje raspada Jugoslavije***, „Filip Višnjić“, Beograd, 2010, 116.

[69] Zorica Stanivuković, „Bosna na salveti“, **NIN** (Beograd), broj 2673, 21. mart 2002, http://www.nin.co.rs/ 2002-03/21/22430.html.

slučaju Bosne i Hercegovine.[70] I pored izraženih stavova o kontinuitetu Jugoslavije i načina na koji je tumačila suverenitet naroda, na otvoren način nije to mogla ni Srbija.[71] Mada su oba predsjednika tvrdila da se podjela mogla izvesti da su to zaista htjeli – Tuđman u vrijeme prvih pregovora,[72] Milošević pet godina kasnije – [73] takve tvrdnje demantovao je ishod historijskih procesa koje su ovi akteri svojim djelovanjem pokrenuli.

Povlačenje novih nacionalnih granica unutar Bosne i Hercegovine i njihovo pretvaranje u državne, hipotetički, ostavilo bi i dalje nedirnutom etničku heterogenost s obje strane novopovučene granice, čime se ne bi trajno eliminisali uzroci srpsko-hrvatskog sukoba, što je bio cilj dogovora. Bošnjaci, zbog položaja u kojem bi se našli, ostali bi s

---

[70] „Prema tome, u tim i takvim okolnostima bilo bi politički nepromišljeno da smo mi sami otvarali problem razgraničenja u Bosni i Hercegovini, ali smo kao što se sjećate, još 1989. u svom proglasu, povijesnom proglasu HDZ-a kazali da smo za suverenu Bosnu i Hercegovinu ali ako se postavlja njezin opstanak da onda sa gledišta interesa hrvatskog naroda moramo postaviti pitanje, pitanje granica Hrvatske. U današnjim okolnostima gospodo, nama sa opće hrvatskog gledišta više odgovara razgraničenje, sa opće hrvatskog gledišta i sa gledišta hrvatskog puka u Bosni i Hercegovini.“ Franjo Tuđman prema: „Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana s delegacijom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine uz nazočnost dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. prosinca 1991. godine“, ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 86-87.

[71] U julu 1991. godine, nakon prvog u čitavom nizu kasnijih deklarativnih ujedinjenja SAO Krajine i SAO Bosanske krajine, Milan Babić je pozvan u kabinet Slobodana Miloševića da mu Radovan Karadžić lično saopći razloge zbog kojih treba opozvati ovu odluku. Karadžić je rekao sljedeće: „da on drži Aliju Izetbegovića u malom džepu, znači da može sa njim da se obračuna u svaka doba, ali da to nije trenutak da se radi, da Srbi ne budu okrivljeni da su krivci, nego da treba čekati da Alija Izetbegović prvi napravi pogrešan politički potez i tada će se on obračunati sa njima i da će ih sabiti, njih Muslimane, da će ih stjerati, rekao je ‘stjerati’, u doline rijeka i da će povezati sve srpske teritorije u Bosni i Hercegovini, ali da nije siguran da li će im uzeti Zenicu.“ Milošević je rekao Babiću da ne bude tvrdoglav i da ne smeta Radovanu. ***Fond za humanitarno pravo***/Transkripti suđenja pred MKSJ: Četvrtak, 19. novembar 2002. - Svedok C-061 (Milan Babić), http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/ Milosevic/_Milosevic.html.

[72] Bilandžić, ***Povijest izbliza***, 376.

[73] Silber i Little, 124.

obje strane trajni faktor nestabilnosti, barem za izvjesno vrijeme.[74] U vrijeme dogovora, u martu 1991, javna i mirna provedba jednog takvog sporazuma nije se ticala samo političkih i državnih principa, već je to bilo i pitanje unutrašnje politike Srbije i Hrvatske i održanja aktera sporazuma na vlasti. Što je najbitnije, za mirnu realizaciju ovog sporazuma ne bi bilo dovoljne spoljnopolitičke podrške, bez čega bi otvaranje pitanja granica vodilo u posve neizvjesne aranžmane.[75] Da bi se ovi faktori prevazišli i stvorili uslovi za provedbu sporazuma, bilo je neophodno proizvesti potpuni unutrašnji raspad bosanskohercegovačke države i društva i trajnu dubinsku izmjenu njihove strukture. Režimi susjednih država učinili su sve što je bilo u njihovoj moći, od političke propagande do primjene vlastite oružane sile u punom kapacitetu, vršeći masovno pomjeranje stanovništva, razaranja i uništavanja sela i gradova, etnička čišćenja i genocid, da takve promjene ostvare, pa ipak u tome nisu u potpunosti uspjeli. Nakon gotovo četiri godine krvavog košmara niti je unutarnji raspad zemlje u potpunosti dovršen, niti je podjela do kraja realizovana, niti su se Bošnjaci iselili u Tursku.

Planeri i akteri srpsko-hrvatskog sporazuma o podjeli Bosne i Hercegovine su, nema sumnje, bili svjesni ovih okolnosti i nužnosti rata kao sredstva za stvaranje uslova za provedbu sporazuma. Zato sama činjenica da je rat vođen i da su u njemu učestvovale oružane snage strana koje su postigle sporazum, niukoliko ne osporava historijsku stvarnost sporazuma. U Karađorđevu je, sasvim sigurno, dogovoren temeljni princip srpsko-hrvatskih odnosa: da se svi međusobni sukobi imaju riješiti međusobnim teritorijalnim namirenjem na račun Bosne i Hercegovine. Međusobna ratna dejstva nisu ometala provođenje takvog sporazuma. Kontrolisana i ograničavana, s posljedicama koje su imala na stanovništvo, ona su ga poticala i, štaviše, bila jedini mogući put njegove implementacije.

---

[74] Srpski akademik Kosta Mihajlović, na jednom od sastanaka srpsko-hrvatskih ekspertskih grupa, iznio je mišljenje da Bošnjaci neće predstavljati trajan problem jer će, budući podijeljeni novom granicom, iseljavati u Tursku. Bilandžić, ***Povijest izbliza***, 376.

[75] Tuđmanova računica da, bez obzira na američko protivljenje, u međunarodnoj zajednici ima dovoljno snaga koje će prihvatiti sporazum Srbije i Hrvatske, čime bi podjela Bosne bila legalizovana, očito nije bila potpuno tačna. Ibid., 376.

Generalna linija srpske i hrvatske politike je ubrzo i unutar Bosne i Hercegovine počela pokazivati svoj stvarni smjer. Predsjednik SDS-a Bosne i Hercegovine na mitingu stranke u Banjoj Luci objavio je da je za Srbe jedina alternativa Jugoslaviji, i to izričito federalnoj Jugoslaviji, Velika Srbija.[76] Pod autoritativnim vođstvom iz Zagreba, rastao je uticaj radikalnih i antibosanskih krugova i u politici HDZ-a Bosne i Hercegovine.[77]

U martu 1991. započeli su razgovori predsjednika jugoslavenskih republika s ciljem iznalaženja rješenja za izlazak iz krize. Početkom aprila u ovaj proces se uključila i Evropska zajednica.[78] U Hrvatskoj su oružani incidenti rasli brojem i intenzitetom.[79] Srpski blok je u Predsjedništvu SFRJ od tehničkog pitanja rotacije na funkciji predsjednika i preuzimanja ove funkcije od strane hrvatskog predstavnika Stjepana Mesića, koje je trebalo uslijediti sredinom maja, napravio prvorazredno političko pitanje i blokirao rad ovog tijela, koje je bilo i Vrhovna komanda Oružanih snaga SFRJ, ostavljajući tako potpuno čist prostor vojnom vrhu za autonomno djelovanje u sve složenijim prilikama u državi.

Skupština Slovenije je 8. maja 1991. godine uputila Skupštini SFRJ izjavu o razdruživanju od Jugoslavije. Hrvatska je na referendumu održanom 19. maja izglasala svoju državnu samostalnost. Skupština srpske krajiške autonomije je tri dana prije toga proglasila prisajedinjenje svoje teritorije Srbiji.[80]

---

[76] Miting je održan 3. marta 1991. uz učešće 50.000 ljudi. Velimirović, 27.

[77] Stjepan Kljuić, „Izetbegović je izdao Bosnu“, (autor intervjua: Sabina Čabaravdić), ***CD: Svjedoci raspada***, Radio Slobodna Evropa, Prag, 2004. Kao što je ovdje već bilo navedeno, Tuđman je komandantu 5. vojne oblasti sredinom aprila 1991. saopćio da ima razgovore s grupom Srba i Hrvata o podjeli Bosne i Hercegovine. Konrad Kolšek, ***„Prvi pucnji u SFRJ – sećanje na početak oružanih sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj“***, feljton 3. dio, **Danas** (Beograd), 21. 4. 2005.

[78] **ICTY**, Predmet Milošević (IT-02-54), „Izjava na osnovu Pravila 89 (F) Borislav Jović“, tačka 72, http:// www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-jovic.htm.

[79] Bilandžić, ***Povijest izbliza***, 377.

[80] „Potvrđena volja glasača“, **Oslobođenje**, 17. 5. 1991, 1.

Načinjen izvan srpsko-hrvatske matrice i usmjeren stvarnom postizanju kompromisnog rješenja političke krize, plan Izetbegović - Gligorov zasnivao se na asimetričnom modelu ustavnog uređenja, u kojem su svi trebali dobiti ono što su javno deklarisali kao svoje zahtjeve. Pokazalo se da ovo nije bilo moguće postići. Sve i da je plan sam po sebi bio ostvarljiv, on nije bio prihvatljiv ključnim akterima, jer nije zadovoljavao njihove stvarne aspiracije. One, kako smo prethodno pokazali, nisu kalkulisale s učešćem Bosne i Hercegovine kao ravnopravne strane u traženju zajedničkog jugoslavenskog rješenja, već s njenom podjelom. U tom duhu, a ne u cilju rasprave o mogućnosti realizacije plana Izetbegović - Gligorov zbog koje je sazvan, protekao je sastanak Tuđmana i Miloševića s Izetbegovićem 12. juna 1991. u Splitu. Izetbegović je prijedloge za raspravu o nacionalnoj kantonizaciji Bosne i Hercegovine odbio.[81]

Najavljeni datum proglašenja državne nezavisnosti Slovenije i Hrvatske bio je 25. juni. Tri dana ranije u Beogradu je boravio američki državni sekretar James Baker (Džejms Bejker), donoseći poruke svoje vlade i konferencije OSCE-a, od kojih je najznačajnija bila poruka da će SAD, ako budu morale birati između demokratije i jedinstva Jugoslavije, izabrati demokratiju. Šef američke diplomatije održao je sastanke s predsjednicima svih republika, s predstavnicima kosovskih Albanaca i jugoslavenskim premijerom, ali nije uspio bitno uticati na stavove svojih sagovornika.[82]

Slovenija je 25. juna proglasila svoju državnu samostalnost, preuzela jugoslavensku granicu i svoju granicu s Hrvatskom počela uređivati kao međudržavnu. Istog dana je i Sabor Republike Hrvatske donio Deklaraciju o proglašenju samostalne i suverene Republike Hrvatske.[83]

---

[81] Silber i Little, 140. Uoči navedenog sastanka u Splitu, u Beogradu je obavljen dogovor Miloševića s Borisavom Jovićem, Dobricom Ćosićem i Radovanom Karadžićem. Zaključak je bio da se još uvijek ne ide s otvorenim zahtjevom za podjelom, već da se istrajava sa stavom za očuvanje Jugoslavije i ultimativnim zahtjevom da srpski narod ostane u Jugoslaviji. Tako će, rezonovao je Jović, Hrvatska i BiH same stvoriti Veliku Srbiju. Jović, ***Posljednji dani SFRJ***, 338.

[82] Zimmermann, 161-166; Vlado Azinović, „Bušova administracija i raspad Jugoslavije“, ***Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta***, (uredila Sonja Biserko), Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006, 711.

[83] ***Zbornik dokumenata***, 205.

U noći 25/26. juna 1991. Savezno izvršno vijeće donijelo je odluku da Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove (SSUP) preuzme neposredno poslove kontrole prelaženja državne granice na području Slovenije. U cilju izvršenja ove odluke i provođenja saveznih propisa na granici, podršku saveznim organima trebale su dati granične jedinice JNA. Odlukom je zabranjeno uspostavljanje graničnih prelaza unutar teritorije SFRJ, odnosno na slovenačko-hrvatskoj granici. U slučaju otpora, saveznim organima uprave u vršenju njihovih poslova pomoć je trebao pružiti SSUP. Angažovanje vojske naloženo je samo u smislu upotrebe graničnih jedinica u uspostavljanju kontrole prelaska granice. Način njihovog angažovanja odlukom je prepušten dogovoru ministara vojske i policije.[84]

Vojska je iste noći pokrenula jedinice zagrebačke 5. vojne oblasti iz kasarni i uputila ih ka granici. To je bio potez bez neizvjesnosti ishoda. Sam po sebi vodio je u otvoren oružani sukob sa snagama slovenačke TO, čiji su pojedini aspekti bili isprobani u praksi prethodnih dana. Pokrenute snage i način njihove upotrebe vodili su JNA u siguran poraz. I jedno i drugo bilo je previše očigledno i, sasvim izvjesno, unaprijed planirano.[85] Nakon nekoliko dana sukoba, proteklih u punoj nadmoći slovenačkih snaga, sklopljeno je primirje.

Evropska zajednica, potpuno preuzevši inicijativu nakon što je politička kriza eskalirala u oružani sukob, ponovo je u Jugoslaviju poslala ministarsku trojku.[86] Predstavnici EZ-a su postigli sporazum koji je podrazumijevao izbor Stjepana Mesića za predsjednika jugoslavenskog Predsjedništva i deblokadu rada te institucije, obustavu ratnih dejstava uz tromjesečno prolongiranje realizacije nezavisnosti Slovenije i Hrvatske. Na Brionima je 8. jula potpisan sporazum po kojem je primjena slovenačke i hrvatske nezavisnosti odložena na tri mjeseca, uz povlačenje vojske u kasarne i uspostavu režima na granici koji će provoditi slovenačka policija po saveznim propisima.[87]

[84] „Odluka Saveznog izvršnog veća“, 26. 6. 1991, ***Zbornik dokumenata***, 282.

[85] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 129.

[86] Trojka ministara vanjskih poslova zemalja predsjedavajućih zajednicom: prethodne, aktuelne i naredne predsjedavajuće zemlje. Funkcionisala je tako radi kontinuiteta politike zajednice.

[87] „Ministarska trojka Evropske zajednice na Brionima“, 7. 7. 1991, ***Zbornik dokumenata***, 310.

Tako je Slovenija, brzim televizijskim ratom i jedinim lahko postignutim političkim sporazumom u cijelom toku jugoslavenske krize, definitivno otpuštena iz Jugoslavije, kao što su Milošević i Kučan dogovorili u januaru 1991. Neosporna potvrda ovakvog zaključka je u činjenici da je deset dana kasnije Predsjedništvo SFRJ donijelo odluku o povlačenju JNA iz Slovenije, čiji je rok realizacije koincidirao s rokom odlaganja primjene slovenačke odluke o nezavisnosti.[88]

S druge strane, rat u Hrvatskoj počeo je naglo eskalirati. S početka se JNA otvoreno uključivala s izgovorom sprečavanja međunacionalnih sukoba i zaštite stanovništva. Do jeseni su se sukobi proširili i intenzivirali toliko da je traženje izgovora obesmišljeno. Srpski blok u Predsjedništvu na neustavan način proglasilo je stanje neposredne ratne opasnosti, u kojem je na sebe preuzeo i skupštinske ingerencije te donio naredbu o djelomičnoj mobilizaciji.[89] Do kraja novembra 1991. godine gotovo potpuno posrbljena JNA, zajedno s pobunjeničkim snagama hrvatskih Srba i dobrovoljačkim formacijama iz Srbije i Crne Gore, zauzela je i uglavnom etnički očistila trećinu hrvatske teritorije.

Involviranost međunarodnih faktora u jugoslavensku krizu i njegov značaj kontinuirano su i brzo rasli, od ministarskih ad hoc misija, do Konferencije o Jugoslaviji otvorene u Hagu 7. septembra 1991. Konferenciji je predsjedavao britanski diplomat lord Peter Carrington, a njen deklarirani početni cilj bio je da se ostvari mir i nađu trajna pravedna rješenja za sve legitimne interese i težnje u Jugoslaviji.[90]

Konferencija je dobila široku i ozbiljnu podršku od početka svog rada. Osnovne principe na kojima se trebalo naći rješenje jugoslavenskog problema Evropska zajednica ponovo je istakla u svojoj deklaraciji od 19. septembra: neprihvatljivost upotrebe sile, neprihvatljivost mijenjanja granica silom i riješenost da se ono ne prizna, poštovanje prava svih koji žive u Jugoslaviji, uključujući i prava manjina, te potreba da se

[88] „Sa sednice Predsedništva SFRJ u Beogradu“, 18. 7. 1991, ***Zbornik dokumenata***, 328.

[89] „Saopštenje Predsjedništva SFRJ za javnost: Sjetili se ‘Ratne opasnosti’“, **Oslobođenje**, 4. 10. 1991, 1.

[90] „Deklaracija doneta na otvaranju konferencije o Jugoslaviji“, Hag, 7. 9. 1991, ***Zbornik dokumenata***, 403.

uvažavaju svi legitimni interesi i težnje.[91] Savjet bezbjednosti UN-a 25. septembra jednoglasno je usvojio rezoluciju kojom je dao punu podršku mirovnim naporima pod okriljem Evropske zajednice i odlučio aktivno učestvovati u rješavanju jugoslavenskog problema sve dok se ne postigne miroljubivo rješenje. Najdalekosežnija odluka donesena u okviru ove rezolucije bila je ona o uvođenju općeg potpunog embarga na isporuku svih vrsta oružja i vojne opreme Jugoslaviji.[92]

Ideja lorda Carringtona sastojala se u tome da se, principijelnim stavom svih bitnih faktora međunarodne politike, jugoslavenske republike drže na okupu sve dok se ne postigne prihvatljivo rješenje za sve. Sam sporazum koji je ponudio Carrington donekle je bio na tragu plana Izetbegović – Gligorov u tome što je predviđao nezavisnost s međunarodnim subjektivitetom za one republike koje to žele, kao i slobodne asocijacije republika s međunarodnim subjektivitetom. U pogledu teritorijalnih pitanja definirao je nepovredivost granica, osim sporazumno. Osim visokog stepena svih poznatih vrsta zaštite prava manjina, nacrti sporazuma su za veće etničke grupe, koje na pojedinim teritorijama van matične republike čine većinu, predviđali poseban status i teritorijalnu autonomiju sa zakonodavnim tijelom.[93]

Sporazum su, na zasjedanju konferencije u Hagu 18. oktobra, prihvatile sve republike osim Srbije. Prihvatile su ga i Slovenija i Hrvatska, iako su nakon isteka tromjesečnog moratorija utvrđenog Brionskom deklaracijom, 8. oktobra proglasile samostalnost. I Makedonija, koja se na referendumu održanom u septembru odlučila za suverenost i nezavisnost u okviru slobodne asocijacije jugoslavenskih država. I Bosna i Hercegovina, čija je Skupština na dramatičnom zasjedanju održanom 14/15. oktobra 1991. usvojila Memorandum (pismo o namjerama) i Platformu o položaju Bosne i Hercegovine i

[91] „Deklaracija o Jugoslaviji“, Hag, 19. 9. 1991, ***Zbornik dokumenata***, 420.

[92] „Rezolucija Saveta bezbednosti UN“, Ujedinjene nacije, 25. 9. 1991, ***Zbornik dokumenata***, 432.

[93] „Sporazum za globalno rešenje jugoslovenske krize (predlog lorda Karingtona, predsednika Konferencije o Jugoslaviji)“, 18. 10. 1991, ***Zbornik dokumenata***, 477.

budućem ustrojstvu jugoslavenske zajednice.[94] I Crna Gora je 18. oktobra prihvatila Carringtonov plan, ali je nakon prolaska kroz političku presu Srbije, naknadnim uslovljavanjem do kraja mjeseca praktično osporila potpis svog predsjednika.[95] Srbija nije prihvatila Carringtonov plan jer je, pod firmom prava naroda na ostanak u jugoslavenskoj federaciji, namjeravala prisvojiti veći dio teritorije Bosne i Hercegovine, za što joj je bio neophodan kontinuitet državne egzistencije jugoslavenske federacije, pa makar i dvočlane, što također u slučaju prihvatanja sporazuma ne bi bilo moguće. Zato se Milošević odmah izjasnio protiv, a zatim je „predomislio" i Crnu Goru.

Krajem novembra diplomatski pritisak na aktere jugoslavenske krize pojačan je imenovanjem bivšeg američkog državnog sekretara Cyrusa Vancea za mirovnog pregovarača UN-a. Novi pregovarač radio je paralelno s lordom Carringtonom, ali je težište njegovih napora bilo isključivo na zaustavljanju rata u Hrvatskoj na principu razdvajanja sukobljenih strana i stvaranja sigurnih zona pod kontrolom UN-ovih mirovnih snaga.[96]

Od početka oktobra do decembra 1991. Njemačka je permanentno davala do znanja da će bez odlaganja priznati Sloveniju i Hrvatsku i time kočnicu cijelog procesa uzeti iz ruku Slobodana Miloševića. Svojom odlučnošću povukla je cijelu Evropsku zajednicu u pravcu priznanja ove dvije republike.[97] Kao satisfakciju za iznevjerene nade koje je budio Carringtonov plan, evropska dvanaesterica su 17. decembra

[94] Memorandum ističe da BiH neće prihvatiti nikakvo rješenje jugoslavenske zajednice u kojoj neće biti istovremeno i Srbija i Hrvatska i u kojoj s njima neće biti povezana na isti način. Platforma se u svom prvom dijelu bavi budućim uređenjem BiH, a u drugom ističe prihvatljivost jugoslavenske zajednice, ali samo ako u njoj učestvuju i Srbija i Hrvatska. „Mišljenje Arbitražne komisije", 8. 12. 1991, ***Zbornik dokumenata***, 570. Softić, ***Pravna priroda rata***, 166-167.

[95] O tome kod: Jović, ***Posljednji dani SFRJ***, 400. Kao i sam Bulatović u: Silber i Little, 190.

[96] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 134.

[97] Michael Libal, ***Njemačka politika i jugoslovenska kriza 1991. - 1992.***, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2004, 84-113; Silber i Little, 192; Josip Glaurdić, ***Vrijeme Europe: Zapadne sile i raspad Jugoslavije***, Mate, Zagreb, 2011, str. 230-240.

odlučili pozvati sve jugoslavenske republike, koje žele međunarodno priznanje, da do 23. decembra podnesu zahtjev. Prijave su, osim dokaza o ispunjavanju kriterija za priznavanje, morale sadržavati i izjave o prihvatanju određenih principa, te su trebale biti proslijeđene Arbitražnoj komisiji, koja je do 15. januara 1992. trebala podnijeti izvještaj.[98]

Zahtjeve za međunarodno priznanje nezavisnosti u traženom roku nisu podnijele samo Srbija i Crna Gora, koje su nastavile istrajavati na tezi o kontinuitetu Jugoslavije. Arbitražna komisija, koju je EZ u septembru formirala radi pravne pomoći radu Međunarodne konferencije o Jugoslaviji, nakon razmatranja zahtjeva preporučila je da se priznaju samo Slovenija i Makedonija. Na priznavanje Makedonije veto je uložila Grčka, tvrdeći da samo ime nove države izražava pretenzije na njen teritorij. Uprkos preporuci komisije, na njemačko insistiranje, uz Sloveniju je priznata i Hrvatska. Bosna i Hercegovina morala je ispuniti dodatni uslov: provesti referendum građana kao relevantan kriterij utvrđivanja njihove volje za nezavisnošću.[99]

---

[98] „Kriterijumi za priznavanje novih država“, 17. 12. 1991, ***Zbornik dokumenata***, 588.

[99] Arbitražna komisija, koja se po svom predsjedniku obično naziva Badinterova komisija, razmatrajući zahtjev Bosne i Hercegovine, razmotrila je: Odgovor na upitnik koji je sama uputila zainteresovanim republikama; Izvod iz odredaba Ustava SRBiH iz 1974. godine, amandmane na taj Ustav usvojene 1990. godine, izvode iz Ustava SFRJ i nacrta pripremanog novog bosanskohercegovačkog ustava; „Memorandum“ i „Platformu“ Skupštine SRBiH od 14. oktobra 1991. godine; Pismo predsjednika Predsjedništva SRBiH lordu Carringtonu o konstituisanju „skupštine srpskog naroda u BiH“ od 27. decembra 1991. godine; Odluku predsjednika Vlade SRBiH kojom se vlada obavezuje na poštivanje međunarodnih prava; Odgovore od 8. januara na zahtjev Komisije od 3. januara koji se odnosi na dodatne informacije; Dva pisma koja je 22. decembra 1991. i 9. januara 1992. godine Komisiji uputio predsjednik „skupštine srpskog naroda u BiH“. Nakon što je razmotrila predočene činjenice i akte, kako one kojima se potkrepljuje zahtjev za priznanje tako i one kojima se taj zahtjev osporava, Arbitražna komisija u svom ***Mišljenju broj 4***, izrazila je stav da je jedino referendum građana Bosne i Hercegovine mjerodavan za izražavanje volje stanovništva BiH za nezavisnošću. Kao uslov da bi međunarodna zajednica prihvatila rezultate referenduma, bilo je neophodno da se održi pod međunarodnom kontrolom. Softić, ***Pravna priroda rata***, 167-168.

Savjet bezbjednosti UN-a 11. decembra usvojio je Vanceov plan o razmještanju mirovnih snaga UN u Hrvatskoj.[100] U 1992. godinu glavni akteri jugoslavenskog raspada ušli su potpisivanjem sporazuma o prekidu neprijateljstava u Hrvatskoj, obavljenim u Sarajevu 2. januara, a prekid vatre regulisan sporazumom stupio je na snagu sutradan.[101]

Na simboličkoj ravni izgledalo je kao da je, pod pokroviteljstvom međunarodne zajednice, težište krize preneseno u Bosnu i Hercegovinu. Stvarno težište krize, s obzirom na prave ciljeve srpske i hrvatske politike koje smo prethodno naveli, od početka se nalazilo u njoj.

Do januara 1992. godine u izvedbi bosanskohercegovačkog SDS-a primijenjen je cjelokupan prepoznatljivi repertoar hrvatskog SDS-a, od deklaracija o položaju srpskog naroda, formiranja Srpskog nacionalnog vijeća, udara na ustavni sistem republike formiranjem paralelnih organa vlasti u općinama, formiranja nelegalnih teritorijalnih autonomija, formiranja paralelnog skupštinskog sistema za srpski narod, paravojnog organizovanja.[102] U januaru 1992. došlo je i do samoproglašenja paradržave Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine.[103]

Od jeseni 1991, nakon što je hrvatsko vrhovništvo postalo sigurno u međunarodno priznanje Hrvatske i procijenilo „da je vrijeme da iskoristimo, da okupimo hrvatsko nacionalno biće u maksimalno mogućim granicama“,[104] hrvatska politika prema Bosni i Hercegovini počela se sve očitije ravnati po načelima iz Karađorđeva. Mada se, prema strategiji koju je formulisao Franjo Tuđman, još uvijek javno

---

[100] U usvojenom dokumentu između ostalog navodi se: „Mirovna operacija UN-a u Jugoslaviji bit će prijelazni aranžman kako bi se stvorili uvjeti za mir i stabilnost nužni za pregovore o sveobuhvatnom rješenju jugoslavenske krize. Njome se ne prejudicira političko rješenje.“ Vladimir Filipović, „Kontroverze Vanceovog plana“, **Polemos** (Zagreb), br. 11, 2008, 91-110.

[101] „Prekid sukoba danas u 18 sati“, Oslobođenje, 3. 1. 1992, 1.

[102] Čekić, ***Agresija***, Knjiga I.

[103] „Proglašena ‘Republika srpskog naroda’“, **Oslobođenje**, 10. 1. 1992, 3.

[104] „Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana s delegacijom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine uz nazočnost dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. prosinca 1991. godine“, ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 88.

deklarisala u prilog suvereniteta,[105] stvarna politika bila je suprotna tome, i HDZ je u Bosni i Hercegovini ubrzo prošao identičan niz radnji na nacionalnoj teritorijalizaciji kao pripremi za podjelu zemlje, kakve je prethodno proveo SDS.[106]

Tako je na stvarno probosanskoj politici u strukturama vlasti Bosne i Hercegovine na svim nivoima ostala SDA, uz određenu podršku HDZ-a, koja je jednim dijelom bila taktičke prirode, a drugim dijelom bila izraz stvarne probosanske orijentacije još uvijek prisutne u dijelu baze i rukovodstva HDZ-a, i koja je rapidno gubila uticaj unutar stranke. U Skupštini Bosne i Hercegovine, te na nivou općinskih vijeća, političku podršku politici zaštite suvereniteta Bosne i Hercegovine davao je i dio opozicionih stranaka. Ovakva struktura omogućila je usvajanje potrebnih političkih i zakonodavnih akata koji su bili nužni za obezbjeđenje ravnopravne pozicije Bosne i Hercegovine s ostalim jugoslavenskim republikama u odnosu na kriterije međunarodnih faktora, ali nije imala dovoljno kohezivnog potencijala da se takva pozicija s međunarodnog transponira na unutarnji politički plan. Probosanski dio političkog rukovodstva Bosne i Hercegovine do kraja se nadao rješenju koje će zadovoljiti aspiracije svih zainteresovanih strana i istovremeno sačuvati teritorijalni integritet i državni suverenitet Bosne i Hercegovine.[107]

---

[105] „Na razini diplomacije naši politički ljudi u Sarajevu mogu se i dalje kleti da su za suverenu Bosnu i Hercegovinu kao što smo to do sada govorili. Mislim da od tog suvereniteta nema ništa, do njega više nitko ne djeluje.“ „Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana s delegacijom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine uz nazočnost dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. prosinca 1991. godine“, ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 113.

[106] Ciril Ribičič, **Geneza jedne zablude: ustavnopravna analiza nastanka i djelovanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne**, Sejtarija, Sarajevo, 2000; Smail Čekić, ***Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje***, Knjiga 2, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004; Softić, ***Pravna priroda rata***.

[107] Predsjednik Predsjedništva SRBiH i lider SDA Alija Izetbegović jasno je izrazio takav politički stav rekavši ambasadoru Zimmermannu (dan nakon usvajanja oktobarske deklaracije o republičkoj suverenosti) da: Zapad ne smije priznati Hrvatsku, već da se najprije moraju voditi pregovori; kritikovao je najnoviji prijedlog

U takvoj situaciji Badinterova arbitražna komisija ocijenila je da je jedino referendum građana Bosne i Hercegovine mjerodavan za izražavanje volje njenog stanovništva za nezavisnošću. Odluka o provođenju referenduma, zajedno s odlukom o povlačenju predstavnika Bosne i Hercegovine iz svih jugoslavenskih saveznih organa i institucija, donijeta je na skupštinskom zasjedanju 25. januara 1992. Ovim je Bosna i Hercegovina praktično istupila iz Jugoslavije.

Nakon zaustavljanja rata u Hrvatskoj i međunarodnog priznanja dviju zapadnih jugoslavenskih republika, predmet evropske mirovne inicijative postala je prvenstveno Bosna i Hercegovina. Na inicijativu Evropske zajednice i pod predsjedavanjem portugalskog diplomate Joséa Cutileira u Sarajevu su 13. februara 1992. počeli pregovori lidera triju vladajućih nacionalnih stranaka o ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine.[108]

Carringtona, zato što on ne poklanja u dovoljnoj mjeri pažnju željama i problemima Srba; te izrazio želju za dobrim odnosima s JNA, iako ona podržava srpske stavove. Zimmermann, 204; Istog dana je na inicijativu Izetbegovića održan sastanak Predsjedništva SRBiH s vojnim vrhom JNA. „Magnetofonski snimak sastanka Predsjednika i članova Predsjedništva SRBIH i predsjednika vlade SRBIH sa najvišim ličnostima SSNO i generalštaba OS SFRJ održanog 15. oktobra 1991. godine u Sarajevu“, u: Tomo Šimić, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991 – 1994.*, **National security and the future 3 (7)**, Zagreb, 2006, 32.

[108] „Razgovori o Bosni i Hercegovini“, **Oslobođenje**, 13. 2. 1992, 1.

1.2. Odnos Jugoslavenske narodne armije prema Bosni i Hercegovini od kraja 1991. do transformacije njene 2. vojne oblasti u Vojsku Republike Srpske

Predsjednik Predsjedništva SRBiH Alija Izetbegović 15. oktobra 1991. godine, nakon usvajanja Memoranduma i Platforme o položaju Bosne i Hercegovine u budućem ustrojstvu jugoslavenske zajednice, u razgovoru s američkim ambasadorom Warenom Zimmermannom, iznio je stav Predsjedništva i političke stranke čiji je lider bio, da želi dobre odnose s JNA, iako ona podržava srpske stavove u raspletu jugoslavenske krize.[109] Istog dana, na Izetbegovićevu inicijativu, u Sarajevu je održan sastanak Predsjedništva i Vlade SRBiH s vojnim vrhom JNA predvođenim saveznim sekretarom za narodnu odbranu generalom Veljkom Kadijevićem. Na ovom sastanku razmijenjena su mišljenja i iskazani stavovi o najvažnijim aspektima krize i okvirima u kojima treba tražiti rješenja i utvrđeni stavovi obiju strana o bitnim pretpostavkama na kojima se može graditi međusobni odnos.

Izetbegović je ponovo rekao da Bosna i Hercegovina nema i ne želi imati problema s JNA. To je istakao kao generalni stav i polaznu osnovu za razgovor. Zatim je naveo da je bosanskohercegovačko rukovodstvo krajem juna tražilo zaštitu od upada paravojnih snaga na teritoriju Bosne i Hercegovine i da je takva zaštita obećana, a da je s druge strane ova republika protiv svoje volje, aktivnostima oružanih snaga s njene teritorije, u određenoj mjeri uključena u ratne sukobe u Hrvatskoj. Izrazio je zabrinutost zbog velike koncentracije jedinica JNA u Bosni i Hercegovini stvorene njihovim povlačenjem iz Hrvatske, te skrenuo pažnju na to da je proglašenje neposredne ratne opasnosti od strane krnjeg Predsjedništva SFRJ izvršeno na neregularan način i da su konsekvence koje iz toga proizlaze, uključujući mobilizaciju koja se na toj osnovi provodi, također neregularne. Predsjednik Izetbegović je naveo da paravojne jedinice rastu na sve strane, pod raznim firmama, a

[109] Zimmermann, 204. Punu važnost tog odnosa prema jugoslavenskoj oružanoj sili pojasnit ćemo u narednom poglavlju, u kojem ćemo dati pregled strukture, brojnosti i vatrene moći snaga JNA i drugih oružanih sastava integrisanih u njen sistem rukovođenja i komandovanja na teritoriji Bosne i Hercegovine.

da Republika i njeno Predsjedništvo nemaju skoro nikakvih ingerencija u pogledu vojske, nikakve ingerencije prema Teritorijalnoj odbrani, osim obaveza da je plaćaju i da osiguravaju sredstva za nju. Istakao je da se dio TOSRBiH jednostavno odmetnuo od republičkog rukovodstva i da sam proglašava mobilizacije. Također, kao krupan problem u odnosima s JNA naveo je činjenicu da je jedan dio Bosne i Hercegovine naoružan, da se u nekim dijelovima TO mobiliše i može dobiti oružje iz magacina JNA, a na drugim mjestima ne može.[110] U situaciji kada je na tlu Bosne i Hercegovine bilo mnogo ilegalno naoružanih ljudi, prisustvo jedne uredne, redovne, disciplinovane armije, pod nekom legalnom komandom, Izetbegović je ocijenio kao stabilizirajuće, dok je prisustvo jedinica JNA popunjenih neurednim i nedisciplinovanim rezervistima držao neprihvatljivim. Tražio je pomoć JNA u otvaranju saobraćajnica i ponovo postavio više puta pokretano pitanje nacionalnog balansiranja starješinskog kadra u JNA.[111]

Pojašnjavajući Kadijeviću i njegovim saradnicima suštinu prethodne noći usvojenih dokumenata u Skupštini SRBiH, Izetbegović je ponovio svoj stav da je za Bosnu i Hercegovinu minimalno prihvatljiva takva zajednica u kojoj bi bile i Hrvatska i Srbija istovremeno. Rekao je da se, u konkretnom slučaju, htjela isključiti beogradska inicijativa u vezi s takozvanom „Malom Jugoslavijom", odnosno „Velikom Srbijom". Ponovo je naglasio da je unutar usvojenih dokumenata jasno naznačen jugoslavenski karakter njima navedenih tendencija i želja da se očuva neka jugoslavenska zajednica, onakva kakva je moguća.[112]

General Veljko Kadijević istakao je da je armijska delegacija spremna da pitanje saradnje rješava u skladu sa zahtjevima vremena i dodao da je JNA jedna od rijetkih institucija Jugoslavije koja egzistira, da se nigdje nije angažovala po svojoj vlastitoj odluci, već uvijek po odlukama Predsjedništva SFRJ. S tim u vezi tvrdio je da Armija neće silom

[110] Izetbegović je ovim mislio na jedinice TO u Bosanskoj krajini i istočnoj Hercegovini, koje su mobilisane, naoružavane i upućivane na hrvatsko ratište po naređenju komandi JNA, a bez saglasnosti republičkih organa vlasti.

[111] „Magnetofonski snimak sastanka Predsjednika i članova Predsjedništva SRBiH i predsjednika vlade SRBiH sa najvišim ličnostima SSNO i generalštaba OS SFRJ održanog 15. oktobra 1991. godine u Sarajevu", u: Šimić, **NSF** 3(7), 31-36.

[112] Ibid., 52.

oružja nametati politička rješenja i da će prihvatiti svako političko rješenje do koga se dođe legitimnim putem, a ne jednostranim i nametnutim odlukama s bilo čije strane, što je značilo da JNA neće nametati ni dvočlanu, ni tročlanu, ni bilo kakvu Jugoslaviju. Kadijević je ocijenio kao dobru saradnju između organa bezbjednosti JNA i MUP-a SRBiH, kao i da bi mogla biti bolja, posebno u funkciji obezbjeđenja pokreta vojnih jedinica preko teritorije Bosne i Hercegovine.[113]

Ovo su bili stavovi koje je Veljko Kadijević iznio pred Predsjedništvom SRBiH i oni se nisu bitno razlikovali od njegovih javnih stavova iznesenih u drugim prilikama u to vrijeme. Bitno različit bio je njegov i armijski stvarni stav u odnosu prema Bosni i Hercegovini i ukupno, u odnosu na rasplet i rješenje jugoslavenske krize, a na osnovu kojeg je JNA djelovala u punom kapacitetu sile kojom je raspolagala.

Uprkos činjenici da je 15. oktobra u Sarajevu čvrsto tvrdio da je JNA posljednja jugoslavenska institucija čije je djelovanje strogo kanalisano ustavom i zakonima, te da sama neće preduzimati ništa što joj nadležni državni organi ne stave u zadatak i da će prihvatiti svako rješenje koje političke instance dogovore, a da sama neće nametati nikakav oblik jugoslavenskog uređenja, na sjednici „krnjeg Predsjedništva“ u Beogradu, održanoj pet dana kasnije, iznosio je suštinski drugačiji stav. Rekao je da, bez obzira na to što je zbog poznatih problema u izvršavanju regrutne obaveze, a dijelom i zbog osipanja kadra do kojeg dolazi usljed „dramatičnih unutrašnjih previranja“, mirnodopski sastav znatno smanjen, JNA raspolaže velikom vatrenom i borbenom moći. Da se oslobodila svih ideoloških naslaga i da se istovremeno „cjelovito preobražava iz armije Jugoslavije koja nestaje – u armiju Jugoslavije koja nastaje i koja ima razloga da opstane“.[114] Iako je prethodno tvrdio da će JNA prihvatiti svako rješenje do kojeg se dođe „legitimnim putem“, na spomenutoj beogradskoj sjednici predlagao je da se što prije jasno definišu i praktičnim mjerama „oživotvore opredelenja svih koji su za očuvanje jugoslovenske države od naroda koji to žele i njihovih legitimnih predstavnika“, te da se to „oživotvorenje“ obezbijedi uporednom

[113] Ibid., 53-56.

[114] Ovim je istakao autohtonost, odnosno unutrašnji karakter procesa „preobražaja“ JNA u vojsku „nove Jugoslavije“ koja nastaje.

transformacijom JNA u oružanu snagu Jugoslavije koja će opstati.[115] Drugi njegov prijedlog sastojao se u tome da se odmah izvrši mobilizacija vojnih obveznika u skladu s operativnim potrebama JNA, primjenom političkih, pravnih i ostalih mjera koje situacija nalaže. Time bi, po njegovom uvjerenju, spriječili da se narodima koji su opredijeljeni da nastave život u Jugoslaviji, unutrašnjom ili stranom silom, nametnu neprihvatljiva rješenja u pregovorima koji su u toku ili na bojnom polju ako pregovori ne daju rezultate.[116]

Sam sastav učesnika u radu ovog neformalnog tijela s formalnom etiketom „Predsjedništva SFRJ" dovoljan je za ocjenu legitimnosti i njegovog rada i usvojenih odluka i zaključaka. Bili su prisutni članovi Predsjedništva SFRJ iz Srbije sa pokrajinama i iz Crne Gore, predsjednik Srbije i predsjednik Predsjedništva Crne Gore, zatim politički lideri srpskog naroda iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Kadijević navodi da su prijedloge koje je dao prihvatili svi prisutni bez ijednog glasa protiv ili uzdržanog.[117]

Naknadno je Kadijević dodatno pojasnio šta su podrazumijevale ocjene o transformaciji JNA i zahtjevi za žurno „oživotvorenje" težnji za stvaranjem nove Jugoslavije „kakva je moguća". On je naveo da je fundamentalna razlika između njega i srpskog rukovodstva predvođenog Slobodanom Miloševićem bila „u odnosu prema celini srpskog nacionalnog korpusa". Kadijević je, navodno, smatrao da se jednako moraju tretirati i braniti interesi cjeline srpskog naroda, kako Srba u Srbiji tako i Srba u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Osim toga, smatrao je da će se, kad već nema Jugoslavije kao cjeline, srpski narod uspješnije suprotstaviti i odbraniti svoj nacionalni interes, ako se odmah brani ujedinjeno, nego da „bude tučen počesno",[118] što je, po

[115] Ovim stavom tražio je političko pokriće i sankciju procesa „transformacije" koju je JNA već uveliko započela i koji je sam Kadijević konstatovao u prethodnom stavu.

[116] „Izlaganje saveznog sekretara za narodnu odbranu na sednici Predsedništva SFRJ 22.10.1991.", ***Zbornik***, 498-500.

[117] Kadijević, ***Protiv udar***, 122.

[118] Počesno tučenje neprijatelja: uništavanje neprijatelja po dijelovima (počesno) koji je u prethodnim borbama ili sticajem drugih okolnosti doveden u takav položaj (stanje) da mu pojedini dijelovi (grupe) nisu u mogućnosti da jedni drugima priteknu u pomoć. ***Vojni rečnik (operativno-taktički)***, Državni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd, 1967, 215.

Kadijeviću, trebalo biti jasno i vojničkom laiku.[119] U ovome je bivši Titov general bio potpuno jasan u optužbi da je za neuspjeh projekta Velike Srbije krivo srpsko rukovodstvo koje nije prihvatilo njegove stavove i eskaliralo sukob, tražilo i dobilo jednu odlučnu bitku, već je dozvolilo da bude „tučeno počesno".

U vezi s odnosom JNA prema Bosni i Hercegovini, koji ovdje propitujemo, iz navedenih stavova i iskazane pretvornosti vojnog vrha proizlazile su jasne konsekvence. Osim u stavovima komandujućih generala iznesenim u uskim krugovima i na zatvorenim forumima, takva su se opredjeljenja i eksplicitni stavovi ubrzo počeli pojavljivati i u važnim dokumentima JNA, postajući tako trajni zadaci i dnevne obaveze.

U „Direktivi o upotrebi Oružanih snaga u narednom periodu", izdatoj 10. decembra 1991, uvodna pojašnjenja ističu kako je jugoslavenska kriza internacionalizovana i postala predmet razmatranja svjetskih institucija, prvenstveno Evropske zajednice i Savjeta bezbjednosti UN-a, te kako je u ponašanju mnogih zemalja u Evropi došlo do znatnih promjena njihovih stavova u odnosu na jugoslavensko pitanje „od dobronamernih do razbijačkih". Očekujući u narednom periodu prijetnje i pritiske međunarodne zajednice, SSNO konstatuje i naređuje: "Naše OS ulaze u novi izuzetno značajan period realizacije krajnjih ciljeva rata: zaštite srpskog stanovništva, mirnog razrešenja jugoslovenske krize i stvaranja uslova za očuvanje Jugoslavije za one narode koji žele da u njoj žive. Zato je očuvanje b/g JNA i OS u celini i dalje težišni zadatak svih nivoa rukovođenja i komandovanja i njenih pripadnika, sve do iznalaženja političkog rešenja jugoslovenske krize."[120]

U informaciji koju je svojim jedinicama poslala Komanda 5. korpusa JNA 3. januara 1992, na dan stupanja na snagu Sarajevskog primirja, kaže se da aktuelni zadatak snaga 5. korpusa „predstavlja borba protiv secesionizma i fašizma, zatim održavanje mostobrana koji drži naš korpus i širenje prostora sa pretežno etnički čistim stanovništvom koje želi da živi u zajedničkoj domovini". U nastavku dokumenta kaže se kako

[119] Kadijević, ***Protiv udar***, 117.

[120] **ICTY**, SSNO, GŠ OS SFRJ, *Direktiva o upotrebi Oružanih snaga u narednom periodu*, Str.pov.broj: 2256-1, 10. 12. 1991.

se ti zadaci moraju izvršiti uz ofanzivna dejstva i po mogućnosti proširiti prostor koji kontrolišu prije pristizanja UN-ovih mirovnih snaga. Posebno važan stav u odnosu na Bosnu i Hercegovinu iskazan je u tome da „naše jedinice imaju zadatak da spreče prenošenje nacionalnih sukoba na prostoru Bosne i Hercegovine, a posebno da onemogućimo da se stanovništvo Muslimanske narodnosti poveže sa ustaškim i izdajničkim snagama iz Hrvatske".[121]

Iz navedenih činjenica jasno je da prioriteti JNA iskazani direktivnim i naredbodavnim aktima njenih najviših nivoa rukovođenja i komandovanja, sažeti u „zaštiti srpskog naroda", pri čemu se drugi narodi ne spominju, zatim „širenju prostora sa pretežno etnički čistim stanovništvom koje želi da živi u zajedničkoj domovini", i eksplicitno sprečavanju širenja sukoba u Bosni i Hercegovini radi onemogućavanja „da se stanovništvo Muslimanske narodnosti poveže sa ustaškim i izdajničkim snagama iz Hrvatske", nisu Bosnu i Hercegovinu tretirali drugačije nego kao operativni prostor za izvršenje zadatka stvaranja „Jugoslavije koja nastaje". U kontekstu tako određenih prioriteta u narednom periodu komande JNA procjenjivale su stanje i odnose na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Već u narednim važnijim procjenama stanja kaže se da se trenutno političko-bezbjednosno stanje u Bosni i Hercegovini pojavljuje kao centralno pitanje ukupnog razrješenja jugoslavenske krize. Karakteristike stanja bezbjednosti ukazivale su da se situacija ubrzano kretala prema otvaranju novih ratnih žarišta i prenošenja ratnih sukoba sa teritorije Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu, za šta je ocjenjivano da je „deo ratnog cilja vrhovništva Hrvatske, a tome teži i Njemačka". Pripremajući opravdanje za predstojeće nasilno djelovanje u Bosni i Hercegovini, vojska je ocjenjivala da potpuno ili djelomično odsustvo političke, upravne i sudske vlasti na njenoj teritoriji „predstavlja jednu od pretpostavki za klasičnu anarhiju i izravno doprinosi stvaranju haotičnog stanja". Na osnovu raspoloživih saznanja JNA je zaključila da su tri vodeće nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini (HDZ, SDA i SDS) praktično stvorile potrebne uslove u političkom, ekonomskom

[121] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Informacija*, Pov.broj: 14-3, 3. 1. 1992.

i vojnom pogledu za otpočinjanje međusobnih oružanih sukoba i za oružano suprotstavljanje JNA i da je u tom smislu svaka od stranaka, adekvatno političkoj koncepciji, pristupila vojnom organizovanju i formiranju paravojnih formacija.[122]

Najznačajniji zaključak ove analize, koji će početkom marta odigrati važnu ulogu u odlukama vrha JNA o upotrebi snaga u Bosni i Hercegovini, sadržan je u procjeni da će priznanje Bosne i Hercegovine kao samostalne države, pa makar ono bilo i pojedinačno, dovesti do „znatnog slabljenja operativnog položaja naših snaga na frontu, a pozitivno će se odraziti na položaj neprijatelja". Zaključeno je da bi u toj situaciji eskaliranje sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine imalo dalekosežne posljedice po snage JNA i da bi se negativno odrazilo na sve faktore oružane borbe.[123]

U vrijeme održavanja referenduma građana Bosne i Hercegovine o nezavisnosti 29. februara i 1. marta 1992, i nakon što je postalo jasno kakav će biti ishod referenduma i kakve će posljedice imati takav ishod, politička i bezbjednosna situacija naglo se pogoršala. Snage organizovane pod rukovodstvom SDS-a postavile su barikade na putnim komunikacijama diljem republike. Na ove barikade je s druge strane odgovoreno kontrabarikadama. Sve je nagovještavalo početak oružanog sukoba širih razmjera. Na pojedinim mjestima došlo je i do snažnije razmjene vatre srpskih snaga na barikadama sa snagama MUP-a SRBiH i naoružanim građanima na kontrabarikadama.[124] Na podlozi prethodno citiranih procjena JNA o posljedicama eskalacije sukoba u Bosni i Hercegovini prije raspoređivanja UN-ovih mirovnih snaga u Hrvatskoj, u Beogradu se još jednom sastao srpski vojni i politički vrh

[122] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi i jedinica 2. vojne oblasti za 1991. godinu*, Str.pov.broj: 09/63-26, 23. 1. 1992.

[123] Ibid.

[124] Masa od oko 500 naoružanih aktivista SDS-a na srpskoj barikadi u Bosanskom Brodu 3. marta pokušala je pomicanjem barikade, koja se sastojala od teških motornih vozila, prema centru grada ovladati mostom preko Save. Tom prilikom sukobili su se s patrolom MUP-a koja je obezbjeđivala most. Nakon razmjene vatre, u pucnjavu se uključila i veća grupa naoružanih građana Bosanskog Broda na strani MUP-a. **OGIP** (Operativna grupa Istočna Posavina), Str.pov. 52-1, 03.03.1992. http://www.slobodanpraljak.com.

i razmotrio situaciju. Na osnovu izvedenih zaključaka povučeni su i potezi na terenu koji su doveli do privremene pacifikacije i uklanjanja barikada. U pogledu odnosa JNA prema Bosni i Hercegovini bit će korisno navesti pojedine stavove s ovog beogradskog zasjedanja srpskih lidera.

Milivoje Maksić, zamjenik ministra vanjskih poslova u bivšoj Markovićevoj saveznoj vladi, rekao je da je, u odnosu na reagovanja odlučujućih faktora u UN-u, bitno da situacija u Sarajevu bude mirno prevaziđena. Naglasio je da Sarajevo može stvoriti daleko ozbiljniji predtekst, nego druge otežavajuće okolnosti u vezi s dolaskom UN-ovih mirovnih snaga u Hrvatsku i stvoriti poticaj za preispitivanje situacije, što bi – ako bi se odložilo slanje mirovnih snaga i pojačale ambicije Hrvatske da iskoristi tako stvoreno stanje – stvorilo drugačije odnose i drugačiju atmosferu, nepovoljniju po Srbe. Situaciju stvorenu u Sarajevu s barikadama ocijenio je kao događaj koji se ne može tretirati sam za sebe, već kao fitilj koji svojom eksplozijom može potresti cijelu zemlju.[125]

Član Predsjedništva SFRJ iz Crne Gore Borislav Kostić rekao je da, dok je na funkciji na kojoj jeste, neće nikada potpisati povlačenje Armije iz Bosne i Hercegovine, osim ako to ne bude rezultat dogovora sva tri konstitutivna naroda.[126]

Stavove JNA predstavljao je i opširno ih izložio vršilac dužnosti saveznog sekretara za narodnu odbranu general Blagoje Adžić,[127] koji je rekao da je u Bosni i Hercegovini JNA na svom prostoru, jer je 75% njenih snaga na prostorima koji teritorijalno pripadaju srpskom narodu, od Sarajeva do Krajine i Bijeljine, te da je praktično samo nekoliko bataljona u centru Republike koji nisu potpuno okruženi srpskom teritorijom ili nisu makar jednom stranom naslonjeni na nju, tako da

[125] **ICTY**, *Stenografske beleške sa proširene sednice Predsedništva SFRJ održane 2. marta 1992. godine*.

[126] Ibid.

[127] Više puta spominjani savezni sekretar za narodnu odbranu SFRJ general Veljko Kadijević je u januaru 1992. podnio ostavku. Za vršioca dužnosti saveznog sekretara, što je ustvari bio jugoslavenski naziv za funkciju ministra odbrane, imenovan je dotadašnji načelnik Generalštaba JNA general Blagoje Adžić.

imaju i odstupnicu i zaleđinu. Izrazio je mišljenje da su Srbi iz Bosne i Hercegovine na pravom putu i da bi konačno srpski narod trebao cijelom svijetu kazati: „ili ćete uvažiti naše minimalne zahteve za opstanak na ovim prostorima, da nas ne istrebljujete, da nas ne razbijate i ne uništavate, ili ćemo mi sami ići na samouništenje, ali smo spremni da uništimo i još toliko drugih, pa šta nam bude.“ I on je podržao Kostićev stav da se mora donijeti odluka da nema povlačenja Armije iz Bosne i Hercegovine dok se ne nađe političko rješenje, a da se u protivnom ide u „građanski rat, pa neka bude Liban“.[128]

Mile Paspalj, predstavnik pobunjenih Srba iz Hrvatske, podržao je stav Borisava Jovića, srpskog člana Predsjedništva SFRJ, da se učini sve da se smiri situacija u Bosni do dolaska mirovnih snaga u Krajinu. Rekao je da kad jednom dođu, teže će biti donijeti odluku o njihovom odlasku, a tada će Srbi moći početi da rade ono što su zacrtali.[129]

Nakon ovog sastanka održana je posebna sesija s predstavnicima „Srpske republike Bosne i Hercegovine“, kojima su preneseni zaključci prethodno održanog foruma. Opet je najopširniji bio general Adžić koji je prisutnima objasnio odnos JNA prema situaciji u Bosni i Hercegovini. Rekao je da se moraju prekinuti blokade saobraćajnica, jer sav saobraćaj prema krajinama, i bosanskoj i hrvatskoj, može biti prekinut u roku od nekoliko sati. Tražio je da se situacija smiri, jer sve što je postignuto u Hrvatskoj može da “padne u vodu” ako dođe do sukoba u Bosni i Hercegovini, ako se ospori Vanceov plan, da ne dođu „plavi šlemovi”, ili da se odgodi njihov dolazak. Stanje i uslove na frontu ocijenio je teškim. Podsjetio je da djelovanje opozicije u Srbiji otežava aktivnosti vojske. Upoznao je prisutne o jako lošoj, gotovo nikakvoj, popuni regrutima i vojskom. Umjesto dvadeset-trideset hiljada regruta, JNA je dobijala tri-četiri hiljade ljudi u pojedinoj partiji. Preko 100.000 pripadnika rezervnog sastava je u tom trenutku bilo na ratištu, između ostalog i znatan broj rezervista iz Bosne i Hercegovine. Rezimirajući svoje izlaganje Blagoje Adžić je istakao da „.. ako vi (Srbi iz Bosanske krajine, op. aut.) morate ratovati, onda mora ratovati cela Bosna. Ako

[128] **ICTY**, *Stenografske beleške sa proširene sednice Predsedništva SFRJ održane 2. marta 1992. godine*.

[129] Ibid.

ratuje cela Bosna, onda će morati da još neko ratuje. Zato treba, zaista - u ovom momentu uzdam se u razum i trezvenost - da potražimo da li imamo pametnije rešenje od sukoba, a mislim da imamo; naravno, za jedno vreme; čak nam je korisno i pet-šest dana; korisno nam je da odgodimo da dođu mirovne snage, pa da zaposednemo tu liniju, pa da se onda bavimo Bosnom, ako se to može odugovlačiti".[130]

Da tvrdi stav o ostanku JNA u Bosni i Hercegovini po svaku cijenu nije rezultat ideoloških naslaga komunističkog jugoslavenstva i ustavne vezanosti vojnog vrha JNA i njenih političkih nalogodavaca u Beogradu, zorno pokazuje odluka o privremenom predislociranju JNA s teritorije Makedonije, koju je „krnje Predsjedništvo SFRJ" donijelo na sjednici održanoj 14. februara 1992. Odluka je obrazložena prestankom finansiranja JNA od strane Makedonije, prestankom upućivanja regruta u njen sastav, te donošenjem odluke o stvaranju samostalne države.[131] Svi navedeni razlozi i odluke postojali su i u slučaju Bosne i Hercegovine, ali do povlačenja JNA iz nje nikada nije došlo.

Nakon relativnog smirivanja situacije i uklanjanja barikada na komunikacijama, koje je uslijedilo prema citiranim zaključcima sastanaka u Beogradu, Komanda 2. VO je 7. marta 1992. godine procjenjivala političko-bezbjednosnu situacija na teritoriji Bosne i Hercegovine i ocijenila je veoma složenom, s tendencijom daljeg pogoršavanja i prerastanja u međunacionalni sukob širih razmjera s nesagledivim posljedicama po sve narode u njoj, i po Jugoslaviju kao cjelinu. Navedeno je kako „nacional-separatističkim snagama" ne odgovara prisustvo Armije, da su one svoje aktivnosti usmjerile na diskreditaciju i optuživanje Armije kao glavnog krivca za nastalu situaciju, te da to ukazuje na postojanje realnih mogućnosti za intenziviranje svih oblika napada na JNA. Zato je izdato naređenje da se mali i izdvojeni sastavi, gdje god je to moguće, ukinu i presele u sastav jačih jedinica. Gdje to nije bilo moguće, da se ojačaju ljudstvom

[130] **ICTY**, Predsedništvo SFRJ, *Stenografke beleške sa sastanka Predsedništva SFRJ sa predstavnicima Srpske Republike Bosne i Hercegovine, održanog 2. marta 1992. godine, sa početkom u 17,40 sati*, Beograd, marta 1992.

[131] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Informacija o privremenom predislociranju jedinica JNA sa teritorije Makedonije*, Op.pov.broj: 193-1, 26. 2. 1992.

i sredstvima za odbranu i inžinjerijski urede, uključujući i minska polja. Iz jedinica i kasarni u zgusnutim urbanim naseljima trebalo je dislocirati do dvije trećine sastava na izdvojene poligone i objekte na kojima su bili bezbjedniji i s kojih su mogli efikasno djelovati. Sve objekte trebalo je pripremiti za odbranu i autonomno funkcionisanje u slučaju blokade u trajanju od mjesec dana. Trebalo je također intenzivirati saradnju s organima MUP-a "gde postoje uslovi". Gdje god je to bilo moguće, u obezbjeđenje i odbranu objekata trebalo je uključivati mjesno stanovništvo preko organa vlasti i njihovih štabova.[132]

U citiranim zaključcima sastanka u Beogradu pokazali smo koji su bili stvarni razlozi opoziva barikada i smirivanja situacije u Sarajevu i drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Oni nisu motivirani nikakvom nesebičnošću i apstraktnim pacifizmom u interesu građana, već je to bio potez od strateškog značaja u okvirima njihovih ukupnih planova. Ipak je JNA nakon toga, nastojeći popraviti percepciju koju je većina građana imala o njoj, u medijima i forumima isturala poziciju komandanta 2. VO generala Milutina Kukanjca kao mirotvorca. Snažno su isticali, i naređivali svojim potčinjenim da u daljim kontaktima ističu, njegovu mirotvornu ulogu i pozitivne reakcije građana na nju.[133] Čak je isticana i njegova hrabrost da ode na barikade, naspram nespremnosti političkih lidera da učine isto, mada je i to bila laž, jer je Karadžić na sastanku u Predsjedništvu SFRJ 2. marta tražio da mu se, zbog ratobornog imidža među vlastitim članstvom, ne daju zadaci u smirivanju situacije i vraćanju ljudi s barikada kući, iako se tome nije protivio.[134]

Komanda 2. VO o stanju u Bosni i Hercegovini 20. marta navodi da je situacija skoro dramatična, posebno u Hercegovini, Bosanskom Brodu, Travniku i još nekim dijelovima. Da se SDA i većina Bošnjaka opredijelila i da se nada uspostavi nezavisne Bosne i Hercegovine. Da

[132] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Naređenje*, Str.pov.broj: 09/63-56, 07. 03. 1992. Misli se, naravno, na stanovništvo s teritorije koju je „JNA smatrala svojom", odnosno na srpsko stanovništvo koje je trebalo preko njihovih organa i kriznih štabova uključiti u obezbjeđenje vojnih objekata.

[133] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Informacija o situaciji u BiH*, Pov.broj: 25/142-551, 12. 3. 1992.

[134] **ICTY**, *Stenografske beleške sa proširene sednice Predsedništva SFRJ održane 2. marta 1992. godine*.

su srpsko rukovodstvo i Srbi u cjelini opredijeljeni za Jugoslaviju, a ako to nije moguće, za konfederalnu Bosnu i Hercegovinu, bez alternative. Ako se ne prihvati ni konfederalna Bosna i Hercegovina, bili su spremni za rat. Da su Hrvati u suštini također za konfederaciju, ali da se više deklarativno izjašnjavaju za nezavisnu Bosnu i Hercegovinu. Inače, odnos Hrvata prema JNA Kukanjac je cijenio kao krajnje neprijateljski. Odnos Bošnjaka kao znatno popravljen nakon navodne pozitivne uloge u rješavanju blokade Sarajeva barikadama 3. i 4. marta. Odnos Srba ocijenio je pozitivnim, jer su štitili Armiju, odazivali se u ratne i dobrovoljačke jedinice i imali pozitivan odnos prema materijalnim sredstvima, uz mjestimična iskakanja iz takve slike na lokalnom nivou, za koja je Kukanjac smatrao da će ih moći razriješiti u kontaktu s rukovodstvom SDS-a.[135]

I vrh SDS-a je na svojim forumima pojašnjavao članstvu i aktivistima na terenu da je JNA, sa sastavom i odnosom prema političkim akterima u Bosni i Hercegovini, jedna vrsta dragocjenog prelaznog rješenja, jer u tom trenutku srpskoj političkoj opciji nije odgovaralo stvaranje nacionalne garde. Ako bi SDS donio odluku o stvaranju nacionalnih snaga, pojašnjavao je Karadžić, onda bi se Armija morala odmah podijeliti, što je značilo dijeliti i sve njeno naoružanje i materijalno-tehnička sredstva. To bi bitno poremetilo planove koje je srpska politika imala u Bosni i Hercegovini, kao i njima ukalkulisan odnos snaga, pa je taj korak Karadžić odložio čekajući pogodniji momenat.[136]

U pogledu perspektive garnizona JNA u predstojećem periodu, zbog izrazito neprijateljskog stava Hrvata, zbog predviđanja razvoja takvog stava i kod Bošnjaka, zatim predviđajući skoru nezavisnost Bosne i Hercegovine i činjenicu da srpski narod neće da živi u takvoj „geto“ državi, predviđali su i brojne probleme za JNA. U tom cilju planirali su jedan broj preventivnih mjera od kojih je prva bila oštro upozoravanje političkih rukovodstava i građanstva na moguće posljedice koje

[135] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u z/o 2. VO*, Str.pov.broj: 908-1, 20. 3. 1992.

[136] **ICTY**, Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine, *Stenografske bilješke 12. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 24. 3. 1992.

bi izazvali napadi na JNA. S tim u vezi predviđen je i pojačani propagandno-psihološki rad, u okviru kojeg je i Joséu Cutileiru, koji je predsjedavao razgovorima o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine, preneseno da Evropska zajednica uticajem na lidere doprinese sprečavanju napada na JNA, što bi u slučaju izbijanja sukoba bio dobar alibi i dokaz da je JNA upozoravala na vrijeme. Zatim su planirali do kraja završiti proces izmještanja garnizona iz mjesta s bošnjačko-hrvatskom većinom stanovništva, uglavnom s područja srednje Bosne, započeti s procjenom stanja vojne industrije i njenim izmještanjem na druga područja. Već je bio sačinjen plan odbrane vojnih objekata s preciznim mjerama i uputstvima, posebno za objekte u Sarajevu.[137]

S prethodnom procjenom stanja na prostoru Bosne i Hercegovine i s predloženim mjerama general Blagoje Adžić upoznat je 25. marta 1992, kada je na osnovu prezentovanog materijala naredio Komandi i jedinicama 2. VO da u što kraćem roku pristupe formiranju štabova, odreda i brigada dobrovoljačkih jedinica smanjenog sastava i njihovoj adekvatnoj popuni starješinskim kadrom iz JNA, kao i naoružanjem i opremom. Dobrovoljačke sastave trebalo je vojno organizovati i povezati s komandama JNA u njihovoj zoni odgovornosti.[138] Naredio je i ubrzano izvlačenje ratnih materijalnih rezervi, posebno vrijednih i savremenih sredstava ratne tehnike, za šta je trebalo uraditi planove, s preciznim naznakama šta se bezbjedno može predislocirati, šta se može izvući prepadom i borbom - obezbjeđujući povoljne koridore za izvlačenje, šta se može podijeliti okolnom stanovništvu (srpskom), a šta se mora uništiti. Odmah je trebalo započeti iseljavanje ljudstva i imovine iz garnizona Čapljina, Zenica i Travnik. Trebalo je planirati i obezbijediti mobilizaciju na prostorima gdje je većinsko stanovništvo

[137] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u z/o 2. VO*, Str.pov.broj: 908-1, 20. 3. 1992. Brinući o vojnoj imovini pred proglašenje nezavisnosti Bosne i Hercegovine, 2. VO je već vodila pregovore oko prodaje Kasarne Jajce, a predlagali su i izmještanje CVŠ iz Kasarne „Maršal Tito“ i prodaju njenih objekata dok se to još može.

[138] Dobrovoljačke jedinice su dopunske vojne jedinice formirane od srpskog stanovništva, koje su bile van formacijskih cjelina JNA i TO. O njihovoj brojnosti i ulozi detaljnije u narednom poglavlju.

bilo srpsko, a na ostalim prostorima održati visok stepen borbene gotovosti jedinica JNA. Izvršiti pripreme za izmještanje komandnog mjesta 2. VO iz objekta pod Bistrikom na objekat „Goljak“ u Han-Pijesku. U jedinicama JNA u Nevesinju i Trebinju trebalo je predvidjeti po jedan oklopni bataljon, a u dolini Neretve duž granice sa zapadnom Hercegovinom imati nekoliko artiljerijskih baterija za podršku.[139]

U pismu borcima banjalučkog 5. korpusa, objavljenom radi smirivanja određenog nemira i nepovjerenja prema JNA među srpskim stanovništvom Bosanske krajine, komanda ove grupacije 3. aprila 1992. navela je da se rapidno pogoršava situacija u Bosni i Hercegovini usljed nastojanja Hrvatske da u nju prenese ratna dejstva. Da se nakon eskalacije nasilja u Bosanskom Brodu, Bijeljini i na drugim mjestima može očekivati da bukne ratni požar. Da su svojom osmomjesečnom borbom borci 5. korpusa „spasili srpski narod Zapadne Slavonije ustaškog istrebljenja, oslobodili i zaposjeli srpske teritorije u ovom dijelu Hrvatske, spriječili prodor Paraginih bojovnika na teritoriju Bosanske Krajine i stvorili uslove za dolazak mirovnih snaga UN na ove prostore, što treba da označi prestanak rata“. Dalje se navodi kako je 5. korpus, pravovremeno sagledavajući situaciju, a po odobrenju Vrhovne komande, izvršio mobilizaciju novih jedinica i premještanje nekih jedinica sa slavonskog fronta u Bosnu i Hercegovinu i zaposjeo položaje od Skender-Vakufa preko Vlašića – Maslovara – Motajice – Mrkonjić-Grada, Jajca, Sanskog Mosta do Kupresa. Ovim razmještajem „naš korpus je zatvorio sve ulaze u Bosansku Krajinu“. Na kraju je istaknuto da korpus mora ostati na svojim položajima do dolaska plavih šljemova, čime bi se stvorili uslovi za njegovo predislociranje iz zapadne Slavonije. Ovo su istakli posebno važnim u svjetlu činjenice da, dolaskom plavih šljemova, pored banjalučkog u Bosansku krajinu ulaze i bihaćki (bivši zagrebački) i kninski korpus.[140]

---

[139] **ICTY**, SSNO, GŠOS SFRJ, I uprava, *Izvod iz zadataka koje je postavio zastupnik saveznog sekretara za narodnu odbranu general-pukovnik Blagoje Adžić pri razmatranju stanja u Bosni i Hercegovini*, Str.pov.broj: 585-2, 3. 4. 1992.

[140] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Pismo borcima 5. korpusa*, Op.pov.broj: 321-1, 3. 4. 1992.

Tako su stavovi JNA prema Bosni i Hercegovini u posmatranom periodu imali konstantnost na nivou namjera i ciljeva, i jasnu liniju evoluiranja u pravcu potpune eksplicitnosti djelovanja. Osim neposrednog djelovanja, od značaja za ukupan razvoj odnosa bila je i činjenica da su u kritičnim trenucima s vrha JNA u javni prostor Bosne i Hercegovine upućivane jasne političke poruke i da je sa svih nivoa rukovođenja i komandovanja ostvarivana puna saradnja s organima SDS-a i srpskim paradržavnim organima na terenu, kojima su u konkretnim situacijama davane neposredne i nedvosmislene instrukcije, i konkretna vojna i materijalna podrška.

Na dan kada su jedinice JNA i srpske snage pod njenom komandom silom svog oružja preuzele vlast u Prijedoru, 30. aprila 1992, u Banjoj Luci je sastanak s komandantima krajiških korpusa JNA, generalima Ratkom Mladićem, Špirom Nikovićem i Momirom Talićem, održao vršilac dužnosti saveznog sekretara za narodnu odbranu general Blagoje Adžić.[141] General Adžić dao je svojim potčinjenim jasne upute za postupanje u Bosni i Hercegovini, među kojima su bili postavljeni i zadaci da se jedinice JNA izvuku na prostor srpskog naroda i 100% popune borcima Srbima, da se maksimalno mobiliše i vojnički organizuje sastav Srpske TO i da se granice srpskih oblasti na teritoriji Bosne i Hercegovine omeđe i utvrde.[142]

Na srednjem, operativno-strategijskom nivou rukovođenja i komandovanja, starješine JNA imale su neposredan kontakt sa čelnicima SDS-a i direktno prenosile takve stavove i naređenja svojih pretpostavljenih.[143] U javni prostor ovi generali su za šire srpske mase odašiljali jednako jasne i nedvosmislene poruke. Komandant 5. korpusa general Momir Talić je početkom aprila, nakon barikada koje su u Banjoj Luci

[141] Dragan Radišić, ***Hronologija događaja na prostoru prethodne Jugoslavije 1990-1995***, Glas srpski – Centar za geostrateška istraživanja Univerziteta, Banja Luka, 2002, 205. (Izvor: **Glas** (Banja Luka) od 3. 5. 1992.)

[142] **ICTY**, *Dnevnik Ratka Mladića 14.02.1992.-25.05.1992*, 221.

[143] Generalmajor Momir Talić bio je član Kriznog štaba Autonomne Regije Krajina, izvještavao je Skupštinu Autonomne Regije Krajina o vojnoj situaciji, slao svoje štapske oficire na sastanke ARK-a, pomagao osoblju ARK-a u izvođenju zadataka i preko ARK-a tražio pomoć u određenim vojnim i drugim pitanjima. Odluke ili diskusije na sastancima Kriznog štaba ARK i drugim regionalnim organima uticale su ili su se odnosile na tok vojnih operacija. **ICTY**, Evan Brown, „Vojna situacija u Bosanskoj Krajini - 1992.“, 27. novembar 2002, 7.

postavili pripadnici SOS-a,[144] onemogućavajući nesmetane pokrete kolona JNA, uputio ohrabrujuće nagovještaje u citiranom pismu borcima 5. korpusa.[145] Nakon spomenutog brifinga Adžiću, u intervjuu banjalučkom „Glasu" 30. aprila 1992. Talić je izjavio da će „korpus ostati na svojoj teritoriji, a njegov kvalitet je takav da može obezbjediti mir i spokojstvo ne samo građanima regije B. Krajine, nego i šire".[146] Špiro Niković, komandant bihaćkog korpusa, bio je još nedvosmisleniji u vrednovanju političkih ciljeva i određivanju pozicija jugoslavenske vojne sile prema političkim odnosima u Bosni i Hercegovini, pa je nakon sastanka s Blagojem Adžićem novinarima Radija Banjaluka i „Glasa" izjavio da: „ako treba tražiti razlog za razdvajanje Bosne, to je politika ovog sadašnjeg krnjeg rukovodstva. Jer sve što dolazi iz Sarajeva je loše, glupo, idiotski, to je put koji ne nudi ništa dobro narodima u BiH."[147] Nekoliko dana kasnije, 2. maja u centru Šipova masi od 3.000 građana obratio se pukovnik Stanko Letić, komandant 11. operativne grupe JNA,[148] i tom prilikom rekao, a njegove riječi široj javnosti prenio „Glas": "Ovo je proces stvaranja srpske države i srpske vojske!"[149]

Na taktičkom nivou rukovođenja i komandovanja u JNA, odnosno na nivou općina i pojedinih naselja, konsultacije, pomoć, podrška i vođenje u ostvarivanju zacrtane srpske politike bile su svakodnevne. U primjeru Prijedora, u odlučujućem trenutku za nasilno preuzimanje vlasti, na sastanku održanom u prijedorskoj kasarni 29. aprila, na iskazanu kolebljivost i neuvjerenost općinskog rukovodstva SDS-a u pogledu

[144] SOS je bio naziv za jednu od paravojnih formacija organizovanih od strane SDS-a, koja je, kao i više sličnih grupa na drugim područjima, označavana i nazivom „Crvene beretke", i djelovala u Bosanskoj krajini. **ICTY**, Predmet broj IT-08-91-T: Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, *Presuda, Tom 1 od 3*, 27. mart 2013, 44.

[145] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Pismo borcima Banjalučkog korpusa*, Op.pov.broj: 321-1, 3. 4. 1992.

[146] Radišić, 204 (Izvor: **Glas** od 1. i 2. 5. 1992).

[147] Radišić, 209 (Izvor: **Glas** od 6. 5. 1992).

[148] Komandu nad ovom operativnom grupom JNA formiranom za operacije na prostoru općina Kupres, Livno, Glamoč i Bosansko Grahovo Letić je preuzeo 7. aprila. **ICTY**, *Dnevnik Ratka Mladića 14.02.1992.-25.05.1992., 167*.

[149] Radišić, 206-207 (Izvor: **Glas** od 4. 5. 1992).

vlastite spremnosti i pogodnosti trenutka za preuzimanje vlasti, presudnu podršku, poticaj i uvjeravanja pružio je komandant 343. motorizovane brigade JNA pukovnik Vladimir Arsić.[150] Osim moralne podrške i poticaja, snage JNA pod komandom pukovnika Arsića uzele su i sasvim konkretno učešće u preuzimanju vlasti u Prijedoru primjenom oružane sile kojom su raspolagale.[151]

General Ratko Mladić, u funkciji zastupnika komandanta 2. VO, 11. maja 1992. godine izdao je naređenje za mobilizaciju „radi zaštite srpskog naroda i poštenih pripadnika drugih naroda" u Srpskoj republici Bosni i Hercegovini, kao i radi učvršćivanja operativnog položaja 2. VO, na osnovu kojeg je trebalo, između ostalog, odmah izvršiti mobilizaciju svih ratnih jedinica iz organskog sastava 2. VO, u koje je trebalo uključiti naoružani srpski narod, jedinice TO i dobrovoljačke jedinice i obezbijediti jedinstveno rukovođenje i komandovanje ovim sastavima. Trebalo je obezbijediti da se neizostavno mobilišu svi vojni obveznici srpske narodnosti, i drugi ako žele da se bore za „pravedne ciljeve borbe Srpske Republike Bosne i Hercegovine".[152]

Kao što je iz navoda prethodnog izvora bjelodano, general Mladić „pravedne ciljeve borbe Srpske Republike Bosne i Hercegovine" počeo je ostvarivati kao komandant 2. vojne oblasti JNA, dajući zadatke svim jedinicama Oružanih snaga SFRJ u zoni ove vojne oblasti, što je bilo u okvirima njegovih ovlasti. U istom svojstvu, 11. maja Mladić je izdao još jedno naređenje, na osnovu naređenja Generalštaba OSSFRJ, a radi očuvanja potrebnog nivoa borbene gotovosti jedinica iz čijeg se sastava dijelovi ljudstva premještaju sa teritorije Bosne i Hercegovine na teritoriju SR Jugoslavije: da sva sredstva navedenih jedinica ostaju u zonama rasporeda u Bosni i Hercegovini i da se nastavi s mobilizacijom ljudstva radi popune jedinica, uz istovremeni prihvat i raspored u

[150] **ICTY**, Transkript kasete "Radio Prijedor, kazeta 1, strana A", *Izjava Sime Miškovića*.

[151] **ICTY**, *Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T: Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. 7. 2003, 17.

[152] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Mobilizacija ratnih jedinica, naređenje*, Str.pov.broj: 12/81-433, 11. 5. 1992.

jedinice vojnika koji se vraćaju s prostora SRJ, a državljani su Bosne i Hercegovine.[153]

Narednog dana, 12. maja 1992, general Ratko Mladić postavljen je za komandanta Glavnog štaba Vojske Srpske republike Bosne i Hercegovine,[154] a ustvari je nastavio s istog mjesta komandovati istim snagama u ostvarenju istih zadataka.

[153] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Komandi 5, 10 i 17. korpusa, naređenje*, Str.pov.broj: 09/43-12, 11. 5. 1992. Tek nakon formiranja jedinica u novom sastavu, vojnike državljane SRJ trebalo je vratiti na njen prostor.

[154] „Odluka o formiranju Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine“, **Službeni Glasnik Srpskog Naroda u BiH**, broj 6, 12-17. maj 1992.

1.3. Elementi oružanih snaga na teritoriji Bosne i Hercegovine početkom 1992.

Oružane snage SFRJ bile su u pogledu koncepta i organizacije dvokomponentne - sastavljene od dviju ravnopravnih osnovnih strategijskih cjelina: Jugoslavenske narodne armije (JNA) i teritorijalnih odbrana socijalističkih republika i pokrajina (TO). Pri tome su organi jugoslavenske federacije bili nadležni za organizovanje i pripremanje JNA i obezbjeđenje jedinstva dejstava Oružanih snaga kao cjeline. Socijalističke republike i pokrajine bile su nadležne za organizaciju i pripremu TO, te za obezbjeđenje jedinstva njene organizacije, pripreme i dejstva na svojoj teritoriji.[155] Rasplet jugoslavenske krize i raspad Jugoslavije zatekao je obje strategijske komponente jugoslavenskih oružanih snaga prisutne na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Nakon okončanja kratkotrajnog rata u Sloveniji i završetka prve faze rata u Hrvatskoj potpisivanjem Sarajevskog primirja, izvršena je transformacija snaga JNA na području Bosne i Hercegovine. Do tada je najveći dio njene teritorije spadao u zonu odgovornosti Sjevernog vojišta ili 1. vojne oblasti (1. VO) sa sjedištem u Beogradu, s tim da je dio u zaleđu morske obale spadao u Vojno-pomorsko vojište ili Vojno-pomorsku oblast (VPO) sa sjedištem u Splitu, a krajnji sjeverozapad Bosne i Hercegovine, teritorija preko rijeke Une, spadala u Sjeverozapadno vojište (5. VO) sa sjedištem u Zagrebu. Nakon potpisivanja Sarajevskog primirja, kojim je otpočela implementacija Vanceovog plana, s teritorije Hrvatske su povučene snage JNA i raspoređene na ostatku jugoslavenske teritorije. Većim dijelom stacionirane su u Bosni i Hercegovini. Komanda Sjeverozapadnog vojišta (5. VO) premještena je u Sarajevo. Ova strategijska grupacija JNA je 10. januara 1992. preimenovana u 2. vojnu oblast (2. VO) za čijeg je komandanta imenovan general Milutin Kukanjac. Osim 2. VO, koja je pokrivala najveći dio teritorije Bosne i Hercegovine, dio teritorije u istočnoj Hercegovini i gornjem Podrinju pripao je novoformiranoj 4. VO sa sjedištem u Titogradu (Podgorici). S teritorije Hrvatske na teritoriju Bosne i Hercegovine i u sastav 2. VO

[155] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 31.

predislocirane su sljedeće jedinice: Komanda 5. VO, zagrebački 10. korpus, 580. mješovita artiljerijska brigada, 367. puk veze, 65. zaštitni motorizovani puk, 593. puk ABHO, 306. laki artiljerijski puk PVO, Komanda 30. partizanske divizije, 639. i 944. pozadinska baza (u daljem je od 639. i 944. PoB formirana 530. PoB). Iz sastava VPO u sastav 2. VO ušli su i na teritoriju Bosne i Hercegovine predislocirani kninski 9. korpus i 405. PoB. Iz l. VO u sastav 2. VO ušle su jedinice koje su već bile formirane i stacionirane na teritoriji Bosne i Hercegovine: 4. (sarajevski), 5. (banjalučki) i 17. (tuzlanski) korpus, zatim 240. srednji samohodni raketni puk PVO, 389. raketno-artiljerijska brigada, 744. PoB, 904. PoB, 993. PoB, 523. remontni bataljon, 37. sanitetski bataljon, 563. autobataljon. Sastavi 2. VO 23. januara 1992. godine, od 151.661 pripadnika, koliko je bilo predviđeno za popunu po ratnoj formaciji, imali su u svojim redovima 86.301 čovjeka, što je predstavljalo popunu od 57% u odnosu na predviđenu ratnu formaciju.[156]

Ovom broju treba pridodati snage 4. vojne oblasti na teritoriji Hercegovine i u gornjem Podrinju, koje su činile 13. korpus JNA predislociran iz Rijeke u Bileću i pridodate snage podgoričkog korpusa. Ukupne vatrene mogućnosti svih jedinica iz sastava 2. vojne oblasti bile su ispaljenje 779 tona čelika u minuti, iz svih vrsta oružja i oruđa, od pištolja do haubica i raketnih sistema, kojima su raspolagale.[157]

Osim navedene strukture i popune jedinica iz vlastitog organskog sastava, JNA je na osnovu procjene da njene snage možda neće biti dovoljne za ostvarivanje postavljenih ciljeva u Bosni i Hercegovini, u tajnosti pripremala i dodatne efektive. U drugoj polovini 1991. i do polovine marta 1992. godine, JNA je u zoni odgovornosti 2. VO formirala, naoružala i organizovala u čete, odrede i bataljone rezervnu dobrovoljačku strukturu, dominantno srpsku po nacionalnom određenju, ukupne brojnosti 69.198 ljudi. Komandant 2. VO u svom izvještaju izričito je naveo da su ove jedinice "van formacijskog sastava JNA i TO". Ove jedinice bile su u potpunosti naoružane pješadijskim

[156] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti*, Str. pov.broj: 09/63-26, 23. 1. 1992. godine.
[157] Ibid., Prilog br. 1 i 7.

naoružanjem, od čega je JNA podijelila 51.900, a organi SDS-a 17.298 komada naoružanja.[158]

Uz ova dva segmenta, u integralni sastav i lanac rukovođenja i komandovanja JNA potrebno je uračunati kompletnu strukturu štabova i jedinica TOSRBiH u općinama u kojima je apsolutnu vlast imao SDS, kao i znatne snage takozvane „srpske TO" formirane u dijelovima onih općina u kojima SDS nije imao kapacitet da u potpunosti ostvari svoje političke ciljeve, već je to činio parcijalno, proglašavajući takozvane „srpske opštine" na dijelovima teritorije takvih općina, i formirajući paralelne organe vlasti, među kojima i jedinice „srpske TO" i „srpskog MUP-a". Prvi model, integracija kompletnih struktura općinskih štabova TO i njihovog pretpočinjavanja strukturama JNA, primijenjen je u 28 općina Bosanske krajine i istočne Hercegovine, u kojima je na bazi srpske većine stanovništva apsolutnu vlast imao SDS. U ovim općinama je kompletna struktura TO bila mobilisana i stavljena u funkciju aktivnosti JNA i ove snage bile su u potpunosti naoružane.[159] Drugi model bio je primijenjen u većini drugih općina Bosne i Hercegovine.[160]

Cijela prethodno navedena struktura bila je integrisana u sistem rukovođenja i komandovanja Komande 2. VO u Sarajevu. Ovo je bila komanda strategijskog nivoa, koja je objedinjavala rukovođenje i komandovanje nad svim dijelovima oružanih snaga u svojoj zoni odgovornosti preko komandi i jedinica operativno-strategijskog nivoa i štabova TO.[161] Cijela ta struktura bila je 12. maja 1992. godine jednostavno preimenovana u Vojsku Srpske republike Bosne i Hercegovine.[162]

---

[158] Podatak treba dopuniti sa 6.500 cijevi pješadijskog naoružanja koje je 4. korpus JNA do početka 1992. godine podijelio Srbima u općinama Foča, Kalinovik, Goražde i Čajniče, a koje su nakon toga ušle u zonu novoformirane 4. vojne oblasti JNA, te sa 400 automatskih pušaka koje su podijeljene vojnim penzionerima u užem gradskom jezgru Sarajeva. **ICTY**, Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO*, Str.pov.broj: 908-1, 20. 3. 1992.

[159] „Zapisnik sa 57. sjednice Predsjedništva SRBiH, broj 02-011-194/92, 11.03.1992.", u: Šimić, **NSF** 3(7), 101.

[160] Detaljnije o ovim procesima unutar TOBiH u: Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 179-225.

[161] ***Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ**, SSNO*, Beograd, 1987, 82.

[162] **ICTY**, *Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 12. maja 1992.*

Organi vlasti u Bosni i Hercegovini, u situaciji u kojoj su se našli politički suprotstavljeni djelovanju rukovodećeg vrha JNA, nisu se u provođenju svojih ustavnih nadležnosti mogli osloniti na Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine (RŠTO) na čijem se čelu nalazio aktivni general JNA Drago Vukosavljević, kao ni na najveći dio srednjeg nivoa rukovođenja i komandovanja teritorijalnom odbranom - na okružne štabove (OkŠTO) u kojima su na mjestima komandanata i na nekoliko drugih najodgovornijih dužnosti također bili aktivni viši oficiri JNA.

Ovako uspostavljena kontrola republičkog i okružnih štabova TO bila je posljedica reorganizacije Oružanih snaga SFRJ provođene u okviru plana kodnog naziva „JEDINSTVO“. Temeljni cilj ove reorganizacije u odnosu na TO bio je da se ona izuzme iz nadležnosti državnih rukovodstava republika i pokrajina. Kako to nije bilo moguće postići u potpunosti bez temeljnih ustavnih i konceptualnih promjena, tako je dodatno nastojanje vrha JNA išlo u pravcu brojnog smanjenja i slabljenja struktura TO, kako one ne bi mogle predstavljati oslonac republičkim rukovodstvima u eventualnom sukobu s JNA, koji je njen rukovodeći vrh predviđao u slučaju svoje intervencije u raspletu jugoslavenske krize, a za koje je već tokom osamdesetih godina imao gotove planove. U tom cilju brojno stanje TOSRBiH je sa skoro 314.000 ljudi raspoređenih u 5.115 štabova, jedinica i ustanova, koliko je brojala krajem 1986. godine, smanjeno na nešto više od 90.000 ljudi raspoređenih u 867 štabova, jedinica i ustanova, koliko je brojala krajem 1991.[163]

Ovo je ukupno predviđeno brojno stanje Teritorijalne odbrane SRBiH po ratnim formacijama važećim krajem 1991. godine. Struktura ovih snaga uglavnom je bila proporcionalna nacionalnoj strukturi stanovništva i u cjelini, i po dijelovima na kojima su jedinice mobilisane. U ovaj broj uključeni su i štabovi, jedinice i ustanove TO u spomenutih 28 općina u kojima je apsolutno političku vlast vršio SDS. Također treba imati u vidu i činjenicu da je u jednom broju općina, u kojem je SDS bio jak iako nije imao potpunu vlast, mobilizacija i upotreba jedinica TOSRBiH njegovim djelovanjem bila onemogućena. Ovo je dodatno

[163] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 179-225.

umanjivalo mogućnosti TOSRBiH da efikasnije odgovori svojoj obavezi zaštite ustavnog poretka, teritorijalnog integriteta i državnog suvereniteta Bosne i Hercegovine.

Da bi u potpunosti eliminisala TO kao mogućeg protivnika, JNA je u periodu od 18. maja do 13. juna 1990. godine izvršila razoružavanje jedinica TOSRBiH, izuzimajući naoružanje i municiju iz skladišta TO i smještajući ih u skladišta unutar svojih kasarni. Osim toga, u potpunosti su promijenjene procedure pristupa i izuzimanja naoružanja, koje su stavljene u isključivu nadležnost komandi JNA.[164] Tom prilikom Teritorijalnoj odbrani je SRBiH oduzeto oko 240.000 cijevi pješadijskog naoružanja s oko 82.000.000 komada municije, kao i oko 2.700 komada artiljerijskog naoružanja kalibra preko 20 mm s preko 700.000 projektila za ova oruđa.[165]

Izabranim organima vlasti u Bosni i Hercegovini ostala je u određenoj mjeri mogućnost uticaja na štabove i jedinice TO na općinskim nivoima vlasti, na kojima su stranke pobjednice na parlamentarnim izborima funkcije komandanata OpŠTO i sekretara općinskih sekretarijata za narodnu odbranu raspodjeljivale u skladu s međustranačkim dogovorima. I ova mogućnost bila je u velikoj mjeri ograničena, jer iako su jedinice bile drastično smanjene i gotovo u potpunosti razoružane (male količine naoružanja ostavljene su štabovima za obezbjeđenje komandnih mjesta i objekata u vlasništvu TO, kao i dio naoružanja koji je bio u fabričkim krugovima u posjedu jedinica TO tih privrednih subjekata), i dalje su ostale pod čvrstim nadzorom viših nivoa rukovođenja i komandovanja u samoj TO, kao i komplementarnih institucija JNA na terenu, koje su na najmanji pokušaj bilo kakvog kadrovskog i brojnog jačanja TO na lokalnom nivou burno reagovali nazivajući takve aktivnosti „stvaranjem paravojne strukture TO“ i najavljujući upotrebu sile.[166]

Ipak, ustavna nadležnost općina kao subjekata narodne odbrane i na njoj zasnovana zakonitost forme teritorijalne odbrane, predstavljale su

[164] **ICTY**, RŠTO SRBiH, *Informacija o akciji sigurnijeg obezbjeđenja naoružanja i municije TOSRBiH*, DT: 06/1-79, 13. 9. 1990.
[165] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 276.
[166] Ibid., 219.

legalan okvir za određen nivo aktivnosti općinskih vlasti. U općinama Bosne i Hercegovine vlasti su mogle računati s potencijalnom upotrebom snaga TO minimalno ovih sastava: Opštinski štab TO (OpŠTO), jedan odred TO, Opštinska pozadinska baza TO, zaštitno-štabna četa i protivdiverzantski vod.[167] U nekim općinama mobilisani su i dijelovi partizanskih brigada TO, te neke druge jedinice i ustanove.

Važan element oružanih snaga na koje su se organi vlasti Bosne i Hercegovine početkom 1992. godine mogli osloniti predstavljale su snage milicije. Uz aktivni sastav javne i državne bezbjednosti MUP-a SRBiH, već od septembra 1991. bile su mobilisane snage rezervne milicije brojnosti do 40.000 ljudi. Ovaj sastav bio je naoružan savremenim pješadijskim naoružanjem. U skladištima se čuvalo još oko 12.000 cijevi pješadijskog oružja, koje je MUP posjedovao za planirano narastanje snaga u slučaju rata, kao i imajući viškovi preko odobrene formacije.[168] Ovo su bile ukupne snage milicije na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, koje su uključivale i snage milicije u općinama u kojima je punu vlast imao SDS. Nacionalni sastav jedinica milicije, kao i jedinica TO, bio je izbalansiran u skladu s nacionalnom strukturom stanovništva.

Tako je početkom 1992. godine izgledala struktura, brojnost i međusobni odnos formalno ravnopravnih strategijskih komponenti oružanih snaga na teritoriji Bosne i Hercegovine. Bilo je očito da je, u slučaju eventualne konfrontacije JNA s izabranim organima vlasti Bosne i Hercegovine, postignuta neuporediva nadmoć u odnosu snaga u korist JNA. Dodatnu težinu cijeloj situaciji davala je podjela unutar same vlasti, generisana različitošću političkih ciljeva tri vladajućih nacionalnih stranaka u Bosni i Hercegovini.

Tako je na jednoj strani SDS davao punu podršku JNA za njene planove i aktivnosti, omogućavajući tamo gdje je bio na vlasti njenim organima mobilizaciju rezervnih sastava jedinica s kojima su povećavali svoju prisutnost u Bosni i Hercegovini i učestvovali u ratu u Hrvatskoj.

---

[167] Ibid., 248.

[168] **ICTY**, RŠTO SRBiH, *Informacija o akciji sigurnijeg obezbjeđenja naoružanja i municije TOSRBiH*, DT: 06/1-79, 13. 9. 1990.

JNA je oduzeto naoružanje teritorijalne odbrane vratila samo u 28 prethodno spomenutih općina u kojima je na vlasti bio SDS, a pomogla je formiranje i naoružavanje „srpske TO“ u novoformiranim „srpskim opštinama“.[169]

Osim preovlađujućih formi priprema JNA i SDS-a za rat u Bosni i Hercegovini, koje smo prethodno naveli, na lokalnom nivou u određenim područjima bilo je i samoinicijativnog organizovanja i nadmetanja lokalnih srpskih lidera u formiranju vlastitih vojnih jedinica.[170] Od augusta 1991. radilo se na projektu masovnih Dobrovoljačkih jedinica Bosanske krajine.[171] Na području Bosanske krajine bilo je primjetno i djelovanje SOS-a (Srpske odbrambene snage) organizovanih kao vojna

[169] Mobilizaciji jedinica OpŠTO Prijedor u septembru 1991. odazvao se znatan broj građana različite nacionalnosti. Dana 24. septembra 1991. godine, Rade Javorić, komandant OpŠTO Prijedor, obavijestio je odbor prijedorskog SDS-a da je mobilizacija uspjela i da je odziv bio dobar u jedinicama 5. kozarske partizanske brigade TO, a u Odredu OpŠTO Prijedor, koji je također mobilisan, odazvalo se nešto manje Hrvata i Muslimana. **ICTY**, dr. Robert J. Donia, *Prijedor u Bosanskoj Krajini: istorijske činjenice (Dodatak izvještaju "Bosanska Krajina u istoriji Bosne i Hercegovine"),* Izjava sudskog vještaka dostavljena Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju u skladu s pravilom 94*bis,* 14-15. Bez obzira na činjenicu da su ove snage upućivane na hrvatsko ratište i činjenicu da je na području Prijedora egzistirala cijela 343. motorizovana brigada JNA, na području općine Prijedor formirana je i paralelna struktura „srpske TO“. Krizni štab Opštine Prijedor je tek 29. maja 1992. donio odluku o prestanku potrebe za postojanjem Srpske TO i odluku o razrješenju njenog komandanta. Sve naoružane srpske formacije objedinjene su pod jednom komandom. **ICTY**, Opština Prijedor, *Potvrđivanje odluka iz nadležnosti Skupštine opštine koje je donio Krizni štab*, Broj: 01-023-436/92-3, 24. 7. 1992; JNA je obilno naoružavala i ovu strukturu „srpske TO“. Iz kasarne Kozara u Banjoj Luci polovinom novembra 1991. godine izuzeto je 1.700 cijevi pješadijskog naoružanja, određen broj ručnih bacača i minobacača, kao i pištolja „Škorpion“ i TT, s pripadajućom municijom. Naoružanje i municija dovezeni su tokom noći kamionima do osnovne škole u selu Jutrogošta. Sutradan je bila izvršena raspodjela naoružanja po štabovima SDS-a, razvoženje i podjela po srpskim selima. Bila je to treća ili četvrta pošiljka naoružanja za strukture SDS-a u Prijedoru. Izuzimanje ovog naoružanja za potrebe srpske TO odobrio je komandant 5. korpusa JNA general Uzelac, operacionalizovali su je aktivisti prijedorskog SDS-a, a posredovao je pukovnik Vladimir Arsić. **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa - Organ bezbednosti, *Razgovor sa Ratkom Macurom obavljen 01.08.1992*.

[170] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja u BiH u zoni odgovornosti 2. VO*, Str.pov.broj: 908-1, 20. 3. 1992.

[171] **ICTY**, Komanda dobrovoljačkih jedinica Bosanske Krajine, *Ciljevi i principi organizovanja dobrovoljačkih jedinica na području Bosanske Krajine*, Banja Luka, 24. august 1991.

policija lokalnog SDS-a, koje su strukture JNA smatrale kontraproduktivnim i nastojale spriječiti njihovo samostalno djelovanje.[172]

Rukovodstva SDA i HDZ-a na svim nivoima, i njihovi predstavnici u organima vlasti, bez obzira na činjenicu da su im u određenoj mjeri na raspolaganju stajali legalni i legitimni instrumenti kojima bi mogli pokrenuti jačanje Teritorijalne odbrane ili, još i prije, dalje omasovljavanje i materijalno-tehničko jačanje rezervnog sastava milicije, kao mjere odbrambenih priprema pred opasnošću izbijanja oružanog sukoba na tlu Bosne i Hercegovine, nisu to smjeli činiti javno i na transparentan način, jer bi time dali povod i pružili alibi snagama JNA da radikalizuju odnose i pokrenu sukobe u situaciji kada s bosanske strane nije bilo spremnih snaga za konfrontaciju, što bi predstavljalo političko i nacionalno samoubistvo. Tako su se i jedni i drugi opredijelili za paralelne, tajne i formalno ilegalne aktivnosti provođenja odbrambenih priprema pod stranačkim okriljem.

Patriotska liga Bosne i Hercegovine predstavljala je najznačajniju pojavu u sferi paralelnog vojnog organizovanja koje je provođeno pod okriljem SDA.[173] Mada su, po nekim iskazima, prve forme priprema za odgovor na krizu, u vidu kriznih štabova nastalih na području Sarajeva u martu 1991. godine, navedene kao početak Patriotske lige,[174] to su ipak bile još uvijek samo političke aktivnosti. U smislu vojne organizacije, Patriotska liga počela se razvijati nakon formiranja Savjeta za nacionalnu odbranu pri SDA u junu 1991. godine. Čin stvaranja ovog savjeta i ideja Patriotske lige značili su iskazivanje volje da se bošnjački narod i cjelovitost Bosne i Hercegovine, kao minimalni uslov

[172] **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Analiza aktivnosti po elementima borbene gotovosti u 1992. godini*, Str.pov.broj: 1-20/1993, februar 1993.

[173] General Vahid Karavelić navodi da je prvobitni naziv organizacije „Patriotska liga naroda Bosne i Hercegovine“, a da je kraći naziv Patriotska liga prihvaćen krajem 1991. Vahid Karavelić, ***Agresija na Bosnu i Hercegovinu: sjeveroistočna Bosna 1991.-1992.***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004, 197.

[174] Nihad Halilbegović: „Činjenice o Patriotskoj ligi“, ***Opsada i odbrana Sarajeva 1992-1995: referati sa okruglog stola održanog 23. novembra 2005. godine***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008, 97-105.

njegove opstojnosti, brane i nisu još uvijek značili nikakvu konkretnu materijalnu i organizacijsku spremnost.

Ozbiljniji koraci u organizaciji odbrane u okvirima Patriotske lige preduzeti su od početka jeseni 1991. godine, nakon što je proglašenje slovenačke i hrvatske državne nezavisnosti rezultiralo kratkim slovenačkim ratom i početkom rata u Hrvatskoj, i nakon gomilanja ogromnih efektiva JNA povučenih iz ovih zemalja na teritoriju Bosne i Hercegovine.

Patriotska liga, vođena od nekoliko uticajnih prvaka SDA,[175] okupila je osim čistih entuzijasta i jedan broj ljudi s vojnim iskustvom i obrazovanjem i pokušavala osmisliti koncept odbrane zemlje na strateškoj ravni.[176] U tom smislu unutar organizacije postojale su dvije koncepcije. Prvobitna koncepcija zasnivala se na manjim gotovim jedinicama, kao mogućim jezgrom za stvaranje većih formacija kada se za njima pokaže potreba.[177] Većina članova Glavnog štaba PL zagovarala je mišljenje po kojem je trebalo formirati jedinice po klasičnoj shemi, osposobljene za izvođenje krupnijih borbenih dejstava, kako u zahvatu fronta tako i u plićoj i dubljoj pozadini neprijatelja. Zato je u organizacijsko-formacijskom pogledu, za formiranje jedinica PL-a i njihovo ustrojstvo izabran model organizovanja jedinica TOSRBiH od odjeljenja do odreda.[178] Procijenjeno je da je to jednostavniji način organizovanja i već poznat širom Bosne i Hercegovine. U novembru 1991. u Hrasnici je

[175] Političko krilo Glavnog štaba PL činili su: Alija Izetbegović, Omer Behmen, Rusmir Mahmutćehajić, Hasan Čengić, Nasih Rašidagić. Karavelić, ***Agresija***, 198.

[176] Vojno krilo Glavnog štaba PL činili su: Meho Karišik - komandant PL, Sefer Halilović - zamjenik komandanta, Avdo Hebib, Munib Bisić, Sulejman Vranj, Hajrudin Šuman, Mustafa Hajrulahović Talijan, Atif Šaronjić Emir, Dervo Harbinja, Rifat Bilajac, Zićro Suljević, Irfan Ljevaković, Zijah Rašidagić, Salko Polimac, Alija Lončarić. Ibid., 198-200.

[177] Atif Šaronjić Emir, „Različite koncepcije PL“, **Oslobođenje**, 17. 5. 1997.

[178] Koncept izložen u dokumentu „Uputstva o pripremi i organizovanju Patriotske lige za odbranu suverene Republike BiH“, **Arhiv Armije Republike Bosne i Hercegovine** (dalje: **AARBiH)**, NIP ***Vojna iskustva iz rata u BiH 1992-1995***, separat br. 2, Zićro Suljević, „Vojna situacija uoči agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu“, radni materijal, Sarajevo, 2001, prilog 17.

Glavni vojni štab PLBiH izdao „Uputstvo o pripremi i organizovanju PL za odbranu suverene BiH“, koje je u decembru dostavljeno njenim općinskim štabovima.[179]

Tako se krajem 1991. ova struktura počela uobličavati u široko zasnovan sistem gotovo identičan teritorijalnoj odbrani, u čijoj osnovi je bila mreža teritorijalnih vojnih i političkih štabova. Na vrhu organizacije bio je Glavni štab PL za Bosnu i Hercegovinu, na čijem čelu se, kako smo već naveli, našao bivši oficir JNA i kasniji general ARBiH Kemo Karišik. Na srednjem nivou organizacije bili su regionalni štabovi (Bihać, Prijedor, Livno, Doboj, Tuzla, Zenica, Sarajevo, Goražde, Mostar), dok su osnovu činili općinski štabovi koji su trebali objedinjavati zamišljenu organizaciju krajnje fleksibilne strukture jedinica.[180]

U cijeloj ovoj shemi radi se o zamišljenoj vojnoj strukturi, u kojoj je najveći dio jedinica postojao samo na papiru sačinjenom na anketnoj osnovi spremnosti ljudi da brane zemlju u slučaju rata. U velikoj većini ove jedinice nikada nisu bile okupljane i postrojavane, nisu bile uopće naoružane, niti je s njima izvođena bilo kakva aktivnost. Tek su manje grupe aktivista Patriotske lige tajno okupljane i s njima je izveden pokušaj skraćene osnovne vojne obuka i upoznavanje s imajućim borbenim sredstvima. Obuku su uglavnom izvodili aktivni oficiri koji su od jeseni 1991. godine počeli napuštati JNA i stavljati se na raspolaganje Stranci demokratske akcije. Ove manje borbene grupe su i jedine koje su do početka agresije na Bosnu i Hercegovinu bile naoružane, za šta su ograničene mogućnosti stvorene nakon što su hrvatske oružane snage zauzele dio garnizona JNA u Hrvatskoj, od kojih je pod okriljem SDA nabavljeno i u zemlju do proljeća 1992. uvezeno nekoliko hiljada cijevi pješadijskog naoružanja.[181]

---

[179] **AARBiH**, *Uloga Patriotske lige, Zelenih beretki i drugih organizovanih patriota* (Preuzeto iz „NIP Vojna iskustva iz rata u BiH 1992-1995“ – Separati 2 i 3).

[180] **AARBiH,** GŠ PL BiH, *Direktiva za odbranu suvereniteta BiH*, Sarajevo, 25. 2. 1992.

[181] Ismet Hadžiosmanović, ***Bošnjačko-hrvatski politički obračun***, Mostar, 2006, 67; Mesud Šadinlija, ***Prvi korpus ARBiH: nastanak i razvoj 1992-1995***, Ministarstvo za pitanja boraca Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2008, 12.

Male borbene grupe u sastavu Patriotske lige ili pod drugim nazivima (naprimjer Zelene beretke), ilegalno formirane i naoružane pod pokroviteljstvom SDA, ostale su stvarni domet cijele organizacije. Početkom februara 1992. procjene Glavnog vojnog štaba Patriotske lige Bosne i Hercegovine govorile su da bi u slučaju potrebe u njenim sastavima, prema anketnim spiskovima jedinica, moglo biti angažovano oko 80.000 ljudi. Od ovog broja procijenjeno je da bi moglo biti naoružano lahkim naoružanjem do 25% ljudi, dakle maksimalno 20.000 na području cijele Bosne i Hercegovine.[182] Ovo naoružanje poticalo je iz ilegalnog uvoza ili se, kao lovačko, trofejno ili sportsko, legalno nalazilo u ličnom posjedu građana.

Paralelne vojne pripreme, slično navedenom konceptu u primjeru SDA, provođene su pod okriljem HDZ-a i HSP-a u Bosni i Hercegovini. Organizacijska iskustva kadrova ovih stranaka iz Hrvatske, neposredno učešće organa hrvatske države i njenih kadrova u tajnim odbrambenim pripremama ovih stranaka, te naslonjenost na teritoriju Hrvatske njihovih najsnažnijih uporišta u zapadnoj Hercegovini i Posavini, koji su omogućavali efikasnu neposrednu materijalno-tehničku podršku, činile su ove aktivnosti u značajnoj mjeri efikasnijim u odnosu na one koje je provodila SDA. Dostignuti stepen organizovanosti i opremljenosti ovih struktura u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini marta 1992. organi JNA procjenjivali su na 35.000 - 40.000 ljudi, naoružanih s preko 23.000 dugih cijevi, 350 puškomitraljeza, 100 protivoklopnih sredstava i oko 90 minobacača i artiljerijskih oruđa raznih kalibara.[183] Procjena

[182] **AARBiH**, *Uloga Patriotske lige, Zelenih beretki i drugih organizovanih patriota* (Preuzeto iz „NIP Vojna iskustva iz rata u BiH 1992-1995“ – Separati 2 i 3). Zanimljivo je da su podaci koje je JNA imala o organizaciji PL iznenađujuće tačni. Kada je u pitanju brojnost, JNA je 12. marta 1992. računala s nešto manjim brojem od oko 50.000 pripadnika PL, a za količinu raspoloživog naoružanja znala je da se radi o približno 20.000 dugih cijevi, oko 170 puškomitraljeza i manjim količinama protivoklopnih sredstava i minobacača. Također su računali da u rezervi postoji oko 1600 komada naoružanja koje bi PL mogla podijeliti na oglas mobilizacije. **ICTY**, Komanda 2.VO, *Informacija o situaciji u BiH*, Pov.broj: 25/142-551, 12. 3. 1992.

[183] **ICTY**, Komanda 2.VO, *Informacija o situaciji u BiH*, Pov.broj: 25/142-551, 12. 3. 1992.

se odnosila na snage HOS-a (HSP) i snage organizovane pod egidom HDZ-a zajedno.[184]

Kao i u primjeru Patriotske lige, i u stvaranju ove hrvatske vojne strukture u Bosni i Hercegovini nije se mnogo odstupalo od koncepta teritorijalne odbrane, koji je ljudima bio široko poznat i koji je nudio legalni okvir za djelovanje.[185] Ako sve aktivnosti provedene unutar takvog okvira i nisu mogle biti odmah legalizovane, ipak su davale rezultate kompatibilne sa zakonitom strukturom TO, te su u većini sredina s izbijanjem oružanog sukoba, početkom aprila 1992, strukture stvorene u tajnom i paralelnom vojnom organizovanju brzo legalizovane njihovim uklapanjem u strukture TO.

[184] Pojašnjavajući u januaru 1992. Ivi Komšiću kako će stvoriti hrvatsku državu na teritoriji Bosne i Hercegovine, dijeleći je sa srpskim predstavnicima, Mate Boban je tvrdio kako će se Bošnjaci morati opredijeliti za jednu od ovih opcija ili će ih inače pobiti, jer su oni nespremni za rat, a Bobanove snage već imaju vojsku, naoružanje i sve drugo. Komšić, 160-161.

[185] Jerko Zovak, ***Rat u Bosanskoj Posavini 1992.***, Posavska Hrvatska d.o.o. - Grad Slavonski Brod, Slavonski Brod, 2009, 78.

2. OD CUTILEIROVOG PLANA DO LONDONSKE KONFERENCIJE

2.1. Cutileirov plan i diplomatski napori međunarodne zajednice od početka rata do Londonske konferencije

Jedna od temeljnih slabosti politike međunarodne zajednice u širem smislu, a prvenstveno politike Evropske zajednice, u početku njenog angažovanja na rješavanju jugoslavenske krize, sastojala se u tome što je, gotovo po pravilu, stavljala znak jednakosti između prekida vatre na terenu i političkog rješenja.[186] Možda se ova konstruktivna pogreška u pristupu može pripisati stvorenom prividu isuviše lahkog uspjeha evropskog posredništva u kratkotrajnoj slovenačkoj ratnoj epizodi, tokom kojeg je nakon ostvarenog primirja brzo raspetljan politički čvor. Kako smo objasnili u prethodnoj glavi ovog rada, takav ishod bio je rezultat dogovora vrhova srpske i slovenačke nacionalne politike postignutog najmanje pola godine ranije, a ne evropskih nastojanja. U nekom dubljem propitivanju uzroka ove slabosti u pristupu međunarodne diplomatije vjerovatno bi bilo produktivnije poći od činjenice da su kod posredovanja u nekom međunarodnom sporu interesi posrednika barem jednako važni kao i interesi sukobljenih strana, pogotovo ako su posrednici najmoćnije svjetske sile. Kako bilo, tokom rata u Hrvatskoj u drugoj polovini 1991. godine, dovoljno često se pokazalo da prekid vatre ne donosi političko rješenje, a da se bez političkog rješenja borbe obnavljaju.

Činilo se da je i Vanceov plan, zasnovan na premisama zaustavljanja sukoba i efikasnog razdvajanja snaga, na istom tragu, mada dokument Vijeća sigurnosti UN-a – kojim je ovo tijelo 11. decembra 1991. usvojilo plan o razmještanju UN-ovih mirovnih snaga u Hrvatskoj – između ostalog navodi da će mirovna operacija u Jugoslaviji biti prelazni aranžman kako bi se stvorili mir i stabilnost nužni za pregovore o sveobuhvatnom rješenju jugoslavenske krize i da se njome ne prejudicira političko rješenje. Vjerovatno je u tome bio smisao oklijevanja koje je iskazao hrvatski predsjednik Franjo Tuđman, ohrabren najavom skorog međunarodnog priznanja Hrvatske, da prihvati osnovne elemente Vanceovog plana i prestane insistirati na konačnom političkom rješenju

[186] Filipović, „Kontroverze Vanceovog plana“, 91-110.

i definisanju načina vraćanja hrvatskog suvereniteta nad okupiranim područjima u samom planu. Zadnjeg dana 1991. godine Tuđman je u Zagrebu konačno dao pristanak.[187]

Sporazum o prekidu neprijateljstava u Hrvatskoj potpisan je Sarajevu 2. januara 1992, a prekid vatre regulisan sporazumom stupio je na snagu sutradan.[188] Time je, kako smo već prethodno istakli, na simboličan način težište krize preneseno u Bosnu i Hercegovinu. Stvarno, ona je od početka bila u težištu srpsko-hrvatskog spora i mogućih projekcija njegovog rješenja. Osim toga, i samo okončanje prve faze rata u Hrvatskoj u formi Vanceovog plana, osim simboličkih, slalo je i konkretne političke poruke i poticaje akterima nacionalnih politika unutar Bosne i Hercegovine. Pogotovu srpskoj politici i njenim prekodrinskim mentorima, koji su početkom 1992. nastojali održati stečenu političku inicijativu i već prešli istovjetan put i načinili identične iredentističke korake koji su prethodno bili načinjeni u Hrvatskoj, formiranjem paradržavnih institucija u Bosni i Hercegovini. Prepuštajući inicijativu SDS-u i čekajući da agresivna srpska politika likvidira državnost republike, i HDZ je formirao paradržavna tijela s ciljem da osigura svoje interese i zahtjeve u pogledu teritorije Bosne i Hercegovine. Za razliku od sunarodnika u Hrvatskoj, bosanskohercegovački Srbi nisu imali nikakav stvaran alibi za takvu politiku. Srbi u Bosni i Hercegovini nisu imali status nacionalne manjine, niti je neko na političkoj sceni imao pretenzije da im takav status nametne. Njihova građanska prava nisu bila ugrožena, a vlast u kojoj su u značajnoj mjeri sudjelovali nije promijenila ustav niti je zamijenila državne simbole iz vremena socijalizma grbom koji bi ih mogao podsjetiti na nekakvu tragičnu prošlost.[189] Stav međunarodne zajednice u dotadašnjem toku jugoslavenske krize i pogotovu Vanceov plan, kojim je rat u Hrvatskoj zaustavljen na dostignutim linijama, lišavao je i jedne i druge potrebe za bilo kakvim alibijem za politiku koju su vodili. Štaviše, Vanceov plan slao je poruku da se validan alibi može

[187] Ibid. Planom je predviđeno uspostavljanje tri UNPA područja: Istočna Slavonija, Zapadna Slavonija i Krajina, a također i povlačenje svih jedinica JNA i ZNG iz zaštićenih područja, rasformiranje TO-a i svih paravojnih formacija.

[188] „Prekid sukoba danas u 18 sati“, **Oslobođenje**, 3. 1. 1992, 1.

[189] Florence Hartmann, ***Milošević: dijagonala ludaka***, Adamić - NZ Globus, Rijeka - Zagreb, 2002, 147.

izgraditi upotrebom oružane sile, kojom su u više nego dovoljnoj mjeri raspolagali, a da će se smisao mirovnog posredovanja, koje će uslijediti nakon toga, iscrpiti u zaustavljanju sukoba, ne dirajući u teritorijalne stečevine.

To su bili krajnje opasni signali. Područja u Hrvatskoj, koja je prethodno zauzela JNA sa snagama pobunjenih Srba, na kojima je izvršeno etničko čišćenje, dobila su poseban status. Ujedinjeni narodi preduzeli su mjere da obezbijede zaštitu tih područja. Planeri etničke podjele i stvaranja ekskluzivnih etničkih teritorija u Bosni i Hercegovini nisu mogli dobiti bolji poticaj za svoj naum. S druge strane, izostanak simultanog angažovanja mirovnih snaga na obezbjeđenju mira u Bosni i Hercegovini slao je poruku da međunarodna zajednica smatra Bosnu i Hercegovinu "problemom drugoga reda" u odnosu na sukob u Hrvatskoj, te da stoga i srpska i druge politike etničkog teritorijalnog ekskluziviteta ovdje imaju još slobodnije ruke i širi prostor djelovanja. Iz prethodna dva stava nametao se i zaključak da, budući da je izgledalo da je međunarodnoj zajednici najviše stalo do toga da se zaustavi sukob između Srba i Hrvata, da ni jedne ni druge ništa ne sprečava da razmišljaju kako podijeliti Bosnu i Hercegovinu između sebe, a na štetu Bošnjaka.[190]

U odnosu na ove jasne intencije odnosa međunarodne politike prema razvoju jugoslavenske krize i njihovih mogućih konsekvenci po Bosnu i Hercegovinu, njeni predstavnici u međunarodnim kontaktima pokušavali su zagovarati principijelna rješenja koja su nudila šansu za miran rasplet. Tokom razgovora sa Cyrusom Vanceom i UN-ovim podsekretarom za mirovne operacije Marrackom Gouldingom (Marak Gulding), u Sarajevu 21. novembra 1991, predsjednik Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović i ministar vanjskih poslova Haris Silajdžić istakli su opasnost izbijanja sukoba i zatražili dolazak mirovnih snaga.[191] Ovi zahtjevi za dolazak mirovnih snaga s ciljem

[190] Franck Debie, „Od Brijuna do Daytona: vrlo čudna mirovna diplomacija", ***Posljednji balkanski rat?: Bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlanbe, izgledi***, Hrvatska sveučilišna naklada – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1997, 88.

[191] **NIOD** (Netherlands Institute for War Documentation), **Srebrenica report: Reconstruction, background, consequences and analyses of the fall of a 'safe' area**, Part I, 232. (http://www.niod.knaw.nl/en/srebrenica-report/report).

čuvanja postojećeg mira ponavljani su i kasnije, u svim pogodnim prilikama, sve dok njihova repeticija nije izgubila smisao u brutalnoj stvarnosti agresije na Bosnu i Hercegovinu. Činilo se i da to nisu samo glasovi vapijućih u pustinji, već da imaju i ohrabrujućeg odjeka u svijetu.

Predsjednik i potpredsjednik Helsinške komisije američkog Kongresa, kongresmen Steny Hoyer (Steni Hojr) i senator Dennis DeConcini (Denis de Konsini), dali su 18. januara 1992. izjavu u kojoj je između ostalog istaknuta zabrinutost da bi se sukobi iz Hrvatske mogli prenijeti na druga područja. Posebnu zabrinutost iskazali su u pogledu očuvanja mira u Bosni i Hercegovini, ocijenivši da bi spoljni pokušaji destabilizacije i podjele ove republike „predstavljali suštinsko kršenje helsinških principa", što bi moglo voditi ka još većem krvoproliću od onoga koje se već dogodilo u Hrvatskoj. Zbog toga su smatrali da se UN-ova mirovna nastojanja trebaju protegnuti i na Bosnu i Hercegovinu.[192] I nisu bili jedini.

Generalni sekretar UN-a 23. januara sastao se s ministrima vanjskih poslova Njemačke, Austrije i Portugala. Među glavnim temama razgovora bila je jugoslavenska kriza. Ministri su se založili za što brže upućivanje mirovnih snaga u ratom zahvaćena područja. Austrijski ministar Mock (Mok) založio se da plavi šljemovi osim u Hrvatskoj budu raspoređeni i u Bosni i Hercegovini, u kojoj je situaciju ocijenio sve dramatičnijom i eksplozivnijom. Mock je izrazio mišljenje da ne treba čekati da izbije rat, kada se on može na vrijeme spriječiti. Šef američke misije pri UN-u Thomas Pickering (Tomas Pikering) u isto vrijeme je u razgovoru s hrvatskim premijerom Gregurićem izrazio zabrinutost SAD-a zbog napetosti u Bosni i Hercegovini i založio se da UN-ove snage budu raspoređene tako da odvrate jugoslavensku armiju od eventualne upotrebe sile na njenom tlu.[193] I niz drugih zvaničnika javno je izražavao podršku raspoređivanju mirovnih snaga u Bosni i Hercegovini prije izbijanja oružanih sukoba u njoj. Sam Izetbegović stalno je zahtijevao preventivno raspoređivanje mirovnih snaga, u

[192] „Mirovne snage UN uputiti i u BiH", **Oslobođenje**, 19. 1. 1992, 1.
[193] „Ugasiti bh. fitilj", **Oslobođenje**, 18. 1. 1992, 3.

čemu ga je podržavao i lord Peter Carrington.[194] Nakon masakra nad bošnjačkim civilima Bijeljine, koji su počinile specijalne snage Službe državne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, i nakon pojačavanja nasilja u drugim dijelovima zemlje, 3. aprila 1992. uputio je poruku generalnom sekretaru UN-a Boutrosu Ghaliju (Butros Gali), predsjedavajućem Konferencije o Jugoslaviji lordu Carringtonu, specijalnom izaslaniku Cyrusu Vanceu, predsjedavajućem Ministarskog savjeta EZ-a Joãou de Deusu Pinheiru (Žoao de Deuš Pinjeiro) i evropskom medijatoru Joséu Cutileiru. U poruci je od njih, pored ostalog, zatražio da upotrijebe svoj uticaj i spriječe agresiju protiv Bosne i Hercegovine. Kao cilj agresije naveo je stvaranje novog žarišta krize i sprečavanje međunarodnog priznanja republike, te zatražio hitno razmještanje posmatrača UNPROFOR-a na krizna područja.[195]

Za takvo nešto nije više bilo vremena, jer je ratni požar ubrzo zahvatio Bosnu i Hercegovinu, ali se nameće pitanje zašto do raspoređivanja UN-ovih mirovnih snaga nije došlo na vrijeme, dok je u Bosni i Hercegovini vladao mir i dok je taj mir imalo smisla čuvati.

Odgovor je, sve su prilike, jednostavan: srpska politika, čija je personifikacija bio Slobodan Milošević, bila je protiv. On se također usprotivio tome da UN u Sarajevu uspostavi sjedište za obavljanje mirovnih operacija u Hrvatskoj, bojeći se da će bosanskohercegovačke vlasti iskoristiti UN-ovo prisustvo kao pokriće i sredstvo za mirnu realizaciju državnog osamostaljenja, što nije namjeravao dopustiti. Naravno da su ga u takvom stavu slijedili i eksponenti srpske politike u Bosni i Hercegovini u redovima SDS-a.[196] I Cyrus Vance je u tom pogledu konstantno išao naruku Miloševiću.[197]

Razlog zbog kojeg se Milošević protivio slanju plavih šljemova u Bosnu i Hercegovinu isti je onaj zbog kojeg je to činio početkom rata u Hrvatskoj. Mirovne snage su mu trebale onog trenutka kada argumentom sile stvori alibi srpskoj politici da, nakon osvajanja teritorije, pregovara prvenstveno o prekidu upotrebe sile. Ili su njegove želje, iz

[194] Libal, 116.
[195] „Spriječiti agresiju protiv BiH“, **Oslobođenje**, 4. 4. 1992, 1
[196] **NIOD**, Part I, 232.
[197] Libal, 116.

nekog razloga, poštovali međunarodni posrednici, ili su se tek poduda-rale s njihovim interesima, ali mirovne snage nisu došle prije izbijanja rata u Bosni i Hercegovini.[198]

Nakon što je uspostavljen prekid vatre u Hrvatskoj na osnovu dogovora potpisanog u Sarajevu, nastavljen je i rad Konferencije o Jugoslaviji pod predsjedavanjem lorda Carringtona. Plenarna sjednica, nakon duže pauze, održana je u Briselu 9. januara 1992. i u njenom radu učestvovali su predstavnici svih jugoslavenskih republika.[199] Pregovori su nastavljeni na osnovu posljednjeg radnog dokumenta konferencije, koji je Srbija početkom novembra 1991. odbila. Sada je njen stav bio drugačiji i Carrington je izjavio da – na osnovu činjenice da je Srbija prihvatila drugo poglavlje novembarskog mirovnog plana, u kojem se navode sve garancije i prava koja bi Srbi imali u oblastima sa specijalnim statusom u Hrvatskoj – proizlazi njeno prihvatanje stava da je pitanje Srba u Hrvatskoj prije svega pitanje zaštite prava manjinskog stanovništva, a ne pitanje teritorije između dviju republika. Isto je ustvrdio hrvatski predsjednik Franjo Tuđman, navodeći da mu je to Milošević priznao na sastanku koji su njih dvojica imali tokom boravka u Briselu.[200] Ovaj zaokret u dotada tvrdim stavovima Srbije o statusu spornih teritorija u Hrvatskoj jedino logično objašnjenje ima u izvjesnosti tajnog dogovora o srpsko-hrvatskom postjugoslavenskom razgraničenju, koji se vezuje za prvi sastanak dvojice predsjednika u Karađorđevu u martu 1991, o kojem je već bilo riječi, a koji se u

[198] Nakon otpočinjanja agresije, pristup UN-a ostao je isti, samo se obrazloženje odbijanja promijenilo. Na zahtjev Savjeta bezbjednosti da razmotri mogućnost slanja plavih šljemova u Bosnu i Hercegovinu, generalni sekretar ove organizacije je 24. aprila 1992. izvijestio kako nije dobar trenutak za slanje mirovne misije, jer je nesigurnost pojačana, a tri strane dijele različita mišljenja o prisutnosti mirovne misije. Boutros Ghali je osim toga preporučio i izmještanje UNPROFOR-ove komande iz Sarajeva zbog sigurnosnih razloga. Komanda UNPROFOR-a je u maju premještena iz Sarajeva u Beograd. Višnja Starešina, ***Vježbe u laboratoriju Balkan***, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004, 100-101; Sabrina Ramet, ***Balkanski Babilon: raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada***, Alinea, Zagreb, 2005, 239.

[199] Ova obnovljena kooperativnost kod predsjedavajućeg lorda Carringtona nije obnavljala optimizam, s obzirom na neumitnost međunarodnog priznanja Slovenije i Hrvatske. Libal, 117.

[200] „Korak bliže miru“, **Oslobođenje**, 10. 1. 1992, 1.

suštini sastojao u međusobnom namirivanju na račun teritorije Bosne i Hercegovine.[201]

I dešavanja na terenu išla su u prilog takvom zaključku. Samozvana Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je na dan nastavka rada Konferencije o Jugoslaviji, 9. januara 1992, proglasila Republiku srpskog naroda Bosne i Hercegovine.[202] Ovo su evropski mediji ocijenili kao opasno po mirovne napore i kao potez koji bi mogao izazvati veliko krvoproliće.[203] Predsjedništvo Bosne i Hercegovine nastalu situaciju razmatralo je na sjednici održanoj 10. januara. Većinom glasova zaključilo je da se radi o protivustavnom činu, koji kao takav ne proizvodi pravne posljedice, te je zahtijevalo od svih organa vlasti i građana da poštuju Ustav i zakone Bosne i Hercegovine i pozvalo sve relevantne faktore da nastave i intenziviraju razgovore s ciljem da se nađe miran izlaz iz nastale situacije.[204]

Istog dana američka vlada upozorila je vlasti u Beogradu da ne preduzimaju nikakve mjere koje ugrožavaju teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine.[205] Nekoliko dana kasnije i hrvatski predsjednik direktno je upozoren da će se SAD oštro usprotiviti njenoj podjeli.[206] Još nekoliko dana kasnije, američki ambasador u Jugoslaviji istu poruku, da je teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine od najvećeg interesa za SAD, uputio je javno u intervjuu za sarajevsko "Oslobođenje".[207] Lawrence Eagleburger (Lorens Iglberger), vršilac dužnosti državnog sekretara SAD-a, 27. januara 1992. u razgovoru s Borisavom Jovićem,

---

[201] Hartmann, 211; **NIOD**, Part I, 182-183.

[202] „Proglašena 'Republika srpskog naroda'", **Oslobođenje**, 10. 1. 1992, 3.

[203] Velimirović, 59.

[204] „Protivustavni akt bez pravnih posljedica", **Oslobođenje**, 11. 1. 1992, 1.

[205] **NIOD**, Part I, 282.

[206] Zimmermann, 214.

[207] Zimmermann je rekao: "Što se tiče Bosne i Hercegovine, u ovom trenutku najvažnije je obezbjediti da se rješenja traže na miran način. Apsolutno je važno da Bosna i Hercegovina ostane ujedinjena i njen teritorijalni integritet nepovrijeđen. Više puta sam u ime moje vlade mnogim ličnostima - uključujući rukovodstva Armije, Srbije i Hrvatske - stavio jasno do znanja da je teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine od najvećeg interesa za SAD. To znači da će svako ko ugrozi teritorijalni integritet ove republike zasigurno imati negativne posljedice po svoje odnose sa Sjedinjenim Državama." „BiH mora ostati cijela", **Oslobođenje**, 18. 1. 1992, 3.

visokim funkcionerom vladajuće stranke u Srbiji i članom Predsjedništva SFRJ, ponovio je da je za SAD podjela Bosne i Hercegovine apsolutno neprihvatljiva.[208] I ministri vanjskih poslova zemalja EZ-a istovremeno su ispoljavali zabrinutost zbog nastale situacije i pokušali inicirati rješenja.[209]

Mnogo važnije i po uticaju dalekosežnije posljedice od diplomatskih reakcija vlada pojedinih zemalja imale su tih januarskih dana 1992. odluke Arbitražne komisije međunarodne Konferencije o Jugoslaviji, kojoj je predsjedavao predsjednik Ustavnog suda Francuske Robert Badinter. Bila su to mišljenja Komisije data na pojedina ključna pitanja za status Bosne i Hercegovine u finalu jugoslavenske disolucije, koja je zatražio predsjedavajući konferencije lord Carrington.

Predsjedavajući je zatražio mišljenje o pitanju koje je postavila Srbija: *"Da li srpski narod u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kao činilac jedne od konstitutivnih nacija Jugoslavije, uživa pravo na samoodređenje?"*

Komisija je u svom Mišljenju broj 2 odgovorila da je dobro utvrđeno da, bez ozbira na prilike, pravo na samoodređenje ne može dovesti do promjene granica koje postoje u trenutku nezavisnosti (uti possidetis iuris), osim u slučaju suprotnog sporazuma zainteresovanih država. Tako je mišljenje Arbitražne komisije po ovom pitanju bilo: da srpsko stanovništvo Bosne i Hercegovine i Hrvatske ima pravo uživati sva prava koja se priznaju manjinama i etničkim grupama prema međunarodnom pravu i odredbama prijedloga Konvencije Mirovne konferencije o Jugoslaviji od 4. novembra 1991. godine, koje su se Bosna i Hercegovina i Hrvatska obvezale primijeniti, te da te republike moraju pripadnicima tih manjina i tih etničkih grupa dati na uživanje sva ljudska prava i temeljne slobodne koje priznaje međunarodno pravo, uključujući u tom slučaju i pravo na odabir državljanstva.[210]

---

[208] Živorad Kovačević, „SAD i jugoslovenska kriza", ***Srbija i svet: Između arogancije i poniznosti***, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004, 164.

[209] „Ugasiti bh. fitilj", **Oslobođenje**, 18. 1. 1992, 3.

[210] „Mirovna konferencija o Jugoslaviji: Mišljenje broj 2 Arbitražne komisije (Pariz, 11. 1. 1992.)", Tuđman i Bilić, 55-56. Mišljenje Arbitražne komisije broj 1 da se „SFRJ nalazi u procesu disolucije" objavljeno je 7. decembra 1991.

I naredno pitanje po kojem je mišljenje zatražio predsjedavajući Carrington postavila je Srbija, a ono je glasilo: *"Da li unutarnje linije razgraničenja između Hrvatske i Srbije s jedne strane, te Srbije i Bosne i Hercegovine s druge strane, mogu biti smatrane granicama prema međunarodnom javnom pravu?"*

Komisija je u svom Mišljenju broj 3 odgovorila: granice između Hrvatske i Srbije, ili između Srbije i Bosne i Hercegovine, ili evenutalno između drugih neovisnih država koje međusobno graniče mogu se mijenjati samo slobodnim i međusobnim sporazumom. U pomanjkanju suprotnog sporazuma, prijašnje granice dobit će karakter granica zaštićenih međunarodnim pravom. To je zaključak kojem vodi načelo poštivanja teritorijalnog "status quo" i naročito "uti possidetis iuris". Ovo se načelo može utoliko lakše primijeniti između republika, što je prema stavu 2. i 4, člana 5. Ustava SFRJ, bilo utvrđeno da se konzistentnost teritorija i granica republika ne može mijenjati bez njihova pristanka.[211]

Bosna i Hercegovina je 20. decembra 1991. Vijeću Evropske zajednice uputila zahtjev za međunarodno priznanje. Arbitražna komisija raspravila je navedeni zahtjev u skladu s Deklaracijom o Jugoslaviji i Smjernicama o priznanju novih država u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu, koje je Vijeće EZ usvojilo 16. decembra 1991, kao i s proceduralnim pravilima koja je Arbitražna komisija usvojila 22. decembra.

Na osnovu toga, Arbitražna komisija je u svom Mišljenju broj 4 navela da se izrazi volje građana Bosne i Hercegovine da Bosnu i Hercegovinu konstituiraju kao suverenu i nezavisnu državu ne mogu smatrati potpuno utvrđenima i da se takvo mišljenje može promijeniti ako republika koja je podnijela zahtjev za priznanje donese jamstva u tom pogledu putem referenduma na koji bi bili pozvani svi građani Bosne i Hercegovine, bez ikakvih razlika i pod međunarodnom kontrolom.[212]

---

[211] „Mirovna konferencija o Jugoslaviji: Mišljenje broj 3 Arbitražne komisije (Pariz, 11. 1. 1992.)", Tuđman i Bilić, 57-58.

[212] „Mirovna konferencija o Jugoslaviji: Mišljenje broj 4 Arbitražne komisije: o međunarodnom priznanju Socijalističke republike Bosne i Hercegovine od strane Evropske zajednice i njenih zemalja članica (Pariz, 11. 1. 1992.)", Tuđman i Bilić, 59-60.

Tako je i prije prvih priznanja jugoslavenskih republika od strane zemalja Evropske zajednice bilo jasno da Bosna i Hercegovina neće biti među njima, barem do provedbe traženog referenduma. I zaista je 15. januara u Lisabonu João de Deus Pinheiro, kao ministar vanjskih poslova predsjedavajuće zemlje, u ime 12 zemalja Evropske zajednice izdao saopćenje da zemlje zajednice priznaju nezavisnost Slovenije i Hrvatske.[213] Iako očekivana, odluka da se s priznavanjem Bosne i Hercegovine sačeka djelovala je u prvom trenutku obeshrabrujuće.[214]

Ispunjavajući dodatni uslov za priznanje državne nezavisnosti, definisan Mišljenjem broj 4 Arbitražne komisije, Skupština Bosne i Hercegovine donijela je u ranim jutarnjim satima 25. januara 1992. godine odluku o zakazivanju referenduma za 29. februar i 1. mart, na kojem su se građani Republike trebali izjasniti o njenom budućem statusu odgovarajući na pitanje: "Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive." Skupština je usvojila zaključak da se referendum održi uz obavezan nadzor međunarodnih posmatrača, kao i odluku o povlačenju predstavnika Bosne i Hercegovine iz svih jugoslavenskih saveznih organa i institucija.[215]

Samozvana Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine je 27. januara ovu i druge odluke usvojene 25. januara u Skupštini Bosne i Hercegovine proglasila ništavnim za srpski narod i direktno uperenim protiv njegovih egzistencijalnih interesa. I politika HDZ-a Bosne i

[213] Radišić, 175 (izvor: **Glas** od 16. 1. 1992).

[214] Dopisnica "Oslobođenja" iz Brisela rezimirala je da je otkako je počela mirovna konferencija, Bosna i Hercegovina bila mjezimče Evrope i Zapada, i da je tokom konferencije na Zapadu rastao ugled njenog rukovodstva, koje je po pravilu nazivano „mudrim", „strpljivim", „razumnim", i nadasve „miroljubivim". Pritom se uglavnom mislilo, ne na bosanskohercegovačku trojnu vlast, već na ličnost Alije Izetbegovića, koji je Bosni priskrbio status „najkooperativnije republike". Zatim se konstatuje da je to bilo na riječima, ali da je prioritetno bilo priznanje Hrvatske i Slovenije, kojima su uručeni darovi, dok je Evropa s Bosnom ostala na komplimentima. „Iznevjereno bosansko mjezimče", **Oslobođenje**, 18. 1. 1992, 6.

[215] Odluka je usvojena bez prisustva poslanika SDS-a i SPO-a. Za odluku su glasali poslanici SDA, HDZ i opozicionih stranaka, izuzev Liberalne stranke. „Referendum 29. februara i 1. marta", **Oslobođenje**, 26. 1. 1992, 1.

Hercegovine pokazivala je jasan zaokret kroz rezultate zasjedanja Središnjeg odbora stranke koja su održana 2. februara u Širokom Brijegu i 9. februara u Livnu, kada je formulisano poznato „livanjsko pitanje“ kojim je HDZ, sve do pred sami početak referenduma, održavao tenziju neizvjesnosti u pogledu njegovog ishoda.[216] Na kraju, „livanjsko pitanje“ nije ugrozilo rezultate referenduma, ali je u dobroj mjeri definisalo platformu s koje je HDZ dalje djelovao.[217]

Takav razvoj političkih odnosa, uz vidno pogoršanje općeg stanja u Bosni i Hercegovini, u vrijeme dok je srpska politika još uvijek nastojala slomiti otpor protivnika Vanceovog plana i odobriti raspoređivanje mirovnih snaga na hrvatskim teritorijama pod svojom kontrolom, bio je jasan signal međunarodnim faktorima za hitno djelovanje. Eskalacija krize u Bosni i Hercegovini u takvom trenutku bi spriječila raspoređivanje mirovnih snaga u Hrvatskoj i onemogućila dalje upravljanje krizom zasnovano na Vanceovom planu. Prilikom boravka u Sarajevu 6. februara 1992. lord Peter Carrington je, u svojstvu predsjedavajućeg Konferencije o Jugoslaviji, prvi put nagovijestio razgovore o budućnosti Bosne i Hercegovine, uz posredničku ulogu Evropske zajednice.[218] Nakon razgovora s predsjednicima vladajućih stranaka Alijom Izetbegovićem, Radovanom Karadžićem i Stjepanom Kljuićem, Carrington

[216] Kasim I. Begić, ***Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma***, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997, 74; Karlo Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne***, Široki Brijeg, 1997, 269; „Referendumsko pitanje Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine (9.2.1992.)“, Tuđman i Bilić, 64. Livanjsko referendumsko pitanje glasilo je: “Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državnu zajednicu konstitutivnih i suverenih naroda hrvatskog, muslimanskog i srpskog u njihovim nacionalnim područjima (kantonima)?“

[217] Potpredsjednik kluba zastupnika HDZ-a u Skupštini Bosne i Hercegovine Vjekoslav Barać je sredinom februara rekao za „Oslobođenje“ da, bez obzira na prašinu koja se proteklih dana digla oko „livanjskog pitanja“, svima mora biti jasno da do promjene referendumskog pitanja koje je usvojila Skupština SRBiH ne može doći iz jednostavnog razloga što bi valjalo ponovo sazvati Skupštinu, a za to nema vremena. Najavio je da prijedlog HDZ-a iz Livna treba biti predmet razgovora poslije referenduma, što bi bilo regulisano deklaracijom ili dogovorom između tri konstitutivna naroda. Ocijenio je da je u aktuelnom trenutku za hrvatski narod najznačajnije da izađe na referendum. „U interesu hrvatskog naroda“, **Oslobođenje**, 15. 2. 1992, 3.

[218] Begić, 83.

je rekao da je predložio trojici nacionalnih lidera jednu vrstu mirovne konferencije, na kojoj bi trebalo prodiskutovati kakva vrsta nezavisnosti i suverenosti odgovara Bosni i Hercegovini. Ideju su prihvatili sva trojica, a predloženo je da se zatim u razgovor uključe i sve bosansko-hercegovačke parlamentarne stranke. Carrington je ocijenio da od tih razgovora ne treba mnogo očekivati, ali da bi bilo razumno da se oni održe prije referenduma za nezavisnost.[219]

Moderator ovih razgovora nije bio Carrington, već je ta dužnost povjerena portugalskom diplomati Joséu Cutileiru, u svojstvu koordinatora Konferencije o Jugoslaviji. Razgovori su počeli u Sarajevu 13. februara 1992. Sam Cutileiro izjavio je nakon prvog dana da je svrha sastanka bila da se pokušaju pronaći ustavna rješenja koja bi zadovoljila sve u nezavisnoj Bosni i Hercegovini.[220] Prvog dana razgovarali su predstavnici vladajućih stranaka, a 14. februara u razgovor su uključene opozicione stranke. Izjave vođa triju delegacija nakon prve preliminarne sjednice ukazivale su na međusobnu udaljenost u odnosu na nominovanu svrhu sastanka i pojmovnu udaljenost stanovišta o budućnosti Bosne i Hercegovine, posebno njenog statusa i ustavnopravnog ustrojstva. Na osnovu udarnih tačaka njihovih izjava činilo se da je razgovor za SDS bio pokušaj legalizacije „srpskog plebiscita" i dijeljenja Bosne i Hercegovine, za HDZ iznalaženje načina kako da se „livanjsko pitanje" ozvaniči kao referendumsko, a za SDA da su razgovori bili način da se smire političke tenzije pred zakazani referendum.[221]

Ni nakon drugog dana nije bilo mnogo optimističnih utisaka. Izetbegović je, potpuno u skladu s Carringtonovim malim očekivanjima od razgovora, nakon okončanja njihovog prvog kruga rekao da ni on ne očekuje mnogo ako SDS ne izađe na referendum i u nekom obliku ne prizna nezavisnost Bosne i Hercegovine. Ako je tako nešto isključeno, rekao je da od dogovora nema ništa, jer su regioni koje traži SDS po njegovom mišljenju neprihvatljivi za građane Bosne i Hercegovine. Predsjednik Predsjedništva SRBiH izrazio je očekivanja da će Evropljani sami ponuditi neki papir o rješenju krize.[222]

[219] „Najava *konferencije o BiH*", **Oslobođenje**, 7. 2. 1992, 1.
[220] „Tri opcije", **Oslobođenje**, 14. 2. 1992, 1.
[221] Begić, 84-85.
[222] „Rješenje nije kovertirano", **Oslobođenje**, 15. 2. 1992, 3.

Nagovještaji pomaka, i u pogledu očekivanja od samih razgovora i u pogledu određenijeg angažmana Evropske zajednice, došli su sa zasjedanja ministara vanjskih poslova Zajednice održanog 17. februara u Lisabonu. U izjavi usvojenoj na zasjedanju data je podrška Konferenciji o Jugoslaviji pod predsjedavanjem lorda Carringtona, i u vezi s tim istaknuta potreba da svi sudionici u potpunosti poštuju preuzete obaveze, što se odnosi na primjenu prijedloga Sporazuma o zaštiti prava čovjeka i manjina, kao i one o neprihvatljivosti svake promjene granica silom. Zajednica i njezine države članice izrazile su podršku naporima, u sklopu Konferencije, za poticanje dijaloga zainteresovanih strana u Bosni i Hercegovini, kojima je cilj „ustavno rješenje koje će trebati uzeti u obzir legitimne težnje svih naroda, unutar nepovredivih granica te republike". U vezi s tim ministri su iskazali spremnost da pozitivno odgovore na zahtjev bosanskih vlasti u pogledu međunarodnog nadzora predviđenog referenduma.[223]

Predsjednik Predsjedništva SRBiH Alija Izetbegović 19. februara u Vašingtonu sastao se sa zamjenikom američkog državnog sekretara Lawrencom Eagleburgerom. Nakon susreta State Department je izdao saopćenje za štampu u kojem se ističe da je Eagleburger izrazio Izetbegoviću visoko poštovanje SAD-a za dosljedne napore i nastojanja bosanskohercegovačkog rukovodstva da postigne miroljubivo političko rješenje jugoslavenske krize, kao i interes za razvijanje bliskih veza s ovom republikom. Iskazana je podrška budućim naporima pod pokroviteljstvom EZ da se ojača dijalog među svim stranama u Bosni i Hercegovini, kao i protivljenje Sjedinjenih Država svakom pokušaju remećenja ili onemogućavanja predstojećeg referenduma o nezavisnosti. Eagleburger je ponovo naglasio da će SAD oštro osuditi svaki pokušaj bilo koje strane da upotrijebi silu ili zastrašivanje radi narušavanja teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine.[224]

U nagovještajima takvog ozračja 21. i 22. februara 1992. u Lisabonu su nastavljeni razgovori o Bosni i Hercegovini. Po ocjeni Joséa Cutileira,

[223] „Lisabonska izjava o Jugoslaviji ministara vanjskih poslova zemalja Europske zajednice", Tuđman i Bilić, 65.

[224] „Američka podrška referendumu", **Oslobođenje**, 20. 2. 1992, 1; **NIOD,** Part I, 282.

susret je završen izvjesnim napretkom, jer je postignut dogovor u tri tačke: 1) buduća Bosna i Hercegovina ostat će u okviru postojećih granica; 2) buduće ustavno uređenje bazirat će se na nekoliko entiteta; 3) pregovori će se nastaviti uz posredovanje Evropske zajednice.[225] Po povratku iz Lisabona čelnici stranačkih delegacija su na Sarajevskom aerodromu pojasnili da su se tri stranke složile da se Bosna i Hercegovina očuva u postojećim granicama, te da se traži takva unutrašnja organizacija koja će uvažiti etničke razloge tako što će se formirati nacionalne jedinice koje će imati određenu samoupravu, i napokon, da se nastave dogovori o Bosni i Hercegovini pod pokroviteljstvom EZ.[226] Predsjednik Izetbegović obrazložio je načelno postignuti kompromis riječima da je koncesija SDS-a to što je ta stranka potvrdila integritet i nedjeljivost Bosne i Hercegovine, a da je koncesija koju je dala SDA to što su prihvatili izvjesnu reorganizaciju Bosne i Hercegovine, koja će uvažavati etničke razloge, iako to ranije nije bio njihov koncept. Ocijenio je da drugog puta nije bilo, te da je u Lisabonu položen temelj, odnosno princip, koji je odledio jedno stanje koje je trajalo posljednjih godinu dana u Bosni i Hercegovini. Dodao je da time ne dolazi u pitanje održavanje referenduma, te izrazio uvjerenost da će referendum uspjeti i da će Bosna i Hercegovina biti nezavisna i međunarodno priznata.[227]

Ovakva forma i okvir koji je na početku poprimila Cutileirova diplomatska inicijativa svjedočila je kako su Evropljani spremni prihvatiti da je etnička podjela, iako moralno neprihvatljiva, nužno zlo kojim bi se riješila otvorena pitanja između balkanskih naroda. Ova osnova, uvedena u pregovore kao ustupak srpskim i hrvatskim nacionalistima, uticat će nakon toga na sve kasnije mirovne planove.[228] Ti veoma opasni znakovi, odašiljani prije početka neprijateljstava, savršeno su odgovarali onome što su priželjkivali Beograd i Zagreb.[229]

---

[225] Begić, 85.

[226] „BiH nepodjeljena, samostalna i suverena“, **Oslobođenje**, 24. 2. 1992, 1.

[227] „Cutilleirov plan: Izetbegović, Lasić i Karadžić sporazumjeli se o “rekonstrukciji” BiH (Sarajevo, 22. 2. 1992.)“, Tuđman i Bilić, 66-67.

[228] Carole Hodge, ***Velika Britanija i Balkan od 1991. do danas***, Detecta, Zagreb, 2007, 70.

[229] Hartmann, 238.

O dogovorima Beograda i Zagreba na račun Bosne i Hercegovine, čije su osnove utvrđene u martu 1991. u Karađorđevu, detaljno smo izlagali u uvodnoj glavi. U okviru toga i o nastavku razgovora tokom posjete Nikole Koljevića i Franje Borasa Zagrebu 8. januara 1992, kojom prilikom je iznesen i presjek dotadašnjeg stanja tih razgovora. Stavovi predstavnika SDS-a i HDZ-a na početku razgovora pod predsjedavanjem Joséa Cutileira nisu odudarali i iskakali iz generalnih stavova ovih politika u odnosu prema statusu Bosne i Hercegovine. Odnos HDZ-a kontinuirano je i detaljno usklađivan u Zagrebu pod neposrednim i odlučujućim uticajem hrvatskog predsjednika.[230] Ni srpska politika, koju je u Bosni i Hercegovini vodio SDS, nije bila u značajnijoj mjeri autonomna i ostajala je u okvirima generalne linije srpske politike određene u Beogradu, u krugu Slobodana Miloševića.[231] To što je u određenoj mjeri dobila ovlaštenja da operacionalizira i dalje razvija generalni srpsko-hrvatski sporazum o razgraničenju, nije značilo nikakvu autonomnost SDS-ove politike. Srpski lider u Bosni i Hercegovini Radovan Karadžić u svom premijernom nastupu na polju međunarodne diplomatije, tokom razgovora pod predsjedavanjem Cutileira, iskazivao je očitu nesamostalnost i često telefonom zvao Slobodana Miloševića radi konsultacija. Ako ne bi mogao dobiti Miloševića, zvao je srpskog ministra vanjskih poslova Vladislava Jovanovića. Jovanović navodi da je pomak u razgovorima mogao biti postignut tek kada je Milošević „uskočio u igru".[232]

---

[230] „Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana s delegacijom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine uz nazočnost dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. prosinca 1991. godine", „Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske, dr Franje Tuđmana i suradnicima sa članovima Predsjedništva Bosne i Hercegovine, gospodinom prof. Nikolom Koljevićem i gospodinom Franjom Borasom, održanog 8. siječnja 1992. godine u Zagrebu", „Zapisnik sa sjednice Predsjedništva Hrvatske demokratske zajednice, održane u utorak 10. ožujka 1992. godine u vili 'Zagorje'", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1.

[231] **ICTY,** *Stenografske beleške sa proširene sednice Predsedništva SFRJ održane 2. marta 1992. godine.*

[232] Vladislav Jovanović, ***Rat koji se mogao izbeći (U vrtlogu jugoslovenske krize)***, Nolit - Kiz Aktera, Beograd, 2008, 74.

Prava opasnost koju je nosilo uvođenje etničkog kriterija u razgovore o ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine proizlazila je iz mogućnosti da se na takav način legitimizira politika čije su osnove dogovorene u Karađorđevu i u čijem provođenju su i srpska i hrvatska strana već bile prilično odmakle, srpska strana čak do proglašenja vlastite paradržave. Tako bi sami razgovori i napori Evropske zajednice i njenog predstavnika Cutileira poslužili samo kao formalno pokriće i paravan za ključne procese koji bi bili određeni dogovorima iza scene, zatim provedeni na terenu politikom svršenog čina i samo legitimirani principima Cutileirove konferencije.

U tom smislu treba razumjeti i sastanak koji je 26. februara 1992. održan u Gracu, u Austriji. Sastali su se Radovan Karadžić i Nikola Koljević s dvojicom izaslanika hrvatskog predsjednika Tuđmana, Zvonkom Lerotićem i Josipom Manolićem. Razgovaralo se o međusobnom razgraničenju. Hrvatski izaslanici zahtijevali su područja koja graniče s Hrvatskom u Posavini, te prostor Kupreške visoravni, strateški višestruko važan. Srpski političari su, kao preduslov svakog dogovora, tražili kontrolu nad područjima u Posavini, s većinskim hrvatskim i bošnjačkim stanovništvom, preko kojeg je jedino bilo moguće povezati Banju Luku sa Srbijom.[233] „Oslobođenje" je odmah prenijelo vijest agencije Tanjug o ovom sastanku, izvještavajući i o detaljima da je JNA osigurala avion i siguran koridor za let Radovana Karadžića do Graca.[234] Sam Karadžić je nakon ovog razgovora svoje stranačke kolege obavijestio da su s hrvatskom delegacijom načelno govorili i o mogućnostima rješenja srpsko-hrvatskog sukoba s obzirom na krajine. Tvrdio je da Hrvati preferiraju preseljenje stanovništva, s obzirom da se radi o samo 200.000-250.000 Srba nastanjenih u siromašnim i krševitim krajevima Hrvatske. Njih bi razmijenili za vojvođanske Hrvate. Napomenuo je da je svjestan da se od takvih planova „diže kosa na glavi Evropljanima" te da su razgovori o tome bili samo međusobno ispipavanje pulsa. S druge strane, što se tiče Bosne i Hercegovine, po Karadžiću, postigli su punu međusobnu saglasnost.[235]

---

[233] Hartmann, 237; **NIOD**, Part I, 283.

[234] „Za stolom i Evropa", **Oslobođenje**, 27. 2. 1992, 1.

[235] **ICTY**, *Klub poslanika SDS: Stenografske bilješke sa sastanka Kluba*, Sarajevo, 28. 2. 1992.

Princip etničkog razgraničenja uveden Cutileirovom inicijativom u diplomatski mehanizam rješavanja krize nije se tu našao slučajno. Njegova promocija izgleda racionalnije, ali i zloćudnije, ako je sagledamo u svjetlu prijedloga za rješavanje jugoslavenske krize koji je holandska vlada uputila Evropskoj zajednici 13. jula 1991, a koji je – polazeći od zaključka da nije moguć raspad Jugoslavije na miran način na šest država unutar postojećih republičkih granica – pretpostavljao da je moguće drugačijim povlačenjem granica smanjiti broj nacionalnih manjina u svakoj republici i dobiti bolje granice. Holandski prijedlog u svjetlu ovog zaključka, doduše, ističe i nužnu premisu primjene prvog načela helsinških sporazuma da se granice mogu mijenjati samo u skladu s međunarodnim pravom, mirnim sredstvima i sporazumno.[236]

Nastavak razgovora, u kojima su učešće ponovo uzele i opozicione stranke, održan je dan uoči referenduma o nezavisnosti, 28. februara u vili Konak u Sarajevu. Diskutovalo se o principima prethodno dogovorenim u Lisabonu i njihovom dotjerivanju u pogledu relativiziranja etničkog kriterija s ekonomskim, geografskim i drugim elementima koji bi se uzimali u obzir prilikom kantonizacije, te o definisanju konstitutivnih jedinica i njihovih ovlasti. Iako nije postignut nikakav pisani sporazum, Cutileiro je izjavio da ne smatra da je ovaj sastanak bio neuspješan i da lisabonski dogovor nije stavljen u sumnju.[237]

Ove šture crte o sadržaju razgovora, date za medije, mogu se dopuniti svjedočanstvima sa zatvorene sjednice Kluba poslanika SDS-a, održane nakon razgovora s Cutileirom, a uoči referenduma o nezavisnosti. Radovan Karadžić je tvrdio da Evropa ne može ništa odlučiti dok Srbi ne pristanu, pa je zaključio da je značaj referenduma veoma mali zato što Srbi na njemu ne učestvuju. Tvrdio je i da je u razgovorima u Lisabonu i Sarajevu bilo riječi o tome da je referendum nebitan ako se strane međusobno dogovore, te da je čitava diplomatska bitka u tome da se na neki način prihvati suverenost Bosne i Hercegovine, a da je Evropa indiferentna prema obliku unutrašnjeg uređenja zemlje. Što se tiče stava hrvatske delegacije, ocijenio je da je bila na istim pozicijama

[236] David Owen, ***Balkanska Odiseja***, Hrvatska sveučilišna naklada - Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998, 66-67.
[237] Begić, 89.

sa srpskom u pogledu toga gdje bi se trebao nalaziti izvorni suverenitet u budućoj državi - u konstitutivnim jedinicama, a da državi pripadne samo ono što joj one prenesu. Kao svoj jaki pregovarački argument pred Evropom naveo je isticanje činjenice da se pregovara s muslimanima i da zajednički život s njima nije bio moguć na Kipru, Libanu, Indiji, pa neće moći ni u Bosni i da su zato potrebne nacionalne konstitutivne jedinice. Evropljane je uvjeravao da su muslimani trebali imati svoje kantone čak i da su ostali u Jugoslaviji, radi zaštite. Nikola Koljević je upozorio prisutne da je od velike važnosti da ne izazivaju incidente i da omoguće održavanje referenduma i prenio stav američkog ambasadora da su za SAD važne tri stvari: mir, granice i da nema unilateralnih poteza u rješenju krize. Treći član srpskog pregovaračkog tima, Momčilo Krajišnik, podijelio je s prisutnima svoje ubjeđenje da su blizu pobjede „čim su izgubili cjelovitu BiH“, a da je ostalo stvar taktike.[238]

Kao jasan i nedvosmislen pokazatelj odnosa SDS-a prema perspektivi i mogućem ishodu razgovora stoji činjenica da je istoga dana na zasjedanju spominjane Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini donesena odluka o proglašenju Ustava Srpske Republike Bosne i Hercegovine.[239]

Na referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, održan 29. februara i 1. marta 1992. godine, od ukupno 3.253.847 registrovanih glasača u zemlji, izašlo je 2.073.368 ili 64,31% građana s pravom glasa. Za nezavisnost se izjasnilo 2.061.932 ili 99,44% glasača. Protiv je glasalo 6.037 glasača ili 0,29%. Bilo je i 5.227, odnosno 0,25% nevažećih glasačkih listića.[240]

Referendum je protekao, uz nešto povećan nivo nasilja i nekoliko ozbiljnijih incidenata na pojedinim glasačkim mjestima, ipak relativno mirno i u cjelini nije bitno narušena regularnost izjašnjavanja. Još u toku referenduma, na osnovu masovnog izlaska građana, bilo je jasno kakav će ishod imati. Svjetski mediji su i prije objavljivanja zvaničnih

[238] **ICTY**, *Klub poslanika SDS: Stenografske bilješke sa sastanka Kluba*, Sarajevo, 28. 2. 1992.

[239] „Skupština srpskog naroda BiH: Odluka o proglašenju Ustava Srpske Republike BiH (Sarajevo, 28. 2. 1992.)“, Tuđman i Bilić, 72.

[240] „Izašlo 64,31 posto glasača“, **Oslobođenje**, 10. 3. 1992, 1.

rezultata najavili sljedeće korake međunarodne politike prema Bosni i Hercegovini: priznanje nezavisnosti i nastavak razgovora o ustavnom uređenju.[241] To je u određenoj mjeri pokrenulo reakcije protivnika nezavisnosti koje su u jednom trenutku zaprijetile paljenjem ratnog požara. Glavni grad Sarajevo, ali i drugi gradovi i naselja širom Bosne i Hercegovine, jutro nakon referenduma dočekali su blokirani barikadama na putnim komunikacijama koje su postavili naoružani aktivisti SDS-a. U Sarajevu i nekim drugim mjestima u toku dana uslijedio je odgovor u vidu kontrabarikada.[242] U nekim mjestima, poput Bosanskog Broda, barikade i blokada saobraćajnica izazvali su incidente ozbiljnijih razmjera. Na nekoliko mjesta došlo je do pogibije i ranjavanja građana.[243] Predsjednik SDS-a Radovan Karadžić izjavio je da su svi zahtjevi za referendum i nezavisnost Bosne i Hercegovine nelegalni i da to predstavlja strašnu grešku koja izaziva nekontrolisane procese. Svako priznanje Bosne i Hercegovine, po njegovim riječima, pogoršat će stanje, a „nekontrolisani procesi koji mogu da se produže" mogu zapaliti Jugoslaviju, pa čak i Balkan.[244]

Sve su prilike da su Karadžić i saradnici pogrešno procijenili trenutak i prerano pokrenuli „nekontrolisane procese koji mogu da se produže". Bili su previše zauzeti i problemima unutrašnjeg stranačkog nejedinstva u vidu pokušaja proglašenja srpske krajiške države u Banjoj Luci.[245] U svakom slučaju, srpsko političko vođstvo u Beogradu zaustavilo je eskalaciju nasilja i pokazalo da dobro kontroliše procese o kojima je Karadžić govorio kao o nekontrolisanim. Situacija je nenadano brzo

[241] „Otvara se bh dosije"; „Uprkos napetosti, građani odlučni", **Oslobođenje**, 2. 3. 1992, 5.

[242] Kontrabarikade u Sarajevu, po izjavi jednog od njenih čelnika, organizovala je Patriotska liga Bosne i Hercegovine. Mesud Šadinlija, ***Za Sarajevo, za Bosnu svoju: od 13. novosarajevske do 111. viteške brdske brigade***, Udruženje 1. Slavna - 111. Viteška brigada, Sarajevo, 2010, 22.

[243] „Smrt sa barikada", **Oslobođenje**, 1. 3. 1992, 1; „Povrijeđeni u šok-sobi", **Oslobođenje**, 2. 3. 1992, 4; „Troje mrtvih, četvero povrijeđenih", **Oslobođenje**, 3. 3. 1992, 4; „Poginuo Kenan Demirović", **Oslobođenje**, 3. 3. 1992, 5.

[244] „Nećemo prihvatiti nezavisnu BiH", **Oslobođenje**, 3. 3. 1992, 3.

[245] **ICTY**, *Klub poslanika SDS: Stenografske bilješke sa sastanka Kluba*, Sarajevo, 28. 2. 1992; „Sudar različitih opcija", **Oslobođenje**, 1. 3. 1992, 3; „Raskol ili pomirenje?", **Oslobođenje**, 2. 3. 1992, 2.

smirena. Predsjedništvo Bosne i Hercegovine saopćilo je da rezultati referenduma ne prejudiciraju ustavnu organizaciju Bosne i Hercegovine i da će se pregovori o tome nastaviti pod pokroviteljstvom Evropske zajednice.[246] Uspostavu i održavanje mira podržala je, po nalogu iz Beograda, Komanda 2. VO, pa su u akciju uklanjanja barikada uključene mješovite patrole MUP-a SRBiH i JNA.[247] O stvarnim razlozima ovog smirivanja već smo govorili i radilo se isključivo o obezbjeđivanju uslova za raspoređivanje UN-ovih mirovnih snaga u Hrvatskoj, da bi se nakon toga rješavali srpski zahtjevi u Bosni i Hercegovini.[248] Miloševićev koncept vođenja svakog od ratova zasebno već je krajem prethodne godine odnio prevagu u odnosu na suprotni koncept vrha JNA, koji je personificirao general Veljko Kadijević.[249]

Negativne aspekte i rizike koje je od početka donosila evropska diplomatska inicijativa za ustavnu rekompoziciju Bosne i Hercegovine ubrzo je uočila i američka diplomatija. Još krajem februara američki ambasador Zimmermann procjenjivao je da Cutileirovi pregovori nemaju šanse za uspjeh, jer će ili krenuti Karadžićevim smjerom, kako se sam predsjednik SDS-a otvoreno hvalio, ili će ih on jednostavno rastezati, a za to vrijeme stvarati srpske oblasti po Bosni.[250] Početkom marta u američkom State Departmentu zaključili su da bi u takvoj situaciji priznanje Bosne i Hercegovine i Makedonije nudilo mogućnost da se izbjegne širenje konflikta na njih. Dok je priznavanje Makedonije nailazilo na otpor Grčke, američka administracija je u pregovorima s Evropskom zajednicom predložila da se, za njeno priznanje Slovenije i Hrvatske, omogući istovremeno priznavanje Bosne i Hercegovine.[251] Nakon referenduma i barikada, američki ambasador 4. marta uručio

[246] "Zapisnik sa 56. sjednice Predsjedništva SRBiH, broj 02-011-168/92, 2. 3. 1992", Šimić, **NSF** 3(7), 95.

[247] „Deblokada jednoglasno", **Oslobođenje**, 4. 3. 1992, 1.

[248] **ICTY**, *Stenografske beleške sa proširene sednice Predsedništva SFRJ održane 2. marta 1992. godine.*

[249] Kadijević, ***Protiv udar***, 117.

[250] Zimmermann, 224.

[251] Zijad Šehić, ***Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna: međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994)***, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013, 111.

je Miloševiću ličnu poruku državnog sekretara koji je upozorio da će Miloševićevi postupci u odnosu na stanje u Bosni i Hercegovini imati dalekosežne posljedice po američki odnos prema Srbiji.[252] Istovremeno je američki državni sekretar uputio pismo liderima Evropske zajednice u kojem ih je pozvao na priznanje Bosne i Hercegovine. Američka vlada željela je istovremeno priznanje od što većeg broja zemalja, čime je nastojala izbjeći preuzimanje isključive odgovornosti u bosanskoj krizi.[253]

Prije nastavka razgovora pod predsjedavanjem Joséa Cutileira lideri vladajućih stranaka su u cilju traženog smirivanja situacije u zemlji dali zajedničku izjavu u kojoj su izrazili svoju privrženost mirnom i trajnom rješenju pitanja u vezi s budućim ustavnim uređenjem republike, a o kojima još nije bila postignuta puna saglasnost. Iskazali su uvjerenje da je prevazilaženje teškoća moguće samo putem dijaloga i potvrdili svoje povjerenje razgovorima pod pokroviteljstvom Evropske zajednice.[254]

Četvrti nastavak razgovora pod predsjedavanjem Joséa Cutileira održan je od 7. do 9. marta u Briselu. Na ovom sastanku Evropska zajednica ponudila je dokument pod nazivom „Izjava o principima za nove ustavne aranžmane u Bosni i Hercegovini“. Sporazum je bio prihvatljiv za dvije vladajuće stranke, dok je SDS zatražio da obavi dodatnu konsultaciju članstva. Cutileiro je ipak rekao da su sve tri delegacije bile kooperativne i da je zadovoljan što će se razgovori nastaviti.[255]

Ponuđeni dokument, pod nazivom „Izjava o principima za nove ustavne aranžmane u Bosni i Hercegovini“, definisao je Bosnu i Hercegovinu kao državu sačinjenu od više konstitutivnih jedinica, zasnovanih na nacionalnom principu i uzimajući u obzir ekonomske geografske i druge kriterije, koja ostaje u svojim postojećim granicama i u kojoj suverenost pripada građanima „muslimanske, srpske i hrvatske nacionalnosti, kao i drugim narodima i narodnostima koji će to realizovati kroz građansku participaciju u konstitutivnim jedinicama i centralnim organima Republike“. Bilo je predviđeno da Bosna i

[252] Zimmermann, 225.
[253] **NIOD**, Part I, 285.
[254] Begić, 89.
[255] „Napredak, ali - bez potpisa“, **Oslobođenje**, 10. 3. 1992, 1.

Hercegovina i njene konstitutivne jedinice budu uređene u skladu s ustavnim principima primijenjenim u demokratskim državama Zapadne Evrope, onako kako su ti principi postavljeni u nacrtu Konvencije datom u okviru Konferencije o Jugoslaviji. Bilo je predviđeno da Parlament Bosne i Hercegovine čine Vijeće građana, koje bi bilo direktno birano, i Vijeće konstitutivnih jedinica, u kojem bi svaka jedinica imala jednak broj predstavnika. Parlament i Vlada Bosne i Hercegovine imali bi nadležnosti u sljedećim oblastima: centralna banka i monetarna politika, vanjski poslovi, generalna ekonomska politika, ekonomski odnosi uključujući svako pitanje koje se ne tiče samo jedne konstitutivne jedinice, transport, energetika, naftovodi, vodoprivreda i druga pitanja. Odluke koje bi se ticale državnih simbola, visokog obrazovanja, religije, makroekonomske politike, važnijih i općih pitanja ekonomske politike, odluke koje bi se ticale odnosa Bosne i Hercegovine i susjednih država, kao i druga pitanja o kojima bi se odlučivalo u Vijeću konstitutivnih jedinica, donosile bi se većinom od četiri petine ukupnog broja glasova. Rješavanje pitanja vojske i policije ostavljena su za kasnije. Ostala pitanja bila bi u nadležnosti konstitutivnih jedinica, koje su također trebale imati svoje parlamente i vlade. Sastav državne uprave i sudstva trebao je odražavati nacionalni sastav stanovništva na nivou Republike i na nivou konstitutivnih jedinica. Bilo je predviđeno formiranje posebne radne grupe s ciljem određivanja teritorije konstitutivnih jedinica. U slučaju njegovog prihvatanja, dokument EZ-a predviđao je Ustavni zakon radi primjene njegovih principa, koji je trebao biti ponuđen Skupštini Bosne i Hercegovine na usvajanje.[256]

Pred očekivani nastavak razgovora u Sarajevu i uoči Karadžićevih „konsultacija sa članstvom“, sa svih strana stizala je podrška razgovorima i predloženim a do kraja neusvojenim, ustavnim principima.

Sa zasjedanja ministara vanjskih poslova SAD-a i zemalja članica EZ-a održanog 10. marta u Briselu ponovo je izražena podrška UN-ovom planu za održavanje mira u Hrvatskoj, mirovnoj konferenciji EZ-a kojoj je predsjedavao lord Carrington i ključnim načelima na kojima se temeljila potraga za političkim rješenjem jugoslavenske krize u sklopu konferencije EZ-a: nepromjenjivosti granica jugoslavenskih republika

[256] „Država s jedinicama“, **Oslobođenje**, 11. 3. 1992, 1.

silom ili bez međusobnog dogovora, i snažnoj zaštiti ljudskih prava i prava svih naroda i etničkih grupa u svim republikama. SAD i zemlje članice EZ-a složile su se da će SAD pozitivno razmotriti zahtjeve za priznavanjem Slovenije i Hrvatske, a da će zajedno s EZ-om uskladiti svoj pristup Srbiji i Crnoj Gori, te da se trebaju pozitivno razmotriti zahtjevi za priznavanjem drugih dviju republika: Bosne i Hercegovine i Makedonije, podrazumijevajući razrješenje preostalih pitanja Evropske zajednice u vezi s tim republikama. U tom kontekstu, one su zahtijevale od svih strana u Bosni i Hercegovini da bez odlaganja prihvate ustavno uređenje kojim će se postići miran i skladan razvoj republike unutar njenih postojećih granica. Zajednica i Sjedinjene Države također su se čvrsto složile da će se usprotiviti podrivanju stabilnosti i teritorijalne cjelovitosti tih dviju republika.[257]

I izaslanik generalnog sekretara UN-a Cyrus Vance je, nakon prihvatanja Izjave o principima, Aliji Izetbegoviću uputio poruku da je ohrabren napretkom na pregovorima u Briselu i izrazio nadu da će svi učesnici nastaviti napore u traganju za općeprihvatljivim rješenjem. Vance je izrazio priznanje za sve ono što je predsjednik Izetbegović radio za očuvanje mira u Bosni i Hercegovini.[258]

Ministarstvo vanjskih poslova Ruske Federacije iznijelo je ocjenu zbivanja u Bosni i Hercegovini u kojoj se naglašava da tri nacionalne zajednice mogu i moraju putem mirnih pregovora doći do rješenja kojim će biti zadovoljna sva tri naroda. Takav sporazum dobio bi u Moskvi punu podršku i razumijevanje, dao bi podršku provođenju UN-ove mirovne misije i stimulans kompleksnom regulisanju čitave jugoslavenske krize.[259]

Iako se od svih strana u Bosni i Hercegovini tražilo uspostavljanje ustavnopravnog poretka koji bi omogućio miran i harmoničan razvoj u postojećim granicama, i bez obzira na činjenicu da su podržani i napori EZ-a kroz razgovore kojima je predsjedavao Cutileiro, u zajedničkoj izjavi ministara vanjskih poslova nigdje se izričito ne podržava princip

[257] „SAD/EZ: Zajednička deklaracija o priznanju jugoslavenskih republika (Bruxelles, 10.03.1992.)“, Tuđman i Bilić, 77.

[258] „Ohrabren napretkom“, **Oslobođenje**, 12. 3. 1992, 1.

[259] „Podrška bh pregovorima“, **Oslobođenje**, 10. 3. 1992, 5.

nacionalne kantonizacije, a bilo je naznaka da je američka administracija već u tom trenutku bila protiv takvog koncepta.[260]

I srpska strana bila je protiv ponuđenog nivoa kantonizacije. Karadžić je svoje konsultacije s članstvom obavio 11. marta na sjednici Skupštine srpskog naroda. Ustvari se ova skupština konsultovala s Karadžićem koji je pojasnio da ponuđeni papir predviđa da je Bosna i Hercegovina federalna država s više konstitutivnih jedinica. Pojasnio je i da Izetbegović želi da se na ovaj način definiše više konstitutivnih jedinica, koje bi se, po njegovom mišljenju, tako svele na nivo nekadašnjih srezova. SDS-ov zahtjev bio je isključiv: tri posebne države koje mogu imati više konstitutivnih jedinica, zasnovane na nacionalnom principu, uz uzimanje u obzir i drugih kriterija. Pojasnio je da je EZ pokušavala naći neko srednje rješenje i, što je naročito važno, prepoznao je blagonaklonost evropskih predstavnika prema srpskim stavovima, koja se ogledala u tome da je, i pored njegovog odbijanja ponuđenog dokumenta, zakazan nastavak razgovora. To je bila tačna procjena, a Karadžićev stav prema ponuđenoj Izjavi o principima listom je podržalo prisutno članstvo, od seoskog popa do akademika.[261]

Tako je srpska skupština, nakon konsultacija, jednoglasno odbila dokument koji je ponudila Evropska zajednica pod nazivom „Izjava o principima za nove ustavne aranžmane u Bosni i Hercegovini“ i usvojila zaključak da se ovlašćuju njihovi predstavnici da mogu nastaviti

[260] Šehić, ***Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna***, 111; **NIOD**, Part I, 285.

[261] Pravoslavni pop i narodni poslanik Savo Knežević, dajući podršku Karadžiću, rekao je da „srpski narod, ako već mora da izgubi državu Jugoslaviju, onda hoće da ima srpsku državu Bosnu i Hercegovinu za koju već ima i Skupštinu i Ustav. Nikakva ujedinjenja u tom pogledu ne mogu doći u obzir. Mi ne možemo izdati vjekovnu borbu svojih predaka za opstanak na ovim prostorima. Nemamo mi šta moliti ni Muslimane, ni Hrvate, ni Evropu, ni Istok, ni Zapad, da nam daju ono što je već naše, što već imamo, što nam je Bog preko predaka naših davnih dao.“; Član Političkog savjeta SDS-a, dobitnik nagrade ZAVNOBiH-a za 1991. godinu, historičar i akademik Milorad Ekmečić, predložio je da Evropi treba reći: „naš narod se ne može pomiriti s činjenicom nezavisne BiH jer je to zadnje, to je glogov kolac njegovoj samostalnosti i glogov kolac Jugoslaviji za koju se srpski narod vječito borio. Oni na to neće pristati, i mi ne snosimo odgovornost za posljedice.” **ICTY**, Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine, *Stenografske bilješke 10. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 11. 3. 1992.

pregovore uz definisana ograničenja: minimum ispod koga pregovarači ne mogu zastupati interese srpskog naroda bili su rezultati plebiscita održanog početkom novembra 1991, odnosno ostajanje srpskog naroda u Jugoslaviji, ili konfederalno uređenje Bosne i Hercegovine, koje je podrazumijevalo tri suverene nacionalne države koje su mogle biti povezane po konfederalnom principu.[262]

Ubrzo je bilo vidljivo da su tačne bile i Karadžićeve tvrdnje s kraja februara o bliskosti stavova s HDZ-om. Ova stranka predsjedavajućem Cutileiru uputila je svoje primjedbe na ponuđeni dokument s potpisom Mate Bobana, od kojih se kao bitni izdvajaju prijedlozi definicije Bosne i Hercegovine, nakon međunarodnog priznanja, kao „nezavisne državne zajednice triju konstitutivnih i suverenih naroda u njihovim državnim područjima“, i izvornog suvereniteta definisanog na način da „pripadnici triju nacija, Muslimani, Srbi i Hrvati ostvarivat će svoja suverena prava izvorno u konstituirajućim jedinicama državne zajednice Bosne i Hercegovine, a kroz državnu zajednicu Bosne i Hercegovine, kako je to utvrđeno ustavnim aktom o njezinom osnivanju“. Za spomenuti ustavni akt navedeno je da će se „donijeti uz suglasnost predstavnika triju konstitutivnih i suverenih naroda“.[263]

Što se tiče stavova SDA, između četvrte i pete runde pregovora u javnosti nije bilo određenijih istupa njenog lidera. Na konferenciji za štampu održanoj u Sarajevu istovremeno sa srpskom skupštinom, bez učešća predsjednika stranke, u vezi s dogovorima o sudbini Bosne i Hercegovine rečeno je da niko ne smije biti tvrdo ukopan u svoje nacionalističke zahtjeve i da su „crtači karata“ u velikoj zabludi, jer će „vrijeme pokazati retrogradnost njihovih nakana“.[264]

Pokrenuti politički procesi ipak nisu davali dovoljno vremena za djelotvoran poučak o retrogradnosti njihovih efekata. Bez ozbiljnog upozorenja, bez najave ikakvih sankcija za arogantno SDS-ovo odbijanje ponuđenog evropskog plana, nastavak pregovora zakazan u Sarajevu

[262] **ICTY**, Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine, *Stenografske bilješke 10. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 11. 3. 1992.

[263] „Cutilleirov plan: primjedbe i prijedlozi HDZ-a BIH na ‘Izjavu o načelima novog ustavnog ustrojstva za Bosnu i Hercegovinu’“, Tuđman i Bilić, 78-79.

[264] „Da Bosna šaptom ne padne“, **Oslobođenje**, 12. 3. 1992, 4.

nije budio nade u napredak u pogledu iznalaženja ustavnog aranžmana i načina izlaska iz krize prihvatljivog za sve aktere. Tako se i dogodilo.

Nakon petog kruga razgovora vođenih u Sarajevu od 16. do 18. marta 1992. godine, Cutileiro je izjavio da je sačinjen dokument koji će poslužiti kao polazište za dalje pregovore. Ti pregovori su, po njegovim riječima, trebali trajati još izvjesno vrijeme, jer je bilo otvorenih pitanja. A kada se, u perspektivi, u pregovorima triju vladajućih stranaka dobije usaglašen dokument pod pokroviteljstvom Evropske zajednice, trebao je biti napravljen nacrt ustavnog rješenja koje bi bilo predloženo Skupštini Bosne i Hercegovine, gdje bi onda i opozicione stranke imale priliku iznijeti svoj stav. Prije nego što taj papir postane zakon u Bosni i Hercegovini, trebao je biti organizovan referendum o njemu.[265]

Samo održavanje pregovora u situaciji u kojoj su dvije od tri pregovaračke strane, koje su prihvatile ponuđeni dokument u Briselu, ponovo dovedene za sto da pregovaraju o već usaglašenim rješenjima, predstavljalo je podršku i omogućavanje efektivnog političkog profita nekooperativnoj strani. Tok razgovora, usvojene izmjene u briselskom dokumentu i ponuđena etnička karta predstavljali su svojevrsnu nagradu srpskoj strani i naznaku da će EZ i dalje trpiti i nagrađivati njenu nekooperativnost.[266]

Tako je sredinom marta 1992. pod pokroviteljstvom Evropske zajednice – nakon principa etničke podjele Bosne i Hercegovine, koji je, kao što ćemo vidjeti, u ovoj fazi čvrsto stabilizovan ponuđenim geografskim kartama s ucrtanim linijama etničke podjele – uveden i drugi karakterističan princip ovog mirovnog posredovanja: princip respektovanja veće sile, odnosno stalnog izlaženja ususret zahtjevima strane koja je raspolagala većom vojnom silom. Ova dva principa ostat će prisutna u odnosu međunarodnih faktora sve do okončanja rata u Bosni i Hercegovini.

---

[265] Cutileiro je doslovno izjavio: "Sve ono što smo mi radili, podliježe promjenama i nije definitivan dokument. Biće još pregovora i manjih izmjena, ali narod treba da to sve prihvati ili odbaci. Volja naroda je glavna i to će se sigurno poštovati. Niko, pa ni EZ ne može i ne želi narodu nametnuti gotova rješenja."; „Referendumom do konačnog rješenja", **Oslobođenje**, 19. 3. 1992, 3.

[266] Begić, 91.

Izmjene u prethodno ponuđenom i djelomično u Briselu usvojenom dokumentu „Izjava o principima za novo ustavno uređenje Bosne i Hercegovine“ uglavnom su predstavljale njegovo prilagođavanje ultimativnim zahtjevima SDS-a. Predložena izmjena definicije Bosne i Hercegovine redukovala je državnu strukturu na način da je to trebala biti država sastavljena od tri konstitutivne jedinice zasnovane na nacionalnom principu i uz uvažavanje ekonomskih, geografskih i drugih kriterija. U tekst Izjave o principima unesena je bilješka da će pitanja koja se tiču budućnosti oružanih snaga Bosne i Hercegovine biti definisana u nastavku pregovora, te da se to ne odnosi na postojeće vojne formacije, koje će se rješavati odvojeno. Ovim je srpska strana zadržavala van evropske arbitraže pitanje upravljanja i raspolaganja s JNA i njenim golemim vojnim rezervama u Bosni i Hercegovini. Što se tiče definicije konstitutivnih jedinica, prethodni prijedlog o radnoj grupi ostao je u tekstu, s tim da je dopunjen odredbom da je osnova za rad radne grupe priložena karta s apsolutnom i relativnom etničkom većinom po općinama Bosne i Hercegovine (data kao naša **Karta 1**). U dijelu prijelaznih odredbi, uz prethodno predviđeno podnošenje ustavnog zakona na usvajanje Skupštini Bosne i Hercegovine, ugrađen je dodatni mehanizam konačnog referenduma građana Bosne i Hercegovine, koji su trebali prihvatiti ili odbaciti cijelo ustavno rješenje, shodno prethodno citiranoj Cutileirovoj izjavi.[267] Cutileirov polazni prijedlog za definiciju konstitutivnih jedinica, dat na **Karti 1**, predviđao je da bošnjačkoj konstitutivnoj jedinici pripadnu 42 općine s 44% teritorije, hrvatskoj 20 općina s 12% teritorije i srpskoj 37 općina s 44% teritorije Republike. Izvan nacionalnih konstitutivnih jedinica ostalo bi živjeti 18% Bošnjaka, 59% Hrvata i 50% Srba.[268]

Zbog toga je, kada je Karadžić došao da podnese izvještaj svojoj skupštini, najviše uznemirenosti izazvala upravo ponuđena karta, koja je trebala biti osnova za rad radne grupe za definisanje konstitutivnih jedinica. Skupština je, inače, ponovo jednoglasno usvojila zaključak da u pogledu daljih razgovora ostaje na minimalnim zahtjevima usvojenim

[267] „Izjava o principima za novo ustavno uređenje Bosne i Hercegovine“, **Oslobođenje**, 19. 3. 1992, 1.
[268] Velimirović, 65.

11. marta.[269] Karadžić je političkim saborcima skrenuo pažnju na mjesta na kojima je Izjava o principima izmijenjena u smislu srpskih zahtjeva, a što se tiče mape, pozvao je svoje ljude da je jednostavno zanemare. Ona je bila važna, po njegovim riječima, samo kao presedan, da uđe u opticaj i da se počne crtati etničko razgraničenje.[270] Nakon toga se mogla zanemariti, jer je Radovan Karadžić linije razgraničenja među narodima namjeravao crtati prvenstveno oklopno-mehanizovanim pomagalima.

Skicu tog rada na geografskim kartama SDS je imao i prije početka razgovora s Cutileirom. Javnosti su predstavljene na SDS-ovoj konferenciji za štampu održanoj 12. marta, a prenijelo ih je „Oslobođenje" u brojevima od 13. i 14. marta 1992.[271] Na jednoj od ponuđenih karata (naša **Karta 2**) data je teritorija koja je predstavljala 64% od ukupne površine Republike, na koju je SDS polagao pravo na osnovu navodnog katastarskog vlasništva građana srpske nacionalnosti. Druga karta s kojom se SDS pojavio na razgovorima i nakon toga u javnosti, bila je karta s njihovim prijedlogom razgraničenja konstitutivnih jedinica u budućem ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine (naša **Karta 3**).

Geodetski zavod Bosne i Hercegovine odmah je javno demantovao utemeljenost SDS-ovog zahtjeva za 64% teritorije na osnovu prava katastarskog vlasništva, objavljujući podatke da je od ukupno 5.119.684 hektara površine Bosne i Hercegvine, 47% zemljišta u privatnom, a 53% u društvenom vlasništvu. Što znači da ne samo što Srbi nisu katastarski posjedovali 64% teritorije, nego svi građani zajedno nisu bili u vlasništvu više od 47% zemljišta u Bosni i Hercegovini.[272]

---

[269] Taj zaključak glasio je: minimum ispod koga pregovarači ne mogu zastupati interese srpskog naroda bili su rezultati plebiscita održanog početkom novembra 1991. i ostajanje srpskog naroda u Jugoslaviji ili konfederalno uređenje Bosne i Hercegovine, koje je podrazumijevalo tri suverene nacionalne države koje su mogle biti povezane po konfederalnom principu. **ICTY**, Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine, *Stenografske bilješke 11. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 18. 3. 1992.

[270] Ibid.

[271] „Karte", **Oslobođenje**, 13. 3. 1992, 4; „Uzurpacija zajedničke zemlje", **Oslobođenje**, 14. 3. 1992, 4.

[272] „Uzurpacija zajedničke zemlje", **Oslobođenje**, 14. 3. 1992, 4.

I delegacija HDZ-a je u razgovore s Cutileirom ušla s geografskom kartom na kojoj je bila ucrtana teritorija Bosne i Hercegovine na koju je polagala pravo. Njihov zahtjev odnosio se na 32% teritorije.[273] Kartu je (naša **Karta 4**) javnosti predstavio i obrazložio Vlado Šantić, potpredsjednik stranke i član pregovaračkog tima HDZ-a.[274]

Lahko je uočiti da je i SDS-u i HDZ-u, prema zahtjevima izraženim na njihovim kartama, nedostajalo još po 20% teritorije Bosne i Hercegovine u odnosu na Cutileirovu kartu kao polaznu osnovu za definisanje konstitutivnih jedinica, pa je bilo relativno lahko pretpostaviti i u kojem smjeru će se dalje odvijati pokrenuti procesi.

Delegacija SDA nije u razgovore s Cutileirom ušla sa svojom kartom etnoteritorije. Mada se već tokom rata pojavila verzija predstavljena kao navodni „prvi muslimanski prijedlog podjele Bosne i Hercegovine", to nije bio stranački prijedlog SDA.[275] Izetbegović je potvrdio da je on lično i delegacija koju je predvodio bio protiv etničke kantonizacije i da zato nisu ponudili svoju kartu, te da su pod pritiskom ozbiljnosti situacije i na insistiranje evropskih predstavnika, uz druge sadržaje, prihvatili i ponuđenu evropsku kartu kao osnovu za dalje razgovore.[276] Mi ćemo zato u nastavku izlaganja materije koja se tiče Cutileirovog prijedloga, teritorije označene kao teritorije s bošnjačkom apsolutnom ili relativnom većinom na karti priloženoj uz „Izjavu o principima za ustavno uređenje Bosne i Hercegovine" od 18. marta, tretirati kao kartu polazne osnove bošnjačke konstitutivne jedinice (naša **Karta 5**).

---

[273] Joseph Marko, "The Ethno-National Effects of Territorial Delimitation in Bosnia and Herzegovina", ***PUBLICATIONS-SWISS INSTITUTE OF COMPARATIVE LAW***, SCHULTHESS POLYGRAPHISCHER VERLAG, Zuerich, 1996, 121-144.

[274] „Hrvatski pogled na BiH", **Oslobođenje**, 26. 3. 1992, 5.

[275] Mladen Klemenčić, „Territorial proposals for the settlement of the war in Bosnia-Herzegovina", **Boundary and Territory Briefing**, 1(7), Durham: International Boundaries Research Unit (IBRU), 29. Ispod karte uredno je naveden njen ispravan izvor i tačno porijeklo. Ona je prvi put objavljena u časopisu „Bosanski pogledi" 26. 6. 1991. godine. List je bio u vlasništvu Adila Zulfikarpašića, koji je sa svojom marginalnom političkom strankom MBO u vrijeme objavljivanja karte bio na jako udaljenim političkim pozicijama sa SDA i njenim liderom Alijom Izetbegovićem.

[276] „Većina nas voli Bosnu", **Oslobođenje**, 25. 3. 1992, 1.

Nakon ovoga kruga razgovora, američki diplomati koji su pratili aktivnosti Evropske zajednice prema Bosni i Hercegovini imali su još izraženije rezerve nego krajem februara. Pomoćnik američkog državnog sekretara Ralph Johnson (Ralf Džonson) u Vašingtonu je izrazio zabrinutost holandskom ambasadoru Mismanu. Po njegovom mišljenju vođe bosanskih Srba otezale su kroz pregovore s Cutileirom, a u međuvremenu su dovršavale svoj secesionistički projekt na terenu.[277] Osim upozoravanja evropskih partnera s jedne, i podrške i ohrabrenja na putu nezavisnosti Bosne i Hercegovine s druge strane, druge odlučne reakcije SAD-a nije bilo.[278] Strana koja je na terenu Bosne i Hercegovine raspolagala ogromnom vojnom silom, kojom je obezbjeđivala i preferiranje svojih stavova u pregovaračkom procesu koji je vodila Evropska zajednica i kojom je u suštini i namjeravala iscrtati granice bosanskohercegovačke teritorije na koju je polagala pravo, nije ni očekivala odlučniju reakciju Sjedinjenih Država. Ubrzo nakon početka rata u Hrvatskoj, vojni vrh JNA naručio je studiju o očekivanoj reakciji međunarodne zajednice na rat. Radna grupa kojoj je povjeren zadatak analizirala je reakcije Zapada na iračke prijetnje i na invaziju Iraka na Kuvajt, te u potpunosti odbacila mogućnost slične reakcije Zapada u slučaju Hrvatske i Bosne i Hercegovine.[279]

Ipak, peti krug razgovora održan u Sarajevu nije ostao bez efekata na status i situaciju u Bosni i Hercegovini. Na konferenciji za štampu u Lisabonu 21. marta 1992. predsjedavajući Ministarskog savjeta Evropske zajednice, portugalski šef diplomatije Pinheiro, izjavio je da će priznavanje državne nezavisnosti Bosne i Hercegovine i Makedonije uslijediti na sljedećem zasjedanju Savjeta EZ-a za generalna pitanja, koji se trebao održati 6. aprila u Luksemburgu. Pinheiro je istakao da će

[277] **NIOD**, Part I, 286.

[278] Administracija Georgea Busha, usljed prioritetnijih interesa u SSSR-u i na Bliskom istoku, u proljeće i ljeto 1992. nije htjela da se značajnije angažuje u Bosni. Melanie C. Greenberg and Margaret E. McGuinness, „From Lisbon to Dayton: International Mediation and the Bosnia Crisis“, ***Words over war: Mediation and arbitration to prevent deadly conflict***, Rowman & Littlefield Publishers, 2000, 35-75.

[279] Neki zaključci iz ove studije bili su objavljeni u vojnom listu „Vojno delo“ u oktobru 1991. Ramet, 234.

priznanje Bosne i Hercegovine uslijediti na osnovu preporuke Cutileira, sadržane na kraju njegovog iscrpnog izvještaja o rezultatima pregovora čija je posljednja runda održana u Sarajevu od 16. do 18. marta.[280]

Ovakva eksplicitna najava međunarodnog priznanja dodatno je potakla procese etničkog zaokruživanja teritorije na terenu. Iako je to postepeno povećavalo nivo nasilja, koje je nailazilo na međunarodne osude, iz perspektive srpske politike i njenih ultimativnih ciljeva to je bila nužna mjera. Priznavanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine u situaciji nazavršene nacionalne podjele, za SDS je bio opasan i neprihvatljiv ishod.[281] Zato je iz dana u dan, u raznim krajevima Bosne i Hercegovine, duž zahtijevanih linija etničke podjele rastao broj incidenata i podizan nivo napetosti međunacionalnih odnosa.[282] Prostor na kojem se mogao očekivati porast nasilja i njegovo eventualno prerastanje u oružani sukob bilo je relativno lahko identifikovati analizom spornih teritorija prema prijedlozima etničkog razgraničenja ponuđenim na kartama tokom pregovora pod pokroviteljstvom Evropske zajednice. S obzirom

[280] „EZ će 6. aprila priznati BiH i Makedoniju“, **Oslobođenje**, 22. 3. 1992, 1.

[281] Goran Zekić, poslanik SDS-a iz Srebrenice, tvrdio je da ako se ustavni aranžman za državu iz tri dijela ne realizuje do 6. aprila „svi pregovori će ići dalje, a Bosna i Hercegovina će postojati kao međunerodno priznati subjekat koji će unutrašnje uređenje rastezati deset godina. Nikad da se postigne, a oni će svojim natalitetom i naše teritorije postepeno prigušivati pa ćemo doći u tešku situaciju.” **ICTY**, Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine, *Stenografske bilješke 11. sjednice Skupštine*, Sarajevo, 18. 3. 1992; Lijek koji je nešto više od tri godine kasnije u Zekićevom rodnom kraju Srebrenici primijenjen protiv „postepenog prigušivanja natalitetom“ od strane Bošnjaka, Međunarodni tribunal za ratne zločine i Međunarodni sud pravde presudili su kao zločin genocida.

[282] Nakon incidenta na benzinskoj pumpi u Goraždu 21. marta aktivisti SDS-a postavili su barikade na putevima. Na ovaj korak odgovoreno je postavljanjem bošnjačkih kontrabarikada. Grad se našao u potpunoj blokadi. „Benzin upalio nacionalne vatre“, **Oslobođenje**, 22. 3. 1992, 3; Na prostoru između Neuma, Trebinja i Ljubinja, na području MZ Hrasno, 22. marta nakon međusobnog puškaranja s hrvatskim naoružanim grupama, s položaja JNA otvorena je i artiljerijska vatra. „Ko je prvi počeo?“, **Oslobođenje**, 23. 3. 1992, 1; Na području Bosanskog Broda, u mjestima Podnovlje, Klakar i Zborište u toku 21. marta registrovani su pokreti i dolazak pojačanja snagama JNA. U noći 23/24. marta došlo je do dvosatne noćne pucnjave na području ove općine. **OGIP**, *Dnevni izvještaj*, Str.pov.broj: 2-22, 21. 3. 1992; **OGIP**, *Redovni izvještaj*, Str.pov.broj: 2-24, 24. 3. 1992; http://www.slobodanpraljak.com.

na to da ćemo prema ovim parametrima u narednom poglavlju sačiniti analizu vojnih operacija u početnom periodu rata, u tekst ovog rada sada ćemo uvesti karte s naznačenim spornim teritorijama na osnovu međusobnih prijedloga pregovaračkih strana i u odnosu na priloženu mapu uz Izjavu o principima. Na **Karti 6** označene su teritorije koje su međusobno sporne u prijedlozima konstitutivnih jedinica koje je dao SDS, prikazane na našoj **Karti 2**, i koje je dao HDZ, prikazane na našoj **Karti 4**. Kako delegacija SDA u toku Cutileirovih pregovora nije ponudila vlastitu viziju etničkog razgraničenja, radi uspostavljanja teritorijalnog parametra, u daljem izlaganju smo u toj funkciji koristili kartu koju je kao bošnjačku konstitutivnu jedinicu predvidjela polazna osnova definicije konstitutivnih jedinica, a koja je data na našoj **Karti 5**. Sporne teritorije s bošnjačkom većinom, koje su trebale činiti bošnjačku konstitutivnu jedinicu, u odnosu na SDS-ov prijedlog srpske konstitutivne jedinice, date su na našoj **Karti 7**. Sporne teritorije s bošnjačkom većinom, u odnosu na HDZ-ov prijedlog hrvatske konstitutivne jedinice, date su na našoj **Karti 8**.

Ohrabren najavom priznanja nezavisnosti zemlje od Evropske zajednice i, očito, još uvijek uvjeren da će EZ čvrsto i do kraja držati proces razgovora o Bosni i Hercegovini u okvirima pravila ponašanja koje je sama definisala, te na kraju vjerovatno obezbijediti i provođenje definisanih rezultata razgovora, svoj stav u odnosu na principe na kojima su ovi razgovori zasnovani, razloge zbog kojih ih je prihvatio i dalja očekivanja, pojasnio je predsjednik Predsjedništva SRBiH Alija Izetbegović. U razgovoru za „Oslobođenje“ objavljenom 25. marta izjavio je da je zajedno sa saradnicima pokušao predstavnicima EZ-a dokazati da etnička podjela nije rješenje i da je Bosna nedjeljiva. Na to su mu evropski posrednici odgovorili da ga potpuno razumiju, ali da će ovu podjelu morati prihvatiti, jer predstavnici druga dva naroda insistiraju baš na tome. U slučaju njegove nekooperativnosti, dolazilo je u pitanje međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine, koje je za njega u toj situaciji bilo najznačajnije. Pošto su Evropljani ponudili kartu i pošto je predložena pozicija buduće bosanskohercegovačke

vojske projektovana u kompetenciji države, delegacija SDA uslovno je prihvatila papir, pojasnio je Izetbegović. Ova uslovnost značila je da ništa nije konačno i da se o prijedlogu EZ-a trebao izjasniti narod na referendumu, kako je stajalo u tekstu samog dokumenta. Na pitanje novinara kako bi glasao na tom referendumu, Izetbegović je odgovorio da bi glasao protiv.[283] Istoga dana i SDA je izdala saopćenje za javnost kojim je iskazala jednak odnos prema ponuđenim principima uređenja države i pozvala građane Bosne i Hercegovine da različitim mirnim manifestacijama, i prije najavljenog referenduma, praktično odbace ovakav aranžman, čime ga je stranka i sama politički odbacila.[284] To je potvrdio i portparol stranke Irfan Ajanović na konferenciji za štampu, ističući da je odustajanje od ustavnog uređenja na bazi nacionalnog ključa historijska nužnost, jer je tako nešto nemoguće u Bosni i Hercegovini.[285]

Ovaj zaokret u odnosu na Cutileirov plan različito je tumačen, a najčešće se pripisuje američkom uticaju.[286] Sam Izetbegović je 2000.

---

[283] „Većina nas voli Bosnu“, **Oslobođenje**, 25. 3. 1992, 1.

[284] "SDA poziva sve građane, omladinu, đake, studente, političke stranke, organizacije i udruženja kojima je na srcu BiH 21. stoljeća, jedinstvena i nepodjeljena na nacionalne regije, da iskažu svoje ODLUČNO NE cijepanju i feudalizaciji teritorije BiH na nacionalnoj osnovi... Ne dozvolimo podjelu BiH na nacionalne regije po kriterijima iz srednjeg vijeka. Iskažimo spremnost i želju za suživot i zajedništvo u jedinstvenoj, nepodjeljenoj, građanskoj državi BiH, po uzoru na evropske države... Ne dozvolimo da nas retrogradne snage, vođene plemenskim porivima, vrate u srednji vijek. Za zajedničku i jedinstvenu BiH borimo se manifestacijama mira! Sudbina zajedničkog života i međunacionalne tolerancije u BiH je neizbježna...", „Kažimo - odlučno ne!“, **Oslobođenje**, 26. 3. 1992, 5.

[285] „Evropa će morati da prihvati istinu“, **Oslobođenje**, 26. 3. 1992, 5.

[286] Lord Carrington eksplicitno je okrivio Ameriku da je upropastila dogovor koji je sa trima stranama postigao Cutileiro, rekavši da su Amerikanci bosanskoj vladi poslali telegram u kojem im kažu da ne pristanu na dogovor. Brendan Simms, ***Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne***, Buybook, Sarajevo, 2003, 52; I srpski izvori gotovo su jedinstveni u pridavanju zasluga za ovaj zaokret Amerikancima. Bivši srpski ministar vanjskih poslova Jovanović povlačenje potpisa od strane Izetbegovića pripisuje nagovoru američkog ambasadora Zimmermanna, i kao izvor za tvrdnju navodi izjavu bivšeg službenika američke ambasade u Beogradu Kenija, koju je ovaj dao u filmu Džordža Bogdanića „Rat koji se mogao izbeći“. V. Jovanović, 75.

godine odbacio i tvrdnju da je odbio Cutileirov plan i tvrdnju da je to učinio na nagovor Amerikanaca.[287]

U odnosu na do sada izložene činjenice, u kratkim naznakama ćemo rekapitulirati stanje političkih procesa koje je nastojala obuhvatiti i kanalisati evropska inicijativa. Evropska zajednica je u okviru Konferencije o Jugoslaviji predsjedavajućeg lorda Carringtona, nakon što je Bosni i Hercegovini zadala dodatni uslov za priznavanje nezavisnosti u formi referenduma građana, početkom februara pokrenula diplomatsku inicijativu koju je kao koordinator vodio José Cutileiro. Na početku svog djelovanja, ovaj evropski diplomatski mehanizam usvojio je etničku kantonizaciju kao budući oblik ustavnog aranžmana za Bosnu i Hercegovinu. Do kraja rata u Bosni i Hercegovini ovaj princip bio je u osnovi materijala na radnom stolu svake faze međunarodnog mirovnog posredovanja. Nakon provedenog referenduma, umjesto najave priznanja, početkom marta ponuđen je evropski dokument pod nazivom „Izjava o principima za novo ustavno uređenje Bosne i Hercegovine". Ponuđeni dokument prihvatile su delegacije SDA i HDZ-a, a srpska delegacija, uz podršku svoje skupštine održane 11. marta, odbacila ga je uz ultimativno isticanje minimalnog zahtjeva: ili Jugoslavija ili srpska država na 64% teritorije Bosne i Hercegovine u mogućoj konfederaciji s hrvatsko-bošnjačkim ostatkom. Evropska zajednica je ovaj akt nekooperativnosti ne samo tolerisala nego ga je i nagradila dodatnim modifikacijama svog prijedloga u smislu srpskih zahtjeva na razgovorima vođenim u Sarajevu od 16. do 18. marta.

[287] U intervjuu novinaru Alanu Kupermanu Izetbegović je ustvrdio da na Cutileirovim pregovorima u Lisabonu (21. i 22. februara) i Briselu (7. i 8. marta) ništa nije bilo potpisano i da su postojale samo njegove izjave da podržava proces pregovaranja i da se nada pozitivnom ishodu, kao i da on nije odbio Cutileirov plan, nego Srbi. Oni su to odbili odmah nakon briselskog sastanka, a zatim to definitivno potvrdili odlukom srpske skupštine 11. marta 1992. Na pitanje je li odbacio Cutileirov plan pod pretpostavkom da će zapadna diplomatska i vojna intervencija spriječiti srpsku agresiju, Izetbegović je ponovio da nije on odbacio plan, već Srbi koji su se osjećali jačim, ali da je on lično očekivao da će Zapad politički i vojno braniti Bosnu kada je prizna. U istom kontekstu, Izetbegović je eksplicitno negirao da mu je Zimmermann ili bilo ko drugi od stranih diplomata bilo šta u tom smislu sugerirao ili obećao. Alija Izetbegović, ***Sjećanja: autobiografski zapis***, OKO, Sarajevo, 2005, 111-112.

Tako je u diplomatski mehanizam rješavanja otvorenih pitanja u Bosni i Hercegovini u ovoj ranoj fazi uveden još jedan stalni princip: popuštanje vojno jačoj strani, pri čemu je prvi uvedeni princip, princip etničke podjele, dodatno inauguriran priloženom etničkom kartom kao polaznom osnovom za definisanje konstitutivnih jedinica. Ustupak delegaciji SDA u pregovorima i svojevrsna kopča s postojećim ustavnim i pravnim sistemom zemlje, koji su evropske institucije ocijenile podobnim za priznanje nezavisnosti, predstavljali su prelazne odredbe Izjave o principima, koje su podrazumijevale, nakon okončanja pregovora, podnošenje ustavnog zakona na odobrenje Skupštini Bosne i Hercegovine, a nakon toga raspisivanje referenduma građana po istom pitanju.

Tako su se tri stranke našle u paralelnim ravnima, bez tačke dodira, pokušavajući politički kapitalizirati apsurdnost Cutileirovog plana. SDS je istovremeno s pregovorima osnivao „srpske opštine" gdje nikad nikakvih opština nije bilo, dijelio postojeće općine na „srpske opštine" i ostatke, te potpuno posvajao postojeće općine i preimenovao ih u srpske tamo gdje je po strukturi vlasti i stanovništva mogao. Tako je sam uspostavljao svoju „konstitutivnu jedinicu" i koncentrisao oružanu silu kojom će je nakon toga „braniti" po svaku cijenu, pa i po cijenu konfrontacije s Evropskom zajednicom. Cijeli taj proces praćen je proizvođenjem straha putem povećanja međunacionalne napetosti, broja incidenata i nivoa nasilja na pojedinim dijelovima teritorije. HDZ je lavirao između deklarativne kooperativnosti i podrške nezavisnosti Bosne i Hercegovine s jedne, i iskazane odlučnosti da ne prođe gore od SDS-a kada srpska strana dovrši posao likvidacije republike s druge strane. Na prostorima svoje apsolutne političke moći HDZ je činio praktično iste korake kao i SDS. Na trećoj strani SDA je, uzdajući se u arbitražnu provedbu evropske politike u Bosni i Hercegovini, pregovarala, čekala priznanje nezavisnosti i uzdala se da će, shodno najavljenim pravilima, prijedloge s kojima se iz nužde složila uspjeti oboriti u Skupštini ili barem na referendumu građana, za šta su rezultati prethodnog referenduma o nezavisnosti davali realnu nadu. Bosanskohercegovačka parlamentarna opozicija se ili sama dijelom raspala po etničkim šavovima,

poput Markovićevog Saveza reformskih snaga, ili je, u dijelu koji je očuvao vlastiti inegritet, bila jasno protiv ustavnog uređenja zasnovanog na etničkoj podjeli.

U okvirima prethodno opisanog stvarnog odnosa pojedinih strana u razgovorima tekla je Cutileirova evropska diplomatska inicijativa sve do svog gašenja u očitom neuspjehu izraženom u krvavoj stvarnosti agresije na Bosnu i Hercegovinu. Šesti krug razgovora održan je 30. i 31. marta u Briselu. Stepen nasilja uoči najavljenog međunarodnog priznanja zemlje već je bio dostigao takav prijeteći nivo da je Cutileiro nakon sastanka u prvom redu istakao da je jedan od rezultata pregovora načelna saglasnost lidera vladajućih stranaka da upute zajednički poziv za obustavu sukoba u Republici. Delegacije su se složile da se formira radna grupa sastavljena od tri domaća i tri stručnjaka koja će imenovati EZ, a koja će pristupiti izradi geografske karte unutrašnje organizacije države u tri konstitutivne jedinice, na bazi nacionalnih principa, uzimajući u obzir i druge kriterije (ekonomske, geografske, historijske, vjerske, kulturne, obrazovne, kao i volju stanovnika, *do mjere u kojoj članovi radne grupe smatraju da je primjena tih kriterija opravdana*). Na čelu radne grupe trebao je biti predstavnik EZ-a, a grupa se trebala što prije sastati i ponuditi prijedlog konstitutivnih jedinica predsjedavajućem Cutileiru do 15. maja 1992. Dogovoreno je da u budući ustav treba uključiti mehanizme pod međunarodnom kontrolom za efikasniju zaštitu ljudskih prava, koji će uključivati poseban tribunal, kao žalbenu instancu u oblasti ljudskih prava, mješovitu komisiju i posmatračku misiju. Tokom pregovora nije razgovarano o JNA, uz obrazloženje da je to jugoslavenski, a ne bosanskohercegovački problem, već je razgovarano o budućim oružanim snagama Bosne i Hercegovine, kao o profesionalnoj formaciji koja će biti formirana na paritetnoj osnovi.[288]

Okončanjem šestog kruga razgovora s Cutileirom, po evropskom političkom kalendaru dolazilo je na red priznanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Za Evropsku zajednicu to nije bilo povezano s ishodom pregovora, jer su poslije referenduma o nezavisnosti ti pregovori mogli

[288] Begić, 92; „Briselski poziv na mir“, **Oslobođenje**, 1. 4. 1992, 1; „Saglasje na papiru“, **Oslobođenje**, 2. 4. 1992, 1.

uticati jedino na unutrašnje uređenje zemlje.[289] S druge strane bilo je očito da je dolazak UN-ovih mirovnih snaga i njihovo raspoređivanje u Hrvatskoj teško zaustaviti, jer su 31. marta iz Francuske isplovili brodovi s prvim kontingentom ovih snaga.[290] To je otklanjalo razloge proračunate uzdržanosti – zbog koje su srpsko političko rukovodstvo i vojni vrh u Beogradu održavali nizak nivo sukoba u Bosni i Hercegovini – i brzo se odrazilo na razvoj događaja na terenu. Pred posljednji martovski krug pregovora u Briselu znatno su učestali incidenti u zemlji.[291]

Unutrašnji udar s ciljem etničke podjele MUP-a Bosne i Hercegovine započet je depešom kojom je Momčilo Mandić, jedan od najviših funkcionera ovog ministarstva, „u skladu sa Ustavom Srpske Republike BiH" pozvao sve milicionere Srbe da se već od 1. aprila stave na raspolaganje „MUP-u Srpske Republike".[292] Zatim je 1. aprila, nakon lokalnim incidentom proizvedene napetosti, došlo do upada oružanih formacija SDB-a Srbije u Bijeljinu, u kojoj su ove snage, zajedno s lokalnim srpskim snagama, nakon kratke i neravnopravne borbe savladale slabe snage Patriotske lige u Bijeljini, a zatim počinile stravičan masakr nad civilnim stanovništvom.[293] Nakon toga, oružje je sve češće upotrebljavano u Posavini, Podrinju, dolini Neretve, Kupresu, u područjima na kojima se nalazila većina spornih teritorija prema etničkim mapama generisanim tokom Cutileirovih pregovora, te u nešto manjoj mjeri i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine.

---

[289] Libal, 120.

[290] „Mirovnjaci krenuli u Jugoslaviju"; „Krajem nedelje stižu bataljoni UNPROFOR-a?", **Oslobođenje**, 1. 4. 1992, 8.

[291] Zamjenik ministra unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine Vitomir Žepinić ovu eskalaciju doveo je u neposrednu vezu s pregovorima i procijenio da će incidenti biti sve intenzivniji do njihovog najavljenog početka. Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (dalje AIIZ), Inv. 2-4944 (Magnetofonski snimak 62. sjednice Predsjedništva SR-BiH održane 25. marta 1992. godine), 28. I predstavnik opozicije, a kasniji član Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Nenad Kecmanović, eskalaciju nasilja označio je kao direktan proizvod i posljedicu Cutileirovih pregovora. „Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva SRBiH sa opozicionim strankama, održane 26. marta 1992. godine", u: Šimić, NSF 3(7), 122.

[292] „Prvoaprilska zbilja", **Oslobođenje**, 1. 4. 1992, 5.

[293] „Ulične borbe u Bijeljini", **Oslobođenje**, 2. 4. 1992, 3; „Na ulicama samo ratnici", **Oslobođenje**, 3. 4. 1992, 3.

Detaljnije o ovim događajima, o dinamici i sadržaju procesa u kojem je politička kriza prerasla u rat i agresiju na Bosnu i Hercegovinu govorit ćemo u narednom poglavlju.

Predsjednik Izetbegović 3. aprila uputio je poruku generalnom sekretaru UN-a Boutrosu Ghaliju, predsjedavajućem Konferencije o Jugoslaviji lordu Carringtonu, specijalnom izaslaniku generalnog sekretara UN-a Cyrusu Vanceu, predsjedavajućem Ministarskog savjeta EZ-a Deusu de Pinheiru i koordinatoru razgovora o BiH Joséu Cutileiru. U poruci je, pored ostalog, zatražio da upotrijebe svoj uticaj i spriječe agresiju protiv Bosne i Hercegovine, čiji je cilj stvaranje novog žarišta i sprečavanje njenog međunarodnog priznanja. Također je zatraženo da se na krizna područja hitno razmjeste UNPROFOR-ovi posmatrači.[294] Osim ovog apela Savjetu bezbjednosti UN-a, Predsjedništvo SRBiH je na sjednici od 3. aprila 1992. godine pozvalo vođstva svih političkih stranaka da svojim autoritetom doprinesu smirivanju postojećih tenzija i svojim formalnim zaključkom dalo saglasnost općinama koje to žele za mobilizaciju Teritorijalne odbrane u cilju stabilizovanja političko-bezbjednosne situacije na njihovom području.[295]

U nastavku svog rada, Predsjedništvo je 4. aprila ocijenilo da u Republici, a posebno na kriznim područjima, ne funkcioniše legalno izabrana vlast i da su sve brojnije blokade sistema, da raste broj izbjeglih i nezbrinutih lica, blokada saobraćajnica, da legalne organe vlasti neovlašteno supstituiraju tzv. krizni štabovi i paradržavne i paravojne formacije i drugo. Zatražena je i efikasna pomoć i uključivanje JNA u rješavanju situacije. Osim toga odlučeno je da se, u skladu s odlukama donesenim prethodnog dana i vlastitom procjenom, izvrši mobilizacija jedinica Teritorijalne odbrane svih općina i grada Sarajeva; da se zahtijeva od organa JNA povrat opreme i naoružanja TO koji su im predati na čuvanje; da se izvrši mobilizacija cjelokupnog rezervnog sastava milicije; da se u skladu s procjenama potreba izvrši mobilizacija Civilne zaštite; da se u svim preduzećima i institucijama organizuje stalno

[294] „Spriječiti agresiju protiv BiH“, **Oslobođenje**, 4. 4. 1992, 1.
[295] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 235.

dežurstvo; kao i da se zbog nastale situacije Predsjedništvo do daljeg nalazi u stalnom zasjedanju.[296]

Bez obzira na eskalaciju nasilja, Evropska zajednica je 6. aprila odlučila priznati Bosnu i Hercegovinu.[297] Nakon što je i predsjednik SAD-a 7. aprila potpisao odluku o priznanju suverenosti i nezavisnosti Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, Bijela kuća je 8. aprila objavila izjavu Georgea Busha (Džordž Buš) da će SAD odmah početi konsultacije o uspostavljanju punih diplomatskih odnosa, te da SAD priznaju pretkrizne republičke granice kao legitimne međunarodne granice ovih država.[298]

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je 8. aprila, zbog daljeg pogoršavanja situacije, donijelo uredbe sa zakonskom snagom o proglašenju neposredne ratne opasnosti, o izmjeni naziva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine u naziv Republika Bosna i Hercegovina, o ukidanju dotadašnjeg Republičkog štaba Teritorijalne odbrane i obrazovanju Štaba Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine.[299]

Nakon međunarodnog priznanja borbe su, osim u prethodno naznačenim područjima, buknule i u Sarajevu i njegovoj okolini. Predsjednik Predsjedništva Alija Izetbegović uputio je 9. aprila preko austrijske misije pri UN-u pismo predsjedniku Savjeta bezbjednosti u kojem zahtijeva hitnu intervenciju Savjeta u sprečavanju rasplamsavanja sukoba u nezavisnoj Republici Bosni i Hercegovini. Sam Savjet bezbjednosti 7. aprila u Rezoluciji 749 potvrdio je zabrinutost događajima u Bosni i Hercegovini i pozvao sve strane u jugoslavenskom sukobu da doprinesu naporima EZ-a da se postigne prekid vatre i političko rješenje putem pregovora.[300]

Bez obzira na drastičnu promjenu stanja i na bujicu krvi nedužnog stanovništva, koja je već bila potekla u mnogim krajevima Bosne i

[296] „ZAPISNIK 65. sjednice Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine održane 4, 5, 6. i 8. aprila 1992. godine“, u: Šimić, NSF 3(7), 125-126.
[297] Libal, 120.
[298] „Predkrizne granice - međunarodne“, **Oslobođenje**, 9. 4. 1992, 1.
[299] „ZAPISNIK 65. sjednice Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine održane 4, 5, 6. i 8. aprila 1992. godine“, u: Šimić, **NSF** 3(7), 128.
[300] „Intervenišite - hitno!“, **Oslobođenje**, 10. 4. 1992, 1.

Hercegovine u bjesomučnim napadima agresorske oružane sile, i bez obzira na suštinski izmijenjenu poziciju Bosne i Hercegovine kao nezavisne države, Evropska zajednica zadržala je nepromijenjen pristup problemu. U popodnevnim satima 10. aprila Cutileiro je doputovao u Sarajevo. U Konaku je održao sastanke s delegacijama SDA i HDZ-a. Obje delegacije su od Cutileira najprije tražile da utiče na smirivanje ratnih dejstava, pa da se nastave pregovori. Nije bilo plenarne sjednice. Cutileiro je po dolasku i sam izjavio da se nada poboljšanju situacije i prestanku ratnih dejstava u Sarajevu i cijeloj Bosni i Hercegovini.[301] U toku noći i narednog dana na Ilidži u Hotelu „Bosna" Cutileiro je obavio razgovor i s predstavnicima SDS-a.[302]

Na kraju razgovora Cutileiro je rekao da su se sve tri strane založile za prekid vatre na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, počev od 12. aprila u ponoć, i da prestanu sve aktivnosti koje mogu izazvati strah i nesigurnost među ljudima, kao što su akcije snajperista, bombardovanje Sarajeva i drugih gradova i sela. Cutileiro je dalje kazao da je usaglašeno da artiljerijsko naoružanje mora biti premješteno i stavljeno pod kontrolu posmatrača EZ-a, uz obustavu mobilizacije. Ove dvije aktivnosti morale su početi u roku 24 sata nakon stupanja na snagu prekida vatre. Dogovoreno je i da se raspuste sve paravojne formacije, što je također trebalo učiniti pod nadzorom posmatrača EZ-a, te da najhitnije počne definisanje budućih konstitutivnih jedinica. U tom kontekstu, rekao je Cutileiro, tri vladajuće stranke ponovo su potvrdile svoje suprotstavljanje bilo kakvom osvajanju teritorije putem sile i založile se za povratak svih izbjeglica bez posljedica u smislu zapošljavanja i slično. Sve tri strane tražile su da moraju na jednak način biti zastupljene u programima televizije.[303]

---

[301] Delegaciju SDA činili su Alija Izetbegović, Rusmir Mahmutćehajić i Naim Kadić. U delegaciji HDZ-a bili su Miljenko Brkić, Franjo Boras i Iko Stanić. „Kutiljero veoma zabrinut", **Oslobođenje**, 11. 4. 1992, 1.

[302] „Sila otežava razgovore", **Oslobođenje**, 12. 4. 1992, 4; „Prekid vatre", **Oslobođenje**, 13. 4. 1992, 1.

[303] „Pod kontrolom EZ-a", **Oslobođenje**, 13. 4. 1992, 1.

Cutileiro je sve ove optimistične najave izgovorio posve ozbiljan, ma kako neke od njih u tom trenutku zvučale nerealno, a one tipa da se sve strane, pa i SDS, suprotstavljaju osvajanju teritorije silom, čak i cinično. I mada je tako djelovalo, međunarodna zajednica, čiji je Cutileiro bio predstavnik, nije bila neobaviještena o stvarnoj prirodi događaja u Bosni i Hercegovini i ulogama političkih aktera na njenoj sceni. Američko ministarstvo vanjskih poslova 14. aprila dostavilo je zamjeniku državnog sekretara povjerljivu analizu u kojoj je u tančine objašnjen jasan predložak upotrebe sile, zastrašivanja i izazivanja nasilja usmjerenih na prisilnu podjelu Bosne i Hercegovine i poticanje velikih prisilnih preseljenja stanovništva kako bi se mogla stvoriti „srpska Bosna".[304]

Ipak, s međunarodne političke scene još uvijek je dolazila isključivo podrška mirovnom procesu Evropske zajednice pod predsjedavanjem Cutileira. Zadnji stav Rezolucije 749 Savjeta bezbjednosti UN-a o raspoređivanju mirovnih snaga u bivšoj Jugoslaviji odnosio se na Bosnu i Hercegovinu i pozivao sve strane da sarađuju s naporima Evropske zajednice koji su trebali dovesti do prekida borbi i pregovorima postignutog rješenja.[305]

Lični izaslanik generalnog sekretara UN-a Cyrus Vance je 16. aprila doputovao u Sarajevo i nakon razgovora s Alijom Izetbegovićem rekao da su razmotrili ono što se događa i ono što bi se moglo dogoditi, te je u tom smislu Izetbegoviću posebno istakao značaj nastavka pregovora pod pokroviteljstvom Cutileira. To mu se činilo posebno značajnim jer je bio uvjeren da se izlaz ne može naći uz pomoć puščanih cijevi, nego produženjem pregovora. U vezi s mogućnošću proširenja mandata

[304] Hodge, 76.

[305] Sakib Softić, „Sporazum o ponovnom otvaranju sarajevskog aerodroma od 5. juna 1992. godine – propuštena šansa Vijeća sigurnosti da se agresija suzbije", ***Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva (Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije održane 29. februara i marta 2012. u Sarajevu)***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 129-165, 135.

UN-a Vance je negativno odgovorio i naveo da će u Bosnu i Hercegovinu doći vojni posmatrači, a ne mirovne snage.[306]

U tom smislu treba razumjeti i osudu agresije i podršku mirovnim naporima koja je data na plenarnoj sjednici Konferencije o Evropskoj bezbjednosti i saradnji (Organization for Security and Co-operation in Europe - OSCE) održanoj 16. aprila u Helsinkiju, kroz usvojenu Deklaraciju o Jugoslaviji, u kojoj su zemlje učesnice sastanka izrazile krajnju zabrinutost zbog nastavka primjene sile u jugoslavenskoj krizi i pozvale sve strane u sporu da pokažu uzdržanost i u potpunosti podrže nastojanja UN-a i EZ-a u potrazi za pravednim i trajnim mirom; izražena je posebna uznemirenost zbog intenziviranih sukoba i borbi u Bosni i Hercegovini, upućen poziv da se odmah obustave neprijateljstva i zatraženo od svih strana o kojima je riječ da se strogo pridržavaju dogovorenog prekida vatre; članice OSCE-a podsjetile su na svoju podršku teritorijalnom integritetu Bosne i Hercegovine, naporima Mirovne konferencije EZ-a da u zemlji uspostavi trajni politički i ustavni poredak i misiju ličnog izaslanika generalnog sekretara UN-a, gospodina Cyrusa Vancea; pozvane su susjedne države da se uzdrže od bilo kakvog miješanja; upućen je zahtjev za povlačenje svih vojnih i paravojnih snaga koje se trenutno nalaze u Bosni i Hercegovini u zemlje odakle su došle ili na svoje uobičajene lokacije u mirnodopsko vrijeme; osuđene su povrede nezavisnosti, teritorijalnog integriteta i ljudskih prava u Bosni i Hercegovini od srpskih neregularnih snaga i Jugoslavenske narodne armije i zatraženo od vlade Srbije da prestane podržavati takve akcije, koje će, ako se nastave, predstavljati očigledno krupno ponovno kršenje obaveza OSCE-a; pozvani su lideri Srbije i JNA da odmah pokažu da poštuju nezavisnost, granice i teritorijalni integritet i legitimnu Vladu Republike Bosne i Hercegovine.[307]

[306] „Nasilje mora prestati“, **Oslobođenje**, 17. 4. 1992, 1. Cyrus Vance doputovao je 15. aprila u Beograd na početku mini turneje koja je obuhvatala Beograd, Sarajevo i Zagreb. Vanceov cilj bio je da pokuša smiriti situaciju u Bosni i Hercegovini, na način da se lično sretne s Miloševićem, Adžićem, Tuđmanom i Izetbegovićem, da im prenese poruke generalnog sekretara i dobije od njih odgovore na konkretna pitanja. Cyrus Vance najavio je i skori dolazak 100 vojnih posmatrača UN-a s područja Hrvatske na krizna područja Bosne i Hercegovine. „Poruke za Miloševića, Adžića i Tuđmana“, **Oslobođenje**, 16. 4. 1992, 1.

[307] „Povući vojne i paravojne formacije“, **Oslobođenje**, 17. 4. 1992, 5.

Istu večer nakon što je okončano zasjedanje OSCE-a 16. aprila, američki državni sekretar James Baker uputio je pismo predsjedniku Aliji Izetbegoviću u kojem predlaže da se otpočne dijalog između Bosne i Hercegovine i Sjedinjenih Država na uspostavljanju punih diplomatskih odnosa. Baker je predložio da s američke strane dijalog vodi njegov naimenovani predstavnik Ralph Johnson, zamjenik pomoćnika državnog sekretara, koji je prema Bakerovim riječima spreman da dođe u Sarajevo. U pismu američkog državnog sekretara navodi se da će njegova zemlja tražiti i pismene garancije o određenom broju pitanja koja se tiču uglavnom evropske bezbjednosti, tržišne privrede i poštivanja ljudskih prava, što je bio standardni set pravila igre koji su SAD nametale svim novim državama s kojima su vodile dijalog o uspostavljanju diplomatskih odnosa. Specifično za Bosnu i Hercegovinu, na kraju Bakerovog pisma navodi se da će SAD tražiti od Vlade RBiH pismene garancije o nastavljanju unutrašnjih pregovora pod pokroviteljstvom EZ-a, koji imaju za cilj reformu bosanskog ustava putem međusobnog dogovora među glavnim nacionalnim grupama, te o nastavljanju konstruktivnih pregovora sa Srbijom i Hrvatskom o budućim odnosima.[308]

I predsjednik Komisije Evropske zajednice Jacques Delors (Žak Delor) 17. aprila poslao je poruku Izetbegoviću u kojoj je rekao da ga je nasilje koje trenutno prijeti integritetu Bosne i Hercegovine, priznate nezavisne i suverene države, navelo da mu se obrati i uvjeri ga u punu podršku Komisije EZ svim naporima koje ulaže. Poručio je da je Bosna i Hercegovina uključena u proces mirovnih pregovora pod pokroviteljstvom Mirovne konferencije o Jugoslaviji, koje je Komisija EZ-a spremna odlučno podržati svim raspoloživim sredstvima.[309]

Nikakva Cutileirova inicijativa, ni sva navedena podrška, nisu smanjivali nasilje i stradanje stanovništva. Zdravom razumu i elementarnom moralnom osjećanju bilo je jasno da su za prekid agresije i stradanja bošnjačkog stanovništva neophodne drugačije mjere, da će se bez njih stradanje nastaviti i da su pregovori, i uporno insistiranje na njima, samo forma kojom se daje vrijeme oružano nadmoćnijem agresoru da dovrši svoje planove. Kada je 19. aprila Ralph Johnson,

[308] „SAD traže pismene garancije“, **Oslobođenje**, 18. 4. 1992, 1.
[309] „Podrška BiH“, **Oslobođenje**, 18. 4. 1992, 1.

zamjenik pomoćnika državnog sekretara SAD-a – u okviru misije razgovora sa svim republičkim liderima, tokom kojih je imao zadatak suočiti ih s perspektivom pogoršanja odnosa sa SAD-om ukoliko ustraju u agresiji – u pratnji Zimmermanna sletio u Sarajevo, Izetbegović je iznio činjenice da se vrši etničko čišćenje teritorija s muslimanskom većinom, da je to smišljena politika, da je njemu nemoguće nastaviti pregovore pod predsjedavanjem Cutileira, mada ih i dalje podržava, jer Srbi silom stvaraju novu etničku sliku, a zatim nastoje nastaviti pregovore na temelju tako nasilno stvorenog stanja. Izetbegović je tražio preventivne vazdušne udare NATO-a da se takav razvoj događaja zaustavi. Ralph Johnson mu je odgovorio da u tom trenutku nikakvo vojno rješenje izvana nije moguće.[310] Prethodno smo naveli da ni ono što je Izetbegović rekao Johnsonu o stradanjima naroda za SAD nije bila nikakva novost.

Apsurd nadanja u pomoć, zaštitu i zaustavljanje stradanja stanovništva kroz proces koji je vodio specijalni izaslanik EZ-a José Cutileiro do punog izraza došao je 22. aprila, kada je ovaj u pismu upućenom predsjedniku Aliji Izetbegoviću izrazio zabrinutost za bezbjednost posmatračke misije EZ-a zbog borbi vođenih na Ilidži. U svom odgovoru Izetbegović ga je obavijestio da su legalni organi Republike učinili sve da rad i životi posmatrača ne budu ugroženi, ali da je Ilidža, kao i Sarajevo, meta snažnih artiljerijskih napada srpskih snaga s položaja oko grada.[311] I drugi gradovi i mjesta u Bosni i Hercegovini stradali su pod udarima agresije stalno rastućeg intenziteta. Predstavnike EZ-a to nije upućivalo na promjenu pristupa, već su uporno insistirali da se nastave razgovori na principima za koje je bilo jasno da ne sprečavaju i ne smanjuju, već da potiču nasilje i stradanje stanovništva. Apsurd je bio tim veći što je dva dana kasnije kroz predsjedničko saopćenje Vijeća sigurnosti UN-a izražena podrška naporima koje preduzima Evropska zajednica u okviru diskusije o ustavnim aranžmanima za Bosnu i Hercegovinu u okviru Konferencije o Jugoslaviji, te su pozvane sve strane da učestvuju u ovim razgovorima i da implementiraju uspostavljene aranžmane. Cijeli ovaj dokument rezultat je izvještaja koji je generalni

[310] Zimmermann, 230.

[311] „Kutiljero zabrinut“, **Oslobođenje**, 23. 4. 1992, 1.

sekretar sačinio na osnovu utisaka s terena njegovog izaslanika Cyrusa Vancea i sadrži ocjene o ravnomjernoj krivici strana. Kao glavni doprinos sukobu predsjednika Izetbegovića navodi se odbijanje da ustanovi „geografski definisane etničke zajednice unutar Bosne i Hercegovine". Inače je „problem mapa" u ovom izvještaju ocijenjen kao najurgentniji.[312]

U večernjem televizijskom programu 27. aprila Izetbegović je izjavio da na nastavak Cutileirove konferencije u Lisabonu nije otišao iz protesta zbog agresije na Bosnu i Hercegovinu i terora nad njenim građanima koji se nastavljaju. Izrazio je lični stav da više nije uvjeren u smisao pregovaranja i da vjeruje da je umjesto toga bolje pozvati narod na odbranu zemlje. Na pregovore u Lisabon uputio je delegaciju predvođenu Harisom Silajdžićem, ali je rekao i da Carrington i Cutileiro insistiraju na njegovom dolasku na nastavak pregovora. Cutileiro je najavio da će sljedećeg dana poslati avion po Izetbegovića i da je nužno da se on pojavi barem na jedan dan.[313]

Na sjednici održanoj 28. aprila 1992. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je u vezi sa zakazanim nastavkom razgovora u Lisabonu upozorilo domaću i međunarodnu javnost da uslovi za njih nisu ispunjeni i da se dijalog ne može voditi pod okupacijom, kada se razaraju gradovi i naselja i masovno ubija nedužno civilno stanovništvo, uz potpunu blokadu saobraćaja. Predsjedništvo je smatralo da njegov predsjednik u Lisabonu ne treba učestvovati u stranačkim razgovorima, te da je za nastavak razgovora potrebno ispuniti sljedeće uslove:

- Potpuna obustava svih vojnih dejstava i obnova funkcionisanja legalno izabrane vlasti u svim okupiranim mjestima;
- Omogućavanje povratka izbjeglica na kućna ognjišta s kojih su protjerani;
- Otvaranje nezavisne istrage o počinjenim zločinima nad civilnim stanovništvom, uz učešće međunarodnih posmatrača;
- Povlačenje JNA i svih oružanih formacija iz susjednih država s teritorije Bosne i Hercegovine u skladu s odlukom Predsjedništva RBiH od 27. aprila 1992;

[312] Softić, „Sporazum o ponovnom otvaranju..", 137-139.
[313] „Protest zbog terora", **Oslobođenje**, 28. 4. 1992, 8.

- Deblokada Aerodroma Sarajevo i saobraćajnica u Bosni i Hercegovini kako bi se omogućila privredna aktivnost i normalan život stanovništva;
- Stavljanje pod međunarodnu kontrolu naoružanja i opreme kojom raspolaže bivša JNA u Bosni i Hercegovini sve do završetka diobenog bilansa imovine bivše SFRJ.

Ispunjavanjem ovih uslova, bio je stav Predsjedništva, mogao se nastaviti razgovor o budućnosti i mirnom životu zemlje i to tamo gdje je to i jedino legitimno - u glavnom gradu Republike Bosne i Hercegovine - Sarajevu. Predsjedništvo je također odbacilo ocjene da su sve političke stranke odgovorne za sadašnju situaciju u zemlji.[314]

Izetbegović je ipak otputovao na nastavak pregovora s Cutileirom. Stigavši 29. aprila u Lisabon izjavio je da je došao da Evropskoj zajednici objasni situaciju u Bosni i Hercegovini, da je na ovu suverenu državu izvršena agresija. Cutileiro je u ime EZ-a pokazao određeno razumijevanje za stavove Predsjedništva i poruke koje je donio Izetbegović, pa je Karadžiću postavio tri uslova za nastavak pregovora: deblokadu Sarajeva, uklanjanje artiljerije oko glavnoga grada Bosne i Hercegovine i prestanak terora nad civilnim stanovništvom. Osim ovih uslova Izetbegović je tražio i obustavu bombardovanja Mostara, kao i da se u Bosnu i Hercegovinu upute „plavi šljemovi", odnosno UN-ove mirovne snage. I ministar vanjskih poslova Haris Siladžić izjavio je da bi samo „plavi šljemovi" mogli zaustaviti krvoproliće. Samo na prvi pogled čudno, i Radovan Karadžić složio se da bi UN-ove mirovne snage bile poželjne, s tim da budu postavljene na linijama etničkih razgraničenja.[315]

Pojašnjenje privida Karadžićeve benevolentnosti prema mirovnim snagama i raspoređivanju „plavih šljemova" na linijama „etničkog razgraničenja" došlo je ubrzo kroz akcije njegovih snaga na terenu. Iste večeri kada je dao navedenu izjavu, u noći 29/30. aprila 1992. naoružane srpske formacije nasilno su preuzele vlast u Prijedoru zauzimanjem zgrada Opštine, Stanice javne bezbjednosti i svih drugih vitalnih

[314] „ZAPISNIK 80. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, održane 28. aprila 1992. godine", u: Šimić, **NSF** 3(7), 180-181.
[315] „Uslovi EZ-a Karadžiću", **Oslobođenje**, 30. 4. 1992, 1.

objekata u gradu.[316] U prevratu su učestvovale snage „srpskog MUP-a" s područja Prijedora, snage 343. motorizovane brigade JNA i 5. kozarske partizanske brigade (koja je formalno bila dio Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, a stvarno potpuno integrisana u sistem rukovođenja i komandovanja JNA), te specijalne jedinice srpskog CSB-a Banja Luka.[317] Prijedor je bio jedna od općina s relativnom većinom bošnjačkog stanovništva i po karti priloženoj uz Izjavu o principima od 18. marta, koju su sačinili evropski eksperti kao polaznu osnovu za definisanje konstitutivnih jedinica, ova općina trebala je pripasti konstitutivnoj jedinici s bošnjačkom većinom. Ova činjenica bila je motiv za akciju kojom se silom oružja htjelo Prijedor uvući u srpsku etničku jedinicu. U jednom dokumentu SJB Prijedor navodi se izričito da se s pripremama za nasilno preuzimanje vlasti otpočelo „u vrijeme crtanja etničkih mapa po kojima je Prijedor trebao da pripadne Cazinskoj krajini".[318] Nakon što je vojno zauzeo Prijedor, suspendovao legalnu vlast i uveo potpunu etničku diskriminaciju, Karadžić je zločinački smireno prizivao mirovne snage na „etničke linije" koje je iscrtao silom oružja. Reakcija legalne vlasti i prijedorske SDA na ovo nasilje bila je maksimalno izbjegavanje sukoba i pouzdanje u rješenje spornih pitanja na nivou republičkih rukovodstava u okviru Cutileirovih pregovora.[319]

Ovakav scenario već je viđen početkom aprila, prvenstveno u podrinjskim općinama, u kojima je, mada su predstavljali uglavnom apsolutnu većinu, Bošnjacima nuđena navodna podjela, a ustvari ponižavajuća otimačina, u kojoj bi im pripali samo manji rubni dijelovi općina. Nakon toga su ove općine, svejedno jesu li predstavnici

[316] **ICTY**, SJB Prijedor, *Depeša*, broj: 11-12-1873, 30. 4. 1992.

[317] **ICTY**, *Presuda u predmetu broj:* IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 17.

[318] **ICTY**, SJB Prijedor, *Izvještaj o radu SJB Prijedor za posljednjih devet mj. 1992. g.*, Prijedor, januar 1993.

[319] Nakon SDS-ovog nasilnog preuzimanja vlasti 30. 4. 1992. u programu Radio Prijedora emitovana su i saopćenja vodećih ličnosti SDA, među kojima su bili Dedo Crnalić, dr. Esad Sadiković i profesor Muhamed Čehajić, inače legalno izabrani načelnik Opštine Prijedor, koji su pozivali na umjerenost i obećavali da predstoji odluka na višem nivou. **ICTY,** *Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 29.

Bošnjaka započeli pregovore ili odmah odbili podjelu, vojno okupirane i u njima je započet zvjerski obračun s nesrpskim stanovništvom, koji će dobiti razmjere genocida nad Bošnjacima.[320]

Tokom boravka u Lisabonu Izetbegović je Cutileira upoznao s ovim događajima i razvojem agresije na Bosnu i Hercegovinu. Upoznao ga je s okupacijom Prijedora, praktično u trenucima kada se dešavala, s napadom na Odžak i činjenicom da se na nizu drugih mjesta vrši progon i etničko čišćenje. Cutileiro je iznio mjere koje je Evropska zajednica preduzimala na uspostavi primirja, koje su se redom odnosile na apele srpskoj strani i razmještanje posmatrača. Sam Izetbegović je na kraju posjete posebno istakao da ni s kim nije razgovarao o podjeli niti o crtanju karata podjele Bosne i Hercegovine.[321]

Tako su razgovori s Cutileirom prekinuti dok se ne iznađe način uspostave primirja, uklanjanja teškog naoružanja, deblokade puteva i drugih mjera neophodnih za normalizaciju stanja. To je bilo teško očekivati od srpske strane na principu dobrovoljnosti, pogotovu u trenucima kada im je osvajanje teritorije tako dobro išlo. Predsjedavajući Konferencije o Jugoslaviji lord Carrington 2. maja u izjavi za londonski „The Guardian" izjavio da ne vidi način da EZ i NATO vojno intervenišu s ciljem razdvajanja zaraćenih strana i da se mora nastaviti tražiti političko rješenje. Po Carringtonovoj ciničnoj mudroliji bilo je „izuzetno teško pronaći način kako se ljudi mogu spriječiti da se bore jedni protiv drugih, ako oni žele da se bore".[322]

Po povratku iz Lisabona, u koji je otišao na uporno insistiranje lorda Carringtona i Cutileira, na Sarajevskom aerodromu zarobljen je predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović, skupa s članovima državne delegacije. Aerodrom su još od 5. aprila pod svojom kontrolom držale snage JNA, koje su delegaciju zarobile i sprovele u kasarnu u Lukavici. Za to vrijeme trajale su ogorčene borbe za kontrolu nad zgradom Predsjedništva i cijelim centrom grada. Nakon zarobljavanja Izetbegovića i delegacije počeli su dramatični pregovori

[320] „Lica za istoriju zločina", **Oslobođenje**, 2. 5. 1992, 3.
[321] „Nema pregovora sa artiljerijom", **Oslobođenje**, 2. 5. 1992, 1.
[322] „Bez vojne intervencije Zapada", **Oslobođenje**, 3. 5. 1992, 5.

o njihovom oslobađanju u zamjenu za izlazak Komande 2. vojne oblasti JNA iz blokirane zgrade na Bistriku, koji su okončani i realizovani narednog dana.[323]

Na beogradski aerodrom iz Lisabona 3. maja sletjela je delegacija SDS-a. Momčilo Krajišnik je tom prilikom izjavio da je za dalji tok razgovora neophodno nastaviti rad u tri faze: 1) dogovoriti se o nespornim teritorijama, 2) dogovoriti se o spornim teritorijama, 3) dogovoriti se o uzajamnim zahtjevima. Napomenuo je da su na toj osnovi vrlo blizu mirnog rješenja o teritorijalnoj podjeli s HDZ-om.[324] Karadžić je na istoj pres-konferenciji rekao da je ponudio razgraničenje rijekama kao prirodnim granicama i da je taj prijedlog naišao na razumijevanje EZ-a. Granice rijekama išle bi: Drinom do Višegrada - lijeva obala Bošnjacima, desna Srbima. Desna strana Une i lijeva strana Vrbasa pripale bi Srbima, a suprotne obale Bošnjacima i Hrvatima.[325] Ovaj saučesnik u kreiranju i svjesni izvršilac najtežih oblika zločina po običaju je besramno lagao. Nudio je Bošnjacima lijevu obalu rijeke u gornjem Podrinju u vrijeme kada je već bio zauzeo i etnički gotovo u potpunosti očistio obje obale Drine u svim općinama, osim u Goraždu, na koje je upravo započinjao napad. Ova zločinačka lažljivost s kojom je djelovao prvi čovjek srpskog velikodržavnog projekta u Bosni i Hercegovini svoju skupštinsku verifikaciju imala je nekoliko dana kasnije, 12. maja na 16. zasjedanju srpske skupštine u Banjoj Luci, kada su usvojeni „strateški ciljevi srpskog naroda u Bosni i Hercegovini". Ti ciljevi decidno su određeni: „1. Državno razgraničenje od druge dve nacionalne zajednice; 2. Koridor između Semberije i Krajine; 3. Uspostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država; 4. Uspostavljanje granica na rekama Uni i Neretvi; 5. Podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti; 6. Izlaz Republike Srpske

[323] Hamid Bahto, „Dešavanja u Sarajevu 2. i 3. maja 1992. godine", ***Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva (Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije održane 29. februara i marta 2012. u Sarajevu)***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 747-782.

[324] „Tri stepena u pregovorima", **Oslobođenje**, 4. 5. 1992, 5.

[325] „Razgraničenje rijekama", **Oslobođenje**, 4. 5. 1992, 5.

na more."[326] Kao što se iz navedenog vidi, Karadžić je Evropi nudio navodnu granicu na Drini, a naredne sedmice kao svoj strateški cilj deklarisao „eliminisanje Drine kao granice".

U skladu s najavljenom bliskošću gledišta na redoslijed koraka ka rješavanju krize, u austrijskom gradu Gracu, koji je postajao već tradicionalno mjesto srpsko-hrvatskih dogovora, 6. maja upriličen je susret delegacija SDS-a i HDZ-a, na čelu s Radovanom Karadžićem i Matom Bobanom, koji su se za ovu priliku legitimirali kao predstavnici „srpske državne zajednice" i „hrvatske nacionalne zajednice". U saopćenju za javnost izdatom nakon susreta rečeno je da su odlučni da sva sporna pitanja, uključujući razgraničenje dviju konstitutivnih jedinica – hrvatske i srpske u Bosni i Hercegovini – riješe miroljubivim sredstvima i dogovorom i da u odnosu na radnu mapu o razgraničenju postoje nesuglasnosti u sljedećim slučajevima: 1) U gradu Mostaru srpska strana smatra da granicu predstavlja rijeka Neretva, a hrvatska strana smatra da je cijeli grad Mostar u hrvatskoj nacionalnoj jedinici; 2) Južno od Mostara hrvatska strana smatra da u hrvatsku nacionalnu jedinicu spada područje određeno 1939. godine, tj. granica Hrvatske Banovine. Srpska strana smatra da je granica između hrvatske i srpske jedinice rijeka Neretva; 3) Obje strane saglasne su da se u razgraničenju dviju konstitutivnih jedinica na području Kupresa, kao i u Bosanskoj Posavini (Derventa, Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Odžak, Orašje, Modriča i Brčko) vodi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama; 4) Obje strane odlučne su ustrajati na principima usvojenim na konferenciji Evropske zajednice o Bosni i Hercegovini, te su na osnovu toga saglasne da u određivanju spornih i drugih područja poštuju dogovorene kriterije za definisanje nacionalnih teritorija uz arbitražu Evropske zajednice; 5) Ovim dogovorom prestaju razlozi za prekid Konferencije Evropske zajednice o Bosni i Hercegovini, te obje strane traže hitan nastavak Konferencije. Insistira se da se arbitražno ragraničenje izvrši u dogovorenom roku do 15. maja 1992. godine; 6) Na osnovu naprijed dogovorenog prestaju razlozi za oružane sukobe između Hrvata i Srba na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine. Objavljuje se opće i trajno

[326] „Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", **Službeni glasnik Republike Srpske**, br. 22, 26. novembar 1993, 866.

primirje pod kontrolom Evropske zajednice, koje stupa na snagu u ponoć istog dana.[327]

Cutileiro je nakon toga, moguće ohrabren sadržajem sporazuma Karadžića i Bobana, najavio da će, bez obzira što srpska strana nije ispunila uslove koje joj je postavio za nastavak razgovora o ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine, ponovo pozvati na razum i nastavak pregovora između triju vodećih stranaka. S druge strane Evropska zajednica osudila je sve razgovore o podjeli Bosne i Hercegovine u kojima ne učestvuju sve tri strane i proglasila ih ništavnim. SDA je u tom smislu postavila dva uslova za nastavak razgovora: prekid vatre i obustava agresije, te da se razgovori vode u Bosni i Hercegovini.[328]

Evropska zajednica i njene države članice Deklaracijom usvojenom 11. maja potvrdile su podršku procesu koji je vodio Cutileiro i ustvrdile da političko rješenje može biti zasnovano samo na principima utvrđenim tokom razgovora o ustavnom uređenju vođenim pod okriljem mirovne konferencije. Članice EZ-a ocijenile su da, iako su sve strane, svaka na svoj način, pridonijele stvorenom stanju, daleko najveću krivicu snose JNA i vlasti u Beogradu, koje kontrolišu armiju i, direktno i indirektno, pomažu srpske paravojne snage. Konstatovale su također da ubijanje i protjerivanje stanovništva u Bijeljini, Zvorniku, Foči i drugim gradovima i selima, opsada i sistematsko bombardovanje Sarajeva, držanje Sarajevskog aerodroma i sprečavanje sigurnog prolaza čak i humanitarne pomoći međunarodnog Crvenog krsta, zaslužuju sveopću osudu. Evropska zajednica i njene države članice zatražile su potpuno povlačenje JNA i njenog naoružanja iz Bosne i Hercegovine ili raspuštanje njenih snaga i stavljanje naoružanja pod efikasnu međunarodnu kontrolu, kao i otvaranje Sarajevskog aerodroma u sigurnim uslovima, što bi omogućilo dostavu hitno potrebne humanitarne pomoći. Pozvana je Vlada Bosne i Hercegovine na punu saradnju pri urednom povlačenju JNA. Uporedo s tim povlačenjem zahtijevana je postupna demobilizacija Teritorijalne odbrane. Pozvana je i Vlada Hrvatske da učini sve što je u njenoj moći kako bi spriječila

[327] „Predstavnici hrvatske i srpske nacionalne zajednice u BiH: Sporazum Boban - Karadžić (Graz, 6.5.1992.)“, Tuđman i Bilić, 93.

[328] „Kutiljero nudi šansu SDS-u“, **Oslobođenje**, 10. 5. 1992, 6.

upadanje vojnih i paravojnih snaga, kao i krijumčarenje oružja sa svoje teritorije.[329] Savjet bezbjednosti je 15. maja pod brojem 752 usvojio prvu rezoluciju posvećenu prvenstveno situaciji u Bosni i Hercegovini. Rezolucija zahtijeva da svi oblici miješanja izvan Bosne i Hercegovine, uključujući jedinice JNA i elemente Hrvatske vojske, odmah prestanu. Da ove snage moraju biti ili odmah povučene ili podvrgnute vlastima Bosne i Hercegovine ili raspuštene i razoružane na način da zajedno sa svojim oružjem budu stavljene pod efikasan međunarodni nadzor. U Rezoluciji se od generalnog sekretara zahtijeva da razmotri provodivost zaštite međunarodnih programa humanitarne pomoći i sigurnog pristupa Sarajevskom aerodromu i da o tome izvijesti Savjet bezbjednosti do 26. maja.[330]

Dogovor Karadžića i Bobana u Gracu izazvao je prilično burne negativne reakcije u Sjedinjenim Državama.[331] Cutileiro je tih dana postao pesimističan i izjavio da je razvoj situacije na terenu potpuno obesmislio nastavak razgovora u Lisabonu.[332] Ipak se do 19. maja predomislio i, u ime lorda Carringtona, pozvao lidere stranaka iz Bosne i Hercegovine u Lisabon na novu rundu pregovora o budućem ustavnom i državnom uređenju koja je trebala početi 20. maja. Prekid vatre više nije istican kao uslov za nastavak, ali je ponovljeno da je uloga pregovora nezamjenjiva u postizanju političkog rješenja koje će se zasnivati na principima dogovorenim 18. marta.[333]

Nije moguće utvrditi precizno koliko, ali svakako da nije bila bez uticaja na obnavljanje Cutileirove inicijative politička akcija stranačkih delegacija SDA i HDZ-a u Splitu. Izetbegović je 19. maja potvrdio da

---

[329] „EZ: Deklaracija o BiH“, Tuđman i Bilić, 94-95.

[330] Softić, „Sporazum o ponovnom otvaranju..“, 142-144.

[331] Jedna od njih bilo je pismo senatora Boba Dola Tuđmanu u kojem Dol protestuje protiv Tuđmanovih tajnih nagodbi s Miloševićem o podjeli Bosne i Hercegovine, bez učešća predstavnika Bošnjaka i na njihovu štetu. Dola je zaprepastio brzi Tuđmanov odgovor u kojem pojašnjava da razgovor Karadžić-Boban treba shvatiti kao normalan nastavak razgovora zainteresovanih strana i usput optužio Bošnjake da žele unitarnu Bosnu i Hercegovinu kao u vrijeme komunizma. „Srbija i Hrvatska - razbojničke države“, **Oslobođenje**, 10. 5. 1992, 6.

[332] „Pregovori besmisleni“, **Oslobođenje**, 13. 5. 1992, 6.

[333] „Pregovori i bez prekida vatre?“, **Oslobođenje**, 20. 5. 1992, 1.

su prethodna dva dana trajali razgovori dviju delegacija o stvaranju konfederacije između Bosne i Hercegovine i Hrvatske, te da podržava tu ideju i misli da Bosna i Hercegovina ima trajan interes da se povezuje sa susjednim prijateljskim zemljama.[334] Potpredsjednik Vlade RBiH Rusmir Mahmutćehajić pojasnio je da je želja za konfederacijom s Hrvatskom izraz težnji da se sa svim republikama bivše Jugoslavije potpiše takav konfederalni ugovor, ali da to trenutno sa Srbijom nije moguće zbog agresije koja se s njene teritorije vrši na Bosnu i Hercegovinu te da nije isključena konfederacija s nekom budućom Srbijom.[335] Dogovor i sporazum uskoro je potvrdio i vršilac dužnosti predsjednika HDZ-a Miljenko Brkić u intervjuu zagrebačkom „Globusu" objavljenom 22. maja.[336] Ovakva inicijativa prelazila je granice zadate principima definisanim pod Cutileirovim predsjedavanjem i nagovještavala drugačiji način rješavanja pitanja agresije na Bosnu i Hercegovinu i otklanjanja njenih posljedica, pa iako je bila daleko od realne osnove za brzo ostvarenje, ni kao nagovještaj nije bila bez političke težine i uticaja na ubrzanje koraka evropske diplomatije.

Cutileiro je 21. maja u Lisabonu najavio nastavak pregovora o Bosni i Hercegovini. Rekao je da su srpska i hrvatska delegacija najavile dolazak, dok je predsjednik Izetbegović poslao obavijest da iz tehničkih razloga ne može doći u Lisabon. Cutileiro je saopćio namjeru da razgovore počne odmah po dolasku srpske i hrvatske delegacije, ne čekajući SDA. Najavio je i da će ova runda razgovora trajati onoliko dugo koliko bude potrebno da se dođe do nekog suštinskog dogovora.[337]

[334] „Još ništa nije potpisano", **Oslobođenje**, 20. 5. 1992, 6.

[335] „BiH ostaje svoja", **Oslobođenje**, 20. 5. 1992, 6.

[336] Delegaciju HDZ-a vodio je sam Brkić, a s njim je bio i član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Franjo Boras. Delegaciju SDA činili su Šemso Tanković, Salim Šabić i Alija Alihodžić. Razgovori su održani u Hotelu „Marjan" u Splitu. Nije potpisan nikakav dogovor, nego je u osam tačaka definisana osnova za dalje razgovore o konfederaciji dviju država. Do razgovora je trebalo doći sedmicu ranije u Bugojnu, odmah nakon susreta u Gracu između Karadžića i Bobana, ali delegacija SDA nije mogla izaći iz Sarajeva. Jedna od tačaka isključuje iz daljih pregovora ekstremni SDS, ali ne isključuje političke predstavnike srpskog naroda. Samo pitanje konfederacije zahtijevalo bi prilagođavanje ustavnih sistema obje zemlje i duže razgovore na državnom nivou. Hadžiosmanović, 87.

[337] „Pregovori o BiH se nastavljaju", **Oslobođenje**, 22. 5. 1992, 4.

Dok je Cutileiro razgovarao s delegacijama SDS-a i HDZ-a, Bosna i Hercegovina je 22. maja primljena u članstvo UN-a.[338] Nakon toga, u lisabonske razgovore 23. maja uključila se i delegacija SDA, koja je doputovala bez Izetbegovića.[339] Pregovori su trajali nekoliko narednih dana i Cutileiro je saopćio da su vođeni o dva pitanja. Prvo je bilo vezano za teritorijalno razgraničenje između tri etničke zajednice u Bosni i Hercegovini. Na sto su iznijete „etničke mape" koje su delegacije u odvojenim susretima s Cutileirom docrtavale i preispitivale. Najviše sporova bilo je oko posavskog koridora na sjeveru, zatim oko Sarajeva i oko podjele doline Neretve i Mostara. Drugo pitanje o kojem se raspravljalo bilo je pitanje otvaranja Sarajevskog aerodroma, na kojem su insistirale i EZ i SAD.[340]

Suština sporenja bila je u tome da je glavni cilj vodstva SDS-a bio da zadrži što više teritorije silom osvojene u prva dva mjeseca rata, te da kroz razmjenu područja stekne još neke strateške dijelove do kojih mu je bilo stalo. Jedino što je u tom smislu moglo probuditi neku vrstu opskurnog optimizma bila je činenica da su agresori, po vlastitom iskazu, već bili ovladali sa 70% teritorije, a da bi se zadovoljili i sa 64%.[341]

Za razliku od Cutileirovog radnog optimizma, 26. maja uslijedilo je saopćenje SDA da će stranka podržati sve dogovore do kojih se dođe političkim putem, ali neće nikad pristati na rješenja nametnuta silom. U skladu s takvim opredjeljenjem, rečeno je u saopćenju, delegacija SDA u Lisabonu nije pregovarala o kantonima, mapama i teritorijalnom razgraničenju i da bez potpunog prekida nasilja i agresije na Bosnu i Hercegovinu, uklanjanja artiljerije u okolini Sarajeva, deblokade Sarajevskog aerodroma, deblokade Mostara i svih drugih gradova, kao i deblokade saobraćajnica, ne postoje uslovi za političke pregovore. SDA je saopćila da ne želi razgovarati ni o kakvom političkom rješenju pod presijom rata, spaljenih domova i milionske kolone prognanih sa svojih ognjišta i da je u lisabonskim razgovorima delegacija SDA dobila uvjeravanja da Evropska zajednica vrši pritisak na SDS da se ovi uslovi

[338] „Bosna i Hercegovina član Ujedinjenih nacija", Oslobođenje, 20. 5. 1992, 6.
[339] „Razgovori o teritorijalnom razgraničenju", **Oslobođenje**, 24. 5. 1992, 1.
[340] „Dijeljenje nedjeljivog", **Oslobođenje**, 26. 5. 1992, 1.
[341] **NIOD**, Part I, 321.

ispune. Ukoliko dođe do njihovog ispunjenja, SDA bi bila zainteresovana za političke pregovore putem kojih bi se došlo do valjanog rješenja krize.[342]

I izvještaj generalnog sekretara UN-a Savjetu bezbjednosti od 26. maja 1992. također je konstatovao da je u Bosni i Hercegovini pogoršan položaj civila zarobljenih u gradovima opkoljenim „različitim neregularnim snagama" i u nekim slučajevima snagama JNA.[343]

Pregovori na Cutileirovoj platformi krajem maja zamrli su u šoku koji je u svjetskoj javnosti izazvao masakr u sarajevskoj Ulici Vase Miskina. Kao posljedica eksplozije minobacačkih granata, poginulo je 18 i ranjeno 144 nedužnih civila koji su čekali u redu za hljeb.[344]

U takvoj situaciji, kao nadomjestak za napredak u mirovnom procesu, počeo je rasti pritisak za uvođenje niza političkih i ekonomskih sankcija Srbiji i Crnoj Gori.[345] Ujedinjeni narodi su 30. maja 1992. uveli sankcije ovim republikama, odnosno Saveznoj Republici Jugoslaviji, kako se njihov državno-pravni konglomerat zvao nakon 27. aprila, koje su uključivale trgovinski embargo, osim za hranu i lijekove, te zabranu vazdušnog saobraćaja, sportskih i kulturnih veza i odnosa.[346] Sankcije su nametnute uglavnom na zahtjev SAD-a.[347]

Ministar vanjskih poslova Bosne i Hercegovine Haris Silajdžić nije gajio nikakvu nadu u pozitivne efekte sankcija, pa je tokom posjete Beču početkom juna zagovarao međunarodnu vojnu intervenciju, koja je, po njemu, jedina mogla pomoći Bosni i Hercegovini. Silajdžić je izjavio da sankcije nisu ništa promijenile i da se nastavljaju patnje civilnog stanovništva, iseljavanja i progoni. Apelovao je na međunarodnu zajednicu da pruži vojnu pratnju transportima humanitarne pomoći i da zaštiti vazdušni prostor Bosne i Hercegovine od napada jugoslavenskih

[342] „Protiv rješenja nametnutih silom", **Oslobođenje**, 27. 5. 1992, 6.

[343] Softić, „Sporazum o ponovnom otvaranju..", 145.

[344] Merisa Karović-Babić, ***Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992-1995***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 61.

[345] Brendan O'Shea, ***The Modern Yugoslav Conflict 1991-1995: Perception, deception and dishonesty***, Frank Cass, London - New York, 2005, 32.

[346] Hodge, 78.

[347] Simms, 44.

aviona. Vojna intervencija, po Silajdžiću, trebala je zaustaviti artiljerijske napade na bosanskohercegovačke gradove i otvoriti komunikacije kako bi se stvorili minimalni uslovi za normalan život civilnog stanovništva.[348]

I predsjednik Izetbegović je vjerovao da će vojna podrška Bosni i Hercegovini uslijediti. Vjerovao je da se stvari skoro neizbježno kreću u tom pravcu. U vezi s nastavkom pregovora, 4. juna je izjavio da su razgovori pod predsjedavanjem Cutileira zasnovani na etničkoj podjeli za njega bili pravo mučenje i da ih je podnosio „u ludoj nadi" da će njima, uz pomoć Evrope, izbjeći sukob. Kada je sukob već počeo, nevolja se ogledala u tome što je Evropa još vjerovala u taj put i što je uporno pozivala da se njime nastavi. Dan ranije stiglo je pismo od lorda Carringtona iz kojeg se to jasno vidjelo, ali mu je Izetbegović odgovorio da se u protekla dva mjeseca u Bosni promijenilo sve i da više ništa nije kako je bilo.[349]

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, koje je u uslovima neposredne ratne opasnosti imalo i nadležnosti Skupštine, tokom juna je vrlo ozbiljno razmatralo perspektivu međunarodne vojne intervencije.[350] Zaista se, na prvi pogled, stanje u Bosni i Hercegovini toliko promijenilo i pogoršalo da je početkom ljeta izgledalo da je skora vojna intervencija neizbježna. Ubrzo je postalo jasno da promjene stanja u suštini, iz vizure interesa velikih sila, nisu bile tolike da obesnaže procjene s početka godine, koje su govorile da vojne intervencije Zapada neće biti. U dramatičnim događajima koje je preživljavala Bosna i Hercegovina ova spoznaja otkrivana je postupno.

UNPROFOR je u Sarajevu 6. juna saopćio da je nakon višednevnih pregovora dobio saglasnost svih strana da otvori Sarajevski aerodrom. Najavljeno je da UN-ovi timovi stručnjaka trebaju definisati veličinu sigurnosnog pojasa oko aerodroma i više od jednog kopnenog koridora za dopremanje humanitarne pomoći u Sarajevo. UN-ov plan podrazumijevao je bezbjednosne aranžmane vezane za uklanjanje artiljerije i

[348] „Neophodna je intervencija", **Oslobođenje**, 4. 6. 1992, 1.

[349] „Vojna podrška Bosni i Hercegovini neizbježna", **Oslobođenje**, 5. 6. 1992, 1.

[350] Tomo Šimić, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991. – 1994.*, **National security and the future 4 (7)**, Zagreb, 2006, 105, 160, 162, 166, 167, 169, 170.

protivavionskog naoružanja iz šireg područja aerodroma.[351] Iz sadržaja najavljenog plana, za koji su načelne saglasnosti dale sve pregovaračke strane, vidljivo je da bi njegova realizacija značila stvarnu i potpunu deblokadu Sarajeva. Otvaranjem aerodroma i stvaranjem sigurnosnog pojasa oko njega bilo bi uklonjeno teško i protivavionsko naoružanje iz cijele okoline grada i time likvidirana glavna vojna sredstva njegove opsade. Najmanje dva kopnena puta koja bi bila otvorena i obezbijeđena međunarodnim snagama osigurala bi normalan život gradu. Trajno obezbjeđenje vazdušnog i kopnenog koridora onemogućilo bi bilo kakva značajna borbena dejstva na gradskom području. Time bi bila spriječena jedna od glavnih strategijskih poluga Karadžićevog ratnog plana, o čemu će biti govora u narednom poglavlju, pa nije bilo stvarnih šansi da se UNPROFOR-ov plan realizuje.

I Savjet bezbjednosti UN-a je 8. juna nastavio raspravu o projektu otvaranja i osiguranja Sarajevskog aerodroma i njegovog pretvaranja u glavni centar dostave i distribucije humanitarne pomoći stanovništvu Bosne i Hercegovine. Kao osnov za raspravu korišten je izvještaj generalnog sekretara.[352] Sporazum o otvaranju aerodroma za humanitarne ciljeve pod isključivom nadležnošću UN-a, potpisan u Sarajevu, Savjet bezbjednosti je primio k znanju Rezolucijom 758 od 8. juna.[353] Rezolucija je odobrila slanje 1.000 UN-ovih vojnika, 60 vojnih posmatrača i 40 policajaca, koji su trebali preuzeti kontrolu aerodroma i obezbijediti funkcionisanje vazdušnog mosta za dostavu humanitarne pomoći.[354]

Predstavnik za štampu Bijele kuće izjavio je 10. juna da se u okviru UN-a nastavlja razmatrati način angažovanja mirovnih snaga u Sarajevu. Upitan o eventualnom „angažovanju vojne koalicije pod okriljem svjetske organizacije“, portparol je odgovorio da su sve opcije otvorene.[355] Ipak, već 11. juna predsjednik Bush je izjavio da Sjedinjene

[351] „Sigurnosni pojas oko glavnog grada“, **Oslobođenje**, 7. 6. 1992, 1.
[352] „‘Operacija aerodrom’ u četiri faze“, **Oslobođenje**, 9. 6. 1992, 1.
[353] Softić, „Sporazum o ponovnom otvaranju..“, 158.
[354] **NIOD**, Part I, 331.
[355] „Sve opcije otvorene“, **Oslobođenje**, 11. 6. 1992, 1.

Države nisu svjetski policajac i da nisu spremne uputiti američke trupe u Bosnu i Hercegovinu.[356]

Carrington je 12. juna izjavio da će otputovati u Sarajevo čim se pod okriljem UN-a tamo otvori aerodrom. Na putu ga je trebao pratiti José Cutileiro. U saopćenju kojim je ovo putovanje najavljeno ponovljeno je da su pokušaji da se spoljne granice Bosne i Hercegovine preurede neprihvatljivi i da će Carrington nastojati da se usvoji plan o trima konstitutivnim jedinicama.[357] Evropska zajednica je 15. juna u Luksemburgu usvojila novu deklaraciju o situaciji u Jugoslaviji u kojoj je dala punu podršku Carringtonovoj odluci da ode u Sarajevo i nastavi pregovore.[358]

Istovremeno, na zasjedanju vanredne ministarske konferencije islamskih zemalja u Istanbulu, turski predsjednik Süleyman Demirel založio se da se u Bosni i Hercegovini angažuju snage koje će uspostavljati, a ne čuvati mir.[359] Ipak, konferencija je na kraju svog rada usvojila rezoluciju u kojoj se kaže da islamske zemlje neće biti pokretači zahtjeva za vojnom intervencijom, već da će to prepustiti, nakon uvida u efekte sankcija, UN-u i Savjetu bezbjednosti, dok bi islamske zemlje tu odluku podržale.[360]

Predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman i predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović dali su 15. juna zajedničku izjavu u kojoj su istakli da Republika Hrvatska podržava napore Bosne i Hercegovine za očuvanje samostalnosti i suzbijanje agresije, da joj u tome pruža i da će joj nastaviti pružati pomoć; da Republika Hrvatska podržava napore legalne Vlade i Predsjedništva Bosne i Hercegovine da konsoliduje odbranu Republike objedinjavanjem svih vidova i komponenti oružanog otpora u jedinstvene oružane snage pod zapovjedništvom Predsjedništva Bosne i Hercegovine; da oba predsjednika izražavaju punu saglasnost da nakon okončanja rata treba tražiti političko rješenje na načelu ravnopravnosti triju konstitutivnih naroda; te da predsjednik Republike Hrvatske podržava napore

[356] „Buš za humanitarnu, a ne i vojnu pomoć“, **Oslobođenje**, 12. 6. 1992, 1.
[357] „Karington ide u Sarajevo?“, **Oslobođenje**, 13. 6. 1992, 1.
[358] „Interesi iznad principa“, **Oslobođenje**, 17. 6. 1992, 3.
[359] „Zahtjev za vojnu intervenciju“, **Oslobođenje**, 18. 6. 1992, 1.
[360] „Puna podrška Vladi i Predsjedništvu BiH“, **Oslobođenje**, 19. 6. 1992, 6.

međunarodne zajednice za prestanak agresije na Bosnu i Hercegovinu i zahtjev koji je Republika Bosna i Hercegovina uputila međunarodnoj zajednici za pomoć i djelotvornu akciju za sprečavanje daljnje agresije i završetak ratnih operacija.[361]

Nakon toga Carrington je pozvao Miloševića, Tuđmana i Izetbegovića u Strazbur na nastavak razgovora. Izjava je shvaćena kao sklapanje vojnog saveza Bosne i Hercegovine i Hrvatske, pa je Carrington za BBC tumačio da situacija može postati mnogo ozbiljnija i opasnija, kao i da je porasla opasnost da se rat proširi na druge krajeve, van Bosne. Najavio je da će trojici predsjednika pojasniti da su stupili na put „totalnog rata" i da se sada može dogoditi da se srpsko-hrvatski rat proširi i na ona područja na kojima su već raspoređene UN-ove trupe.[362] Na najavljenom sastanku, održanom u Strazburu 25. juna, Carrington je pred Miloševića postavio dva zahtjeva: da prizna Bosnu i Hercegovinu i da s albanskom manjinom na Kosovu počne pregovore koji bi se temeljili na drugom poglavlju prijedloga deklaracije mirovne konferencije o Jugoslaviji iz novembra 1991. Milošević ga je u oba zahtjeva odbio. Razgovori su i inače završili potpunim fijaskom. Carrington je izjavio da pitanja vojne intervencije nisu bila predmet razgovora, osim što ih je pokretao ministar vanjskih poslova Bosne i Hercegovine Haris Silajdžić.[363]

U međuvremenu se situacija u Sarajevu dodatno pogoršala. Savjet bezbjednosti je 26. juna usvojio izjavu generalnog sekretara Boutrosa Ghalija kojom je odlučno i nedvosmisleno osuđena srpska strana za nove napade na Sarajevo, čime su još jednom onemogućili UNPROFOR-ovu akciju za otvaranje aerodroma. Srpskoj strani dato je 48 sati da stavi teško naoružanje oko Sarajeva pod kontrolu snaga UN-a ili će u suprotnom Savjet bezbjednosti odlučiti koja će sredstva biti neophodna da se obezbijedi dotur pomoći stanovnicima Sarajeva.[364] U medijima

[361] „Predsjednik RH dr. Franjo Tuđman i predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović: Zajednička izjava (Zagreb/Sarajevo, 15. 6. 1992.)", Tuđman i Bilić, 97-98.

[362] „Na pomolu totalni rat", **Oslobođenje**, 20. 6. 1992, 5.

[363] „Milošević razočarao Karingtona", **Oslobođenje**, 27. 6. 1992, 1.

[364] „Ultimatum agresoru", **Oslobođenje**, 27. 6. 1992, 1.

se 26. juna pojavila i vijest o pripravnosti američke Šeste flote i jedne desantne divizije stacionirane u Njemačkoj.[365]

Inače su se sredinom juna 1992. pojavili nagovještaji o tome kako američki ministar vanjskih poslova James Baker zagovara selektivno bombardovanje srpskih ciljeva. U pismu čelnicima evropskih zemalja, Baker je stanje u Sarajevu opisao kao „nepodnošljivo", te je potaknuo NATO i Evropsku zajednicu da razrade i predlože novu strategiju.[366] Vojni zapovjednik NATO-a u Evropi John Galvin (Džon Galvin), još od opsade Dubrovnika prethodne godine, procjenjivao je da se to bombardovanje može izvesti uz vrlo nisku ili nikakvu cijenu.[367] Navodno su analitičari satelitskih snimaka ustanovili veliku ranjivost srpskih artiljerijskih položaja oko Sarajeva na vazdušne udare i predviđali da se većina može uništiti u jednom danu.[368] Međutim, Baker je već 21. juna izjavio da ne isključuje novu multilateralnu akciju radi okončanja sukoba u Bosni i Hercegovini, ali je dao i ocjenu da ekonomskim sankcijama treba dati vremena da djeluju. Također je rekao da multilateralne mjere pritiska, koje je najavio, isključuju američku jednostranu vojnu akciju.[369] Dosljedno tome, na sastanku Vijeća za sjevernoatlantsku saradnju u Oslu, umjesto odluke o vojnoj intervenciji, usvojena je izjava o „neprihvatljivosti jednostrane promjene granica, zamjene teritorija i stanovništva postignute silom, nasiljem ili svršenim činom".[370]

Prije nego što je, zbog nastavka agresije i terora nad građanima Sarajeva, Savjet bezbjednosti UN-a bio u prilici da odluči „koja sredstva će biti neophodna da se obezbijedi dotur pomoći stanovnicima Sarajeva", shodno ultimatumu datom usvajanjem izvještaja generalnog sekretara 26. juna, situacija se na vrlo čudan način promijenila. Predsjednik Francuske, François Mitterand (Fransoa Miteran) lično, 28. juna sletio je na Sarajevski aerodrom.[371]

---

[365] „Krenula Šesta flota", **Oslobođenje**, 27. 6. 1992, 1.
[366] Hodge, 81.
[367] Simms, 44.
[368] Ibid., 54.
[369] „Bejker prijeti novim pritiskom", **Oslobođenje**, 22. 6. 1992, 1.
[370] Simms, 82.
[371] „Ispunjeno obećanje", **Oslobođenje**, 29. 6. 1992, 3.

Ovo je bila jednostrana akcija koja je imala za cilj isključivo predupređenje eventualne vojne akcije koja je mogla uslijediti zbog toga što srpska strana nije ispunila ultimativni zahtjev Savjeta bezbjednosti.[372] Srpske snage počele su povlačenje sa Sarajevskog aerodroma 29. juna i predale ga pod kontrolu UNPROFOR-ovih snaga.[373] Osim prisustva francuskih snaga iz sastava UN-a, na samom aerodromu nijedan od predviđenih uslova iz UN-ovog plana o sigurnom preuzimanju, definisan sporazumom sa stranama na terenu koji je usvojio Savjet bezbjednosti, za koji je srpskoj strani postavljen 48-satni ultimatum, nije bio ispunjen.

Bez obzira na sve što se može pripisati u posljedice Mitterrandove, za predsjednika jedne evropske sile sasvim ekstravagantne akcije – i bez obzira na činjenicu da je takva akcija otklonila argument koji je mogao pokrenuti svijet da učini ispravan korak prema pravednom rješenju krize i sprečavanju daljeg stradanja civilnog stanovništva – neosporna je i objektivna činjenica da u međunarodnoj zajednici i silama sposobnim da izvrše vojnu intervenciju radi otvaranja Sarajevskog aerodroma nije ni bilo stvarne spremnosti za angažovanje. I pored žaljenja zbog tragedije koja se dešavala u Bosni i Hercegovini, među zemljama stvarnim faktorima međunarodne politike nije bilo onih koje su u tim događajima vidjele ugrožavanje vlastitih vitalnih interesa, koje su se željele dublje angažovati i rizikovati živote svojih vojnika u Bosni i Hercegovini.[374] U tom smislu, kao bezbolan izlaz iz ultimatumom stvorene obaveze upotrebe vojne sile, treba razumjeti i Mitterrandovu akciju u Sarajevu.

Evropska zajedica nastavila je tvrdoglavo insistirati na istim principima rješavanja i na istoj terapiji, mada se stanje mirovnog procesa – kao svojevrsnog bolesnika – u međuvremenu dramatično pogoršalo. Tokom jula i augusta diplomatska komunikacija odvijala se u znaku insistiranja predstavnika legalnih organa vlasti Bosne i Hercegovine da se ispune preduslovi da bi se uopće pregovaralo na ravnopravnoj osnovi: prije svega prekid vatre, zatim da se ispoštuju rezolucije Savjeta

[372] Softić, „Sporazum o ponovnom otvaranju..“, 159.
[373] „Plava zastava nad pistom“, **Oslobođenje**, 30. 6. 1992, 1.
[374] **NIOD**, Part I, 330.

bezbjednosti UN-a, posebno Rezolucije 752 o uklanjanju teškog naoružanja, kao i druge obaveze proistekle iz prethodnih pregovora. Druga karakteristika ljetnih diplomatskih nastojanja 1992. godine ogledala se u pritisku evropskih izaslanika da se pregovara po svaku cijenu.[375]

U pogledu samih pregovora, Predsjedništvo je 26. juna usvojilo strateški dokument pod nazivom *Platforma za djelovanje Predsjedništva Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima*. Platforma je u pogledu ustavnog uređenja definisala da je „Bosna i Hercegovina suverena i nezavisna država građana, konstitutivnih i ravnopravnih naroda, Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika ostalih naroda koji u njoj žive. Republika se konstituiše na principima parlamentarne građanske demokratije, što podrazumijeva prije svega, tržišnu ekonomiju, stranački pluralizam i ljudska prava i slobode. Unutrašnje ustrojstvo Bosne i Hercegovine, kao multinacionalne i multireligiozne zajednice, zasniva se na regionalnoj i lokalnoj samoupravi, koja uvažava ekonomske, kulturne, istorijske i etničke kriterije. Lokalna i regionalna samouprava ne može biti u suprotnosti sa principima teritorijalnog integriteta i jedinstvenog funkcionisanja vlasti na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine". Platforma je također definisala suverenost Republike u njenim međunarodno priznatim granicama, te da konstitutivni narodi svoje interese ostvaruju u dvodomnoj Skupštini, u kojoj je kao jedan dom predviđeno Vijeće naroda, koje je trebalo biti popunjavano na paritetnoj osnovi i odlučivati konsenzusom o pitanjima nacionalne ravnopravnosti. U pogledu nastavka mirovnih pregovora, Platforma je sadržavala stav da su oni mogući uz poštivanje sljedećih principa: a) prekid ratnih dejstava; b) uspostavljanje političkog stanja prije početka agresije; c) priznavanje legalne vlasti države Bosne i Hercegovine i njenih institucija na cijeloj teritoriji; d) naknada ratne štete i kažnjavanje krivaca za ratne zločine. Predsjedništvo je najavilo da će u traganju za mirom tražiti i prihvatiti inicijativu i pomoć međunarodne zajednice i njenih institucija, ali da neće prihvatiti pregovore koji za osnovu imaju stvaranje etnički čistih teritorija ili regionalnu podjelu Bosne i Hercegovine na isključivo

[375] Begić, 102.

etničkoj osnovi, niti će prihvatiti bilo kakve teritorijalne i demografske promjene i prednosti izdejstvovane ratom i nasiljem.[376]

Uoči dolaska lorda Carringtona i Cutileira u Sarajevo na najavljeni nastavak pregovora, Predsjedništvo je donijelo odluku da ove razgovore treba voditi isključivo na osnovu Platforme, pa je na kraju zaključeno da u razgovorima učestvuju Alija Izetbegović, dr. Nenad Kecmanović i Mariofil Ljubić - kao delegacija Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine.[377] Jasno je da je ovakva odluka predstavljala odlučan odmak od trostranačkog koncepta Cutileirovih pregovora, a Platforma kao osnova razgovora odmak od osnovnih principa na kojima je zasnovan njegov plan za ustavno uređenje Bosne i Hercegovine.

Kada su Carrington i Cutileiro 3. jula konačno doputovali u Sarajevo i obavili razgovore u Predsjedništvu, kao i s delegacijom SDS-a u Lukavici, bili su razočarani ishodom. Izetbegović im je rekao da će pregovarati samo pod uslovima definisanim Platformom. Uz to je također jasno stavio do znanja da papir koji je ponudio Cutileiro ima direktne veze s onim što se u Bosni i Hercegovini dešavalo posljednjih šest sedmica te da on ne vidi rješenje problema na tom tragu. I Karadžić je izjavio da je spreman vratiti se za pregovarački sto, ali da se u šest sedmica desilo mnogo toga što utiče na njega da Cutileirov plan ne može prihvatiti kao takav.[378]

Tokom boravka u Sarajevu Carrington i Cutileiro nisu imali sastanak i nastavak razgovora o ustavnom uređenju sa stranačkom delegacijom HDZ-a. To ne znači da je ova politička stranka dangubila u pogledu samodefinisanja svoje „konstitutivne jedinice“. U Grudama je 3. jula, dok su Carrington i Cutileiro bili u Sarajevu, održana

[376] **ICTY**, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, *Platforma za djelovanje Predsjedništva Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima*, 26. juni 1992**.** U nastavku rada na artikulaciji stavova državnih organa Bosne i Hercegovine u pogledu ustavnog uređenja, na osnovu političkih stavova Platforme i konsultacija s naučnim krugovima, Vlada RBiH je 16. jula 1992. usvojila Stavove o administrativno-teritorijalnom uređenju Bosne i Hercegovine. „Vlada Republike BiH: Stavovi o administrativno-teritorijalnom uređenju Bosne i Hercegovine (Sarajevo, 16.7.1992.)”, Tuđman i Bilić, 116-118.

[377] “Zapisnik 136. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, održane 3. jula 1992. godine”, Šimić, **NSF** 4(7), 203-204.

[378] „Razočaran sam“, **Oslobođenje**, 4. 7. 1992, 1.

sjednica Predsjedništva Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, na kojoj su usvojene izmjene i dopune temeljnih odluka o uspostavi ove hrvatske paradržave: Odluke o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosne i Statutarne odluke o privremenom ustrojstvu izvršne vlasti i uprave na području HZHB. Na osnovu ovih izmjena i dopuna doneseni su Uredba o oružanim snagama Hrvatske zajednice Herceg-Bosna i brojni drugi bitni akti.[379] Donesenim odlukama paradržava Hrvatska zajednica Herceg-Bosna uzurpirala je bitne elemente samostalne i iz Republike Bosne i Hercegovine izdvojene državne zajednice.[380]

Vlada Republike Bosne i Hercegovine na sjednici održanoj 5. jula razmotrila je stanje i posljedice odluka donesenih u Grudama. Polazeći od Ustava i političkih opredjeljenja sadržanih u Platformi Predsjedništva, Vlada je zaključila da su sve odluke HZHB nelegalne i nelegitimne, budući da su suprotne Ustavu i interesima države Bosne i Hercegovine i svih njenih građana i naroda, uključujući, dakako, i hrvatski narod.[381]

Učešće na Trećem samitu OSCE-a, održanom 9. jula, omogućilo je predsjedniku Izetbegoviću susret s američkim predsjednikom Georgeom Bushom. U situaciji u kojoj se nalazila Bosna i Hercegovina i u diplomatskom ćorsokaku Cutileirovog plana, to je izgledalo kao dobra prilika za pomak. Izetbegović je zatražio podršku Zapada i vojnu akciju u Bosni i Hercegovini. Predsjednik Bush je u bilateralnom razgovoru obećao samo da će SAD učiniti sve da se provedu sankcije Srbiji i Crnoj Gori te da se uspješno organizuje dovoz humanitarne pomoći.[382] U govoru na samitu američki predsjednik je za postizanje mira u Bosni i

[379] Uredba o preuzimanju sredstava JNA i SSNO na teritoriju HZHB-a u vlasništvo HZHB-a, Uredba o oduzimanju i prijelazu imovine okupatora u vlasništvo HZHB-a, Uredba o javnim poduzećima u HZHB-u, Uredba o primjeni zakona o prekršajima za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili za vrijeme ratnog stanja na teritoriju HZHB-a, Uredba o postupanju s osobama zarobljenim u oružanim sukobima u HZHB-u, Odluka o plaćama i drugim novčanim naknadama pripadnika Oružanih snaga HZHB-a, Odluka o činovima, dodjeli činova, promaknućima u viši čin, te prevođenju i odorama pripadnika Oružanih snaga HZHB, Propisnik o vojnoj stezi i drugi akti objavljeni u: **Narodni list HZ Herceg-Bosne**, broj 1, Mostar, rujan 1992.

[380] Ribičič, 49.

[381] „Odluke HZ Herceg-Bosna nelegalne“, **Oslobođenje**, 6. 7. 1992, 1.

[382] „Traži se vojna akcija od SAD“, **Oslobođenje**, 10. 7. 1992, 1.

Hercegovini naveo četiri potrebna uslova: 1) da se obezbijedi nesmetano dopremanje humanitarne pomoći; 2) da se potpuno i strogo primijene i poštuju sankcije UN-a; 3) da se spriječi širenje sukoba; 4) da oružje neizostavno zašuti na svim frontovima. Bushov stav bio je da bi ove uslove trebalo nametnuti svim stranama u Bosni i Hercegovini.[383]

Ovo nije davalo osnove za očekivanje brzog poboljšanja stanja u zemlji, ali je Izetbegović po povratku iz Helsinkija u Sarajevo ipak izražavao optimizam prenoseći svoj osnovni utisak sa samita: „Iza nas stoji cijeli svijet, a protiv agresora je, takođe, cijeli svijet. Nama jeste sada teško, dolaze loše vijesti iz Goražda i ne samo otud, ali rat ne možemo izgubiti.“ Upitan hoće li doći do vojne itervencije, predsjednik je rekao: „Mislim da hoće, ali ne tako brzo.“[384]

Međunarodna diplomatija još uvijek je išla trasom koju je u ime Evropske zajednice određivao lord Carrington. On je 10. jula upoznao Savjet bezbjednosti UN-a s rezultatima puta u Sarajevo i riješenošću da ne odustane od svog projekta, već da uskoro pozove u London predstavnike triju stranaka iz Bosne i Hercegovine.[385] Za taj naum imao je podršku u svijetu. U Bosni i Hercegovini više ne. Odgovarajući na Carringtonov poziv na nastavak pregovora, Izetbegović je pisao lordu da će, iako više ne vjeruje u ponuđeni model rješenja, delegacija Bosne i Hercegovine učestvovati na pregovorima kako bi pokazala privrženost političkom rješenju krize. Poručio je, također, da Cutileirov plan nije uzeo u obzir da su tri zajednice toliko izmiješane da se etnički kantoni ne mogu uspostaviti bez etničkog čišćenja i da se to upravo događa u Bosni i Hercegovini. Kazao je da se ognjem i mačem mijenja demografska slika kako bi se prilagodila zamišljenim i željenim granicama kantona.[386]

Ipak su u Londonu 15. jula, u istim okvirima i na istom konceptu, nastavljene konsultacije pozvanih strana iz Bosne i Hercegovine s predsjedavajućim Konferencije o Jugoslaviji Carringtonom i koordinatorom EZ-a Cutileirom. U početku razgovori nisu izgledali perspektivno,

[383] „Buš: četiri uslova za mir u BiH“, **Oslobođenje**, 10. 7. 1992, 1.
[384] „Do intervencije će doći“, **Oslobođenje**, 12. 7 .1992, 1.
[385] „Novi Karingtonov poziv“, **Oslobođenje**, 11. 7. 1992, 8.
[386] „Privrženost miru“, **Oslobođenje**, 15. 7. 1992, 1.

dijelom zbog toga što je bosanski ministar vanjskih poslova Haris Silajdžić odbio da se konsultuje s „djecoubicama“, misleći na Karadžića. Obrazlažući svoj stav, Silajdžić je izjavio da ni Jevreji nisu pregovarali s Hitlerom.[387] U toku naredna dva dana pregovori su, naizgled, dali određene rezultate. Sve tri strane su potpisale sporazum kojim su se obavezale na bezuslovni prekid vatre u trajanju od 14 dana, počevši od 19. jula, na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine. Istovremeno, sve teško naoružanje: avioni, tenkovi, oklopni transporteri i artiljerija stavili bi se pod međunarodnu kontrolu i u tom cilju zahtjevane su hitne mjere Savjeta bezbjednosti UN-a. Sporazum je garantovao povratak izbjeglica u mjesta iz kojih su protjerani i slobodu kretanja svim civilima. Potpisnici sporazuma pozdravili su i odluku da se 27. jula nastave razgovori o budućem ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine, čiji rezultat potpisano primirje nije prejudiciralo.[388]

Kako je rok za uspostavu potpisanog primirja već bio prošao, a stvari se nisu pomakle s mjesta ni po jednoj tačci definisanoj sporazumom u Londonu, Ministarsko vijeće EZ-a je Deklaracijom o Jugoslaviji usvojenom 20. jula iskazalo svoju zabrinutost. Pozvane su „sve strane“ da se u potpunosti i odmah ponašaju u skladu sa Sporazumom i strogo poštuju prekid vatre u cijeloj Bosni i Hercegovini. Evropska zajednica i njene države članice još jednom su potvrdile punu privrženost Konferenciji kojoj predsjedava lord Carrington i naglasile da ona ima središnju ulogu u traženju pravednog i trajnog političkog rješenja problema u bivšoj Jugoslaviji, uključujući ustavno ustrojstvo Bosne i Hercegovine.[389]

Na sjednici Predsjedništva, održanoj 18. jula, predsjednik Izetbegović dao je uvodno izlaganje o političkoj situaciji u kojem je prisutne upoznao s motivima pregovora i sklapanja primirja u Londonu. Naglasio je da se međunarodna podrška ne može očekivati ukoliko se ne čine ustupci po njihovim zahtjevima. Ocijenio je korisnim tačke sporazuma u kojima

[387] **NIOD**, Part I, 345.

[388] „Konferencija o Jugoslaviji EZ: Tekst Sporazuma o Bosni i Hercegovini (London, 17. 7. 1992.)“, Tuđman i Bilić, 119. „Prekid vatre sutra u 18 sati“, **Oslobođenje**, 18. 7. 1992, 1.

[389] „Ministarsko vijeće EZ: Tekst Deklaracije o Jugoslaviji (Bruxelles, 20.7.1992.)“, Tuđman i Bilić, 120-121.

se, makar samo deklarativno, govori o uklanjanju teške artiljerije, otvaranju humanitarnih koridora, deblokadi Sarajeva kao i povratku izbjeglica na svoja ognjišta. Takav sporazum bio je potreban da bi se i međunarodnoj zajednici dokazalo da je Bosna i Hercegovina spremna na pregovore o miru i da je rat nametnuo agresor, inače je postojao rizik da međunarodna zajednica uskrati pomoć i prepusti zemlju na milost i nemilost agresoru.[390]

Osim nužne kooperativnosti kojom se nastojala postići kakva-takva podrška međunarode zajednice i limitiranje posljedica agresije, Izetbegović je nagovijestio i alternativni pristup. Istakao je da se preduzimaju najhitnije aktivnosti za nabavku oružja za Oružane snage Republike Bosne i Hercegovine i da je rukovodstvo bilo potpuno svjesno činjenice da uskoro nastupa hladni vremenski period i da će u tim uslovima odbranu Sarajeva biti gotovo nemoguće voditi ukoliko se vojnim akcijama grad ne deblokira.[391] Na liniji takvih nastojanja rukovodstva Bosne i Hercegovine bilo je i potpisivanje Sporazuma o saradnji i prijateljstvu između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, u Zagrebu 21. jula 1992. Potpisnici Sporazuma saglasili su se da će buduće državno uređenje Bosne i Hercegovine polaziti od načela pune ravnopravnosti triju konstitutivnih naroda i zasnivati se na konstitutivnim jedinicama, pri čijem će se osnivanju voditi računa o nacionalnim, historijskim, kulturnim, privrednim, saobraćajnim i drugim elementima. Oružani dio Hrvatskog vijeća obrane definisan je kao sastavni dio jedinstvenih Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, pri čemu je HVO trebao imati svoje predstavnike u zajedničkoj komandi. Privremena civilna vlast, nastala u ratnim uslovima u okviru HVO-a, trebala se što prije uskladiti s ustavnopravnim poretkom Republike Bosne i Hercegovine, o čemu su se odmah trebali povesti razgovori. Polazeći od činjenice nastavka agresije, obje su se države obavezale nastaviti dotadašnju saradnju i stalnu koordinaciju svojih odbrambenih aktivnosti u graničnim zonama između njih, te da će, u slučaju da napori međunarodne zajednice ostanu

[390] "Zapisnik 146. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, održane 18. jula 1992. godine", Šimić, **NSF** 4(7), 240.
[391] Ibid.

bezuspješni, razmotriti i preduzeti sve potrebne oblike šire saradnje na vojnom polju i usklađivanje vojnih operacija radi definitivnog odbijanja opasnosti koja im prijeti.[392]

Ovakav sporazum nije samo otvarao mogućnosti državnim organima Bosne i Hercegovine da, stvaranjem perspektive savezništva s Hrvatskom, poboljšaju svoju stratešku poziciju i ostvare nabavku određenih količina neophodnog ratnog materijala, već je i olakšavao poziciju Hrvatske, koja je od početka agresije bila snažno vojno prisutna na sjeveru u Posavini i na jugu u Hercegovini, što je tokom ljeta stvorilo brojne teškoće i prijetilo da na međunarodnom planu Hrvatska u odnosu na rat u Bosni i Hercegovini bude tretirana na jednak način kao i Srbija i Crna Gora. Sporazumom o „koordinaciji odbrambenih aktivnosti" u pograničnim dijelovima Bosna i Hercegovina je legalizovala aktivnosti oružanih snaga Hrvatske i zaštitila susjednu državu od međunarodnih sankcija.

Iako uslovi predviđeni Sporazumom potpisanim u Londonu ni u jednom svom dijelu nisu bili ispunjeni, po već uspostavljenom obrascu pravljenja ustupaka agresoru, deseta runda pregovora o Bosni i Hercegovini otvorena je 27. jula u Londonu konferencijom za štampu Joséa Cutileira. Cutileiro je najavio da će raspravu koncentrisati u smjeru osnovnih ustavnih principa nove Bosne i Hercegovine, na bazi Sporazuma postignutog u Londonu 18. jula.[393] Iako nije bilo najjasnije na koje principe misli, s obzirom na to da je Sporazum bio izričit u stavci da ne prejudicira nikakva ustavna rješenja, Cutileiro je delegacijama s kojima je razgovarao podijelio pismeni nacrt s molbom da daju svoje komentare. Haris Silajdžić je, u ime državnih organa Bosne i Hercegovine, ne pogledavši nacrt, 28. jula odbacio ovakav pristup i nastavak pregovora s pozicije žrtve brutalne agresije.[394] Cutileiro je izrazio žaljenje zbog takvog stava i ponovio uvjerenje da se uprkos teškom stanju na terenu mora razgovarati o ustavnim rješenjima.[395]

---

[392] „HVO u sastavu OSBiH", **Oslobođenje**, 23. 7. 1992, 1. Tekst Sporazuma objavljen u: „Država ravnopravnih naroda", **Oslobođenje**, 24. 7. 1992, 3; „Republika Bosna i Hercegovina i Republika Hrvatska: Sporazum o prijateljstvu i suradnji (Zagreb, 21.7.1992.)", Tuđman i Bilić, 122-124.

[393] „Deseta runda pregovora o BiH", **Oslobođenje**, 28. 7. 1992, 1.

[394] „Silajdžić odbio Kutiljerov plan", **Oslobođenje**, 29. 7. 1992, 1.

[395] Begić, 102.

Tako je faktički okončana faza međunarodnih nastojanja za mirno rješenje krize u Bosni i Hercegovini, koja je bila dio Konferencije EZ-a o Jugoslaviji pod predsjedavanjem lorda Carringtona, i koju je obilježio Cutileirov plan za kantonizaciju Bosne i Hercegovine na etničkoj osnovi. Posljednji mjesec njene formalne aktuelnosti protekao je ne samo u nemoći međunarodne zajednice da iznađe odgovor na nepoštivanje elementarnih pretpostavki za bilo kakvo političko rješenje koje je iskazivala srpska strana, mada je neke od njih i sama inicirala, već i u suočavanju svjetske javnosti sa svjedočanstvima teških oblika kršenja ljudskih prava, ratnih zločina i masovnih zločina protiv čovječnosti, od kojih su najpotresnije djelovale slike iz srpskih koncentracionih logora. Savjet bezbjednosti UN-a u Predsjedničkom saopćenju 5. augusta izrazio je duboku zabrinutost zbog ponovljenih izvještaja o narušavanju ljudskih prava, posebno zbog izvještaja o hapšenjima i maltretiranjima civila u logorima, zatvorima i centrima na teritoriji bivše Jugoslavije, posebno Bosne i Hercegovine.[396] Savjet bezbjednosti je 13. augusta usvojio i Rezoluciju 770, koja dozvoljava upotrebu sile u provođenju humanitarnih akcija u Bosni i Hercegovini, i drugu pod brojem 771, kojom se osuđuju narušavanja ljudskih prava i pozivaju zaraćene strane da stanu na put ovakvoj praksi, također uz prijetnju primjene sile na osnovu sedmog poglavlja Povelje UN-a.[397]

Međunarodna zajednica već početkom ljeta, od kada je šestomjesečno predsjedavanje Evropskom zajednicom preuzela Velika Britanija, podržavajući Carringtonova i Cutileirova nastojanja u okviru Konferencije o Jugoslaviji, pripremala je i dodatni okvir u kojem je dalje trebalo upravljati krizom u Bosni i Hercegovini. Radilo se o ideji šire međunarodne konferencije koju je početkom jula iznio francuski predsjednik Mitterrand. Krajem jula Mitterrandovu inicijativu preuzela je britanska diplomatija koja ju je ubrzano provela. Za 26. august zakazana je Londonska konferencija, čije su pokroviteljstvo preuzele Ujedinjene nacije i Evropska zajednica, a predsjedavanje skupom britanski premijer i generalni sekretar UN-a.[398]

---

[396] „Duboka zabrinutost“, **Oslobođenje**, 6. 8. 1992, 5.
[397] „Konačno: vojna intervencija!“, **Oslobođenje**, 14. 8. 1992, 1.
[398] Libal, 124.

Stavovi za nastup bosanskohercegovačke delegacije na Londonskoj konferenciji usvojeni su na zajedničkoj sjednici Predsjedništva i Vlade Republike Bosne i Hercegovine. Kao polazna osnova nacrta platforme za nastup delegacije uzeta je Platforma Predsjedništva za djelovanje u ratnim uslovima i stavovi Vlade o administrativno-teritorijalnom uređenju Bosne i Hercegovine. U obzir su uzeti i dotadašnji rezultati Konferencije o Jugoslaviji pod predsjedavanjem Carringtona, zatim rezolucije Savjeta bezbjednosti UN-a, odluke OSCE-a i Evropske zajednice. Stav o uređenju Bosne i Hercegovine bio je da ona treba biti decentralizovana država, s razvijenom regionalnom i lokalnom samoupravom, sa suverenitetom građana i ravnopravnošću nacija. Predsjednik Izetbegović je smatrao da je obaveza državne delegacije u Londonu bila da objasni da etničke zajednice nisu nikada postojale kao ustavne kategorije i da je teritorijalno razgraničenje nacionalnih kantona nemoguće, da Bosna i Hercegovina ne može prihvatiti kapitulaciju i da su zato razgovori o miru mogući samo uz uslov da se ispoštuju sve rezolucije Savjeta bezbjednosti UN-a.[399]

Delegacija SDS-a pred odlazak u London svoje stavove obrazložila je u Beogradu. Predstavljen je prijedlog ustavnog sporazuma po kojem Srpska republika BiH prihvaća da s druge dvije nacionalne zajednice ustroji zajednicu država Bosnu i Hercegovinu u okviru postojećih vanjskih granica, a da unutrašnje granice budu riješene na konferenciji u Londonu. Rečeno je, također, da Srpska republika BiH ne prihvaća „teritorijalne težnje susjednih država na svoj teritorij, predlaže apsolutni prekid vatre, te da kontrolu primirja čini UNPROFOR“.[400] Ovo odbijanje „teritorijalnih težnji“ značilo je da se zahtijeva zaustavljanje borbi na dostignutim linijama i raspoređivanje međunarodnih snaga na njima u funkciji učvršćivanja srpskih teritorijalnih osvajanja, slično primjeru Hrvatske. S tim da u slučaju srpskog osvajanja u Bosni i Hercegovini, prema prijedlogu SDS-a, Londonska konferencija može zgodno poslužiti da se ta osvajanja i trajno verifikuju kroz predloženo rješenje unutrašnjih granica.

---

[399] „Kantonalno razgraničenje nemoguće“, **Oslobođenje**, 23. 8. 1992, 1.

[400] „Londonska konferencija: Predstavljen dokument s kojim predstavnici Srba iz BiH idu u London (Beograd, 21.8.1992.)“, Tuđman i Bilić, 130.

Na konferenciji održanoj u Londonu 26. i 27. augusta, na kojoj je učešće uzelo četrdeset zemalja, među kojima su bile sve stalne članice Savjeta bezbjednosti UN-a, članice grupe G-7, delegacije zemalja članica Islamske konferencije i zemalja koje graniče sa zemljama bivše Jugoslavije,[401] usvojena je zajednička izjava o Bosni i Hercegovini. Izjava je definisala da političko rješenje mora uključivati sljedeće odredbe: a) potpun i trajan prekid neprijateljstava, prestanak svakog nasilja i represije uključujući i protjerivanje stanovništva; b) priznanje Bosne i Hercegovine od strane svih bivših jugoslavenskih republika; c) poštivanje integriteta postojećih granica, osim ako se one ne promijene međusobnim sporazumom; d) primjenu garancija za sva prava osoba koja pripadaju svim nacionalnim zajednicama i manjinama u skladu s Poveljom UN-a i odredbama OSCE-a; e) pravedne i ravnopravne postupke prema ljudima nasilno protjeranim iz svojih domova, uključujući i pravo povratka, te nadoknade šteta i gubitaka; f) uspostavu demokratskih i legalnih organa vlasti koji će na odgovarajući način štititi prava svih u Bosni i Hercegovini, uključujući i nacionalne zajednice i manjine; g) garancije da neće doći do vanjskog vojnog uplitanja, bilo regularnih ili neregularnih jedinica, osim onih koje su utvrđene odgovarajućim rezolucijama Vijeća sigurnosti UN-a; h) poštivanje svih međunarodnih ugovora i sporazuma; i) ponovna uspostava trgovine i drugih veza sa susjednim zemljama. Definisano je da će pregovorima, također, morati biti postignuta rješenja koja će se odnositi na trajan završetak sukoba i povratak teritorija zauzetih silom, prestanak svakog vanjskog miješanja ljudstvom ili materijalnom pomoći u sukob, grupisanje teškog naoružanja pod međunarodnom kontrolom, demilitarizaciju većih gradova, uspostavu centara za izbjeglice i pomoć za one građane Bosne i Hercegovine kojima su domovi razoreni ili su iz njih protjerani, sve dok im ne bude omogućen povratak, proširenje humanitarne pomoći na sva područja gdje je ona potrebna uz saradnju lokalnih organa, te da bi na kraju pod okriljem UN-a, a na osnovu odluke Savjeta bezbjednosti, mogle biti osnovane međunarodne snage za očuvanje mira s ciljem da održavaju prekid vatre, nadziru pokrete vojske i poduzimaju druge mjere za jačanje povjerenja.[402]

[401] **NIOD**, Part I, 435.

[402] „Londonska konferencija: Izjava o Bosni i Hercegovini (London, 27.8.1992.)", Tuđman i Bilić, 136-137.

Paralelno s usaglašavanjem prethodnih ciljeva i principa, državni sekretar u britanskom ministarstvu vanjskih poslova Douglas Hogg (Daglas Hog) održao je sastanak s predstavnicima Srba Radovanom Karadžićem i Nikolom Koljevićem, koji su se nakon toga vlastitom izjavom obavezali da će u roku od 96 sati obavijestiti UN o položajima svog teškog oružja koje će biti grupisano oko gradova Sarajeva, Bihaća, Goražda i Jajca, pri čemu će to grupisanje biti dovršeno u roku od sedam dana i biti stavljeno pod nadzor UN-ovih posmatrača. Obavezali su se, također, da će u budućim pregovorima pristati na povlačenje sa znatnog dijela teritorije koju kontrolišu njihove snage.[403] Ništa od obećanog srpski lideri nisu proveli u djelo.

Uoči početka Londonske konferencije, lord Carrington je 25. augusta u Londonu saopćio da se povlači s dužnosti predsjedavajućeg Mirovne konferencije EZ-a o Jugoslaviji.[404] Dan nakon okončanja konferencije, portugalski šef diplomatije Pinheiro je izjavio da je i José Cutileiro podnio ostavku u znak solidarnosti s Carringtonom.[405] S njima dvojicom definitivno je s međunarodne diplomatske scene koncentrisane na pitanje Bosne i Hercegovine nestao i njihov mirovni plan. Konferencija EZ o Jugoslaviji proširena je i preimenovana u Međunarodnu konferenciju o bivšoj Jugoslaviji, koja je dobila dva kopredsjednika. Lord David Owen (Dejvid Oven) kao kopredsjednik je predstavljao Predsjedništvo EZ, dok je drugi kopredsjednik, američki diplomat Cyrus Vance, predstavljao generalnog sekretara UN-a.[406]

[403] Libal, 128.
[404] „Karington podnio ostavku“, **Oslobođenje**, 26. 8. 1992, 1.
[405] „I Kutiljero podnio ostavku“, **Oslobođenje**, 29. 8. 1992, 1.
[406] Libal, 127.

2.2. Borbena dejstva od početka rata do Londonske konferencije

Razvoj operacija i uopće borbenih dejstava u početnom periodu rata u Bosni i Hercegovini bio je u vrlo jasnoj vezi s državno-pravnim i teritorijalnim projektima s kojima su dominantni akteri na političkoj sceni Bosne i Hercegovine istupili u finalu jugoslavenske disolucije i uoči državnog osamostaljenja Republike Bosne i Hercegovine. U prethodnim poglavljima oni su detaljno izloženi. Formiranje, raspoređivanje, naoružavanje i opremanje različitih vojnih, paravojnih i policijskih formacija na teritoriji Bosne i Hercegovine, s ciljem ostvarivanja kontrole teritorije, koje de facto spadaju u borbene radnje, o čemu smo također prethodno podrobnije izlagali, činili su prvu fazu početnog perioda rata. Razlike u projekcijama etnopolitičke teritorijalizacije prikazane su na našim **kartama 6**, **7** i **8**, na kojima su označene sporne teritorije. Borbena dejstva u početnom periodu rata imala su svoj fokus i težište upravo na ovim spornim teritorijama, o kojima se nije mogla postići ili očekivati politička saglasnost. Na njima su vođene najintenzivnije i najznačajnije borbe, čiji je ishod uticao na artikulaciju naredne faze međunarodnog mirovnog posredovanja. Na ostalim područjima Bosne i Hercegovine u ovom periodu borbena dejstva uglavnom su predstavljala dovršetak procesa uspostavljanja kontrole teritorije i određivanje lokalnih granica te kontrole.

Kupres

U ovom radu već smo dali osvrt na kontekst i teme razgovora održanih 26. februara 1992. godine u Gracu između Radovana Karadžića i Nikole Koljevića s jedne strane, i izaslanika predsjednika Hrvatske Franje Tuđmana s druge strane. Mada su, prema riječima Karadžića, u Gracu ispoljene razlike u odnosu na cjelinu srpsko-hrvatskog pitanja, a da je, što se tiče Bosne i Hercegovine, postignuta puna saglasnost, ostalo je nekoliko spornih tačaka teritorijalne podjele, među kojima je bio i prostor Kupreške visoravni, na koji su pravo polagale obje strane.

Cutileirova polazna mapa teritorijalne podjele na osnovu etničkog principa, data na našoj **Karti 1**, područje Kupresa predvidjela je kao dio srpske konstitutivne jedinice. Naravno, i srpski teritorijalni zahtjev, prikazan na **Karti 2**, obuhvatao je veći dio općine Kupres, s općinskim središtem, putnim komunikacijama i ključnim planinskim prevojima. HDZ-ov prijedlog hrvatske konstitutivne jedinice, prikazan na **Karti 4**, zahtijevao je cijelu teritoriju Kupresa.

Teškoće vezane za postizanje srpsko-hrvatskog dogovora na ovom području proizlazile su iz strateškog značaja Kupreške visoravni za obje strane. Posjedanje Kupresa omogućavalo je kontrolu putne komunikacije između Splita i srednje Bosne preko Bugojna. S takve strateške osnove sticale su se pretpostavke za kontrolu prilaza platou Dinare i zaleđu Knina, kao i pravca koji izvodi prema Bihaću. S druge strane, posjedanje Kupresa, također preko Bugojna, omogućavalo je kontrolu Komara i Donjeg Vakufa i predstavljalo ključ za kapiju doline Vrbasa. Zato su obje strane, naporedo s tajnim političkim pregovorima, vršile pripreme i za preuzimanje kontrole nad Kupresom sredstvima oružane sile.

S obzirom na rezultate izbora i apsolutnu pobjedu SDS-a u općini Kupres, HDZ je paralelne odbrambene pripreme započeo u septembru 1991. godine osnivanjem Kriznog štaba, iz kojeg je mjesec dana kasnije izdvojen Operativni štab Teritorijalne odbrane, koji je tajno radio do izbijanja rata.[407] Kao što smo to istakli u poglavlju o elementima oružanih snaga na teritoriji Bosne i Hercegovine prije početka agresije, uprkos činjenici da je punu kontrolu nad OpŠTO Kupres i njenim snagama imao SDS, i mada su odbrambene pripreme HDZ-a bile tajne i formalno ilegalne, one su provođene na konceptu i po doktrini organizacije TO Bosne i Hercegovine, pa su tako najčešće i nominovane. Početkom novembra 1991. formirana je Kupreška bojna, kojom je komandovao spomenuti Operativni štab TO.[408] Po otpočinjanju borbenih dejstava na

[407] Davor Marijan, „Borbe za Kupres u travnju 1992.“, **Polemos** (Zagreb), br. 3, 2000, 11-49, 12.

[408] Kupreška bojna sastojala se od četa formiranih u naseljima: Zlosela, Osmanlije, Kupres, Gornji Kupres, te manjih samostalnih jedinica i jedinica podrške. Imala je ukupno 569 bojovnika. Karlo Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, Široki Brijeg, 1998, 185.

području Kupresa angažovani su i dijelovi snaga TO okolnih većinski hrvatskih općina, snage HOS-a i dobrovoljačke jedinice iz okruženja. Na bojištu su bili prisutni i djelovali dijelovi jedinica Hrvatske vojske.[409]

I druga strana vršila je pripreme. Na području Kupresa, Bugojna i Donjeg Vakufa djelovala je 19. partizanska brigada 30. partizanske divizije JNA, čiji su dijelovi tokom prethodne godine iz Slovenije predislocirani u Bosnu i Hercegovinu i ušli u sastav banjalučkog 5. korpusa JNA. Komandno mjesto brigade bilo je u Koprivnici kod Bugojna. Snage jačine tri čete mobilisane su 23. marta, kao jezgra za formiranje bataljona u rejonima Kupresa, Bugojna i Donjeg Vakufa.[410] Na ovo područje je 31. marta stigao i ojačani bataljon iz sastava 11. mtbr kninskog 9. korpusa JNA. Bataljon je bio ojačan haubičkom baterijom 105 mm (6 oruđa) i vodom topova ZIS 76 mm (3 oruđa). Ukupno brojno stanje ovog bataljona bilo je 328 ljudi.[411] OpŠTO Kupres, koji je bio pod punom kontrolom kupreškog SDS-a i u funkciji realizacije njegove politike, zatražio je početkom marta 1992. od Komande 5. korpusa JNA popunu materijalno-tehničkim sredstvima za svoje jedinice.[412] Inače su ove snage srpske TO na području Kupresa prije početka borbi u svom sastavu imale sedam četa i jedan samostalni vod TO, s ukupno 900 ljudi pod oružjem.[413]

Srpske snage 26. marta postavile su kontrolni punkt u rejonu sela Donji Malovan stavljajući poseban akcent na pravac Kupres – Malovan. Hrvatska strana odgovorila je 27. marta postavljajući svoj kontrolni punkt u selu Goravci na komunikaciji Kupres – Vukovsko.[414] Narednog dana jedinice JNA uočile su pokret kolone od pet tenkova šumskim putem od Tomislav-Grada prema Kupresu, kao i dodatne oklopne snage u samom Tomislav-Gradu.[415] Zbog toga i zbog općeg razvoja prilika,

[409] Marijan, „Borbe za Kupres...“, 45.
[410] Ibid., 14.
[411] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 14.02.-25-05.1992,* 159. Marijan, „Borbe za Kupres...“, 20.
[412] Marijan, „Borbe za Kupres...“, 13.
[413] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 14.02.-25-05.1992,* 159-160.
[414] Marijan, „Borbe za Kupres...“, 15.
[415] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 44-1/87, 28. 3. 1992.

Komanda 30. divizije izvela je zaključak da se Kupres ne može posjesti bez borbe.[416] Komanda 5. korpusa nakon toga naredila je upućivanje Dobrovoljačkog bataljona 5. korpusa u rejon Kupresa.[417]

Usljed ovih vidljivih vojnih priprema ali i brojnih glasina o predstojećim napadima, tri četvrtine stanovništva se do 1. aprila iselilo s područja Kupresa.[418] Činjeni su i novi pokušaji političkog rješenja, pa je 2. aprila na zahtjev komandanta 30. divizije održan sastanak predstavnika vlasti i stranaka u Kupresu. Na petosatnom sastanku bili su prisutni i članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine Biljana Plavšić i Franjo Boras. Zaključeno je da se uz pomoć MUP-a SRBiH logistički i kadrovski ojača SJB Kupres i izvrši nacionalno uravnotežavanje odnosa pripadnika rezervnog i aktivnog sastava milicije. Dogovoreno je uklanjanje svih kontrolnih punktova na području općine kako bi taj posao preuzeli pripadnici MUP-a.[419] Ovo su bili gotovo standardni zaključci iz inače vrlo skučenog skupa mjera koje je u to vrijeme, u postojećim političkim odnosima, bilo moguće dogovoriti u misijama članova Predsjedništva i drugih funkcionera na kriznim područjima Bosne i Hercegovini. Bile su i standardno nedjelotvorne i nisu približavale stavove međusobno suprotstavljenih strana. A kolike su bile te razlike predstavnika stranaka u Kupresu vidi se i iz prijedloga za smirivanje situacije. HDZ i SDA predlagali su da se povuku sve osobe koje nemaju uredno prijavljeno boravište na području općine, uključujući i pripadnike JNA. Prijedlog SDS-a bio je da radi smirivanja dramatičnog stanja na područje Kupreške visoravni dođu dodatne snage JNA.[420]

Istovremeno s jalovim razgovorima u Kupresu, koji nisu rezultirali provodivim mjerama, na sastanku hrvatskih političkih i vojnih faktora, održanom u Tomislav-Gradu 2. aprila, doneseni su zaključci i odluke koji su brzo provedeni u djelo. Odlučeno je da se odmah mobilišu sve

[416] Marijan, „Borbe za Kupres...“, 17.

[417] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 44-1/89, 30. 3. 1992. Naređeno je i prebacivanje određenih jedinica iz Slavonije na područje Bosanske krajine, mobilizacija dodatnih jedinica i raspoređivanje snaga TO s ciljem kontrole teritorije u zoni korpusa.

[418] „Raport sa Kupresa: Djece više nema“, **Oslobođenje**, 2. 4. 1992, 3

[419] Marijan, „Borbe za Kupres...“, 24-25.

[420] Ibid., 24-25.

preostale nemobilisane jedinice i da se snage TO Posušje dovedu na linije odbrane i stave u borbenu gotovost za djelovanje prema Kupresu. Također je odlučeno da se snage TO Tomislav-Grada brojčano i tehnički ojačaju, posebno protivoklopnim sredstvima.[421]

U jutarnjim satima 3. aprila počele su borbe na području Kupresa.[422] Nakon trosatne borbe hrvatske snage ovladale su selom Donji Malovan. Stanovništvo je uglavnom uspjelo izbjeći prema Glamoču s dijelom srpskih snaga. Oko podne artiljerijska vatra hrvatskih snaga prenesena je na Gornji Malovan, što je jasno govorilo o namjeri da se produži djelovanje prema Kupresu. Do kraja dana srpske snage u Gornjem Malovanu su okružene.[423]

Komande JNA u popodnevnim satima na područje Kupresa uputile su snage 5. dobrovoljačkog bataljona sa zadatkom da, u sadejstvu s postojećim snagama 30. partd i pridodatih jedinica (13. pbr bez 2 bataljona, 19. pbr bez 1. i 2. bataljona, bataljon 11. mtbr), razbiju hrvatske snage na rejonima Rastičevo, Suhova, Zlosela i Osmanlije i ovladaju rejonom Donji Malovan. Također je naređeno da u toku noći haubički divizion 122 mm i laki artiljerijski divizion PVO iz sastava 5. korpusa izvrše marš do rejona sela Blagaj i pridodaju se snagama 30. divizije radi vatrene podrške. Preduzete su i mjere za organizaciju podrške iz zraka. U prijepodnevnim satima 4. aprila snage JNA, poslije vatrene pripreme, izvršile su napad glavnim snagama pravcem: s. Todorići – s. Čučkovine – Carev Mlin – Kupreška vrata, a pomoćnim snagama na pravcu: s. Novo Selo – s. Rastičevo – s. Zlosela – Kupres, s ciljem da ovladaju rejonom Kupresa i produže napad ka Šujici.[424]

Avioni JNA su tokom napada raketirali Kupreška vrata. Hrvatske snage u Zloselima pretrpjele su veće gubitke, jedinice je zahvatio strah i dio je napustio položaje i povukao se prema Bugojnu. Kasno navečer umjesto ovih snaga stiglo je pojačanje iz Posušja, čiji je jedan dio

---

[421] Ibid., 25.

[422] „Počele borbe na Kupresu“, **Oslobođenje**, 4. 4. 1992, 24.

[423] Marijan, „Borbe za Kupres...“, 26.

[424] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str. pov.broj: 44-1/93, 3. 4. 1992; **ICTY**: Komanda 5. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str. pov.broj: 44-1/94, 4. 4. 1992; **ICTY**: Komanda 5. korpusa, *Komandi 2. VO*, Op.str.pov.broj: 325-2, 4. 4. 1992.

raspoređen na Kupreška vrata, a jedan dio u Zlosela. Hrvatske snage stavile su pod svoju kontrolu komunikaciju Livno – Šujica.[425]

Borbe u samom gradu Kupresu vođene su 5. aprila.[426] Tokom dana hrvatske snage ponovo su zauzele selo Rastičevo i održale dostignute položaje u selu Donji Malovan.[427] Uz jaku artiljerijsku pripremu po rejonu Zlosela, Osmanlija i Olova, snage JNA u zoru 6. aprila otpočele su napad na pravcima Blagaj – Zlosela – Kupres i Blagaj – Rastičevo – Kupreška vrata.[428] Vremenski uslovi izvođenja borbenih dejstava postali su izrazito teški. Tenkovska kolona JNA nadirala je kroz selo Suhova prema Bilom Potoku i Zloselima. Probijena je linija odbrane hrvatskih snaga. Dio čete iz Osmanlija povukao se prema Bugojnu. U Zloselima su se vojnici i civili, uz neznatan otpor pokušali izvući, ali su mnogi bili spriječeni, zarobljeni i ubijeni. Organizovani kontranapad hrvatskih snaga izveden krajem dana nije uspio. U toku noći snage iz Bugojna i Gornjeg Vakufa povukle su se iz rejona Kupreških vrata, a snage iz samog Kupresa prema Tomislav-Gradu. Iza ponoći povukle su se i jedinice iz Posušja prema svom gradu. Naredni dan na području Kupresa dočekale su samo snage Kupreške bojne, koje su se i same povukle do brda Poganac. Tenkovi 9. oklopnog bataljona 9. korpusa, koji je naređenjem komandanta 2. vojne oblasti generala Milutina Kukanjca stigao kao pojačanje snagama 5. korpusa JNA, u popodnevnim satima 7. aprila ušli su u Kupres, a zatim nastavili prodor prema Malovanima i Šujici.[429] Istog dana 7. aprila srpske snage ovladale su Malim vratima, a 8. aprila i Velikim kupreškim vratima, čime su stavile pod svoju kontrolu komunikaciju Kupres – Bugojno.[430]

Istog dana sve snage JNA na širem području Kupres – Livno – Bugojno stavljene su pod komandu posebne operativne grupe.[431] Ovo je bila OG-11, za čijeg komandanta je postavljen pukovnik Stanko

[425] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 186-187.
[426] Ibid., 187.
[427] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str. pov.broj: 44-1/95, 5. 4. 1992.
[428] Marijan, „Borbe za Kupres...“, 34.
[429] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 187-188; Marijan, „Borbe za Kupres...“, 34-35.
[430] Milorad Ćirko, ***Ratni put boraca Šipova 1991-1996***, Compex, Banja Luka, 2009, 23.
[431] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Naređenje*, Broj: 383-2, 6. 4. 1992.

Letić.[432] Snage OG-11 10. aprila ujutro izvele su napad u zahvatu komunikacije Kupres – Malovan. Prevagu su, kao i u prethodnim borbama za Kupres, donijele snage 9. oklopnog bataljona. Hrvatske snage u potpunosti su se povukle s Kupreške visoravni.[433]

Uprkos velikim gubicima na obje strane, što je i pokazatelj intenziteta borbenih dejstava na širem području Kupresa, zbog ukupnih kontroverzi srpsko-hrvatskih odnosa u ovom periodu rata u Bosni i Hercegovini, ipak se neminovno nameću pitanja stvarnog smisla ovih borbi. Naime, nepun mjesec nakon pada Kupreške visoravni u srpske ruke ovo područje ponovo je bilo predmet razgovora i dogovora političkih vođa srpske i hrvatske stranke u Bosni i Hercegovini. U tački 3. sporazuma Karadžić – Boban, potpisanog u Gracu 6. maja, kaže se da su obje strane saglasne da se u razgraničenju dviju konstitutivnih jedinica na području Kupresa, kao i u Bosanskoj Posavini, vodi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama.[434] Šta je ova saglasnost značila za područje Posavine počet će bivati jasnije tokom ljeta i jeseni 1992. Da li istim ključem treba iščitavati tajni kod smisla borbi za Kupres i njegovu ratnu sudbinu ostaje otvoreno pitanje. Pukovnik Slavko Lisica, komandant taktičke grupe JNA koja je ušla u Kupres, piše da je nakon ovladavanja Kupresom otišao na područje Glamoča, gdje je nastojao organizovati napadna dejstva iz ovog pravca prema Livnu, s ciljem ovladavanja značajnim planinskim prevojem Koričani, na putnoj komunikaciji Glamoč – Livno. Bio je iznenađen teškoćama koje je imao s lokalnim rukovodstvom SDS-a, koje nije podržalo njegovu akciju obrazlažući to određenošću granica razgraničenja srpske i hrvatske teritorije na ovom području.[435]

---

[432] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 14.02. - 25.05.1992,* 167.

[433] U toku borbi gubici hrvatskih snaga bili su oko 160 poginulih ljudi. Od toga 29 pripadnika Kupreške bojne i 19 civila. Izgubljena su i velika materijalno-tehnička sredstva, među kojima su bila i dva tenka T-55 i dvije samohotke M-36. Srpske snage su na Kupresu imale 85 poginulih i 154 zarobljene osobe. Marijan, „Borbe za Kupres...“, 42.

[434] „Predstavnici hrvatske i srpske nacionalne zajednice u BiH: Sporazum Boban - Karadžić (Graz, 6.5.1992.)“, Tuđman i Bilić, 93.

[435] Slavko Lisica, ***Komandant po potrebi***, MIGP „Vojvodina“ Bezdan, IC Sombor, Sombor, 1995, 106.

Bosanska Posavina

U poglavlju o elementima oružanih snaga na teritoriji Bosne i Hercegovine uoči početka agresije već je bilo riječi o paralelnim vojnim pripremama provođenim pod okriljem političkih stranaka HDZ i HSP u Bosni i Hercegovini. Naglasili smo i učešće organa hrvatske države i njenih kadrova, kao i značaj naslonjenosti najsnažnijih uporišta hrvatskih stranaka u zapadnoj Hercegovini i Bosanskoj Posavini na teritoriju Hrvatske.

Za područje osam općina Bosanske Posavine imamo pouzdanije podatke o tome.

Paralelne odbrambene pripreme vršene su pod pokroviteljstvom posavskih općinskih odbora HDZ-a, ali je konkretnu implementaciju planirala i usmjeravala posebna komanda Hrvatske vojske nazvana „Operativna grupa Istočna Posavina“ (OGIP), formirana 28. novembra 1991, sa sjedištem u Slavonskom Brodu.[436] U svom izvještaju OGIP navodi da je u aktivnostima koje je provodila na teritoriji Bosanske Posavine do kraja februara 1992. nastojanja usmjerila na „formiranje i naoružavanje (prema mogućnostima) manjih formacija za djelovanje po komunikacijama i položajima artiljerijskih i raketnih jedinica koje bi sudjelovale u napadu na hrvatsku teritoriju“, kao i na „organizovanje i pripremu svih oružanih formacija u cijeloj zoni odgovornosti, za djelovanje pod jednim zapovjedništvom u slučaju proširenja ratnog sukoba i na teritoriju BiH“.[437] Do 27. februara 1992. na području Bosanske Posavine, na anketnoj osnovi, registrovana je i shematizirana dobrovoljačka struktura brojnosti 13.433 dobrovoljca. Navedena masa formalno je razvrstavana u jedinice planirane na teritorijalnoj osnovi, brojem specificirane u 111 četa, 13 vodova i 5 odjeljenja, koje nisu bile okupljane i obučavane i bili su prisutni veliki problemi u pronalaženju odgovarajućih starješina za planirane jedinice veće od voda. Od

[436] **OGIP**, Str.pov. 20-1, 8. 1. 1992, http://www.slobodanpraljak.com.

[437] **OGIP**, *Izvještaj o radu i prijedlozi*, Str.pov. 50-1, 27. 2. 1992, http://www.slobodanpraljak.com.

navedenog broja dobrovoljaca do 17. februara bilo je naoružano manje od jedne trećine.[438]

Ni u paralelnim odbrambenim pripremama pod okriljem HDZ-a u Bosanskoj Posavini suštinski se nije mnogo odstupalo od koncepta teritorijalne odbrane, koji je ljudima bio široko poznat i koji je nudio legalni okvir za djelovanje ili za naknadnu legalizaciju paralelnog djelovanja. Iz navedenih brojčanih pokazatelja vidljivo je da je osnovna jedinica na kojoj je počivala cijela organizacija bila četa (satnija). Zato su date smjernice da općine ustroje i jedinice vojne policije u rangu čete, a da zadrže postojeće odrede TO kao najjače jedinice projektovane strukture. Sve ove radnje provedene su u strogoj tajnosti.[439]

Inače su snage TO u općinama Bosanske Posavine razvijane u okvirima dva Okružna štaba TO Bosne i Hercegovine. Teritorijalne odbrane općina Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Derventa, Modriča i Odžak (zajedno s općinama Doboj, Maglaj, Teslić i Tešanj) bile su u sastavu OkŠTO Doboj. Teritorijalne odbrane općina Brčko, Gradačac i Orašje (zajedno s općinama Banovići, Bijeljina, Bratunac, Gračanica, Kalesija, Kladanj, Lopare, Lukavac, Srebrenica, Srebrenik, Šekovići, Tuzla, Ugljevik, Vlasenica, Zvornik i Živinice) bile su u sastavu OkŠTO Tuzla. [440]

Prostor Bosanske Posavine spadao je u zonu odgovornosti 17. korpusa JNA sa sjedištem u Tuzli. U sastav 17. korpusa ulazile su jedinice: 17. bv (Tuzla), 17. bVP (Tuzla), 4. okbr (Tuzla), 92. mtbr (Tuzla), 327.

---

[438] Ibid. Od naoružanja ove snage raspolagale su s: 964 puške M-48, 2.036 AP, 221 PAP, 40 PM 7,62 mm, 28 PM 7,9 mm, 27 snajpera, 43 komada pješadijskog naoružanja raznih drugih vrsta i kalibara, 501 lovačka puška, 267 lovačkih karabina, 32 RB, 2 MB 120 mm, 22 MB 82 mm, 22 MB 60 mm, 3 raketna lansera.

[439] „Djelatnici Sekretarijata za narodnu obranu Hrvati, uspjeli su zajedno sa djelatnicima Štaba TO očuvati tajnost. Time su udareni temelji političkom i vojnom ustroju obrane Bosanske Posavine i svih postrojbi u funkciji te obrane.“ Zovak, 78.

[440] Ukupno brojno stanje svih snaga u sastavu OkŠTO Doboj početkom 1992. bilo je 8.114 ljudi, nacionalne strukture: 3.110 Bošnjaka, 1.815 Hrvata, 2.618 Srba i 571 ostalih. Ukupno brojno stanje svih snaga u sastavu OkŠTO Tuzla početkom 1992. bilo je 15.660 ljudi, nacionalne strukture: 8.766 Bošnjaka, 1.312 Hrvata, 5.141 Srba i 567 ostalih. Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 164; **AARBiH**, RŠTO 6/1-169 (RŠTO SRBiH, *Pregled ratne popune ljudstvom TO SRBiH sa stanjem na dan 31.12.1991*).

mtbr (Derventa), 129. lpbr (Deventa), 395. mtbr (Brčko), 17. map (Bijeljina), 17. lap PVO (Tuzla), 454. mpoap (Tuzla), 497. inžp (Tuzla), 11. part.d (Doboj), 38. part.d (Bijeljina), 670. pont.b (Bijeljina), 17. atb (Tuzla), 17. Snb (Tuzla).[441] Cijeli 17. korpus, s obzirom na strukturu stanovništva i teritoriju koju je pokrivao, imao je velikih problema u provođenju mobilizacije i ostvarivanju popune rezervnog sastava. Ipak je na dan 23. januara 1992. bio popunjen sa 9.030 pripadnika od ratnom formacijom predviđenih 36.616, što je predstavljalo popunu od 24,7% u odnosu na ratnu formaciju.[442] U zoni odgovornosti ovog korpusa JNA naoružano je i u dobrovoljačke jedinice ranga čete, bataljona i odreda organizovano 8.240 dobrovoljaca, kao dopuna ratnim formacijama korpusa.[443] U njegov sistem rukovođenja i komandovanja, kao i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, bile su integrisane i snage srpske TO, kao i druge naoružane grupe organizovane pod okriljem SDS-a. Stanje borbene gotovosti 17. korpusa njegova pretpostavljena komanda ocijenila je takvim da omogućava izvršavanje zadataka kontrole teritorije i obezbjeđenja objekata i da bi uz adekvatnu popunu sa starješinama i vojnicima uspješno izvršavao i zadatke na frontu.[444]

Nakon intenziviranja ratnih dejstava na teritoriji susjedne Hrvatske u drugoj polovini 1991. godine, u općinama Bosanske Posavine počela je rasti ratna psihoza i napetost među stanovništvom, a učestale su i različite forme incidenata povezanih s takvim stanjem. U sarajevskom listu „Oslobođenje“ 10. i 11. januara 1992. izašli su tekstovi o naoružavanju hrvatskog stanovništva na području Bosanskog Broda, Odžaka i Dervente. Informacije su govorile da je na ovom području naoružano oko 1.500 ljudi pješadijskim naoružanjem dobavljenim iz Hrvatske, s detaljima o selima u kojima se oružje dijelilo, te imenima lokalnih funkcionera HDZ-a i lica koja su učestvovala u distribuciji oružja. SDS

[441] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti*, Str. pov.broj 09/63-26, 23. 1. 1992. godine, Prilog br. 9.

[442] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti*, Str. pov.broj 09/63-26, 23. 1. 1992. godine, Prilog br. 7.

[443] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja u BiH u zoni odgovornosti 2. VO*, Str.pov.broj: 908-1, 20. 3. 1992.

[444] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti*, Str. pov.broj 09/63-26, 23. 1. 1992. godine, 14.

je postavio zahtjev da Hrvati navedeno oružje vrate u roku od 48 sati ili da u protivnom vojska izvrši pretres navedenih sela i oduzimanje naoružanja. S tim u vezi, funkcioneri posavskih općinskih organizacija HDZ-a su prema OGIP uputili upit šta da rade u slučaju da vojska krene u pretres terena. Data im je instrukcija da se odgovori nenasilnom akcijom, da u tom slučaju narod nenaoružan izađe pred vojsku i ne dozvoli ulazak u sela.[445]

Ni druga strana, na najvišim nivoima na kojima su donošene vojne i političke odluke, u tom trenutku nije smatrala rasplamsavanje sukoba po sebe korisnim. Kada je opća politička i bezbjednosna situacija u zemlji naglo usložnjena nakon provedenog referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, što je rezultiralo time da naoružane falange SDS-a postave barikade i blokiraju putne komunikacije, najviše srpsko vojno i političko rukovodstvo u Beogradu donijelo je generalnu odluku da se eskalacija nasilja zaustavi sve dotle dok raspoređivanje UN-ovih mirovnih snaga u Hrvatskoj ne postane neopoziva izvjesnost. Nakon toga bi oslobođene snage i sredstva s hrvatskog ratišta angažovali u realizaciji svojih ratnih ciljeva u Bosni i Hercegovini. To se naročito odnosilo na komunikacijski vitalno područje sjeverne Bosne.[446] Zato su

---

[445] **OGIP**, *Redovni izvještaj*, Str.pov. 2-6, 14.01.1992., http://www.slobodanpraljak.com.

[446] Na sastanku srpskog vojnog i političkog rukovodstva u Predsjedništvu SFRJ, v.d. saveznog sekretara za narodnu odbranu general Blagoje Adžić je kadrovima iz Bosne i Hercegovine početkom marta ovako obrazložio aktuelni odnos srpskog rukovodstva prema prostoru sjeverne Bosne: „Morate da znate da sav saobraćaj, koji ide sa Krajinom, sa Bosnom, posebno sa Krajinom, Srpskom Krajinom, treba da ide preko Tuzle, Doboja za Banjaluku. To se može zaustaviti u roku od 5 sati i da sve, što treba da ide tamo, stane, sem vazdušnog saobraćaja, a i on je vrlo riskantan, jer vazdušni saobraćaj može da ide samo avionima transportnim, koji lete na visini do 5.000 metara i koji svaki gađa prenosni ručni sistem, recimo, "Strela 2M" „Stinger", ili druga, koja vrlo uspešno to može da obori; posebno da obori svaki transportni avion. Prema tome, gledano sa lokalnog interesa, blokade i preduzimanja svih mera, su moguće; ali, treba videti šta ćemo posle. Da li smo pošli da ratujemo, a ako ratujemo, treba da se snabdevamo; od nekuda moramo da se snabdevamo; svi putevi sa svih strana, su blokirani, a onda se mora imati u vidu još da je· ispred vas još front, koji, takođe, mora da se snabdeva. Kako bilo, uz sve teškoće i probleme, mi, još uvek, preko Bosne imamo komunikacije." **ICTY**, Predsedništvo SFRJ, *Stenografske beleške sa sastanka Predsedništva SFRJ sa predstavnicima Srpske Republike BiH, održanog 2. marta 1992. godine*.

lokalne srpske snage, posebno one u Bosanskom Brodu, koje su odmah započele nasilno proširivati teritorije pod svojom kontrolom i 3. marta naoružano ljudstvo sa svoje barikade pokrenule naprijed sa ciljem zauzimanja mosta na Savi, zaustavljene. U tome su ih najprije spriječile snage MUP-a RBiH i naoružane dobrovoljačke grupe pod komandom OGIP, pri čemu je došlo do intenzivne razmjene vatre,[447] a zatim su navedenom instrukcijom vojnog vrha i opozvane do povoljnijeg trenutka, da bi na području Bosanskog Broda bio uspostavljen prekid vatre.[448]

Kao što je na našoj **Karti 6** uočljivo, najveća međusobno sporna teritorija u prijedlozima konstitutivnih jedinica, odnosno etničkog razgraničenja u Bosni i Hercegovini, koje su na kartama ponudili SDS i HDZ, osim doline Neretve, bila je u Bosanskoj Posavini. S obzirom na strukturu stanovništva u ovom dijelu zemlje, jasno je da je i znatna teritorija koja je Cutileirovim prijedlogom trebala pripasti bošnjačkoj konstitutivnoj jedinici bila sporna prema teritorijalnim zahtjevima SDS-a, što se može vidjeti na **Karti 7**. Takve teritorije, Cutileirovim planom namijenjene bošnjačkoj konstitutivnoj jedinici, a koje su prema karti HDZ-a smatrane hrvatskim teritorijama i dijelom HZ Bosanska Posavina, mogu se identifikovati na **Karti 8**. Zato je ovo područje bilo predmetom intenzivnih razgovora kvalifikovanih srpsko-hrvatskih delegacija prije početka ratnog sukoba. Na više puta spominjanom februarskom sastanku dviju delegacija u Gracu predstavnici hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana isticali su strateški značaj Posavine, dok je srpska strana, koju su predstavljali Radovan Karadžić i Nikola Koljević, kao preduslov svakog dogovora tražila punu kontrolu nad ovim područjem, preko kojeg je jedino bilo moguće povezati Banju Luku i Bosansku krajinu sa Srbijom.[449] Početkom maja u Gracu je potpisan sporazum, o kojem je također već bilo riječi, da se "u razgraničenju dvije konstitutivne jedinice na području Kupresa, kao i u Bosanskoj Posavini (Derventa, Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Odžak, Orašje, Modriča i Brčko) vodi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama".[450]

---

[447] **OGIP**, Str.pov. 52-1, 3. 3. 1992, http://www.slobodanpraljak.com.

[448] „Jutro donijelo olakšanje", **Oslobođenje**, 5. 3. 1992, 3.

[449] Hartmann, 237; **NIOD**, Part I, 283.

[450] „Predstavnici hrvatske i srpske nacionalne zajednice u BiH: Sporazum Boban - Karadžić (Graz, 6.5.1992.)", Tuđman i Bilić, 93.

Razvoj događaja od stanja međusobno suprotstavljenih interesa na području Bosanske Posavine krajem februara, preko dokumentovanog srpsko-hrvatskog sporazuma početkom maja, do proboja srpskog koridora krajem juna i konačnog pada Posavine početkom oktobra 1992. godine, mada osnovni skup neospornih činjenica nameće određene zaključke, još uvijek je obilježen nizom kontroverzi i različitih tumačenja. U okvirima našeg izlaganja nećemo se baviti njima, već ćemo se ograničiti na bazične činjenice vezane za same događaje.

Bez obzira na privremeno smirivanje stanja na terenu, kako se bližio dan pristizanja UN-ovih snaga na područje Hrvatske i dan međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine na osnovu suverene volje njenih građana izražene na referendumu o nezavisnosti, povećavao se nivo vojne prisutnosti u Bosanskoj Posavini. Tuzlanski 17. korpus JNA u drugoj polovini marta sve je intenzivnije i vidljivije podržavao naoružane lokalne srpske snage između Bosanskog Broda i Dervente. Za djelovanje na području Posavine i širem području Doboja, Komanda 17. korpusa formirala je Prvu operativnu grupu (OG-1) ili Operativnu grupu „Doboj" sa sjedištem u Podnovlju,[451] kao i Taktičku grupu 17 (TG-17) sa sjedištem u Pelagićevu.[452] Iz Tuzle je 28. marta prema Bosanskoj Posavini krenula vojna kolona u kojoj je bilo 30 tenkova i 50 oklopnih vozila te mnoštvo drugih vojnih motornih vozila. U popodnevnim satima ove snage stigle su u rejon Podnovlja, odakle su dalje raspoređivane. Njihovo kretanje pratili su i obezbjeđivali borbeni avioni JNA.[453]

Hrvatske snage na području Bosanske Posavine strukturalno su i dalje razvijane prema prethodno naznačenom planu i u potpunosti inkorporirane u lanac rukovođenja i komandovanja Hrvatske vojske na taktičkom, operativnom i strategijskom nivou, jer same nisu razvile i uspostavile operativnu komandu.[454] Takvo stanje nije se promijenilo

[451] Davor Marijan, ***Slom Titove Armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.***, Golden marketing-Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008, 382.
[452] Zovak, 82.
[453] Ibid., 183.
[454] Mario Tomas i Ante Nazor, „Prikaz i analiza borbi na bosanskoposavskom bojištu 1992.", **Scrinia Slavonica** (Slavonski Brod), 13 (2013), 277-315, 286.

ni nakon formiranja HVO Hrvatske zajednice Bosanska Posavina, 11. maja 1992. godine, mada je Statutarna odluka o njegovom formiranju predviđala da ovo tijelo „osigurava i pruža svekoliku pomoć Glavnom stožeru HZ BP“.[455] Zapovjednici odbrane posavskih općina, kasnije brigada HVO-a, i dalje su bili na direktnoj vezi OG „Istočna Posavina“.[456]

Nakon daljeg zaoštravanja situacije na području Bosanske Posavine, posebno Bosanskog Broda, krajem marta, i pristizanja jakih snaga JNA iz sastava OG-1 17. korpusa, na sastanku komandanata hrvatskih snaga na području Slavonskog Broda s komandantom Operativne zone Osjek zaključeno je da akcije i pokreti srpskih snaga na bosanskoj strani ugrožavaju Slavonski Brod i da hrvatske snage trebaju odgovoriti na napade i uništiti snage „koje nas ugrožavaju“. Na sastanku je dogovoren i dio taktičkih poteza za razbijanje srpskih snaga na širem području Bosanskog Broda i Dervente.[457]

Početkom aprila učestali su oružani incidenti i ubrzo prerasli u otvoreni oružani sukob. Na pojedinim dijelovima teritorije Bosanskog Broda 3. aprila zabilježeno je djelovanje minobacača. Bilo je očito da se radi o vatri lokalnih snaga, jer kada je 4. aprila svoje efektive u ovoj općini zadejstvovala JNA, razlika je bila očigledna i osjetila se na intenzitetu vatre, efektima stradanja stanovništva i razaranja materijalnih dobara.[458] Istoga dana je, jakim artiljerijskim udarom na grad i okolna

---

[455] **AIIZ**, Inv. 2-4942 (Predsjedništvo HZ BP, *Statutarna odluka o osnivanju Hrvatskog vijeća obrane HZ BP*, Broj: 1/92, 11. svibanj 1992).

[456] S ciljem objedinjavanja rukovođenja i komandovanja i grupisanja jedinica po pravcima borbenog djelovanja u sklopu OGIP formirane su tri taktičke grupe: TG „Istok“, za općine Bosanski Šamac, Orašje i Brčko, s komandnim mjestom u selu Tolisa. TG „Centar“, za općine Odžak, Modriča i Gradačac, s komandnim mjestom u Odžaku. TG „Zapad“, za općine Bosanski Brod i Derventa, s komandnim mjestom u Derventi. To su bila prvenstveno koordinirajuća tijela, s primarnim zadatkom da Komandu OGIP izvještavaju o stanju na terenu. Tomas i Nazor, 286.

[457] Davor Marijan, ***Graničari - prilog za ratni put 108. brigade Zbora narodne garde RH***, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2006, 166-167.

[458] „Novi front u Brodu“, **Oslobođenje**, 5. 4. 1992, 3.

naselja, počeo napad snaga JNA na Derventu.[459] Krizni štab SO Derventa proglasio je opću mobilizaciju.[460]

Komanda OGIP izdala je naređenje snagama s područja Modriče da posjednu položaje na liniji Tarevci – Kužnjača – Donja Dobrinja – Modriča. Uvezivanjem i saradnjom sa snagama odbrane Odžaka iz rejona Pećnik – Bećirovac trebalo je spriječiti srpske snage da koriste komunikaciju Doboj – Modriča. Snagama OGIP na području Odžaka dato je naređenje da osloncem na rijeku Bosnu organizuju odbranu na liniji Dobor – Kula – Jakeš – Pećnik – Bećirovac. Snagama u Bosanskom Šamcu naređeno je da najprije preuzmu kontrolu nad samim gradom, a zatim osloncem na rijeku Savu organizuju odbranu na liniji Zasavica – Gornji Hasići – Novo Selo – Grebnica. U općini Orašje trebalo je posjesti i urediti liniju odbrane Oštra Luka – Bok – Matići – Vidovice – Kopanice. Na području Brčkog trebalo je organizovati odbranu s osloncem na rijeku Savu na liniji Krepšić – Marković-Polje – Donje Lanište – Gornji Vukšić – Ulice – Lučići i zapadni dio grada nastanjen nesrpskim stanovništvom. Na području Gradačca, u saradnji s dijelom snaga B. Šamca, "osloncem na Hrvatsko - Muslimanska naselja" organizovati odbranu teritorije općine i spriječiti kretanje neprijatelja.[461]

Ovaj dokument od 11. aprila pokazuje definitivni prelaz na ratno stanje na području Bosanske Posavine. Konstatujući da su nedovoljna odlučnost zapovjedništva i „nadanje nesrpskog stanovništva da će rat moći izbjeći" omogućili neprijatelju da preuzme i zadrži inicijativu u djelovanju i otežali odbranu, Komanda OGIP zaključila je da se mora poduzeti sve da se neprijatelj onemogući u uspostavljanju vlasti, zauzimanju administrativnih centara i nesmetanom korištenju

[459] Zovak, 184.

[460] Na ovu mobilizaciju spočetka su se odazivali pretežno Hrvati. Bošnjaci su u početku bili suzdržani. Ipak je hrvatska tajna policija u svojim ocjenama stanja početne slabosti organizacije odbrane pripisivala „neodređenm političkim ciljevima" predsjednika SO Derventa Vinka Begića (kandidat HDZ-a) koji je, prema izvještaju, bio protiv lisabonskih pregovora i bilo kakve kantonizacije u Bosni i Hercegovini. Sličan stav pripisivan je i Filipu Eviću u Bosanskom Šamcu. Ibid., 185.

[461] **OGIP**, *Zapovjed br. 1*, Str.pov. 80-1/92, 11.04.1992, http://www.slobodanpraljak.com.

komunikacija.[462] Utemeljenje ovakvim ocjenama vjerovatno su nalazili u primjerima na pojedinim područjima na kojima se u to vrijeme još uvijek istrajavalo na pokušajima lokalnog političkog rješenja. U Modriči je bio postignut međustranački dogovor, uz učešće SDS-a, da se zamrzne sve aktivnosti na formiranju Srpske opštine Modriča, a da se s druge strane odustane od formiranja štaba TO. Nakon toga, 27. aprila, na područje Modriče, u selo Vranjak, stigla je jedinica od 80-ak četničkih dobrovoljaca iz Srbije, koja je odmah počela s maltretiranjem stanovništva i pripremama za napad na Modriču.[463]

Na terenu su JNA i srpske snage objedinjene u njenom borbenom poretku i dalje imale izraženu inicijativu. Brčko se nalazilo u okruženju, a jake agresorske snage bile su prisutne u samom gradu.[464] I oko Gradačca bile su raspoređene jake snage JNA, čija su oklopna vozila

---

[462] Da bi se ovi ciljevi ostvarili, komandant OGIP zaključio je da je neophodno: organizovati zapovjedništva, ostvariti zajedništvo akcije s Muslimanima i nesrpskim stanovništvom; izvršiti mobilizaciju; sva materijalna dobra staviti u funkciju obrane; akcijama pristupiti smišljeno i odlučno; onemogućiti ili otežavati pokrete neprijatelju, posebno na komunikacijama: Doboj – Modriča – Bosanski Šamac i Modriča – Gradačac – Brčko; upoznati (koristeći sva sredstva informisanja) sve nesrpsko stanovništvo da se vodi rat za njihov opstanak; odbranu organizovati uz maksimalno utvrđivanje (zakloni, skloništa) i zaprečavanje koristeći svu raspoloživu mehanizaciju i ljudstvo (i radnu obavezu); maksimalno primjenjivati aktivna djelovanja, zasjede i prepade u cilju uništavanja neprijateljske žive sile, onemogućavanja pokreta i stvaranja nesigurnosti; izbjegavati borbu "sa distance"; starce, žene s djecom i djecu evakuisati na sigurnija područja, a sve ostalo borbeno nesposobno stanovništvo angažovati na pružanju pasivnog otpora i preprečavanju. **OGIP**, *Zapovjed br. 1*, Str.pov.broj: 80-1/92, 11. 4. 1992, http:// www.slobodan-praljak.com

[463] **AARBiH**, GŠA 23/1-24 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 30. aprila 1992).*

[464] Na početku agresije, na prostoru Brčkog su, osim JNA i lokalnih srpskih snaga, djelovali: grupa instruktora kapetana Dragana, koja je obučavala srpske dobrovoljce u Brčkom prije početka rata i formirala specijalnu jedinicu brojnosti oko 70 ljudi, i jedna jedinica garde Arkana Ražnatovića iz sastava specijalnih jedinica SDB Srbije. S područja Bijeljine srodna gardijska jedinica „Panteri" Ljubiše Savića Mauzera i četničke jedinice Mirka Blagojevića, te jedan bataljon srpske TO iz Dvorova kod Bijeljine. U gradu je djelovala i jedinica dobrovoljaca iz Srbije pod komandom kapetana Žugića. Hamid Deronjić, ***Rat za Brčanski koridor***, autor, Sarajevo, 2008, 46-47.

bila postavljena na raskrsnici prema Brčkom.[465] Trajale su borbe u Derventi, a 15. aprila na području općine Bosanski Brod napadnuto je selo Gornje Kolibe.[466] Ovaj napad kulminirao je narednog dana, 16. aprila, kada su zadejstvovane snage jednog oklopnog bataljona 336. mtbr i jednog motorizovanog bataljona iz sastava 327. mtbr JNA s ciljem izbijanja na rijeku Savu.[467] Napad je zaustavljen, a snagama JNA naneseni su veliki gubici u ljudstvu i borbenoj tehnici.[468]

U ranim jutarnjim satima 17. aprila snage JNA, uz redovna pojačanja srpske milicije i dobrovoljaca, zauzele su Bosanski Šamac.[469] Srpske snage narednog dana nastavile su napadna dejstva prema selu Prud, a u samom Bosanskom Šamcu započele progone i hapšenja Bošnjaka i Hrvata.[470] Napad je 19. aprila proširen na sela Hasiće i Grebnicu.[471]

Za to vrijeme jake borbe nisu prestajale ni na području Dervente. Iz Banje Luke je prema Derventi 18. aprila krenula veća oklopno-mehanizovana kolona JNA.[472] Napad na grad nije prestajao, 21. aprila su i dalje vođene ulične borbe, a nastalo stanje bilo je otežano zbog prekida snabdijevanja strujom i vodom.[473] U večernjim satima 22. aprila napadnuto je dobojsko selo Johovac iz pravca Kladara i Malog Prnjavora, a

---

[465] **AARBiH**, GŠA 23/1-2 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 13. aprila 1992).* GŠA 23/1-4 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 14. aprila 1992).*

[466] **AARBiH**, GŠA 23/1-5 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 15. aprila 1992).*

[467] Marijan, ***Slom Titove Armije***, 382.

[468] Snage JNA imale su 9 poginulih i oko 20 ranjenih, a izgubile su 9 tenkova i OT. **ICTY**, Komanda 5. korpusa, Op.str.pov.broj: 372-2, 21. 4. 1992. Od ovog broja oklopnih sredstava, pet tenkova T-55 bilo je zarobljeno i odmah stavljeno u upotrebu u odbrani sela Gornje Kolibe i Kričanovo. Marijan, ***Graničari***, 173.

[469] Zovak, 195.

[470] **AARBiH**, GŠA 23/1-8 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 18. aprila 1992).*

[471] **AARBiH**, GŠA 23/1-9 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 19. aprila 1992).*

[472] **AARBiH**, GŠA 23/1-8 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 18. aprila 1992).*

[473] **AARBiH**, GŠA 23/1-12 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 21. aprila 1992).*

raketiran je i Odžak.[474] Na bosanskoj strani srušen je most na Savi u Bosanskom Šamcu.[475]

Snažni artiljerijski i pješadijski napadi JNA vršeni su na području Bosanskog Broda iz pravca Liješća, tokom kojih je 23. aprila zapaljena rafinerija nafte.[476] Zbog ovakvog razvoja situacije istog dana je na bosansku stranu prebačen jedan bataljon iz sastava 108. brigade HV-a iz Slavonskog Broda. Tokom nekoliko narednih dana prebačene su i dodatne snage Hrvatske vojske u Bosanski Brod radi odbrane samog grada i prilaza mostu na Savi, a sve slavonskobrodske brigade dobile su naređenje da izdvoje po tri čete i pripreme ih za izvršavanje zadataka po zamisli OGIP.[477] Slavonskobrodska 108. brigada dobila je i naređenje da prikuplja naoružanje za Bosansku Posavinu. Svim jedinicama iz sastava Operativne zone Osijek naređeno je da u tu svrhu dostave ovoj brigadi po 50 komada pješadijskog oružja.[478]

Srpske snage su 24. aprila napale preostali dio slobodne teritorije općine Bosanski Šamac, a tokom naredna dva dana intenzivne borbe vođene su i na području Odžaka.[479] Do kraja aprila vođene su borbe na području Bosanskog Broda, Bosanskog Šamca, Dervente, Odžaka i Orašja, bez značajnijih pomaka snaga na terenu. U ranim jutarnjim satima 30. aprila oba mosta u Brčkom (drumski i željeznički) minirana su s bosanske strane.[480] Nakon dužeg perioda napetosti i snažnog prisustva JNA i različitih srpskih formacija na području grada, ove snage 1. maja počele su nasilno preuzimati vlast u Brčkom i napadati na naselja

[474] **AARBiH**, GŠA 23/1-15 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 23. aprila 1992).*

[475] Zovak, 197.

[476] **AARBiH**, GŠA 23/1-16 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 23. aprila 1992).*

[477] Marijan, ***Graničari***, 176-177.

[478] U narednom periodu 108. brigada bila je nosilac logističke podrške jedinicama u Bosni i Hercegovini. U nekim dokumentima ove brigade zabilježeno je da je do jeseni 1992. logistička baza brigade opskrbljivala 22 općine u BiH. Ibid., 176-178.

[479] **AARBiH**, GŠA 23/1-20 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 26. aprila 1992).*

[480] **AARBiH**, GŠA 23/1-24 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 30. aprila 1992).*

Dizdarušu, „4. juli“ i Klanac.[481] Do 2. maja ovladale su svim važnim objektima u centru Brčkog, do rijeke Brke, gdje je njihovo napredovanje privremeno zaustavljeno.[482] U naredna četiri dana borbe su nastavljene, uz veliki pritisak na stanovništvo i stalno ponavljanje ultimatuma nesrpskom stanovništvu za predaju naoružanja.[483]

Istovremeno s napadom na Brčko, srpske snage su 3. maja preuzele kontrolu nad Dobojem.[484] Intenzivirani su i napadi na širem području Bosanske Posavine. Na području Dervente 1. maja probili su liniju odbrane kod sela Vakuf, pa su se branioci povukli u rejon sela Bijelo Brdo.[485] Djelovanjem avijacije JNA 3. maja teško je oštećen most u Bosanskom Brodu, ali je ostao u upotrebi.[486] U Orašju su od 2. do 5. maja vođene žestoke borbe. Grad i šire područje općine su granatirani, a avioni JNA raketirali su skelski prelaz preko Save i druge dijelove grada.[487] Na bosanskobrodskom bojištu vođene su borbe oko Donjih Koliba. Snage OGIP ovladale su selom Kričanovo,[488] a na Derventskom ratištu dijelom Ritešića.[489]

Na dan održavanja sastanka hrvatske i srpske delegacije u Gracu 6. maja, na kojem je dogovoreno da se na području Bosanske Posavine u odnosima dviju nacionalnih zajednica „vodi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama“, a prije nego su rezultati sastanka postali poznati i vojno-politički operativni, snagama OGIP izdata je zapovjed

---

[481] Deronjić, 23.

[482] **OGIP**, *Izvješće*, Klasa: 81/92-02, Ur.broj: OG-01-92-89-13, 2. 5. 1992, http://www.slobodanpraljak.com; Deronjić, 44.

[483] **OGIP**, *Dnevno izvješće*, Ur.broj: 89-19/92, 6. 5. 1992, http://www.slobodanpraljak.com. **AARBiH**, GŠA 23/1-31 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 6. maja 1992).*

[484] Zovak, 203.

[485] **OGIP**, *Izvješće*, Klasa: 81/92-02, Ur.broj: OG-01-92-89-13, 2. 5. 1992, http://www.slobodanpraljak.com.

[486] Marijan, ***Slom Titove Armije***, 383.

[487] **AARBiH**, GŠA 23/1-30 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 5. maja 1992).*

[488] Zovak, 204.

[489] **OGIP**, *Dnevno izvješće*, Ur.broj: 89-19/92, 6. 5. 1992, http://www.slobodanpraljak.com.

za napad.[490] Naređeno je stvaranje uslova za napadna dejstva po težišnim pravcima, sa zadatkom oslobađanja šireg rejona Zborište – Lješće – planina Vučjak i spajanja sa snagama OG „Sava“. Po ovladavanju ovim prostorom trebalo je srediti borbeni poredak i utvrditi liniju obrane V. Brusnica – Drenovac – Pećnik, a zatim aktivnim djelovanjem vezati neprijatelja i spriječiti komuniciranje južno od planine Vučjak, a posebno držati pod kontrolom komunikaciju dolinom rijeke Bosne, utvrditi liniju Johovac – Kukavice – Bosanski Dubočac i stvarati uslove za napadno djelovanje ka zapadu i stavljanje pod kontrolu komunikacije Srbac – Bosanski Dubočac i Prnjavor – Derventa.[491]

Dok se pripremala akcija sa hrvatske strane, napad JNA i srpskih snaga bio je još uvijek u zamahu. Artiljerija i avioni JNA 7. maja cjelodnevno su djelovali po Odžaku. U toku dana na grad je palo preko 1.500 artiljerijskih projektila i 60 aviobombi.[492] Nakon sedmodnevnog „čišćenja“ JNA i njoj potčinjene srpske snage uspjele su ovladati većim dijelom gradske zone Brčkog. Time je ispunjena jedna od bitnih pretpostavki za uspostavu koridora prema krajinama.[493] Ali prije nego su to uspjele, počela je ofanziva snaga OGIP.

Protivnapad je počeo 8. maja. Na području Bosanskog Broda srpske snage odbačene su u rejonima Grede i Donjih Koliba. Na području

---

[490] Odluka da se krene u oslobađanje Bosanske Posavine donesena je na sastanku odgovornih vojnih starješina, nakon dugih i mučnih rasprava. Sudionici sastanka učinili su to „bez odluke Vrhovništva, čak suprotno volji Vrhovništva“. Zdravko Tomac: „‘Ilegalna’ obrana Bosanske Posavine“ (Prema: Zdravko Tomac, ***Tko je ubio Bosnu? - iza zatvorenih vrata****,* 67-73). http://www.posavski-vremeplov.com.

[491] **OGIP**, *Zapovjed*, Klasa: 8/92-01, Ur.broj: OG-01-92-143, 6. 5. 1992, http://www.slobodanpraljak.com; O strukturi snaga OG „Sava“ nema detaljnijih podataka. Autori koji se bave ovom temom uglavnom navode da je to, uz OGIP, struktura HV-a koja je imala zadatke djelovanja u Bosanskoj Posavini. Od sredine maja 1992. godine ovaj zadatak u cijelosti je preuzela OGIP. Davor Marijan, „Hrvatsko ratište 1990 -1995“, ***Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*** (ur. Dražen Budiša), Školska knjiga - Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006, 158; Tomas i Nazor, 285.

[492] **AARBiH**, GŠA 23/1-32 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 8. maja 1992).* Kao posljedica ovih bilo je 17 poginulih i 35 lakše i teže povrijeđenih lica.

[493] Zovak, 209.

Odžaka predale su se opkoljene srpske snage u selu Novi Grad.[494] Oko Modriče vođene borbe su, a sela Tarevci, Jakeš i Pećnik neprekidno bombardovana. Vođene su i borbe na području Brčkog.[495] Do 10. maja na bosanskobrodskom bojištu snage OGIP ovladale su mjestima: Žeravac, Lužani, Žeravački Potok, Zborište, te dijelovima Unke i Gornjih Koliba. Na taj način oslobođena je važna saobraćajnica Bosanski Brod – Derventa.[496]

Dok su ova borbena dejstva bila u svome jeku, 11. maja 1992. pomoćnik ministra unutrašnjih poslova Republike Hrvatske i sekretar HDZ-a Hrvatske Perica Jurić formirao je HVO Bosanske Posavine.[497]

Snage OGIP nastavile su s aktivnim djelovanjem i do 12. maja odbacile neprijatelja na liniju: Struga – kanal Čađavica – Unka – Čečavci – Čardak – Mramor – Karaula – Stanić – Ritešić – r. Bosna i nastavile s napadnim djelovanjem s ciljem odbacivanja neprijatelja preko rijeke Bosne. Narednog dana na bosanskobrodskom bojištu zauzele su područje Struga – Poloj – G. Liješće i nastavile napredovanje. Srpske snage koje su prethodno prodrle u Derventu odbačene su na zapadnu obalu Ukrine, a na cijelom bojištu pretrpjele su velike gubitke u ljudstvu i materijalno-tehničkim sredstvima.[498] Intenzivne borbe trajale su i na području Brčkog, gdje su snage TO uspješno izvodile odbranu na liniji Brod – Brka te u rejonu Rahića.[499]

---

[494] Ibid., 217.

[495] **AARBiH**, GŠA 23/1-33 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 8. maja 1992).*

[496] Zovak, 220.

[497] Sastanak, kome su prisustvovali predstavnici Brčkog, Bosanskog Broda, Modriče, Odžaka, Derventе, Bosanskog Šamca, Gradačca i Orašja, održan je „od 09,00 do 13,00 sati u podrumu SO Slavonski Brod“. Za predsjednika je izabran Vinko Begić iz Derventе (predsjednik Skupštine i Kriznog štaba Derventa), a za tajnika Zdravko Sočković (potpredsjednik Skupštine Općine Slavonski Brod, predsjednik HDZ-a Općine Slavonski Brod, načelnik SIS-a 108. br. HV, pomoćnik direktora tvornice „Đuro Đaković“...) Ibid., 220.

[498] Zovak, 221-224.

[499] **AARBiH**, GŠA 23/1-37 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 16. maja 1992*). Na ovom području je 17. maja formirana jedinstvena 108. brigada HVO Brčko, za čijeg je komandanta postavljen Farid Mujkanović, a za njegovog zamjenika Stjepan Filipović. Deronjić, 36. Radi funkcionisanja privremene vojne i civilne vlasti do formiranja legalnih državnih organa, 21. maja formiran je zajednički krizni štab hrvatskog i bošnjačkog naroda. **AARBiH**, GŠA 23/1-42 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 21. maja 1992*).

Snage MUP-a RBiH i TORBiH su 15. maja spriječile pokušaj snaga JNA da otuđe naoružanje jedinica i štabova TO iz sastava OkŠTO Tuzla smješteno u skladištu Kozlovac, te tako došle u posjed oko 17.000 cijevi pješadijskog naoružanja, desetine artiljerijskih oruđa i drugih MTS-a kojima su naoružane jedinice OkŠTO Tuzla. Predvečer istog dana, u toku povlačenja kolone JNA iz Tuzle, na Brčanskoj Malti je došlo do sukoba snaga iz kolone s pripadnicima MUP-a i TO s područja Tuzle, te je kolona JNA razbijena uz velike gubitke u ljudstvu i MTS-u.[500] Ovim sukobom definitivno je presječena komunikacija preko Tuzle i Doboja za Krajinu, koju su snage JNA do tada koristile. Dalje napredovanje snaga HVO-a i TORBiH u Bosanskoj Posavini ubrzo je srpske snage u krajinama stavilo u potpunu izolaciju. Ovo napredovanje nastavljeno je sve do kraja maja.

Branioci Dervente do su 25. maja pod svoju kontrolu stavili veći dio grada i općine.[501] Intenzivne borbe vođene su na području Modriče, koju su snage OGIP do 27. maja stavile u okruženje.[502] U nastavku dejstava borbene linije pomaknute su do srpske Varoši i ostvaren je spoj s vlastitim snagama iz Tarevaca. Srpske snage, nakon velikih gubitaka u ljudstvu i tehnici, bile su primorane na panično izvlačenje iz Modriče. Iako je vojnička logika nalagala, a konkretna situacija omogućavala, dalje gonjenje razbijenog neprijatelja i napredovanje do potpunog spajanja sa snagama odbrane Gradačca i slobodnih teritorija Doboja, čime bi bitka za Posavinu bila dobijena, nije izvršeno.[503] Kontakti s jedinicama TORBiH s druge strane fronta, koje su trebale sadejstvovati u

[500] „Početak oslobodilačke borbe protiv agresora“, **Armija ljiljana** (Tuzla), godina IV, broj 62, 20. maj 1995, 2.

[501] **AARBiH**, GŠA 23/1-46 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 25. maja 1992*).

[502] **AARBiH**, GŠA 23/1-49 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 28. maja 1992*).

[503] Zovak, 237. Nosilac borbenih dejstava na području Modriče bila je 3. brigada HV. Odluku o zaustavljanju napada donijeli su komandujući oficiri Hrvatske vojske. Na direktan upit komandanta 105. brigade HVO Perije Stanića o tome upućeno brigadiru HV-a Đuri Basarcu, ovaj je odgovorio da *„to nije u cilju. Po obavještajnim podacima na vas idu jake neprijateljske snage. Vi ćete za dvadesetak dana, pasti“*.

nastavku oslobađanja Posavine, sveli su se na razmjenu obavještajnih podataka, bez konkretnih mjera podrške i saradnje.[504]

Napredovanje snaga HVO-a i HV-a zaustavljeno je, a VSrRBiH je dovođenjem svježih snaga na južni dio derventskog bojišta do 10. juna stabilizovala linije odbrane. Nakon toga počeo je jak pritisak srpskih snaga na pravcima Komarica i Johovac – Kotorsko radi ovladavanja komunikacijom Doboj – Komarica – Derventa, i one su 20. juna konačno ovladale mjestima Kotorsko i Johovac na području općine Doboj.[505] Na derventskom bojištu, nakon zauzimanja Cera 22. juna, srpske snage stvorile su uslove za početak operacije proboja koridora kroz Bosansku Posavinu.[506]

Operacija je osmišljena kao ofanziva snaga 1. krajiškog korpusa (1. KK) sa snagama OG „Doboj" i u sadejstvu sa snagama Istočnobosanskog korpusa (IBK) i 2. krajiškog korpusa (2. KK). Snage 1. KK trebale su preduzeti ofanzivu općim pravcima Derventa – Modriča i Doboj – Modriča, sa zadatkom da, grupišući glavne snage na pravcu Doboj – Podnovlje – Modriča, a pomoćne na pravcima Doboj – desna obala r. Sava – Modriča i Derventa – Modriča, uz jaku avionsku i artiljerijsku podršku, razbiju snage neprijatelja na pravcima napada, odbace ga od

---

[504] Na tim razgovorima vođenim tri puta u periodu od 4. do 19. juna 1992. u Gradačcu i Slavonskom Brodu hrvatska vojno-politička delegacija (OGIP i HZBP) insistirala je da se snage RjŠTO Klokotnica (slobodna teritorija Doboj) radi učešća u zajedničkim akcijama ustroje odmah u formaciju brigade koja će biti dio „hrvatsko-muslimanskog vijeća odbrane", koji je također trebalo formirati i na čijem čelu se trebao naći oficir hrvatske nacionalnosti. Time je uslovljavana logistička podrška, a cijeli tok razgovora obilježilo je iznošenje floskula o hrvatskoj orijentaciji muslimanskih masa i o stotinama Bošnjaka koji se nalaze na obuci u Hrvatskoj i koji će doći na područje Doboja. Predstavnici općine Gračanica i slobodne teritorije Doboja slušali su ove gluposti u nadi da će ipak dobiti logističku podršku nužnu za uspješnu oružanu borbu. Nisu je dobili. Dinamika događaja na terenu ubrzo je obesmislila njihovo dalje vođenje. Osman Puškar, „109. brigada, Doboj-Istok", **Gračanički glasnik**, God. VIII, broj 15, Gračanica, 2003, 66-76.

[505] ***Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict, 1990-1995, Volume I***,: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, Vašington DC, 2002-2003, 146; S druge strane, snage 107. gradačačke i 108. brčanske brigade ušle su 17. juna u selo Cerik u svrhu ovladavanja komunikacijom Brčko – Gradačac. Zovak, 240 i 260.

[506] Zovak, 241.

komunikacija i u daljem nabace na obalu Save, te što prije ostvare spoj sa snagama IBK u širem rejonu Modriče. Sam IBK imao je zadatak da u sadejstvu sa 1. KK energičnim dejstvima zauzme Modriču i mostove na rijeci Bosni, te da obezbijedi saobraćaj od Modriče do Bosanskog Šamca. Sadejstvom 2. KK u ovoj operaciji trebalo je spriječiti prodor protivničkih snaga iz pravca Hercegovine i Cazinske krajine i olakšati izvršenje zadatka 1. KK demonstrativnim dejstvima ka Bugojnu i Jajcu.[507]

Do početka operacije, nazvane „KORIDOR-92“, precizno su izdefinisani pravci i težišta napada VSrRBiH. Glavne snage usmjerene su na pravce s. Jakeš – s. Pećnik – Odžak – Novi Grad – r. Sava i Modriča – Odžak – r. Sava, a pomoćne na pravac Cer – Plehan – Derventa – Bosanski Brod. Snage 1. KK dodatno su ojačane elitnim jedinicama „martićevaca“, odnosno snaga MUP-a RSK,[508] i grupisane u četiri taktičke grupe. TG-1 napadala je pravcem Modriča – s. Garevac, TG-2 pravcem s. Jakeš – s. Pećnik – Odžak, a TG-3 pravcem s. Kulina – Cer – Derventa – Bosanski Brod.[509] TG-4 iz sastava Ozrenske brigade prvobitno je posjedala položaje na Trebavi sa zadatkom zaštite boka snaga TG-1, ali kako je uspjeh i napredovanje snaga TG-1 bio ugrožen iz pravca Gradačca, donijeta je odluka da se formira nova TG-4 za dejstva prema Gradačcu.[510]

---

[507] **ICTY**, Komanda 1. KK, *Zapovest za odbranu, obezbeđenje teritorije i ofanzivna dejstva*, Op.broj: 04/92, 9. 6. 1992.

[508] Združeni sastav specijalnih jedinica MUP-a RSK brojao je 780 pripadnika. Tomas i Nazor, 288.

[509] Sastav TG-1: 3/16. mtbr, bataljon Sanski Most, mehanizovani bataljon 329. okbr, Odred Tolisa, HAD(-1) 122 mm, lsard PVO, 1/16. part.br (Crni Đorđe), bTO Modriča, 1/bVP, čCSB Doboj, komandant pukovnik Novica Simić; Sastav TG-2: MUP RSK, bataljon „Vučjak“, bataljon „Trebava“, tč iz sastava 329 okbr, sredstva podrške, komandant pukovnik Mile Novaković; Sastav TG-3: 1/16. mtbr, Osinjska brigada, Krnjinska brigada, srpska brigada „Vučjak“, 1/11. partbr Bosanska Dubica, tč OG Doboj, HAD 122 mm, komandant pukovnik Slavko Lisica. **ICTY**, Komanda 1. KK, *Ratni dnevnik od 24.06.92. do 30.08.92.*

[510] U sastav nove TG-4 ušle su snage: 343. mtbr, 2/6. lpbr, 1/ lpbr Bosanska Dubica, bataljon Skugrić, samostalna četa 4/43. pbr i 5. pbr, komandant je bio major Radmilo Zeljaja. **ICTY**, Komanda 1. KK, *Ratni dnevnik od 24.06.92. do 30.08.92.*

Prva faza operacije „KORIDOR-92“ počela je 24. juna napadom snaga VSrRBiH na pravcu Modriča – Odžak.[511] Nakon dvodnevnih borbi, snage TG-1 i snage IBK 26. juna ostvarile su iz pravca sela Miloševac fizički spoj u rejonu sela Čardak i pristupile raščišćavanju i popravci postojećih putnih komunikacija, čime je otvoren takozvani „mali koridor“.[512] Do 28. juna snage VSrRBiH zauzele su Modriču i cijelu desnu obalu rijeke Bosne od sela Tarevci do ušća u Savu.[513] Time je oslobođen „srednji koridor“ kroz Posavinu: asfaltni put Doboj – Modriča – Miloševac – Brčko – Bijeljina, koji je bio neoštećen, a mogao se koristiti samo po noći zbog blizine borbenih linija.[514] U narednim sedmicama snage VSrRBiH naprosto su proširivale taj koridor napadima sjeverno prema rijeci Savi, u pravcu Odžaka i Bosanskog Broda.[515]

Snage TG-3 29. juna zauzele su selo Modran, 1. jula prevoj Plehan, a 4. jula konačno ušle u Derventu.[516] Na pravcu napada TG-2 također je pojačan intenzitet dejstava, pa je ova taktička grupa 7. jula zauzela selo Jakeš, a 9. jula selo Pećnik, čime je stvorila uslove za proboj prema Odžaku. Snage VSrRBiH 13. jula zauzele su Odžak i narednog dana izbile na Savu.[517]

Uspostavom koridora kroz Bosansku Posavinu, zauzimanjem Dervente i Odžaka i izlaskom na Savu, glavni zadaci operacije „KORIDOR-92“ uspješno su ostvareni i jedinice VSrRBiH nastavile su napade na preostala područja pod kontrolom snaga HVO-a, prvenstveno područje Bosanskog Broda.[518] Na ovom bojištu srpske

[511] ***Balkan Battlegrounds***, 146; Novica Simić, ***Operacija Koridor-92***, BORS, Banja Luka, 2011, 171; **ICTY**, Komanda 1. KK, *Ratni dnevnik od 24.06.92. do 30.08.92*; U izvođenju operacije na strani VSrRBiH učestvovalo je 26.517 vojnika u direktnom proboju koridora i 28.143 vojnika na zaštiti krila i bokova i u raznim vidovima podrške operacije. Zovak, 250.

[512] **ICTY**, Komanda 1. KK, *Ratni dnevnik od 24.06.92. do 30.08.92*; Zovak, 269.

[513] **ICTY**, Komanda 1. KK, *Ratni dnevnik od 24.06.92. do 30.08.92*; **AARBiH**, GŠA 23/1-63 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 29. juna 1992*); ***Balkan Battlegrounds***, 146; Simić, 191.

[514] Zovak, 281.

[515] **ICTY**, Brown, 142.

[516] **ICTY**, Komanda 1. KK, *Ratni dnevnik od 24.06.92. do 30.08.92*.

[517] Zovak, 251 i 301.

[518] **ICTY**, Brown, 142; Simić, 213-267.

snage su 17. jula prešle Obodni kanal iz pravca Velike Brusnice kod s. Donje Liješće, gdje su zaustavljene. Odbrana je stabilizovana na liniji s. Bosanski Dubočac – s. Sedlići – s. Begluci – s. Lužani Bosanski – s. Unka – s. D. Liješće.[519] U rejonu Zborišta, snage HVO-a i HV-a 23. jula u kontranapadu povratile su kontrolu nad Obodnim kanalom.[520]

Prethodno smo naveli da su snage TG-4 u sklopu operacije „KORIDOR-92" prvobitno trebale imati defanzivnu ulogu zaštite desnog boka snaga TG-1 u napadu. Naknadno je isplanirano njihovo ofanzivno djelovanje prema Gradačcu, a u tu svrhu izmijenjena je i struktura i sastav jedinica koje su na borbene linije prema Gradačcu stigle 28. juna sa zadatkom da sutradan budu uvedene u borbu.[521] Pristigle snage su zadejstvovane prema planu 29. juna. U napadu je korištena artiljerija i tenkovi, a u rejonu Jasenice, između Rajske i Zeline, vodile su se pješadijske borbe.[522] Do 2. jula snage TG-4 napredovale su prema Novalićima i Osmanovićima.[523] Narednog dana vođene su borbe u rejonima Donji Hrgovi, Vučkovci i Kerep, tokom kojih su srpske snage, uz pretrpljene značajne gubitke, presjekle putni pravac od Gradačca prema Srebreniku.[524] Nakon toga su jakim oklopno-mehanizovanim snagama napadale Gradačac sa zapadne strane. Po gradu su djelovale jakom artiljerijskom vatrom i avijacijom.[525] Ogorčene borbe za odbranu grada vođene su tokom prve polovine jula, naročito na području Jasenice, Rajske i Novalića. Na ovom dijelu VSrRBiH pokušala je izvršiti proboj uz upotrebu oklopnih i svih raspoloživih artiljerijskih sredstava. Nakon teških borbi branioci su se 15. jula povukli iz sela Rajska i iz dijelova naselja Novalići i Tramošnica.[526]

---

[519] Zovak, 321.

[520] Ibid., 327.

[521] **ICTY**, Komanda 1. KK, *Ratni dnevnik od 24.06.92. do 30.08.92.*

[522] **AARBiH**, GŠA 23/1-64 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 30. juna 1992*).

[523] **ICTY**, Komanda 1. KK, *Ratni dnevnik od 24.06.92. do 30.08.92.*

[524] **AARBiH**, GŠA 23/1-68 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 4. jula 1992*).

[525] **AARBiH**, GŠA 23/1-71 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 7. jula 1992*); GŠA 23/1-73 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 9. jula 1992*).

[526] **AARBiH**, GŠA 23/1-79 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 16. jula 1992*).

U Londonu je u okviru razgovora s predsjedavajućim Konferencije o Jugoslaviji Carringtonom i koordinatorom EZ-a Cutileirom dogovoren bezuslovni prekid vatre u trajanju od 14 dana, počevši od 19. jula, na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine. Po isteku dogovorenog primirja i provedbi predviđenih mjera trebao je uslijediti nastavak razgovora o ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine.[527] Iako borbe nisu u potpunosti prestale, pa je i nakon što je primirje stupilo na snagu bilo pomjeranja borbenih linija, njihov intenzitet i širina znatno su smanjeni tokom druge polovine jula. Nastavak vojnih operacija tokom augusta i septembra na cijelom bosanskohercegovačkom ratištu, pa tako i na njegovom bosanskoposavskom dijelu, bio je prilično čist izraz njihovog prilagođavanja pravcima i okvirima u kojima se kretala međunarodna diplomatska aktivnost.

Srpska strana smatrala je da je julski sporazum o primirju samo pokušaj da se dobije na vremenu za pripremu vojne operacije kojom su trebali biti postignuti rezultati namijenjeni popravljanju pregovaračkih pozicija protivničkih strana na predstojećoj Londonskoj konferenciji. Glavni štab VSrRBiH procjenjivao je da je cilj predstojećih dejstava Oružanih snaga RBiH da se koncentričnim udarom na pogodnim pravcima deblokira Sarajevo, uz istovremeno angažovanje dijela snaga od Zavidovića ka Doboju i od Tuzle ka Brčkom i Zvorniku, radi presijecanja koridora u Posavini i istočnoj Bosni. Zato je svojim jedinicama postavio nekoliko ključnih, na operativno-strategijskoj ravni povezanih zadataka, čija bi realizacija značila ostvarenje srpskih strateških ciljeva i nadmoćnu pregovaračku poziciju srpske strane na predstojećoj Londonskoj konferenciji. Ti zadaci bili su: spriječiti deblokadu Sarajeva i prodore protivničkih snaga iz Hrvatske i centralne Bosne ka koridorima u Posavini i istočnoj Bosni; odsudno braniti pravce koji iz Cazinske krajine i zapadne Hercegovine izvode ka centralnoj

[527] Između ostalog dogovorene mjere koje je trebalo provesti podrazumijevale su da je teško naoružanje: avioni, tenkovi, oklopni transporteri i artiljerija, trebalo biti stavljeno pod međunarodnu kontrolu. Sporazumom je garantovan povratak izbjeglica u mjesta iz kojih su protjerani i sloboda kretanja svim civilima. „Konferencija o Jugoslaviji EZ: Tekst Sporazuma o Bosni i Hercegovini (London, 17. 7. 1992.)", Tuđman i Bilić, 119; „Prekid vatre sutra u 18 sati", **Oslobođenje**, 18. 7. 1992, 1.

Bosni, kao i pravce koji iz Dubrovačke Župe izvode ka Hercegovini; ofanzivnim dejstvima razbiti „ustaške“ snage u Posavini i sjeverno od planine Majevice i protjerati ih preko rijeke Save; odbaciti snage neprijatelja južno od Doboja, presjeći komunikacije koje od Zenice i Tuzle izvode ka Doboju i Gradačcu i čvrsto povezati snage koje djeluju na prostoru Majevice, Trebavca i Ozrena, gdje je trebalo „uspostaviti granicu na rubnim srpskim teritorijama“; također je pred VSrRBiH postavljen zadatak razbijanja snaga ARBiH na prostoru srednjeg i gornjeg Podrinja i obezbjeđenja kopnene veze s Hercegovinom.[528]

Najveći dio navedenih zadataka dodijeljen je 1. KK, kome je naređeno da ofanzivnim dejstvima, u sadejstvu s 2. KK i IBK, razbije preostale snage neprijatelja u Bosanskoj Posavini i centralnoj Bosni, zauzme Gradačac i Jajce i presiječe komunikacije koje iz Zenice i Tuzle izvode ka Doboju i Gradačcu. Snage 1. KK trebale su izbiti na liniju: Teslić – Tešanj – Gračanica – Srebrenik i na taj način staviti pod kontrolu Ozren, Trebavac i zapadne padine Majevice. U daljem su trebale biti u gotovosti za sadejstvo IBK u ovladavanju sjevernim padinama Majevice i proširenju koridora u rejonu Brčkog.[529]

Navedene jedinice VSrRBiH nakon primljenih naređenja otpočele su snažne napade na definisanim pravcima. Na području Bosanske Posavine u teškoj situaciji bila je odbrana Gradačca. Grad je bio u faktičkom okruženju, napadnut iz više pravaca, pri čemu je po naseljenim mjestima i linijama odbrane dnevno padalo više od hiljadu artiljerijskih projektila, uz višekratne nalete borbene avijacije koja je u svom djelovanju koristila i međunarodnim pravom zabranjene napalm i kasetne bombe. Napadi su bili usmjereni na Tramošnicu, na liniju Vida – Krečane, kao i na Turić i Mionicu iz pravca Pelagićeva. Intenzitet i učestalost napada potvrđivali su putem javnih medija izraženu odlučnost srpskih snaga da zauzmu Gradačac.[530] Ova srpska ofanziva na području

[528] **ICTY**, GŠVSrRBiH, *Direktiva za dalja dejstva Op.broj 3*, Str.pov.broj 02/5-92, 3. 8. 1992.

[529] Ibid.

[530] **AARBiH**, GŠA 23/1-95 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH,* Broj: 149, 12.8.1992); GŠA 23/1-96 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH ,* Broj: 150, 13.8.1992). GŠA 23/1-97 (MNO RBiH:

Gradačca, nastavljena tokom augusta i septembra, i pored djelomičnih privremenih pomaka prema gradu nije ostvarila zadani cilj.

I na preostalom dijelu Bosanske Posavine intenzivirani su napadi srpskih snaga. Uz područja Brčkog i Orašja, posebno su pojačani napadi prema Bosanskom Brodu, gdje su izvođeni duž cijele linije odbrane. Do 26. augusta jedinice VRS-a[531] zauzele su Gradac, Bijelo Brdo i Kostreš, vrlo značajne tačke odbrane, te tako izolovale Bosanski Dubočac i ostvarile značajan pomak prema rijeci Savi.[532] Oklopno-mehanizovane snage VRS-a 28. augusta pokušale su proboj na pravcu s. Liješće – s. Sijekovac, u cilju presijecanja komunikacije Derventa – B. Brod, koji je odbijen.[533] Napadi su nastavljeni do kraja augusta i u prvoj polovini septembra. Nisu ostvarili veće pomake, a izvođeni su u pogoršanim meteorološkim uslovima i u kontekstu sve veće konfuzije, sa sve očitijim slabostima u redovima branilaca Bosanskog Broda.[534]

Bilo bi teško dati definitivnu ocjenu o tome jesu li iskazane slabosti bile posljedica političkih odnosa ili je politički razvoj posljedica iskazanih vojnih slabosti. U svakom slučaju indikativno je da su na sastanku HVO HZBP-a, održanom 8. septembra 1992, predstavnici Bošnjaka zahtijevali da Republika Hrvatska istupi s pravom logistikom i podrži odbranu ili će u protivnom odbranu Posavine uzeti u svoje ruke s osloncem na Tuzlu. Podršku ovom zahtjevu dali su i kadrovi HDZ-a, profesor Mijo Anić iz Brčkog i Ivan Živković iz Orašja, a protiv su bili predstavnici Kriznog štaba Bosanskog Broda unutar kojeg su tih

---

Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH, Broj: 152, 15.8.1992). GŠA 23/1-99 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH,* Broj: 154, 17.8.1992). GŠA 23/1-100 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH,* Broj: 155, 18. 8. 1992).

[531] Sredinom augusta 1992. izmijenjen je naziv Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine u: Vojska Srpske Republike, odnosno Vojska Republike Srpske. **ICTY**, Predsjedništvo Srpske Republike, *Privremeni propisi o službi u Vojsci Srpske Republike*, Broj: 01-515/92, 18. 8. 1992; U izlaganjima događaja datiranih nakon ovog datuma koristit ćemo naziv Vojska Republike Srpske (VRS) koji je ova formacija inače nosila sve do kraja svog postojanja.

[532] Zovak, 351.

[533] **AARBiH**, ŠVKOSRBiH*, Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji RBiH za period od 24 časa dana 28.08.1992*, Broj: 02/340, 29. 8. 1992.

[534] Zovak, 258-381; Simić, 269-350.

dana razmatrane ideje „da provedu referendum o spajanju sa RH, ili o proglašenju državnih granica općine Bosanski Brod, kako bi iz tih pozicija pregovarali sa Vladom BiH“.[535]

Sredinom septembra brčanska 108. brigada oslobodila je sela Bukvik, Bukovac, Gajeve, Žigure i Vujičiće. Oslobađanjem ovih 70 kvadratnih kilometara teritorije deblokirana je slobodna teritorija Brčkog i spojena s Tuzlom.[536] Snage HVO-a iskazivale su značajnije aktivnosti na području Orašja, ali to nije moglo u dovoljnoj mjeri rasteretiti pritisak koji su trpile snage odbrane Bosanskog Broda. Napadi VRS-a nastavljeni su, a osim sve većeg nedostatka materijalno-tehničkih sredstava svih vrsta, krajem septembra i početkom oktobra s područja Posavine izvukle su se znatne snage HV-a, za koje nije došla zamjena i za kojima je izašao i dio jedinica HVO.[537] Takvo stanje rezultiralo je slomom odbrane Bosanskog Broda, koji je nastupio 6. oktobra kada su se sve jedinice odbrane grada povukle u Slavonski Brod. Manje grupe branilaca još su pružale otpor na pojedinim tačkama. Dijelovi jedinica HV-a u rejonu s. Koraće i s. Sijekovac organizovale su polukružnu odbranu radi obezbjeđenja prelaska Save te odbranu mosta u samom gradu.[538]

Vojska Republike Srpske u Bosanski Brod ušla je 7. oktobra 1992. godine. Time je definitivno okončana operacija “KORIDOR-92”, tokom koje su snage VRS-a osvojile 760 km² teritorije sa četiri grada (Modriča, Derventa, Odžak i Bosanski Brod), te 16 velikih i 8 manjih sela.[539] Svoje aktivnosti u Bosanskoj Posavini u narednom periodu fokusirale su na područja Brčkog i Gradačca.

---

[535] Zovak, 372.

[536] Prilikom zauzimanja i razoružavanja ovih sela zaplijenjeno je oko 200 automatskih pušaka, 4 teška mitraljeza, nekoliko ručnih bacača i mnogo municije i minsko-eksplozivnih sredstava, što su bile količine dovoljne da se naoruža gotovo cijeli bataljon vojnika. Deronjić, 57-58.

[537] Zovak, 401.

[538] Zovak, 481; Simić, 376-381.

[539] Zovak, 252.

Hercegovina

Najveća sporna teritorija u prijedlozima konstitutivnih jedinica, odnosno etničkog razgraničenja u Bosni i Hercegovini prema zahtjevima SDS-a i HDZ-a, ležala je u dolini Neretve (**Karta 6**). To je samo po sebi, uz opći strateški značaj doline Neretve u širem smislu, predodredilo ovaj prostor i za važan predmet političkih dogovora o etničkom razgraničenju i za poprište krvavog ratnog sukoba. Dodatni faktor rizika u oba smisla predstavljala je činjenica da je cijela dolina Neretve od Konjica do Mostara, uz općinu Stolac, po prijedlogu konstitutivnih jedinica načinjenom u okviru Cutileirovog plana, trebala pripasti bošnjačkoj konstitutivnoj jedinici (**Karta 5**). To je za rezultat imalo značajnu teritoriju koju je Cutileirova mapa predviđala za Bošnjake, a koja je bila sporna prema srpskom prijedlogu (**Karta 7**). Djelomično podudarna s ovom, sa srpske strane spornom, i uz to više nego dvostruko veća teritorija u dolini Neretve, na koju je Cutileirova mapa davala pravo Bošnjacima, bila je i dio hrvatskog zahtjeva i hrvatske konstitutivne jedinice prema prijedlogu HDZ-a (**Karta 8**) i u tom smislu, također, sporna.

Ovo područje bilo je predmet intenzivnih političkih pregovora srpsko-hrvatskih delegacija prije i početkom ratnog sukoba. Na već više puta citiranom sastanku u Gracu 6. maja 1992. predstavnici hrvatske i srpske nacionalne zajednice utvrdili su da je u pogledu međusobnog razgraničenja postojala nesaglasnost u tome što je srpska strana smatrala da granicu u gradu Mostaru predstavlja rijeka Neretva, a hrvatska strana da je cijeli grad Mostar u hrvatskoj nacionalnoj jedinici te da je južno od Mostara hrvatska strana smatrala da u hrvatsku nacionalnu jedinicu spada područje određeno 1939. godine granicom Banovine Hrvatske, dok je srpska strana smatrala da je granica između hrvatske i srpske jedinice i na ovom dijelu rijeka Neretva.[540]

Lahko je uočiti da je predmet razgovora o kojima javno nije postignuta saglasnost, ali na osnovu koje nesaglasnosti je zaključeno da „prestaju razlozi za oružane sukobe između Hrvata i Srba na cijelom

[540] „Predstavnici hrvatske i srpske nacionalne zajednice u BiH: Sporazum Boban - Karadžić (Graz, 6.5.1992.)“, Tuđman i Bilić, 93.

teritoriju Bosne i Hercegovine“, područje Mostara i teritorija južno od Mostara do državne granice. Teritorija sjeverno od Mostara, odnosno sjevernije od Salakovca i Hidroelektrane Mostar, uopće se ne spominje u ovom sporazumu. Pet dana nakon sporazuma u Gracu, 11. maja, u Nevesinju je sastanak sa starješinama JNA i srpskim političkim rukovodstvom istočne Hercegovine održao komandant 2. vojne oblasti i budući komandant GŠVSrRBiH general Ratko Mladić, kojeg je pratio ministar informisanja u Vladi RBiH i visoki funkcioner SDS-a Velibor Ostojić. Ovaj skup generala Mladića je upoznao sa stanjem na bojištu i saopćio mu da je politički cilj rata na ovom prostoru lijeva obala Neretve i izlazak na morsku obalu u dijelu Neum – Klek ili u dijelu Dubac – Debeli brijeg. Kao granica SAO Hercegovine označena je rijeka Neretva na dijelu od Salakovca do sela Dračevo kod Metkovića.[541] Sutradan je u Banjoj Luci održana 16. sjednica Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine na kojoj su usvojeni strateški ciljevi srpskog naroda, koji u sadržaju nisu odudarali od političkih ciljeva s kojima su Mladića upoznali srpski rukovodioci u Nevesinju. Strateški cilj broj 4 pretpostavljao je uspostavljanje granica na rijekama Uni i Neretvi, a cilj broj 6 izlazak na more.[542] Krajem maja, naređenjem kojim su sve srpske snage na području istočne Hercegovine objedinjene u sastavu Hercegovačkog korpusa VSrRBiH (do tada 13. korpus JNA), definisano je da će ove snage „nastaviti sa odsudnom odbranom na delu fronta s. Salakovac – s. Klepci, na dosadašnjoj liniji odbrane 13. korpusa“.[543] Na Jahorini je 6. juna održano savjetovanje o vojno-političkoj situaciji na kojem su prisustvovali srpski vojni i politički lideri u Bosni i Hercegovini, na kojem se, između ostalog, raspravljalo i o granicama Srpske republike Bosne i Hercegovine. Velibor Ostojić je u svom izlaganju za srpsku granicu u Hercegovini naveo da ide od sela Turovi do Đokinog tornja (vrh Treskavice), zatim na izvor rijeke Ljute, zatim Ljutom do ušća u Neretvu te konačno Neretvom od ušća Ljute do ušća Bregave. Ovako

[541] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 14.02.-25.05.1992*, 291-292.

[542] „Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“, **Službeni glasnik Republike Srpske**, br. 22, 26. novembar 1993, 866.

[543] Komanda Hercegovačkog korpusa, *Naređenje*, Str. pov. broj: 229-90, 26. 05. 1992. (prema: Slobodan Praljak, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, http://www.slobodanpraljak.com.)

naznačena granica, koja obuhvata i teritoriju sjeverno od Mostara na lijevoj obali Neretve, bila je u skladu s definisanim strateškim ciljem o razgraničenju Neretvom. Međutim, na kraju svog izlaganja Ostojić je iznio uvjerenje da se granice još moraju korigovati, te je rekapitulirao da je granica u Hercegovini „granica Banovine Hrvatske koja je korigovana".[544] Ovakva formulacija bila je mnogo bliže duhu sporazuma iz Graca i odgovoru na pitanja o tome na kojoj osnovi su rješavani srpsko-hrvatski odnosi u dolini Neretve u proljeće 1992. godine. Visoki nacionalistički naboj stvoren kod Srba istočne Hercegovine – ponajviše tokom pripreme i izvršenja srpske vojne kampanje na dubrovačkom bojištu prethodne godine, između ostalog i na platformi prava na teritoriju do Neretve, što je ovo pitanje uvrstilo i među usvojene srpske strateške ciljeve[545] – nije ostavljao prostor za eksplicitan kompromis s hrvatskim zahtjevom za razgraničenjem na bazi administrativnih granica Banovine Hrvatske.[546] Takav zaključak više nego uvjerljivo nameće se i iz dijela izlaganja srpskog političkog lidera Radovana Karadžića na navedenom jahorinskom savjetovanju. On je najprije optužio mostarske Srbe za slabu borbenost i da je u dotadašnjim borbama od njih 13.000 učestvovala tek jedna grupa, a zatim izrekao i jasnu, samo naizgled bespotrebnu, ogradu da „nemamo pravo reći da granica nije na Neretvi".[547] On očito nije tvrdio da granica jeste na Neretvi, već da nema pravo reći

[544] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 26.05.-31.07.1992*, 97-98.

[545] U dokumentu nazvanom *Deklaracija o budućnosti Srpske Hercegovine*, koji je razmatran na saboru Srba u Bileći u oktobru 1992, te aktualizovan više puta na raznim okupljanjima zavičajnih klubova hercegovačkih Srba u Beogradu i saborovanjima u Bileći tokom 1993. i 1995. godine, srpske granice u Hercegovini navedene su po sljedećem: lijevom obalom Neretve od sela Krupe do Grabovice, preko planine Prenj (Zelena glava, 2.203 m), do Neretve s Bijelom i Borcima, zatim laktom Rakitnice i padinama Bjelašnice, Visočice (1.967 m), Treskavice (2.086 m), prevoja Rogoj, Jahorine (1.910 m), dolinom Prače i Limom. Na jugu dotadašnja granica općina Trebinje i Neum, postojeća granica s Hrvatskom, komunikacija Trebinje – Dubrovnik do Dupca. Na jugu granica da ide od Dupca i zahvati jadransku obalu do rta Oštro. Nedeljko Popara i drugi, ***Hercegovački korpus: prilozi za monografiju***, SKPD „Prosvjeta", Bileća, 2017, 515-525.

[546] Iz istih razloga hrvatski kompromis u Bosanskoj Posavini nije mogao biti izražen drugačije nego kao nužnost da se „vodi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama".

[547] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 26.05.-31.07.1992*, 92-97.

da nije, što je suštinska razlika. Pogotovu u svjetlu činjenice da je narednog dana trebala početi ofanziva HV-a i HVO-a koja će za rezultat imati odbacivanje srpskih snaga od Neretve, praktično na granice bivše Banovine Hrvatske, o čemu će biti riječi na narednim stranicama.

Takvi su bili parametri za političke pregovore o etničkom razgraničenju. Početni parametri za vojno rješavanje teritorijalnog pitanja ogledali su se kroz elemente oružanih snaga na ovom prostoru.

Početkom rata u Hrvatskoj, na južnom bojištu, pod kojim podrazumijevamo jadransku obalu istočno od ušća Neretve i njeno hercegovačko zaleđe, JNA je odredila dva operativna pravca za svoje djelovanje: iz Trebinja i Herceg-Novog prema Dubrovniku i iz Mostara prema Splitu. Sredinom septembra 1991. formirana je Operativna grupa 2 (OG-2) s komandnim mjestom u Kifinom Selu i zadatkom da izbije „na jadransku magistralu od Neuma do, zaključno, sa Prevlakom". Pod svojom komandom imala je snage 2. korpusa (Podgorica), Vojnopomorskog sektora Kumbor, jedinice iz sastava crnogorske TO i TOSRBiH s područja istočne Hercegovine, kao i snage MUP-a Crne Gore. Vazdušnu podršku davale su avijacijske jedinice iz Mostara i Podgorice. Prvobitne snage OG-2 bile su angažovane na dubrovačkom pravcu. Na pravac Mostar – Split u septembru 1991. uveden je dio snaga 37. korpusa (Užice).[548] Sve jedinice na prostoru Nevesinja i Mostara potčinjene su Komandi 37. korpusa, koja je svoj IKM na čelu sa komandantom korpusa generalmajorom Milanom Torbicom također formirala u Kifinom Selu.[549]

Nakon sloma JNA u Republici Hrvatskoj i postizanja sporazuma o izmještanju njenih efektiva, iz Rijeke je brodovima Ratne mornarice predislociran kompletan 13. korpus JNA i raspoređen na području

[548] Marijan, ***Slom Titove Armije***, 312-314.

[549] Uz dio Komande 37. korpusa došle su i prištapske jedinice. Najveća operativna jedinica koja je došla bio je 208. map iz Valjeva. Puk je u svom sastavu imao had 155 mm, had 122 mm D-30 i divizion VBR „Plamen". Popuna ljudstvom je, kao i u drugim jedinicama JNA bila otežana, pa je to riješeno popunom lokalnim nevesinjskim Srbima. Zoran Janjić, ***Nevesinjska brigada u ratu 1992 - 1995***, Opština Nevesinje - Opštinska boračka organizacija Nevesinje - Udruženje Nevesinjaca u Beogradu, Nevesinje - Beograd, 2017, 46-47.

istočne Hercegovine, s komandnim mjestom u Bileći.[550] U reorganizaciji JNA naređenoj krajem 1991. i realizovanoj početkom 1992. godine, u kojoj su snage JNA na većem dijelu teritorije Bosne i Hercegovine objedinjene u sastavu 2. VO sa sjedištem u Sarajevu, teritorija Hercegovine skupa s teritorijom Crne Gore definisana je kao zona 4. VO sa sjedištem u Podgorici. Komandant ove grupacije bio je general Pavle Strugar, a u njen sastav ušli su: 2. korpus (Podgorica), 13. korpus (Bileća), dijelovi sarajevskog 4. korpusa (snage na području Foče, Rudog, Čajniča i Kalinovika, kao i snage u dolini Neretve) i dijelovi Vojno-pomorskog sektora Boka.[551]

Nakon međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine uslijedila je posljednja transformacija JNA na njenoj teritoriji, koja se ogledala u objedinjavanju svih njenih efektiva, dobrovoljačkih i snaga srpske TO, u sastavu 2. VO i preimenovanju ove strategijske grupacije JNA u Vojsku SrRBiH. U okviru toga u sastav VSrRBiH preuzeti su i hercegovački dijelovi 4. VO. Na sastanku u Trebinju, na kojem je vršen dogovor o dinamici ovog preuzimanja i na kojem su uz komandante vojnih oblasti učestvovali predstavnici SSNO iz Beograda, komandant 4. VO general Pavle Strugar istakao je da je na hercegovačkom frontu u tom trenutku bilo angažovano ukupno 18.500 ljudi, od kojih je s teritorije Bosne i Hercegovine trebalo povući 4.239 starješina i vojnika.[552] Od ovog broja, predviđenog za povlačenje, najveći dio odnosio se na snage 3. brigade TO Crne Gore, a ostatak na dijelove drugih jedinica podgoričkog korpusa. Preostale snage i sredstva trebali su biti objedinjeni u sastavu 13. korpusa koji je u okviru VSrRBiH preimenovan u Hercegovački korpus (HK). U sastav ovog korpusa ušle su 23. brigada (Bileća), 472. mtbr (Trebinje), 10. mtbr (Mostar), 13. mtbr (Nevesinje), jedinice iz sastava dotadašnjeg 13. korpusa: 13. map, 13. mpoap, 13. lap PVO, 13. bVP, 13. bv, 13. snb, 13. atb, prištapske jedinice Komande HK i korpusna pozadinska baza, te iz sastava srpske TO: OdTO Borci, OdTO Berkovići-Stolac i OdTO Ljubinje koji su pretpočinjeni 23.

[550] Manojlo Milovanović, ***Istine i zablude o ratu u Bosni i Hercegovini (1992. - 1995. godine)***, Udruženje defendologa Republike Srpske, Banja Luka, 2005, 55.
[551] Marijan, ***Slom Titove Armije***, 327.
[552] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 14.02.-25.05.1992*, 325.

brigadi, i OdTO Trebinje pretpočinjen 472. mtbr, kao i OdTO Bijelo Polje, OdTO Baćević i OdTO Klepci-Tasovčići-Prebilovci te jedan broj manjih odreda. Ovim nisu bile obuhvaćene snage VSrRBiH s područja Čajniča, Foče, Gacka, Rudog i Kalinovika, koje su također ušle u organski sastav HK.[553] Prvobitno je zona Hercegovačkog korpusa obuhvatala općine: Trebinje, Ljubinje, Neum, Stolac, Bileća, Gacko, Nevesinje, Kalinovik, Foča, Goražde, Čajniče, Rudo, te dijelove općina Čapljina, Mostar, Jablanica i Konjic.[554]

Na području Hercegovine, kao i na drugim do sada spominjanim dijelovima Bosne i Hercegovine, odbrambene pripreme pred sve izvjesnijom ratnom prijetnjom odvijale su se na više kolosijeka istovremeno.

U okviru Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine ovaj prostor pokrivao je Okružni štab TO Mostar, pod čijom su se komandom nalazile jedinice i štabovi TO općina Bileća, Čapljina, Čitluk, Gacko, Grude, Jablanica, Konjic, Lištica, Ljubinje, Ljubuški, Mostar, Neum, Nevesinje, Posušje, Prozor, Stolac i Trebinje.[555] Okružni štab, u procesima o kojima je bilo riječi, u cijelosti je stavljen u funkciju provedbe politike i planova jugoslavenskog vojnog vrha. U tom cilju potpuni oslonac našao je u općinama istočne Hercegovine, u kojima je apsolutnu vlast imao SDS. U ovim općinama JNA je krajem ljeta 1991. godine vratila prethodne godine oduzeto naoružanje TO, ljudstvo je mobilisano i naoružano, a zatim upotrijebljeno u operacijama JNA u dubrovačkom zaleđu. Ove aktivnosti podržavao je RŠTOSRBiH, koji je krajem februara 1992. u Trebinju uspostavio i svoje istureno komandno mjesto.[556]

U zapadnohercegovačkim općinama u kojima je apsolutnu vlast imao HDZ, općinske strukture TO su, na osnovu ustavne pozicije općina kao subjekata općenarodne odbrane, ipak stavljene u funkciju zaštite

---

[553] Praljak, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, (prema naređenju Komande Hercegovačkog korpusa, Str.pov.broj: 229-90, 26. 5. 1992). **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 26.05.-31.07.1992*, 67.

[554] Popara i drugi, ***Hercegovački korpus***, 35-36.

[555] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 164.

[556] Stjepan Šiber, ***Prevare, zablude, istina***, Rabic, Sarajevo, 2001, 29.

teritorije, u tom cilju razvijane su i ojačavane i takve su zadejstvovane početkom oružanog sukoba.[557]

U općinama u kojima zbog strukture stanovništva i općinskih vlasti nije bilo moguće upotrijebiti snage TO, koje su po Ustavu Bosne i Hercegovine bile nadležne i namijenjene organizaciji odbrane teritorije, zaštiti stanovništva i ustavnog poretka, razvijane su paralelne strukture. Patriotska liga u Hercegovini organizovana je na zajedničkim osnovama i uz učešće rukovodstva PLBiH. U ljeto 1991. godine prva znatna količina pušaka na području Mostara dobavljena je prijateljskim vezama iz zapadne Hercegovine. Organizovana je i tajna proizvodnja ručnih granata i eksplozivnih sredstava. U Mostaru su svi Bošnjaci iz rezervnog sastava policije, čija je mobilizacija izvršena početkom septembra 1991. godine, na simboličan način postali dio Patriotske lige. Nakon mobilizacije rezervnog sastava MUP-a i stvaranja uslova počelo je naoružavanje članova PL naoružanjem nabavljenim iz Hrvatske. Naoružanje je dijeljeno sukcesivno na području od Stoca, Dubrava, Gubavice, Bune, Blagaja, Podveležja, Gnojnica, Mostara, Bijelog Polja,

[557] U izvještaju specijalnog povjerenika hrvatskog ministra odbrane Gojka Šuška za Bosnu i Hercegovinu, koji se odnosi na stanje nastalo početkom referenduma za nezavisnost Bosne i Hercegovine, kaže se da je „na temelju odluka KŠ Kupresa i Tomislavgrada u toku noći izvršena je mobilizacija dijela TO u tim općinama". Pukovnik Ante Mikulić, *Izvješće o događajima od 29.02./01.03.1992.god.*,http://www.slobodanpraljak. com; U izvještaju istog visokog oficira pisanom 2. marta kaže se da su s nekim važnim događajima kojima se izvještaj bavi „upoznati svi općinski štabovi TO, postrojbe HV u neposrednom dodiru, uspostavljeno je stalno timsko dežurstvo u potrebnom obimu i štabova i postrojbi". Pukovnik Ante Mikulić, *Izvješće o događajima od 02.03.1992. god.*, http://www.slobodanpraljak.com. Izvještaj iz Čapljine, datiran 5. aprila 1992. godine, ovjeren je pečatom na kojem piše: „ŠTAB TERITORIJALNE ODBRANE ČAPLJINA", a da ne bude zabune u pogledu toga ko je koristio pečat i na koji štab se izvještaj odnosi, u sredini pečata je umjesto grba SRBiH stajao hrvatski grb sa šahovnicom. *Izvještaj*, Čapljina 05. 04. 1992. http://www.slobodanpraljak.com; Na vanrednoj sjednici SO Ljubuški održanoj 7. aprila 1992. izvještaj o stanju nastalom nakon početka agresije podnio je komandant OpŠTO Ljubuški Davorin Vučić. *Zapisnik s izvanredne sjednice Skupštine općine Ljubuški, održane u utorak, 7.04.1992. godine u dvorani „Agroprom-a" Ljubuški s početkom u 11 sati*. http://www.slobodanpraljak.com; Još 16. aprila 1992. komandant OG „Jugoistočna Hercegovina" izvršio je postavljenje na dužnost „zapovjednika Stožera TO Čapljina". HVO, OG „Jugoistočna Hercegovina", 16. 4. 1992. http://www.slobodanpraljak.com.

Jablanice, Konjica i sve do Bjelimića. Količina naoružanja podijeljena iz ovog izvora bila je oko 4.500 pušaka. Od snaga PL i rezervnog sastava MUP-a RBiH, kao i znatnog broja patriota svih nacionalosti s područja Mostara, 7. aprila 1992. formiran je Samostalni mostarski bataljon. Hrvati iz rezervnog sastava policije tajno su se povezali s organizacijom koju je, pod okriljem mostarskog HDZ-a, na području Mostara vodio Petar Zelenika. Razmjere i brojnost ove organizacije pokazali su se početkom aprila njenim prerastanjem u Hrvatsko vijeće obrane.[558]

Uvezanost hrvatskih političkih i vojnih faktora na području Hercegovine, posebno u dijelovima neposredno uz granicu, sa strukturama hrvatske države bila je široka i čvrsta, vjerovatno obuhvatnija i čvršća nego u prethodno objašnjenom primjeru Bosanske Posavine. Već smo citirali izvor koji dokumentuje uvezanost i koordinaciju svih općinskih štabova TO i jedinica HV u neposrednom dodiru, u cilju kojeg je bilo uspostavljeno „stalno timsko dežurstvo u potrebnom obimu i štabova i postrojbi“ i prije početka oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini.[559] Kao i u slučaju Posavine, nadležne komande Hrvatske vojske pratile su razvoj prilika i preduzimale mjere koje su procjenjivale kao nužne za zaštitu svojih strateških pozicija u Hercegovini. Početkom 1992. procjene hrvatskog vojnog vrha bile su da su dostignute linije JNA u zaleđu Dubrovnika idealne za nastavak napada prema Pločama, kao i za napad iz Knina, preko Kupresa, prema Livnu i dalje prema Čapljini.[560] General Janko Bobetko je 10. aprila 1992. imenovan za zapovjednika svih jedinica HV-a na južnom bojištu od Splita do Dubrovnika.[561] Bobetko je odmah po dolasku u Ploče 12. aprila naredio upućivanje određenih snaga HV-a u širi prostor Slipčića na području Čapljine, radi zaposjedanja

[558] Hadžiosmanović, 65-67.

[559] Pukovnik Ante Mikulić, *Izvješće o događajima od 02.03.1992. god.*, http://www.slobodanpraljak.com.

[560] Janko Bobetko, ***Sve moje bitke***, naklada autora, Zagreb, 1996, 200.

[561] *Naredba predsjednika RH*, Broj: PA7-28/1-92, Zagreb, 10. travnja 1992, navedeno prema: Bobetko, 202.

položaja s ciljem sprečavanja prodora JNA prema Čitluku.[562] Nekoliko dana kasnije, 15. aprila, Bobetko je uspostavio IZM (istureno zapovjedno mjesto) Južnog vojišta u Grudama. U generalovom odsustvu, kao odgovorni oficir na IZM-u određen je Milivoj Petković, kasniji načelnik Glavnog stožera HVO.[563]

Kao što je prethodno već bilo riječi, 8. aprila osnovano je Hrvatsko vijeće obrane. Ovo vijeće na području Mostara zaživjelo je 10. aprila, a pod svojom komandom imalo je već formirane četiri bojne (bataljona).[564] Krizni štab Mostara istovremeno je preduzeo napore na popuni i zaživljavanju OpŠTO Mostar, koji je profunkcionisao do 15. aprila.[565]

Relaksacija političkih odnosa u Bosni i Hercegovini nakon incidenata zabilježenih tokom provođenja referenduma o nezavisnosti nije dugo potrajala. Do ponovnog zaoštravanja odnosa i usložnjavanja situacije na terenu došlo je nakon što je srpska skupština 11. marta definitivno odbacila dokument nastao u okviru Cutileirove evropske incijative, nazvan Izjava o principima za nove ustavne aranžmane u Bosni i Hercegovini, o čemu je više riječi bilo u prethodnom poglavlju. Na širem području Mostara, kao i u drugim dijelovima zemlje, ponovo su postavljene barikade. Od 13. marta, kada je podignuta barikada u Dračevici, njihov broj stalno se povećavao. Na području Bijelog Polja postavljene su 18. marta barikade na putu Mostar – Sarajevo, jer je vojna policija JNA neovlašteno privela jednog od mještana.[566] Na prostoru između Neuma, Trebinja i Ljubinja, u rejonu mjesne zajednice Hrasno, incidenti su počeli 22. marta, gdje je, nakon pješadijske, s položaja JNA otvorena i artiljerijska vatra i granatirano više sela

[562] Vezu je trebalo održavati preko zapovjedništva u Čitluku, a sve oznake HV-a trebalo je skinuti s boraca i voditi ih kao dobrovoljne branitelje. Zapovjedništvo OZ Split - IZM Ploče, *Zapovjed*, Klasa: 8/92-01/17, Ur.br.: 6030-02/92-01, 12. 4. 1992, navedeno prema: Bobetko, 202.

[563] Bobetko, 206.

[564] Ove snage u početnom periodu imale su multietnički sastav. Procenat Bošnjaka u njihovim redovima bio je 25-30%. I jedinice HOS-a pod zapovjedništvom Blaža Kraljevića Ere bile su u značajnoj mjeri - do 40% - popunjene Bošnjacima. Hadžiosmanović, 47.

[565] Za komandanta OpŠTO Mostar 12. aprila postavljen je Šemsudin Hasić. Ibid., 48.

[566] „Grad i dalje 'zaključan'", **Oslobođenje**, 19. 3. 1992, 4.

neumske općine.[567] Nakon toga Stolac je bio blokiran barikadama na svim putnim pravcima.[568]

Srpska politika je u tim danima dovršavala naizgled apsurdnu strategiju omeđavanja etničke teritorije u dolini Neretve i formalizovanja paradržavnih institucija. Skupština srpskog naroda Opštine Konjic je 22. marta proglasila „srpske teritorije po etničko-geografskom principu".[569] Opštinski odbor SDS-a Mostar je 23. marta osnovao Skupštinu srpskog naroda Opštine Mostar, koja je donijela i odluku o utvrđivanju teritorija i područja koje obuhvata srpska opština na području Mostara.[570] Srpska opština Čapljina s privremenim sjedištem u Tasovčićima osnovana je na sličnom skupu održanom 24. marta. Također je donesena odluka o srpskoj teritoriji u koju su trebala ući naselja: Tasovčići, Klepci i Prebilovci, kao i sva ostala mjesta gdje ima srpskog življa, uključujući i grad Čapljinu. U područje ove opštine, po odluci osnivača, ulazilo je i zemljište čiji je vlasnik srpski narod kao i zemljište čiji su vlasnici nekada bili Srbi.[571]

Ovakve političke akcije imale su za posljedicu dalje zaoštravanje situacije na terenu. Nakon učestalih incidenata na području Mostara, gradske vlasti su od državnih organa tražile pomoć oko smirivanja situacije. Održan je sastanak mostarskih čelnika s članom Predsjedništva Fikretom Abdićem i potpredsjednikom Vlade Bosne i Hercegovine Miodragom Simovićem, te s predstavnicima JNA na čelu s komandantom 13. korpusa generalom Momčilom Perišićem, na kojem su učesnici tokom 2. i 3. aprila pokušavali iznaći mirno rješenje nastale situacije.[572] Dok je spomenuti skup još bio u toku, 3. aprila odjeknula je eksplozija autocisterne napunjene eksplozivom pored kasarne „Mostarski bataljon", poznatije kao Sjeverni logor, u kojoj je poginulo jedno lice

[567] „Ko je prvi počeo?", **Oslobođenje**, 23. 3. 1992, 1; Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 152.

[568] „Stolac odsječen barikadama", **Oslobođenje**, 2. 4. 1992, 3.

[569] Skupština srpskog naroda opštine Konjic, *Odluka o srpskim teritorijama*, Broj: 28/92, 22. 3. 1992, http://www.slobodanpraljak.com.

[570] „Osnovana skupština srpskog naroda", **Oslobođenje**, 24. 3. 1992, 12.

[571] „Formirana srpska opština", **Oslobođenje**, 25. 3. 1992, 3.

[572] Hadžiosmanović, 45.

i bilo tridesetak povrijeđenih.[573] Sastanak je prekinut, a sutradan su srpske snage u Sutini i Raštanima zatvorile ulaz u Mostar i postavile punktove u Kutima, Lišanima i Salakovcu. Komunikacija je bila moguća jedino preko Vojna, Đubrana, Raške Gore i Goranaca za Široki Brijeg i preko Vrdi za Drežnicu i Jablanicu te Posušje.[574]

Od 6. aprila pojačani su napadi snaga JNA u dolini Neretve. Već 9. aprila HVO je naredio evakuaciju stanovništva s područja Bune i Hodbine,[575] a 10. aprila došlo je do povlačenja hrvatskog življa s Dubravske visoravni.[576] Snage JNA 11. aprila zauzele su Stolac i tako ovladale skoro cijelom lijevom obalom Neretve južno od Mostara.[577] Narednog dana zaposjele su HE Mostar i pljačkale privredne objekte i civilno stanovništvo u Mostaru. Raketiran je Čitluk i Čapljina, a avijacija je djelovala po Širokom Brijegu, Kleku i Neumu.[578]

JNA je nastavila s aktivnostima na području Hercegovine. Oko Mostara je zaposjedala preostale dominantne objekte, a u gradu provodila klasičnu pljačku. Prilikom takvog pljačkaškog pohoda u Luci 13. aprila je došlo do borbe s pripadnicima TO. Na području Čapljine borbe su vođene oko kasarne, a narednih dana Čapljina je tučena artiljerijom i avijacijom. Artiljerijsko djelovanje JNA ostvareno je i po Mostaru, u kojem su i dalje vršene pljačke i hapšenje civila. Artiljerijom je tučeno područje Čitluka i putna komunikacija Mostar – Široki Brijeg.[579]

---

[573] „Jedan poginuo, tridesetak povrijeđenih“, **Oslobođenje**, 4. 4. 1992, 1; Poginuo je jedan rezervista JNA iz Ljubinja, šest rezervista je teže i dvadesetak lakše povrijeđeno. Janjić, 83.

[574] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 78-79; **ICTY**, Predmet IT-04-74-T: Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih, Presuda tom 1 od 6, 29. maj 2013, 219-226.

[575] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 79 i 121.

[576] Ibid., 79.

[577] ***Balkan Battlegrounds***, 154 i 156.

[578] **AARBiH**, GŠA 23/1-1 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 12. aprila 1992).*

[579] **AARBiH**: GŠA 23/1-2 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 13. aprila 1992).* GŠA 23/1-4 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 14. aprila 1992).* GŠA 23/1-5 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 15. aprila 1992).* GŠA 23/1-9 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 19. aprila 1992*).

Sjeverno od Mostara snage JNA nisu bile jake niti je bilo izražene inicijative u njihovom djelovanju. Na području Jablanice i Konjica gotovo neometano je tekao paralelni proces formiranja jedinica HVO-a i TORBiH. Ove snage blokirale su vojne objekte na području Konjica, a jedinice TO Konjic su 18. aprila zauzele kasarnu u Čelebićima i zaplijenile naoružanje i opremu. Zbog toga je komandant 2. VO general Milutin Kukanjac uputio prijetnje Konjicu. Jedna srpska jedinica iz Nevesinja zauzela je skladište TO Konjic u selu Borci, a na dominantnim zemljišnim objektima oko Konjica uređeni su artiljerijski položaji JNA.[580] Nakon prijetnji, krajem aprila započeo je i stvarni napad JNA i srpskih snaga pod njenom komandom na Konjic.[581] Napad je odbijen, a 5. maja uspješnom akcijom snaga TO i HVO-a zauzet je vojni objekat "Ljuta", u kome je bilo smješteno naoružanje i oprema TO za općine Konjic, Jablanica i Prozor. Ovo skladište je zatim dejstvom borbene avijacije JNA uništeno.[582] Nakon toga oslobođen je centar veze na Zlataru, a 25. i 26. maja snage TO i MUP-a Konjica i Hadžića, uz podršku HVO-a, zauzele su Bradinu i ovladale Ivan-planinom, otvorivši komunikaciju prema Sarajevu.[583]

Za to vrijeme pojačavala su se ratna dejstva u dolini Neretve južno od Jablanice. Borbe su se vodile na području Mostara i Čapljine, a artiljerijskoj vatri i dejstvima borbene avijacije JNA bili su izloženi dijelovi Širokog Brijega i Čitluka.[584]

U pozadini ratnih dešavanja tekli su uporedni politički procesi, čiji su značaj i težina do izražaja došli u narednim događajima. Krizni štab

---

[580] **AARBiH**, GŠA 23/1-11 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 20. aprila 1992*).

[581] **AARBiH**, GŠA 23/1-25 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 30. aprila 1992*).

[582] Osim skladišta s naoružanjem i opremom oslobođen je i vojni objekat "ARK", koji je predstavljao IKM Vrhovne komande OS SFRJ i koji se nalazio pored skladišta "Ljuta". Slobodan Praljak, ***Kronologija događaja na teritoriji općine Konjic 1992. i 1993. godine***, http://www.slobodanpraljak.com, 7.

[583] Ibid., 10.

[584] **AARBiH**: GŠA 23/1-18 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 24. aprila 1992).* GŠA 23/1-19 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 25. aprila 1992)*. GŠA 23/1-25 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 30. aprila 1992.*)

Skupštine Opštine Mostar 29. aprila donio je odluku o povjeravanju odbrane Mostara oružanim snagama HVO Mostar.[585]

U vrijeme kada je u Sarajevu trajala drama izazvana hapšenjem predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića od strane JNA, 2. maja uvečer i Mostar je doživio najteži napad od početka rata. Bjesomučno i neselektivno gađano je i razarano područje cijelog grada.[586] I narednog dana trajali su artiljerijsko-raketni i pješadijski napadi na Mostar, a Hercegovinu su nadlijetali avioni JNA, koji su vatrom djelovali po općinama Široki Brijeg, Čitluk i Ljubuški.[587] Napadi su stalno pojačavani i 5. maja bili su posebno teški. Komandant 13. korpusa general Momčilo Perišić dao je Kriznom štabu Mostara ultimatum da se snage branilaca povuku s lijeve obale Neretve i kontrolu na ovoj strani prepuste JNA i srpskim vlastima te da se na tim pozicijama sačeka kraj političkih pregovora.[588]

Perišićev zahtjev mapirao je razliku u gledanju srpske i hrvatske nacionalne elite po pitanju razgraničenja ovih dvaju naroda u dolini Neretve. Narednog dana o tome se pregovaralo u Gracu i, kako smo već naglasili, nije postignuta saglasnost, ali je na osnovu takve „nesaglasnosti" zaključeno da prestaju razlozi za međusobne oružane sukobe. Protivrječnost ove pozicije mogla je biti prevaziđena samo daljim oružanim sukobima, ako bi se oni odigravali slijedom logike i duha sporazuma.

---

[585] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 122. Treba naglasiti da je ova odluka sadržavala i niz odredbi kojima je Krizni štab Mostara nastojao očuvati funkcionalnim temeljne principe državnosti Bosne i Hercegovine na prostoru na koji se odluka odnosila, pa je HVO obavezala da poštuje važeće odluke legalnih organa vlasti, da koordinira sve akcije s legalnim organima vlasti u RBiH i da po prestanku ratnih djelovanja i oslobođenju Mostara prihvati sva rješenja donesena od legalnih organa vlasti. Hadžiosmanović, 51. HVO, osim preuzimanja komande nad odbranom Mostara, druge odredbe ove odluke nije ispoštovao.

[586] **AARBiH**, GŠA 23/1-28 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 2. maja 1992*).

[587] **AARBiH**, GŠA 23/1-29 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 4. maja 1992*).

[588] **AARBiH**, GŠA 23/1-30 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 5. maja 1992*).

Jedinice HVO-a zauzele su kasarnu u Čapljini, čime su snage JNA bile potpuno izbačene s desne obale Neretve na ovom dijelu teritorije. Napad je, po naređenju komandanta OG „Jugoistočna Hercegovina“ i odobrenju zapovjednika Južnog vojišta HV, počeo 10. maja. Četvrtog dana na pistu u krugu kasarne spustilo se 7-8 helikoptera JNA i evakuisalo ranjenike i većinu pripadnika garnizona. Ovaj helikopterski desant nije tučen vatrom niti je tražena artiljerijska podrška za uništavanje ove lahke mete na zemlji.[589]

S druge strane, 11. maja u ranim jutarnjim satima srpske snage otpočele su napad s ciljem potiskivanja branilaca Mostara na desnu obalu Neretve. Napad je izveden iz pravca Sjevernog logora, obilaznicom na istočnoj strani grada, iz pravca Južnog logora, aerodroma Ortiješ i heliodroma Rodoč. Napad je trajao više od 12 sati, a nakon toga civili i vojnici su se povukli na desnu obalu Neretve. Srpske snage zauzele su cijelu lijevu obalu Neretve do HE Salakovac na sjeveru Mostara.[590]

Iako je lijeva obala Neretve na području Mostara zauzeta kao „srpska teritorija“, uvrštena i u strateške ciljeve srpskog naroda, njeni osvajači ponašali su se baš kao da je u pitanju privremeni plijen i trudili su se da je u što kraćem vremenu što temeljitije opljačkaju i devastiraju. Ova pljačka bila je praćena i zločinima nad civilima koji nisu uspjeli preći na desnu obalu rijeke.[591]

Nakon toga došlo je do određene reorganizacije i znatnih promjena odnosa na strani branilaca Mostara. Za komandanta snaga HVO Mostar 10. maja postavljen je Jasmin Jaganjac.[592] Znatno je ojačan HVO i potenciran njegov opći značaj kao organa vojne i civilne vlasti, pa je 15. maja HVO, kojem je Krizni štab prethodno povjerio odbranu Mostara,

[589] Bobetko, 270.

[590] Hadžiosmanović, 63. Suad Ćupina, tadašnji komandant Samostalnog mostarskog bataljona, tvrdi da je pad lijeve obale Neretve bio posljedica izdaje HVO, čije su se snage povukle sa svih položaja na lijevoj obali počevši od Drežnice na sjeveru, pa do Bune i Žitomislića južno od Mostara, i da je time Samostalni mostarski bataljon doveden u bezizlaznu situaciju. Suad Ćupina, ***Izdaja i odbrana Hercegovine '91.-'95.***, VKBI, Sarajevo, 2006, 268.

[591] Hadžiosmanović, 63.

[592] Ibid., 64.

ukinuo taj isti Krizni štab i formirao umjesto njega Savjet za posebne namjene u okviru svog općinskog stožera, kao izvršni organ vlasti.[593]

Dok su HVO i TORBiH bili u procesu reorganizacije i dooružavanja, srpske snage, zauzevši lijevu obalu Neretve, bile su zauzete rušenjem mostova, ljudskih i simboličkih - pljačkanjem i ubijanjem civila, i fizičkih - rušeći mostove na Neretvi, osim Starog mosta.[594]

Nakon izvršenih priprema, operacija HV-a, HVO-a i dijela snaga TORBiH u dolini Neretve, koju je isplanirao i njome komandovao zapovjednik Južnog vojišta HV general Janko Bobetko, a koja je imala kodno ime „ČAGALJ“, počela je 7. juna.[595] Prvog dana borbi snage HV-a i HVO-a prešle su na lijevu obalu Neretve i oslobodile cijelo područje Čapljine.[596] Narednog dana zauzele su Tasovčiće, istočno od Čapljine, gdje su kompletne jedinice srpske TO napustile položaje, a do 11. juna brdo Orlovac i mjesta Varda, Čule i Kruševo jugozapadno, te Jasenicu i Slipčiće na jugu.[597]

Komandant HK general Radovan Grubač 12. juna izvijestio je svoju pretpostavljenu komandu da se sa svojim snagama u potpunosti izvukao na lijevu obalu Neretve.[598] Tog dana započele su i borbe za oslobođenje Mostara. Samostalni mostarski bataljon izvršio je forsiranje Neretve i razbio neprijateljske linije na lijevoj obali rijeke. Samostalna četa Mehe Mušića sa snagama HVO-a izvršila je napad na Raštane i izbila na komunikaciju M-17 na lokalitetu HE Mostar. Neprijatelj je potisnut prema rejonu Humi – Lišani. Iz kasarne Sjeverni logor srpske snage povlačile su se preko Zalika, obilaznom cestom prema Podveležju i dalje prema Nevesinju. Na ovoj komunikaciji napala ih je četa TO Podvelež i potpuno ih razbila.[599]

---

[593] Ćupina, 267 .

[594] 24. maja srušen je Lučki most. **AARBiH**, GŠA 23/1-46 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 25. maja 1992).* 30. maja srušen je most između hotela “Bristol” i “Neretva”. **AARBiH**, GŠA 23/1-51 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 31. maja 1992*).

[595] ***Balkan Battlegrounds***, 157; Bobetko, 252.

[596] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 79.

[597] ***Balkan Battlegrounds***, 156-157; **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 26.05. - 31.07.1992*, 120.

[598] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 26.05. - 31.07.1992*, 149.

[599] Hadžiosmanović, 80-81.

Jedinice HV-a i HVO-a Čapljina zauzele su 13. juna raskršće Rečica i mjesta Bivolje Brdo i Lovke, a zatim munjevito napredovale istočno do periferije Stoca. Napredovanje na sjever nastavljeno je od Bivoljeg Brda preko Pijesaka i Gubavice prema Buni. Ove snage su 15. juna konsolidovale svoje pozicije oko Stoca i zauzele jako srpsko uporište Hodovo.[600] Narednog dana ovladale su područjima Bune i Jasenjana.[601] Snage pod komandom generala Bobetka spojile su se 17. juna u rejonu mostarskog aerodroma, čime je postignut ključni cilj operacije. Nakon toga hrvatske snage i jedinice TORBiH čistile su područje Bijelog Polja na sjeveroistoku i podnožje Veleža na istoku.[602] U napadu započetom 19. juna ostvaren je proboj srpskih linija i narednog dana snage branilaca Mostara ovladale su Vrapčićima, Potocima i Livčem, a zatim i HE Salakovac, Ravnima, Prigrađanima i Podgoranima i izbile na cestu koja vodi za Zijemlje, primoravši srpske snage da se povlače prema Nevesinju lošim sporednim putevima.[603]

Slom srpske vojske u dolini Neretve bio je munjevit i potpun, tako da je o njegovim uzrocima general Mladić već 21. juna u Nevesinju diskutovao sa srpskim političkim aktivom istočne Hercegovine. Na ovom sastanku mnogi od učesnika, i vojnika i političara, isticali su da je masovno uvjerenje stanovništva izraženo u glasinama da je dolina Neretve prodata i predata.[604]

Dijelovi jedinica HVO-a i TORBiH 22. juna najprije su pomjerili liniju odbrane u Podveležju do rejona Banjdola,[605] da bi se sutradan povukli prema Mostaru.[606] Srpske snage su nakon toga na ovom dijelu preduzele protivnapad s ciljem da onemoguće napredovanje protivnika prema Nevesinju. Iako je spočetka ostvario privremeno napredovanje, napad je zaustavljen, a nakon njihovog odbacivanja prema polaznim

[600] ***Balkan Battlegrounds***, 157.
[601] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 126.
[602] ***Balkan Battlegrounds***, 157.
[603] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 126.
[604] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 26.05. - 31.07.1992*, 193-211.
[605] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 127.
[606] **AARBiH**, GŠA 18-1/3 (*Obavljeni razgovori u Mostaru sa k-dama HVO i Mostarske brigade, izvještaj – dostavlja*, 26.07.1992. (u potpisu Hadžiahmetović Hamed)).

položajima ove snage do 28. juna stabilizovale su svoju odbranu na liniji Patkovići – Guberača – Smajkić – tt 744 – Banjdol – Kružanj – Čobanovo polje.[607]

Istog dana, 28. juna, snage OpŠTO Konjic izvele su napadna borbena dejstva pod kodnim nazivom „OGANJ“, s ciljem da oslobode Borak i napreduju ka Nevesinju, te odbace srpske snage u predjelu Bjelimića i napreduju prema Kalinoviku. Konjičkom HVO-u bila je dodijeljena zasebna zona u okviru planiranih borbenih dejstava i predviđen mehanizam koordinacije i sistem održavanja veza, bez međusobnog pretpočinjavanja.[608] Napad je, nakon višednevnih borbi, završen neuspjehom. Snage HVO-a nisu pružile nikakvu podršku jedinicama TO Konjic, što je rezultiralo krajnjom zategnutošću odnosa između dviju formacija u narednom periodu.[609] Razloge odbijanju HVO-a da sadejstvuje snagama TORBiH na pravcu Konjic – Nevesinje, što bi u značajnoj mjeri podržalo dejstva združenih jedinica na pravcu Mostar – Nevesinje i napredovanjem na spomenutom pravcu ostavilo Mostar izvan dometa srpske artiljerije, treba tražiti u činjenici da bi takav razvoj događaja oslobodio znatne snage iz Hercegovine, prvenstveno s područja Konjica, za eventualna dejstva u samoj dolini Neretve, ali i prema Sarajevu s ciljem njegove deblokade, što politici koja je stvorila i vodila HVO nije odgovaralo.[610]

Nekoliko dana kasnije, 8. jula, na spomenutom pravcu prema Nevesinju, u rejonu Podveležja, snage HVO-a započele su nova napadna dejstva. Ostvaren je proboj linija odbrane i privremeni prodor u dubinu

---

[607] Praljak, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, 23.

[608] **AARBiH**, Armijski štab Konjic, Štabu HVO Konjic: *Usaglašavanje ratnih dejstava na teritoriji opštine Konjic*, Broj: l-111/92, 25. 6. 1992.

[609] Praljak, ***Kronologija događaja na teritoriji općine Konjic 1992. i 1993. godine***, 17.

[610] U pismu hrvatskom generalu Mati Šarliji Dajdži upućenom od strane OpŠTO Konjic navodi se da nije bilo problema u odnosima TO i HVO sve do pojave spomenutog generala i njegove jedinice na području općine. Također se konstatuje da „Muslimani sa ovih prostora“ ne žele ići u brigadu koja nosi naziv „Kralj Tomislav“, kao što ni HVO ne želi u borbenim aktivnostima prelaziti Ivan-sedlo, jer to „prelazi granicu njihovog zadatka“. **AARBiH**, Oružane snage Konjic, *Komandantu 1. bosanskohercegovačke brigade „Kralj Tomislav“*, Broj: 01/91-1, 17. 6. 1992.

rasporeda snaga VSrRBiH, koji je zaustavljen dejstvima avijacije i jakom minobacačkom vatrom. Snage HVO-a su se povukle.[611] HVO je mostarskom bataljonu TO naredio da narednog dana, 9. jula, preuzme prvu liniju u rejonu Podveležja. Po preuzimanju linije, jedinice Mostarskog bataljona izvijestile su da na bojištu nigdje nema pripadnika HVO-a, a da su srpske snage vrlo blizu. Došlo je do borbe u kojoj je poginulo 7 i ranjeno 15 boraca bataljona.[612]

Ove žrtve, nastale kao posljedica sve slabije saradnje i koordinacije između HVO-a i ARBiH, zaoštrile su međusobne odnose, ali i raščistile stvorene protivrječnosti i jasno odredile pravac vojno-političkih aktivnosti. Već sutradan, GŠOSRBiH uputio je naređenje komandi bataljona da preduzme mjere izlaska iz bratskog zagrljaja HVO-a, koji je pokazivao sve jasniju namjeru da u tom zagrljaju uguši saveznika. Mjere su podrazumijevale: stvaranje uslova za povećanje brojnosti i razvijanje jedinice nivoa brigade; promjenu oslonca u logističkom snabdijevanju preko najbliže komande ARBiH; preuzimanje normativnih akata, koji su u Mostar dostavljeni preko OkŠO Zenica, a koji se odnose na ARBiH i njihovu primjenu; naoružanje i MTS trebalo je nabavljati „prema mjesnim prilikama“, a sve fakture slati na isplatu GŠOSRBiH.[613]

Neke od predviđenih mjera brzo su realizovane. Tako je već 19. jula naređenjem GŠOSRBiH formirana Prva mostarska brigada.[614] S druge strane one su izazvale i negativne reakcije HVO-a i povećale složenost međusobnih odnosa, u kojima je trzavica i poteškoća bilo od samog početka.

Ovi problemi trebali su biti riješeni potpisivanjem Sporazuma o saradnji i prijateljstvu između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske u Zagrebu 21. jula. Ovim sporazumom je Oružani dio Hrvatskog vijeća obrane definisan kao sastavni dio jedinstvenih Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, a civilna vlast, nastala u ratnim

---

[611] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 127.

[612] **AARBiH**, GŠA 18-1/3 (*Obavljeni razgovori u Mostaru sa k-dama HVO i Mostarske brigade, izvještaj – dostavlja*, 26.07.1992. (u potpisu Hadžiahmetović Hamed)).

[613] **AARBiH**, GŠ OSRBiH, *Naređenje*, Broj: 02/349-337, 10. 07. 1992. Ovim naređenjem je za komandanta Samostalnog mostarskog bataljona imenovan Arif Pašalić.

[614] Hadžiosmanović, 60.

uslovima u okviru HVO, trebala se što prije uskladiti s ustavnopravnim poretkom Republike Bosne i Hercegovine, o čemu su se trebali povesti razgovori. Najviši nivo rukovođenja i komandovanja ARBiH odmah je uznastojao postići pomak i poboljšanje situacije u duhu spomenutog sporazuma, pa je nastojao sagledati probleme i iznaći adekvatne pravce djelovanja. U tom nastojanju zadužio je posebnu komisiju koja je 24. i 25. jula u Mostaru obavila razgovore s komandama HVO-a i Prve mostarske brigade ARBiH. Predstavnici ARBiH istakli su uzroke zategnutosti u dugom nizu činjenica predočenih komisiji. Najvažnije od njih ovdje ćemo navesti izostavljajući dijelove koje smo već apostrofirali u kontekstu izlaganja o borbenim dejstvima.

Između ostalog navedeno je: da vojna policija HVO-a privodi borce ARBiH i primorava ih da potpišu pristupnice HVO-u; da se privodi i sam komandant Arif Pašalić i zadržava na razgovorima po nekoliko sati; da mu se daju primjedbe na to što šalje izvještaje Vrhovnoj komandi u Sarajevo i postavlja mu se pitanje šta je dobio „od Republike" od MTS-a; da se vrši atak na grb s ljiljanima kao zvanični državni simbol; da se stalno nameće imperativ da se hercegovački Bošnjaci moraju pomiriti s činjenicom „da je ovo Hrvatska"; da se stavlja primjedba zašto su u jedinici Srbi koji su u njoj aktivni od prvog dana borbi; da se postavlja pitanje zašto jedinica jača u ljudskom potencijalu, kada je HVO donio akt kojim se zabranjuje povećanje brojnog stanja; da je HVO napisao naređenje o smjeni Arifa Pašalića; da je u noćnim satima policija HVO-a oduzela radiouređaj Mostarske brigade kako bi ograničila mogućnosti komunikacije; da HVO nije dozvoljavao komandantu Pašaliću da istupa pred sredstvima informisanja; da HVO vrbuje ljude na razne načine; da je, iako je Samostalni mostarski bataljon bio nosilac zadatka u prelasku na lijevu obalu Neretve, a samo 40 policajaca HVO-a učestvovalo u tome, preko Radio Mostara objavljeno da su postrojbe HVO-a oslobodile Mostar; da policija HVO-a oduzima oružje borcima ARBiH na ulicama; da je prilikom oslobađanja Huma sve zarobljeno naoružanje borcima Mostarske brigade oduzeo HVO; da je 16. juna 1992. napad na Forticu izvela četa Podveležje i tom prilikom zarobljeno je: 36 raznih motornih vozila, 2 baterije haubica (122 mm i 155 mm), municija za haubice i MB-82 i 120 mm, karte i razna

dokumenta. Policija HVO-a je sva zarobljena sredstva blokirala i onda je HVO sve to odvezao, a borci bataljona bili su nemoćni; da se pljačka i odvozi društvena imovina; da se ljekarima prijeti otpustom s radnog mjesta ako ne potpišu prisegu Herceg-Bosni.[615]

Bio je to presjek karakterističnih pojava i devijacija koje su opterećivale i usložnjavale međusobne odnose ARBiH i HVO na području Hercegovine, koje su, bez ostvarenja kompromisnih rješenja koje je sadržavao spomenuti međudržavni sporazum, te odnose neumitno vodile budućem otvorenom sukobu dviju vojnih formacija, kao oružanih snaga dviju državnih i političkih koncepcija. Slične pojave bile su karakteristični indikatori politike vođene na platformi paradržavne ideje Herceg-Bosne i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine.

Karakteristični problemi u odnosima HVO-a i TORBiH/ARBiH

U poglavlju „Cutileirov plan i diplomatski napori međunarodne zajednice od početka rata do Londonske konferencije" nastojali smo objasniti političke i diplomatske osnove historijskih procesa kojima se bavimo. U tom kontekstu nastojali smo u dovoljnoj mjeri objasniti i odnos hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini i njenu prividnu protivrječnost. Ona se u svom vremenu, prema bosanskohercegovačkim političkim faktorima i prema međunarodnim diplomatskim, političkim i vojnim predstavnicima i sama objašnjavala i opravdavala. Jedan od temeljnih argumenata koji je u ovim nastojanjima korišten jeste argument o nespremnosti državnih organa Bosne i Hercegovine i njenih odbrambenih struktura za odbranu zemlje. Njime je opravdavana svaka separatistička i antibosanska politika vođena na platformi ideje Herceg-Bosne. Ovdje ćemo ukratko na nekoliko karakterističnih primjera pokazati neutemeljenost takvog argumenta u stvarnosti historijskih procesa.

[615] **AARBiH**, GŠA 18-1/3 (*Obavljeni razgovori u Mostaru sa k-dama HVO i Mostarske brigade, izvještaj – dostavlja*, 26.07.1992. (u potpisu Hadžiahmetović Hamed)).

U okviru ovog poglavlja, u dijelovima koji se odnose na tok oružanog sukoba na području Kupresa, Posavine i Hercegovine, na osnovu historijskih izvora pokazali smo da je oružana struktura koju je u Bosni i Hercegovini stvarao hrvatski politički element na čelu s HDZ-om nastajala na osnovi koncepta teritorijalne odbrane i u okvirima struktura vlasti koje su po ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine bile nadležne za odbrambene pripreme i razvoj elemenata oružanih snaga i koje je HDZ u sredinama u kojima je osvojio vlast u potpunosti kontrolisao, a na nivou Republike u onoj mjeri u kojoj je participirao u vlasti.[616] Tako se argument da su organi državne vlasti Bosne i Hercegovine bili u potpunosti nespremni za odbranu zemlje, za razliku od struktura koje je stvorio HDZ, u svojoj osnovi pokazuje kao lažan. HDZ je imao vlast na dijelu teritorije i u dijelu državnih struktura Bosne i Hercegovine i njih je svojim naporima i uz pomoć Republike Hrvatske osposobio za odbranu. Bez učešća u organima vlasti HDZ ne bi imao mogućnosti izvršiti navedene pripreme, bez obzira što je nakon toga, na konceptu podjele zemlje, zanijekao značaj ove činjenice i zasluge prisvojio Herceg-Bosni, a za nespremnost optužio neke apstraktne strukture Bosne i Hercegovine. Kada je u vrijeme provođenja referenduma za nezavisnost vršena mobilizacija dijela snaga TOSRBiH s područja općina Kupres i Tomislav-Grad, nije se postavljalo pitanje njihove spremnosti.[617] Ni komande jedinica Hrvatske vojske uz granicu s Bosnom i Hercegovinom nisu nespremnost štabova TO ovih općina nalazile kao smetnju koordinaciji i timskom dežurstvu.[618] Ako Štab TO Čapljina pod tim nazivom nije spreman čekao agresiju 5. aprila, kako je to postao općinski stožer HVO-a tri dana kasnije?[619] Spremnost OpŠTO Ljubuški nije se suštinski ni u čemu promijenila u periodu od 7. aprila, kada je njen

[616] Ministar odbrane Bosne i Hercegovine bio je kadar HDZ-a - Jerko Doko, kao i premijer republičke vlade. U MUP-u kao i u drugim ministarstvima u kojima HDZ nije davao ministra, pripadao mu je odgovarajući broj rukovodećih pozicija po hijerarhijskoj vertikali.

[617] Pukovnik Ante Mikulić, *Izvješće o događajima od 29.02./01.03.1992.god.*, http://www.slobodanpraljak.com.

[618] Pukovnik Ante Mikulić, *Izvješće o događajima od 02.03.1992. god.*, http://www.slobodanpraljak.com.

[619] *Izvještaj*, Čapljina 05. 04. 1992. http://www.slobodanpraljak.com.

komandant podnosio izvještaj općinskoj Skupštini, do 8. aprila kada je formiran HVO.[620]

Ovi i primjeri iz drugih sredina u Bosni i Hercegovini zorno govore o tome da su legalni organi i institucije države Bosne i Hercegovine hrvatskom političkom elementu pružali dovoljno komotan okvir za pripremu odbrane i da su ga oni koristili. Politika njihovog negiranja argumentom nespremnosti u osnovi je lažna i njome se samo pravdala politika negiranja države i njenog ustavnog uređenja. Za nju nije bilo stvarnih razloga, niti u situaciji na terenu niti u javnom političkom diskursu na kojem su građeni međudržavni odnosi Bosne i Hercegovine i Hrvatske.[621] U suštini, tamo gdje je HDZ bio u stanju stvoriti oružani dio HVO-a i privremene državne organe, u općinama u kojima je imao vlast, nije ni bilo pravih razloga za njihovo stvaranje. Pravi razlozi ležali su u separatističkoj političkoj ideji Herceg-Bosne, što ćemo ilustrovati i na primjeru još nekoliko mjesta u Bosni i Hercegovini.

Gornji Vakuf bio je jedna od općina koju je etničkom većinom Cutileirova polazna mapa namijenila bošnjačkoj konstitutivnoj jedinici, a koja je bila i dio prijedloga hrvatske konstitutivne jedinice koji je sačinio HDZ. Zapravo, ona je bila suštinski važan dio planirane jedinice i projekta Herceg-Bosne, jer je preko nje išla vitalna komunikacija Hercegovine s predviđenim hrvatskim teritorijem u srednjoj Bosni.

[620] *Zapisnik s izvanredne sjednice Skupštine općine Ljubuški, održane u utorak, 7.4.1992. godine u dvorani „Agroprom-a" Ljubuški s početkom u 11 sati*. http://www.slobodanpraljak.com.

[621] U zajedničkoj izjavi koju su 15. juna 1992. dali predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman i predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović, navodi se, između ostalog, da Republika Hrvatska podržava napore legalne Vlade i Predsjedništva Bosne i Hercegovine da konsoliduje odbranu Republike objedinjavanjem svih vidova i komponenti oružanog otpora u jedinstvene oružane snage pod zapovjedništvom Predsjedništva Bosne i Hercegovine. „Predsjednik RH dr. Franjo Tuđman i predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović: Zajednička izjava (Zagreb/Sarajevo, 15. 6. 1992.)", Tuđman i Bilić, 97-98; Sporazumom o saradnji i prijateljstvu između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, potpisanim u Zagrebu 21. jula, oružani dio Hrvatskog vijeća obrane definisan je kao sastavni dio jedinstvenih Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine. I privremena civilna vlast, nastala u ratnim uslovima u okviru HVO-a, trebala se što prije uskladiti s ustavnopravnim poretkom Republike Bosne i Hercegovine. „HVO u sastavu OSBiH", **Oslobođenje**, 23. 7. 1992, 1.

Neuspjeh u potpunom ovladavanju prostorom ove općine u dobroj mjeri predodredio je konačnu ratnu sudbinu Herceg-Bosne. Početkom agresije na Bosnu i Hercegovinu sama općina nije bila zahvaćena borbama. Nije bilo nikakva razloga za prekid funkcija općinskih organa vlasti, koji je ipak proizveden. Hrvati iz Gornjeg Vakufa, po instrukciji vođstva HDZ-a, evakuisali su većinu žena i djece. Na svim važnijim radnim mjestima obustavljen je rad, zaključani su uredi i osoblje nestalo u nepoznatom pravcu, parališući time općinske organe vlasti. Ni uvođenje radne obaveze nije prekinulo takav odnos. Hrvatski kadrovi po nalogu HDZ-a počeli su napuštati Stanicu javne bezbjednosti. Užurbano su sav svoj društveni život i organizaciju izmjestili i fizički i funkcionalno izvan legalnih okvira. Napustili su OpŠTO i nisu htjeli imenovati svog čovjeka za komandanta OpŠTO Gornji Vakuf, iako im je to mjesto pripalo po raspodjeli vlasti.[622] Podaci o broju prijavljenih dobrovoljaca i mobilisanih jedinica u Gornjem Vakufu također obesnažuju agrument o nespremnosti legalnih struktura za odbranu. Do 17. aprila u sastav TO bilo je prijavljeno ukupno 1.128 ljudi i formiranje jedinica bilo je u toku. TO je u tom trenutku evidentirala raspoloživih 150 cijevi vojničkog i oko 250 cijevi lovačkog naoružanja. Ovaj broj odnosio se isključivo na Bošnjake, jer HDZ svoje jedinice i naoružanje nije stavio na raspolaganje OpŠTO Gornji Vakuf.[623]

Formiranje HVO-a bilo je stvarni uzrok paralize općinskih organa i institucija, a ne obrnuto. Takvom razvoju doprinijelo je i nesnalaženje bošnjačkih zvaničnika u organima vlasti koji su sporo i neadekvatno reagovali na događaje, pa je u narednom koraku HVO preuzeo od redovne milicije kontrolu saobraćajnica i ograničio slobodu kretanja na području Gornjeg Vakufa.[624] Sve opisane mjere i radnje izvršene su u situaciji kada općina nije bila neposredno ugrožena borbenim dejstvima

[622] **AARBiH**, *Izvještaj o stanju u Gornjem Vakufu, n/r Alije Izetbegovića*, Gornji Vakuf, 19. 7. 1992. (u potpisu Abdulah Topčić).

[623] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 245.

[624] **AARBiH**, *Izvještaj o stanju u Gornjem Vakufu, n/r Alije Izetbegovića*, Gornji Vakuf, 19. 7. 1992. (u potpisu Abdulah Topčić); Mijo Beljo, „Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskoga vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine“, Časopis za suvremenu povijest, broj 2, Zagreb, 2016, 389-410.

i u kojoj je bilo u potpunosti moguće, i zapravo najrazumnije i najsvrsishodnije, osposobiti općinske organe vlasti za efikasan rad primjeren ratnom stanju.

Općina Vareš 1991. imala je relativnu hrvatsku etničku većinu i bila jedna od rijetkih općina u kojoj vlast na izborima održanim 1990. nisu osvojile nacionalne stranke.[625] Općinski organi su početkom agresije funkcionisali. Među njima i OpŠTO Vareš, čiji je čelni čovjek bio Hrvat po nacionalnosti. Štab je provodio aktivnosti evidentiranja dobrovoljaca i mobilizacije jedinica i do 17. aprila imao je mobilisanih ukupno 13 četa i šest vodova TO.[626] HDZ je i ovdje proveo isti niz opisanih radnji na suspenziji legalnih organa vlasti i uspostavi Herceg-Bosne. Već 26. aprila donio je odluku kojom naglašava da HVO nije dio TO i da „suvereno zapovijeda svojom oružanom silom". Krizni štab Općine Vareš potčinjen je HVO-u, a OpŠTO Vareš praktično je ukinut i namjesto njega imenovan Operativni štab općine sa zadatkom da „provodi stručni dio posla na planu obrane i koordinira aktivnosti svih raspoloživih obrambenih snaga općine", te je naloženo da se odmah prekine s upotrebom starog pečata TO. Odlukom je prisustvo predsjednika HVO Vareš sjednicama Operativnog štaba učinjeno obaveznim. Naloženo je da se kompletna terminologija u radu Operativnog štaba postepeno treba prilagoditi onoj koja se koristi u oružanoj sili HVO-a, odnosno da se kroatizuje. Također je odlučeno da na području Vareša „Republički štab TO može da djeluje samo preko HVO Vareš, preko regionalnog stožera u Busovači ili preko GS HVO u Grudama".[627] I u ovom slučaju radilo se o nasilnoj uspostavi paradržavnih organa i suspenziji legalnih organa vlasti, ne zbog njihove nefunkcionalnosti, već zbog političkih razloga.

Istoga dana kada je HVO Vareš donio spomenutu odluku, 26. aprila, u Busovači je postignut dogovor između Kriznog štaba SO Busovača i jedinice JNA iz Rajlovca, o preuzimanju vojnih objekata Draga i Silos na području općine. Suprotno dogovoru i datim garancijama legalne vlasti, na primopredaji vojnih objekata pripadnici HVO-a Busovača demonstrirali su silu, zaposjeli objekte i istakli hrvatsku zastavu, a vojnike

[625] Arnautović, 120.
[626] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 246.
[627] **AARBiH**, GŠA 18/2-3 (HVO Vareš, *Odluka*, 26.04.1992).

koji su se kretali prema Rajlovcu razoružali. OkŠO Zenica tražio je da se s republičkog nivoa skrene pažnja HVO-u Lašvanske doline da će takvo ponašanje neminovno voditi sukobima.[628]

Da bi preduprijedio sukob, OkŠTO Zenica inicirao je i 1. maja 1992. održao sastanak s predsjednicima skupština (predsjednicima kriznih štabova) i komandantima OpŠTO općina Travnik, Novi Travnik, Vitez i Busovača. Na sastanku je ovaj problem odnosa s HVO-em politički uvijen u temu razmatranja stepena realizacije odbrambenih priprema i mjera koje bi trebalo poduzeti na njihovom poboljšanju. Nakon analize stanja doneseni su zaključci koji su, između ostalog, predviđali: da se odmah formira zajednička komanda za sve oružane sastave na prostoru lašvanske regije; da se sva politička rješenja u odbrani regije zanemare i prepuste političkim strukturama na nivou republike, ne nametući rješenja silom; da se za glavnog zapovjednika zajedničke komande odredi potpukovnik Filip Filipović (HVO), a za njegovog zamjenika potpukovnik Džemo Merdan (TO); da se sve jedinice i štabovi TO i HVO općina Travnik, Vitez, Novi Travnik i Busovača pretpočine ovoj komandi; obavezani su predstavnici općina da preduzmu sve organizacijske i druge mjere da se poveća i ubrza proizvodnja naoružanja i minsko-eksplozivnih sredstava u objektima namjenske proizvodnje, a da se za te potrebe novac obezbijedi preko Ministarstva odbrane RBiH.[629] Uz prethodno navedene zaključke, OkŠTO Zenica sačinio je i obuhvaćenim općinama dostavio naređenje kojim nalaže njihovu realizaciju.[630]

Rukovodstvo Herceg-Bosne i odgovarajuće komande HVO-a imale su bitno drugačiji stav o ovom problemu. Općina Kreševo, s apsolutnom većinom hrvatskog stanovništva, nije bila izložena borbenim dejstvima i neposrednoj ugroženosti stanovništva i materijalnih dobara. Svi organi općine funkcionisali su pod vlašću HDZ-a. Općina je imala i

[628] **AARBiH**, OkŠTO Zenica, Štabu Teritorijalne odbrane RBiH, Broj: 02/236-1, 26. 4. 1992.

[629] **AARBiH**, OkŠTO Zenica, *Zaključke o formiranju zajedničke komande i drugih mjera na planu odbrambenih priprema, dostavlja*, Str.pov.broj: 02/265-1, 1. 5. 1992.

[630] **AARBiH**, OkŠTO Zenica, *Naređenje*, Str.pov.broj: 02/265-2, 1. 5. 1992.

vlastiti OpŠTO, koji je proglašenjem neposredne ratne opasnosti počeo s prijemom dobrovoljaca i mobilizacijom jedinica. Do 17. aprila 1992. OpŠTO Kreševo imao je 620 pripadnika prijavljenih u svoje sastave, od kojih je bilo 212 naoružanih i raspoređenih u šest vodova.[631] I u ovoj općini formiran je HVO, koji je preuzeo svu vlast, a legalne organe, među kojima i OpŠTO, praktično ugasio. Nije bilo sukoba s malobrojnim bošnjačkim preostacima kreševske TO, ali je općinski HVO 16. maja tražio pojašnjenje međusobnih odnosa od svojih starješina. Odgovor koji je sutradan stigao sadržavao je sljedeće stavove: HVO je jedina legalna vrhovna vojna komanda na prostoru HZHB-a i svih njenih stanovnika bez obzira na naciju i vjeru; u HVO-u su pripadnici svih naroda s prostora Herceg-Bosne koji prihvataju naredbe i propise HVO-a; vojnik HVO-a izričito mora nositi propisana obilježja i to na lijevoj nadlaktici pletenu oznaku HVO-a i na kapi hrvatski grb i ne može imati nikakvo drugo obilježje; što se tiče drugih formacija na prostoru Herceg-Bosne, mogu se staviti u službu HVO-u ukoliko prihvate osnovna načela i izričite naredbe oko obilježja i u tom slučaju potpuno su izjednačeni s pripadnicima HVO-a; u ovom međuperiodu može se tolerisati postojanje određenih „muslimanskih vojnih formacija“ koje će se dogovorno staviti pod komandu HVO-a, ali te vojne formacije ne mogu ostvariti prava kao pripadnici HVO-a.[632]

Bošnjački politički element na području Kreševa je takav odnos smatrao neprihvatljivim i o tome izvijestio republičke organe. Komandant ŠTORBiH 26. maja izdao jenaređenje da se pristupi ponovnom formiranju OpŠTO Kreševo i jedinica TO na području općine koje će biti na vezi i pod komandom novog štaba. Naređeno je i da se u toku formiranja OpŠTO Kreševo neprekidno bude u vezi i ostvaruje koordinacija s HVO Kreševo, kojem je trebalo „naglasiti

[631] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 247.

[632] **AARBiH**, GŠA 18/2-4 (*Odgovor na upit od 16. svibnja 92.g.*, Broj: 218/92, Busovača, 17. svibnja 1992. god. (u potpisu dopredsjednik HVO Dario Kordić). Pokazujući ovim tumačenjima, jednako kao i djelovanjem na terenu, potpuno ignorisanje ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine, postojanja i nadležnosti njenih organa, ali i nacionalnih i građanskih prava dijela stanovništva koje ne prihvata ideju Herceg-Bosne, Kordić je to i eksplicitno tumačio stavom da u tom trenutku HVO ne interesuje političko rješenje u Bosni i Hercegovini, ali da će uvažiti budući dogovor legalnih predstavnika naroda.

da su nam jedinstveni ciljevi i da moramo, odnosno morate, ostvariti sadejstvo u borbi protiv zajedničkog neprijatelja“.[633]

Djelovanje organa HZHB-a i HVO-a nije bilo vezano za specifičnosti lokalne zajednice, bilo je konzistentno od vrha hrvatske države do zadnjeg bitnog faktora lokalne politike u svim dijelovima Bosne i Hercegovine na kojima je uspostavljana hrvatska paradržava Herceg-Bosna, uz lokalne varijacije koje su zavisile eventualno od blizine fronta sa srpskim snagama i od snage i odlučnosti lokalnih jedinica TO.

Komandant Južnog vojišta Hrvatske vojske 19. maja naredio je uspostavu IZM-a „Srednja Bosna“ (istureno zapovjedno mjesto Hrvatske vojske) u Gornjem Vakufu za čijeg je zapovjednika postavio brigadira Žarka Tolu, s ovlastima koordiniranja i zapovjedanja snagama na području srednje Bosne (Busovača, Vitez, Novi Travnik, Travnik, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Tomislav-Grad, Posušje).[634] Istoga dana, po naređenju iste instance, u Bugojno je upućena specijalna jedinica Hrvatske vojske, bojna „Frankopan“, koja je u Bosni i Hercegovini stavljena pod isključivu komandu brigadira Tole.[635]

---

[633] **AARBiH**, ŠTO RBiH, *Naređenje*, Broj: 02/319-1, 26. 5. 1992. Ovo je bio dosljedan stav u međusobnim odnosima kojim je usmjeravano djelovanje struktura TO i u drugim općinama. Tako je 10. juna u naređenju kojim se daju organizacijske smjernice na području OkŠTO Doboj, istaknuto da „na području svake opštine moraju postojati legalni štabovi i jedinice TO u čiji sastav ulaze svi građani. Ukoliko na određenim prostorima paralelno štabovima TO postoje i štabovi HVO, u tom slučaju istim se mora reći da nam je zajednički neprijatelj i sa istim uspostaviti saradnju i sadejstvo u izvodjenju (b/d)“. **AARBiH**, ŠTO RBiH, Naređenje, Pov. broj: 02/349-65, 10. 6. 1992.

[634] Zapovjedništvo OZ Split - IZM Ploče, *Formiranje IZM „Srednja Bosna“*, Klasa: 8/92-01/91, Ur.br.: 6030-02/92-01, 19. svibanj 1992. godine, navedeno prema: Bobetko, 221.

[635] Zapovjedništvo OZ Split - IZM Ploče, *Uput bojne „Frankopan“ u Srednju Bosnu*, Klasa: 8/92-01/90, Ur.br.: 6030-02/92-01, 19. svibanj 1992. godine, navedeno prema: Bobetko, 231. Bojnu je doveo komandant Bruno Zorica Zulu. Komandni kadar činili su uglavnom bivši pripadnici francuske Legije stranaca. Bojna „Frankopan“ bila je jedna od prvih specijalnih vojnih jedinica HV čija je namjena bila nekonvencionalno ratovanje. Formirana je u augustu 1991, a zanimljivo je da je centar za obuku ove jedinice bila bivša partijska škola SKJ u Kumrovcu, rodnom mjestu Josipa Broza Tita. http://igi-domovinskirat.blogspot.ba/2012/04/bojna-frankopan.html. Također: Tomislav Šulj, „Bojna Frankopan“, **VP - Magazin za vojnu povijest**, broj 5, Zagreb, kolovoz 2011, 52-63.

U Bugojnu je početkom agresije, a na prijedlog HDZ-a, formirana zajednička komanda odbrane grada Bugojna, koja je preuzela kompletnu civilnu i vojnu vlast, te privredne i društvene djelatnosti i kompletno uređenje grada. To je bio stav na tragu političkog opredjeljenja rukovodstava srednjobosanskih općina i OkŠTO Zenica u prethodno navedenom primjeru naređenja o formiranju zajedničke komande u dolini Lašve s početka maja. Dolaskom Žarka Tole u Bugojno situacija se suštinski promijenila. Brigadir je preuzeo cjelokupnu komandu, uveo policijski sat, a na ulicu izveo isključivo pripadnike HVO-a (bez pripadnika TO) radi kontrole stanovništva i zabranio ulazak i izlazak iz grada.[636] Bio je to isti niz mjera, s istim redoslijedom i posljedicama koji su prethodno preduzeti na području Gornjeg Vakufa. Ovdje je, kao i na području općina Travnik, Novi Travnik i Vitez, Tole nastupao na isti način i otvoreno zagovarao formiranje Oružanih snaga srednje Bosne koje se ne bi zvale ni TORBiH, ni HVO. Tvrdio je da za to ima posebna ovlašćenja.[637]

O stavovima brigadira Tole i aktivnostima koji su iz njih proizlazile, OkŠTO Zenica je 25. maja dao svoje mišljenje i prijedloge mjera. Aktivnosti koje se provode u okviru misije Žarka Tole ocijenjene su suštinski kao zavođenje vojne uprave i negiranje civilne vlasti na teritorijama HZHB-a, na sličan način kao što su to činile i srpske snage na osvojenim teritorijama. Ocijenjeno je da se ovim aktivnostima TORBiH dovodila u poziciju neregularne vojne formacije i da su sve inicijative oko ove opcije dolazile od glavnog Stožera HVO iz Gruda. OkŠTO Zenica je izrazio stav da je bilo neophodno objediniti sve odbrambene snage Republike Bosne i Hercegovine pod jedinstvenu komandu i, koliko god je moguće, politiku isključiti iz vojnih poslova, ali da je vojska morala odgovarati civilnoj vlasti umjesto da je suspenduje, te da je bilo nužno naći politička rješenja ovog pitanja, jer je prijetila opasnost od eskalacije sukoba između bošnjačkog i hrvatskog naroda, naročito u općinama Kakanj, Busovača, Vitez, Novi Travnik i Gornji Vakuf. [638]

---

[636] **AARBiH**, IO SO Bugojno, *Upit Republičkom štabu TO BiH*, 22. 5. 1992.

[637] **AARBiH**, OkŠTO Zenica, *Stavove i odluke ministarstva, traži*, Broj: 01/340-1, 24. 5. 1992.

[638] **AARBiH**, OkŠTO Zenica, *Mišljenje i prijedloge, dostavlja*, Pov.broj: 03/347-1, 25. 5. 1992.

Ova upozorenja imala su duboko utemeljenje u realnosti zbivanja na spomenutom prostoru. U Gornjem Vakufu u drugoj polovini maja zabilježen je niz incidenata, blokada bošnjačkih naselja i nasilnih preuzimanja infrastrukturnih i privrednih objekata od strane HVO-a.[639] I u Busovači je napetost u odnosima eskalirala incidentima, pa se 30. maja oko 1.500 nezadovoljnih Bošnjaka okupilo na demonstracijama ispred zgrade Općine Busovača. Zastave RBiH koje su demonstranti istakli na zgradi Općine, HVO je skinuo. Isti dan isključeni su telefoni uglednijim Bošnjacima u Busovači, a potpuno su isključeni telefoni na području Kaćuna, naselja s bošnjačkom većinom na kojem HVO nije bio uspostavio kontrolu. Predsjednik općinskog Izvršnog odbora (kadar SDA) i predsjednik Općinskog odbora SDA protjerani su s područja Busovače. Zabranjen je rad političkim strankama i sazivanje Skupštine.[640] Ovaj agresivan odnos HVO-a nastavljen je i nije bio ograničen samo na političke aktivnosti. Dijelovi TO Busovača koji su i u tako otežanim okolnostima funkcionisali, 13. juna vršili su pretres kuća u selu Grablje, naseljenom srpskim stanovništvom. Tokom ovog pretresa bilo je oduzeto 12 pušaka, nakon čega je stigla jedinica HVO-a, čiji su pripadnici uz prijetnju oružjem tražili da im se oduzeto naoružanje preda. Došlo je do razmjene vatre u kojoj je poginuo jedan pripadnik TO Busovača, dok su dvojica bila ranjena.[641]

Prethodno smo vidjeli da je u toku prve polovine juna, tokom operacije oslobađanja doline Neretve, postepeno povećavan pritisak HVO-a na legalne organe vlasti i snage TO u Hercegovini, uprkos značaju oružanih borbi protiv srpskih snaga koje su bile u toku. U isto vrijeme pojačavan je intenzitet borbenih dejstava i na području Jajca. Kao i u drugim krajevima, HVO je bez obzira na takvu situaciju pokušavao preuzeti vojnu i civilnu vlast i ugasiti legalne organe s obrazloženjem da agresiju nisu dočekali spremni i da država Republika Bosna i Hercegovina ne čini ništa da pomogne odbranu Jajca, koje bi palo da nije HVO-a. Istovremeno, činili su sve da spriječe dotur pomoći

[639] **AARBiH**, *Izvještaj o stanju u Gornjem Vakufu, n/r Alije Izetbegovića*, Gornji Vakuf, 19. 7. 1992. (u potpisu Abdulah Topčić).

[640] **AARBiH**, *Nezadovoljstvo Muslimana iz Busovače*, Zenica, 1. juna 1992.

[641] **AARBiH**, RgŠTO Zenica, *Operativni izvještaj*, Broj: 02/298-48, 13. 6. 1992.

snagama TO, postavljajući punktove i kontrole na komunikacijama. To je činjeno uprkos pojačavanju intenziteta borbi. Štab TORBiH je zbog toga 12. juna naredio OkŠTO Zenica da pripremi dovoljno jaku jedinicu koja će obezbjeđivati transport municije iz Zenice u Jajce, za potrebe OpŠTO Jajce. U naređenju je stajalo da se, ukoliko HVO zaustavi transport, „pokuša pregovarati i to razriješiti mirnim putem, u protivnom upotrijebiti silu i sa konvojem se probiti do Jajca".[642] OkŠTO Zenica je istog dana odredio jedinicu za obezbjeđenje transporta i dao joj navedene instrukcije.[643]

Vrlo karakterističan primjer negativnog razvoja odnosa uzrokovanog politikom HVO-a je općina Novi Travnik. Na području ove općine, kao i u drugim iznesenim primjerima, pored OpŠTO i njegovih jedinica paralelno je djelovao Stožer HVO i njegove jedinice. U razgovorima vođenim tokom aprila i maja nisu uspjeli formirati zajedničku komandu. Kroz razgovore i kroz njihovo praktično djelovanje, OpŠTO Novi Travnik zaključio je da HVO nije prihvatao nikakve legalne organe vlasti u općini i šire, pa ni OpŠTO, i da su nastojali da se OpŠTO i jedinice TO potčine HVO-u. Tražili su da se uvede zajednička komanda koju bi imenovali organi HZHB-a i da se raspuste organi Skupštine Općine, kao i da se prekinu veze OpŠTO s OkŠTO Zenica i sa ŠTORBiH. Pri tome su, kao i u drugim mjestima, primjenjivali razne vrste pritisaka i ucjena vezanih za snabdijevanje općine i jedinica TO s područja Hrvatske. OpŠTO Novi Travnik je početkom juna smatrao da nisu isključeni dalji konflikti između TO i HVO-a.[644] Na osnovu ovog komandant ŠTORBiH naredio je da OpŠTO Novi Travnik kroz pregovore s predstavnicima HVO-a po mogućnosti oformi jedinstveni štab TO, a da u nemogućnosti takvog dogovora nastavi djelovati u istoj formaciji, formira nove jedinice i dalje učvršćuje svoju organizaciju.[645]

---

[642] **AARBiH**, ŠTO RBiH, *Naređenje*, Pov.broj:02/349-72, 12. 6. 1992.

[643] **AARBiH**, RgŠTO Zenica, *Naređenje za obezbjeđenje transporta*, Broj: 03/445-2, 12. 6. 1992.

[644] **AARBiH**, OpŠTO Novi Travnik, *Izvještaj*, Pov.broj: 02/393-55, 1. 6. 1992.

[645] U tom slučaju trebalo je, kao i u prethodno navedenim primjerima: „Hrvatskom vijeću obrane prenijeti da nam je zajednički neprijatelj i pokušati uspostaviti sadejstvo sa istim u eventualnim borbenim dejstvima, odnosno u organizaciji odbrane grada." **AARBiH**, ŠTO RBiH, Naređenje, Pov.broj:02/349-9, 2. 6. 1992.

Izgledi za predloženu vrstu dogovora nisu bili veliki. Već 4. juna, u očitoj namjeri da izazovu sukob, grupa naoružanih pripadnika HOS-a upala je u službene prostorije OpŠTO Novi Travnik i uz prijetnju silom okačila hrvatsku zastavu uz zastavu RBiH na zgradu štaba. Štab je i inače imao stalne zahtjeve da se zvanična državna zastava skine sa zgrade ovog zvaničnog i legalnog državnog organa. U OpŠTO nisu željeli dati povoda za sukob i nastojali su urgencijama preko HVO-a postići da zastavu skinu oni koji su je postavili. Kako ovo ni poslije gotovo dvije sedmice nije dalo rezultata, hrvatsku zastavu 17. juna navečer skinuli su sami i uredno je predali predstavnicima HOS-a čim su ovi to zatražili. Sutradan, 18. juna, pred zgradu OpŠTO Novi Travnik ponovo je došla grupa HOS-ovaca i htjela ući i postaviti skinutu zastavu. Kako im to ovaj put obezbjeđenje objekta nije dopustilo, protestovali su i vrijeđali na nacionalnoj osnovi, psujući „balijsku i tursku majku" i prijeteći da će sve poklati.[646]

Uz ovaj incident sa zastavama, bilo je i drugih povoda zaoštravanju odnosa. Načelnik SJB Novi Travnik Zlatan Čivčija 16. juna samovoljno, uz pomoć dva milicionera, počeo je utovar dokumentacije ličnih karata, putnih i saobraćajnih dokumenata iz zgrade SJB-a u kamion, a da pri tome nije imao nikakvu odluku organa MUP-a, općine ili nekog drugog organa vlasti. Pripadnici TO-a blokirali su kamion, a Čivčija i pratioci prijetili su da će snagama HVO-a silom izuzeti traženu dokumentaciju.[647]

Tako je 18. juna u Novom Travniku nastala izuzetno napeta situacija između jedinica TO s jedne, i snaga HVO-a i HOS-a s druge strane, pri čemu je posebno ekstremno bilo djelovanje HOS-a. U grad je stigao dopredsjednik Herceg-Bosne Dario Kordić, koji je tvrdio da ne može kontrolisati jedinice HOS-a jer nisu pod njegovom komandom. Isto su tvrdili stožeri HVO-a općina Novi Travnik i Travnik.[648] Ko je pod čijom komandom i kakva je bila stvarna priroda i cilj proizvođenja incidenata postalo je jasno sutradan, kada je HVO dao ultimatum da se snage

[646] **AARBiH**, OpŠTO Novi Travnik, *Izvještaj o vojno-političkim zbivanjima u opštini Novi Travnik u drugoj polovini juna 1992. godine* (u potpisu Refik Lendo).
[647] **AARBiH**, OpŠTO Novi Travnik, *Izvještaj*, Broj: 07/92, 16. 6. 1992.
[648] **AARBiH**, RgŠTO Zenica, *Operativni izvještaj*, Broj: 02/298-58, 18. 6. 1992.

TO bezuslovno stave pod komandu HVO-a ili rasformiraju te da se raspuste svi legalni organi vlasti. Nakon što je TO odbio ultimatum, u popodnevnim satima napadnuta je zgrada OpŠTO, a zatim su se borbe prenijele na prostor oko osnovne škole i vatrogasnog doma u Novom Travniku. HVO je zapalio zgradu koju je branio TO. U travničku bolnicu dovezeno je sedam ranjenih pripadnika HVO-a. Snage TO imale su tri poginula i tri ranjena borca, ali nije dozvoljen transport ovih ranjenika u Travnik. U Novi Travnik upućena su pojačanja snagama HVO-a iz Viteza i Busovače. Snage TO nisu dobile pojačanje, jer je sve prilazne puteve kontrolisao HVO.[649]

Pokušaj da se zajedničkom izjavom predsjednika Republike Hrvatske, koji je i personalno i funkcionalno imao najveći uticaj i upliv na stavove i politiku HDZ-a u Bosni i Hercegovini, i predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, datom 15. juna 1992, prekine negativan tok hrvatsko-bošnjačkih odnosa, tako što će biti podržana konsolidacija odbrane Bosne i Hercegovine objedinjavanjem svih vidova i komponenti oružanog otpora u jedinstvene oružane snage pod zapovjedništvom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, na terenu je različito tumačen.

Glavni stožer HVO-a, umjesto potčinjavanja Predsjedništvu RBiH, kako ona eksplicitno glasi, prethodnu izjavu tumačio je tako što je počeo pozivati pojedine OpŠTO na sastanke u Grude s temom ostvarivanja saradnje i zajedničkog komandovanja TO i HVO. Poziv je upućen i OpŠTO Vitez, na šta je komandantu OpŠTO Vitez naređeno da na

[649] **AARBiH**, *Izvještaj o situaciji u Novom Travniku br. 10, poslat iz OpŠTO Travnik (u potpisu Beba Salko)*, Pov.broj: 02/373-158, 19. 6. 1992; OpŠTO Novi Travnik, *Izvještaj o vojno-političkim zbivanjima u opštini Novi Travnik u drugoj polovini juna 1992. godine* (u potpisu Refik Lendo). U noći nakon sukoba 19. juna, a zatim i tokom naredna dva dana i noći snage HOS-a nastavile su s nasilničkim i nezakonitim ponašanjem po gradu, gdje su vršile paljenje i skrnavljenje zastave Republike Bosne i Hercegovine, tako što su je vozilom vukle po cesti, vodi i blatu, i na taj način vrijeđale najviše državne simbole. Osim toga pripadnici HOS-a noću su upadali i pretresali stanove, maltretirali i fizički mučili i zlostavljali Bošnjake, a kulminacija njihovih divljanja bila je zvjersko mučenje izbjeglica Envera Begovića, Sulje Haskića i Muhameda Bahtovića kojima su odsijecali uho, nožem rasijecali tjeme glave, zasijecali bradu, ranjavali ih po rukama i prijetili fizičkom likvidacijom.

lokalnom nivou neprekidno radi na uspostavljanju sadejstva i saradnje s HVO Vitez, u cilju organizovanja odbrane od zajedničkog neprijatelja, ali da nema potrebe za odlazak u Grude radi rješavanja pitanja objedinjavanja i saradnje, jer će ta pitanja biti riješena na višem nivou.[650]

O stvarnom odnosu struktura Herceg-Bosne i HVO-a prema Republici Bosni i Hercegovini i njenom Predsjedništvu i realnom odnosu prema političkom kursu iskazanom zajedničkom izjavom dvojice predsjednika govori i tok diskusije na sastanku direktora namjenske vojne industrije u Novom Travniku s komandantima OpŠTO i HVO općina lašvanske regije održanom 17. juna. Diskusija je vođena o načinu raspodjele proizvedenih sredstava. Na stav komandanata TO da o raspodjeli sredstava trebaju odlučivati nadležni organi: Ministarstvo odbrane RBiH i Štab TORBiH, predstavnici HVO-a žučno su se usprotivili, iznoseći već poznatu argumentaciju: da je MORBiH blokirano i da do tada ni u čemu nije pomoglo; da lašvanska regija kreditira MORBiH i da se ne zna da li će ikada biti plaćena izuzeta sredstva; da lokalne snage trebaju uzeti naoružanje za odbranu regije, a preostalo se treba prodati onome ko će odmah platiti; da je HVO odbranio lašvansku regiju bez ičije pomoći, a posebno bez pomoći Predsjedništva i Vlade RBiH. Sve diskusije hrvatskih predstavnika na sastanku bile su varijacija na zadatu temu argumenta nespremnosti organa Republike Bosne i Hercegovine i u osnovi su poricale pravo njenog Predsjedništva i Vlade na raspodjelu naoružanja i borbenih sredstava iz tvornica namjenske vojne industrije u Novom Travniku, Vitezu i Bugojnu.[651]

Iz takvog odnosa razvile su se napetosti koje su na području Novog Travnika rezultirale spomenutim sukobom HVO i TO. Napetosti u Vitezu i Travniku privremeno su razriješene dogovorom, a na području Gornjeg Vakufa 19. juna također je došlo do oružanog sukoba TO i HVO, u kojem je bilo žrtava na obje strane.[652]

---

[650] **AARBiH**, ŠTO RBiH, *Naređenje*, Broj:02/349-133, 17. 6. 1992.

[651] **AARBiH**, GŠA 18/2-5 (OpŠTO Vitez, *Raspodjela naoružanja iz TMiH Novi Travnik za potrebe odbrane Republike Bosne i Hercegovine, IZVJEŠTAJ*, Broj: 01-101-1/92, 18.06.1992).

[652] **AARBiH**, RgŠTO Zenica, *Redovni izvještaj*, Broj: 02/298-64, 21.06.1992.; *Izvještaj o stanju u Gornjem Vakufu, n/r Alije Izetbegovića*, Gornji Vakuf, 19. 7. 1992. (u potpisu Abdulah Topčić).

Nakon nekoliko dana došlo je do relativnog smirivanja da bi zatim sukobi i napetosti ponovo izbijali, uvijek na istoj političkoj osnovi i istoj ideji. Ta osnova i ideja očitavala se u svakodnevnoj praksi, u istrajnom ponavljanju događaja o kojima je prethodno bilo riječi. Na političkim i vojnim organima Herceg-Bosne one su jasno i eksplicitno artikulisane. Na sastanku čelnih ljudi HDZ-a i HVO-a općina srednje Bosne održanom 24. juna jasno definisana politička osnova polazila je od stava da će s Bošnjacima biti kasno razgovarati „poslije pobjede", što je značilo da se ideja Herceg-Bosne mora realizovati odmah i da je nakon rata, kao separatistički i protivustavan projekt, neće biti moguće ostvariti. Takav stav automotivacijski je pojačavan tvrdnjom da Evropa traži Bosnu i Hercegovinu organizovanu u tri etničke zajednice, jer neće ekspanziju fundamentalizma u srednoj Evropi, te da nema više povratka na pređašnje političko stanje, da Zenica više nikada neće biti regionalni centar i da Sarajevo više neće biti republički centar.[653]

Na terenu su se događaji neumitno odvijali unutar tako zadatih okvira.

U Vitezu je 29. juna izvršen klasični vojni udar u kojem su snage HVO-a i HOS-a potpuno preuzele vlast u općini. OkŠTO Zenica i komanda u Visokom sugerisala je komandantu OpŠTO Vitez da do krajnjih granica bude tolerantan i spriječi svaki sukob između HVO i TO, odnosno bošnjačkog i hrvatskog naroda.[654] Uz ovako izraženo nastojanje da se sukob izbjegne dokle god je to moguće, već su se nazirale i granice strpljenja bošnjačkog naroda. Na sastanku odbora SDA Vitez s bošnjačkim intelektualcima i uglednim građanima istaknuto je duboko ogorčenje i neslaganje s postupcima predstavnika Hrvata u Vitezu. Na sastanku je odlučeno da se, zbog toga što je u završnoj fazi fomiranje nelegalnih organa vlasti HVO-a i Herceg-Bosne, formira koordinacioni

[653] **AARBiH**, *Bilježnica šefa pozadine HVO* (zaplinjeni dokument), zapis pod datumom 24. 6. 1992. Zapis predstavlja stenografsku bilješku sastanka najodgovornijih ljudi HDZ-a i HVO-a iz općina srednje Bosne, s nekim od čelnika HDZ-a među kojima je bio i Franjo Boras, izabrani član Predsjedništva RBiH. Tema sastanka bila je „sigurnosno-politička situacija u BiH". Citirani navod zabilježen je kao jedan od stavova sa sastanka u vezi s rješenjem odnosa u BiH.

[654] **AARBiH**, OpŠTO Vitez, *Problemi u rukovođenju jedinicama TO Vitez*, Str.pov. broj: 01/1/5-1/92, 29. 6. 1992.

odbor za zaštitu interesa Bošnjaka Viteza, koji će biti ovlašten da zauzima stavove o pojedinim pitanjima. Istaknut je stav da Bošnjaci Viteza ne priznaju HVO kao organ vlasti i njegove odluke smatraju nevažećim, te da će se i dalje poštovati legalno izabrani organi, a buduće promjene priznati samo ukoliko budu u skladu s važećim zakonima, odlukama SO Vitez i Platformom Predsjedništva RBiH.[655]

I u pogledu instrukcija davanih vojnim komandama ARBiH došlo je do postepenog pomaka prema postavljanju granica tolerancije. Načelnik GŠOSRBiH je 7. jula naredio OpŠO Prozor da još jednom zvaničnim putem obave razgovore sa štabom HVO Prozor i pokušaju formirati jedinstvenu komandu, pod uslovom da se ta jedinstvena komanda bori za Republiku Bosnu i Hercegovinu, poštuje i izvršava naredbe Vrhovne komande i Glavnog štaba Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine. U protivnom, OpŠO je trebao i dalje djelovati i okupljati sve one sastave koji su spremni boriti se, i činiti sve kako bi se ostvarilo sadejstvo i saradnja s HVO, dok se to pitanje ne razriješi na najvišem nivou. U slučaju ako bi, i uz tako tolerantan odnos, imali veće probleme, OpŠO Prozor je preporučeno da se u svom djelovanju oslanjaju na štabove OSRBiH iz Jablanice, Gornjeg Vakufa i Konjica.[656]

S druge strane, djelovanje HVO-a događaje je primicalo ovim tek naznačenim crvenim linijama strpljenja Armije RBiH. OpŠTO Travnik je 11. jula izvijestio da je HVO preuzeo vlast na području Jajca.[657] Sutradan je u Novom Travniku ponovo došlo do oružanog sukoba između patrole vojne policije OpŠO i pripadnika HOS-a Novi Travnik.[658] Incidenti su se 19. jula dogodili i u Gornjem Vakufu.[659] HVO je, želeći preuzeti vlast potpuno u svoje ruke, i u Kaknju 20. jula postavio ultimatum za predaju privrednih objekata pod njihovu upravu.[660]

---

[655] Misli se na junsku Platformu Predsjedništva RBiH za djelovanje u ratnim uslovima. **AARBiH**, GŠA 18/2-6 (SDA Vitez, *Saopštenje za javnost*, 12. 7. 1992).

[656] **AARBiH**, GŠ OS RBiH, *Naređenje*, Broj: 02/349-302, 7. 7. 1992.

[657] **AARBiH**, RgŠTO Zenica, *Operativni izvještaj*, Broj: 02/298-103, 11. 7. 1992.

[658] **AARBiH**, RgŠTO Zenica, *Operativni izvještaj*, Broj: 02/298-108, 13. 7. 1992.

[659] **AARBiH**, *Izvještaj o stanju u Gornjem Vakufu, n/r Alije Izetbegovića*, Gornji Vakuf, 19. 7. 1992. (u potpisu Abdulah Topčić).

[660] **AARBiH**, RgŠTO Zenica, *Operativni izvještaj*, Broj: 02/298-118, 20. 7. 1992.

Odnose s Armijom Republike Bosne i Hercegovine HVO je intenzivno pogoršavao i sve tješnjom saradnjom sa srpskim snagama. Tih dana bila je dogovorena saradnja HVO-a i VSrRBiH na području Vareša, koja je obuhvatala međusobno propuštanje naoružanih sastava preko teritorije koju jedni i drugi kontrolišu, kada su pokreti ovih sastava usmjereni protiv ARBiH. S tim u vezi je Komandi OG „Visoko“ i štabovima u njenoj zoni odgovornosti naređeno da pokušaju kroz razgovore s HVO-em ukazati na štetnost ovakve saradnje. Ukoliko ovi razgovori ne bi dali rezultata i ukoliko bi došlo do pokušaja realizacije srpsko-hrvatskog dogovora u Varešu, naređeno je da se on spriječi po svaku cijenu, uključujući i oružanu borbu.[661]

Osim političkom jednostranošću i sirovom vojnom silom, koju je demonstrirao gdje god se osjećao dovoljno nadmoćnim, HVO je stalno koristio, kao najjače oružje prema Armiji RBiH i legalnim organima vlasti, uslovljavanje snabdijevanja vojske i stanovništva, koje je bilo moguće samo preko Republike Hrvatske i teritorija pod kontrolom HVO-a u Bosni i Hercegovini. Kada je u pitanju snabdijevanje ratnim materijalom, ucjena je tačnija riječ da se opiše ponašanje HVO-a. Silom su zaustavljani i otimani transporti TO/ARBiH, a za prolaz kroz teritoriju pod kontrolom HVO-a traženo je bezbroj potvrda. Želeći da dodatno pojača efekat ove nečasne ali efikasne poluge ostvarivanja vlastitih interesa, HVO je nastojao po svaku cijenu fizički preuzeti namjensku proizvodnju („Bratstvo“ Novi Travnik, „Slavko Rodić“ Bugojno, „Slobodan Princip“ Vitez), a nastojao je na razne načine preuzeti i tehnologiju i transferirati je u Hrvatsku.[662] I u situacijama u kojima su uspijevali proći kroz labirint punktova HVO-a i dospjeti u Hrvatsku, predstavnici ARBiH često su sticali zanimljiva iskustva s raznim vidovima hrvatske pomoći.[663]

---

[661] **AARBiH**, GŠ OS RBiH, *Naređenje*, Broj: 02/349-445, 20. 7. 1992.

[662] **AARBiH**, GŠ OS RBiH–Odsjek Visoko, *Podatke o odnosima TO i HVO, dostavlja*, Pov.broj: 02/393-49, 30. 6. 1992.

[663] Referent tehničke službe 1. zeničke brigade Dragan Grlić je u julu 1992. putovao u Zagreb s grupom starješina i vojnika iz te brigade da izvrši defektažu i popravak jednog broja nišanskih sprava za artiljerijska oruđa. Dobili su obećanja u MORH da će im ove tehničke usluge biti obavljene besplatno, kao vid pomoći, te su pod tim uslovima 8. jula predate u Institut „Ruđer Bošković“. Nakon izvršene

U međuvremenu je dovršen rasplet vojne situacije u dolini Neretve i uspostavljene borbene linije prema srpskim snagama, kao i linije međusobnih odnosa HVO-a i Armije RBiH, koja se nastojala izboriti za elementarni opstanak svojih snaga pod velikim pritiskom HVO-a. U Bosanskoj Posavini je probojem srpskog koridora ispunjen uslov iz sporazuma Karadžića i Bobana da se vodi računa o kompaktnosti teritorije i komunikacijama, a srpske snage su svoja dejstva usmjerile prema Bosanskom Brodu. Hrvatska je bila pod snažnim pritiskom međunarodnih faktora zbog prisustva njenih oružanih snaga u ovim dijelovima Bosne i Hercegovine. Zagrebački Sporazum o saradnji i prijateljstvu između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, potpisan 21. jula, pokazao se korisnim za smanjenje pritiska na Hrvatsku u tom aspektu, jer je, potpisom odredbe o koordinaciji odbrambenih aktivnosti u pograničnim dijelovima, Alija Izetbegović u ime Bosne i Hercegovine legalizovao aktivnosti oružanih snaga Hrvatske, štiteći tako susjednu državu od međunarodnih sankcija. Odredba sporazuma koja se odnosila na Oružane snage Bosne i Hercegovine, kojom je HVO definisan kao njihov sastavni dio, kao i njegov unutrašnjopolitički aspekt, po kojem je privremena civilna vlast nastala u ratnim uslovima u okviru HVO-a trebala što prije biti usklađena s ustavnopravnim poretkom Republike Bosne i Hercegovine, nisu ostvareni i njegovo jedino dejstvo bilo je privremeno odlaganje dostizanja onih linija u međusobnim odnosima na kojima je sukob bio neminovan.

---

defektaže i popravke, 14. jula uručen im je račun u iznosu od 360.000 hrvatskih dinara, uz zahtjev da se sredstva odmah uplate na račun Instituta kod Zagrebačke banke. Predstavnici 1. zeničke brigade imali su velike probleme, pa kako nisu uspjeli ni preko predstavništva RMK-a Zenica u Zagrebu platiti račun, obratili su se Rijasetu IZ u Zagrebu, koji je novac uplatio, a predstavnici 1. zeničke brigade preuzeli su nišanske sprave i vratili se u Zenicu. **AARBiH**, 1. brigada Zenica, *Izvještaj o izvršenom putovanju, dostavlja*, 21. 7. 1992.

Sarajevo

Kao neupitni centar i najmnogoljudniji grad Bosne i Hercegovine Sarajevo je bilo ključna tačka planova koje su različite političke koncepcije početkom 1992. imale u pogledu budućnosti zemlje. Kako onih koje su, osloncem na potencijale Sarajeva, kroz očuvanje integriteta grada i funkcionalnosti državnih institucija, željele sačuvati ustavnopravni poredak i integritet države, tako i onih koje su podjelom Sarajeva željele ovjeriti planiranu podjelu Bosne i Hercegovine. I negiranje Sarajeva kao republičkog centra bilo je sastavni dio jedne od djelotvornih političkih koncepcija u Bosni i Hercegovini početkom 1992. godine. Ovi su koncepti vidljivi u prijedlozima za teritorijalizaciju etničkih konstitutivnih jedinica prikazanim na našim **kartama 1**, **2** i **4**.

Politički projekt etničke teritorijalizacije Herceg-Bosne u izvedbi HDZ-a podrazumijevao je u početnoj fazi ignorisanje ustavnog poretka Bosne i Hercegovine, što je uključivalo i ignorisanje značaja glavnog grada države, do faze zaživljavanja neophodnih instrumenata paradržave na kontrolisanoj teritoriji, kada se u razgovorima o budućoj organizaciji Bosne i Hercegovine počelo nastupati s pozicija stvorenog stanja na terenu. U konkretnom djelovanju, na predloženoj karti teritorijalizacije koju je HDZ dao u martu 1992. na području Sarajeva nema teritorija na koje je HDZ polagao pravo.[664] Ni u pokušajima deblokade

[664] O tome svjedoči i činjenica da je HVO na području Sarajeva konstituisan prilično kasno, 29. maja 1992. godine. Prilikom konstituisanja, za predsjednika HVO-a izabran je prof. Marinko Pejić. Ovo vijeće nije priznao šef HVO-a Mate Boban i 15. juna 1992. za predsjednika HVO-a Sarajevo imenovao je Velimira Marića. Ova odluka izazvala je određeni rascjep u, ionako nevelikim, snagama HVO-a u Sarajevu. Slavko Zelić, ***HVO u obrani Sarajeva 1992.-1993.***, Hrvatski memorijalno-dokumentacioni centar Domovinskog rata - Hrvatski dokumentacioni centar Domovinskog rata u BiH, Zagreb - Mostar, 2014, 25-26. Pokušaj prisvajanja dijela teritorije u Sarajevu u fazi otvorenog neprijateljstva između HVO-a i ARBiH, u proljeće 1993, nije predstavljao ozbiljan projekat, nego, po našem dubokom uvjerenju, politički manevar kojim se nastojalo radikalizovati sarajevske Hrvate u sastavu HVO-a i konfrontirati ih snagama 1. korpusa ARBiH, te tako delegitimirati organe vlasti Bosne i Hercegovine s ciljem lakšeg postizanja stvarnih hercegbosanskih političkih ciljeva. Radi se o planu koji je početkom maja 1993. nastojao provesti Slavko Zelić, zapovjednik HVO-a Sarajevo, nakon svog povrat-

Sarajeva snage HVO, u najblažoj formi rečeno, nisu sarađivale,[665] a u pojedinim fazama su i otvoreno sabotirale nastojanja snaga ARBiH, o čemu će biti riječi u odgovarajućim dijelovima ovog rada.

Odnos srpskog političkog elementa u Bosni i Hercegovini prema Sarajevu bio je od početka kompleksan i višeznačan, što je vidljivo i prema teritorijalnom prijedlogu SDS-a prikazanom na **Karti 3**, gdje je dio grada na kojem je Bošnjacima priznato konstitutivno pravo bio stavljen u okruženje pretendovanih srpskih teritorija kao neka vrsta enklave. Do kraja rata u Bosni i Hercegovini, i u svakoj fazi mirovnih pregovora za njegovo okončanje, pitanje Sarajeva, kao ključno pitanje rata i mira, iznova je postavljano i tretirano u krajnje složenoj formi. Primjereno tome, vojni i politički planovi srpskog nacionalnog rukovodstva u odnosu na Sarajevo kretali su se od ucjene da će, u slučaju proglašenja bosanskohercegovačke nezavisnosti, grad postati „karakazan u kome će izginuti 300.000 Muslimana“,[666] do strateškog cilja usvojenog u Banjoj Luci 12. maja 1992. na 16. sjednici Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, formulisanog kao „podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti“.[667]

---

ka iz Gruda. On je htio sa snagama HVO-a zaokružiti teritoriju u Sarajevu i vojno pripremiti teren za formiranje hrvatske općine. U tom cilju govorio je o očekivanju pojačanja u oružju i planirao dio naoružanja HVO-a povući s linija odbrane radi osiguranja od mogućeg napada Armije RBiH. Komšić, 144. Također: Zelić, 59-65.

[665] Od početka rata bilo je primjetno da HVO ne želi u borbenim aktivnostima prelaziti Ivan-sedlo, jer to „prelazi granicu njihovog zadatka“. **AARBiH**, Oružane snage Konjic, *Komandantu 1. bosanskohercegovačke brigade „Kralj Tomislav“*, Broj: 01/91-1, 17. 6. 1992.

[666] Karadžić je 12. oktobra 1991. o tome govorio: „...oni moraju da znaju, čoveče, oko Sarajeva ima 20.000 naoružanih Srba, pa to nije normalno, pa oni će, oni će nestati, Sarajevo će biti karakazan u kome će izginuti 300.000 Muslimana, oni nisu normalni. Ja ne znam, ja ću sad njima morati otvoreno da govorim, ljudi nemojte se zajebavati u BiH ima tri, četiri stotine hiljada Srba naoružanih. Šta vi mislite, plus je tu armija i tehnika i sve to, šta vi mislite da se možete, da se otcijepite kao Hrvatska... Oni to ne shvataju da bi tu, bilo krvi do koljena i da bi Muslimanski narod nestao, nestalo bi sirotinje muslimanske koja ni ne zna kud on vodi, kud on vodi ovaj Muslimane.“ **ICTY**, *Razgovor vođen dana 12.10.1991. godine između Đogo Gojka i Karadžić Radovana*, Interni broj: CD -1-28-8/01/137.

[667] „Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“, **Službeni glasnik Republike Srpske**, broj 22, 26. novembar 1993, 866.

O značaju Sarajeva u ukupnoj strategiji i o budućem odnosu prema gradu na spomenutoj skupštini govorili su Radovan Karadžić i Ratko Mladić. Karadžić je obrazložio stvarne elemente koji su određivali vojni značaj Sarajeva. Istakao je da će borbe u Sarajevu i za Sarajevo biti od presudne važnosti, jer one sprečavaju uspostavljanje bosanskohercegovačke države.[668] Mladić je u pogledu Sarajeva konstatovao da njegova opsada ima veliki značaj za kontrolu drugih dijelova Bosne i Hercegovine u kojima žive brojnije muslimanske enklave. Ustvrdio je da se Sarajevo ne može osvojiti ograničenom upotrebom artiljerijskih sredstava, da se tako ne mogu dobiti čak ni pregovori, već je potrebno, da bi prisilili Bošnjake na predaju, oko Sarajeva „načičkati" odmah, uz postojeće, i dodatnih 300 cijevi artiljerijskog naoružanja raznih kalibara. Upoznao je prisutne poslanike i o ostalim metodama kojima je, osim artiljerijom, namjeravao „glavu aždaje", kako je nazvao Sarajevo, staviti „u prsten". Riječ je bila o čvrstoj opsadi i o uskraćivanju osnovnih humanitarnih potreba stanovništvu grada.[669] Situacija na području Sarajeva cijelim tokom rata uglavnom se razvijala prema prethodno citiranom sižeu srpskih političkih i vojnih lidera.[670] Instrument ostvarivanja ovog scenarija bile su jedinice JNA i srpske snage objedinjene pod njenom komandom.

Iz sastava 4. korpusa JNA na širem prostoru Sarajeva početkom 1992. bile su prisutne ili su na ovaj prostor početkom rata premještene: 49. mbr (Lukavica), 216. bbr (Han-Pijesak), 120. lpbr (Zenica), 4.

[668] „Alija nema državu dok mi imamo dio Sarajeva. Nema Vladu, nema Skupštinu, nema funkcionisanje... borbama za Sarajevo, držimo borbe daleko od Krajine, daleko od Drine, daleko od Semberije, daleko od svih onih krajeva gdje bi se mogli, eventualno, sukobiti sa Muslimanima. Jer, borbe oko Sarajeva odlučuju sudbinu BiH..." **ICTY,** *Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 12. maja 1992*, 8.

[669] „Mi ne smijemo kazati, mi ćemo uništiti Sarajevo, ne mi nećemo, mi hoćemo da sačuvamo Sarajevo, nama Sarajevo treba. Mi nećemo kazati da ćemo srušiti dalekovod ili vodu isključiti, ne jer to Ameriku diže na noge, ali gospodo, mi vas molimo sve u redu, e, jednog dana nema vode u cijelom Sarajevu. Šta je, ne znamo, havarija, da mi opravimo, ne mi ćemo opraviti, polako. Pa tako isto sa strujom." **ICTY,** *Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 12. maja 1992*, 29-32.

[670] O tome i šire o mjestu i ulozi Sarajeva u strateškim ciljevima Republike Srpske, u: Mesud Šadinlija, **„**Prsten za glavu aždaje: Sarajevo u strateškim ciljevima Republike Srpske 1992-1995", **RADOVI** Knjiga XVII/3 (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija), Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 355-382.

map (Kiseljak), 4. mpoap (Visoko), 346. lap PVO (Lukavica), 4. inžp (Koran), 40. bv (Sarajevo), 288. bVP (Sarajevo), 4. atb (Sarajevo), 4. snb (Koran).[671] Jedinice 4. korpusa JNA na dan 23. januara 1992. bile su popunjene s 8.183 pripadnika, što je predstavljalo 43,3% u odnosu na ratnu formaciju. Ovaj broj dopunjavalo je oko 2.000 ljudi u sastavu samostalnih vojišnih, pozadinskih i ostalih jedinica, van sastava 4. korpusa, prisutnih u garnizonima na širem području Sarajeva. Ukupne vatrene mogućnosti 4. korpusa bile su ispaljenje 157 tona čelika u minuti, iz 37 vrsta oružja i oruđa, od pištolja do haubice 152 mm "NORA", koja je imala krajnji domet 24 kilometra.[672]

U toku 1991. i do kraja marta 1992. godine, JNA je naoružala i opremila 33.200 dobrovoljaca, uglavnom pristalica Srpske demokratske stranke u zoni sarajevskog 4. korpusa JNA. Još 400 automatskih pušaka podijeljeno je vojnim penzionerima u užem gradskom jezgru Sarajeva.[673] Većina ovog naoružanja podijeljena je u općinama sa srpskom većinom i u naseljima i dijelovima naselja drugih općina na području grada Sarajeva u kojima je postojao značajan procent srpskog stanovništva.[674] Navedenom broju naoružanih ljudi treba pribrojati jedinice

[671] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti*, Str.pov.broj: 09/63-26, 23. 1. 1992. Druge jedinice iz sastava 4. korpusa, 10. mtbr u Mostaru, 6. mtbr u Doboju, kao i dijelovi nekih jedinica prispjelih iz Slovenije (253. mtbr; 14. mpoap) nisu bile od direktnog značaja za dešavanja u i oko Sarajeva.

[672] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti*, Str. pov.broj: 09/63-26, 23. 1. 1992. godine. **AARBiH**, JNA 8/1-7 (*Izlaganje komandanta 4. K slušaocima 3. klase Škole ONO, dana 5.2.1991. godine*). Samostalne vojišne, pozadinske i ostale jedinice na koje se misli, a čije su snage bile prisutne na području Sarajeva, bile su jedinice pod direktnom komandom 2. VO, poput 65. zmtp, 367. pv i 240. ssrp, te dijelovi jedinica i ustanova koje su spadale u vantrupni pozadinski ešalon.

[673] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO*, Str.pov.broj 908-1, 20. 3. 1992.

[674] Prema popisu stanovništva iz 1991. u općinama Grada Sarajeva Srbi su činili apsolutnu većinu samo na Palama i relativnu većinu u Ilijašu. Aktivnosti srpskog stanovništva provođene su u mjesnim zajednicama i naseljima s većinom ili sa značajnim procentom srpskog stanovništva u općinama Stari Grad, Vogošća, Hadžići, Ilidža, Novi Grad i Novo Sarajevo, kao i općinama koje su bile u uskoj vezi sa zbivanjima na području Sarajeva, poput Sokoca i Rogatice. „Nacionalni sastav stanovništva: Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991.", **Statistički bilten broj 234**, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, decembar/prosinac 1993, 7-14.

teritorijalne odbrane, aktivnog i rezervnog sastava milicije u općinama i dijelovima općina pod vlašću i kontrolom SDS-a, čiji pripadnici nisu uračunati u navedene brojeve dobrovoljaca i pripadnika sastava JNA.

Komanda 2. vojne oblasti 14. maja izdala je naređenje o preimenovanju korpusa JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine u korpuse Vojske Srpske republike Bosne i Hercegovine. Naređenje se odnosilo i na preimenovanje 4. korpusa JNA u Sarajevsko-romanijski korpus (SRK) Vojske Srpske republike Bosne i Hercegovine.[675] Naredne sedmice preduzete su i mjere da se različite jedinice i grupe srpske TO na područjima Novog Sarajeva, Blažuja, Ilidže, Kasindola, Rajlovca, Vogošće, Lukavice, Pala, Sokoca, Rogatice, Ilijaša i Trnova u sastavu SRK strukturiraju u formacije brigada.[676]

Osim aktivnosti na naoružavanju srpskog stanovništva u i oko Sarajeva, srpski politički i vojni lideri nastojali su spriječiti svaku mogućnost da znatnije količine naoružanja i sredstava za rat dođu u posjed legalnih organa vlasti Bosne i Hercegovine. Do maja 1992. izvršeno je izmještanje ratnih materijalnih rezervi iz skladišta JNA na teritorije na kojima je apsolutnu vlast imao SDS.[677] Tokom aprila JNA je iz skladišta

[675] **ICTY**, Komande 2. VO, *Naređenje*, Str.pov.broj: 1-1/25 od 14. 5. 1992. Komanda 4. korpusa, odnosno Sarajevsko-romanijskog korpusa, svojim aktom jedinicama iz svog sastava dostavila je obavijest o njihovom preimenovanju po sljedećem: 49. mbr u 1. sarajevsku brigadu, 120. lpbr u 2. sarajevsku brigadu, 216. bbr u 1. romanijsku brigadu, 4. map u Paljanski artiljerijski puk, 4. mpoap u Paljanski protivoklopni puk, 346. lap PVO u Sarajevski puk ARJ PVO, 4. bVP u Sarajevski bataljon vojne policije, 4. bv u Sarajevski bataljon veze, 4. Snb u Paljanski sanitetski bataljon, 4. atb u Paljanski automobilski bataljon, 4. inžb u Sarajevski inženjerijski bataljon. **ICTY**, Komanda 4. korpusa, Str.pov.broj: 09/19-190, 17. 5. 1992. Naređenje je realizovano u segmentu preimenovanja brigada. Artiljerijski pukovi i navedeni bataljoni nisu dobili pridjeve „sarajevski" i „paljanski", već su do kraja rata zadržali prvobitne formacijske oznake iz JNA: 4. bv, 4. map, 4. mpoap ...

[676] **ICTY**, Komanda SRK, *Organizacijsko-formacijske promene u korpusu, Naređenje*, Str.pov.broj: 09/19-192, 22. 5. 1992.

[677] U skladištima na području Bosne i Hercegovine u zadnjoj trećini marta još uvijek se nalazilo 30.000 cijevi pješadijskog naoružanja, 40.000 tona municije i minsko-eksplozivnih sredstava, te 25.000 tona pogonskog goriva iz zaliha JNA. U njima se još uvijek nalazilo i 78.400 cijevi pješadijskog naoružanja i 1.500 tona municije koji su bili otuđeno vlasništvo TO Bosne i Hercegovine. **ICTY,** Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO*, Str.pov.broj: 908-1, 20. 3. 1992.

Faletići otuđila i na teritoriju pod vlašću SDS-a izvukla preko 30.000 cijevi pješadijskog naoružanja jedinica TO sa područja Sarajeva. Pod svojom kontrolom zadržala je veliko skladište ratnih materijalnih rezervi u Žunovnici kod Hadžića, te pogone namjenske industrije i skladišta njenih gotovih proizvoda u Vogošći, Rajlovcu i Hadžićima.[678]

Struktura kojoj je legalno i formacijski pripadalo navedeno naoružanje i koja je trebala biti stavljena u funkciju odbrane ustavnopravnog poretka i sigurnosti života i imovine ljudi, bila je Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine. Okružni i Gradski štab TO Sarajevo objedinjavali su pod svojom komandom snage TO na području općina: Breza, Centar, Fojnica, Hadžići, Han-Pijesak, Ilidža, Ilijaš, Kiseljak, Kreševo, Novi Grad, Novo Sarajevo, Olovo, Pale, Rogatica, Sokolac, Stari Grad, Trnovo, Vareš, Visoko, Vogošća.[679] Naoružanje i municija RŠTO, Okružnog i Gradskog štaba TO Sarajevo, te svih OpŠTO iz njihovog sastava čuvani su u skladištima JNA: „Faletići", „Hadžići", „Ilijaš", „Toplik" - Lukavica, „Krupanjska Rijeka" - Pazarić, „Koran" - Pale, „Semizovac", „Han-Pijesak", „Kiseljak" i skladište u kasarni Visoko.[680]

O kontekstu i razlozima koje su političke strukture vladajućih stranaka SDA i HDZ-a imale za provođenje mjera paralelnog vojnog organizovanja već je bilo riječi. Kada su u pitanju strukture paralelnog vojnog organizovanja SDA, na području Sarajeva djelovali su centri ovih struktura za cijelu Bosnu i Hercegovinu. Organizacija Zelene beretke djelovala je uglavnom na području Sarajeva, dok je Patriotska liga imala širi koncept i prostorom djelovanja i zamišljenom organizacijom koja se gotovo u potpunosti oslanjala na poznati koncept organizacije teritorijalne odbrane. Regionalni štab PL Sarajevo organizacijski je objedinjavao pod svojom nadležnošću općine: Breza, Centar, Fojnica, Hadžići, Han-Pijesak, Ilidža, Ilijaš, Kiseljak, Kreševo, Novi Grad,

[678] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 16.

[679] Ovi štabovi imali su pod svojom komandom 156 ratnih jedinica s predviđenom popunom 14.488 ljudi (nacionalne strukture: 7.306 Bošnjaka, 1.495 Hrvata, 4.102 Srba i 1.337 ostalih). Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 164; **AARBiH**, RŠTO 6/1-169 (RŠTO, *Pregled ratne popune ljudstvom TO SRBiH sa stanjem na dan 31.12.1991*).

[680] **AARBiH**, RŠTO 8/1-201 (RŠTO, *Pregled skladišta JNA u kojima se čuva naoružanje i municija štabova TO*).

Novo Sarajevo, Olovo, Pale, Rogatica, Sokolac, Stari Grad, Trnovo, Vareš, Visoko i Vogošća.[681] Dakle, sve općine iz zone odgovornosti GrŠTO i OkŠTO Sarajevo. Do proljeća 1992. nekoliko hiljada cijevi pješadijskog naoružanja, u organizaciji SDA, nabavljeno je u Hrvatskoj i dopremljeno na područje sarajevske regije.[682] Ovim naoružanjem bile su naoružane manje borbene grupe pripadnika PL.

Početkom agresije sve grupe nastale u procesu paralelnog vojnog organizovanja legalizovane su objedinjavanjem u formacijama TORBiH i stavljanjem pod njenu komandu. Na području Sarajeva pod komandu Regionalnog štaba TO Sarajevo, koji je pod ovim imenom profunkcionisao 13. aprila, nakon objedinjavanja OkŠTO i GrŠTO Sarajevo,[683] do 15. aprila 1992. stalo je 6.390 pripadnika, uz još 18.576 prijavljenih i nenaoružanih dobrovoljaca.[684] Nakon nešto više od mjesec, 21. maja 1992, pod komandom RgŠTO Sarajevo nalazio se jedan bataljon, 11 odreda, artiljerijski divizion, 94 samostalne čete, 104. samostalna voda i 33 samostalna odjeljenja, u čijem je sastavu bilo 18.193 pripadnika TO, a u evidencijama Sekretarijata za narodnu odbranu bilo je evidentirano još 23.032 dobrovoljca bez oružja.[685]

Nakon masakra nad Bošnjacima Bijeljine, Predsjedništvo SRBiH je 4. aprila zaključilo da se „na osnovu vlastite procjene prilika“ izvrši mobilizacija TO u svim općinama i gradu Sarajevu, mobilizacija cjelokupnog rezervnog sastava milicije SRBiH, kao i jedinica Civilne zaštite.[686] U skladu s odlukama Predsjedništva, stanice javne bezbjednosti u sarajevskim općinama su 4. aprila 1992. izvršile mobilizaciju aktivnog i rezervnog sastava milicije. Mobilizaciji su se odazvali gotovo svi kadrovi bošnjačke i hrvatske nacionalnosti i mali broj kadrova srpske nacionalnosti. Došlo je i do podjele u Odredu za specijalne namjene

[681] Halilbegović, 97-105.

[682] Hadžiosmanović, 65-67.

[683] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 16.

[684] **AARBiH**, RGSA 2/1-10 (RgŠTO*, Dnevni izvještaj o stanju bezbjednosti i borbenim dejstvima na teritoriji*, Broj: 02-8/92, 16.04.1992).

[685] **AARBiH**, RGSA 2/1-80 (RgŠTO*, Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02-210/92, 21. 05. 1992).

[686] „Zapisnik 65. sjednice Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine održane 4, 5, 6. i 8. aprila 1992. godine“, u: Šimić, **NSF** 3(7), 125-129.

MUP-a SRBiH, iz kojeg je većina Srba 4. aprila dezertirala s naoružanjem i opremom i priključila se „srpskom MUP-u“.[687] U popodnevnim satima 5. aprila odmetnuti srpski specijalci, uz pomoć JNA, napali su i zauzeli Školski centar MUP-a na Vracama, uzimajući učenike i nastavnike kao taoce.[688]

Nakon toga, masa građana Sarajeva okupljenih na antiratnim protestima ispred Skupštine Bosne i Hercegovine krenula je prema Vracama. Na nenaoružane građane otvorena je vatra s položaja srpskih snaga. Jedinice JNA su tog 5. aprila zaposjele i sarajevsku vazdušnu luku. Tokom noći Sarajevo je pretrpjelo prvi artiljerijski napad. U jutarnjim satima 6. aprila, na dan međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine, uslijedili su i pješadijski napadi srpskih snaga prema Vasinu Hanu, Jarčedolima i Širokači.[689]

Počela je bitka za Sarajevo. Od njenog početka bile su jasne pozicije i prioriteti obiju strana. Napadači su nastojali s jedne strane ovladati što većim dijelom grada, a s druge strane kontrolom dominantnih zemljišnih objekata uspostaviti njegovu opsadu i tom polugom pritiska ostvarivati vlastite strateške ciljeve. Iz toga su se nametali i temeljni zadaci branilaca koji su bili sadržani s jedne strane u imperativu odbrane slobodne teritorije grada, a s druge strane u potrebi da se probojem opsade oduzme strateška prednost iz ruku napadača. Obje strane su u oba pravca činile ono što je u datim okolnostima bilo moguće.

Već u početnoj fazi organizacije odbrane iskazana su nastojanja da se spriječi uspostava blokade i zatvaranje prstena opsade grada. GrŠTO Sarajevo je već 10. aprila izdao naređenje OpŠTO Ilidža da „raščisti putni pravac Sarajevo – Mostar na svojoj teritoriji i obezbjedi navedeni komunikacijski pravac od zaprečavanja i postavljanja raznovrsnih barikada“.[690] Snage OpŠTO Ilidža, i same u početnoj fazi organizacije u novonastaloj situaciji, nisu bile sposobne ni za pokušaj takvog poduhvata.

---

[687] „Stanice milicije pod kontrolom“, **Oslobođenje**, 6. 4. 1992, 1.
[688] „Armija nam nije pomogla“, **Oslobođenje**, 18. 4. 1992, 3.
[689] Šadinlija, ***Za Sarajevo***, 24-25.
[690] **AARBiH**, GrŠTO Sarajevo, *Zapovjest za b/d*, Broj: 01/1, 10. 4. 1992.

Činjeni su napori da se odbrana pojača i spriječi pljačka preostalih skladišta ratnog materijala. Nakon već spomenute pljačke skladišta s naoružanjem TO na Faletićima izvedene 12/13. aprila, snage TO 18. aprila izvele su oružanu akciju izvlačenja materijalno-tehničkih sredstava iz skladišta gotovih proizvoda namjenske industrije „Pretis“ u Vogošći. Pošlo im je za rukom uzeti i u grad unijeti značajnu količinu protivoklopnih sredstava, nakon čega su iz pravca Vogošće u krug „Pretisa” došla četiri tenka i dva oklopna transportera JNA.[691]

Narednih dana intenzitet borbi je pojačan. Uz aktivnu artiljerijsku podršku srpske snage 21. aprila izvele su napad na grad pravcem Vraca – Grbavica. Napad je predvodila četnička jedinica dobrovoljaca Srpske radikalne stranke iz Srbije, koju su snage TO gotovo potpuno razbile i zaustavile. Zatim su snage TO izvele kontranapad s osnovice Jevrejsko groblje – Zlatište prema Vracama i pravcem Vrbanja-most – Grbavica, koji je nakon početnog napredovanja također zaustavljen.[692]

Najžešće borbe 22. aprila vođene su na Ilidži. Već smo rekli da OpŠTO Ilidža naređenje za deblokadu putnog pravca prema Hadžićima 10. aprila nije ni pokušao realizovati. Zatim je situacija za snage pod njegovom komandom postala još složenija zbog odluke Kriznog štaba SDS-a Ilidža da od 19. aprila potpuno blokira komunikacije na teritoriji općine i tako odsiječe naselja Hrasnica, Butmir i Sokolović-Kolonija od općinskog središta i ostatka grada. Snage OpŠTO Ilidža egzistirale su upravo u ovim naseljima, pa su, iako još uvijek nedovoljno organizovane, oskudno naoružane i opremljene, 22. aprila izvršile napad u pokušaju proboja iz okruženja i ovladavanja Ilidžom. Nakon prodora, koji je imao dobar početni uspjeh, u borbe se neposredno uključila JNA

[691] **AARBiH**, Materijali NIP “Vojna iskustva odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995”, Lista podataka o b/d: *Diverzantska akcija na fabriku “Pretis”*; **AARBiH,** RgŠTO Sarajevo, *Dnevni izvještaj o stanju bezbjednosti i b/d na teritoriji*, Broj: 02/36-92, 18. 4. 1992.

[692] **AARBiH,** GSA 23/1-13 (Ministarstvo za narodnu odbranu RBiH: Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 22. aprila 1992. godine, broj 28, 22. 4. 1992); **ICTY,** *Transkript presretnutog telefonskog razgovora između Vojislava Šešelja i Branislava Gavrilovića*, http://icr.icty.org; **AARBiH**, Materijali NIP “Vojna iskustva odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995”, Lista podataka o b/d: *Napad na Vraca*.

upućivanjem oklopnih jedinica na Ilidžu i dejstvom artiljerije s okolnih položaja po naseljima slobodnog dijela općine.[693] Ovo je odlučilo bitku i napad jedinica OpŠTO Ilidža je zaustavljen.

Predsjedništvo je 27. aprila donijelo odluku o povlačenju JNA s teritorije Bosne i Hercegovine.[694] Na osnovu ove odluke, Štab TORBiH izdao je naređenje o potpunom zaprečavanju putnih komunikacija kojima je JNA izvlačila materijalno-tehnička sredstva iz svojih objekata na područja pod kontrolom SDS-a, te o blokadi širih područja oko tih objekata i zabrani nenajavljenih izlazaka kolona iz kasarni JNA.[695] Ova odluka i postavljena ograničenja za kretanja kolona JNA nisu umanjile njene aktivnosti, čak su ih potakli i ubrzali.

Početkom maja srpske snage preuzele su potpunu kontrolu nad Vogošćom, iz pravca Ilijaša izvršeni su napadi na Visoko i Brezu i intenzivirano je neselektivno granatiranje šireg područja grada, na kojem su zabilježeni i pojačani pokreti velikih kolona JNA.[696] Snage TO na području Staroga Grada blokirale su Komandu 2. VO na Bistriku. Pri povratku s međunarodne konferencije u Lisabonu 2. maja, bosanskohercegovačku delegaciju, na čelu s predsjednikom Predsjedništva Alijom Izetbegovićem, JNA je zadržala na Sarajevskom aerodromu, a zatim je privela u kasarnu u Lukavici. Za to vrijeme JNA je iz više pravaca uputila snage u cilju deblokade Komande 2. VO. Oklopna kolona koja se kretala s Vraca preko Grbavice probila se do Skenderije, u neposrednu blizinu zgrade Predsjedništva. Na ovom i nekoliko drugih mjesta u centru grada došlo je do borbe u kojoj su branioci Sarajeva razbili i potisnuli snage JNA. Nakon toga, uz posredovanje predstavnika UNPROFOR-a, dogovorena je razmjena predsjednika Izetbegovića i ostalih članova državne delegacije za prolaz komandanta 2. VO do Lukavice. Komandanti snaga JNA u Lukavici,

[693] **AARBiH**, RgŠTO Sarajevo, *Dnevni izvještaj o stanju bezbjednosti i b/d na teritoriji*, Broj: 02-66/92, 22. 4. 1992.

[694] „Zapisnik sa 79. sjednice Predsjedništva RBiH, broj 02-011-327/92, 27.04.1992.“, u: Šimić, **NSF** 3(7), 178.

[695] **AARBiH,** ŠTO RBiH, *Naređenje o sprovođenju Odluke Predsjedništva*, Str.pov. broj: 02/145-1, 29. 4. 1992.

[696] **AARBiH,** RgŠTO Sarajevo, *Dnevni izvještaj o stanju bezbjednosti i b/d na teritoriji*, Broj: 02-151/92, 2. 5. 1992.

suprotno već dogovorenim uslovima razmjene, u kolonu u kojoj je prema Lukavici trebao izaći general Kukanjac uključili su preko 20 kamiona s ljudstvom i tehnikom. Na ovakav razvoj događaja, snage odbrane reagovale su presijecanjem kolone tako da je čelo, u kojem se nalazio general Kukanjac, propušteno prema Lukavici, a ostatak razoružan i zarobljen.[697]

Istovremeno s događajima u gradu koji su privlačili svu pažnju javnosti, srpske snage iz Vogošće 2. maja dale su ultimatum snagama TO (jačine jednog voda) koje su branile naselje Svrake da predaju oružje, a zatim izvršile napad. Branioci Svraka odolijevali su do 4. maja kada su se predali.[698] Nada u odbranu sela tinjala je u pokušaju proboja i deblokade grada u zahvatu komunikacije Visoko – Ilijaš – Vogošća, koja je snagama TO naređena 28. aprila.[699] Napad iz pravca Visokog započele su 3. maja znatnije snage OpŠTO Visoko i Breza na pravcu Visoko – Kula Banjer – Čekrčići – Kralupi – Ilijaš i ostvarile pomak, oslobodivši oko 14 kvadratnih kilometara teritorije, ovladavši s nekoliko značajnih zemljišnih objekata, ali bez približavanja stvarnom cilju napada: Ilijašu i Vogošći i ovladavanju komunikacijom Visoko – Sarajevo. Na pravcu iz Sarajeva napad su izvršile samo snage jačine jedne ojačane čete iz sastava OpŠTO Vogošća, bez ostvarenog pomaka naprijed.[700]

U narednim danima borbe i zasipanje grada artiljerijskim projektilima trajali su nesmanjenom žestinom. Borbe su vođene na padinama Trebevića, na Grbavici i Vracama, Mojmilu, Nedžarićima i Dobrinji.

---

[697] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 18.

[698] Nakon predaje srpske snage zarobile su, uz pripadnike TO, i sve civile, ukupno 580 stanovnika ovog sela. **AARBiH**, Materijali NIP "Vojna iskustva odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995", Lista podataka o b/d: *Odbrana sela Svrake*.

[699] **AARBiH,** Štab TO RBiH, *Naređenje br. 2*, Str.pov.broj: 02/146-1, 28. 4. 1992.

[700] **AARBiH**, Materijali NIP "Vojna iskustva odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995", Lista podataka o b/d: *Artiljerijsko-pješadijski napad na Kula Banjer - Čekrčići - Kralupi - Ilijaš*; Lista podataka o b/d: *Napad na naselje Vogošća*. U ovom pokušaju deblokade Sarajeva snage iz Breze i Visokog trebala je pojačati jedinica iz Travnika koju je vodio Rusmir Agačević Rus, ali ih je u tom spriječilo zapovjedništvo HVO Kiseljaka. Uzaludne su bile i molbe i naređenja. HVO Kiseljaka nije sudjelovao u pokušajima deblokade glavnog grada i nije ih pomagao, a kada je i koliko bio u prilici, vršio je njihovu opstrukciju, i takav odnos zadržao do kraja rata. Rasim Delić, ***Lice i naličje rata***, VKBI, Sarajevo, 2005, 47.

Na spoljnoj strani, srpske snage nastojale su učvrstiti već uspostavljeni prsten opsade grada, pa su jedinice s područja Ilidže i Hadžića 13. maja zauzele i etnički očistile naselja uz komunikaciju Ilidža – Hadžići, a 14. maja preduzele akciju čišćenja dijela naselja Kotorac, pri čemu su muškarci pohapšeni i zatvoreni, a žene protjerane u naselje Butmir. Do kraja maja čišćena su bošnjačka naselja između Blažuja i Kobiljače, na prostoru Rakovice.[701]

Snage TORBiH nastojale su odgovoriti i izvršiti proboj opsade, pa su 14. maja započele borbena dejstva u cilju deblokade grada. Napadi su izvedeni na pravcima Vrbanja-most – Grbavica i Jevrejsko groblje – Vraca, pravcem Stupsko Brdo – kasarna Nedžarići i, kao ključni u ovom pokušaju, napad snaga OpŠTO Ilidža na pravcima Otes – Ilidža, Hrasnica – Ilidža i Butmir – Hotel „Terme“. U borbama su snage TO imale početne uspjehe, ali su do kraja dana zaustavljene i vraćene na polazne položaje. Snage OpŠTO Ilidža narednog dana obnovile su napad i uspjele ovladati Stojčevcem.[702] U borbama na Ilidži, osim ponovo upotrijebljenih oklopno-mehanizovanih snaga JNA, učestvovale su specijalne jedinice Državne bezbednosti Srbije i dobrovoljačke četničke jedinice iz Srbije.[703]

Na iskazanu inicijativu snaga TO na bojištu, sredinom maja je postojala ozbiljna prijetnja da srpske snage izvrše napad i spajanje vlastitih snaga na pravcu Vraca – Grbavica – Kasarna „Maršal Tito“ – Pofalići – Žuč, čime bi bilo izvršeno rasijecanje grada i njegova dalja odbrana postala nemoguća.[704] Vjerovatno u posljednjem trenutku u kojem je to

[701] **ICTY**, MUP RS/SJB Ilidža, *Depeša*, broj: 01-03-927/93, 20. 09. 1993.; **ICTY**, *Razgovor vođen 14.05.1992. između Prstojević Neđeljka i izvjesnog Milenka, a potom između Prstojević Neđeljka i izvjesnog Novakovića*.

[702] **AARBiH** RGSA 2/1-72 (RgŠTO Sarajevo, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov. broj: 02-193/92, 15. 5. 1992); Materijali NIP “Vojna iskustva odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995”, Lista podataka o b/d: *Napad na Grbavicu i Vraca*; *Napad na Nedžariće*; *Napad na Ilidžu.*

[703] **ICTY**, *Razgovor vođen 15.05.1992. između Stanišić Miće i izvjesnog Žugić Nedeljka*; *Razgovor vođen 15.05.1992. između Valtera i Legije, a zatim između NN muške osobe i Legije, te potom između Ražnatović Željke i Legije*.

[704] O ovom planu u iskazu Jovana Tintora. **AARBiH,** GŠV 54 (TV emisija: *Moj gost, njegova istina* (gost Jovan Tintor), urednik Risto Đogo, Srpska radio-televizija, Pale, august 1994).

bilo moguće, u jutarnjim satima 16. maja, snage TO preduzele su odlučnu akciju i u bici poznatoj kao Pofalićka bitka u potpunosti oslobodile naselje Pofalići i spriječile presijecanje grada.[705]

Druga polovina maja 1992. bila je i period konkretizacije ratničkih vizija generala Ratka Mladića u odnosu na Sarajevo. Cjelodnevno neselektivno dejstvo koncentrisanom vatrom „načičkanih" artiljerijskih oruđa imalo je kao isključivi cilj razaranje grada i ubijanje ljudi i njihove volje da pružaju otpor. Ovaj metod rezultirao je tokom maja 1992. prvim velikim masakrima civilnog stanovništva u gradu,[706] a sam Mladić definisao ga je kao taktiku „da ne mogu da spavaju, da razvučemo pamet njihovu", koja predstavlja dio njegovog poznatog razgovora u kojem je naređivao svom potčinjenom „Velešiće tuci i Pofaliće tuci, tamo nema srpskog življa mnogo".[707]

Početkom juna Glavni štab VSrRBiH izdao je direktivu kojom je definisana dinamika i težišni pravci ostvarenja srpskih strateških ciljeva u Bosni i Hercegovini. Jedinicama su dati zadaci da ofanzivnim djelovanjem poprave operativno-taktički položaj na širem području Sarajeva, u sjevernoj i istočnoj Bosni. Prioriteti su dati koridoru kroz Posavinu, o čemu je bilo riječi u ovom radu, i čvršćem stezanju obruča opsade oko Sarajeva. Tokom prve faze operacije na području Sarajeva jedinice VSrRBiH trebale su zauzeti i očistiti širi rejon aerodroma, presjeći grad pravcem Nedžarići – Stup – Rajlovac i zauzeti Dobrinju, Sokolović-Koloniju, Butmir, Mojmilo i Zlatište. Opsadu Sarajeva trebalo je dodatno pojačati ovladavanjem komunikacijom Trnovo – Sarajevo. Zadatak je postavljen Sarajevsko-romanijskom korpusu (SRK), uz sadejstvo Hercegovačkog korpusa (HK) na trnovskom pravcu.[708] Komanda Sarajevsko-romanijskog korpusa u prvoj fazi

[705] **AARBiH,** RGSA 2/1-75 (RgŠTO Sarajevo: Redovni borbeni izvještaj, Str.pov. broj: 02-199/92, 17. 5. 1992). U ovoj bici snage TO osvojile su velik ratni plijen: 200 automatskih i poluautomatskih pušaka, 2 PAT 20 mm, 17 PAM 12,7 mm, 8 MB 82 mm, 15 MB 60 mm, 20 RB, 6 OSA, 90 ZOLJA, 200 mina za MB 82 mm, 40 sanduka municije za pješadijsko naoružanje. Detaljnije o bici u: Šadinlija, ***Za Sarajevo***, 39-41.

[706] Karović-Babić, ***Masovna ubistva civila***, 61.

[707] **ICTY**, *Razgovor vođen dana 28.05.1992. godine između Mladić Ratka i Vukašinović Mirka*.

[708] **ICTY**, GŠ VSrRBiH, Direktiva za dalja dejstva, Str.pov.broj 02/5-22, 6. 6. 1992.

planirala je zauzeti naselja u širem okruženju aerodroma i obezbijediti komunikacije. U drugoj fazi ofanzive trebalo je presjeći grad zadatom linijom. Gotovost za izvršenje napada naređena je za 8. juni 1992. godine u 6 sati.[709]

Druga polovina maja bila je i vrijeme pregovora o iseljenju triju velikih kasarni JNA u samom gradu, u zamjenu za vraćanje oduzetog naoružanja TO. Prva je deblokirana Kasarna „Viktor Bubanj", koju su pripadnici JNA napustili 24. maja, nekoliko dana kasnije JNA je napustila i Kasarnu „Jusuf Džonlić", a Kasarna "Maršal Tito" iseljena je 5. juna. Tokom ovog procesa pripadnici TORBiH dobili su, za tadašnje stanje, značajna borbena i druga materijalno-tehnička sredstva. Dio je dobiven kroz pregovore s JNA, dio je otet i zaplijenjen, a dio jednostavno ostavljen u napuštenim objektima.[710]

Sa zadobivenim naoružanjem i municijom, kao materijalno-tehničkom osnovom, i jedinice TO početkom juna započele su jedan, u velikoj mjeri stihijan, pokušaj proboja iz okruženja, izveden duž gotovo cijele linije opsade, s unutrašnje i spoljne strane. Operacija nazvana "LJETO-92" započela je 6. juna napadom snaga TORBiH sa spoljne strane prstena opsade. S Igmana i slobodne teritorije Hadžića izvršeni su napadi na pravcima Kasatića, Drozgometve, Dupovaca, Košćana i kasarne u Žunovnici. S područja Kiseljaka napadnuti su objekti Batalovo brdo, Kobiljača i Rakovica. Snage iz Visokog napale su na pravcu Vratnica – Dobranjsko brdo – Višegrad. Početni uspjesi i pomaci ostvareni su prema Kasatićima i Žunovnici, te prema Rakovici iz pravca Kiseljaka, ali su se nakon toga snage TO i na ovim pravcima povukle na polazne položaje.[711]

---

[709] **ICTY**, Komanda SRK, *Instrukcija za dalja dejstva*, Str.pov.broj: 10-74-44, 7. 6. 1992.

[710] **AARBiH**, RgŠTO Sarajevo, *Redovni borbeni izvještaj*, Pov. broj 02-282/92, 7. 6. 1992, 19:00; Šadinlija, ***Za Sarajevo***, 51.

[711] **AARBiH,** Združeni odred Igman, *Izvještaj*, Str. pov. broj 01/23-3, 6. 6. 1992; Materijali NIP "Vojna iskustva odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995", Lista podataka o b/d: *Napad na Batalovo brdo (tt 934), Kobiljaču i Rakovicu*; Materijali NIP "Vojna iskustva odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995", Lista podataka o b/d: *Artiljerijsko-pješadijski napad na pravcu Vratnica-Dobranjsko brdo-Višegrad*.

Napad jedinica RgŠTO Sarajevo iz okruženja izveden je 8. juna praktično duž cijele linije odbrane. Najvažniji rezultat prvog dana borbi bilo je oslobađanje važnih objekata na platou Žuči: Orlića, Volujaka i Krstaca. S obzirom na planirane ciljeve srpske ofanzive u široj okolini aerodroma, veliki uspjeh prestavljalo je ostvareno spajanje sa snagama odbrane na Dobrinji i deblokada ovog naselja. Snage TO zauzele su i Osmice na Trebeviću, kao i dio Vraca, ali su se u toku noći srpske snage vratile na ove pozicije. Na ostalim pravcima napada snaga TO iz okruženja, kao i na pravcu napada OpŠTO Ilidža, nisu ostvareni pomaci.[712] Borbena dejstva nastavljena su 12. i 13. juna, s privremenim pomacima TO na pravcima Hrasno – Vraca i Jevrejsko groblje – Vraca.[713]

Napadi snaga TO u okviru operacije „LJETO-92“ nastavljeni su 17. juna na više pravaca, bez suštinskog efekta. Čak je, u kontranapadu srpskih snaga, izgubljen važan položaj na Zlatištu. Borbe u bezuspješnim pokušajima vraćanja položaja na Zlatištu pod kontrolu TO, kao i naizmjenični napadi snaga TO i VSrRBiH na drugim dijelovima sarajevskog bojišta trajali su do 20. juna.[714]

[712] Tokom prvog dana pokušaja proboja iz okruženja u operaciji “LJETO-92“, i pored ograničenih uspjeha borbi, jedinice TORBiH zarobile su veliki ratni plijen, koji je ujedno i pokazatelj snage neprijateljskih linija koje su pokušavali probiti. Samo na platou Žuči zarobljeno je: dvije haubice 105 mm, dva brdska topa B-1 76 mm, jedan protivoklopni top ZIS 76 mm, 4 MB 120 mm, 10 MB 82 mm, 20 MB 60 mm, jedan PAT 20/3, tri PAT 20/1, jedan PAT 40 mm, 6 PAM 12,7 mm, stotinjak pušaka, nekoliko stotina hiljada komada municije raznog kalibra, više teretnih i putničkih automobila i razna druga vojna oprema. **AARBiH**, GŠA 25/2-15, Štab TORBiH, Informacija o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH za protekla 24 časa, broj: 02/349, 8. 6. 1992; GŠA 25/2-16, Štab TORBiH, Informacija o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH za protekla 24 časa, broj: 02/349-58, 9. 6. 1992; GŠA 28/1-38 (OpŠTO Novo Sarajevo: Izvještaj o izvršenim bobrenim dejstvima na dan 08.06.92.g.); GŠA 28/1-41 (OpŠTO Ilidža: Operativni izvještaj broj 1/92, 8. 6. 1992); **AARBiH**, *Vojno-historijska građa Prve slavne motorizovane brigade (period 1992/93. godina)*, rukopis**;** Ibrahim Dervišević, ***Prva slavna i viteška brigada: herojstvo i žrtve u odbrani Sarajeva ’92 -’95***, Sarajevo, 2009, 115.

[713] **AARBiH**, Štab TORBiH, *Naređenje*, Broj: 02/349-56, 9. 6. 1992; RgŠTO Sarajevo, *Izvještaj o izvođenju b/d u toku 12.06.1992. godine*, Broj: 02-312/92, 13. 6. 1992.

[714] **AARBiH**, RgŠTO Sarajevo, *Redovni borbeni izvještaj*, Pov.broj: 02-341/92, 17. 6. 1992, 19:00; RgŠTO Sarajevo, *Izvještaj o borbenim dejstvima na dan 19.06.1992. g.*, Pov.broj: 02-351-1/92, 19. 6. 1992; RgŠTO Sarajevo, *Redovni borbeni izvještaj*,

Druga polovina juna 1992. bila je period artikulacije stava bitnih faktora međunarodne zajednice da je situacija u Sarajevu, prvenstveno iz humanitarnog aspekta, postala nepodnošljiva i da je nužno naći adekvatan odgovor. U zapletu nastalom u vezi s UN-ovim pokušajem da za humanitarne letove otvore Sarajevski aerodrom, čiju su kontrolu srpske snage nastojale učvrstiti zauzimanjem okolnih naselja prema prethodno citiranoj direktivi, Savjet bezbjednosti 26. juna usvojio je izjavu generalnog sekretara kojom je srpskoj strani dato 48 sati vremena da stavi teško naoružanje oko Sarajeva pod kontrolu UN-ovih snaga ili će u suprotnom Savjet bezbjednosti odlučiti koja će sredstva biti neophodna da se obezbijedi dotur humanitarne pomoći. Činilo se da je vojna intervencija UN-a radi otvaranja aerodroma i kopnenih koridora do Sarajeva vjerovatna i očekivana. Kraj očekivanjima učinio je francuski predsjednik Mitterrand svojim dolaskom u Sarajevo, nakon čega su srpske snage predale kontrolu nad aerodromom francuskoj jedinici UNPROFOR-a, a da nisu ispunile nijedan zahtjev nužan za bezbjednost letova i za otvaranje kopnenih koridora.

Iako je početak jula bio u znaku reorganizacije Oružanih snaga, formiranja Armije RBiH i ukidanja TORBiH, provedene na osnovu Odluke Predsjedništva RBiH od 4. jula 1992. godine,[715] borbe u Sarajevu i njegovoj okolini vođene tokom jula i početkom augusta bile su intenzivne i odvijale su se s naizmjeničnom inicijativom i promjenjivim uspjehom, ali su ipak bile ograničene po širini i koncentrisane na pojedinačne pravce dejstava. Snage VSrRBiH 4. jula napale su i zauzele odsječeno i slabo branjeno selo Tihoviće, a 6. jula položaje ARBiH na Faletićima. Snage ARBiH 7. jula zauzele su Straišta, a 18. jula Golo brdo na Igmanu. Juli je okončan neuspjelim pokušajem proboja iz okruženja preko Poljina i Vogošće, ali i uspjehom snaga OpŠO Trnovo, 7. brigade i jedinica ARBiH s Igmana, koje su u borbama 31. jula i 1.

Pov.broj: 02-353/92, 19. 6. 1992, 19:00; RgŠTO Sarajevo, *Redovni borbeni izvještaj*, Pov.broj: 02-355/92, 20. 6. 1992; RgŠTO Sarajevo, *Redovni borbeni izvještaj*, Pov.broj: 02-362/92, 21. 6. 1992.

[715] **AARBiH** GŠA 25/2-58 (Predsjedništvo RBiH, *Odluka o organizaciji Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine*, broj 02-011-461/92, 4. 7. 1992).

augusta zauzele prevoj Rogoj i oslobodile Trnovo.[716] Na području Dobrinje, Aerodromskog Naselja, Nedžarića i Stupa od 4. do 11. augusta snage ARBiH vodile su teške i uporne borbe, ali su ostvareni pomaci bili minimalni.[717]

U prethodnom poglavlju naveli smo da je engleskom diplomatskom inicijativom na pregovorima u Londonu došlo do potpisivanja primirja koje je stupalo na snagu 19. jula i koje se nije održalo, kao i do zakazivanja nove mirovne konferencije u Londonu, koja je održana. Srpski vojni vrh sagledao je mogućnosti za dovršenje vlastitih planova na terenu i popravljanje pregovaračke pozicije koje je nudio period čekanja Londonske konferencije.[718] One su početkom augusta definisane direktivom po planu "BOSNA-92". U odnosu na Sarajevo, Glavni štab VSrRBiH naredio je da se po svaku cijenu mora spriječiti njegova deblokada i to je bio sadržaj prve faze operacije. U drugoj fazi trebalo je pregrupisavanjem snaga stvoriti uslove za daljnje sužavanje opsade Sarajeva i popravljanje operativno-taktičke pozicije SRK otvaranjem, od ARBiH prekinutih, komunikacija Sarajevo – Trnovo – Kalinovik i Višegrad – Ustiprača – Goražde.[719]

I snage ARBiH nastojale su popraviti svoje pozicije prije početka Londonske konferencije. Ključni cilj formulisan je u planovima operacije „JUG-92" i svodio se na proboj opsade i deblokadu Sarajeva. Dejstva snaga ARBiH u ovoj operaciji zato su bila isforsirana, što je uveliko odredilo njihove mogućnosti i domet.[720]

---

[716] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 22; Isti, ***Za Sarajevo***, 60; Mirsad Ćatić Čuperak, ***Sjena nad Igmanom***, DALSA Bosna, Sarajevo, 2000, 173. Prilikom oslobađanja Rogoja i Trnova zarobljeno je: 6 samohotki 76 mm, artiljerijski divizion sa 12 haubica 105 mm, minobacačka baterija sa 8 minobacača 82 mm, baterija topova B-1 76 mm, 2 topa T-12 100 mm, nekoliko PAT-ova 20 mm spregnutih na motorna vozila i velike količine municije različitih kalibara.

[717] **AARBiH,** RgŠO Sarajevo, IKM Nedžarići, *Presjek toka borbenih dejstava*, 11. 08. 1992.

[718] Simms, 17.

[719] **ICTY**, GŠ VSrRBiH, *Direktiva za dalja dejstva op.broj 3*, Str.pov.broj: 02/5-92, 3. 8. 1992. O planovima za druge krajeve Bosne i Hercegovine i naređenim borbenim dejstvima u odgovarajućim poglavljima.

[720] Forsiranje početka operacije eksplicitno se vezivalo za početak Londonske konferencije. **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, Broj: 02/340-792, 19. 8. 1992.

Zadatak snaga ARBiH bio je da napadom s fronta i pozadine unište glavne snage neprijatelja u zahvatu pravaca Jahorina – Trebević, Trebević, Kijevo – Krupac – Vojkovići, Straište – Krupac i Hadžići – Raskršće – Blažuj, s ciljem da se, ovladavanjem ključnim objektima oko jugoistočnog dijela grada Sarajeva, deblokira grad s pravca Igmana i Trnova i tako stvore uslovi za izvlačenje blokiranih snaga iz grada radi njihovog daljeg angažovanja prema razvoju situacije. Operaciju je trebalo izvesti u dvije etape, angažujući glavne snage na pravcima: Jahorina – Tvrdimići – Trebević i Kijevo – Crveni klanac – Pavlovac, a pomoćne snage na pravcima Košćan – s.Vrančići – Grivići, Butmir – Nedžarići, Igman – Krupac – Vojkovići i Rogoj – Dobro Polje. U operaciji koja je otpočela 23. augusta 1992. godine bile su angažovane snage TG-1 Konjic i TG-2 Igman, snage OpŠO Foča (Prva fočanska brigada) i dijelovi jedinica prisutni na prostoru Grepka, te pridodate snage iz Gornjeg Vakufa i Zenice.[721]

Snage iz grada, na jugozapadnom dijelu sarajevskog bojišta, ispoljile su ograničena dejstva nastojeći vezati za sebe angažovane snage VRS-a i, u povoljnom razvoju operacije, izvršiti proboj i krenuti ususret snagama sa spoljne strane prstena opsade.[722] Pravac Visoko – Sarajevo tokom ove operacije bio je pomoćni pravac i snage iz sastava TG Visoko bile su angažovane s ciljem da se u prvoj fazi stavi u okruženje Ilijaš, a sa stvaranjem uslova produži napredovanje prema Vogošći ususret snagama iz grada, koje su u tom slučaju i same trebale izvršiti proboj prema Vogošći.[723]

Pokazalo se da je forsirani početak operacije odredio, kako smo već rekli, njen tok i rezultate. Bez obzira na angažovanja relativno velikih snaga, koje su na pojedinim pravcima iskazale izrazitu hrabrost i požrtvovanje, i bez obzira na relativno velike količine utrošenog MTS-a, do sredine septembra, kada je ova operacija obustavljena, ni na jednom pravcu nisu postignuti očekivani rezultati borbenih dejstava.

---

[721] **AARBiH**, GŠA 63/1-1 (GŠOSRBiH Grupa «JUG»: *Borbena zapovjest za napad*, 20. 8. 1992).

[722] **AARBiH**, RGSA 2/1-225 (RgŠO Sarajevo - IKM Kasarna Jusuf Džonlić: *Izvještaj o toku b/d*, 22. 8. 1992).

[723] **AARBiH**, GŠOSRBiH-Odsjek Visoko, *Analiza borbenih dejstava*, Str.pov.broj: 01/182-1, 14. 9. 1992.

Podrinje

Eliminisanje rijeke Drine kao državne granice bilo je strateški cilj srpske nacionalne politike otkad ona postoji. U periodu disolucije Jugoslavije, posebno u toku priprema i izvršenja agresije na Bosnu i Hercegovinu, ovaj cilj zadržan je visoko na listi prioriteta, što je potvrđeno statusom Podrinja u srpskim prijedlozima etničkog razgraničenja u Bosni i Hercegovini tokom marta, kao i uvrštavanjem među šest strateških ciljeva srpskog naroda usvojenih 12. maja 1992. u Banjoj Luci. Zapravo je vojna i politička dominacija u Podrinju bila stvarni *conditio sine qua non* za obezbjeđenje stalne vojne i materijalne podrške realizaciji srpskih planova u Bosni i Hercegovini iz Srbije i Crne Gore, koji bi bez ove podrške bili neostvarivi.

Sve općine na bosanskohercegovačkim obalama Drine, osim Bijeljine, imale su apsolutnu etničku većinu bošnjačkog stanovništva. Zato su na mapi Cutileirovog polaznog prijedloga razgraničenja etničkih konstitutivnih jedinica, prikazanog na **Karti 1**, sve one od Zvornika do Foče predviđene u prostoru bošnjačke konstitutivne jedinice. Sam pogled na kartu objašnjava da upravo zbog ovog zelenog zida, koji sjevernu i zapadnu Bosnu teritorijalno i komunikacijski odvaja od granice sa Srbijom, sam plan nije bio prihvatljiv za srpsku nacionalnu politiku. Na **Karti 3** prikazan je prijedlog SDS-a za razgraničenje konstitutivnih jedinica na etničkom principu iz marta 1992. na kojem je vidljivo da je za srpsku jedinicu prisvojena većina teritorije u Podrinju, s naglašenim teritorijalnim kontinuitetom i povezanošću. Teritorije na kojima je, barem u ovoj, još uvijek mirnodopskoj i pregovaračkoj fazi, priznavana bošnjačka konstitutivnost svedene su na nekoliko odvojenih i teritorijalno ispresijecanih enklava.[724] Na našim

[724] Ove teritorije u velikoj mjeri podudarale su se s kasnijim ratnim podrinjskim enklavama, od sjevera prema jugu: Cerske i Konjević-Polja, Srebrenice, Žepe i Goražde. Nakon početka agresije na Bosnu i Hercegovinu srpskoj politici nije bio prihvatljiv opstanak bošnjačkog etničkog elementa u Podrinju ni u naznačenim rezervatima.

kartama 6 i **7** vidljivo je da u Podrinju nije bilo međusobno spornih dijelova teritorije na koji su istovremeno pretendovale i Srbija i Hrvatska i da je ovo bilo najspornije područje između srpskih političkih interesa, iskazanih u njihovim prijedlozima razgraničenja, *i bošnjačke konstitutivne jedinice definisane* Cutileirovim principima i polaznim prijedlogom razgraničenja.

Kako je etnički argument, na kojem su inače bili zasnovani zahtjevi SDS-a za razgraničenje, u istočnoj Bosni bio isključen zbog apsolutne bošnjačke etničke većine i pošto ni bilo koji drugi realni argumenti na ovom području nisu išli u prilog teritorijalnim zahtjevima SDS-a, jedini primjenjiv argument za ostvarenje imperativa političke i vojne dominacije bio je argument sile.

U bosanskom Podrinju nije bilo stalnog garnizona JNA, osim u Bijeljini u kojoj su početkom 1992. bile stacionirane jedinice iz sastava tuzlanskog 17. korpusa: 17. mješoviti artiljerijski puk i 670. pontonirski bataljon, te 38. partizanska divizija R klasifikacije.[725] U ostalim općinama, osim manjih posada i izdvojenih straža u skladištima i objektima veze, nije bilo stalnih snaga JNA.

S približavanjem datuma referenduma za nezavisnost Bosne i Hercegovine pojačavano je i prisustvo snaga JNA u Podrinju. Po izvlačenju ljudstva i ratne tehnike, 4. oklopna brigada iz Jastrebarskog u Hrvatskoj je ujesen 1991. ušla u sastav 17. korpusa i raspoređena u rejonu Aerodroma Dubrave kod Živinica, s osnovnim zadatkom da obezbijedi aerodrom i putnu komunikaciju koja je Tuzlu preko Kalesije i Zvornika spajala sa Srbijom. Krajem 1991. brigada je preformirana i preimenovana

[725] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti*, Str.pov.broj: 09/63-26, 23. 1. 1992. Šire o sastavu i snazi 17. korpusa JNA početkom 1992. godine u poglavlju o borbenim dejstvima u Posavini. Inače su klasifikacijske oznake jedinica JNA označavale stepen njihove popune u miru u odnosu na ratnu formaciju (klasifikacijska oznaka „R“ do 15%, „B“ 15-60%, „A“ 60-100% u odnosu na ratnu formaciju). Davor Marijan: „‘Jedinstvo’ - posljednji preustroj JNA“, **Polemos** (Zagreb), broj 6 (2003) 1-2, 11-47.

u 336. mtbr.[726] Jedan oklopni bataljon 336. mtbr je, uoči referenduma za nezavisnost, 28. februara 1992. upućen u Zvornik sa zadatkom posjedanja ključnih komunikacijskih i drugih objekata.[727] Početkom aprila komanda i veći dio brigade prebačeni su na područje Šekovića, a posljednje jedinice, divizion PVO i protivoklopni divizion, predislocirani su do 21. aprila. U sastav 336. brigade, kao pojačanje, ušao je mehanizovani bataljon sremsko-mitrovačke 453. mbr iz sastava novosadskog 12. korpusa.[728]

Po naređenju viših komandi JNA na području cijele zone odgovornosti 17. korpusa do marta 1992. formirane su, naoružane i opremljene dobrovoljačke jedinice od lokalnog srpskog stanovništva brojnosti 8.240 ljudi.[729] I snage 336. mtbr, po dolasku i preformiranju, uključile su se u te aktivnosti i postale oslonac srpskoj politici u srednjem Podrinju, a njena komanda objedinjavala je pripreme srpskih snaga (kako spomenute dobrovoljačke strukture JNA tako i različitih formacija koje je pripremao SDS u okvirima srpske TO, srpskog MUP-a i drugih) i prije početka oružanih borbi.[730] Nakon početka oružanog sukoba ona je objedinila sve lokalne srpske snage nastale na ovom području, što je formalizovano 19. maja 1992. formiranjem 1. birčanske brigade VSrRBiH, koja je imala zonu odgovornosti na području Zvornika,

---

[726] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti*, Str.pov.broj: 09/63-26, 23. 1. 1992; *4. okbr*, http://www.srpskioklop.paluba.info/ratniput4okbr/4.okbr.htm.

[727] *Mostova i nadvožnjaka, hidroelektrane, fabrike glinice i drugih.* **ICTY**, Predmet Milošević (IT-02-54) - Izjava svjedoka - B-1804, http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ proswitness/bcs/mil-wit-B-1804.htm.

[728] *4. okbr*, http://www.srpskioklop.paluba.info/ratniput4okbr/4.okbr.htm.

[729] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO*, Str.pov.broj: 908-1, 20. 3. 1992.

[730] Te aktivnosti bile su vrlo intenzivne. Samo u jednom danu u organizaciji Komande 336. mtbr podijeljeno je 700 cijevi pješadijskog naoružanja okolnom srpskom stanovništvu. Komandant brigade Svetozar Andrić prije početka agresije uspio je u selo Papraću, gdje je nakon izvlačenja s Aerodroma Dubrave smješteno komandno mjesto brigade, izmjestiti kompletnu opremu za ratnu hirurško bolnicu, i slično. **ICTY**, „Razgovor sa komandantom jedinica u Osmacima Vlastimirom Bećarevićem: Nisam pružio ruku Morionu“, Intervju objavljen u listu **Birčanski vojnik**.

Kalesije, Šekovića, Vlasenice, Milića, Bratunca i Skelana. Brigada je na dan formiranja imala u svom sastavu 10 pješadijskih bataljona, 15 odreda, oklopni bataljon, mješoviti artiljerijski divizion, prištapske i pozadinske jedinice i bila popunjena sa 12.000 boraca. Iz sastava ove brigade u daljem toku rata izdvojene su i kao samostalne jedinice formirane zvornička, bratunačka i druge brigade kasnijeg Drinskog korpusa VRS.[731]

I na području gornjeg Podrinja komande i jedinice JNA provodile su aktivnosti na stvaranju dobrovoljačke strukture koja je vrbovana i popunjavana uglavnom pristalicama SDS-a. Do marta 1992. na području općina Foča, Goražde, Čajniče i Kalinovik u okviru ove dobrovoljačke strukture naoružano je i opremljeno 6.500 ljudi. U ostalim općinama gornjeg Podrinja brojnost dobrovoljaca i količina distribuiranog naoružanja kretala se u srazmjernim odnosima, s obzirom na to da su ove općine spadale u zonu odgovornosti 4. korpusa JNA, koji je do marta 1992. naoružao ukupno 33.200 dobrovoljaca.[732]

Pored svega, snage JNA prisutne na lijevoj, bosanskoj obali Drine uoči agresije nisu bile dovoljno snažne za realizaciju planova srpske nacionalne politike. Neposredno aktivno učešće, borbena i logistička podrška vojnih jedinica stacioniranih na srbijanskoj strani granice bile su praktikovane od početka. Spomenuta 336. mtbr bila je u organskom sastavu 17. korpusa, koji je u maju 1992. bio preimenovan u Istočnobosanski korpus VSrRBiH. Komanda 17. korpusa, koja je početkom aprila izmještena iz Tuzle u Ugljevik, a zatim u Bijeljinu, bila je u početku slabo uvezana sa svojim snagama u Podrinju, pa je sve informacije s terena primala preko komande Operativne grupe „Drina“.[733] Ovo je značilo i da su snage 17. korpusa prisutne u istočnoj Bosni, na području

[731] **ICTY**, Komanda 1. birčanske pješadijske brigade, *Referat povodom obilježavanja Dana formiranja DK*, Str.pov.broj: 14-770-1/93, 30. 10. 1993.

[732] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO*, Str.pov.broj: 908-1, 20. 3. 1992.

[733] **ICTY**, Ričard Batler, *Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici (revizija) - operacija „KRIVAJA-95“*, 10. Batler na ovom mjestu citira dokument Komande 17. korpusa broj: 11/5-3 od 18. aprila 1992.

općina prethodno navedenih u opisu zone odgovornosti 336. mtbr - 1. birčanske pbr, od početka oružanog sukoba bile pretpočinjene komandi ove operativne grupe užičkog 37. korpusa JNA, čije je komandno mjesto u to vrijeme bilo u Gučevu, u Srbiji.[734] OG „Drina" nastavila je egzistenciju i sudjelovanje u agresiji na Bosnu i Hercegovinu i kao formacija Užičkog korpusa Vojske Jugoslavije.[735]

Na području gornjeg Podrinja snage užičkog 37. korpusa JNA bile su aktivne još od jeseni 1991. i početka dubrovačke kampanje. Dolinu Drine snage ovog korpusa JNA koristile su kao komunikaciju prema Hercegovini.[736] Na početku agresije na Bosnu i Hercegovinu angažovane su u napadima na općine gornjeg Podrinja.[737]

Osim slanja jedinica na bosanskohercegovačko ratište, kasarne JNA i objekti MUP-a i TO Srbije, korišteni su i kao baze za formiranje, opremanje i obučavanje dobrovoljačkih jedinica koje su s teritorije Srbije ubacivane u Bosnu i Hercegovinu. Ove jedinice korištene su kao udarni odredi u napadima na bošnjačka naselja i civilno stanovništvo početkom agresije i, mada je učešće lokalnih jedinica i srpskog stanovništva

---

[734] **ICTY**, *Predmet Milošević (IT-02-54) - Izjava svjedoka - B-1804*, http://www.icty.org/x/cases/Slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-B-1804.htm; Zaštićeni svjedok 162 u procesu protiv Ljubiše Beare: „Tako se radilo od 1992.", HAG, 27. 3. 2007, http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/tako-se-to-radilo-od-1992-godine.25.html?cat_id=1&news_id=4477; *4.okbr*, http://www.srpskio-klop.paluba.info/ratni put4okbr/4.okbr. htm.

[735] O djelovanju snaga Užičkog korpusa iz sastava OG „Drina" u operacijama u istočnoj Bosni u periodu januar - mart 1993. godine dostupan je veći broj dokumenata u bazama podataka ICTY-a, o čemu će biti riječi u odgovarajućim dijelovima ovog rada. O tome i u već citiranom: **ICTY**, Ričard Batler, *Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici (revizija) - operacija „KRIVAJA-95"*. O formacijskom razvoju OG „Drina", čije je komandno mjesto premješteno u Valjevo, precizne podatke od kraja 1992. daje Bojan Dimitrijević. Mada je evidentno imao pristup vojnom arhivu, Dimitrijević ne spominje učešće ovih snaga u operacijama u Bosni i Hercegovini, ali navodi tačne faze u njihovom organizacijsko-formacijskom razvoju. U 1993. OG „Drina" dobila je formaciju ranga divizije, da bi u martu 1994. bila i preformirana u Drinsku diviziju sa sjedištem u Valjevu. Bojan Dimitrijević, „Jedinice Garnizona Valjevo 1945-2005", **Glasnik**, broj 40, Istorijski arhiv, Valjevo, 2006, 67-89.

[736] O prisustvu ovih snaga, njihovom rasporedu i učešću u borbama na području Mostara na početku agresije, bilo je govora u poglavlju o borbama u Hercegovini.

[737] ***Balkan Battlegrounds***, 138.

u napadima bilo masovno, njima se pripisuje najveći stepen brutalnosti s kojom su počinjeni masovni zločini u početnoj kampanji etničkog čišćenja teritorije istočne Bosne.[738]

Snage TORBiH na području Podrinja spadale su u sastav okružnih štabova Tuzla i Goražde. O strukturi i snazi OkŠTO Tuzla već je bilo riječi u dijelu o borbenim dejstvima u Bosanskoj Posavini, gdje smo naveli da su snage TO u srednjem Podrinju, zajedno s teritorijalnom odbranom semberskih i dijela posavskih općina *(*Banovići, Bijeljina, Bratunac, Brčko, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Kladanj, Lopare, Lukavac, Orašje, Srebrenica, Srebrenik, Šekovići, Tuzla, Ugljevik, Vlasenica, Zvornik i Živinice) početkom 1992. po ratnom rasporedu brojale 15.660 ljudi, nacionalne strukture: 8.766 Bošnjaka, 1.312 Hrvata, 5.141 Srba i 567 ostalih. OkŠTO Goražde objedinjavao je pod svojom komandom snage TO na području općina: Čajniče, Foča, Goražde, Kalinovik, Rudo i Višegrad, koje su početkom 1992. po ratnom rasporedu brojale 4.544 ljudi, nacionalne strukture: 2.666 Bošnjaka, 11 Hrvata, 1.742 Srba i 125 ostalih.[739]

Slabosti i prepreke u ostvarivanju funkcije koju je TO trebala imati u odbrani ustavnog poretka, o kojima je već bilo riječi i koje su bile prisutne u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, još su jače došle do izražaja u istočnoj Bosni, koja se prva našla na udaru agresije i ubrzo ostala u potpunosti odsječena od republičkog središta. U tom smislu,

---

[738] Miroslav Deronjić kao svjedok u sudskom postupku protiv Slobodana Miloševića opisao je pripreme dobrovoljaca početkom aprila 1992. u Bajinoj Bašti, ispred štaba tamošnje TO, za osvajanje Srebrenice, koje je organizovao čelnik srebreničkog SDS-a Goran Zekić. Prolazak formirane kolone sa srpskim dobrovoljcima, pod punom ratnom spremom, do bosanske granice i mjesta Skelani, obezbjeđivala je milicija MUP-a Srbije. ICTY, Predmet Milošević (IT-02-54) - Izjava svjedoka - Miroslav Deronjić, http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-deronjic.htm. O učešću dobrovoljaca u borbama i kampanji etničkog čišćenja istočne Bosne i u brojnim drugim dokumentima iz baze podataka ICTY, između ostalih u: Predmet Karadžić (IT-95-5/18-PT) - PODNESAK TUŽILAŠTVA NA OSNOVU PRAVILA 65TER (E)(i)-(iii), http://www.icty.org/x/cases/karadzic/custom3/bcs/ 090518.pdf; Predmet Kunarac, Kovač i Vuković (IT-96-23-T&IT-96-23/1-T) - PRESUDA, 22. februar 2001, i brojnim drugim.

[739] Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 164; **AARBiH**, RŠTO 6/1-169 (RŠTO SRBiH, *Pregled ratne popune ljudstvom TO SRBiH sa stanjem na dan 31.12.1991*).

brojnošću i naoružanjem ograničen ali na terenu prisutan oslonac snaga odbrane činila je struktura rezervnog sastava MUP-a RBiH.

Na ovom području također su bili prisutni i određeni elementi paralelne vojne organizacije Stranke demokratske akcije. Po zamišljenoj organizacijskoj shemi Patriotske lige, koja se podudarala s organizacijom ratnih okruga i zona štabova Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, za ovo područje bili su nadležni regionalni štabovi PL u Tuzli i Goraždu.[740] Snaga ove strukture iskazivala se, kao i u drugim dijelovima zemlje, u jednom broju manjih naoružanih borbenih grupa koje su u pojedinim dijelovima podrinjskih općina prihvatile borbu u odbrani naselja i bošnjačkog stanovništva od uništenja.[741] Šira organizovana dejstva, kojima bi se agresorska oružana sila spriječila da brzo uspostavi kontrolu teritorije, bila su izvan mogućnosti ove organizacije i ukupno izvan mogućnosti patriotskih snaga u istočnoj Bosni.

Prvi udarac u Podrinju srpske snage izvele su u Bijeljini, općini od velikog strateškog značaja i sa srpskom etničkom većinom. Stanje koje je prethodilo agresiji na području Bijeljine bilo je obilježeno izrazitim pritiscima, verbalnim i fizičkim napadima na Bošnjake. Bombaški teroristički napad 30. marta u kafiću „Istanbul", u kojem su se okupljali Bošnjaci, kada je jedno lice teže i njih osam lakše ranjeno, poslužio je kao smišljena provokacija za izazivanje bošnjačke reakcije i traženje opravdanja za planirani napad i nasilno preuzimanje vlasti u gradu.[742] Napad je počeo 31. marta navečer. Odbranu grada pokušavale su organizovati dosta slabe snage Patriotske lige Bosne i Hercegovine. Lokalna srpska TO i jedinice Državne bezbednosti Srbije predvođene Željkom Ražnatovićem Arkanom opkolile su i napale Bijeljinu. Razbivši PL nakon četverodnevnih borbi, ove snage su do 4. aprila preuzele kontrolu i vlast nad gradom, ubijajući pri tome civilno bošnjačko stanovništvo po

[740] Karavelić, ***Agresija***, 198-203; Halilbegović, 97-105.

[741] Na području Bijeljine, naprimjer, do početka oružanog sukoba operativni dio PL-a činilo je oko 60 ljudi, od kojih je bilo naoružano njih 40. **AARBiH,** KVAH 1/1-14 (*Patriotska liga (Bijeljina)*, 12. 2. 2000).

[742] **AARBiH**, KVAH 1/1-14 (*Patriotska liga (Bijeljina)*, 12. 2. 2000).

ulicama i kućama.[743] Tek nakon toga u događaje u Bijeljini uključile su se snage JNA u nominalnoj akciji čuvanja mira, uspostavljenog krvlju bijeljinskih Bošnjaka.[744]

Bijeljinskim slučajem uspostavljen je obrazac djelovanja srpskih snaga u realizaciji zacrtanih ciljeva srpske nacionalne politike u istočnoj Bosni.[745] U sljedećoj etapi, u Zvorniku, osim istog obrasca i akteri srpskog napada bili su jednim dijelom isti. S Arkanovom jedinicom SDB-a Srbije na Zvornik otišao je i veliki broj bijeljinskih gardista.[746] Uz njih su među napadačima na Zvornik bile i lokalne snage srpske TO i MUP-a, četnički dobrovoljci iz Srbije i snage JNA o kojima je već bilo riječi, oklopni bataljon 336. mtbr i snage iz sastava OG „Drina“ sa srbijanske teritorije.[747]

---

[743] ***Balkan Battlegrounds***, 135; U kampanji terora tokom preuzimanja kontrole nad Bijeljinom do 4. aprila ubili su najmanje 48 bošnjačkih civila. **ICTY**, *Predmet Karadžić (IT-95-5/18-PT) - PODNESAK TUŽILAŠTVA NA OSNOVU PRAVILA 65TER (E)(i)-(iii)*, http://www.icty.org/x/cases/karadzic/custom3/bcs/090518.pdf.

[744] ***Balkan Battlegrounds***, 135.

[745] Postojanje ovog obrasca i njegov sadržaj u svjedočenju pred sudskim vijećem ICTY-a, onovremeni predsjednik općinskog odbora SDS Bratunac i predsjednik Kriznog štaba Bratunac, Miroslav Deronjić opisuje na sljedeći način: „Postojala je određena hronologija, određeni redosled u tom sledu događaja. Slične stvari su se desile u Bijeljini, Zvorniku i, u meri koja meni nije poznata, u Višegradu. Prvo bi u određeno mesto stigli dobrovoljci a onda bi sledilo ostalo: ubistva, likvidacije, zastrašivanje stanovnika, panika i tako dalje. Onda, nakon toga bi stigla armija, JNA sa prividnom namerom da uspostavi red. Međutim, sve to bi prouzrokovalo zastrašivanje stanovnika, Muslimana, nakon čega bi sledilo etničko čišćenje.“ **ICTY**, *Predmet Milošević (IT-02-54) - Izjava svjedoka - Miroslav Deronjić*, http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-deronjic.htm.

[746] Jedinica je osnivače i pokrovitelje očito imala u istom krugu SDB Srbije. Od ljeta 1991. svoje pripadnike okupljala je i obučavala pod firmom „Srpskog fonda solidarnosti“, na čijem je čelu bio Ljubiša Savić Mauzer. U martu 1992. osnovana je kao jedinica pod imenom „Nacionalna garda“. Početkom maja 1992. preimenovana je u Srpsku nacionalnu gardu SAO Semberije i Majevice. *Garda Panteri*, http://www.crveneberetke.com/garda-panteri/; *Gardijska brigada "Panteri"*, http://www.srpskioklop.paluba.info/bijeljinski_panteri/tekst_srb.html. O učešću dijela ove jedinice u napadu na Zvornik i u: **AARBiH**, GŠA 23/1-4 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 14. aprila 1992*).

[747] ***Balkan Battlegrounds***, 137. Silber i Little, 222.

Lokalne srpske snage već su bile uspostavile blokadu Zvornika, nakon što su 6. aprila izdvojile srpske kadrove i formirale srpski MUP u Karakaju.[748] Zatim je uslijedio ultimatum Bošnjacima da predaju naoružanje, s prijetnjom sudbine Bijeljine.[749] Napad na Zvornik počeo je 8. aprila oko 10 sati granatiranjem gradskog područja s teritorije Srbije (tenkovi s područja Malog Zvornika i minobacači iz rejona Orlovine). Oko 18 sati počeo je pješadijski napad pravcima Mali Zvornik – most Karakaj – Bukovik, Mali Zvornik – Vidakova njiva, Mali Zvornik – Zvornik.[750] Branioci Zvornika nisu uspjeli uspostaviti odbranu i u večernjim satima povukli su se prema Kula-Gradu. Sutradan, 9. aprila, počela su artiljerijska dejstva po Kula-Gradu, a 11. aprila izvršen je pješadijski napad, koji je ponovljen 13. aprila.[751] Intenzivirane su i aktivnosti srpskih snaga u drugim dijelovima općine Zvornik. Vršena je njihova koncentracija oko Kamenice, a u Kozluku je bilo blokirano oko 10.000 izbjeglica od kojih se tražilo da predaju oružje koje nisu posjedovali.[752]

Borbe za Kula-Grad iznad Zvornika trajale su bez prekida do 26. aprila, kada je izvršen završni napad srpskih oklopnih i pješadijskih snaga, koje su oko podne potpuno slomile njegovu odbranu. Branioci Kula-Grada izvršili su proboj u dva pravca: Križevići – Crni vrh – Kalesija i Marčići – Kamenica.[753] Nakon pada Kula-Grada, srpske snage

---

[748] Naser Orić, ***Srebrenica svjedoči i optužuje: genocid nad Bošnjacima u istočnoj Bosni (srednje Podrinje), april 1992. - septembar 1994.***, Općina Srebrenica, 1995, 39.

[749] ***Balkan Battlegrounds***, 137.

[750] **AARBiH**, KVAH 1/1-24 (Samir Ništović, *Odgovori na pitanja*, Tuzla, 4. 4. 2000).

[751] **AARBiH**, GŠA 23/1-2 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 13. aprila 1992*); KVAH 1/1-24 (Samir Ništović, *Odgovori na pitanja*, Tuzla, 4. 4. 2000).

[752] **AARBiH**, GŠA 24/1-2 (RŠTO: *Pregled situacije na teritoriji BiH 13/14.04.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/1-1, 14. 4. 1992).

[753] Pomoć braniocima Zvornika i Kule-Grada nije bila dovoljna, ali je u datim uslovima, vremenu početka agresije i silini početnog udara u Podrinju, sama činjenica da je, makar u simboličnoj mjeri, bila upućena, vrijedna spomena. U pomoć braniocima Kula-Grada stigle su 11. aprila grupe od oko 20-ak boraca iz Kalesije i Gračanice, koje su ostale jedan dan, te jedinica ranga čete iz Živinica, koja je ostala 3 dana. Osim ove pomoći u ljudstvu, do Kula-Grada dopremljena je i manja, za efikasnu odbranu nedovoljna, količina pješadijskog naoružanja i municije. **AARBiH**, KVAH 1/1-24 (Samir Ništović, *Odgovori na pitanja*, Tuzla, 4. 4. 2000).

nastavile su napade na bošnjačka naselja i etničko čišćenje zauzete teritorije. Nastavili su dejstva i napredovanje prema Sultanovićima, Jošanici i Salihovićima, kao i prema Kamenici.[754] Intenzivnom artiljerijskom vatrom napadnuta su i sela Sapna, Đulići, Klis i Križevići, a napadima su zahvaćena i sela na području Vlasenice.[755]

Zauzimanjem Zvornika srpske snage potpuno su komunikacijski odsjekle Srebrenicu, Bratunac i Vlasenicu od Tuzle. Dok se stradanje bošnjačkog stanovništva po obrascu koji smo naveli odvijalo s jedne strane u Bijeljini i Zvorniku, a s druge u Foči i Višegradu, približavajući se području Srebrenice, Bratunca i Vlasenice, to je na prostoru ovih općina izazivalo popriličnu konfuziju kod političkog rukovodstva i opći strah kod stanovništva. Ljudi su masovno počeli napuštati svoje domove.[756] Srpski politički predstavnici najprije su, vjerovatno kupujući vrijeme i čekajući dovršetak procesa zauzimanja susjednih podrinjskh općina, isticali ultimativne zahtjeve za podjelama općina i prvenstveno podjelama struktura Ministarstva unutrašnjih poslova. U Bratuncu je 9. aprila postignut dogovor o podjeli MUP-a i potvrđen odlukom SO Bratunac.[757] U Srebrenici je podjela općine dogovorena 12. aprila.[758] U Vlasenici je 11. aprila, s velikim brojem stanovnika, općinu napustila i većina stranačkih funkcionera i uglednih intelektualaca.[759] U Skelanima su 13. aprila oružane formacije, od kojih je veliki broj prešao s druge strane Drine, zauzele sve objekte u mjesnoj zajednici i proglašena je srpska opština.[760]

---

[754] **AARBiH**, GŠA 23/1-20 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 26. aprila 1992*).

[755] **AARBiH**, GŠA 23/1-22 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 28. aprila 1992*).

[756] Samo u Tuzli je do 12. aprila bilo evidentirano već preko 4.000 izbjeglica iz općina srednjeg Podrinja. **AARBiH**, GŠA 23/1-1 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 12. aprila 1992*).

[757] Orić, 40.

[758] **AARBiH**, GŠA 23/1-1 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 12. aprila 1992*).

[759] Orić, 60.

[760] **AARBiH**, GŠA 23/1-2 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 13. aprila 1992*).

U svakoj varijanti, uz dogovor ili bez njega, događaji su išli istom cilju i po istoj matrici. Bošnjačkim političkim predstavnicima Bratunca i Srebrenice srpska strana je 17. aprila dala ultimatum da se potpuno razoruža aktivni i rezervni sastav MUP-a RBiH na području njihovih općina.[761] Bratunački čelnici pristali su na ultimatum i odmah napustili Bratunac. Srpske snage, predvođene dobrovoljcima iz Srbije, preuzele su prostorije MUP-a i stavile Bratunac pod svoju kontrolu.[762] Rukovodstvo Srebrenice nije eksplicitno pristalo na ultimatum, ali je 18. aprila napustilo Srebrenicu i otišlo za Tuzlu, a preplašeno stanovništo razbježalo se po selima. U prazan grad ušao je čelnik srebreničkog SDS-a Goran Zekić s naoružanim dobrovoljcima iz Srbije i zauzeo Srebrenicu bez ispaljenog metka.[763] Poneseni lahkim uspjehom, ovi dobrovoljci, uz asistenciju Srba mještana, počeli su bjesomučno pljačkati Srebrenicu, svakodnevno u konvojima motornih vozila prevozeći opljačkanu bošnjačku imovinu u Srbiju. Snage TO koje su se konsolidovale u Potočarima pod komandom Nasera Orića, 20. aprila su u zasjedi potpuno uništile jedan pljačkaški konvoj od sedam motornih vozila i likvidirale većinu srpskih dobrovoljaca u njemu.[764]

Nakon ovog događaja, a po već utvrđenom scenariju, pojavile su se snage JNA sa zadatkom da učvrste kontrolu nad teritorijom i nasilno uspostavljenu srpsku vlast u općinskim središtima Bratunca, Srebrenice i Vlasenice.[765] Sljedeći korak bio je stavljanje pod kontrolu ostatka teritorije. U većim i naseljenijim mjestima, za koja su pretpostavljali

[761] **AARBiH**, GŠA 23/1-7 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 17. aprila 1992*).

[762] **ICTY**, *Predmet Milošević (IT-02-54) - Izjava svjedoka - Miroslav Deronjić*, http://www.icty.org/x/cases/ slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-deronjic.htm.

[763] Orić, 41.

[764] **ICTY**, *Predmet Milošević (IT-02-54) - Izjava svjedoka - Miroslav Deronjić*, http://www.icty.org/x/cases/ slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-deronjic.htm; Orić, 140.

[765] **AARBiH**, GŠA 23/1-12 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 21. aprila 1992*); **ICTY**, *Predmet Milošević (IT-02-54) - Izjava svjedoka - Miroslav Deronjić*, http://www.icty.org/x/cases/ slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-deronjic.htm; Velid Šabić, ***Genocid u srednjem Podrinju 1992-1995***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008, 42; Orić, 60; „Režiseri i 'oslobodioci' stigli iz Srbije", **Oslobođenje**, 22. 4. 1992, 2.

da bi u njima moglo biti organizovanog otpora, ponovo je primjenjivana taktika pregovaranja i ultimatuma za predaju oružja uz garancije stanovništvu. Nakon toga ova mjesta bila su opkoljena jakim srpskim snagama, te uz masovna ubistva, zatvaranja u logore i druge zločine, za kratko vrijeme potpuno uništena i etnički očišćena.[766]

Preživjelo stanovništvo sklanjalo se u planinske zbjegove ili se spašavalo odlazeći u mjesta u kojima je organizovana kakva-takva odbrana. U takvim mjestima agresori su početkom maja počeli nailaziti na snažniji otpor. Tako je 2. maja odbijen napad na selo Sućeska u općini Srebrenica, a 3. maja snage TORBiH s područja Cerske su pod svoju kontrolu stavile selo Raševo. U otvorenim borbama pripadnika TO Srebrenica sa srpskim napadačima 6. i 7. maja spriječen je ulazak agresora u Stari Grad u Srebrenici. Branioci Osmača kod Srebrenice 7. maja presjekli su putnu komunikaciju Zeleni Jadar – Skelani.[767] Kod mjesta Vidikovac diverzantska grupa TO Srebrenice je 8. maja napravila zasjedu u kojoj je likvidiran Goran Zekić.[768] Ovom akcijom presječen je i put za Srebrenicu preko Sasa, što je značilo da su srpske snage u njoj ostale u faktičkom okruženju, pa su se u toku noći i rano ujutro 9. maja povukle iz grada ka Sasama. U popodnevnim satima grupa boraca TO Srebrenica sa Starog Grada pretresla je grad i ustanovila da je slobodan. Snage TO s područja Srebrenice su do 15. maja proširile slobodni teritorij sve do Zelenog Jadra, povezavši slobodne dijelove

[766] O hronologiji i razmjerama stradanja pojedinih mjesta detaljnije u: Nijaz Mašić, ***Istina o Bratuncu: Agresija, genocid i oslobodilačka borba 1992-1995***, Općina Bratunac s privremenim sjedištem u Tuzli, Tuzla, 1996; Orić, ***Srebrenica***; Šabić, ***Genocid***.

[767] Ova akcija izvedena je u formi zasjede još jednoj pljačkaškoj koloni srpskih gardista. Ove jedinice iz Srbije, pod komandom Željka Ražnatovića Arkana, kapetana Dragana i izvjesnog Pekija, za kratko vrijeme izvršile su pljačku Srebrenice velikih razmjera. Procjene nadležnih komandi JNA bile su da je opljačkano i odneseno u Srbiju robe i materijalnih dobara u vrijednosti 30-40 miliona njemačkih maraka (oko 10 tona srebra, 3-4 tone cinka, cijela apoteka lijekova, itd). **ICTY**, GŠ VSrRBiH, *Informacija o paravojnim formacijama na području Srpske Republike BiH*, Str.pov.broj: 31/15-293, 28. 7. 1992.

[768] Zekić je bio lider srebreničkog SDS-a, poslanik u Skupštini BiH, šef kriznog štaba Srebrenice i organizator i realizator naoružavanja srebreničkih Srba i dovođenja dobrovoljaca iz Srbije prilikom zauzimanja Srebrenice.

duž putne komunikacije Bratunac – Srebrenica – Zeleni Jadar u dužini od 20 kilometara.[769]

Na pojave pojačanog otpora Bošnjaka, pri čemu se stvoreni pojas slobodne teritorije nagovještavao kao njegovo potencijalno uporište, srpske snage i njihovi nalogodavci pojačali su kampanju etničkog čišćenja. Akcija etničkog čišćenja Glogove provedena je 9. i 10. maja, a zatim je surovim mjerama terora i masovnih zločina isto učinjeno s ostatkom bratunačkih Bošnjaka u gradu i okolini.[770] Istovjetna kampanja provođena je na teritoriji Vlasenice i novoformirane srpske opštine Milići, gdje su nakon etničkog čišćenja provedenog tokom maja, napadi usmjereni prema Cerskoj.[771] Napadi su nastavljeni i na preostale slobodne teritorije Bratunca i Srebrenice.

Krajem maja i tokom juna snage TORBiH odbile su jake napade srpskih snaga na Konjević-Polje i neka mjesta srebreničke općine, a također su uspjeli presjeći neke od važnih komunikacija koje je koristio agresor, osloboditi i dodatno povezati oslobođene teritorije.[772] U jednoj od ovih akcija borci zvorničkog Odreda Kamenica, s grupom dobrovoljaca iz Cerske, 2. juna 1992. uspjeli su osloboditi selo Liplje i iz srpskog logora formiranog u tom selu od smrti i mučenja spasiti više od 400 zarobljenih civila, pretežno žena, djece i staraca.[773]

Na samom početku jula srpske snage su iskazale novu inicijativu. Zatim je uslijedio do tada najjači odgovor jedinica ARBiH s područja

---

[769] Orić, 141-149.

[770] **ICTY**, *Predmet Milošević (IT-02-54) - Izjava svjedoka - Miroslav Deronjić*, http://www.icty.org/x/cases/ slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-deronjic.htm; **AARBiH**, GŠA 23/1-36 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 12. maja 1992*); Orić, 50-55; Mašić, 43-44.

[771] Šabić, 55.

[772] Orić, 59-60, 146-160; Mašić, 66-70.

[773] Logor u selu Liplje nazivan je prema objektu u kojem je formiran „Džuzina kuća". Inicijator i predvodnik akcije njegovog oslobađanja bio je Bešir Dautović, koji je u toj borbi poginuo, zajedno sa više od 20 ljudi. „Obilježena 19. godišnjica oslobađanja koncentracionog logora Liplje kod Zvornika", NEON Televizija preko: Kalesija Online, 5. juni 2011; http://www.ntv.ba/obiljezena-19-godisnjica-oslobadanja-koncentracionog-logora-liplje-kod-zvornika/.

Srebrenice i Bratunca, koje su u periodu od 3. do 12. jula izvele niz akcija kojima su razbijene srpske snage u rejonima Krnići, Zalazje, Sase, Špat, Ažlica, Zagoni, Kaolin, Kravica i agresoru naneseni značajni gubici.[774]

Jedinice ARBiH s područja Srebrenice su do 5. augusta ovladale mjestima Božići, Klekovići, Pribojevići, Donji Godevići i Kostolomci. Zatim su srpske snage 6. augusta napale područje Sućeske i ostvarile privremeni prodor u rejonu Žedanjsko, nakon čega su najprije zaustavljene, a zatim vraćene uz velike gubitke u živoj sili. Nakon toga napale su slobodnu teritoriju Konjević-Polja, Blječeve i Potočara iz pravca Šiljkovića, Ježestice, Andrića i Bratunca. Nakon cjelodnevnih pješadijskih borbi vođenih 8. augusta, snage ARBiH odbile su napad i u kontri ovladale lokalitetima Ježestica i Rankovići. Dijelovi jedinica su tom prilikom izvršili prodor u dubinu protivničkog borbenog rasporeda do Voljavice i Zalužja. Snage ARBiH su na ovom području sve do kraja augusta imale inicijativu i uspijevale ostvariti pomake na pojedinim dijelovima bojišta.[775]

Napad na Višegrad počele su 7. aprila snage od oko 1000 pripadnika srpske TO, 100-200 srpskih policajaca, uz podrška užičkog 37. korpusa JNA. Grad je branilo stotinjak rezervnih policajaca i do 150 naoružanih pripadnika PL-a.[776] Borbe su od početka tekle u skladu s navedenom premoći srpskih snaga, koja se nije ogledala samo u brojnosti, već i u naoružanju i drugim materijalnim resursima. U nemoći da se organizuje efikasna odbrana, bošnjačka strana pribjegavala je i očajničkim koracima, kakav je bio poznati slučaj prijetnji Višegrađanina Murata Šabanovića da će minirati branu hidroelektrane i tako prouzrokovati katastrofu nizvodno od Višegrada, što je bila prazna prijetnja koja je podgrijala

[774] U toku ovih akcija ubijena su 253 neprijateljska vojnika. Uništen jedan tenk M-84, a drugi onesposobljen, uništeno je nekoliko protivavionskih oruđa. Zarobljeno je 276 cijevi pješadijskog naoružanja i veća količina municije za njih, 1 PAM sa 3000 metaka, 2 MB 60 mm, 1 MB 80 mm, 1 top B-1 i određen broj granata za ova sredstva. **AARBiH**, GŠA 23/1-80 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 17. jula 1992*).

[775] Orić, 162-163.

[776] ***Balkan Battlegrounds***, 138.

uzaludne nade prestrašenog naroda u cijeloj istočnoj Bosni.[777] Vrhunac drame desio se 13. aprila kada je Šabanović pozvao stanovništvo da se evakuiše jer će minirati branu.[778] U stvarnosti, odbrana Višegrada bila je slomljena i jedinice 37. korpusa JNA 15. aprila okupirale su Višegrad i uspostavile kontrolu nad hidroelektranom.[779] Civilno stanovništvo koje je uspjelo izaći iz svojih naselja, dijelom je izbjeglo na prostor Goražda i Žepe. Prema Goraždu su izašle i preostale grupe branilaca Višegrada.[780]

I napad na Foču počeo je 7. aprila, kada su srpske snage s brda Dub počele otvarati vatru po putnoj komunikaciji između dva mosta na Drini. Od vatre s ovog položaja 8. aprila pala je i prva žrtva u gradu.[781] Predstavnicima Bošnjaka 9. aprila dat je ultimatum da do narednog dana predaju naoružanje i vlast u općini. Kako do toga nije došlo, počeo je opći napad. Do 12. aprila srpske snage ovladale su većim dijelom grada. Staro gradsko jezgro i veći broj bošnjačkih objekata je zapaljen, a stanovništvo koje je uspjelo izaći iz svojih kuća i prijeći na lijevu obalu Drine povlačilo se prema Ustikolini.[782] Nakon kratkog zatišja, borbe i napadi srpskih snaga su obnovljeni. Branioci Foče 15. aprila povukli su se iz Donjeg Polja, posljednjeg dijela grada koji su držali. Srpske snage 18. aprila ušle su u Šukovac, selo na lijevoj obali Drine naspram grada, posljednje uporište odbrane Foče.[783]

[777] Ahmet Sejdić, ***Biti svjedok istine I***, Info-grafika, Ključ, 2000, 9; Nakon Šabanovića i Adem Hubanić je pokušao pojačati ulog u ovoj bleferskoj operaciji prijeteći da će u zrak dići Azotaru u Vitkovićima koordinirano s miniranjem brane Višegrad. **AARBiH**, GŠA 23/1-1 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 12. aprila 1992*).

[778] **AARBiH**, GŠA 23/1-2 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 13. aprila 1992*).

[779] **AARBiH**, GŠA 23/1-5 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 15. aprila 1992*).

[780] Sejdić, 11.

[781] Prva žrtva paljbe sa srpskih položaja bila je jedna starija žena srpske nacionalnosti koja je bila ranjena. U pokušaju njenog spašavanja poginuo je milicioner Abid Ramović.

[782] Preljub Tafro i Bećir Macić, ***Genocid nad Bošnjacima na području općine Foča 1992.-1995. (Prilog utvrđivanju žrtava)***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004, 17-20.

[783] **AARBiH**, GŠA 23/1-1 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 12. aprila 1992*); „Grad u kome nema života“, **Oslobođenje**, 15. 4. 1992, 8; „Foča: Zaćutalo oružje?“, **Oslobođenje**, 16. 4. 1992, 4; Tafro i Macić, 20-22.

Nakon izlaska iz grada, veliki broj stanovnika i jedan broj predstavnika vlasti zadržao se u Ustikolini, 10 kilometara udaljenoj od Foče. Na ovom prostoru, s osloncem na mjesno stanovništvo, pokušali su oživjeti funkcije organa vlasti i organizovati odbranu.[784] Nije bilo velikog uspjeha u tome, pa je ovaj dio općine Foča narednu fazu ofanzive srpskih snaga, izvedenu 26. aprila, dočekao još uvijek nedovoljno spreman za efikasnu odbranu. Srpske snage zauzele su Ustikolinu i sva okolna sela s obje strane Drine.[785] Civilno stanovništvo u posljednjem velikom izbjegličkom talasu otišlo je prema Goraždu, gdje se jedan dio zadržao, a ostali su, dok je to bilo moguće, odlazili preko Rogatice prema Sarajevu i preko Čajniča prema Sandžaku. Preostali branioci, pojedinačno i u očuvanim manjim jedinicama, uglavnom su se zadržali na rubnim dijelovima općine Goražde prema Foči i uključili se u jedinice TO koje su se počele formirati na ovom prostoru.

Srpske snage su, nakon zauzimanja grada, postupno i sistematično vršile etničko čišćenje cijele teritorije općine Foča. Dezorijentisano i razbijeno bošnjačko stanovništvo u manjim i izolovanim mjestima nije bilo u stanju pružiti odlučniji otpor. Na području doline Sutjeske i u Jabuci, dijelovima općine koji su predstavljali veća i teritorijalno kompaktna područja naseljena većinom Bošnjacima, organizovana je odbrana koja je štitila stanovništvo dokle je to bilo moguće, a zatim organizovala i štitila njegovu evakuaciju prema slobodnoj teritoriji. Bataljon Sutjeska branio je dolinu Sutjeske i držao u prekidu komunikaciju Foča – Gacko sve do početka oktobra 1992, do kada se na teritoriji održao i dio stanovništva u planinskim zbjegovima.[786] Jahorinski bataljon se na teritoriji fočanske Jabuke održao do 29. juna, kada su snage VSrRBiH zauzele cijelo područje. Stanovništvo je izbjeglo prema Igmanu, a dio branilaca ostao je na teritoriji Foče u rejonu Grepka.[787]

---

[784] „Nastavljeno razaranje Foče“, **Oslobođenje**, 18. 4. 1992, 3.

[785] Tafro i Macić, 150.

[786] Ibid., 79

[787] Rasim Halilagić, ***Fočanska Jabuka***, Štamparija Fojnica, Fojnica, 2009, 53-85. Ovaj prostor poslužio je nekoliko sedmica kasnije kao osnovica za kontraakciju snaga ARBiH kojom je vraćena kontrola nad Jabukom i uspostavljen kopneni koridor prema Goraždu. Amir Kliko i Fikret Ćuskić, ***17. Viteška krajiška brdska brigada ARBiH***, Udruženje “17.VKbbr” - Institut za istoriju, Ključ - Sarajevo, 2010, 51-52; Na ovom prostoru su se nakon toga koncentrisali i fočanski borci s drugih područja i stvorena 1. fočanska brigade ARBiH. Šadinlija, ***Prvi korpus***, 77-78.

U odnosu na Sarajevo i gradove na Drini, između kojih se nalazi, Rogatica u srpskim vojnim planovima nije dobila najviši prioritet u redoslijedu osvajanja. Moguće da su njeno romanijsko zaleđe i mjere vojnih priprema koje su na ovom području proveli SDS i JNA u tome imali određenu ulogu. Početkom aprila cijeli bataljon 216. bbr (kasnije 1. romanijske brigade), mobilisan na rogatičkoj općini, zajedno s aktivnim i rezervnim starješinama, upućen je na sarajevsko bojište. Osim mjesnih oružanih grupacija SDS-a, podvedenih pod srpsku TO, kao udarna snaga za realizaciju srpskih nacionalnih planova, na Borikama kod Rogatice je još od početka marta boravila posebna jedinica brojnosti oko 40 ljudi, koji su prethodno prošli kurseve za protivdiverzantska dejstva u nastavnim centrima JNA u Pazariću, Pančevu i Han-Pijesku. I ova specijalna jedinica nije odmah upotrijebljena u Rogatici, nego je najprije učestvovala u okupaciji Višegrada.[788]

Za to vrijeme, nakon podjele u SJB-u na području Rogatice, trajala je već standardizovana SDS-ova politička priprema napada. Formirani su srpski i bošnjački pregovarački timovi i pregovaralo se o podjeli općine. Na zajedničkoj sjednici SO Rogatica održanoj 2. maja dogovorena je podjela općine, grada, prirodnih bogatstava, privrede, školstva i svega što se moglo dijeliti, po omjeru 60:40% u korist Bošnjaka, što je bilo u skladu s nacionalnom strukturom stanovništva.[789]

Nakon što je potvrđen princip nacionalne podjele, srpska strana, kao i na drugim područjima, pristupila je fazi povećanja svog posjedovnog procenta sredstvima puke oružane sile. Na Đurđevdan, 6. maja, napali su selo Živaljeviće i bošnjački dio Stare Gore, selo Mednu Luku 8. i Šetiće 12. maja.[790] Istog dana je na SDS-ovu inicijativu sazvan sastanak pregovaračkih timova sa samo jednom temom: zahtjevom SDS-a da Bošnjaci predaju oružje predstavnicima JNA u zamjenu za garancije sigurnosti.[791]

---

[788] **ICTY**, Komanda Prve podrinjske lake pješadijske brigade Rogatica, *Analiza borbene gotovosti jedinice u periodu od izbijanja rata do 31.12.1992. godine*, Str.pov. broj: 01-382-1/93, 25. 2. 1993.

[789] Nusret E. Agić, Živi štitovi, HOD, Sarajevo, 1995, 49.

[790] **ICTY**, Komanda Prve podrinjske lake pješadijske brigade Rogatica, *Analiza borbene gotovosti jedinice u periodu od izbijanja rata do 31.12.1992. godine*, Str.pov. broj: 01-382-1/93, 25. 2. 1993.

[791] Agić, 50.

Iseljavanje s rogatičke općine, prema Sarajevu i drugdje, bilo je poprimilo masovnije razmjere već polovinom aprila.[792] Dio stanovništva već se sklonio iz grada na seoska područja. Među nekoliko hiljada preostalih Bošnjaka u Rogatici i prisutnim članovima pregovaračkog tima nije bilo onih koji bi mogli donijeti odluku o predaji oružja. To, kao i u primjeru drugih gradova u istočnoj Bosni, ionako ne bi promijenilo redoslijed koraka u agresiji. Artiljerijski napadi na Rogaticu i okolna sela naseljena Bošnjacima počeli su 22. maja. Nastavljeni su i narednih dana, tokom kojih su gorjela bošnjačka sela i vršen progon njihovog stanovništva. Sam grad je 19. juna granatiran, a zatim su njegove bošnjačke mahale, Tekija, Gračanica i veliki dio Holuča, zauzete, zapaljene i etnički očišćene.[793]

Posljednjih dana maja i u prvoj polovini juna postojeće grupe pripadnika TO Rogatica grupisale su se i nastojale uspostaviti odbranu na preostalom slobodnom dijelu mjesne zajednice Kozići, na potezu od Velike ravni do Ustiprače. Nakon napada na grad i dolaska posljednjeg talasa izbjeglica u Ustipraču, tamo je stvorena druga grupacija ranga bataljona. Početkom jula ovaj bataljon prešao je u rejon Brčigova, gdje mu se priključila četa iz Kukavica. Istovremeno su se i u rejonu Bara koncentrisale preostale snage branilaca Rogatice, od kojih je krajem jula formiran i treći rogatički bataljon.[794]

Iako je bila dio rogatičke općine, Žepa je zajedno sa susjednim bošnjačkim selima hanpjesačke općine, od početka agresije imala vlastiti ritam zbivanja. Vjerovatno zato što su pripreme za odbranu u Žepi bile nešto bolje u odnosu na ostatak općine,[795] što je bilo moguće i zbog strukture stanovništva, Žepa se odmah našla u blokadi srpskih snaga.[796] Iako odsječeno od ostatka općine i od republičkog centra, stanovništvo Žepe uspjelo je organizovati svoje snage TO po mjesnim zajednicama.

[792] **AARBiH** GŠA 111/1-71 (OpŠTO Rogatica, Izvještaj, Str.pov.broj: 01-58-2/92, 17. 4. 1992).

[793] Ubijeno je više od 140 ljudi, a zarobljeno oko 2.500 civila. Agić, 68-69.

[794] Agić, 79-80.

[795] Ibid., 78.

[796] **ICTY**, Komanda Prve podrinjske lake pješadijske brigade Rogatica, *Analiza borbene gotovosti jedinice u periodu od izbijanja rata do 31.12.1992. godine*, Str.pov. broj: 01-382-1/93, 25. 2. 1993.

Do polovine aprila organizovane su snage TO mjesnih zajednica Podžeplje i Žepa, a do polovine maja i Teritorijalna odbrana na području Gođenja i mjesne zajednice Luka. Štab TO Žepa, s nadležnošću nad snagama svih navedenih mjesnih zajednica, formiran je 16. maja. Do polovine jula 1992. ovaj štab preformiran je u Štab OS Žepa, a snage pod njegovom komandom strukturirane su u formacije dva odreda.[797] To je, u odnosu na stanje na susjednim područjima, davalo određenu sigurnost, pa je padom Višegrada preko 1000 izbjeglica s ovog područja spas potražilo u Žepi.[798]

Nakon prethodno opisanih zbivanja na području Rogatice, srpske snage su početkom juna odlučile pokrenuti aktivnosti i na području Žepe. U ranim jutarnjim satima 4. juna naoružani bataljon VSrRBiH s nekoliko tenkova i oklopnih vozila, pod komandom majora Dragana Šuke, krenuo je s Pala preko Han-Pijeska u pravcu Žepe, navodno s konačnim ciljem proboja do vojnog objekta Zlovrh. Snage TO Žepa su ovu vojnu kolonu zaustavile i napale u mjestu Budičin Potok, gotovo u potpunosti je uništivši.[799] Bespredmetno je raspravljati o namjerama s kojima je marševska kolona snage pješadijskog bataljona ojačanog tenkovima i oklopnim vozilima krenula kroz neprijateljsku teritoriju prema malom vojnom objektu koji je inače držalo svega 13 vojnika JNA, koliko su ih snage TO Žepa zarobile kada su 7. augusta zauzele objekat.[800] Ove namjere bile su posve jasne. Odlučna reakcija snaga TO Žepa je za duže vrijeme odvratila srpske snage od napada na ovo područje, sve do polovine augusta, kada je izvršen napad na najistureniije dijelove slobodne teritorije. Za nekoliko dana srpske snage uspjele su pomjeriti linije odbrane i spaliti bošnjačka sela hanpjesačke općine: Stoborane, Gođenje, Brložnik, Plane, Rijeke, Krivače, Podžeplje, kao i sela rogatičke općine: Borovac, Laze i Ljubomišlje.[801]

---

[797] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 86.

[798] **AARBiH**, GŠA 23/1-5 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 15. aprila 1992*).

[799] http://slavicnet.com/sokolac/sokolac_zepa_forum.html

[800] **ICTY**, GŠVSrRBiH, *Komandi IBK*, Pov.broj: 06/40-8, 10. 8. 1992.

[801] Orić, 163.

Čajniče i Rudo jedine su općine u gornjem Podrinju koje su imale srpsku etničku većinu prije početka agresije na Bosnu i Hercegovinu te, posljedično tome, općinsku vlast SDS-a. I pored toga opći scenario i zločinačka tehnologija etničkog prisvajanja teritorije bili su principijelno isti. Blokade komunikacija uspostavljene početkom marta održane su sve do početka aprila. Posrbljavanje općina i općinskih organa vlasti, koji su zbog strukture stanovništva i izabrane vlasti protekli bez ikakvih problema, nisu poremetili ustaljeni redoslijed radnji. Nakon njih u ovim mjestima pojavili su se odredi srpskih dobrovoljaca sa susjednih prostora Srbije i Crne Gore, zatim su uslijedili ultimatumi, zahtjevi za predaju oružja, napadi na bošnjačka naselja, zločini i etničko čišćenje, kao i u prethodno opisanim slučajevima. Na području Rudog i Čajniča ovo čišćenje provedeno je najvećim dijelom tokom aprila i maja 1992.[802] Stanovništvo koje se uspjelo spasiti u velikom broju spas je potražilo preko granice na području Sandžaka ili je izbjeglo na područje Goražda, gdje se vojnosposobni dio uključio u snage odbrane koje su nastajale na području Goražda.

U Goražde se do 15. aprila slilo oko 5.500, a već 17. aprila oko 16.500 izbjeglih Bošnjaka iz susjednih istočnobosanskih općina. U narednim danima ova izbjeglička masa stalno se povećavala.[803] Situacija za organe vlasti i domicilno stanovništvo Goražda je u tom smislu bila teža u odnosu na iskustva susjednih općina. S druge strane, s izbjeglim civilima u Goražde došao je i značajan broj boraca, koji su povlačeći se donijeli svoje naoružanje, u nekoliko primjera i organizacijske jezgre svojih jedinica, kao i stečena borbena iskustva, što je imalo značaja za organizaciju odbrane Goražda u nastajanju.

Dok se izbjeglička rijeka bez prestanka slivala u Goražde i njegovu okolinu, predstavnici vlasti i politička vođstva SDS-a i SDA započeli su

---

[802] **Sud BiH**, *Predmet S1 1 K 00 3541 10 Kri (Tužilac protiv Miluna Kornjače)*, 21. 5. 2014; **ICTY**, Predmet br. IT-01-51-I Tužilac protiv Slobodana Miloševića, *Optužnica*.

[803] **AARBiH**, GŠA 23/1-5 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 15. aprila 1992*); GŠA 23/1-7 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 17. aprila 1992*).

pregovore o mirnom rješavanju odnosa i podjeli općine.[804] Za vrijeme ovih pregovora, vojne kolone JNA nesmetano su koristile putne komunikacije kroz Goražde, a lokalne strukture SDS-a, prethodno proglasivši Srpsku opštinu Goražde, dovršavale su pripreme za odlučni napad, koji je trebao imati isti ishod kao i na području susjednih općina. Srpska opština je 28. aprila proglasila opću mobilizaciju, s rokom izvršenja od 24 sata.[805]

Sam napad na Goražde počeo je 4. maja.[806] Bio je dobro pripremljen, pa su pozicije s kojih je izveden bile krajnje nepovoljne po branioce. U centru grada, između srpskih položaja s jedne i druge strane Drine rastojanje je iznosilo nekoliko stotina metara vazdušne linije. Do kraja maja i početkom juna izvršena su vrlo ograničena taktička poboljšanja položaja branilaca Goražda, stabilizacija odbrane i uobličavanje formacija njihovih jedinica. Napadi srpskih snaga bili su vremenski i intenzitetom prilagođeni općem planu dejstava, u kojem je tokom juna prioritet dat dejstvima oko Sarajeva i proboju posavskog koridora. Zadatak jedinica VSrRBiH u Podrinju bio je da otvore i obezbijede komunikaciju Sarajevo – Sokolac – Vlasenica – Zvornik, uz istovremenu blokadu Goražda radi sprečavanja mogućeg prodora snaga TORBiH iz Goražda ka Foči, Višegradu i Palama.[807] To nije isključivalo aktivna dejstva srpskih snaga i ona su preduzimana iz pravaca Čajniča i Rudog, intenzivno iz pravca Višegrada uz učešće jedinica Užičkog korpusa Vojske Jugoslavije[808] iz pravca Rogatice preko Ustiprače i Trovrha,[809] kao i iz pravca Foče.[810]

[804] **AARBiH**, GŠA 23/1-7 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 17. aprila 1992*).

[805] **AARBiH**, GŠA 23/1-22 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 28. aprila 1992*).

[806] Muamer Džananović, ***Zločini nad djecom u Goraždu tokom opsade 1992-1995.***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 49.

[807] **ICTY**, GŠ VSrRBiH, *Direktiva za dalja dejstva*, Str.pov.broj: 02/5-22, 6. 6. 1992.

[808] Džananović, 50.

[809] **ICTY**, Komanda SRK, *Naređenje za deblokadu repetitora „TROVRH“*, Str.pov. broj: 2/92, 31. 5. 1992.

[810] **ICTY**, Taktička grupa „Foča“, *Zapovjest komandanta Taktičke grupe „Foča“ za deblokadu Goražda*, Str.pov.broj: 01/113-1, 7. 7. 1992.

S okončanjem junske faze borbi oko Sarajeva stavljanjem aerodroma pod kontrolu UN-ovih mirovnih snaga i uspješnog proboja posavskog koridora, VSrRBiH je pojačala pritisak na Goražde i početkom jula situacija na području gornjeg Podrinja postala je krajnje kritična po njegove branioce. Jakim oklopno-mehanizovanim snagama, uz podršku artiljerije, izvršen je snažan napad iz pravaca Prače, Foče i Čajniča.[811] Načelnik Glavnog štaba OSRBiH Sefer Halilović izdao je, putem medija, naredbu svim odredima „na teritoriji ovog dijela naše republike" da odmah krenu u pomoć braniocima Goražda.[812]

Od ovih javnih naređenja-apela nije bilo nikakve koristi, sve do dolaska 7. brigade (Krajiške) s prostora Hrvatske, gdje je formirana, u rejon Grepka u fočanskoj Jabuci. Ova jedinica, kao nosilac borbenih dejstava, zajedno sa snagama OpŠO Foča, izvršila je 23. i 24. jula uspješan napad, kojim su snage ARBiH ovladale prostranim područjem Jabuke i izvršile spoj sa snagama OpŠO Goražde na području Orahovica. Ovim je bio uspostavljen kopneni koridor prema Goraždu, kojim je narednih dana u 12 organizovanih kolona, u naprtnjačama vojnika i na tovarnim grlima braniocima Goražda dostavljena značajna količina materijalno-tehničkih sredstava.[813] Ova materijalno-tehnička sredstva omogućila su početak uspješnih napadnih borbenih dejstava jedinica Armije RBiH na području goraždanske regije, koja su najavljena akcijom 1. drinske udarne brigade 29. jula, kada je oslobođen vrh Preljuće, planine koja dominira tromeđom općina Foča – Goražde – Čajniče.[814]

Nakon toga isplanirana je i izvedena operacija "KRUG", tokom koje su razbijene agresorske snage i oslobođena lijeva obala rijeke Drine na teritoriji općine Goražde. Operacija je počela 15. augusta napadom na srpske položaje u rejonima Podmjere i Oštrog. Nakon što su razbijene

[811] **AARBiH**, GŠA 23/1-74 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 10. jula 1992*).

[812] „Goražde odolijeva "Oluji"", **Oslobođenje**, 12. 7. 1992, 1.

[813] **AARBiH**, ŠVK Visoko, *Ferid Buljubašić - rad na terenu, Izvještaj*, Str.pov.broj: 02/1513-22, 31. 8. 1992.

[814] Ovom prilikom zarobljene su značajne količine MTS-a: 2 MB 82 mm, 2 MB 60 mm, 1 PAT 20/1 mm, 1 mitraljez M-53, 20 PAP, 30 RB, 20.000 metaka za streljačko naoružanje i oko 200 mina i granata. Hamid Bahto, ***Sa braniocima Sarajeva i Goražda***, VKBI, Sarajevo, 2008, 118.

snage agresora na ovim položajima, nastavljen je prodor snaga ARBiH prema Krivoj Dragi, a 17. augusta oslobođen je Hranjen. Istog dana jedinice Armije su, preko Motke i Krive Drage, izbile na Vranovinu, a zatim zauzele relej na Trovrhu i goraždansku Jabuku. Dejstvima s Vranovine, 18. augusta oslobođen je objekat Miš i nastavljen napad na Tvičjak. U toku 19. augusta snage VRS-a pokušale su izvesti kontranapad, ali u tome nisu imale uspjeha. Istog dana snage ARBiH zauzele su objekat Tvičjak. Do kraja operacije, koja je trajala ukupno 14 dana, snage ARBiH oslobodile su oko 150 kvadratnih kilometara teritorije koja je obuhvatala cijelu lijevu obalu Drine na teritoriji općine Goražde i dijelove općine Rogatica. Nakon konsolidacije vlastitih snaga, jedinice ARBiH s područja goraždanske regije su 14. septembra 1992. započele operaciju "DRINA" tokom koje su razbijene snage VRS-a na Kolijevkama, Viševicama i Biljinu i oslobođena naselja Bare, Krsnica, Zupčići i Potkozara.[815]

Ovim je u potpunosti oslobođena teritorija općine Goražde te dio općine Čajniče.

Bosanska krajina

Velika koncentracija srpskog etničkog elementa na području Bosanske krajine i međusobna teritorijalna povezanost općina sa srpskom većinom, što je vidljivo na **Karti 1**, bili su razlog da veći dio ove regije bude predviđen kao prostor srpske konstitutivne jedinice u okviru Cutileirovog plana. Krajnji sjeverozapadni dio Krajine imao je bošnjačku etničku većinu, također je bio međusobno teritorijalno povezan i kao kompaktan prostor općina Bihać, Cazin, Velika Kladuša, Bosanska Krupa, Sanski Most i Prijedor trebao biti, po Cutileirovom prijedlogu, dio bošnjačke konstitutivne jedinice.

Isključiva fizička naslonjenost većeg dijela uspostavljene srpske paradržave u Republici Hrvatskoj na teritoriju Bosanske krajine, preko

[815] Ibid., 118.

koje su morale ići sve komunikacije i svi putevi snabdijevanja, činili su ovaj prostor strateški izuzetno značajnim. Očuvanje prohodnosti ovih komunikacija opredjeljivalo je srpski vojni i politički vrh da smiruje svoje izvršioce u Bosni i Hercegovini da se uzdrže od eskalacije nasilja i agresije početkom marta, nakon održavanja referenduma za nezavisnost, što bi zatvorilo komunikacije preko Bosne i Hercegovine, u kom slučaju bi srpski frontovi u Hrvatskoj vjerovatno doživjeli brzi slom prije očekivanog dolaska UN-ovih mirovnih snaga.[816] O tome i o značaju teritorijalne povezanosti ovog prostora sa Srbijom, u kontekstu poznatih činjenica vezanih za srpsko-hrvatske političke dogovore, već je bilo riječi kada smo govorili o borbama na Kupresu i u Posavini. U konkretnim planovima etničkog razgraničenja, prema SDS-ovom prijedlogu iz marta 1992, cijeli prostor Bosanske krajine do rijeke Une trebao je pripasti srpskoj konstitutivnoj jedinici, s izuzetkom izolovanog i uskog pojasa na manjim dijelovima teritorija općina Prijedor, Sanski Most i Ključ, koje su „velikodušno" planirane kao dio hrvatske i bošnjačke konstitutivne jedinice, što je vidljivo na **Karti 3**. Vidljivo je da na području Prijedora, općine s bošnjačkom etničkom većinom, nijedan centimetar teritorije nije ponuđen bošnjačkom konstitutivnom elementu. I mali dio teritorije Sanskog Mosta i Ključa predviđen za Bošnjake imao je simbolički, a ne funkcionalni značaj. Nakon što je započelo unilateralno i bezobzirno uspostavljanje srpske konstitutivne jedinice oružanom silom, prvobitni prijedlog jednostavno je zanemaren i teritorija prisvojena.

Postignuta koncentracija srpske oružane sile za ovu namjenu na teritoriji Bosanske krajine uoči agresije na Bosnu i Hercegovinu bila je zaista velika. Na teritorijama općina: Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Srbac, Prijedor, Banja Luka, Laktaši, Prnjavor, Čelinac, Kotor-Varoš, Skender-Vakuf, Sanski Most, Ključ, Mrkonjić-Grad, Jajce i Šipovo djelovao je 5. korpus JNA sa sjedištem u Banjoj Luci.[817] Početkom februara 1992. godine ovaj korpus imao je sljedeći sastav:

[816] **ICTY**, Predsedništvo SFRJ, *Stenografske beleške sa sastanka Predsedništva SFRJ sa predstavnicima Srpske Republike BiH, održanog 2. marta 1992. godine*.

[817] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Informacija o opštim karakteristikama zone 5. korpusa*.

Komanda korpusa sa prištapskim jedinicama; 10. partizanska divizija s dvije partizanske brigade (6. i 11.); 30. partizanska divizija sa tri partizanske brigade (1, 13. i 19.); 329. okbr, 16. mtbr, 343. mtbr, 122. lpbr, 5. map, 5. mpoap, 5. lap PVO, 293. inžinjerijski puk.[818] Krajem marta 1992. ove snage JNA, zajedno s dvije mobilisane brigade TO iz sastava OkŠTO Banja Luka, brojale su 26.954 vojnika i oficira.[819]

Preostali dio Bosanske krajine, zajedno s dijelom zapadne Bosne, pripadao je zoni odgovornosti 10. korpusa JNA, bivšeg zagrebačkog korpusa, koji je nakon izvlačenja iz Hrvatske smješten u Bihać. Iz sastava korpusa krajem 1991. izašle su 140. mbr i 4. okbr, o čemu je već bilo riječi, a u njegov sastav ušli su privremeni sastavi OG-6 u Lici, OG-7 na Baniji, OG-8 na Kordunu, u koje su, uz srpsku TO iz hrvatskih krajina, ušle preostale jedinice JNA iz sastava korpusa. U sastavu 10. korpusa u Bihaću ostali su 306. lap PVO, 10. bv, 10. bVP, 10. ab i 10. snb.[820]

Preimenovanjem i preformiranjem 5. korpusa JNA stvoren je 1. krajiški korpus VSrRBiH u Banjoj Luci, a preimenovanjem i preformiranjem 10. korpusa stvoren je 2. krajiški korpus VSrRBiH, čije je sjedište izmješteno u Drvar.[821]

U prethodnim poglavljima govorili smo o tome da je JNA vratila naoružanje TO u 28 općina Bosanske krajine i istočne Hercegovine u kojima je na vlasti bio SDS, da su jedinice TO u ovim općinama od jeseni 1991. godine mobilisane i upotrebljavane zajedno s jedinicama JNA. U sastav 5. korpusa JNA krajem februara bile su inkorporirane mobilisane jedinice Teritorijalne odbrane SRBiH s prostora Bosanske krajine: 2. brTO, 5. brTO, OdTO Prnjavor, OdTO Laktaši, OdTO Bosanska Gradiška, OdTO Bosanska Dubica, OdTO Banija (sastavljen od boraca iz

[818] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Pregled sastava jedinica po pripadnostima u sistemu RiK-a*, Op.str.pov.broj: 78- 4, 3. 2. 1992.

[819] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Ažuriranje odgovarajućih podataka, izvještaj*, Op.str. pov.broj: 308-3, 30. 3. 1992.

[820] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica ustanova 2. vojne oblasti*, Str.pov.broj: 09/63-26, 23. 1. 1992.

[821] **ICTY**, GŠVSrRBiH, *Naredba o formiranju komandi i jedinica Vojske Srpske Republike BiH*, Str.pov.broj: 30/18-17, 16. 6. 1992.

Bosanske Dubice i Kostajnice), Bataljon TO Okučani.[822] Mobilizacija ratnih jedinica JNA i TOSRBiH u općinama u kojima je vlast ili značajan udio u vlasti imao SDS i njihova borbena upotreba na hrvatskom ratištu predstavljali su i jedan vid pripreme za očekivani rasplet krize u Bosni i Hercegovini.[823]

Osim vlastitih i mobilisanih snaga TOSRBiH, od druge polovine 1991. i do polovine marta 1992. godine, JNA je na području Bosanske krajine formirala, naoružala i organizovala u čete, odrede i bataljone rezervnu dobrovoljačku strukturu brojnosti 16.750 dobrovoljaca u zoni 5. korpusa i dodatnih 2.300 dobrovoljaca u zoni 10. korpusa.[824]

Bez obzira na prethodno nabrojane jedinice i razvojem događaja u njima stvoreno stanje i etničku strukturu, dominantno srpsku, ipak je na cijelom području, kao i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, stvarana i paralelna srpska TO.

Na području Prijedora, struktura srpske TO postojala je do kraja maja 1992. i brojala je oko 2.000 ljudi.[825] Naoružavanje srpske TO na području Prijedora, kao i na drugim područjima, teklo je paralelno s naoružavanjem dobrovoljačkih struktura formiranih pod okriljem JNA, u istoj organizaciji i iz istih izvora.[826] Nakon formiranja Srpske opštine Bosanska Krupa, krupski SDS uputio je zahtjev JNA da se 3.500 do

[822] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Pregled sastava jedinica po pripadnostima u sistemu RiK-a*, Op.str.pov.broj: 78-4, 3. 2. 1992; U sastavu 5. korpusa JNA borio se i Dobrovoljački bataljon, uglavnom popunjen ljudstvom s teritorije Apatina u Republici Srbiji. Krajem marta 1992. bataljon je imao 277 dobrovoljaca. **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Ažuriranje odgovarajućih podataka, izvještaj*, Op.str.pov. broj: 308-3, 30. 3. 1992.

[823] Mobilisane jedinice, njihovu organizaciju, naoružanje i borbeno iskustvo stečeno u Hrvatskoj komandant Srpske TO Prijedor major Slobodan Kuruzović označio je ogromnom i ključnom prednošću koju su srpske snage imale prilikom ovladavanja općinom Prijedor. **ICTY**, Transkript kasete "Radio Prijedor, kazeta 1, strana A", *Izjava Slobodana Kuruzovića*, 5.

[824] **ICTY**, Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja u BiH u zoni odgovornosti 2. VO*, Str.pov.broj: 908-1, 20. 3. 1992.

[825] **ICTY**, Opština Prijedor, *Potvrđivanje odluka iz nadležnosti Skupštine opštine koje je donio Krizni štab*, Broj: 01-023-436/92-3, 24. 7. 1992; Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 33.

[826] **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa - Organ bezbednosti, *Razgovor sa Ratkom Macurom obavljen 01.08.1992.*

4.000 vojnih obveznika, domicilnih Srba i izbjeglica, stavi u funkciju popune „oružanih snaga Jugoslavije koja nastaje“.[827] Ova brigada do početka agresije na Bosnu i Hercegovinu bila je i formirana, jer je Krizni štab Srpske opštine Bosanska Krupa 5. aprila naredio da od tog dana „komandant brigade, komandanti bataljona, komandant Štaba TO i komandant odreda milicije“ ne napuštaju mjesta stanovanja i da se svaka dva sata javljaju u sjedište Kriznog štaba.[828] Dovršetak procesa naoružavanja i opremanja srpske bosanskokrupske brigade izvršen je nakon početka agresije.[829] I predsjednik Skupštine Opštine Sanski Most, Nedeljko Rašula, uputio je početkom februara neposredno 530. pozadinskoj bazi JNA, a ova komandi 2. vojne oblasti, zahtjev za dodjelu naoružanja i vojne opreme u količinama dovoljnim za opremanje jedne pješadijske brigade, ojačane topovima i haubicama, tenkovima i borbenim vozilima.[830] Do početka agresije na području Sanskog Mosta, snage srpske TO nisu ustrojene u formaciju brigade, ali su postojale i bile naoružane i operativne.[831]

Slične strukture srpske TO stvorene su i u drugim općinama Bosanske krajine. Osim navedenih snaga, u svim samoproglašenim srpskim općinama formirane su jake snage rezervne milicije srpskog MUP-a.[832]

---

[827] **AARBiH** RŠTO 8/1-203 (Skupština Srpske opštine Bosanska Krupa, Inicijativa u vezi sa izvršavanjem poslova vojne obaveze i obrazovanjem jedinica, ustanova i štabova teritorijalne odbrane na teritoriji Srpske opštine Bosanska Krupa, Broj: 37/91, 24.12.1991).

[828] **ICTY**, Krizni štab SrO Bosanska Krupa, *Naredba*, Broj: 25/92, 5. 4. 1992.

[829] Izdavanje naoružanja iz rezervi 530. PoB odobrio je komandant 2. VO. Odobrenje je dato na osnovu pozitivnog mišljenja SSNO datog njegovim naređenjem Str.pov. broj: 359-1 od 21. 2. 1992. **ICTY**, Komanda 2. VO, *Komandi 10. korpusa*, Str.pov. broj: 31/103-40-1, 24. 4. 1992.

[830] **AARBiH** JNA 5/1-37 (Komanda 2. VO, Zahtev SO Sanski Most za odobrenje popuna jedinica TO, Pov.broj: 31/103-6/2, 10. 2. 1992).

[831] Srpskom TO na području Sanskog Mosta komandovao je oficir JNA Nedeljko Ančić. Po dolasku 6. partizanske brigade JNA na područje Sanskog Mosta, snage srpske TO stavljene su pod njenu komandu. **ICTY**, Predmet br. IT-08-91-T: *Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Presuda*, Tom 1, 27. 3. 2013, 228-229.

[832] Primjera radi, uoči nasilnog preuzimanja vlasti u Prijedoru krajem aprila, mobilisano je 10 stanica ove milicije sa 1.587 pripadnika. **ICTY**, SJB Prijedor, *Depeša*, Broj: 11-12-1873, 30. 4. 1992.

Osim brojnošću i naoružanjem, komande JNA nastojale su i rasporedom snaga na terenu, prije početka oružanih borbi, obezbijediti srpske strateške interese i dominaciju na zahtijevanoj teritoriji. Komandant 5. korpusa general Momir Talić je početkom aprila uvjeravao srpske borce i narod da su njegove jedinice „zaposele položaje od Skender Vakufa preko Vlašića – Maslovara – Motajice – Mrkonjić Grada, Jajca, Sanskog Mosta do Kupresa. Ovakvim razmeštajem snaga naš korpus je zatvorio sve ulaze u Bosansku Krajinu…".[833]

Pasivan odnos SDA na području Bosanske krajine prema Teritorijalnoj odbrani stvoren je tokom jeseni 1991. kada su jedinice iz sastava OkŠTO Banja Luka mobilisane i upućivane na hrvatsko ratište u borbenom stroju 5. korpusa JNA, što je ubrzo rezultiralo neodazivanjem Bošnjaka na mobilizaciju i proizvelo dominantno srpsku etničku strukturu mobilisanih jedinica.[834] Krajem 1991. OkŠTO Banja Luka (općine Banja Luka, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanski Novi, Čelinac, Jajce, Ključ, Kotor-Varoš, Laktaši, Mrkonjić-Grad, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Skender-Vakuf, Srbac, Šipovo) imao je u svom sastavu 373 ratne jedinice brojnosti 21.199 ljudi (etničke strukture: 14.197 Srba, 4. 364 Bošnjaka, 1.684 Hrvata i 954 ostalih). U ovaj broj nisu uračunate dvije spomenute brigade TO (2. i 5. brTO) koje su vođene na direktnoj vezi Komande 5. korpusa. Istovremeno je OkŠTO Bihać (općine Bihać, Bosansko Grahovo, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Cazin, Drvar, Velika Kladuša) u svom sastavu imao 55 ratnih jedinica popunjenih sa 5.520 ljudi (3.466 Bošnjaka, 1.631 Srba, 200 Hrvata i 223 ostalih).[835]

---

[833] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Pismo borcima Banjalučkog korpusa*, Op.pov.broj: 321-1, 3. 4. 1992.

[834] **ICTY**, Dr. Robert J. Donia, *Prijedor u Bosanskoj Krajini: istorijske činjenice (Dodatak izvještaju "Bosanska Krajina u istoriji Bosne i Hercegovine"),* Izjava sudskog vještaka dostavljena Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju u skladu s pravilom 94*bis*, 15.

[835] **AARBiH**, RŠTO 6/1-169 (RŠTO SRBiH, *Pregled ratne popune ljudstvom TO SRBiH sa stanjem na dan 31.12.1991*); O razlozima nesrazmjerno većeg broja ratnih jedinica i ukupnog brojnog stanja jedinica i štabova OkŠTO Banja Luka u odnosu na druge okružne štabove u Bosni i Hercegovini, u: Šadinlija, ***Teritorijalna odbrana***, 164-213.

Većina navedenih štabova i krajiških jedinica TOSRBiH bila je u potpunosti potčinjena komandama JNA i stavljena u funkciju izvršavanja njenih borbenih zadataka i planova. Na ovom prostoru nije ostavljena mogućnost zakonitog djelovanja jedinica i štabova TO. Komandant 5. korpusa JNA je ubrzo nakon početka agresije na Bosnu i Hercegovinu naredio komandantu OkŠTO Banja Luka pukovniku Petru Spasojeviću da kontaktira s potčinjenim štabovima i utvrdi na čijoj su strani, te da se izvrši rasformiranje štabova koji se nisu stavili na stranu JNA. Od svih općinskih štabova u sastavu OkŠTO Banja Luka samo je OpŠTO Jajce kao cjelina iskazao lojalnost Štabu TORBiH i nastavio funkcionisati na legalnoj osnovi. Ostali štabovi ovog okruga uglavnom su već bili stavljeni pod kontrolu SDS-a ili su bili paralizovani prijetnjama i mjerama koje je poduzimala Komanda 5. korpusa.[836] Političke strukture lojalne Bosni i Hercegovini zato su i na području Bosanske krajine bile prinuđene pribjeći paralelnom vojnom organizovanju, u mjeri u kojoj su to okolnosti omogućavale i u formama prethodno opisanim u ovom radu. Jake snage JNA, srpskog MUP-a i TO znatno su otežavale aktivnosti organizacije i naoružavanja ovih struktura. Bili su formirani regionalni štabovi PL u Bihaću i Prijedoru, te jedan broj općinskih štabova u okviru kojih su stvorene i manje borbene grupe i jedinice.[837]

U većini krajiških općina, u kojima je srpska etnička većina i vlast SDS-a to omogućavala, već su prije početka agresije odlukama organa vlasti općine posrbljene i uvrštene u paradržavnu tvorevinu Autonomnu regiju Krajina. U općinama s bošnjačkom većinom (poput Prijedora, Sanskog Mosta i Bosanske Krupe), kao i u općinama s nedovoljnom srpskom većinom (poput Ključa i Kotor-Varoša) bilo je potrebno primijeniti dodatni pritisak, sve do otvorene upotrebe oružane sile da bi se zacrtani ciljevi postigli. Konkretne mjere poduzimane su i prije priznavanja nezavisnosti Bosne i Hercegovine, tokom marta i početkom

[836] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Informacija o događajima i SRBiH, 2.VO i 5.K*, Op.str.pov.broj: 358-2, 14. 4. 1992.

[837] **AARBiH,** GŠ PL BiH, *Direktiva za odbranu suvereniteta BiH*, Sarajevo, 25. 2. 1992; "Mirza Mujadžić: izdajnik ili heroj?" (autor intervjua Refik Hadžić), **Novo Ogledalo** (Sarajevo), maj 1999, 45-46.

aprila i na njih je mislio general Talić kada je govorio o tome da je njegov „korpus zatvorio sve ulaze u Bosansku Krajinu".[838] To je bila svrha povlačenja 122. lpbr JNA s hrvatskog ratišta 18. marta i njenog raspoređivanja na područje oko Skender-Vakufa i Kotor-Varoša.[839] Početkom aprila naređeno je i izvlačenje 6. partizanske brigade s hrvatskog ratišta i njeno ubrzano razmještanje u rejonu Sanski Most – s. Kamengrad – s. Dabar – s. Tomina sa zadatkom: „ostvariti potpunu kontrolu teritorije, sprečiti međunacionalne sukobe, postavljanje barikada na putevima i obezbediti objekte od posebnog značaja. Ostvariti potpunu saradnju sa organima vlasti u opštini Sanski Most i sadejstvo sa jedinicama TO i milicije".[840] JNA je nakon toga otvoreno preduzimala korake usmjerene ka uspostavljanju srpskih granica na teritoriji Bosne i Hercegovine i njihovom omeđavanju i utvrđivanju.[841]

U Sanskom Mostu, čiji je srpski Krizni štab 25. marta proglasio Srpsku opštinu Sanski Most, odmah po dolasku i raspoređivanju 6. partizanske brigade na područje općine, 3. aprila proglašeno je pripajanje Sanskog Mosta Autonomnoj regiji Krajina.[842] U odlučujućem trenutku za samo nasilno preuzimanje vlasti u Prijedoru, na sastanku održanom 29. aprila u prijedorskoj kasarni, na iskazanu kolebljivost i neuvjerenost općinskog rukovodstva SDS-a u pogledu vlastite spremnosti i pogodnosti trenutka za preuzimanje vlasti, odlučujuću podršku, poticaj i uvjeravanja pružio je komandant 343. motorizovane brigade JNA pukovnik Vladimir

---

[838] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Pismo borcima Banjalučkog korpusa*, Op.pov.broj: 321-1, 3. 4. 1992.

[839] **ICTY**, Predmet br. IT-08-91-T: *Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Presuda*, Tom 1, 27. 3. 2013, 115.

[840] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Smena i premeštanje jedinica, naredjenje*, Op.str. pov.broj: 313-1, 1. 4. 1992.

[841] U Banjoj Luci je 30. aprila v.d. saveznog sekretara za narodnu odbranu general Blagoje Adžić održao sastanak s komandantima krajiških korpusa JNA, generalima Mladićem, Nikovićem i Talićem, na kojem je svojim potčinjenim generalima izdao zadatke za postupanje u Bosni i Hercegovini: da se jedinice JNA izvuku na prostor srpskog naroda i 100% popune borcima Srbima; da se maksimalno mobiliše i vojnički organizuje sastav Srpske TO; da se granice srpskih oblasti na teritoriji BiH omeđe i utvrde. Radišić, 205. (Izvor: **Glas** od 3. 5. 1992); **ICTY**, *Dnevnik Ratka Mladića 14.02.1992.-25.05.1992*, 221.

[842] **ICTY**, Predmet broj: IT-08-91-T: *Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Presuda*, Tom 1, 27. 3. 2013, 231.

Arsić.[843] Nakon izvršenih detaljnih priprema, u noćnim satima 29/30. aprila izvršeno je nasilno preuzimanje vlasti, zauzimanjem Opštine, Stanice javne bezbjednosti i svih drugih vitalnih objekata u gradu Prijedoru.[844]

Između ova dva događaja, uz sve masovnije prisustvo i pritiske srpske oružane sile, srpske opštine i njihovi organi vlasti preuzimali su kontrolu nad teritorijom i na područjima ostalih općina. Predstavnici legalnih organa vlasti i politički predstavnici Bošnjaka i Hrvata u ovoj grupi općina nisu imali ujednačen pristup niti usaglašen odgovor u ovim teškim prilikama.

U Prijedoru su se u kritičnom momentu opredijelili za „gandijevski" otpor nadmoćnoj sili.[845] Bošnjačko stanovništvo općine Prijedor je na akte nasilja i vlastitog nacionalnog i političkog obespravljivanja izvršene 30. aprila odgovorilo postavljanjem kontrolnih punktova, između ostalog, na područjima Kozarca, Hambarina i Brda.[846] Bila je to refleksna reakcija, bez jasnog plana djelovanja. Ne samo u trenutku uspostavljanja kontrolnih punktova već i u narednim danima. Sve dok su funkcionisali krizni štabovi u selima i mjesnim zajednicama Prijedora

---

[843] **ICTY**, Transkript kasete "Radio Prijedor, kazeta 1, strana A", *Izjava Sime Miškovića*.

[844] **ICTY**, SJB Prijedor, *Depeša*, broj: 11-12-1873, 30. 4. 1992; Za nasilno preuzimanje vlasti mobilisano je 10 stanica srpske milicije sa 1.587 pripadnika, a učestvovale su i snage 343. mtbr, 5. kozarske pbr i specijalna jedinica CSB Banja Luka. **ICTY**, Predmet broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, *Presuda*, 31. juli 2003, 17.

[845] **ICTY**, Predmet broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića, Presuda*, 31. juli 2003, 18. Na talasima Radio Prijedora 30. aprila emitovano je saopćenje legalnog predsjednika Skupštine Općine Prijedor, profesora Muhameda Čehajića: "Poštovane građanke i građani općine Prijedor, muslimanske, hrvatske i ostalih nesrpskih nacionalnosti koji živite na ovim prostorima. Jutros je SDS uz pomoć vojske i ostalih naoružanih formacija, preuzela vlast u našoj opštini. Budite mirni i dostojanstveni – mada će u narednim vremenima to biti veoma teško. Ne napuštajte svoja rodna mjesta i svoje domove, budite mirni i strpljivi i borite se na miran, 'gandijevski način' protiv ovog što će naići. Ovako dugo ne može potrajati, nijedna vlast uspostavljena silom nije dugo trajala. Naše je da se nadamo i da čekamo rješenja koja će se donijeti na nivou Republike BiH." Nusret Sivac, ***Kolika je u Prijedoru čaršija: zapisi za nezaborav***, Bonik, Sarajevo, 1995, 74.

[846] **ICTY**, Predmet broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića, Presuda*, 31. juli 2003, 20.

u kojima su Bošnjaci predstavljali apsolutnu većinu, nije bilo drugog plana djelovanja, osim da se drži teritorija, štiti stanovništvo, pregovara s JNA i uzurpatorskim srpskim vlastima i čeka rješenje na višem nivou. S mogućnošću pružanja dugotrajnijeg uspješnog oružanog otpora i odbrane ovih prostora, nije se računalo.[847] Unatoč tome, početkom maja, kada je bilo vidljivo da širenje nasilno uspostavljene srpske vlasti neće stati u Prijedoru i kada su intenzivirane masovne mobilizacije srpskog stanovništva, na području bošnjačkih naselja formirane su određene borbene grupe za zaštitu, a Krizni štab Kozarac donio je odluku da provede mobilizaciju na svom području.[848]

Kontrolu nad Sanskim Mostom, nad svim institucijama, objektima i komunikacijama u općini, nakon demonstrativnog napada srpskih snaga na zgradu Općine 19. aprila uvečer, bez borbe je 20. aprila preuzela 6. partizanska brigada.[849] Na području Bosanske Krupe preuzimanje vlasti u općini izvršeno je napadom srpskih snaga, koje su 21. aprila, nakon artiljerijske pripreme, u popodnevnim satima napale iz pravca Arapuše i Pučenika. Štab OpŠTO Bosanska Krupa izmjestio se iz svog objekta na lijevu obalu Une. Srpske snage 22. aprila ušle su u gradsko područje i na zgradu MUP-a istakle srpsku zastavu.[850] Na području Kotor-Varoša, iako uz napetosti i incidente, do formalnog preuzimanja vlasti u cijeloj općini nije došlo sve do 11. juna, kada je ono izvršeno nasilnom oružanom akcijom srpskih vojnih i policijskih snaga.[851]

---

[847] To pokazuju zapisnici sa sastanaka Kriznog štaba Kozarac u maju 1992. **ICTY**, *Bilješke sa sastanaka KŠ Kozarac i spiskovi za mobilizaciju TO Kozarac* (Exhibit P1533/SD7b u predmetu protiv Radoslava Brđanina).

[848] Ukupni mobilizacijski potencijal bio je nešto više od 2.000 vojnih obveznika na području Kozarca. Raspolagali su sa 5 puškomitraljeza, 84 automatske puške, 18 poluautomatskih pušaka, 52 puške M-48, 7 snajpera, 20 karabina, 112 lovačkih pušaka, 8 malokalibarskih pušaka, 146 pištolja, 49 kubura (pravljene skraćene puške od vodovodnih cijevi, punjene patronama sa sačmom), jednom protivoklopnom raketom „Zolja" i jednim ručnim bacačem. **ICTY**, *Bilješke sa sastanaka KŠ Kozarac i spiskovi za mobilizaciju TO Kozarac* (Exhibit P1533/SD7b u predmetu protiv Radoslava Brđanina).

[849] Zilhad Ključanin i Hazim Akmadžić, ***Zločin je zaboraviti zločin! Sanski most u ratu 1992.-1995.***, Općina Sanski Most, 1998, 61.

[850] Bejdo Felić, ***Peti korpus 1992. - 1995.***, Ljiljan, Sarajevo, 2002, 60.

[851] **ICTY**, Predmet broj: IT-99-36-T: *Tužilac protiv Radoslava Brđanina, Presuda*, 1. 9. 2004, 266.

Nakon uspostavljanja vlasti srpskih opština, u interregnumu koji je od općine do općine trajao uglavnom do kraja maja i početka juna, masovnom progonu nesrpskog stanovništva i etničkom čišćenju teritorije Bosanske krajine prethodili su na različite načine proizvedeni i isprovocirani oružani incidenti. Masovnom i povodu neprimjerenom i nesrazmjernom udaru nadmoćne srpske oružane sile u svim općinama sa znatnim procentom Bošnjaka, poput Prijedora, Sanskog Mosta, Ključa, Bosanskog Novog i Kotor-Varoša, prethodili su manji oružani incidenti. Redoslijed dešavanja sličio je primjeni utvrđenog i propisanog obrasca. U drugim općinama, poput Prnjavora i Čelinca, gdje nije bilo takvih incidenata, ta područja ipak su pretrpjela slične vojne napade. To što su srpske snage na nekim područjima izvodile operacije u dužem razdoblju i ponavljale napade također ukazuje na činjenicu da sami incidenti nisu stvarni uzrok ovih akcija.[852]

Bošnjačko stanovništvo na području Kozarca u aprilu 1992. oformilo je svoju komandu TO.[853] Iako su vlast u Prijedoru preuzeli bez ispaljenog metka, suočeni samo sa „gandijevskim otporom" na koji je svoje građane pozvao načelnik Prijedora, srpske vojne i političke vlasti nisu računale da će dalji napadi na mjesne zajednice s bošnjačkom većinom, posebno na Kozarac koji je smatran najjačim bošnjačkim uporištem, proći bez ispaljenog metka. Zato su pristupili aktivnostima kojima je

[852] **ICTY**, Brown, 90-91.

[853] To je po formacijama TOSRBiH bio rang rejonskog štaba, jer je trebao imati nadležnost nad snagama TO u pet mjesnih zajednica: Kozarac, Kozaruša, Kamičani, Kevljani i Trnopolje. Rukovodstvo prijedorske SDA je početkom aprila u Kozarac uputilo majora Mirsada Selimbegovića, koji je napustio redove JNA, sa zadatkom da preuzme vojnu koordinaciju na području cijelog Prijedora. Pred sam sukob, u Kozarcu je komandu i koordinaciju preuzeo Sead Čirkin, također bivši aktivni oficir JNA sa činom poručnika, koji je trebao biti i Selimbegovićev zamjenik za područje Prijedora. Na drugom kraju, na prostoru između Ljubije i Hambarina djelovala je grupa Slavka Ećimovića, na koju se uglavnom bila svela PL Prijedor i koja je početkom aprila brojala 50-ak naoružanih ljudi. "Mirza Mujadžić...", 45 i 47. Jedan od preživjelih pripadnika Ećimovićeve jedinice svjedoči da tokom majskih događaja na području Prijedora nije bilo koordinacije i uvezanosti snaga TO iz Kozarca i Ećimovićeve jedinice na području Kureva, kao ni veze i koordinacije vodstva SDA u Kozarcu s općinskim rukovodstvom stranke, na čelu s Mirzom Mujadžićem, koji je tih dana boravio na području Kureva i Čarakova. Sivac, 129.

trebalo obezbijediti nadmoć vlastitih snaga. Nešto prije preuzimanja kontrole nad Prijedorom, garnizon JNA pojačan je tenkovima T-84.[854] Nakon toga, tokom 2. i 3. maja "radi ojačavanja jedinica na širem rejonu Prijedor – Ljubija – Kozarac" premješten je haubički division 105 mm iz sastava 343. mtbr i jedna baterija protivoklopnih topova. Dovedene jedinice odmah su posjele rejon za upotrebu.[855] Mobilisane i raspoložive srpske snage krajem maja na području Prijedora brojale su oko 12.000 ljudi u redovima srpske vojske i TO, te spomenutih 1.587 pripadnika srpske milicije u SJB Prijedor.[856]

Dok su obavljane posljednje pripreme snaga za postizanje postavljenih ciljeva, trajali su i pregovori s predstavnicima Bošnjaka iz pojedinih mjesnih zajednica, čiji su osnovni predmet bili srpski ultimatumi za predaju svih vrsta naoružanja.[857] Postavljeni ultimatumi sadržavali su i prijetnje da će svaki otpor biti kažnjen. Na radiju su redovno emitovana saopćenja u kojima se od nesrba tražilo da predaju oružje. Najveći dio civilnog stanovništva udovoljio je tim zahtjevima i predao svoje lovačke puške i pištolje kao i svoje dozvole za posjedovanje naoružanja, vjerujući da će biti sigurni ako predaju oružje. Vojska je često vršila premetačine kuća nesrpskog stanovništva, a sve pronađeno oružje je zaplijenjeno.[858]

Dokumenti prijedorske policije pokazuju da je realizacija plana potpunog razoružanja trebala početi 22. maja.[859] Toga dana desio se incident na kontrolnom punktu Polje nadomak Hambarina, koji su

---

[854] **ICTY**, Transkript kasete "Radio Prijedor, kazeta 1, strana A", *Izjava Sime Miškovića*.

[855] **ICTY**, Komanda 5. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 44-1/126, 2. 5. 1992; Komanda 5. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 44-1/127, 3. 5. 1992.

[856] **ICTY**, MO - Odsjek Prijedor, *Informacija o izvršenoj mobilizaciji i stanju popune struktura odbrane u opštini Prijedor*, Str.pov.broj: 03/1-80-10, 1. 11. 1993.

[857] **ICTY**, Predmet broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, *Presuda*, 31. juli 2003, 34; Brown, 68.

[858] **ICTY**, Predmet broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, *Presuda*, 31. juli 2003, 35.

[859] **ICTY**, SJB Prijedor, *Depeša*, Broj 11-12-1-2102/92, 5. 7. 1992.

držali pripadnici MUP-a RBiH i TORBiH.[860] Te večeri dat je ultimatum stanovnicima Hambarina.[861] Uslovi ultimatuma datog stanovništvu nisu ispunjeni, pa je sutradan 23. maja oko podne počelo granatiranje Hambarina. Granatiranje je vršeno iz tri pravca i trajalo je otprilike do tri sata poslije podne. Nakon toga su iz pravca Prijedora krenuli tenkovi iza kojih je išla pješadija.[862] Slabe snage branilaca su se povukle, kao i civilno stanovništvo. U čišćenju sela od strane srpskih snaga ubijene su čitave porodice.[863]

Dan prije incidenta u Hambarinama stanovnici Kozarca srpske nacionalnosti počeli su napuštati mjesto.[864] Da bi se situacija dodatno zaoštrila i pripremili masovni zločini koji su uslijedili tokom izvođenja napada i nakon zauzimanja mjesta, proširile su se glasine o egzodusu Srba iz Kozarca. Zatim su 22. maja isključene telefonske linije i postavljena blokada Kozarca. Prema utvrđenom obrascu i redoslijedu radnji najprije je dat ultimatum u kojem se zahtijevalo da se preda oružje TO i policije. Zatim je uslijedio napad i razmjena vatre s vojnom kolonom na kontrolnom punktu u Jakupovićima. Oko dva sata poslijepodne 24. maja počeo je napad.[865]

Uz jaku artiljerijsku vatru i upotrebu tenkova, u napadu je, neposredno i posredno, kroz razne vidove obezbjeđenja borbenih dejstava i podršku, učestvovalo oko 7.000 ljudi.[866] Napad je trajao sve do 26. maja kada je izdata naredba da svi stanovnici moraju napustiti područje

---

[860] Došlo je do razmjene vatre u kojoj su dvojica srpskih vojnika poginula i dvojica ranjena, dok su s druge strane ranjena dvojica pripadnika TORBiH. **ICTY**, Predmet broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, *Presuda*, 31. juli 2003, 38; Sivac, 97.

[861] Od njih se tražilo da izruče nekoliko osoba koje su navodno učestvovale u incidentu, a posebno policajca Aziza Ališkovića, i predaju sve naoružanje ili će biti napadnuti.

[862] **ICTY**, Predmet broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, *Presuda*, 31. juli 2003, 39-40.

[863] Sivac, 98.

[864] **ICTY**, Predmet broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, *Presuda*, 31. juli 2003, 43.

[865] **ICTY**, Predmet broj: IT-94-1-T, *Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule*, *Presuda*, 7. maj 1997, 56.

[866] **ICTY**, Predmet broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, *Presuda*, 31. juli 2003, 47-48.

Kozarca. Snage TO Kozarac bile su definitivno razbijene. Stanovništvo, pa i jedan dio pripadnika TO i MUP-a RBiH s područja Kozarca, masovno se predavalo. Neki su ubijani odmah, a većina je upućena u neki od koncentracionih logora na području Prijedora. U ovim logorima svi logoraši prošli su stravične torture, a nekoliko hiljada Prijedorčana je na svirep način ubijeno i za istinom o njihovom stradanju još uvijek se traga.[867]

Nekoliko stotina pripadnika TO, dio njih sa svojim porodicama, nije se htjelo predati. Povukli su se u šume Kozare. Pojedine, brojem veće ali manje odlučne grupe srpska vojska je zarobila već prvog dana pretresa terena.[868] Većina preostalih održala se na Kozari do jeseni 1992, a nekoliko grupa u iskopanim zemunicama opstalo je sve do proljeća 1993. godine, kada su u potpunosti likvidirane.

Nakon prvog stradanja Hambarina, jedinici pod komandom Slavka Ećimovića pridružio se jedan broj ljudi odlučnih da se bore. Ukupan broj je do kraja maja narastao na oko 120 boraca.[869] Četa u vrijeme napada na Kozarac nije izvodila borbena dejstva. Nakon pada Kozarca do ove jedinice došle su informacije da su srpske snage u Prijedoru oslabljene odlaskom jedinica na posavski koridor, što je bilo djelimično tačno. Također je do njih došla informacija da na području Skele, Raškovca i Puharske ima oko 500 naoružanih ljudi koji su spremni podržati

[867] Tog dana u Kozarcu se predao veliki broj ljudi. Srpske vlasti rekle su da svi koji se žele predati trebaju formirati konvoj i da će za to vrijeme biti prekid vatre. Muškarci su odvojeni od žena kad su stigli do puta Banja Luka – Prijedor. Žene su odvedene u Trnopolje, a muškarci u logore Omarska i Keraterm. **ICTY**, Predmet broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, *Presuda*, 31. juli 2003, 43; Tokom napada na Kozarac počinjena su mnogobrojna ubistva i drugi zločini nad civilima i ratnim zarobljenicima. **ICTY**, Predmet broj: IT-94-1-T, *Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule*, *Presuda*, 7. maj 1997, 56. Prema podacima Instituta za nestale osobe BiH, do jula 2013. identifikovane su 2.082 prijedorske žrtve, a kao nestali vodi se još oko 1.200 lica bošnjačke i hrvatske nacionalnosti. „Prijedor, 20. juli: Ukop 48 žrtava, među njima 3 maloljetnika", http://www.radiosarajevo.ba/novost/119368/Prijedor-20-juli-Ukop-48-zrtava-medju-njima-3-maloljetnika. Objavljeno 18. jula 2013. u 12.32.

[868] Komanda 1. KK je 27. maja izvijestila o zarobljavanju 127 "zelenih beretki" u rejonu Mrakovice. **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Op.pov.broj: 44-1/150, 27. 5. 1992.

[869] Sivac, 129.

njihov eventualni napad na Prijedor, što je bilo potpuno netačno, naprotiv je prethodnog dana stanovništvo Puharske masovno predavalo svoje lično naoružanje.[870]

U takvoj situaciji donesena je odluka da izvrše napad na Prijedor i pokušaju preuzeti kontrolu nad gradom. U toku noći 29/30. maja u više grupa ubacili su se u grad i u ranim jutarnjim satima, napadom na izabrane objekte od značaja za srpske oružane snage, pokušali ovladati Prijedorom.[871] Nakon prolaznog efekta iznenađenja i pristizanja pojačanja srpskim snagama u gradu, te nakon potpunog izostanka bilo kakve pomoći iz bošnjačkih naselja, jedinica je nadjačana i, uz pretrpljene gubitke, potisnuta iz grada.[872]

Bošnjački politički element u Ključu je nakon što je srpska opština Ključ preuzela vlast pristupio formulisanju za ono vrijeme netipičnog odgovora, kroz formiranja vlastite opštine pod nazivom Bosanski Ključ, s vlastitim OpŠTO Bosanski Ključ, koji se stavio pod komandu ŠTORBiH.[873] Ovo potvrđuje izvještaj MNORBiH od 27. aprila, koji navodi iste razloge formiranja ovog OpŠTO i navodi da štab radi u teškim uslovima.[874] Štab je s radom počeo u prostorijama Doma kulture u Pudinom Hanu, pristupivši formiranju jedinica u formacijama četa i vodova, po teritorijalnom principu u naseljima u kojima je živjelo bošnjačko stanovništvo. U nekim naseljima, zbog nedovoljnog političkog uticaja, nisu formirane jedinice, već se ostalo samo na kriznim štabovima. Na gradskom području Ključa nije bilo formiranih jedinica, jer tu nisu postojali uslovi za to. OpŠTO Bosanski Ključ računao je na ukupni mobilizacijski potencijal 1.200-1.300 ljudi, a raspolagao je s oko 800 komada oružja, od pištolja, preko mahom lovačkog oružja, do

[870] **ICTY**, SJB Prijedor, *Izjava Slavka Ećimovića*, Broj: 11-12/02, 9. 6. 1992.

[871] Kliko i Ćuskić, 16; **ICTY**, SJB Prijedor, *Izjava Slavka Ećimovića*, Broj: 11-12/02, 9. 6. 1992.

[872] **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Op.pov.broj: 44-1/153, 30. 5. 1992.

[873] **ICTY**, *Izjava Omera Filipovića data srpskoj policiji u Ključu 29.05.1992.*

[874] **AARBiH**, GŠA 23/1-21 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 27. aprila 1992*).

nešto nelegalno nabavljenog pješadijskog oružja. Imali su jedan MB-60 mm sa 4 mine, jedan ručni bacač i desetak „ZOLJA“. [875]

U periodu od 7. do 10. maja srpske snage na području Ključa, pojačane pristiglim dijelovima 6. partizanske brigade JNA (dijelovi 2. i 3. bataljona, interventni vod „Crni Đorđe“, Vod vojne policije i Izviđački vod), nasilno su i potpuno preuzele vlast u Ključu. Nije bilo slučajeva pružanja otpora bošnjačkog stanovništva.[876]

Zatim su se, kao i na području Prijedora nekoliko dana ranije i na vrlo sličan način, 26. i 27. maja dogodili oružani incidenti, kao uvertira konačnom obračunu s bošnjačkim stanovništvom. Nakon incidenata uslijedio je ultimatum srpskih vlasti da Bošnjaci predaju sve naoružanje do 28. maja u podne, da bi zatim počelo granatiranje njihovih naselja.[877] Iako su u većini bošnjačkih naselja odmah počeli predavati naoružanje, Komanda 1. KK izvještavala je da je njena 30. partizanska divizija do 1. juna energičnim dejstvima potukla i razbila neprijateljske snage na području Ključa i u mjestima Pudin Han, Velagići i Donji Ramići. Izvijestili su da su zarobili oko „280 neprijateljskih vojnika, a da ih je više poginulo“, te da se dio sklonio u okolne planine.[878] Komandant 30. partizanske divizije formirao je Komandu odbrane Ključa za izvršavanje zadatka uspostavljanja srpske vlasti i kontrole cijelog područja općine Ključ. Ovoj komandi na raspolaganje su stavljene znatne snage: 3. i 4. bataljon 1. partizanske brigade, 2. inžinjerijski puk iz rejona Laništa, srpska TO Ključ i bataljon srpske milicije Ključa.[879] Ove snage su tokom juna i jula vršile etničko čišćenje općine Ključ, vršeći masovna ubistva, hapšenja i zatvaranja u logore te druge zločine protiv civilnog

[875] **ICTY**, *Izjava Omera Filipovića data srpskoj policiji u Ključu 29.05.1992.* Za komandanta štaba ŠTORBiH je postavio Omera Filipovića, koji je za svoje zamjenike imenovao poručnike Amira Avdića i Nevzada Đerića Keđu. U rad štaba trebao se uključiti i predsjednik IO općine Asim Egrlić.

[876] **ICTY**, *Ratni put 6. sanske brigade.*

[877] **ICTY**, *Izjava Omera Filipovića data srpskoj policiji u Ključu 29.05.1992.*

[878] **ICTY**, Komanda 1. KK, *Informacija o aktuelnoj političko-bezbednosnoj situaciji,* Op.pov.broj: 482-1, 1. 6. 1992.

[879] **ICTY**, Komanda 30. partizanske divizije, *Formiranje odbrane Ključa*, Str.pov. broj: 939-1, 31. 5. 1992.

stanovništva.[880] Dio branilaca Ključa koji se odbio predati probio se do slobodne teritorije Sanskog Mosta gdje se priključio tamošnjim snagama.

Zbog nasilnog preuzimanja vlasti u Sanskom Mostu od strane 6. partizanske brigade JNA, koja je pod svoju komandu stavila sve srpske snage na teritoriji općine, Bošnjaci su pokušali u svojim naseljima organizovati odbranu u legalnim okvirima TORBiH. Mada je agresorska komanda kalkulisala s prisustvom organizovanih snaga u svim bošnjačkim i hrvatskim naseljima, jače jedinice TO formirane su samo na području mjesnih zajednica Hrustovo i Vrhpolje i brojale su 300-400 naoružanih ljudi.[881]

Početni period nasilno uspostavljene srpske vlasti bio je obilježen pritiscima i zastrašivanjem nesrpskog stanovništva, usmjerenog izazivanju panike i poticanju njegovog iseljavanja. Tokom aprila i maja, s kulminacijom od 20. do 25. maja, u Sanskom Mostu podmetnute su 44 eksplozije, uz svakodnevne pucnjave i nekoliko ubistava.[882] Sredinom maja, kao i u prethodnim primjerima, izazvan je sukob na području Vrhpolja, nakon kojeg je granatiranje područja Vrhpolja i Hrustova postalo svakodnevno.[883]

Konačan obračun srpske snage započele su 26. maja akcijom kodnog naziva „GRMEČ-92“, izvršivši napad na nebranjena sanska naselja Trnova, Mahala, Otoka, Muhići, Bojančić i druga.[884] Zatim je napad izvršen na područje Hrustova i Vrhpolja, kojima su srpske snage ovladale tokom noći 30/31. maja.[885]

---

[880] **ICTY**, Predmet br. IT-08-91-T: *Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Presuda*, Tom 1, 27. 3. 2013, 98-104.

[881] **ICTY**, Predmet br. IT-08-91-T: *Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Presuda*, Tom 1, 27. 3. 2013, 237-238; Ključanin i Akmadžić, 41.

[882] **ICTY**, Predmet br. IT-08-91-T: *Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Presuda*, Tom 1, 27. 3. 2013, 234.

[883] Ključanin i Akmadžić, 42.

[884] **ICTY**, Brown, 89.

[885] **ICTY**, Komanda 1. KK, *Informacija o aktuelnoj političko-bezbednosnoj situaciji,* Op.pov.broj: 482-1, 1. 6. 1992.

Pristizanjem već spominjanog odreda branilaca Ključa na područje Hrustova, snage branilaca objedinjene su formiranjem Ključko-sanskog bataljona. Ni ovako ojačana ova jedinica nije uspjela odbraniti Hrustovo i Vrhpolje, pa se zajedno sa stanovništvom povukla iz naselja i snagama od oko 150 ljudi organizovala odbranu u rejonu brda Galaja, a manjim dijelom jačine oko 50 ljudi u dolini Sanice. Napad srpskih snaga na prostor koji je branio Ključko-sanski bataljon počeo je 3. juna. U borbama na području Galaje, snage TORBiH uspjele su okružiti neprijatelja i zarobiti 40 vojnika i 5 oficira iz Komande 6. partizanske brigade. Pregovorima su uspjeli postići da im se, u zamjenu za zarobljene, omogući bezbjedan izlazak na slobodnu teritoriju Bihaća. Dobili su srpsku vojnu i policijsku pratnju do platoa Grabeža, gdje je obavljena razmjena. U Bihać je ušlo 144 pripadnika Ključko-sanske jedinice.[886] Dio jedinice u dolini Sanice ostao je na ovom području i održao se sve do oktobra, kada je ova grupa razbijena.[887] Razbijene grupe branilaca zadržale su se na prostoru između Ključa i Sanskog Mosta tokom prve ratne zime, krijući se u šumama slično grupama na području Kureva i Kozare u prijedorskoj općini.[888]

Za vrijeme opisanih događaja na području nekoliko općina Bosanske krajine, stanje na području Kotor-Varoša unekoliko se razlikovalo. Iako se SDS na ovom području nešto duže uzdržavao da posegne za proširenjem vlasti na cijelom području općine, pa čak i od toga da redovna milicija stavi srpske oznake na kape i uniforme, napetost je tokom maja polahko rasla, a stanovništvo pojedinih naselja, uplašeno događajima u okruženju, postavljalo straže i barikade na putevima.[889] Snage 122. lpbr, koje su već prije početka agresije bile zauzele

[886] Ključanin i Akmadžić, 43-45. Dijelom jedinice na Galaji komandovao je Amir Avdić.

[887] Ibid., 66. Ovim dijelom jedinice komandovao je Arif Hukanović.

[888] Početkom februara 1993. razbijena je grupa boraca na području Galaje, pri čemu su dvojica ubijena a njih 19 zarobljeno. **ICTY**, CSB - Sektor SNB Banja Luka, *Razbijene neprijateljske grupe muslimanskih ekstremista na području Ključa i Prijedora, Informacija*, Broj: 02-217/93, 1. 3. 1993.

[889] **ICTY**, Predmet br. IT-08-91-T: *Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Presuda*, Tom 1, 27. 3. 2013, 117.

dominantne visove Vlašića, izvršile su blokadu Kotor-Varoša i budno pratile razvoj događaja na ovom području.[890]

Napad je uslijedio 11. juna, kada je napadnut sam Kotor-Varoš i naselja Večići, Hrvaćani, Ravne, Hanifići i druga sela u kojima su živjeli Bošnjaci i Hrvati. Većina naselja je zauzeta, stanovništvo je protjerano ili izbjeglo, a srpske snage počinile su brojne zločine. U bošnjačkom selu Večići naišle su na snažan i organizovan oružani otpor i borbe za ovo naselje trajale su mjesecima. Srpske snage su osim pješadije u napadima na Večiće redovno koristile artiljeriju, ali i borbenu avijaciju koja je selo gađala napalm i kasetnim bombama. Odbrana Večića slomljena je tek sredinom oktobra.[891]

Već smo rekli da je jedino u Bosanskoj Krupi puč manjinskog SDS-a izvršen 21. aprila odmah dobio oružani odgovor. Borbe za središte grada trajale su i narednog 22. aprila, a srpske snage nadirale su iz pravca Pučenika, Jasenice, Gudavca i drugih podgrmečkih sela. Iz pravca Lušci Palanke u grad su ušla tri oklopna vozila. Stanovništvo je većim dijelom prešlo na lijevu obalu Une i krenulo prema Bužimu, Cazinu i Velikoj Kladuši. Do 23. aprila srpske snage ovladale su desnom obalom Une u Bosanskoj Krupi.[892]

Na području bihaćke regije nije odmah shvaćena sva ozbiljnost napada na Bosansku Krupu i spočetka su sporo prevazilažena lokalna ograničenja u promišljanju pitanja rata.[893] U pomoć Krupi došao je samo združeni odred OkŠTO Bihać i ova pomoć lokalnim snagama TO nije bila dovoljna da se odbrani desna obala Une od napada znatno nadmoćnijih srpskih snaga.[894] Do polovine maja sva bošnjačka naselja

[890] **ICTY**, Komanda 1. KK, *Informacija o aktuelnoj političko-bezbednosnoj situaciji,* Op.pov.broj: 482-1, 1. 6. 1992.

[891] **ICTY**, Predmet broj: IT-99-36-T: *Tužilac protiv Radoslava Brđanina, Presuda*, 1. 9. 2004, 47.

[892] **AARBiH**, GŠA 23/1-13 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 21. aprila 1992*); GŠA 23/1-14 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 22. aprila 1992*); GŠA 23/1-15 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 23. aprila 1992*).

[893] Ramiz Dreković, ***U obruču: Krajišnici i Hercegovci u borbi na dva fronta***, Dom štampe, Zenica, 2004, 56.

[894] U združenom odredu OkŠTO Bihać bilo je 50 boraca iz Velike Kladuše, 150 boraca iz Bužima i 100 boraca iz Cazina. Felić, 60.

na desnoj obali Une u općini Bosanska Krupa su iseljena, a djelovanje srpskih snaga usmjereno je prema Bosanskoj Otoci.[895]

Na srpskoj strani znalo se za brojnost, opremljenost i sve slabosti TO. Nakon zauzimanja Krupe zaplijenili su dokumentaciju iz koje su neposredno stekli uvid u stanje snaga odbrane. Polovinom maja njihovi rukovodioci procjenjivali su da lahko mogu forsirati Unu i zauzeti preostala srpska naselja na lijevoj obali: Pernu, Podbran i Ljusinu, da za to imaju snage, ali da ne bi mogli na takvom prostoru organizovati odbranu bez oslonca na rijeku Unu. Zato su lokalni politički i vojni rukovodioci svoja nastojanja držali u okvirima strateški zacrtanih teritorijalnih ciljeva i predviđene srpske granice desnom obalom Une od Bihaća, preko Krupe do Bosanskog Novog.[896]

Takva ambicija značila je direktnu ugroženost teritorije Bihaća. Shvativši to, u političkom i vojnom rukovodstvu bihaćkog okruga nakon pada Bosanske Krupe preduzeli su mjere da se na primjereniji način suoče s opasnošću da srpske snage ovladaju cijelom dolinom Une do Bihaća. OkŠTO i OpŠTO Bihać su svojim snagama do kraja aprila posjeli položaje na grmuško-srbljanskom i grabeškom platou, na liniji: Gata – Kantarska greda – Vikići – Prnjavor – s. Mušići – Vrelo Klokota – Skočaj – Golubić – Čektlije – Spahića glavica – s. Jezero – G. Brkići. Snage kojima je posjednuta linija brojale su oko 4.000 ljudi kojima je naređeno hitno ukopavanje i zaprečavanje prednjeg kraja odbrane.[897]

Snage JNA do polovine maja izvlačile su materijalna sredstva i borbenu tehniku iz objekata na područja Bihaća. Jedini jugoslavenski podzemni vojni aerodrom Željava 16. maja je onesposobljen za upotrebu nizom snažnih eksplozija. Snage JNA su Bihać konačno napustile 18. maja, a odmah po njihovom iseljenju počela su artiljerijska dejstva po gradu. Srpske snage do tada su posjele borbenu liniju: Meljinovac – Lohovska brda – Pritoka – Tihotina – Pritočki i Zaloški Grabež s kasarnom

[895] **ICTY**, *Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 12. maja 1992. godine*, 18.

[896] Izlaganje predsjednika općinskog odbora SDS-a Bosanske Krupe Miroslava Vještice u Banjoj Luci 12. maja 1992. prilikom usvajanja srpskih strateških ciljeva srpskog naroda. **ICTY**, *Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 12. maja 1992. godine*, 18.

[897] Felić, 61.

Grabež, te zapadne padine Grmeča prema grmuško-srbljanskom platou, a od Grmuše desnom obalom Une do ušća rijeke Baštre, a zatim dalje od Banjana prema Baštri, sve do Ćorkovače i Grljevca. [898]

Do kraja maja i u prvoj polovini juna borbe na ovom području postepeno su dobivale i na širini i na intenzitetu.

Srpske snage su 10. juna iz pravca Martin-Broda, Drvara, Bosanskog Petrovca, Vrtoča i s prekograničnog teritorija Republike Hrvatske izvele napad na Orašac, Ćukove, Kulen-Vakuf i Klisu. Napad je počeo nakon artiljerijske pripreme i branioci su ga prvog dana odbili. Narednog dana, ponovo su napali i opkolili, a zatim zauzeli Orašac, čime su bile prekinute veze s Bihaćem. Narod je u zbjegu krenuo prema mostu na Uni, ali su mu srpske snage presjekle put.[899]

Ovi događaji bili su razlog da se izvrši preventivna aktivnost na razoružanju srpskih sela na području Bihaća. Razoružana su sela Vrsta, Jankovac, Zlopoljac, Jasika i Kamenica. Zatim je razoružano srpsko stanovništvo na području Donje Gate, Vrela i Osretka.[900] Dok su trajale ove aktivnosti, snage OpŠTO Bihać 12. juna preduzele su svoja prva ofanzivna dejstva i napale srpske položaje u rejonu Bugara. Oslobođen je veliki prostor od Tržačkih Raštela do Kamenka, a snage TO izašle su na državnu granicu na rijeci Korani. U narednih nekoliko dana vođena su borbena dejstva i na drugim dijelovima bihaćkog bojišta, a srpske snage intenzivno su granatirale naseljena mjesta na širem području.[901]

Početkom juna direktivnim aktom Glavnog štaba VSrRBiH definisani su prioriteti i dinamika borbenih dejstava kojima su nastojali postići definisane strateške ciljeve. Naređena su prioritetna ofanzivna dejstva

[898] Ibid., 65-67.

[899] Do 13. juna trajao je metež u kojem su srpske snage prikupljale zbjegove i razdvajale muškarce od ostatka zbjega. Jedan od boraca uspio je preplivati Unu i alarmirati UNPROFOR iz Donjeg Lapca, koji je došao do Štrbačkog buka da preuzme zbjeg. Srbi nisu dopustili izlazak 210 muškaraca. Dreković, 91-92; Felić, 78-79.

[900] Na ovom dijelu predato je preko 150 cijevi pješadijskog naoružanja, među kojima je bilo 6 PM M-53, 1 MB 60 mm i 1 MB 82 mm, te oko 70-80 automatskih i poluautomatskih pušaka, više „Zolja“ i velike količine municije. Sve ovo naoružanje poticalo je iz magacina JNA i dijeljeno je srpskom stanovništvu, kao i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Nakon razoružavanja ovo stanovništvo ostavljeno je u svojim kućama, ali je brzo, na vlastiti zahtjev, napustilo teritoriju i otišlo na područje pod srpskom kontrolom. Felić, 79-80.

[901] Felić, 82-83; Dreković, 93.

s ciljem popravljanja operativno-taktičkog položaja na širem području Sarajeva, sjeverne i istočne Bosne.[902] Ovim je bio određen i okvir dejstava u zoni 2. KK, u kojem su punu inicijativu imale srpske snage. Bivši bihaćki korpus dobio je zadatak da spriječi eventualne prodore snaga TO iz bihaćke regije i HVO-a iz zapadne Hercegovine, te da jačim demonstrativnim dejstvima ka Bugojnu i Jajcu olakša izvršenje zadataka 1. KK na proboju posavskog koridora. Komandant korpusa odlučio je glavne snage angažovati na odbrani dostignutih linija, a pomoćnim snagama kontrolisati prostor, vršiti blokadu i demonstrativna dejstva. Kontrola prostora i blokade odnosile su se prvenstveno na dijelove razbijenih snaga TO na teritoriji Ključa, te na blokadu i razoružavanje Kulen-Vakufa, čemu su snage 2. KK i pristupile. Ostale aktivnosti bile su planirane na nivou demonstrativnih dejstava.[903] U planiranim okvirima kretao se intenzitet i dinamika borbenih dejstava na širem području Bihaća i u drugoj polovini juna.

Do oživljavanja bojišta došlo je početkom jula, kada je Komanda 2. KK pokrenula operciju „UNA-92".[904] Napad jakih srpskih oklopnih i pješadijskih snaga na grmuško-srbljanskom platou počeo je 10. jula. Zauzeli su selo Gornje Brkiće i do kraja dana izbili na liniju s. Lilaci – s. Trnjak – Kamenički vrh – Mala Zečica – Barakovac – Zaloški Grabež – Pritočki Grabež – Ždralinci – Podgrede – Mrđa – Dubravice – Samar – Melinovac, a snage iz SAO Krajine zaposjele su liniju Sadilovac – Kota – Abdića brdo – Željava. Napad je nastavljen 11. jula u rejonu Srbljana, gdje je došlo do povlačenja nekih dijelova jedinica ARBiH u odbrani, ali je intervencijom snaga iz rezerve napadač vraćen na polazne položaje.[905]

---

[902] **ICTY**, GŠ VSrRBiH, *Direktiva za dalja dejstva*, Str.pov.broj: 02/5-22, 6. 6. 1992.

[903] **ICTY**, Komanda 2. KK, *Zapovjest komandanta 2. krajiškog korpusa za dalja dejstva*, Str.pov.broj: 90-1, 8. 6. 1992.

[904] Komanda 2. KK - IKM Veliki Radić, *Zapovjest za borbena dejstva Op.br. 1*, 6. 7. 1992, u: Felić, 92. Prije početka ofanzive 2. KK i snage OkŠO Bihać imale su inicijativu i uspješna diverzantska dejstva u rejonu Grabeža. Diverzantska grupa predvođena dijelom OdSD CSB Bihać izvršila je 7. jula diverziju u rejonu stare škole na Grabežu koja je korištena kao vojni objekat. Ubacivši se u neprijateljsku dubinu, diverzantska grupa je likvidirala je 43, ranila 37 neprijateljskih boraca, a objekat s velikom količinom MTS-a koji se nalazio u njemu dignut je u zrak. Felić, 96; Dreković, 99.

[905] Felić, 97-99.

Snage ARBiH preduzele su najprije mjere stabilizacije odbrane, a zatim su 12. jula izvele protivnapad koji nije rezultirao pomacima na bojištu, osim malog napredovanja na pravcu Karosinje – Seljublje – Lisača, ali je njime zaustavljeno napredovanje agresora i naneseni su mu određeni gubici. [906]

Komanda 2. KK ocijenila je da su operacijom „UNA-92" djelimično ostvareni ciljevi, da su nešto popravljeni taktički položaji i stabilizovan front na Grabežu.[907] Stabilizacija linija bila je i inače najvidljivija posljedica ovih borbenih dejstava i to je u narednom periodu u najvećoj mjeri karakterisalo stanje na bojištu, uz svakodnevno granatiranje civilnih objekata srpskom artiljerijom i povremena obostrana diverzantska dejstva.

U drugoj polovini jula stvoreni su uslovi za realizaciju zadataka u okviru reorganizacije Oružanih snaga RBiH, na osnovu odluka donesenih početkom mjeseca. Započet je proces formiranja brigada ARBiH na području Bosanske krajine, a 29. jula izdato je naređenje da se formira Unsko-sanska operativna grupa, koja je objedinjavala rukovođenje i komandovanje nad brigadama kao manevarskim jedinicama u procesu formiranja. Okružni i općinski štabovi odbrane zadržali su komandu nad prostornim jedinicama.[908]

Osim procesa reorganizacije kojim su bile zaokupljene snage OkŠO Bihać, priroda i pravci zadataka koje je 2. KK dobio uoči Londonske konferencije pridonijeli su stabilizaciji linija i relativnom zatišju na ovom dijelu bosanskohercegovačkog ratišta.[909] Oni su se, osim redovnog zadatka obezbjeđenja zone korpusa s pravca Bihaća i zapadne Hercegovine, sastojali u angažovanju jačih snaga na pravcima Bugojno – Donji Vakuf i Šipovo – Jajce, gdje je trebalo razbiti neprijateljske snage na pravcima napada i zauzeti Jajce.

---

[906] Ibid., 100. U ovim borbama borci ARBiH uništili su, između ostalog, jedan tenk T-55, „Pragu", 2 samohotke, i drugo. **AARBiH**, GŠA 23/1-76 (MNO RBiH: *Bilten o aktuelnim zbivanjima na teritoriji RBiH na dan 13. jula 1992*).

[907] **ICTY**, Komanda 2. KK, *Analiza aktivnosti i borbenih dejstava u 1992. godini, zaključci i zadaci*, Str.pov.broj: 3-39, 7. 3. 1993.

908 Dreković, 126. U naređenju za formiranje Unsko-sanske operativne grupe navodi se da se ona formira s ciljem da u narednom periodu preraste u korpus.

[909] **ICTY**, GŠ VSrRBiH, *Direktiva za dalja dejstva op.broj 3*, Str.pov.broj: 02/5-92, 3. 8. 1992.

3. PERIOD VANCE-OWENOVOG MIROVNOG PLANA

3.1. Vance-Owenov plan

U prethodnoj glavi detaljno smo naveli principe rješavanja krize u Bosni i Hercegovini usvojene na Londonskoj konferenciji. Između ostalog definisano je da će u budućim pregovorima morati biti postignuta rješenja koja će se odnositi na trajan završetak sukoba i povratak teritorija zauzetih silom, prestanak svakog vanjskog miješanja ljudstvom ili materijalnom pomoći u sukob, grupisanje teškog naoružanja pod međunarodnom kontrolom, demilitarizaciju većih gradova i tako dalje. S ciljem izvršenja odluka Londonske konferencije ustanovljena je Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji (MKBJ) u Ženevi, čije su članice bile zemlje učesnice Londonske konferencije. Konferenciji su predsjedavali predsjednik Evropske komisije i generalni sekretar UN-a. Kopredsjednici Upravnog odbora konferencije bili su lord David Owen ispred EZ-a i Cyrus Vance ispred UN-a.[910]

Ono što je Londonska konferencija sasvim sigurno odmah donijela jeste prestanak vojnih prijetnji međunarodne zajednice prema SRJ i bosanskim Srbima i svođenje pristupa na uvijek neizvjesni proces političkog rješavanja krize.[911] Sve drugo što je dogovoreno na toj konferenciji počivalo je „na pijesku obećanja" kontroverznog jugoslavenskog premijera Milana Panića, koji je ovaj međunarodni forum pretvorio u dobroj mjeri u ličnu predstavu.[912] Stvarni gospodar srpske politike, predsjednik Srbije Slobodan Milošević, u Londonu prividno zasjenjen nastupom Panića, odmah po povratku u Beograd opovrgao je da se tamo obavezao na bilo šta. Na sastanku s najbližim saradnicima donio je odluku da se Panić što prije skloni s političke scene i odmah preduzeo korake u tom pravcu.[913]

---

[910] Šehić, ***Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna***, 186; Ramet, 240.

[911] V. Jovanović, 106.

[912] Iako je javno davao optimistične izjave, ovu ocjenu vrijednosti zaključaka Londonske konferencije u svjetlu pouzdanosti obećanja Milana Panića dao je britanski premijer John Major u krugu svojih diplomatskih službenika. **NIOD**, Part I, 441.

[913] Miloševićev politički saveznik Vojislav Šešelj odmah je u Skupštini pokrenuo inicijativu za izglasavanje nepovjerenja premijeru. **NIOD**, Part I, 442.

Cyrus Vance već je imao višemjesečno iskustvo mirovnih pregovora u bivšoj Jugoslaviji i autoritet uspostavljen sporazumom za Hrvatsku, postignutim krajem prethodne godine. Prije svog imenovanja za kopredsjednika Upravnog odbora MKBJ britanski diplomat David Owen bio je pristalica mnogo aktivnijeg pristupa međunarodne zajednice, zagovarao strateške vazdušne udare na srpske položaje i time bio kritičan u odnosu na kurs britanske diplomatije. Nakon imenovanja, njegova stajališta ipak su počela odražavati stajališta britanske vlade.[914]

Ovaj zaokret Owen datira na sami početak svoje pregovaračke misije, u vrijeme prve posjete Balkanu, gdje je njega i Vancea na aerodromu u Zagrebu dočekao komandant UNPROFOR-a general Satish Nambiar (Satiš Nambijar) s protestnim telegramom Izetbegoviću zbog navodnog napada „muslimanskih snaga" na UN-ovu jedinicu u blizini Sarajevskog aerodroma 8. septembra. Owen je kasnije napisao da je tada shvatio da Bošnjaci nisu samo žrtve i počeo na njih gledati kao na nekoga ko je u stanju da ubije UN-ove vojnike.[915] Ovaj i jedan prethodni incident posredno vezan za prostor i funkciju Sarajevskog aerodroma,[916] osim u ličnu argumentaciju Davida Owena, ušao je kao argument i u diskusije političkih tijela Evropske zajednice po pitanju nivoa vojnog angažovanja UN-ovih snaga u Bosni i Hercegovini. Ovakve diskusije služile su za artikulaciju obrazloženja da se kurs evropske politike zadrži na tragu Cutileirovog koncepta podjele, umjesto obnove države u koju su nadu budile odluke Londonske konferencije.[917] To, naravno, nije bilo rezultat incidenata na terenu niti neizvjesnog toka spomenutih parlamentarnih diskusija.[918]

[914] Hodge, 118.

[915] Owen, 79.

[916] U incidentu koji spominje Owen ubijena su dva francuska vojnika i pet ih je ranjeno. Incident je odmah pripisan snagama „bosanske vlade", a da nije vršena za UN uobičajena detaljna istraga. Nekoliko dana ranije italijanski transportni avion u misiji UN-a oboren je iznad Bosne, a četiri člana posade su poginula. Nije utvrđeno koje snage su oborile avion. **NIOD**, Part I, 458.

[917] **NIOD**, Part I, 453-454.

[918] Američki diplomat i kasniji prvi ambasador u Bosni i Hercegovini Victor Jackovich (Viktor Jakovič), koji je na konferenciji prisustvovao kao predstavnik svoje vlade, rekao je da je brzo postalo jasno da ona britanskoj diplomatiji služi kao sigurnosni ventil i mehanizam kojim se omogućava srpskim liderima da daju obe-

Ženevska konferencija (MKBJ) pod predsjedavanjem novoimenovanog dvojca počela je s radom 1. septembra 1992. godine, konstituisanjem radnih grupa. Mjesec dana kasnije konferencija je izašla s prvim rezultatima. Kopredsjednici su 1. oktobra saopćili novinarima da su obavili razgovore s delegacijama koje učestvuju u radu grupe za Bosnu i Hercegovinu i dogovorili da se u cilju budućeg mira obavi demilitarizacija Sarajeva, kao prvi korak, kao i da se nastave razgovori o ustavnom uređenju zemlje pod pokroviteljstvom MKBJ-a.[919]

Cyrus Vance je 14. oktobra izvijestio Savjet bezbjednosti UN-a da je u okvirima MKBJ-a, a u radnoj grupi za Bosnu i Hercegovinu pod predsjedavanjem finskog diplomate Marrtija Ahtisaarija (Mati Ahtisari), održano 25 sjednica s predstavnicima zaraćenih zajednica.[920] Ponovio je da su definisani ciljevi pregovora bili: opći prekid neprijateljstava, demilitarizacija Sarajeva i izrada ustava koji bi odgovarao zahtjevima triju konstitutivnih naroda i dao snažne garancije i mehanizme za nametanje poštovanja ljudskih i manjinskih prava.[921]

Ahtisaarijeva radna grupa razradila je pet opcija za moguće ustavno uređenje Bosne i Hercegovine. Prva je bila centralizovana država. Druga, centralizovana federalna država, uz važne funkcije prenesene na pokrajinskom nivou. Treća, labava federalna država sastavljena od triju entiteta na nacionalnoj osnovi, s dijelovima teritorije disperziranim širom Bosne. Četvrta, labava konfederacija triju republika na etničkoj

---

ćanja za koja je bilo jasno da ih neće ispuniti. Ovaj mehanizam za postizanje ničega možda jeste bio plod prakse britanske diplomatije, ali nije bio suprotan orijentaciji njihovih američkih kolega u tom trenutku. Lawrence Eagleburger, koji je 13. augusta postavljen za vršioca dužnosti državnog sekretara, jer je James Baker preuzeo vođenje izborne kampanje Georgea Busha, bio je duboko uvjeren da se Zapad ne bi trebao uključivati u zbivanja u Jugoslaviji sve dok zaraćene strane ne budu iscrpljene. **NIOD**, Part I, 439-441.

[919] „Mir na vidiku???“, **Oslobođenje**, 2. 10. 1992, 1; Begić, 104.

[920] Vance i Owen su u međunarodni mirovni proces uveli pojam „triju zaraćenih strana“, pri čemu su Vladu i Predsjedništvo RBiH počeli tretirati kao isključivo „muslimansko“, odnosno bošnjačko političko tijelo, što je predstavljalo krupan ustupak separatističkim snagama unutar srpskog i hrvatskog nacionalnog pokreta. To je predstavljalo nagradu za agresivnu srpsku politiku i snažan poticaj hrvatskoj politici da i sama uzme učešća u agresiji i komadanju zemlje. Ramet, 240-241.

[921] Owen, 94.

osnovi uz veliki stepen autonomije. Peta je uključivala podjelu Bosne i Hercegovine, s hrvatskim i srpskim područjima koja su se trebala ugraditi u svoje „matice“ i nezavisnom „muslimanskom državom“ stvorenom od onoga što je ostalo. Vance i Owen odlučili su razvijati drugu varijantu – federalnu državu sa značajnim funkcijama upravljanja na pokrajinskom nivou.[922] U formi dokumenta pod nazivom *Moguće ustavne strukture BiH* koncept su prezentovali 17. oktobra. Prema ovom prijedlogu, Bosna i Hercegovina je definisana kao federalna država u postojećim granicama, u čijem sastavu bi bio veći broj provincija (od 7 do 10). U raspodjeli nadležnosti centralnoj vlasti trebale su pripasti funkcije u oblasti vanjskih poslova, međunarodne trgovine, narodne odbrane te državljanstva (s mogućnošću dvojnog državljanstva).[923]

Specijalni savjetnik UN-a za ljudska prava Tadeusz Mazowiecki (Tadeuš Mazovjecki) 24. oktobra u Ženevi, nakon svoje druge misije, izjavio je da se stanje u zemlji od njegove posjete u augustu značajno pogoršalo, te da će se cijela Evropa stidjeti ako ne riješi problem ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Kopredsjednici Vance i Owen su povodom toga izjavili da je svim akterima u Bosni i Hercegovini jasno dato do znanja da zadržavanje teritorija osvojenih silom neće biti prihvaćeno, niti će tragično etničko čišćenje biti smatrano kao finalni akt te da nema podjele zemlje na tri dijela.[924]

Akteri u Bosni i Hercegovini su u pogledu izgleda mirovnog plana, budućeg ustavnog uređenja i općeg razvoja odnosa u zemlji imali različite poglede. Zadnjeg dana rada Londonske konferencije na sastanku stranačkih delegacija HDZ-a i SDA u Međugorju razmatrano je moguće ustavno uređenje i teritorijalna organizacija Bosne i Hercegovine. Usvojeni zaključci dostavljeni su Predsjedništvu Republike Bosne i Hercegovine. Prvi zaključak bio je da će se ustavno-političko uređenje Republike zasnivati na konstitutivnim jedinicama, prema različitim, ne samo etničkim, kriterijima. Predsjedništvu je predloženo stvaranje

[922] **NIOD**, Part I, 544.
[923] Begić, 104–105.
[924] „Evropa će se stidjeti...“, **Oslobođenje**, 24. 10. 1992, 1.

četiriju konstitutivnih jedinica koje bi se sastojale od više regija.[925] Reakcije javnosti u Sarajevu na ove prijedloge nisu bile pozitivne, pa je 9. septembra iz kabineta predsjednika Izetbegovića izdato saopćenje u kojem se negira uloga Predsjedništva u iniciranju razgovora i navodi da su vođeni u stranačkim komisijama. U saopćenju se navodi da je Izetbegović o radu komisija SDA i HDZ upoznat „u neformalnom razgovoru prigodom zadnjeg boravka u Zagrebu". Uz međustranački prijedlog regionalizacije bila je priložena i jedna karta, za koju je rečeno da „bez obzira na svoje dobre i loše strane, očito nije sastavljena isključivo po etničkom kriteriju i da je treba kritički razmotriti zajedno s drugim prijedlozima te vrste".[926]

U pogledu samovoljne regionalizacije i hrvatskog entiteta koji je HDZ uvodio unilateralno, projekta Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, Ustavni sud Republike Bosne i Hercegovine 14. septembra poništio je sve uredbe koje su se odnosile na HZHB, uključujući i onu od 18. novembra 1991. kojom je ista osnovana.[927]

Takva odluka nije imala uticaja na planove i praksu kreatora i aktera hrvatske politike u Bosni i Hercegovini. Na radnom sastanku predsjednika Tuđmana s vođstvom bosanskohercegovačkih Hrvata, održanom 17. septembra u Zagrebu, razmotrena su neka od najznačajnijih pitanja vezanih za razvoj situacije prije nastavka rada MKBJ-a u Ženevi. Predsjednik HVO HZHB-a Jadranko Prlić ocijenio je da sa srpskom stranom treba ozbiljno računati i u nastavku rata. Također je ocijenio da Bošnjaci tek započinju rat i iznio mišljenje da će taj faktor biti i

[925] U drugom zaključku predloženo je da za vrijeme rata zakonodavnu vlast ima Ratno predsjedništvo, a izvršnu Ratna vlada. Ratna vlada bila bi sastavljena na paritetnim načelima od predstavnika vladajućih stranaka SDA i HDZ. Predloženo je da jedinstvene oružane snage budu sastavljene od pripadnika HVO-a i ARBiH, sa zajedničkim paritetnim zapovjedništvom. Do novih demokratskih izbora u konstitutivnim jedinicama bi se, uredbom Predsjedništva, formiralo zakonodavno tijelo, skupština konstitutivne jedinice, koju bi činili predstavnici ratnih predsjedništava općina. „SDA i HDZ BiH: Zajedničko priopćenje sa sastanka u Međugorju (Međugorje, 27.8.1992.)", Tuđman i Bilić, 138-139.

[926] „Ured Predsjednika BiH: Priopćenje o dogovoru iz Međugorja (Sarajevo, 9.9.1992.)", Tuđman i Bilić, 143.

[927] Ustavni sud RBiH, *Odluka*, U broj: 46/92, 14.09.1992. (**Službeni list RBiH**, broj 16, 18. septembar 1992).

najbitniji za njegov produžetak. Jasno opredjeljenje čelnog čovjeka HVO-a bilo je da hrvatska strana neće imati ono „što ne drži čizmom". Ocijenio je da su odnosi između Hrvata i Bošnjaka sve zategnutiji i da prijete sukobima. Iznio je lično uvjerenje da se sukobi neće moći u cjelini izbjeći i da se moraju nastojati držati pod kontrolom.[928]

Iako je većina teritorije Bosanske Posavine bila već izgubljena u borbama za proboj srpskog koridora, a odbrana preostalog dijela bila kritična, s perspektivom brzog potpunog raspada, što je u svom izlaganju i istakao, ni Vinko Begić, predsjednik HVO-a Bosanske Posavine, nije propustio priliku da denuncira Izetbegovića u pogledu njegovog nastojanja da naoruža snage ARBiH i stvori uslove za odbranu od agresije. Izvijestio je prisutne da ga je Izetbegović 25 dana ranije zvao na razgovor o iznalaženju mogućnosti odbrane Bosanske Posavine, te da je tokom tog razgovora u zagrebačkom Interkontinentalu došlo 50 „hodža" sa torbama punim dolara i zaokupljenih kupovinom oružja. I njemu je to bio signal da se Bošnjaci spremaju za rat.[929]

Zabrinutost zbog vojnog jačanja formalnog saveznika u ratu protiv zajedničkog neprijatelja, zbog nabavke naoružanja koju može, zbog komunikacijske upućenosti na teritoriju Hrvatske, efikasno kontrolisati i višestruko koristiti, što su sve vrijeme činili i Hrvatska vojska i HVO, nije logična i nužno predstavlja indikaciju drugačijih namjera i stvarnih opredjeljenja u odnosu na one izražene u javnom političkom i diplomatskom diskursu. Pogotovu kad je iskazana i prema dolje inicirana sa samog hrvatskog političkog vrha. Tuđman je prilikom prvog susreta s novim kopredsjednicima mirovne konferencije Vanceom i Owenom u Zagrebu 9. septembra lično denuncirao saveznike i obavijestio ih da je 4. septembra ustanovljeno da je iranski Boing 747 umjesto deklarisane humanitarne pomoći dovezao znatne količine vojnog materijala za Bosnu i Hercegovinu.[930] Ovakav odnos, osim formalne nelogičnosti kada je u pitanju savezništvo, još kontroverznijim čini tadašnje stanje

[928] „Zapisnik sa razgovora državno-političkog vodstva Hrvatske sa predstavnicima Hrvatske demokratske zajednice i hrvatskim predstavnicima iz Bosne i Hercegovine, održanog u Zagrebu, 17. rujna 1992. godine", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 220-221.

[929] Ibid., 228.

[930] Owen, 80.

na ratištu u Bosni i Hercegovini i naznake njegovog razvoja, koje je karakterisala kritična situacija u odbrani Posavine i Jajca, VRS-ova ofanziva na Maglaj i pripreme ARBiH za deblokadu Sarajeva, o čemu ćemo detaljnije izlagati u narednom poglavlju.[931]

Stvarni odnos hrvatske politke prema Bosni i Hercegovini i stanje odnosa u septembru, pred nastavak mirovnih pregovora u Ženevi, izložio je predsjednik Hrvatske na već spomenutom sastanku s kadrovima Herceg-Bosne. Tuđman je istakao da je bosanskohercegovačko pitanje „problem Hrvatske države, hrvatskog naroda u cjelini".[932] Zatim je naveo da je Hrvatska, zajedno s HVO, odbranila Hercegovinu „zato da bismo tamo uspostavili hrvatsku vlast, i moramo je držati". Kao sljedeću smjernicu djelovanja istakao je opredjeljenje za prijateljstvo i pregovore s Bošnjacima, ali i sa Srbima. Normalizaciju odnosa sa Srbijom ocijenio je interesom hrvatskog naroda i države, misleći na ukupno rješavanje srpsko-hrvatskih odnosa.[933] U odnosu na perspektivu

[931] Od svih navedenih aktivnosti, pripreme za deblokadu Sarajeva imale su strateški najveći značaj. Ni pad Bosanskog Broda, ni gubitak Jajca, kako je razvoj događaja pokazao, nisu preokrenuli tok rata. Eventualna deblokada Sarajeva imala je takav strateški potencijal. Oslobađanje velikih snaga ARBiH blokiranih u gradu i vezanih za njegovu odbranu po dubini, potpuno bi promijenili odnos snaga na bojištu. Deblokada, koja bi podrazumijevala i sticanje kontrole nad Aerodromom, u dobroj mjeri bi eliminisala instrumente ucjene iz ruku i srpske i hrvatske politike prema vlastima RBiH. Iz tog odnosa može se razumjeti strah hrvatskih saveznika od naoružavanja ARBiH. U završnoj fazi priprema za operaciju „KOVERTA", angažovanjem samog političkog vrha RbiH, u jednu hrvatsku luku prispjeo je brod sa 20 miliona dolara vrijednim naoružanjem i opremom za deblokadu Sarajeva. Hrvatska je, kao saveznik, velikodušno uzela odmah polovinu naoružanja. Druga polovina je na putu do Bosne u velikoj mjeri opljačkana na različitim punktovima HVO-a. S ostacima ostataka ovog vrijednog tereta Armija RBiH je pokušala izvršiti deblokadu Sarajeva. „Istinu čine činjenice", **Oslobođenje**, 30. 1. 1993, 3.

[932] „Zapisnik sa razgovora državno-političkog vodstva Hrvatske sa predstavnicima Hrvatske demokratske zajednice i hrvatskim predstavnicima iz Bosne i Hercegovine, održanog u Zagrebu, 17. rujna 1992. godine", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 237.

[933] „Ali, isto tako mora biti politika što prije stvaranja normalnih odnosa i sa Srbijom, da bismo, ne samo izašli iz rata, nego da bismo riješili bitna pitanja Hrvatske. Riješili na način kakav svijet može prihvatiti. Nama neće svijet sutra dopustiti da mi uđemo sa ne znam koliko brigada pa da uništimo Srbe u krajini ili u Baranji." Ibid., 241.

opstanka i uređenja Bosne i Hercegovine, hrvatski predsjednik je polazio od tvrdnje da su životni interesi hrvatskog naroda i države Hrvatske da „osiguramo svoj položaj u nacionalnom i u teritorijalnom smislu u Bosni i Hercegovini“.[934] Svoje stavove jasno je definisao u formi samo dvije moguće opcije: ili takva Bosna koja će osigurati interese hrvatskog naroda ili podjela zemlje po shemi: jedan dio Srbiji, jedan dio Hrvatskoj, uz dopuštanje mogućnosti da može ostati i „muslimanska državica u sredini, ona povjesna zemljica Bosna“.[935]

Razliku između javne i stvarne hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini, nakon prethodno navedenih odrednica stvarne politike, jasno pokazuje sadržaj dodatka Sporazumu o prijateljstvu i saradnji dviju zemalja, koji su 21. septembra 1992. u Njujorku, tokom 47. zasjedanja Generalne skupštine UN-a, potpisali predsjednici Tuđman i Izetbegović. U dokumentu se konstatuje da dotadašnji napori međunarodne zajednice da se zaustavi agresija na ove dvije suverene članice UN-a nisu dali rezultate, te zemlje zahtijevaju energičnu akciju u skladu s odredbama 7. poglavlja Povelje Ujedinjenih naroda. Iznova je istaknuta potreba da se pojačaju napori na iznalaženju političkog rješenja za prestanak rata i provedbu načela o ustrojstvu Republike Bosne i Hercegovine kao ravnopravne i cjelovite zajednice triju konstitutivnih naroda. U skladu s pravom na samoodbranu i zajedničku odbranu od agresije, dogovoreno je osnivanje zajedničkog odbora radi usklađivanja odbrambenih napora, sve dok agresija u potpunosti ne prestane. Također se navodi da će Republika Bosna i Hercegovina i Republika Hrvatska zajednički zatražiti ukidanje embarga na uvoz oružja, te da će ustrajno promovisati politiku zaštite ljudskih prava, progoniti i kažnjavati ratne zločince, prvenstveno počinitelje zločina genocida.[936] U pogledu budućeg uređenja Bosne i Hercegovine ističe se zajedničko opredjeljenje za „ravnopravnu i cjelovitu zajednice triju konstitutivnih naroda“, iza čega u citiranom dokumentu, kao izrazu

[934] Ibid., 242.

[935] „Zemljica Bosna“ je po Tuđmanu trebala biti taman toliko mala da „ne bi imala mogućnosti da ima ambicije stvaranja, ne samo svoje, nego i islamskog svijeta, neke velike islamske države u Europi“. Ibid., 245.

[936] „Republika Bosna i Hercegovina, i Republika Hrvatska: Dodatak Sporazumu o prijateljstvu i suradnji (New York, 21.9.)“, Tuđman i Bilić, 146-147.

javne hrvatske politike, stoji tačka. U stvarnoj političkoj viziji Franje Tuđmana i praksi zvanične hrvatske politike tog doba nakon navedenog iskaza stoji zarez i pojašnjenje sljedećeg tipa: „Bosna i Hercegovina može postojati samo kao zajednica triju naroda, koji će morati biti teritorijalno definirani."[937]

Takva politika i grube forme njene implementacije na teritoriji Bosne i Hercegovine ubrzo su dovele do sukoba HVO-a i HV-a sa snagama Armije RBiH na području Hercegovine i srednje Bosne. O hronologiji, dinamici i intenzitetu tih sukoba bit će riječi u narednom poglavlju.

Nakon početka sukoba i nakon objavljivanja *Mogućih ustavnih struktura BiH* u okviru MKBJ-a, HDZBiH je 24. oktobra u Posušju objavio svoju političku povelju u koju su utkani temeljni politički stavovi koje je Franjo Tuđman izložio na prethodno navedenom sastanku održanom u Zagrebu 17. septembra. Ponovljeno je kako je HDZBiH dio jedinstvenog HDZ-a, kao što su „hrvatski narod i njegova povijest u BiH dio istoga hrvatskoga narodnoga bića" i kako HDZ u svojoj politici postupa „onako kako odgovara vitalnim interesima čitavog hrvatskog naroda". Ponovljen je također navedeni Tuđmanov stav da su „uz svesrdnu pomoć Republike Hrvatske matične države svih Hrvata" spriječena stradanja većih razmjera i „osiguran prostor na kojem se organizira život kroz privremenu izvršnu vlast izraženu kroz Hrvatsko vijeće obrane". Uz navođenje općih mjesta i političkih načela utvrđenih u okvirima MKBJ-a, kao ključno mjesto povelje navodi se stav da je HDZ „za BiH kao državu konstitutivnih jedinica, kao jedinog mogućeg rješenja koje će jamčiti sva građanska i nacionalna prava Hrvata". U pogledu spomenutih sukoba, pozvani su predstavnici „muslimanskog naroda" na hitne razgovore radi njihovog zaustavljanja i, kako je navedeno, dogovora o privremenom razgraničenju i poštivanju autoriteta vojne i civilne vlasti stvorene na teritoriju HZHB-a, do definitivnog političkog i ustavnopravnog uređenja Bosne i Hercegovine.

[937] Citirano prema članku o intervjuu Franje Tuđmana BBC-u, objavljenom u zagrebačkom *Večernjem listu* od 13. oktobra 1992. Nikica Barić: „Pisanje *Večernjeg lista* o hrvatsko-muslimanskim odnosima (ožujak 1992. - ožujak 1994.)", **RADOVI Zavoda za hrvatsku povijest**, Vol. 29, Zagreb, 1996, 349-363, 352.

Posebno važan za objašnjenje uzroka i karaktera sukoba jeste stav iz HDZ-ove Povelje da su razgovori na toj osnovi „nužan preduvjet radi sprječavanja daljnjih sukoba i opstanka BiH kao samostalne i suverene države“.[938]

Nije potrebno nikakvo ustavnopravno niti političko znanje i vještina, dovoljna je elementarna pismenost da bi se shvatio stav hrvatske politike: prvo priznanje HZHB-a, njenih organa vlasti i teritorije na koju polaže pravo, a zatim mogući razgovori o opstanku Bosne i Hercegovine, odnosno o opstanku onoga što je Tuđman nazvao „zemljica Bosna“. Na takvoj osnovi nije bilo moguće postići dogovor. To je bila i suština poruke koju je predsjednik Izetbegović uputio predsjedniku Tuđmanu 27. oktobra, u kojoj se između ostalog ističe da se, dok se u Ženevi pregovara o budućem uređenju Bosne i Hercegovine, istovremeno silom sprovodi politika svršenog čina, čime se pregovori obezvrjeđuju i čine bespredmetnim. „HVO je prešao granicu legitimne obrane od četnika i pristupio sistematskom rasturanju legalne civilne vlasti i uspostavljanju paradržavnih institucija.“ Izetbegović je poručio da Bosna i Hercegovina neće prihvatiti podjelu na isključivo etničkoj osnovi i neće prihvatiti nikakvo rješenje nametnuto silom.[939]

Tuđman je odgovorio 30. oktobra pismom u kojem je odgovornost za probleme u međusobnim odnosima u cjelini prebacio na bosansko-hercegovačku stranu. Nabrajajući sve javne stavove hrvatske politike i uobičajeno prisvajajući sve zasluge za odbranu Bosne i Hercegovine, na kraju je izrekao i karakterističnu sofisticiranu ucjenu: „Uvjeravam Vas da ćemo sa strane Republike Hrvatske dosljedno provoditi sve odredbe našega sporazuma. U tome nas može spriječiti jedino vojna

[938] „HDZ BiH: Politička povelja Glavnog odbora HDZ-a BiH (Posušje, 24.10 1992.)“, Tuđman i Bilić, 160-161.

[939] Izetbegović je naveo da BiH „za svoj otpor ima dovoljno snaga i dovoljno prijatelja u svijetu, među koje je prije svega ubrajala Hrvatsku i hrvatski narod. Ona će, usprkos svemu, nastaviti da vjeruje u to prijateljstvo i da se u skladu s tim ponaša... Molim Vas, gospodine Predsjedniče, da upotrijebite Vaš nesumnjiv utjecaj, da se uklone smetnje na tom putu, kako bi se naši odnosi razvijali u skladu s Ugovorom o prijateljstvu i suradnji između naše dvije zemlje“. „Predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović: Pismo predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu (Sarajevo, 27.10.1992.)“, Tuđman i Bilić, 162-163.

akcija Muslimana protiv Hrvata, do koje, uvjeren sam, Vi osobno, niti muslimansko vodstvo, nećete dozvoliti da dođe. Puno prijateljstvo te iskrena i djelatna suradnja, životni su, vitalni interes naših obiju država, pa je i obveza, moja i Vaša, da na tome intenzivno radimo."[940] U polju vojno-političkih realiteta međusobnih odnosa, uzimajući u obzir prethodno navedene odrednice stvarne hrvatske politike, ovaj stav ima značenje da će hrvatska strana provoditi Sporazum o prijateljstvu i saradnji, usput stvarajući HZHB i dijeleći Bosnu i Hercegovinu, a od sporazuma će odustati samo ako Bosna i Hercegovina bude branila svoj državni integritet od takvih aktivnosti.

Srpsko rukovodstvo je po pitanju budućnosti Bosne i Hercegovine bilo mnogo određenije i jasnije. Uoči Londonske konferencije preduzeli su mjere, o kojima će još biti riječi u narednom poglavlju, za postizanje vojnih ciljeva i zaokruženje teritorijalnih pretenzija. Nakon što su dokumente te konferencije okačili o klimav klin političke sudbine jugoslavenskog premijera Milana Panića, i nakon upoznavanja s prvim dokumentima proizašlim iz rada MKBJ-a tokom septembra i oktobra, srpska skupština je 2. novembra na zasjedanju u Banjoj Luci odlučila da njena delegacija više ne učestvuje na pregovorima dok se ne uvaži postojanje Republike Srpske i da dokument *Moguća ustavna struktura BiH* ne može biti osnova za dalje pregovore.[941] Ova skupština, koja je arogantno i samouvjereno tokom marta 1992. odbijala Cutileirov plan o konstitutivnim jedinicama i dozvoljavala da se on koristi isključivo kao polazna osnova, početkom novembra je kritikovala „potpuno zanemarivanje sporazuma postignutog u Lisabonu 18. marta 1992. godine", u kojem su kao polazna osnova za političko rješenje krize predložene tri konstitutivne jedinice. Skupština je obavezala srpsku delegaciju da kopredsjednike konferencije obavijesti da ne mogu učestvovati u njenom daljem radu ukoliko kao osnovicu pregovora ne uvaži faktičko stanje postojanja RS-a i pravo naroda na samoopredjeljenje.[942]

---

[940] „Predsjednik RH dr. Franjo Tuđman: Pismo predsjedniku Predsjedništva R BiH Aliji Izetbegoviću (Zagreb, 30.10.1992.)", Tuđman i Bilić, 170-171.

[941] Begić, 107.

[942] **ICTY**, *Zapisnik sa 21. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane u Prijedoru 30, 31.10. i 1.11.1992. god.*

U smislu afirmacije takvog političkog stava vođeni su pregovori s predstavnicima HZHB-a, o čemu su skupštini izvještaj podnijeli Branko Đerić, predsjednik Vlade RS-a, i Ratko Mladić, načelnik Glavnog štaba VRS-a. Kontakte s predstavnicima HZHB-a po ovoj liniji ostvarili su tri puta. Za posljednji sastanak srpska delegacija je pripremila nacrt sporazuma, s namjerom da se potpiše i da se na taj način stvori osnova za potpisivanje ugovora između RS-a i HZHB-a, koji bi potpisali Karadžić i Boban u Ženevi. Osim operativnih pitanja primirja, razmjene zarobljenika, dotura humanitarne pomoći razgovarano je i o uspostavljanju odnosa na ekonomskom planu i budućim međudržavnim odnosima dviju budućih konstitutivnih jedinica. Podnosioci izvještaja informisali su skupštinu da je hrvatska strana, potpuno u skladu s prethodno opisanom dvojnošću svoje politike, izbjegavala formalizovati postignute dogovore potpisom sporazuma, i da je ostajala na usmenim dogovorima koje je poštovala dok joj to odgovara.[943]

Zastoj u uspostavljanju „međudržavnih" odnosa srpske i hrvatske paradržave na tlu Bosne i Hercegovine, osim prevrtljivosti hrvatskog rukovodstva vjerovatno je imao korijene i u rezultatima spomenutih srpskih vojnih kampanja i novih teritorijalnih osvajanja na području Bosanskog Broda i Jajca. U prilog saradnji nije išla ni tzv. Prijedorska deklaracija, koju su usvojile skupštine RS-a i RSK-a, u kojoj su ova tijela objavila odbrambeni savez, sveobuhvatnu saradnju na svim poljima i opredjeljenje za državno ujedinjenje odloženo do isteka važenja Vanceovog plana.[944]

Nakon negativnog stava srpske strane i pogoršanja opće situacije na terenu, u nedostatku efikasnog mehanizma pritiska od strane međunarodne zajednice, kopredsjednici MKBJ-a su, nastavljajući praksu traženja mira popuštanjem jačoj strani, ustanovljenu još tokom angažmana Carringtona i Cutileira, preko svog glasnogovornika objavili da su u opticaju dva plana: odnosno, da je pored *Mogućih ustavnih struktura BiH* na stolu i plan SDS-a, koji je predlagao uniju triju nacionalnih

[943] Ibid.

[944] „Skupština Republike Srpske Krajine i Skupština Republike Srpske: Prijedorska Deklaracija (31.10.1992.)", Tuđman i Bilić, 184-185.

država u Bosni i Hercegovini, s otvorenim granicama prema SRJ, te ustanovljavanje nužnih centralnih organa na paritetnoj osnovi.[945]

I pored uslovljavanja pregovora priznavanjem RS-a, do kojeg nije došlo, srpski predstavnici nastavili su svoje učešće u mirovnom procesu. Ocjenjujući vlastite mogućnosti i perspektive u okviru istog, potpredsjednik RS-a Nikola Koljević je na skupštinskom zasjedanju 24. novembra zaključio da treba uložiti napore da se preostali vojni ciljevi što prije završe i da će tada njihova politička situacija biti jača. Pojasnio je to onim što im je, navodno, Cyrus Vance rekao u povjerenju tokom konferencije u Ženevi, da on ima dva važna cilja: prvi, da zaustavi vojna dejstva i drugi, da spriječi veliko stradanje civilnog stanovništva tokom zime. Koljević je ključnim smatrao završetak vojne kampanje, čime bi se bosanskohercegovački problem skinuo s naslovnih stranica svjetskih medija. Tada bi Srbi došli u situaciju da komotno pregovaraju s nadmoćnih pozicija stvorenog faktičkog stanja.[946]

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je 15. septembra razmatralo da li uopće treba ići na mirovne pregovore u Ženevu, za koje je primilo zvaničan poziv, u uslovima nastavka agresije. Odlučeno je da se prihvati poziv i određen je sastav delegacije za pregovore, kao i sastav ekspertne grupe u funkciji stručne podrške delegaciji. Kao mogući član delegacije predložen je i čelnik HZHB-a Mate Boban. Ocijenjeno je da bi pristanak Mate Bobana ojačao poziciju delegacije, jer bi se time međunarodnoj zajednici jasno stavilo do znanja da se na jednoj strani nalaze oni koji priznaju legalitet Republike Bosne i Hercegovine, a na drugoj strani agresor.[947] Do toga, naravno, nije došlo, a iz prethodno navedenih činjenica vezanih za hrvatsku politiku, jasno je i zašto.

---

[945] Begić, 107.

[946] **ICTY**, *Magnetofonski snimak 22. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 23. i 24. novembra 1992. godine.*

[947] Delegaciju su činili: Haris Silajdžić, kao šef delegacije, i članovi Muhamed Filipović, Mirko Pejanović, Mariofil Ljubić, Miljenko Brkić i Miro Lazović. Delegaciji su se kao eksperti trebali priključiti Ante Markotić, Kasim Trnka i Dragoljub Stojanov. "Zapisnik sa 167. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, broj 02-011-724/92, 16.09.1992", "Zapisnik sa 166. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, broj 02-011-724/92, 15.09.1992", Tomo Šimić, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991. – 1994.*, **National security and the future 1(8)**, Zagreb, 2007, 32-37.

Nakon saopćavanja prvobitnog dokumenta *Moguće ustavne strukture BiH*, predsjednik Izetbegović je 21. oktobra 1992. na konferenciji za štampu u Ženevi načelno podržao koncept plana na kojem su radili Vance i Owen.[948] Nakon nastavka srpske ofanzive i daljih teritorijalnih i ljudskih gubitaka, kada je bilo vidljivo da kooperativnost u pregovorima ne umanjuje stradanje stanovništva, organi vlasti Bosne i Hercegovine ponovo su se obratili međunarodnim forumima sa zahtjevom da se uradi nešto kako bi se zaustavila agresija, prvenstveno da se ukine embargo na uvoz naoružanja i time Oružane snage RBiH stave u nešto ravnopravniji položaj u odnosu na agresora. Nakon novembarskog obraćanja dvojice kopredsjednika MKBJ-a Savjetu bezbjednosti, u kojem su se založili za zadržavanje embarga, predsjednik Izetbegović se obratio pismom Cyrusu Vanceu. U pismu je ponovio da je prethodnih dana Jajce i Bosanski Brod napustilo 50.000 stanovnika i da rat nije moguće zaustaviti poštenim pregovorima, već samo pod uslovom da se stvori približna ravnoteža na ratištu. Ponovio je da prema Povelji UN-a napadnuta zemlja ima pravo na kolektivnu odbranu i samoodbranu i da će Bosna i Hercegovina to pravo iskoristiti.[949]

Međunarodna zajednica, koju su na terenu Bosne i Hercegovine predstavljali uglavnom pripadnici UNPROFOR-a, balansirala je između obzira prema sigurnosti svojih snaga u mirovnoj misiji, partikularnih interesa glavnih sila koje su davale najbrojnije kontingente vojnika i između principijelne primjene usvojenih rezolucija Savjeta bezbjedno-

[948] Owen, 98-99. Nakon saopćavanja ustavnih načela V-O plana u Ženevi, bosanska vlada je, po Owenovim riječima, spočetka bila toliko oduševljena da je Haris Silajdžić odvukao na stranu Herberta Okuna i tražio od njega da se predloženi ustavni plan silom nametne stranama. Ibid., 102.

[949] Sredinom novembra bosanske apele podržala je Organizacija islamskih zemalja koja je Savjetu bezbjednosti UN-a uputila zahtjev za ukidanje embarga na uvoz naoružanja za Republiku Bosnu i Hercegovinu. O ovom prijedlogu vođena je rasprava u okviru koje su Vance i Owen bili protiv ukidanja embarga. Na te istupe odnosi se Izetbegovićevo pismo. NIOD, Part 1, 492. Izetbegović je pisao da oružje može poslužiti miru i da je to "paradoks koji potvrđuje istorija", te da embargo koji se odnosi i na žrtvu i na napadača ne pogađa obje strane jednako i da to narod Bosne i Hercegovine doživljava kao nepravdu i saučesništvo u izvršenju smrtne presude koju je agresor tom narodu već izrekao. „Imamo pravo na samoodbranu", Oslobođenje, 16. 11. 1992, 1.

sti UN-a. Savjet bezbjednosti je 14. septembra donio Rezoluciju 776, kojom je odobreno proširenje mandata i snaga UN-a na Bosnu i Hercegovinu da bi mogle vršiti zaštitu konvoja s humanitarnom pomoći u cijeloj zemlji, kao i konvoja oslobođenih ratnih zarobljenika.[950] Iako su UN-ove snage dobile široka ovlaštenja i mogućnosti u ostvarenju svoje misije, lord Owen bez ograde navodi da je, nastavljajući spomenutu praksu povlađivanja jačoj strani, i u takvim okolnostima „procijenjeno" da treba i dalje pregovarati sa srpskom stranom o prolasku konvoja, što je odmah obesmislilo rezoluciju i njom date instrumente zaštite.[951]

Doduše i srpska strana je u blokadi pojedinih područja, uništavanju i izgladnjivanju njihovih stanovnika, imala fleksibilan pristup. Nakon što je usvojena spomenuta rezolucija i proširen mandat UN-ovim trupama, konvoj s 14 kamiona humanitarne pomoći za Srebrenicu 21. septembra u Bratuncu i Milićima nisu zaustavili vojnici, već za tu priliku organizovane grupe srpskih žena i djece. Konvoj je vraćen u Sarajevo.[952] Kada se vidjelo da UN-ove trupe nisu sklone koristiti svoja proširena ovlaštenja i kada su mjerodavni krugovi „procijenili" da ponovo treba tražiti odobrenje srpske strane, humanitarne konvoje na cestama ponovo su zaustavljali srpski vojnici.

S tim u vezi, Savjet bezbjednosti je 6. oktobra usvojio Rezoluciju 780 kojom je reafirmirao sadržaj Rezolucije 771 i pozvao generalnog sekretara UN-a da formira nepristrasnu komisiju stručnjaka koja bi ispitala i analizirala dostavljene informacije o kršenjima ljudskih prva.[953]

---

[950] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, GŠ ARBiH, Sarajevo, 1995, 44-45.

[951] Owen, 88-89. Owen, naravno, ne navodi ko je „procijenio" da ne treba izvršavati mandat Savjeta bezbjednosti UN-a.

[952] **NIOD**, Part I, 459.

[953] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 46-47. Rezolucija broj 771 usvojena je 12. augusta i njome se osuđuju kršenja humanitarnog prava, uključujući ona vezana za „etničko čišćenje" i zahtijeva neometan pristup MKCK-a svim logorima i zatvorima. Ova rezolucija poziva se na Poglavlje 7. Povelje UN-a (pravo upotrebe sile od strane UN-a) navodeći da se svi zainteresovani u bivšoj Jugoslaviji, kao i sve vojne snage u Bosni i Hercegovini, imaju na osnovu ovoga povinovati odredbama ove rezolucije ili će u protivnom Savjet bezbjednosti UN-a morati poduzeti daljnje mjere u skladu s Poveljom, što je bila direktna najava upotrebe sile, odnosno vojne intervencije u Bosni i Hercegovini. ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 42-43.

Rezolucijom 781 od 9. oktobra Savjet bezbjednosti UN-a odlučio je uspostaviti zabranu za vojne letove u vazdušnom prostoru Bosne i Hercegovine, koja se nije odnosila na letove UNPROFOR-a ili druge letove koji predstavljaju podršku UN-ovim operacijama, uključujući i humanitarnu pomoć. Rezolucijom se zahtijevalo od UNPROFOR-ovih snaga da nadgledaju poštivanje ove zabrane, što je uključivalo i postavljanje posmatrača na aerodromima na teritoriji bivše Jugoslavije. Rezolucijom su također pozvane zemlje članice UN-a da, na nacionalnoj osnovi ili preko regionalnih agencija ili sporazuma, preduzmu sve mjere neophodne za pružanje pomoći UNPROFOR-u bazirane na tehničkom nadgledanju i drugim mogućnostima u svrhu provedbe Rezolucije.[954]

Uvođenjem ovih mjera UNPROFOR je u Bosni i Hercegovini uoči oktobarskog nastavka mirovnih pregovora već imao jasnije definisanu dvojnu misiju: olakšati dostavu humanitarne pomoći i stvoriti klimu koja bi omogućila uspješne pregovore.[955]

Nakon što su počeli pregovori u oktobru i predstavljen inicijalni koncept ustavnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu, nastavljene su aktivnosti u okviru MKBJ-a, čiji je portparol Frederick Eckhard (Frederik Ekart) 14. novembra u Međunarodnom pres-centru u Beogradu saopćio da je u toku izrada mapa bosanskohercegovačkih regija i da bi se ubrzo

---

[954] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 47-48; Owen u svojim memoarima piše da su njegovi razlozi za forsirano usvajanje Rezolucije 781 o uspostavi zone zabrane letenja iznad BiH, osim zaštite stanovništva od djelovanja srpske borbene avijacije, bili ti da se onemogući eventualno slijetanje kakvog iranskog aviona u Tuzlu, što bi, po Owenovom mišljenju, toliko razbjesnilo Srbe da bi svako humanitarno djelovanje na cijeloj teritoriji bilo nemoguće. Owen, 92.

[955] Kad je u pitanju konkretna dostava humanitarne pomoći za koju je bio zadužen UNPROFOR, njegova komanda je u junu 1992. sa srpskim rukovodstvom postigla sporazum kojim je 23% svih zaliha pomoći prebačenih u Sarajevo pripadalo Srbima. Po istom sporazumu bosanski Srbi su imali pravo na uvid i kontrolu humanitarne pomoći koja je stizala zračnim ili kopnenim putem. Između 1992. i 1994. otuđeno je 30-50% humanitarne pomoći na putnim blokadama. Početkom 1994. samo 20% upućene pomoći stiglo je na svoje odredište. Srpske vođe u Bosni su iznudili naknadu iz UNHCR-a za omogućavanje prolaza kamionima s humanitarnom pomoći. U ljeto 1993. godine plaćano je 350 američkih dolara po kamionu. Za srpsku vojnu pratnju vozila cijena je bila još veća. To su pokazatelji efikasnosti UNPROFOR-a u zaštiti humanitarnih konvoja u Bosni i Hercegovini. **NIOD**, Part I, 457-458.

o njima moglo početi pregovarati. Eckard je saopćio da su bosansko-hercegovačke vlasti predložile 18 provincija, Karadžić tri kantona, dok je prijedlog kopredsjednika MKBJ-a Vancea i Owena bio 7-10 provincija.[956]

Savjet bezbjednosti UN-a je 16. novembra Rezolucijom 787 podržao nastojanja MKBJ-a, tako što je pozvao „strane u RBiH" da razmotre predložak nacrta Ustava kao osnov za pregovaranje o političkom rješenju sukoba u zemlji i da nastave pregovore tokom stalne i neprekidne sjednice. Rezolucijom je ponovo potvrđeno da je svako uzimanje teritorije silom i svako provođenje „etničkog čišćenja" nezakonito i neprihvatljivo. Ponovljen je i poziv svim stranama, i onima kojih se to tiče, da poštuju teritorijalnu cjelovitost Republike Bosne i Hercegovine i potvrđeno da nikakav entitet jednostrano proglašen i sporazumi postignuti sljedstveno tome neće biti prihvaćeni. Osuđeno je neprovođenje prethodnih rezolucija SB-a koje su trebale sprovesti „strane u BiH" i ponovljeni ključni stavovi tih rezolucija.[957]

Nastavak pregovora zakazan je u decembru, mjesecu u kojem je i inače bilo puno sastanaka na međunarodnom nivou na kojima je razgovarano o temi bivše Jugoslavije. Sastanak Komiteta za planiranje odbrane zemalja članica NATO-a održan je 10. i 11. decembra u Briselu, sastanak Vijeća ministara EU-a u Edinburgu 11. i 12. decembra, sastanak Vijeća ministara OSCE-a u Stokholmu 14. i 15. decembra, što je sve prethodilo sastanku MKBJ-a na ministarskom nivou u Ženevi 16. decembra i Vijeću ministara NATO-a u Briselu 17. decembra.[958]

Uoči ovih događaja i druge zainteresovane zemlje i grupe zemalja iskazale su vlastite stavove i inicijative. Turski predsjednik Süleyman Demirel je u razgovoru s kopredsjednicima MKBJ-a, u ime Organizacije islamskih zemalja, izrazio frustaciju zbog nedjelotvornosti Zapada i založio se da se ukine embargo na uvoz oružja za Republiku Bosnu i Hercegovinu.[959] Stavove EU-a uglavnom su artikulisale Velika

[956] „U toku izrada mapa regija", **Oslobođenje**, 15. 11. 1992, 10. Prema Kasimu Begiću, delegacija BiH je ponudila prijedog mape sa 13 provincija. Begić, 107.

[957] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 49-53.

[958] **NIOD**, Part 1, 492.

[959] Owen, 105.

Britanija i Francuska, zemlje s najbrojnijim kontingentima u sastavu UNPROFOR-ovih trupa. Stav SAD-a, nakon što su okončani predsjednički izbori u kojima je pobijedio demokratski kandidat Bill Clinton (Bil Klinton), počeo je davati nagovještaje značajnih promjena.[960] Već u decembru, pred nastavak rada MKBJ-a, Lawrence Eagleburger je lordu Owenu dao nesumnjive dokaze čvršćeg američkog stava o pitanju Bosne. Stav za koji se založio bio je da se Miloševiću mora staviti do znanja da ne može raditi šta hoće, a da EU i SAD ne reaguju, te da mu se mora odrediti crvena linija. Amerika je bila naročito zabrinuta gubljenjem povjerenja islamskog svijeta u Zapad u pogledu Bosne i Hercegovine i zabrinuta mogućnošću da će islamske zemlje problem početi rješavati na svoj način. Ovu mogućnost vidjeli su posebno u situaciji ako otpočne krvoproliće na Kosovu. U tom slučaju Amerikanci su bili spremni djelovati avijacijom u službi misije UN-a.[961]

Zasjedanje MKBJ-a u Ženevi 16. decembra nije dalo nikakve rezultate, pa su kopredsjednici organizovali sastanak Izetbegovića, Tuđmana i Bobana u Zagrebu 17. decembra, kako bi ove dvije delegacije našle zajednički jezik i kako bi izvršili pritisak na Izetbegovića da prihvati direktne pregovore s Karadžićem zakazane za 2. januar 1993. Sutradan nakon razgovora u Zagrebu, Cyrus Vance je otputovao za Ameriku, a lord Owen UN-ovim konvojem u Veliku Kladušu na svoj prvi sastanak s Fikretom Abdićem.[962]

---

[960] Stav SAD-a još krajem septembra, koji je iskazao VD državni sekretar L. Eagleburger bio je da niko spolja ne može riješiti probleme u Bosni i Hercegovini, ako Srbi, Hrvati i Bošnjaci žele da se međusobno ubijaju, čime je praktično pledirao za nemiješanje međunarodne zajednice i SAD-a. „Stop za agresorske avione“, **Oslobođenje**, 3. 10. 1992, 1. Stav ljudi iz budućeg Clintonovog tima nakon dobijenih izbora, a prije primopredaje vlasti, bio je kritičan prema stavovima i načinu na koji Cyrus Vance vodi mirovni proces, naročito po pitanjima etičnosti embarga na oružje i efikasnosti konferencije i njenih metoda, čak se na njihovim večerama pričalo kako je Cyrus Vance spreman pregovarati do „posljednjeg preživjelog“. Owen, 106.

[961] Owen, 124.

[962] Begić, 108. Owen tvrdi da su na ovom sastanku u Zagrebu međusobno utanačene granice provincija između Bošnjaka i Hrvata, te da je prilikom njihovog dogovaranja imao utisak da je za Izetbegovića jedno od ključnih pitanja bilo „uvjeriti“ Bobana da odustane od HZHB-a. Owen, 120. Odlazak Owena u Veliku Kladušu Fikretu Abdiću, marginalizovanom i samoizolovanom članu Predsjedništva RBiH, u tom trenutku izgledao je kao nepotrebna balkanska avantura. Owen je

Po povratku u Sarajevo Izetbegović je izjavio da je razgovore s Karadžićem zakazane za 2. januar 1993. prihvatio jer je morao birati između njih i raspada Bosne i Hercegovine. Odluku je donio nakon trosatnog razgovora s Vanceom i Owenom. Priznao je i da je to učinio s izgledom jedne velike političke pobjede, jer je očekivao da će srpskoj strani u Ženevi biti predočen mirovni plan po principu uzmi ili ostavi. Nijedan od ta dva ishoda, po Izetbegovićevu mišljenju, ne bi bio loš za Bosnu i Hercegovinu. Dodatni razlog učešća bilo je njegovo očekivanje da će u nastavku pregovora u Ženevi Boban i Silajdžić nastupiti s jedinstvenim stavovima.[963] Sastanak dviju delegacija bio je zakazan za 27. decembar, s ciljem da se usaglase stavovi vezani za Vance-Owenov mirovni plan (VOMP), naročito mape, i da se dođe do zajedničkog bosanskohrvatskog prijedloga. Izetbegović je to na Predsjedništvu tumačio namjerom kopredsjednika da s tako usaglašene platforme pritisnu srpsku stranu da i ona prihvati plan. Sam Izetbegović je usaglašenu platformu tražio kao uslov svog učešća u pregovorima i rekao da je u Zagrebu 17. decembra već bilo dogovoreno nekoliko osnovnih principa (nema nacionalnih kantona, imaju regije s definisanim

smatrao da je jedna od najvećih prepreka prihvatanju njegovog plana „opsesivna želja" Bošnjaka da u rat uvuku SAD, što je u najvećoj mjeri pripisivao članu Predsjedništva Ejupu Ganiću, i da oni neće prihvatiti plan sve dok postoji nada u takav ishod. Owen, 123. Zato je pokušavao iznaći načine da poveća pritisak na legalne organe vlasti Bosne i Hercegovine. U narednom periodu je Abdić, srljajući putem izdaje vlastitog naroda, postao takav dodatni instrument pritiska. Sam Abdić u svom memoarskom uratku navodi da je susret s Owenom i francuskim generalom Morillonom organizovao pukovnik Brest u bazi francuskog bataljona UNPROFOR-a. Owen je navodno došao s namjerom da upozna „stvarnog" bosanskohercegovačkog izbornog pobjednika i „čovjeka koji ima veliki ugled kod svih naroda u BiH", a koji nije uključen u pregovore. Tako očito već od opisa prvog susreta Abdić potvrđuje ideju (bez obzira da li je ona izvorno Owenova, Miloševićeva, Tuđmanova, ili kako sam Abdić nagovještava, ideja američkog ambasadora u Bosni i Hercegovini, ili bilo koga drugog) delegitimisanja legalnih organa vlasti Bosne i Hercegovine posredstvom samog Abdića, potvrđujući Owenovo insistiranje na njegovom uvođenju u pregovore i lordovu ulogu u njegovoj realizaciji, jer ga je on kao osobu bez validnog pasoša lično proveo do pregovaračkog stola u Ženevi. Fikret Abdić, ***Od idola do ratnog zločinca i natrag***, Naklada Kvarner, Rijeka, 2016, 95-99.

[963] „Suočenje sa zločincem", **Oslobođenje**, 19. 12. 1992, 1.

etničkim većinama ali s geografskim nazivima).[964] Uoči nastavka pregovora, u novogodišnjoj poruci građanima Bosne i Hercegovine, rekao je da nova godina počinje s mirovnim pregovorima koji su Bosni i Hercegovini nametnuti, kao što joj je nametnut i rat, ali da ona neće pristati na nametnuti mir.[965]

Prema najavama, 2. januara 1993. nastavljen je rad MKBJ-a u Ženevi i zaista su se za istim stolom našle delegacije koje su predvodili Mate Boban i Radovan Karadžić sa zvaničnom delegacijom Republike Bosne i Hercegovine i delegacijama Hrvatske i SR Jugoslavije. Razgovori nisu krenuli u smjeru koji su trasirali kopredsjednici Vance i Owen. Bilo je vidljivo da su predloženi dokumenti, uključujući i ponuđenu mapu provincija, u cjelini prihvatljivi samo za hrvatske predstavnike. Po nekim autorima, VOMP i u okviru njega ponuđena mapa, osim broja predloženih kantona i većeg dijela teritorije predviđene za hrvatsku stranu, zapravo i nije nudio ništa novo u odnosu na Cutileirove prijedloge.[966] U tom pogledu predsjednik Izetbegović je u Ženevi 7. januara izjavio da predložena mapa ozakonjuje etničko čišćenje i da sprečava povratak izbjeglica, te da se za vrijeme pregovora osjećao kao češki predsjednik Beneš na minhenskim pregovorima 1938. godine, a zatim je otputovao za Vašington. Kopredsjednici su nastojali preko američke diplomatije, koju je još uvijek vodio Eagleburger, obezbijediti da se Izetbegović iz Vašingtona vrati na pregovore u Ženevu, umjesto da ode u Dakar na zasjedanje Organizacije islamskih zemalja, gdje je namjeravao ići. Nastojali su obezbijediti da Amerikanci podrže VOMP i stave do znanja Izetbegoviću da se od njega očekuje da nastavi pregovore na započetoj osnovi.[967]

---

[964] "Magnetofonski snimak 178. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, održane 21. decembra 1992. godine", Šimić, **NSF** 1(8), 144-149.

[965] „Sloboda nam je jedini izbor", **Oslobođenje**, 1. 1. 1993, Izetbegović je u novogodišnjoj poruci rekao i sljedeće: „Nama kojima je suđeno da preživimo ostao je jedan jedini izbor: da sačuvamo slobodna područja BiH, da oslobodimo privremeno okupirane teritorije, ali i da kaznimo zločince. Svim ljudima moramo omogućiti da se vrate na svoja ognjišta sa kojih su otjerani da bismo spasili naš narod."

[966] Hodge, 119.

[967] Owen, 132.

Ni srpskoj strani ponuđeni dokumenti nisu bili prihvatljivi, prvenstveno predložena mapa koja je kidala teritorijalnu vezu srpskih provincija sa Srbijom i Crnom Gorom.[968] Srpski vojni i politički funkcioneri su 9. januara razmatrali ponuđene prijedloge i moguće posljedice njihovog neprihvatanja. Tokom rasprave iskazani su temeljni stavovi srpske strane prema VOMP-u. U pogledu posljedica neprihvatanja plana, načelnik Generalštaba VJ general Života Panić je iznio vojnoobavještajnu procjenu šta će se dogoditi u slučaju da Srbi jedini odbiju plan. Procijenjeno je da će uslijediti mjere koje neumitno uključuju pripreme za vojnu intervenciju, s tim da će te mjere biti preduzete da bi se stvorio pritisak usmjeren na prihvatanje mirovnog plana, a da je vjerovatnoća za stvarnu vojnu intervenciju bila dosta mala.[969]

Predstavnici prekodrinskih Srba, Radovan Karadžić i Nikola Koljević, očito uznemireni perspektivom mirovnog rješenja situacije koju su stvorili u Bosni i Hercegovini, nisu bili zainteresovani za raspravu o „sitnim koracima" pregovaračke taktike, već su insistirali da se donesu strateške odluke o srpskom ujedinjenju i da se kroz te odluke odredi pregovaračka taktika i dalji koraci. Karadžić je insistirao na radikalnim i konačnim rješenjima i predlagao da se plati pretpostavljena visoka cijena takvih odluka. To, naravno, nije odredilo pravac srpske politike, jer je njen glavni lik, predsjednik Srbije Slobodan Milošević, imao drugačije mišljenje. Istakao je da ima dovoljno pregovaračkog prostora i da je usvojeni etnički princip ustavne kompozicije Bosne i Hercegovine krucijalan, a da se mape mogu popravljati, pri čemu je kao vitalno apostrofirao pitanje posavskog koridora. Određena insistiranja na definiciji Bosne i Hercegovine kao države, kojima se Karadžić protivio, Milošević je protumačio kao častan izlaz za međunarodnu zajednicu, koji nije bitan ako je u ustavnim principima definisan status triju konstitutivnih naroda i ako se granice provincija određuju na etničkom principu. Zaključio je da je onda nemoguća unitarna država i da je naziv države nebitan.[970]

---

[968] V. Jovanović, 137.

[969] **ICTY**, Predsednik SRJ, *Stenografske beleške sa proširene sednice Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici, održane 9. januara 1993. godine*.

[970] Ibid.

Milošević je izričito potencirao da je teritorija suštinsko pitanje i da je samo mapa bitna u cijelom paketu pregovora. Uz pitanje posavskog koridora, koje je Milošević nominirao vitalnim za srpske interese, Karadžić je nominirao i prostor Podrinja.[971] Karadžić je obavijestio prisutne da su u međusobnim razgovorima o koridoru Hrvati pristali da Srbi dobiju koridor širok dvadesetak kilometara, nadajući se da bi možda dobili gradove Bosanski Brod, Orašje, Odžak i eventualno Bosanski Šamac. Po Karadžićevim riječima, srpska strana nije bila voljna ustupati gradove u Posavini, ali su Hrvati ipak prihvatili da se o tome razgovara, pod uslovom da Srbi ne traže ništa u dolini Neretve, na Kupresu, Vakufu i Jajcu, koje su, prema Vance-Owenovoj mapi, već dobili. Predsjednik SRJ Dobrica Ćosić je razmatranje pitanja koridora dopunio informacijom o prijedlogu Franje Tuđmana, iznesenom tokom boravka u Ženevi, po kojem bi Hrvati Srbima dali cijelu Posavinu u zamjenu za koridor od Bihaća do Livna.[972]

Tuđman se o provodivosti ideje koju je predložio Ćosiću raspitivao nakon što su okončani pregovori u Ženevi, postavljajući pitanje Ahtisaariju i lordu Owenu da li bi Srbi prihvatili mirovni paket ako bi im se dao sjeverni koridor. Ahtisaari i Owen su odgovorili da Srbi traže i istočnu Hercegovinu i pola Sarajeva, ali da ne nude ništa u zamjenu. Stoga nisu bili uvjereni u provodivost Tuđmanove ponude, pogotovu u svjetlu činjenice da im je stavljeno do znanja da je Vlada SAD-a smatrala da su Bošnjaci dobili premalo i da moraju uvažavati i pritisak islamskih zemalja.[973]

---

[971] Na upadicu da je sporna i dolina Neretve, Karadžić je odgovorio da jeste, ali da Srbi mogu živjeti bez Neretve dok bez Podrinja i Posavine ne mogu živjeti i ne mogu se nadati srpskom ujedinjenju.

[972] **ICTY**, Predsednik SRJ, *Stenografke beleške sa proširene sednice Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici, održane 9. januara 1993. godine*.

[973] Mario Nobilo, ***Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.***, Globus, Zagreb, 2000, 550. I na sastanku održanom 15. januara u Vili Zagorje u Zagrebu, na kojem su Tuđman i Izetbegović s najbližim saradnicima pokušali s Vanceom, Owenom i Ahtisaarijem dogovoriti mape i koridore u BiH, Tuđman se izjašnjavao za srpski koridor u Posavini, nasuprot Izetbegoviću koji je taj prijedlog nazvao kapitulacijom. Tuđman je zauzvrat tražio koridor od Livna do Bihaća. Zalagao se za prekid rata, te upozorio Izetbegovića da bez Republike Hrvatske ne može dobiti rat sa Srbima. Ibid., 566.

Tuđmanu, i uopće hrvatskoj strani u pregovorima, očito se žurilo da se mir potpiše što prije i sa što manje izmjena u ponuđenim dokumentima, koji su u svemu, a pogotovo u veličini i kompaktnosti teritorije provincija s hrvatskom većinom, za njih bili izrazito povoljni. Sa srpskom stranom su to pokušavali ponudama razmjene teritorije, a u odnosu na legalne strukture vlasti Republike Bosne i Hercegovine skinuli su rukavice i unilateralnim mjerama provedbe anticipiranih odredbi budućeg mirovnog plana i ustavnih rješenja pokušavali silom stvoriti faktičko stanje primjereno projekcijama potencijalnih mirovnih rješenja.

Tako je Glavni stožer HVO-a 15. januara donio odluku da se sve jedinice ARBiH u provincijama s hrvatskom većinom pretpočine zapovjedništvima HVO-a i da se minorne snage HVO-a u provincijama s bošnjačkom većinom potčine ARBiH. Kao rok za izvršenje postavljen je 20. januar.[974] Odjel obrane HVO-a izdao je zapovijed da se realizuje navedena odluka, koja je definisala i mjere prisile za jedinice i pripadnike jedinica koji se ne potčine, a ostanu na teritoriji provincija kojima ne pripadaju. Njih je trebalo smatrati paravojnim, razoružati i privesti.[975] Unilateralne odluke nelegalnih institucija HZHB-a 16. januara je svojom naredbom pokušao osnažiti i legalizovati ministar odbrane u rekonstruisanoj ratnoj Vladi RBiH, Božo Rajić, s mjesta koje nije imalo operativnu ulogu u lancu rukovođenja i komandovanja, ni prema ARBiH ni prema HVO, izdajući naredbu koja je sadržavala sve prethodne odredbe i jednu formalno širu, koja je nalagala da se VRS povuče u provincije sa srpskom većinom.[976]

Snage ARBiH dobile su naređenja da ne smiju postupiti po ovim odlukama HVO, nakon čega je počeo novi krug sukoba, o čemu ćemo detaljnije govoriti u narednom poglavlju. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je 19. januara konstatovalo da je Rajićeva naredba neustavna i nezakonita jer ju je donijelo nenadležno lice i zato je u cijelosti proglašena nevažećom.[977]

---

[974] „Odluka Hrvatskog vijeća obrane o podčinjavanju postrojbi HVO i A BiH“, Tuđman i Bilić, 204.

[975] **AARBiH**, HVO HZ HB - Odjel obrane, *Zapovjed*, Broj: 02-1/1-9, 15. 1. 1993.

[976] **AARBiH**, MO RBiH, *Zapovjed*, Broj: 01/93, 16. 1. 1993.

[977] „Predsjedništvo RBiH: Odluka Predsjedništva BiH o zapovijedi ministra obrane Bože Rajića od 16.1.1993. (Sarajevo, 19.1.1993.)“, Tuđman i Bilić, 206.

Osim hrvatskog vrhovništva i autori mirovnog plana bili su zainteresovani za njegovo što brže usvajanje i u pokušajima da ubrzaju proces vodili su se gotovo istim idejama kao i Franjo Tuđman. David Owen bio je ohrabren porukom koju je sedmicu prije inauguracije američkog predsjednika Clintona dobio od Anthonyja Lakea (Entoni Lejk), budućeg savjetnika za nacionalnu sigurnost, da će nova administracija podržati VOMP i da će od Bošnjaka zahtijevati da ga prihvate. Drugim kolosijekom, lord Owen je kod francuskog predsjednika Mitterranda zagovarao Tuđmanov plan razmjene teritorije koridora, da u zamjenu za srpski koridor kroz Posavinu, Hrvati dobiju stvarni nadzor nad svojim granicama spajanjem provincije Bihaća s Mostarom preko teritorije Livna. Kompenzacija Bošnjacima bila bi data u Krajini, uključujući područje oko Prijedora. Owen se nadao da će francuskog predsjednika uključiti i u pitanje promjene međunarodnih granica, jer je Francuska već bila iznijela stav da bi u tom smislu moglo biti više fleksibilnosti. Kako se Izetbegović izjasnio protiv ideje srpskog sjevernog koridora, Owen je pisao Mitterrandu da se razmotri kombinacija u kojoj bi Bošnjacima pripalo Brčko, a da Hrvatska ustupi predloženi koridor sjeverno od Brčkog na svojoj teritoriji i da kompenzaciju dobije u istoj veličini teritorije u dubrovačkom zaleđu. Ovu kombinaciju nisu bili spremni razmatrati Hrvati ako ne dobiju kontrolu nad granicom Bosne i Hercegovine prema području oko Knina linijom spomenutog koridora Bihać – Livno – Mostar.[978]

Uoči nastavka mirovnih pregovora, Cyrus Vance je na sastanku s Tuđmanom i saradnicima 20. januara u Zagrebu izjavio da je najvažnije postići napredak u pitanju mapa provincija. U tom smislu prvi prioritet kopredsjednika bio je nagovoriti Izetbegovića da prihvati kartu. U tom slučaju, ako Srbi sami budu protiv, cijenio je da mogu s mirovnim paketom ići pred Savjet bezbjednosti UN-a radi pokretanja mehanizma nametanja mirovnih rješenja. Po Vanceovom mišljenju bez saglasnosti Izetbegovića, a nje nije bilo jer je ovaj bio protiv koridora Banja Luka – Bijeljina, bilo bi teško ići na Savjet bezbjednosti.[979]

[978] Owen, 136-137.

[979] „Zapisnik sa razgovora Predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franje Tuđmana sa supredsjedateljima Konferencije o bivšoj Jugoslaviji, gosp. Cyrusom Vanceom i Lordom D. Owenom te sa hrvatskim predstavnicima iz Bosne i Hercegovine, održanog u srijedu, 20. siječnja 1993. godine u Predsjedničkim dvorima“, ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 258-259.

Kopredsjednici su tako Bosni i Hercegovini stavljali u izgled nametanje mirovnog plana silom UN-a, ako njeni predstavnici pristanu na plan i novu teritorijalnu i ustavnu kompoziciju države. Nakon sastanka s hrvatskim dužnosnicima u Zagrebu, Owen je 22. januara išao na konsultacije s britanskim premijerom Johnom Majorom (Džon Mejdžor). Bili su prisutni britanski ministri vanjskih poslova i odbrane, te britanski generali iz sastava UNPROFOR-a. Ministar odbrane Malcolm Rifkind (Malkolm Rifkind) odlučno je odbio svaku mogućnost upotrebe sile u sprovođenju ili nametanju VOMP-a. Odlučno odbijanje svakog vida vojne intervencije zastupao je i premijer Major cijelim tokom rata.[980] Izgledi za nametanje VOMP-a silom bili su tim manji što je nova Clintonova administracija od početka bila suzdržana prema cijelom tom planu.[981] Krajem januara pojačani su napadi na plan u američkoj štampi. Warren Christopher (Voren Kristofer), novi državni sekretar SAD-a, 21. januara je preko svog predstavnika za štampu izrazio sumnju u realnost rješenja VOMP-a i u mogućnost da ona dovedu do sporazuma. Madeleine Albright (Medlin Olbrajt), ambasadorica SAD-a u UN-u, pred senatskom komisijom za vanjsku politiku izrazila je čuđenje u pogledu neaktivnosti EU-a i istakla obavezu njene vlade da ih podstakne na akciju.[982]

Tako se instrument pritiska SAD-a na legalne organe vlasti Bosne i Hercegovine pokazao nedjelotvornim u odnosu na očekivanja kopredsjednika MKBJ-a. Drugi instrumenti pritiska djelovali su punim intenzitetom. Unilateralne akcije HVO HZHB-a su osim krvoprolića u međusobnim sukobima i angažovanja snaga na novim bojištima, za posljedicu imale prekid putnih komunikacija i linija snabdijevanja civilnog stanovništva i Armije RBiH. U Podrinju je u toku bila velika ofanziva srpskih snaga, u kojoj su odlučan doprinos davale neposredno snage Vojske Jugoslavije, preduzeta s ciljem likvidacije slobodne teritorije i etničkog čišćenja bošnjačkog stanovništva Podrinja, koje je prema predloženoj Vance-Owenovoj mapi gotovo u cijelosti trebalo pripasti provinciji s bošnjačkom većinom. Ovaj rat na dva fronta počeo

[980] Owen, 141-142.
[981] Hodge, 114.
[982] Owen, 139-140.

je ubrzano iscrpljivati snage odbrane Bosne i Hercegovine i stradanju izloženo stanovništvo. Iscrpljenost i očekivani zamor, a ne pravednost rješenja, bili su faktori na koje su upravitelji krize računali kao na odlučne u pravcu prihvatanja plana.[983]

Na sjednici Savjeta za usaglašavanje državne politike u Beogradu 21. januara Radovan Karadžić je reterirao od ubjeđenja da su nužni dramatični i „veliki koraci" za proglašenje srpskog ujedinjenja do pozicije racionalnog pristupa i više međukoraka da bi se postigao strateški cilj u dužem vremenskom periodu. Ponavljao je i Miloševićev stav da su mape najvažnija i ujedno kritična tačka plana. Kao ultimativan potez istakao je da je nužno iznaći politički manevar kojim bi se pitanje mapa s najvišeg pregovaračkog nivoa spustilo na niži nivo, u neku ekspertnu grupu. To bi se po Karadžićevoj viziji trebalo izvesti na način da se odvoje nesporne općine od spornih. Ekspertna grupa bi se onda bavila spornim područjima, vodeći računa o komunikacijama, infrastrukturi i konačno o demokratski izraženoj volji stanovnika tih područja. Računajući da je do tada zauzeta područja već etnički očistio, stvarajući srpsku većinu na njima, a da će etničko čišćenje prostora Podrinja, čije je zauzimanje bilo u toku, također blagovremeno obaviti, Karadžić se nadao da bi referendumom i genocidom stvorenom etničkom većinom iz predloženog mirovnog plana s početnih 43, mogao dobiti najmanje 55% teritorije Bosne i Hercegovine.[984]

---

[983] Douglas Hurd pred Odborom za vanjsku politiku Donjeg doma Parlamenta 28. januara 1993. godine: „ ...Ono za čim tragamo jest sporazum između naroda već umornih od borbi, koji ne vide izlaza za sebe ni svoju budućnost u nastavku rata, sporazum koji će im omogućiti obustavu rata a da ne žrtvuju nešto što drže presudnim... taj je sporazum potrebno utemeljiti na onome što ti narodi drže vlastitim interesom. Bit će potrebna pomoć UN-a, ali neće biti potrebe za protektoratom UN-a. Jer, kada bi to bilo potrebno, onda se to ne bi temeljilo na sporazumu, nego na sili, a to, vjerujem, nije realistično..."; Hodge, 122.

[984] **ICTY**, Predsednik SRJ, *Stenografske beleške sa proširene sednice Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici, održane 21. januara 1993. godine*. Karadžić je drinsko ratište ocijenio ključnim za sudbinu plana. Rekao je: „Ako Alija bude imao uspjeha na Drini, Evropa će mu dati određeno vrijeme." I general Života Panić je situaciju u Podrinju ocijenio kritičnom i naglasio da i jugoslavenska strana mora učiniti sve kako bi se spriječio poraz srpskih snaga na lijevoj obali Drine. U narednom poglavlju bit će detaljno izložen nivo angažovanja agresorskih trupa Vojske Jugoslavije koji je nakon toga uslijedio.

Rezimirajući raspravu na savjetu održanom 21. januara, jugoslavenski predsjednik Dobrica Ćosić ponovio je stav da su mape VOMP-a centralno pitanje srpske nacionalne politike, ilustrujući to zaključkom da je iza galame o „Velikoj Srbiji" prijedlozima Vancea i Owena ustvari stvorena „Velika Hrvatska", misleći na veličinu i strukturu teritorija planiranih za provincije s hrvatskom većinom, i da to uveliko otežava realizaciju srpskih nacionalnih ciljeva.[985] Tri dana kasnije u Ženevi je s odlazećim premijerom Panićem pokušavao kod Vancea i Owena popraviti srpske pozicije protestujući zbog akcije Hrvatske vojske oko Masleničkog mosta. Kopredsjednici su s druge strane stavili do znanja da imaju informacije o prelasku jedinica Vojske Jugoslavije preko Drine u ofanzivu na slobodnu teritoriju oko Srebrenice.[986]

Situacija na dijelu ratišta u Podrinju postajala je sve teža po regularne snage ARBiH, pa se nakon početka novog kruga pregovora u javnosti špekulisalo o mogućem prekidu rada MKBJ-a. Predsjednik Izetbegović je 25. januara izjavio da ostaje na pregovorima sve dok postoji tračak nade da će konferencija služiti miru i principima za koje se zalaže. Još jednom je ponovio da je razgovore s ratnim zločincima prihvatio na insistiranje kopredsjednika Vancea i Owena, ali da se na njima isuviše govori o faktičkom stanju nastalom agresijom, dok je delegacija Bosne i Hercegovine u pregovore ušla vjerujući da se neće prihvatiti rezultati sile, što je bila i odluka Londonske konferencije, na osnovu koje je počeo s radom MKBJ.[987]

Nakon što su ljudi njegovog osobnog povjerenja u Bosni i Hercegovini, s čela HZHB-a i HVO-a izdali naređenja i počeli nasilno potčinjavanje Armije RBiH, što je izazvalo otpor i pokrenulo oružane sukobe, hrvatski predsjednik Franjo Tuđman je 27. januara uputio pismo predsjedniku Izetbegoviću u kojem je protestovao zbog toga što „muslimanski ekstremisti u središnjoj Bosni organizirano, zločinački i brutalno napadaju hrvatska naselja, pucajući na civile i branitelje". Od Izetbegovića je zatražio da zaustavi ove borbe i ucijenio ga perspektivom pogoršanja odnosa između dviju država koje bi moglo „u potpunosti

[985] Ibid.
[986] Owen, 138.
[987] „Konferencija u kritičnoj fazi", **Oslobođenje**, 26. 1. 1993, 1.

onemogućiti protoke humanitarnim koridorima o kojima ovise mnogi životi u BiH“.[988]

U svom odgovoru Izetbegović je konstatovao očiglednu jednostranost Tuđmanovog pristupa problemu, te ga podsjetio da su i predstavnici UNPROFOR-a i Evropske unije na terenu izjavili kako je za januarske sukobe kriv HVO i pokušaji da sprovedu naredbe o pretpočinjavanju ARBiH. Kao stvarni uzrok sukoba Izetbegović je naveo „nastojanje jednog broja ljudi iz HVO“ da nastave instaliranje jedne vrste državne zajednice unutar države Bosne i Hercegovine.[989] Bez obzira na navedeno, Izetbegović je istog dana kada mu je Tuđman uputio pismo u Ženevi potpisao zajedničku izjavu s Matom Bobanom u kojoj traže trenutni prekid sukoba.[990]

---

[988] „Predsjednik RH dr. Franjo. Tuđman: Pismo predsjedniku Predsjedništva RBiH Aliji Izetbegoviću (Zagreb, 27.1.1993.)“, Tuđman i Bilić, 208.

[989] „Istinu čine činjenice“, **Oslobođenje**, 30. 1. 1993, 3. Izetbegović je dalje u pismu podsjetio Tuđmana: „ - Da su oznake BiH države odavno ‘protjerane’ sa teritorija koje kontroliše HVO; - Da su TV repetitori na ovim teritorijama preusmjereni tako da se ne može pratiti program TV BiH; - Da su u nizu općina Hercegovine i centralne Bosne legalni organi vlasti rastureni jednostranim aktima HVO; - Da se humanitarna pomoć koja stiže u BiH permanentno otima i neravnopravno dijeli. Turski brod sa 4.500 tona hrane se ovih dana bukvalno krčmi i rasprodaje od HVO; Sa turskog tankera, čija je nafta nabavljena dobrovoljnim prilozima turskih građana, HVO je neovlašteno uzeo 1.000 tona nafte preko kvote koju smo mu doznačili, pri čemu korpusu Armije BiH u Mostaru nije dato ništa; dva direktora IGASSE Galib Es-Sufi i Ebu Hasan Ali su krajem decembra oteti u Busovači i zatvoreni u Mostaru već duže od mjesec dana. Oteto im je novca i robe u vrijednosti preko pola miliona DM..., - Da se zaustavlja i otima oprema neophodna za otpor srpskoj agresiji. Kao što znate, u novembru 1992. smo Hrvatskoj vojsci poklonili polovinu kontigenta ove opreme vrijednu najmanje deset miliona američkih dolara, ali uprkos tome ni druga polovina nije neokrnjena stigla na odredišta u Bosni. Značajan dio zaustavljen je i oduzet u Grudama. Da nije bilo ovakvih postupaka Sarajevo, i mnoga druga mjesta u Bosni, bila bi već slobodna, a naše izbjeglice mogle bi se vraćati svojim domovima.“

[990] „1. Zapovijedamo da odmah prestanu sukobi između Armije BiH i HVO. Pozivamo hrvatski i muslimanski narod na punu podršku, jer sukobi koriste samo agresoru; 2. Zapovjednici Glavnog štaba Armije BiH i Glavnog stožera HVO dužni su odmah utvrditi odgovornost za nastale sukobe na svim razinama i bez odlaganja formirati zajedničko zapovjedništvo.“ MKBJ: Zajednička izjava predsjednika Predsjedništva BiH Alije Izetbegovića i predsjednika HZHB-a Mate Bobana (Ženeva, 27.1.1993.)“, Tuđman i Bilić, 209.

Na kraju januarske, ženevske faze mirovnih pregovora u okviru VOMP-a, delegacija Republike Bosne i Hercegovine je prihvatila i potpisala samo ustavne principe. Karadžić je potpisao principe i vojni dokument, dok je Boban potpisao principe, vojni papir i, jedini od pregovarača, ponuđenu mapu provincija.[991]

Obrazlažući stav državne delegacije pred Predsjedništvom, Izetbegović je naglasio da su smatrali da ustavne principe mogu potpisati, jer oni potvrđuju državnost Bosne i Hercegovine, odnosno kontinuitet suverene i nezavisne države. Bio je mišljenja da je u daljem toku razgovora, na bazi takvih principa, moguće napraviti ustav koji praktički umrtvljava opasnost od dviju država u državi, srpske i hrvatske.[992] Što se tiče mape, Izetbegović je rekao da je počela od jasnih principa, ali da se, kako su razgovori odmicali, sve više deformisala u pravcu usvajanja i prihvatanja etničkog kriterija u tolikoj mjeri da se konačno pretvorila skoro u etničku kartu, a da je jedina njena dobra strana to što se radilo o deset, a ne o tri provincije. Uz druge nedostatke koje je imala, Izetbegović je kao neoprostivu manjkavost Vance-Owenove mape apostrofirao to što je u dobroj mjeri uvažila rezultate etničkog čišćenja.[993] Na primjedbe predstavnika opozicije na ponuđena mirovna rješenja, Izetbegović je odgovorio da stalno treba imati pred očima sliku geopolitičkog položaja Bosne i Hercegovine kakav on jeste te da su pregovori jedino realno rješenje.[994]

---

[991] "Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva RBiH i predsjednika stranaka održane 2. februara 1993. godine", Šimić, Tomo, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991. – 1994.*, **National security and the future 2(8)**, Zagreb, 2007, 13-14.

[992] "Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva RBiH i predsjednika stranaka održane 2. februara 1993. godine", Šimić, **NSF** 2(8), 13-14.

[993] Ibid., 14-15. S moralnog, pravnog i praktičnog stanovišta to je, po Izetbegoviću, bilo neprihvatljivo. Ipak su postojali jasni argumenti koji su ga navodili da ozbiljno razmišlja o prihvatanju Vance-Owenove mape, pri čemu je mislio na mogućnost da time budu stvoreni uslovi za povratak 6-700.000 prognanih ljudi u svoje domove, pa da se u nekoj drugoj fazi nastavi boriti za poboljšanje strukture države.

[994] „Mi nemamo ni jednog aerodroma koji radi, nemamo ni jedne luke koja radi... Mi moramo sa nekim itekako se osmjehivati i biti dobri prijatelji itd. da dobijemo milion komada metaka sa kojima ćemo se boriti na Maglaju i Doboju i kojekuda. Osposobili smo nešto vojne industrije, ali ta opet treba da dobije neke komponente spolja koje ne može da dobije bez saglasnosti, bez dobre volje ljudi koji nam mogu u svakom momentu da to spriječe". Ibid., 27.

Srpska delegacija je predložene ustavne principe prihvatila samo da bi izbjegla krivicu za propast pregovora. Stvarne želje da se iznađe efikasno rješenje nije bilo, naprotiv. Razmatrane su ideje, na spoljnu sugestiju, da srpska delegacija u cjelini prihvati plan, uključujući i prelazna rješenja. Kroz nekoliko mjeseci političke blokade pokazalo bi se da takva država uopće ne funkcioniše, a kako više ne bi postojao nijedan unutrašnji ni vanjski mehanizam da se uspostavi legitimna vlast, konstitutivne nacije bi mogle pokrenuti princip vlastitog samoopredjeljenja. Do takvog razaranja vlade iznutra trebalo je doći u saradnji s Hrvatima. U njegovu primjenu nije se krenulo zbog prevelikog rizika koji je nosilo nepostojanje potpunih garancija za raspuštanje Vlade RBiH, te u političkoj dimenziji, jer bi takva akcija, pošto se plan nije mogao javno obznaniti, izazvala unutarnja neslaganja na srpskoj strani.[995] Zato su početkom februara odbili ponuđenu mapu, a Radovan Karadžić je izjavio da insistiraju i da će insistirati na pravu na samoopredjeljenje i nezavisnost, da planom projektovane provincije moraju imati pravo da odluče šta žele i da oni unaprijed znaju kakva bi ta odluka bila u srpskim provincijama.[996]

Moguće posljedice odbijanja pokušavali su ublažiti lobiranjem i propagandom. Preko srpskih organizacija u Sjevernoj Americi srpski predstavnici pokušavali su uspostaviti kontakte s jevrejskim i uticajnijim američkim političkim krugovima. U tim kontaktima i javnim istupima, pokušavajući zamagliti stvarnu sliku zločinačkog karaktera svog političkog projekta, srpski lideri su se pomagali aktivnostima sive zone srpsko-židovskog lobija, uključujući i neke opskurne izraelske organizacije, kakva je bila jerusalemski Institut za odbranu Zapada, čije je izmišljotine o tome da je do februara 1993. u Bosni i Hercegovini bilo više protjeranih Srba nego Bošnjaka Nikola Koljević koristio u propagandi na američkom tlu.[997]

[995] Nikola Koljević, ***Stvaranje Republike srpske: dnevnik 1993-1995***, Knjiga 1, Službeni glasnik - Javna ustanova Službeni glasnik Republike Srpske, Beograd - Banja Luka, 2008, 70. Koljević ne odaje s koje strane je došla ovakva sugestija.

[996] Koljević, Knjiga 1, 95.

[997] Koljević, Knjiga 1, 86-94. Snažan srpski lobi koji je djelovao u izraelskoj javnosti i šire u jevrejskim krugovima u svijetu koristio je grubu i netačnu generalizaciju nastalu u srpskim nacionalističkim krugovima da je rat na prostoru bivše Jugosla-

Warren Christopher je pred američkim Kongresom na početku svog mandata državnog sekretara izjavio da se u pogledu Bosne neće oslanjati na pregovore u Ženevi, nego će zadržati nezavisno stajalište.[998] Po njegovom mišljenju rješenjima sadržanim u VOMP-u napravljeno je previše ustupaka Srbima.[999] Takav stav američkog državnog sekretara remetio je težišnu pregovaračku orijentaciju kopredsjedničkog dvojca, koji su nastavili vršiti najjači pritisak na najslabiju stranu, na Vladu i Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine i nastojali ih lišiti, po mišljenju Davida Owena, njihove zadnje uzdanice u pravedno rješenje: aktivnije uloge SAD-a.[1000] U nizu intervjua datih raznim televizijskim kućama i nametljivim izjavama za štampu, lord Owen je optuživao Clintonovu administraciju da bježi od odgovornosti, izbjegava dati šansu da se okonča rat, te da je VOMP najbolji sporazum koji je moguće postići, ali da ga Clintonovi ljudi odbijaju. Administracija nije odmah odgovarala na ove izjave, ali su njeni predstavnici izjavili da SAD neće vršiti pritisak na „bosanske Muslimane" da prihvate VOMP. Bijela kuća je preko sekretara za štampu najavila da nastavlja rad na vlastitom američkom pristupu.[1001]

Nakon toga je i strana na koju je bio ponajviše usmjeren pritisak spomenute medijske kampanje, Vlada Republike Bosne i Hercegovine, iznijela svoje viđenje rješenja krize u formi prijedloga koji je kopredsjednicima MKBJ-a Vanceu i Owenu 6. februara predao ministar vanjskih poslova Haris Silajdžić. Prijedlog je bio definisan u četiri bitne tačke kojima bi se stvorili uslovi za uspješno odvijanje mirovnog procesa i postizanje pravednog, čvrstog i ostvarivog trajnog mira. Za takvo postignuće trebalo je da se odmah i bez preduslova obezbijedi

---

vije 90-ih godina ustvari nastavak Drugog svjetskog rata u kojem su se Srbi borili protiv nacista i pomagali i štitili Židove, dok su se Hrvati i Bošnjaci borili na strani nacista i pomagali im u progonu i istrebljenju Židova. Igor Primorac: „'Preseljenje' i 'etničko čišćenje' - Izrael i rat na Balkanu", **Politička misao**, Vol. XXXVII, br. 2, Zagreb, 2000, 12-23.

998 Owen, 144-145.

999 „Nema podrške iscrtanim mapama", **Oslobođenje**, 3. 2. 1993, 1.

1000 Owen, 149.

1001 „SAD pripremaju svoj plan", **Oslobođenje**, 5. 2. 1993, 1.

isporuka humanitarne pomoći, ukoliko je nužno provodeći Rezoluciju SB-a broj 770 o stavljanju teškog naoružanja srpske strane pod međunarodnu kontrolu. Zatim, obustaviti etničko čišćenje efektivnim nadgledanjem i, ako je nužno, dodatnim mjerama. Kao treće, svim neophodnim sredstvima uspostaviti zabranu letova iznad Bosne i Hercegovine. Prijedlog u četvrtoj tački konstatuje da su svi dotadašnji koraci MKBJ-a pod predsjedavanjem Vancea i Owena bili u nesuglasju sa zaključcima Londonske konferencije, koja je postavila osnove za ženevski proces i da je provođenje zaključaka Londonske konferencije obavezni dio tekućeg mirovnog procesa.[1002]

Bez obzira na takve prijedloge, lord Owen je i dalje istrajavao na istoj mirovnoj strategiji. Sredinom februara na konferenciji za štampu u Njujorku ponovo je tvrdio da se Bosanci, misleći na legalno državno rukovodstvo Republike Bosne i Hercegovine, neće primiriti sve dok bude nade da će ih Amerikanci naoružati i tako preokrenuti vojnu ravnotežu.[1003]

U pogledu stava američke administracije, u toku je bilo preispitivanje politike prema Bosni i Hercegovini. Predsjednik Clinton je odlučio ne podržati VOMP.[1004] Njegova administracija je u februaru na teren poslala grupu stručnjaka raznih profila. Izvještaj ove grupe sadržavao je mišljenje da će svaka akcija dostave pomoći stanovništvu biti ograničenog dometa ako se ne preduzmu mjere za okončanje sukoba.[1005] Takve mjere, moguće samo u okviru neke forme oružane intervencije zapadnih sila, nisu bile realna opcija. Potpredsjednik SAD-a Al Gore (Al Gor) je na jednom sastanku u Bijeloj kući 5. februara rekao da plan zahtijeva mnogo američke krvi i sredstava i da američki narod neće htjeti slati svoje mladiće u takav poduhvat. Ono što je američka administracija stvarno namjeravala učiniti u odnosu prema Vance-Owenovom mirovnom planu bio je relativni zaokret prema podršci na polju javne diplomatije. SAD je odlučio suzdržati se od otvorenog rušenja

[1002] „Četiri uslova za mir i pregovore“, **Oslobođenje**, 9. 2. 1993, 1.
[1003] Simms, 120.
[1004] Bill Clinton, ***Moj život***, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004, 489.
[1005] Hodge, 123-124.

VOMP-a, što je državni sekretar Christopher obrazložio potrebom da se ne otuđe od evropskih saveznika.[1006]

Američka politika, sažeta u takozvanih šest tačaka predsjednika Clintona, onako kako ih je 10. februara obznanio Christopher, polazila je od odluke da će se SAD aktivno uključiti u pregovore punom težinom američke diplomatije i podržati napore da se postigne dogovor koji bi doveo do mira u Bosni i Hercegovini. U tom cilju Clinton je imenovao Reginalda Bartholomewa (Redžinald Bartolomju) za izaslanika svoje vlade na mirovnim pregovorima i poručio „Bosancima, Srbima i Hrvatima" da su pregovori jedini put za prekid sukoba, te da nikakvo rješenje ne može biti nametnuto silom. Predsjednik SAD-a je najavio da će preduzeti korake da se učvrsti primjena ekonomskih sankcija i poveća politički pritisak na Srbiju da bi se odvratila od širenja rata. Najavio je spremnost da vojno odgovori u slučaju konflikta na Kosovu koji bi izbio zbog srpske akcije, a također i dalje jačanje međunarodne prisutnosti u Makedoniji. Svima kojih se to tiče objavio je da će biti uspostavljena zona zabrane letenja iznad Bosne i Hercegovine. Pozvao je da se omogući dostava humanitarne pomoći onima kojima je potrebna i zatražio da se pri UN-u osnuje sud za ratne zločine ne bi li se izrekla pravda i odvratilo od daljnjih nasilja. Također je saopćio da su Sjedinjene Američke Države spremne preuzeti svoj udio u primjeni i nametanju dogovora koji bi bio prihvatljiv svim stranama.[1007]

Ovako artikulisana američka politika prema Bosni i Hercegovini bila je ono na čemu su Vance i Owen insistirali, stvarni pritisak na legalne organe vlasti Bosne i Hercegovine da prihvate rješenja njihovog mirovnog plana, što je u figurativnom smislu predstavljalo batinu. Istog dana su pokazali i mrkvu, tako što je predstavnik za štampu Vancea i Owena izjavio da su kopredsjednici prihvatili korekcije mapa u sjeveroistočnoj

[1006] Posao rušenja plana su za njih tokom proljeća uradili Srbi. Colum Lynch: „The Bosnian War Cables", https://foreignpolicy.com/2015/11/22/the-bosnian-war-cables/.

[1007] „SAD: Šest točaka predsjednika Bila Clintona (Vašington, 11.2.1993.)", Tuđman i Bilić, 214-215.; „Američki stav u 6 tačaka", **Oslobođenje**, 11. 2. 1993, 1. Ruski predsjednik Jeljcin je zatražio da se i njegovom predstavniku Vitaliju Čurkinu da isti status na pregovorima kao i Bartholomewu. Owen, 156.

Bosni i izlazak provincije broj 5 (s bošnjačkom većinom) na rijeku Savu, što bi faktički značilo prekid postojećeg srpskog posavskog koridora.[1008] To nisu bili jedini aspekti sinhronizovane primjene mrkve i štapa koje je tih dana provodila međunarodna diplomatija. Sadako Ogata, visoki komesar UN-a za izbjeglice, 17. februara je obustavila dostavu humanitarne pomoći u istočnu Bosnu i u Sarajevo zbog političkog ometanja rada UNHCR-a. Navela je da „nije mogla da ubijedi lidere da naprave razliku između humanitarne pomoći i sukoba".[1009] S druge strane, pred nastavak mirovnih pregovora, Rusija je srpskoj delegaciji dostavila stav da bi trebali prihvatiti VOMP u cjelini, uključujući i mape, jer bi to bio jedini način da se izbjegne njihova dalja korekcija „u korist Muslimana", koji su na tome insistirali.[1010] Predsjednik Clinton je 23. februara saopćio generalnom sekretaru UN-a Boutrosu Ghaliju američki plan za dostavu humanitarne pomoći na ugrožena područja padobranima. Akcija je trebala biti američka ali provođena u koordinaciji s UN-ovim humanitarnim aktivnostima. Transportne avione iz kojih je bacana pomoć trebali su pratiti borbeni avioni.[1011] Istog dana je ministra Silajdžića u Vašingtonu primio predstavnik SAD-a u ženevskim mirovnim pregovorima Bartholomew, koji je ponovio bezrezervnu podršku nezavisnosti, suverenosti i teritorijalnom integritetu Republike Bosne i Hercegovine i da se rješenje krize ne može nametati. I on je potvrdio prethodno navedenu spremnost SAD-a da učestvuje u provođenju eventualnog dogovora.[1012]

Predsjednik Izetbegović je na konsultativnom sastanku članova Predsjedništva i Vlade RBiH s predstavnicima svih parlamentarnih političkih stranaka u Sarajevu 21. februara imao nešto oprezniji stav

[1008] „Nove mape", **Oslobođenje**, 11. 2. 1993, 1.

[1009] „Obustavljena humanitarna pomoć", **Oslobođenje**, 18. 2. 1993, 1.

[1010] Srpskoj strani je, iz njoj prijateljskih krugova, dostavljena i informacija da je SAD definitivno preuzeo inicijativu u Bosni i da nastoji očuvati jedinstvenu državu, jer bi u slučaju njenog raspada na tri dijela, jedna od tih država bila islamska. Koljević, Knjiga 1, 125-126.

[1011] „Klinton ubijedio Galija", **Oslobođenje**, 25. 2. 1993, 1. Narednog dana, 24. februara i britanski premijer Major podržao je plan američkog predsjednika. Clinton, 489.

[1012] „Bezrezervna američka podrška integritetu BiH", **Oslobođenje**, 25. 2. 1993, 1.

prema uključivanju Amerike u mirovni proces, ali je istakao i da je nužno da se traženim ustupcima zadrži njen angažman, jer je to bila jedina podrška konceptu na kojem je djelovalo rukovodstvo Republike Bosne i Hercegovine i jedini saveznik koji je mogao nešto učiniti. Sam Izetbegović je istakao da je već bilo očigledno da ta podrška nije potpuna i da stranci u Bosni i Hercegovini ne žele vidjeti pobjednika, te je apelovao na političke činioce da u formulaciji svojih stavova budu realni.[1013] U tom smislu, situaciju je ocijenio tako da, ako ne postoje vidljive i realne šanse da „pobodemo zastave sa ljiljanima u B. Luci, Grudama", da je onda bolje pomiriti se sa situacijom da te zastave privremeno budu na jednom ipak velikom dijelu Bosne i Hercegovine i da se kasnije drugim metodama šire. Izrazio je uzdanje u nadmoć koncepta građanske države koji bi bio uspostavljen na dijelu koji je kontrolisala Armija RBiH u odnosu na etničke koncepte zahtijevane u drugim dijelovima zemlje.[1014]

U pogledu odnosa s HVO, perspektivama i sigurnosti u provincijama u kojima se s njim dijeli vlast, Izetbegović je bio optimističan i nije očekivao velike komplikacije, bez obzira na upravo završeni težak period januarskih sukoba u Hercegovini i srednjoj Bosni. Ponovio je ono što je rekao i na pregovorima – da su to zajednički dijelovi Bosne i Hercegovine i da „niko nas istjerati iz Mostara neće. Ni iz Mostara, ni iz Gornjeg Vakufa, ni iz Jablanice...". O organizaciji mostarske i travničke provincije iznio je uvjerenje da će i na tom prostoru doći do sporazuma.

[1013] Izetbegović je rekao da su mogli do sada da se „možda malo i poigravamo se sa Vensom i Ovenom i hoćemo i nećemo itd. Nakon ovoga mislim da ne bi smjeli rizikovati da ne poslušamo neke zahtjeve Amerike ako hoćemo njihovu pomoć, njihovu političku podršku itd. Jednostavno, neće biti moguće to uraditi. Izgubićemo jednog jedinog saveznika koji nam nešto može da uradi..."; "Magnetofonski snimak 189. sjednice Predsjedništva RBiH i Vlade RBiH sa parlamentarnim strankama održane 21. februara 1993. godine ", Šimić, **NSF** 2(8), 38-39.

[1014] „Ako bi mi veći dio BiH koji se nalazi pod kontrolom bosanske vojske organizovali kao građansku državu, mi bi, ako je taj koncept kao što mi vjerujemo nadmoćan, mi bi u kombinaciji sa ekonomijom privatnom, sa pomoći u daljem procesu u daljih desetak godina pobijedili ove male tvorevine druge". Ibid., 37-38.

Postojojanje i prisustvo Armije RBiH, koja je bila dovoljno jaka,[1015] i nacionalna izbalansiranost, koja je bila dovoljna da ne može doći do predominacije bilo koga nad drugim, Izetbegoviću su davali argumente za optimizam u pogledu razvoja odnosa na tom prostoru.[1016]

Savjet bezbjednosti UN-a je 25. februara pozvao lidere strana uključenih u mirovne pregovore da dođu u Njujork, da nastave raspravu kako bi se što prije zaključio sporazum kojim bi se okončao sukob.[1017] Po dolasku delegacija u Njujork, kopredsjednici Vance i Owen nastavili su ubjeđivati srpsku stranu da prihvati mapu.[1018] Srpska delegacija nije odstupala od prethodno spominjane i u Beogradu utvrđene strategije da se mirovnim planom definišu sporne i nesporne teritorije. U pogledu spornih teritorija – gotovo u cijelosti teritorija koje su vojnički držale srpske snage, a koje su trebale biti vraćene u sastav provincija s nesrpskom većinom – delegacija je 3. marta predložila da se privremeno stave pod upravu UNPROFOR-a, slično osvojenim teritorijama u Hrvatskoj, da se omogući povratak izbjeglica, a da se poslije izvjesnog vremena ljudi izjasne kojoj će provinciji ta teritorija pripadati. U prvom redu mislili su na teritoriju Krajine od Une do Prijedora, na dijelove Posavine, Podrinja i doline Neretve.[1019] Ovo je bio besprizoran zločinački prijedlog da se vojno osvajanje legalizuje demokratskim instrumentom referenduma, očekivanom većinom stvorenom etničkim čišćenjem i genocidom. Bio je to i dokaz da ništa u vezi sa srpskim etničkim čišćenjem osvojenih teritorija nije bilo plod slučajnosti, stihije ili divljih

[1015] Kontrola dijelova teritorije Bosne i Hercegovine predstavljena je na **Karti 10**. Posebno je označen prostor u središnjem dijelu koji su kontrolisale i snage ARBiH i snage HVO-a na takav način da nije bilo moguće izdvojiti i precizno naznačiti kontrolu mikroprostora unutar ove zone. To je predstavljalo ohrabrenje o kojem je govorio predsjednik Izetbegović.

[1016] Ibid., 45-46.

[1017] „Sporazumom okončati rat“, **Oslobođenje**, 26. 2. 1993, 1.

[1018] Koljević piše da su isticali kao stratešku prednost za srpsku stranu to što su stavljanjem Rudog i Čajniča u Provinciju 6, sa srpskom većinom, Bošnjaci teritorijalno odvojeni od Sandžaka. On je u tome prepoznao ne srpski, nego strateški interes međunarodne zajednice da ne dozvoli uspostavljanje „zelene transferzale“. Koljević, Knjiga 1, 133.

[1019] Ibid., 135.

osvetničkih nagona. Lord Owen je takav Karadžićev prijedlog u vezi „spornih teritorija“ ocijenio kao neozbiljan.[1020]

Na površini su i odnosi s hrvatskim političkim faktorima prividno išli u smjeru obistinjenja Izetbegovićeva optimizma. Početkom marta bili su na korak do potpunog usaglašavanja, čime bi cijeli pritisak bio prebačen na srpsku stranu. U Njujorku su 3. marta predsjednik Alija Izetbegović, ministar vanjskih poslova Haris Silajdžić, te predsjednik Vlade Republike Bosne i Hercegovine Mile Akmadžić i predsjednik HZHB-a Mate Boban potpisali neformalni hrvatsko-muslimanski sporazum kojim se pojašnjavaju i utvrđuju međusobni odnosi u prelaznom periodu primjene VOMP-a i uloga prelaznog Predsjedništva. U tom sporazumu je navedeno kako su potpisnici saglasni da će se sve provincije smatrati dijelom teritorija Republike Bosne i Hercegovine i da neće biti smatrane nacionalnim teritorijima. Tokom razdoblja prelazne vlade, potpisnici su bili saglasni u potpunosti poštovati ovlaštene odluke Predsjedništva i Vlade Republike Bosne i Hercegovine. Nakon potpisivanja mirovnih sporazuma bili su saglasni „podići sadašnji stijeg Republike Bosne i Hercegovine duž međunarodnih granica Republike Bosne i Hercegovine te na svim javnim zgradama, dok sve strane u skladu s novim ustavom ne donesu odluku o novom stijegu“. Potpisnici su bili saglasni da će institucija Predsjedništva biti zadržana tokom perioda prelazne vlade i da će prelazno Predsjedništvo imati devet članova, odnosno tri predstavnika iz svakog od tri konstitutivna naroda, te da će odluke donositi konsenzusom svojih devet članova, kvalifikovanom većinom od sedam ili običnom većinom od pet glasova, zavisno od toga odnose li se na ustavna načela, posebno važna pitanja ili uobičajene poslove Predsjedništva. Ako članovi prelaznog Predsjedništva ne budu u stanju postići sporazum većinom glasova, bilo je predviđeno da se savjetuju s kopredsjednicima MKBJ-a, čija bi onda odluka bila obavezujuća.[1021] Kako se očekivalo da nakon ovoga

[1020] „Mapa na čekanju“, **Oslobođenje**, 7. 3. 1993, 1.

[1021] Potpisnici su predložili sljedećih šest članova prelaznog Predsjedništva: Fikret Abdić, Mile Akmadžić, Franjo Boras, Ejup Ganić, Alija Izetbegović, Miro Lasić. Kopredsjednici Vance i Owen trebali su zatražiti od srpske strane da predlože tri člana prelaznog Predsjedništva. „Vance – Owenov plan: Sporazum o budućim odnosima Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini - (New York, 3.3.1993.)“, Tuđman i Bilić, 216-217; „Prelazno Predsjedništvo BiH“, **Oslobođenje**, 5. 3. 1993, 1.

predsjednik Izetbegović potpiše i predloženu mapu provincija, ruski ambasador u UN-u Voroncev je izjavio kako smatra nemogućim da u tom slučaju Srbi istraju u odbijanju plana.[1022]

Izetbegović nije odmah potpisao mapu, već se 7. marta vratio u Sarajevo na konsultacije s državnim rukovodstvom.[1023] I Tuđman je u Zagrebu obavljao konsultacije s predstavnicima srednjobosanskih Hrvata. Hrvatsku politiku, odnosno njegovu vlastitu politiku prema Bosni i Hercegovini, skromno je ocijenio kao promišljenu i veoma razboritu politiku, koja je dovela do toga da Hrvati imaju državu i da će je imati u poboljšanim granicama nakon rješavanja UNPA zona u Hrvatskoj i s konačnim rješenjem bosanskohercegovačke krize.[1024] Predsjednik Hrvatske je bosanskim Hrvatima kao ključnu dobit mirovnog sporazuma nagovještavao poboljšanje granica Hrvatske. Pri tome im nije pojasnio prirodu kolizije odredbi javno prihvaćenih obaveza i sporazuma, kakav je prethodno navedeni sporazum o prelaznim rješenjima kojim je definisano da će buduće provincije biti dijelovi Republike Bosne i Hercegovine i da se neće smatrati nacionalnim teritorijama, s ovom perspektivom. Možda je odgovor na to pitanje sakriven iza varijanti koje je srpska delegacija ispitivala u razgovoru s Vanceom i Owenom 7. marta u Njujorku, varijanti o mogućnostima trojne podjele Bosne i Hercegovine. Cyrus Vance je na ovo odgovorio da oni znaju za srpske dogovore s Hrvatima, ali da od toga nema ništa.[1025]

Na zahtjev Vancea i Owena, francuski predsjednik Mitterrand je 11. marta organizovao sastanak u Parizu sa Slobodanom Miloševićem.[1026] Milošević je na ovim razgovorima tvrdio da može uticati da se prihvate ustavna načela i vojni sporazum, za koje je, kako smo prethodno naveli,

[1022] „Mapa na čekanju“, **Oslobođenje**, 7. 3. 1993, 1.

[1023] „Nastavak krajem sedmice“, **Oslobođenje**, 8. 3. 1993, 1.

[1024] „Zapisnik sa razgovora predsjednika Republike Hrvatske, dr Franje Tuđmana sa predstavnicima srednjobosanskih općina, te predsjednika HVO Herceg-Bosna sa suradnicima, održanog 8. ožujka 1993. godine“, ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 284.

[1025] Koljević, Knjiga 1, 150.

[1026] Prethodno se Mitrerrand na prvom sastanku s novim američkim predsjednikom izjasnio da je, iako je poslao nekoliko hiljada vojnika u sastavu UN-a u Bosnu, skloniji Srbima i manje voljan da vidi ujedinjenu Bosnu koju vode Bošnjaci. Clinton, 489.

stvarno smatrao da nisu bitni, ali da se u pogledu mapa, koje je smatrao jedino bitnim, moraju dogovoriti bosanske delegacije. Mitterrand je rekao da će, u slučaju da Srbi prihvate mape i sporazum, sankcije Srbiji biti ukinute čim to tehnički bude moguće.[1027] Milošević je, po povratku iz Pariza, svojim bosanskim saradnicima protumačio da se Mitterrand složio da je razgovor o mapama „unutrašnja stvar tri naroda u BiH", što je smatrao povoljnim razvojem i tražio od Karadžićeva tima neki „spektakularan potez" s ciljem kapitalizacije takvog razvoja, poput predaje Sarajeva u zamjenu za Podrinje i „muslimanski dio Posavine". Karadžić to nije odbio, ali je tražio da to ne predlože oni, već da se pojavi kao prijedlog „nekog trećeg".[1028]

Nakon razgovora s Miloševićem u Parizu, lord Owen je procjenjivao da će svi aspekti plana biti prihvaćeni, osim mapa koje Srbi neće prihvatiti, te da je u tom trenutku ključni element strategije trebao biti upravo njihovo prihvatanje mape.[1029] Način koji je očigledno bio prihvatljiv srpskoj strani, a međunarodna zajednica nije pokazala u diplomatskoj praksi da je za nju bio neprihvatljiv, bio je da pregovara i zamajava pregovarače, a da korekcije mapa vrši silom oružja. Takvu korekciju tokom pregovora u Ženevi i Njujorku već su načinili na području Cerske i Konjević-Polja, a dok se David Owen sredinom marta dovijao šta da ponudi Karadžiću, srpske snage su lomile otpor branilaca Srebrenice.

To je ipak uticalo na tok pregovora koji su nastavljeni u Njujorku 16. marta. Zbog situacije na području Srebrenice i istočne Bosne, delegacija Bosne i Hercegovine je prijetila da će prekinuti pregovore.[1030] Izetbegović je izjavio da ne može nastaviti mirovne pregovore dok se pojačava opsada Srebrenice, sprečavaju humanitarni konvoji i evakuacija ranjenika, dok se pojačavaju napadi na Sarajevo, a stanovnicima Bijeljine i Janje daju ultimatumi da napuste svoje domove.[1031] Generalni sekretar UN-a Boutros Ghali je 17. marta izjavio da, ukoliko se ne bude poštovao mir u Bosni i Hercegovini, za koji je očekivao da će

[1027] V. Jovanović, 138; Owen, 170.
[1028] Koljević, Knjiga 1, 154.
[1029] Owen, 165-166.
[1030] Ibid., 173.
[1031] „Delegacija BiH obustavila pregovore", **Oslobođenje**, 19. 3. 1993, 1.

uskoro biti potpisan u Njujorku, upotreba sile ostaje kao jedino moguće rješenje.[1032]

Pregovori su se, bez obzira na okolnosti, zaista bližili kraju i kopredsjednici MKBJ-a su do 25. marta konačno ponudili kompletan mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu, koji se sastojao od četiri dokumenta: *Sporazum o BiH*, *Sporazum o miru u BiH*, *Sporazum o mapama* i *Sporazum o prelaznim rješenjima*.[1033]

Sporazumom o BiH od 30. januara 1993. utvrđeni su osnovni ustavni principi uređenja Bosne i Hercegovine: decentralizovana država s najvećim brojem funkcija u rukama provincija; provincije bez međunarodnopravnog identiteta i bez mogućnosti sklapanja sporazuma sa stranim državama ili međunarodnim organizacijama; puna sloboda kretanja u okviru BiH; ustav koji priznaje tri konstitutivna naroda i grupu „ostalih"; sva pitanja od vitalnog interesa svakog konstitutivnog naroda regulisana ustavom; provincije i centralna vlast s demokratski izabranim zakonodavnim tijelima; Predsjedništvo sastavljeno od tri izabrana predstavnika svakog konstitutivnog naroda; Ustavni sud sa članovima svake od grupa i većinom koju će imenovati MKBJ; progresivna demilitarizacija Bosne i Hercegovine; najviši nivo ljudskih prava i drugo.[1034]

Ustavno uređenje je utvrđeno u Dodatku VI *Sporazuma o miru u BiH* od 25. marta. Prvi dio ovog dokumenta pod nazivom „Opšte uređenje" utvrđuje da Bosna i Hercegovina ostaje u svojim međunarodno priznatim granicama, pri čemu je trebala biti podijeljena u 10 provincija čije su granice trebale biti unesene u Ustav i koje su se mogle mijenjati samo na bazi amandmana za čije usvajanje je trebala velika većina. Trebala je važiti puna sloboda kretanja bez administrativnih kontrola na granicama provincija. U isključivoj nadležnosti centralne vlasti trebali su biti: vanjski poslovi, međunarodna trgovina (carinske pristojbe, kvote), državljanstvo, te oporezivanje za potrebe centralne vlasti. U nadležnosti „nezavisnih vlasti" (sastavljenih od predstavnika svih provin-

[1032] „Mir ili sila", **Oslobođenje**, 18. 3. 1993, 1.
[1033] Begić, 109.
[1034] Ibid., 112.

cija) trebali su biti: centralna banka (valuta i regulatorne funkcije nad provincijskim bankama), infrastruktura za međunarodne i međuprovincijske komunikacije (željeznice, kanali, naftovodi, vazdušna kontrola, pošta, telegraf, telefon), te energetski sistem. Podijeljena odgovornost centralnih vlasti i provincija bila je predviđena u oblasti zaštite okoline i sudstva. U isključivoj nadležnosti provincija trebali su biti: obrazovanje, kultura, radio i televizija, korištenje prirodnih resursa, zdravstvena zaštita, proizvodnja energije, kontrola komercijalnih banaka, policija i oporezivanje za potrebe provincija. Ustav je trebalo usvojiti u okviru MKBJ-a i kao takav je trebao predstavljati „vrhovni zakon BiH i svih provincija". Za usvajanje amandmana bila je predviđena potreba velike većine, a za odredbe koje se odnose na ljudska prava, granice provincija ili dopuštenje otcjepljenja provincija zahtijevan je pristanak triju konstitutivnih naroda.[1035]

Distribucija stanovništva i teritorije prema ponuđenoj mapi, koja je bila sastavni dio mirovnog plana (**Karta 9**), bila je takva da su provincije broj 1, 5 i 9 s bošnjačkom većinom činile 26,36% teritorije Bosne i Hercegovine, a u njima je prije rata živjelo 36,20% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine. Provincije 3, 8 i 10 s hrvatskom većinom činile su 25,87% teritorije Bosne i Hercegovine, s 24,05% stanovništva. Provincije 2, 4 i 6 sa srpskom većinom činile su 42,23% teritorije Bosne i Hercegovine, s 24,64% stanovništva. Sarajevska Provincija 7 činila je 5,54% teritorije Bosne i Hercegovine, s 14,68% stanovništva.[1036]

Sporazumom o prelaznim rješenjima od 25. marta trebali su biti regulisani odnosi u periodu od zaključenja mirovnog sporazuma pa do održavanja izbora na osnovu novog Ustava Bosne i Hercegovine. Njime su obuhvaćeni organi: prelazno predsjedništvo i centralna vlada, komisije: za granice, za Sarajevo, za prelazne provincijske vlade, za međunarodne granice i za policijske snage.[1037]

[1035] Ibid., 113.
[1036] Ibid., 116-118.
[1037] Ibid., 119.

Predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine je 8. marta potpisao *Sporazum o miru u BiH* (vojni papir, op. aut.), nakon čega je nastavio pregovare o nekim elementima ustavnog uređenja, mapama provincija i prelaznim rješenjima. Skupština Republike Bosne i Hercegovine je 15. marta 1993. usvojila zaključke kojima se daje jednodušna podrška mirovnom procesu i nastavku pregovora u Njujorku radi zaustavljanja agresije i postizanja pravičnog mira, uz odobrenje dotadašnjeg rada delegacije Bosne i Hercegovine u pregovorima, te uz ocjenu da se VOMP u osnovi smatra prihvatljivim, uz neophodne modifikacije i dopune koje se tiču statusa Sarajeva, zaštite granica, ovlasti Vlade Bosne i Hercegovine, te zahtjeva da sastavni dio sporazuma bude njegova implementacija.[1038] Po povratku na pregovore, Izetbegović je 25. marta potpisao *Sporazum o mapama* i *Sporazum o prelaznim rješenjima*. Mate Boban je potpisao *Sporazum o prelaznim rješenjima*.[1039] Srpska delegacija na čelu s Karadžićem odbila je potpisati i *Sporazum o mapama* i *Sporazum o prelaznim rješenjima*.[1040]

Za naknadna tumačenja sudbine ovog plana i njegovih posljedica, odnosno odgovornosti za njegove posljedice, pogotovo za tumačenje karaktera i odgovornosti za oružani sukob HV i HVO s Armijom RBiH, veoma bitan dio dokumentacije MKBJ-a predstavlja Izjava uobličena kao Dodatak V Izvještaju generalnog sekretara.[1041] U Izjavi se navodi da državna delegacija Republike Bosne i Hercegovine potpisujući dokumente VOMP-a smatra da je, bez obzira na činjenicu da li će sve strane potpisati dokument, međunarodna zajednica bila i da će ostati u obavezi da zaštiti nezavisnost i teritorijalnu cjelovitost Bosne i Hercegovine kao napadnute države, a u skladu s Poveljom UN-a, međunarodnim pravom, odlukama Londonske konferencije, a naročito u skladu s relevantnim rezolucijama Savjeta bezbjednosti UN-a koje se tiču agresije na Bosnu i Hercegovinu. Delegacija Izjavom utvrđuje da će

[1038] Ibid., 121-122.

[1039] Boban bi i ovaj dokument potpisao ranije da je bio spreman za potpis. Sva rješenja ovog mirovnog plana bila su toliko povoljna za hrvatsku stranu da je Zagrebački „Globus“ VOMP nazvao „najvećim trijumfom hrvatske politike 20. stoljeća“. **NIOD**, Part I, 546.

[1040] Begić, 122; Owen, 175.

[1041] Owen, 175.

njeni potpisi na predloženim dokumentima postati nevažeći i smatrani ništavnima ako se ne ostvare sljedeći uslovi: a) ako unutar razumnoga roka sve strane, a posebno agresor ne potpišu predložene dokumente bez ikakvih izmjena ili uslova; b) ako međunarodna zajednica ubrzo ne preduzme djelotvorne korake za primjenu potpisanih dokumenata u mjeri i na način koji situacija bude nametala; c) ako se nastavi agresija.[1042]

Nakon što je od američkog predsjednika 26. marta primio čestitike povodom prihvatanja VOMP-a, što je Clinton okarakterisao kao mudar potez koji će bitno uticati na izmjenu situacije u agresijom i terorom pritisnutoj zemlji,[1043] Izetbegović se vratio u Bosnu i Hercegovinu. U povratku je svratio u Zagreb i u bosanskohercegovačkoj ambasadi 28. marta održao konferenciju za štampu. VOMP je ocijenio kao loš plan, ali ipak bolji od drugih ponuđenih rješenja i ponovio stav utvrđen prethodno citiranom izjavom da će, ako agresorska strana u roku od 10 do 15 dana ne potpiše mirovni plan, povući svoj potpis.[1044]

Tokom boravka u Zagrebu delegacija Bosne i Hercegovine imala je razgovor s delegacijom Hrvatske, na kojem je diskutovano o stanju

[1042] Izjavom se eksplicitno pojašnjava da se niti jedna odredba potpisanih dokumenata ne može tumačiti niti se može shvatiti kao odstupanje od suvereniteta Bosne i Hercegovine kao nezavisne i nedjeljive državne cjeline. Naprotiv, potpisani dokumenti trebaju se tumačiti i razumijevati kao potvrda i put za zaštitu i jačanje njene cjelovitosti. Dalje se odbija mogućnost imenovanja na čelne funkcije u vlasti lica koja su počinila ratne zločine, te traži od međunarodne zajednice da nastavi s nastojanjima da se utemelji sud za ratne zločine u Bosni i Hercegovini. Potpisivanjem dokumenata mirovnog plana delegacija Bosne i Hercegovine je izjavila da se stvari moraju vratiti u prvobitno stanje miroljubivim sredstvima, ali se istovremeno ne odriče legitimnog prava na samoobranu u skladu s članom 51. Povelje UN-a, i ako mirovni napori ne donesu rezultate, izjavljuje da će preduzeti sve potrebne mjere za odbranu svoga naroda te u tom slučaju očekuje od Savjeta bezbjednosti da bez odlaganja ukine embargo na uvoz oružja u BiH. Na kraju delegacija izražava zahvalnost Sjedinjenim Državama i njihovom posebnom izaslaniku u ovim pregovorima za bitan doprinos svladavanju teškoća koje su se javljale tokom pregovora. „Izetbegović potpisao mirovni plan“, **Oslobođenje**, 26. 3. 1993, 1; „Vance-Owenov plan: Uvjeti Alije Izetbegovića za potpis Vance-Owenova mirovnog plana (New York, 25.3.1993.)“, Tuđman i Bilić, 221-222.

[1043] „Američka podrška BiH“, **Oslobođenje**, 27. 3. 1993, 1.

[1044] „Agresoru 10-15 dana za potpis“, **Oslobođenje**, 29. 3. 1993, 1.

međusobnih odnosa i perspektivi provedbe VOMP-a. Za javnost je data zajednička izjava predsjednika Tuđmana i Izetbegovića u kojoj pozdravljaju potpisivanje plana i zahtijevaju od međunarodne zajednice da se on dosljedno provede. Ukoliko srpska strana ne udovolji zahtjevima međunarodne zajednice za provedbom plana i nastavi agresiju, predsjednici su tražili ukidanje embarga na uvoz oružja u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Na kraju su izrazili spremnost za daljnom najužom saradnjom između Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine i istakli nužnost svekolike saradnje „između hrvatskog i muslimanskog naroda u BiH" u provedbi VOMP-a, a posebno u slučaju nastavka agresije.[1045] Iza zatvorenih vrata bilo je više nego vidljivo da postoje razlike u shvatanjima prioriteta djelovanja. Bilo je riječi o situaciji u Srebrenici i mogućnostima pomoći ovom gradu. Izetbegović je nagovijestio da namjerava odmah otići u Tuzlu da otuda pokuša pomoći Srebrenici, a hrvatski ministar odbrane i glavni čovjek hrvatske politike u Bosni i Hercegovini Gojko Šušak odgovorio mu je da se prvo mora riješiti situacija u Konjicu, odnosno smiriti tenzije između HVO i ARBiH u Hercegovini.[1046]

[1045] „Predsjednik RH dr. Franjo Tuđman i predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović: Zajednička izjava (Zagreb, 27.3.1993.)", Tuđman i Bilić, 223.

[1046] Šušak je ultimativno, tonom gospodara situacije, upozoravao da 5 aviona „robe" (misli se na ratni materijal, op.aut.) stoji u Zagrebu, da dolaze još 3, ali da neće pustiti ni metka u Bosnu sve dok se stanje u Konjicu ne riješi. „Zapisnik sa sastanka Predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, sa suradnicima i Alije Izetbegovića, predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine, sa suradnicima, održanog 27. ožujka 1993. godine u Predsjednikovim dvorima", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 309. U tim trenucima drame odbrane Podrinja, načelnik GŠARBiH Sefer Halilović je bio uvjeren da je HVO namjerno proizveo incidente u Konjicu i drugdje da se zaustave konvoji s oružjem i municijom kako bi se vlasti RBiH i Armija primorale da prihvate ultimatume HVO-a: „... Jer su oni otvorili vatru po narodu tamo. Po Parsovićima po onoj brigadi naša Neretvica jednostavno gađaju artiljerijom. Bez povoda. Suština je isprovocirati sukob da ne može ovo proći. I dovesti nas u situaciju da moramo prihvatiti diktat. Ja sam onda rekao sinoć, juče sam rekao vrlo jasno i B. Stojiću i Rajiću ili prestanite s tim glupostima ili ćemo mi morati sami otvoriti puteve." "Magnetofonski snimak 192. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, održana 25. marta 1993. godine", Šimić, **NSF** 2(8), 66-67.

Pravi razlozi ovih mjera pritiska na bosanskohercegovačku stranu postali su jasni nekoliko dana kasnije. Iako su verzije dokumenta VOMP-a potpisane u Njujorku predviđale da će raspored i odnosi snaga HVO-a i ARBiH u provincijama 5, 8, 9 i 10 biti utvrđeni međusobnim sporazumom koji će biti postignut u narednom periodu, HVO je odlučio odmah izdiktirati kako će to biti urađeno, a izdiktirano odmah i sprovesti. Mate Boban je 2. aprila sačinio izjavu u kojoj je preuzet tekst odluke HVO od 15. januara, kojim se naređuje oružanim snagama Armije RBiH da se stave pod zapovjedništvo HVO ili da napuste provincije broj 3, 8 i 10. Kao supotpisnici izjave navedeni su Mate Boban i Alija Izebegović, koji za nju niti je znao, niti je potpisao, a o njegovom negativnom stavu prema sadržaju odluke od 15. januara je već bilo riječi. Zatim je 3. aprila održana 34. sjednica HVO pod predsjedavanjem Jadranka Prlića, kojoj je prisustvovao i Mate Boban, na kojoj je određen 15. april 1993. kao rok za provođenje VOMP-a, u skladu s prethodno opisanom „zajedničkom" izjavom Mate Bobana i Alije Izetbegovića. Odnosno, Izetbegoviću su dali rok do 15. aprila da potpiše izjavu, u protivnom HVO je odlučio jednostrano uspostaviti svoju vlast u provincijama 3, 8 i 10.[1047]

Diplomatski pritisci usmjereni na srpsku stranu s ciljem njihovog naknadnog prihvatanja VOMP-a su nastavljeni. Rezolucijom 816 od 31. marta proširena je zona zabrane letova iznad Bosne i Hercegovine i naloženo da se u slučaju daljeg kršenja zabrane, njeno provođenje osigura proporcionalno specifičnim okolnostima i prirodi letova, što je značilo faktičko odobrenje primjene sile. Rezolucijom 819 od 16. aprila Srebrenica je proglašena zaštićenom zonom UN-a. Rezolucijom 820, usvojenom 17. aprila, Savjet bezbjednosti UN-a preporučio je mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu, pozdravio činjenicu da su ga prihvatile dvije bosanskohercegovačke strane, te pozvao i Srbe da ga u potpunosti prihvate. Vijeće je ovom rezolucijom odlučilo da pojača režim sankcija uveden protiv SRJ, ukoliko se VOMP ne potpiše u roku od devet dana od donošenja rezolucije, odnosno do 26. aprila.[1048]

[1047] **ICTY**, Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 142; Predmet IT-04-74-T: Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih, *PRESUDA tom 1*, 29. maj 2013, 143.

[1048] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 10-11.

Predsjednik SRJ Dobrica Ćosić je 14. aprila primio američkog izaslanika Bartholomewa, koji je iznio optužbe protiv Srbije, naglasivši da SAD znaju šta Srbija šalje u Bosnu i Hercegovinu i zatražio da takva vojna i logistička pomoć mora odmah prestati. Ćosić mu je pokušao održati „lekciju iz istorije“, na šta je Bartholomew uzvratio da stavovi SAD-a nisu rezultat nepoznavanja stanja, te da će ako Srbija ne zaustavi vojne sukobe u Bosni i Hercegovini, SAD odgovoriti na adekvatan način.[1049] I lord Owen je tokom razgovora s Miloševićem i Ćosićem u Beogradu 21. aprila iznio svoja saznanja o prisustvu trupa Vojske Jugoslavije u Bosni i Hercegovini.[1050]

Specijalni izaslanici SAD-a i Rusije u mirovnim pregovorima Bartholomew i Čurkin razgovarali su 11. aprila u Vašingtonu. Razgovarali su o pooštravanju sankcija Srbiji, u slučaju da plan bude odbijen, ali i o ideji da Čurkin predloži Srbima da prihvate mirovni plan uz uslov izmjene po kojoj bi mogli zadržati jedan koridor prema Srbiji.[1051] I lord Owen je na istom tragu pokušavao obezbijediti nešto zraka za održanje na životu svog umirućeg mirovnog plana. Nakon srpskih političara, inicijativu je usmjerio prema vojnom vrhu i inicirao razgovore s Ratkom Mladićem. Na sastanku održanom 21. aprila nudio je mogućnost sjevernog koridora i najavio da bi, ako se Mladić odrekne Rudog i Čajniča, u tom slučaju on mogao o tome razgovarati s Izetbegovićem.[1052] Na ponovljenom sastanku 24. aprila, tražeći njegovu saradnju i ustupke, pojašnjavao je Mladiću da ne smije dalje pritiskati Izetbegovića zbog Amerike.[1053]

Srbi su nastavili odbijati plan u sve rezolutnijoj formi. Srpska skupština je na zasjedanjima u Bileći 2. i 3. aprila, u Bosanskom Novom 23. aprila i Bijeljini 29. aprila jednoglasno i u cijelosti odbila VOMP.[1054] Time su bili poništeni i Karadžićevi potpisi na prva dva dokumenta mirovnog plana.[1055]

[1049] V. Jovanović, 143-145.

[1050] Owen, 180.

[1051] „Nebeske patrole - od 14 sati“, **Oslobođenje**, 12. 4. 1993, 1.

[1052] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 03.04.-24.10.1993*, 35-36.

[1053] Ibid., 47-51.

[1054] Vladimir Petrović: „Odnosi unutar srpske političke elite i krah Vens-Ovenovog mirovnog plana za BiH“, **Istorija 20. veka** (Beograd), 1/2012, 9-26.

[1055] Begić, 123.

Odlučnost struktura HZHB-a da od 15. aprila, unilateralno i po svaku cijenu, vojno i politički urede prostor koji je u dokumentima VOMP-a označen provincijama 3, 8 i 10 kao hrvatsku stečevinu u Bosni i Hercegovini, za šta je bilo neophodno staviti pod svoju kontrolu ili istisnuti s naznačene teritorije snage ARBiH, dovela je do krvavih oružanih sukoba u Hercegovini i srednjoj Bosni. O njihovom toku i dinamici bit će više riječi u narednom poglavlju. U cilju zaustavljanja borbi predsjednik Izetbegović i Mate Boban izdali su 18. aprila zajedničko saopćenje za javnost u kojem su naredili sebi potčinjenim sastavima da odmah prekinu sukobe, oslobode zarobljene i dogovorima otklone uzroke sukoba.[1056] Izetbegović je na sjednici Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u Sarajevu 23. aprila rekao da je prijedlog rasporeda vojnih snaga koji se pokušavao nametnuti silom državna delegacija odbila i u Zagrebu, i u Njujorku. Prijedlog državne delegacije Bosne i Hercegovine bio je da se ide na stvaranje zajedničkih komandi kao koraku ka integraciji vojske. Rekao je da je HVO izbjegavao riješiti to pitanje, pod raznim izgovorima. Sukobi su, po Izetbegovićevu uvjerenju, bili izazvani da bi se legalni državni organi vlasti prisilili da prihvate podređivanje Armije RBiH.[1057]

Nakon toga, u Zagrebu je 25. aprila učinjen još jedan pokušaj da se međusobni odnosi definišu politički korektnije i da se mogući aspekti implementacije odredaba mirovnog plana definišu bilateralno. Izetbegović i Boban potpisali su zajedničku izjavu u kojoj su se obavezali da u najkraćem vremenu počne s radom šestočlano koordinacijsko tijelo koje je trebalo raditi na provedbi VOMP-a, koliko god je to bilo moguće s obzirom na karakter odredaba plana i na postojeće okolnosti. Ponovo je naređen prekid sukoba i pozvani su svi vojni komandanti i sve jedinice na bezuslovno poštovanje svih postignutih vojnih i političkih sporazuma, posebno onih koji govore o tome da su Armija RBiH i HVO legalne formacije i o ustanovljenju zajedničke komande tih snaga

[1056] „Predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović i predsjednik HZ HB Mate Boban: Zajedničko priopćenje (Zagreb, 18.4.1993)“, Tuđman i Bilić, 225.

[1057] “Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, održana 23. aprila 1993. godine”, Šimić, **NSF** 2(8), 70-72.

sastavljene od predstavnika obiju komponenti.[1058] Mada su se potpisnici navedene izjave složili da bi nastavak sukoba HVO i ARBiH stavio u ozbiljnu opasnost ostvarenje njihovih političkih ciljeva: nezavisnosti, samostalnosti i teritorijalnog integriteta Republike Bosne i Hercegovine, kao i uspjeh u borbi protiv agresora koji je želio razbijanje te države, okupaciju njezinog teritorija i priključenje okupiranih teritorija „velikoj Srbiji“,[1059] to nije promijenilo glavni tok događaja na teritoriji zahvaćenoj sukobima.

Tokom aprila, dok su još činjeni pokušaji da se i treća strana privoli na potpis sporazuma, iako je za to bilo sve manje nade, vršene su i određene rekapitulacije njegovih stvarnih dometa, realnih posljedica i mogućih narednih koraka u pravcu rješavanja krize. U analizi Vance-Owenovog mirovnog plana koju je sačinio senator Joseph Biden (Džozef Bajden), predsjedavajući Pododbora za evropska pitanja Odbora za vanjske odnose Senata SAD, konstatovane su glavne greške i najteže posljedice VOMP-a: da je zbog lažne nade u uspjeh zamrznuo odgovor Zapada na srpsku agresiju, da je predloženo teritorijalno razgraničenje ohrabrilo Miloševića da može postići svoje ciljeve silom, da su predložene karte inicirale sukobe između Hrvata i Bošnjaka. Biden se u ovom izvještaju datiranom 19. aprila založio za ukidanje embarga na oružje Bosni i Hercegovini, osiguranje hrvatske kooperativnosti i dalju izolaciju Miloševićeva režima, te razmještanje preventivnih snaga UN-a u Makedoniji.[1060] Predsjednik Izetbegović je 10. aprila na konferenciji za štampu u Rijadu, nakon dodjele nagrade „Kralj Fejsal“ za doprinos islamu, prigovorio islamskim zemljama da ne pomažu dovoljno narodu Bosne i Hercegovine u odbrani od agresije i zatražio njihovu vojnu pomoć.[1061] Ministri vanjskih poslova EU nisu planirali ukidanje embarga na oružje, ali su na zasjedanju održanom 23. aprila,

[1058] Koordinacijsko tijelo za implementaciju VOMP-a trebalo je raditi u sastavu: Alija Izetbegović, Ejup Ganić, Fikret Abdić, te Mate Boban, Mile Akmadžić i Franjo Boras. „Predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović i predsjednik HZ HB Mate Boban: Zajednička izjava o formiranju i ustrojstvu zajedničkog zapovjedništva Armije BiH i HVO (Zagreb, 25.4.1993.)“, Tuđman i Bilić, 231-232.

[1059] Ibid.

[1060] Nobilo, 550.

[1061] „Zatražena vojna pomoć“, **Oslobođenje**, 12. 4. 1993, 1.

kako je izjavio danski ministar Niels Helveg Petersen, predsjedavajući Ministarskog savjeta EU, razmatrali mogućnosti bombardovanja srpskih položaja ukoliko se UN-ove sankcije ne pokažu djelotvornim.[1062] Predsjednik Clinton je 1. maja podržao obje opcije, i ukidanje embarga i vazdušne udare na srpske položaje, kroz poznati plan „ukini i udari" („lift and strike").[1063]

Sve navedeno bile su mjere pritiska usmjerene na podršku posljednjem pokušaju privođenja srpske strane potpisu VOMP-a, čiji je domaćin bila Grčka. Na konferenciji održanoj 1. i 2. maja u Atini učestvovali su pregovarači iz Bosne i Hercegovine i politički lideri Srbije i Hrvatske. Na sto je, o čemu je već bilo riječi, vraćena ponuda sjevernog srpskog koridora, pa je Karadžić potpisao sve dokumente plana, uz uslov da potpis ratifikuje srpska skupština. Na poznatom zasjedanju održanom 6. maja na Palama, na kojem su, u cilju da pridobiju glasove za prihvatanje plana, govorili Slobodan Milošević, Dobrica Ćosić, Momir Bulatović i grčki premijer Mitsotakis (Micotakis),[1064] ova skupština odbila je

[1062] „Nijedna opcija nije isključena", **Oslobođenje**, 25. 4. 1993, 8.

[1063] Mark A. Bucknam, ***Responsibility of Command How UN and NATO Commanders Influenced Airpower over Bosnia***, Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2003, 65. Nakon ove javne podrške, državni sekretar Christopher krenuo je na turneju tražeći podršku zapadnih saveznika za realizaciju plana. U Londonu su ga dočekale najave britanskog veta u Savjetu bezbjednosti UN-a. I lord Owen je apelirao na zapadne zemlje da se suzdrže od najava vazdušnih udara, jer je upravo bio dobio pristanak Srba. Christopher je ostao neobavljena posla. A srpska skupština je nekoliko dana kasnije hladno odbacila plan. Hodge, 125.

[1064] Momir Bulatović, ***Neizgovorena odbrana: ICTY vs Slobodan Milošević***, Zograf, Podgorica, 2006, 263. Zagovaranje prihvatanja plana imalo je, osim strateških elemenata, od kojih su neki već izloženi na prethodnim stranicama, uzroke i u realnim potencijalima SRJ, odnosno Srbije, koja je rat u Bosni i Hercegovini vodila u punom kapacitetu. Iscrpljenost tih potencijala opredjeljivala je njeno rukovodstvo prema prihvatanju plana s ciljem ukidanja sankcija. U tom smislu predsjednik SRJ Dobrica Ćosić je stanje krajem maja 1993. opisao ovako: „Pomoć Vojske Jugoslavije vojskama Republike Srpske Krajine i Republike Srpske bila je velika pa su se i rezerve istopile. Država Jugoslavija izdržava 70.000 vojnika u Vojsci Republike Srpske Krajine, oko 200.000 vojnika Vojske Republike Srpske i Vojsku Jugoslavije, a to je skoro pola miliona vojnika... Vens-Ovenov plan predstavlja težak raskol nametnut srpskom narodu. Raskol takve težine u srpskom narodu bio je u XIX veku i sada se ponavlja. Moramo sve učiniti da se taj raskol zaustavi. Mi sada moramo u miru sačuvati ono što smo postigli u ratu. To možemo samo mirom.

ratifikovati potpis, odbacivši tako plan u cijelosti. Izrazili su jedino spremnost da nastave pregovore, čija bi polazna osnova bio VOMP, uz isticanje devet uslova za to, među kojima su bili prethodno ukidanje sankcija Srbiji, geografsko povezivanje svih srpskih provincija u Bosni i Hercegovini, provođenje plebiscita u spornim regijama, kontinuitet „republike srpske“, teritorijalna razmjena u Posavini i drugi.[1065]

Očekivani odgovor Savjeta bezbjednosti UN-a na srpsku nekooperativnost uslijedio je 6. maja usvajanjem Rezolucije 824, kojom su Sarajevo, Tuzla, Žepa, Goražde, Bihać, kao i Srebrenica, i njihove okolice, proglašeni za sigurne zone i trebali biti pošteđeni oružanih napada i drugih neprijateljskih postupaka. Sigurnost navedenih područja trebalo je obezbijediti tako što će UN-ove snage nadzirati prekid oružanih napada i svih neprijateljskih postupaka protiv sigurnih područja i povlačenje svih „vojnih ili paravojnih jedinica bosanskih Srba“ od ovih gradova na udaljenost na kojoj prestaju biti prijetnja njihovoj sigurnosti i njihovim stanovnicima.[1066]

U pregovorima u Atini početkom maja, uz Davida Owena, i dalje je aktivno učestvovao Cyrus Vance, iako je još 2. aprila objavio da se

---

Napadaju nas da smo izvršili drastičnu promenu u nacionalnoj politici. Međutim to nije tačno. Odlučili smo samo to da podesimo - prilagodimo svoju politiku.“ **ICTY**, GŠ VJ, *Završna reč predsednika Savezne Republike Jugoslavije akademika Dobrice Ćosića na sastanku Štaba Vrhovne komande, dana 27.05.1993. godine u Dobanovcima (neautorizovani tekst)*.

[1065] Begić, 124. Ponovo su, kao i u slučaju Cutileirovog plana, nakon što su Vance-Owenov plan odbacili, iskazali spremnost da nastave pregovore na polaznoj osnovi plana.

[1066] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 72-74. Nepun mjesec kasnije, Rezolucijom 836 od 4. juna, donijeta je odluka o proširenju mandata UNPROFOR-a kako bi mu se omogućilo da spriječi napade na sigurne zone definisane Rezolucijom 824. Snage UNPROFOR-a bile su ovlaštene da u samoodbrani poduzmu sve potrebne mjere, uključujući i upotrebu sile, kao odgovor na bombardovanje ili oružane upade u sigurnosne zone, ili u slučaju sprečavanja slobode kretanja ili zaštićenih humanitarnih konvoja u i oko ovih zona. Rezolucija sadrži i odluku da države članice UN-a, na nacionalnom planu ili putem regionalnih organizacija ili aranžmana, mogu preduzeti uz ovlašćenja Savjeta bezbjednosti i uz uslov tijesne saradnje s generalnim sekretarom i UNPROFOR-om, sve potrebne mjere korišćenjem sile iz zraka u i oko sigurnosnih zona u Bosni i Hercegovini, kako bi se pomoglo UNPROFOR-u u izvršenju njegovog mandata. Ibid., 12.

povlači s mjesta kopredsjednika, a norveško ministarstvo vanjskih poslova saopćilo da je norveški diplomata Thorvald Stoltenberg (Torvald Stoltenberg) prihvatio ponudu Boutrosa Ghalija da zamijeni Cyrusa Vancea.[1067] Njihov mirovni plan je, nakon što ga je odbila srpska skupština, bio definitivno mrtav. Lord Owen je pokušavao oživjeti mrtvaca prijedlozima prekomplikovanih i apsurdnih mehanizama kojima bi se u nekoj dalekoj konačnici došlo do implementacije plana. Takvi prijedlozi nisu dobili podršku zemalja EU.[1068] Nakon toga je, kao alternativu postojećem planu, počeo nuditi ponovno otvaranje pitanja granica u bivšoj Jugoslaviji na način da se potvrde granice Slovenije i Makedonije, a da se o novom razgraničenju pregovara s Bosnom, Hrvatskom i Srbijom. Smatrao je da se jedino takvim širokim pregovorima može obezbijediti dovoljno prostora za održivu „muslimansku državu".[1069]

Propašću VOMP-a pažnja međunarodne zajednice pomaknuta je s pitanja okončanja rata na pitanje zaštite civilnih žrtava.[1070] Kominikeom petorice (SAD, Velika Britanija, Rusija, Francuska i Španija), objavljenim 22. maja u Vašingtonu, objelodanjena je nova zajednička strategija ovih zemalja u Bosni i Hercegovini, s ciljem da bi se „sačuvalo nedužno stanovništvo" i s naznačenim scenarijem za zaustavljanje sukoba koji je obuhvatao već viđene elemente pristupa međunarodne zajednice krizi (obezbjeđenje dostave humanitarne pomoći ugroženom

[1067] „Stoltenberg umjesto Vensa", **Oslobođenje**, 3. 4. 1993, 1.

[1068] Owen, 219.

[1069] U svojoj knjizi, Owen se ogradio skromno napominjući da takvo rješenje „neki muslimani ne bi željeli". Upotrijebio je izraz „od Save do mora" za prostor potencijalne „muslimanske države" na ostatku teritorije Bosne i Hercegovine. Prekrajanje granica nazvao je „rješenjem kojem se nitko ne usudi izgovoriti ime". Ibid., 220. Vezano za projekcije „muslimanske države", poput ovih i Tuđmanovih planova „zemljice Bosne", treba imati u vidu da njihov spomen imamo samo od „nemuslimaskih faktora" koji su nudili takvu perspektivu, kao u ovdje spomenuta dva primjera. Mada se kod Marija Nobila, u knjizi korektnog pristupa, tvrdi kako je u bošnjačkom rukovodstvu bilo nekih radikalnih elemenata koji su zagovarali pripajanje Sandžaka, to su ipak samo špekulacije koje ne potkrepljuje nijedan dokument. Nobilo, 539. Kakva god bila pozicija onog ko ovim špekuliše, takve špekulacije uvijek zgodno posluže da uravnoteže silnice koje su uticale na destrukciju Republike Bosne i Hercegovine.

[1070] Lynch, Colum: „The Bosnian War Cables", https://foreignpolicy.com/2015/11/22/the-bosnian-war-cables/.

stanovništvu, sankcije Srbiji i Crnoj Gori i zatvaranje granica prema ovim zemljama, sigurne zone UN-a, održavanje zone zabrane letenja, uspostava suda za ratne zločine, te, kao krajnji cilj, trajan mir na osnovi VOMP-a kao osnove za nastavak političkog procesa).[1071] Usvojena strategija nazvana *Program zajedničke akcije* (Joint Action Programe - JAP) predstavljala je skup minimalističkih mjera čiji je glavni smisao bio u tome da premosti suprotnosti između svjetskih sila u času kada su Srbi odbili VOMP.[1072]

Predsjednik Izetbegović je izjavom datom 23. maja u Sarajevu odbacio *Program zajedničke akcije*, obrazlažući to činjenicom da Program dopušta Srbima da zadrže ono što su silom osvojili, da sprečava povratak prognanih i pretvara zaštićene zone u rezervate. Pozvao je međunarodnu zajednicu da, ako nije spremna braniti načela koja je sama proklamovala i ako priznaje zakon sile u međunarodnim odnosima, to otvoreno kaže. Potpisivanje VOMP-a bio je minimum državnog rukovodstva Republike Bosne i Hercegovine ispod koga nisu htjeli nastaviti jalove pregovore i Izetbegović je pozvao građane da brane zemlju svim dopuštenim sredstvima.[1073]

Program zajedničke akcije bio je zaista žalosna slika nužnosti kompromisa unutar međunarodne zajednice, pogotovu nužnosti kompromisa u stavovima najvažnijih zapadnih saveznika. Savjetnik američkog predsjednika za nacionalnu sigurnost Anthony Lake izjavio je kako američka administracija nije smatrala provodivim Vance-Owenov mirovni plan. Za njih je to bio "besmislen, smušen papir",[1074]

[1071] Begić, 125.

[1072] Bilo je to stvarno priznavanje stvorenog postojećeg stanja, kojim su dodatno ohrabrena nastojanja srpskih i hrvatskih nacionalista za podjelom Bosne i Hercegovine. Hodge, 150.

[1073] „Nećemo pognuti glave", **Oslobođenje**, 24. 5. 1993, 1; Owen ocjenjuje da su Amerikanci nametanjem kao alternative VOMP-u impotentnog „Programa zajedničke akcije" u potpunosti iznevjerili rukovodstvo Bosne i Hercegovine. Owen, 216-217; I srpski ministar vanjskih poslova Vladislav Jovanović smatra da su Srbi bili dotjerani do zida u pogledu nametanja Vance-Owenovog plana i da im je izlaz pružila američka administracija koja je izdejstvovala usvajanje „Programa zajedničke akcije" koji je polazio od situacije de facto stvorene ratom. V. Jovanović, 146.

[1074] Simms, 118.

koji je imao male izglede da očuva jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu na duže staze.[1075] Zalagali su se za usaglašeno djelovanje, pod okriljem UN-a, koje je podrazumijevalo ukidanje embarga na uvoz naoružanja za Bosnu i Hercegovinu i vazdušne udare na položaje agresora. Britanska vlada bila je protiv ukidanja embarga, jer bi to, po riječima britanskog šefa diplomatije Douglasa Hurda (Daglas Herd), „oslobodilo Muslimane od potrebe da sjednu za pregovarački sto", jer je rezonovao da ne bi pregovarali ako mogu pobijediti. To bi učinilo "diplomatske napore", odnosno forme provođenja britanske i francuske politike na terenu, suvišnim i Britanci i Francuzi to nisu dozvoljavali.[1076]

U smislu usmjerenosti na premošćavanje razlika između zapadnih vlada, umjesto uspostavljanju mira u Bosni i Hercegovini, kritičan odnos prema *Programu zajedničke akcije* imala je i njemačka vlada.[1077] Američka administracija, iako jedan od kreatora Programa, polagala je malo vjere u UN-ovu sposobnost da ostvari zaštitu „sigurnih zona".[1078] To će se ubrzo pokazati tačnim i događaje u Bosni i Hercegovini, inercijom agresivnih politika koje pasivnost međunarodne zajednice nije zaustavila niti usporila, dovesti do negativne kulminacije, na rub potpune humanitarne, političke i vojne katastrofe. Takva drama odigrala se u kontekstu naredne faze međunarodnog mirovnog posredovanja obilježenog Owen-Stoltenbergovnim mirovnim planom.

[1075] Lynch, Colum: „The Bosnian War Cables", https://foreignpolicy.com/2015/11/22/the-bosnian-war-cables/.

[1076] Simms, 68.

[1077] Owen, 221.

[1078] Colum Lynch, „The Bosnian War Cables", https://foreignpolicy.com/2015/11/22/the-bosnian-war-cables/.

3.2. Borbena dejstva u vrijeme pregovora na osnovu Vance-Owenovog plana

Najava i pripreme za Londonsku konferenciju nisu uticali na smanjenje intenziteta borbenih dejstava na bosanskohercegovačkom ratištu. Borbena dejstva srpskih snaga bila su planirana u skladu s postavljenim strateškim ciljevima, uz nastojanje da se teritorijalna osvajanja postignu u maksimalno mogućoj mjeri, što je razumijevano kao evidentna i najvažnija prednost u mirovnim pregovorima. Ishod Londonske konferencije i glavni mehanizam njene operacionalizacije, stalna Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji, kao i aktivnosti kopredsjednika njenog Upravnog odbora, gospode Vancea i Owena, imali su neposredan uticaj na izbor ciljeva vojnih operacija, njihov intenzitet, redoslijed i prioritete izvođenja. Borbena dejstva izvodile su oružane formacije čija je osnovna struktura opisana u prethodnom dijelu ovog rada. Do kraja 1992. bio je dovršen njihov organizacijsko-formacijski razvoj.

Vojska Republike Srpske je do kraja 1992. dovršila svoju organizaciju, u čijoj osnovi je bila organizacijsko-formacijska shema 2. vojne oblasti JNA. Ispod strategijskog nivoa komandovanja i kontrole, na operativnom nivou, imala je šest korpusa kopnene vojske (Prvi i Drugi krajiški, Istočnobosanski, Drinski, Sarajevsko-romanijski i Hercegovački), te RV i PVO. Na operativno-taktičkom nivou imala je formirane OG „Doboj“ i 30. laku pješadijsku diviziju, Centar vojnih škola i razne privremene i povremene sastave u formi namjenskih taktičkih i operativnih grupa. Na taktičkom nivou funkcionisale su brigade, pukovi, samostalni bataljoni, divizioni i pozadinske baze. Krajem 1992. godine brojno stanje VRS-a bilo je nešto više od 214.000 pripadnika.[1079]

Armija Republike Bosne i Hercegovine do kraja 1992. godine imala je pet korpusa kopnene vojske (sarajevski, tuzlanski, zenički, mostarski

[1079] Danko Borojević i Dragi Ivić, ***Vojska Republike Srpske: 12. maj 1992. - 31. decembar 2005***, Srpski ratni veterani opštine Čukarica, Beograd, 2014, 62; **ICTY**, GŠ VRS, *Analiza borbene gotovosti i aktivnosti Vojske Republike Srpske u 1992. godini*, Han-Pijesak, aprila 1993.

i bihaćki) i, barem formalno, RV i PVO. Više privremenih sastava u formi operativnih i taktičkih grupa objedinjavali su borbena dejstva na pojedinim operativnim pravcima. Na taktičkom nivou struktura je imala formacije brigada, pukova, samostalnih bataljona, diviziona i logističkih baza.[1080] Brojno stanje ARBiH na dan 31.12.1992. godine bilo je nešto više od 205.000 pripadnika.[1081]

HVO je ispod strategijskog nivoa komandovanja i kontrole na operativnom nivou bio organizovan u četiri operativne zone: „Jugoistočna Hercegovina", „Sjevero-zapadna Hercegovina", „Srednja Bosna" i „Bosanska Posavina". Na taktičkom nivou do kraja godine su općinske stožere HVO-a supstituisale brigade, te specijalne postrojbe u rangu bojne ili manje taktičke jedinice. U redovima HVO u decembru 1992. bilo je oko 45.000 ljudi.[1082]

Naređenja za borbena dejstva snaga VSrRBiH s početka augusta 1992. bila su u direktnoj funkciji stvaranja što povoljnijih pozicija za pregovore na Londonskoj konferenciji, za koju se mislilo da bi mogla donijeti trajna rješenja i potvrditi nasilne teritorijalne stečevine.[1083] U tom smislu, po planu kodnog naziva „BOSNA-92", jedinice srpske vojske dobile su zadatak da prije početka konferencije u Londonu izbiju na lijevu obalu rijeke Neretve, desnu obalu Save i na rubna područja srpskih teritorija, ovladaju Jajcem i Goraždem, posjednu dominantne objekte i obezbijede što povoljniju poziciju u pregovorima o razgraničenju.[1084]

[1080] Rasim Delić, ***Armija Republike Bosne i Hercegovine - nastanak, razvoj i odbrana zemlje***, Knjiga 1, VKBI, Sarajevo, 2007, 199-216.

[1081] **AARBiH**, ŠVK OSARBiH, *Izvještaj o popuni Armije RBiH*, Str.pov.broj: 02/999-3/92, 14. 1. 1993.

[1082] Rotim, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, 78-79; **ICTY**, Predmet IT-04-74-T: Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih, *Presuda tom 1 od 6*, 29. maj 2013, 219-226.

[1083] U aktu kojim su definisane aktivnosti VSrRBiH nakon potpisivanja julskog primirja direktno je izrečen optimizam da su pobjede srpske vojske i zakazivanje Londonske konferencije stvorile uslove srpskoj delegaciji da pregovore u Londonu vodi s pozicije jačeg. **ICTY**, GŠ VSrRBiH, *Naredne aktivnosti Vojske Srpske Republike BiH, Direktiva*, Str.pov.broj: 02/5-72, 22. 7. 1992.

[1084] **ICTY**, GŠ VSrRBiH, *Direktiva za dalja dejstva Op.broj 3*, Str.pov.broj: 02/5-92, 3. 8. 1992.

Pojašnjenje konkretnih određenja „rubnih područja srpskih teritorija“ dato je kroz zadatke koje su dobile pojedine jedinice.

Tako je 1. KK dobio zadatak da izbaci neprijatelja „sa srpske teritorije severno od r. Save“, zauzme Gradačac i Jajce, presiječe komunikacije koje iz Zenice i Tuzle izvode ka Doboju i Gradačcu, izbije na liniju Teslić – Tešanj – Gračanica – Srebrenik i tako stavi pod kontrolu Ozren, Trebavac i zapadne padine Majevice. Susjedni 2. KK dobio je zadatak da dejstvuje na pravcima Krupa – Bugojno – Donji Vakuf i Šipovo – Jajce, razbije neprijatelja i u sadejstvu s 30. divizijom iz sastava 1. KK ovlada Jajcem. IBK je trebao razbiti neprijatelja u rejonu Orašja i Bosanskog Šamca, zatim pregrupisati snage i u sadejstvima s l. KK razbiti „ustaške“ snage na Majevici i sjeverno od Majevice i izbiti na liniju Srebrenik – Tuzla – Simin Han – Kalesija – Kladanj. Dijelom snaga trebao je sadejstvovati l. KK u zauzimanju Gradačca. Planirano je i da se na prostoru Birča (srednje Podrinje s centrom u Srebrenici) razoružaju ili razbiju preostale „ustaške snage“.[1085] O zadacima i razvoju operacija na sarajevskom bojištu u vrijeme aktuelnosti Londonske konferencije već smo govorili u prethodnom poglavlju. Snage ARBiH nastojale su izvođenjem operacije „JUG 92“ deblokirati Sarajevo, a snage VSrRBiH su po svaku cijenu nastojale održati i ojačati opsadu grada. Zadatak dat Hercegovačkom korpusu bio je da, osim načelnog i strateškim ciljevima definisanog zadatka da izbije na lijevu obalu Neretve i na morsku obalu, s kojim je srpsko rukovodstvo od početka činilo kompromise, zaustavi prodore protivnika ka Trebinju i Trnovu, u sadejstvu s SRK razbije snage ARBiH na prostorima Goražda i Tnova, zauzme ova mjesta i komunikacije koje ih povezuju s Hercegovinom.[1086]

Srpske snage su krajem ljeta i početkom jeseni 1992. imale punu stratešku inicijativu na ratištu, izuzev, u izvjesnom smislu, na području Sarajeva i Goražda, i borbe su vođene shodno navedenim smjernicama iz *Direktive Op.broj 3* komandanta Glavnog štaba VRS-a. Nakon što je tokom oktobra učinjen javnim osnovni koncept mirovnog plana, a prije definisanja prijedloga mapa provincija, srpska komanda je

[1085] Ibid.
[1086] Ibid.

u drugoj polovini novembra 1992. izvršila rekapitulaciju i korekciju postavljenih zadataka shodno potrebama nastale situacije, čiji rezultat je bila *Direktiva Op.broj 4*.

U spomenutoj rekapitulaciji navedeno je da su u periodu od početka augusta do polovine novembra „očuvane i proširene granice Republike Srpske", da je očuvan koridor kroz Posavinu i zauzeti Bosanski Brod i Jajce, da je spriječena deblokada Sarajeva i presječen koridor za Goražde, da je probijen koridor Gacko – Foča i da je formiran Drinski korpus čije snage već uspješno razbijaju neprijatelja u Podrinju. Od važnih zadataka koji nisu izvršeni i čije je izvršavanje naređeno u narednom periodu, navedeno je da nije proširen posavski koridor, da nisu zauzeti gradovi Gradačac, Maglaj, Bugojno i Orašje, da nisu u potpunosti razbijene neprijateljske grupacije u širem rejonu Goražda, Žepe, Srebrenice i Cerske, te da Hercegovački korpus nije izbio na lijevu obalu Neretve i da nije ostvaren izlazak na more.[1087]

Shodno tome, zadatak 1. KK bio je da aktivnim dejstvima na pravcima Jajce – Turbe, Jajce – Bugojno i na prilazima Doboju veže što jače snage neprijatelja i na širem frontu spoji se s Ozrenskim brigadama, da produži napade ka Maglaju, Gradačcu i Gračanici i zauzme ih, te da sadejstvuje IBK u rejonu Orašja. Pregrupisavanjem snaga i ofanzivnim dejstvima na pravcima Petrovac – Bihać i Petrovac – Bosanska Krupa, 2. KK je trebao razbiti „ustaške snage" i protjerati ih s lijeve obale rijeke Une. Zadatak IBK bio je da, u sadejstvu s l. KK, razbije hrvatsko-muslimanske snage, oslobodi Orašje i izbije na Savu, zatim da odbaci snage neprijatelja sa šireg prostora Brčkog i što dalje od koridora, a dijelom snaga sadejstvuje Drinskom korpusu na pravcu Kalesija – Caparde – Zvornik. Nakon toga trebao je biti u gotovosti za dejstva ka Tuzlanskom bazenu.[1088]

Posebno značajan je način na koji je definisan zadatak Drinskog korpusa koji predstavlja eksplicitno i neposredno naređenje za izvršenje etničkog čišćenja u srednjem i gornjem Podrinju. Novoformiranom Drinskom korpusu naređeno je da glavnim snagama krajnje uporno

[1087] **ICTY**, GŠ VRS, *Naredna dejstva Vojske Republike Srpske, Direktiva Op. broj 4*, Str.pov.broj: 02/5-, 19. 11. 1992.
[1088] Ibid.

brani Višegrad, Zvornik i koridor prema Srbiji, „*a ostalim snagama na širem prostoru Podrinja iznuravati neprijatelja, nanositi mu što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda. Prethodno ponuditi razoružavanje borbeno sposobnih i naoružanih muškaraca, a ako ne pristaju - uništiti ih"*. U daljem je trebalo deblokirati i osposobiti za saobraćaj komunikaciju Milići – Konjević-Polje – Zvornik.[1089]

Drinski korpus je, osim počinjenja genocidnih radnji u svojoj zoni odgovornosti, zajedno sa Hercegovačkim trebao sadejstvovati u zadatku daljeg stezanja prstena opsade Sarajeva. Osim toga trebalo je otvoriti koridor prema Hercegovini na pravcu Sarajevo – Dobro Polje – Miljevina – Foča, čime bi bio presječen koridor koji je, preko Trnova, vodio do Goražda.[1090]

Očita je veza postavljenih borbenih zadataka sa stavovima i zahtjevima iskazanim tokom pregovora na platformi Vance-Owenovog mirovnog plana. Borbe najvećeg intenziteta vođene su upravo na pravcima determinisanim srpskim strateškim ciljevima, ali su uz njih u ovom periodu započele, i bile u najvećoj mjeri sadržajem i dinamikom Vance-Owenovog pregovaračkog angažmana pokrenute i kanalisane, i borbe između snaga HVO, aktivno pomognutih snagama Hrvatske vojske, i Armije RBiH. Stoga ćemo u okviru ovog poglavlja izložiti opći pregled razvoja operacija na bojištima, s tim da ćemo na kraju izdvojiti i posebnim podnaslovima obilježiti borbena dejstva oko Sarajeva, u Podrinju i razvoj odnosa s HVO u periodu mirovnih pregovora na osnovi Vance-Owenovog mirovnog plana.

Jedno od područja stavljenih u prioritete napada srpskih snaga početkom augusta 1992. bilo je područje Jajca, koje je predstavljalo potencijalno opasan klin u rasporedu srpskih snaga, s kojeg su ARBiH i HVO, sa ili bez prethodnog rješavanja problema Donjeg Vakufa, mogle ugroziti pravce prema Banjoj Luci i Mrkonjić-Gradu. Rješavanjem komunikacije i daljim ojačavanjem položaja odbrane Jajca bio bi obezbijeđen prilaz srednjoj Bosni, snažnom industrijskom i vojno-industrijskom području. Kontrola područja Jajca bila je vezana i za

[1089] Ibid.
[1090] Ibid.

kontrolu Pougarja, s kojeg su snage ARBiH i HVO nastojale uspostaviti kontrolu komunikacija prema Travniku i Jajcu, ovladati Vlašićem i dolinom Vrbanje ugroziti pravac: Kotor-Varoš – Čelinac – Vrbanja – Banja Luka.[1091] Možda i najvažniji motiv srpskih snaga da ovladaju Jajcem je bio taj što su se tamo nalazile dvije velike hidroelektrane, vitalne za snabdijevanje Bosanske krajine električnom energijom.[1092]

Sama operacija „VRBAS“, koja je za cilj imala zauzimanje Jajca, počela je 12. augusta 1992. i uključivala je napade na grad s juga, istoka i sjevera. Srpske snage napredovale su sporije nego u operacijama na području posavkog koridora, što zbog organizovane odbrane grada od strane ARBiH i HVO, što zbog teško prohodnog planinskog terena.[1093] Početkom septembra, jedinice 1. KK upozorene su da se neprijatelj nastoji konsolidovati i da su mu stalni ciljevi u zoni ovog korpusa: pokušaj presijecanja koridora u Posavini, pokušaj da po svaku cijenu deblokira i zadrži Jajce, te nastojanje da izvrši spajanje snaga iz doline Lašve sa snagama u dolini Vrbanje i proširi teritorije u rejonima Doboja i Tešnja. Jedinicama 1. KK i OG „Doboj“ dato je naređenje da ne smiju izgubiti nijedan pedalj teritorije, a da intenzivnijim dejstvima moraju za 2-3 dana zauzeti Bosanski Brod, Jajce, Gradačac i „uspostaviti državnu granicu Srpske Republike“.[1094]

Ovako postavljen ultimativni zadatak, s kratkim rokom realizacije, pokrenuo je ponovo napade na Jajce, ali nije rezultirao konačnim padom grada. U rejonu iznad komunikacije Mrkonjić-Grad – Jezero – Šipovo, zbog toga što su jedinice HVO napustile linije, 13. septembra je došlo do proboja i napredovanja srpskih snaga za 3-4 kilometra prema gradu, pa su snage ARBiH postavile liniju odbrane na udaljenosti 1-2 kilometra od naselja.[1095]

Pokušaji da se demonstrativnim napadima sjeverno od Bugojna i Novog Travnika ometu napadi na Jajce nisu dali rezultate. Tome je možda

[1091] **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Zapovjest za odbranu, obezbjeđenje teritorije i ofanzivna dejstva Op.broj 3*, Str.pov.broj: 397-253/1-92, 31. 7. 1992.
[1092] **ICTY**, Brown, 144.
[1093] **Balkan Battlegrounds**, 147.
[1094] **ICTY**, Komanda 1. KK - IKM, *Upozorenje o neprijatelju*, Str.pov.broj: 397-420/1-92, 4. 9. 1992.
[1095] **AARBiH**, Štab odbrane Jajce, *Izvještaj*, 24. 10. 1992.

doprinio i separatni prekid vatre koji je dogovorio HVO sa srpskim snagama u zamjenu za obećanje da će obezbijediti električnu energiju iz jajačkih elektrana. Bošnjaci nisu učestvovali u ovim pregovorima i njihov odnos s HVO bivao je opterećen sa sve više problema.[1096] Do polovine oktobra bilo je bjelodano da HVO napušta Jajce.[1097] U vojnim redovima do 24. oktobra ostalo je svega 50-ak boraca, a većina hrvatskog stanovništva već je bila napustila Jajce. Manjak ljudstva u odbrani djelomično je nadoknađen pristiglim pojačanjima jedinica ARBiH, a bilo je i pojava da Hrvati iz demoralisanih redova HVO prelaze u jedinice ARBiH.[1098]

Komande VRS-a znale su za intenzivne i široke sukobe ARBiH i HVO-a koji su u to vrijeme izbili na području Hercegovine i srednje Bosne i nastojale su ih iskoristiti.[1099] Nakon jakog napada iz pravca Skele, Gornje i Donje Vrbice i Golog brda, srpske snage su 25. oktobra probile linije odbrane na Vrbicama i nakon toga zauzele visove sjeverno od grada.[1100] Posljednju liniju odbrane Jajca na Jeliku i Bebi probile su 28. oktobra, a sutradan, 29. oktobra, izašle na Carevo polje i ušle u Jajce.[1101] Jedinice HVO-a u potpunosti su se povukle, a razbijene i demoralisane snage ARBiH bezuspješno su pokušale uspostaviti novu liniju odbrane Kerpić – Podmilačje – Barevo.[1102]

Nakon pada Jajca, snage VRS-a produžile su napad prema Karauli i Turbetu. Snage ARBiH iz sastava OkŠO Zenica pokušale su konsolidovati odbranu Karaule, pa je 1. novembra formirana taktička grupa s

---

[1096] **Balkan Battlegrounds**, 147.

[1097] Komanda 1. KK, čije su snage napadale Jajce, već 20. oktobra je računala s činjenicom da su hrvatske snage napustile grad, a da su „rukovođenje borbom preuzele muslimanske snage". **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 44-1/428, 20. 10. 1992.

[1098] **AARBiH**, Štab odbrane Jajce, Izvještaj, 24. 10. 1992.

[1099] **ICTY**, Komanda SRK - ObBO, Obavještajno-bezbjednosna informacija, Str.pov. broj: 10/74-495, 19. 10. 1992; Komanda HK, Obavještajno-bezbjednosna informacija, Str.pov.broj: 436-156, 24. 10. 1992.

[1100] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 25.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-165, 26.10.1992; GŠ ARBiH, *Izvještaj iz Jajca*, 25. 10. 1992.

[1101] Ćirko, 45.

[1102] **AARBiH**, Štab odbrane Jajce, *Izvještaj*, (Zaprimljen u OpŠO Bugojno 31.10.1992).

tim zadatkom.[1103] Napad srpskih snaga počeo je 7. novembra. U teškim borbama odbrana Karaule, ograničena izrazitim nedostacima u MTS-u i opremi i krajnje teškim meteorološkim uslovima, postupno je potiskivana snažnim napadima VRS-a. Srpske snage su 12. novembra probile liniju Karaulska gora – Suho polje i ovladale vododijelnicom slivova rijeka Vrbasa i Bosne.[1104] Narednog dana su zauzele Ukalj i ugrozile Karaulsku dolinu.[1105] Odbrana Karaule konačno je slomljena 15. novembra 1992. Borbama za odbranu Karaule snage ARBiH dobile su vrijeme koje su iskoristile za uređenje linija odbrane Turbeta, na koje su se povukle i snage prethodno angažovane u odbrani Karaule, te na njima dočekale nastavak napada VRS i zaustavile ga.[1106]

Tokom septembra i početkom oktobra 1992. borbena dejstva VRS-a na Gradačcu, kao dio operacije „KORIDOR-92“, tekla su ranije opisanim tokom i intenzitetom. Početkom oktobra pojačani su napadi pješadijskih i oklopno-mehanizovanih jedinica s istočne i jugozapadne strane, s ciljem stavljanja grada u potpuno okruženje. Snage Armije RBiH i HVO pružale su uporan otpor nanoseći protivniku velike gubitke.[1107] Nakon pada Bosanskog Broda, snagama 1. KK je izdato naređenje da, između ostalog, zauzmu Gradačac, Gračanicu, Tešanj i Maglaj. Efekti osvajanja ovog prostora bili bi višestruki.[1108]

[1103] U sastav TG-1 ušli su: Dnolučki odred OpŠO Jajce, 1. krajiška brigada, 7. brigada, MOS Travnik i Karaulski odred OpŠO Travnik. Komandant TG bio je Fikret Ćuskić, komandant 7. brigade. Kliko i Ćuskić, 64.

[1104] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 12.11.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/422-181-a, 13. 11. 1992

[1105] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 13.11.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/422-182-a, 14. 11. 1992

[1106] Kliko i Ćuskić, 67.

[1107] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 05.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-145, 6. 10. 1992.

[1108] Zauzimanjem Gradačca ovladali bi komunikacijom Modriča – Gradačac – Pelagićevo, čime bi dobili bolju i kraću komunikaciju između Brčkog i Modriče i znatno širi i sigurniji koridor. Zauzimanjem Gračanice značajno bi proširili spoj Doboja i Ozrena. Odbacivanjem snaga ARBiH od Doboja, zauzimanjem, uz prethodno navedene gradove, još i Tešnja i Maglaja, smanjili bi mogućnost protivnika da ugrozi Doboj, a povećali vlastite mogućnosti da ugroze Tuzlu.

Istočno od Gradačca srpske snage napadale su pravcem G. Tramošnica – D. Mionica – Mahut Mahala – Vučkovac, s bližim zadatkom da izbiju na liniju Donja Mahala – Donja Lukavica, a potom produže dejstva i izbiju na liniju s. Srnice – s. Hrgovi Donji, odakle su trebale biti u gotovosti za nastavak dejstava ka Srebreniku. Sam grad napadale su snage prijedorske 43. mtbr s pojačanjima. S jugozapadne strane, prema Gračanici, snage 1. KK su trebale u bližem zadatku izbiti na liniju r. Usora – Klokotnica – Malešić, a u sljedećem na liniju Crni vrh – Maglaj – Gračanica – s. Soko.[1109] Kao podrška napadu, osim pojačane artiljerijske vatre, 9. i 10. oktobra srpske snage su u više desetina naleta grupa borbenih aviona bombardovali Gradačac, pri čemu su, osim razaranja grada, ubili 27 i ranili preko 60 civila.[1110] Do 12. oktobra napadi su dostigli svoj puni intenzitet, koji je u narednim danima održavan. Na grad i linije odbrane u toku dana ispaljivano je preko 4.000 artiljerijskih projektila. I dalje je korištena borbena avijacija i jake oklopne snage.[1111] Branioci Gradačca, koji su do 16. oktobra potisnuti s dijela svojih položaja, uspostavili su liniju odbrane Vida 2 – Gornja Bijeljevina – Gornje Bare – Šibovac – Mionica.[1112] Napadi pješadije i oklopno-mehanizovanih snaga na ovoj su liniji zaustavljeni, ali su snage VRS-a stalno dovlačile nova pojačanja.[1113] Pored uobičajenih sredstava, srpske snage

[1109] **ICTY**, Komanda 1. KK, *Zadatak za daljnja dejstva*, Str.pov.broj: 580-1/92, 9. 10. 1992.

[1110] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 09.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-149, 10. 10. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 10.10.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/401-150, 11. 10. 1992.

[1111] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 12.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-152, 13. 10. 1992.

[1112] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 16.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-156, 17. 10. 1992.

[1113] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 19.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-159, 20.10.1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 20.10.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/401-160, 21. 10. 1992.

su u industrijsku zonu Gradačca 22. oktobra 1992. uputile oklopni voz (lokomotiva i pet vagona) na kojem su bili montirani jedan tenk, dva PAT-a, jedno protivavionsko oruđe „Praga“ i drugo naoružanje koje je opsluživalo 30 vojnika.[1114] Oklopni voz upućen je sa zadatkom da napravi brešu u odbrani i obezbijedi efikasan transport ljudstva i MTS-a željeznicom na bojište. Dočekan je zasjedom tenkovskog voda 107. brigade, čijom su vatrom pogođeni prvi i posljednji vagon voza, nakon čega je iskliznuo iz šina. S voza je nakon savladavanja posade uzet bogat ratni plijen.[1115]

Napadi VRS-a nastavljeni su do kraja oktobra, do kada se odbrana Gradačca u potpunosti konsolidovala. Snage ARBiH i HVO-a s područja Gradačca su u kontranapadu izvedenom 31. oktobra odbacile neprijatelja za dva kilometra od svojih linija odbrane.[1116]

Za vrijeme borbi za Gradačac tokom oktobra, snage ARBiH su, osim direktne pomoći upućene na gradačačko bojište, na susjednim pravcima preduzimale određene borbene aktivnosti s ciljem rasterećenja njegove odbrane. Najznačajnija takva dejstva izvođena su u rejonu Brčkog. Tokom oktobra jedinice ARBiH poduzimale su napade i u rejonu Čelića, radi razbijanja srpskih snaga koje su napadale na pravcu Lukavac – s. Pukiš – s. Ratković – s. Brnjik,[1117] te demonstrativne napade iz Tuzle prema Loparama, Teočaku i Stolicama.[1118]

Snažni napadi na Gradačac nastavljeni su i tokom prve polovine novembra, bez velikih i trajnih pomaka na terenu. U skladu s izloženim

[1114] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 22.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-162, 23. 10. 1992.

[1115] Mirza Mukić: „Voz za gubilište“, **Armija Ljiljana** (Tuzla), Godina I, broj 12, 31. 10. 1992, 1.

[1116] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 31.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-169-a, 1. 11. 1992.

[1117] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 13.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-153, 14. 10. 1992.

[1118] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 12.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-152, 13. 10. 1992.

operativnim i strateškim značajem, gradačačko bojište i dalje je bilo poprište intenzivnih borbi. Novinu u izvođenju napada predstavljala je veća upotreba specijalnih jedinica na glavnim pravcima napada i povećana upotreba helikoptera naoružanih protivoklopnim raketama, i u napadima i za transport trupa.[1119]

U svjetlu obaveza koje su proisticale iz *Direktive Op. broj 4*, na sastanku održanom 22. novembra 1992. godine, na IKM-u 1. krajiškog korpusa procjenjivana je operativna situacija s obzirom na prethodna i očekujuća borbena dejstva u posavskom koridoru. Procijenjeno je da je neprijatelj najutvrđeniji na području Gradačca i da je teren na području Orašja u jesenjim i zimskim mjesecima izuzetno težak zbog povodnog zemljišta, da će zato srpski gubici u predstojećim operacijama biti veći nego u prethodnim sličnim akcijama na ovom području. U tom cilju su, radi smanjenja gubitaka i utroška materijalnih sredstava, prema Glavnom štabu VRS-a uputili prijedlog za povećanu upotrebu borbene avijacije.[1120]

Ofanziva VRS-a na Gradačac nastavljena je u posljednjoj sedmici novembra i prvoj sedmici decembra 1992. i nije postigla planirane ciljeve. Nakon što su odbile najžešće napade neprijatelja, snage 107. brigade su 7. decembra iz rejona odbrane svog 1. bataljona krenule u

---

[1119] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 22.11.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/422-192, 23. 11. 1992.

[1120] S obzirom na to da je 9. oktobra na snagu stupila Rezolucija Savjeta bezbjednosti UN-a broj 781, koja je nalagala zabranu letova u vazdušnom prostoru Republike Bosne i Hercegovine, a koja je sadržavala i mehanizam UN-posmatrača na aerodromima i njihovu kontrolu letova, predložena je upotreba avijacije, sljedećom metodom: najaviti plan letenja UN-u uobičajeno, zatim poletjeti s aerodroma Mahovljani nenaoružanim avionom, sletjeti u Glamoč, naoružati avion, istresti ubojni teret po usaglašenim ciljevima i sletjeti u bazu nenaoružanim avionom. Prisutni, među kojima su bili komandant RV i PVO VRS general Živomir Ninković, komandant 1. KK Momir Talić i prvi policajac hrvatskih Srba Milan Martić, sugerisali su Glavnom štabu VRS-a da u slučaju da protivnici počnu intenzivno javljati i optuživati srpsku stranu za upotrebu avijacije, treba „odmah dati demant, da je to smišljeno i tendenciozno kao i sve do sada“. **ICTY**, Komanda 1. KK - IKM, *Glavnom štabu Vojske Republike Srpske*, Str.pov.broj: 715-1/92, 22. 11. 1992.

protivnapad i pomjerile liniju odbrane po dubini za oko 1,5 kilometar.[1121] Narednog dana napad je proširen na pravcima tt 462 – Tubićka – Ploče – Kržića brdo, Pezeri – D. Krečane, Hasanbašići – Kostinovo brdo – D. Krečane i Vida – Morić – Osmanović, duž kojih su srpske snage potisnute i naneseni im znatni gubici u živoj sili i ratnoj tehnici.[1122] Ofanziva branilaca Gradačca nastavljena je u narednim danima i do 13. decembra ostvareni su dalji pomaci borbenih linija, a odbijeni pokušaji kontranapada srpskih snaga.[1123]

I dejstva susjednih jedinica ARBiH u vrijeme opisanih napada na Gradačac, kao doprinos njegovoj odbrani, postala su i šira i intenzivnija. Početkom novembra snage tuzlanskog 2. korpusa ARBiH na Majevici su pomjerile borbene linije srpskih snaga za više kilometara. Oslobođena su sela Rasnik, Pakovići, Tišine i Lednice, a zatim nastavljena dejstva prema Banj brdu i Stolicama.[1124] Aktivnosti snaga 2. korpusa na ovom pravcu obnavljane su i u drugoj polovini novembra.[1125] U drugoj polovini januara 1993. u toku napada VRS-a na područje Čelića vođene su teške borbe, ali osim razaranja i stradanja civilnog stanovništva napadi nisu imali drugih efekata.[1126]

[1121] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 07.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2809, 8. 12. 1992.

[1122] Zaplijenjena je velika količina municije i jedna haubica kalibra 105 milimetara. **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 08.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2837, 9. 12. 1992.

[1123] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 11.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2868, 12. 12. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 13.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2891, 14. 12. 1992.

[1124] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 01.11.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-172, 2. 11. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 08.11.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/422-177, 9. 11. 1992.

[1125] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 19.11.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-190, 20. 11. 1992.

[1126] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 17.01. - 23.01.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594/14, 24.01.1993.

U drugoj polovini aprila 1993. srpske snage su pokušavale stvoriti uslove za efikasan napad u bok odbrane Gradačca tako što bi najprije ovladale Gračanicom. Snažan napad pješadijskih i oklopno-mehanizovanih jedinica, kojem je prethodila višednevna artiljerijska priprema, odbijen je, a napadaču su naneseni veliki gubici, pri čemu je uništeno i pet tenkova i dva oklopna transportera.[1127] Snage 2. korpusa odgovorile su napadom na pravcu Banj brda, gdje su 21. aprila 1993. munjevitom akcijom uništile komandno mjesto jednog bataljona 2. majevičke brigade i pomjerile liniju odbrane 2,5 kilometara u dubinu protivnika. Morale su biti angažovane značajne snage VRS-a za vraćanje izgubljene linije.[1128]

S ciljem pomoći i usporavanja napredovanja srpskih snaga u posavskom koridoru, snage 108. brčanske brigade 7. oktobra su započele napad u svojoj zoni odgovornosti, na pravcu Donji Rahić – Lipovac – Grbavica. U borbama vođenim do 10. oktobra izbile su na liniju Ivci – Gluhakovac i presjekle koridor na dijelu komunikacije Brčko – Lončari.[1129] Koridor je u prekidu držan oko 36 sati, a onda su se brčanski borci pred napadom neprijatelja i opasnošću da budu odsječeni u klinu koji je načinjen prodorom povukli na polazne položaje.[1130] Mjesec dana kasnije, u novom pokušaju presjecanja posavskog koridora, započetom 9. novembra, uz snage brčanske 108. brigade učestvovale su i snage 106. brigade HVO Orašje. Koridor je bio presječen oko pet kilometara zapadno od Brčkog u rejonu sela Gorice.[1131]

[1127] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 19.04. - 26.04.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594-323, 28. 4. 1993.

[1128] Ratko Đurković: „Brigada dugog ratnog staža“, **Glas Majevice (list Prve majevičke brigade)**, 1993. god., broj 1, 6-7, u: ***Prva majevička brigada Vojske Republike Srpske 1992 - 1995. godine (autentična istorijska građa)***, Muzej Semberije, Bijeljina, 2003, 12-13.

[1129] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 11.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-151, 12. 10. 1992.

[1130] Deronjić, 65.

[1131] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 09.11.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/422-178-a, 10. 11. 1992.

Zajedničkom akcijom snaga ARBiH i HVO koridor je bio presječen i 2. januara 1993.[1132] Svaki put kada su snage ARBiH i HVO presjekle koridor slijedio je snažan protivnapad srpskih snaga, koji je, po pravilu, osim ponovne uspostave komunikacije i vraćanja izgubljenih položaja, imao za cilj i dalje proširivanje koridora.[1133] U borbama vođenim od polovine decembra 1992. do kraja januara 1993. godine, snage VRS-a intenzivnim napadima proširile su koridor na hrvatska sela Donji Rahić, Ulice, Donji i Gornji Vukšić, Laništa, ali ovi pomaci nisu bili dovoljni za potpuno osiguranje funkionisanja koridora. Snage HVO-a iz Orašja su s druge strane koridora zauzele selo Vučilovac na Savi, udaljeno sedam kilometara od Brčkog.[1134]

Borbena dejstva u Posavini tokom decembra i januara, i ofazivna i odbrambena, kao što je uočljivo iz izloženih podataka, snage ARBiH i HVO izvodile su u koordinaciji i sadejstvu, što bi se moglo tumačiti kao znak da međusobni odnosi dijelova ovih struktura nisu bili zahvaćeni u tolikoj mjeri negativnim razvojem karakterističnim za prostore Hercegovine i srednje Bosne, iako ni ovaj prostor nije ostao u potpunosti izvan općeg toka historijskih događaja. Do tada jedinstvena 108. brčanska brigada je 26. februara 1993. preformirana u dvije brigade: 108. pješačku brigade HVO Brčko i 108. mtbr ARBiH. Ova podjela nije izazvala međusobne sukobe branilaca Brčkog, korektni odnosi i uzajamna pomoć i sadejstvo očuvani su do kraja rata.[1135] Drugačiji rasplet hrvatsko-bošnjačkih odnosa u Posavini u odnosu na druge dijelove Bosne i Hercegovine posljedica je drugačijeg odnosa snaga i prvenstveno posebnog statusa Posavine u okvirima pregovaračkog procesa, o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju.

[1132] Ova borbena dejstva izvodile su snage 108. brigade Brčko i snage ARBiH objedinjene u TG „BOSNA-92“ (dijelovi jedinica iz Tuzle, Živinica, Čelića i Gračanice). Sadejstvovala je 106. brigada HVO Orašje. **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 03.01. - 09.01.1993. godine*, Pov.broj: 14, 10. 1. 1993.

[1133] **Balkan Battlegrounds**, 183.

[1134] Od Vučilovca do komunikacije Brčko – Lončari i presijecanja srpskog koridora trebalo je načiniti samo još jedan korak, koji nikada nije načinjen zbog, kako neki autori smatraju, političkih dogovora o Posavini. Deronjić, 76-77.

[1135] Ibid., 78.

Položaji 108. mtbr ARBiH bili su uglavnom na centralnom gradskom dijelu bojišta, gdje je srpski koridor bio najuži. Rastojanje od položaja brigade u naselju Brod do rijeke Save bilo je oko 1.700 metara vazdušne linije, što znači da je udaljenost do putne komunikacije bila dvostruko manja.[1136] Otklanjanje ove slabosti i proširenje koridora, kao što smo prethodno naveli, bio je stalan zadatak dva najveća korpusa VRS-a, Prvog krajiškog i Istočnobosanskog.[1137] Stalnim napadima tokom februara i marta 1993. godine ove snage su nastojale ovladati linijama odbrane ARBiH i HVO na brčanskom bojištu. Linije su zauzimane i vraćane i realnih pomaka nije bilo sve do 30. aprila, kada su snažne srpske snage podržane sa 11 tenkova zauzele položaje ARBiH u naselju Dizdaruša, čiji su se branioci povukli na Omerbegovaču.[1138]

Uslijedio je novi pokušaj VRS-a da proširi koridor. Ofanziva je izvođena od 13. do 20. maja 1993. na frontu širokom oko 30 kilometara, s težištem na gradskom području Brčkog. Privremene i djelomične uspjehe imala je u rejonima Omerbegovače i Ličkog Mosta, gdje su se srpske snage uklinile u položaje ARBiH i HVO, ali su 19. maja na pravcu Brod – Suljagića Sokak – Lički Most pretrpjele najveće gubitke u dotadašnjem toku rata na ovom bojištu, nakon čega su vraćene na polazne položaje.[1139]

Velike rizike po snage ARBiH nosila su i nastojanja VRS-a da presiječe komunikacije koje iz Zenice i Tuzle izvode prema Doboju i Gradačcu, što je podrazumijevalo osvajanje slobodnih teritorija Doboja i Teslića, zatim Tešnja, Maglaja, Gradačca, Gračanice i Srebrenika. Osim proširenja i definitivnog obezbjeđenja posavkog koridora, ova osvajanja bi, uz planirano zauzimanje Olova u narednoj fazi, s jedne strane fizički razdvojila i Sarajevo i srednju Bosnu od Tuzle i omogućila VRS-u da počesno tuče tri najjača i najbrojnija korpusa ARBiH i tako slomi kičmu odbrane Bosne i Hercegovine, dok bi s druge strane potpunim

[1136] Ibid., 89.

[1137] **ICTY**, GŠ VRS, *Naredna dejstva Vojske Republike Srpske, Direktiva Op.broj 4*, Str.pov.broj: 02/5- , 19. 11. 1992.

[1138] Deronjić, 92-93.

[1139] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period od 10.05. do 16.05.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594-343, 20. 5. 1993; Deronjić, 93-94; **Balkan Battlegrounds**, 183.

ovladavanjem dolinom Krivaje stvorilo uslove za otvaranje još jednog koridora prema Krajini.

Nakon početnog perioda zauzimanja teritorije i konsolidacije vlasti i oružanih snaga, tokom proljeća i ljeta 1992. godine, prvi snažan, organizovan i masovan napad srpskih snaga na Maglaj, planiran pod kodnim imenom „MAGLAJ-92“, počeo je 21. septembra. Uz veliku i dugotrajnu artiljerijsku pripremu i upotrebljene jake oklopne snage, napad je izveden duž cijele linije odbrane grada s istočne strane, iz pravca Ozrena, i dijelom snaga južno prema Rujnici na zavidovićkom dijelu bojišta. Prvog dana na samim prilazima gradu snage odbrane potisnute su sa svojih linija na rezervne položaje. U kontranapadu su se na pojedinim sektorima uspjele vratiti na polazne položaje. Srpske snage pokušale su upotrebom oklopnog voza, koji se nalazio u formaciji OG „Doboj“, faktorom iznenađenja šokirati branioce i probiti se u Maglaj. Ovo iznenađenje nije uspjelo. Djelovala je i srpska borbena avijacija. S povremenim amplitudama u intenzitetu, napadi na Maglaj bili su stalni, izvođeni velikim snagama i uz značajne gubitke na obje strane.[1140] Sredinom oktobra OkŠO Doboj, u čijoj zoni odgovornosti je bio Maglaj, izvijestio je da su pristigle velike srpske snage i da u zoni ovog štaba nema slobodnih jedinica kojima bi izvršili pojačanja ili intervencije na ugroženim pravcima te su ih tražili iz Zenice. Prispjela srpska pojačanja održavala su tempo napada na pravcima Stari Grad i Ulišnjak na istoku i na pravcu Mišurića na zapadu, nastojeći da opkole i odsijeku grad. Snage odbrane, sa pristiglim pojačanjima iz Zenice, upornom odbranom su uspjele zaustaviti napad i spriječiti opkoljavanje grada.[1141]

[1140] Broj angažovanog ljudstva u napadu bio je oko 5.000 boraca. Samo do kraja prve faze napada, 24. septembra, srpske snage imale su 47 poginulih i veliki broj ranjenih boraca. Do 7. oktobra na strani branilaca Maglaja iz redova ARBiH poginulo je 62 i ranjeno oko 400 ljudi. Đorđo S. Jovanović, ***Ratni put Treće ozrenske brigade***, Narodna biblioteka Doboj, Doboj, 2013, 58-71; **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 07.10.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/401-147, 8. 10. 1992.

[1141] **AARBiH**, OkŠO Doboj, *Telegram*, Broj: 328, 12. 10. 1992; OkŠO Doboj, *Telegram*, Broj: 329, 13. 10. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 15.10.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/401-155, 16. 10. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 17.10.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/401-157, 18. 10. 1992.

Do kraja oktobra napadi nisu jenjavali, a male pomake borbenih linija prema gradu ostvarene u ovom periodu Komanda 1. KK tumačila je kao stvaranje pretpostavki za njegovo konačno zauzimanje.[1142]

Početkom novembra snage VRS-a proširile su zonu borbenih dejstava na područje Novog Šehera.[1143] Komanda 1. KK je 9. novembra izvršila pregrupisavanja i pretpočinjavanja jedinica u sastavu OG „Doboj" sa zadatkom da napadom glavnih snaga pravcem: Lazarevo brdo – s. Kopice – N. Šeher – Žepče zauzmu teritoriju sjeverno od Novog Šehera i spoje se sa snagama koje napadaju iz rejona Maglaja. Kao datum početka napada određen je 10. novembar.[1144] Snage ARBiH na području Maglaja preduhitrile su ovu akciju i 9. novembra prešle u protivnapad kojim su odbacile neprijatelja najprije na njegove položaje prije početka septembarske ofanzive, a zatim nastavile postepeno napredovati.[1145] Snage VRS-a pokušavale su povratiti inicijativu, ali su ih jedinice ARBiH odbile i 17. novembra zauzele dominantnu kotu Sinanov grob, čime su se dodatno uklinile u borbeni raspored snaga VRS-a, što je predstavljalo i stvarni kraj njihove jesenje ofanzive „MAGLAJ-92".[1146]

[1142] **ICTY**, Komanda 1. KK (IKM), *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 639-1/92, 30. 10. 1992.

[1143] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 04.11.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-173-a, 5. 11. 1992.

[1144] **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Pretpočinjavanje jedinica*, Str.pov.broj: 672-1/92, 9. 11. 1992.

[1145] Uništen je jedan tenk, jedna „Praga", jedan OT, naneseni veliki gubici u živoj sili i stečen bogat ratni plijen. **AARBiH**, OkŠO Doboj, *Borbeni izvještaj Okruga Doboj sa stanjem u 18,00 sati*, Str.pov.broj: 02/391-4, 9. 11. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 09.11.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/422-178-a, 10. 11. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 11.11.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/422-180-a, 12. 11. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 14.11.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/422-185, 15. 11. 1992.

[1146] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 17.11.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/422-186-a, 18.11.1992.; Đ. S. Jovanović, 53; Borojević i Ivić, 268.

Tokom ofanzive na Maglaj, uz navedeno težišno nastojanje VRS-a da ovlada pravcem Novog Šehera, borbama su, u većoj ili manjoj mjeri, bila zahvaćena i susjedna područja, pri čemu su inicijativu preuzimale obje strane, u zavisnosti od razvoja događaja na širem planu. Na tešanjsko-teslićkom bojištu u vrijeme povećanog pritiska na Maglaj početkom oktobra, snage VRS-a su također imale inicijativu, ali su 6. oktobra jedinice ARBiH napale na pravcu Staje – Vis Planina – Granići, i prednji kraj odbrane VRS-a pomjerile za 2-3 kilometra.[1147] Snage VRS-a odmah su odgovorile napadom iz pravca Doboja, s linije Plane – Makljenovac – Putnikovo brdo, i na pravcu s. Miljanovci – s. Cerovica.[1148] Krajem oktobra snage ARBiH ponovo su preuzele inicijativu i napadom u rejonu Kužno groblje – Crni vrh pomjerile liniju odbrane naprijed za oko 500 metara.[1149]

U vrijeme kontraofanzive ARBiH na području Maglaja, snage na susjednim područjima sadejstvovale su u okvirima svojih mogućnosti. Jedinice s područja Tešnja su na pravcu sela Dubrave potisnule neprijatelja za 500-1.000 metara.[1150] Na području Zavidovića snage ARBiH su 11. novembra započele napadna dejstva u slivu rijeke Gostović. Do 5. decembra, kada su zauzele Kamenicu, gdje je bilo komandno mjesto srpskih snaga u dolini Gostovića, ovladale su cijelom dolinom i oslobodile oko 200 kvadratnih kilometara teritorije, s više naseljenih mjesta.[1151] Zajedno sa pojačanjima iz Zenice, uz povremeno sadejstvo

[1147] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 06.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-146, 7. 10. 1992.

[1148] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 11.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-151, 12. 10. 1992.

[1149] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 27.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-167, 28. 10. 1992.

[1150] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 14.11.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/422-185, 15. 11. 1992.

[1151] Hasib Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, Biljeg, Sarajevo, 2012, 143-144; Jusuf Mujkić, ***Zavidovići kroz historiju, III tom: Odbrambeno-oslobodilački rat 1992-1995. godine na području zavidovićke općine***, Općina Zavidovići, Zavidovići, 2008, 442-443.

dijelova HVO, do kraja novembra i u prvoj polovini decembra su višekratnim napadima na objekat Blizna i prema susjednom području Bočinje (općina Maglaj) nastojale razvući srpske snage s Ozrena i olakšati dejstva ARBiH na području Maglaja.[1152]

I srpske snage su poraz svojih jedinica na Maglaju nastojale spriječiti napadima na području Doboja, Tešnja i Teslića. Žestoko je tučen Novi Šeher, Jelah, Kalošević, Potočani, Omanjska, Miljanovci i druga mjesta, a gradsko područje Tešnja gađano je raketom tipa „Luna", velike razorne moći. Izvedeni su pješadijski i tenkovski napad na pravcima s. Gojkovac – Križ, Vrela – Kalošević i Husar – Džemil Planje, s težištem prema Jelahu.[1153]

Početkom decembra obnovljena je ofanziva VRS-a u rejonu Novog Šehera. Najjači napad bio je na pravcu Kopice – Čobe, gdje je 6. decembra ostvaren proboj linija odbrane. Narednog dana snage ARBiH i HVO-a kontranapadom su povratile izgubljene položaje, odbacile neprijatelja još dalje od njegovih polaznih položaja i primorale ga na povlačenje prema Crnoj Rijeci, Kamenici i Slatini.[1154] Odmah nakon toga VRS je obnovila napade u zahvatu komunikacije Teslić – Tešanj, s težištem u rejonima Kaloševića i Miljanovaca. Tokom četverodnevnih borbi snage ARBiH i HVO-a odbile su napade i napadaču nanijele značajne

---

[1152] Mujkić, 466; **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 11.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2868, 12. 12. 1992.

[1153] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 16.11.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/401-185-a, 17.11.1992.; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 19.11.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/401-190, 20. 11. 1992.

[1154] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 06.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2777, 7. 12. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 07.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2809, 8. 12. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 08.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2837, 9. 12. 1992.

gubitke.[1155] Napadi VRS-a na području Novog Šehera obnovljeni su i krajem januara 1993.[1156]

Sredinom marta 1993. snage VRS-a pokušale su jakim napadom pješadijskih i oklopno-mehanizovanih jedinica konačno odbaciti ARBiH s prilaza Doboju. Osnova plana bilo je zauzimanje raskrsnice u naselju Karuše, čime bi stvorile uslove za nastavak napada u zahvatu glavnih putnih komunikacija prema Tešnju i Maglaju. U tom cilju angažovane su velike snage.[1157] Inžinjerijska jedinica iz sastava OG „Doboj" je tokom 19. marta postavljala pontonski most na Usori u rejonu Vila, što su snage ARBiH ometale minobacačkom vatrom. Sutradan, 20. marta krenule su u napad sve jedinice OG „Doboj", a mali početni pomak ostvarile su duž linije s. Razbenjak – Vila, gdje su uspjele preći Usoru. Tenkovi i oklopna sredstva iz sastava Udarnog bataljona OG „Doboj" zaustavljeni su u mjestu Karuše.[1158] Snage ARBiH su im nanijele velike gubitke. Iz stroja je izbačeno više stotina vojnika, uništeno šest tenkova T-55, dva tenka T-84 i 2 OT, a više oklopnih sredstava oštećeno. Nakon ovog poraza na Karušama, srpske snage nisu više nikada pokušale forsirati Usoru tenkovima.[1159]

[1155] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 11.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2868, 12. 12. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 12.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2881, 13.12.1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 13.12.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2891, 14. 12. 1992.

[1156] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 24.01. - 30.01.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594/17, 31. 1. 1993.

[1157] Srpske snage u napadu su angažovale oko 6.000 vojnika, 180 artiljerijskih oruđa i minobacača, oko 40 tenkova, 10 oklopnih transportera i druga sredstva podrške. Snage u ARBiH iz sastava OG-7 Jug, prvog dana napada u odbrani su angažovale oko 900 boraca, čiji broj je drugog dana s pojačanjima narastao na oko 1.500 ljudi, kojima je podršku davalo 36 minobacača i jedna haubica 105 mm, s vrlo ograničenom količinom municije. Snage ARBiH raspolagale su sa 20-ak oruđa za protivoklopnu borbu na bliskom rastojanju. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 250.

[1158] **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 44/1-157, 20. 3. 1993; Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 44/1-158, 20. 3. 1993; Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 44/1-159, 21. 3. 1993.

[1159] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 250.

Na području bihaćke regije nije bilo značajnijih pomaka na bojištu od kraja ljeta 1992. do sredine 1993. godine.[1160] Šira borbena dejstva, planirana nakon formiranja Unsko-sanske operativne grupe ARBiH s ciljem popravljanja operativno-taktičkog položaja na Grabeškom platou i zauzimanja utvrđenih vojnih objekata na njemu, izvođena su tokom jeseni s promjenjivim rezultatima, ali nisu ispunila postavljene ciljeve.[1161] Manje ambiciozna i realnije planirana dejstva, kakva su bila oslobađanje kote Ćorkovača s ciljem obezbjeđenja sjevernog i sjeveroistočnog prilaza Bužimu, izvedena 7. oktobra 1992, ili napad u rejonu Banjana na bosanskonovskom pravcu, izveden 11. januara 1993. godine, rezultirali su efektnim i poticajnim uspjesima.[1162] U ovom periodu snage iz sastava 2. krajiškog korpusa, zauzete aktivnostima na južnoj i jugoistočnoj strani svoje zone odgovornosti o kojima je prethodno bilo riječi, nisu imale izraženu inicijativu prema rijeci Uni. Pritisak na snage 5. korpusa u potpunom okruženju održavale su srpske snage s teritorije Republike Hrvatske. Snagama jednog mehanizovanog bataljona ojačanog jednom tenkovskom četom s područja Banije 27. aprila 1993. izvele su iznenadan i snažan napad na linije odbrane 521. brigade iz Velike Kladuše i ovladale rejonom Bosanska Bojna. Sutradan 28. aprila, konsolidovane snage kladuške brigade s pojačanjima iz drugih jedinica 5. korpusa odbacile su neprijatelja i vratile izgubljene položaje.[1163]

[1160] Ibid., 248.

[1161] Felić, 117-123, 126-131; Dreković, 197-206.

[1162] U napadu na Banjane oslobođeno je 40 kvadratnih kilometara teritorije, likvidirano oko 150 neprijateljskih vojnika i zarobljen bogat ratni plijen: PAT 20/3 mm, dva PAT 20/1 mm, top ZIS 76 mm, tri BsT 82 mm, dva MB 82 mm, 7 MB 60 mm i preko 120 komada pješadijskog naoružanja. Felić, 124 i 137; Dreković, 207 i 211.

[1163] Felić, 140-141.

Sarajevo

Težište aktivnosti srpskih snaga na području Sarajeva krajem ljeta 1992. bilo je na konsolidaciji odbrane nakon pretrpljenih poraza na prostoru Igmana i Trnova tokom jula i augusta i u pripremi odgovora na očekivanu ofanzivu ARBiH.[1164] Precizniji zadaci na prostoru sarajevske i goraždanske regije definisani su na vojno-političkom savjetovanju u zoni SRK, koje je održano 6. septembra 1992. na Jahorini. Zaključeno je da SRK obezbijedi krajnje upornu i odsudnu odbranu na dostignutim linijama, a manevrom snaga, vatre i pogodnim grupisanjem snaga na izabranim pravcima popravi operativni položaj korpusa. U tom cilju trebalo je presjeći komuniciranje snaga ARBiH između Treskavice i Bjelašnice, zatim deblokirati komunikacije: Sarajevo – Trnovo – Dobro Polje, Sarajevo – Srednje – Olovo, Pazarić – Igman, uz zauzimanje bitnih dijelova grada i objekata u njegovoj blizini. U daljem djelovanju trebalo je razbiti snage ARBiH u rejonu Goražda, Foče, Višegrada i stvoriti uslove za aktivna dejstva ka srednjoj Bosni.[1165]

Sredinom septembra jedinice SRK započele su snažne napade u rejonu Žuči da bi pod svoju kontrolu vratile važne zemljišne objekte izgubljene tokom ljetnih borbi. Osim jake artiljerijske podrške i neograničene demonstracije materijalno-tehničke nadmoći, u napadima koji su počeli 18. septembra ujutro pripadnici VRS-a su ispred sebe prema koti Orlić isturili *živi štit* Bošnjaka logoraša iz vogošćanskih logora. Borci 1. korpusa ARBiH su krajnjim naporima i uz velike žrtve uspjeli održati svoje položaje na vrhu brda. Napadi VRS-a na ovom

[1164] Borbe vođene u okviru ove ofanzive pod nazivom „JUG-92“ obrađene su u prethodnom poglavlju. U vezi s ovom operacijom, a nakon povratka iz Londona, Radovan Karadžić je 29. augusta svom komandujućem generalu Ratku Mladiću izdao zapovijest da se po svaku cijenu održe i ojačaju srpske pozicije oko Sarajeva, te da se u tom cilju na sarajevsko bojište prebaci 5.000-6.000 vojnika iz Krajine. Na Mladićevu primjedbu da će biti teško pokrenuti toliki broj ljudi, Karadžić je insistirao da se ovo izvrši, ako bude potrebno i upotrebom policijske sile. **ICTY,** *Bilježnica Ratka Mladića za period od 16.07.1992. do 09.09.1992*, 109.

[1165] **ICTY,** Komanda SRK, Str.pov.broj: 10/74-341, 12. 9. 1992.

pravcu ponavljali su se do 23. septembra bez ostvarenih pomaka na terenu.[1166]

U jutarnjim satima 25. septembra otpočela je artiljerijska priprema, a zatim i napad srpskih tenkova i pješadije na pravcu Stupsko Brdo – Stup. Napadi na području Stupa, Bara i Azića nastavljeni su do kraja septembra i u prvoj polovini oktobra, uz istovremeno ponovno pokretanje jedinica u napade iz pravca Rajlovca i Vogošće prema Žuči.[1167] Na ove aktivnosti SRK jedinice 1. korpusa ARBiH odgovorile su kontranapadom izvedenim 12. i 13. oktobra prema naseljima Bare, Bačići i Azići i ostvarile su određene pomake linija.[1168]

Na drugom kraju grada, iz pravca svojih položaja u krugu namjenske industrije „Pretis“, snage SRK s područja Vogošće, pojačane dobrovoljcima iz SR Jugoslavije, 19. oktobra su izvele masovan pješadijski napad na položaje jedinica 1. korpusa u Hotonju. Napad je uspješno odbijen, a napadačima, od kojih su većina bili dobrovoljci iz SR Jugoslavije, naneseni su veliki gubici u živoj sili.[1169]

[1166] Isturanje živog štita logoraša ispred jurišnika Vogošćanske brigade nastavljeno je sve do 23. septembra. AARBiH, Komanda 13. novosarajevske brigade, *Izvještaj o borbenim dejstvima na brdu "Žuč" dana 18. i 19. septembra 1992. god*, 19. 9. 1992; AARBiH, Komanda 1. korpusa - IKM, *Izvještaj o borbenim dejstvima*, Broj: 14/92, 22. 9. 1992; AARBiH, Komanda 1. korpusa, *Dnevni izvještaj o b/d*, Broj: 19/92, 23. 9. 1992; ICTY, Komanda SRK, *Redovni borbeni izvještaj sa stanjem u 14:00*, Str.pov.broj: 10/74-367, 21. 9. 1992; AARBiH, *Vojno-historijska građa Prve slavne motorizovane brigade (period 1992/93. godina)*, rukopis; AARBiH, Materijali NIP "Vojna iskustva odbrambenooslobodilačkog rata 1992-1995", Lista podataka o b/d: *Odbrana tt 876 Orlić*; Šadinlija, ***Za Sarajevo***, 68-70.

[1167] **AARBiH**, K1K 1/2-7 (Komanda 1. Korpusa, *Izvještaj o borbenim dejstvima*, Broj: 45/92, 27. 9. 1992); K1K 1/2-13 (Komanda 1. Korpusa, *Redovni izvještaj o izvođenju b/d*, Broj: 75/92, 2. 10. 1992); K1K 1/2-19 (Komanda 1. Korpusa, *Redovni izvještaj o izvođenju b/d*, Broj: 123/92, 8. 10. 1992); K1K 1/2-21 (Komanda 1. Korpusa, Redovni izvještaj o izvođenju b/d, Broj: 145/92, 10. 10. 1992); K1K 1/2-22 (Komanda 1. Korpusa, *Redovni izvještaj o izvođenju b/d*, Broj: 156/92, 11. 10. 1992).

[1168] U ovim napadima i tokom odbijanja protivnapada jedinica VRS-a, koji su odmah uslijedili, snage ARBiH uništile su dva tenka i jedan oklopni transporter. **AARBiH**, K1K 1/2-23 (Komanda 1. Korpusa, *Redovni izvještaj o izvođenju b/d*, Broj: 175/92, 12. 10. 1992); **AARBiH**, K1K 1/2-24 (Komanda 1. Korpusa, *Redovni izvještaj o izvođenju b/d*, Broj: 187/92, 13. 10. 1992).

[1169] Od 10 poginulih srpskih boraca, trojica su bili Vogošćani, a za njih sedam morali su organizovati međunarodni transport do mjesta sahrane u Jugoslaviji. Osim poginulih, srpske snage u napadu su imale i 18 ranjenih ljudi. **ICTY**, Komanda

Na spoljnjem prstenu opsade Sarajeva, snage VRS-a su početkom oktobra ispoljile ofanzivna dejstva prema slobodnoj teritoriji Trnova, Hadžića i Igmana.[1170] Do kraja mjeseca i u prvoj polovini novembra napadi na ovom prostoru bili su izvođeni u zahvatu komunikacije Trnovo – Sarajevo i na prilazima Igmanu iz pravca Hadžića.[1171]

Druga polovina septembra bila je također i period intenzivnih napada VRS-a na slobodne teritorije Ilijaša, napose na područje Misoče, kao i na Olovo i naseljena mjesta na slobodnoj teritoriji ove općine. Ovakav razvoj situacije na bojištu nastavljen je i prvih dana oktobra.[1172] Iznenadnim napadom na sela Korita i Karaula 7. oktobra su nanijeli gubitke snagama 1. korpusa iz sastava OpŠO Ilijaš.[1173] Snage 1. korpusa s područja Breze, Ilijaša i Vareša odgovorile su narednog dana, kada su napale i oslobodile sela Zakutnicu i Štit na sjeveroistočnoj, sela

---

brigade Vogošća, *Izvještaj o stanju i borbenim aktivnostima u z/o Vogošćanskog bataljona*, Str.pov.broj: 39/92, 19. 10. 1992; Komanda brigade Vogošća, *Izvještaj o stanju u z/o Vogošćanske brigade*, Str.pov.broj: 41/92, 20. 10. 1992; **AARBiH,** Komanda 1. korpusa, *Dnevni izvještaj o izvođenju b/d*, Broj: 299/92, 19. 10. 1992.

[1170] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 25.

[1171] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 16.10.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-2040, 17. 10. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 03.11.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2174, 3. 11. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 08.11.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2208, 9. 11. 1992.

[1172] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 29.09.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-1834, 30. 9. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 01.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-1867, 2. 10. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 04.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-1885, 5. 10. 1992. U ovim borbama branioci Olova su do 4. oktobra uništili tri tenka i dva samohodna oruđa srpskih snaga.

[1173] Na ovom području tih je dana bilo značajnih problema u snabdijevanju, smjenjivanju boraca i organizaciji odbrane zbog otežanih komunikacija preko Vareša proizašlih iz stava i stalnog ometanja od strane tamošnjeg HVO-a. **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 8.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-1955, 9. 10. 1992.

Trifkoviće i Damjanoviće na južnoj i zapadnoj strani Čemerske planine, te tako opkolile i odsjekle Čemersku planinu od sela Okruglica. Na olovskom pravcu snage VRS-a su nastavile napade na sela Kruševo i Olovske Luke.[1174] Nastavljeni si i napadi na Misoču iz pravca Ilijaša, a položaj njenih branilaca konstantno se pogoršavao. Uz neprekidnu artiljerijsku vatru kojom je mjesto razarano, slijedili su povremeni tenkovski i pješadijski napadi. Snage ARBiH iz sastava TG „Visoko" su do 26. oktobra bile potisnute iz sela Misoča.[1175]

Istovremeno su trajali i napadi na Olovo.Do kraja oktobra branioci Olova u sadejstvu s jedinicama ARBiH s područja Sokoca, Ilijaša i Kladnja uspješno su odbijali napade. U borbama vođenim 28. oktobra zarobljen je jedan tenk, jedno samohodno oruđe „Praga" i više drugih materijalno-tehničkih sredstava.[1176] Nakon toga, snage VRS-a jačine dva oklopno-mehanizovana bataljona 30. oktobra i 1. novembra izvodile su napade pravcima Jelik, Kruševo i Olovske Luke.[1177] Ovaj pritisak trajao je do 11. novembra, kada su snage ARBiH izvršile kontraudar i

[1174] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 8.10.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-1955, 9. 10. 1992.

[1175] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 13.10.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-2022, 14. 10. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 21.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2070, 21. 10. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 24.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2087, 25. 10. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 25.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2089, 26. 10. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 26.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2090, 27. 10. 1992.

[1176] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 28.10.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-2123, 29. 10. 1992.

[1177] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 30.10.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-2137, 31. 10. 1992; **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 1.11.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2151, 2. 11. 1992.

pomjerile liniju odbrane dva kilometra u dubinu neprijatelja, čime je položaj branilaca Olova znatno olakšan.[1178]

S druge strane, s obzirom na strateški značaj Sarajeva i mogućnost da predstojeća zima u gradu pod opsadom donese humanitarnu katastrofu, Štab Vrhovne komande OSRBiH je odmah nakon što je obustavljana operacija „JUG", pristupio planiranju i pripremama nove, do tada najveće i najambicioznije vojne operacije u cilju deblokade Sarajeva, pod kodnim imenom „KOVERTA". Za tako veliki poduhvat bilo je potrebno izvršiti višestruke pripreme koje su započele u oktobru.

Pripreme snaga koje su trebale izvesti operaciju provođene su istovremeno s prestrukturiranjem Armije RBiH u okviru formiranja korpusa. U logističkom smislu trebalo je riješiti pitanje nabavke velikih količina neophodnih materijalno-tehničkih sredstava. Ujesen 1992. bilo je teže nabaviti ratni materijal nego tokom ljeta, a još teže ga je bilo transportovati kroz Hrvatsku i kroz dijelove Bosne i Hercegovine zbog rastućih problema s HVO. U cjelokupne aktivnosti pripreme operacije, organizacione, logističke i druge, bio je uključen sam državni vrh na čelu s predsjednikom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alijom Izetbegovićem.[1179] I pored toga, pripreme su se odvijale dosta sporo.

Spomenute borbene aktivnosti VRS-a preduzete početkom oktobra 1992. na području Dogloda, Azića, Otesa i Briješća, kao i ofanzivna dejstva na širem području Igmana i Trnova, imale su za cilj popravljanje njenog operativno-taktičkog položaja oko Sarajeva i sprečavanje aktivnosti ARBiH na njegovoj deblokadi.[1180] Naređena su i dalja dejstva i dodatno utvrđivanje linija s kojih je grad držan u blokadi.[1181]

[1178] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 11.11.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-2313, 12. 11. 1992.

[1179] **AARBiH**, GŠA 63/2-31 (IKM ŠVK Igman, *Stanje na Igmanu i slobodnoj teritoriji, zapažanja*, januar 1993); ŠVKOSRBiH, *Predsjedniku Predsjedništva gos. Aliji Izetbegoviću - Mostar*, Broj: 02/1091-458, 13. 12. 1992; Ćatić, 210-234.

[1180] **ICTY**, Komanda SRK, *Zapovijest za napad komandanta SRK („Kijevo-92")*, Str.pov.broj: 10/74-395, 1. 10. 1992; Komanda SRK, *Zapovijest za naredna b/d*, Op.str.pov.broj: 10/74-427, 6. 10. 1992.

[1181] **ICTY**, Komanda SRK, *Zapovijest za dalja dejstva Op.broj: 11/92*, Str.pov.broj: 10/74-667, 26. 11. 1992.

Zamisao operacije „KOVERTA“ na igmanskom pravcu, gdje su djelovale snage OG „Igman“ s pojačanjima iz 3. i 4. korpusa, kako ju je do polovine decembra izdefinisala Komanda OG “Igman”, odnosno IKM ŠVK uspostavljen na Igmanu, sastojala se u tome da se glavne snage angažuju na pravcu Jamići – Vrhprača – Ravna planina – Jasik, a pomoćne snage na pravcima Pazarić – Hadžići i Kobiljača – Mostarsko raskršće. Zadatak ovih snaga bio je da brzim prodorom ovladaju: Vrhpračom, Vrelom Prače, Rajskom dolinom, Klancem, Žunovnicom, Batalovim brdom, Kobiljačom, spoje se s ubačenim jedinicama i onemoguće izvlačenje neprijatelja ka Palama, Lukavici, Ilidži i Vogošći.[1182] U skladu s razvojem situacije, došlo je do korekcija u strukturi i rasporedu snaga po pravcima, kao i do korekcije glavnog pravca napada. Zbog toga što na glavnom pravcu prema Ravnoj planini nije bilo moguće uvesti snage IBOG s područja Goražda, to je za dejstvo glavnih snaga određen pravac Jahorina – Trebević.[1183]

Prvobitna zamisao operacije s visočkog pravca, formulisana početkom decembra, sastojala se u tome da se izvrši napad grupišući glavne snage na pravcu s. Goduša – s. Vela – Stjepan polje, a pomoćne snage na pravcu s. Vidovići – Pijesak – s. Zenik.[1184] Do 24. decembra snage na visočkom pravcu su pregrupisane i pojačane, a pravac i cilj napada usklađeni s pravcem i ciljem napada snaga iz Sarajeva. OG „Visoko“, s pridodatim snagama iz sastava 2. i 3. korpusa, glavnim snagama trebala je napadati na pravcu Kralupi – Paljevo – Reljevo, a pomoćnim snagama izvoditi aktivna dejstva na cijeloj liniji dodira s neprijateljem, s ciljem da što prije ovlada dominantnim objektima na pravcu napada i spoji se sa snagama za proboj iz Sarajeva u širem rejonu Reljeva.[1185]

[1182] **AARBiH**, OG „Igman“, *Zapovjest za napad*, 13. 12. 1992.
[1183] **AARBiH**, OG „Igman“, *Objašnjenje na traženi zahtjev*, Str.pov.broj: 02/1516-64, 29. 12. 1992.
[1184] **AARBiH**, OG „Visoko“, *Zapovjest za napad Op. broj 1*, Broj: 01/100-3, 5. 12. 1992.
[1185] **AARBiH**, OG „Visoko“, *Zapovjest za napad Op.broj 2*, Broj: 112-1, 24. 12. 1992.

Dodatni udar i prodor ususret jedinicama iz Sarajeva trebale su ostvariti jedinice grupisane u rejonu sela Gora i Ljetovik, na području Breze. Grupa „GORA“ imala je zadatak da najprije izvrši zarušavanje i zaprečavanje puta Semizovac – Srednje s oba pravca, a zatim da vlastitim izborom pravaca dejstva izvrši napad na Vogošću i oslobodi je, uz spajanje sa snagama koje napadaju iz pravaca Hotonja, Ugorskog i Žuči.[1186]

U jeku navedenih priprema Armije, prvi udar na području grada ipak su izvele snage VRS-a. Napad pješadije podržane tenkovima i snažnom artiljerijom SRK počeo je 1. decembra 1992. prema naseljima Otes i Sokolje. Srpske snage imale su dobar početni uspjeh i prodrle u Sokolje, ali su ih u samom naselju snage ARBiH porazile i odbacile na polazne položaje, uz velike gubitke.[1187] Odbrana jedinica 1. korpusa na Otesu je 4. decembra popustila i srpske snage su zauzele ovo naselje.[1188] Time je cijela odbrana Sarajeva dovedena u kritičnu situaciju i SRK je došao nadomak ispunjenju jednog od najvažnijih ciljeva koji mu je postavljen 1992. godine - presijecanje grada linijom Nedžarići – Stupska petlja – Rajlovac. Nakon toga, Štab Vrhovne komande OSRBiH izdao je naređenje jedinicama da otpočnu dejstva po planu „KOVERTA“.[1189]

Na unutrašnjoj strani prstena opsade Sarajeva, snage 1. korpusa započele su napad na platou Žuči. Cilj napada na ovom pravcu bio je proboj linija opsade i napredovanje prema Vogošćanskoj petlji, ususret snagama ARBiH koje su 6. decembra otpočele dejstva iz pravca Visokog prema Ilijašu i Vogošći.[1190] Ove snage su u periodu od 5. do 16. decembra potisnule neprijatelja i ovladale selima Smiljevići i Jezera,

---

[1186] Sastav grupe: Odred „Gora“ OpŠO Breza, pojačan snagama po jednog bataljona iz sastava 2. i 3. korpusa **AARBiH**, ŠVKOSRBiH, *Naređenje za borbu*, Str.pov. broj: 02/1516-27, 11. 12. 1992.

[1187] **AARBiH,** Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 1226, 1. 12. 1992.

[1188] **AARBiH,** Komanda 1. korpusa, *Razvoj b/d na Otesu u vremenu od 1. do 4.12.1992. godine, Izvještaj*, Str.pov.broj: 1383, 11. 12. 1992.

[1189] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Komandantu OG IGMAN (na ličnost Vehbije Karića)*, Broj: 02/1091-433, 4. 12. 1992.

[1190] **AARBiH**, OG Visoko, *Borbeni izvještaj*, Broj: 01/102-2, 6. 12. 1992.

te dominantnim objektima k. 850, Vis, k. 830, Golo brdo i prostorom između njih, čime su u potpunosti zadominirale platoom Žuči.[1191]

Zbog mnogobrojnih problema u organizaciji i logisticiranju nije bilo moguće odmah pokrenuti napadna dejstva na svim pravcima koji su planirani u okviru operacije „KOVERTA“. Kao najraniji mogući termin početka istovremenih dejstava na svim pravcima određen je 18. decembar 1992.[1192] Tada su snage OG „Visoko“ izvršile napad pravcem Visoko – Bioča – Reljevo i pravcem Breza – Ilijaš – Semizovac. Snage OG „Igman“ izvršile su napad pravcem Aleja – Ilidža – Vrelo Bosne i iz više pravaca napale Hadžiće, a Jahorinsko-trebevićkim pravcem izbile na liniju Babine vode – Kijevska paljika – Prestrugane klade.[1193]

Kada je istovremeni napad snaga na spoljnjem prstenu opsade najzad započeo, pokazalo se da opet nije bilo dovoljno koordinacije i dobrog planiranja, jer u tom trenutku snage iz grada, već u dobroj mjeri iscrpljene dotadašnjim dejstvima, nisu mogle napasti potrebnim intenzitetom. Napad je izvršen s linija Nedžarići – Ilidža i Hrasno Brdo – Trebević. Nije ostvaren napredak. Napade iz okruženja, vrlo ograničenog intenziteta, 1. korpus izvršio je i 20. decembra.[1194] Snage OG „Igman“ su 25. decembra bez uspjeha obnovile napad pravcem Klanac – Tvrdimići – Pavlovac.[1195]

Snage ARBiH na pravcu Visoko – Ilijaš – Vogošća su 28. decembra zauzele objekat Višegrad i ušle u selo Gornja Bioča, čime je bila probijena odbrana VRS-a prema Ilijašu. Kako je izostalo pravovremeno sadejstvo ostalih jedinica OG „Visoko“, nije došlo

---

[1191] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 1407, 13. 12. 1992; Komanda 1. mbr, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01-143/92, 14.12. 1992; Komanda 1. mbr, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01-144/92, 15. 12. 1992; 1/1. mbr, *Izvještaj 1. mehanizovanog bataljona sa ratišta Žuč, kota 850, Golo brdo i Perivoj od 5.12.1992. godine do 31. 12. 1992. g*, Str.pov.broj: 03- /92, 31. 12. 1992; Komanda 1. mbr, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01-145/92, 16. 12. 1992.

[1192] **AARBiH**, ŠVKOSRBiH, *Naređenje*, Str.pov.broj: 02/1516-37, 16. 12. 1992.

[1193] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 27.

[1194] **AARBiH,** Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 1488, 20. 12. 1992.

[1195] Šadinlija, ***Za Sarajevo***, 91.

do eksploatacije uspjeha, a snage koje su izvršile prodor našle su se u poluokruženju te su se uz pretrpljene velike gubitke morale izvući na polazne položaje.[1196]

S približavanjem kalendarskog kraja prve ratne godine, jenjavao je i ovaj pokušaj oslobađanja Sarajeva ispod surove opsade u koji su polagane velike nade, bez postignutog cilja, mada s određenim rezultatima na pojedinim pravcima. Period druge polovine januara 1993. obilježio je gubitak nekoliko dostignutih položaja OG „Visoko" sjeverno od Semizovca, što je označilo i definitivni kraj operacije deblokade Sarajeva.[1197]

Na ovom dijelu sarajevskog bojišta, u zoni OG „Visoko", borbena dejstva nastavljena su i tokom februara. Nakon intenzivnog artiljerijskog djelovanja po položajima ARBiH u rejonima Ravnog Nabožića, Taračin-Dola, Solakovića, Ljubine i Korita, snage VRS-a su 15. februara izvršile opći napad i poslije višesatnih borbi zauzele objekat Lipa i sela Čepiljače i Pomeniće, koja su spalile. Jedinice ARBiH koje su držale u blokadi put Semizovac – Srednje bile su prinuđene da se povuku.[1198]

Napadi VRS-a nastavljeni su do kraja februara, a početkom marta 1993. postali su još intenzivniji.[1199] Snage ARBiH uspjele su u značajnijoj mjeri odgovoriti na ovu ofanzivu tek 4. marta, kada su jedinice OG „Visoko" s pojačanjima iz sastava 3. korpusa izvele napad na liniji Dobranjsko brdo – Čelin – Župča – Salkanov han – Popovići.[1200] Nakon toga, snage VRS-a su, kombinujući artiljerijska i pješadijska dejstva i koristeći helikoptere za dovlačenje svježih snaga, do 11. marta ovladale linijom Komin – s. Ratkovci – Spasovnica – Pustenjak. Snage OG

[1196] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 28.

[1197] **AARBiH**, GŠA 43/1-(1-4) (ŠVK, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji, presjek situacije*, 1-30. 1. 1993).

[1198] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-88, 16. 2. 1993; Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-90, 17. 2. 1993.

[1199] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/5-118, 3. 3. 1993.

[1200] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-120, 4. 3. 1993.

„Visoko“ povukle su se na rezervne položaje i organizovale odbranu, koju su srpske snage 14. marta razbile na pravcima Pijesak – s. Vidovići i Dolovsko brdo – Spasovnica.[1201]

Ofanziva VRS-a u zoni OG „Visoko“ nastavljena je s težištem napada u rejonu Ravni Nabožić. Zbog nemogućnosti Komande 1. korpusa da u datoj situaciji efikasno utiče na organizaciju odbrane na ovom dijelu bojišta, OG „Visoko“ je izašla iz sastava 1. i ušla u sastav 3. korpusa ARBiH. Problemi odbrane ovog područja time nisu riješeni. U teškim borbama vođenim do 26. aprila 1993. godine, uz snažnu artiljerijsku podršku i jake oklopno-mehanizovane snage koje su napadale pravcima Ilijaš – Semizovac – Korita i Ilijaš – Župča – Breza, snage VRS-a uspjele su zauzeti Ravni Nabožić, Taračin-Do i Kameničku stijenu.[1202]

Snage VRS-a su, nakon što je okončana operacija „KOVERTA“, intenzivirale napade i po linijama odbrane 1. korpusa u gradu Sarajevu. Jak pješadijski napad, pojačan s dva tenka T-55 i jednim oklopnim transporterom, izvele su 28. januara iz pravca Zabrđa i kasarne Rajlovac prema Lemezovom brdu.[1203] U jutarnjim satima 14. februara otpočele su pregrupisavanje i koncentraciju oklopnih i pješadijskih snaga iz više pravaca prema Azićima. Napadu je prethodila jaka artiljerijska priprema, nakon čega su srpske snage uspjele preći rijeku Dobrinju i zauzeti položaje ARBiH u tom rejonu.[1204] Na ovom dijelu bojišta ponovo su napale 18. februara. Napad je odbijen nakon što su napadaču uništena dva tenka i naneseni gubici u živoj sili.[1205] Neprekidna artiljerijska dejstva i jake oklopne snage su ponovljenim napadima do kraja ugrozile

[1201] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-134, 12. 3. 1993; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-139, 14. 3. 1993.

[1202] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-250, 28. 4. 1993.

[1203] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja za dan 28.01.*, Str. pov.broj: 05/6-53, 29. 1. 1993.

[1204] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-87, 15. 2. 1993.

[1205] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-93, 18. 2. 1993.

odbranu 1. korpusa na ovom području, ali je ona ipak izdržala.[1206] Snage ARBiH su ograničenim napadima na pojedinim pravcima pokušavale olakšati odbranu grada u rejonima Stupa i Azića.[1207]

Jači napadi oklopno-mehanizovanih snaga VRS-a na linije odbrane Sarajeva izvedeni su u drugoj polovini marta na pravcu Zabrđe – Lemezovo brdo – Sokolje, gdje su nakon uporne borbe odbačene na polazne položaje,[1208] te ponovo u rejonu Stupa gdje su uspjele pomjeriti položaje branilaca u rejonu Pijačne ulice.[1209]

U zoni OG „Igman“ sve do 17. marta nije bilo znatnijih borbenih dejstava, kada su u jutarnjim satima srpske snage otpočele snažan napad artiljerijom, tenkovima i pješadijom u rejonu ilidžanskog naselja Donji Kotorac, gdje su napadači ušli u prve kuće. U popodnevnim satima, uz podršku artiljerije, jedinice ARBiH izvršile su protivnapad i povratile izgubljene položaje.[1210] Snage VRS-a su 18. aprila u ranim jutarnjim satima počele jak artiljerijski atak na hadžićka naselja Pazarić i Tarčin, gađajući vojne i civilne ciljeve, a na pravcu Drozgometva – Oštrik – Košćan izvršile su napad oklopno-mehanizovanim i pješadijskim snagama. Napad je odbijen, a napadaču je uništen jedan tenk i naneseni gubici u živoj sili.[1211]

[1206] Veliki doprinos u tome predstavljala su protivoklopna sredstva, koja su prikupljena u OG „Igman“ i koja su borci hrasničke 4. mtbr u rizičnoj akciji unijeli u grad preko aerodromske piste. U grad je unesen lanser i 5 raketa “Crvena strijela“, 3 „Zolje“, 6 kumulativnih mina za RPG, 4 kontejnera za „Osu“. **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-98, 21. 2. 1993.

[1207] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-99, 21. 2. 1993; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-54, 29. 1. 1993; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/7-58, 31. 1. 1993.

[1208] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-152, 20. 3. 1993.

[1209] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-151, 19. 3. 1993; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-153, 20. 3. 1993.

[1210] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-146, 18. 3. 1993.

[1211] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-220, 18. 4. 1993; Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-223, 19. 4. 1993.

Sukob s HVO je u proljeće 1993. vezao slobodne snage operativnih grupa „Visoko“ i „Igman“, kao i snage iz sastava 3. i 4. korpusa ARBiH koje su tokom decembra i januara bile angažovane u operaciji deblokade Sarajeva. Osim toga, HVO nije dopuštao nikakvo snabdijevanje Oružanih snaga RBiH preko teritorije koju je kontrolisao tako da nije bilo moguće, u eventualnom oživljavanju operacije deblokade Sarajeva, angažovati znatnije snage sa spoljne strane prstena opsade, a i mogućnosti efikasne odbrane dostignutih položaja bile su dovedene u pitanje.[1212] Štab Vrhovne komande OSRBiH i Komanda 1. korpusa su ipak planirali i, u okvirima datih mogućnosti, pripremali novu operaciju deblokade Sarajeva.[1213] Cijeli plan se do kraja maja sveo na pokušaj da se koncetracijom snaga i sredstava izvrši proboj na trebevićkom pravcu.[1214] Napad je izveden 30. maja. Nakon artiljerijske pripreme, snage ARBiH su probile neprijateljsku liniju i ovladale dijelom Vidikovca i bob-staze. Nakon toga su zaustavljene i snažnom artiljerijskom vatrom uz velike gubitke vraćene na polazne položaje.[1215]

Ovo je bilo bolno suočavanje s činjenicom da Armija RBiH nije u stanju izvršiti proboj opsade Sarajeva i da će u danima koji slijede glavno pitanje biti odsudna odbrana postojećih linija. Snage VRS-a upravo su se približavale Sarajevu u najvećem i najozbiljnijem napadu na glavni grad Bosne i Hercegovine koji je izveden tokom cijelog rata.

[1212] Šadinlija, ***Za Sarajevo***, 103.

[1213] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Zapovijest za napad Op. broj 2*, Str.pov.broj: 05/7-227, 5. 5. 1993.

[1214] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Izvođenje aktivnih borbenih dejstava, Naređenje*, Str.pov.broj: 05/7-247, 26. 5. 1993.

[1215] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Informacija o toku današnjih b/d*, Str.pov.broj: 05/6-319-1, 30. 5. 1993. U napadu je poginulo 29 i teško ranjeno 36 boraca ARBiH. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 329.

Podrinje

Direktivom izdatom početkom augusta 1992. godine zadaci srpskih snaga u Podrinju nisu bili posebno izdiferencirani i, kao što smo prethodno objasnili, u tom trenutku nisu bili na vrhu liste prioriteta. Kao zadatak IBK, uz primarne zadatke u Posavini i na majevičkom pravcu, za područje srednjeg Podrinja navedeno je da trebaju „razoružati i razbiti preostale ustaške snage". U gornjem Podrinju, zadatak SRK i HK bio je da zauzmu Goražde i Trnovo i uspostave kontrolu komunikacija koje ih povezuju s Hercegovinom.[1216] Koncentracija i aktivnosti snaga VRS-a na drugim područjima, kojima je dat prioritet u vrijeme priprema i održavanja Londonske konferencije, olakšali su napore Armije RBiH u Podrinju. Tokom augusta i septembra njene snage na području Goražda oslobodile su cijelu teritoriju ove općine i značajne teritorije susjednih općina gornjeg Podrinja. Krajem septembra, nakon uspješnih borbi u rejonu Podravanja, ostvaren je i fizički spoj slobodnih teritorija Srebrenice i Žepe.[1217]

Sličan trend razvoja borbenih dejstava potrajao je i tokom oktobra. Snage ARBiH s prostora Hrenovice oslobodile su naselje Prača i stavile pod kontrolu veći dio teritorije na desnoj obale rijeke Prače.[1218] U drugoj polovini oktobra uspješna borbena dejstva izvodile su snage ARBiH u rejonima sela Meremišlje, Kaoštice, Gornja i Donja Lijeska i Kočarim, na području Višegrada, te u rejonima Pešurići, Šaran, Dub, Šljivno i Kamen na području Rogatice.[1219]

[1216] **ICTY**, GŠ VRS, *Direktiva za dalja dejstva Op.br. 3*, Str.pov.broj: 02/5-92, 3. 8. 1992.

[1217] Mašić, 88.

[1218] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 19.10.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-2057, 20. 10. 1992.

[1219] Na području Višegrada, snage ARBiH su kod sela Meremišlje 16. oktobra iznenadnom akcijom uništile jedan tenk, četiri PAT-a, jedan PAM, likvidirale veći broj neprijateljskih vojnika i zarobile kamion municije. **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 16.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2040, 17. 10. 1992. **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 20.10.1992. godine*,

Na području srednjeg Podrinja napadi srpskih snaga artiljerijom po položajima branilaca i po civilnom stanovništvu slobodne teritorije početkom oktobra bili su svakodnevni. U napadima na civile korišteni su i lahki avioni poljoprivredne avijacije, iz kojih su po naseljima bacane jake eksplozivne naprave. Teritorija Bosne i Hercegovine tučena je vatrom s artiljerijskih položaja Vojske Jugoslavije na teritoriji Srbije, u rejonima Tare i Perućca.[1220]

Intenzivirani su napadi VRS-a na Kamenicu, koji su nakon nekoliko dana proširili na Cersku i Konjević-Polje. Ofanziva na Cersku izvedena je, uz upotrebu jakih pješadijskih i oklopnih snaga, te borbenih helikoptera, na svim prilazima njenoj slobodnoj teritoriji, od Kaldrmice, preko Skugrića, Gornje Mahale, Metaljke, Nišave, Grobića, do Gobelja.[1221] S pristiglim pojačanjima iz Glogove i Konjević-Polja, snage ARBiH su 13. oktobra preduzele kontranapad u rejonu Oštri vrh – Metaljka, u kojem su srpskim snagama naneseni značajni gubici i zarobljen jedan tenk T-55.[1222] Nakon toga uslijedio je novi napad srpskih snaga koje su do 20. oktobra ovladale objektom Grobić i uspostavile liniju Potajnik – Grobić – s. Metaljka s međuprostorom

---

Pov.broj: 02/340-2061, 21. 10. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 29.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2124, 30. 10. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 29.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2124, 30. 10. 1992; ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 30.10.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2137, 31. 10. 1992.

[1220] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 01.10.1992. godine*, Str.pov. broj: 02/401-141, 2. 10. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 02.10.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/401-142, 3. 10. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 30.10.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/401-170, 31. 10. 1992; GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 31.10.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/401-169-a, 1. 11. 1992.

[1221] Šemsudin Šemso Salihović, ***Nikad ne zaboravi Cersku***, Sarajevo, 2008, 158-159.

[1222] Ibid., 162.

Nišave.[1223] Grčevite borbe za odbranu ovog dijela slobodnog teritorija vođene su sve do 26. oktobra na Previli, Aganovića brdu, Marinim barama, Grobiću, Metaljki, Pahljevićima i Bakračima, tokom kojih su snage ARBiH vratile izgubljene položaje i neprijatelju nanijele značajne gubitke.[1224]

Dok su trajali napadi srpskih snaga na slobodnu teritoriju oko Srebrenice, snage ARBiH na području Žepe i Goražda iskazivale su inicijativu. Snage s područja Žepe 1. novembra su borbom pomjerile linije odbrane šest kilometara naprijed, oslobodivši sela Kuvaće, Plane i Podžepu, nanijevši pri tome neprijatelju velike gubitke.[1225] U nastavku dejstava oslobodile su cijelo područje Žepe i ostvarile napredovanje prema Han-Pijesku.[1226] Snage ARBiH na slobodnoj teritoriji sa centrom u Goraždu, početkom novembra organizovane u Istočnobosansku operativnu grupu (IBOG), stigle su 4. novembra nadomak HE Višegrad, presjekle komunikaciju Višegrad – Rogatica preko planine Sjemeč i u dolinama rijeka Drine i Prače. Preduzeta su i napadna dejstava na pravcu Čajniča.[1227]

Početkom novembra snage VRS-a počele su s ofanzivom širih razmjera prema Podrinju. Jakim snagama iz sastava SRK i HK pokušale su ostvariti fizički spoj ovih korpusa i prekinuti kopneni koridor za Goražde. Na ključnu tačku kopnenog koridora do Goražda, prevoj Grebak na slobodnoj teritoriji općine Foča, snage VRS-a započele su napad iz pravca Previle 5. novembra. U naredna dva dana napad je pojačan i koordiniran sa snagama koje su napadale iz pravca Jahorine, Miljevine i Dobrog Polja. Do 10. novembra srpske snage izbile su na liniju

[1223] **ICTY**, Prva birčanska brigada - 3. pb Vlasenica, *Redosled aktivnosti*.

[1224] Orić, 166.

[1225] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 1.11.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-2151, 2. 11. 1992.

[1226] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 8.11.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-2208, 9. 11. 1992.

[1227] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 4.11.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-2187, 5. 11. 1992.

Golubovo brdo – Osija – Kremenac – Smječa – Jabuka – Kacelj. Do 11. novembra snage 1. fočanske brigade ARBiH zaustavile su dalje napredovanje neprijatelja, ali su snage VRS-a do tada, osvojivši Kacelj i izvršivši spoj snaga SRK i HK na pravcu Jahorina – Previla, presjekle put Grebak – Zorovići, odnosno koridor za Goražde.[1228] Do kraja novembra snage IBOG uspjele su aktivnim dejstvima ponovo uspostaviti ovaj koridor.

Napad VRS-a na slobodnu teritoriju Kamenice početkom novembra rezultirao je gubitkom položaja ARBiH, a zvornička Kamenica je po treći put od početka rata zapaljena.[1229] Upravo u ovo vrijeme na slobodnoj teritoriji Cerske boravila je delegacija OpŠO Srebrenica i dogovorila dalje uvezivanje snaga odbrane, što je rezultiralo formiranjem komande oružanih snaga „Subregije Srebrenica", na slobodnim teritorijama općina Srebrenica, Bratunac, Zvornik i Vlasenica, za čijeg je komandanta postavljen Naser Orić.[1230] Odmah po donošenju odluke o objedinjavanju, združene snage subregije izvele su napadna dejstva kojima je ponovo oslobođeno područje Kamenice i srpske snage u potpunosti odbačene na njihove prethodne položaje.[1231]

Srpske snage su i dalje djelovale artiljerijom s vatrenih položaja na teritoriji Srbije, na Tari i u rejonu HE Perućac, te bombama i eksplozivnim napravama bacanim iz lahkih aviona s područja Srbije, čiji su glavni efekti bili razaranje stambenih objekata i stradanje civilnog stanovništva.[1232]

[1228] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 10.11.1992. godine*, Pov. broj: 02/340-2256, 11. 11. 1992; K1K 1/2-55 (Komanda 1. Korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Broj: 763/92, 12. 11. 1992); ŠVK OSRBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 13.11.1992. godine*, Pov.broj: 02/340-2360, 14. 11. 1992.

[1229] Salihović, 164.

[1230] Mašić, 88-89; Orić, 167.

[1231] **ICTY**, Komanda 1. bričanske pješadijske brigade, *Ratni dnevnik knjiga 1 (od 19.05.92.)*, 10; Mašić, 89.

[1232] Dejstvujući eksplozivnim napravama bačenim iz dva mala aviona poljoprivredne avijacije po Konjević-Polju i Cerskoj, 9. novembra je ubijeno 15 civila, žena i djece. **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 09.11.1992. godine*, Str.

Već smo istakli da su zadaci koje je Glavni štab VRS-a, nakon analize situacije nastale početkom rada mirovne konferencije pod predsjedavanjem Vancea i Owena i objelodanjivanjem njihovog koncepta mirovnog rješenja te nakon sagledavanja ukupnog razvoja operacija na ratištu, postavio pred Drinski korpus u *Direktivi broj 4*, eksplicitan i nedvosmislen iskaz genocidne namjere prema bošnjačkom stanovništvu Podrinja. U vlastitim dokumentima koji definišu organizaciju i nosioce borbenih dejstava kojima će biti izvršeni postavljeni zadaci, komandant DK u potpunosti je preuzeo i ponovio iskaz genocidne namjere sadržan u direktivi svoje pretpostavljene komande. U svojoj odluci napisanoj 24. novembra 1992. on navodi da će snage Drinskog korpusa VRS-a „glavnim snagama i sredstvima uz primjenu aktivnih dejstava nanositi neprijatelju što veće gubitke, iznurivati, razbiti ga ili prisiliti na predaju, *a muslimansko stanovništvo prisiliti da napusti prostor Cerske, Žepe, Srebrenice i Goražda*". Osim toga snage DK su trebale osposobiti za saobraćaj komunikaciju Milići – Konjević-Polje – Zvornik i otvoriti koridor prema istočnoj Hercegovini. Pomoćnim snagama odsudno braniti Višegrad (branu), Zvornik i koridor Sokolac – Vlasenica – Šekovići – Caparde – Zvornik.[1233] Ofanziva srpskih snaga na slobodnu teritoriju u srednjem Podrinju, preduzeta na osnovu spomenutih akata rukovođenja i komandovanja, započeta tokom novembra i okončana sporazumom o demilitarizaciji Srebrenice, nosila je po sukcesivnim fazama kodne nazive „PROBOJ", „PESNICA" i „UDAR".[1234] Neki izvori ova borbena dejstva zbirno nazivaju operacijom „PODRINJE-93".[1235]

Borbena dejstva vođena tokom novembra predstavljala su pokušaje VRS-a da popravi vlastite taktičke položaje i iscrpi snage ARBiH u

pov.broj: 02/422-178-a, 10. 11. 1992; Od dejstva artiljerije Vojske Jugoslavije s navedenih položaja u Srbiji 13. novembra u Potočarima je ubijeno šest i ranjeno više civila. **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine za period od 24 sata dana 13.11.1992. godine*, Str.pov.broj: 02/422-182-a, 14. 11. 1992.

[1233] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Odluka za dalja dejstva*, Str.pov.broj: 2-126, 24. 11. 1992.

[1234] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Analiza operacija „PESNICA"*.

[1235] Borojević i Ivić, 247-248. Autori se u svojoj knjizi ne pozivaju na izvore za ovakav naziv operacije, ali se po opisu dejstava, vremena i prostora nesumnjivo njihov tekst odnosi na prethodno navedene operacije srpskih snaga.

odbrani, s ciljem stvaranja pretpostavki za odlučujući napad.[1236] Početkom decembra, komandant DK donio je odluku za otpočinjanje takvog napada, pri čemu je svoje glavne snage, s pojačanjima iz 1. KK, 2. KK i IBK, usmjerio ka rejonima Pobuđa, Glogove planine i zahvatu komunikacije Nova Kasaba – Konjević-Polje - Drinjača, s ciljem njihovog zauzimanja, a kao zadatak pomoćnim snagama dao je obezbjeđenje rudnika boksita u Milićima i zauzimanje Cerske i Kamenice.[1237]

Ovi odlučniji koraci u Podrinju bili su povezani s razvojem pregovaračkog procesa u okviru MKBJ-a, te općom klimom i aktivnostima međunarodne diplomatije tokom decembra 1992. godine, o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju. Iz njih je potekla potreba srpskog rukovodstva da zauzme teritoriju u Podrinju prije nego što ozbiljno počnu najavljeni pregovori o mapama provincija, o čemu svjedoči naređenje da se prije otpočinjanja borbenih dejstava cjelokupni sastav jedinica VRS-a upozna sa značajem i ciljem konkretnih aktivnosti i istakne da njihov uspjeh ima ogromni značaj za srpski narod ovoga prostora, pa i šire.[1238] Procjene srpskog vojnog vrha predviđale su mogućnost ograničene vojne intervencije Zapada, u formi vazdušnih ili raketnih udara po artiljerijskim položajima, objektima veze ili komandnim mjestima, koja su očekivana oko sredine decembra. Procjenjivali su da je suština nastojanja „muslimanskih i hrvatskih snaga“ da prežive do proljeća i da dočekaju vojnu intervenciju Zapada. Komandant DK je stoga naredio energično i hitno izvršenje svih zadataka postavljenih ranije s ciljem zauzimanja Cerske, Srebrenice, Žepe i Goražde, i to urgentno u dijelu koji se odnosi na Pobuđe, Cersku i Konjević-Polje. Na preostalom dijelu teritorije Podrinja trebalo je što više razbiti snage ARBiH, tako da ukoliko dođe do intervencije, zapadne sile nemaju u njima siguran oslonac.[1239]

[1236] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Pripremno naređenje Op.br. 1*, 19. 11. 1992.

[1237] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Odluka za oslobađanje: Pobuđe, Konjević Polje i Cerska*, Str.pov.broj: 2-198, 8. 12. 1992.

[1238] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Odluka za oslobađanje: Pobuđe, Konjević Polje i Cerska*, Str.pov.broj: 2-198, 8. 12. 1992.

[1239] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Preduzimanje mjera za odbranu od vojne intervencije stranih zemalja protiv Republike Srpske*, Naređenje, Str.pov.broj: 2-212, 11. 12. 1992.

I pored velikih ambicija i značajnih srpskih snaga angažovanih u napadu, te njihove moralne i materijalne pripreme, decembarske borbe obilježene su velikim pobjedama ARBiH u Podrinju. U borbenim dejstvima izvođenim u periodu od 13. do 17. Decembra 1992. snage ARBiH oslobodile su sela Andrići, Sase, Koštanovci i Laskovac, koja su pripadala teritoriji Srebrenice, te bratunačka sela Biljača, Bjelovac, Kunjerac, Sikirići, Loznička Rijeka, Zalužje i Voljavica. Linije odbrane i slobodna teritorija pomaknuti su na udaljenost tri kilometra od centra Bratunca. Zaplijenjeno je mnogo materijalno-tehničkih sredstava i više tona hrane.[1240] I tokom ovih borbi artiljerijsku podršku srpskim snagama davale su jedinice Vojske Jugoslavije s desne obale Drine.

Nakon kratkotrajnog predaha i pregrupisavanja, snage ARBiH nastavile su s napadom i poslije trodnevnih borbi 24. decembra 1992. ovladale Glogovom, općina Bratunac. Područje Kravice, jakog uporišta srpskih snaga, time je došlo u faktičko okruženje. Zbog toga su snage VRS-a preduzele promptni kontranapad na Glogovu iz pravca Kravice i Bratunca, na Konjević-Polje iz pravca Šiljkovića i na Voljavicu iz pravca Pobrđa.[1241]

Ova borbena dejstva izvođena su u periodu u kojem su srpske snage bile znatno razvučene. Već smo naveli borbena dejstva na području Gradačca u kojima su u prvoj polovini decembra jedinice ARBiH i HVO imale većih uspjeha. U isto vrijeme oslobođena je značajna teritorija na području Zavidovića, a jaka srpska ofanziva na prostoru Maglaja i Novog Šehera nije davala očekivane rezultate. Na području Sarajeva, također od strateškog značaja po ratne ciljeve VRS-a, u toku je bila operacija ARBiH „KOVERTA“. U Podrinju su snage IBOG 21. decembra započele napad znatnim snagama u pravcu Foče. Iako je udar ovih snaga, do kojeg je trebalo doći na jahorinskom pravcu u okviru operacije „KOVERTA“ i koji je na dosta nejasan način preusmjeren u pravcu Foče, imao veliki početni uspjeh, u naredna dva dana je zaustavljen.[1242]

[1240] Zaplijenjen je VBR, oklopni transporter, tenk T-34, više MB-82 i 60 mm, više PAM, PM i drugih sredstava. Mašić, 89; Orić, 168.

[1241] Orić, 169; Mašić, 90.

[1242] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 28.

Ove činjenice, uz pobjednički zamah jednica ARBiH iz srednjeg Podrinja, objašnjavaju zašto srpski protivnapad nije dao rezultate. Desilo se upravo obrnuto. Nakon odbijanja napada, snage ARBiH su ponovo preuzele inicijativu i borbenim dejstvima u zahvatu komunikacije Bratunac – Kravica, u periodu od 3. do 9. januara oslobodile sela Šiljkoviće, Kravicu, Kajiće, Popoviće, Očenoviće, Gornju i Donju Branu i Banjeviće i tako ostvarile nesmetanu fizičku vezu svih slobodnih teritorija u srednjem Podrinju.[1243]

Kao što su pokušavali motivisati svoje borce ističući značaj zauzimanja Cerske i ostalih slobodnih teritorija Podrinja, koji je proizlazio iz perspektive mirovnih pregovora, komande srpskih snaga su i pretrpljene poraze u Podrinju pokušavale objasniti i opravdati istim razlozima.[1244] Ovi porazi bili su i razlog da komande VRS-a koriguju svoje operativne planove, s ciljem da djelovanjem svojih glavnih snaga na pravcu Milići – Nova Kasaba – Konjević-Polje, a ostalim snagama vezujući što veće snage ARBiH, ponovo rasijeku njihovu koncentraciju stvorenu spajanjem slobodnih teritorija i odvoje prostor Srebrenice od Cerske, ovladaju komunikacijom Milići – Konjević-Polje – Zvornik, a zatim postepenim razbijanjem neprijatelja ostvare preostale ciljeve.[1245]

Napad na slobodnu teritoriju Cerske, Konjević-Polja i Kamenice iz pravca Zvornika, Šekovića, Vlasenica, Milića i Bratunca počeo je 13. januara. Težište napada bilo je na Cersku i Kamenicu, gdje su vođene

[1243] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 03.01. - 09.01.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594/4, 10. 1. 1993; **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/4-14, 7. 1. 1993; Mašić, 90.

[1244] Rasulo srpskih snaga nastalo nakon pada Kravice, komandant DK objašnjavao je Mladiću sljedećim riječima: „Ja i moja Komanda ulažemo maksimalne napore da održimo postojeće položaje, ali nažalost svi koji mogu pobjeći preko Drine jedva čekaju da turčin zapuca i da bez ikakvog otpora daju se u bijeg. Napuštaju se kompletni položaji uz iznalaženje najbanalnijih razloga. Nakon saznanja stanovništva da ove teritorije (teritorija Birča) su u kombinaciji da potpadnu pod muslimane, došlo je do totalne erozije borbenog morala, što ima vrlo teške posledice po vođenje borbe“. **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Izvještaj*, Str.pov. broj: 01/4-15, 7. 1. 1993.

[1245] **ICTY**, GŠ VRS, *Izvođenje operacije „PESNICA“, Naređenje*, Str.pov.broj: 02/2-22, 10. 1. 1993.

danonoćne borbe.[1246] Teške borbe vođene su do 17. januara na pravcu Musići – Stupanj. Napade je pratila intenzivna propaganda putem bačenih letaka i emitiranih poruka na radiotalasima o sigurnom koridoru za Tuzlu preko Crnog vrha, kojim VRS garantuje prolaz stanovništvu Kamenice i Cerske. Jedan broj boraca i civila nasjeo je na propagandu i krenuo prema Tuzli. Prve noći srpske snage su propustile kolonu, a naredne noći su postavile zasjede i presjekle put. Dio druge kolone uspio se probiti prema Tuzli, dio je uništen i zarobljen, a dio se vratio.[1247]

Snage ARBiH su na ove napade odgovorile na istočnom dijelu slobodne teritorije, tako što su 16. januara napredovale do mosta u Skelanima, izbivši privremeno na državnu granicu, da bi u nastavku borbenih dejstava do 20. januara 1993. zauzele selo Jezero i desetak okolnih naselja. Ovim je slobodna teritorija u srednjem Podrinju uvećana za novih 100 kvadratnih kilometara i dosegla svoj ratni maksimum površine od 900 kvadratnih kilometara.[1248]

I u zoni odgovornosti IBOG snage ARBiH su izvršile prodor prema državnoj granici, kada su 22. januara napale na pravcu Brodar – Rudo, u potpunosti razbile snage VRS-a i potisnule ih nadomak Setihova.[1249]

Uz sve akumulirane motive za ofanzivu u Podrinju i s tim ciljem naređene mjere, o kojima je bilo riječi, a koje nisu davale očekivane rezultate, poraz i gubitak Jezera i izlazak snaga ARBiH na državnu granicu bili su kulminacija frustracije srpskog vojnog vrha, pa su u tom smislu preduzeli odlučne korake. Borbenim naređenjem izdatim

---

[1246] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/4-31, 16. 1. 1993.

[1247] Mašić, 97; Salihović, 181. Salihović tvrdi da su zarobljenici iz kolona koje su išle u pravcu Tuzle pomogli srpskim snagama u zauzimanju Cerske, jer su dali informacije o linijama odbrane, snazi i slabostima branilaca. Za neke tvrdi da su kao vodiči narednih dana neposredno vodili srpske snage u napadima na Cersku.

[1248] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/4-31, 16. 1. 1993; **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 17.01. - 23.01.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594/14, 24. 1. 1993; **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/4-39, 20. 1. 1993; Mašić, 91.

[1249] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja za 22.01.*, Str.pov. broj: 05/6-40, 23. 1. 1993.

22. januara 1993. postavljen je cilj da se što hitnije „u potpunosti očisti lijeva obala r. Drina od snaga neprijatelja, tako da se objekti uz Drinu ne mogu tući ni artiljerijskom vatrom". Da bi to postigao, komandant Glavnog štaba VRS odlučio je grupisati glavne snage na pravcu Bratunac – Potočari – Srebrenica – rudnik boksita (s. Gunjaci), a pomoćne snage na pravcu s. Skelani – s. Osmače – s. Zeleni Jadar – Srebrenica. Ove snage trebale su razbiti i uništiti snage ARBiH u širem rejonu Srebrenice i presjeći slobodnu teritoriju, a zatim pristupiti njihovom postepenom uništavanju i u širem rejonu Cerske i Žepe. Uloga DK bila je da pomoćnim snagama veže snage ARBiH na dostignutim linijama, a glavnim snagama na pravcima Milići – Sućeska – s. Podravanje, Zvornik – Kamenica – Cerska, Olovo – s. Kamenica, Rudo – Međeđa, Višegrad – Međeđa i Rogatica – Međeđa izvodi aktivna borbena dejstva i ide ususret *rezervama Glavnog štaba Vojske Republike Srpske* i olakšava njihov prodor. U daljem, u sadejstvu s *rezervama VRS-a*, snage DK trebale su pristupiti razbijanju i uništenju odsječenih snaga neprijatelja, a po završetku napadne operacije od *rezervi GŠVRS* preuzeti i obezbijediti osvojene teritorije.[1250] Sutradan, 23. januara, komandant DK je svojim naređenjem zadatke korpusa podijelio potčinjenim jedinicama.[1251]

Snage Vojske Jugoslavije, eksplicitno i neposredno uvedene u borbu na teritoriji Bosne i Hercegovine u Podrinju, bile su označene sintagmom „rezerve GŠVRS". O njihovom prisustvu, neposrednom i posrednom djelovanju u Bosni i Hercegovini od početka agresije bilo je već riječi. U dokumentima VRS ustalio se naziv *rezerve GŠVRS* kojim je maskiran i kodiran angažman agresorskih jedinica Vojske Jugoslavije u operacijama u Bosni i Hercegovini. Taj izraz komandant GŠVRS koristio je u spomenutom naređenju, na osnovu kojeg su jedinice Vojske Jugoslavije došle i djelovale tokom januara 1993.[1252] Načelnik Glavnog

[1250] **ICTY**, GŠ VRS, *Borbeno naređenje Op.broj 3*, Str.pov.broj: 02/5-49, 22. 1. 1993.

[1251] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Borbeno naređenje Op.broj 2*, Str.pov.broj: 01/5-53, 23. 1. 1993.

[1252] U aktu iz januara 1993. komandant Bratunačke brigade traži da se u Bratuncu formira IKM GŠ VRS koji će objediniti rukovođenje i komandovanje u dolini Drine, jer se s obzirom na broj jedinica VRS i VJ, na dotadašnji način više ne može raditi. **ICTY**, Komanda Bratunačke brigade, *Hitno*, Str.pov.broj: 2-1942/26, 26. 1. 1993.

štaba VRS u jednom kasnijem aktu iz 1993. godine eksplicitno nalaže da treba „snage Vojske Jugoslavije tretirati kao rezerve GŠ VRS bez obzira na broj, veličinu, snagu, vrstu“.[1253] U pogledu konkretne upotrebe *rezerve GŠVRS*, odnosno jedinica Vojske Jugoslavije u januarskoj ofanzivi 1993. godine, pred početak napada na teritoriji Srbije bili su, između ostalog, razmješteni: oklopno-mehanizovani bataljon u Loznici, po jedna tenkovska i mehanizovana četa u Ljuboviji, četa vojne policije i izviđačka četa u Malom Zvorniku, inžinjerijska četa u Malom Zvorniku i Ljuboviji. Od jedinica podrške na spomenutom prostoru raspoređene su po jedna baterija haubica 122 mm (M-38) u Ljuboviji i Radalju, baterija minobacača 120 mm i baterija lahkih raketnih lansera 128 mm u Ljuboviji. Komandno mjesto ove brigade, kao i komandno mjesto već spominjane OG „Drina“, te IKM 1. armije Vojske Jugoslavije, nalazilo se u Ljuboviji. Osim ovih snaga, koje su neposredno angažovane u napadima na teritoriji Bosne i Hercegovine, sa srbijanske obale Drine stigao je traženi MTS za popunu snaga DK. Dopremljeni su po jedan borbeni komplet municije za sve topove ZiS, tenkove T-55, haubice 122 i 105 mm iz sastava DK. Jedinice DK pojačane su i sa 4 BsT, 4 haubice 122 mm M-38, te sa dva tenka T-34.[1254]

Iako su sve do 20. januara održavale inicijativu i postizale borbene uspjehe, snage ARBiH su nakon toga došle u ozbiljne probleme, koje je uz višestruko povećani pritisak neprijatelja uzrokovao nedostatak MTS-a i velika koncentracija izbjeglog stanovništva izloženog gladi i oskudici svih sredstava potrebnih za život. Štab Vrhovne komande

---

[1253] **ICTY**, GŠ VRS, *Dostavljanje redovnih borbenih izvještaja*, Str.pov.broj: 02/2-1048; 25. 12. 1993.

[1254] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Izvještaj o rezervama VRS*, Str.pov.broj: 01/4-49, 24. 01. 1993. O kojim količinama ubojnih sredstava se radi govori i podatak da je borbeni komplet municije za pojedina navedena oruđa iznosio: za top ZiS 76 mm - 50 granata, za tenk T-55 top 100 mm - 43 granate, za haubicu 122 mm - 48 granata, za haubicu 105 mm - 80 granata, po jednom oruđu. Broj borbenih kompleta kojima je snabdjevena VRS iz magacina VJ treba pomnožiti s brojem navedenih oruđa koja je DK 1993. imao u svojoj formaciji: 25 topova 76 mm, 36 tenkova T-55, 18 haubica 105 mm, 24 haubice 122 mm. **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Karton podataka o borbenoj gotovosti za Drinski korpus*, Broj evidencije: 01-4-397, 5. 8. 1993.

OSRBiH je zaključio da je opstanak ovih teritorija zavisio od mogućnosti pregrupisavanja snaga i bilo kakve logističke podrške. Sugerisano je Komandi 2. korpusa da dijelom jedinica veže agresorske snage oko Zvornika kako bi se rasteretilo srebreničko bojište. Što se tiče logistike, naređeno je da se iznađe mogućnost dotura municije preko Igmana i dalje preko slobodne goraždanske teritorije, jer je u tom treutku to bila jedina moguća ruta.[1255] I na goraždanskoj slobodnoj teritoriji, preko koje je trebalo pokušati ostvariti dotur neophodnih sredstava, stanje nije bilo bolje. Komanda IBOG izvještavala je da konvoji s humanitarnom pomoći za stanovništvo Goražda sve češće bivaju zaustavljeni i vraćeni s teritorije susjednih općina i da je opasnost od gladi postajala sve veća. Nedostajalo je lijekova i sanitetskog materijala, pojavile su se bolesti šuge, tuberkuloze i žutice. Strahovalo se i od moguće pojave tifusa.[1256]

Nakon višednevnih upornih i snažnih napada, srpske snage su do 30. januara vratile pod svoju kontrolu rejon Jezera.[1257] Borbu protiv jedinica ARBiH na ovom dijelu bojišta vodile su regularne jedinice Vojske Jugoslavije iz sastava Užičkog korpusa, prethodno naznačene kao *rezerve GŠVRS*. U borbenom izvještaju Komande Drinskog korpusa navodi se da su „snage GŠ VRS (UK) u rejonu s. Jezero razbile neprijatelja i izbile na naređenu liniju". Izvijestili su i da je planirana predaja dostignute linije snagama DK istog dana do 17,00 sati, a da nakon toga slijedi izvlačenje jedinica jugoslavenske vojske.[1258] Izvještaj Užičkog korpusa za isti dan, koji je iz mjesta Kaluđerske Bare poslao

[1255] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 24.01. - 30.01.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594/17, 31. 1. 1993.

[1256] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna dnevnog borbenog izvještaja*, Str.pov. broj: 05/6-63, 3. 2. 1993; Ljudi su pokušavali obezbijediti hranu krećući se u dugim noćnim kolonama, izuzetno opasnim i teškim putem Zorovići - Grebak, koji je najvećim dijelom vodio kroz ničiju zemlju, na kojoj su vrebale zasjede, minska polja i, ako ništa, surovost planinskog terena. Komanda IBOG je izvijestila da je pronađeno 11 tijela muškaraca, žena i djece koji su se smrzli u noći 21/22. februara 1993. godine noseći brašno, i taj broj nije bio konačan. **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-106, 25. 2. 1993. Tim i tako opasnim putem naređen je pokušaj dotura MTS za Srebrenicu.

[1257] Orić, 176.

[1258] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 4/66, 31. 1. 1993.

načelnik štaba pukovnik Dušan Lončar, prema OG „Drina“,[1259] preko operativnog centra 1. armije VJ, te prema Komandi DK, ustvari je bio osnova za izvještaj Drinskog korpusa. Njegovu sažetu formulaciju o „razbijanju snaga neprijatelja u rejonu s. Jezero“ i dostizanju naređene linije preuzima izvještaj DK. U ovom izvještaju Užičkog korpusa navodi se da i nakon izvlačenja snaga jugoslavenske vojske na desnoj obali Drine ostaje na svojim položajima korpusna artiljerijska grupa Užičkog korpusa (KAG) koja će „i dalje vršiti podršku snagama VRS po planu i zahtevu“.[1260]

Ova dejstva agresorskih snaga Vojske Jugoslavije vrlo su indikativna kao osnova za naknadnu i još uvijek aktuelnu srpsku nacionalističku interpretaciju događaja na području srednjeg Podrinja kojom se pokušava iskonstruisati morbidna ravnoteža zločina i odgovornosti za zločine da bi se opravdao počinjeni genocid nad Bošnjacima. Naime, 29. januara 1993. Užički korpus upozorio je kolege iz Drinskog korpusa da će njihove jedinice izvoditi napade u rejonu sela Jezero do 31. januara najdalje u 12 sati, a da će zatim dostignutu liniju posjesti i zapriječiti. Tražili su da se, uz pripremu snaga koje će preuzeti dostignute linije, obezbijede ekipe za asanaciju bojišta s obrazloženjem da je „na savladanom terenu ostao veliki broj leševa“. Također je traženo da se u sastav ekipe za asanaciju bojišta obavezno uključe novinari i snimatelji „u cilju prikupljanja dokaza potrebnih za korišćenje u propagandne svrhe i dokumentovanje zločina nad srpskim narodom“.[1261]

[1259] O ovoj formaciji Vojske Jugoslavije i njenoj ulozi u agresiji na Bosnu i Hercegovinu još od početka aprila 1992. godine, detaljnije podatke smo naveli u prethodnoj glavi.

[1260] **ICTY**, Komanda UK, Str.pov.broj: 173-17/3, 31. 1. 1993.

[1261] **ICTY**, Komanda Užičkog korpusa, *Obaveštenje o daljem korištenju Užičkog korpusa*, Str.pov.broj: 174-2, 29. 1. 1993. Ovo obavještenje, koje je potpisao komandant Užičkog korpusa VJ generalmajor Dragoljub Ojdanić, dostavljeno je GŠVRS i Komandi DK. Brojni leševi koji su ostali na savladanom terenu vjerovatno su žrtve dejstava Vojske Jugoslavije - vojnici ARBiH i bošnjački civili. Njihovo uklanjanje s terena, po zahtjevu komandanta Užičkog korpusa trebala je pratiti novinarska ekipa koja će konstruisati laž o tome da se radi o srpskim žrtvama koje su ubili srebrenički borci. Ovako konstruisana laž još se koristi u različitim aspektima izjednačavanja krivice i psihotičnog opravdavanja genocida koje vrše srpske fabrike laži.

U nastavku ofanzive, srpske snage su 2. februara probile odbranu ARBiH na Kalovskom potoku na asfaltnom putu Voljavica – Zalužje, i one su se povukle iz Voljavice i Zalužja na Kunjerac i Biljaču.[1262] Intenzivne borbe vođene su 5. i 6. februara na koti Drenjak, na području Bratunca, dok su istovremeno srpske snage do 8. februara zauzele nekoliko sela i važan objekat Ilijino brdo na vlaseničkoj općini.[1263] Branioci Cerske uspjeli su istog dana izvesti kontraudar na pravcu Trešnjice – Završ – Vandžići – Ilijino brdo, i u podnožju planine Udrč, ali je ovaj napad dao ograničene i privremene rezultate.[1264] Nakon toga srpske snage prenijele su težište napada na pravac Međaš – Grobić – Velići – Gobelji i poslije nekoliko dana borbi zauzele selo Veliće.[1265]

Iako su napadi počeli davati rezultate, Glavni štab VRS-a je procijenio da snage DK, u potpunosti angažovane u borbi i bez ikakvih rezervi, neće biti dovoljne za razbijanje i uništenje snaga ARBiH na prostoru Cerske, Konjević-Polja i Srebrenice, pa je naredio Komandi 1. KK da pripremi jednu lahku pješadijsku brigadu jačine 1.000 - 1.200 ljudi i uputi je u Vlasenicu radi izvršavanja zadataka u sastavu DK.[1266] S ovim ojačanjem i pridodatim jedinicama specijalne namjene, uz snažnu vatrenu podršku i u sadejstvu sa snagama iz rejona odbrane, snagama DK je 12. februara naređen napad općim pravcem: Potajnik (tt 909) – s. Hasanovići – s. Maćesi – Konjević-Polje, s ciljem razbijanja snaga ARBiH na prostoru Cerske i Konjević-Polja. Nakon toga je naređena njihova likvidacija i konačno osvajanje ovih mjesta. Istovremeno je trebalo snagama Bratunačke brigade izvoditi aktivna dejstva na pravcu s. Banjevići – s. G. Bačići i prema Kravici, a jedinicama specijalne namjene izvoditi napadna dejstva na pravcu: Sopotnik – Drenjak – s. Konjevići. Snagama TG „Višegrad“ trebalo je ispoljiti maksimalno aktivna dejstva ka širem prostoru Goražda.[1267]

[1262] Orić, 175. Na pravcu Voljavica – Zalužje napadala je specijalna brigada „Tigrovi“ i komunikaciju za Sase prekinula 200 metara ispred raskrsnice puta u selu Bjelovac. **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 04/4-70, 2. 2. 1993.

[1263] **ICTY**, Komanda 1. bričanske pješadijske brigade, *Ratni dnevnik knjiga I (od 19.05.92.)*, 11.

[1264] Salihović, 181.

[1265] Mašić, 98.

[1266] **ICTY**, GŠ VRS, *Naređenje*, Str.pov.broj: 02/2-119, 10. 2. 1993.

[1267] **ICTY**, Komanda Drinskog korpusa, *Borbeno naređenje za dalja dejstva „UDAR“*, Str.pov.broj: 01-5/97, 12. 2. 1993.

Izvedeni su naređeni napadi TG „Višegrad“ prema slobodnoj goraždanskoj teritoriji. Napad iz pravca Rogatice odbijen je 12. februara.[1268] Napadi na sela Džankići, Strmica i Strgačina odbijeni su 14. februara.[1269] Zatim su snage IBOG preuzele inicijativu. U borbenim dejstvima na teritoriji Čajniča, vođenim 15. februara, nanijele su srpskim snagama osjetne gubitke. U rejonu Kozare uništile su jedan tenk i magacin municije.[1270] U nastavku ovih aktivnih dejstava, snage IBOG-a proširile su slobodnu teritoriju na području Čajniča i 22. februara oslobodile sela Staništa, Slaništa, Tokovići, Dardagani i Batkovići.[1271]

Istovremno je u srednjem Podrinju, na pravcima napada glavnine srpskih snaga, odbrana ARBiH počela popuštati. Branioci su se 15. februara povukli s Kunjerca, Biljače i Lasovca, i srpske snage su zauzele naselja Bjelovac, Kunjerac, Sikirići, Loznička Rijeka i Biljača na području Bratunca, te Lasovac i Koštanovce na području Srebrenice. Do 17. februara srpske snage su zauzele Sase.[1272]

Procjenjujući da u ovoj fazi sukobi HVO-a i ARBiH „ozbiljno narušavaju borbenu moć muslimanskih snaga“, te da i aktuelni tonovi u međunarodnoj javnosti negativno utiču na njihov moral, Glavni štab VRS-a odlučio je iskoristiti takav unutrašnji i spoljnopolitički momentum, te uvođenjem vlastitih svježih snaga i ponovo *rezervi GŠVRS*, odnosno snaga iz Srbije, konačno osvojiti Cersku, Konjević-Polje i Srebrenicu.[1273] Ovaj put su *rezerve GŠVRS*, odnosno snage Vojske Jugoslavije, prema dostupnim izvorima, imale znatno veći neposredni i posredni angažman, kao i ulogu objedinjavanja rukovođenja i komandovanja operacijom. Za tu svrhu formirana je Operativna grupa „Romanija“, na čijem je čelu bio komandant Užičkog korpusa Vojske

[1268] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-80, 12. 2. 1993.

[1269] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna dnevnog borbenog izvještaja*, Str.pov. broj: 05/6-84, 14. 2. 1993.

[1270] Srpske snage u ovim borbama imale su 35 mrtvih i tri zarobljena borca. **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-87, 15. 2. 1993.

[1271] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-100, 22. 2. 1993.

[1272] Mašić, 95; Orić, 175.

[1273] **ICTY**, GŠ VRS, *Borbeno naređenje*, Str.pov.broj: 02/2-135, 15. 2. 1993.

Jugoslavije generalmajor Dragoljub Ojdanić.[1274] Pod komandom ove OG u toku operacije djelovalo je pet taktičkih grupa. Jedna od njih, TG-2, bila je formirana od snaga Drinskog korpusa i na njenom čelu bio je komandant DK pukovnik Milenko Živanović.[1275] Osim pod okriljem Komande Užičkog korpusa, odnosno OG „Romanija", rukovođenje i komandovanje je objedinjavano i na višem nivou. General Dragoljub Ojdanić je komandantima taktičkih grupa prenio naređenje Generalštaba Vojske Jugoslavije da 21. marta prisustvuju sastanku u zgradi Generalštabu u Beogradu. Precizirano je da će se sastanak održati na istom mjestu, s početkom jedan sat prije prethodnog sastanka. Na sastanak, koji očito nije bio prvi u nizu, komandanti su obavezno morali doći u civilnom odijelu iz konspirativnih razloga prikrivanja učešća Vojske Jugoslavije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu.[1276] Vojska Jugoslavije je tokom operacije u Podrinju neposredno snabdijevala srpske snage materijalno-tehničkim sredstvima i preko OG „Romanija" kontrolisala njihov utrošak. TG-2 iz sastava Drinskog korpusa je, po

[1274] **ICTY**, OG Romanija, Pov.broj: 9-1, 8. 3. 1993. i niz akata u bazi podataka sudskih dokumenata ICTY do akta: OG Romanija, Str.pov.broj: 69-1, 4. 4. 1993.

[1275] **ICTY**, Komanda TG-2*, Izvještaj*, Str.pov.broj: 19/14-123, 7. 3. 1993. i niz akata TG-2 u bazi podataka sudskih dokumenata ICTY do izvještaja upućenog od strane TG-2 prema OG Romanija 31. marta: Komanda TG-2, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/4-206, 31. 3. 1993.

[1276] **ICTY**, OG Romanija, Str.pov.broj: 34-1, 20. 3. 1993. Konsultacije o borbenim dejstvima na teritoriji Bosne i Hercegovine u Generalštabu Vojske Jugoslavije nisu vršene samo kada je u pitanju operacija zauzimanja srednjeg Podrinja. U isto vrijeme pozvani su komandanti IBK i DK da se 21. marta jave u „prolaznu sobu" GŠ VJ, na kojoj su komandanti korpusa trebali načelniku GŠ VJ iznijeti presjek situacije i zamisao za dalja dejstva sa težištem na prostoru Majevice (na pravcu Teočak – Osmaci), ali tako da napad srpskih snaga počne iz šireg rejona Zvornika ka Majevici. **ICTY**, GŠ VRS, *Naređenje*, Str.pov.broj: 02/2-264, 19. 3. 1993. Nisu samo ovi dokumenti i njima utvrđene činjenice neosporan pokazatelj da je Beograd bio centar moći iz kojeg se upravljalo vojnim i političkim procesima u Bosni i Hercegovini, sve do taktičkog nivoa kontrole putnih komunikacija. U Bosni je 25. marta pao veliki snijeg. Nije bilo moguće letjeti s aerodroma u Tuzli. Komandant UNPROFOR-a general Philippe Morillon je trebao u Beograd na sastanak sa Slobodanom Miloševićem. Pokušali su putovati preko Kalesije kopnenim putem, ali im Srbi nisu dozvolili prolazak. Vrativši se na aerodrom Morillon je prevodiocu dao Miloševićev telefon i naredio da mu traži prolaz. Milošević je rekao da mogu slobodno krenuti. Ovaj put su prošli bez problema. Miloš Stanković, ***Krtica od povjerenja***, Knjiga-komerc, Beograd, 2002, 158.

zahtjevu pretpostavljene OG „Romanija“, izvijestila o utrošku MTS-a od početka operacije (od sredine februara) do 20. marta 1993. Radilo se o zaista velikim količinama utrošenim u dejstvima samo jedne od pet angažovanih operativnih grupa.[1277]

Pojačanja u ljudstvu, intenzitetu i širini borbenih dejstava VRS-a su, nakon Kamenice, postigli rezultate i na području Cerske. Sela Muškići, Hodžići i Potok srpske snage su zauzele i zapalile 28. februara, a 1. marta ušle su i u samu Cersku, zapalile je i počinile masakr nad zatečenim civilima. Branioci su na preostalim dijelovima slobodne teritorije Cerske pružali otpor do 13. marta.[1278]

Nakon zauzimanja Cerske, za koju su vođene teške i krvave borbe, i nastavka napada na Konjević-Polje i Srebrenicu, u kojima su se mogle očekivati i veće žrtve, GŠVRS je procijenio da je potrebno, u cilju motivacije za napade, dodatno pojasniti svojim vojnicima da dokumenti na koje je srpska strana do tada dala pristanak u okviru VOMP-a, prvenstveno „vojni papir“, nemaju stvarnu težinu. Vojnicima je objašnjavano da nisu dogovorene konkretne vojne mjere i rokovi njihovog izvršenja i da, što je smatrano najvažnijim, nisu utvrđene mape razgraničenja provincija, što je značilo, po tumačenju GŠVRS, da ostaje još mnogo vremena i da „borci VRS treba da budu kreatori buduće mape RS, odnosno države srpskog naroda na prostoru Balkana“.[1279] I napadi su nastavljeni.

Srpske snage su 7. marta probile liniju odbrane ARBiH u Zapolju i ovladale naseljima Grabovačka Rijeka, Orlica, Tegare i Zapolje, dovodeći naselja Pirići i Poloznik u okruženje s tri strane.[1280] U naredna dva dana, nakon neuspjelog kontraudara ARBiH prema Cerskoj, pala je kota Tumače, čijom su kontrolom, zajedno s kontrolom Ilijinog brda, snage

---

[1277] **ICTY**, Komanda TG-2, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/4-174, 20. 3. 1993. Utrošeno je 3.636 mina za MB 60 mm, 4.661 mina za MB 82 mm, 584 mina za MB 120 mm, 1.657 granata za različite modele topa kalibra 76 mm, 11.432 metka za PAT 20 mm, 9.000 projektila za PAT 30 mm, 56 raketa 128 mm, 94 rakete „Zolja“, 30 raketa „Osa“.

[1278] Mašić, 98; Salihović, 188.

[1279] **ICTY**, GŠ VRS, *Informacija*, Pov.broj: 02/2-221, 4. 3. 1993.

[1280] Mašić, 96.

VRS-a onemogućile održavanje snaga ARBiH na području Konjević-Polja. Sutradan, 10. marta, komandant UNPROFOR-a francuski general Philippe Morillon (Filip Morion) stigao je u Konjević-Polje. Civilno stanovništvo koncentrisalo se oko njega tražeći zaštitu. Srpske snage iskoristile su ovo okupljanje i gađale u masu, ubivši, naočigled komandanta UN-ovih snaga, 30 civila.[1281] Nakon toga stanovništvo se počelo povlačiti prema Srebrenici. Povlačenje je okončano 15. marta kada su se iz Konjević-Polja povukli i preostali borci.[1282]

Srpske snage su do 9. marta ovladale linijom odbrane Srebrenice na pravcu Čauš – Obadi. Uspostavljena je nova linija odbrane Đogazi – Likari – Zanik – Zalazje. Snage ARBiH u selima Joševa i Jagodnja 10. marta su došle u okruženje i tokom naredna tri dana, zajedno sa stanovništvom, kroz šumu i sniježne nanose uspjele se probiti na slobodnu teritoriju. I branioci Glogove povukli su se 15. marta prema Blječevoj i tu uspostavili liniju odbrane.[1283]

Situacija za odbranu slobodne teritorije Srebrenice postajala je sve teža i složenija. Štab Vrhovne komande OSRBiH zaključio je da sa Komandom 2. korpusa treba izvršiti procjenu situacije i doći do zaključaka o mogućnosti odbrane teritorije u najtežoj varijanti. Očito je da se kao najteža varijanta predviđao potpuni slom, jer je naloženo da se za tu, najtežu varijantu, pripremi odluka za prihvat i izvlačenje snaga i stanovništva preko Žepe, Vlasenice ili na neki drugi pravac.[1284]

[1281] Orić, 174. Morion je 11. marta ušao u Srebrenicu gdje mu okupljeni narod nije dopuštao da ode, sve do 13. marta, kada je, prije odlaska, stanovništvu Srebrenice rekao da su pod zaštitom UN-a i da ih on nikada neće napustiti. **ICTY**, Generalna skupština UN, *Pad Srebrenice: Izvještaj generalnog sekretara u skladu sa Rezolucijom Generalne skupštine 53/55*, 15. novembar 1999. (dalje: *Pad Srebrenice*), 19. General Morillon je, pokušavajući napustiti Srebrenicu, proglasio je istu zaštićenom zonom, na šta formalno nije imao pravo, pozvao srpske snage na prekid napada i zahtijevao demilitarizaciju cijelog područja. Vladimir Filipović, ***Ispod plavih šljemova: motivi država za sudjelovanjem u misiji UNPROFOR 1992. - 1995.***, Plejada - University Press, Zagreb - Sarajevo, 2015, 128. Srebrenica je stvarno proglašena zaštićenom zonom više od mjesec kasnije.

[1282] Mašić, 98-99.

[1283] Mašić, 96-99; Orić, 176-178.

[1284] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 14.03. - 20.03.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594-294, 22. 3. 1993.

Linije odbrane ARBiH na Kragljivodi probijene su 21. marta, čime je postala nemoguća odbrana Osmača, Poznanovića, Tokoljaka, Poljaka, Miličevića, Sulica, Gladovića, Rađenovića, Osatice, Međe, Karačića, Beširovića i drugih naselja, pa su se snage ARBiH 24. marta povukle na novu liniju odbrane u Zelenom Jadru. Do 31. marta srpske snage ovladale su značajnom tačkom odbrane - Piricким brdom i zauzele sela Pirići i Poloznik u općini Bratunac, te Lokvu, Predolu, Brezovice, Moćeviće, Dimniće, Stožersko, Šubin i Skenderoviće u općini Srebrenica. Nakon toga težište borbi preneseno je na odbranu same Srebrenice.[1285]

Drama naroda srednjeg Podrinja bližila se svome vrhuncu u prvoj polovini aprila. Istovremeno se povećavao pritisak i intenzitet napada VRS-a prema slobodnoj teritoriji gornjeg Podrinja s centrom u Goraždu. Snažna dejstva artiljerije ispoljena su 17. i 18. marta po položajima ARBiH u Strmici i Strgačini, te Trovrhu, Tvičjaku i Vranovini. Na sve pravce u zoni IBOG snage VRS-a dovukle su znatna pojačanja u ljudstvu i artiljeriji.[1286] Zatim su počele napad iz pravca Rogatice na liniju s. Kamen – s. Starčići – s. Dub – s. Bursići. Istovremeno je napadnuta cijela slobodna teritorija Višegrada. Srpske snage nastojale su ovladati putem Brčigovo – Ustiprača. Na rogatičkom pravcu, snage ARBiH su izgubile dio teritorije oko Šarana.[1287] Na području Višegrada napadi VRS-a nastavljeni su 21. marta na pravcima Pešurići – Međeđa, Kosovo – Trnovo – Stočići – Pokrivenik i Drobnići – Vrcalići – Pljesko – Miševine. Uočena je povećana koncentracija srpskih snaga u rejonima Previle i Preljuće (općina Foča) i pokret oklopno-mehanizovanih snaga iz Ustikoline prema Osanici. U jutarnjim satima započeo je i pješadijski napad na put Zorovići – Grebak s pravca Stolac – Previla i s Jahorine.[1288]

[1285] Mašić, 96; Orić, 177-178. Orić navodi da je nakon pada Skenderovića intenziviran i napad na Potočare, a da su srpske snage u svojim napadima izostavljale prostor Sućeske, kako bi talas izbjeglog stanovništva usmjerile preko nje ka Žepi, da u njenim kanjonima, daleko od očiju javnosti izvrše pokolj nad desetinama hiljada Bošnjaka.

[1286] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-146, 18. 3. 1993.

[1287] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-150, 19. 3. 1993.

[1288] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-155, 21. 3. 1993.

Očita namjera VRS-a bila je da s jedne strane izađe na komunikaciju Višegrad – Međeđa – Ustiprača – Rogatica i da s druge strane presiječe planinski put preko Kacelja za Grebak.

Dejstva VRS-a iz pravca Višegrada trajala su i 25. marta, kada su otpočeli napadi iz pravca Čajniča. Srpske snage zauzele su objekte Kacelj i Mirkovica i tako prekinule pješački put Grebak – Zorovići.[1289] Do 27. marta borbe su se razbuktale na ovom području, dok su na drugim dijelovima zone IBOG počele jenjavati. Na višegradskom pravcu snage VRS-a u potpunosti su odbačene. Snage IBOG upućene na deblokadu puta Zorovići – Grebak nisu uspjele izvršiti postavljeni zadatak. U Goraždu je, kao i na slobodnoj teritoriji oko Srebrenice, nestašica hrane i ostalih životnih potrepština počela dobijati razmjere humanitarne katastrofe.[1290]

I napadi na preostalu slobodnu teritoriju Zvornika bili su jednim dijelom u funkciji obezbjeđenja uspjeha operacija u Podrinju, a drugim dijelom su srpske snage željele zauzimanjem ove teritorije dovesti u okruženje Teočak i spojiti se sa svojim snagama u rejonu Stolica na Majevici. Napad na pravcu Kovačevića započeo je 22. marta jakim pješadijskim snagama DK, podržanim brojnom artiljerijom i s 15 tenkova. Branioci 206. zvorničke brigade s ojačanjima koja je uputio 2. korpus odbili su napade i nanijeli neprijatelju značajne gubitke.[1291]

Srpske snage su u nastavku napadnih dejstava na području Srebrenice 4. aprila zauzele Zeleni Jadar, a odbrana ARBiH uspostavljena je na Ljubisavićima. Na istočnoj strani odbrana Srebrenice uspostavljena je na potezu Dimnići – Skenderovići. Srpske snage su snažnim napadima i osvajanjem objekta Čauš stvorile povoljne uslove za produžetak napada pravcem Bratunac – Potočari – Likari, dok su snage ARBiH svojim

[1289] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-160, 25. 3. 1993.

[1290] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-163, 27. 3. 1993.

[1291] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 341. Iz stroja je izbačen veliki broj neprijateljskih vojnika, uništeno je 5 tenkova i 1 oklopni transporter, zarobljen je jedan tenk i veće količine drugih MTS-a.

dejstvima do 11. aprila unekoliko popravile svoje taktičke položaje na južnom dijelu odbrane Srebrenice.[1292]

Komanda srpskih snaga je 13. aprila obavijestila predstavnika UNHCR-a da će za dva dana ući u Srebrenicu ukoliko se grad ne preda, a njegovo bošnjačko stanovništvo ne evakuiše.[1293] Dva dana kasnije srpske snage su zauzele i zaposjele dominantne zemljišne objekte Kvarac i Pribićevac, udaljene svega 1.800 metara od centra Srebrenice.[1294]

Istovremeno su snage VRS-a usmjerile dejstva na Žepu pravcima Stara Gora – Godimlja (rejon Borika) i s pravca Han-Pijeska. Cilj dejstava bio je da se onemogući pomoć s ovog prostora prema Srebrenici.[1295] Snage IBOG su, u duhu naređenja načelnika ŠVK kojim je trebalo olakšati položaj snagama ARBiH u Žepi, 11. aprila izvele napadna dejstva prema Sjemeču i Pešurićima. Sutradan su izvele i napad na liniju Zaglavak – Dugi Čair – Bogdašići i Bursići.[1296] I snage 2. korpusa izvodile su dejstva na pravcu Kladanj – Šekovići, s ciljem ovladavanja neprijateljskim uporištima na planini Javornik, na dijelu Pelemiši – Bandijerka, s namjerom da se nakon toga dejstva usmjere ka Šekovićima, vežu znatnije srpske snage i pruži pomoć Srebrenici.[1297]

[1292] Orić, 178-179; **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 04.04. - 11.04.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594-314, 13. 4. 1993.

[1293] *Pad Srebrenice*, 28.

[1294] Mašić, 96; Orić, 179; Objekat Kvarac zauzele su snage Gardijskog bataljona, dok su na pravcu Kragljivode – Zeleni Jadar u zahvatu putne komunikacije djelovale snage srpskog MUP-a. **ICTY**, Balać Rajko pukovnik, *Operativni izvještaj*, Str. pov.broj: 12/1485, 15. 4. 1993.

[1295] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 04.04. - 11.04.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594-314, 13. 4. 1993.

[1296] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Informacija o toku b/d u zoni odgovornosti 1. korpusa na dan 13.4.1993. godine*, Str.pov.broj: 05/6-207, 14. 4. 1993. Ova linija dužine oko 5 km je zauzeta, ubijena su 23 neprijateljska vojnika, zarobljeno 20 cijevi ličnog naoružanja, dva minobacača 60 mm, određene količine municije i dosta intendantske opreme. Zaplijenjena je dokumentacija i planovi veze.

[1297] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 11.04. - 18.04.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594-319, 19. 4. 1993.

Na prilazima Srebrenici, snage VRS-a su 16. aprila na Čičevcu presjekle komunikaciju Srebrenica – Ljubisavići, spustile se s objekta Divljakinje i iz tog pravca pokušale ući u grad. U kontranapadu ARBiH srpske snage su odbačene s Divljakinja ka Pribićevcu i sa Čičevca ka Bukovoj Glavi, što je spasilo grad od konačnog pada. Za vrijeme ovih napada na Srebrenicu, u koju su se slile desetine hiljada izbjeglica koje su ishod bitke čekale pod otvorenim nebom na srebreničkim ulicama, neprestano je padao veliki broj artiljerijskih i raketnih projektila raznih tipova i kalibara. Do 17. aprila napad srpskih snaga zaustavljen je na liniji Zalazje – Divljakinje – Pribićevac – Čičevac – Bukova Glava – Zeleni Jadar.[1298]

Specijalni savjetnik generalnog sekretara UN-a za politička pitanja 16. aprila je izvjestio Savjet bezbjednosti UN-a da grad još nije pao, ali da su tamošnje vlasti ponudile da se predaju pod tri uslova: da se ranjeni vojnici evakuišu vazdušnim putem, da se evakuišu svi civili, i da se garantuje bezbjedan prolaz svim vojnim licima koja će pješke otići u Tuzlu.[1299] Nakon duže debate Savjet bezbjednosti je usvojio Rezoluciju 819, u kojoj je navedeno da je svjestan da se tragična humanitarna situacija već razvija u Srebrenici i okolnom području kao direktna posljedica brutalnih akcija paravojnih jedinica bosanskih Srba koje uzrokuju raseljavanje civila u širokim razmjerama, a posebno žena, djece i staraca. Ključna tačka ove rezolucije zahtijevala je da se sve strane, i svi oni kojih se to tiče, ophode prema Srebrenici i okolnom području kao sigurnoj zoni koja mora biti pošteđena svakog oružanog napada ili bilo kojeg neprijateljskoga čina, te da se odmah prekinu svi oružani napadi jedinica bosanskih Srba na Srebrenicu i njihovo trenutno povlačenje iz područja oko Srebrenice.[1300]

Brzim zalaganjem UNPROFOR-a, u čije ime je posredovao general Valgren, umjesto ultimativnih naloga Rezolucije 819 o trenutnom povlačenju snaga bosanskih Srba iz područja oko Srebrenice, na sastanku,

---

[1298] Orić, 179-180; Mašić, 100. U samom gradu Srebrenici, nakon okončanja vala izbjeglica našlo se oko 22.000 ljudi, a u cijeloj enklavi ukupno oko 54.000, od čega su oko 20.000 bili domicilni, a ostalo izbjeglice.

[1299] *Pad Srebrenice*, 28.

[1300] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 63.

održanom 17. aprila, generali Ratko Mladić i Sefer Halilović potpisali su *Sporazum o demilitarizaciji Srebrenice*, koji je predviđao potpuni prekid vatre i zamrzavanje svih borbenih aktivnosti na dostignutim linijama sukoba, uključujući podršku artiljerije i raketnu vatru. Prekid vatre stupio je na snagu 18. aprila ujutro. Osim toga bilo je predviđeno da se odmah nakon stupanja na snagu prekida vatre rasporede UNPROFOR-ove snage iz kanadskog kontingenta, kao i da se preko Zvornika otvori koridor između Tuzle i Srebrenice za evakuaciju ranjenika i teških bolesnika. Demilitarizacija Srebrenice trebala je biti izvršena 72 sata nakon dolaska UN-ovih snaga u grad, na način da se svo oružje, municija i borbene zalihe, osim medicinskih, predaju pod kontrolu UNPROFOR-a. Sporazum je predviđao i slobodu kretanja, nesmetanu dopremu humanitarne pomoći te druge tehničke detalje vezane za realizaciju njegovih ključnih tačaka.[1301]

Nakon što je uspostavljen prekid vatre, uslijedili su pokušaji implementacije njegovih civilnih aspekata kroz organizovanje evakuacije ranjenih i bolesnih i kroz nastojanja da se izgladnjelom i postradalom stanovništvu dostavi humanitarna pomoć. Srpske snage podržavale su evakuacije i bile spremne dopustiti UNHCR-u da pošalje prazne kamione u Srebrenicu kako bi pokupio ljude za evakuaciju. Nisu bili skloni da dopuste dopremu humanitarne pomoći u enklavu. Ovo je bio stav dosljedan dovršenju zadatka izdatog *Direktivom broj 4*, da se bošnjačko stanovništvo, zajedno s borcima, dovede u neizdržive životne uslove

[1301] **ICTY**, ŠVK OS RBiH, *Sporazum o demilitarizaciji Srebrenice*; GŠVRS, *Prekid vatre i postupak oko Srebrenice*, Str.pov.broj: 03/8-9, 18. 4. 1993. U navedenom aktu GŠVRS, kojim su naređene mjere za realizaciju sporazuma o demilitarizaciji, ističemo stav posebno važan za kasnija tumačenja sporazuma od strane Mladića i njegovih sljedbenika u pogledu demilitarizacije Srebrenice, koji je korišten kao argument za napad na zaštićenu zonu, a on glasi da „ni jedna naoružana jedinica i pojedinac ne može ostati u Srebrenici kada se završi primopredaja naoružanja i vojne opreme i izvrši demilitarizacija". Očito je da se misli na samu Srebrenicu, ne i na njenu okolinu. Na sastanku održanom na Sarajevskom aerodromu 20. aprila 1993. sa predstavnicima UNPROFOR-a general Valgren je rekao, a Mladić zapisao u svoju bilježnicu bez primjedbi i reakcija: „Sutra Vaši i naši oficiri će otići u 12.00 u Srebrenicu i pregledati sve i reći da je taj grad demilitarizovan." **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 03.04.-24.10.1993*, 34. Dakle očito je da se sporazum odnosio samo na grad Srebrenicu.

i prisili da napusti Podrinje. Uprkos ovoj očitoj intenciji s kojom su srpske snage prilazile realizaciji sporazuma, predstavnici UNHCR-a bili su skloni podršci ovakvih evakuacija, kao krajnje mjere spašavanja golih života.[1302]

UNPROFOR je izdao saopćenje u kojem se navodi da su njegovi vojnici, civilna policija i vojni posmatrači raspoređeni u Srebrenici, od 18. aprila prikupljali oružje, municiju, mine, eksplozivna sredstva i borbene zalihe i da su do podneva 21. aprila završili zadatak demilitarizovanja grada.[1303]

Do 18. aprila trajali su i bivali sve intenzivniji i napadi VRS-a na slobodnu teritoriju oko Goražda iz pravca Višegrada i Foče. Iz pravca Previle i Vrhprače izvršen je napad na snage koje su obezbjeđivale za kratko ponovo otvoreni put Zorovići – Grebak.[1304] Ova jedina komunikacija s Goraždem ponovo je presječena, pa su snage IBOG jačine dvije pješadijske čete 25. i 26. aprila izvodile dejstva radi njenog otvaranja. Na ovaj prostor uvedene su svježe snage VRS-a i napad je izvršen bezuspješno. Za to vrijeme srpske snage izvodile su pješadijske napade na pravcu Rudo – Strmica.[1305] Snage IBOG su od 30. aprila do 2. maja vodile ogorčene borbe u nastojanju da zaustave izuzetno snažne napade VRS-a iz pravca Rudog i Višegrada. Posebno teška situacija bila je u rejonu Međeđe. Jedna od važnih tačaka odbrane, brdo Zaglavak, u toku dva dana je pet puta prelazilo iz ruke u ruku. Napadi VRS-a pojačani su i iz pravca Čajniča i Foče.[1306] U toku 4. maja snage VRS-a izvele su pješadijski napad na pravcima Mladi gaj – Pokrivenik (Rogatica), Previla – Ruda glava (Foča) i selo Orahovci (Višegrad). Dio jedinica IBOG izvodio je ofanzivna dejstva prema Sjemeču i Kočerinu.[1307] Ponovo je

[1302] *Pad Srebrenice*, 20.

[1303] *Pad Srebrenice*, 30.

[1304] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Informacija o toku b/d u zoni odgovornosti 1. korpusa na dan 18.4.1993. godine*, Str.pov.broj: 05/6-222, 19. 4. 1993.

[1305] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-250, 28. 4. 1993.

[1306] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-264, 2. 5. 1993; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-268, 2. 5. 1993.

[1307] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-271, 4. 5. 1993.

bila otvorena komunikacija Zorovići – Grebak, djelomično izmještenom rutom, uz obezbjeđenje kritičnih mjesta i s povećanim rizikom za korištenje.[1308]

Produžetak i intenziviranje ofanzivnih borbenih dejstava VRS-a ponovo su proizlazili iz procjene razvoja prilika vezanih za pregovarački proces u okviru MKBJ-a. Srpski vojni krugovi očekivali su proširenje mandata UNPROFOR-a iz snaga za obezbjeđenje humanitarne pomoći u snage za uspostavu mira, što su označavali početkom strane vojne intervencije pod okriljem UN-a. Smatrali su da je cilj protivnika bio da zadrži muslimanske enklave u Podrinju do eventualnog početka intervencije i zauzme što povoljnije pozicije na ovom dijelu ratišta. Najavu uspostave zaštićenih zona tumačili su kao pokušaje da se popravi nepovoljan operativno-taktički položaj ARBiH u Podrinju. Zato je pred VRS postavljen zadatak da ofanzivnim dejstvima „u potpunosti očisti Srednje i Gornje Podrinje“, razbije i uništi „muslimanske oružane formacije“ u širem rejonu Žepe i Goražda, a „muslimanskom civilnom stanovništvu omogući iseljavanje (premeštaj) u druge krajeve (centralni deo bivše BiH) ili da prihvati vlast Republike Srpske“.[1309]

Srpska ofanziva na Žepu izvedena je iz pravca Borika, zatim iz pravca hidroakumulacionog jezera, gdje su ostvarili iznenađenje forsiranjem Drine čamcima, te iz pravca Han-Pijeska.[1310] Poseban problem organizaciji odbrane Žepe predstavljala je angažovanost velikog broja boraca na skupljanju hrane po žepskim šumama, gdje su je noću padobranima bacali američki transportni avioni. To je bio i uzrok slabe popunjenosti linija, što je uzrokovalo početnu konfuziju u organizaciji odbrane. Ipak je odbrana brzo konsolidovana i srpske snage

[1308] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-272, 5. 5. 1993.

[1309] **ICTY**, GŠVRS, *Borbeno naređenje za oslobađanje Žepe i Goražda*, Str.pov.broj: 02/2-402, 1. 5. 1993. Ovo djelimično ublažavanje retorike u pogledu postupka prema bošnjačkom stanovništvu Podrinja, ali bez izmjene krajnje namjere, očigledan je izraz svijesti o razmjerama do tada počinjenog zločina, reakcija svijeta i mogućih međunarodnopravnih implikacija počinjenja genocida.

[1310] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period 02.05. - 09.05.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594-336, 13. 5. 1993.

nisu uspjele ostvariti dublje prodore nigdje, osim na rubnim dijelovima Žepe, koje su zauzimali i prethodne godine. Jake borbe vođene su od 4. do 7. maja na svim dijelovima odbrane Žepe na kojima su branioci zastavili napade.[1311]

Ofanziva na Žepu i Goražde početkom maja koincidirala je istovremeno s kulminacijom parlamentarnog teatra u kojem je srpska skupština na Palama definitivno odbacila VOMP. Odgovor UN-a bio je sadržan u Rezoluciji 824 Savjeta bezbjednosti, usvojenoj 6. maja 1993, kojom se Sarajevo i druga slično ugrožena područja, posebno gradovi Tuzla, Žepa, Goražde, Bihać, kao i Srebrenica, i njihove okolice, imaju tretirati kao sigurne zone od svih uključenih strana i imaju biti pošteđene oružanih napada i drugih neprijateljskih postupaka. Sigurnost navedenih područja trebalo je obezbijediti tako što će UN-ove snage nadzirati prekid oružanih napada i svih neprijateljskih postupaka protiv sigurnih područja i povlačenje svih „vojnih ili paravojnih jedinica bosanskih Srba“ od ovih gradova na udaljenost na kojoj prestaju biti prijetnja njihovoj sigurnosti i njihovim stanovnicima.[1312]

Nakon toga su generali Mladić i Halilović, u prisustvu komandanta UNPROFOR-a generala Morillona, 8. maja 1993. potpisali sporazum o uspostavi demilitarizovanih zona Srebrenica i Žepa. Novi sporazum, mada je kao svoju osnovu naveo Rezoluciju 824 Savjeta bezbjednosti UN-a, nije sadržavao odredbu o povlačenju srpskih snaga na udaljenost s koje neće biti prijetnja Srebrenici i Žepi. Precizirao je da će demilitarizovana područja uključivati područja u okviru dostignutih linija sukoba, što je predstavljalo osiguranje srpske strane da se sigurne zone neće širiti na teritoriju pod njenom fizičkom kontrolom. Nadležnost da odredi precizne granice zona na terenu data je komandantu UNPROFOR-a. Zone su trebale biti obilježene tablama s natpisima na engleskom, bosanskom i srpskom jeziku. Sporazum je predviđao da se svaka vojna jedinica mora ili povući iz demilitarizovane zone ili predati oružje i borbene zalihe UNPROFOR-u. Ova predaja trebala je

[1311] Mustafa Kurtić, ***Žepa, ratni dnevnik***, BMG, Tojšići, 2006, 140-146.
[1312] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 72-74.

biti završena u Srebrenici do 10. maja u 17.00 sati, a u Žepi do 12. maja u 17.00 sati.[1313]

Nakon uspostave demilitarizovanih zona u Srebrenici i Žepi, ofanziva VRS-a je u svom punom zamahu usmjerena najprije prema slobodnoj teritoriji Goražda, a zatim prema Sarajevu, o čemu će biti riječi u narednoj glavi ovog rada.

Odnosi ARBiH i HVO-a

Vance-Owenov mirovni plan, nastao u okviru Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, dokument je za koji se veže vrlo široka i prilično površna ocjena da je bio uzrok hrvatsko-bošnjačkog oružanog sukoba. Ova ocjena uglavnom prevladava u literaturi koja se bavi ratom u Bosni i Hercegovini, a u određenoj mjeri sadržana je i u presudama ICTY-a, uz preciziranje da je sukobe izazvalo nasilno i jednostrano provođenje plana „političkih i vojnih vođa Herceg-Bosne".[1314] Mi smo na prethodnim stranicama izložili osnovu za zaključak da su uzroci ovog sukoba dublji i stariji od Vance-Owenovog plana i da se nalaze u temelju stvarne hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini, čiji je kreator i lider bio predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman. Ta politika je bila zasnovana na negiranju Bosne i Hercegovine kao države, s krajnjim ciljem prisvajanja značajnih dijelova njene teritorije. U početnom periodu disolucije Jugoslavije i u početnoj fazi ratova na teritoriji Hrvatske i Bosne i Hercegovine, iz jasnih taktičkih razloga, ona

[1313] **ICTY**, *AGREEMENT ON THE DEMILITARIZATION OF SREBRENICA AND ZEPA CONCLUDED BETWEEN LT GEN RATKO MLADIC AND GEN SEFER HALILOVIC ON 8 MAY 1993 IN THE PRESENCE OF LT PHILIPPE MORILLON.* Natpis na tablama kojima je obilježena demilitarizovana zona, prema sporazumu je glasio: „DEMILITARIZOVANA ZONA BILO KAKVA VOJNA OPERACIJA JE STRIKTNO ZABRANJENA (ČLAN 60, PROTOKOL 1 DODATNI ŽENEVSKE KONVENCIJE)".

[1314] **ICTY**, Predmet br. IT-95-14-T: Tužilac protiv Tihomira Blaškića, *Presuda*, 3. mart 2000, 125; Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 180.

se nije iskazivala u realitetima svojih ciljeva. U tom periodu je, kako je to ocijenio Nikola Koljević krajem novembra 1992. godine, računala s perspektivom da će Srbi dovršiti likvidiranje Bosne i Hercegovine kao države, a da će Hrvati samo poentirati uzimanjem svojih teritorija.[1315] U tom smislu, Vance-Owenov mirovni plan po našem mišljenju nije stvarni uzrok hrvatsko-bošnjačkog sukoba, već više-manje evidentan povod i marker zrelosti situacije za iskorak hrvatske politike u fazu neposrednog ostvarenja svojih stvarnih ciljeva u Bosni i Hercegovini.

U poglavlju „Karakteristični problemi u odnosima HVO i TORBiH/ARBiH" izložili smo primjere napetosti, incidenata i međusobnih sukoba u na prostoru Hercegovine i srednje Bosne, na kojima je u drugoj godini rata sukob ARBiH i HVO planuo i bio vođen u punom intenzitetu i širini. U naznačenom periodu politika koja je kreirala hrvatske zajednice u Bosni i Hercegovini pokazivala je iste karakteristike i na prostorima na kojima nije došlo do otvorenih sukoba i na kojima su dijelovi ARBiH i HVO zadržali određeni nivo saradnje i međusobnog sadejstva u odnosu na srpske snage.

Nakon velikih uspjeha HVO-a i HV-a u Bosanskoj Posavini tokom maja 1992, kada su se njihove snage našle na prilazima Doboju, strateški značajnom gradu za kontrolu Posavine i doline Bosne, a prije nego su nastupili sinhroni i obrnuto proporcionalni obrati vojne situacije u dolinama Save i Neretve, o čijim uzrocima smo prethodno šire izlagali, važnost saradnje hrvatskih snaga s jedinicama TORBiH organizovanih na dijelovima općine Doboj, za vojne komande je bila neupitna. U tom cilju je 4. juna u Gradačcu održan sastanak predstavnika OGIP i TORBiH. Nakon početka srpske kontraofanzive na području Komarice, Johovca i Kotorskog obnovljeni su pokušaji ostvarenja koordinacije i sadejstva. Sastanci su održani u Gradačcu 17. i Slavonskom Brodu 19. juna. Razmatrana je ideja formiranja brigade od snaga TORBiH na području Klokotnice, koju bi naoružala i opremila Hrvatska vojska, na isti način kao i jedinice HVO-a u Bosanskoj Posavini. Brigada je potom trebala biti uvedena u borbe oko Doboja. Iako je VSrRBiH prikupljala

[1315] **ICTY**, *Magnetofonski snimak 22. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 23. i 24. novembra 1992. godine.*

snage za predstojeću operaciju „KORIDOR“, a stanje na bojištu oko Doboja postajalo sve teže po hrvatske snage, akcenat razgovora vođenih u Slavonskom Brodu davali su politički predstavnici HZ Bosanska Posavina. Insistiralo se da buduća brigada ne bude dio TORBiH, već nekakvog „Muslimansko-hrvatskog vijeća obrane“ i da na njenom čelu bude oficir hrvatske nacionalnosti, uprkos dominantno bošnjačke strukture ljudstva i formacije TO iz koje je stvarana. Predstavnici TORBiH odbili su ovakve uslove, pa iako su data obećanja podrške u logisticiranju brigade u cilju njenog efikasnog sadejstva u odbrani Posavine, do toga nikada nije došlo.[1316]

U isto vrijeme početkom juna 1992. na području Maglaja pravljeni su aranžmani o pretpočinjavanju TORBiH komandama HVO, uz njihovu obavezu da braniocima Maglaja osigura potrebni MTS, hranu i lijekove. Aranžman je napravljen uz ogradu Kriznog štaba Maglaja da isti ne prejudicira buduća politička rješenja.[1317] Do takve podrške, koja bi ostala neuslovljena političkim rješenjima u Maglaju, kao ni u drugim dijelovima zemlje, nije došlo. Takvo stanje nije bitnije promijenjeno do kraja ljeta 1992. godine.

Sumirajući iskustva u odnosima ARBiH s HVO u svojoj zoni odgovornosti, OkŠO Doboj je početkom septembra isticao da većina sastava HVO-a i HOS-a u njihovoj zoni deklarativno i javno prihvata jedinstven cilj oružane borbe protiv zajedničkog agresora, ali da u praksi stalno dolazi do nesporazuma i nejasnoća u sistemu rukovođenja i komandovanja. U pojedinim slučajevima (istaknuti su primjeri Maglaja i Teslića) zbog neriješenih odnosa između HVO i TO, odnosno zapovjedništava i štabova odbrane općina, svakodnevno je dolazilo do nesuglasica i nepovjerenja, što je ocjenjivano u tolikoj mjeri ozbiljnim da može prerasti u međusobni sukob, pa i sukob dvaju naroda. Polazeći od ovakvog stanja, OkŠO Doboj je inicirao formiranje zajedničkih komandi na teritorijama Teslića i Maglaja, koje bi svakodnevno zajednički planirale i izvodile borbena dejstva po unaprijed utvrđenim zonama odgovornosti, na način da sastav tih zajedničkih komandi ne narušava

[1316] Puškar, 66-76.

[1317] Krizni štab Općine Maglaj, *Odluka*, broj: 01-96-1/92, 2. 6. 1992. (prema: Đ.S. Jovanović, 48).

postojeću strukturu svake od komponenata. Smatrali su da bi time spriječili pokušaje da se formiranjem zajedničkih komandi na terenu prejudiciraju politička rješenja, kao u primjeru odnosa zapovjedništva HVO Žepča prema Maglaju.[1318]

Iako su na javnoj diplomatskoj sceni i dalje isticani elementi zajedničke borbe i proširivani dokumenti o prijateljstvu i saradnji Bosne i Hercegovine i Hrvatske,[1319] hrvatska politika na terenu, u dijelovima Bosne i Hercegovine na koje je polagala ekskluzivna prava, sve jasnije se iskazivala u svojim realitetima. U Travniku je 24. septembra održan sastanak općinskih delegacija HDZ-a i SDA u pokušaju da se stvore pretpostavke za formiranje jedinstvenih organa vlasti. Iskazani stav HDZ-a bio je ili vlada HVO ili nikakva i da u takvoj varijanti Bošnjaci sebi formiraju vladu, a da se zatim formiraju ekspertne grupe koje će koordinirati rad. Po ocjeni organa bezbjednosti ARBiH ovakav ishod vodio je podjeli općine i situaciju činio još složenijom, s mogućnošću izbijanja oružanih sukoba.[1320] U tom pogledu stavove travničkog HDZ-a potvrdio je predsjednik HVO-a Jadranko Prlić na sastanku s hrvatskim funkcionerima iz srednje Bosne održanom 16. oktobra u Travniku. Prlić je istakao kao prioritetne ciljeve čuvanje i integraciju teritorije i ustrojstvo organa vojne i civilne vlasti, naravno organa HVO. U pogledu uređenja države Prlić je ponovio stav o uređenju Bosne i Hercegovine kao države triju konstitutivnih naroda, s trima konstitutivnim etničkim zajednicama.[1321] Početkom oktobra 1992, prilikom odlaska na pregovore u organizaciji UNPROFOR-a na Sarajevskom aerodromu, Ignac Koštroman, šef informativno-političke službe HVO i jedan od potpredsjednika „Herceg-Bosne“, izjavio je pukovniku Sartreu (Sartr), oficiru za vezu Francuskog bataljona UNPROFOR-a koji ga je pratio iz Kiseljaka u Sarajevo, kako je „HZ HB u stvari Hrvatska i da se

[1318] **AARBiH**, OkŠO Doboj, *Formiranje zajedničkih komandi, stav se traži*, Pov.broj: 01-, 7. 9. 1992.

[1319] „Republika Bosna i Hercegovina, i Republika Hrvatska: Dodatak Sporazumu o prijateljstvu i suradnji (New York, 21.9.1992.)“, Tuđman i Bilić, 146-147.

[1320] **AARBiH**, GŠA 18-1/7 (GŠ OSRBiH - Organ bezbjednosti, *Izvještaj,* 26. 9. 1992).

[1321] **AARBiH**, *Bilježnica šefa pozadine HVO* (zaplinjeni dokument), zapis pod datumom 17. 10. 1992.

apsolutno ne priznaje RBiH, da je sazrelo vrijeme da Hrvati vrate svoju zemlju i da su Muslimani velika opasnost za Hrvate".[1322]

Borbene linije HVO-a prema VRS-u bile su u dobroj mjeri umirene,[1323] a incidenti s jedinicama ARBiH sve brojniji i ozbiljniji. U Žepču su krajem septembra pripadnici HVO provokativno postavili hrvatsku zastavu na kontrolni punkt snaga ARBiH, što je izazvalo veliku napetost i stanje u gradu dovelo na rub sukoba.[1324] Krajem septembra i početkom oktobra učestali su incidenti i porasle napetosti na području Konjica. Ovo je bila posljedica nezadovoljstva bošnjačkog stanovništva i pripadnika ARBiH zbog toga što HVO nije izdavao potvrde za putovanje izvan općine Konjic.[1325] Snage HVO su u noći između 21. i 22. oktobra uspostavile potpunu kontrolu nad gradom Mostarom, zauzele su sve javne objekte od značaja, uspostavile kontrolu putnih komunikacija, uvele policijski sat i prekinule emitovanje mostarskog studija Radija Bosne i Hercegovine.[1326]

Sukob u Novom Travniku između snaga ARBiH i HVO koji je počeo 19. oktobra, iako mu je povod bio naizgled banalan - pokušaj HVO da nasilno preuzme kontrolu nad benzinskom pumpom u gradu, u slojevima svojih stvarnih uzroka sadrži naznake istih pojava koje prepoznajemo u incidentima i sukobima u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. U jednom izvještaju iz Zenice dostavljenom predsjedniku Izetbegoviću u Zagreb navodi se da su uzroci sukoba ležali u sljedećim činjenicama: u nastojanju da HZHB preuzme sve funkcije države i nepoštovanju i nepriznavanju države i državnih organa Bosne i Hercegovine od strane HVO-a na svim nivoima; u polaganju isključivog prava na svu društvenu

---

[1322] **ICTY**, HVO Odjel obrane - Sektor sigurnosti, *Informacija*, Broj: 02-4/1-368/93, 18. 2. 1993.

[1323] Večernji list od 17. oktobra piše o stanju na kupreško-tomislavgradskom bojištu. Javlja da je uspostavljena vruća telefonska linija sa srpskim zapovjedništvom u Bosanskom Grahovu, a novinar primjećuje da je više od mjesec na tom ratištu mirno. Barić, 353.

[1324] **AARBiH**, GŠA 18-1/7 (GŠ OSRBiH - Organ bezbjednosti, *Izvještaj,* 26. 9. 1992).

[1325] Praljak, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, 29-30.

[1326] **ICTY,** Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2 od 6*, 29. maj 2013, 184.

imovinu od strane HVO-a; u tretiranju Bošnjaka kao građana drugog reda, za šta se, kao i u slučaju Konjica, navodi primjer propusnica za izlazak iz gradova i prolaz kroz Herceg-Bosnu, koja je naplaćivana u devizama, u iznosu 50-100 njemačkih maraka; u ucjenama za prolaz kroz teritoriju pod kontrolom HVO i pljačkama konvoja i transporta roba za potrebe legalnih organa vlasti koji su već bili prešli granice podnošljivosti. Prema saznanjima Okružnog štaba odbrane Zenica, slično stavu koji je u ovo vrijeme predstavniku UNPROFOR-a iskazao Ignac Koštroman, stav Darija Kordića kao najvišeg hrvatskog funkcionera u srednjoj Bosni bio je da se sukob proširi i dovede do kraja.[1327]

Sukob se, ne samo zbog političkih i vojnih odluka vođa HVO-a, već i zbog općeg razvoja situacije i višeg stupnja organizacijske uvezanosti vojnih i političkih struktura na terenu u odnosu na prve mjesece rata, nužno širio velikom brzinom nakon svakog sljedećeg incidenta. U zadnjoj trećini oktobra, nakon navedenog incidenta s benzinskom pumpom i prvog napada snaga HVO na objekat ARBiH u Vatrogasnom domu, borbe su počele najprije na užem gradskom području Novog Travnika,[1328] zatim su se proširile na ostatak općine, posebno u rejonima sela Šenkovići, Sinokos, Donje Pećine i Opara. Cilj snaga HVO bio je da ovladaju namjenskom vojnom industrijom „Bratstvo“ i komunikacijom Novi Travnik – Pavlovica – Gornji Vakuf – Prozor – Posušje.[1329] Borbe su se neumitno prenijele najprije na neposredno, a zatim i šire okruženje.

Nakon početka sukoba, snage ARBiH u rejonu Ahmića blokirale su putnu komunikaciju, želeći spriječiti HVO da uputi pojačanje prema Novom Travniku. Barikadu su 20. oktobra snage HVO nasilno uklonile i potisnule pripadnike ARBiH od komunikacije, pri čemu je nekoliko stambenih objekata u selu Ahmići zapaljeno.[1330] U Vitezu je prilikom

[1327] **AARBiH**, OkŠO Zenica, *Hotel Esplanada soba 1002 n/r predsjednika Alije Izetbegovića.*

[1328] **ICTY**, Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 161.

[1329] Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 211.

[1330] **ICTY**, Predmet br. IT-95-14-T: Tužilac protiv Tihomira Blaškića, *Presuda*, 3. mart 2000, 116.

upućivanja pojačanja HVO-a prema Novom Travniku ispaljena raketa na zgradu TO, a narednog dana pripadnici HVO-a su zauzeli policijsku stanicu, iz koje su nakon toga izbačeni policajci Bošnjaci.[1331]

Napetosti i međusobno nepovjerenje bili su tokom septembra i početkom oktobra u porastu i na području Prozora. Nekoliko dana prije događaja u Novom Travniku došlo je do razdvajanja Vojne policije u Prozoru na policiju HVO i policiju Armije RBiH. Odmah iza toga usljedilo je, kao i u Vitezu, izbacivanje Bošnjaka iz MUP-a.[1332] Nakon početka sukoba u Novom Travniku počelo je gomilanje hrvatskih snaga HVO-a i HV-a, opremljenih oklopnim vozilima i tenkovima Hrvatske vojske, na području Prozora. HVO je formirao dodatne kontrolne punktove na izlazima i ulazima u grad Prozor.[1333] Snage ARBiH u Prozoru su se povukle u dijelove grada s bošnjačkom većinom stanovništva.[1334] Na sastanku delegacija HDZ-a i SDA 23. oktobra traženo je mirno rješenje situacije. Izgledalo je da je sporazum postignut, kada je Ilija Petrović, predsjednik prozorskog HDZ-a, prekinuo razgovore s obrazloženjem da je ubijen jedan Hrvat.[1335] Odmah je počeo žestok artiljerijski napad HVO-a na Prozor. Sutradan je počelo izvlačenje civilnog stanovništva i jedinica ARBiH iz grada prema Jablanici. Oko podne 24.

[1331] **ICTY**, Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 166.

[1332] **AARBiH**, Opština Prozor - Forum „PROGNANIH“ muslimanskih organizacija, *Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaju muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24. 10.1992.*, Broj: 02-11/92, 14. 11. 1992.

[1333] **ICTY,** Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2 od 6*, 29. maj 2013, 8.

[1334] Davor Marijan, „Sukobi HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, Časopis za suvremenu povijest, God. 38, broj 2, Zagreb, 2006, 379-402.

[1335] Iako delegacija SDA Prozor na dan pregovora nije raspolagala informacijom o ubistvu nekog pripadnika HVO (**AARBiH**, Opština Prozor- Forum „PROGNANIH“ muslimanskih organizacija, *Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaju muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24.10.1992.*, Broj: 02-11/92, 14.11.1992), Davor Marijan navodi da je pripadnik HVO Prozor Frano Zadro tog dana poginuo u rejonu Crnog vrha. Marijan, „Sukobi...“. Bez obzira na to, objašnjenje napada HVO-a na Prozor 23. oktobra 1992. pogibijom pripadnika HVO-a jednako je uvjerljivo kao objašnjavati početak rata u Bosni i Hercegovini ubistvom srpskog svata na Baščaršiji.

oktobra u Prozor su ušle hrvatske snage. Počele su paljevine, pljačka i hapšenje bošnjačkog stanovništva.[1336]

Snage ARBiH u Gornjem Vakufu dobile su zadatak da bez kontrole ne propuštaju nikakve vojne formacije prema Novom Travniku. U jutarnjim satima 21. oktobra HVO je najavio vojni konvoj iz Tomislav-Grada koji je trebao ići u Vitez, a u kojem su bila dva oklopna transportera i dva autobusa vojnika. ARBiH nije dozvolila prolaz ovog konvoja.[1337] Snage HVO-a su nakon toga zauzele zgradu Općine i Vatrogasni dom, u kojem je tada bila smještena policija ARBiH.[1338] Napetost na ivici sukoba trajala je za vrijeme događaja u Prozoru, a nakon ovladavanja Prozorom snage HVO-a otpočele su borbena dejstva i prema Gornjem Vakufu. Jedinice ARBiH povukle su se u svoje rejone rasporeda, ali je HVO ipak artiljerijom počeo tući bošnjačka naselja. U popodnevnim satima 24. oktobra počele su borbe i u samom gradu. U kontaktima dviju komandi postignut je dogovor o prekidu vatre, a zatim je u Bugojnu potpisano primirje, prvenstveno s ciljem da se omogući rad komisijama za stanje u Prozoru, koji je u tom trenutku tretiran kao najurgentnija tačka. Bez obzira na dogovore, HVO je nastavio dovlačiti svježe snage i ukopavati svoje položaje u rejonu Mejnika i Makljena.[1339]

Tokom oktobra 1992. na području Bugojna nije došlo do sukoba ARBiH i HVO, ali je kao i u drugim mjestima odnos HVO-a prema Republici Bosni i Hercegovini i legalnim organima vlasti bio jednak. OpŠO Bugojno je znao da HVO nastoji ovladati teritorijom i uspostaviti svoju vlast. Organi ARBiH registrovali su i tajnu saradnju HVO-a sa srpskom stranom radi ostvarenja tih ciljeva, što je omogućavalo povlačenje određenih snaga HVO-a s borbenih linija, zatim dovođenje specijalnih snaga ranga bataljona u sam grad te naoružavanje hrvatskog

[1336] **AARBiH**, Opština Prozor- Forum „PROGNANIH“ muslimanskih organizacija, *Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaju muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24. 10.1992.*, Broj: 02-11/92, 14. 11. 1992.

[1337] **AARBiH**, OpŠO Gornji Vakuf, *Izvještaj o proteklim dogauajima u opštini G. Vakuf*, Broj: 01-40/92, 6. 11. 1992.

[1338] Slobodan Praljak, ***Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina - Zborno područje Tomislavgrad***, http://www.slobodanpraljak.com, 13.

[1339] **AARBiH**, OpŠO Gornji Vakuf, *Izvještaj o proteklim dogauajima u opštini G. Vakuf*, Broj: 01-40/92, 6. 11. 1992.

stanovništva. Na području grada i većih naselja HVO je vršio koncentraciju snaga i raspoređivao artiljerijsko-raketna oruđa na bitne položaje oko grada.[1340]

U cilju smirivanja sukoba, razgovore s Matom Bobanom u Grudama je 26. oktobra vodio i načelnik Uprave za moral Štaba Vrhovne komande OSRBiH Ivan Slaviček. Boban je po običaju diktirao uslove i postavljao ultimatume: da se pod hitno uspostavi zajednička komanda jedinica ARBiH i HVO i to prema sljedećem: na čelu komande Bošnjak, drugi i treći čovjek Hrvat, četvrti čovjek Bošnjak, a onda dalje redom, i da zajednička komanda ne bude glomazna. Po pitanju transporta naoružanja i municije jedinicama ARBiH, Boban je rekao da će biti propušteni kada prestanu sukobi, a da će organizovanije snabdijevanje početi kada se uspostavi zajednička komanda.[1341] Sam sukob i, pogotovu, prekid komunikacija i linija snabdijevanja uveliko su se počeli odražavati na tok borbenih dejstava i u onim dijelovima u kojima nije bilo sukoba i gdje je održavano sadejstvo ARBiH i HVO. O uticaju ovih događaja na odbranu Jajca već je bilo riječi. Snage OkŠO Doboj i 110. brigade HVO „Usora" također su došle u tešku poziciju po pitanju logisticiranja.[1342] Na osnovu dogovora predsjednika Tuđmana i Izetbegovića, 3. novembra je imenovana zajednička komisija ARBiH i HVO sa zadatkom da ukloni obostrano sve prepreke na putevima u Hercegovini i centralnoj Bosni, s ciljem da se omogući nesmetan protok MTS-a za obje formacije, i da na terenu utvrde prijedloge zajedničkih komandi od nivoa općine do korpusa.[1343] Nakon nekoliko dana uspostavljena je Zajednička komanda ARBiH i HVO koja je 10. novembra izdala naređenje za provođenje mjera sprečavanja sukoba, uklanjanja posljedica i vraćanja povjerenja.

[1340] **AARBiH**, Štab Oružanih snaga Bugojno, *Informacija o stanju ratišta područja Bugojno*, Str.pov.broj: 779-1/92, 25. 10. 1992.

[1341] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH - Uprava za moral IPD i VP, *Izvještaj o razgovoru sa gospodinom Matom Bobanom*, Pov.broj: 02/1512-392, 8. 11. 1992. Boban je prijetio da će, ako se njegovi uslovi ne prihvate, tražiti da svi Hrvati izađu iz ŠVK OS RBiH. Da nije „prijetio iz prazne" potvrđuje potpisnik izvještaja, načelnik ove uprave Ivan Slaviček, koji je nešto kasnije dezertirao iz ARBiH i prešao u HVO.

[1342] **AARBiH**, OkŠO Doboj, *Obezbjeđenje nesmetanog transporta MTS, traži*, Pov. broj: 06/363-1, 27. 10. 1992.

[1343] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Imenovanje*, Str.pov.broj: 02/1509-58, 3. 11. 1992.

Mjere su sadržavale dogovore o broju i lokacijama kontrolnih punktova, zajedničke patrole na terenu, te obostrano povlačenje snaga i zatrpavanje rovova na području Viteza i Novog Travnika.[1344]

Ponovo je nastupio kraći period privremenog smirivanja sukoba na području Hercegovine i srednje Bosne. Na rubnim dijelovima ovih područja ponovo su intenzivirane borbe s VRS-om. Nakon pada Jajca, snage VRS-a napadale su područja Karaule, Turbeta i Travnika. Na drugom kraju, snage HV-a i HVO-a najprije su izvršile napad iz dubrovačkog zaleđa prema Trebinju, a zatim iz doline Neretve prema Nevesinju.[1345] U ovoj operaciji hrvatskih snaga prema Nevesinju nisu učestvovale snage ARBiH. Tokom oktobra i novembra u toku su bile pripreme za deblokadu Sarajeva. Eventualni uspjeh deblokade i oslobađanje velikih potencijala ARBiH blokiranih u glavnom gradu nisu odgovarali strateškim interesima hrvatske politike. Situaciju je dodatno iskomplikovala blokada saobraćajnica nakon oktobarskih sukoba, a krajnje narušeno međusobno povjerenje otežavalo je saradnju.[1346]

Iz takvog odnosa u jednom osjetljivom trenutku - i na unutrašnjem planu po pitanju borbi oko Sarajeva i u Podrinju, i na spoljnopolitičkom

---

[1344] AARBiH, Zajedničko zapovjedništvo ARBiH i HVO, *Zapovjed Op.br. 1*, Pov broj: 01/3-92, 10. 11. 1992. Supotpisnici ovog naređenja su Ante Prkačin i Arif Pašalić.

[1345] Do 26. oktobra snage HV-a potisnule su snage VRS-a s planine Vlaštica i uspostavile liniju razdvajanja prema Trebinju koja će ostati nepromijenjena do kraja rata. Borojević i Ivić, 242-243. Po zapovijedi zapovjednika Južnog vojišta, 8. novembra je počela operacija „BURA“ s ciljem odbacivanja VRS-a prema Nevesinju. Operacija je, i pored snažne artiljerijske pripreme, brzo završena bez konkretnih pomaka na terenu. Praljak, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, 32-33. U srpskim izvorima se ova operacija naziva „prva mitrovdanska ofanziva“. Borojević i Ivić, 244.

[1346] Tako je uoči početka operacije „BURA“, na zahtjev Jasmina Jaganjca, odobreno da se iz tvornice “Igman” za potrebe HVO-a izda 500.000 metaka kalibra 7,9 mm, za šta je kao protivvrijednost od HVO-a preuzeto 750.000 metaka 7,62 mm. **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Odobrenje*, Str.pov.broj: 02/1512-390, 7. 11. 1992; Mjesec kasnije, u vrijeme izvođenja operacije „KOVERTA“ kojom je ARBiH nastojala deblokirati Sarajevo, načelnik ŠVK Sefer Halilović je tražio od predsjednika Izetbegovića da pokuša učiniti nešto da se artiljerijska municija ARBiH zaplijenjena u Busovači vrati, kako bi jedinice u Sarajevu mogle biti podržane u borbenim dejstvima. **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Predsjedniku Predsjedništva gosp. Aliji Izetbegoviću - Mostar*, Pov.broj: 02/1512-559, 13. 12. 1992.

planu po pitanju finaliziranja dokumenata VOMP-a - došlo je do novog pogoršanja međusobnih odnosa. Na području Jablanice sredinom decembra incidente je izazvala Vojna policija HVO nasilnim zauzimanjem jednog broja objekata u gradu i isticanjem hrvatskih zastava na njima.[1347] I situacija u srednjoj Bosni u zadnjoj trećini decembra 1992. postajala je sve složenija, posebno u Vitezu, Novom Travniku, Travniku, Žepču i Gornjem Vakufu. Nije bilo napretka u dogovorima o uspostavljanju zajedničkih organa civilne vlasti i nastavljena je praksa nasilnog uvođenja vlasti HVO-a u sve segmente društvenog i privrednog života. Nicali su novi kontrolni punktovi koji su ometali kretanje ljudi i roba.[1348]

Svi elementi opisa stanja bili su podudarni s onim koji su prethodili oktobarskim sukobima. HVO je, kao i u oktobru, nastojao obezbijediti i pacifikaciju borbenih linija prema srpskim snagama tamo gdje su one još bile aktivne. Pri razmjeni tijela poginulih na bugojansko-vlašićkom bojištu, obavljenoj 25. decembra, hrvatska komisija predlagala je srpskoj primirje između dva Božića i garantovala da neće otvarati vatru. Istakli su da su njihovi odnosi „sa muslimanima" dostigli stepen neizdrživosti.[1349]

Početkom 1993. godine, bez sumnje u direktnoj vezi s objavljivanjem dokumenata VOMP-a, događaji su ubrzano krenuli isprobanom spiralom sukoba. U Novi Travnik su iz Hercegovine 8. januara došla tri autobusa pripadnika HVO-a koji su smješteni u hotel u samom gradu. Njihov dolazak nije najavljen, niti se znala njegova svrha. Istog dana u večernjim satima je pred hotelom registrovana pucnjava iz pješadijskog naoružanja.[1350] Sutradan je iz pravca Gornjeg Vakufa u Novi Travnik stiglo još nekoliko vozila na kojima su bili instalirani protivavionski i bestrzajni topovi. Nakon toga u dijelu grada pod kontrolom HVO-a

---

[1347] Praljak, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, 35.

[1348] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Informacija*, Pov.broj: 02/1512-606, 24. 12. 1992.

[1349] **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 44-1/562, 25. 12. 1992.

[1350] **AARBiH**, Zapovjedništvo 3. korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-88, 10. 1. 1993.

počela je pojačana kontrola kretanja i maltretiranje građana bošnjačke nacionalnosti. U pucnjavi pijanih vojnika HVO-a ubijen je jedan civil Bošnjak, a HVO je uhapsio nekoliko ljudi. Na policijskom punktu dva policajca MUP-a Republike Hrvatske pokušali su oteti jednog policajca MUP-a RBiH, ali su na obližnjem punktu vojne policije ARBiH zaustavljeni i uhapšeni.[1351]

Na šire područje Gornjeg Vakufa početkom januara također su prebačene jače snage HVO iz zapadne Hercegovine i zapadnih dijelova Bosne te dijelovi jedinica Hrvatske vojske. Registrovane su pojave sve drskijeg i nasilnog ponašanja prema bošnjačkom stanovništvu i intenzivne obavještajno-izviđačke aktivnosti prema jedinicama ARBiH.[1352] Pojačana je kontrola puteva, pri čemu je kontrolni punkt na prevoju Makljen ojačan tenkom T-55.[1353] U tako napetoj situaciji okidač sukoba bilo je postavljanje bombe od strane HVO-a u hotel u kojem je bio smješten OpŠO Gornji Vakuf.[1354] Stanje se dodatno zakomplikovalo kada je s položaja HVO-a iz minobacača 60 mm ispaljeno nekoliko mina na uže gradsko područje, kojom prilikom je teže ranjeno jedno lice. Poslije toga uslijedilo je obostrano zarobljavanje civila.[1355] Komandant 3. korpusa, koji je imao naređenje da po svaku cijenu spriječi sukobe, pitao je pretpostavljenu komandu kako da u takvoj situaciji izvrši naređenje, procjenjujući da je moguće da se sukobi prošire i na druge općine.[1356] Svakodnevno su vođeni i pregovori o zaustavljanju sukoba. Tokom sastanka održanog 16. januara zapovjednik brigade HVO Gornji Vakuf Miro Andrić je predstavnicima ARBiH prenio naređenje o potčinjavanju koje je izdao GSHVO i zatražio da se sve snage ARBiH stave pod komandu snaga HVO.[1357]

[1351] **AARBiH**, Zapovjedništvo 3. korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-88, 10. 1. 1993.

[1352] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH - Uprava bezbjednosti, *Neka saznanja o sukobu i žrtvama sukoba HVO i Armije RBiH*, Str.pov.broj: 03/29-19, 7. 2. 1993.

[1353] **ICTY,** Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2*, 29. maj 2013, 80.

[1354] Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 189.

[1355] **AARBiH**, OpŠO Bugojno, *Redovni izvještaj*, Broj: 01/36-1, 12. 1. 1993.

[1356] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, Str.pov.broj: 02/31-91, 11. 1. 1993.

[1357] **ICTY,** Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2*, 29. maj 2013, 81-83.

Ovaj akt, odluka GSHVO od 15. januara, ustvari je predstavljao znak da je hrvatska politika prešla u narednu fazu ostvarenja svojih interesa u Bosni i Hercegovini, fazu otvorenih pretenzija na dijelove teritorije, za šta je iskoristila, kao neutemeljeno pokriće, predložene a neusvojene dokumente VOMP-a. Sadržavala je obavezu da se sve jedinice ARBiH u provincijama 3, 8 i 10 (**Karta 9**) pretpočine HVO-u te da se minorne snage HVO-a u provincijama 1, 5 i 9 potčine ARBiH. Snagama u sarajevskoj Provinciji 7 naloženo je da do daljeg ostanu pod komandom GSHVO. Kao rok za izvršenje postavljen je 20. januar.[1358] Istog dana Odjel obrane HVO izdao je zapovijed za realizaciju navedenih odluka, koja je osim načelnih sadržavala i mjere prisile za jedinice i pripadnike jedinica koji se ne potčine a ostanu na teritoriji provincija kojima ne pripadaju. Njih je trebalo smatrati paravojnim, razoružati i privesti.[1359] Unilateralne odluke nelegalnih institucija HZHB-a pokušao je osnažiti i legalizovati svojom naredbom izdatom 16. januara ministar odbrane u rekonstruisanoj ratnoj Vladi RBiH Božo Rajić. Njegova naredba sadržavala je sve navedene odredbe akata HVO-a i jednu formalno širu, koja je nalagala da se VRS povuče u srpske provincije.[1360]

Štab Vrhovne komande OSRBiH je, pozivajući se na činjenicu da pregovori u Ženevi nisu završeni i da sporazum nije važeći dok ga ne potpišu sve strane, 16. januara naredio jedinicama i komandama ARBiH da ne smiju postupati po odlukama HVO-a, da podignu borbenu gotovost i budu spremne da odsudno brane položaje i teritoriju u svojoj zoni odgovornosti.[1361] Predsjedništvo RBiH je 19. januara konstatovalo da je Rajićeva naredba neustavna i nezakonita jer ju je donijelo nenadležno lice (samo je Predsjedništvo RBiH imalo ustavne ovlasti Vrhovne komande) i zato je u cijelosti proglašena nevažećom.[1362]

[1358] „Odluka Hrvatskog vijeća obrane o podčinjavanju postrojbi HVO i A BiH“, Tuđman i Bilić, 204.

[1359] **AARBiH**, HVO HZ HB - Odjel obrane, *Zapovjed*, Broj: 02-1/1-9, 15. 1. 1993.

[1360] **AARBiH**, MO RBiH, *Zapovjed*, Broj: 01/93, 16. 1. 1993.

[1361] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Odnosi sa HVO HZ-HB, Naređenje*, Str.pov.broj: 02/94-1, 16. 1. 1993.

[1362] „Predsjedništvo RBiH: Odluka Predsjedništva BiH o zapovijedi ministra obrane Bože Rajića od 16.1.1993. (Sarajevo, 19.1.1993.)“, Tuđman i Bilić, 206.

Snage ARBiH u Gornjem Vakufu odbacile su ultimatum HVO-a, nakon čega je HVO započeo napad i između 18. i 21. januara stavio pod svoju kontrolu Ždrimce, Hrasnicu, Dušu, Uzričje, Relej Kuk, Strmicu i Palače.[1363] Borbena inicijativa HVO-a na gornjovakufskom bojištu bila je izražena do 27. januara, kada su njegove snage pretrpjele značajne gubitke od strane ARBiH kod sela Bistrica, nakon čega je HVO zatražio primirje. Do tada su njegove snage Gornji Vakuf faktički stavile pod opsadu, tokom koje je u narednih pola godine grad trpio stalnu artiljerijsku i snajpersku vatru.[1364]

Nakon objave spomenutih odluka i naređenja HVO-a, na području Travnika, grada predviđenog za sjedište Provincije 10, odnosi s ARBiH zategnuti su do pucanja. Povećana je borbena gotovost jedinica HVO-a i njihove snage izvučene van grada na dominantne zemljišne objekte oko Travnika.[1365]

Sukobu u Busovači, kao i u drugim mjestima srednje Bosne, prethodio je niz ekscesa: prijetnji, maltretiranja, blokada puteva, pljački, hapšenja

[1363] **ICTY,** Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2*, 29. maj 2013, 81-83.

[1364] Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 190. Iako su uzroci sukoba ARBiH i HVO tokom januara 1993. bili više nego jasni i proistekli iz unilateralne akcije HVO-a, među objavljenim naslovima koji se bave periodom agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. godine ima radova koji zavidnom vještinom manipulacije kombinuju historijske činjenice i validne izvore s potpunim izmišljotinama i konstrukcijama s ciljem falsifikovanja historijske istine i ocjena karaktera rata. Tako Charles R. Shrader, američki autor knjige ***Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni: vojna povijest 1992.-1994.*** (Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2004), o situaciji početkom 1993. godine navodi iscrpno „strategijski ofanzivni plan ABiH" iz čije realizacije su proistekli oružani sukobi ARBiH i HVO u srednjoj Bosni. Pri tome se ne navodi sam dokument, priznaje da mu se ne zna ni autor, ni vrijeme nastanka, ali se uzima kao utvrđena historijska činjenica i iscrpno citira. Ovakav pristup, iskorišten u konstrukcijama odbrana „haških uznika" iz Lašvanske doline (Blaškić i ostali), i djela nastala njegovom primjenom, u ovom radu nismo uzimali kao relevantne.

[1365] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Procjena sadašnjeg stanja 312. mtbr i mogućih konfliktnih situacija u vezi sa odlukom HVO HZ HB*, Str.pov.broj: 02/31-118, 18. 1. 1993. Dokument navodi da je nakon početnog šoka, uznemirenost i zbunjenost u travničkim jedinicama ARBiH splasnula i da je ostalo samo „ogorčenje i opredjeljenje da se u borbi za jedinstvenu i suverenu Bosnu i Hercegovinu istraje do kraja".

i ubistava Bošnjaka koja su počinili pripadnici HVO-a.[1366] HVO je 25. januara napao Kadića Stranu, bošnjačko naselje u Busovači, i nekoliko okolnih mjesta.[1367] Istog dana opkolili su selo Merdane.[1368] U popodnevnim satima počeo je i napad snaga iz pravca Viteza u širem rejonu Lašvanske petlje, na sela Putiš, Merdani, Gumanci i Sarčevica. HVO je ušao u selo Strane, ali je dalje napredovanje zaustavljeno organizacijom odbrane jedinica ARBiH. Granatiranje šireg područja Kaćuna od strane HVO-a i pješadijske borbe započele su 26. januara. Pokušan je i proboj prema Kaćunima iz pravca Kiseljaka.[1369] Sukobi snaga ARBiH i HVO na području Busovače nastavljeni su i 27. januara, kada su snage ARBiH iz rejona Kaćuna prešle u protivnapad.[1370] Nakon

[1366] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Hronika događaja u Busovači od 24.01. do 25.01. u 13,00 časova*, Str.pov.broj: 02/31- , 25. 1. 1993.

[1367] Bošnjaci koji su preostali u Busovači, neki od njih stari tek 14-16 godina, ukrcani na autobuse i odvedeni u logor Kaonik. **ICTY**, Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 179.

[1368] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Borbeni izvještaj 25.01.1993. u 18:30 časova*, Str.pov.broj: , 25. 1. 1993.

[1369] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Odnosi sa HVO-om, hronologija događaja*, Str. pov.broj: 02/33-269, 26. 1. 1993.

[1370] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni izvještaj u vezi odnosa postrojbi HVO za period 06-12,00 časova*, Str.pov.broj: 02/31-14, 27. 1. 1993; Komanda 3. korpusa je nakon početka januarskog sukoba s HVO-em povukla jedan bataljon iz sastava 17. krajiške bbr, koji je bio angažovan u deblokadi Sarajeva, i uputila ga iz Visokog prema Gornjem Vakufu. Bataljon je uspio stići u rejon Kaćuna i nije mogao proći dalje. Snage ARBiH na području Busovače koje su činili ovaj bataljon, zajedno sa snagama OpŠO Busovača, 333. bbr i dijela 309. bbr, uspjele su u trodnevnim borbama odbiti sve napade HVO-a, razbiti ih na pojedinim pravcima i ostvariti spoj sa snagama ARBiH iz Kiseljaka u rejonu Bilalovca. Kliko i Ćuskić, 98-99; Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 199; Sukobima na području Busovače, prema ocjeni organa bezbjednosti samog HVO-a, Bošnjaci nisu davali povoda, osim jednog incidenta na punktu u Kaćunima, s tim da se navodi da je sam punkt postavljen nakon uzastopnog oduzimanja robe Bošnjaka od strane pojedinaca iz HVO-a. **ICTY**, HVO Odjel obrane - Sektor sigurnosti, *Informacija*, Broj: 02-4/1-368/93, 18. 2. 1993; I jedan drugi izvještaj organa bezbjednosti HVO-a s početka marta konstatuje da su snage HVO-a počele sukob u Busovači i da su snage ARBiH (izvještaj navodi 7. muslimansku brigadu, 333. bbr, bataljon Krajišnika, te snage iz Zenice i Novog Travnika) otpočele napad tek drugi dan po početku sukoba. **ICTY**, HVO Odjel obrane - Sektor sigurnosti, *Događanja u Busovači prije sukoba i za vrijeme sukoba sa Muslimanima*, Broj: 02-4/1-459/93, 8. 3. 1993.

toga pojačan pritisak na jedinice ARBiH i bošnjačko stanovništvo vršile su snage HVO Vareš, koje su zabranile kretanje kroz grad snagama ARBiH, oduzimale vozila i MTS.[1371] S područja Kiseljaka granatirana su bošnjačka sela u rejonu Kaćuna, a u samom Kiseljaku počelo je masovno hapšenje Bošnjaka.[1372]

Ova faza sukoba okončana je 30. januara potpisivanjem dogovora o prekidu vatre na području srednje Bosne, povlačenju vojnih jedinica koje nisu s područja lokalne općine i otvaranju putnih komunikacija.[1373]

Prekid vatre nije otklonio napetosti u međusobnim odnosima, jer nije otklonio uzroke sukoba. Bezbjednosne prilike postajale su sve složenije i u onim općinama u kojima još nije bilo sukoba. Na području Zavidovića, HVO je početkom februara 1993. mobilisao sve vojne obveznike hrvatske nacionalnosti, a oko hrvatskih naselja postavio artiljeriju i izvršio utvrđivanje. Vršio je kontrolu svih ulaza u Zavidoviće, a njegovi pripadnici nisu bili zadovoljni lociranjem dijelova 318. bbr Armije RBiH na lijevoj obali Bosne, koju su smatrali zonom svoje odgovornosti, kao i dijelove općine Maglaj i Novi Šeher. Organi bezbjednosti ARBiH procjenjivali su da bi postrojbe HVO reagovale na eventualno izbijanje bilo kakvog sukoba u Žepču i da bi zatvorile sve komunikacije sa Zavidovićima, čime bi ovo područje bilo odsječeno od Zenice.[1374]

Preduzimane su i dodatne mjere na smirivanju situacije. Komandanti 3. korpusa ARBiH i OZ „Središnja Bosna“ HVO, Enver Hadžihasanović i Tihomir Blaškić, formirali su zajednički koordinacioni tim od po tri člana, na čelu s njima dvojicom, koji je uz već formirane koordinacijske timove na području Gornjeg Vakufa i u Mostaru za područje Hercegovine, imao rješavati probleme na području srednje Bosne.[1375]

[1371] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja za dan 28.01.1993. godine*, Str.pov.broj: 05/6-53, 29. 1. 1993.

[1372] **AARBiH**, OpŠO Kiseljak, *Informacija o događajima na području općine Kiseljak od 25.1. do 7.2.1993. godine*, Broj: 02-21-1/93, 7. 2. 1993.

[1373] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Izvještaj o dogovoru između HVO i Armije RBiH*, Str.pov.broj: , 30. 1. 1993.

[1374] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH - Uprava bezbjednosti, *Neka saznanja o stanju na području srednje Bosne*, Str.pov.broj: 03/36-7, 8. 2. 1993.

[1375] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Naređujem - Zapovjedam*, Pov.broj: 01-131, 11. 2. 1993.

I pored toga događaji su se ciklično nizali poznatim krugovima zaoštravanja sukoba. Čak je i element nastojanja HVO-a da ostvari saradnju sa srpskom stranom bio stalan. IKM 1. krajiškog korpusa VRS-a je 24. januara dao saglasnost OG „Doboj" da uspostavi kontakt i dogovori saradnju koju je inicirao HVO.[1376] Uprava bezbjednosti GŠARBiH je imala saznanja da su komande VRS-a s područja Vlašića, Karaule i Donjeg Vakufa u drugoj polovini januara 1993. ostvarile neposredne kontakte sa zapovjednicima HVO-a u srednjoj Bosni, kojom prilikom je razgovarano o zajedničkim akcijama protiv Armije RBiH.[1377]

Ozbiljna kriza u odnosima nastupila je ponovo krajem februara, kada je HVO blokirao putne komunikacije i prekinuo linije snabdijevanja ARBiH.[1378] Tokom marta trajao je posljednji period relativnog zatišja. Ni ovaj period nije protekao bez brojnih incidenata, od kojih su neki za posljedice imali ranjavanja i smrt civila i vojnika.[1379]

Tokom marta su i pregovori na osnovama VOMP-a ušli u finalnu fazu. O tom procesu, činu potpisivanja dokumenata od strane delegacije Republike Bosne i Hercegovine, kao i o uslovljenosti važenja potpisa, detaljnije smo izlagali u prethodnom poglavlju. Promjene u dokumentima plana izvršene od januara do kraja marta uglavnom su se odnosile na korekcije mapa provincija i dijelom na vojni dio sporazuma. Po potpisanoj verziji, srpske snage su se trebale povući u provincije broj 2, 4

[1376] Naložena je izrada plana rada organa bezbjednosti i priprema lica koja budu izabrana za takve kontakte. **ICTY**, Komanda 1. krajiškog korpusa - IKM, Str.pov. broj: 57-1/93, 24. 1. 1993.

[1377] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH - Uprava bezbjednosti, *Procjene HVO o sukobima sa jedinicama Armije RBiH*, Str.pov.broj: 03/29-23, 21. 2. 1993.

[1378] **Balkan Battlegrounds**, 191. Odluka o zatvaranju graničnih prelaza s Hrvatskom za sve terete i osobe u funkciji potreba Armije BiH popraćena je prijedlogom HVO-A za smjenu Sefera Halilovića, te pozivom da se Alija Izetbegović izjasni o tome je li u Sarajevu izvršen državni prevrat. „HVO zatvara granicu", **Oslobođenje**, 1. 3. 1993, 1.

[1379] **ICTY**, Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 194-195; **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Sedmični sumarni izvještaj o b/d za period 12.-18.03.1993. godine*, Str.pov.broj: 02/31-3345, 21. 3. 1993; Komanda 3. korpusa, *Sedmični sumarni izvještaj o b/d za period 19.-25.03.1993. godine*, Str.pov.broj: 02/31-360, 28. 3. 1993; Praljak, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, 70.

i 6, HVO u provinciju broj 3, ARBiH u provinciju broj 1. Nadležne komande HVO-a i ARBiH su tek trebali postići sporazum o razmještanju svojih snaga u provincijama broj 5, 8, 9 i 10.[1380] (Teritorije provincija po brojevima prikazane su na **Karti 9**.)

Početkom aprila HVO se u pogledu samovoljnog tumačenja i zloupotrebe dokumenata VOMP-a vratio na svoje pozicije iz sredine januara 1993. U izjavi pripremljenoj 2. aprila preuzet je tekst odluke HVO-a od 15. januara, kojom se naređuje jedinicama Armije RBiH da se stave pod zapovjedništvo HVO-a ili da napuste provincije broj 3, 8 i 10. Ova jednostrana izjava uzeta je kao osnova za određivanje 15. aprila kao roka za provođenje VOMP-a u navedenim provincijama. Donijeta je odluka da će HVO, ako je legalni organi vlasti Republike Bosne i Hercegovine budu odbili, istu provesti unilateralno.[1381]

I prije isteka postavljenog roka, HVO se potrudio da uprizori političke realitete koje je nastojao ostvariti uspostavom hrvatske vlasti. Za katolički Uskrs 8. aprila 1993. u Travniku je preduzimao radnje za koje je sigurno znao da će izazvati negativnu reakciju Bošnjaka. Zastave Hrvatske i Herceg-Bosne izvješene su u enormnom broju po cijelom gradu, na sve javne institucije, pa i tamo gdje je bilo posve izvjesno da će izazvati reakciju, kao naprimjer nasuprot komande bataljona 7. muslimanske brigade u centru Travnika. To je dovelo do incidenata s međusobnom razmjenom vatre i žrtvama iz redova ARBiH, što je situaciju dovelo do usijanja.[1382]

Na putu od Bugojna prema Novom Travniku nestala su četiri pripadnika HVO-a, što je bila reakcija na hapšenje jednog broja islamskih humanitaraca na punktovima HVO-a i odbijanja njihovog oslobađanja.[1383] Komanda 3. korpusa je naredila da se oforme mješovite patrole vojne policije s HVO i izvrši potraga za nestalima.[1384] Uoči kritičnog datuma,

---

[1380] **ICTY,** Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 1*, 29. maj 2013, 141.

[1381] **ICTY**, Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 1*, 29. maj 2013, 143; Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 142.

[1382] Kliko i Ćuskić, 117.

[1383] Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 222.

[1384] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Naređenje*, Str.pov.broj: 02/33-850, 13. 4. 1993.

kada se očekivao dodatni pritisak struktura HVO, data su dodatna naređenja za što hitnije rasvjetljavanje ovog slučaja i nastavak rada u mješovitim komisijama u cilju smirivanja situacije i držanja otvorenim putnih komunikacija.[1385] U cilju smirivanja situacije i stvaranja pretostavki za njenu kontrolu, narednog dana je zabranjen izlazak jedinica ARBiH iz kasarni bez odobrenja Komande 3. korpusa.[1386]

S druge strane HVO nije odustajao od svojih planova. Jedinicama su 15. aprila izdate zapovijedi da ojačaju svoje položaje i da izvrše prepotčinjavanje snaga ARBiH.[1387] To je odmah pokrenulo isprobanu spiralu nasilja. U Zenici je ujutro otet komandant zeničke brigade HVO „Jure Francetić", Živko Totić.[1388] U Vitezu su na kontrolnom punktu HVO-a oteta dvojica vojnika ARBiH.[1389] Zatim je niz incidenata prerastao u otvoreni oružani sukob.

U popodnevnim satima 15. aprila postrojbe HVO Busovača izvršile su brutalan napad na sela Putić i Jelinak.[1390] U Zenici su jedinice ARBiH odmah potisnule snage brigade HVO „Jure Francetić" nekoliko kilometara zapadno od grada, do naselja Čajdraš, gdje se većina njenih pripadnika predala do kraja dana.[1391] Nakon toga iz Zenice je upućena pomoć snagama ARBiH na području Busovače, gdje je HVO do 28. aprila potisnut iz rejona sela Jelinak i Lončari.[1392]

[1385] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Uputstva vezana za događaje u Novom Travniku*, Str.pov.broj: 02/33-854, 14. 4. 1993.

[1386] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Naređenje*, Str.pov.broj: 02/33-860, 15. 4. 1993.

[1387] **ICTY**, Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 1*, 29. maj 2013, 143.

[1388] „Ubijena četiri bojovnika", **Oslobođenje**, 16. 4. 1993, 9.

[1389] **ICTY**, Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 202.

[1390] Tom prilikom poginula su četiri pripadnika ARBiH i jedna žena - civil. Pljačkane su i paljene kuće Bošnjaka. Muškarci su maltretirani i hapšeni, a iznemogli starci, žene i djeca su protjerani u "Svoj Muslimanski" kanton u Zenici. **AARBiH**, Komanda 3. korpusa - Sektor za moral, IPD i VP, *Informacija o pogoršavanju odnosa sa HVO*, Broj: 04/153-147, 17. 4. 1993.

[1391] **Balkan Battlegrounds**, 191-192. Ovim je pitanje HVO-a u Zenici bilo riješeno. Nemoćan da pruži vojni odgovor na takvu poziciju, HVO je 19. aprila gađao centar grada haubičkom granatom koja je ubila 15 i ranila 50 ljudi. **ICTY**, Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 222.

[1392] Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 202.

U ranim jutarnjima satima 16. aprila snage HVO-a napale su sela Ahmići, Kruščica, Vranjska i Preočica u općini Vitez, te sela Putiš, Merdani, Pezići i Gornja Rovna u općini Busovača. U selu Ahmićima izvršen je stravičan masovni zločin nad civilnim stanovništvom.[1393] U samom Vitezu HVO je 18. aprila detonirao kamion-bombu u blizini džamije u Starom Vitezu, dijelu grada s bošnjačkom većinom, uništivši kancelariju Ratnog predsjedništva.[1394] U nekoliko dana početne inicijative njegove postrojbe su u okolini Viteza uspjele uništiti i zauzeti nekoliko bošnjačkih sela. Nakon toga su pokušale povezati Vitez s Kiseljakom, napadom izvedenim 25. aprila, ali su ih zaustavile snage ARBiH.[1395]

Sukob na području Kiseljaka HVO je počeo 18. aprila granatiranjem Bilalovca, mjesta s bošnjačkom većinom. Zatim su napadnuta sela Gomionica, Svinjarevo i Behrići, zajedno s Rotiljem, Gromiljakom, Polje Višnjicom i drugim bošnjačkim selima u tom dijelu općine.[1396]

Sam Travnik, iako je sredinom aprila zbog svog administrativnog značaja u planovima HVO-a bio epicentar pogoršanja odnosa i poprište brojnih incidenata, tokom aprila je ostao pošteđen širih otvorenih

[1393] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa - Sektor za moral, IPD i VP, *Informacija o pogoršavanju odnosa sa HVO*, Broj: 04/153-147, 17. 4. 1993. Selo Ahmići, s bošnjačkom većinom stanovništva, nalazi se neposredno na komunikaciji između gradova Busovače i Viteza i ima važan strateški položaj, jer se uz relativno male snage u njemu moglo izvršiti presijecanje fizičke veze između ova dva mjesta. To bi istovremeno značilo spajanje snaga ARBiH iz pravca Zenice (lijeva strana rijeke Lašve) sa snagama na desnoj obali Lašve, u selima Rovna, Vranjska, Kruščica. **ICTY**, CROATIAN DEFENSE COUNCIL, *Elements of the state of security in the Operative zone of central Bosnia,* Number: 08-01-11/93, 9. 5. 1993. To su bili vojni motivi HVO-a za napad na Ahmiće, međutim HVO se nije ograničio na ubijanje vojno sposobnih muškaraca. Ubijali su redom, starce, žene i djecu. Ubijeno je više od 100 lica. **ICTY**, Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 206-209.

[1394] Tom prilikom poginulo je najmanje šest, a ranjeno 50 osoba. **ICTY**, Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 220.

[1395] **Balkan Battlegrounds**, 193. U toku kampanje HVO-a na području Viteza ubijena su 172 bošnjačka civila, preko 5.000 protjerano, od čega je oko 1.200 prethodno prošlo kroz logore HVO-a. Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 223.

[1396] **ICTY**, Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 221.

sukoba jakih snaga koje su i ARBiH i HVO imali na području općine. Produženo je stanje ni rata ni mira i odmjeravanje snaga ostalo na nivou sporadičnih borbi i mjestimičnih težih incidenata.[1397]

Borbe u Jablanici počele su 13. aprila i grad je više od mjesec bio u blokadi snaga HVO-a. Snage ARBiH su 15. aprila uveče pokušale staviti u okruženje HVO u rejonima Sovići i Doljani, što je za posljedicu imalo njihovo povlačenje prema Risovcu i Posušju. Zatim su snage HVO-a narednog dana napale, a 17. aprila ušle u spomenuta sela.[1398] I na području Konjica sukobi su počeli 14. aprila. Snage ARBiH su 18. aprila zauzele vojni objekat Zlatar, koji su držale snage HVO-a, a do 23. ovladale su većim dijelom općine Konjic. Na preostalom dijelu općine borbe su nastavljene krajem aprila i početkom maja.[1399] U napadima na području općine Prozor, HVO je do 19. aprila zauzeo sela Parcani, Lizoperci i Tošćanica.[1400] Na području Stoca i Čapljine vršeno je masovno hapšenja i zatvaranja Bošnjaka.[1401]

Mostar je 14. aprila bio u potpunosti blokiran i HVO nije dozvoljavao prolaz kroz svoje punktove niti prolaz prema teritoriji Hrvatske. Prekinut je i put Mostar – Konjic zarušavanjem kod mjesta Radešina.[1402] Na sam dan 15. aprila HVO je u Mostaru demonstrirao silu kojom je namjeravao provesti odluke o pretpočinjavanju Armije RBiH,

[1397] Nažalost, među tim težim incidentima, osim nasilja i zločina koje su počinili pripadnici HVO-a, bili su i ratni zločini koje su počinile oružane grupe koje formalno nisu bile pod komandom ARBiH, ali su se borile na njenoj strani protiv HVO-a, 24. aprila u selu Miletići, kada je ubijeno pet civila hrvatske nacionalnosti. Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 257.

[1398] **ICTY**, Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2*, 29. maj 2013, 125-130.

[1399] Praljak, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, 55, 64, 70. I u ovim borbama je nažalost bilo prelaska granica normi međunarodnog ratnog prava i granica ljudskosti, s obje strane linije sukoba. U konjičkom selu Trusina pripadnici ARBiH počinili su ratni zločin ubivši sedam zarobljenih pripadnika HVO-a i 15 civila. Amer Jahić, „Za Trusinu 37 godina zatvora“, http://www.justice-report.com/bh/sadr%C5%BEaj-%C4%8Dlanci/za-trusinu

[1400] **ICTY**: Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2*, 29. maj 2013, 21.

[1401] Ibid., 516 i 551.

[1402] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Obavještenje*, Str.pov.broj: 02/33-855, 14. 4. 1993.

priredivši defile tenkova i druge ratne tehnike. Došlo je do sukoba i borbi sa jedinicama ARBiH stacioniranim u gradu. Borbe su trajale do 20. aprila, kada je potpisan sporazum o prekidu vatre.[1403] Nakon toga za jedno vrijeme je smanjena širina i intenzitet borbi u Mostaru, ali su napetosti ostale trajne, a sukob niskog intenziteta neprekidan. Počeo je tih i krvav „snajperski rat".[1404]

Sporazum o prekidu vatre od 20. aprila 1993. u Zenici su potpisali načelnici glavnih štabova Sefer Halilović i Milivoj Petković, uz prisustvo komandanta UNPROFOR-a generala Philippea Morillona. Dokument je predviđao formiranje zajedničkog operativnog centra za srednju Bosnu koji bi imao nadležnosti izdavanja zajedničkih naredbi koje bi bile operativne odmah. Na nivou brigada predviđene se zajedničke komisije.[1405] Imajući u vidu ukupnu spoljnopolitičku i situaciju unutar Bosne i Hercegovine, te stečena iskustva u vezi sa sporazumima s HVO tokom oktobra 1992. i februara 1993. godine, Štab Vrhovne komande ARBiH je krajem aprila procjenjivao da je, uz činjenje svega neophodnog za provođenje sporazuma i smirivanje sukoba, od strategijskog značaja čvrsto držanje pozicija ARBiH na području Jablanice, Bugojna, Travnika, Viteza i Lašve.[1406] Uz to su na lokalnom nivou pojedine komande ARBiH, čiji bi položaj u slučaju otvaranja punog sukoba i na drugom frontu postao izrazito težak, nastojale ono što su nastojala i zapovjedništva HVO-a u prethodno navedenim primjerima, privremeno pacifizirati front prema VRS-u.[1407]

[1403] **ICTY**, Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2*, 29. maj 2013, 185.

[1404] Ćupina, 549.

[1405] Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 256. „Armija BiH i HVO: Sporazum o prekidu vatre između HVO-a i Armije BIH (Zenica, 21.4.1993.)", Tuđman i Bilić, 226.

[1406] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - Presjek situacije za period 19.04. do 26.04.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594-323, 26. 4. 1993.

[1407] Komanda 30. partizanske divizije informisala je Ratka Mladića da su predstavnici ARBiH iz Travnika krajem aprila tražili sastanak s predstavnicima VRS-a na području Turbeta. Na sastanku su otvoreno tražili umirenje fronta s VRS-om dok se ne obračunaju s HVO-em na području Travnika. Nastojeći biti uvjerljiviji u svojim prijedlozima, travnički izaslanici su navodno govorili loše o politici Alije Izetbegovića i izražavali žal za idejama srpsko-bošnjačkog sporazuma i politike MBO. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 03.04.-24.10.1993*, 77.

Napetosti i nepovjerenje između HVO-a i ARBiH svejedno su rasli. Početkom maja HVO je napustio rad u zajedničkim komisijama za sprovođenje sporazuma o prekidu vatre od 20. aprila. Zatim je 8. maja blokirao pristup Mostaru, a u ranim jutarnjim satima 9. maja započeo napad na snage 4. korpusa ARBiH u gradu.[1408] Napadi su trajali do 13. maja,[1409] kada je na snagu stupio još jedan sporazum o prekidu vatre između Sefera Halilovića i Milivoja Petkovića, potpisan u Međugorju 12. maja 1993. godine, koji je podrazumijevao raspoređivanje snaga UNPROFOR-a u Mostaru radi kontrole primirja, te slobodu kretanja i razmjenu zarobljenika.[1410]

Iz perspektive ukupnih odnosa značajno je primijetiti da je u tako osjetljivom trenutku HVO imao iste planove i na području Sarajeva. Slavko Zelić, zapovjednik HVO Sarajevo, po povratku u grad nakon jednomjesečnog boravka u Grudama imao je plan da sa snagama HVO-a, koje su bile potčinjene isključivo Grudama, s kojima je uspostavljena digitalna zaštićena paket-veza, zaokruži teritoriju u Sarajevu i vojno pripremi teren za formiranje hrvatske općine. Očekivao je pojačanje u oružju i namjeravao jedan dio naoružanja povući s linija radi osiguranja od mogućeg napada ARBiH.[1411]

Kako prekidi vatre dogovoreni samo na nivou vojnih komandi nisu davali značajne efekte i kako je bilo bjelodano da sukobe generišu nastojanja HVO-a da silom implementira vlastitu interpretaciju Vance-Owenovog mirovnog plana na terenu, to su 18. maja u Međugorju

[1408] **ICTY**: Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 1*, 29. maj 2013, 188-191.

[1409] Do 13. maja su trajale i borbe za Komandu 4. korpusa u zgradi Vranica. Kada je braniocima nestalo municije, HVO je zarobio i zatvorio i pripadnike ARBiH koji su branili zgradu i bošnjačke civile stanovnike zgrade Vranica. Zarobljene pripadnike 4. korpusa snimila je kamera HTV-a, a zatim taj snimak emitovala u programu Hrvatske televizije, emitujući tako javni dokaz ratnog zločina, jer je HVO nakon toga likvidirao zarobljenike. Ćupina, 554.

[1410] „Sporazum o prekidu neprijateljstva u Bosni i Hercegovini zaključen između generala Milivoja Petkovića i generala Sefera Halilovića (12.5.1993.)“, Tuđman i Bilić, 245-246.

[1411] Ove planove je Zelić iznio Ivi Komšiću 7. maja 1993. u župnom uredu n Marindvoru. Komšić, 144.

kopredsjedavajući MKBJ-a održali sastanak s predsjednicima Izetbegovićem i Tuđmanom, te Matom Bobanom ispred strukture HZHB-a, na kojem su dogovarani principi implementacije VOMP-a, kao osnova za održanje prekida vatre definisanog prethodno navedenim vojnim sporazumom od 12. maja. Na sastanku nije potpisan nikakav sporazum, prvenstveno zbog toga što je predsjednik Tuđman insistirao na tome da se prihvati zaključak da Hrvatska ne snosi odgovornost za događaje u Mostaru i da u njima nije učestvovala.[1412] Održavanje mira na principima implementacije VOMP-a nije bilo moguće jer je početkom juna bilo jasno da je taj mirovni plan definitivno mrtav.

[1412] **ICTY,** Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 1*, 29. maj 2013, 145-146.

4. PERIOD OWEN-STOLTENBERGOVOG MIROVNOG PLANA

4.1. Owen-Stoltenbergov plan

Propast Vance-Owenovog mirovnog plana za Bosnu i Hercegovinu, ovjerena odbijanjem njegove ratifikacije od strane srpske skupštine na Palama 6. maja 1993. godine, označila je istovremeno i rušenje preostalih iluzija o principijelnosti međunarodne zajednice u rješavanju krize. Iznad njihovih ruševina, pod svjetlom političke realnosti, ostala su samo dva javno nepriznata ali kontinuirano djelotvorna principa međunarodne politike u Bosni i Hercegovini: pravo jačeg i priznavanje faktičkog stanja. Oni su do punog izražaja došli u mjesecima konstruisanja novog mirovnog plana od strane renoviranog dvojca kopredsjednika Upravnog odbora Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, Davida Owena i Thorvalda Stoltenberga, koji je kao predstavnik generalnog sekretara UN-a u mirovnom procesu zamijenio Cyrusa Vancea.

Karadžić je nakon đurđevdanske parlamentarne predstave na Palama požurio s objavom da je VOMP mrtav, ali je to, u svjetlu činjenice da ga je on ubio, bilo vrlo nepametno likovanje. Zato je sa saradnicima pozvan u Beograd, gdje je Milošević od njih zahtijevao da ne istrčavaju s ocjenama da je plan mrtav i da nastave pregovore.[1413] S obzirom na diplomatski pritisak koji mu je prethodio, srpske lidere je nakon odbijanja mirovnog plana ipak donekle brinula mogućnost NATO-ove vojne intervencije.[1414] Ubrzo su ovi strahovi otklonjeni. Šef civilnog sektora UNPROFOR-a, ukrajinski diplomat Viktor Andrejev, već je 15. maja pojašnjavao generalu Mladiću da Amerika nije postigla saglasnost s Evropom u pogledu reakcije na srpsko odbijanje plana i da su izgledi za vojnu intervenciju bivali sve manji, pogotovu što joj se i Rusija protivila.[1415]

[1413] Zbog takvog stava Karadžić i društvo su zaključili da je Milošević preuzeo neke međunarodne obaveze - najmanje prema lordu Owenu. U Beogradu su se sreli i sa Čurkinom, kog su uvjeravali da su za nastavak mirovnog procesa ali da nisu za VOMP. Koljević, Knjiga 1, 213-214.

[1414] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 87.

[1415] Andrejev je Mladiću tom prilikom rekao da „svi znaju" da je Morillon od Srebrenice i Žepe napravio vještački problem, ali da je ideja sigurnih zona, proglašenih rezolucijom 824 Savjeta bezbjednosti UN-a od 6. maja 1993, bolja od bombardovanja

Kominikeom peterice (SAD, Velika Britanija, Rusija, Francuska i Španija) 22. maja je objavljen Program zajedničke akcije, o kojem je već bilo riječi, i koji je potvrdio najave i procjene Viktora Andrejeva. Predsjednik SRJ Dobrica Ćosić je krajem maja preporučio Srbima svesrdnu podršku ovom programu.[1416] Te smjernice nisu postale opredjeljujuće u njihovom djelovanju, jer je Ćosić već 1. juna smijenjen.[1417] Istog dana predsjednik Srbije Slobodan Milošević je pozvao Karadžića i njegove saradnike u Beograd sa zahtjevom da mu daju ovlaštenje za pregovore s Tuđmanom, s ciljem rješavanja ukupnih srpsko-hrvatskih odnosa, u okviru kojih je trebalo biti rješavano i bosanskohercegovačko pitanje, i da budu spremni na određene teritorijalne ustupke usmjerene ka omogućavanju stvaranja jedne „muslimanske teritorije" u Bosni i Hercegovini.[1418]

---

i da je treba iskoristiti da se dobije na vremenu dok se potpuno ne otkloni opasnost od vazdušnih udara. Nastranu što ova bilješka Andrejeva odaje kao srpskog političkog savjetnika i saveznika, a ne kao nepristrasnog visokog funkcionera UN-a. Ona odaje i jedan krajnje problematičan stav predstavnika UN-a koji se mora uzimati u obzir kada se razmatra odgovornost za konačnu sudbinu bošnjačkog stanovništva istočnobosanskih enklava i odgovornost za zločin genocida. Iz stava, za koji Viktor Andrejev sredinom marta 1993. godine tvrdi da ga „svi znaju", da je general Morillon napravio vještački problem sa zaštitom Srebrenice i Žepe, proizlazi konsekventan zaključak da je za preovlađujući dio službenika UN-a prirodno rješenje bilo Mladićevo zauzimanje enklava. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 102-105.

[1416] Na sastanku srpskog rukovodstva u Dobanovcima 28. maja 1993. predsjednik Ćosić je rekao da MKBJ ima dva cilja: 1) onemogućiti stvaranje velike Srbije i ujedinjenje srpskog naroda; 2) onemogućiti stvaranje muslimanske države. Ćosić iznio gledište da je srpski spas u „deklaraciji petorice" (misli se na Program zajedničke akcije, nap.aut.) i da srpsko rukovodstvo u Bosni treba da iskreno krene prema ispunjenju tog programa. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 175-177.

[1417] „Ćosić razriješen dužnosti", **Oslobođenje**, 2. 6. 1993, 4.

[1418] Milošević je otvoreno rekao da se mora žrtvovati Sarajevo i sve oko njega da bi se grad povezao sa srednjom Bosnom. Navodno, bosanski Srbi nisu ovom prilikom dali Miloševiću odriješene ruke, već su tražili da se nakon pregovora s Tuđmanom konsultuje s njima. Koljević, Knjiga 1, 222-223. Milošević je na ovom sastanku informisao prisutne i da je Cazinska krajina „pripala Hrvatskoj", što je značilo da će biti neophodno obezbijediti koridor kroz srpsku Krajinu preko Slunja za njenu vezu s Hrvatskom. O ovom dogovoru, koji nije postignut 1993, već dvije godine ranije, već je bilo riječi u ovom radu, vezano za činjenice o kojima je svjedočio jedan od lidera pobunjenih Srba u Hrvatskoj Milan Babić.

Novu fazu svoje mirovne misije renovirani kopredsjednički dvojac Owen - Stoltenberg započeo je nizom bilateralnih sastanaka na relaciji Sarajevo – Beograd – Zagreb.[1419] Novi elementi u pristupu kopredsjednika, kao što smo već istakli, nazirali su se u sve otvorenijem respektovanju prava jačeg i naglašenom insistiranju na prihvatanju stvorenog faktičkog stanja na terenu. Osnova ove predominacije faktičkog stanja nad principima međunarodnog prava građena je uvođenjem „treće strane" u mirovni proces na matrici sukoba HV-a i HVO-a s ARBiH, što je mijenjalo ocjenu karaktera rata, te na konstrukciji novog mirovnog plana na temelju sporazuma druge i treće strane u sukobu. U ovoj tački počinjao je djelovati princip prava jačeg, koji se od početka ogledao u sirovom pritisku na najslabiju stranu da bi se iznudio njen pristanak na podjelu zemlje. U novoj fazi upravljanja krizom od strane međunarodnih diplomatskih faktora, personifikovanih kopredsjednicima MKBJ-a Davidom Owenom i Thorvaldom Stoltenbergom, koja je počela tokom juna 1993. godine, naglašen aspekt provođenja ovog principa ogledao se u pokušajima delegitimizacije organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine i njihovih predstavnika, koji su činjeni s napadnom i nediplomatskom otvorenošću.

U svjetlu navedenih principa, ni UN-ov odnos prema događajima na terenu nije se promijenio, uprkos rezolucijama Savjeta bezbjednosti i njima preuzetim obavezama. Nakon što je početkom maja proglašena zaštićenom zonom UN-a, krajem maja je prema slobodnoj teritoriji Goražda pokrenuta nova snažna ofanziva srpskih snaga. Predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović se tim povodom 31. maja obratio pismom Savjetu bezbjednosti i obavijestio ga da se UN-ove snage na terenu ponovo koriste uobičajenim izgovorima kako ne bi preduzele nikakve mjere zaštite stanovništva, navodeći da nemaju dovoljno informacija o tome šta se dešava, jer nisu dobili dozvolu srpskih snaga da uđu u napadnuto područje i uvjere se u to da Srbi zaista napadaju. Izetbegović je pisao da je neprihvatljivo da UN takvim pristupom olakšava posao agresorskim snagama.[1420]

[1419] Begić, 127.
[1420] „Poziv za pomoć BiH", **Oslobođenje**, 1. 6. 1993, 1.

U kontinuiranom teataru apsurda, general Morillon je 2. juna, nakon protesta predsjednika Izetbegovića upućenog Savjetu bezbjednosti, telefonom zvao Nikolu Koljevića da ga upozori na činjenicu da su Srbi napali zaštićenu zonu Goražda. Sutradan, 3. juna, održan je sastanak na kojem su osim spomenute dvojice učestvovali Radovan Karadžić i lord Owen. Morillon je ponovo, po službenoj dužnosti, upozorio da napadi na zaštićene zone mogu dovesti do vazdušnih udara po srpskim položajima. Karadžić je zaprijetio da će u tom slučaju Srbi biti primorani da „potpuno poraze Izetbegovića" i zauzmu Sarajevo.[1421] Ova prijetnja, koja je mogla zgodno poslužiti kao alibi za nedjelovanje i nekažnjavanje kršenja rezolucija Savjeta bezbjednosti, ustvari nije imala nikakvog smisla, jer je odluka da se napadne Sarajevo bila već donesena i, da apsurd bude potpun, mogla ju je spriječiti samo odlučna reakcija međunarodne zajednice.[1422] Takva reakcija nije se nazirala.

Tokom konsultacija na vrhu između Njemačke i Francuske, održanih 2. juna, najviše pažnje posvećeno je analizi stanja u Bosni i Hercegovini i perspektivama njegovog političkog rješenja. Dvije evropske sile postigle su saglasnost o tome da: bezuslovno podržavaju suverenost i teritorijalni integritet zemlje; da Program zajedničke akcije treba biti reinterpretiran u smislu naglašavanja dosljedne podrške VOMP-u, te da ne prihvataju zaštitne zone UN-a kao rezervate, već kao područja u kojima će UNPROFOR imati mandat potpune i efikasne zaštite civilnog stanovništva. Na kraju je ponovljen stav da dvije zemlje neće prihvatiti politiku svršenog čina, odnosno da neće ni na kakav način legalizovati okupaciju dijelova Bosne i Hercegovine.[1423] Naredne sedmice njemački ministar vanjskih poslova izjavio je da je najbitnije ukloniti opasnost od proširenja rata na Makedoniju i Kosovo, te da je EZ zauzela stav da ako borbe Bošnjaka i Hrvata budu nastavljene, onda je neophodno uvesti

[1421] Koljević, Knjiga 1, 231-233.

[1422] Dan ranije na Palama, na sastanku političkog rukovodstva i vojnih starješina u vezi sa situacijom u sarajevskoj regiji, Karadžić je rekao da se s Izetbegovićem ne može pregovorima ništa postići, već da mora biti vojnički poražen. Rekao je da moraju Sarajevo zauzeti i da za to treba obezbijediti povoljne međunarodne okolnosti. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 191.

[1423] „Podrška BiH u tri tačke", **Oslobođenje**, 3. 6. 1993, 1.

sankcije i Hrvatskoj, jer se ne može isključiti odgovornost hrvatskog predsjednika Tuđmana za ove sukobe.[1424] Na sastanku s kopredsjednicima MKBJ-a održanom 14. juna u Bonu, kancelar Helmut Kohl (Helmut Kol) i ministar Kinkel ponovili su upozorenje Tuđmanu i poziv da više sarađuje u pitanju Bosne i Hercegovine. Razgovarali su i o korekcijama VOMP-a nužnim nakon usvajanja Programa zajedničke akcije, odnosno o eventualnom novom mirovnom planu. Kancelar Kohl je naglasio da kakve god izmjene plana budu, njihov rezultat ne smije biti mala muslimanska država u srcu Bosne i Hercegovine.[1425]

Istog dana Radovan Karadžić je doputovao u privatnu posjetu Atini. Vlast i grčka opozicija utrkivali su se u izjavama o tome da je unija tri etničke republike najoptimalnija varijanta rješenja krize. U grčkoj prijestolnici s Karadžićem se sreo i ruski predstavnik na mirovnim pregovorima Vitalij Čurkin, a ministar Andrej Kozirjev je izjavio da su ruski i grčki interesi na Balkanu identični. Srbi su naravno to shvatili kao ohrabrenje, nagovještaj pobjede i promjene odnosa svijeta prema bosanskoj krizi.[1426]

Organizacija islamske konferencije je, nakon početka nove ofanzive na Goražde, optužila UN za saučesništvo u genocidu nad „Muslimanima u Bosni i Hercegovini". Temelj ovog saučesništva označen je u diskriminatorskom embargu na uvoz naoružanja i iskazana je spremnost islamskih zemalja da one, ukoliko stalne članice Savjeta bezbjednosti

[1424] „Kinkelovo upozorenje Tuđmanu", **Oslobođenje**, 11. 6. 1993, 1.

[1425] Owen, 232. Bez obzira što su tvrdnje Nikole Koljevića da je nakon propasti VOMP-a bilo razgovora i inicijativa, za šta je oficijelno uporište bila francuska diplomatija, da se dopusti muslimanska država u Bosni, naizgled kontradiktorne ovom stavu Njemačke, prethodno usaglašenom s vrhom francuske politike, očigledno je da je u ovoj etapi rješavanja bosanskohercegovačke krize bilo razmatrano pitanje definitivne podjele Bosne i Hercegovine. Koljević je tumačio da je Francuska podržavala ideju dopuštanja promjene granica u cilju stabilizacije odnosa u Evropi. Koljević, Knjiga 1, 239. Moguće je da je bilo razmatrano i pitanje „muslimanske države", ali je, iz kasnijih izvora koje ćemo navesti u nastavku rada, jasno da do stvarnog zaokreta u stavu prema tom pitanju ni u francuskoj, ni u evropskoj diplomatiji nije došlo.

[1426] Grčka je bila članica EU. Iako Unija nije priznavala paradržavu RS, grčka podrška srpskoj stvari na Balkanu bila je takva da je paljanskog samozvanca na aerodromu dočekao premijer Mitsotakis i počasna četa grčke vojske. Koljević, Knjiga 1, 245.

ne žele rizikovati živote svojih vojnika, podijele odgovornost za uspostavljanje mira i pravde u Bosni i Hercegovini pod patronatom UN-a.[1427]

Prema pisanju američke štampe, analize CIA-e ukazivale su na velike manjkavosti projekta zaštićenih zona UN-a, kojima nisu davani realni izgledi na uspjeh na duge staze, i da je njihova jedina perspektiva pretvaranje u šest izbjegličkih kampova.[1428] Nakon što su nagovještaji novog mirovnog prijedloga baziranog na etničkoj podjeli postajali sve jasniji, predsjednik Clinton je izjavio da će SAD ozbiljno razmotriti plan o podjeli na tri etničke zone u slučaju da se sve tri strane s tim slože. Ipak, rekao je da bi više volio rješenje koje bi zadržalo Bosnu i Hercegovinu cjelovitom i dodao da će podjela zemlje samo nagraditi srpsku agresiju.[1429]

Slobodan Milošević je, kao što je neposredno nakon Ćosićeve smjene nagovijestio, 9. i 10. juna u Beogradu okupio svoje saradnike iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine s temom platforme za širi srpsko-hrvatski dogovor. Još jednom je postavio kao strateško pitanje iznalaženja 30% teritorije za Bošnjake u Bosni i Hercegovini.[1430] Ipak, kao vješt pregovarač i trgovac tuđom zemljom, početnu ponudu nije definisao na naznačenom već znatno nižem nivou. Lordu Owenu je 11. juna u Beogradu uručio kartu etničke podjele Bosne i Hercegovine, kao unije triju etničkih republika, koja je predviđala 24% teritorije za Bošnjake.[1431]

[1427] „Saučesništvo u genocidu“, **Oslobođenje**, 3. 6. 1993, 3.

[1428] „Sumnje u ‘područja sigurnosti’“, **Oslobođenje**, 11. 6. 1993, 3.

[1429] „Klinton želi cjelovitu BiH, ali...“, **Oslobođenje**, 19. 6. 1993, 1. Uprkos Clintonovim izjavama, a imajući u vidu privremeno pasiviziranje američke politike prema Bosni i Hercegovini, član Predsjedništva RBiH Ejup Ganić je izrazio uvjerenje da je Amerika, kroz rezoluciju o zaštićenim zonama i odustajanjem od politike „lift and strike“, izdala Bosnu i Hercegovinu te da su zaštitne zone ustvari koncentracioni logori za Bošnjake. „Amerika nas je izdala“, **Oslobođenje**, 7. 6. 1993, 1.

[1430] Koljević je iz unaprijed postavljenog procenta izveo zaključak da se radi o vanjskom uslovu od nekoga s kim je Milošević već bio postigao dogovor. Koljević, Knjiga 1, 237.

[1431] Owen, 234. O kakvoj ponudi i kakvoj vrsti truda da se namaknu procenti teritorije za Bošnjake se ovdje radilo pojasnio je Radovan Karadžić na sjednici takozvane Vrhovne komande RS održanoj na Palama 19. juna, na kojoj je rekao da je ideja Slobodana Miloševića da se Bošnjacima daju „pustare“, a da Srbi za sebe zadrže „kvalitet“. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 210.

Smjer u kojem je lord Owen pokušavao okrenuti stavove Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine na njegovoj sjednici održanoj u punom sastavu u bosanskohercegovačkoj ambasadi u Zagrebu 13. juna, govorio je o tome da je odmah počeo djelovati u okvirima Miloševićeve ideje, ukoliko je ona izvorno uopće Miloševićeva. Owen je na sjednici, u čijem je radu učestvovao, iznio prijedlog da se umjesto Predsjedništva formira koordinaciono tijelo od devet članova s paritetnim sastavom, uključujući i paljansku trojku (Karadžić, Koljević, Krajišnik). Prijedlog su podržali članovi Predsjedništva Miro Lasić i Franjo Boras i čak su svoje dalje učešće u radu organa vlasti Bosne i Hercegovine uslovili uključivanjem spomenute trojke. I njihov politički šef, čelnik Herceg-Bosne, Mate Boban tim povodom je izjavio da neće razgovarati ni o čemu ako paljanska trojka ne bude uključena u rukovodstvo države. Takvo prelazno tijelo bilo je predviđeno Vance-Owenovim mirovnim planom, ali nakon njegovog prihvatanja i u okviru međunarodno garantovane implementacije. Predsjednik Izetbegović, koji je i inače kao crvenu liniju daljeg učešća u pregovorima podvukao prekid napada na Goražde, bio je protiv toga da trojka koja rukovodi tim napadom, vrši zločine i uzrokuje stradanje civila, bude nagrađena uključivanjem u organe vlasti. Predsjedništvo je većinom glasova odbilo prijedlog, a stavove Bobana i njegovih političkih saboraca označilo neprihvatljivom ucjenom.[1432]

Kako bi izgledao rad prelaznog predsjedništva koje je pokušavao nametnuti David Owen i na kojoj platformi bi se formirala njegova većina, demonstrirano je na sastanku vojno-političkih delegacija Srba i Hrvata održanom 20. juna u Njivicama kod Herceg-Novog, u vili Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, gdje su Karadžić i Krajišnik s Bobanom i njegovim saradnicima razgovarali o mapi podjele Bosne i Hercegovine i tome šta bi od njene teritorije mogli ostaviti Bošnjacima.[1433]

[1432] „Predsjedništvo jednoglasno-obustava svih sukoba“, **Oslobođenje**, 14. 6. 1993, 1; „Predsjedništvo BiH ne prihvata ucjene“, **Oslobođenje**, 15. 6. 1993, 1.

[1433] „Tajni sastanak Karadžića i Bobana“, **Oslobođenje**, 21. 6. 1993, 8; Begić, 135; Koljević, Knjiga 1, 249. Osim obaveze koju je pred njih postavio Slobodan Milošević, Karadžićevo društvo imalo je i dodatne poticaje međunarodnih političkih faktora za aktivnosti u smjeru saradnje s Hrvatima. Degolistički političar Galoa,

Nastavak razgovora u okviru MKBJ-a u svjetlu novih prijedloga uslijedio je 15. i 16. juna u Ženevi. Osim tri delegacije iz Bosne i Hercegovine, u razgovorima su učestvovale delegacije Srbije, Crne Gore i Hrvatske, na čelu s njihovim predsjednicima. Razgovaralo se o varijanti uređenja Bosne i Hercegovine kao unije triju republika.[1434] Istovremeno s početkom razgovora u Ženevi, 15. juna je na Sarajevskom aerodromu potpisan sporazum o prekidu sukoba u Bosni i Hercegovini, koji su u prisustvu komandujućih generala UNPROFOR-a Morillona i Valgrena, potpisali komandanti ARBiH, VRS-a i HVO-a. Ratko Mladić je tom prilikom potpisao i specijalno naređenje kojim se odobrava ulazak vojnih posmatrača u Goražde, što je bio nagovještaj okončanja akutne krize u ovoj enklavi.[1435]

Nakon okončanja prve runde razgovora o novoj mirovnoj inicijativi, predsjednik Izetbegović je 17. juna ovaj prijedlog ocijenio potpuno neprihvatljivim. Na to je lord Owen skinuo diplomatske rukavice i izjavio da je dosta „apsurda" odlučivanja u ime vlade koja ni o čemu ne odlučuje i da je potrebno više kolektivnog odlučivanja. Njegov kolega Stoltenberg je rekao da su, za razliku od Izetbegovića, drugi članovi Predsjedništva prilikom susreta s kopredsjednicima pozdravili ponuđenu srpsko-hrvatsku mirovnu shemu.[1436] Zatim su kopredsjednici MKBJ-a organizovali i predsjedavali dvjema sjednicama Predsjedništva u Ženevi i Briselu, na kojima su pokušali izolovati predsjednika Izetbegovića i dobiti većinu za prijedlog etničke podjele zemlje.[1437] U tome su imali podršku članova Predsjedništva iz reda hrvatskog naroda

koji je u to vrijeme održavao prisne kontakte sa srpskom stranom preko Koljevića, obrazlagao je takve poticaje činjenicom da u francuskoj vladi postoji jedna prohrvatska struja, a promuslimanska ne postoji. Da Amerika pritišće Njemačku da ova pritisne Hrvatsku, da se Hrvatima ne ratuje i da im nad glavom vise sankcije. Koljević, Knjiga 1, 250.

[1434] Owen, 1998, 35.

[1435] „Mir na papiru od petka", **Oslobođenje**, 16. 6. 1993, 1; „Vojni zapovjednici triju strana u BiH: 'Generalni sporazum o prestanku sukoba u Bosni i Hercegovini' (Sarajevo, 15.6.1993.)", Tuđman i Bilić, 266-267.

[1436] „Rješenje iznuđeno na terenu", **Oslobođenje**, 18. 6. 1993, 1.

[1437] Begić, 133.

i Fikreta Abdića, što nije bilo dovoljno da najviši organ vlasti Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima sam sebe delegitimira i razvlasti.[1438]

Kopredsjednici nisu zbog toga odustali od svoje namjere. Nakon što su ministri vanjskih poslova zemalja članica EZ-a na sastanku u Kopenhagenu 20. juna postigli saglasnost o temljenim načelima koja moraju biti poštovana pri rješavanju sukoba u Bosni i Hercegovini, zaključivši da jedno od tih načela mora biti i „očuvanje teritorijalnog integriteta BiH", lord Owen je takav stav tumačio na način da se pod „očuvanjem teritorijalnog integriteta" misli ustvari da „teritorij ne bude zadobijen silom", implicirajući da bi „muslimansko" prihvaćanje plana formalno sačuvalo taj integritet.[1439] U programu BBC-a lord je bio otvoren u tome da mu je najveći problem privoljeti „muslimane da pregovaraju".[1440] Trebalo je, dakle, nastaviti pritisak na Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, pa je danski ministar vanjskih poslova Petersen u ime Evropske zajednice naglasio potrebu da se svi članovi Predsjedništva uključe u razgovore. Luksemburški šef diplomatije Jacques Poos (Žak Pos) rekao je da im je cilj da se stvori „prohodna muslimanska cjelina" u Bosni i Hercegovini s izlaskom na Jadran. Plan koji su namjeravali predstaviti u toku naredne sedmice, po riječima Poosa, trebao je biti baziran na Cutileirovom prijedlogu iz marta prethodne godine, kojim je bilo predviđeno očuvanje teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine.[1441] Da li je Poos mislio na stvarni teritorijalni integritet ili na onaj koji se formalno postiže pristankom Bošnjaka na podjelu, nije potpuno jasno. Stav o „prohodnoj muslimanskoj cjelini" govori da je u pitanju

[1438] Franjo Boras, ***Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina 1990. - 1996.***, naklada Slobodan Praljak, Mostar, 2002, 127-129. Najvažniji posao kojeg se prihvatila dolaskom u Ženevu spomenuta antibosanska grupa okupljena u Predsjedništvu bio je pokušaj smjenjivanja Alije Izetbegovića s mjesta predsjednika Predsjedništva RBiH. Nadali su se da će za to imati podršku srpskih članova Predsjedništva Tatjane Ljujić Mijatović i Mirka Pejanovića. Nakon što su na sjednici pokrenuli inicijativu, pokazalo se da nemaju potrebnu većinu za njeno izglasavanje.

[1439] „Ministri vanjskih poslova zemalja Europske zajednice: suglasnost o 'temljenim načelima' za rješavanje sukoba u BiH (Kopenhagen, 20.6.1993.)", Tuđman i Bilić, 268.

[1440] Begić, 132.

[1441] „EZ podržava integritet BiH", **Oslobođenje**, 21. 6. 1993, 1.

ovaj drugi, ovenovski uslovni integritet. Sam Owen je akcentirao neophodnost da se „velikodušno pristupi prema Muslimanima“ i da im se obezbijedi ekonomski nezavisna geografska cjelina.[1442]

Predsjednik Izetbegović nije pokazivao znakove sklonosti opisanom tumačenju principa teritorijalnog integriteta. Tokom svog obraćanja samitu EZ-a u Kopenhagenu ponovio je zahtjev da se ukine embargo na uvoz oružja, kojim se Bosni i Hercegovini uskraćuje pravo na samoodbranu.[1443] To je bio svojevrstan odgovor na izraženi pritisak da se prihvati nepravedno mirovno rješenje, ali i još jedan uzaludan vapaj žrtve agresije. Ni prijedlog rezolucije muslimanskih i nesvrstanih zemalja za ukidanje embarga na naoružanje za Bosnu i Hercegovinu, podnesen Savjetu bezbjednosti nekoliko dana kasnije, nije dobio neophodnu podršku. SAD ga je podržao, ali evropske sile i Rusija nisu. Na zasjedanju održanom 29. juna za rezoluciju je glasalo šest, dok je devet članica Savjeta bezbjednosti bilo suzdržano.[1444]

Na sastanku kopredsjednika Owena i Stoltenberga s Tuđmanom, Miloševićem i Bulatovićem, održanom 23. juna u Ženevi, artikulisano je i formulisano ono što je Owen nazvao srpsko-hrvatski, odnosno Tuđman-Miloševićev mirovni prijedlog, a što se s punim opravdanjem u literaturi uobičajeno označava nazivom Owen-Stoltenbergov plan.[1445]

[1442] „Mape gotove do srijede“, **Oslobođenje**, 21. 6. 1993, 1. Lord je rekao i da je nemoguće govoriti o tri države u Bosni i Hercegovini, te da on očekuje da će ih biti pet, uz tri osnovne etničke, koje se podrazumijevaju, još i „region oko Bihaća“ i „muslimanski i hrvatski dio teritorije na sjeveru Bosne“. Region na području Cazinske krajine trebala je u ovoj konstelaciji biti nagrada Fikretu Abdiću za njegov antidržavni angažman. Na kraju izvjesno neuspješnog eksperimenta s takvom unijom republika, ova bi teritorija svakako, kao što su to Milošević i Tuđman otvoreno saopćavali svojim saradnicima, ušla u sastav Hrvatske. Muslimansko-hrvatska teritorija na sjeveru trebala je služiti kao bafer za rješenje posavskog čvora.

[1443] „Uskraćivanje prava na samoodbranu“, **Oslobođenje**, 22. 6. 1993, 1.

[1444] „Embargo ostaje“, **Oslobođenje**, 30. 6. 1993, 1.

[1445] Owen, 238. Lord Owen je isticao Miloševićevu i Tuđmanovu participaciju u formulisanju plana. Ta tvrdnja zvuči uvjerljivo, tim prije što je u njegovoj osnovi podjela Bosne i Hercegovine, koja je, to smo već apsolvirali, bila temeljna odrednica obiju politika prema Bosni i Hercegovini. Naše čvrsto uvjerenje da se plan mora nominirati prvenstveno Owen-Stoltenbergovim proizlazi, ipak, iz neoborive činjenice da bez prihvatanja i koautorstva ideje podjele od strane međunarodnih predstavnika, nikakve dalje diplomatske aktivnosti po ovom planu ne bi bile moguće. Bez međunarodne participacije predstavnici Bosne i Hercegovine ne bi vodili pregovore na takvoj osnovi.

Sam Owen tom prilikom je dao neke osnovne parametre nužne za definisanje „muslimanske teritorije“. Prvi je bio zahtijevani dio teritorije za „bosansku republiku“ koji je trebao preći 30% makar za jedan procent. Drugi je bio njen izlaz na Savu. Treći pitanje Sarajeva, koje je tretirano kao uži dio grada sa zahtjevom za vezu sa Zenicom preko Rajlovca, s Tuzlom preko Olova i Mostarom preko Ilidže. Četvrti zahtjev ticao se izlaska „bosanske republike“ na more, što je uključivalo i Stolac, da bi se tako Bošnjacima „psihološki garantovao“ pristup moru.[1446]

Na sastanku Radovana Karadžića, Momčila Krajišnika i Mate Bobana, održanom 28. juna, međusobno su usaglašeni elementi mirovnog prijedloga, osim mapa. Karadžić je na konferenciji za štampu izjavio da su on i Boban postigli dogovor o prekidu vatre između Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini, usaglasili formiranje privremenog multietničkog koordinacionog tijela koje bi vladalo u prelaznom periodu, dok se o teritorijama diskutovalo samo načelno.[1447] Stvarnu moć odlučivanja o teritorijalnim rješenjima, naravno, uvijek su u svojim rukama držali isključivo predsjednici Srbije i Hrvatske, Slobodan Milošević i Franjo Tuđman.

Pitanje pristanka predstavnika Republike Bosne i Hercegovine na novi mirovni plan i podjelu države trebalo je obezbijediti s jedne strane daljim mjerama pritiska i delegitimiziranja njihove pregovaračke pozicije, a s druge strane vojnim operacijama na terenu. Blokada snabdijevanja ARBiH preko teritorije Hrvatske već je dugo bila u funkciji uspjeha vojne kampanje HV-a i HVO-a koja je vođena u Hercegovini i srednjoj Bosni. Početkom jula i snage VRS-a započele su odlučnu ofanzivu na prilazima Sarajevu, kojom su planirale potpuno poraziti ARBiH i njeno političko rukovodstvo prisiliti na prekid rata na

[1446] Koljević, Knjiga 1, 252. Boban je na Owenovo insistiranje da pristup moru bosanske republike uključuje Stolac i lijevu obalu Neretve, nudio Srbima nove zajedničke aranžmane i međusobno ustupanje interesa na pojedinim područjima. Tražio je njihovu podršku jer je sve gore stajao na ratištu. Srbi, svjesni da će se morati obezbijediti teritorija za Bošnjake, nisu bili voljni previše prisno graditi takav aranžman, mada ga nisu ni odbili. Ibid., 253.

[1447] „Agresori se lako dogovaraju“, **Oslobođenje**, 29. 6. 1993, 1.

dostignutim linijama. U tom cilju ostvarivana je sve tješnja saradnja i koordinacija srpskih i hrvatskih političkih lidera, kao i njihovih vojnih formacija.[1448]

Dok su ovi mehanizmi pritiska bili u punom pogonu, dotle su unutar srpskog i hrvatskog političkog tabora, bilateralno i s kopredsjednicima Owenom i Stoltenbergom, usaglašavani detalji mirovnog plana i iznalažena rješenja za postizanje minimalnih uslova zadatih na početku.

Owen i Stoltenberg su 8. jula, nakon razgovora s Tuđmanom u Zagrebu, bili i u Beogradu kod Miloševića. Razgovorima su prisustvovali i predstavnici bosanskohercegovačkih Srba. Owen je izvijestio prisutne da su Hrvati pristali da svoj zahtjev za teritorijom Bosne i Hercegovine smanje sa 28%, koliko im je davao VOMP, na 23%. Srbi su kopredsjednike obavijestili da su oni svoj zahtjev za teritorijom Bosne i Hercegovine sveli na 56%. To bi značilo da su autori „srpsko-hrvatske" mirovne inicijative u tom trenutku za sebe tražili ukupno 79% teritorije,

[1448] Na sastanku o saradnji i koordinaciji, održanom 8. jula na ustaljenom mjestu u Njivicama kod Herceg-Novog, razgovarali su Ratko Mladić i Milivoje Petković. Petković je iznio Mladiću zahtjeve za municijom koju treba isporučiti HVO-u Kiseljak, za šta je srpskoj strani već bilo uplaćeno oko 1.200.000 njemačkih maraka i isporučeno 20 tona D-2 goriva. Petković je tražio i 500-1.000 pušaka. Dogovoreno je puštanje Hrvata s Manjače (radilo se o pripadnicima travničkog HVO-a, koji su nakon napuštanja Travnika preko teritorije pod kontrolom VRS-a zadržani na Vlašiću, a zatim prebačeni u logor na Manjači, op. aut.) u Čelebićima kod Livna i da se tom prilikom izvrši plaćanje usluga koje je VRS već učinila, u vrijednosti 8.092.032 DM. Petković je tražio da im se pomogne da unište magacin sa 75.000 ručnih bombi koji je držala ARBiH u Bugojnu i da se sljedeće sedmice održi sastanak o zajedničkom rješavanju problema s Armijom u Bugojnu i oko Prusca. Također je od Mladića tražio da im se pomogne u izvlačenju stanovništva i 115. brigade HVO-a iz Tuzle preko srpske teritorije, te 108. brigade s područja Brčkog. Petković je obavijestio Mladića da je 107. brigada HVO-a u Gradačcu 90% popunjena Bošnjacima. Tražio je da na naredni sastanak Mladić dovede i Vladu Šantića, zapovjednika bihaćkog HVO-a, i da s njim tom prilikom riješi pitanje izvlačenja Hrvata iz Bihaća. Zatim je tražio da Srbi aktiviraju dejstvo topa kojim su tukli branu u Mostaru, da Bošnjacima ometu komunikaciju, na šta je Mladić pristao. Predložio je i zajedničku operaciju radi zauzimanja Konjica i tamošnje fabrike municije. To su ostavili da razrade perspektivno, a Petković je rekao da mu je trenutni prioritet da odbrani Kreševo, Kiseljak i Fojnicu te da se spoji s Busovačom. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 240-244.

a Bošnjacima ostavljali 21%. Doduše, ponešto su se i razlikovali u pogledu toga koliko su zemlje spremni prepustiti njenom većinskom stanovništvu. Srbi su taj procent povećali na skoro 27%, ali su to učinili velikodušno na račun Hrvata, čiji su procent planirali na oko 17%.[1449] Na jednom od prethodnih sastanaka Karadžić je izrazio očekivanje da će Bošnjaci vojnim uspjesima u srednjoj Bosni sami namaći očekivane procente teritorije na račun Hrvata.[1450] U nastavku sastanka srpskih rukovodilaca 8. jula, bez Owena i Stoltenberga, Milošević je u tom smislu naložio da se ne daje prevelika podrška Hrvatima da se ne bi ustabilili u centralnoj Bosni, jer se rat mora što prije završiti. Karadžić je, s druge strane, bio mišljenja da Hrvate treba pomoći u mjeri u kojoj bi se Bošnjaci prisilili da pristanu na podjelu zemlje. Milošević je nakon toga pojasnio da Bošnjacima u pregovorima treba nuditi prihvatljivije opcije, a istovremeno im na ratištu ruinirati pozicije.[1451]

Rezimirajući prethodno spomenute razgovore u Beogradu i Zagrebu, Owen navodi da je njihov rezultat bio Miloševićev i Tuđmanov pristanak da republika s bošnjačkom većinom dobije 30% teritorije Bosne i Hercegovine.[1452] Nakon toga, kopredsjednici su zakazali sjednicu Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, ponovo u ambasadi u Zagrebu. Prvog dana zasjedanja predstavljen je mirovni prijedlog u tri tačke: ustavni principi, mirovni sporazum i prelazni aranžmani. Angažman i uloga kopredsjednika na ovoj sjednici sastojala se uglavnom u nastojanju da uvjere prisutne članove Predsjedništva da prihvate mirovni prijedlog. Owen je to nastojanje obrazlagao potrebom da se, zbog pogoršanja situacije u Bosni i Hercegovini i razvoja

[1449] Cijelo Podrinje je na srpskoj mapi bilo predviđeno kao srpsko, uključujući Srebrenicu, Žepu i Goražde. Owen je, navodno, insistirao na evakuaciji Bošnjaka iz Srebrenice, na šta su Srbi pristali, ali je zaobilazio razgovor o predavanju Goražda Srbima i otvarao pitanje njegovog teritorijalnog povezivanja sa Sarajevom. Koljević, Knjiga 1, 263-264.

[1450] Ibid., 246.

[1451] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 234-237.

[1452] Owen, 240. Owen iznosi i neka konkretna rješenja koja su prihvaćena, kao naprimjer to da se tokom zajedničkog objeda Tuđman složio s tim da, ukoliko Hrvati žele Novi Travnik, Vitez i Busovaču, onda matematika nalaže da Stolac prepuste Bošnjacima.

događaja na ratištu, treba dati jasan signal Miloševiću i Tuđmanu za mirovne pregovore na bazi njihovog plana.[1453]

Najznačajniji dio Owen-Stoltenbergovog plana, bili su ustavni principi, koji su zajedno s kartama predloženih republika bili uslov za druge dvije tačke (mirovni sporazum i prelazna rješenja). Sadržajno, u ustavnopravnom smislu značili su ukidanje Republike Bosne i Hercegovine kao države, jer se u prvoj tačci principa ona definiše kao konfederacija, što implicira njeno formiranje na bazi ugovora između republika. Takvo određenje značilo je i prekid državno-pravnog kontinuiteta, koji je sadržan i potvrđen u zvaničnim dokumentima UN-a i drugih međunarodnih institucija, uključujući zaključke Londonske konferencije. Republike su trebale imati ne samo unutrašnji nego i puni međunarodni državni kapacitet, uz jednu jedinu ogradu da neće stupati u sporazume sa stranim državama ili međunarodnim organizacijama ukoliko to može naškoditi interesima ostalih republika. Organe konfederacije činili bi delegirani predstavnici republika. Bila je unesena odredba o slobodi kretanja i njenog održavanja pod međunarodnom kontrolom te floskula o najvišem nivou međunarodno priznatih ljudskih prava.[1454]

U nastavku sjednice Predsjedništva, 11. jula u ambasadi Bosne i Hercegovine u Zagrebu razmatran je ponuđeni mirovni prijedlog. Tokom rasprave članovi Predsjedništva su ga pokušali umekšati mnogim federalnim elementima. Nakon sjednice izdato je saopćenje za javnost u kojem je rečeno da je postignuta saglasnost da se ustrojstvo Bosne i Hercegovine kao složene države iznalazi na tragu savezne države, odnosno federacije, u kojoj se obezbjeđuje ravnopravnost građana i jednakopravnost triju konstitutivnih naroda. Predsjedništvo je bilo saglasno da se teritorije saveznih jedinica ne formiraju isključivo na etničkom principu niti da se mogu smatrati nacionalnim teritorijama te da međunarodni subjektivitet pripada Bosni i Hercegovini.[1455]

[1453] Predsjednik Izetbegović nije prisustvovao sjednici, nalazio se u Sarajevu. Begić, 136-137.

[1454] Begić, 137-138. Predložena ustavna načela bila su koncipirana u 9 tačaka na ukupno jednoj stranici teksta. „MKBJ: Devet ustavnih načela za BiH (Ženeva, 23.6.1993.)“, Tuđman i Bilić, 271.

[1455] Begić, 138-139.

Upravo tog dana razvoj događaja na bojištu poprimio je pravac i razmjere koji će uticati i na stavove Predsjedništva i na tok mirovnog procesa, baš prema očekivanjima njegovih planera. Snage VRS-a zauzele su Trnovo i tako u beznadežno duboko okruženje stavile goraždansku enklavu, a svoje jake i koncentrisane efektive usmjerile prema Igmanu i Bjelašnici, s ciljem da preko njih zadaju odlučujući udarac odbrani Sarajeva. Nakon pada Rogoja i Trnova 11. jula, Nikola Koljević je u svom dnevniku konstatovao da nijedna srpska vojna akcija u dotadašnjem toku rata nije tako dobro sinhronizovana s političkim događajima. Zadovoljno je zaključio da će se Izetbegović nakon toga drugačije ponašati i vratiti pregovorima na osnovi Owen-Stoltenbergovog plana.[1456]

Kao i obično, s nepopravljivim kašnjenjem, nakon što je vojno-politički pritisak na legalne organe vlasti Republike Bosne i Hercegovine prouzrokovao nepovratne posljedice, Evropski parlament je 17. jula kritikovao Davida Owena zbog pritiska koji vrši na Vladu Republike Bosne i Hercegovine kako bi prihvatila etničku podjelu zemlje i istovremeno zatražio od njega, kao evropskog predstavnika u MKBJ-u, da svoje posredničke aktivnosti uskladi s Deklaracijom UN-a.[1457]

Na tragu zagrebačkih zaključaka Predsjedništvo je na sjednici održanoj 17. i 18. jula u Sarajevu, na kojoj su u nemogućnosti sazivanja Skupštine učestvovali predstavnici parlamentarnih stranaka, utvrdilo bosanskohercegovački mirovni prijedlog, čime je pokušalo zauzeti aktivniju poziciju u pregovorima. Prijedlog je pretpostavljao ustrojstvo Bosne i Hercegovine kao složene države u kojoj su i federacija i federalne jedinice nosioci izvornih ovlašćenja, a najveći dio državnih kompetencija ostvarivao bi se u federalnim jedinicama. Granice federalnih jedinica bile bi unesene u ustav i ne bi se mogle mijenjati bez kvalifikovane većine u federalnom parlamentu i prethodnog referenduma građana. Puni međunarodnopravni subjektivitet pripadao bi samo Bosni i Hercegovini, a federalne jedinice mogle bi stupati u međunarodne sporazume i aranžmane samo pod uslovom da ne dovedu u pitanje interes i teritorijalni integritet cijele zemlje. Strukturu vlasti

[1456] Koljević, Knjiga 1, 266.
[1457] Begić, 132.

u federaciji činili bi dvodomni parlament, predsjedništvo i vlada kao organi izvršne vlasti. Vlast u federalnim jedinicama činili bi parlament, guverner (predsjednik) i vlada s proporcionalnom zastupljenošću naroda, te sudstvo organizovano u prvostepene i drugostepene sudove. Federalne jedinice nisu trebale biti konstituisane isključivo na etničkom principu niti se smatrati nacionalnim teritorijama. Podržana je ideja ponovnog sazivanja Londonske konferencije, uz ispunjenje određenih preduslova koji se tiču prekida vatre i nesmetanog snabdijevanja stanovništva. Ukoliko se na bazi predloženog federalnog ustrojstva i uz pomoć UN-a i drugih međunarodnih faktora ne uspostavi mir, Predsjedništvo je iskazalo spremnost da predloži Savjetu bezbjednosti da donese odluku o stavljanju Bosne i Hercegovine pod protektorat UN-a.[1458]

Američki državni sekretar Warren Christopher 22. jula je u vezi sa situacijom u Bosni i Hercegovini, koju je ocijenio tragičnom, ponovio nekoliko dana ranije iznesenu ocjenu predsjednika Clintona da su za nastavak bosanske tragedije krivi Evropljani, prije svega Francuska i Velika Britanija. Podsjetio je na svoju majsku evropsku turneju i odbijanje evropskih saveznika da podrže „lift and strike" politiku, za koju su, s druge strane, mnogi analitičari bili mišljenja da se Christopher, ubjeđujući u nju saveznike, u sebi molio da je ovi ne prihvate. Christopher je opet ponovio da američki predsjednik preferira ukidanje embarga na uvoz oružja.[1459] Oko sto američkih kongresmena i senatora potpisalo je 24. jula otvoreno pismo predsjedniku Clintonu, od koga su u sedam tačaka tražili energičnu i odlučnu akciju da zaustavi novu svirepu ofanzivu srpskih snaga na Sarajevo.[1460]

Kopredsjednici su poslali poziv pregovaračkim delegacijama da 23. jula dođu u Ženevu na nastavak razgovora. Predsjednik Izetbegović je tražio da se sastanak odloži za tri dana, a Radovan Karadžić je tražio odgodu do jeseni.[1461] Svako iz svojih razloga. Izetbegović je kopredsjednike izvijestio da bosanskohercegovačka delegacija ne može doći

[1458] Begić, 140-142.
[1459] „SAD optužuju Evropu", **Oslobođenje**, 23. 7. 1993, 1.
[1460] „Srbima ultimatum - Ovenu suspenzija", **Oslobođenje**, 25. 7. 1993, 1.
[1461] Owen, 248.

na zakazani sastanak u Ženevi, jer su napadi na Brčko i Sarajevo nastavljeni, humanitarna situacija i dalje bila krajnje kritična, a konvoj s hranom za Goražde po peti put zaustavljen i vraćen. Karadžić je kalkulisao da će nakon dovršetka srpske vojne kampanje oko Sarajeva i u Posavini, te nakon raspleta sukoba HVO-a i ARBiH u Hercegovini i srednjoj Bosni situacija za njega biti mnogo povoljnija.

Owen i Stoltenberg pristali su na odgodu početka razgovora od svega nekoliko dana.[1462] Razgovori su počeli 27. jula i bosanskohercegovačka delegacija je iznošenjem svog prijedloga pokušala „omekšati" ponuđeni mirovni paket, ali je njen prijedlog odmah na početku razgovora odbačen.[1463] Na plenarnoj sjednici razgovaralo se uglavnom o mapi koju je ponudila srpska strana. S bosanskohercegovačkom stranom diskutovano je pitanje izlaza na Savu, te pitanja Sarajeva i Podrinja. Srbi su vezali Sarajevo s Podrinjem na način da su pristajali vratiti dijelove Sarajeva, prvenstveno Grbavicu, ako Podrinje cijelo bude dio srpske republike. Problem su bili i izlazi iz Sarajeva prema Tuzli i srednjoj Bosni. Hrvatska delegacija na čelu s Tuđmanom, predložila je srpskim sagovornicima, na čelu s Miloševićem, da se o Posavini ne razgovara i da je treba ostaviti za neka naknadna globalna rješenja srpsko-hrvatskih odnosa. Najviše spora bilo je o pristupu bosanske republike moru, jer je početni stav hrvatske delegacije bio da se Bošnjaci moraju zaustaviti kod Jablanice.[1464]

Delegacija bosanskohercegovačke parlamentarne opozicije 28. jula je imala priliku razgovarati s kopredsjednicima Owenom i Stoltenbergom i upoznati ih sa svojim viđenjem mogućnosti rješavanja krize. Owen se tokom razgovora dosađivao i stalno se pozivao na faktičko stanje, na ono što su učinile vojske na terenu. Govorio je da je ostalo još samo da se „Muslimani uvjere u to", te da će muslimanska republika biti dovoljno velika da ih sve primi, da će imati izlaz na more i na Savu, kao i najveću podršku svijeta.[1465]

[1462] „Delegacija ne ide u Ženevu"; „Pregovori pomjereni za nedelju", **Oslobođenje**, 23. 7. 1993, 1.
[1463] Begić, 142.
[1464] Koljević, Knjiga 1, 287-289.
[1465] Komšić, 205.

U nastavku razgovora održanom 29. jula, kojem su prisustvovali samo šefovi delegacija, predsjednik Izetbegović insistirao je da enklave u Podrinju moraju biti teritorijalno povezane sa Sarajevom. Na ovoj tački razgovori su zapeli, pa su kopredsjednici predložili da povezano bude samo Goražde, a da Srebrenica i Žepa ostanu enklave u srpskoj teritoriji.[1466] U nastavku je ipak postignut određeni napredak, pa je 30. jula predsjednik Izetbegović dao izjavu da je postignut načelan sporazum o Bosni i Hercegovini, da će ona biti unija triju republika, s tim da je trebalo još uskladiti karte, i to je bilo predmet daljih razgovora.[1467] Sutradan je Izetbegović povukao svoj pristanak i zatražio garancije da će Bosna i Hercegovina kao unija republika imati sve atribute države.[1468]

Nisu samo dinamika pregovora i diplomatski pritisci bili problemi s kojima se suočavala delegacija Bosne i Hercegovine. Nakon što su prethodnih dana probile linije odbrane ARBiH, snage VRS-a su 1. augusta zauzele vrh Bjelašnice i stvorile uslove za brzo ovladavanje preostalim slobodnim teritorijama na Igmanu i Bjelašnici, čime bi u potpunosti bila presječena komunikacija Sarajeva s ostatkom slobodnih teritorija i glavni grad bio doveden u duboko okruženje srpskih snaga. Intenzivni napadi VRS-a bili su u toku i u zahvatu posavskog koridora. Predsjednik Izetbegović upozorio je agresorsku stranu da će se bosanskohercegovačka delegacija povući s pregovora u Ženevi ukoliko ne prestanu napadi na Bjelašnicu i Brčko. Sutradan, 2. augusta Predsjedništvo je postavilo jasan uslov za nastavak pregovora: da se srpske snage koje

[1466] Koljević, Knjiga 1, 294-305. Tokom ovih razgovora desilo se prvi put da su srpska i bosanskohercegovačka delegacija ostale nasamo, bez kopredsjednika i drugih učesnika u pregovorima. Karadžić je tada ponudio razmjenu Vogošće za Srebrenicu. Predsjednik Izetbegović je odbio da razgovara o tome.

[1467] Komšić, 208.

[1468] Izetbegovićev pravni savjetnik američki profesor Francis Boyle je rekao da plan nije prihvatljiv jer dovodi u pitanje članstvo Bosne i Hercegovine u UN. Boyle je također rekao da mu je pravni savjetnik kopredsjednika Owena i Stoltenberga stavio do znanja da je svrha mirovnog plana podjela Bosne i Hercegovine na tri nezavisne republike. „Dvojbe oko dogovora“, **Oslobođenje**, 1. 8. 1993, 1; „Owen-Stoltenbergov plan: Predsjednik predsjedništva BiH Alija Izetbegović povlači svoje “da” (Ženeva, 31.7.1993.)“, Tuđman i Bilić, 285.

su prethodnog dana zauzele vrh Bjelašnice povuku s tih položaja na položaje na kojima su bile do 30. jula.[1469]

U takvoj situaciji SAD su izvršile pritisak na svoje saveznike da pristupe širokom tumačenju Rezolucije 836 Savjeta bezbjednosti UN-a, kojom se odobravaju vazdušni udari za sprečavanje gušenja Sarajeva. Američka vlada je nagovještavala da je spremna i sama djelovati. Nakon desetosatne rasprave održane 2. augusta, NATO je umjesto odluke o vazdušnim udarima izdao upozorenje da je, u slučaju da se davljenje Sarajeva i drugih područja nastavi, uključujući i smetnje širokih razmjera u dostavi humanitarne pomoći, odlučan napraviti neposredne pripreme za jače mjere uključujući i vazdušne napade.[1470] Američki stav o samostalnom djelovanju vazdušnih snaga naišao je na oštar otpor saveznika koji su imali snage na terenu u sastavu UNPROFOR-a. I generalni sekretar UN-a je svoje protivljenje argumentovao sigurnošću snaga na terenu, ugroženošću dostave humanitarne pomoći i mirovnih pregovora. Uslovna odluka o djelovanju vazdušnih snaga, ako se gušenje Sarajeva nastavi, donesena je uglavnom zahvaljujući francuskoj podršci, jer su se prethodnih dana francuski vojnici našli pod vatrom srpske artiljerije. Na francusko insistiranje ključna uloga u donošenju odluka o udarima dodijeljena je komandantu UNPROFOR-a, pa su SAD odustale od ideje da samostalno izvrše vazdušne udare.[1471] Logika predjednika Clintona bila je izražena u ocjeni da je „NATO važniji od Bosne“.[1472]

[1469] „Četnici ugrozili pregovore“, **Oslobođenje**, 3. 8. 1993, 1. Karadžić je izrazio spremnost da se srpske snage povuku s Bjelašnice i prepuste osvojene položaje snagama UN-a.

[1470] Bucknam, 83-84.

[1471] **NIOD**, Part I, 683. Američki državni sekretar Warren Christopher, koji je u tom trenutku boravio u Kairu, odbacio je mogućnost američke unilateralne vojne akcije na razbijanju opsade Sarajeva, te rekao da su američke aktivnosti usmjerene na poboljšanje humanitarne situacije u Sarajevu i omogućavanje pravednog i održivog rješenja za BiH u ženevskim pregovorima. „SAD neće djelovati same“, **Oslobođenje**, 3. 8. 1993, 1.

[1472] Wiebke Lamer, ***Transatlantic Tensions: A comparative case study of the Bosnia and Iraq crises***, Institute for the Study of the Americas, http://sas-space.sas.ac.uk/id/eprint/2449, 27.

Generalni sekretar NATO-a Manfred Vörner (Manfred Verner) 3. augusta je potvrdio da je NATO odlučio izvesti vazdušne udare na položaje srpskih snaga u slučaju daljeg gušenja Sarajeva i da će ove akcije biti izvedene pod okriljem UN-a. Naveo je i da je 60 aviona iz SAD-a, Velike Britanije, Francuske i Holandije već spremno u NATO-ovim bazama u Italiji.[1473] Vojne strukture NATO-a sačinile su plan (Operational Options for Air Strikes) kojim su bile predviđene mjere intervencije u tri faze: najprije početni demonstrativni odgovor na provokacije, zatim nešto jače mjere srednje faze i na kraju je trebala slijediti faza proširenih vazdušnih udara.[1474]

Rezervisanost evropskih zemalja u pogledu vazdušnih udara po srpskim snagama oko Sarajeva imala je, osim brige za sigurnost vojnika onih zemalja koje su imale kontingente u sastavu UNPROFOR-a, različite razloge. Na neke od njih je svojim analizama i informacijama bez sumnje uticao i evropski predstavnik u Upravnom odboru MKBJ-a David Owen. On je početkom augusta imao potpuno pogrešne procjene srpskih namjera i mogućnosti oko Sarajeva, pri čemu je iznosio uvjerenja da Srbi mogu zauzeti glavni grad u svakom trenutku i da su to mogli od početka rata, a da ga ne uzimaju zato što su donijeli takvu političku odluku, dakle iz strateških razloga. Ofanzivu prema Sarajevu tumačio je ograničenim pritiskom na snage ARBiH na Igmanu. Na osnovu svojih pogrešnih procjena i uvjerenja, Owen je zauzeo stav da vazdušni udari ne trebaju preći nivo demonstracije i upozorenja, što je bila više predstava za uznemirenu zapadnu javnost i osuđivao američko gledište da je vazdušnim udarima po srpskim snagama moguće zaustaviti napad na Sarajevo.[1475]

Kako 4. augusta još uvijek nije bio ispunjen uslov Predsjedništva o povlačenju srpskih snaga s Bjelašnice, pregovori u Ženevi nisu bili nastavljeni.[1476] Glasnogovornik UNPROFOR-a u Sarajevu izjavio je da je general Mladić dopustio dolazak vojnih posmatrača na Bjelašnicu ali

[1473] „Spremno 60 aviona“; „Osmatranje Ženeve“, **Oslobođenje**, 4. 8. 1993, 1 i 3.

[1474] Bucknam, 85.

[1475] Owen, 251-252. Ovo su bile potpuno pogrešne procjene političkih namjera i vojnih mogućnosti srpskih snaga, o čemu ćemo detaljnu analizu izložiti u narednom poglavlju.

[1476] „Ultimatum četnicima“, **Oslobođenje**, br. 16216, 5. 8. 1993, 1.

da još uvijek odbija povlačenje svojih snaga na položaje od 30. jula te da je pristao na privremenu obustavu dejstava na ovom dijelu ratišta.[1477] U pokušaju da obnove pregovore kopredsjednici Owen i Stoltenberg pozvali su predsjednike Miloševića i Tuđmana u Ženevu. Milošević je predložio da odmah pošalju Karadžića i Krajišnika na Pale da tamo uvjere Mladića da dozvoli da UN-ove snage zamijene VRS na Igmanu i tako ispune uslov koji je bosanskohercegovačka delegacija postavila za nastavak pregovora.[1478]

Po dolasku na Pale, 5. augusta, na sastanku svoje Vrhovne komande Radovan Karadžić je rekao da im je u Ženevi zvanično saopćeno da je donesena odluka da se Srbi bombarduju i da će „udariti na nas ako nešto ne uradimo“. Istog dana na sastanku s belgijskim generalom Francisom Briquemontom (Frensis Brikmon), koji je zamijenio Morillona na mjestu komandanta UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini, Karadžić je u prisustvu Mladića i ostalih izjavio da su Srbi spremni: UN-ovim snagama ustupiti položaje na Igmanu i Bjelašnici; omogućiti Sarajevu uredno snabdijevanje vodom, gasom i strujom; otvoriti puteve Sarajevo – Rajlovac – Visoko – Zenica i Sarajevo – Mostar. General Briquemont je prihvatio ovu izjavu i najavio da će za naredni dan zakazati sastanak generala Ratka Mladića i Rasima Delića.[1479] Nakon toga glasnogovornik UN-a izjavio je da su se Karadžić i Mladić složili da povuku svoju vojsku s Bjelašnice ukoliko UN-ove snage razmjeste svoje vojnike na njihove položaje.[1480]

U vezi s novim zadatkim postavljenim pred njih, oficiri UNPROFOR-a uvjeravali su kopredsjednika Stoltenberga da prisutnost srpske vojske na Igmanu ne predstavlja stratešku prijetnju, te da bi njihovo angažovanje u kontroli Igmana predstavljalo razbacivanje snaga koje bi Srbi mogli iskoristiti za akcije u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Stoltenberg ih je morao uvjeriti da to učine u interesu nastavka pregovora u Ženevi i da bi alternativa tome bilo ono što je svjetsko javno mnijenje očekivalo, a američka vlada zagovarala: vazdušni udari po

[1477] „Mladić odbija povlačenje“, **Oslobođenje**, br. 16216, 5. 8. 1993, 2.
[1478] Owen, 254.
[1479] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 257-259.
[1480] „Predah do ponedeljka“, **Oslobođenje**, 6. 8. 1993, 1.

srpskim snagama.[1481] To je za spomenute očito bilo manje prihvatljivo od dodatnog angažovanja na Igmanu, pa su pristali.

Razgovori bosanskohercegovačkog izaslanstva u Ženevi nastavljeni su 5. augusta i s kopredsjednicima i unutar delegacije. Fikret Abdić je predlagao da se ide na sporazum s hrvatskom stranom na način da se prihvati Bobanov prijedlog razgraničenja. To bi, po njegovom mišljenju, poboljšalo pregovaračku poziciju Predsjedništva i stvorilo uslove da se zaustave sukobi s HVO.[1482] Predsjednik Izetbegović je već pokazao spremnost da jednim odlučnijim korakom prema sporazumu s Hrvatskom preokrene tok pregovora kojima su upravljali Owen i Stoltenberg, ali ne na način koji je predlagao Fikret Abdić. U otvorenom pismu koje je uputio predsjedniku Hrvatske Franji Tuđmanu 4. augusta Izetbegović je predložio da područja koja su Owen-Stoltenbergovim planom predviđena kao teritorije hrvatske i bosanske republike, dakle područje „od Neuma na moru do Orašja i Brčkog na Savi", ostanu jedinstveno područje. Na ovom području bi, prema prijedlogu, Bošnjaci i Hrvati imali jednako učešće (paritet) u najvažnijim centralnim organima vlasti (Predsjedništvo, Vlada, Vrhovni sud itd.), kao i u generalštabu objedinjenih HVO i Armije RBiH. Vlast u općinama bila bi formirana proporcionalno strukturi stanovništva. Bila bi osigurana potpuna kulturna autonomnost nacionalnih zajednica. Ovim rješenjem bili bi eliminisani, po Izetbegovićevom mišljenju, uzroci sukoba i problemi koji opterećuju odnose između dva naroda i države. Prijedlog je podrazumijevao odlazak s dužnosti ljudi koji su krivi za stvoreno stanje odnosa na objema stranama.[1483] Ovo je bio, ustvari, pokušaj da se stvore uslovi za

[1481] Owen, 254.

[1482] Komšić, 220.

[1483] Izetbegović je bio mišljenja da bi se ovim rješenjem postigli sljedeći efekti: „1. Došlo bi do trenutnog popuštanja zategnutosti i zaustavila rastuća tendencija pogoršanja odnosa između dva naroda i dvije države; 2. Omogućeno bi bilo zajedničko korištenje važnih kapaciteta i bogatstava u centralnoj Bosni i dolini Neretve za koja su oba naroda životno zainteresirana i koja bi, u suprotnom, bili uzrokom nastavka sukoba i nasilja; 3. Otvorile bi se komunikacije i počeo bi dotur pomoći iz svijeta; 4. Bilo bi trenutno zaustavljeno stradanje naroda, a svi izbjegli građani mogli bi se početi odmah vraćati na svoja ognjišta; 5. Hrvatski narod u BiH bi u budućnosti živio na 90 posto teritorija na kojima je povijesno rasprostranjen, dok bi po sadašnjem planu Hrvatska republika zahvatila Zapadnu Hercegovinu i

eliminisanje destruktivnog faktora „treće strane“ u sukobu i resetovanje mirovnog procesa u okviru MKBJ-a. Tuđman je odgovorio 10. augusta pismom u kojem je odbio inicijativu, apstrahujući pri tome svoju odlučujuću ulogu ne samo u procesu donošenja odluka hrvatskog vođstva u Bosni i Hercegovini, već i u predlaganju aktuelnog rješenja trojne podjele Bosne i Hercegovine, pa je Izetbegovića, kao i Abdić, uputio na dogovor s Bobanom i njegovim saradnicima.[1484]

Narednih nekoliko dana trajala je srpska igra oko Sarajeva, u kojoj su ispitivali gabarite preostalog strpljenja međunarodnih faktora. Predsjednik Izetbegović je 8. augusta pozvao međunarodnu zajednicu da izvrši pritisak na bosanske Srbe da se konačno povuku s Igmana i Bjelašnice, da bi se pregovori mogli nastaviti. Izjavio je i da u nastavku pregovora neće odustati od područja s predratnom bošnjačkom etničkom većinom, posebno apostrofiravši Prijedor, Kozarac, Višegrad, Zvornik i Foču.[1485] I nastavak pregovora zakazan za 9. august predsjednik Izetbegović je odbio iz istog razloga, a kopredsjednici su se zaputili u Sarajevo da sami utvrde pravo stanje stvari.[1486] Nakon toga prethodnica snaga UNPROFOR-a izašla je na Igman i Bjelašnicu, a srpske snage spalile su olimpijske objekte na planinama, što je bio tipičan destruktivni nagovještaj njihovog povlačenja.[1487]

Na zasjedanju Vijeća NATO-a 9. augusta donesena je odluka da će vazdušni udari biti pokrenuti samo ako ih odobri generalni sekretar UN-a, da bi u tom slučaju bili samo podrška humanitarnoj misiji UN-a i da se ne bi mogli tumačiti kao vojna intervencija u sukobu. U tu

neznatne dijelove centralne Bosne i Posavine; 6. Zajednička republika bi dobila kvalitetan izlaz na Savu i more i sigurno bi imala bolje uslove za dobivanje pomoći i obnovu zemlje; 7. Ponovno bi se podcrtao jedan agresor, koji posljednjim napadima na hrvatske gradove i objekte na Maslenici i Zemuniku pokazuje da neće odustati; 8. Hrvatska bi izbjegla ekonomske i političke teškoće na unutrašnjem i vanjskom planu koje se povećavaju i koje su uzrokovane poremećenim odnosima sa BiH državom.“ „Predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović: Pismo predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu (Sarajevo, 4.8.1993.)“, Tuđman i Bilić, 286.

[1484] „Predsjednik RH dr. Franjo Tuđman: Pismo predsjedniku Predsjedništva BiH Aliji Izetbegoviću (Zagreb, 10.8.1993.)“, Tuđman i Bilić, 288.

[1485] „Pregovori u kritičnoj fazi“, **Oslobođenje**, 9. 8. 1993, 1.

[1486] Komšić, 223.

[1487] „Zapaljeni hoteli, repetitor miniran“, **Oslobođenje**, 10. 8. 1993, 8.

svrhu uspostavljen je sistem trostrukog ključa u odlučivanju: odluku o upotrebi avijacije morala su donijeti dvojica komandanata (komandant Južnog krila NATO-a i komandant UNPROFOR-a), a konačno odobrenje bliske vazdušne podrške trebao je dati generalni sekretar UN-a. Za vazdušne udare, koji nisu bliska podrška snagama na zemlji, već bi imali preventivni ili drugi karakter i ciljeve, bila je potrebna dodatna posebna odluka Vijeća NATO-a. Tako je, osim aminovanja Boutrosa Ghalija, bila potrebna prethodna saglasnost dviju komandi: NATO-komande u Vićenci i UNPROFOR-ove komande putem lanca Kiseljak – Zagreb – Njujork, s vremenskom razlikom od sedam sati i činjenicom da u UN-ovom sjedištu u Njujorku nije bilo stalne dežure, tako da je bilo moguće do ponedjeljka čekati odgovor na zahtjev podnesen u petak, a do tada je agresorska vojska mogla zauzeti i etnički očistiti veliko područje.[1488]

Unekoliko amortizujući ovu odluku sjevernoatlantskih saveznika, koja je gotovo u potpunosti preuzela stavove generala UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini, američki državni sekretar je 12. augusta izjavio da povlačenje srpskih snaga s Igmana i Bjelašnice neće biti dovoljno da Zapad prestane s prijetnjama vojnom intervencijom. Pravi ispit trebao je biti u tome da se vidi da li će Srbi i dalje gušiti Sarajevo ili ne. Christopher je izjavio da je u nacionalnom interesu SAD-a da, u saradnji sa saveznicima, prekinu opsadu Sarajeva i ponovio stav da Bosna i Hercegovina ostaje jedna država, a da je na Bosancima da odluče kakva će ta država biti.[1489] U svjetlu takvog neospornog prava na odluku kakva će biti Bosna i Hercegovina, predsjednik Izetbegović je izjavio da bosanska delegacija želi i da će zahtijevati znatno više od onoga što je u dotadašnjem dijelu pregovora Owen bio spreman ponuditi i da, ako se želi mir, agresor mora vratiti osvojene teritorije.[1490]

Ženevski pregovori nastavljeni su 16. augusta, nakon što su se srpske snage na Igmanu i Bjelašnici povukle na linije na kojima su bile 30. jula. Bosanskohercegovačka i srpska delegacija su međusobno razmijenile karte s ucrtanim prijedlogom razgraničenja etničkih republika.

[1488] **NIOD**, Part I, 684.

[1489] „Prekid opsade Sarajeva, nacionalni interes SAD“, **Oslobođenje**, 13. 8. 1993, 1.

[1490] „Za potpis, vraćanje teritorije“, **Oslobođenje**, 14. 8. 1993, 3.

Bosanskohercegovačka strana je predlagala 45% teritorije za bosansku republiku, (**Karta 11**) koja se, po ovom prijedlogu, prostirala sve do Neuma.[1491] Uz kartu, bosanskohercegovački predstavnici ponudili su potpisivanje mira, a da se mapa razgraničenja naknadno dogovara i precizira. Srpska delegacija iznijela je prijedlog usaglašen s hrvatskom delegacijom, koji je još uvijek predviđao samo 28% teritorije za bosansku republiku (**Karta 12**).[1492] Narednog dana izvjestan napredak u pregovorima napravljen je po pitanju statusa Sarajeva, ali je predsjednik Izetbegović to rješenje uslovio postizanjem cjelovitog sporazuma o razgraničenju. U tom smislu razgovarao je s Karadžićem, a sporne tačke bile su i dalje Sarajevo, izlaz na Savu u Brčkom i enklave u istočnoj Bosni.[1493] Razgovori su nastavljeni do 19. augusta, kada je razgovarano o teritorijalnim pitanjima na području Bosanske krajine, ali bez bitnog napretka. Nakon razgovora, predsjednik Izetbegović je održao konferenciju za štampu na kojoj je naveo uslove pod kojima bi pregovori mogli imati uspjeha.[1494]

Kopredsjednici Owen i Stoltenberg su 20. augusta proglasili desetodnevni prekid pregovora, podijelili učesnicima prijedloge ustavnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu i svoju mapu podjele na republike

[1491] „Mape podjela“, **Oslobođenje**, 16. 8. 1993, 4.

[1492] Srbi su analizirali želi li ih Izetbegović svojom ponudom obmanuti i stvoriti manevarski prostor za više procenata teritorije ili želi pacifizirati front s njima dok ne potuče Hrvate. Koljević, Knjiga 1, 316.

[1493] „Splasnuo početni optimizam“; „Nije učinjen nikakav napredak“, **Oslobođenje**, 18. 8. 1993, 1.

[1494] Ti uslovi bili su: 1) da se provede Rezolucija 836 Savjeta bezbjednosti i da se u okviru toga bez odlaganja podigne opsada Sarajeva; 2) da se i Mostar proglasi sigurnom zonom i da HVO podigne opsadu grada; 3) da se hrvatska i srpska strana u pregovorima odreknu pretenzija na općine u kojima Bošnjaci čine većinu; 4) da se bez odlaganja završi povlačenje srpskih snaga s Igmana i Bjelašnice; 5) da međunarodni posmatrači odmah uđu u Mostar i druge hercegovačke gradove i utvrde istinu o teškoj humanitarnoj situaciji i kršenju normi međunarodnog prava; 6) da UNPROFOR obezbijedi djelotvornu zaštitu humanitarnih konvoja; da Hrvatska prestane s progonom izbjeglica Bošnjaka i da njeni organi vlasti prestanu s kršenjem preuzetih međunarodnih obaveza o statusu izbjeglica; 7) da bošnjačka manjina u Sandžaku dobije isti status kao i Srbi u Hrvatskoj; 8) da međunarodna zajednica pruži efektivne garancije provođenja postignutih sporazuma uključujući i garancije nepovredivosti granica, vanjskih i unutrašnjih u BiH. „Osam prijedloga BH. delegacije“, **Oslobođenje**, 20. 8. 1993, 1.

(**Karta 13**). U nastavku pregovora, zakazanom za 30. august, očekivali su od učesnika da se o mirovnom planu izjasne po sistemu „uzmi ili ostavi“.[1495]

Predsjednik Izetbegović je po povratku iz Ženeve u Sarajevo izjavio da će se o ponuđenom mirovnom paketu izjasniti Skupština Republike Bosne i Hercegovine, ali da on neće preporučiti poslanicima da prihvate prijedlog.[1496] Karadžić je upozorio predstavnike Bosne i Hercegovine da bezuslovno prihvate ponuđeno mirovno rješenje ili da se suoče s vojnim porazom.[1497]

Savjet bezbjednosti UN-a je 24. augusta usvojio Rezoluciju 859 kojom je potvrdio da rješenje sukoba u Bosni i Hercegovini mora biti u skladu s Poveljom UN-a i principima međunarodnog prava, i u ovom smislu eksplicitno potvrdio bitnost i kontinuitet sljedećega: suverenosti, teritorijalne cjelovitosti i političke nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine; činjenice da ni promjena naziva države, kao ni promjene unutrašnjeg uređenja države, neće imati uticaja na dalje članstvo Bosne i Hercegovine u Organizaciji UN-a; principa Londonske konferencije; priznanja i poštivanja prava raseljenih i izbjeglih na povratak u svoje domove sa zagarantovanom sigurnošću i pravima; održavanja Sarajeva, glavnog grada Bosne i Hercegovine, kao ujedinjenog grada i multikulturnog, multietničkog i multireligijskog središta.[1498] Ovom rezolucijom su u izvjesnom smislu date garancije da će Bosna i Hercegovina, u pogledu planiranog ishoda mirovnih pregovora, i kao unija republika zadržati sve atribute države i članstvo u Organizaciji UN-a, prema čemu je određene rezerve početkom augusta pokazao predsjednik Izetbegović i njegovi pravni savjetnici.

[1495] Velimirović, 133; „Malo mjesta zadovoljstvu“; „Saobraćajni pravci pod kontrolom UN“, **Oslobođenje**, 21. 8. 1993, 1 i 3. **Karta 13** predstavlja osnovni Owen-Stoltenbergov prijedlog, s unesenim manjim korekcijama predloženim tokom septembra (nap.aut).

[1496] „Odluka će se donijeti u BiH“, **Oslobođenje**, 23. 8. 1993, 1.

[1497] „Ultimatumi i prijetnje“, **Oslobođenje**, 25. 8. 1993, 6.

[1498] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 86-88.

Najavljeno prvo ratno zasjedanje Skupštine Republike Bosne i Hercegovine, na kojem je razmatran Owen-Stoltenbergov mirovni paket, održano je 27. i 28. augusta u Sarajevu. U zaključcima je istaknuto da mirovne pregovore u Ženevi treba nastaviti u pravcu iznalaženja rješenja koja osiguravaju trajan i pravedan mir, državno-pravni kontinuitet i međunarodnopravni subjektivitet Bosne i Hercegovine. Zatim, da predloženi ustavni sporazum treba doživjeti znatne promjene u dva pravca: preciziranju da se ne radi o ukidanju Bosne i Hercegovine kao države, nego transformaciji njenog unutrašnjeg ustrojstva u tri republike, te jasnom definisanju zajedničkih funkcija na nivou države. Zahtijevana je i korekcija ponuđenih mapa po dva opća osnova: da genocid ne smije biti kriterij za ulazak ili izlazak određene teritorije iz okvira pojedine republike, te da popis iz 1991. mora biti osnova za donošenje odluka, shodno činjenici o etničkoj većini stanovništva. Traženo je i poboljšanje ustavnog statusa Sarajeva, istovjetan status Mostara, garancije za višepartijski sistem na cijelom području Bosne i Hercegovine, te veća uloga međunarodne zajednice kod implementacije plana i funkcionisanja pojedinih organa i institucija.[1499]

Istovremeno je zasjedala i srpska skupština na Palama koja je glasala za Owen-Stoltenbergov mirovni paket u cjelini, uključujući i predloženu mapu, većinom od 55 glasova za i 14 protiv.[1500]

Istog dana, 28. augusta, HDZ-ovi parlamentarci raznih nivoa okupljeni u Grudama konstituisali su Zastupnički dom i donijeli Temeljnu odluku po kojoj je Hrvatska zajednica Herceg-Bosna proglašena Hrvatskom republikom Herceg-Bosna (HRHB). Područje HZHB-a proglašeno je teritorijom HRHB-a, koja će biti definitivno utvrđena ustavom te republike. HRHB definisana je kao demokratska država hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini, čiji je suverenitet nedjeljiv, neotuđiv i neprenosiv, s tim da određena prava može ostvarivati u tijelima „Saveza Republika“. Zakonodavnu vlast trebao je vršiti spomenuti Zastupnički dom HRHB-a, a izvršnu Vlada. Ova paradržava je dobila i predsjednika koji ju je trebao predstavljati i zastupati u inostranstvu. Za glavni grad

[1499] Begić, 143-144.
[1500] Owen, 259; Velimirović, 133.

određen je Mostar.[1501] Samoproglašeno skupštinsko tijelo HRHB-a prihvatilo je Owen-Stoltenbergov plan s jednim glasom protiv.[1502]

Proglašenjem paradržave na prisvojenom dijelu teritorije hrvatska politika prema Bosni i Hercegovini izašla je na potpunu čistinu, na jasnu velikodržavnu osnovu na kojoj je našla elemente za planiranje konačnog sporazuma sa Srbijom i namirivanje međusobnih računa teritorijom Bosne i Hercegovine. Nesumnjivi hrvatski politički lider i predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman u ovo vrijeme tu osnovu i planove nije držao ekskluzivnim i dostupnim samo užem krugu saradnika, kao što je to bilo na početku cijelog procesa. U augustu 1993. na Brionima je održao sastanak s hrvatskim diplomatama na kojem je govorio o perspektivama razvoja događaja u Bosni i Hercegovini. Tom prilikom je rekao da će kasnije, kako sada ne bi komplikovali međunarodnu situaciju i tekući mirovni proces, zamijeniti Prevlaku za Popovo polje, te da će Hrvatskoj u istoj kasnijoj fazi svakako pripasti Cazinska krajina. Iznio je uvjerenje da će se nakon toga nastaviti drobljenje bošnjačkog etničkog i teritorijalnog korpusa na „srpski" i „hrvatski" dio, pri čemu će Hrvatskoj pripasti zeničko, a Srbiji tuzlansko područje.[1503] Gotovo identična predviđanja razvoja događaja svojim saradnicima iznosio je i Slobodan Milošević, što je vrlo jasan pokazatelj međusobno usaglašene osnove djelovanja na podjeli Bosne i Hercegovine.[1504] Takvo objelodanjivanje stvarne prirode hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini nije prošlo bez reakcija međunarodnih faktora, prvenstveno SAD-a.[1505]

[1501] „MKBJ: Temeljna odluka o uspostavi i proglašenju Hrvatske Republike Herceg-Bosne (Grude, 28. 8. 1993.)", Tuđman i Bilić, 290-292; Boras, 130.

[1502] Owen, 260.

[1503] Nobilo, 551.

[1504] Srpskim generalima Milošević je tokom septembra u Beogradu tumačio da „Bosanska republika" nema izglede za trajan opstanak. Vrlo brzo je predviđao promjene i rekao da u drugoj fazi Abdić ide na povezivanje s Hrvatskom, a da će Srbi imati aspiracije prema Tuzlanskom bazenu, Neretvi i Sarajevu. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 338-339.

[1505] Madeleine Albright, ambasadorica SAD-a pri UN-u, 31. augusta je razgovarala s ambasadorom Hrvatske u UN-u Mariom Nobilom i iznijela ocjenu da se u Bosni i Hercegovini situacija pogoršava dijelom i hrvatskom krivicom, te da Hrvatska postaje dio problema, umjesto da preuzme ulogu stabilizirajućeg faktora. Istakla je da su Hrvatskoj potrebni dobri odnosi sa SAD-om i UN-om i upozorila da bi pripajanje HRHB bilo katastrofalno za Hrvatsku. Jasno je istakla da SAD čvrsto

Predsjednik Izetbegović je u avionu za Ženevu, gdje je putovao na nastavak pregovora, s članovima delegacije podijelio strahovanje da će Karadžić i Boban jednostavno potpisati plan i otići, ne otvorivši dalje pregovore, a da je on odlučan da bez korekcija teritorije u istočnoj Bosni i Krajini ne potpiše plan.[1506] Strahovanja se nisu obistinila i nastavak pregovora 1. septembra je protekao u znaku rasprave o zahtjevima bosanskohercegovačke delegacije, o političkim slobodama i stranačkom pluralizmu na prostoru „unije", te o korekciji mapa u istočnoj Bosni i Bosanskoj krajini, kao i o izlazu na more za „bosansku republiku". Sve ove korekcije obuhvatale su oko 4% teritorije Bosne i Hercegovine. Kako nije postignut napredak, pregovori su drugog dana prekinuti.[1507]

Varren Christopher, američki državni sekretar, kritikovao je srpsku i hrvatsku nepopustljivost u pregovorima i pozvao Tuđmana i Miloševića da prihvate promjene na mapama kako bi konačno došlo do sporazuma. Rekao je da će Srbi i Hrvati zbog te tvrdoglavosti biti odgovorni ako pregovori propadnu.[1508] Američki izaslanik na pregovorima Charles Redman (Čarls Redman) izjavio je da prihvata razloge predsjednika Izetebegovića te da „muslimanski zahtjevi" predstavljaju „legitimna usklađivanja" predložene podjele Bosne i Hercegovine.[1509] Ovakve javno iznesene stavove američke administracije i poziv da se Bošnjacima daju dalje koncesije, predsjednik Tuđman je tumačio kao očekivane jer, po njegovom mišljenju, Amerikanci ne mogu razumjeti višenacionalne sukobe u Bosni i Hercegovini. Posebno je apostrofirao pritisak da se ustupi Neum, što „nije u interesu hrvatskog naroda u cjelini".[1510]

podržavaju cjelovitost Bosne i Hercegovine, da će svaki pokušaj njenog razbijanja primiti krajnje negativno, da su „Bosanci najgore prošli u mirovnom procesu" te da je Americi stalo do što bolje pregovaračke pozicije Alije Izetbegovića. Nobilo, 551.

[1506] Komšić, 236.

[1507] Begić, 144.

[1508] „Vašington krivi Srbe i Hrvate", **Oslobođenje**, 2. 9. 1993, 1.

[1509] „Krupan neuspjeh u Ženevi", **Oslobođenje**, 2. 9. 1993, 1.

[1510] Franjo Tuđman je razloge svog insistiranja na hrvatskom prisvajanju Neuma obrazlagao različitim konstrukcijama. Kao strateški razlog odbijanju ustupanja Neuma bosanskoj republici naveo je da bi to vodilo cijepanju HRHB-a (što nije bilo tačno, u šta se moglo uvjeriti već letimičnim pogledom na kartu, a i da jeste, s obzirom na to da su i srpske i bošnjačke teritorije bile u dobroj mjeri ispresijecane, nije bilo opravdano); politički razlog bio mu je da su Hrvatska i hrvatski predstavnici

U toku prekida pregovora trajale su intenzivne diplomatske aktivnosti i ostvarivan konstantan pritisak kopredsjednika i šefova diplomatije evropskih zemalja da se mirovni sporazum, za koji se činilo da je nadohvat, potpiše. Stoltenberg je 7. septembra u Kopenhagenu izjavio da osjeća da će se pregovori nastaviti, jer se pregovara o jako malo razlika među stranama, o svega 4% teritorije i izlazu na more za Bošnjake.[1511] Težište pritiska ponovo je bilo na predstavnicima legalnih vlasti Bosne i Hercegovine. Sam zastoj u pregovorima bio je rezultat preporuke koju je lord Owen dao šefovima diplomatija zemalja EU, koja se sastojala u tome da pregovore ne treba nastavljati dok ne budu sigurni da je Izetbegović bliže prihvatanju plana.[1512]

S druge strane, bosanskohercegovački ministar vanjskih poslova Haris Silajdžić je 7. septembra u Moskvi razgovarao s ruskim ministrom Andrejem Kozirjevim i s Vitalijem Čurkinom. Ruski zvaničnici podržali su kompromisno rješavanje problema, prvenstveno teritorijalnih. Obećali su da će Rusija preporučiti Beogradu fleksibilniji pristup u nastavku pregovora.[1513] Ivo Komšić je istog dana bio kod Tuđmana na razgovoru o novoj hrvatskoj strategiji u Bosni i Hercegovini koja se trebala zasnivati na normalizaciji odnosa s Bošnjacima. Istaknuta je potreba da se što hitnije prekine sukob u srednjoj Bosni i da je neophodno nastaviti političke razgovore kako bi se postiglo što prihvatljivije razgraničenje.[1514]

---

u pregovorima i do tada bili kooperativni; na kraju je naveo i psihološke razloge zbog kojih ne smiju dati Neum u formi nebuloze da bi - zbog toga što ga je Dubrovačka republika ustupila Turcima, a Hrvatska poslije Drugog svjetskog rata bila prinuđena ustupiti ga Jugoslaviji - novi ustupak predstavljao, po Tuđmanu, poniženje hrvatskog pučanstva. „Tuđman ne da Neum“, **Oslobođenje**, 7. 9. 1993, 3.

[1511] „Razgovori će se nastaviti“, **Oslobođenje**, 8. 9. 1993, 1.

[1512] Owen, 261. Evropskim ministrima kopredsjednik je predložio da razmisle o ublažavanju sankcija Miloševiću, i kao krajnju mjeru da razmisle o dopuštanju stvaranja muslimanske države u Bosni i Hercegovini. U vezi s tim Owen spekulira, bez iznošenja konkretnih činjenica, da je Izetbegovića privlačila mogućnost formiranja muslimanske države, ali pretpostavlja da se plašio reakcija u vlastitom taboru.

[1513] „Ruska podrška kompromisnom rješenju“, **Oslobođenje**, 8. 9. 1993, 3.

[1514] Komšić, 242-243; „Pravedno razgraničenje uslov za trajan mir“, **Oslobođenje**, 8. 9. 1993, 3.

Predsjednik Izetbegović je na kraju posjete SAD-u, na zajedničkoj konferenciji za štampu s predsjednikom Clintonom 9. septembra istakao značaj američke podrške stavovima bosanskohercegovačke delegacije, mada nisu bile vidljive konkretne dimenzije te podrške.[1515] Štaviše, i predsjednik Clinton i predstavnici američkog Kongresa dali su do znanja da američke snage neće intervenisati kako bi pojačale poziciju Republike Bosne i Hercegovine i da neće biti vazdušnih udara kojima bi se prekinula opsada Sarajeva. Clinton je rekao da je sada trenutak da pregovori zauzmu mjesto vazdušnih udara, dok je u pogledu učešća američkih snaga u provedbi mirovnog plana također bio suzdržan i rekao da je to moguće samo ako američke snage budu pod komandom NATO-a.[1516]

I šefovi diplomatija Njemačke i Francuske uputili su pismo predsjedniku Izetbegoviću u kojem su rekli da će prihvatiti samo ono rješenje oko kojeg se slože sve tri strane i da ne namjeravaju vršiti bilo kakav pritisak. Izrazili su odlučnost da nastave tražiti političko rješenje koje najozbiljnije uzima u obzir i Izetbegovićeve zahtjeve, kao i spremnost da pošalju ekspertske komisije da istraže mogućnosti za izgradnju komercijalne luke u neumskoj regiji, te da daju doprinos implementaciji dogovora i iskoriste svoj uticaj za uspostavu posebnog evropskog doprinosa Mostaru.[1517]

Ovaj kontinuirani višesmjerni diplomatski i politički pritisak potakao je aktere da pokušaju pomjeriti vlastite pozicije, ako ne prema konačnom rješenju krize i okončanju sukoba, a ono barem prema nešto povoljnijim položajima i rasterećenju uporišnih tačaka na kojima su velike sile ostvarivale pomenuti pritisak.[1518]

[1515] Owen, 261.

[1516] **NIOD**, Part I, 693.

[1517] „Pregovori nemaju alternative“, **Oslobođenje**, 10. 9. 1993, 3.

[1518] Tuđman je delegaciji Herceg-Bosanaca 15. septembra objašnjavao kakve je sve pritiske trpio: „... Hrvatska je bila pod pritiscima i to službenim pritiscima i Europske zajednice kao cjeline i pojedinih država. U posljednjih 14 dana barem sam pet, šest službenih nota primio i u ime Europske zajednice i u ime Sjedinjenih Američkih Država i Francuske i Njemačke. Svi su tražili da budemo krajnje popustljivi prema Muslimanima i svi su nam prijetili sankcijama zbog Hrvata u Bosni i Hercegovini. Čak su išli i dotle da su nam poslali opomenu da će nas izbaciti iz statusa specijalnog gosta u Skupštini europskog vijeća.“; „ZAPISNIK sa razgovora Predsjednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana sa predsjednikom

Predsjednici Tuđman i Izetbegović su 14. septembra u Ženevi potpisali deklaraciju u kojoj su se sporazumjeli da će osigurati: prekid neprijateljstava i vojnih sukoba HVO-a i ARBiH, raspuštanje svih logora i oslobađanje zarobljenika, obostrano slobodan i nesmetan prolaz humanitarnih konvoja i aktivnosti humanitarnih organizacija. Zatim da će osnovati radne grupe: za nadzor i zaštitu ljudskih prava na teritorijima pod kontrolom ARBiH i HVO; za pitanja teritorijalnog razgraničenja između dviju republika u predviđenoj uniji, uključujući i pitanje izlaska na more kao zajedničkog razvojnog interesa; za pitanja izbjeglica i prognanika; za pripremu međudržavnih ugovora. U cilju vjerodostojne provedbe sporazuma, predsjednici su imenovali lične povjerenike s punim ovlašćenjima i odgovornošću za provedbu sporazuma, predsjednik Tuđman Matu Granića, a predsjednik Izetbegović Harisa Silajdžića.[1519] Deklaracija je imala i tajni dodatak u vidu Sporazuma o konfederaciji, koji je bio u osnovi sadržan u saglasnosti dviju strana da se odnosi između bosanske republike i hrvatske republike u okviru unije razvijaju na svim područjima s ciljem stvaranja zajedničke države koja će istovremeno stupiti u konfederalni odnos s Republikom Hrvatskom.[1520]

Srpska strana u Beogradu negativno je reagovala na deklaraciju i obavijestila predstojnika Ureda hrvatskog predsjednika i Tuđmanovog opunomoćenika za razgovore sa Slobodanom Miloševićem, Hrvoja Šarinića, da su istu ponudu „od Muslimana“ imali nekoliko dana ranije i da su je odbili jer su mislili da to nije u interesu normalizacije srpsko-hrvatskih odnosa.[1521] Kad je već do toga došlo, ni Srbi nisu željeli

Republike Herceg-Bosne, gospodinom mr. Matom Bobanom sa dužnosnicima, održanog u Predsjedničkim dvorima, 15. rujna 1993. godine“, ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 315.

[1519] „Uvjeti za trajan mir“, **Oslobođenje**, 15. 9. 1993, 1; U zaključenju ove deklaracije učestvovali su: Hrvoje Šarinić, Željko Matić, Miomir Žužul i Hidajet Bišćević iz Republike Hrvatske, te Haris Silajdžić, Ejub Ganić, Muhamed Filipović i Ivo Komšić iz Republike Bosne i Hercegovine.

[1520] „MKBJ: Tajni sporazum o konfederaciji predsjednika RH dr. Franje Tuđmana i predsjednika Predsjedništva BiH Alije Izetbegovića (Ženeva, 14.9.1993.)“, Tuđman i Bilić, 305.

[1521] „ZAPISNIK sa razgovora Predsjednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana sa predsjednikom Republike Herceg-Bosne, gospodinom mr. Matom Bobanom sa dužnosnicima, održanog u Predsjedničkim dvorima, 15. rujna 1993. godine“, ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 319.

ostati izvan toka događaja. U Ženevi je 16. septembra potpisana zajednička deklaracija Alije Izetbegovića i Momčila Krajišnika, koja je u jednom dijelu imala iste elemente kao deklaracija Tuđman – Izetbegović potpisana dva dana ranije. Definisala je prekid neprijateljstava ARBiH i VRS, obostrano i bezuslovno ukidanje svih zarobljeničkih logora i oslobađanje zarobljenika, obezbjeđenje nesmetanog i sigurnog prolaska humanitarnih konvoja, formiranje radne grupe za ljudska prava. Posebno značajno mjesto odnosilo se na formiranje radne grupe za neriješena pitanja teritorijalnog razgraničenja, uključujući područje Brčkog, Bosanske krajine, doline Neretve, istočne Bosne i planine Ozren, a vodeći računa o prirodnom pravu pristupa moru dviju budućih republika. Te obaveze dodate su već preuzetim obavezama traženja trajnog rješenje za upravu nad područjem Sarajeva. Nakon pronalaska obostrano prihvatljivoga rješenja teritorijalnog razgraničenja republika, za vrijeme prve dvije godine postojanja unije trebao je biti pripremljen i proveden referendum s pitanjem građanima svake od republika da li se slažu da i dalje ostanu u uniji ili je žele napustiti. U slučaju raspada unije, sva njena prava, uključujući i članstvo u Ujedinjenim narodima, trebala su biti automatski prenesena na republiku s pretežno bošnjačkim stanovništvom. Deklaracijom su također bili određeni ovlašteni povjerenici Haris Silajdžić s jedne i Momčilo Krajišnik s druge strane.[1522]

Nakon ovih deklaracija i nagovještaja približavanja rješenju, pomalo iznenadno i spektakularno, 20. septembra su britanskim vojnim helikopterima na bojni brod *Invicible*, usidren u Jadranskom moru, transportovani i na nastavak mirovnih pregovora pod okriljem MKBJ-a okupljeni, tri bosanskohercegovačke pregovaračke delegacije i predsjednici Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Glavna tema razgovora bile su mape razgraničenja budućih republika unutar Bosne i Hercegovine.[1523] Nakon što su razgovori okončani, predsjednik Izetbegović je izjavio da je postignut skroman progres, pri čemu je spomenuo ponudu tri

[1522] „MKBJ: Zajednička srpsko-muslimanska deklaracija Alije Izetbegovića, i Momčila Krajišnika (Ženeva, 16.9.1993.)“, Tuđman i Bilić, 306-307. Deklaraciju je u ime Radovana Karadžića potpisao Momčilo Krajišnik, a kao svjedoci su je potpisali Owen i Stoltenberg.

[1523] Begić, 145.

paralelna (ne alternativna, već istovremena) rješenja za izlazak bosanske republike na more (dio obale u Neumu, zakup luke Ploče na 99 godina sa slobodnom zonom te luka na Neretvi), kao i verbalnu spremnost srpske strane za male teritorijalne ustupke na području Međeđe i Ustipraće.[1524]

Pregovaračke strane još više su se približile limitima koje su same deklarirale i tako cijeli pregovarački proces dovele u usku kritičnu zonu gdje niko više nije imao mnogo prostora za politički manevar. Pogotovu što su, kao posljedice nagoviještenih kompromisa, počeli rasti i pritisci odozdo, iz vlastitih redova i s područja koja nisu bila obuhvaćena teritorijom etničkih republika. Predsjednik Tuđman je iz tih razloga 21. septembra, odmah po povratku s britanskog ratnog broda, vodio razgovore s delegacijom Hrvata općina Ravno, Stolac i Čapljina i delegacijom posavskih Hrvata, koji su željeli postaviti niz teških pitanja o sudbini svoga kraja.[1525] I Milošević je bio prinuđen na verbalne manevre sa svojim generalima kada su bili u pitanju uslovi sporazuma.[1526]

[1524] Ibid., 145-146; „Nastavak rata ili izbijanje mira“, **Oslobođenje**, 22. 9. 1993, 1; U vezi s razgovorima na brodu *Invicible*, Nikola Koljević je zabilježio da su Izetbegović i Silajdžić bili otvoreni i da su za svoj pristanak na tri republike, te na pristanak na secesiju srpske republike shodno deklaraciji Izetbegović - Krajišnik, tražili teritorijalne ustupke na području Višegrad – Rogatica, kako bi ostvarili vezu sa Žepom i Srebrenicom, i u Krajini. Koljević, Knjiga 1, 339.

[1525] Hercegovcima je rekao da je kao predsjednik i kao vojnik svjestan strateškog značaja Stoca, ali da su Bošnjaci do rata predstavljali većinu stanovništva i da su pritisak svijeta i mogućnost uvođenja sankcija Hrvatskoj bili prevelik izazov. Delegaciji Stoca i Čapljine preporučio je da, bez obzira na vlastita obećanja data pred međunarodnim pregovaračima, vojnički drže ono što su osvojili i naseljavaju hrvatske izbjeglice iz srednje Bosne na uzurpiranoj bošnjačkoj zemlji. Posavljacima je rekao da u pogledu granica ne mogu biti zadovoljni razgraničenjem u Posavini, ali da s druge strane satisfakciju imaju, osim u predloženim granicama HRHB, i u području Bihaćko-cazinske krajine, koje je strateški vezano za Hrvatsku. „ZAPISNIK sa razgovora Predsjednika Republike Hrvatske, dr FRANJE TUĐMANA, sa izaslanstvom HVO-a Posavine, te općina Ravno, Čapljine i Stolca, održanog u Predsjedničkim dvorima, 21.9.1993. godine“, ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 330-345.

[1526] Na sastanku s generalima 24. septembra, Milošević je nastojao relaksirati odnos prema Hrvatskoj i ne zatvarati vrata sporazumu. Rekao je da je Tuđman jedan politički glupak, ali da je sada u teškoj situaciji i da mu treba olakšati određenim ustupcima. U pogledu Bosne i Hercegovine stavljao je u izgled dalje teritorijalne stečevine. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 338-339.

Bošnjačko političko vođstvo također je bilo suočeno sa snažnim pritiscima odozdo, pa je ispravnost vlastite politike odlučilo provjeriti i stav o prihvatanju ili odbijanju mirovnog plana zatražiti od meritornih tijela. Prvi put je sazvan Bošnjački sabor, kao najrespektivniji nacionalni forum, a zakazano je i zasjedanje Skupštine Republike Bosne i Hercegovine, kao najvišeg državnog foruma.

U uvodnom dijelu Bošnjačkog sabora, održanog 27. i 28. septembra u Sarajevu, Alija Izetbegović predstavio je ponuđeni mirovni paket i naznačio njegove dobre i loše strane. Dao je i osnovne podatke o tome šta bi, prema prijedlogu, pripalo bosanskoj republici.[1527] Nakon dvodnevne rasprave, sabor je u ime bošnjačke nacionalne zajednice glasanjem odlučivao o prihvatanju Owen-Stoltenbergovog mirovnog plana. Za prihvatanje plana bila su 53 glasa, protiv 78 glasova, dok je 218 glasova, ili 62,46% svih sabornika, bilo za prihvatanje plana, uz uslov vraćanja svih silom osvojenih teritorija na kojima su Bošnjaci bili većina prema popisu iz 1991.[1528] Skupština Republike Bosne i Hercegovine se 28. septembra većinom glasova također izjasnila za prihvatanje mirovnog plana, uz uslov vraćanja osvojenih područja.[1529]

[1527] Riječ je bilo o 30% teritorije Bosne i Hercegovine na kojoj je do rata živjelo 2.050.000 stanovnika (47% ukupnog stanovništva, od toga 75% Bošnjaka, 12,5% Srba i 12% Hrvata). Na ovoj teritoriji ostvarivano je do rata 3.960 milijardi US dolara bruto nacionalnog dohotka, što je činilo 50% dohotka cijele zemlje. Na ovom dijelu bilo je 816 km magistralnih puteva (22% od ukupnih u BiH), 486 km željezničkih pruga (47%), te hidro i termo elektrane kapaciteta 8.130 GWh (54%). Od ukupne teritorije predviđene za bosansku republiku na poljoprivredne površine otpadalo je 565.000 hektara (22% svih poljoprivrednih površina U BiH), 687.000 hektara šume (31%), 676 osnovnih škola (30%), 77 srednjih škola (32%), 8.900 bolesničkih postelja (51%). „Lična karta Bosanske republike“, **Oslobođenje**, 28. 9. 1993, 3.

[1528] Esad Hećimović, „Hoćemo mir - vratite nam teritorije“, ***Feljton Dana: Ekskluzivno - Bošnjački sabor, 27. i 28. septembar 1993. (V)***, Dani (Sarajevo), broj 596, 14.11.2008, https://www.bhdani.ba/portal/clanak/ 596/arhiva/hocemo-mir--vratite-nam-teritorije-; „Vraćanje otetog - pa potpis“; **Oslobođenje**, 29. 9. 1993, 2. Bošnjački sabor je na ovom zasjedanju većinom glasova usvojio i odluku o vraćanju muslimanskom narodu njegovog historijskog imena Bošnjaci. „Naša povijest -svjedok“, **Oslobođenje**, 29. 9. 1993, 2.

[1529] Begić, 146; „“DA” uz vraćanje otetog“, **Oslobođenje**, 30. 9. 1993, 1.

Ovo je, s obzirom na tvrde stavove srpske i hrvatske strane u pogledu vraćanja otetih teritorija i s obzirom na stav međunarodne zajednice o minimalnom procentu teritorije za bosansku republiku, bilo praktično odbijanje plana, bez obzira na stvarnu opravdanost postavljenog uslova. Bila je to teška i strateški značajna odluka donesena pod velikim diplomatskim, političkim i vojnim pritiskom, jednako kao što je i odluka o vraćanju historijskog imena narodu bila hrabra u uslovima i trenutku u kojima je bila donesena.

Dio kontinuiranog pritiska na političke predstavnike Bosne i Hercegovine bilo je i nastojanje da se državni organi delegitimiziraju, o čemu je već bilo riječi, kao i da se politička pozicija bošnjačkih predstavnika u njima obesnaži proizvođenjem alternativnih opcija. Početak kulminacije takvih nastojanja označen je činom veleizdaje koji je izvršio Fikret Abdić kroz proglašenje Autonomne regije zapadna Bosna u Velikoj Kladuši 27. septembra 1993. Projekt je bio iste prirode i u ravni sa separatističkim paradržavnim tvorevinama na čijem čelu su bili Mate Boban i Radovan Karadžić i trebao ih je legitimizirati samom činjenicom da mu je na čelu bio bošnjački član Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i dodatno delegitimizirati Predsjedništvo dovođenjem Abdića za pregovarački sto kao predstavnika jedne od „autonomija", a ne kao člana najvišeg organa izvršne vlasti jedne suverene i međunarodno priznate nezavisne države.

Do ovog čina izdaje Fikret Abdić nije stigao naglo, niti slučajno, niti samosvojnim kretanjem niz političku stranputicu. Ima mišljenja da je on mnogo prije rata i raspada Jugoslavije postao čovjek vojne (kontra)obavještajne službe, neki kažu čak i u vrijeme privrednog uspona Agrokomerca, a svakako nakon izbijanja čuvene jugoslavenske afere i u toku suđenja njenim akterima, i u tom periodu prepoznaju elemente pripreme za ulogu koju će zaigrati otvoreno od jeseni 1993.[1530] Neki su te nagovještaje prepoznali u njegovim stavovima i djelovanju prvih

[1530] Hasan Biščević, ***Abdićev put u izdaju***, Ljiljan, Sarajevo, 1993, 51; Admir Mulaosmanović, ***Bihaćka Krajina: 1971.-1991.: utjecaj politike i političkih elita na privredni razvoj***, Institut za istoriju, Sarajevo, 2010; Smail Kličić, ***Međubošnjački sukob u Cazinskoj krajini 1992. - 1995.***, Univerzitet u Bihaću, Bihać, 2002; Kasim Mujagić, ***Istina o "Autonomnoj Pokrajini Zapadna Bosna" 1993. - 1995.***, Grafis, Cazin, 2013, 42.

mjeseci agresije u Sarajevu, tokom kojih se uopće nije snašao primjereno situaciji i uslovima.[1531] Izašavši iz Sarajeva u ljeto 1992. Abdić je, nakon kraćeg boravka u Hrvatskoj, početkom septembra stigao u Krajinu i počeo sa sektaškom politikom organizovanja svojih pristaša i instaliranja svojih ljudi u organima vlasti Okruga Bihać i općina u sastavu okruga.[1532] Njegovo djelovanje bilo je zasnovano na lažnom mirotvorstvu i obećanjima da će Krajina ostati pošteđena ratnog stradanja u koje ih navodno vodi politika Alije Izetbegovića. Umjesto borbe za odbranu zemlje i naroda od agresije, ovaj opsjenar je, odbacivši krinku političke normalnosti, ponudio obnovu privredne aktivnosti i pokretanje industrijske i poljoprivredne proizvodnje u potpuno nenormalnim uslovima za to. Od svega obećanog uspio je samo pokrenuti trgovinu i šverc epskih razmjera, zahvaljujući punoj podršci kojom je Franjo Tuđman kupovao Abdićevo političko opredjeljenje za prisajedinjenje Cazinske krajine Hrvatskoj.[1533]

Osim na Hrvatskoj podršci, Abdić je svoju poziciju gradio od početka puta u izdaju i na podršci međunarodnog faktora. Neočekivani odlazak lorda Owena na početku njegovog kopredsjedničkog mandata u Veliku Kladušu na razgovor s Abdićem ostvaren je uz prethodnu i kasniju stalnu ulogu francuskih i britanskih obavještajnih timova koji

[1531] Biščević, 107-154.

[1532] O'Shea, 82; Kličić, 2002, 4-85.

[1533] Već ujesen 1993. godine hrvatski nezavisni mediji su otkrili da se svakodnevno konvojima iz Hrvatske preko područja pod srpskom okupacijom u Veliku Kladušu doprema 400 tona hrane i 112 tona benzina na dan. ***Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini***, (ur. Branka Magaš i Ozren Žunec), Jasenski i Turk - Dani, Zagreb - Sarajevo, 1999, 260; Na sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost (VONS) Hrvatske 13. septembra, dvije sedmice prije proglašenja autonomije, Tuđman je rekao da je u vezi sa situacijom u Bosni važno da razviju odnose i da preko Abdića Cazinsku krajinu ekonomski i u svakom drugom pogledu drže na svojoj strani, te da sve što ide u Krajinu, uključujući robe i sve drugo, ide isključivo preko Abdića i njegovih ljudi. Hrvatski premijer Valentić je izvijestio da već tada 95% svih roba ide za Krajinu preko Abdića, dok je glavni logističar Hrvatske vojske Čermak iznio podatak da je u posljednjih šest mjeseci u Cazinsku krajinu, u kojoj je bilo oko 250.000 stanovnika, otišlo robe dovoljno za snabdijevanje oko šest miliona ljudi. Ivica Đikić, „Abdić u Hrvata: Ćaćina babovina", **Feral Tribune**, Split, 22. 9. 2001, 32-37. Ovi podaci govore o cijeni Abdićeve prohrvatske inklinacije, ali i o razmjerama šverca i trgovine s agresorskom stranom.

su operisali u Krajini.[1534] Sve vrijeme njegovog izdajničkog djelovanja oslonac su mu predstavljale srpske vojne, policijske i obavještajne strukture, po direktnom naređenju vrha srpske politike.[1535]

Owen je kasnije tvrdio da je Abdiću savjetovao da se suzdrži, da će izlaskom iz Predsjedništva izgubiti uticaj i da će im unutar Predsjedništva biti korisniji s njegovim „realizmom", dok su ga Tuđman i Milošević nagovorili da krene putem izdaje kojim je krenuo.[1536] Ipak, to što je tvrdio kontroverzni lord nije u skladu s danas poznatim činjenicama. Naime, u ljeto 1993. godine šef civilnog sektora UNPROFOR-a Viktor Andrejev uvjeravao je Ratka Mladića da međunarodni faktori „idu na Abdića".[1537] U kojem smjeru i formi međunarodni faktori „idu na Abdića" Mladiću je nekoliko dana kasnije pojasnio komandant UNPROFOR-a general Morillon, nagovještavajući da uz saradnju Abdića i Mladića „može odmah početi nešto što bi imalo uticaj i u zemlji i van", nudeći se da odmah ugovori njihov sastanak.[1538]

Nakon artikulacije platforme međunarodne podrške Abdiću i projektu koji je s početka nagovještavan kao spremnost da „sprovede nešto", te nakon obezbjeđenja njegove ekonomske i finansijske moći za

---

[1534] Starešina, 109 i 140. Mladićev bezbjednjak pukovnik Salapura je u martu 1994. svog šefa izvijestio o tome da su Francuzi Abdića „usmjerili prema sukobu sa Alijom Izetbegovićem". **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 09.01.1994.-21.03.1994*, 190-191.

[1535] Mada je bio saglasan s aktiviranjem „projekta Abdić" kao instrumenta Owen-Stoltenbergovog mirovnog projekta i njegove otvorene vezanosti za Hrvatsku, što je sve vrijeme nudio Tuđmanu, Slobodan Milošević je, kada je plan propao i Tuđmanove ambicije prema Kladuši nakon Vašingtonskog sporazuma zaleđene, iskazao suprotno opredjeljenje i odnos prema Abdićevoj autonomiji. Na sastanku s vojnim i političkim rukovodiocima bosanskih Srba, 9. juna 1994. godine u Beogradu, rekao je da moraju pomoći Fikretu Abdiću da ovlada cijelom Cazinskom krajinom, a da će zatim on održati referendum kojim će cijelu tu krajinu priključiti Jugoslaviji. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 31.03.1994.-03.09.1994*, 100-101.

[1536] Owen, 269.

[1537] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 221.

[1538] Morillon je apostrofirao Abdića kao umjerenog čovjeka, ističući da raste opozicija Izetbegoviću i u Tuzli. Morillon je prenio Abdićevu spremnost da s Mladićem „sprovede nešto" u Cazinskoj krajini. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 222-224.

planirani projekt na području Cazinske krajine, koju mu je omogućila Hrvatska, uz komunikacijsku, političku i vojnu podršku srpskog faktora, Abdić je krenuo putem izdaje i proglašenja paradržavne tvorevine, da bi ga nakon toga kopredsjednik MKBJ-a uveo u pregovarački proces kao „četvrtu stranu".[1539]

U trenutku kada je Bošnjački sabor, sam po sebi i sadržajem odluka koje je donio, bio jasan dokaz nacionalnog jedinstva i činjenice da na sceni više nema ozbiljne opozicije borbi za opstanak naroda i države, projekt Abdić nije imao šansu da odnese prevagu među Bošnjacima. Uslijedile su brze i odlučne mjere državnih organa. Ustavni sud je promptno reagovao mišljenjem da proglašenje APZB dovodi u pitanje ne samo cjelovitost Bosne i Hercegovine nego i njen ustavnopravni poredak. Ocijenjeno je da javna istupanja Fikreta Abdića u potpunosti odstupaju od Ustavom utvrđenog načina postupanja i njegovih obaveza kao člana Predsjedništva.[1540] Skupština Republike Bosne i Hercegovine je na zasjedanju 28. i 29. septembra odlučila, na zahtjev poslanika SDA, da opozove Fikreta Abdića iz Predsjedništva i zadužila Predsjedništvo da u narednih 10 dana kompletira svoje redove.[1541] Ali ono za šta je Abdićev projekt imao najviše potencijala, radi čega je vjerovatno prvenstveno i pokrenut, otpočinjanje krvavog bratoubilačkog rata i vezivanje svih bošnjačkih potencijala u Krajini na međusobnu borbu, ubrzo je uslijedilo.[1542]

Kopredsjednici MKBJ-a su 1. oktobra izjavili da nema svrhe pokušavati nastaviti mirovne pregovore u skoroj budućnosti, te da je najbolje da se politička prašina malo slegne i potaknu bilateralni razgovori strana.[1543] Na takav poticaj „strane" su zauzele svojim strateškim opredjeljenjima konsekventne pozicije za bilateralni nastavak traganja za mirom.

Skupština HRHB-a je 1. oktobra donijela odluku da hrvatski predstavnici, ako do 15. oktobra sve strane ne prihvate Owen-Stoltenbergov

[1539] Begić, 134.
[1540] „Zapadna Bosna nelegalna", **Oslobođenje**, 28. 9. 1993, 6.
[1541] „"DA" uz vraćanje otetog", **Oslobođenje**, 30. 9. 1993, 1.
[1542] Tokom i razmjerama ovih borbi bavit ćemo se u narednom poglavlju.
[1543] „Potreban predah u mirovnim pregovorima", **Oslobođenje**, 1. 10. 1993, 1.

plan, povuku sve teritorijalne koncesije, odbiju bilo čiji protektorat nad Mostarom i odbiju raspravu o pristupu moru, te naložila svojim vojnim snagama da preduzmu potrebne mjere za zaštitu hrvatskih interesa.[1544] Srpska skupština je 2. oktobra izrazila dobru volju za nastavak mirovnog procesa, ali je istovremeno donijela odluku o povlačenju svih koncesija datih tokom pregovora i o zadržavanju dostignutih borbenih linija kao „granica republike“, s tim da su bili spremni nakon eventualnog potpisivanja mirovnog sporazuma početi pregovore o teritorijalnim pitanjima na bilateralnoj osnovi.[1545]

U duhu preporučenog bilateralizma, u Zagrebu su 21. oktobra zajedničku deklaraciju potpisali Mate Boban i Fikret Abdić. Pozivajući se na dotadašnju vrlo dobru suradnju u APZB-u, za koju su ocijenili da je ugrožena oružanim napadom ARBiH na „legalnu vlast“ i civilno stanovništvo, iskazali su odlučnost da ulože napore u cilju okončanja svih sukoba na području „Unije Republika“ i uspostave „trajni mir na području Autonomne pokrajine zapadna Bosna“. U tom smislu saglasili su se da HVO Bihać ostane u sastavu oružanih snaga APZB-a. Zauzeli su se i za jačanje i uspostavu što tješnjih odnosa APZB-a i HRHB-a.[1546]

Sljedeći dan Abdić je sličnu deklaraciju potpisao u Beogradu s Radovanom Karadžićem, uz jamstvo potpisom Slobodana Miloševića. U toj deklaraciji rečeno je da „Republika Srpska uvažava postojanje, volju građana i legalnu vlast Autonomne Pokrajine Zapadne Bosne Republike Bosne, jedne od triju konstitutivnih republika Unije Bosne i Hercegovine, kako je predviđeno Mirovnim planom Ovena i Stoltenberga“. Karadžić i Abdić su zaključili mir i objavili „početak izgradnje dobrosusjedskih odnosa i svestrane saradnje“. Objavili su i obostranu slobodu kretanja, najavili „otvaranje granica“ i zagarantovali

[1544] „Zastupnički dom HR HB: Zaključci o obvezama hrvatskih pregovarača u Ženevi. (Neum, 1.10.1993.)“, Tuđman i Bilić, 337.

[1545] „Narodna skupština Republike Srpske: Deklaracija o nastavku mirovnog procesa (2.10.1993.)“, Tuđman i Bilić, 338.

[1546] „MKBJ: Zajednička izjava Mate Bobana i Fikreta Abdića o okončanju sukoba i neustavnim promjenama u Predsjedništvu RBiH (Zagreb, 21.10.1993.)“, Tuđman i Bilić, 341.

sve slobode i ljudska prava. Najavili su imenovanje zajedničke komisije za razgraničenje, čiji je najvažniji zadatak bio da precizira granicu na području Bosanske Krupe na desnoj obali Une.[1547]

Bosanskohercegovački predstavnici pokušavali su novim inicijativama iznaći načine izlaska iz uskih okvira nametane bilaterale paradržavnih autonomija. U Beču su se 8. oktobra sastali predsjednici Izetbegović i Tuđman, uz prisustvo ministra vanjskih poslova Belgije Willyja Claesa (Vili Klas) i Turske Hikmeta Četina. Razmatrano je stanje odnosa Bošnjaka i Hrvata, te teritorijalna pitanja. Razmatrana je i ideja da NATO preuzme ulogu UN-a u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, na način da teritorijalne sporove rješava međunarodna arbitraža, a da implementaciju odluka arbitraže preuzmu NATO-snage.[1548] Nekoliko dana kasnije o ideji nove međunarodne konferencije, koja bi razmatrala cjelinu problema bivše Jugoslavije, računajući i Kosovo, makedonsko pitanje, te pitanje mađarske manjine u Vojvodini, razgovarali su predstavnici njemačke i bosanske vlade, uz podršku kopredsjednika MKBJ-a. Predsjednik Hrvatske je ovu ideju odbacio uz ocjenu da bi takva konferencija bila zamka u koju Hrvatska ne smije upasti, te da su to inicijative onih koji žele novu „uniju Slovena na jugu". Hrvatska je i dalje bila privržena podjeli Bosne i Hercegovine prema zadnjem planu iz Ženeve.[1549]

Paralelno s novim inicijativama, kojima je pokušavalo stvoriti više manevarskog prostora za djelovanje, rukovodstvo Bosne i Hercegovine je preduzimalo i mjere pregrupisavanja i jačanja vlastitih redova. Izvršene su izmjene u Predsjedništvu Republike Bosne i Hercegovine, tako što su 20. oktobra smijenjeni Franjo Boras i Miro Lasić, umjesto kojih

[1547] „Republika Srpska i Autonomna Pokrajina Zapadna Bosna Republike Bosne: Mirovni sporazum (Beograd, 22.10.1993.)", Tuđman i Bilić, 342-343. Sedmicu ranije Nikola Koljević je s Abdićem bio na sastanku u blizini Velike Kladuše. Abdić je te prilike govorio budalaštine o opasnosti od fundametalizma i perspektivama da se rat putem terorizma nastavi u narednih 50 godina, što bi po njemu dovelo „do istrebljenja Muslimana i jakog prorjeđivanja Srba". Na ovom sastanku dogovoren je potpis sporazuma, s tim da je Abdić tražio da prvo potpiše sporazum s Hrvatima, što se i desilo. Koljević, Knjiga 1, 360.

[1548] „Teritorije na arbitraži", **Oslobođenje**, 9. 10. 1993, 1.

[1549] „Hrvatska ne smije upasti u zamku", **Oslobođenje**, 16. 10. 1993, 1.

su izabrani Ivo Komšić i Stjepan Ključić. Umjesto ranije smijenjenog Abdića, izabran je Nijaz Duraković.[1550] Nova Vlada Republike Bosne i Hercegovine na čelu s dotadašnjim ministrom vanjskih poslova Harisom Silajdžićem položila je zakletvu 30. oktobra.[1551]

Početkom novembra Franjo Tuđman je iznio mirovnu inicijativu koja je sadržavala, između ostalog, prijedlog za angažovanje predstavnika zemalja koje mogu najdjelotvornije uticati na rješenje krize u Bosni i Hercegovini: Francuske, Njemačke, Ruske Federacije, Sjedinjenih Američkih Država, Turske i Velike Britanije.[1552] S druge strane, nakon novog zločina i masakra koji su snage HVO-a 23. oktobra počinile nad Bošnjacima u vareškom selu Stupni Do, situacija na bojištu se zakomplikovala.[1553] Snage ARBiH su 4. novembra ušle u Vareš, a 1. korpus je ukinuo sarajevski HVO i tamošnju brigadu transformisao u jedinicu Armije RBiH.[1554] Snage HV-a i HVO-a odgovorile su napadima na Mostar i druge dijelove bojišta na kojima su bile u stanju ispoljiti inicijativu. Zločinačka priroda cijelog tog poduhvata još jednom je došla do izražaja 9. novembra, kada je srušen biser svjetske kulturne baštine, Stari most.[1555] U svemu tome vrh hrvatske politike nije se najbolje snalazio, pa je usred situacije u kojoj su njegove vojne snage gubile na bojištu, a zločini koje su činile stvarale prejak negativni publicitet u svjetskim medijima, uputio zahtjev Savjetu bezbjednosti za hitnu uspostavu zona bezbjednosti u svim okruženim hrvatskim enklavama u Bosni i Hercegovini.[1556]

[1550] Boras, 33; „Duraković, Ključić i Komšić novi članovi Predsjedništva BiH“, **Oslobođenje**, 21. 10. 1993, 1. Izbori i izmjene u sastavu Predsjedništva RBiH vršeni su s liste kandidata za Predsjedništvo SRBiH, prema ostvarenim rezultatima na izborima 1990.

[1551] „Zadaci pod zakletvom“, **Oslobođenje**, 31. 10. 1993, 1.

[1552] „MKBJ: Mirovna inicijativa predsjednika RH dr. Franje Tuđmana (Zagreb, 2.11.1993.)“, Tuđman i Bilić, 347-350.

[1553] „Masakr u Stupnom Dolu“, **Oslobođenje**, 25. 10. 1993, 1.

[1554] „Vareš oslobođen - bojovnici u bjekstvu“, **Oslobođenje**, 5. 11. 1993, 1; „Ukinuto zapovjedništvo stožera HVO-a Sarajevo“, **Oslobođenje**, 6. 11. 1993, 1.

[1555] **ICTY**: Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2*, 29. maj 2013, 353; „Ustaše srušile Stari most“, **Oslobođenje**, 10. 11. 1993, 1.

[1556] Savjet bezbjednosti nije donio nikakvu odluku, s obrazloženjem da nije bilo jasno šta Hrvatska u stvari želi. „Zahtjev za hrvatskim enklavama u BiH“, **Oslobođenje**, 6. 11. 1993, 3.

Iz cijele situacije bivalo je sve jasnije da je bosanskohercegovačko državno i političko rukovodstvo završilo proces konsolidacije vlastitih redova i da je utvrdilo osnove za bitne promjene pravaca i načina djelovanja u narednom periodu. Nakon Vareša, predsjednik Izetbegović je za nacionalnu televiziju izjavio da su miješanja predsjednika Tuđmana u unutrašnje stvari Bosne i Hercegovine pod izgovorom zaštite interesa hrvatskog naroda prevršila svaku mjeru i da su najviše naštetila upravo hrvatskom narodu.[1557] To je bio nagovještaj promjene kursa, u čemu je premijer Silajdžić bio eksplicitan i izjavio kako mirovni pregovori o Bosni i Hercegovini nemaju nikakvu budućnost s dosadašnjim mirovnim posrednicima, za koje je rekao da su radili na podjeli zemlje baziranoj na srpskim vojnim osvajanjima.[1558] Izetbegović je nakon toga održao svojevrsno posmrtno slovo vlastitom pristanku na Owen-Stoltenbergov mirovni koncept, pojasnivši da prihvatanje pregovora o trojnoj podjeli nije bila greška bosanskohercegovačke diplomatije, nego nužnost proizašla iz vojno slabije pozicije. Obrazložio je da su ti pregovori prihvaćeni u trenutku kada se kao izvjesna pojavila opasnost dvojne srpsko-hrvatske podjele, i da su trojni pregovori, vojničkim žargonom kazano, bili prelazak na rezervne linije odbrane. Kao prijatelje Bosne i Hercegovine u svijetu Izetbegović je označio Ameriku i islamske zemlje, s tim da su islamske zemlje bile vruć ali nedovoljno snažan prijatelj, a Amerika snažan ali nedovoljno vruć prijatelj. Evropa se, po njemu, zbog moralne slabosti priklanjala jačem, pokušavajući tako lakše riješiti problem, dok se za Rusiju znalo na čijoj je strani.[1559]

Na srpskoj strani su pokušavali odgonetnuti prirodu i pozadinu promjena bosanskohercegovačkog stava. Viktor Andrejev, kao visoki UN-ov funkcioner u funkciji Mladićevog savjetnika, promjenu je pripisivao američkom uticaju.[1560] Milošević je s druge strane kao

[1557] „Hrvatska nas je predugo ucjenjivala“, **Oslobođenje**, 5. 11. 1993, 4.

[1558] „Posrednici potvrdili srpsku agresiju“, **Oslobođenje**, 5. 11. 1993, 2.

[1559] „Bosna će se očuvati, jer to zavisi od nas“, **Oslobođenje**, 6. 11. 1993, 2.

[1560] Andrejev je tumačio da su Amerikanci za cjelovitu Bosnu, da je Izetbegović već bio spreman potpisati Owen-Stoltenbergov plan „a da su mu Amerikanci povukli ruku sa potpisa“, te da Silajdžić svaki dan govori s ambasadorom SAD-a. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 28.10.1993.-15.01.1994*, 13-15. Sastanak Mladića s Andrejevom održan je 6. novembra.

glavnog pokretača označio Njemačku, a da je isturanje Amerike u prvi plan jedna od faza njemačkog plana.[1561] Nagovijestio je da slijedi istovremeno otvaranje hrvatsko-muslimanskog i srpsko-hrvatskog pitanja i da se zbog toga rat u Bosni i Hercegovini mora što prije završiti. U tom smislu je istakao da se već duže priprema tajni srpsko-muslimanski sastanak, u čemu je navodno učestvovao grčki premijer Papandreou (Papandreu).[1562] Momčilo Krajišnik je tvrdio, pod uticajem Miloševićeve procjene, da se Bosna može podijeliti na dvoje, između Srba i Bošnjaka, da Hrvati u Bosni nisu nikakva snaga i da im treba dati samo dvije-tri općine u zapadnoj Hercegovini.[1563]

Da se određene promjene dešavaju iza diplomatskih kulisa i očiju javnosti potvrđivala je i njemačko-francuska inicijativa (koja je demantovala prethodnu Miloševićevu ocjenu njemačke uloge) koju su pokrenuli ministri vanjskih poslova ovih zemalja, pismom koje su 7. novembra uputili predsjedavajućem Vijeća ministara vanjskih poslova EU u kojem su tražili da se bosanskoj republici obezbijedi još 3% teritorije, kao i da se osigura modus vivendi Jugoslavije i Hrvatske u vezi s Republikom srpskom Krajinom, uz ublažavanje sankcija Srbiji.[1564] Njemačko-francusku inicijativu podržala je Rusija, a kopredsjednici Owen i Stoltenberg su 12. novembra u Dobanovcima o inicijativi razgovarali s Miloševićem i njegovim saradnicima iz srpskog rukovodstva u Bosni i Hercegovini. Owen je tom prilikom rekao da se plaši da bi Hrvati mogli biti vojno poraženi i izgubiti Mostar, što je za njih bilo neprihvatljivo, te da bi se rat tada nastavio s nesagledivim posljedicama. Rekao je da Bošnjaci, u nastalom stanju, imaju veto na mir i da bi im se on mogao oduzeti samo pravednom mirovnom ponudom, ako bi je oni odbili.

[1561] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 28.10.1993.-15.01.1994*, 20. Sastanak Miloševića sa srpskim političkim i vojnim rukovodiocima u Predsjedništvu Srbije u Beogradu održan je 8. novembra.

[1562] Ibid., 24-25. O eventualnom daljem razvoju ove ideje tajnih pregovora pod grčkim pokroviteljstvom nismo našli nikakve naznake u izvorima.

[1563] Ibid., 27.

[1564] Owen, 276. Ovo je bio začetak onoga što Owen naziva Plan akcije EU i konačnu podršku Njemačke Owen-Stoltenbergovom planu.

Tada bi Srbiji bile skinute sankcije i ne bi više morala brinuti o tome šta će uraditi Bošnjaci. Owen je za takvu razoružavajuću ponudu Bošnjacima postavio dva uslova: da Hrvati daju Neum (ili dio Neuma) i da Srbi daju veći dio Sarajeva. Na sastanku je bilo dogovoreno da o Sarajevu Momčilo Krajišnik razgovara sa Harisom Silajdžićem, a da Radovan Karadžić pokuša urazumiti Matu Bobana za Neum.[1565]

Ministri vanjskih poslova EU su 22. novembra u Luksemburgu postigli saglasnost da, na osnovu njemačko-francuske inicijative, predlože postepenu uslovnu suspenziju sankcija protiv Beograda u zamjenu za teritorijalne koncesije u Bosni i Hercegovini i povlačenje jedinica iz Krajine u Hrvatskoj, kao dio mirovne inicijative na prostorima bivše Jugoslavije. Međutim, po pitanju ukidanja sankcija nije bilo saglasnosti s Vašingtonom.[1566]

Odnosi Bosne i Hercegovine i Hrvatske ulazili su u fazu kulminacije negativnog razvoja. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je 12. novembra uputilo Savjetu bezbjednosti UN-a pismo u kojem je osudilo rušenje Starog mosta i za to direktno optužilo Hrvatsku vojsku i HVO. Bio je to prvi službeni dokument vlasti Bosne i Hercegovine u kojem se eksplicitno tvrdi da Hrvatska vojska neprijateljski djeluje na njenoj teritoriji. Dodatnim pismom Savjetu bezbjednosti premijer Silajdžić je tražio proglašenje Mostara zaštićenom zonom UN-a.[1567] U pokušaju poboljšanja odnosa inicijativu su, po ovlaštenjima dvojice predsjednika, imali premijer Haris Silajdžić i hrvatski ministar vanjskih poslova Mate Granić. Njih dvojica su u Sarajevu, uz posredovanje turskog šefa diplomatije Hikmeta Četina, potpisali deklaraciju u kojoj su naznačili određen skup mjera za smirivanje sukoba i oživljavanje mirovnog procesa, koje su u sebi sadržavale i obezbjeđenje funkcionalnih

[1565] Koljević, Knjiga 1, 365.

[1566] „Unija za, Vašington protiv“, **Oslobođenje**, 23. 11. 1993, 1. Državni sekretar SAD-a Warren Christopher iznio je stav da sankcije Srbiji ne treba ukidati, jer su korisne u pregovorima o Bosni i Hercegovini. „Sankcije su korisne pregovorima“, **Oslobođenje**, 24. 11. 1993, 1.

[1567] Nobilo, 602.

i bezbjednih koridora za dostavu humanitarne pomoći za sve strane i sva područja u Bosni i Hercegovini.[1568]

Na sjednici Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine održanoj 26. novembra, na kojoj je određena delegacija za nastavak pregovora u Ženevi zakazanih za kraj novembra, predsjednik Izetbegović je procjenjivao stvarni vojno-politički položaj Bosne i Hercegovine i rekao da je, bez obzira na podršku javnog mnijenja na Zapadu, politički svijet protiv Bosne. Od uticajnih zemalja jedino je Amerika bila za cjelovitu Bosnu i Hercegovinu, ali i za nju je to bilo evropsko pitanje i, kao što mu je Christopher neposredno rekao, regionalni problem.[1569] Ipak je, pred polazak u Ženevu, izjavio da će bosanskohercegovačka delegacija tražiti povratak silom osvojenih teritorija, te da će od hrvatske strane tražiti izlazak na more kod Neuma. Također je najavio da će tražiti povlačenje klauzule o demilitarizaciji, koja je bila dio Owen-Stoltenbergovog mirovnog paketa, sve dok situacija ne bude takva da

[1568] „U potrazi za pravednim mirom“, **Oslobođenje**, 13. 11. 1993, 3; „Premijer BiH Haris Silajdžić i potpredsjednik Vlade RH i ministra vanjskih poslova Mate Granić: Zajednička deklaracija (Sarajevo, 12.11.1993.)“, Tuđman i Bilić, 351-352; Nobilo, 602. Nakon potpisivanja deklaracije i neplanirano provedene noći u Sarajevu, Granić je ujutro u razgovoru s članom Predsjedništva RBiH Ivom Komšićem rekao da se ide na cjelovito rješenje i da će nastavak hrvatsko-bošnjačkih pregovora voditi vojno-političke delegacije. Rekao je da su Busovača i Vitez kamen kušnje za Izetbegovića, jer ako odluči da ih vojnički uzme, znači da ide na stvaranje samostalne države i da se neće držati dogovora o razgraničenju. Tada bi se Hrvatska otvoreno vojno umiješala u sukob, rekao je Granić, i dao Komšiću naslutiti da bi takva akcija bila koordinirana sa „srpskom stranom“. Komšić, 279. Ministrove najave „vojnog miješanja“ Hrvatske nisu bile nikakva radikalna prijetnja, jer je Hrvatska vojska kontinuirano djelovala u Bosni i Hercegovini. Ipak, bila je moguća dalja eskalacija i da su u tom smislu Granićeve najave bile utemeljene pokazao je nekoliko dana kasnije novoimenovani komandant HVO-a, inače general Hrvatske vojske Ante Roso, koji je pozvao svoje trupe da budu spremne za “odlučujuću bitku” protiv muslimanskog neprijatelja radi njegovog totalnog uništenja. Poziv je prenio zagrebački dnevnik “Večernji list”. „Poziv u ‘odlučujuću bitku’“, **Oslobođenje**, 24. 11. 1993, 8.

[1569] „Magnetofonski snimak sa redovne sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, održane dana 26. novembra 1993 . godine”, u: Tomo Šimić, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991. – 1994.*, **National security and the future 3(8)**, Zagreb, 2007, 101-115. Delegaciju su činili: Alija Izetbegović, Ivo Komšić, Mirko Pejanović ispred Predsjedništva, zatim premijer Haris Silajdžić, general Rasim Delić te profesor Muhamed Filipović.

se ta mjera provede na čitavom Balkanu. Izetbegović je pojasnio da on nikada nije govorio o 3 ili 4% teritorije i da se njegov zahtjev odnosio na sve silom zauzete teritorije na kojima su Bošnjaci bili većina. Za područje Srebrenice je rekao da će tražiti proširenje područja uz Drinu, što nije bilo osigurano ponuđenim mapama.[1570]

Pred nastavak pregovora, šef ureda hrvatskog predsjednika Jure Radić izjavio je da jedino podjela Bosne i Hercegovine na tri dijela dolazi u obzir kao njihov ishod.[1571] Istovremeno, izaslanik predsjednika Tuđmana je u Miloševićevom kabinetu u Beogradu provjeravao srpske stavove o nastavku pregovora i njihov mogući međusobni uticaj. Milošević se raspitivao o stanju hrvatskog bojišta u srednjoj Bosni, a zatim razgovor prenio na srpsku ponudu rješenja za Sarajevo, za koju je srpska strana, navodno, zauzvrat tražila bošnjačku fleksibilnost u pogledu teritorijalnih zahtjeva u centralnim dijelovima zemlje. Time je želio naglasiti povezanost njihove politike i držanja oko Sarajeva s frontom u srednjoj Bosni, čime je sugerirao potrebu srpsko-hrvatskog saveza i po ovom pitanju.[1572] Milošević je tada, 29. novembra 1993. godine, rekao Hrvoju Šariniću da je s Republikom Srpskom, koja će prije ili kasnije postati dio Srbije, riješio 90% srpskog nacionalnog pitanja, kao što je Tuđman s Herceg-Bosnom riješio hrvatsko nacionalno pitanje. U pogledu nastavka mirovnih pregovora rekao je da nema ništa protiv unije republika u Bosni i Hercegovini, ali da to ne može dugo trajati, jer je niko ne želi.[1573]

Na nastavku mirovnih pregovora u Ženevi, istog dana, uvodnu riječ održao je Willy Claes (Vili Klas), belgijski ministar vanjskih poslova i predsjedavajući EU. Rekao je da se od Srba očekuju teritorijalni ustupci, od „muslimanskog vodstva“ da potvrdi konačnost svojih zahtjeva, a

[1570] „Trampe ne dolaze u obzir“, **Oslobođenje**, 29. 11. 1993, 1.

[1571] „Zagreb - za podjelu BiH“, **Oslobođenje**, 29. 11. 1993, 3.

[1572] Hrvoje Šarinić, ***Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem: Između rata i diplomacije 1993-1995 (1998)***, Globus International, Zagreb, 1999, 41.

[1573] U pogledu Fikreta Abdića, Milošević je ponovio poznati stav, s kojim je Tuđman upoznavao svoje sagovornike redom, da mu je Abdić izjavio da budućnost želi da gradi zajedno s Hrvatskom (u državno-pravnom smislu) ali da to još ne može javno kazati. Milošević je to smatrao prirodnim, rekao da se ne protivi tome i da APZB treba biti autonomna pokrajina u sastavu Hrvatske. Ibid., 43-46.

od Hrvata da zadrže koncesije o izlazu na more koje su već dali.[1574] Nakon obraćanja međunarodnih zvaničnika, na plenarnoj sjednici se obratio predsjednik Alija Izetbegović i u iznenađujuće oštroj formi iznio stavove koje je najavio u Sarajevu uoči početka pregovora. Rekao je da Srbi ne mogu praviti srpsku republiku od bošnjačke teritorije, niti zadržati sela i gradove u kojima su izvršili etničko čišćenje, da Hrvati ne mogu samo za sebe zadržati jedini izlaz na more koji Bosna i Hercegovina ima te ponovio zahtjev za izlaz na more kod Neuma. Ako Srbija i Hrvatska ne pokažu spremnost na ove opravdane i minimalne zahtjeve, zatražio je da se prema Srbiji pooštre sankcije i iste uvedu i prema Hrvatskoj.[1575] Osudio je evropsko povlađivanje agresorskim postupcima i tražio da se pri svakom nelegalnom zaustavljanju humanitarnih konvoja primijeni sila protiv onih koji čine nelegalnu radnju, da se tuzlanski aerodrom mora otvoriti za humanitarne letove i da ne razumije zašto to već odavno nije urađeno. Ponovo je postavio pitanje ukidanja embarga na oružje, navodeći da kolone srpske vojske nesmetano ulaze iz Srbije, da kolone Hrvatske vojske nesmetano ulaze s teritorije Hrvatske, a da međunarodna zajednica jedino braniocima Bosne i Hercegovine drži svezane ruke.[1576]

Pregovori su završeni 2. decembra, bez vidljivog uspjeha. Owen je akrobatski odbijao priznati neuspjeh tumačeći da Srbi nisu odbili povratak teritorija, da Hrvati nisu odbili izlazak bosanske republike na more, mada ih ni jedni ni drugi nisu ni prihvatili.[1577]

Predsjednik Izetbegović i premijer Silajdžić su po povratku iz Ženeve konstatovali da nije bilo velikog napretka, ali da su vođeni intenzivni pregovori, posebno o rješenjima za Sarajevo. Izetbegović je ponovo odlučno negirao da je bilo razgovora o zamjeni teritorije Ilijaša za Goražde ili za bilo koju drugu teritoriju. Rekao je da je srpska strana u okviru pregovora o Sarajevu nudila rješenje o formiranju dva grada, pri čemu bi srpsko Sarajevo obuhvatalo Pale, Lukavicu, Ilidžu i Rajlovac. Potvrdio je da su Srbi kao rješenje za otvaranje Sarajeva nudili Ilijaš i

[1574] Ibid., 53.
[1575] „Nećemo staviti potpis na nepravdu“, **Oslobođenje**, 30. 11. 1993, 1.
[1576] Koljević, Knjiga 1, 370; Šarinić, 53-54.
[1577] „Predah do 15. decembra“, **Oslobođenje**, 3. 12. 1993, 1.

Vogošću za teritorije u istočnoj Bosni, pri čemu su spominjani i Goražde i Srebrenica, ali da je bosanskohercegovačka delegacija to odbila i da je tražila spajanje Srebrenice i Tuzle preko Cerske i Konjević-Polja, što opet Srbi nisu prihvatili.[1578]

Kao što će ubrzo postati jasno, bližilo se kraju vrijeme u kojem je, kako je to ocijenio američki ambasador u Bosni i Hercegovini Victor Jakovich (Viktor Jakovič), Ženeva bila evropska predstava koju Amerika samo posmatra.[1579] Kopredsjednici Owen i Stoltenberg su ga pokušavali iskoristiti do kraja. Na Miloševićevoj omiljenoj destinaciji u Dobanovcima okupili su 9. decembra, osim Miloševićeve ekipe, u kojoj su bili i Karadžić i Krajišnik, s Hrvatske strane Hrvoja Šarinića i Mileta Akmadžića. Razgovori su vođeni na aktuelne teme: iznalaženje dodatnih procenata teritorije i izlaza na more za bosansku republiku. Stav hrvatske strane u tom pogledu bio je i dalje tvrd: mijenjati Kreševo i Kiseljak za Donji Vakuf i Jajce, Vareš za Bugojno, korekcije na jugu Mostara za Žepče i Usoru, te Neum i Ravno u zamjenu za pristup moru Bošnjaka i Srba. U pogledu razgovora sa Srbima, trebalo je da ključni zahtjevi budu vezani za Posavinu. Na ovakav stav lord Owen je u svom stilu reagovao prilično ekspresivno.[1580] Nakon toga kopredsjednik je kod Hrvata konstatovao spremnost da prihvate da Neretva na jugu do Tasovčića bude granica s bosanskom republikom, a da Mostar bude pod upravom EU. Međutim, još u toku razgovora stigao je Silajdžićev

[1578] „Sarajevo nećemo dijeliti“, **Oslobođenje**, 4. 12. 1993, 3; Karadžić je istog dana na sastanku s Miloševićem i Hrvojem Šarinićem u Beogradu tvrdio da je sporazum oko Sarajeva gotovo postignut, da je sporno pitanje aerodroma te da je dogovoreno da se on ukine. Šarinić, 58. Ukidanje Sarajevskog aerodroma bilo je solomonsko rješenje za nerješivu situaciju njegovog korištenja. Sama teritorija aerodroma trebala je pripasti Srbima, a nove aerodrome trebali su praviti svako za sebe: Srbi na Sokocu, a Bošnjaci u Visokom. Koljević, Knjiga 1, 374.

[1579] „Predah do 15. decembra“, **Oslobođenje**, 3. 12. 1993, 1.

[1580] Na takve hrvatske zahtjeve Owen je poručio Hrvatima da se ne nadaju da će za zelenim stolom dobiti ono što nisu kadri odbraniti na vojnom planu. „Muslimani gomilaju velike snage oko i južno od Mostara koji će pokušati zauzeti, a potom krenuti prema Neumu. S obzirom da HVO nema snage da im se suprotstavi, RH koja je već direktno umiješana u rat u BiH morat će još direktnije intervenirati i zaraditi sankcije, i to već od 1. januara.“ Šarinić, 69-71.

odgovor da Bosna i Hercegovina želi Neum i da ih ne zanima izlaz na more na Prevlaci i slični prijedlozi.[1581]

Sam Silajdžić je članove Predsjedništva upoznao o još nekim detaljima pregovora na sjednici održanoj u Sarajevu 15. decembra. Rekao je da su Srbi odbili razgovor o povezivanju istočnobosanskih enklava, prvenstveno Srebrenice s Tuzlom, a da su s druge strane nudili teritoriju od Gornjeg Vakufa, preko Donjeg Vakufa (ponudili su pola općine, dok bi pola zadržali) do Jajca, pri tome misleći na gradski dio Jajca, dok bi industrijska zona ostala njima. Nudili su Bošnjacima da uzmu cijelu srednju Bosnu, a da oni to riješe kompenzacijama s Hrvatima. U pogledu izlaska na more predlagali su alternativno rješenje, koje je također uključivalo kompenzacije s Hrvatima u dubrovačkom zaleđu. To je pojas 20-ak kilometara obale od crnogorske granice, pri čemu bi dio uz crnogorsku granicu pripao RS-u, a bosanskoj republici narednih 10 kilometara. Silajdžić je rekao da bi trebalo izgraditi minimalno 120 kilometara puta kroz najteži mogući teren, koji bi koštao oko 1,5 milijardu dolara.[1582] Tek nakon toga bilo bi moguće graditi obalnu i lučku infrastrukturu. Siladžić je rekao da je Krajišnik bio nepopustljiv i rekao da će 100 godina ratovati, ali da neće dozvoliti povezivanje enklava u istočnoj Bosni ni s čim, ni južno, ni sjeverno. Rekao je i da o Krajini ne treba razmišljati, jer su se tamo dogovorili s Abdićem i povukli za njih zadovoljavajuću crtu. Stav Tuđmana u pogledu Neuma Silajdžić je procjenjivao tvrđim nego ikada i to je pripisivao podršci njemačke diplomatije.[1583]

Generalno, u pogledu primjedbi na činjenicu da se zateže i pregovara oko 3-4% teritorije, predsjednik Izetbegović je svojim saradnicima objašnjavao da su takve primjedbe odraz nerazumijevanja, jer se radi o 13-14% teritorije koju treba vratiti u sastav bosanske republike, s tim da su srpska i hrvatska strana pristale na vraćanje 10%, a da se pregovara oko još 3-4% teritorije.[1584]

[1581] Owen, 284-285.

[1582] „Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva RBiH, održane 15. decembra 1993.", Šimić, **NSF** 3(8), 143.

[1583] Ibid., 144.

[1584] Ibid., 152.

Ministri vanjskih poslova EU-a su 11. decembra revidirali svoju ponudu datu na osnovu njemačko-francuske inicijative i zaključili da sankcije Srbiji ostaju na snazi ukoliko ne bude nađeno mirovno rješenje u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Ministri su smatrali da veliku prepreku uspješnom nastavku pregovora predstavlja odbijanje Srba da daju teritorijalne ustupke Bošnjacima. Također je ponovljeno da nakon podjele Bosne i Hercegovine po etničkom principu Bošnjaci trebaju imati pristup moru. Ministri su smatrali da je zahtjev bosanske strane za jednom trećinom teritorije potpuno opravdan, te da bi bilo kakva podjela Sarajeva morala biti praćena garancijama UN-a o slobodi kretanja građana.[1585] Ovako izrazito pozitivan stav evropskih država prema iskazanim interesima Bosne i Hercegovine nije mogao biti bez određenih zahtjeva. Izetbegoviću i Silajdžiću su Alain Juppé (Alan Žipe) i Kinkel u Ženevi postavili direktno pitanje da li će, ukoliko se bosanskohercegovački zahtjevi definisani kao minimalni ispune, pristati na mirovni plan. Ministri su ispitivali da li su odlučniji zahtjevi koje je postavila bosanskohercegovačka delegacija pitanje taktike ili su iskreni zahtjevi s ciljem postizanja mira.[1586] Nakon načelno pozitivnog odgovora bosanske strane, ministarsko vijeće EU-a usvojilo je zaključak da je prije svega neophodno izvršiti korekcije u teritorijalnom razgraničenju i da se za „bosansku republiku“ obezbijedi minimum trećina teritorije Bosne i Hercegovine. Utvrđeni procenti bili su 33,3% za bosansku republiku, 17,5% za hrvatsku i 49% za srpsku republiku.[1587] Komentarišući zaključke vijeća, belgijski i njemački ministri vanjskih poslova istakli su da je u pitanju i kvalitet teritorija, a ne samo procent koji su Srbi i Hrvati mogli napabirčiti po rubovima svojih karata.[1588]

Sastanak aktera kojima su evropski ministri postavili parametre djelovanja, srpske i hrvatske pregovaračke delegacije, predvođenih predsjednicima Miloševićem i Tuđmanom, održan je u Ženevi 21. decembra. Na njemu su se kako-tako uspjeli dogovoriti i ponuditi mapu

[1585] „Srbi najveća prepreka“, **Oslobođenje**, 12. 12. 1993, 1.

[1586] „Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva RBiH, održane 15. decembra 1993.”, Šimić, **NSF** 3(8), 141.

[1587] Begić, 149 i 159.

[1588] Koljević, Knjiga 1, 380.

razgraničenja prema kojoj se bosanskoj republici daje 33,3% teritorije, što je i bio zahtjev EU-a.[1589] Ovo povećanje procenta teritorije je uprkos datim upozorenjima na nužnost kvaliteta ipak bilo namaknuto na rubovima dotadašnjih demarkacija, bez suštinskih ustupaka.[1590]

Prema prijedlogu Owen-Stoltenbergovog mirovnog paketa ustrojstvo države bilo bi utvrđeno Ustavnim sporazumom o Bosni i Hercegovini, kojim tri konstitutivne republike formiraju „Savez Republika Bosne i Hercegovine". Republike su imale pravo, kako su ga konstituisale, na isti način istupiti iz Saveza, s tim da je bilo predviđeno da to istupanje moraju odobriti ostale republike, a republika koja bi željela napustiti savez imala je u slučaju osporavanja napuštanja pravo žalbe Savjetu bezbjednosti UN-a. Savez Republika nije trebao imati nijedne izvorne vlasti u punom kapacitetu. Amandmani na ustav mogli su biti usvojeni samo uz saglasnost svake od republika, pa se mogla očekivati samo dalja dezintegracija. U nadležnosti Saveza bila su jedino pitanja: članstva u UN-u, državljanstva, te slobode kretanja lica, roba i usluga preko čitave teritorije Saveza. Struktura organa vlasti bila je, u okviru ovako definisanih nadležnosti, formalna stvar.[1591]

Ustavni sporazum o Bosni i Hercegovini predviđao je, osim definisanih teritorija konstitutivnih republika, koje su se u smislu teritorijalnog određenja kretale u prethodno licitiranim procentima, i postojanje

[1589] Velimirović, 140-141.

[1590] Tuđman je u toku razgovora koristio dvije mape. Na jednoj su Jajce i Gornji Vakuf pripadali Hrvatima, a mjesta u srednjoj Bosni Bošnjacima. Na drugoj karti bilo je obrnuto i to su bile jedine varijacije. I na jednoj i na drugoj karti Posavina je označena kao hrvatska. Milošević je razgovore stalno vraćao na „muslimanske teritorije", a da će srpsko-hrvatske probleme rješavati mirno, političkim sredstvima i bez međunarodne zajednice. Tuđman je nekoliko puta djelovao impulsivno spremajući se da ode, jer nema dogovora. Milošević ga je upozoravao da ukoliko ne postignu dogovor, postoji opasnost od njihovog vojnog poraza u Hercegovini. Tuđman je prkosno izjavio da će cijela Hrvatska odbraniti Neum i Mostar, da će zauzeti cijelu Hercegovinu te da „muslimani ne mogu biti nikakav protivnik hrvatskoj vojsci". Nakon toga su nastavili rješavati „muslimansku teritoriju", a da zadovolje i hrvatske zahtjeve. Natezali su teritorije po rubovima, koridorima, oko enklava, po brdima i potocima i na kraju izračunali da imaju 33,5% „muslimanske teritorije". Koljević, Knjiga 1, 376-377.

[1591] Begić, 150-153.

posebnih područja. Radilo se o područjima koja se, nezavisno od toga što su i u okviru jedne od konstitutivnih republika, dodjeljuju Savezu radi osiguranja pristupa svih državljana moru i rijeci Savi. Prema odredbama Ustavnog sporazuma ova posebna područja, ako pripadaju konstitutivnoj republici koja donese odluku o istupanju iz Saveza, ostaju u Savezu bez obzira na odluku republike. Oblast Sarajeva, s devet općina (bez Pala), koja je činila ukupno 3% teritorije Bosne i Hercegovine, trebala je imati poseban status u toku dvije godine i biti pod upravom administratora kojeg imenuje generalni sekretar UN-a. Svaka od općina ustanovila bi vlastite sudove i policiju, a predviđeno je bilo i formiranje novih općina. Oblast Sarajeva trebala je imati vladine funkcije i ovlaštenja koja su definisana za konstitutivne republike, osim što ne bi bila predstavljena u organima vlasti Saveza. Za Oblast Općine Mostar, koja je predstavljala 0,4% teritorije Bosne i Hercegovine, bilo je predviđeno da u roku dvije godine vlast vrši EU.[1592]

Dakle, nakon prvobitnog prijedloga mape razgraničenja republika, koji je predviđao da „bosanskoj republici" pripadne 28,29% teritorije, hrvatskoj 16,59%, i srpskoj 52,08%, izvršene su korekcije na osnovu zaključka ministarskog vijeća EU. Nakon toga pregovaralo se o kvalitetu, odnosno pojedinim područjima koja će ući u utvrđene procente. Ni nakon dva nastavka pregovora, koji su održani 18. januara i 12. februara 1994, nije postignuta saglasnost o spornim područjima, tako da se u okviru Owen-Stoltenbergovog plana nije pojavio finalni prijedlog razgraničenja prema utvrđenim omjerima.[1593]

To je ubrzo postalo irelevantno, jer je na razvoj događaja i sudbinu mirovnog procesa odlučujući uticaj ostvarila jedna sasvim nova inicijativa. Prije nego izložimo činjenice vezane za američku inicijativu koja je dovela do potpisivanje Vašingtonskog sporazuma i prekida rata Armije RBiH s HV i HVO, nužno je dati kratke naznake vojnog konteksta u kojem su tekli mirovni pregovori nakon sastanka na brodu *Invicible*.

Period do decembarske runde pregovora u Ženevi bio je obilježen sve intenzivnijim borbama, pogotovu na prostoru srednje Bosne.

[1592] Ibid., 154-156.
[1593] Ibid., 157-159.

Armija RBiH je imala određenu inicijativu i još od početka ljeta postizala postepene uspjehe u borbama, ovladavši nizom gradova u kojima su njene jedinice egzistirale zajedno sa snagama HVO, a koje je hrvatska politika računala u prostor HRHB-a, poput Kaknja, Travnika, Fojnice, Bugojna, Vareša te dijelova drugih srednjobosanskih općina. S druge strane predsjednik Tuđman je početkom novembra lično naredio da se po svaku cijenu odbrani linija Novi Travnik – Vitez – Busovača i da se pokuša snagama HVO oslobođenim padom Kaknja i Vareša izvršiti spajanje Kiseljaka i Kreševa s Busovačom. Kao prethodni uslov za uspješno izvršenje ovog naređenja, Tuđman je naredio zauzimanja Gornjeg Vakufa i njegovo spajanje s Bugojnom.[1594] Ofanziva HV-a i HVO-a na Gornji Vakuf doživjela je potpuni fijasko, što je Franjo Tuđman doživljavao kao političku i vojnu kompromitaciju Hrvatske.[1595] Shodno takvom rezultatu i pokušaji spajanja Kreševa i Kiseljaka s Busovačom, što je podrazumijevalo ofanzivu na Fojnicu, doživjeli su neuspjeh. U međuvremenu su snage ARBiH oslobodile Vareš, a strukture HVO-a, s ključnim ojačanjima i svekolikom podrškom HV-a, ponovo su se pred svjetskom javnošću kompromitovale teškim ratnim zločinima u Stupnom Dolu i Mostaru. Na kraju ovog perioda Armija RBiH je stekla, uz veliko samopouzdanje u mogućnost da ostvari vojničku pobjedu, i povoljnije opeativno-taktičke pozicije prema snagama HVO-a.

Nakon promjena u stavu državnog vrha Bosne i Hercegovine prema mirovnom paketu, njihovog odbijanja iznuđenog potpisa i odlučnijeg zahtjeva za pavednije rješenje i vraćanje okupirane teritorije, te nakon uspjeha ARBiH u borbama s hrvatskim snagama koje su početkom novembra rezultirale oslobađanjem Vareša, i srpsko rukovodstvo odlučilo

[1594] U pogledu Mostara hrvatski predsjednik je od svojih potčinjenih tražio da se, zbog svjetske javnosti privremeno uzdrže od ofanzivnog djelovanja, ali je također rekao da je dao nalog da, ukoliko ARBiH krene južnije od Mostara, da se u operacije otvoreno uključi Hrvatska vojska, te da zbog toga nije potrebno držati snage HVO-a na tom prostoru. „ZAPISNIK sa sastanka Predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, sa predstavnicima Herceg-Bosne, održane 5. studenog 1993. godine u 'VIli Dalmacija', u Splitu", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 418.

[1595] „ZAPISNIK sa razgovora Predsjednika Republike Hrvatske, dr Franje Tuđmana sa ministrom obrane Gojkom Šuškom i generalom zbora Jankom Bobetkom, održanog 23. studenog 1993. godine u Predsjedničkim dvorima", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 476.

se na aktivnije djelovanje. Od kraja ljeta 1993. ono je uglavnom nastojalo poticati i usmjeravati sukobe HVO-a i ARBiH u cilju realizacije vlastitih ciljeva. Tokom novembra odlučili su VRS-ovim jačim ofanzivnim dejstvima i pojačanjem iz Vojske Jugoslavije sputati zamah Armije RBiH na srednjobosanskom bojištu i ojačati svoje pozicije ofanzivom na olovsko-vareškom pravcu. Zatim su, jakim napadom na Sarajevo i pokušajima zauzimanja ključnih objekata njegove odbrane, nastojali izvršiti pritisak na bosanskohercegovačku stranu da prihvati ponuđeno mirovno rješenje, s namjerom da, nakon postizanja ciljeva oko Sarajeva, završni udarac zadaju u Podrinju.[1596]

Ni pokrenuta ofanziva srpskih snaga, ni promjene na čelu HVO-a i dodatna pojačanja iz Hrvatske nisu u bitnom promijenile odnos snaga i tendenciju razvoja vojnih operacija na prethodno naznačenim pravcima. Nije bilo ni suštinskih pomaka proisteklih iz inicijativa koje su pokretali Mate Granić i Haris Silajdžić. Nakon neuspješnog okončanja decembarske runde mirovnih pregovora, u bliskoj izvjesnosti postavilo se pitanje održanja hrvatskih enklava u srednjoj Bosni. U tom smislu su i hrvatski članovi Predsjedništva RBiH krajem godine zahtijevali da se, bez obzira na opći vojni značaj i bez obzira na značaj vojne industrije u Vitezu i Novom Travniku, ofanziva ARBiH obustavi ili odloži. Ovaj zahtjev obrazlagan je potrebom da se očuva osnova za buduće bošnjačko-hrvatske odnose i da se, respektujući taj zahtjev, prida veća težina pripremanom Prvom općem saboru Hrvata i njegovim političkim porukama.[1597] Ivo Komšić je, osim kroz zalaganje u Predsjedništvu, i u kontaktima sa Zagrebom nastojao stvoriti uslove za sprečavanje odlučne ofanzive protiv srednjobosanskog HVO. Nakon rasprave na sjednici Predsjedništva, Komšić je telefonom razgovarao s ministrom Matom Granićem. Granić mu je rekao da poruči Izetbegoviću da zaustavi

[1596] Detalje ovih planova i toka operacija izvedenih na osnovu njih izložit ćemo u narednom poglavlju. U pogledu pokušaja sputavanja oslobodilačkog zamaha ARBiH u srednjoj Bosni, on nije bio motivisan savezništvom s Hrvatima, već strahom od oslobađanja značajnih snaga ARBiH koje bi uslijedilo nakon pobjede nad HVO-em na ovom prostoru, koje bi nakon toga, jasno, bile usmjerene protiv VRS-a.

[1597] „Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva RBiH, održane 29. decembra 1993.", Šimić, **NSF** 3(8), 202.

ofanzivu, a da je sve drugo podložno dogovoru.[1598] Da je ovo bila ozbiljna poruka, potvrđeno je 4. januara, kada su se Silajdžić i Granić sastali u Beču i razgovarali o uspostavi prekida vatre i slobodi kretanja humanitarnih konvoja u Bosni i Hercegovini. Granić je rekao da su razgovori bili veoma konstruktivni i da su doveli do pravog napretka, te da je spreman nastaviti pregovore o pristupu moru, ali ne u području Neuma.[1599]

Predsjednik Tuđman je još uvijek nastojao održati kurs politike sile, ucjene i svršenog čina prema Bosni i Hercegovini, zasnovane na međunarodnom respektu prava jačeg na Balkanu.[1600] Nagovještaji promjene klime u kojoj je takav odnos bio moguć već su se javljali. Američka ambasadorica u UN-u Madeleine Albright prilikom posjete Zagrebu upozorila je Hrvatsku da joj prijete sankcije ukoliko se ova zemlja ne prestane miješati u sukob u Bosni i Hercegovini.[1601]

Ministru vanjskih poslova Hrvatske Mati Graniću su već krajem 1993. godine bila poznata američka stajališta i da su Sjedinjene Američke Države spremne za diplomatsku akciju. Uz to, stanje na bojištu za hrvatsku stranu u Bosni i Hercegovini bilo je katastrofalno, jer su hrvatske snage držale svega oko 10,5% teritorije pod svojom kontrolom, dok su enklave u srednjoj Bosni bile pred padom. Te dvije činjenice bile su odlučujuće u spoznaji nužnosti da se učini napor u traganju za novom političkom strategijom u Bosni i Hercegovini.[1602]

[1598] Komšić, 304.

[1599] „Mir - pregovorima ili silom“, **Oslobođenje**, 5. 1. 1994, 1.

[1600] Po povratku ministra Granića s razgovora u Beču, Tuđman je rekao: „... zato ću ja Aliji reći, prema tome, ne pristanete li na mir, imati ćete totalni rat sa Srbima, gdje ste slabi. A, mi u tom slučaju, ako ne pristanu na mir, zatvaramo granice, i ne možete dobiti naoružanje.“ „ZAPISNIK sa razgovora Predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, sa gospodinom Milom Akmadžićem, i dr. Matom Granićem, nakon povratka iz Beča, održanog 05. 01. 1994. godine u Predsjedničkim dvorima“, ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 2, (ur. Predrag Lucić), Kultura&Rasvjeta - Civitas, Split - Sarajevo, 2005, 8.

[1601] Rekla je i da SAD i dalje podržavaju teritorijalni integritet Republike Hrvatske, te da ne postoji opravdan razlog za rat u Bosni i Hercegovini. „Američko upozorenje Zagrebu“, **Oslobođenje**, 6. 1. 1994, 4.

[1602] Granić, 87-88.

Međutim, inicijativa za uspostavljanje trajnog hrvatsko-bošnjačkog mira, koju je hrvatski predsjednik Tuđman iznio 10. januara na sastanku održanom u Bonu, uz prisustvo kopredsjednika Owena i Stoltenberga, nije otvarala perspektivu jedne nove strategije.[1603] Dokument je sadržavao niz nepreciznosti i protivrječnosti. Neka njegova rješenja predstavljala su odstupanja od već dogovorenih i ispregovaranih rješenja, dok su druga, po uobičajenom pristupu hrvatske strane, predstavljala prejudiciranje finalnih rješenja iz ženevskog paketa.[1604] Na takvoj osnovi prilikom razgovora dviju delegacija u Bonu nije bio moguć nikakav napredak.[1605] Nakon razgovora, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine primilo je k znanju analizu koja je istakla brojne slabosti i štetnosti „Ugovornog sporazuma" ponuđenog Tuđmanovom inicijativom i odbilo je, ne odbijajući dalju saradnju.[1606]

Osim ponuđenog dokumenta, tokom razgovora u Bonu i Bad Petersburgu, i na njihovim marginama, bilo je i pokušaja da se primijeni pregovaračka taktika i promijeni tok i osnove pregovora nekim radikalnim prijedlozima.[1607]

[1603] „Ugovorni sporazum o uspostavljanju trajnog i cjelovitog mira između hrvatskog i bošnjačko-muslimanskog naroda u Bosni i Hercegovini i o osnovama daljnjeg zajedničkog života (Bonn, 10.01.1994.)", Tuđman i Bilić, 355-360; „Prijedlog ugovornog sporazuma", **Oslobođenje**, 15. 1. 1994, 4.

[1604] Begić, 167.

[1605] U jednom trenutku hrvatski predsjednik je po navici pribjegao prijetnji o mogućem savezništvu sa Srbima i zajedničkom udaru na Bosnu i Hercegovinu, na šta je predsjednik Izetbegović mirno odgovorio da raspolaže sa 200.000 vojnika spremnih da se bore. Komšić, 311-312.

[1606] „Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva RBiH, održane 14. januara 1994. godine", Tomo Šimić, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991. – 1994.*, **National security and the future 4 (8)**, Zagreb, 2007, 14-23.

[1607] Mate Granić svjedoči da je tokom sastanka koji je organizovao Klaus Kinkel 10. januara u Bad Petersburgu u Njemačkoj, Izetbegovićeva ponuda za podjelu Bosne i Hercegovine došla Tuđmanu preko Hidajeta Biščevića. Izetbegović je navodno ponudio Hercegovinu južno i zapadno od Prozora do doline Neretve, a u Mostaru svakom njegova obala. Prema Graniću, Tuđman je to odbio. Granić, 85. Granić tvrdi da je Izetbegović istu ponudu ponovio Tuđmanu i 19. januara na sastanku dviju delegacija u zgradi UN-a u Ženevi. Ibid., 87. U drugoj interpretaciji istog događaja Ivo Komšić iznosi da ga je Izetbegović navečer, nakon zvaničnih razgovora, pozvao u hotelsku sobu i poslao ga Tuđmanu s porukom: „Idi i reci mu da sam spreman napraviti s njim savez. Spreman sam na stvaranje zajedničke države s Hrvatima pod uslovom da BiH bude u međunarodno priznatim granicama. Bez

Uprkos još uvijek tvrdim stavovima u javnom nastupu, i Franjo Tuđman je bio svjestan nužnosti promjena vlastitog političkog kursa. Po povratku s razgovora u Bonu saopćio je da je Mate Boban isključen iz mirovnih pregovora kako bi se zadovoljila bosanska strana, kao i svi oni u svijetu koji su Bobana smatrali odgovornim za sukobe između dviju etničkih grupa u Bosni i Hercegovini.[1608]

U nastavku ženevskih pregovora, koji nisu donijeli mir u Bosni i Hercegovini, ostvareni su određeni pomaci u normalizaciji srpsko-hrvatskih odnosa, generalnih i onih na prostoru Bosne i Hercegovine. U ženevskoj Palati nacija 19. januara potpisana je Zajednička izjava o postepenoj normalizaciji odnosa između SR Jugoslavije i Republike Hrvatske. Bilo je predviđeno otvaranje službenih predstavništava dviju vlada u Beogradu i Zagrebu, koja su trebala olakšati međudržavne odnose i kontakte, doprinijeti građenju uzajamnog povjerenja, uključujući i proces normalizacije srpsko-hrvatskih odnosa. I predstavnici RS-a i HRHB-a potpisali su u Ženevi izjavu o uspostavljanju „trajnog mira i zvaničnih odnosa“.[1609] Ovi su odnosi i mimo ženevskih „diplomatskih“ iskoraka bivali u stvarnosti agresije na Bosnu i Hercegovinu sve bolji i svestraniji.[1610]

---

obzira na broj Hrvata u BiH nudim paritetnu vlast i nudim takvu BiH u konfederaciji sa Hrvatskom. Želim samo cjelovitu državu. Napravićemo vojni savez koji će meni omogućiti uvoz naoružanja preko Hrvatske bez poteškoća. Ne tražim da Hrvati učestvuju u ratu protiv Karadžića. Tražim samo da mi propuste oružje, ja ću ga sam pobijediti sa mojom vojskom. Imamo pravo napraviti zajedničku državu jer nas je Karadžić napao. Srbi koji su lojalni toj državi ostat će s nama. Oni koji nisu, te ćemo pobijediti. Idi k njemu i prenesi mu to.“ Nakon što je Komšić, uz prisustvo spomenutog Biščevića, prenio Izetbegoviću ponudu, Tuđman se, lica izobličenog od povrijeđenog samoljublja, počeo smijati, hodati po sobi i komentarisati kako mu „on“ nudi cijelu BiH, a kontroliše samo 13% teritorije, i odbio prijedlog. Nakon toga Izetbegović je ponovo zamolio Komšića da ode Tuđmanu i ponudio mu da uzme zapadnu Hercegovinu „i da nas ostavi na miru“ i da je to njegova zadnja ponuda. Komšić je odbio da je prenese, jer je bio siguran da je ova druga ponuda iznesena samo zato da bi bila odbijena. Komšić, 313.

[1608] „Boban isključen iz mirovnih pregovora“, **Oslobođenje**, 12. 1. 1994, 8.

[1609] Velimirović, 146.

[1610] Na sastanku generala Mladića s načelnikom Generalštaba Vojske Jugoslavije održanom 7. januara, general Momčilo Perišić je prenio Mladiću Miloševićevu poruku da 10. januara prihvati nekog iz Hrvatske ko je trebao doći u Sanski Most radi potpisa ugovora o isporuci goriva u količini po 3.000 litara dnevno. Kupac je bila INA Sarajevo, a prodavac INA Mađarska. Isporuka je trebala biti izvršena u Sanskom Mostu. Mladić je trebao osigurati da se pregledaju sve cisterne u S. Mos-

Nakon početka velike januarske ofanzive hrvatskih snaga, premijer Silajdžić je na sjednici Vlade 27. januara iznio informaciju da Hrvatska vojska u velikom broju i s ratnom tehnikom interveniše u Bosni i Hercegovini, a da je posebno izražena koncentracija ovih snaga primijećena oko Prozora. Vlada je donijela odluku da zatraži hitnu sjednicu Savjeta bezbjednosti od kojeg je zahtijevala da osudi ovu agresiju i preduzme mjere u skladu sa sedmim poglavljem Povelje UN-a i svim do tada usvojenim rezolucijama.[1611] Tvrdnje Vlade Republike Bosne i Hercegovine potvrđene su 31. januara saopćenjem zagrebačkog sjedišta UNPROFOR-a u kojem se navodi kao pouzdan podatak da u Bosni i Hercegovini ratuje najmanje 3.000 pripadnika regularne vojske Republike Hrvatske.[1612] I na konferenciji za štampu komandanta 3. korpusa Mehmeda Alagića u Zenici navedeni su podaci i predočeni dokazi prisustva regularnih jedinica HV-a na ratištu u Bosni i Hercegovini.[1613]

---

tu, a Milošević je trebao obezbijediti transport nafte od S. Mosta do Srbije. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 28.10.1993.-15.01.1994*, 114. Dva dana kasnije i predsjednik Vlade RS-a je informisao Mladića o funkcionisanju saradnje s hrvatskom stranom. Za prethodno navedene količine goriva za srpsku stranu, kao protuuslugu trebali su hrvatskim postrojbama u Bosni i Hercegovini, koje se nisu mogle drugačije snabdijevati, propustiti svaka tri dana konvoj sa 30 tona goriva. U okviru ove saradnje trebalo je tih dana propustiti u Kiseljak kolonu od 600 bojovnika HVO-a koji su sa sobom transportovali veću količinu municije. Hrvati su tražili da preko Vlašića i Komara ubace 200 bojovnika iz pravca Donjeg Vakufa prema Novom Travniku kako bi spriječili pad Novog Travnika u ruke ARBiH. Također je jedna delegacija, u kojoj su bili Ante Jelavić i ministar odbrane Herceg-Bosne Perica Jukić, trebala 10. januara preći na teritoriju RS-a preko Čelebića kod Livna, a zatim ući u Banju Luku i noćiti kod biskupa Komarice. Nakon toga u Brčkom ili Bijeljini je za 11. januar bio zakazan njihov sastanak s predstavnicima VRS-a o predaji nekih položaja HVO-a srpskoj vojsci. Najavljeni su razgovori o 108. i 115. brigadi HVO-a. Predložene su i druge teme razgovora o saradnji. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 09.01.1994.-21.03.1994*, 1-3.

[1611] „Očigledna agresija Hrvatske“, **Oslobođenje**, 28. 1. 1994, 1; „Agresija i terorizam“, **Oslobođenje**, 29. 1. 1994, 1.

[1612] „U BiH ratuje Hrvatska vojska“, **Oslobođenje**, 1. 2. 1994, 3.

[1613] Jedan od predočenih dokaza bio je i „živi dokaz“ zarobljeni pripadnik HV-a, inače konobar iz Osjeka Ivica Jeger, koji je rekao da je mobilisan 7. januara, s obrazloženjem vojne vježbe. U autobusima su doznali da idu prema Prozoru odakle su prebačeni u Gornji Vakuf. Rekao je da među mobilisanim bojovnicima ima veoma mali broj dobrovoljaca, te da izjavu za medije daje bez prisile. „Živi dokaz hrvatske agresije“, **Oslobođenje**, 3. 2. 1994, 2.

Portparol State Departmenta je 31. januara izjavio da će SAD podržati uvođenje sankcija Hrvatskoj ako se potvrde izvještaji da je Zagreb uputio veliki broj regularnih vojnih snaga u Bosnu i Hercegovinu.[1614] I generalni sekretar UN-a Boutros Ghali izjasnio se za uvođenje sankcija Hrvatskoj na osnovu informacija koje je imao o prisustvu trupa HV-a u Bosni i Hercegovini.[1615] Ubrzo su novinske agencije prenijele i izjavu njemačkog kancelara Kohla da je Hrvatska iznevjerila zakletvu datu prilikom priznavanja njene nezavisnosti da neće vojno intervenisati u susjednim državama, da hrvatski lideri ne drže svoja obećanja i da je to skandal koji se mora sankcionisati. Istog dana Savjet bezbjednosti UN-a zaprijetio je Hrvatskoj sankcijama ukoliko ne povuče svoje trupe iz Bosne i Hercegovine i zadužio generalnog sekretara da u roku od dvije sedmice podnese izvještaj o napredovanju povlačenja HV i njenog oružja iz Bosne i Hercegovine.[1616]

Postalo je jasno da Hrvatskoj prijete brze i oštre sankcije ako ne povuče svoju vojsku iz Bosne i Hercegovine. S druge strane, u slučaju da povuče vojsku, prijetio je brz i potpun vojnički poraz snaga HVO i politički poraz koncepta podjele Bosne i Hercegovine. U takvoj situaciji predsjednik Tuđman je ministru Graniću dao instrukciju da učini neophodne korake prema najavljenoj novoj političkoj strategiji i da se sastane sa specijalnim izaslanikom SAD-a u mirovnim pregovorima Charlesom Redmanom.[1617]

U traganju za novom strategijom i novom hrvatskom politikom u Bosni i Hercegovini, kao izraz alternativnog pristupa problemu, nakon održanih Sabora Hrvata Bosanske Posavine i Sabora Hrvata srednje Bosne, na inicijativu Hrvatskog koordinacionog odbora, u Sarajevu je 6. februara održan Prvi opći sabor Hrvata Bosne i Hercegovine. Od pozvanih 595 delegata Saboru je prisustvovalo 362, uz 26 delegata iz Tuzle i Zenice, koji su participirali u radu sabora iz Zenice, jer nisu mogli ući u Sarajevo.[1618] Sabor je, prema očekivanju, ponudio novi pristup

[1614] „SAD će podržati sankcije protiv Hrvatske“, **Oslobođenje**, 1. 2. 1994, 8.
[1615] „Prebacivanje mandata“, **Oslobođenje**, 2. 2. 1994, 1.
[1616] Begić, 166-167.
[1617] Granić, 88.
[1618] Ivan Markešić, ***Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu***, HNVBiH - Synopsis, Sarajevo -Zagreb, 2004, 121-163; „Korpus za mir u BiH“, **Oslobođenje**, 7. 2. 1994, 6.

u iznalaženju mirovnog sporazuma u odnosu na stavove HDZ-a i u odnosu na aktuelni Owen-Stoltenbergov mirovni plan. Suština prijedloga bilo je očuvanje države, njenih institucija i teritorija. Istaknuta je želja da se država organizuje na nov način, a ne da se rasparčava i dijeli. U pogledu organizacije predložene su: trostepena varijanta sa 17 kantona i četverostepena varijanta organizacije s tri republike i 17 kantona, te Sarajevom, Mostarom i Banjom Lukom kao eksteritorijalnim zonama, kao i bijelim zonama (zone u okviru republika u kojima su relativnu većinu imale druge etničke grupe, s posebnim statusom). Usvojena je deklaracija i odluka da predstavnici HRHB-a ne mogu biti isključivi zastupnici Hrvata u pregovorima, te da u daljim pregovorima interese bosanskohercegovačkih Hrvata zastupa i predsjednik ovog Sabora.[1619]

Kao odgovor vladajućih hrvatskih struktura, u Livnu je 8. februara održano zasjedanje Zastupničkog doma HRHB-a. Diskusije su se uglavnom odnosile na legitimitet zastupništva hrvatskog naroda. Saboru se obratio ministar Mate Granić i pozvao na uspostavu mira i prestanak sukoba s Bošnjacima, te na prevazilaženje razlika među samim Hrvatima, što je bio vidljiv ali još nedovoljno oštar nagovještaj stvarnog zaokreta hrvatske politike. Usvojena je deklaracija u kojoj su ponovljena temeljna opredjeljenja politike Herceg-Bosne, s tim što je na kraju, naravno, prihvaćeno opredjeljenje za mir i podržana „mirovna inicijativa i nastojanja predsjednika Republike Hrvatske dr. F. Tuđmana“.[1620]

Proces strategijskog zaokreta u odnosima dviju država i naroda, koji su inicirale SAD, išao je dalje sa začuđujućim ubrzanjem. Delegacije Vlada Hrvatske i Bosne i Hercegovine su se 10. februara u Ženevi dogovorile da pozovu UN da uspostavi kontrolu granica Bosne i Hercegovine, s ciljem osmatranja pomjeranja trupa i naoružanja, čime bi stvorili uslove za popravljanje bilateralnih odnosa. Ministar Granić je istakao da su razgovori s premijerom Silajdžićem fokusirani na „model organizacije BiH nakon opće normalizacije“ odnosa dviju strana.[1621] Potpisana je zajednička izjava u kojoj je, osim navedenog

[1619] Begić, 169.
[1620] Begić, 168; „Boban podnio ostavku“, **Oslobođenje**, 9. 2. 1994, 3.
[1621] „Poziv ‘plavcima’ za kontrolu granica BiH“, **Oslobođenje**, 11. 2. 1994, 1.

stava o kontroli granica, stajalo da će se zapovjednici ARBiH i HVO-a sastati u roku od sedam dana kako bi konkretizovali postignuti dogovor o potpunom prekidu vatre na svim bojištima, kao prvom koraku u rješavanju svih pitanja od interesa za dva naroda, te da se nastave i intenziviraju započeti razgovori o svim modelima budućih bošnjačko-hrvatskih odnosa i budućih odnosa dviju država.[1622]

Evropski prijatelji Hrvatske su polovinom februara bili svjesni da su instrumenti upravljanja krizom uglavnom uzeti iz njihovih ruku i da slijedi nužno prilagođavanje odnosa i politika.[1623]

Charles Redman je tokom boravka u Sarajevu 14. i 15. februara, gdje je prvenstveno razmatrao pitanja ultimatuma NATO-a srpskim snagama nakon masakra na tržnici Markale, s Izetbegovićem razgovarao i o započetoj normalizaciji odnosa s Hrvatskom. Složili su se oko toga da je potrebno obustaviti sukobe u srednjoj Bosni da bi se omogućili razgovori s Hrvatima na jednoj produktivnoj osnovi.[1624]

Nakon povratka iz Sarajeva, Redman je 16. februara u razgovoru s Granićem prezentovao cjelovit koncept nove američke inicijative. Naglasio je da SAD želi hitno rješenje kojim bi se mogla zaobići sasvim izvjesna blokada u Ženevi. Od Hrvatske se očekivalo da bude „fundametalni partner". Predstavljen je koncept federalne države Hrvata i Bošnjaka, te uređivanje konfederalnih odnosa suverenih država

[1622] „Primirje u pet tačaka", **Oslobođenje**, 11. 2. 1994, 7.

[1623] Mitterrandov savjetnik Levy je 14. februara Hrvoju Šariniću povjeravao kako navodno Amerikanci naoružavaju Bošnjake. Svjestan novih intencija u rješavanju krize, na određeni način je kratkom rekapitulacijom pravdao politiku Francuske i nabacivao ideju smisla nove hrvatske uloge. Rekao je Šariniću da je jedan od rijetkih konsenzusa koji su Francuska i druge evropske zemlje uspjele postići tokom rata na jugoistoku Evrope bio upravo protivljenje stvaranju muslimanske države u srcu Evrope. Taj politički interes bio je toliko jak da nije ustuknuo ni pred moralom, istinom, humanošću ili bilo kojom drugom vrijednošću. Naprotiv, Francuzi su bili predvodnici one politike koja je smatrala da je upravo muslimanska država temeljna opasnost za evropske civilizacijske vrijednosti. Na kraju razgovora Levy je pokazao i razumijevanje za prisutnost hrvatskih trupa u Bosni i Hercegovini, samo što to Hrvatskoj više nije bilo od posebne koristi. Šarinić, 113. I ovaj izvor opovrgava tvrdnje Nikole Koljevića da je početkom Owen-Stoltenbergovog pregovaračkog mandata došlo do promjene u stavu francuske politike prema mogućnosti formiranja „muslimanske države" u Bosni i Hercegovini.

[1624] „Ultimatum bez odgađanja i promjena", **Oslobođenje**, 16. 2. 1994, 1.

Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Svebosanski parlament s paritetom i mogućnost kantonalizacije cijele države. Prijedlog je sadržavao verziju da HVO ima odvojeno zapovjedništvo unutar oružanih snaga Bosne i Hercegovine.[1625]

Sedmicu dana kasnije, 23. februara, na zagrebačkom aerodromu su komandanti Štaba vrhovne komande ARBiH i GSHVO, generali Rasim Delić i Ante Roso, potpisali sporazum o prekidu vatre između ovih dviju formacija, uz prisustvo i svjedočenje Yasushija Akashija (Jasuši Akaši), izaslanika generalnog sekretara UN-a, i komandanata UNPROFOR-a generala Jeana Cota (Žan Kot) i Michaela Rosea (Majkl Rouz). Sporazum je podrazumijevao trenutni i potpuni prekid vatre od 25. februara u 12 sati, uz prekid daljih ofanzivnih djelovanja i prestanak svih oblika propagande. Dogovoreno je da se jedinice UNPROFOR-a postave na osjetljiva područja i ključne lokacije u svrhu nadgledanja prekida vatre, da se teško naoružanje stavi pod kontrolu UNPROFOR-a ili povuče na udaljenost od linija dodira, na 10 km za minobacače i na 20 km za tenkove i artiljeriju, s rokom do 7. marta 1994. Dogovorene su i mjere koje su morale biti provedene po načelu prioriteta: a) otvaranje puteva za prolaz humanitarne pomoći, konvoja UNPROFOR-a i prolaz civilnog i trgovačkog saobraćaja; b) da kontrolne tačke na dogovorenim komunikacijama mogu držati samo snage UN-a (uz prisustvo predstavnika obiju strana); c) otvaranje logora, puštanje zarobljenika i razmjena tijela poginulih; d) neometana i ravnomjerna raspodjela humanitarne pomoći; e) uspostava snabdijevanja strujom, vodom i plinom.[1626]

Dan nakon potpisivanja sporazuma o prekidu neprijateljstava, jedan visoki funkcioner State Departmenta saopćio je da će se predstavnici Bošnjaka i Hrvata sastati u Vašingtonu pod pokroviteljstvom SAD-a i razgovarati o stvaranju jedne suverene države s dvije republike: srpskom i hrvatsko-bošnjačkom. Vašington je uputio poziv funkcionerima Vlade

[1625] To bi, po Redmanu, stvorilo i uslove za rješavanje UNPA područja u Hrvatskoj i približavanje Hrvatske EU i NATO-u. Silajdžić je po Redmanu već bio spreman prihvatiti američki prijedlog, dok Izetbegović još nije bio „dovoljno jak za tu odluku“. Nobilo, 605-606.

[1626] „Prekid vatre sutra u podne“, **Oslobođenje**, 24. 2. 1994, 1.

Hrvatske, na čelu s ministrom vanjskih poslova Matom Granićem, kao i predstavnicima HRHB-a na čelu s Krešimirom Zubakom, da se sastanu s bosanskohercegovačkom delegacijom koju je predvodio premijer Haris Silajdžić. Koncept je bio najavljen još određenije od obrisa koji je Redman prethodno saopćio Graniću, kao ideja da Hrvati i Bošnjaci predstavljaju jedan zajednički entitet u Bosni i Hercegovini, koji bi onda bio povezan sa srpskim entitetom.[1627]

Premijer Silajdžić je pred vašingtonske pregovore ocijenio da sporazum s Hrvatima ranije nije bio moguć zato što je postojao osnovni princip podjele Bosne i Hercegovine između Srba i Hrvata, što je slogu Bošnjaka i Hrvata činilo nemogućom.[1628] U tom smislu je i ministar Granić pred polazak u Vašington pitao Franju Tuđmana ima li Hrvatska neke tajne obaveze koje je on preuzeo, a da Granić za njih ne zna, te izričito je li preuzeo kakve obaveze u dogovoru s Miloševićem u Karađorđevu. Tuđman je navodno odgovorio da je vodio različite razgovore s Miloševićem uključujući i „moguća rješenja i razgraničenja između triju strana u BiH", ali da nije postignut konačni dogovor.[1629]

Pregovori u Vašingtonu započeti su 26. februara. Tokom pregovora Amerikanci su diktirali tempo i nisu dopuštali bitne izmjene temeljnih odrednica preliminarnih ugovora o federaciji i konfederaciji, a posebno teritorijalni obuhvat mješovitih kantona.[1630] Nisu samo američki diplomate tih dana bili energični i odlučni u svojoj bosanskohercegovačkoj misiji. Američki lovci F-16 u misiji kontrole zone zabrane letova iznad Bosne i Hercegovine su 28. februara oborili četiri od šest srpskih aviona koji su kršili zabranu letenja u vazdušnom napadu na pogone namjenske industrije u Novom Travniku i Bugojnu.[1631]

Nakon produktivnih pregovora pod američkim vođstvom u Vašingtonu su 1. marta 1994. stavljeni potpisi na dva dokumenta: *Okvirni sporazum o uspostavljanju Federacije u područjima Bosne*

[1627] „Muslimani i Hrvati jedan entitet", **Oslobođenje**, 25. 2. 1994, 8.
[1628] „BiH - država koja se mora poštovati", **Oslobođenje**, 24. 2. 1994, 1.
[1629] Granić, 94.
[1630] Nobilo, 606.
[1631] „Četnici padaju s neba", **Oslobođenje**, 1. 3. 1994, 1; „Maglaj na udaru agresora"; „"Sokolovi" očerupali 'galebove'", **Oslobođenje**, 1. 3. 1994, 2 i 4.

i Hercegovine sa većinskim bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom i *Okvir preliminarnog sporazuma o principima i osnovama za osnivanje konfederacije između Republike Hrvatske i Federacije*.[1632]

Sutradan nakon stavljanja potpisa na dokumente o uspostavljanju Federacije, Mate Granić je izjavio da će Hrvatska povući preostalih 1.000 vojnika iz Bosne i Hercegovine. Izbjegavajući odgovor na pitanja o masovnom prisustvu pripadnika HV-a, Granić je rekao da je prethodne sedmice povučeno 1.200 vojnika, a da je Hrvatska spremna za kratko vrijeme povući i preostale snage raspoređene u Bosni i Hercegovini.[1633]

Uz dalje posredovanje Charlesa Redmana, nakon upornog usaglašavanja stavova vršenog u Beču u periodu od 4. do 16. marta, operacionalizovan je *Sporazum o uspostavljanju Federacije* izradom nacrta njenog ustava, kao i dokumenata koji se odnose na aranžmane u prelaznom periodu. Područje Federacije definisano sporazumom obuhvatalo je 55% teritorije Bosne i Hercegovine sa 65% stanovništva po popisu iz 1991. Teritorija srpskog entiteta trebala je obuhvatati 42% teritorije. Preostalih 3% teritorije obuhvatao je distrikt Sarajevo, sa 11,6% stanovništva i statusom i teritorijom predviđenom Owen-Stoltenbergovim mirovnim planom. Teritorija općine Mostar, kao i rješenje dvogodišnje uprave EU-a u njoj, također su preuzeti iz Owen-Stoltenbergovog plana.[1634]

Predsjednik Clinton je 18. marta u Vašingtonu predsjedavao svečanosti potpisivanja „Okvirnog sporazuma o uspostavljanju Konfederacije između FBiH i RH". Prisutni su bili hrvatski i bosanskohercegovački predsjednici Tuđman i Izetbegović, predsjedavajuća trojka EU-a, turski, austrijski i kanadski ministri vanjskih poslova, te kopredsjednici MKBJ-a Owen i Stoltenberg, kao i predstavnici Rusije i SAD-a na pregovorima Vitalij Čurkin i Charles Redman.[1635]

[1632] Begić, 170.
[1633] „Hrvatska će povući vojnike iz BiH", **Oslobođenje**, 3. 3. 1994, 5.
[1634] Begić, 170-178.
[1635] Owen, 323; „Potpis za bosansku federaciju", **Oslobođenje**, 19. 3. 1994, 1.

Skupština Republike Bosne i Hercegovine, u čijem radu je učestvovala i većina izabranih poslanika HDZ-a, prethodno usvojivši neophodne akte, prerasla je u ustavotvornu skupštinu i 30. marta usvojila Ustav Federacije Bosne i Hercegovine. Predsjedništvo, Vlada i Skupština Republike Bosne i Hercegovine nastavili su rad u svim funkcijama koje su značile izražavanje međunarodnog subjektiviteta i teritorijalnog integriteta zemlje.[1636]

Sporazumom u Beču, na pregovorima vođenim od 7. do 11. maja 1994, utvrđena su načela konstituisanja kantona i mapa 8 kantona Federacije BiH i distrikta Sarajevo. Pored kantona s definisanom etničkom većinom, ustanovljena su dva zajednička kantona s posebnim statusom, koji su predstavljali bitan mehanizam relativizovanja dvoetničnosti Federacije.[1637] Teritorijalna podjela Bosne i Hercegovine i podjela Federacije na kantone utvrđena 11. maja u Beču prikazana je na našoj **Karti 16**.

Nakon potpisivanja Vašingtonskog sporazuma, Charles Redman je u Beogradu o tome razgovarao sa Slobodanom Miloševićem, koji je rekao da ugovor Srbima ne predstavlja problem sve dok ne ugrožava njihove interese. Ni bosanski Srbi nisu pretjerano reagovali, jer su rezonovali da su Amerikanci, priznajući pravo na uspostavu konfederacije s Hrvatskom, stvorili stanje u kojem će biti teško njima uskratiti pravo na istovjetan aranžman sa Srbijom.[1638]

Srpska strana je, kako smo prethodno već naznačili, nakon odbijanja Skupštine Republike Bosne i Hercegovine da prihvati Owen-Stoltenbergov plan bez vraćanja okupiranih teritorija, nastavila razgovore o zadatim procentima teritorije i obnovila ofanzivna dejstva na olovsko-vareškom i sarajevskom bojištu. Što su rezultati ofanzive bili u vojnom smislu slabiji, o čemu će biti više riječi u narednom poglavlju, to je bezobzirnost u napadima na civilno stanovništvo bila izraženija. Predsjednik Izetbegović se 6. januara obratio pismom Savjetu bezbjednosti UN-a u kojem je naveo da već deset dana agresor razara Sarajevo, ubijajući svakodnevno desetine njegovih građanja, a

[1636] „Usvojen Ustav federacije“, **Oslobođenje**, 31. 3. 1994, 1.
[1637] Begić, 179-181.
[1638] Owen, 323; „Pokušaj uvjeravanja“, **Oslobođenje**, 9. 3. 1994, 5.

da Evropa i svijet nijednom svojom akcijom ne pokazuju spremnost da zaštite grad i spriječe njegovo uništenje.[1639] Savjet bezbjednosti je 8. januara dao zajedničku izjavu članica u kojoj oštro osuđuje desetodnevnu kampanju granatiranja Sarajeva i navodi da je spreman razmotriti nove korake kako bi se osiguralo da sve strane u sukobu ispoštuju dogovore.[1640] Američki državni sekretar je 9. januara, u povodu ovih događaja i mogućeg odgovora međunarodne zajednice, izjavio da SAD ostaju dosljedne svom obećanju da će učestvovati u vazdušnim napadima ukoliko to zatraže saveznici koji imaju trupe na terenu u Bosni i Hercegovini, ali je rekao i da bi ti napadi najvjerovatnije ugrozili dostavu humanitarne pomoći.[1641]

Nakon dvodnevnog samita NATO-saveza, 11. januara je usvojena rezolucija koja se dijelom odnosila na situaciju u Bosni i Hercegovini i čije su najvažnije stavke bile: 1) sukob u Bosni i Hercegovini treba se riješiti za pregovaračkim stolom, a ne na bojnom polju; 2) jednoglasno su podržani napori NATO-a i EU da se nađe rješenje prihvatljivo za sve tri strane; 3) potvrđena je spremnost da NATO doprinese realizaciji sporazuma ako do njega dođe; 4) osuđene su povrede sporazuma koje su strane već potpisale kako bi humanitarna pomoć žrtvama sukoba mogla biti dopremljena; 5) iskazana je riješenost da se uklone sve prepreke u ispunjenju mandata mirovnih snaga; 6) apelovano je na potpunu realizaciju rezolucije UN-a o slanju pojačanja mirovnim snagama; 7) potvrđena je odlučnost da NATO izvrši vazdušne napade kako bi se spriječilo stezanje obruča oko Sarajeva, bezbjednosnih zona i drugih ugroženih područja u Bosni i Hercegovini, ali nakon odluke UN-a i shodno rezolucijama Savjeta bezbjednosti; 8) od vojne komande NATO-a zatraženo je da hitno izradi planove koji bi omogućili zamjenu plavih šljemova u Srebrenici i otvaranje tuzlanskog aerodroma.[1642]

[1639] „Svijet nijemo posmatra tragediju“, **Oslobođenje**, 7. 1. 1994, 1.

[1640] „Oštra osuda granatiranja Sarajeva“, **Oslobođenje**, 9. 1. 1994, 1.

[1641] „Napadi bi omeli dostavu humanitarne pomoći“, **Oslobođenje**, 10. 1. 1994, 8. Ovo je bilo netačno i prilično cinično obrazloženje, u duhu britanske diplomatije, kojim se Christopher zgodno poštapao kad mu je zatrebalo. Vazdušni udari ne bi ni bili zatraženi u situaciji u kojoj konvoji humanitarne pomoći uredno prolaze, već u situaciji kada zbog vojnih aktivnosti nije moguć njihov prolazak. Napadi su i bili potrebni kako bi se kaznile i spriječile aktivnosti koje ugrožavaju civilno stanovništvo i njegovo snabdijevanje.

[1642] „Rješenost na papiru“, **Oslobođenje**, 12. 1. 1994, 1.

Sve su ovo bile samo deklaracije, bez ikakvih znakova stvarne spremnosti za djelovanje. Pojavili su se i glasovi da je uspostavljeni mehanizam odlučivanja o upotrebi sile nepotrebno kontaminiran raznim mogućnostima stvaranja komplikacija i odlaganja odluka.[1643] Srpski napadi na Sarajevo su nastavljeni. Prilikom svog oproštajnog susreta s Mladićem, 18. januara 1994. na Jahorini, komandant UNPROFOR-a belgijski general Briquemont ohrabrivao je srpskog kolegu uvjeravanjima da su generali UNPROFOR-a često u konfliktu s NATO-om i da se Mladić ne treba bojati jer su oni, kao ljudi s terena, uticajniji „nego neki spolja". Briquemont ga je ipak prijateljski upozorio da obustavi napade na Sarajevo, jer su novinari „prekrili Sarajevo i oni samo govore o ranjenim i poginulim u Sarajevu, a ništa okolo".[1644]

Prethodno smo izložili kako je najbitniji proces koji je tekao u pozadini zbivanja u Bosni i Hercegovini obilježen odlučnom američkom akcijom uređivanja bonjačko-hrvatskih odnosa. Bilo je i drugih akcija, različite vrste. U jednodnevnoj posjeti Sarajevu 2. februara su boravile premijerke Turske i Pakistana Tansu Çiller (Tansu Čiler) i Benazir Bhutto (Benazir Buto).[1645] Iz krugova njemačke vlade plasirane su najave nove mirovne inicijative za Bosnu i Hercegovinu iza koje će stajati SAD, Njemačka, Velika Britanija i Francuska, koje su zatražile i od Rusije da se uključi u ovaj proces.[1646]

Na bosanskohercegovačkom ratištu i u političkom blatu velikodržavnih projekata zapadnog Balkana još uvijek se činilo da je nadohvat ruke realizacija projekta „Velika Srbija, Velika Hrvatska i Velika Kladuša".[1647]

[1643] Generalni sekretar UN-a Boutros Ghali je 12. januara oštro ukorio komandanta snaga UN-a za bivšu Jugoslaviju francuskog generala Jeana Cota zato što je u intervjuu pariskom „Le Mondeu" izjavio da je više puta tražio vazdušne udare i da je generalni sekretar svaki put odbio njegov zahtjev. „General ukoren zbog inata", **Oslobođenje**, 13. 1. 1994, 8.

[1644] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 09.01.1994.-21.03.1994*, 30-31.

[1645] „Poticaj odbrani demokratskih načela", **Oslobođenje**, 3. 2. 1994, 1.

[1646] „Još jedna mirovna inicijativa", **Oslobođenje**, 3. 2. 1994, 8.

[1647] Mićo Mihajlović, srpski biznismen iz Austrije (gdje je poslovno sarađivao i s posljednjim premijerom SFRJ Antom Markovićem), bio je poslovni partner i nezvanični glasnogovornik Radovana Karadžića. U razgovoru s Hrvojem Šarinićem početkom februara 1994. prenio je i ponudu generala Talića, komandanta 1. krajiškog korpusa, da preko Okučana propusti snage Hrvatske vojske prema Doboju. Mihajlović je iznio uvjerenje da će međusobnom saradnjom srpska i

Usred navedenih vojnih aktivnosti u i oko Sarajeva, koje ćemo detaljno izložiti u narednom poglavlju, srpske snage su 5. februara minobacačkom granatom počinile masovno ubistvo civila na tržnici Markale, što je bio događaj koji je pokrenuo međunarodnu zajednicu da ipak učini nešto na zaštiti i spašavanju građana Sarajeva. Generalni sekretar UN-a Boutros Ghali je, pozivajući se na Rezoluciju 836, izvijestio Savjet bezbjednosti o potrebi da se pripreme vazdušne snage da bi se preduprijedili dalji napadi na Sarajevo. Također je zatražio od sekretara NATO-a Manfreda Wörnera da na osnovu odluke Sjevernoatlantskog vijeća ovlasti komandanta Južnog krila NATO-a admirala Boordu (Burda) za pokretanje vazdušnih napada na artiljerijske i minobacačke položaje oko Sarajeva, za koje UNPROFOR utvrdi da su odgovorni za napade na civilne ciljeve u gradu.[1648]

Pred sastanak Sjevernoatlantskog vijeća zakazanog za 9. februar, francuski ministar Juppé iznio je prijedlog da se Srbima da trodnevni ultimatum da povuku teško naoružanje 30 km izvan Sarajeva. Kopredsjednik MKBJ-a David Owen nastojao je ublažiti ovaj prijedlog i otkloniti ultimatum, iz želje da zadrža srpsku stranu u svom pregovaračkom mehanizmu ili iz drugih, njemu i njegovoj savjesti znanih, razloga. Najjače argumente za takva nastojanja davala su mu uvjeravanja drugog Britanca, generala Rosea, koji je iz Sarajeva javljao da pregovori sa Srbima o prekidu vatre i uklanjanju teškog oružja idu dobro i da će dogovor te vrste učiniti nepotrebnim ultimatum NATO-a i vazdušne udare. Ovo je bio preslobodan zaključak, za koji je Rose, također iz samo njemu poznatih razloga, založio svoj generalski kredibilitet. Kada se nakon toga bosanskohercegovačka delegacija, nezadovoljna tokom pregovora, nije pojavila na njihovom nastavku na Sarajevskom aerodromu, što je demantovalo Roseove optimistične procjene i prijedloge raspleta krize bez posljedica po Srbe, on je otišao u Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine i pokušao ucijeniti predsjednika Izetbegovića, prijeteći da će u javnost pustiti izmišljenu vijest da je istraga UN-a pokazala da ima indicija da je granata koja je

hrvatska strana uspjeti ostvariti, kako ga je on nazvao, projekat „Velika Srbija, Velika Hrvatska i Velika Kladuša“. Šarinić, 109.

[1648] Bucknam, 122.

počinila masakr na Markalama ispaljena s položaja ARBiH, ako se ne vrati pregovorima.[1649]

Na zasjedanju održanom 9. februara u Briselu Sjevernoatlantsko vijeće ipak je donijelo odluku o davanju ultimatuma srpskoj strani da u roku od deset dana mora povući svoje teško naoružanje oko Sarajeva ili će se suočiti sa vazdušnim udarima. Ultimatum je stupao na snagu 11. februara. Avioni NATO-saveza imali su izvršiti vazdušne udare po položajima srpske artiljerije koja se nađe u granicama od 20 kilometara oko grada, a ne bude stavljena pod kontrolu UNPROFOR-a.[1650] Na pregovorima vođenim na Sarajevskom aerodromu uz posredovanje generala Michaela Rosea, predstavnici ARBiH i VRS-a dogovorili su apsolutni prekid vatre u i oko grada Sarajeva od 10. februara. Dogovoreno je i raspoređivanje posmatrača i snaga UN-a između sukobljenih strana po dogovorenim principima i na preciziranim mjestima da bi se pratilo povlačenje srpske artiljerije, kao i povlačenje svih artiljerijskih oruđa i njihovo grupisanje na mjesta gdje ne mogu dejstvovati na grad, što je podrazumijevalo UNPROFOR-ovu kontrolu i razdvajanje municije od oruđa.[1651]

Generalni sekretar UN-a Boutros Ghali je 16. februara obavijestio Savjet bezbjednosti da je svog specijalnog izaslanika japanskog diplomatu Yasushija Akashija ovlastio, shodno uspostavljenom mehanizmu trostrukog ključa, za odobravanje bliske vazdušne podrške po zahtjevu komandanta UNPROFOR-a, za zaštitu osoblja UN-a bilo gdje u Bosni i Hercegovini.[1652] Francuski i britanski generali

[1649] Owen, 314. Ova izmišljotina ubrzo se i našla u medijima. Njeni repovi vuku se i do danas, iako je tokom suđenja pred tribunalom u Hagu izvedeno više vještačenja i dato dovoljno iskaza službenika UN-a koji je demantuju, monstruozne laži o tome da je ARBiH ispalila granatu na Markale još uvijek imaju uporište u ucjenama lažljivog britanskog generala kojima je nastojao primorati Izetbegovića i njegove saradnike da prihvate pregovore sa stvarnim počiniocima ovog zločina.

[1650] „Ultimatum: deset dana za povlačenje artiljerije!“, **Oslobođenje**, br. 16404, 10. 2. 1994, 1.

[1651] „Prekid vatre!?“, **Oslobođenje**, 10. 2. 1994, 1.

[1652] Bucknam, 121. Ovo nije bio potez koji je mogao doprinijeti efikasnosti korištenja ovog instrumenta sile u funkciji realizacije misije UN-a u Bosni i Hercegovini, što će se s najtragičnijim posljedicama pokazati naredne godine prilikom pada Srebrenice, kada će se ovo japansko ime zauvijek upisati u jednu od najsramnijih

UNPROFOR-a su i dalje nastojali odobrovoljiti srpsku vojsku da učini ono što su joj njihove vlade, kao članice NATO-a, ultimativno naložile. Tražili su načina da uslove što više olakšaju i formalizuju, a pružali su uvjeravanja da NATO-napada neće biti bez njihovog naređenja.[1653]

U Beogradu je ruska delegacija predvođena Vitalijem Čurkinom 17. februara razgovarala sa srpskim rukovodstvom i predala pismo predsjednika Jeljcina u kojem je izražena spremnost Rusije da, kao garanciju Srbima za povlačenje teškog naoružanja, pošalje svoj kontingent iz sastava UNPROFOR-a, dotad stacioniran u Hrvatskoj, u Sarajevo radi nadgledanja prekida vatre. Ruski stav je bio da će nakon njihovog skorog dolaska u Sarajevo vazdušni udari biti isključeni. Karadžić je dao izjavu da će zbog ove ruske inicijative i garancija povući svoje teško naoružanje u postavljenom roku.[1654]

Iz NATO-saveza je pozdravljena ruska inicijativa, ali je istovremeno upozoreno da to ni na koji način ne ublažava prijetnju vazdušnim napadima.[1655] Ipak, dan uoči isteka ultimatuma generalni sekretar saveza Manfred Wörner je saopćio kako komandanti UN-a s terena

---

stranica historije UN-a. No, za zaključak o njegovom opstruktivnom stavu nije se moralo čekati toliko dugo. Već 12. marta 1994. jedna francuska jedinica iz sastava UNPROFOR-a u blizini Bihaća našla se pod vatrom srpskih snaga i njen komandant je zatražio blisku vazdušnu podršku. NATO-avioni odmah su bili iznad lokacije i satima na nišanu držali srpske položaje čekajući odobrenje Akashija. Ovaj se u odlučivanju konsultovao ponovo s Ghalijem, iako je već imao sve ovlasti, a u svojoj administrativnoj debilnosti išao dotle da se o udarima po njegovoj vojsci konsultovao telefonski i s Radovanom Karadžićem. Odluku je donio tek oko ponoći, kada udare više nije bilo moguće izvesti. Bucknam, 131-132. Ovom napadu na francuski UNPROFOR prethodio je napad 10. marta, za koji je francuski ministar odbrane François Léotard izjavi datoj u Tel Avivu 11. marta prilikom njegove posjete Izraelu naveo da saglasnost za blisku vazdušnu podršku nije dao britanski komandant Michael Rose. „Ubijen francuski plavac“, **Oslobođenje**, 12. 3. 1994, 3. Napad od 12. marta izveo je srpski tenk, što je odmah utvrđeno. „Opozvan napad NATO-a“, **Oslobođenje**, 14. 3. 1994, 3.

[1653] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 09.01.1994.-21.03.1994*, 108-109.

[1654] „Jeljcin naredio poslušnost“, **Oslobođenje**, 18. 2. 1994, 1. Naravno, pravi razlog srpske iznenadne kooperativnosti nije bila sigurnost koju je mogao pružiti bataljon ruske vojske u raspadu, već izvjesnost NATO-udara. Čurkin je prenio Srbima da mu je Akashi povjerio da će kombinovati vazdušne udare i pregovore. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 09.01.1994.-21.03.1994*, 111.

[1655] „Ciljevi jasni i nepromijenjeni“, **Oslobođenje**, 19. 2. 1994, 5.

izvještavaju da je stanje zadovoljavajuće, da je gotovo svo naoružanje povučeno ili stavljeno pod UNPROFOR-ovu kontrolu, da su time zahtjevi NATO-a ispunjeni, a admiral Boorda, te Akashi, Rose i Cot preporučuju da NATO u ovoj fazi ne izvodi vazdušne udare.[1656]

Time je drama vezana za mogućnost vazdušnih udara na srpske položaje oko Sarajeva bila okončana i velike sile ponovo su se okrenule formama traganja za mirovnim rješenjem. U Bonu su 22. februara SAD, Rusija i EU definisale zajednički „prozor mogućnosti BiH". Izražena je želja da ove države rade zajedno na pitanju Bosne i Hercegovine i zaključeno je da je evropski plan „kvantitativno više ili manje pravedan", jer daje 33 % teritorije Bošnjacima, ali da su kvalitativno potrebna poboljšanja u opkoljenim bošnjačkim enklavama. Za Sarajevo su se složili da treba dalje raditi na konsolidaciji mira putem demilitarizacije. Izrazili su zabrinutost zbog situacije u drugim dijelovima zemlje i istakli potrebu za „koncentrisanim naporima za proširenje zona sigurnosti".[1657] Nakon toga ruski predsjednik Jeljcin je predložio da se hitno sazove konferencija velikih sila o Bosni i Hercegovini, na kojoj bi bio potpisan sporazum koji bi zaustavio krvoproliće. Za mjesto sastanka predložio je Moskvu ili Ženevu, uz učešće Rusije, SAD-a, Francuske, Njemačke i Velike Britanije.[1658] Nazirao se prijedlog novog koncepta mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu.[1659]

Prilikom simboličnog otvaranja američke ambasade u Sarajevu 30. marta, ambasadorka SAD-a u UN-u Madeleine Albright rekla je da se ambasada otvara u nepodijeljenom Sarajevu, glavnom gradu nezavisne

---

[1656] „Ćorak po ruskom receptu", **Oslobođenje**, 21. 2. 1994, 1.

[1657] „Otvoren "Prozor mogućnosti"", **Oslobođenje**, 23. 2. 1994, 1; Begić, 162.

[1658] „Jeljcin traži brzi potpis", **Oslobođenje**, 24. 2. 1994, 3.

[1659] Nakon potpisivanja Vašingtonskog ugovora, Charles Redman je u State Departmentu na sastanku s bosanskohercegovačkom delegacijom odmah otvorio pitanje teritorija, tražeći da se nastave pregovori koje je počela EU u Ženevi radi razgraničenja sa Srbima. Izetbegović je pokušao izbjeći ovu raspravu, a ni drugi iz delegacije nisu bili voljni za to. Tada ih je Redman pozvao u jedan radni kabinet u kojem su bile pripremljene sve varijante mapa s ucrtanim razgraničenjem prema Srbima. Koncept je bio unija dviju republika. Kriterij razgraničenja bio je teritorijalni odnos 51:49 %. Bilo je pripremljeno nekoliko varijanti tog razgraničenja. Komšić, 360-361.

i suverene države Bosne i Hercegovine.[1660] Istovremeno s ovom optimističnom gestom, počela je velika srpska ofanziva na Goražde, koja je predstavljala nastavak realizacije ranije donesenih planova srpskog rukovodstva da nakon ofanzive na Sarajevo, u finišu ženevskih pregovora, dovrše svoj osvajački poduhvat u Podrinju. Bio je to trenutni ispit pokazane američke djelotvornosti i odlučnosti u Bosni i Hercegovini i pokušaj obnavljanja mehanizama blokade u upravljanju mirovnim procesom.[1661]

Predsjednik Izetbegović je 1. aprila uputio pismo američkom predsjedniku Clintonu u kojem ga je obavijestio o razmjerama i brutalnosti srpskog napada na zaštićenu zonu UN-a u Goraždu i zamolio da u tom smislu SAD i UN preduzmu odlučnu akciju zaštite.[1662] Iako je do 3. aprila u srpskim napadima na Goražde, koji su postajali sve jači, već bilo ubijeno 47 i ranjeno preko 200 ljudi, general Michael Rose je smirivao javnost izjavama da srpske snage nisu u stanju zauzeti Goražde te da će uskoro u Goraždu rasporediti 800 vojnika UNPROFOR-a.[1663]

Izetbegović je 5. aprila pismom obavijesto i Savjet bezbjednosti o srpskim napadima na područje koje je Rezolucijom 824 proglašeno zaštićenom zonom i zatražio da napadi budu odmah zaustavljeni, a agresor vraćen na linije koje je zaštićena zona imala na dan proglašenja 6. maja 1993.[1664] Telefonski je razgovarao s Redmanom i Warrenom Christopherom, koji je podržao inicijativu da se snage UNPROFOR-a razmjeste u Goraždu.[1665] Sutradan, 6. aprila, u Sarajevu, delegacija UN-a u kojoj su bili predstavnik generalnog sekretara Yasushi Akashi, šef civilnog sektora UN-a za bivšu Jugoslaviju Sérgio de Mello (Serđo di Melo) i glavnokomandujući snaga UN-a za bivšu Jugoslaviju general De Lapresle (De Laprel), razgovarala je s predsjednikom Izetbegovićem o situaciji u Goraždu. Akashi je hladno ustvrdio kako su srpske

[1660] „Zastava SAD u nepodijeljenom gradu“, **Oslobođenje**, 31. 3. 1994, 8-9.

[1661] U tom smislu mogu se tumačiti uporna i istrajna nastojanja komandanata UNPROFOR-a da ublažavanjem izvještaja o srpskoj ofanzivi i relativiziranjem njenih posljedica kontrolišu moguće reakcije međunarodne zajednice. Begić, 188.

[1662] „Agresor prijeti novim haosom“, **Oslobođenje**, 2. 4. 1994, 1.

[1663] „Goražde neće pasti“, **Oslobođenje**, 4. 4. 1994, 1.

[1664] „Zaštititi zaštićenu zonu“, **Oslobođenje**, 6. 4. 1994, 1.

[1665] „Poželjno posredovanje Rouza“, **Oslobođenje**, 6. 4. 1994, 16.

snage još 5. aprila popodne obustavile napad na Goražde, što nije bilo tačno, i da je jedino što još treba za rješenje krize povećano prisustvo UNPROFOR-a u Goraždu.[1666]

Dok je na ovaj način uzimana mjera za još jednu pregovačku trakavicu, stanovništvo Goražda je pod stalnim napadima preživljavalo duboku agoniju. Nakon što su srpske snage probile linije odbrane ARBiH, pad zaštićene zone u srpske ruke činio se izvjesnim. Snage UNPROFOR-a su 10. aprila zatražile blisku vazdušnu podršku i jedan NATO-ov avion F-16 dejstvovao je po srpskim položajima jugozapadno od Goražda u rejonu planine Preljuće. Bilo je to prvo dejstvo NATO-aviona na srpske kopnene snage u Bosni i Hercegovini.[1667] Narednog dana napadi srpskih snaga su nastavljeni, pa je ponovo zatražena vazdušna podrška. Na zahtjev generala Rosea, avioni F/A-18s najprije su izveli nekoliko demonstrativnih naleta kojima se željelo dati upozorenje. Kako upozorenje nije imalo efekta, odobreni su udari po oklopnim vozilima. Što zbog svog vrlo ograničenog obima, što zbog lošeg vremena, ova dejstva nisu bila efikasna.[1668]

Na dejstva NATO-avijacije oko Goražda srpske snage su odgovorile blokadom svih prilaza Sarajevu i svih putnih pravaca koje su koristile snage UNPROFOR-a.[1669] Počeli su uzimati i UN-ovo osoblje za taoce. Do 14. aprila broj vojnih i civilnih službenika UN-a koje su srpske snage prisilno zadržale popeo se na 66.[1670] S napadima na Goražde nastavili su nesmanjenim intenzitetom.

Tokom napada vršenog 15. aprila dva pripadnika britanskih specijalnih jedinica koji su bili na zadatku u Goraždu su ranjeni. General Rose je, s ciljem obezbjeđenja njihove evakuacije, tražio blisku vazdušnu podršku od Akashija, koji je bio na sastanku s Karadžićem

[1666] „Prekid vatre u cijeloj zemlji“, **Oslobođenje**, 7. 4. 1994, 1. Istog dana ovaj činovnik je na Palama srpskim čelnicima tumačio kako su nekoliko narednih sedmica ključne za mir u cijeloj Bosni i Hercegovini, dajući im faktički to vrijeme da završe posao u Goraždu. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 31.03.1994.-03.09.1994*, 4-5.

[1667] „Bombardovani agresorski položaji“, **Oslobođenje**, 11. 4. 1994, 1; Bucknam, 136.

[1668] „Nova opomena agresoru“, **Oslobođenje**, 12. 4. 1994, 1. Bucknam, 136-137.

[1669] „Novo davljenje Sarajeva“, **Oslobođenje**, 12. 4. 1994, 4.

[1670] „Plavci - srpski taoci“, **Oslobođenje**, 15. 4. 1994, 3.

na Palama i nije dao odobrenje. Za razliku od njih, srpske snage su od svojih starješina dobile odobrenje da djeluju po avijaciji NATO-a. Francuski lovac-bombarder u izviđačkoj misiji iznad Goražda pogođen je raketom, ali se uspio vratiti na matični nosač aviona.[1671] Predsjednik Izetbegović je od Akashija javno zatražio da ne iznalazi dalja opravdanja za nedjelovanje, već da iskoristi svoj mandat i ovlaštenja koja ima radi zaustavljanja napada na zaštićenu zonu Goražda.[1672] Napadi srpskih snaga nastavljeni su 16. aprila i ponovo je zatražena bliska vazdušna podrška NATO-saveza. Ovaj put je odobrena i po jako lošem vremenu u traženu zonu je ušao britanski avion tipa *Sea Harrier*, koji je oboren srpskom raketom zemlja-zrak. Nakon toga, kao podrška britanskim snagama u Goraždu poslani su američki avioni A-10, ali ni oni zbog lošeg vremena nisu mogli ostvariti svoju misiju. Uveče je Vitalij Čurkin uvjerio Yasushija Akashija da suspenduje odobrenje za blisku vazdušnu podršku u zamjenu za srpsko obećanje da će nastaviti pregovore.[1673]

Predsjednik Izetbegović je, budući da je obraćanje Akashiju bilo uzaludno, pisao njegovom šefu Boutrosu Ghaliju da i 17. aprila traje napad na Goražde i da je grad u agoniji, a da zvaničnici UN-a nisu učinili gotovo ništa da bi zaštitili narod Goražda i kredibilitet svoje organizacije.[1674] Akashi je istog dana na Palama s Radovanom Karadžićem postigao sporazum o oslobađanju vojnika UNPROFOR-a i svih službenika UN-a koji su držani kao taoci te o ulasku snaga UNPROFOR-a u Goražde.[1675] Nakon toga, niti je UNPROFOR ušao u Goražde, niti su ostale stvari koje je Karadžić obećao ispunjene. Yasushi Akashi se poput prevarene ljubavnice osjetio uvrijeđenim i preko glasnogovornika poručio da neće razgovarati s Karadžićem dok se ne ispune dogovoreni uslovi.[1676] Ta je uvrijeđenost samo kupovala dodatno vrijeme Karadžiću da završi svoj krvavi posao.

[1671] „Pakao Goražda traje“, **Oslobođenje**, 16. 4. 1994, 1; Bucknam, 137.
[1672] „Akaši mora da revidira stav“, **Oslobođenje**, 16. 4. 1994, 1.
[1673] Bucknam, 137-138.
[1674] „Čudne igre oko Goražda“, **Oslobođenje**, 18. 4. 1994, 1.
[1675] „Dogovor o oslobađanju talaca“, **Oslobođenje**, 18. 4. 1994, 8.
[1676] „Akaši bojkotuje Karadžića“, **Oslobođenje**, 20. 4. 1994, 1.

Nakon što se činilo da je osoblje UN-a preduzelo sve što je moglo u čvrstoj namjeri da ne učini ništa, Sjevernoatlantsko vijeće je 22. aprila dalo novi ultimatum srpskim snagama da će se suočiti sa vazdušnim napadima saveza: 1) ako napadi na zaštićenu zonu ne prestanu odmah; 2) ako do ponoći 24. aprila ne povuku svoje trupe izvan linije od tri kilometra od središta grada Goražda; 3) ako do ponoći 24. aprila snagama UN-a, konvojima humanitarne pomoći i timovima medicinske pomoći ne bude dozvoljen slobodan i neometan ulazak u Goražde i dopuštena medicinska evakuacija.[1677] Postavljen je i ultimatum da se ukloni srpsko teško naoružanje (uključujući tenkove, artiljerijsko oruđe, minobacače, višecijevne raketne bacače, projektile i protivavionsko naoružanje) iz zone radijusa 20 kilometara od Goražda, do ponoći 27. aprila. U protivnom, komandant NATO-snaga u južnoj Evropi bio je ovlašten da izvede vazdušne udare na teško naoružanje bosanskih Srba i druge vojne ciljeve u ovoj zoni.[1678] Srbi su probili prvi postavljeni rok, ali Akashi, koji je i dalje pregovarao u Beogradu, nije zatražio vazdušne udare. Stotine srpskih vojnika ostalo je u zoni od tri kilometra glumeći policajce, a osoblje UN-a i dalje je moglo vidjeti srpsko teško oružje u zoni 20 kilometara oko grada. Ipak su 26. aprila zvaničnici UN-a izjavili kako je povlačenje srpskih snaga dovoljno da se odustane od vazdušnih udara.[1679] Nakon toga, 27. aprila su i zvaničnici NATO-saveza u Briselu saopćili da su srpske snage ispunile ultimatum i da nikakvi udari iz zraka nisu neophodni.[1680]

[1677] NATO: „Decisions taken at the meeting of the North Atlantic Council“ (22 Apr. 1994 | Press Release (1994)031 031 Issued on 22 Apr. 1994.| Last updated: 05 Nov. 2008 01:18), http://www.nato.int.

[1678] „Novi ultimatum agresoru“, **Oslobođenje**, 23. 4. 1994, 1; NATO: „Decisions on the protection of safe areas taken at the meeting of the North Atlantic Council “ (22 Apr. 1994 | Press Release (1994)032 032 Issued on 22 Apr. 1994.| Last updated: 05 Nov. 2008 01:18), http://www.nato.int.

[1679] Bucknam, 139-140.

[1680] „Izostali kazneni udari“, **Oslobođenje**, 27. 4. 1994, 1.

Srpsko rukovodstvo obustavilo je ofanzivu na Goražde, a potpunu likvidaciju bošnjačkih enklava u Podrinju odložilo za neku drugu priliku.[1681] U najdramatičnijim trenucima goraždanske krize u aprilu 1994. godine, koja je bila i svojevrstan test promjene odnosa međunarodne zajednice prema mirovnom modelu, do kojeg je prethodnog mjeseca došlo sporazumom potpisanim u Vašingtonu, pokrenuta je inicijativa koja je obilježila naredni period rata i traganja za mirom u Bosni i Hercegovini: formirana je Kontakt-grupa za saradnju EU sa SAD i Rusijom, koja je obuhvatala predstavnike Velike Britanije, Njemačke i Francuske.

[1681] Na sastanku Vrhovne komande RS-a 23. aprila na Palama, general Mladić je zabilježio zaključak: „Turci su vojnički poraženi kod Goražda i u dolini reke Drine. Ne predstavljaju veću niti organizovanu vojnu snagu u enklavama Goražde, Žepa i Srebrenica čije neutralisanje u narednom periodu moramo realizovati političkim, ekonomsko-državnim i po potrebi vojno-policijskim merama.“ **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 31.03.1994.-03.09.1994*, 29.

4.2. Borbena dejstva u vrijeme mirovnih pregovora na osnovu Owen-Stoltenbergovog plana

Borbena dejstva u kratkom interregnumu između propasti Vance-Owenovog i stavljanja na sto Owen-Stoltenbergovog mirovnog plana odvijala su se inercijom prethodno definisanih pravaca djelovanja i ambicija ratujućih strana. U prvom planu bilo je dovršenje srpskih osvajanja u Podrinju, čiji su ciljevi definisani prethodno spominjanom *Direktivom broj 4*, sažeti u stavu da se snagama ARBiH nanesu što veći gubici i da se prisile da *„sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda“,* ili da budu uništene.[1682] Nakon demilitarizacije Srebrenice i Žepe, srpske snage su krajem maja 1993. s tim ciljem usmjerene prema Goraždu. Okončanje napada na Goražde bio je jedan od uslova koje je delegacija Republike Bosne i Hercegovine postavila za nastavak pregovora u Ženevi pod predsjedavanjem Owena i Stoltenberga zakazanih za 15. i 16. juni. Početak pregovora i na njima predstavljeni koncept etničke podjele Bosne i Hercegovine, sakriven provizorijem ustavne konstrukcije buduće unije republika, potakao je korekcije u srpskim vojnim planovima, s namjerom da pripreme i izvrše odlučnu ofanzivu i jednim završnim udarom na Sarajevo primoraju rukovodstvo Republike Bosne i Hercegovine da pristane na podjelu zemlje, po uslovima i diktatu pobjednika i s blagoslovom međunarodne zajednice.

Nakon što je HVO odredio 15. april kao rok da se snage ARBiH stave pod njegovu komandu ili napuste „hrvatske provincije“, donijeta je i odluka da će, ako legalni organi vlasti Republike Bosne i Hercegovine budu odbili da joj se povinuju, ovu mjeru provesti unilateralno. Jedinicama HVO su 15. aprila izdate zapovijedi da ojačaju svoje položaje i da izvrše pretpočinjavanje snaga Armije RBiH.[1683] Nakon propasti VOMP-a političko rukovodstvo Herceg-Bosne otvoreno je izašlo s platformom za podjelu Bosne i Hercegovine,

[1682] **ICTY**, GŠ VRS, *Naredna dejstva Vojske Republike Srpske, Direktiva Op.broj 4*, Str.pov.broj: 02/5- , 19. 11. 1992.

[1683] **ICTY**: Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 1*, 29. maj 2013, 143; Predmet br. IT-95-14/2-T: Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, *Presuda*, 26. februar 2001, 142.

koja je bila usaglašena sa srpskom stranom, i nastavilo borbu za teritorije pod firmom Hrvatske republike Herceg-Bosna. Nastojanja snaga HVO bila su izražena ka ovladavanju naseljima i komunikacijama koje ih povezuju, te u nastojanju da blokiraju i vežu snage ARBiH u rejonima njihove koncentracije. Time je, ustvari, HVO vezao vlastite snage na velikoj i ispresijecanoj teritoriji u Hercegovini i srednjoj Bosni. Ta konstrukcijska greška precjenjivanja vlastitih mogućnosti je, nakon početne suzdržanosti i mjestimične konfuzije tokom aprila i maja - u vrijeme dok su još tinjala nadanja u brzo političko rješenje sukoba, omogućila snagama ARBiH da, uprkos potpunoj blokadi i razvlačenju snaga u borbi na dva fronta, postepeno preuzmu inicijativu i počnu nanositi teške gubitke snagama HVO-a i HV-a. Takav tok nije promijenila ni pacifikacija srpsko-hrvatskih odnosa u Bosni i Hercegovini i svestrana vojna saradnja i sadejstvo snaga HVO-a i VRS-a u borbama protiv ARBiH, kao ni sve brojnija i sve prisutnija vojna pojačanja iz Hrvatske.

Komanda ARBiH je na početku ovog perioda borbe na dva fronta bila koncentrisana na pokušaje da spriječi dalje prodore agresora i cijepanje slobodne teritorije. Glavne snage planirala je angažovati u odbrani Sarajeva, a u njenim dokumentima su još provejavale nerealne ambicije za njegovom deblokadom, kao i za ofanzivnim dejstvima u Podrinju. Ostale snage trebalo je angažovati u odbrani slobodne teritorije. U vezi sa situacijom u Hercegovini i srednjoj Bosni, 3. i 4. korpusu ARBiH dati su zadaci da zaštite stanovništvo i obezbijede nesmetan protok saobraćaja u svojim zonama odgovornosti i da svoje aktivnosti u tom smislu nastoje ostvariti kroz uspostavu zajedničkih komandi, zajedničkim planiranjem i izvođenjem borbenih dejstava s HVO.[1684] Razvoj operacija i općih političkih prilika nije vodio u pravcu razvoja saradnje, već je uslovljavao promptno prihvatanje borbe i prilagođavanje Armije RBiH nastalim prilikama. Izvršeno je najnužnije pregrupisavanje uključujući i kadrovske promjene. Zbog odsječenosti sjevernog dijele doline Neretve od Komande 4. korpusa u Mostaru, formiran je 6. korpus sa sjedištem u Konjicu. Na čelo ARBiH, kao komandant Glavnog štaba, 8. juna je postavljen pukovnik Rasim Delić.[1685]

[1684] **ICTY**, ŠVK OSRBiH, *Direktiva broj 5*, Str.pov.broj: 02/497-1, 15. 4. 1993.

[1685] **AARBiH**, Predsjedništvo RBiH, *Odluka*, PR Broj: 02-011-306/93, 8. 6. 1993; R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 302.

Borbena dejstva, čije smo karakteristike u kratkim crtama naveli, bila su organski povezana sa sadržajem i dinamikom mirovnog procesa pod okriljem MKBJ-a. U skladu s definisanim ciljevima i postavljenim zahtjevima u okviru pojedinih prijedloga teritorijalnog razgraničenja etničkih republika po Owen-Stoltenbergovom planu, vidljivo je da su glavna područja međusobnog sporenja bosanskohercegovačke i srpske delegacije bila na prostorima Sarajeva, Podrinja, posavskog koridora, dijela Krajine, te oko Doboja i Tešnja. Prikazana su na našoj **Karti 14**. Glavna sporna područja hrvatske i bosansko-hercegovačke delegacije u pregovorima bila su dolina Lašve i dolina Vrbasa do Jajca, te prostor Gornjeg Vakufa i Prozora povezan s dolinom Neretve, koja je južno od Jablanice u cijelosti pripadala zoni sporenja prikazanoj na **Karti 15**. Na navedenim dijelovima teritorije Bosne i Hercegovine vođene su sve najvažnije vojne operacije u periodu pregovora na osnovi Owen-Stoltenbergovog mirovnog plana.

Područje Sarajeva i Goražde

U ranim jutarnjim satima 28. maja 1993. započela je opća ofanziva VRS-a na slobodnu teritoriju Goražda iz pravca Rogatice, Višegrada, Rudog, Čajniča, Foče i Pala.[1686] Uz prethodno izvršenu jaku artiljerijsku pripremu, započet je pješadijski napad podržan oklopnim sredstvima iz pravca Rogatice prema liniji Dub – Starčići – Kamen. Ubrzo nakon toga napadnute su sve linije odbrane iz pravca Sjemeča, Višegrada i Rudog. Iz pravca Foče i Čajniča napadnute su linije ARBiH na desnoj obali Drine, od sela Žigovi do Kozare, a na drugoj strani izvršen je napad u zahvatu komunikacije Grebak – Zorovići.[1687] Ogorčene borbe vođene

[1686] **ICTY**: GŠ VRS, *Borbeno naređenje za oslobađanje šireg rejona Goražda*, Str. pov.broj: 02/2-436, 22. 5. 1993. Ofanziva VRS na Goražde nosila je kodni naziv „MAČ“. Provođena je u dvije etape kodirane nazivima „MAČ-1“ i „MAČ-2“. **ICTY**, Komanda DK, Str.pov.broj: 19/14-401, 2. 9. 1993.

[1687] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-317, 28. 5. 1993; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-318, 29. 5. 1993.

su od 29. do 31. maja na svim linijama odbrane Istočnobosanske operativne grupe ARBiH (IBOG). Istovremeni napadi sa svih strana vezivali su snage ARBiH i onemogućavali im manevar i ispomoć. Posebno žestoke borbe na bliskom odstojanju vođene su na prilazima naseljima Međeđa i Ustiprača. Put Ustiprača – Goražde bio je pod stalnom vatrom srpskih snaga.[1688] Odbrana snaga IBOG održala se do 1. juna, kada je oko 4.000 civila sa slobodnih teritorija Višegrada i Rogatice kroz preostali uski prolaz uz Drinu napustilo domove i ušlo u Goražde.[1689]

Snage IBOG potisnute su s linija odbrane Međeđe i Ustiprače na lijevoj obali Drine, a na desnoj obali Drine s područja Kozare, Nišana i sela Žigovi. Definitivno je prekinut koridor Zorovići – Grebak. Srpske snage su 11. juna probile linije odbrane u rejonu Carevo guvno – Paljika i na Bogatcu, te izbile u rejon Osanice. Iz pravca Kamenice i Srednjeg, te iz pravca Previle i Stoca probijene su linije prema Crvenim stijenama i selu Orahovice. Nakon što je 15. juna na Sarajevskom aerodromu potpisan sporazum o prekidu vatre, koji je predviđao i dolazak UN-ovih posmatrača u Goražde, intenzitet ofanzive je smanjen. Borbena dejstva srpskih snaga potpuno su obustavljena do 19. juna.[1690]

Najbliže jedinice ARBiH poduzimale su i određene mjere s ciljem pomoći snagama IBOG. Organizovana su borbena dejstva kojima se nastojalo ponovo otvoriti koridor prema Goraždu i, vezivanjem snaga VRS-a, olakšati položaj njegovih branilaca. U zoni OG „Igman“ izveden je napad na pravcu Dobro Polje – Miljevina, koji nije dao očekivane rezultate.[1691]

Sredinom juna objavljen je koncept etničke podjele Bosne i Hercegovine u formi Owen-Stoltenbergovog mirovnog plana i srpske oružane snage izvršile su korekcije i prilagođavanja svojih planova djelovanja u odnosu na to. Ove korekcije formulisane su u *Direktivi*

[1688] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 05/6-321-3, 1. 6. 1993.

[1689] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-318, 29. 5. 1993; Komanda IBOG, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/01-176, Goražde, 1. 6. 1993.

[1690] Bahto, ***Sa braniocima***, 188.

[1691] **AARBiH**, GŠA 63/2-30 (ŠVK OSRBiH - Pokretna grupa za komandovanje: *Izvještaj*, Str.pov.broj: 1-19, 23. 6. 1993).

broj 5, vođenoj pod kodnim imenom „LUKAVAC-93“. Ključni element zamisli bilo je stavljanje Sarajeva u duboku izolaciju sužavanjem unutrašnjeg i proširivanjem spoljnjeg prstena opsade. Taj zadatak dobio je SRK u sadejstvu s HK i DK, dok su ostali korpusi VRS-a dobili zadatak da upućivanjem 1-2 brigade ojačaju SRK u operaciji. Zadatak SRK sastojao se u tome da trajno obezbijedi vojno-industrijski kompleks u Vogošći i Rajlovcu zauzimanjem platoa Žuči, a da sa spoljašnje strane - zauzimanjem planinskih masiva Igmana, Bjelašnice i Treskavice, kao i prostora između njih, što je podrazumijevalo zauzimanje Trnova i otvaranje komunikacije Foča – Trnovo – Sarajevo, i odbacivanjem snaga ARBiH prema Ivan-sedlu - trajno obezbijedi Hadžiće, stavi Sarajevo u duboku i nepovratnu blokadu i stvori uslove da se ovlada gradom. Dva krajiška korpusa i IBK dobili su, osim obaveze da obezbijede pojačanje za glavni pravac, zadatke vezane za ostvarenje strateških ciljeva u posavskom koridoru, kao i zadatak da u maksimalnoj mjeri preuzimaju položaje i naoružanje snaga HVO, tamo gdje su bili ugroženi, te tako spriječe ARBiH da zauzme ove položaje i dođe do naoružanja i MTS-a.[1692]

[1692] **ICTY**, GŠ VSrRBiH, *Direktiva za dalja dejstva VRS op.broj 5*, Str.pov.broj 02/2-479, 25. 6. 1993. Nosilac zadatka u realizaciji operacije „LUKAVAC-93“ bio je SRK s pridodatim jedinicama. Ovaj korpus trebao je, u sadejstvu s HK, ovladati Trnovom i komunikacijom Sarajevo – Trnovo i širim rejonom između planina Treskavica, Jahorina, Igman i Bjelašnica, gdje su trebali „razbiti i odbaciti muslimanske snage ka Ivan sedlu, ovladati dominantnim objektima na Igmanu i Bjelašnici radi sprečavanja manevra muslimanskih snaga ka i od Sarajeva i na taj način sprečiti deblokadu Sarajeva i stvoriti uslove za ovladavanje istim i povezati Hercegovinu sa teritorijom Republike Srpske“. HK je imao zadatak ovladati prevojem Rogoj i izbiti na liniju Kacelj – s. Tošići – s. Rakitnica i sadejstvovati SRK u zauzimanju Trnova. Ovaj korpus trebao je također pomoći Drinskom korpusu u ovladavanju dominantnim objekatima na desnoj obali Drine od Paljika do Ustiprače i tako „držati Goražde u potpunoj blokadi na što manjoj osnovici“. DK je naređeno da snage ARBiH u Goraždu, Žepi i Srebrenici drži „u stalnoj blokadi i okruženju“ i stalnim dejstvima spriječi povezivanje snaga ARBiH iz Zenice i Tuzle, te u sadejstvu sa snagama SRK i HK ovlada desnom obalom Drine i linijom Trovrh – Jabučko sedlo – Vranovina – Hranjen. Komandama 1. i 2. krajiškog, Hercegovačkog i Drinskog korpusa VRS naređeno je da iz svojih sastava pripreme po jednu brigadu. Brigade iz krajiških korpusa trebale su ući u sastav SRK, a HK i DK sami su angažovali svoje brigade „prema dobijenom zadatku“. Prva gardijska motorizovana brigada i 65. zmtp za operaciju „LUKAVAC-93“ formirali su borbenu grupu ekvivalenta dva bataljona koji su određeni kao rezerva Glavnog štaba.

Operacija „LUKAVAC-93“ počela je 2. jula manjim napadom srpskih snaga na kotu Čelina, na prilazima Trnovu, a zatim su uslijedila višednevna artiljerijska dejstva po linijama odbrane Trnova.[1693] Pun intenzitet napada srpske snage ostvarile su u prijepodnevnim satima 6. jula, pa je Komanda 81. bbr tražila pomoć u ljudstvu, kojeg na Igmanu nije bilo.[1694] Srpske snage su s Jahorine napredovale desetak kilometara i zauzele nekoliko dominantnih objekata, ali su snage ARBiH u večernjim satima uspjele vratiti dio izgubljenih položaja.[1695] U cilju bolje organizacije odbrane, naređeno je da se ponovo formira OG „Igman“, koja je bila ugašena formiranjem 6. korpusa, s ciljem da se objedini rukovođenje i komandovanje oružanim sastavima ARBiH na prostoru općina Ilidža i Trnovo.[1696]

Napadi VRS-a su puni intenzitet dobili 9. jula, kada su linije odbrane ARBiH na Delijašima probijene. Borbe su nastavljene na pravcu Delijaši – Bosanska međa – Rogoj.[1697] U toku 10. jula vođene su borbe na svim dijelovima trnovskog bojišta, a srpske snage su u napadima na ključnu tačku odbrane Trnova, prevoj Rogoj, upotrebljavale i borbene helikoptere.[1698] Odbrani Trnova su kao pomoć upućene manje kombinovane jedinice iz sastava OG „Igman“, ali su snage VRS-a 10. jula zauzele Delijaše. Istog dana u noćnim satima povukle su se posljednje jedinice s linije odbrane prevoja Rogoj, što je otvaralo put za ulazak srpskih snaga u Trnovo. Stvorena situacija značila je realnu opasnost

[1693] **AARBiH**, ŠVK - Pokretna grupa za komandovanje, Igman, 3. 7. 1993.

[1694] **AARBiH**, Komanda OG „Igman“, *Obavijest od Bibića*, Str.pov.br: 1/100-10, 6. 7. 1993.

[1695] **ICTY**, IKM GŠ VRS, *Informacija o toku borbenih dejstava „Lukavac 93“ i stanje morala*, Pov.broj: 02/2-397/3, 7. 7. 1993.

[1696] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Organizacione promjene, Naređenje*, Str.pov.broj: 14/75-63, 5. 7. 1993. U sastav OG „Igman“ ušli su iz 1. korpusa: OpŠO Ilidža s potčinjenim jedinicama i 4. mtbr, a iz sastava novoformiranog 6. korpusa: OpŠO Trnovo sa potčinjenim jedinicama, IDO „Crni labudovi“, sv „Silver Fox“, SOPN „Zulfikar“, 8. mtbr i 81. bbr. Za komandanta operativne grupe postavljen je Zaim Imamović.

[1697] **AARBiH**, Komanda OG „Igman“, *Vanredni izvještaj o b/d na Trnovu*, Str.pov. broj: 01/03-1573, 9. 7. 1993.

[1698] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-364-2, 10. 7. 1993.

da se dva fočanska bataljona 81. bbr, kao i Logistička baza IBOG na Grepku s oko 150 civila, nađu u okruženju. Borci i civili su se s Grepka u toku noći organizovano povukli, izvlačeći i najveći dio MTS-a, i do jutarnjih sati 11. jula izvukli se „u sela neposredno oko Trnova", a u prijepodnevnim satima prispjeli u rejone sela Dejčići i Dujmovići.[1699]

Srpske snage su 11. jula ušle u prazno Trnovo.[1700] Komanda 1. korpusa je 13. jula na Igmanu formirala IKM sa zadatkom da planira i organizuje borbena dejstva radi vraćanja izgubljenih objekata na području Trnova.[1701] Snage ARBiH uspostavile su liniju odbrane Orlica – Kukovi – Krvodoli – s. Trebečaj – s. Brutusi – Lisičija glava – Lučevik – Gradina – Ometala, ali su VRS-ove snage istog dana napale Godinjske Bare i Godinju, zauzele ih i zapalile.[1702] Narednog dana su jakim oklopno-mehanizovanim i pješadijskim snagama, uz snažnu artiljerijsku podršku, razbile tek uspostavljenu odbranu ARBiH i zauzele Dujmoviće, Dejčiće, Lediće, Ostojiće, nakon čega su produžili napad prema platou Proskoka.[1703]

Proskok je bio posljednji zemljišni objekat na pravcu napada VRS-a na kome je bilo moguće organizovati odbranu. Na njemu su u popodnevnim satima 14. jula jedinice ARBiH uspostavile liniju odbrane i zaustavile neprijateljsko napredovanje. Srpske snage su 15. jula, nakon artiljerijske pripreme, uz podršku tenkova, praga i oklopnih transportera izvršile napad u širem području Bjelašnice i Igmana, s težištem na pokušaju proboja odbrane ARBiH na Proskoku.[1704] Komandantu 6.

[1699] **AARBiH:** Komanda 1. korpusa, *Vanredni izvještaj*, Str.pov.broj:CV-5552, 11. 7. 1993; 82. bbr „Fočanska" - Komanda 2.bb, *Izvještaj o stanju morala u bataljonu*, Broj: 10-3/274, 13. 9. 1993.

[1700] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Vanredni izvještaj*, Str.pov.br: CV 5568, 12. 7. 1993.

[1701] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Formiranje IKM-a, Naređenje*, Str.pov.broj: 05/7-315, 13. 7. 1993.

[1702] **AARBiH**, Komanda OG „Igman", *Vanredni izvještaj br. 4*, Str.pov. broj: CV-272-07/93, 13. 7. 1993.

[1703] **AARBiH**, Komanda OG „Igman", *Vanredni izvještaj*, Str.pov.broj: CV-278-07/93, 14. 7. 1993.

[1704] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH - Pokretna grupa za komandovanje, *Izvještaj*, 15. 7. 1993.

korpusa naređeno je da zamrzne sva dejstva u svojoj zoni odgovornosti i sve slobodne snage ovog korpusa što prije prebaci na područje Igmana i Bjelašnice i uključi u borbena dejstva.[1705] Pojačavanje odbrane Igmana i Bjelašnice pokazalo se kao složen problem u uslovima izvođenja intenzivnih borbenih dejstava protiv snaga HVO-a u Hercegovini i srednjoj Bosni, dok je istovremeno pokretana ofanziva srpskih snaga u posavskom koridoru, o čemu će biti riječi na narednim stranicama ovog rada.

Na Proskoku su 17. jula cijeli dan i početkom noći vođene borbe prsa u prsa. Snage ARBiH u odbrani, po cijenu velikih vlastitih gubitaka, odbile su napade i nisu dozvolile dalji proboj VRS-a. Na hadžićkom pravcu srpske snage su relativno lahko zauzele Golo brdo, Obeljak i Stupnik. Pokušaj vraćanja izgubljenih položaja ARBiH nije uspio.[1706] U nastavku dejstava snage VRS-a obnovile su kombinovane artiljerijsko-tenkovsko-pješadijske napade na pravcu Proskoka, čija je odbrana uporno odolijevala, a dio snaga usmjerile prema Treskavici, kojom su uspjele ovladati i do 19. jula zaposjele širi rejon Ljute.[1707]

Glavni štab VRS je 23. jula izdao naređenje za pregrupisavanje i energično produženje napada glavnim snagama na Igmanu i Bjelašnici na pravcima s. Šabanci – Veliko polje – Malo polje i Žunovnica – Golo brdo – Trešnjevo brdo – Malo polje, a pomoćnim snagama na pravcu Vogošća – Žuč na unutrašnjoj strani prstena opsade Sarajeva.[1708]

Napadi srpskih snaga na platou Žuči početkom jula imali su za posljedicu ograničeno napredovanje. Višednevnim borbama snage ARBiH su vratile izgubljene položaje. U napadima VRS-a poduzetim 23. jula, s težištem na pravcu Golog brda na Žuči, odbrana je popustila i srpske snage su zauzele dio linije odbrane. U naredna tri dana vođene

[1705] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Komandi 6. Korpusa, Naređenje*, Str.pov.broj: 02/883-11, 15. 7. 1993.

[1706] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-375-1, 19. 7. 1993.

[1707] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-376, 19. 7. 1993.

[1708] **ICTY**, GŠVRS, *Borbeno naređenje za daljna dejstva Op. br. 1*, Str.pov.broj: 02/2-555, 23. 7. 1993.

su žestoke borbe. Odbrana Golog brda slomljena je 27. jula, a snage 1. korpusa uspjele su na drugoj strani ove kote uspostaviti odbranu i uvezati liniju.[1709]

Ova borbena dejstva na unutrašnjoj strani prstena opsade Sarajeva odvijala su se u vrijeme potpisivanja sporazuma o prekidu ofanzivnih borbenih dejstava na ratištu u Bosni i Hercegovini, koji je potpisan posredstvom UNPROFOR-a u funkciji stvaranja uslova za nastavak mirovnih pregovora u Ženevi, i trebao stupiti na snagu 25. jula u 10 sati.[1710] Ni na igmansko-bjelašničkom bojištu borbena dejstva nisu prestajala. U napadu izvedenom 29. jula srpske snage su probile linije odbrane na pravcu Puzim – Šljemena i zauzele objekat Mali Puzim. Jedinice AR-BiH su se povukle i s objekata Jabuka i Mlakva.[1711] Tog dana je u Ženevi ponovo dogovoren prekid vatre na svim linijama dodira na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine počevši od 30. jula u podne. Komandanti Rasim Delić, Ratko Mladić i Milivoj Petković su 30. jula na Sarajevskom aerodromu, na susretu koji je zakazao komandant UNPROFOR-a general Briquemont, utanačili uslove obustave neprijateljstava i izdali potrebna naređenja.[1712] Uprkos tome, srpska ofanziva je nastavljena.

U napadu izvedenom 30. jula jedinice VRS-a zaposjele su nebranjene Jabuku i Mlakvu, ovladale selom Rakitnica i do kraja dana zauzele sva sela na prostoru između Bjelašnice, Visočice i Treskavice.[1713] Narednog dana su produžile napad pravcem Rakitnica – Lukavac – Bjelašnica i zauzele objekte Hojta i Bijela lijeska, da bi 1. augusta zauzele objekat Šiljak i u popodnevnim satima izašle na vrh Bjelašnice.[1714]

O uslovljavanju nastavka pregovora u Ženevi od strane delegacije Republike Bosne i Hercegovine prekidom ofanzive na Sarajevo i

[1709] Šadinlija, ***Za Sarajevo***, 108-115.

[1710] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Prekid of. dejstava i artiljerijske vatre, Naređenje*, Str. pov.broj: 1/297-55, 24. 7. 1993.

[1711] **AARBiH**, Komanda „Igman“, *Borbeni izvještaj*, Broj: 03-26/9, 29. 7. 1993.

[1712] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Naređenje*, Broj: 1/360-1, 30. 7. 1993.

[1713] **AARBiH**, Komanda odbrane Igmana, *Dopuna borbenog izvještaja 30.7.1993. u 22,30 h*, Str.pov.broj: CV-471-07/93, 3. 7. 1993.

[1714] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Izvještaj*, Str.pov.broj: 05/6-391, 19. 7. 1993; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, 05/6-392, 19. 7. 1993; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, 05/6-393, 1. 8. 1993.

povlačenjem srpskih snaga s osvojenih pozicija na Igmanu i Bjelašnici, te o ultimatumu koje je dalo Vijeće NATO-saveza, bilo je riječi u prethodnom poglavlju. Krajem 1992. počele su prve aktivnosti na probijanju tunela ispod piste Sarajevskog aerodroma. Nakon definitivnog neuspjeha deblokade Sarajeva u okviru operacije „KOVERTA“ u martu su radovi intenzivirani. U ranim večernjim satima 30. jula 1993. probijen je ovaj tunel, poznat kao Objekat D-B, i kroz njegovu još neuređenu trasu prošle su prve jedinice iz grada upućene kao pojačanja odbrani Igmana.[1715] Ova pojačanja, zatim pojačanja pristigla iz srednje Bosne, kao i prethodno navedeni diplomatski i vojni pritisci rezultirali su stabilizacijom odbrane i zaustavljanjem srpske ofanzive. Snage VRS-a povukle su se s Igmana i Bješlašnice i svoje položaje predale UNPROFOR-u, koji je preuzeo obavezu nadziranja ove demilitarizovane zone, čime su ispunjeni uslovi za nastavak mirovnih pregovora.

Iako je do krajnjih granica ugrozila odbranu Sarajeva, te imala dalekosežne političke i diplomatske posljedice vezane za hronologiju mirovnih pregovora,[1716] ofanziva „LUKAVAC-93“ ipak nije postigla svoje krajnje vojničke ciljeve. Snage ARBiH su uspostavile odbranu Igmana na linijama Polom – Trešnjevo brdo – Lokve i Đurino brdo – Obješenjak – Stožije – Grlica, i tako odbranile putnu komunikaciju koja je preko Hrasnice i Igmana spajala Sarajevo s ostatkom slobodne teritorije.[1717]

Nakon okončanja velike ljetne ofanzive srpskih snaga, borbe oko Sarajeva privremeno su izgubile na intenzitetu. Predah je bio u najvećoj mjeri rezultat stvaranja prostora za formulisanje odgovora u odnosu na zahtjeve Owen-Stoltenbergovog plana, o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju. Dalje od Sarajeva, srpska strana je pratila i koristila razvoj bošnjačko-hrvatskog sukoba, te poticala izdajničku djelatnost

[1715] Mesud Šadinlija, „Izgradnja i značaj sarajevskog ratnog tunela“, **Korak** (Sarajevo), broj 30, godina XI, januar-mart 2013, 23-37.

[1716] Ratko Mladić je na zasjedanju Skupštine RS 27. augusta iznio mišljenje da su Srbi operacijom „LUKAVAC-93“ stvorili svoju državu RS. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 02.04.-24.10.1993*, 297.

[1717] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period od 09.08. do 15.08.1993. godine*, Str.pov.broj: 02/1594-451, 17. 8. 1993.

Fikreta Abdića u Krajini. Rukovodstvo Republike Bosne i Hercegovine i strukture ARBiH bilo je zauzeto i jednim i drugim i uz to pokušavalo srediti vlastite redove obračunom s kriminalnim i iz sistema rukovođenja i komandovanja otuđenim elementima, započetim u drugoj polovini oktobra.[1718]

Ishod izjašnjavanja o mirovnom planu, u kojem je bosanskohercegovačka strana tražila, kao uslov svog pristanka, vraćanje svih srpskom oružanom silom osvojenih teritorija, te septembarska akcija Hrvatske vojske u medačkom džepu, bili su znakovi da su moguće dalje komplikacije vojno-političke situacije i u Bosni i Hercegovini i u okruženju. Nakon što su združene snage ARBiH početkom novembra izvele uspješan boj, kojim je oslobođen Vareš i obezbijeđen siguran i funkcionalan spoj snaga 2. i 3. korpusa, te znatno poboljšane operativno-taktičke pozicije ARBiH na širem području Sarajeva, srpsko rukovodstvo je procijenilo da je ponovo došao trenutak za aktivnije djelovanje.

Srpski vojni vrh isplanirao je ofanzivna dejstva s ciljem skraćivanja linija fronta i oslobađanja snaga za koje je računao da će mu biti potrebne u slučaju spomenutih komplikacija, kao i za postizanje strateških ciljeva u Bosni i Hercegovini, kojima bi primorao njeno državno rukovodstvo da prihvati politička rješenja u okvirima aktuelnog plana zasnovanog na konceptu etničke podjele. Kao prioritetni, pred VRS postavljeni su zadaci: zauzimanje Sarajeva; definisanje granice na Neretvi i izlazak na obalu mora u sektorima Neum – Zaton i Cavtat – Prevlaka; definisanje „srpskih granica“ u slivu Une; proširenje posavskog koridora jugozapadno od Brčkog i čvršće povezivanje sa Srbijom.[1719] Navedeni zadaci, koji su pred VRS postavljeni u novembru, sadržani su i u zajedničkom planu upotrebe Vojske Jugoslavije, VRS-a i Srpske vojske Krajine, koji je u decembru 1993. usvojen pod kodnim

[1718] Radi se o akcijama operativno nazvanim „Trebević“, u toku kojih se vojna i civilna vlast obračunavala s kriminogenim i antidržavnim elementima u svojim redovima. Smail Čekić i drugi, ***Prvi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2017, str. 217-223.

[1719] **ICTY,** VK OSRS, *Direktiva za dalja dejstva op.broj 6*, Str.pov.broj 02/2-934, 11. 11. 1993.

imenom „DRINA“. Plan je predviđao dvije faze operacija, od kojih je prva bila izvršna odmah i za VRS je podrazumijevala ofanzivna dejstva s ciljem izvršenja prethodno navedenih zadataka na prostoru Bosne i Hercegovine. Druga faza imala je nastupiti u slučaju hrvatskog napada na RSK i podrazumijevala je, osim trenutnog upućivanja šest brigada VRS-a na teritorij Hrvatske, i angažovanje Vojske Jugoslavije u operacijama u Bosni i Hercegovini s krajnje radikalnim ciljevima potpune okupacije zemlje.[1720]

U funkciji postizanja postavljenih ciljeva, na olovsko-vareškom bojištu 20. novembra 1993. započeta su borbena dejstva pod kodnim nazivom “PANCIR-93”, sa težištem na prostoru južno od Olova.[1721] Odabrani su pravci napada Gradina – s. Musići, s. Zubeta – Vučiji kamen, s. Zubeta – Ponikve, s. Krivajevići – s. Bakići – Olovo. Planirane su jake snage i bilo je predviđeno angažovanje snaga HVO.[1722] Tokom intenzivnih napada, koji su gotovo svakodnevno ponavljani, angažovane srpske snage pothranjivane su svježim ljudstvom i materijalno-tehničkim sredstvima, ali odlučnih pomaka na bojištu nije bilo i odbrana snaga ARBiH je održavala svoje položaje.[1723]

Zbog izostanka početnih rezultata ofanzive, srpsko rukovodstvo je uoči nastavka mirovnih pregovora korigovalo svoje planove, s namjerom da se oni preciziraju, racionalizuju i da se ubrza njihova realizacija. Na području Goražda trebalo je zauzeti dominantne objekte na lijevoj obali Drine radi oslobađanja komunikacije prema Palama i Ustiprači te zauzeti dio grada na desnoj obali. Na području Olova trebalo je ovladati komunikacijom Vareš – Olovo – Han-Pijesak i presjeći vezu između

[1720] **ICTY**, GŠ VRS, *Izvod iz direktive za upotrebu VRS „DRINA“*, decembar 1993.

[1721] **ICTY**, VRS*, Analiza izvođenja borbenih dejstava u boju pod kodnim nazivom „PANCIR-93“*.

[1722] Bile su predviđene srpske snage s Ilidže i iz Vogošće, snage iz Goražda, lokalni Nišićki i Okruglički bataljon te snage srpskog MUP-a. Brojnost planiranih snaga HVO-a (vjerovatno snage HVO Vareš iz Daštanskog i HVO iz Kiseljaka) bila je 1.500 ljudi. Ukupne planirane snage za početak napada brojale su 4.230 ljudi, bez snaga 2. romanijske mtbr koja je bila nosilac zadatka. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 28.10.1993.-15.01.1994*, 31.

[1723] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period od 22. do 29.11.1993. godine*, 30. 11. 1993.

2. i 3. korpusa ARBiH. Na unutrašnjoj strani prstena opsade Sarajeva trebalo je zauzeti objekte Žuč i Mojmilo radi stvaranja što povoljnijih pozicija za pregovore o podjeli Sarajeva.[1724]

Na sastanku srpskog vojnog, političkog i policijskog rukovodstva održanom u Beogradu 13. decembra dogovoreni su ciljevi i redoslijed izvođenja vojne kampanje u Bosni i Hercegovini.[1725] Ponovo je ocijenjeno kao neophodno osvajanje dvaju ključnih objekata odbrane Sarajeva: Žuči i Mojmila, čime bi njegova odbrana bila faktički slomljena i protivnik bio primoran da pristane na podjelu grada. Planirana operacija u dolini Prače i prema Goraždu odgođena je za kasnije. Na samom sastanku obećana je pomoć iz rezervi Vojske Jugoslavije u vidu 30 tenkova T-34, izvjesnog broja topova i artiljerijske municije. Slobodan Milošević je obećao dati 500 tona dizel-goriva i 100 tona benzina iz državnih robnih rezervi.[1726] Osim materijalne pomoći operacijama, na sastanku je dogovoreno i učešće specijalnih jedinica: iz sastava MUP-a Srbije oko 300 ljudi, Državne bezbednosti Srbije oko 120 ljudi i Vojske Jugoslavije oko 200 ljudi.[1727]

[1724] Osim ovih zadataka pred VRS je postavljen i zadatak da zauzme lijevu obalu Bosne i grad Maglaj, čime bi komunikacija u dolini Bosne od Doboja do Zavidovića bila stavljena pod kontrolu VRS-a, a u cilju skraćivanja linije fronta trebala je razbiti i snage ARBiH na području Teočaka i Vitinice. **ICTY,** GŠ VRS, *Borbeno naređenje za izvođenje narednih b/d (dopuna Direktive broj 6)*, Str.pov.broj 02/2-1015, 12. 12. 1993.

[1725] Iz Srbije bili su prisutni: predsjednik Slobodan Milošević, načelnik Generalštaba general Momčilo Perišić i komandant Korpusa specijalnih jedinica VJ general Mile Mrkšić, iz MUP-a ministar Zoran Sokolović, šef DB-a Srbije Jovica Stanišić, policijski general Radovan Stojčić Badža, i drugi. Iz RS-a na sastanku su prisustvovali: Radovan Karadžić i Momčilo Krajišnik, generali Ratko Mladić, Manojlo Milovanović i drugi, te iz MUP-a Mićo Stanišić i Tomo Kovač. **ICTY,** *Bilježnica Ratka Mladića za period od 28.10.1993. do 15.1.1994,* 53.

[1726] Ibid., 53-57.

[1727] Na narednom sastanku u Beogradu, održanom 27. decembra 1993. godine, načelnik Generalštaba VJ Momčilo Perišić obavijestio je Ratka Mladića da su svi njegovi materijalni zahtjevi odobreni, te da mu je odobreno i osam aerosolnih aviobombi i jedan lanser za ispaljivanje ovih bombi velike razorne moći uz pomoć dograđenih raketnih motora. Mirha Dedić, „Za Karadžića i Miloševića Sarajevo je bilo prioritet i ključ rata“, Slobodna Bosna (Sarajevo), 4. 11. 2010, 22-27.

Ovi napadi na području Sarajeva, u sklopu operacije koja je dobila kodno ime „PANCIR-2“, izvođeni su tokom decembra težišno na rajlovačkom i vogošćanskom pravcu, s ovladavanjem rejonom Žuči kao glavnim ciljem.[1728] Aktivne su bile i druge linije na unutrašnjoj strani prstena opsade, kao i linija na Mojmilu koja je bila drugi postavljeni cilj. Vrhunac napada srpskih snaga desio se 27. decembra. Rano ujutro jedinica iz sastava 72. specijalne brigade Vojske Jugoslavije povela je dijelove vogošćanskih jedinica VRS-a u napad na Sjeničku kosu i Orahov brijeg.[1729] U ovom napadu srpski specijalci su doživjeli težak poraz i bili natjerani na povlačenje.[1730]

Krajem 1993. pripremane su organizacijsko-formacijske promjene u ARBiH u sklopu kojih je planirano da područje Visokog, Breze, Olova i Vareša ponovo uđe u zonu odgovornosti 1. korpusa. Ove aktivnosti vršene su u uslovima nastavka VRS-ove ofanzive vođene pod nazivom „PANCIR-93“. Napadi većeg intenziteta obnovljeni su 10. januara 1994. s izraženim težištem na području Olova. Do 14. januara snage VRS-a ovladale su selom Donje Kruševo. Nakon toga napadi su postali još intenzivniji. Jedinice 1. korpusa na ovom području najprije su stabilizovale odbranu, a zatim su 17. januara preduzele protivnapad, u kojem su povratile dio izgubljene linije u Kruševu. Snažne borbe na Olovu nastavljene su i narednih dana, dok su borbena dejstva nešto manjeg intenziteta vođena i na vareškom, brezansko-ilijaškom i visočkom bojištu.[1731]

[1728] **ICTY,** GŠ VRS, *Naređenje*, Pov.broj: 02/2-983, 30. 11. 1993; GŠ VRS - IKM Vogošća, *Komandantu DK*, 25. 12. 1993.

[1729] Sedamdeset druga specijalna brigada VJ, formirana 1992. godine, bila je dio Korpusa specijalnih jedinica i sastavljena od profesionalnih oficira, podoficira i vojnika po ugovoru. U vrijeme angažovanja u Vogošći, jedinica je bila stacionirana u kasarni VJ na Avali kod Beograda. Jedinicu je u Vogošću doveo komandant pukovnik Milorad Stupar. Pred početak napada na Orahov brijeg i Sjeničku kosu u Vogošći je iz sastava Korpusa specijalnih jedinica bila prisutna kombinovana jedinica brojnosti 320 ljudi. U napadu 27. decembra učestvovalo je 30. specijalaca iz 72. brigade. **ICTY**, Suđenje Momčilu Perišiću, IT-04-81-T, 15. mart 2010, Svjedok: Zlatko Danilović, Transkript, 11037-11039; *Bilježnica Ratka Mladića za period 28.10.1993.-15.01.1994*, 104.

[1730] Iza sebe su ostavili neizvučenih sedam mrtvih, od toga je njih šest pripadalo 72. specijalnoj brigadi VJ, među kojima su bila i dva oficira. Šadinlija, ***Za Sarajevo***, 138.

[1731] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 38.

Tokom ofanzivnih dejstava na olovskom-vareškom i sarajevskom bojištu srpske snage nisu postigle planirane rezultate.[1732] Zato su, po svom običaju, tokom januara i početkom februara 1994. sve češće artiljerijska dejstva s borbenih linija prenosile na područje grada Sarajeva. U jednom od tih dejstava, izvedenom 5. februara, artiljerijska granata pogodila je pijacu Markale i rezultirala stravičnim masakrom civila.[1733] Ova amplituda održavanja pritiska na Sarajevo, u kojoj su se vojni napadi smjenjivali s periodima teroriziranja civilnog stanovništva artiljerijskom i snajperskom vatrom, proizlazila je iz percepcije Sarajeva kao ključa rata i kao cilja čijim je zauzimanjem moguće okončati rat.[1734]

Nakon masakra koji je izazvao zgražanje svjetske javnosti, diplomatskih pritisaka i ultimatuma NATO-saveza za stavljanje teškog naoružanja pod kontrolu, s prijetnjom vazdušnim udarima, što je izloženo u prethodnom poglavlju, postignut je sporazum o primirju, povlačenju teške artiljerije i njenom stavljanju pod kontrolu UN-ovih snaga u krugu 20 kilometara od Marindvora, koji je stupio na snagu 10. februara.

[1732] Na sastanku užeg dijela GŠVRS-a njegov načelnik general Manojlo Milovanović objašnjavao je uzroke vojničkih neuspjeha svojih snaga pretpostavkom da je ARBiH uoči njihovog napada bila spremna za svoju ofanzivu, što nije bilo tačno. Uz ostalo primijetio je da samopouzdanje ARBiH potiče od vojnih uspjeha protiv HVO-a, da se „Muslimani" brzo organizuju i naoružavaju, da vrše čišćenje jedinica i koriste izbjeglice kao udarnu snagu, da imaju puno novca, da su lošiji u težoj tehnici, ali da su postali vrlo dobri borci na liniji sudara te da je moral na njihovoj strani. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 09.01.1994.-21.03.1994*, 43-44.

[1733] U februarskom masakru na Markalama ubijeno je 68, a ranjeno 163 civila. Zagovornici i danas živih imbecilnih teorija o namještanju masakra od strane „muslimanskih snaga" prešućuju da je meta srpske artiljerije dan ranije bila pijaca u naselju Dobrinja. Na njoj je 4. februara minobacačkim granatama ispaljenim iz Lukavice ubijeno 9 civila. Merisa Karović, „Zločini na Markalama", **Prilozi za proučavanje historije Sarajeva**, broj 6, Muzej Sarajeva, Sarajevo, 2008, 97-108.

[1734] **ICTY,** *Bilježnica Ratka Mladića za period od 09.01.1994. do 21.03.1994,* 76. Na sastanku sa starješinama VRS-a održanom u Vlasenici 29. januara 1994. Radovan Karadžić je tvrdio: „Najvažnija tačka je Sarajevo... Blokadom Sarajeva mi smo stvorili državu." Ovo je argumentovao ponavljanjem stava da je Sarajevo mozak bosanske države i da je Alija Izetbegović uspio povezati Sarajevo sa Zenicom, on ne bi ni s kim pregovarao. „Ako bi ga mogli uzeti, mi bi ih porazili i to bi bio kraj rata..." Karadžićeva izjava ujedno predstavlja potvrdu činjenice da bi snage VRS-a i jedinice koje su u svrhu pomoći stizale iz Srbije i Crne Gore bez ikakve sumnje vojno zauzele Sarajevo da su bile u stanju slomiti odbranu njegovih branilaca.

Mehanizam kontrole obezbijeđen je razmještanjem UN-ovih snaga na kontrolne tačke duž linije razdvajanja. Srpske snage nastojale su izbjeći vazdušne udare, a da pri tome izigraju ključne uslove sporazuma.[1735] U pozadini ove igre na temu stavljanja teškog oružja na području Sarajeva pod kontrolu, nastavili su s realizacijom svojih planova. Prema planu utanačenom i odobrenom u Beogradu, na redu je bilo Goražde. Pri tome nije bilo u pitanju samo etničko čišćenje preostalih slobodnih dijelova Podrinja, već i praktični razlozi skraćivanja linija i oslobađanja prijeko potrebnih snaga.[1736]

Napadna operacija VRS-a na zaštićenu zonu Goražda vođena je pod kodnim imenom „ZVIJEZDA-94“. Tokom ove operacije, koja je počela 29. marta, snage VRS-a zauzele su teritoriju i dominantne zemljišne objekte na desnoj obali rijeke Drine i ovladale rubnim goraždanskim naseljima, a na lijevoj obali ovladale najznačajnijim objektima kojima su uspostavile i obezbijedile kontrolu teritorije u dolini Prače i također ušle u rubna gradska naselja Goražda. Civilno stanovništvo, koje su u velikoj mjeri činili ljudi već izbjegli iz svojih domova širom istočne Bosne, iz zauzetih okolnih naselja slilo se u grad, koji je i sam tokom ofanzive trpio stravična razaranja. Staradao je veliki broj civila, a u pokušajima da zaustave napad poginuo je veliki broj boraca IBOG.[1737] O diplomatskim aktivnostima, neslavnim napadima NATO-ovih aviona na srpske snage oko Goražda i novom ultimatumu NATO-a, detalje smo izložili u prethodnom poglavlju. U njemu smo dali i naznake odnosa

[1735] **ICTY**, GŠ VRS, *Naređenje*, Str.pov.broj 03/4-114, 9. 2. 1994. Ovim aktom naređeno je SRK-u da hitno dovuku na položaje oko Sarajeva sva neispravna artiljerijska oruđa, koja su kasnije prikazali UN-u i stavili ih pod kontrolu. Ispravna su trebala biti maskirana i pripravna. Naređenjem je također predviđen napad na snage UNPROFOR-a u slučaju vazdušnih udara NATO-avijacije.

[1736] Na savjetovanju komandanata korpusa VRS-a, održanom u Vlasenici 29. januara 1994, Radovan Grubač istakao je da Goražde apsorbuje četvrtinu snaga Hercegovačkog korpusa, koje bi se mogle uputiti na gornju Neretvu i predložio da operacija osvajanja Goražda što prije bude isplanirana i izvršena. Komandant Drinskog korpusa Živanović je rekao da podrinjske enklave vežu za sebe šest njegovih brigada i da bi se daljim potiskivanjem ARBiH na ovom prostoru oslobodile barem tri srpske brigade. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 09.01.1994.-21.03.1994*, 59-60.

[1737] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 39; Bahto, ***Sa braniocima***, 199-209.

pojedinih aktera na najvišem nivou odlučivanja. Na operativnom i taktičkom nivou srpske trupe u napadu na Goražde imale su nedvosmislena naređenja. Ratko Mladić je svojim potčinjenim nakon prvog dejstva NATO-ovih aviona 10. aprila naredio: „Gurajte energično naprijed. Ne osvrćite se na ovo što se oko nas dešava. Turci moraju nestati sa ovih prostora.“[1738] Kao što je već rečeno, srpske snage su, opet djelimično, ispoštovale ultimatum NATO-a, i do 24. aprila se formalno povukle iz zone tri kilometra od centra grada i dozvolile ulazak UNPROFOR-a.

Komanda 1. korpusa ARBiH pokušala je naći adekvatne odgovore na napade na Goražde i preduzeti bilo kakve mjere za olakšanje položaja njegovih branilaca. U tom cilju isplanirana su i 10. aprila započeta borbena dejstva na olovsko-vareškom bojištu u okviru operacije „DŽEP-94“. Do 14. aprila snage 1. korpusa su liniju odbrane pomjerile na frontu širine 10 kilometara i napravile prodor u dubinu neprijatelja za jedan do četiri kilometra. Na toj teritoriji oslobođena su sela: Milovac, Stomorine, Poredak, Karačići i Sršljenci, a uspostavljena je i kontrola vatrom sela Blaze, Okruglica, Žalja, Rokoč, Medakovac, Brda, Žižci.[1739] Na drugoj strani zone odgovornosti Komanda 1. korpusa je, preko planina Bjelašnice i Treskavice i preko teritorije Trnova koju su kontrolisale snage VRS-a, najprije uputila nekoliko grupa dobrovoljaca prema Goraždu, s onoliko municije koliko su ljudi mogli ponijeti u rancima. Sve raspoložive snage s prostora Hrasnice, Igmana, Pazarića i Tarčina, uključujući dijelove jedinica izmještene iz Sarajeva, koncentrisane su na prostoru Bjelašnice između Dugog polja i sela Lukomir i 9. aprila pokrenute u pravcu Goražda. Pokret jedinica izveden je u krajnje teškim vremenskim uslovima, uz neprestanu mećavu i obilne snježne padavine, koje su na dan marša dostigle visinu preko jednog metra. Jedinice nisu bile opremljene i pripremljene za borbu u ekstremnim vremenskim uslovima na teškom planinskom terenu, pa je pokret zaustavljen.[1740]

[1738] **ICTY,** VRS, TG Višegrad - IKM Križevac, *Naređenje za dalja dejstva u operaciji „ZVIJEZDA-94“*, Str.pov.broj: 01-198/94, 12. 4. 1994.

[1739] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 11/9-107, 14. 4. 1994.

[1740] Šadinlija, ***Za Sarajevo***, 145-146.

Hercegovina i srednja Bosna

Nakon što se početkom aprila HVO vratio na pozicije jednostranog tumačenja i nasilnog provođenja nepravosnažnih dokumenata VOMP-a i odredio 15. april kao krajnji rok njihove implementacije, odnosi HVO-a i legalnih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine ponovo su zaoštreni. Do pucanja ih je dovela odluka donesena dan uoči isteka ultimatuma o promjeni režima kretanja teritorijom pod kontrolom HVO-a, kojom su zatvoreni putevi prema Hrvatskoj za Bošnjake i sve građane lojalne vlastima Republike Bosne i Hercegovine.[1741]

Nakon nekoliko dana borbi, 20. aprila je potpisan sporazum o prekidu vatre, koji se održao do početka maja. HVO je 8. maja blokirao pristup Mostaru, a u ranim jutarnjim satima 9. maja započeo napad na snage 4. korpusa ARBiH u samom gradu.[1742] Na području Konjica zabilježena je otvorena saradnja HVO i srpskih snaga u napadu na grad s tri strane, pri čemu su održavali međusobnu vezu i uzajamno navođenje artiljerije. Borbena dejstva su osim na području Mostara i Konjica vođena su i u rejonima Ostrošca, Jablanice, Grabovice i Drežnice, kao i u dolini rijeke Neretvice i na slobodnim teritorijama Prozora.[1743] Nakon sporazuma o primirju potpisanog u Međugorju 13. maja nastupilo je privremeno i nepotpuno smirivanje situacije na području Hercegovine, a na lokalnim nivoima vođeni su pregovori o razmjeni zarobljenih i normalizaciji odnosa.

Početkom juna HVO je ponovo radikalizovao svoj odnos prema bošnjačkom stanovništvu, pogotovu na područjima gdje su još uvijek djelovali legalni državni organi ili jedinice Armije RBiH, kao na području Stoca i Čapljine, gdje je došlo do masovnog hapšenja Bošnjaka, pripadnika ARBiH i civila. I Bošnjaci u redovima jedinica HVO stavljeni su pod posebnu prismotru i izvršena je njihova koncentracija

[1741] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 347.

[1742] **ICTY**: Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 1*, 29. maj 2013, 188-191.

[1743] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - Presjek situacije za period od 10.05.1993. do 16.05.1993. godine*, Str.pov.broj: 02/1594-343, 20. 5. 1993.

na ograničenim dijelovima zona odgovornosti jedinica i nije im bilo dozvoljeno da, kao do tada, lično naoružanje s borbenih položaja nose kućama. Vrlo komplikovana situacija vladala je na području Stoca, gdje su se i pored napada, pritisaka i hapšenja, dijelovi stolačke 42. brigade ARBiH uspjeli održati na pojedinim dijelovima općine.[1744]

Formiranjem 6. korpusa ARBiH početkom juna teritorija Jablanice, Konjica i Prozora, i jedinice s ovih prostora, ušli su u njegov sastav. Zona 4. korpusa svedena je na područje južno od Jablanice. U sastavu 4. korpusa ostale su jedinice s ovog područja: 41. Smtbr, kao okosnica korpusa, 42, 47. i 48. bbr, te preostali dijelovi korpusnih jedinica stacionirani u suženoj zoni odgovornosti. Na čelu korpusa ostao je Arif Pašalić.

Sredinom juna intenzivne borbe vođene su na području Jablanice. HVO je glavne snage usmjerio pravcem Bokševica – s. Kostajnica – s. Ostrožac s ciljem ovladavanja platoom Bokševice i otvaranja koridora Kostajnica – Prozor, dok su na području Konjica snage ARBiH ostvarile napredovanje između Trusine i Buturović polja.[1745] Snage 41. motorizovane brigade u Mostaru su 30. juna u iznenadnom napadu zauzele kasarnu Sjeverni logor i oslobodile prigradsko naselje Bijelo Polje. Time je stvorena mogućnost za komunikaciju Mostara s ostalim slobodnim teritorijama, iako teškim planinskim stazama preko Prenja, što je otvaralo realne izglede da se u nastavku borbenih dejstava ostvari fizički spoj sa snagama 6. korpusa u zahvatu putnih komunikacija dolinom Neretve.[1746]

Ta mogućnost prepoznata je kao najveća opasnost po pozicije HVO-a i njegova komanda je nastojala preduzeti sve što je bilo u njenoj moći da spriječi uvezivanje snaga ARBiH iz pravca Jablanice i Mostara.[1747]

[1744] Postrojba za posebne namjene HVO „Ludvig Pavlović“ je i 13. juna bila angažovana u akciji razoružavanja 1. bataljona ove brigade u rejonu Rotimlje. Praljak, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, 88.

[1745] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH - Obavještajna uprava, *Vanredna informacija - vojno-operativno stanje*, Str.pov.broj: 02/76-5-041, 22. 6. 1993; Praljak, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, 88.

[1746] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 356.

[1747] GS HVO, *Izvješće o napadaju MOS sjeverno od Mostara*, Broj: *02-2/1-01-1245/93,* 30. 6. 1993, http:// www.slobodanpraljak.com.

U tom smislu, kao izravna prijetnja označeni su svi preostali Bošnjaci Hercegovine, kako oni u jedinicama 4. korpusa ARBiH tako i Bošnjaci koji su još uvijek bili pripadnici jedinica HVO-a, ali i svi ostali koji su kao civili živjeli na teritoriji koju je HVO namjeravao osigurati kao ekskluzivni hrvatski etnički prostor.[1748]

U cilju eliminisanja mogućih posljedica napada snaga 4. korpusa ARBiH, koji je nazivao „snage MOS-a", načelnik GSHVO je 2. jula 1993. godine izdao zapovijed za borbena dejstva kojima je trebalo „zonu odgovornosti očistiti od snaga MOS-a". U cilju uspješnog izvršenja postavljenih zadataka komandantima jedinica su u zonama njihove odgovornosti date „sve ovlasti nad vojnim i civilnim organima".[1749] Snage HVO-a provele su masovnu i sistematsku kampanju razoružavanja i hapšenja vojno sposobnih muškaraca Bošnjaka u općini Stolac i Čapljina.[1750] Masovna hapšenja Bošnjaka, civila i pripadnika HVO-a, njihovo protjerivanje, zatvaranje u logore i pljačka imovine vršeni su tokom ljeta i na području Mostara.[1751] Masovno hapšenje vojno sposobnih Bošnjaka, bez obzira na njihov status i pripadnost oružanim snagama ili civilnim strukturama, u dokumentima HVO-a nazvano je „kontrola bivših i mogućih pripadnika Armije" i ocijenjeno je djelimično uspješnim, jer je procijenjeno da je ipak „znatan broj istih, vojno sposobnih ostao skriven na ovim prostorima". Ocijenjeno je da su moguća obavještajna i diverzantska djelovanja preostalih grupa Bošnjaka, njihovo povezivanje i organizovanje u cilju „proboja u

[1748] Tako je odmah 30. juna načelnik GSHVO general Milivoj Petković uputio zapovijed Operativnoj zoni Jugoistočna Hercegovina (OZ JIH) u kojoj je istoj naređeno: „U postrojbama gdje imate još uvijek bojovnika muslimanske nacionalnosti razoružati i izolirati. U mjestima sa muslimanskim življem u zoni odgovornosti sve sposobne muškarce izolovati, a žene i djecu ostavljati u kućama-stanovima." GS HVO, *Zapovjed*, Broj: 02-2/1-01-1244/93, 30. 6. 1993, http://www.slobodan-praljak.com.

[1749] GS HVO, *Zapovjed*, Broj: 02-2/1-*01-1259/93,* 2. 7. 1993. http:// www.slobodan-praljak.com.

[1750] **ICTY**: Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2 od 6*, 29. maj 2013, 517. Ovi ljudi su zatim zatočeni u zatvore u Dretelju, Gabeli, Ljubuškom i na Heliodromu.

[1751] HVO - Centar SIS-a Mostar, *Informacija o pojavama iseljavanja Muslimana u sektoru Rodoč - Jasenica*, Broj: 1-4-262/93, 14. 9. 1993.

pravcu postrojbi Armije sa šireg područja Blagaja“. Zato je predloženo da se nastavi „sa planskim djelovanjem stavljanja pod kontrolu bivših i mogućih pripadnika Armije“.[1752]

Ovim akcijama snaga HVO etnički je očišćeno područje Stoca i Čapljine, a bošnjačko stanovništvo ovog dijela Hercegovine i snage njegovog 4. korpusa bile su potisnute na slobodni dio mostarske općine, gdje su se, s velikim brojem civila iza sebe, našle na uskom prostoru u gotovo potpunoj blokadi, s jedinom vezom s ostalim slobodnim teritorijama preko teških planinskih staza planine Prenj. Činjeni su krajnji napori da se stabilizuje odbrana i organizuje život u tako teškim uslovima, kao i da se ovo stanje promijeni. U cilju da se prevaziđu ograničenja u rukovođenju i komandovanju, zbog nepovoljnog operativno-taktičkog položaja i otežane komunikacije, formirane su operativne grupe koje su objedinjavale snage na određenom području radi lakšeg komandovanja jedinicama 4. korpusa.[1753] Na savjetovanju komandanata ARBiH u Zenici, održanom 21. i 22. augusta, zaključeno je da je neophodno preduzeti borbena dejstva s ciljem stvaranja uslova za deblokadu snaga 4. korpusa i njihovog fizičkog spoja sa snagama 6. korpusa.[1754]

Krajem augusta snage HVO-a obnovile su ofanzivna dejstva na području Mostara. U ofanzivi su bile angažovane snage s područja Hercegovine i tri bataljona Hrvatske vojske sa 15 tenkova T-55, 10 VBR-ova, tri baterije haubica (18 oruđa), dvije baterije MB 120 mm. Ofanziva je

---

[1752] Prva brigada HVO „Knez Domagoj“, *Obavještajno izvješće*, Klasa: 833-05/93-03/18-1, Ur.broj: 1100-05-11-93-50, 3. 7. 1993. http:// www.slobodanpraljak.com. Zaista je HVO tokom jula bošnjačke civile - ženu, djecu i starije osobe protjerivao iz domova i zatvarao, a njihovu imovinu pljačkao. **ICTY**: Predmet IT-04-74-T (Tužilac protiv Jadranka Prlića i ostalih), *PRESUDA tom 2 od 6*, 29. maj 2013, 519-523.

[1753] To su bile operativne grupe: JUG-1 (na području Blagaja, komandant Esad Šejtanić), JUG-2 (na području Gnojnica i Kočina, komandant Šerif Špago), CENTAR (na području grada Mostara, komandant Semir Drljević Lovac), OG SJEVER (na području Bijelog Polja i Drežnice, komandant Miralem Jugo). Esad Šejtanić, ***Hercegovci na ognjenim vratima Bosne***, IC Štamparija, Mostar, 2005, 179-180.

[1754] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH*, Zaključci i zadaci sa savjetovanja straješina Glavnog štaba i komandanata korpusa, održanog u Zenici 21. i 22. avgusta 1993. godine*, Str.pov.broj: 1/297-230, 29. 8. 1993.

počela 24. augusta, kada je diverzantska jedinica iz sastava Hrvatske vojske ubačena u rejon Raštana, a manja diverzantska grupa u kasarnu Sjeverni logor. U naredna dva dana hrvatske snage uspjele su ovladati Raštanima i Hidroelektranom Mostar. Miniranjem zasuna na brani oslobođen je vodeni val koji je odnio improvizovane mostove preko Neretve i tako gotovo u potpunosti odsjekao snage 4. korpusa na dvije obale rijeke. Snage 4. korpusa ARBiH su 27. augusta vratile dio izgubljenih linija, ali je njihov položaj u Mostaru i dalje bio težak. Ni sjeverno od Mostara situacija se nije odvijala u korist snaga ARBiH, koje su u borbama u rejonu Drežnice izgubile dio svojih položaja.[1755]

Bilo je vrijeme da ARBiH preduzme mjere za olakšavanje položaja Mostara i njegovu deblokadu. S ciljem planiranja i rukovođenja izvođenjem operacije u Jablanici je uspostavljen IKM Štaba Vrhovne komande OSRBiH.[1756] Načelnik ŠVK Sefer Halilović izdao je Direktivu za odbrambeno-napadna dejstva "NERETVA-93", prema kojoj su glavne snage, jedinice iz sastava 6. korpusa i OG "Zapad" 3. korpusa, trebale iz više pravaca napasti i zauzeti Prozor i produžiti dejstva. Pomoćnim snagama trebalo je izvršiti napad na pravcu: s. Donja Grabovica – s. Vrdi – s. Goranci – Mostar, s ciljem da, u sadejstvu sa snagama na glavnom pravcu, razbiju neprijatelja i primoraju ga na "povlačenje što dublje u zapadnu Hercegovinu".[1757]

Ujutro 13. septembra počela su dejstva jedinice 6. korpusa na pravcu prema Crnom vrhu i Makljenu, te jedinica OG "Zapad" 3. korpusa, koje su napadale prema Vilića guvnu. Probijena je linija odbrane HVO na Crnom vrhu, ali su se u popodnevnim satima borci ARBiH povukli na početne položaje. Snage OG "Zapad" uspješno su započele borbena

[1755] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 23.08.-29.08.1993. godine, Str.pov.broj: 02/1594-465, 29. 8. 1993. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 359.

[1756] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, Str.pov.broj: 167-001-311, 20. 9. 1993; Šefko Hodžić: „Operacija *Neretva 93*", ***Otpečaćeni koverat***, DES, Sarajevo, 2000, 150.

[1757] *Direktiva za odbrambeno – napadna dejstva, "NERETVA-93"*, u: Fikret Muslimović, ***Lažovi i ubice***, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH, Sarajevo, 2013, str. 137 i dalje. Pomoćne snage u operaciji sačinjavale su jedinice "Zulfikar", Drežnički bataljon, dijelovi 44. bbr, te čete iz jedinica 1. korpusa: 9. mtbr, 10. bbr i 2. smtb.

dejstva i kroz nekoliko dana ovladale s nekoliko značajnih objekata.[1758] Napad snaga ARBiH prema Mostaru započeo je iz pravca Drežnice 14. septembra u širem rejonu Vrda. Snage ARBiH ovladale su kotom Golubić i deblokirale Drežnicu, koju su pripadnici HVO-a držali u blokadi.[1759]

I HVO je tokom prve polovine septembra 1993. godine planirao napad s ciljem zauzimanja cijele desne obale Neretve u gradu Mostaru.[1760] Napad na području Mostara planiran je pod kodnim imenom „MIRO-93". Počeo je 17. septembra i podržavala ga je cjelokupna artiljerija kojom je HVO raspolagao na području Mostara, tenkovi i druga sredstva, ali linija odbrane ARBiH nije pomaknuta.[1761]

Snage ARBiH su se, uz odbijanje napada HVO-a, spremale da počnu napadna dejstva čim snage koje su napadale iz pravca Jablanice ostvare proboj. Planiran je napad na užem gradskom području i ovladavanje pravcima HE Mostar – Raštani – Orlac, Šemovac – Pothum, objektom Hum i pravcem Donja Mahala – Stotina – Rodoč. Računalo se da bi snage 4. korpusa razbijanjem neprijatelja na ovim pravcima stvorile uslove za definitivno oslobođenje grada.[1762] Velika pažnja posvećena je iznalaženju načina da se spriječi dovođenje rezervi HVO i neutralisanju njegove artiljerije u rejonima Brkanovo brdo, Čule, Hodbina, Đubrani, Jasoč i iz same gradske jezgre.[1763]

Nakon početnih pomaka naprijed, snage ARBiH sa sjevera nekoliko su dana napadale rejon Vrdi bez uspjeha, da bi 19. septembra ostvarile

---

[1758] Hodžić, „Operacija *Neretva 93*", 191 i 206.

[1759] GS HVO HR H-B - IZM Čitluk, *Izvješće o događajima u rejonu Vrdi-Mostar od 16. rujna do sada*, Ur.broj: 02-2/1-2590/93, 21. 9. 1993. http://www.slobodanpraljak.com.

[1760] OZ JIH, *Zapovjed*, Dj.broj: 03-0597-1, 03.09.1993. http://www.slobodanpraljak.com.

[1761] Poginulo je sedam pripadnika HVO-a, a 43 teže i lakše ranjeno. HVO - Centar SIS-a Mostar, *Informacija „A", Ofanzivno djelovanje snaga HVO 17.09.1993. god u sektoru...*, Broj: 1-4-304/93, 22. 9. 1993.

[1762] Komanda OG „CENTAR", *Zapovjest za napad*, Op.br: 02-174-15, 15. 9. 1993.

[1763] U tom cilju je sa srpskim snaga dogovoreno i plaćeno angažovanje jedne haubice 122 mm s kompletnom posadom i 200 projektila, koja je dovezena na položaje ARBiH u rejonu planine Rošci, odakle je davala podršku snagama u napadu. Šejtanić, 181-182.

proboj linija HVO-a i zauzele važan objekat - brdo Medved i nekoliko drugih značajnih tačaka.[1764] Iako su svi ovi objekti do kraja dana izgubljeni, Komanda 4. korpusa je procijenila da je to očekivani trenutak i pokrenula svoje snage u Mostaru u napad 20. septembra u ranim jutarnjim satima. Početni rezultati bili su jako dobri. Snage 4. korpusa ovladale su naseljem Raštani, dijelom linije odbrane HVO na brdu Hum i dijelom naselja Čekrk i Stotina, a pomak je ostvaren i na linijama u centru grada.[1765] Ove pomake nije bilo moguće održati, pa su u žestokim borbama vođenim 20. i 21. septembra, snage ARBiH iz Mostara uglavnom vraćene na polazne položaje.[1766]

Napredovanje snaga ARBiH u Mostaru pogotovu nije bilo moguće održati s obzirom na činjenicu da su nakon gubitka položaja zauzetih na sjevernom pravcu tokom 19. septembra, rukovodeći tim ŠVK i jedinice ARBiH iz Sarajeva istog dana napustili zonu 4. korpusa i vratili se za Sarajevo.[1767] To je bio kraj prve faze operacije „NERETVA-93".[1768] Pokušaj njenog oživljavanja na pravcu prema Mostaru izvršen početkom oktobra nije uspio i ona je do 5. oktobra definitivno obustavljena.[1769]

Na prostoru srednje Bosne snage HVO-a su sredinom maja, nakon privremenog smirivanja, ponovo počele sa starom praksom provokacija vatrom, blokade puteva, izazivanja incidentnih situacija, hapšenja pripadnika ARBiH i civila, oduzimanja vozila i roba, sve do povremenih

---

[1764] GS HVO HR H-B - IZM Čitluk, *Izvješće o događajima u rejonu Vrdi-Mostar od 16. rujna do sada*, Ur.broj: 02-2/1-2590/93, 21. 9. 1993. http://www.slobodanpraljak.com.

[1765] Ibid.

[1766] OZ JIH, *Izvješće u 19,00 sati*, Dj.broj: 03-0635/93, 21. 9. 1993. http://www.slobodanpraljak.com.

[1767] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, Str.pov.broj: 167-001-311, 20. 9. 1993; 2. smtb, *Izvještaj sa terena u periodu od 06. 09.- 21. 09. 1993.*, Str.pov.broj: 01-1065/93, 23. 9. 1993.

[1768] Tokom ove faze operacije, preduzete sa časnim ciljem spašavanja bošnjačkog stanovništva Mostara, desili su se i događaji koji ne spadaju na spisak časnih djela Armije RBiH. U selima Grabovici i Uzdolu počinjeni su ratni zločini nad zarobljenim pripadnicima HVO i hrvatskim civilima.

[1769] Hodžić, „Operacija *Neretva 93*", 235.

ozbiljnijih pješadijskih i artiljerijskih napada.[1770] Takvo stanje potrajalo je do početka juna, a zatim su sukobi eskalirali.

Travnik je u planovima i koncepcijama Herceg-Bosne bio najvažniji grad na području srednje Bosne. Uspjeh te koncepcije zavisio je od ovladavanja Travnikom i njegovog povezivanja s okolnim mjestima pod hrvatskom kontrolom. Snage HVO-a su 3. juna artiljerijskom vatrom tukle po naseljima i položajima ARBiH oko Travnika, a nekoliko projektila palo je i na gradsko područje. Nakon toga su napale naselje Slimena, koje je predstavljalo jedini dio naseljen Bošnjacima na pravcu prema Novom Travniku.[1771] Narednog dana počele su žestoke borbe na pravcu Vakuf – Slimena.[1772] HVO je u gradu Travniku pretrpio brz poraz, a snage ARBiH izvršile su spajanje sa snagama u Slimenima, te s odsječenim snagama ARBiH pozicioniranim na linijama odbrane prema VRS-u u Turbetu. Snage HVO-a povukle su se iz naselja na desnoj obali Lašve i iz grada, povlačeći za sobom i civilno stanovništvo.[1773] Do 11. juna ARBiH je ovladala većim dijelom općine i vođene su borbe za objekte Gostunj i Putičevo. U naseljenim mjestima borbe su prestale i uvođene su mjere normalizacije života. U napuštenim selima postavljene su straže i kontrolni punktovi na cestama.[1774] Nakon oslobađanja Travnika, koordiniranom akcijom snaga ARBiH iz pravca Travnika i Zenice, oslobođena je biljanska dolina i preko prevoja Ovnak obezbijeđena komunikacija Travnika i Zenice, a snage HVO-a potisnute prema Novoj Bili i Vitezu.[1775] Nakon poraza u Travniku, HVO je 15. juna napustio položaje na značajnim objektima Kamenjaš i Mravinjac,

[1770] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - Presjek situacije za period od 10.05.1993. do 16.05.1993. godine*, Str.pov.broj: 02/1594-343, 20. 5. 1993.

[1771] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-495, 3. 6. 1993; ***Treći korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine (1992. - 1995.)*** (dalje: ***Treći korpus***), (ur. dr. Džemal Najetović), Savez RVI ZDK, Zenica, 2014, 214.

[1772] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-496, 4. 6. 1993.

[1773] ***Treći korpus***, 214.

[1774] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-506, 11. 6. 1993.

[1775] ***Treći korpus***, 215.

u širem rejonu prevoja Komar, na liniji odbrane prema VRS-u i izvukao se prema Novom Travniku, što je omogućilo srpskim snagama da preko Mravinjca napadne Bijelo Bučje i zauzme dio linije odbrane ARBiH.[1776] Narednog dana ARBiH je odbacila srpske snage od sela Bijelo Bučje i ovladala objektima Mravinjac i Kamenjaš.[1777]

U noći 12/13. juna snage HVO Novi Travnik pokušale su zauzeti namjensku industriju „Bratstvo" i započele širi napad na području ove općine.[1778] Do 15. juna snage ARBiH su izvršile potpuno obezbjeđenje namjenske industrije od dejstva HVO-a zatvaranjem svih komunikacija koje vode ka tvornici, ovladale rejonom sela Stipići, te prostorom sela Margetići, Zenepići, Hadžići i Pobrđani u zahvatu komunikacije Novi Travnik – Bugojno.[1779] Do 3. jula snage OG „Bosanska krajina" iz sastava 3. korpusa ARBiH ovladale su objektom Sebešić, s kojeg je u rejonu Peluke HVO kontrolisao putnu komunikaciju prema Gornjem Vakufu.[1780]

Pozicija Kaknja, zbog kontrole komunikacije prema Zenici i Travniku s jedne strane, kao i dragocjenih komunikacija prema Varešu i Zavidovićima s druge strane, učinila je nužnim brz rasplet sukoba na teritoriji ove općine. Borbe su počele 1. juna u rejonu Liješnice na granici općina Vareš i Kakanj.[1781] U borbama vođenim na području općine Kakanj glavne snage HVO-a su do 9. juna bile koncentrisane na pravcu Stari Haljinići – Kraljeva Sutjeska – Teševo.[1782] HVO je 11. juna artiljerijom i pješadijom napao bošnjačka sela Ričicu i Živalje, koje je držao u okruženju i zapalio dio stambenih objekata. I bošnjačko selo Bare je zapaljeno, a u selu Poljana HVO je civilno stanovništvo uzeo kao taoce.

[1776] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-515, 15. 6. 1993.

[1777] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 14.-20.06.1993. god., Str.pov.broj: 02/1594-412, 22. 6. 1993.

[1778] Ibid., 216.

[1779] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-515, 15. 6. 1993.

[1780] ***Treći korpus***, 227.

[1781] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-493, 1. 6. 1993.

[1782] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31- , 9. 6. 1993.

U večernjim satima HVO je prvi put artiljerijom gađao gradsko područje Kaknja, u kojem do tada nije bilo borbenih dejstava. Nakon toga uslijedila je akcija ARBiH tokom koje se jedan broj bojovnika predao, a jedan broj je zarobljen. Pod svoju kontrolu ARBiH je stavila cijeli grad i 60% teritorije općine.[1783] U nastavku borbenih dejstava inicijativu su imale snage ARBiH i 13. juna preduzele ofanzivna dejstva, zauzevši mjesta Juke, Srijetež i Bjelavići. Presječena je komunikacija Kraljeva Sutjeska – Nažbilj, a dalje prema Mehoriću i Ponijerima stavljena u blokadu. Snage HVO-a su u popodnevnim satima digle u zrak objekat gradskog vodovoda.[1784] Ofanzivom u kojoj su ključnu ulogu odigrale snage 7. muslimanske brigade, uz podršku kakanjskih jedinica, u potpunosti su razbijene snage HVO-a i stavljena pod kontrolu cijela općina Kakanj. Glavnina snaga HVO-a i većina hrvatskih civila povukla se u pravcu Vareša. Snage HVO-a koje su ostale u okruženju u Ćatićima su se nakon toga predale.[1785]

Nakon višednevne napetosti, HVO je 24. juna u jutarnjim satima počeo granatirati Žepče, uz poziv komandantu 319. bbr da se jedinice ARBiH predaju, što je pratila i prijetnja da će se HVO povući s položaja na Hatkinim njivama na novošeherskom bojištu i otvoriti put srpskim snagama na tom dijelu bojišta. U Žepču su počele ulične borbe. Komanda 3. korpusa je 25. juna na pravac prema Žepču uputila pojačanja.[1786] Do 28. juna snage 3. korpusa iz sastava OG „Bosna“ iz Zavidovića su u napadnim dejstvima pomakle linije prema Žepču i ostvarile fizički kontakt s dijelovima snaga ARBiH iz Žepča na desnoj obali Bosne. U popodnevnim satima je na lijevoj obali izvršen i obuhvatni napad pravcem sjeverno od Papratnice prema Žepču.[1787] U samom Žepču jedinice ARBiH nisu uspjele održati položaje, pa se 29.

[1783] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-506, 11. 6. 1993.

[1784] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-511, 13. 6. 1993.

[1785] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-512, 14. 6. 1993.

[1786] ***Treći korpus***, 218.

[1787] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-550, 28. 6. 1993.

juna dio njenih snaga, dio bošnjačkog stanovništva i civilne policije povukao na desnu obalu Bosne.[1788] U noći 29/30. juna srpske snage iz pravca Ozrena su preko pontonskog mosta montiranog između Bočinje, mjesta pod srpskom kontrolom, i Globarice, mjesta pod kontrolom HVO-a, na rijeci Bosni prebacili oklopno-mehanizovanu kolonu u kojoj je bilo 7 tenkova i 11 oklopnih transportera i zajedničkim snagama s HVO napale grad. Počeli su pregovori u kojima je od komandanta 319. bbr tražena bezuslovna predaja snaga ARBiH u gradu na lijevoj obali Bosne. Na desnoj obali, u naselju Prijeko, snage 319. i pojačanja iz Zenice zadržale su svoje položaje, kao i u ostatku teritorije općine koju je držala ARBiH. Komanda 319. bbr odlučila se na predaju i pozvala jedinice u gradu da to učine. Dio snaga odbio je poziv i uspio se probiti iz grada.[1789] Stvari su se na ovom dijelu bojišta dodatno pogoršale po Armiju RBiH padom Novog Šehera u ruke HVO-a. Snage 201. maglajske brigade prihvatile su dio izbjeglog bošnjačkog stanovništva koje se iz tog pravca povlačilo prema Maglaju i Tešnju. Padom Žepča izgubljeno je oko 90 kvadratnih kilometara slobodne teritorije i zbog presijecanja komunikacija u okruženju su se našle snage OG-7 „Jug" i slobodne teritorije Tešnja, Maglaja, Teslića i Doboja.[1790] Snage ARBiH na desnoj obali Bosne u žepačkom naselju Prijeko uspjele su se održati do 16. septembra, kada su se pod snažnim tenkovsko-pješadijskim napadima iz pravca Orahovice povukle iz naselja i uspostavile liniju na brdu iznad njega.[1791]

Na području Fojnice 1. juna je došlo do sukoba manjih jedinica ARBiH i HVO-a u rejonu Dugog brda, a zatim je HVO izvršio napad u zahvatu komunikacije Fojnica – Dusina, kojom prilikom su u selu Lužine ubijena dva bošnjačka civila i jedan pripadnik ARBiH, dio jedinice

[1788] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-554, 29. 6. 1993.

[1789] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-558, 30. 6. 1993; ***Treći korpus***, 218.

[1790] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 355-356; **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza b/d*, Str.pov.broj: 02/1594-496, 20. 9. 1993.

[1791] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-704, 16. 9. 1993.

ARBiH iz sela se izvukao, a dio je razoružan.[1792] Snage HVO-a posjele su objekte bitne za kontrolu ove putne komunikacije.[1793] Artiljerijsku podršku napadu snage HVO-a imale su sa svojih položaja u kreševskim selima. U nastavku borbenih dejstava slabe snage ARBiH na području Kreševa su do 2. juna gotovo u potpunosti potisnute s područja općine.[1794]

Na području Kiseljaka HVO je 1. juna napao selo Gomionicu i jedan dio sela zapalio.[1795] Pritisak na bošnjačko stanovništvo i dijelove ARBiH nastavljen je tokom mjeseca, uz sve otvoreniju i širu saradnju sa srpskim snagama. Na selo Tulica je 13. juna najprije izvršen artiljerijski napad srpske vojske, na koje je ispaljeno oko 150 granata različitog kalibra, da bi zatim ušle snage HVO-a, opljačkale ga i zapalile, a civile zatočile u kasarnu u Kiseljaku.[1796] Kiseljački HVO je istog dana dao ultimatum jednoj četi ARBiH iz sastava OpŠO Kiseljak u selu Grahovci da preda naoružanje ili će u protivnom HVO prepustiti VRS-u važne zemljišne objekte Kokošku i Vrljike.[1797] Ovim bi se u teškoj poziciji našla ne samo odbrana Grahovaca već i odbrana Zabrđa i Bukovice, a zatim i preostalih slobodnih teritorija općine Hadžići. Snage Armije RBiH u Grahovcima nisu pristale na ultimatum, pa su napadi na ovo

---

[1792] **AARBiH**, Komanda OG Igman, *Obavijest*, Str.pov.broj: 01-1114/93, 1. 6. 1993; Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-494, 2. 6. 1993.

[1793] **GS HVO/VOS**, *Dnevno obavještajno izvješće*, br. 275/93, 2. 6. 1993, http://www.slobodanpraljak.com.

[1794] **AARBiH**, OG Igman – IKM Bradina, *Borbeni izvještaj za dan 02.06.1993.*, Str. pov.broj 01/11-38, 2. 6. 1993. Ostaci ovih snaga dobili su naređenje da njihovi dijelovi prispjeli u Dusinu budu pretpočinjeni tamošnjoj četi iz sastava OpŠO Fojnica, a preostale snage na rubnom području općine Kreševo prema Tarčinu da se pretpočine Komandi 9. bbr. O sudbini bošnjačkog stanovništva Kreševa tokom junskih borbi ponešto u: Mesud Šadinlija, "SUDIJE ILI HISTORIČARI? O značaju proučavanja vojne historije na primjeru jedne presude Suda Bosne i Hercegovine", **Prilozi**, broj 40, Sarajevo, 2011, 195-210.

[1795] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-493, 1. 6. 1993.

[1796] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-511, 13. 6. 1993.

[1797] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj 02/31-511, 13. 6. 1993.

selo započeli 13. i nastavljeni 14. juna, pri čemu je HVO napadao pješadijom, a artiljerijsku podršku koordiniranom vatrom davala artiljerija HVO-a s položaja na Čubrenu i artiljerija VRS-a iz sela Buhotina.[1798] Napadi HVO-a, podržani artiljerijom VRS-a, dali su rezultate, pa su se branioci Grahovaca 15. juna povukli iz sela, u koje su ušle snage HVO-a i do temelja ga spalile. Borci čete iz Grahovaca, povlačeći se prema položajima visočke 302. mtbr, zaposjeli su spomenuti objekat Kokoška.[1799] Nakon zauzimanja i spaljivanja Grahovaca, ali i gubitka Kokoške, HVO je nastavio s ofanzivnim dejstvima na istom pravcu. Artiljerija VRS-a iz Rakovice 16. juna je velikim brojem granata gađala Bukovicu i Tarčin, dok je istovremeno artiljerija HVO-a granatirala selo Botunja u općini Kreševo.[1800] Zajednički napadi HVO-a i VRS-a nastavljeni su 17. juna. Artiljerija VRS-a je pod jakom vatrom držala Košćan, Bukovicu i Zabrđe, dok su snage HVO-a pješadijskim napadom ponovo osvojile objekat Kokoška. Nakon ovog napada uslijedio je kontranapad snaga ARBiH izvršen na pravcima Praje – Križ – Deževice i Pirin – Kažanj – Dugi do – punkt Blinje.[1801] Snage HVO-a Kiseljak su 18. juna izvršile napad prema Bilalovcu, u pokušaju da spoje svoje snage sa snagama u Busovači.[1802] Zatim je 2. jula u popodnevnim satima uslijedio opći napad HVO-a na Fojnicu. Napad je podržavan vatrom haubica kalibra 105 i 122 milimetara i iz protivavionskih oruđa. Snage OpŠO Fojnica spremno su dočekale napad i u borbama vođenim do 12. jula u potpunosti oslobodile Fojnicu.[1803]

[1798] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj 02/31-512, 14. 6. 1993.

[1799] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj 02/31-515, 15. 6. 1993.

[1800] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj 05-6-338-2, 16. 6. 1993.

[1801] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-519, 17. 6. 1993; GS HVO/VOS, *Dnevno obavještajno izvješće*, br. 291/93, 18.06.1993., http://www.slobodanpraljak.com.

[1802] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-523, 18. 6. 1993.

[1803] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-564, 2. 7. 1993; R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 358.

Sukobi u okruženju, naravno, nisu bili bez posljedica po stanje odnosa HVO-a i ARBiH u Bugojnu. Brojni incidenti i stalna napetost prethodili su napadu HVO-a koji je 17. jula počeo hapšenjem pripadnika ARBiH i civila na punktovima Ristovi i Vrbanja te otvaranjem pješadijske i artiljerijske vatre po gradu. ARBiH i mještani Bošnjaci odgovorili su postavljanjem kontrapunktova i hapšenjem pripadnika HVO-a.[1804] Intenzivne borbe vođene su 19. jula na području grada i naseljima iz pravca Donjeg Vakufa. Snage HVO-a povukle su se s borbenih linija prema VRS-u u rejonu Mala Šuljaga, Crveni glibovi i iznad sela Poriče. Snage OG „Zapad" 3. korpusa ARBiH posjele su napuštene linije, na šta su srpske snage odgovorile granatiranjem Prusca iz pravca Kupresa.[1805] Do 22. jula snage ARBiH ovladale su cijelim gradom osim nekoliko izolovanih lokacija na kojima su snage HVO-a stavljene u potpunu blokadu. I sela u okolini uglavnom su već bila blokirana snagama ARBiH. Snage HVO-a su artiljerijom tukle po gradu i naseljima.[1806] Snage ARBiH u Bugojnu su 23. jula zarobile preostali dio bojne HVO-a koja se branila u krugu preduzeća „Špedicija", čime su ovladale s 95% gradskog područja. Nastavljen je napad na snage HVO-a u rejonu s. Paruzović – Jasika i s. Humac.[1807] Posljednja otporna tačka HVO-a u Bugojnu zauzeta je 26. jula.[1808] Preostali dijelovi njegovih jedinica povukli su se iz Bugojna preko položaja VRS-a prema Kupresu i Tomislav-Gradu.[1809]

[1804] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Dopuna redovnog borbenog izvještaja*, Str.pov. broj: 02/31-590-1, 19. 7. 1993.

[1805] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-591, 19. 7. 1993.

[1806] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-599-1, 22. 7. 1993.

[1807] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Vanredni operativni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-561-1, 24. 7. 1993.

[1808] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Vanredni operativni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-602-1, 26. 7. 1993.

[1809] Praljak, ***Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina - Zborno područje Tomislavgrad***, 55. Prilikom oslobađanja Bugojna jedinice ARBiH zarobile su jedan tenk T-55, jednu haubicu 105 mm, pet topova ZIS 76 mm, više minobacača raznih kalibara, 16.000 artiljerijskih projektila raznih vrsta, te oko 4.000 uniformi. Zarobljeno je oko 300 bojovnika HVO-a. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 357.

Krajem juna intenzivirani su i napadi HVO-a na Gornji Vakuf. Do 26. juna njegove postrojbe zauzele su selo Kute i nakon toga ga zapalile, kao i dio kuća u selima Jagnjid i Gaj.[1810] Do 29. juna stavili su pod svoju kontrolu jugoistočni dio sela Voljica i selo Gaj, te držali pod vatrom komunikaciju od Voljica do Jagnjida, čime su sprečavali dotur pomoći snagama ARBiH.[1811] Do polovine jula HVO je stavio grad Gornji Vakuf u potpunu blokadu i otpočeo s borbama na cijeloj općini. Na dan incidenata koji su prethodili sukobu u Bugojnu, 16. jula, Gornji Vakuf se našao pod minobacačkom vatrom HVO-a.[1812] Vođene su neprekidne borbe, grad je zajedno s prigradskim naseljima bio pod stalnom artiljerijskom vatrom, a gradske ulice pod vatrom snajpera.[1813] Na širem području općine HV i HVO su 26. juli napali položaj ARBiH na Raduši i zauzeli rejon Oglavak između Raduškog kamena i Planinice.[1814] Snage ARBiH s područja Bugojna i Gornjeg Vakufa odgovorile su 29. jula napadom u širem rejonu selo Gračanica – Rudnik lignita – Rosulje i pod svoju kontrolu stavile sela Donji Grabovci i Jablanje, te komunikacijski uvezali Gornji Vakuf s Bugojnom.[1815] Zatim su 31. jula i 1. augusta izvršile deblokadu Gornjeg Vakufa i iz pravca Novog Travnika i zauzele Zvizde, Batušu, Krupu i Bistricu.[1816] Zbog ovih gubitaka HVO i HV su na područje Gornjeg Vakufa doveli dodatne snage s područja Hercegovine i Hrvatske, i uz podršku šest-sedam tenkova T-55, dva VBR-a 128/32, četiri haubice 122 mm i dva oklopna transportera 4. augusta obnovili napade.[1817] U narednim danima vođene su intenzivne borbe

---

[1810] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-547, 26. 6. 1993.

[1811] Praljak, ***Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina - Zborno područje Tomislavgrad***, 54.

[1812] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-585, 16. 7. 1993.

[1813] ***Treći korpus***, 223.

[1814] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Vanredni operativni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-602-1, 26. 7. 1993.

[1815] Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 190.

[1816] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Dopuna redovnog borbenog izvještaja*, Str.pov. broj: 02/31-616, 3. 8. 1993.

[1817] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-622, 6. 8. 1993.

za svaku kuću u Gornjem Vakufu i prigradskim naseljima.[1818] Napadi su obnavljani do kraja augusta, a početkom septembra jedinice HVO-a podržane s tri tenka i oklopnim transporterom izvele su napad u rejonu Stublice (Mačkovac) i nakon višesatne borbe zauzele ovaj objekat.[1819] HVO je u Prozor do 20. septembra dovezao još osam tenkova, pojačavajući snage koje je imao namjeru uvesti u borbu na gornjovakufskom bojištu.[1820] Ovi napadi su tokom oktobra i novembra dobili maksimalan intenzitet.

Jedna od tačaka najžešćih borbi između ARBiH i HVO u srednjoj Bosni bilo je područje Viteza, kako u prvim fazama ovog sukoba tako i u fazi otvorenog rata. Tokom juna, u vrijeme velikih borbi u Travniku, HVO je napadao i intenzivno granatirao područje Viteza, posebno područje Kruščice i Vranjske.[1821] Napadom izvedenim 2. jula probijene su linije odbrane u rejonu Sivrinog Sela. S druge strane, snage 325. bbr ARBiH iz Viteza nastojale su zatvoriti pravac iz naselja Privila prema Sebešiću, kojim su, kako je već rečeno, bile ovladale snage OG „Bosanska krajina".[1822] Napadi HVO-a su nastavljeni i 11. jula je izvršen opći napad na Kruščicu. Artiljerijskom vatrom HVO je tukao po Sivrinom Selu i Starom Vitezu. Snage ARBiH izvodile su napad na pravcu Zabrđa, ali su se zbog napada HVO-a morale povući uz pretrpljene gubitke.[1823] Sedmicu kasnije, 18. jula, HVO je izvršio koncentraciju snaga i opći napad na Stari Vitez. Uspjeli su ovladati dijelom prve linije odbrane snaga ARBiH, nakon čega je počela borba za svaku kuću u kojoj su branioci Viteza iz redova ARBiH izvojevali jednu od najznačajnijih pobjeda u toku rata, odbranivši svoje kuće i liniju odbrane i

[1818] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Dopuna redovnog borbenog izvještaja*, Str.pov. broj: 02/31-633-1, 11. 8. 1993.

[1819] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov.broj: 02/31-678-2, 5. 9. 1993.

[1820] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 13.09.-20.09.1993. godine, Str.pov.broj: 02/1594-506, 22. 9. 1993.

[1821] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-498, 6. 6. 1993.

[1822] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-564, 2. 7. 1993.

[1823] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-577, 11. 7. 1993.

nanijevši velike gubitke napadačima.[1824] Nakon privremenog zatišja, borbe na području Viteza obnovljene su početkom septembra. Jedinice OG „Bosanska krajina“ 5. septembra su ovladale rejonom Đotline kuće na području općine Vitez iz pravca Travnika.[1825] Snage HVO-a su 8. septembra probile liniju odbrane ARBiH u rejonu naselja Grbavica brdo – Grbavica i počele paljevinu objekata u selima Grbavica i Kljaci. U toku naredna dva dana HVO je na području Viteza napadao na linije odbrane sela Sadovača i Kruščica, ali je odbrana ARBiH stabilizovana upućenim pojačanjima na južnim prilazima selu Sadovača.[1826] Bitan uspjeh za odbranu Kruščice ostvaren je 23. septembra zauzimanjem Zabrđa, uporišta HVO koje je sprečavalo komunikaciju Kruščice s Novim Travnikom.[1827] Do kraja mjeseca snage OG „Bosanska krajina“ izvele su napadna dejstva iz rejona Sivrina Sela i pomakle liniju za nekoliko stotina metara. Napadi su izvođeni i prema selima Krčevine i Lazine.[1828]

I na području Busovače su tokom cijelog ljeta vođene borbe. Bitnih pomaka na terenu nije bilo sve do 21. septembra, kada su snage 333. bbr ARBiH, sa pojačanjima iz sastava CSB Zenica, napadom iz pravca Kaćuna ovladala selom Prosje sa širom okolinom i rejonom Lučićki brijeg.[1829]

Tokom jula i augusta u Varešu, u koji se nakon poraza od ARBiH na području Kaknja slila masa bojovnika HVO-a i izbjeglih civila, bilo je više incidenta od kojih je nekoliko završilo sa žrtvama na strani civila Bošnjaka i pripadnika ARBiH.[1830] Mjeru zabrane ulaska i izlaska iz Vareša HVO je uveo 13. septembra. Vršeno je pregrupisavanje njegovih snaga i njihovo izmještanje u rejon sela Kopjari. U rejon Vareša stigla je

[1824] ***Treći korpus***, 226.

[1825] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-683, 5. 9. 1993.

[1826] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-689, 8. 9. 1993; Komanda 3. korpusa, *Dopuna redovnog borbenog izvještaja*, Str. pov.broj: 02/31-692-1, 10. 9. 1993.

[1827] ***Treći korpus***, 231.

[1828] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Dopuna redovnog borbenog izvještaja*, Str.pov. broj: 02/31-723-1, 28. 9. 1993.

[1829] ***Treći korpus***, 231.

[1830] „Kako je došlo do masakra u Stupnom Dolu“, **Armija ljiljana**, godina II, broj 44, Tuzla, 6. 11. 1993, 1.

i jedinica posebne namjene iz Kiseljaka, brojnosti oko 60 bojovnika.[1831] Ove zabrane kretanja i pregrupisavanje snaga HVO-a ugrožavale su jedinu komunikaciju koju je tuzlansko područje imalo s ostatkom slobodne teritorije. Upravo zbog važnosti ove komunikacije općina Vareš je tokom marta 1993. ušla u zonu odgovornosti 2. korpusa ARBiH. U cilju prevazilaženja tog problema 18. septembra je u Ćupriji kod Olova održan sastanak komandanata Glavnog štaba ARBiH i 2. korpusa sa čelnim ljudima HVO Vareš, koji su se odbili distancirati od politike HRHB-a, ali su obećali da će omogućiti neometan saobraćaj i slobodu kretanja kroz područje Vareša.[1832] Ovo obećanje čelnika HVO-a nije zaustavilo napade njihovih pregrupisanih i ojačanh snaga.

Posebno su aktivni bili iz svog uporišta u selu Kopjari. Vozilo ARBiH koje se kretalo od Kraljeve Sutjeske ka Nažbilju 29. septembra je napadnuto mitraljezom s položaja na Kopjarima, pri čemu su teže ranjena tri borca. Dan kasnije ubijen je borac ARBiH u selu Nažbilj, a pet ih je ranjeno dejstvima s istog položaja. Minobacačem 120 mm s položaja HVO-a u Kopjarima 30. septembra granatiran je Kakanj, a diverzantska grupa HVO Vareš u selu Teševu uništila je armijski PAT „Bofors“ i ubila jednog borca ARBiH.[1833]

Napadi i dejstva HVO-a u na području Vareša nastavljeni su i intenzivirani u drugoj polovini oktobra i kao rezultat imali sve teži položaj snaga ARBiH i bošnjačkih civila u odsječenim naseljima vareške općine. Snage ARBiH odgovorile su kontraudarom tokom kojeg su najprije zauzele Liješnicu, čime su znatno popravile operativno-taktički položaj prema Varešu, i iz okruženja oslobodile snage ARBiH u selima Dragovići i Mijakovići, a zatim 21. oktobra ušle u selo Kopjare i zauzele dominantni zemljišni objekat Pliješ.[1834] Sutradan, 22. oktobra, preko srpske teritorije u Vareš je stigao Ivica Rajić, zapovjednik HVO

[1831] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 13.09.-20.09.1993. godine, Str.pov.broj: 02/1594-506, 22. 9. 1993.

[1832] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 361.

[1833] „Kako je došlo do masakra u Stupnom Dolu“, **Armija ljiljana**, godina II, broj 44, Tuzla, 6. 11. 1993, 1.

[1834] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-764, 21. 10. 1993; ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 17.10. - 24.10.1993.godine*, Str.pov.broj: 02/1594-569, 25. 10. 1993.

Kiseljak s jednom jedinicom sastavljenom od ekstremista, i pohapsio lokalne čelnike HVO-a i zatečene Bošnjake u gradu.[1835] Ove snage iz Kiseljaka s dijelovima jedinica HVO-a iz Vareša 23. oktobra su izvršile napad na bošnjačko selo Stupni Do. Artiljerijsku pripremu napada ostvarili su s oko 100 minobacačkih granata ispaljenih na selo i s oko 60 artiljerijskih granata koje su snage VRS-a podržavajući ovaj napad ispalile po dubini rasporeda snaga ARBiH na području Vareša. Nakon trosatne borbe HVO je zauzeo selo, koje je branio jedan ojačani vod OpŠO Vareš brojnosti 39 vojnika, a zatim izvršio masakr nad civilnim stanovništvom.[1836]

Komandant Glavnog štaba ARBiH je nakon ovih događaja naredio dejstva ARBiH prema Varešu. Zadejstvovane su snage 3. korpusa iz pravca Kaknja, 2. korpusa iz pravca Olova i 6. korpusa iz pravca Breze. Borbena dejstva izvođena su od 26. oktobra do 14. novembra. Dejstva su pokrenuta prinudno i naprečac, kao odgovor na napade HVO-a i maskr nad civilima, i izvođena bez dovoljno koordinacije i sadejstva. Do 3. novembra snage ARBiH su potisnule HVO s većeg dijela općine Vareš. U toku noći ekstremisti na čelu s Ivicom Rajićem, skupa s dijelom civilnog stanovništva, napustili su Vareš preko srpske teritorije i otišli u Kiseljak. Veći dio bojovnika ostao je u selu Daštansko, odakle su namjeravali, uz podršku VRS-a, ponovo ovladati Varešom, što im nije uspjelo. Snage ARBiH ušle su u Vareš 4. novembra.[1837]

[1835] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 361-362.

[1836] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-770, 24. 10. 1993. U Stupnom dolu su 23. oktobra 1993. bojovnici HVO-a ubili 38 njegovih stanovnika. Među njima je bilo 10 pripadnika Armije koji su branili selo, ostalo su bili civili različitog spola i starosti, većinom žene i petoro maloljetne djece. Mirza Dajić, „Obilježena 23. godišnjica stradanja Bošnjaka u Stupnom Dolu: Za nevinima i danas suze teku“, **Oslobođenje**, 23. 10. 2016, http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/obiljezena-23-godisnjica-stradanja-bosnjaka-u-stupnom-dolu-za-nevinima-i-danas-teku-suze/183770. U samom gradu Varešu je, naročito od sredine oktobra i dolaska Ivice Rajića i bojovnika iz Kiseljaka, na različite načine mučeno, maltretirano i slobode lišeno oko 300 muškaraca Bošnjaka različite životne dobi. Mirsad Šiljak i Memsudin Operta, ***Potraga za istinom: Vareš 1992 - 1993***, Vareš, 2007, 178. U toku ovog nasilja nad bošnjačkim stanovništvom u gradu je ubijeno šest civila. Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 120.

[1837] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 363. U toku noći 3/4. novembra bilo je pokušaja zaustavljanja civilnog stanovništva. Član Predsjedništva RBiH Stjepan Kljujić i nadbiskup Vinko Puljić su bez uspjeha pokušali uvjeriti civilno stanovništvo da ne napušta Vareš.

Na prozorsko-gornjovakufskom bojištu, dovlačenjem dodatnih snaga i održavanjem tempa ofanzive, snage HVO-a pokušavale su ostvariti imperativ zauzimanja Gornjeg Vakufa koji je pred njih i Hrvatsku vojsku postavio Franjo Tuđman.[1838] U drugoj polovini oktobra napadali su prema Gornjem Vakufu i prozorskim selima Here, Kute i Šćipe. Snage ARBiH uspjele su zaustaviti ove napade izuzev u rejonu Crnog vrha, na kome je HVO ovladao značajnim objektom Brenovac.[1839] Ovo je bio početak najduže i najjače ofanzive snaga HV-a i HVO-a na području Gornjeg Vakufa koja je trajala do kraja novembra. Napadi su izvođeni duž cijele linije odbrane uz korištenje jakih artiljerijskih, tenkovskih i raketnih sredstava, a 15. novembra izvršen je i helikopterski desant snaga HVO-a koji su snage ARBiH u cijelosti razbile i likvidirale desantnu specijalnu jedinicu.[1840] Desant je izvršen s dva helikoptera u rejonu između Kola i Sarajevskih vrata.[1841] U nastavku ove ofanzive, koji je uslijedio u januaru 1994, snage HVO-a i HV-a su 24. januara nakon intenzivnih kombinovanih napada ovladale rejonima Seoci, Vedrine, Škarina glava, Zavišće i ušle u selo Here.[1842] U nastavku dejstava HVO je 25. januara nastavio napade na pravcu sela Šćipe.[1843] Posljednji pomaci na gornjovakufskom bojištu tokom sukoba ARBiH i HVO-a ostvareni su 12. februara u rejonu Ciganske njive, kada su snage HVO-a izvršile proboj i potisnule snage ARBiH s njihovih položaja za oko 300 metara. Sutradan, 13. februara, do ranih večernjih sati snage ARBiH vratile su izgubljene položaje i potisnule HVO na položaje od 12. februara.[1844]

[1838] „ZAPISNIK sa sastanka Predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, sa predstavnicima Herceg-Bosne, održane 5. studenog 1993. godine u 'VIli Dalmacija', u Splitu", ***Stenogrami o podjeli Bosne,*** Knjiga 1, 418.

[1839] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 17.10 - 24.10.1993.godine*, Str.pov.broj: 02/1594-569, 25. 10. 1993.

[1840] ***Treći korpus***, 235.

[1841] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-765, 16. 11. 1993.

[1842] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-12, 25. 1. 1994; Praljak, ***Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina - Zborno područje Tomislavgrad***, 63.

[1843] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-14, 27. 1. 1994.

[1844] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 13.02.1994. godine, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-31, 14. 2. 1994.

Na drugom kraju trase projektovanog „puta spasa“ preko Zec planine, HVO iz Kiseljaka je 12. novembra pokušao zauzeti Fojnicu. Preduzeo je žestoke kombinovane napade u kojima su artiljerijsku i tenkovsku podršku davale snage VRS-a. Linije odbrane ARBiH probijene su na pravcu Jasikovica – Bašino brdo, a ljudstvo fojničke 310. bbr povuklo se s Bakovićke i Ostruške Citonje. Stanovništvo Fojnice je u dobroj mjeri zahvatila panika i odbrana grada je bila dovedena u pitanje.[1845] Na ovom dijelu angažovanjem pojačanja iz 3. i 6. korpusa napad je zaustavljen, a zatim je preduzet i protivnapad u kojem je vraćen dio prethodno izgubljenih položaja. Intenzivne borbe u toku kojih je došlo do relativne stabilizacije položaja na području Fojnice vođene su do kraja novembra.[1846]

Krajem decembra 1993. s ciljem deblokade Starog Viteza i spašavanja njegovog stanovništva, počela je operacija „PROZOR-93“, koju su izvodile snage 3. korpusa s pojačanjima iz 1. i 2. korpusa ARBiH. Započela je u ranim jutarnjim satima napadom na pravcu: s. Počulica – s. Gornja Dubravica – s. Donja Dubravica – Gračićki put. U napadu je probijena linija odbrane HVO-a u rejonu Križančeva Sela.[1847] U nastavku borbenih dejstava na području Viteza snage ARBiH ovladale su dijelom linije HVO-a u rejonu Ciganluka i u rejonu Sivrina Sela, kada je izvršeno presijecanje komunikacije Busovača – Vitez. Borbena dejstva vođena tokom januara 1994. nisu rezultirala pomacima na terenu. Krajem januara snage HVO-a na području Viteza započinju kontraofanzivu i do polovine februara vraćaju pod svoju kontrolu dio

---

[1845] **AARBiH**, Komanda OG „Istok“, *Vanredni b/i*, Str.pov.broj: 5617, 12. 11. 1993.

[1846] **AARBiH**, Komanda OG „Istok“, *Borbeni izvještaj broj 374*, Str.pov.broj: 02/1-2942, 18. 11. 1993; Komanda OG „Istok“, *Borbeni izvještaj broj 385*, Str.pov.broj: 02/1-3214, 29. 11. 1993; Komanda 3. korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov. broj: 02/31-809-1, 19. 11. 1993.

[1847] ***Treći korpus***, 237. Prilikom ovog napada ARBiH, snagama HVO-a naneseni su veliki gubici. Ovaj događaj se i danas stavlja u kontekst stradanja Hrvata u Bosni i Hercegovini, iako vojni izvori ARBiH govore o tome da su stradali u borbenim dejstvima bili borci HVO-a, a ni hrvatski izvori ne odstupaju bitno od ove ocjene. Prema njima je u Križančevom Selu 22. decembra poginulo 63 pripadnika HVO-a i tri civila. ***DOSSIER: Zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima u BiH 1992. - 1994.***, Centar za istraživanje i dokumentaciju, Mostar, 1999, 163.

teritorije izgubljen u zahvatu komunikacije Vitez – Busovača.[1848] Nakon potpisivanja primirja 23. februara na zagrebačkom aerodromu, koje je stupalo na snagu 25. februara, počela je zadnja ofanziva HVO-a na stari Vitez koji je intenzivno tučen svim raspoloživim sredstvima uz pozive na predaju.[1849]

Nakon što je potpisan sporazum o prekidu neprijateljstava na zagrebačkom aerodromu, bojišta između HV-a i HVO-a i ARBiH uglavnom su utihnula i sporazum se poštovao. Izuzetak je još neko vrijeme bila 111. xp brigada HVO Žepče, koja je 23. februara 1994. započela napade na jednice OG-7 „Jug" na području Maglaja, koji su bez uspjeha trajali do kraja februara. Uz posredovanje američke vojne delegacije na čelu s generalom Johnom Galvinom, komandanti OSRBiH, HVO-a i HV-a su 12. marta 1994. u Splitu potpisali sporazum koji je predstavljao vojni dio Vašingtonskog sporazuma. Prvi dio sporazuma tretirao je prelazni period do uspostave Vojske Federacije, tijela i mehanizme saradnje i koordinacije na svim nivoima rukovođenja i komandovanja između ARBiH i HVO-a. U drugom dijelu sporazuma bili su definisani zadaci za ustrojavanje Vojske Federacije koja je trebala nastati združivanjem ARBiH i HVO-a.[1850]

Tešanjsko-dobojsko, maglajsko i zavidovićko bojište

Nakon što su, na osnovu međusobnog dogovora HVO-a i VRS-a, srpske snage s Ozrena 30. juna prešle preko pontonskog mosta između Bočinje i Globarice na rijeci Bosni i zajedno sa snagama HVO-a napale snage ARBiH u Žepču, a zatim i na području Novog Šehera, slobodna teritorija Doboja, Tešnja, Teslića i Maglaja, na kojoj je djelovala OG-7 „Jug" iz sastava 2. korpusa ARBiH, našla se u potpunom okruženju

[1848] ***Treći korpus***, 238.
[1849] Ibid., 239.
[1850] Rasim Delić, ***Armija Republike Bosne i Hercegovine - nastanak, razvoj i odbrana zemlje***, Knjiga 2, VKBI, Sarajevo, 2007, 10.

savezničkih srpskih i hrvatskih snaga.[1851] Unutar ove teritorije, u okruženju na području Usore, ostala je inkorporirana u borbeni raspored jedinica ARBiH i dosljedna u zajedničkoj odbrani slobodne teritorije Doboja, 110. brigada HVO Usora.[1852]

Nakon uspostavljanja novih linija prema HVO-u i prilagođavanja načina odbrane združenim snagama neprijatelja, snage OG-7 „Jug" opredijelile su se za fleksibilnu i aktivnu odbranu, nastojeći zadržati inicijativu u svojim rukama.[1853] Odmah po otpočinjanju sukoba na području Žepča, združene jedinice OG-7 su 28. juna, u toku uspostavljanja linija odbrane u pravcu Novog Šehera, u rejonu Ošve – Srgovi, poslije iscrpljujućih borbi, zaposjele objekat Mala Bandera, čime su stvoreni uslovi za korištenje putne komunikacije Tešanj – Ošve – Maglaj.[1854]

Združene snage VRS-a i HVO-a iz pravca Žepča napadale su i položaje ARBiH na području Zavidovića s ciljem ovladavanje objektima na lijevoj obali Bosne i, u krajnjem, zauzimanja Zavidovića. Snage ARBiH iz Zavidovića, s pojačanjima iz zeničkih jedinica 3. korpusa, u borbama vođenim tokom jula izvodile su odsudnu odbranu na liniji s. Kneževići – Ravne njive – Kremenjaši – Karaula – s. Vrbica – s. Debelo Brdo – Tutnjevac – ž. stanica Dolina. Linija odbrane uspostavljena je i na desnoj obali Bosne od Dolova do Lipovače. Uspjele su odbraniti grad i pozicije na lijevoj obali rijeke iako su se združene srpsko-hrvatske snage nalazile na nekim mjestima svega 300 metara udaljene od gradskog područja Zavidovića.[1855]

Snage ARBiH s područja Tešnja su 13. augusta izvodile napadna dejstva na prednjem kraju odbrane Miljanovaca, pri čemu je oslobođen rejon Filipovića.[1856] Snage VRS-a odgovorile su 21. augusta kada su u ranim jutarnjim satima, uz snažnu podršku artiljerije i tenkova,

[1851] **AARBiH**, Komanda 3. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/31-558, 30. 6. 1993; ***Treći korpus***, 218.

[1852] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 342.

[1853] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 343.

[1854] Esmir Subašić, ***Edukacija o istini – Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u periodu 1992-1995: Nismo isti...***, Udruženje dobitnika najvećih ratnih priznanja „7-jug", Tešanj, 2016, elektronsko izdanje, 61.

[1855] Mujkić, 539.

[1856] Subašić, 62.

pokušale forsirati rijeku Bosne u rejonu sela Šije i Mravići. Napad je nastavljen i narednog dana. Snage ARBiH su održale svoje linije odbrane i napadačima nanijele osjetne gubitke.[1857] Krajem septembra u rejonu Ošve – Srgovi, na novošeherskom pravcu, združene jedinice OG-7 „Jug" oslobodile su objekat Borik i znatno poboljšale taktičku poziciju na tom pravcu.[1858]

Novi napad na područje zavidovićke općine na lijevoj obali Bosne združene srpsko-hrvatske snage preduzele su 26. septembra, izvodeći kombinovane artiljerijsko-tenkovsko-pješadijske napade na pravcima s. Vinište – Podubravlje – s. Vrbica – s. Biljačić na lijevoj i pravcem s. Pejići – s. Lupići – s. Lovnica na desnoj obali Bosne.[1859]

Početkom oktobra HVO i srpske snage izvršili su zajednički napad u širem rejonu Crni vrh u zoni OG-7 „Jug". Uzastopnim jakim pješadijsko-tenkovskim napadima pokušali su probiti linije odbrane ARBiH. Napad je odbijen, a združeni agresori otvorili su intenzivnu artiljerijsku vatru po dubini slobodne teritorije i civilnim naseljima. Ovi napadi u rejonima Crni vrh i Bandera, praćeni granatiranjem slobodnih teritorija, posebno maglajskih naselja, nastavljeni su tokom oktobra.[1860] Borbe u zoni odgovornosti OG-7 „Jug" s manjim ili većim intenzitetom trajale su sve do kraja 1993. Najžešći napadi ispoljeni su na Ušće, Putnikovo brdo, Lijepo brdo, Stijakovac, Tešanj, Borike, Pasju glavu, Krčo, Husar, Crvenu jabuku, sve do Maglaja. Nije bilo značajnijih pomjeranja linija odbrane.[1861]

[1857] Uništena su dva tenka, dva PAT-a „bofors", oštećen jedan tenk T-55, oklopni voz i zarobljen jedan tenk T-84. **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 16.08.-22.08.1993. godine, Str.pov.broj: 02/1594-454, 24. 8. 1993.

[1858] Subašić, 62.

[1859] Mujkić, 542.

[1860] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 04.10 - 11.10.1993.godine*, Str.pov.broj: 02/1594-569, 12. 10. 1993; ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 17.10 - 24.10.1993.godine*, Str.pov.broj: 02/1594-569, 25. 10. 1993.

[1861] Sead Delić, „1993. - prelomna godina u odbrani slobodnih teritorija sjeveroistočne Bosne - z/o 2. KARBiH", ***1993. – PRELOMNA GODINA RATA ZA ODBRANU BOSNE I HERCEGOVINE*** (Zbornik radova sa okruglog stola, održanog 21. septembra 2010. godine u Sarajevu), Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2011, 63.

U drugoj polovini januara snage OG-7 „Jug“ preduzele su aktivna dejstva i ovladale dijelom rejona Pazarića i pravca Rovine – Komšići.[1862] Srpske snage su 22. januara preduzimale oklopno-mehanizovane napade na pravcu Crni vrh – Lješnica i prema Džemilić-Planjama, dok su snage ARBiH obnovile napade na pravcima Lješnica – Pazarić i prema Boriku, i pomakle linije neprijatelja.[1863] Intenzivni napadi združenih srpsko-hrvatskih snaga nastavljeni su na južnom dijelu zone OG-7 „Jug“, od Krsnog polja – Pazarića – Komšića – Mekolja – Borika – Ključa – Gradine – Rujničkog brijega – Ozeba – Kraljeva brda do Crnog vrha. Višekratni tenkovski i pješadijski napadi izvođeni su na pravcu Kanatova kosa – Komin. Za to vrijeme su neprekidno artiljerijski djelovali po Maglaju, Tešnju, Jelahu, Kaloševićima, Miljanovićima i Piljužićima, te izvodili pješadijske napade na pravcu Krsno polje – Stratište, kao i na novošeherskom bojištu, na pravcima Ravine – Kasotići i prema Pazariću i Dragićima.[1864]

Polovinom februara preduzeta je nova srpska ofanziva, podržana snagama HVO-a, s ciljem zauzimanja Maglaja. Operacija je imala kodni naziv „PRSTEN“. Računalo se na iscrpljenost branilaca Maglaja, nakon višemjesečne potpune blokade od strane VRS-a i HVO-a. Posebna pažnja posvećena je izviđanju položaja i snaga ARBiH.[1865] Glavnina snaga VRS-a iz sastava TG „Ozren“ je 23. februara izvela tenkovsko-pješadijski napad i uspjela probiti liniju odbrane Maglaja na Bijeloj Ploči, gdje su ovladali dijelom rovova. Snage ARBiH do kraja dana uspjele su vratiti dio linije.[1866] Narednog dana nastavljeni su napadi srpskih i hrvatskih snaga, koji su vršeni i na dugim pravcima u zoni

[1862] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-9, 22. 1. 1994.

[1863] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-10, 23. 1. 1994.

[1864] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-12, 25. 1. 1994; ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-13, 26. 1. 1994.

[1865] Đ.S. Jovanović, 114-116.

[1866] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu 23.02.1994. godine, informacija*, Str. pov.broj: 03/161-41, 24. 2. 1994.

OG-7 „Jug“.[1867] Napade na Maglaj 26. februara, nakon jake artiljerijske pripreme, iz pravca Brusnica – Bijela Ploča izvodile su srpske snage, a iz pravca Brankovići – Čehajići združene srpsko-hrvatske snage. U toku dana srpske snage uspjele su ovladati dijelom linija odbrane ARBiH na pravcu Brusnica – Bijela Ploča. Vodile su se borbe na samom ulazu u grad.[1868] Napadi na Maglaj nastavljeni su, a snage 3. korpusa iz sastava OG „Bosna“ su na zavidovićkom bojištu preduzimale aktivna dejstva s ciljem vezivanja neprijateljskih snaga i rasterećenja branilaca Maglaja. U napadu su uspjeli ovladati objektima Blizna i Karaula, ali su ih srpske snage u kontranapadu primorale da se povuku na polazne položaje.[1869] Početkom marta nastavljeni su napadi na linije odbrane OG-7 „Jug“. Najintenzivniji su izvođeni u rejonima Bijela Ploča – Mitrovića brijeg – s. Bakotić – s. Liješnica, te na liniju Husar – Omerovo guvno – Lomanovac i u rejonu Ušća.[1870] Stabilizovane su linije odbrane ARBiH na Maglaju, iako su i 2. marta napadi na grad izvođeni iz četiri pravca, a borbe su se cijelog dana i dalje vodile na ulazu u grad iz pravca Bijele Ploče te na liniji Željeznički most na Bosni – Čakalovac.[1871]

Intenzitet napada u prvoj sedmici marta nije jenjavao i u njima su učestvovale i snage 111. xp brigade HVO iz Žepča, bez obzira na potpisane ugovore i sporazume o prekidu neprijateljstava koji su stupili na snagu. One su svoje učešće u napadima na jedinice OG-7 „Jug“ ARBiH obustavile tek 6. marta.[1872] Snage ARBiH s područja Zavidovića nakon toga su počele s napadima u rejonu objekta Blizna, s ciljem uništavanja pontonskog mosta srpskih snaga u Bočinji.[1873] Snage VRS-a izvukle su

[1867] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu 24.02.1994. godine, informacija*, Str. pov.broj: 03/161-42, 25. 2. 1994.
[1868] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu 26.02.1994. godine, informacija*, Str. pov.broj: 03/161-44, 27. 2. 1994.
[1869] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu 27.02.1994. godine, informacija*, Str. pov.broj: 03/161-45, 28. 2. 1994.
[1870] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu 01.03.1994. godine, informacija*, Str. pov.broj: 03/161-47, 2. 3. 1994.
[1871] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu 02.03.1994. godine, informacija*, Str. pov.broj: 03/161-48, 3. 3. 1994.
[1872] Mujkić, 546.
[1873] Mušinbegović, ***Na raskršću milenija***, 145.

se s novošeherskog i žepačkog prostora 19. marta, kada je deblokirana zona odgovornosti OG-7 „Jug“.[1874]

Ubrzo nakon što su deblokirane, jedinice OG-7, koje su u međuvremenu ušle u sastav 3. korpusa, krenule su 26. marta u napad prema snagama VRS-a i prisilile ih na povlačenje. Nanijevši neprijatelju velike gubitke, ovladale su linijom: Kicelj (tt 436) – sjeverne padine Husara (tt 577) – Stoje – Vis Plane (tt 687) – Kužno groblje (tt 675) – Stare Brezove Dane – tt 571 – Rujničko brdo. S juga su prema zoni OG-7 „Jug“ napadale snage 3. korpusa i ovladale linijom Vukove njive – Duba – Lipova glava (tt 614).[1875]

Snage OG-7 „Jug“ su 23. maja u dobro pripremljenoj i izvedenoj akciji ovladale brdom Zmajevac, jakim uporištem srpskih snaga, s kojeg su u dotadašnjem toku rata artiljerijskom vatrom tučena tešanjska naselja, i drugim objektima, stvarajući pretpostavke za dalje napredovanje prema Tesliću.[1876]

Posavski koridor

Slično kao u primjeru Goražda, u završnoj fazi mirovnog procesa vođenog na osnovama Vance-Owenovog plana, dok je međunarodna zajednica pokazivala neumjerenu želju da ih privoli na prihvatanje plana, srpski lideri su, odlučni da plan odbiju, naredili izvođenje ofanzive i u Bosanskoj Posavini, s ciljem proširenja koridora, kao jednog od svojih strateških ciljeva. Jake srpske snage podržane s većim brojem tenkova i artiljerijskih oruđa, 30. aprila su zauzele položaje ARBiH u brčanskom naselju Dizdaruša, s kojih su se branioci povukli na liniju odbrane naselja Omerbegovača.[1877]

[1874] Subašić, 2016, 63.
[1875] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu 26.03.1994. godine, informacija*, Str. pov.broj: 03/161-69, 27. 3. 1994.
[1876] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 67-68.
[1877] Deronjić, 93; R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 339.

Nastavak ofanzive uslijedio je 13. maja napadom jakih oklopno mehanizovanih snaga na frontu širine 30 kilometara, koji je zahvatio naselja Bajiće, Brod, Brodušu, Suljagića Sokak, Lički Most i Omerbegovaču. Privremene i djelomične uspjehe ova ofanziva imala je u rejonima Omerbegovače i Ličkog Mosta, gdje su se snage branilaca iz sastava 108. mtbr povukle na rezervne položaje.[1878] Zatim su se snage ARBiH pregrupisale i uvele u borbu rezerve i u protivnapadu vratile izgubljene položaje.[1879] Prije konačnog sloma ovog napada, srpske snage su 19. maja na pravcu Brod – Suljagića Sokak – Lički Most imale najveće gubitke tokom cijelog rata.[1880]

Nakon toga, snage VRS-a su tokom nekoliko dana vršile nasilna izviđanja prednjeg kraja odbrane ARBiH, a zatim su 26. maja izvršile napad u rejonu Čardaklija. Zbog jačine neprijatelja uvedena je u borbu interventna jedinica, pa je napad slomljen. Odbivši VRS-ove napade, dijelovi jedinica ARBiH iz sastava 108. i 107. motorizovane brigade, podržani s dva tenka T-55, 30. maja u ranim jutarnjim satima izveli su napad na glavnom pravcu tt 103 – Lipovac – Lučići i pomoćnom pravcu Mali Rašljani – Smajil brdo. Jedinice su u potpunosti izvršile zadatak.[1881] Početkom juna snage VRS-a počele su s napadima na Gradačac, a istovremno su obnovljena i borbena dejstva na području Brčkog.[1882]

Uporna nastojanja srpskih snaga da prošire posavski koridor nisu prestajala i kontinuirano su dobivala na intenzitetu. Osim toga bila su dobro koordinirana s drugim strateškim udarom izvođenim u isto vrijeme na Sarajevo, o čemu je već bilo riječi. Ova borbena dejstva tokom jula izvođena su u okviru operacije kodirane nazivom „SADEJSTVO- 93“. Srpskim snagama je proširenje koridora trebalo

[1878] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH - presjek situacije za period od 10.05. do 16.05.1993. godine*, Pov.broj: 02/1594-343, 20. 5. 1993.

[1879] S. Delić, 59.

[1880] Deronjić, 93-94.

[1881] S. Delić, 60; R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 340. U napadu izvedenom 30. maja jedinice ARBiH su neprijatelju nanijele velike gubitke u živoj sili i MTS-u. Zaplijenjeno je: devet BsT 82 mm, tri MB 60 mm, 12 PM M-84, sedam RRB „OSA“, jedan PAM 14,5/2 mm, tri PAM 12,7 mm, oko 50 pušaka i razna MES.

[1882] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 31.05. - 06.06.1993. god.,* Str.pov.broj: 02/1594-368, 8. 6. 1993.

ne samo za obezbjeđenje saobraćaja već i za kontrolu dalekovoda kroz Posavinu za snabdijevanje Krajine električnom energijom.[1883]

U operaciji „SADEJSTVO-93“, koja je počela 21. jula, angažovane su brojne snage iz sastava VRS-a, uz podršku velikog broja oklopnih sredstava, uz korištenje borbenih helikoptera i raketa zemlja-zemlja.[1884] Snage VRS-a napale su jugozapadno od Brčkog i do 22. jula probile bočnu liniju odbrane ARBiH na pravcu Duge Njive – Čardaklije. Snage 108. mtbr povukle su se s položaja na Brodu i Ličkom Mostu. Sutradan, 23. jula, pokušale su se vratiti na položaje na Brodu, koje snage VRS-a nisu posjele, ali su se ustvari vratile u obruč i pretrpjele velike gubitke, ne zadržavši položaje.[1885] Srpske snage nastavile su napad i do 26. jula osvojile dodatne dijelove teritorije. Konsolidovana odbrana ARBiH zaustavila je dalje napredovanje VRS-a tek 27. jula na ulazu u naselje Donja Brka. Nakon još nekoliko dana borbi bez pomaka na terenu, ofanziva je okončana 1. augusta.[1886] Srpske snage su njenim izvođenjem uspjele ovladati značajnim prostorom pet kilometara po frontu i tri do četiri kilometara po dubini u rejonu Dizdaruša, Brod, Lipovac, Omerbegovača, proširivši koridor na njegovom najužem dijelu za oko tri kilometra.[1887] Zauzimanjem Broda i Ličkog Mosta konačno je okupiran cijeli grad Brčko, ali su ipak 108. mtbr ARBiH i 108. brigada HVO, u sadejstvu i saradnji, a bez međusobnih sukoba, sačuvale slobodnom oko 65% teritorije općine Brčko.[1888]

Uz napade na brčansku teritoriju, agresor je u toku 1993. godine, s ciljem proširenja posavskog koridora napadao i slobodnu teritoriju Gradačca, posebno na Huskiće, Sibovac i Liporašće. Najžešći napadi vršeni su 17-19. septembra uz angažovanje srpskih snaga iz sastava 1. krajiškog i Drinskog korpusa, ali su branioci Gradačca iz sastava 107. mtbr i drugih jedinica 2. korpusa napade uspješno odbili.[1889]

[1883] **ICTY**, GŠ VRS, Čestitka, Pov.broj: 02/2-56, 24. 7. 1993.
[1884] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 340.
[1885] Deronjić, 97-99.
[1886] **Balkan Battlegrounds**, 183; Deronjić, 113-115.
[1887] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Mjesečna analiza stanja na ratištu RBiH za mjesec juli 1993. godine*, Str.pov.broj: 02/1594-446, 4. 8. 1993.
[1888] Deronjić, 116-119.
[1889] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 341.

Novi napadi na slobodnu teritoriju Brčkog i pokušaji daljeg širenja koridora uslijedili su u januaru 1994. Srpske snage su 18. januara, nakon artiljerijske i tenkovske pripreme po linijama 108. mtbr i 108. HVO brigade, izvršile četiri napada iz pravca naselja Brod.[1890] Ova ofanziva koju su izvodile snage IBK s ojačanjima iz sastava 1. KK, pod kodnim imenom „TETIMA-94“, imala je za cilj ovladavanje Vranovačom i Boderištem, s ciljem daljeg proširenja posavskog koridora. S promjenjivim intenzitetom, trajala je do kraja aprila.[1891] Artiljerijski i tenkovsko-pješadijski napadi izvođeni su 14. aprila u rejonu Vranovače četiri puta, a na pravcu Iličkova dva puta.[1892] Narednog dana snage VRS-a izvele su šest novih napada u rejonu Brčkog. Granatirana je Brka i Palanka, a teško je stradalo i Boderište koje je gađano i navođenim raketama ispaljenim iz helikoptera.[1893] Tenkovski i pješadijski napadi VRS-a, kojima je prethodila jaka artiljerijska priprema, izvođeni su 18. i 19. aprila na pravcima Gornje Dubravice – Sotorovići – Delije Ravan – Boderište, prema Vranovači i Brki i pravcu Bajići – Vitorovica. Napadi su odbijeni na svim pravcima.[1894] Ofanzivu „TETIMA-94“ na posavskom koridoru snage ARBiH i HVO-a uspješno su odbile.

Osim na posavskom bojištu, na kojem je bilo težište, intenzivnih borbi u razmatranom periodu bilo je i na drugim dijelovima zone odgovornosti 2. korpusa ARBiH. Ofanziva VRS-a, pod kodnim imenom „KLADANJ-93“, s ciljem zauzimanja slobodne teritorije Teočaka i Vitinice i presijecanja komunikacije Tuzla – Kalesija u širem rejonu Osmaka, izvođena je od 20. novembra do 11. decembra 1993. U napadu su angažovane brojne srpske snage iz sastava DK, IBK, MUP-a RS, te

[1890] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Karakteristike b/d na BH ratištu, informacija za 18.01.1994. godine*, Str.pov.broj: 03/161-7, 19. 1. 1994; ŠVK OSRBiH, *Karakteristike b/d na BH ratištu, informacija za 19.01.1994. godine*, Str.pov.broj: 03/161-8, 20. 1. 1994.

[1891] Borojević i Ivić, 125.

[1892] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 14.04.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-88, 15. 4. 1994.

[1893] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 15.04.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-89, 16. 4. 1994.

[1894] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 18.04.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-92, 19. 4. 1994; ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 19.04.1994, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-93, 20. 4. 1994.

ojačanja iz 1. KK i HK, ali je ofanziva uspješno zaustavljena od strane ARBiH, a napadaču su naneseni veliki gubici.[1895]

Jedinice 2. korpusa su 11. maja u snažnom napadu ovladale važnim objektom Vijenac na Ozrenu, s kojeg su srpske snage ostvarivale kontrolu značajne teritorije i držale pod vatrom Lukavac, Banoviće i Tuzlu. Pri tome su iz stroja izbacile velik broj neprijateljskih vojnika i stekle bogat ratni plijen.[1896] Nakon oslobađanja Vijenca, snage 2. korpusa oslobodile su objekat Vis na Trebavi, a načinile su pomake i na majevičkom, posavskom i kladanjskom bojištu.[1897]

Bosanska krajina

U zoni odgovornosti 5. korpusa na području Okruga Bihać do jeseni 1993. formirano je sedam brigada ARBiH, a na ovom području djelovala je i Vazduhoplovna grupa Bihać, koja je imala značajnu ulogu u organizaciji snabdijevanja naoružanjem, minsko-eksplozivnim sredstvima, municijom i opremom iz Hrvatske. Pored naoružanja i materijalno-tehničkih sredstava zatečenih u posjedu MUP-a i TORBiH, te nevelikih količina sredstava ilegalno nabavljenih u toku priprema za odbranu zemlje, od početka agresije do septembra 1993, organizacijom skupljanja pomoći u inostranstvu i angažovanjem logističke strukture

---

[1895] Borojević i Ivić, 123-124; Srpske snage imale su više stotina poginulih i ranjenih boraca, uništeno je: pet tenkova, jedan oklopni transporter i jedno samohodno oruđe PRAGA. Zarobljena su: tri PM M-84, dva PM M-53, 25 AP, četiri PASP-a. S. Delić, 64-65.

[1896] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 11.05.1994. godine*, Str.pov. broj: 03/161-115, 12. 5. 1994; Gubici srpskih snaga bili su izrazito veliki. Ratko Mladić je u svom dnevniku zabilježio da su imali 93 poginula i nestala vojnika. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 31.03.1994.-03.09.1994*, 58. Zarobljena su dva tenka T-34, pet topova ZIS 76 mm, četiri MB 120 mm, četiri MB 82 mm, četiri BsT, pet PAT i veliki broj PAM i pješadijskog naoružanja, vozila, intendantske i druge opreme, kao i više magacina municije i minsko-eksplozivnih sredstava. „Vijenac okićen “Ljiljanima”“, **Armija ljiljana**, Godina III, broj 51, Tuzla, 28. maj 1994, 1.

[1897] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 67.

ARBiH, uz dotur vazdušnim putem iz Hrvatske, 5. korpus je izvršio nabavku značajnih količina MTS-a.[1898]

Istim putem kojim su stizala neophodna sredstva za odbranu, lahkim avionom iz Hrvatske, na improvizovani aerodrom u Ćoralićima u septembru 1992. stigao je i uzrok najveće opasnosti i iskušenja za odbranu Krajine - Fikret Abdić.[1899] O političkim, diplomatskim i obavještajnim aspektima njegove djelatnosti i tragičnog projekta autonomije, bitne činjenice izložili smo u prethodnom poglavlju. Od samog početka ključne prepreke njihovoj realizaciji bile su Komanda i jedinice 5. korpusa ARBiH. Zato je Abdić započeo političku harangu na platformi propagande da on može osigurati mir i prosperitet, a da krivicu za rat snosi rukovodstvo u Sarajevu i 5. korpus u Bihaću i obećavao spas od ratnih stradanja Krajišnika ako se bude slušalo njega.[1900] U emisiji velikokladuškog Radio Velkaton 16. juna 1993. optužio je Komandu 5. korpusa da planira napad na Bosansku Krupu, čime je neprijatelju javno odao vojne planove. Tom prilikom je vrijeđao komandanta korpusa Ramiza Drekovića i upozoravao da će on znati na vrijeme prepoznati svakog ko želi ratovati i tako narušavati odnose s okruženjem.[1901] Okruženje Okruga Bihać sve do samog kraja rata činile su isključivo teritorije pod kontrolom srpskih snaga u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Fikret Abdić je imao i drugih otvorenih napada na Komandu i pripadnike 5. korpusa u domaćim i stranim medijima. Pred samo proglašenje autonomije, kada su aktivnosti na njenoj pripremi uveliko izazvale polarizaciju i napetosti među krajiškim Bošnjacima, Abdić je 16. septembra, u jednoj emisiji TV Zagreb,

[1898] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 365. Ovim putem u Bihać su uspjeli doturiti 1.341 pušku, preko dva miliona metaka raznih vrsta, oko 2.000 mina za minobacač 120 mm, 6.750 mina za MB 82 mm, preko dvije tone eksploziva, šest minobacača 120 mm, preko 40 MB 60, 81 i 82 mm, osam raketnih lansera 107 mm, veće količine sredstava veze, intendantske i druge opreme. Uzimajući u obzir i količine MTS-a izrađene u pogonima namjenske proizvodnje na području okruga Bihać, general Rasim Delić je ocijenio da je 5. korpus bio bolje snabdjeven nego prosječne jedinice ARBiH u drugim korpusima.

[1899] Mujagić, 42.

[1900] Kličić, 76.

[1901] Mujagić, 162.

Komandu 5. korpusa nazvao bolesnicima koje treba liječiti ili krivično goniti. Nakon toga općinski odbor SDA Bihać proglasom je upozorio Abdića da u svom djelovanju prekoračuje ovlaštenja koja ima kao član Predsjedništva i pozvao građane da ne slijede Abdićev put i da stanu uz Armiju Republike Bosne i Hercegovine.[1902]

Kako nije mogao naći pouzdano uporište u 5. korpusu, Fikret Abdić pokušavao ga je pronaći u strukturama policije. Njegov čovjek Irfan Saračević, posredstvom uticaja koji je Abdić imao na minstra Aliju Delimustafića, još prije rata postavljen je za načelnika CSB Bihać, iako su protiv toga bile regionalne strukture SDA Bihaća. Nakon toga došlo je do javnih protesta pristalica SDA, pa je Saračević smijenjen, ali je ostavljen na mjestu zamjenika načelnika CSB-a. Nakon početka rata Saračević je Abdićevom direktnom političkom, i obilnom materijalnom podrškom iz sredstava Agrokomerca, stekao dominantan uticaj na strukturu MUP-a u okrugu.[1903]

Iako je Izetbegovića i SDA optuživao za fundamentalizam, Abdić je pokušavao za svoju politiku pronaći uporište i unutar Islamske zajednice. U septembru je obezbijedio dolazak na područje Cazinske krajine Saliha ef. Čolakovića, smijenjenog predsjednika Mešihata IZ-a Bosne i Hercegovine, čiji je dolazak bio očita podrška Abdiću i autonomiji. Nakon incidenta u cazinskoj džamiji, upala policija koju je kontrolisao Irfan Saračević i oružjem prijetila vjernicima i vjerskim službenicima koji se nisu slagali sa stavovima efendije Čolakovića, održana je sjednica Sabora IZ-a Okruga Bihać na kojoj su doneseni zaključci kojima se od Čolakovića zahtijeva da hitno napusti teritoriju okruga i izražena podrška stavu Komande 5. korpusa o odbijanju inicijative za osnivanje autonomne pokrajine.[1904]

Skupština Okruga Bihać je ipak 12. septembra dala podršku Abdićevoj inicijativi za autonomiju i ovlastila nadležne organe da počnu provoditi ovu ideju. Odluka je imala veliki negativan odjek i počela proizvoditi polarizaciju unutar naroda na pristalice i protivnike. Zbog

[1902] Kličić, 87.
[1903] Ibid., 93.
[1904] Ibid., 90.

toga je predsjednik Skupštine Okruga Ejub Topić izdao saopćenje za javnost u kojem je predložio da se obustavi realizacija ideje, koja bi mogla izazvati nesagledive štetne posljedice.[1905] Na zasjedanju Bošnjačkog sabora 27. i 28. septembra u Sarajevu isti je podržavao ideju „armature" Bosne i Hercegovine koju treba izgraditi na osama Bihać – Foča i Neum – Brčko i uvjeravao sabornike da „u narodu i institucijama bihaćkog okruga nema ni 'S' od separatizma niti bilo čega što bi vodilo u odvajanje tog neraskidivog dijela države Bosne i Hercegovine".[1906]

U isto vrijeme 27. septembra, Abdić je proglasio kladušku autonomiju. Uvečer je Komanda 5. korpusa, na sastanku s komandantima jedinica, ocijenila proglašenje autonomije protivustavnim činom koji ugrožava integritet države Bosne i Hercegovine. Izvršena je analiza situacije, na osnovu koje je izdato pripremno naređenje jedinicama koje je nalagalo sljedeće mjere: punu borbenu gotovost brigada na linijama odbrane i u zonama odgovornosti; stavljanje u pripravnost rezervnih jedinica i pretpočinjavanje općinskih štabova odbrane komandama brigada; preuzimanje kontrolnih punktove od jedinica MUP-a, te preuzimanje opreme i naoružanja od milicijskih snaga koje su se stavile na stranu Abdića; preuzimanje i stavljanje pod kontrolu RTV stanica i objekata PTT u Bihaću, Cazinu, Velikoj Kladuši i Bosanskoj Krupi.[1907]

Upornost i brzina ostvarivanja politike izdaje Fikreta Abdića ubrzavala je početak neminovnog sukoba s državnim organima i Armijom Republike Bosne i Hercegovine, koji su imali ustavnu, zakonsku i elementarnu patriotsku dužnost da se suprotstave veleizdaji države.

Masa Abdićevih pristalica u kojoj je bilo mnogo civila i školske djece pomiješanih s naoružanim ljudima upala je 30. septembra u Komandu 527. brigade u Velikoj Kladuši i zarobila komandanta, nastojeći iznuditi prelazak ove jedinice na stranu APZB-a. Grupa patriota iz sastava brigade uspjela se izvući. Nakon toga masa je upala u krug

[1905] Ibid., 89.

[1906] Esad Hećimović, „Bosna tri naroda više nije moguća", ***Feljton Dana: Ekskluzivno - Bošnjački sabor, 27. i 28. septembar 1993. (II)***, Dani (Sarajevo), broj 593, 24. 10. 2008, https://www.bhdani.ba/portal/clanak/593/ arhiva/bosna-tri-naroda-vise-nije-moguca-

[1907] Felić, 150.

Komande 521. brigade i tražila predaju i prelazak brigade na stranu APZB-a. Komandant brigade Nijaz Miljković je odbio predaju, ali je s oko 60 lojalnih boraca morao napustiti komandno mjesto i povući se na teritoriju pod kontrolom 5. korpusa.[1908] Istog dana Abdićeve pristalice su autobusima transportovane u Cazin, da pokrenu „događanje naroda" u cazinskim brigadama ARBiH. Komandant 503. brigade je izjavio da prima naređenja samo od komandanta 5. korpusa i odbio predati jedinicu. Komandant 504. brigade Nevzat Đerić Kođo, jedan od heroja odbrane Ključa u proljeće 1992. godine, ujesen 1993. počinio je izdaju i prešao na stranu Fikreta Abdića. Komanda 5. korpusa pozvala je svoje pristalice u Cazinu da spriječe harangu abdićevaca i u Cazin uputila pojačanja iz sastava bužimske i bosanskokrupske brigade, nakon čega su se Abdićeve pristalice povukle ka Velikoj Kladuši.[1909]

Abdićevi sljedbenici su 2. oktobra ponovo, ovaj put pod zaštitom francuskog bataljona UNPROFOR-a, krenuli u Cazin. Istog dana je veća grupa građana s područja Cazina krenula prema Velikoj Kladuši, s namjerom da u njoj održi miting podrške organima vlasti Republike Bosne i Hercegovine i 5. korpusu. Susret dviju skupina desio se u rejonu Skokova i odmah prerastao u verbalni okršaj. Francuski „plavi šljemovi" su svojim oklopnim vozilima prepriječili put koloni iz Cazina u kojoj je bilo desetak autobusa i više putničkih vozila. Ohrabreni ovim potezom abdićevci su posegnuli za oružjem i ranili šest civila u koloni. I nakon što je progovorilo oružje i zabilježene prve žrtve na Skokovima, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je 3. oktobra naložilo Komandi 5. korpusa da preko UNPROFOR-a pokuša pregovorima spriječiti dalje eskaliranje sukoba, što Abdić nije prihvatio. Uvečer je održan zbor građana Bihaća koji su dali podršku legalnim organima vlasti i 5. korpusu. Predsjednik Izetbegović je pozvao narod Krajine da ne nasjeda Abdićevim lažima i da ostane uz svoj 5. korpus.[1910]

Na području Kladuše, u mjestu Trnovi, oko doskorašnjeg načelnika štaba 521. bbr Osmana Osmanovića Hege 3. oktobra se okupila grupa

[1908] Ibid.
[1909] Mujagić, 204-205; Felić, 151.
[1910] Felić, 151-152.

patriota s namjerom da se odupre izdajničkoj politici Fikreta Abdića.[1911] Ova grupa od dvadesetak boraca prvih nekoliko dana je pravila pravu pometnju u Velikoj Kladuši. Nakon nekoliko dana otpora, bez podrške i u dubokoj izolaciji, ovi hrabri ljudi probili su se prema Bužimu.[1912] Do prvog sukoba snaga 5. korpusa i odmetnutih autonomaških snaga, na barikadi postavljenoj u rejonu Johovice, sa žrtvama i ranjenim na strani pripadnika 5. korpusa, došlo je 4. oktobra.[1913]

U Krajinu je, posredstvom UNPROFOR-a, radi sagledavanja stanja i pružanja pomoći organima vlasti i zaustavljanja započetog bratoubilačkog sukoba, 6. oktobra stigla državna delegacija u kojoj su bili komandant Glavnog štaba ARBiH Rasim Delić, ministar MUP-a Bakir Alispahić, naibu-reis Mustafa ef. Cerić i drugi.[1914] Takav pokušaj zaustavljanja sukoba nije dao rezultate i 15. oktobra naoružane pristalice Fikreta Abdića ponovo su upale u Cazin, pri čemu su razoružale straže oko komandi 503. bbr i 504. lbr i opkolile ih, te zauzele zgradu Općine, radiostanicu i druge važne objekte u Cazinu. Komande brigada odbile su predaju. Brzo upućena pojačanja iz sastava 5. korpusa najprije su deblokirala vojne, a zatim i druge objekte u gradu te potisnula snage autonomaša iz grada. U borbama vođenim 15. i 16. oktobra razoružano je oko 70 autonomaša.[1915]

Nakon ovog neuspjeha počelo je koordinirano djelovanje srpskih i autonomaških snaga protiv 5. korpusa ARBiH. Srpske snage izvele su više napada na Grmuško-srbljanskom pravcu s ciljem ovladavanja teritorijom na desnoj obali Une. Tokom 22. oktobra uz artiljerijsku podršku izvršile su snažan napad na pravcima Otoka – Golubić – Ćulumak – s.

[1911] Osman Osmanović Hego bio je komandant dobrovoljačkog 1. krajiškog bataljona, koji se okupio u Zagrebu i u ljeto 1992. došao u Bosnu i Hercegovinu, istakavši se u mnogim bitkama, posebno u odbrani Jajca, nakon čega je ujesen iste godine ušao u sastav 17. Viteške krajiške brdske brigade. Hego se nakon formiranja 17. krajiške s grupom dobrovoljaca, ponovo preko Hrvatske, uspio probiti do Cazinske krajine i staviti se u funkciju odbrane svoje Velike Kalduše, gdje je postavljen na spomenutu dužnost načelnika štaba 521. bbr. Opširnije u: Kliko i Ćuskić, ***17. Viteška***.

[1912] Mujagić, 221-222.

[1913] Felić, 152.

[1914] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 370.

[1915] Felić, 154.

Sokolac i Grabež - s. Čekrlije. Na pravcu Golubić – Sokolac potisnuli su snage 5. korpusa za oko 300-400 metara na rezervne položaje. Na ostalim pravcima napadi su odbijeni. Istovremeno s ovim dejstvima, autonomaši su izazvali sukobe u rejonu Johovice, gdje nisu imali rezultata.[1916]

Početkom novembra bila su pojačana dejstva srpskih snaga prema Cazinu. Autonomaši su završili formiranje pet brigada svojih oružanih formacija nazvanih Narodna odbrana APZB-a, od kojih su četiri raspoređene na liniji dodira s 5. korpusom, a peta brigada iz Velike Kladuše ostavljena je u ulozi rezerve i za obezbjeđenje granice. Ukupna brojnost ovih formacija bila je 4.000-5.000 ljudi.[1917] Snage autonomaša su polovinom novembra bile raspoređena na liniji Crvarevac – Mrtvac – Kajtezovac – Jabukovac – Kajganača – Ponjevići – Huskići – Sljemena – Šarići – Japići – Skokovi – Gornja Barska – Metla – Durmići – Šarići – Bečiragića brdo – Kudići – Johovica.[1918]

Ofanziva autonomaških snaga s ciljem zauzimanja Cazina pokrenuta je 11. novembra.[1919] Napade su preduzimali s teritorije Hrvatske pod kontrolom srpskih snaga iz rejona Hadžin Potok. Djelimičnog uspjeha imali su u dolini rijeke Bužimca gdje su ovladali dijelom teritorije. Nakon zaustavljanja napada, snage 5. korpusa preduzele su protivnapad u kojem su ovladale selom Todorovo i razoružale dio snaga autonomaša. Nakon toga je Abdić proveo opću mobilizaciju u Kladuši i počeo nabavljati i kupovati oružje. Do kraja novembra od svojih srpskih saveznika već je bio nabavio devet haubica 105 mm.[1920]

[1916] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period 17.10 - 24.10.1993.godine*, Str.pov.broj: 02/1594-569, 25. 10. 1993.

[1917] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period od 02. do 08.11.1993.godine*, Str.pov.broj: 02/1594-611, 10. 11. 1993.

[1918] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period od 08. do 14.11.1993.godine*, Str.pov.broj: 02/1594-626, 16. 11. 1993.

[1919] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period od 15. do 22.11.1993.godine*, Str.pov.broj: 02/1594-636, 25. 11. 1993.

[1920] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza stanja na ratištu RBiH za period od 22. do 29.11.1993.godine*, Str.pov.broj: 02/1594-649, 30. 11. 1993. Abdić je od Srba kupio i 1.600 pušaka, pet miliona metaka različitog kalibra, veći broj protivoklopnih raketa, te druga artiljerijska oruđa koja je pokazao na vojnoj paradi u Kladuši 28. decembra 1993. Mujagić, 273.

Abdićeva propagandna mašina uporno je koristila tezu o „nekrajiškom“ porijeklu Ramiza Drekovića, kao jednom od bitnih problema koji generišu sukob, pa je 5. novembra Dreković povučen na novu dužnost, a za komandanta 5. korpusa postavljen Atif Dudaković, dotadašnji komandant 502. bihaćke brigade.[1921]

Snage 5. korpusa su u nastavku borbenih dejstava stavile u okruženje autonomaške snage u rejonu Tržca, ali su autonomaši preko teritorije pod srpskom kontrolom dobili pojačanja i 3. decembra odbili snage 5. korpusa, zauzevši Tržačka Raštela i Tržac. Snage 5. korpusa konsolidovale su se i tokom 4. i 5. decembra potisnule autonomaše, zauzele selo Tržac i nastavile dejstva pravcem Tržac – Šturlić. Iz pravca Todorova snage 5. korpusa izbile su u selo Kajtazi, nadomak komunikacije Cazin – Velika Kladuša i istovremeno iz sela Barjaktarevići izbile u rejon Pećka brda. Ovim dejstvima snagama autonomije naneseni su novi gubici, a njihove snage na liniji Šturlićka Platnica – Liskovac – Skokovi praktično su rasječene.[1922] Borbe u kojima je inicijativa uzimana naizmjenično, a autonomaške snage poticali i podržavali srpski saveznici, trajale su tokom cijelog decembra.[1923]

Snage autonomaša, pomognute srpskim snagama, 12. januara 1994. izvele su napad na linije odbrane 505. bužimske brigade u rejonu Metle i prema rudniku mangana sjeverno od Bužima. Brigada NO u napadu je u potpunosti razbijena, zarobljena je cijela četa vojnika i veliki broj njenih pripadnika razoružan.[1924] U drugoj polovini januara smanjen je intenzitet borbi, a pojačani pregovarački napori. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine objavilo je amnestiju za pripadnike Abdićevih paravojnih snaga s rokom važenja do 10. februara. Autonomaška skupština je 3. februara odbacila ponuđenu amnestiju.[1925]

[1921] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 1, 372; Felić, 155.

[1922] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Sedmična analiza b/d ba BH ratištu*, Str.pov.broj: 02/1594-675, 13. 12. 1993.

[1923] Felić, 158.

[1924] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Karakteristike b/d na BH ratištu, informacija za 13.01.1994. godine*, Str.pov.broj: 03/161-2, 14. 1. 1994.

[1925] Felić, 166.

Odmah nakon toga počela je do tada najveća ofanziva srpskih snaga na Bihaćki okrug. Pješadijski napadi izvođeni 9. februara na Grmuško-srbljanskom i Grabeškom platou, uz jaku artiljerijsku i tenkovsku podršku imali su za cilj da potisnu snage ARBiH s desne obale Une. Srpske snage imale su djelimične uspjehe na pojedinim objektima.[1926] Grupisanjem snaga na pravcu Radić – Zaloški Grabež – Alibegovića kosa – s. Spahići i tenkovsko-pješadijskim napadima na pravcu Zaloški Grabež – s. Drenova – Tjesno – Hasin vrh 12. februara je nastavljena srpska ofanziva, ali su napadi do narednog dana zaustavljeni.[1927] Nastavljeni su 19. februara pješadijskim napadom podržanim s dva tenka u rejonu Zaloški Grabež, odakle su nastojali izbaciti snage 5. korpusa. Autonomaške formacije nastavile su pokušaje izbijanja na liniju Gata – Osredak – Cazin – Srbljani.[1928]

Borbena dejstva na području Bosanske krajine nastavljena su i u prvoj polovini marta. Srpski napadi ponovo su bili najintenzivniji oko Bihaća. Kako je područje ovoga grada u maju prethodne godine proglašeno zaštićenom zonom UN-a, te kako je nakon februarskog masakra na Markalama u Sarajevu i s njim vezanih aktivnosti međunarodnih faktora aktualizovano pitanje upotrebe NATO-avijacije u zaštiti ovih zona, i aktivnosti prisutnih snaga UNPROFOR-a bile su izraženije. Srpske snage u napadu ovu činjenicu nisu naročito respektovale, pa su se UNPROFOR-ovi vojnici 10. i 12. marta našli pod vatrom srpskih snaga, pri čemu je bilo i žrtava.[1929] Ni mogućnost dejstva NATO-avijacije, koja je bila skoro pa odobrena nakon ovih incidenata, nije uticala na smanjenje intenziteta napada. Nakon duge i snažne artiljerijske pripreme po linijama odbrane i dejstava po dubini teritorije i civilnim naseljima, srpske snage su 17. marta s polukružne

[1926] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 09.02.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-27, 10. 2. 1994.

[1927] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 12.02.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-30, 13. 2. 1994; ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 13.02.1994, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-31, 14. 2. 1994.

[1928] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 19.02.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-37, 20. 2. 1994.

[1929] Bucknam, 121; „Ubijen francuski plavac“, **Oslobođenje**, br. 16433, 2.03.1994, 3; „Opozvan napad NATO-a“, **Oslobođenje**, 14. 3. 1994, 3.

osnovice prešle u brz napad u rejonima Alibegovića kosa, Hasin vrh i Vršak. Snage APZB-a istovremeno su krenule u napad na liniji Tržac – Tržačka Platnica – Porčići. Autonomaške snage ostvarile su izvjestan pomak linija.[1930] Autonomaši su napali i 18. marta na pravcu Tržačka Platnica – Zenkovići – Krivaja, u zoni bihaćke 502. bbr. U ovom napadu su imali uspjeha, zauzeli dijelove teritorije i stavili u okruženje dijelove 502. brigade.[1931]

Koordinirani napadi autonomaških i srpskih snaga nastavljeni su do kraja marta.[1932] Snage 5. korpusa su 30. marta, poslije odbijanja napada autonomaša u rejonu sela Zenkovići i Krivaje, izvršile uspješan kontranapad i pomjerile neprijatelja iz sela.[1933] Polovinom aprila obnovljeni su koordinirani napadi autonomaša na liniji Pećigrad – Marina glava – Todorovo i srpskih snaga prema slobodnoj teritoriji Bosanske Krupe i Bužima.[1934]

[1930] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 17.03.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-60, 18. 3. 1994.

[1931] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 18.03.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-61, 19. 3. 1994.

[1932] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 19.03.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-62, 20. 3. 1994; ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 20.03.1994, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-63, 21.03.1994; ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 26.03.1994, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-69, 27. 3. 1994.

[1933] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 30.03.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-72, 31. 3. 1994.

[1934] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 12.04.1994, informacija*, Str.pov. broj: 03/161-86, 13. 4. 1994; ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu za 14.04.1994, informacija*, Str.pov.broj: 03/161-88, 15. 4. 1994.

5. OD PLANA KONTAKT-GRUPE DO DEJTONA

5.1. Plan Kontakt-grupe i pokušaji njegove implementacije do početka pregovora u Dejtonu

Početkom proljeća 1994. ruski predsjednik Boris Jeljcin višekratno je pokretao inicijativu da se kriza u Bosni i Hercegovini, u najboljoj imperijalnoj tradiciji, razmotri na samitu Rusije, SAD-a i EU. S druge strane kopredsjednici MKBJ-a, prvenstveno lord David Owen, već su bili javno adresirali krivicu za neuspjeh mirovnog procesa na politiku SAD-a i teretili je za sabotiranje mirovnih planova zasnovanih na principu etničke podjele Bosne i Hercegovine. Želeći ostaviti živom Međunarodnu konferenciju o bivšoj Jugoslaviji i principe na kojima je zasnovana, njeni kopredsjednici nastojali su u pregovore o miru uključiti neposredno SAD i Rusiju. Zato su Owen i Stoltenberg 19. aprila 1994. odlučili formirati tijelo za saradnju sa SAD-om i Rusijom, koje bi djelovalo u ime UN-a i EU, i koje bi obuhvatilo i predstavnike triju najvećih evropskih sila: Velike Britanije, Francuske i Njemačke.[1935] Prvi sastanak ovog tijela, čiji je radni naziv Kontakt-grupa ostao stalan i prepoznatljiv, održan je 25. aprila, a već 26. su njeni predstavnici posjetili Sarajevo, čime je zvanično počeo rad na iznalaženju mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu. Ministri vanjskih poslova Rusije i Francuske, Andrej Kozirjev i Alain Juppé, 27. aprila su zatražili da se sazove hitan sastanak na ministarskom nivou na kome bi se razmotrili novi mirovni napori za rješenje krize, te naglasili da će Kontakt-grupa, ukoliko se zaraćene strane ne saglase o tome, podnijeti vlastiti prijedlog o podjeli Bosne i Hercegovine.[1936]

Samo formiranje i artikulisanje zadatka Kontakt-grupe bilo je rezultat brzog pregrupisavanja međunarodne diplomatije izazvanog bljeskom odlučne američke inicijative, koja je kapitalizirana u Vašingtonskom sporazumu, i predstavljalo je nužno prilagođavanje novim okolnostima nastalim stvaranjem Federacije Bosne i Hercegovine. Zadatak Kontakt-grupe bio je da pripremi mirovni plan na novom konceptu, nakon izvršenog pokopa ideje o podjeli Bosne i Hercegovine na tri republike.

[1935] **NIOD**, Part II, 357.
[1936] Begić, 201.

Novi pristup zato nije polazio od ustavnih i političkih rješenja, kao prethodni planovi, već od mape teritorijalnog razgraničenja, nastojeći da obezbijedi pretpostavke da se, nakon iznalaženja prihvatljivog razgraničenja, razgovara o mogućem ustavnom uređenju. Radom i incijativom prvenstveno ruskih i američkih predstavnika u grupi izrađen je plan zasnovan na procentualnoj raspodjeli teritorije od 51% za Federaciju Bosne i Hercegovine i 49% za srpski entitet.[1937]

Na ministarskom sastanku održanom 13. maja u Ženevi, uz učešće SAD-a, Rusije, Velike Britanije, Francuske i trojke EU - Njemačke, Belgije i Grčke, postignuta je saglasnost o zajedničkoj strategiji u rješavanju konflikta u Bosni i Hercegovini. Zaraćene strane pozvane su da postignu četveromjesečni prekid neprijateljstava u toku kojeg su trebale bezuslovno pristupiti pregovorima o miru pod pokroviteljstvom Kontakt-grupe. Predviđena je teritorijalna podjela prema utvrđenoj procentualnoj distribuciji teritorije i postignut dogovor o očuvanju Bosne i Hercegovine kao unije u okviru njenih međunarodno priznatih granica. Odbačeno je uslovljavanje zaključivanja mira ukidanjem sankcija prema SRJ, ali je rečeno da bi dobra volja pri sprovođenju sporazuma o miru, što uključuje i povlačenje s određenih teritorija, trebala voditi postepenoj faznoj suspenziji sankcija koje je uveo Savjet bezbjednosti UN-a. U vezi s već usvojenom mapom Federacije Bosne i Hercegovine, koja je nastala kao rezultat pregovora pod američkim pokroviteljstvom, i njenom formulom podjele po kojoj je Federaciji trebalo pripasti 58% teritorije, ministri su zauzeli stav da finalni aranžman za Federaciju

[1937] Karl Bilt, ***Zadatak mir***, Radio B92, Beograd, 1999, 42. Tokom boravka u Ženevi, američki predstavnik Charles Redman je srpskoj delegaciji analitički objasnio koncept na kojem je zasnovan plan Kontakt-grupe. Redman je pojasnio da se koncept srpske strane sastojao od nametanja „novih činjenica" sadržanih u kontroli teritorije i etničkoj strukturi stvorenoj etničkim čišćenjem. Taj koncept zahtijevao je promjenu međunarodnih granica i automatski uvlačio zainteresovanu Hrvatsku u podjelu. Bošnjački koncept bio je koncept prihvatljiv međunarodnoj zajednici, sastojao se u priznavanju međunarodnih granica i zahtjevu za povratak na stanje prije rata, najmanje u kontroli teritorije na kojoj su Bošnjaci predstavljali etničku većinu. Plan Kontakt-grupe, po Redmanu, predstavljao je pokušaj kompromisa između ta dva principa, na način da polazi od toga da se ne mogu vratiti sve teritorije koje su Srbi zauzeli, ali da se moraju vratiti barem neke, i u istočnoj i u zapadnoj Bosni, kako bi bio zadovoljen drugi princip. Koljević, Knjiga 1, 555.

mora obezbijediti „održiv, realističan i razuman postotak teritorije“, a to je po njihovom mišljenju bila evropska formula 51:49%.[1938]

Iako se nakon ovog sastanka pojavila informacija da je State Department prenio „vladi u Sarajevu“ da njen zahtjev za 58% teritorije neće podržati američki predstavnici u Kontakt- grupi,[1939] predsjednik Izetbegović je ipak 23. maja u Parizu dao izjavu da pritisak na Republiku Bosnu i Hercegovinu da pristane na podjelu zemlje u procentu 51:49% može uzrokovati nastavak rata i to krivicom onih koji napadnutoj strani nisu ostavili izbor. Ponovio je da se ne mogu ostaviti okupirane teritorije onima koji su na njima počinili etničko čišćenje i da mir mora biti pravedan.[1940]

Osim reteriranja u pogledu veličine teritorije Federacije BiH, inicijativa Kontakt-grupe, koja je u realizaciju krenula s velikim početnim ubrzanjem, činila se kao suštinski nazadak u odnosu na rješenja postignuta i nagovještena u Vašingtonu i u pogledu mogućeg ustavnog uređenja. U francuskom gradu Taloaru 24. i 25. maja 1994. održan je sastanak Kontakt-grupe na čijem su dnevnom redu bili „preliminarni razgovori o BiH“. Glavni princip koji je inaugurisan bio je princip „uzmi-ili-ostavi“ po kojem se trebalo odlučivati o prihvatanju plana. Korak nazad predstavljali su nagovještaji mogućeg ustavnog uređenja zemlje kao „unije“ ili „BiH na principima saveza“, što je bilo vraćanje na principe Owen-Stoltenbergovog mirovnog plana, sa smanjenim brojem republika.[1941]

Čitav pristup se, u svjetlu američkog uspjeha u zaustavljanju bosansko-hrvatskog sukoba, činio kao nepotreban korak unazad, pogotovo što su se prvi efekti Vašingtonskog sporazuma već počeli pokazivati u većim uspjesima koje je Armija Republike Bosne i Hercegovine postigla na bojnom polju tokom maja. I u pogledu odnosa pojedinih aktera sukoba prema mirovnom procesu činilo se da se stvari nastoje vratiti na stare i poznate pozicije. Karadžić je zbog toga što su Srbi prethodnih

[1938] **NIOD**, Appendix Chronology of Bosnian Conflict, 182; „Četveromjesečni prekid vatre“, **Oslobođenje**, 14.0 . 1994, 1.
[1939] „Razgraničenje ključni problem“, **Oslobođenje**, 21. 5. 1994, 1.
[1940] „Neprihvatljivo 51:49“, **Oslobođenje**, 24. 5. 1994, 3.
[1941] Begić, 204.

dana izgubili značajne teritorije tražio da međunarodna zajednica upozori bosanskohercegovačku stranu u vezi s tim i razmetao se, očekujući da će i dalje on biti taj koji postavlja uslove, izjavama da će prihvatiti 49% teritorije samo ako Srbi dobiju Sarajevo i Tuzlu.[1942] Predstavnici UN-a, kao glavni tumači stanja na terenu, također su odbijali suočiti se s nastalim promjenama. Komandant mirovnih snaga u Bosni i Hercegovini britanski general Michael Rose je 25. maja, predstavljajući komandantu NATO-a za južnu Evropu stanje u zemlji, rekao da „muslimanska vojska" nema šansi da povrati teritorije koje je izgubila u borbi sa Srbima te da bi nastavljanje rata bilo besmisleno.[1943]

Srpska strana je od početka nastojala ignorisati ustanovljeni „uzmi-ili-ostavi" princip u odnosu na plan Kontakt-grupe, te je pred nastavak pregovora preko britanskih diplomatskih kanala pokušavala plasirati ideju koja se, polazeći od toga da odbija dati tražene teritorijalne ustupke, sastojala u ponudi da se distribucija 51:49% postigne kroz zamjenu teritorija, pri čemu su sjeverni izlaz iz Sarajeva (preko Vogošće i Ilijaša) nudili za istočnobosanske enklave Srebrenicu, Žepu i Goražde, a cijelu Bosansku Posavinu tražili u zamjenu za zapadnu Slavoniju u Hrvatskoj. Paket je stoga podrazumijevao i širi srpsko-hrvatski sporazum.[1944]

Nastavak mirovnih pregovora zakazao je specijalni izaslanik generalnog sekretara UN-a Yasushi Akashi za 2. juni u Ženevi. Delegacija Bosne i Hercegovine odbila je početi pregovore dok srpske snage u potpunosti ne ispoštuju povlačenje iz zone isključenja oko Goražda pa je početak razgovora odložen. U cilju prevladavanja zastoja, u Ženevu je 5. juna doputovao i generalni sekretar UN-a Boutros Ghali. Nakon što su predstavnici UNPROFOR-a izvijestili da su se srpske snage konačno povukle iz zone oko Goražda, pregovori su počeli 6. juna.[1945] Okončani su 8. juna potpisivanjem dokumenta o jednomjesečnom prekidu neprijateljstava, počev od 10. juna u podne.[1946]

[1942] **NIOD**, Appendix Chronology of Bosnian Conflict, 185.
[1943] Velimirović, 163.
[1944] Koljević, Knjiga 1, 557.
[1945] **NIOD**, Appendix Chronology of Bosnian Conflict, 186-187.
[1946] „Jednomjesečno primirje od sutra", **Oslobođenje**, 9. 6. 1994, 1.

Najavljeno primirje i plan teritorijalne podjele, kao osnovu za puni i konačni prestanak neprijateljstva, 7. juna je tokom boravka u Parizu podržao i američki predsjednik Bill Clinton.[1947] Podršku novom mirovnom planu američka administracija objasnila je dva dana kasnije, tumačeći svoj odnos prema potpuno suprotnom opredjeljenju koje je iskazao predstavnički dom američkog Kongresa, koji je izglasao zaključak kojim se od predsjednika zahtijevalo jednostrano ukidanje embarga na uvoz oružja za Bosnu i Hercegovinu. Predstavnici administracije iznijeli su tim povodom stav da bi takva unilateralna akcija mogla podijeliti NATO i izazvati sukob s Rusijom.[1948] Ozbiljne potvrde takvim procjenama dolazile su i od najvažnijih američkih saveznika.[1949]

Rusija je, u prilog ponuđenom mirovnom planu, obećavala pokroviteljstvo i garancije srpskoj strani. Nakon sastanka s Radovanom Karadžićem u Moskvi 14. juna, ministar vanjskih poslova Rusije Andrej Kozirjev rekao je da bi Srbi mogli računati na najčvršću podršku Rusije, ako se prihvati plan Kontakt-grupe. U tom slučaju Rusija bi tražila ukidanje sankcija protiv Beograda u stepenu koji odgovara konsolidaciji mira. Ako ne prihvate plan, Kozirjev je najavio da Srbi u Bosni i Hercegovini ne bi mogli očekivati ništa dobro.[1950]

Slobodan Milošević je, kao ingeniozan politički taktičar, od početka igrao svoje igre i nastojao izmanipulisati i svoje bosanskohercegovačke izvršioce i međunarodnu zajednicu. Na sastanku održanom u Beogradu 9. juna zalagao se za prihvatanje plana. Na primjedbe učesnika

[1947] „I Klinton prihvata podjelu“, **Oslobođenje**, br. 16521, 8. 6. 1994, 1.

[1948] „Kongres protiv Klintona“, **Oslobođenje**, 10. 6. 1994, 1. Zahtjev za jednostranim ukidanjem embarga na uvoz naoružanja za Bosnu i Hercegovinu obesnažen je 1. jula, kada je obavljeno glasanje o ovom prijedlogu u Senatu, koje je završeno rezultatom 50:50 glasova. Ova odluka značila je priklanjanje stavovima predsjednika Clintona i čekanje ishoda plana Kontakt-gupe. „Embargo ostaje“, **Oslobođenje**, 2. 7. 1994, 1.

[1949] Britanski šef diplomatije Douglas Hurd, boraveći 22. juna u UN-u i Washingtonu, izjavio je da očekuje snažan pritisak za ukidanje embarga na uvoz naoružanja u BiH, te da će se, ako bosanskohercegovačka strana prihvati a bosanski Srbi odbiju mirovni plan, mirovne snage UN-a morati povući. „Pritisak za ukidanje embarga“, **Oslobođenje**, 23. 6. 1994, 6.

[1950] **NIOD**, Appendix Chronology of Bosnian Conflict, 188.

razgovora o definisanim procentima i o tome kako ne treba dozvoliti biranje teritorija, osim eventualno djeliće Sarajeva mijenjati za istočnu Bosnu, Milošević je rekao da treba gledati cjelinu rješenja i prihvatiti ponuđene procente. Rekao je da treba pomoći Fikretu Abdiću da ovlada Cazinskom krajinom i da proglasi nezavisnu republiku, pa da onda obavi referendum na kojem će se njegovi sljedbenici izjasniti za ulazak u Jugoslaviju. Kada Abdićeva autonomna krajina izglasa priključenje Jugoslaviji, pojašnjavao je Milošević saradnicima, onda će srpski procenat teritorije porasti, a federalni spasti na 40%.[1951]

Članovi Kontakt-grupe nastojali su dodatno pojednostaviti mirovnu ponudu, svesti je na jasan izbor i eliminisati moguće tačke sporenja. Na sastanku u Londonu 16. i 17. juna raščistili su s principom „sivih zona" u kojima je, po prethodnom Owen-Stoltenbergovom planu, bilo predviđeno znatno angažovanje UN-ovih snaga na obezbjeđenju garancija pristupa i slobode kretanja. Tako je zauzet stav da mapa Kontakt-grupe nema sivih zona s posebnim statusom, osim Sarajeva.[1952] Do 29. juna unutar Kontakt-grupe usaglašen je plan zasnovan na karti teritorijalne raspodjele Bosne i Hercegovine u omjeru 51:49%.[1953]

Već 30. juna ruski predstavnik u pregovorima Aleksej Nikiforov je u ruskoj ambasadi u Beogradu Karadžiću i njegovim saradnicima objašnjavao detalje plana i tok pregovora. Rekao im je da je američki predstavnik Charles Redman za Bošnjake tražio Prijedor, Sanski Most, Ključ, Bosanski Novi i preko Ključa koridor do centralne Bosne. U istočnoj Bosni tražio je Foču, Miljevinu, Višegrad i Zvornik. Rusi su uspjeli, uz podršku Francuza i Engleza unutar Kontakt-grupe, da Bosanski Novi, Prijedor, Ključ, Zvornik, Rogatica i Foča ostanu Srbima,

[1951] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 31.03.1994.-03.09.1994*, 100-101; Koljević, Knjiga 1, 563. Promjena Miloševićevog stava, koji je prethodno Abdića i njegovu autonomiju velikodušno nudio Hrvatskoj i Tuđmanu, jedna je od posljedica uspostave Federacije, s kojom je Tuđman izgubio instrumente prisvajanja ove teritorije, pa je Milošević odlučio prisvojiti svog štićenika i njegovu teritorijalnu stečevinu. Naravno, nemogućnost da ostvari aneksiju teritorije Cazinske krajine nije umanjivala strateški značaj i interes Hrvatske za ovu teritoriju, što će tek doći do izražaja krajem 1994. i tokom 1995. godine.

[1952] Begić, 208; „Preskupe sive zone", **Oslobođenje**, 18. 6. 1994, 16.

[1953] **NIOD**, Appendix Chronology of Bosnian Conflict, 190.

dok je Federacija trebala dobiti Jajce i Doboj, s čitavim Ozrenom, kao i Sanski Most. Podrinjske enklave su, prema planu, bile spojene do Višegrada i Federacija je trebala dobiti pristup Višegradu južno od Rzava, dok je brana HE Višegrad ostajala Srbima. Goražde je ulazilo u enklavu do Zupčića. Pod srpskom kontrolom trebala je ostati komunikacija od Rogatice do Višegrada. Veliko srpsko razočarenje bio je prijedlog razgraničenja u Posavini, gdje su Bosanski Brod, Derventa i Bosanski Šamac trebali pripasti Federaciji.[1954] U svojoj prvoj reakciji na plan Karadžić je 1. jula rekao da su predložene mape ponižavajuće jer će razbiti teritorijalni kontinuitet Republike Srpske i da je pod tim uslovima apsolutno nemoguć opstanak Srba u Bosni i Hercegovini. Zatim je ponovio svoj uobičajeni stav, demonstriran nakon svakog odbijanja međunarodnih prijedloga, kroz izjavu da će srpska strana proučiti mape i procijeniti da li bi se mogle uzeti kao zadovoljavajuća osnova za nastavak mirovnog procesa.[1955]

Na ministarskom sastanku Kontakt-grupe održanom 5. jula u Ženevi predstavljena je karta razgraničenja Federacije BiH i „srpske strane", kao prvi element ukupnog mirovnog sporazuma. Ruski ministar Kozirjev rekao je da će bosanskim delegacijama biti date dvije sedmice da se vrate u Ženevu s odgovorima na mirovni prijedlog. Rekao je i da će Srbiji biti ukinute sankcije ako Srbi prihvate plan, a ako ne, onda će ukidanje embarga na uvoz naoružanja za Republiku Bosnu i Hercegovinu biti neizbježno. Ultimativni karakter plana odnosio se isključivo na mapu podjele, kao jedini element plana koji je finaliziran. Mapa je imala obilježje kontinuiteta u odnosu na Owen-Stoltenbergovu mapu u smislu kvantifikacije 51:49%, kao i u pogledu predviđenog statusa Sarajeva, koje je obuhvatalo 3% teritorije Bosne i Hercegovine u omjeru 2:1 u korist Federacije. Mapa je imala kontinuitet i u pogledu zadržavanja preporuke ministarskog savjeta EU iz decembra 1993. za povećanje procenta teritorije Federacije u istočnoj Bosni i u Bosanskoj krajini te o povezivanju teritorija u istočnoj Bosni. Prema mapi Kontaktgupe Federaciji je pripadalo 49% teritorije Bosne i Hercegovine, na

[1954] Koljević, Knjiga 1, 571.
[1955] **NIOD**, Appendix Chronology of Bosnian Conflict, 191.

kojoj je do rata živjelo 58,9% stanovništva. Na područje „bosansko-srpskog entiteta“ otpadalo je 48% teritorije, na kojoj je do rata živjelo 29,44% stanovništva. Na područje distrikta Sarajevo, koje je činilo 3% teritorije, živjelo je 11,66% predratnog stanovništva. Od teritorija predviđenih za Federaciju, na području istočne Bosne nalazilo se 3,23%, na području zapadne Bosne 6,24%, a u Posavini 2,03% teritorije Bosne i Hercegovine. Gradovi koji su bili pod kontrolom srpskih snaga, a koji su po planu Kontakt-grupe trebali biti vraćeni Federaciji bili su: Bosanska Krupa, Sanski Most, Derventa, Bosanski Brod, Odžak, Bosanski Šamac, Brčko, Višegrad, Doboj, Kupres, Jajce, Donji Vakuf, kao i dijelovi drugih općina.[1956] Prijedlog teritorijalne podjele Bosne i Hercegovine prema planu Kontakt-grupe prikazan je na našoj **Karti 17**.

Razgovori o ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine u okviru mirovnog plana Kontakt-grupe, zbog toga što mapu kao ultimativni početni element plana nisu prihvatile sve strane, nikada nisu odmakli dalje od radnog prijedloga sadržanog u konceptu *Elementi za konstituisanje Unije Bosne i Hercegovine* koji je usaglašen na sastanku Kontakt-grupe 19. jula. Plan je u ovom aspektu imao elemente kontinuiteta s konceptom Owen-Stoltenbergovog plana, sa smanjenim brojem članica unije zbog konstituisanja Federacije BiH. Unija bi nastavila međunarodnopravni subjektivitet Republike Bosne i Hercegovine i imala bi ovlasti potrebne za funkcionisanje zemlje kao članice UN-a i drugih međunarodnih organizacija, dok bi sve druge nadležnosti imali entiteti. U odnosu na ovu simboličnu nadležnost, predloženi su državni organi znatne strukture: parlament, predsjedništvo, savjet ministara, te sud unije s ovlastima da rješava sporove između entiteta ili između njih i organa unije. Entiteti su trebali imati mogućnost da uđu u korporativne dogovore i konfederacije, pod uslovom da ne mijenjaju svoj međunarodnopravni status, kao i pod uslovom da to ne bude u suprotnosti s interesima unije ili drugog entiteta.[1957]

[1956] Begić, 206-209; **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Autorizovani tekst predavanja člana Predsjedništva RBiH gosp. prof. dr. Ejupa Ganića polaznicima kursa komandanata divizija*, 2. 2. 1995.

[1957] Begić, 211; „Kontaktna skupina: Prijedlog elemenata za ustav Unije Bosne i Hercegovine (19.7.1994.)“, Tuđman i Bilić, 427-428.

Ambasadori zemalja NATO-a na sastanku održanom u Briselu 7. jula podržali su ženevski prijedlog Kontakt-grupe o teritorijalnom razgraničenju u Bosni i Hercegovini i izrazili podršku njegovom provođenju. NATO je izrazio spremnost da pošalje u Bosnu i Hercegovinu 50.000 vojnika koji bi bili angažovani na implementaciji mirovnog plana. I SAD su najavile da će njene snage učestvovati u takvoj operaciji.[1958] Istog dana u Beogradu sastali su se Slobodan Milošević i ruski ministar vanjskih poslova Andrej Kozirjev i dali zajedničku izjavu u kojoj su se založili za uspostavu mira u Bosni i Hercegovini. Milošević je rekao da podržava kompromis i da je najvažnije održati uspostavljeno primirje, dok je Kozirjev istakao da pozitivan odgovor na ponuđeni plan nema alternativu.[1959]

Nakon što je prethodnog dana javno iskazao svoje deklarativno mirotvorstvo, Slobodan Milošević je 8. jula na sastanku s najbližim saradnicima u Beogradu nastavio razvijati ideju pobjede Fikreta Abdića u Cazinskoj krajini i njenog uključenja u Jugoslaviju, čime bi procent srpske teritorije podigao iznad onoga koji je ponudila Kontakt-grupe. Pomoć Abdićevoj pobjedi postavio je kao važan zajednički zadatak srpskih kadrova na svim nivoima i tražio da se pruži stručna i materijalna pomoć bosanskokrajiškim separatistima, kao i neposredna vojna pomoć od SVK-a i VRS-a.[1960] Nakon sastanka Milošević je razgovarao nasamo s generalom Ratkom Mladićem i rekao mu da je Karadžiću i njegovim saradnicima već predočio svoj razgovor s Charlesom Redmanom i procjenu da će Alija Izetbegović odbaciti plan, kao i da SAD nastoje postići da Izetbegović ne izgovori riječ: odbijam, već da to učine Srbi. Milošević je tvrdio da „Alija pada na planu fifti-fifti" podjele Bosne i Hercegovine, jer je htio cijelu zemlju. Rekao je da je rješenje problema pitanje pameti i da treba pustiti Izetbegovića da odbije plan.[1961]

[1958] „Podržan ženevski plan", **Oslobođenje**, 8. 7. 1994, 4.

[1959] „Plan nema alternative", **Oslobođenje**, 8. 7. 1994, 4.

[1960] Sastanku kod Slobodana Miloševića prisustvovali su: načelnik GŠVJ general Momčilo Perišić, šef SDB-a Srbije Jovica Stanišić, lideri krajiških Srba iz Hrvatske Martić i Mikelić, te generali VRS-a Đukić i Mladić. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 31.03.1994.-03.09.1994*, 189.

[1961] Ibid., 195.

Ispostavilo se da Izetbegović nije napravio grešku koju je očekivao Milošević, kao i da Karadžić nije prihvatio da je mirovno rješenje u tom trenutku „pitanje pameti“. Vlada Federacije BiH je najprije 12. jula u Sarajevu prihvatila UN-ov prijedlog da se jednomjesečno primirje u Bosni i Hercegovini, koje je isteklo, produži za još jedan mjesec. Sporazum o tome postignut je poslije razgovora predstavnika Vlade i specijalnog izaslanika generalnog sekretara UN-a Yasushija Akashija. Srpska strana nije potpisala kominike, ali je Akashi dao uvjeravanja da će prihvatiti produžetak primirja.[1962] Zatim je 18. jula na zajedničkom zasjedanju Ustavotvorne skupštine Federacije Bosne i Hercegovine i Skupštine Republike Bosne i Hercegovine usvojen mirovni plan Kontakt-grupe, odnosno prihvaćena predložena mapa razgraničenja. U svom ekspozeu premijer Silajdžić je istakao da je nužno sagledati, uz negativne, i pozitivne strane koje plan nudi, a to su prije svega međunarodni subjektivitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, te spremnost međunarodnih snaga, uključujući NATO, da provedu plan, zbog čega je, suprotno Miloševiću, izrazio uvjerenje da će srpska strana vjerovatno plan odbiti.[1963] Istog dana održano je i drugo zasjedanje Bošnjačkog sabora, na kojem je plan Kontakt-grupe prihvaćen većinom glasova sabornika. Predsjednik Izetbegović je tom prilikom rekao da je plan sam po sebi nepravedan, da ima manjkavosti, ali da se ne može odbiti, jer su sve druge varijante koje bi proistekle iz njegovog odbijanja gore.[1964]

Uoči ovih važnih skupštinskih odluka donesenih u Sarajevu, na Brijunima su 17. jula Franjo Tuđman, Alija Izetbegović i turski predsjednik Süleyman Demirel uputili poziv Srbima da i oni prihvate mirovni plan.[1965] Takvi pozivi Srbima dolazili su sa svih strana i svi su se doimali krajnje ozbiljnim. Britanski i francuski šefovi diplomatije Douglas Hurd i Alain Juppé su se 13. jula zaputili i na Pale. Hurd je rekao da su

[1962] „Srbi nisu potpisali“, **Oslobođenje**, 13. 7. 1994, 1.

[1963] „Mir je naša šansa, rat njihova“, **Oslobođenje**, 19. 7. 1994, 1.

[1964] „Nastavak borbe političkim sredstvima“, **Oslobođenje**, 19. 7. 1994, 2.

[1965] **NIOD**, Appendix Chronology of Bosnian Conflict, 194. Prilikom ovog susreta potpisan je hrvatsko-turski ugovor o prijateljstvu i saradnji. Dogovoreno je i da će Turska i Hrvatska zajednički obnoviti Stari most u Mostaru. „Mir - milom ili silom“, **Oslobođenje**, 17. 7. 1994, 1.

preduzeli zajedničku posjetu zato što Francuzi i Englezi imaju najviše trupa na terenu Besne i Hercegovine i zajedničke ideje u odnosu na rješenje krize te da plan Kontakt-grupe jednostavno treba prihvatiti.[1966]

Sutradan, 14. jula, srpsko rukovodstvo na Palama, na sastanku Vrhovne komande RS-a na kojem su razmatrane implikacije prihvatanja i odbijanja ponuđenog plana, usvojilo je upravo suprotne zaključke, da „plan treba odbiti, a rat dobiti", kako je u aforističnoj formi zabilježio general Ratko Mladić. Njegova argumentacija polazila je od pretpostavke da nema rješenja bez pristanka Srba i da u tom cilju treba stvoriti uslove za materijalizaciju ratnih ciljeva. Zatražio je da se srpska vojska osavremeni, naoruža, opremi i bolje organizuje.[1967]

Milošević se nije slagao s ocjenama „Vrhovne komande" na Palama. Na sastanku u Beogradu održanom 17. jula, na kojem je okupio vojni i politički vrh Srbije, Crne Gore i prekodrinskih Srba, pokušao je analitički približiti realnost s kojom je srpski politički projekt suočen i privoljeti prekodrince na prihvatanje plana. Uporedivši situaciju s onom u kojoj su bili u vrijeme Vance-Owenovog plana, Milošević je rekao da su taj plan nosili penzionisani političari, a da su plan Kontakt-grupe podržali šefovi najrazvijenijih država, te da iznad takvog političkog autoriteta na svijetu nema nikoga osim Boga. Navodeći argumente i ulazeći u detalje plana, Milošević je rezimirao da je pola svijeta stalo iza plana, i da pola Bosne, koliko dobijaju, nije antisrpski plan.[1968]

Uprkos stavovima Slobodana Miloševića, srpska skupština na Palama je usvojila stav da je ponuđeni mirovni plan nepotpun i da treba nastaviti pregovore o njegovim preostalim elementima, posebno o reviziji mape, ustavnom regulisanju RS-a, odnosno njenom međunarodnom

[1966] Koljević, Knjiga 1, 583.

[1967] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 31.03.1994.-03.09.1994*, 206.

[1968] Milošević se i ovom prilikom vratio na strategiju Alije Izetbegovića, rekavši da se ona cijela sastojala u tome da dobije pomoć spolja, da s njom dobije rat koji je izgubio. Srpskim „ne" on je, po Miloševiću, dobijao legalitet da dobije rat uz pomoć cijelog svijeta. Njegova strategija bila je da okrene cijeli svijet protiv Srba i ona se srpskim odbijanjem plana ostvaruje. Danas se nudi Srbima pola Bosne i Republika Srpska i svijet ne može dati više, rekao je Milošević i dodao da su Rusi stali uz plan, ali ako ga Srbi ne uvaže, onda ni oni ne mogu pomoći. **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 31.03.1994.-03.09.1994*, 219-223.

priznavanju i članstvu u UN-u, definitivnom rješenju statusa Sarajeva, izlasku na more te ukidanju sankcija Jugoslaviji. Usvojen je i zaključak kojim se odbacuje svaka mogućnost prisustva bilo kakvih stranih trupa u regionu bez prethodnih dogovora.[1969]

Ovo je bilo, u odnosu na postavljeni zahtjev za nedvosmisleno izjašnjavanje, ustvari otvoreno odbijanje plana Kontakt-grupe. Reakcije međunarodne zajednice, prvenstveno sila koje su davale osnovni ton formulaciji plana, nisu bile onako odlučne kako su prvobitno najavljene. Ruski ministar Kozirjev je 23. jula izjavio da se njegova zemlja zalaže za produženje roka u kojem srpsko rukovodstvo treba dati svoj odgovor na mirovni plan. U zamjenu za to produženje Rusi su ponudili svoju saglasnost za primjenu makar dijela represivnih mjera planiranih u slučaju odbijanja.[1970] Američki državni sekretar Warren Christopher u Vašingtonu je 25. jula najavio trostepene sankcije srpskoj strani ako do 30. jula ne prihvati mirovni plan. U prvoj fazi najavio je pooštrene finansijske i ekonomske sankcije Srbiji. U drugoj je bilo predviđeno proširenje i striktnija zaštita „zaštićenih zona", a na kraju je najavljeno i moguće ukidanje embarga na uvoz oružja za Bosnu i Hercegovinu.[1971] Čuli su se i naizgled iznenađujuće radikalni prijedlozi, poput onog koji je generalni sekretar Boutros Ghali 26. jula uputio Savjetu bezbjednosti UN-a, da se UNPROFOR povuče s prostora bivše Jugoslavije i da bude zamijenjen snagama NATO-a ili kombinovanim snagama posebno organizovanim za tu priliku.[1972]

[1969] Begić, 217; Koljević, Knjiga 1, 597; Karadžić je, pripremajući poslanike na željenu odluku, u svom skupštinskom govoru održanom 18. jula, između ostalog, rekao da se od njih očekuje da „našim nepomirljivim neprijateljima i istrebiteljima damo za sva vremena u posjed" Krupu, Sanski Most, Kupres, Donji Vakuf, Jajce, Doboj, Derventu, Bosanski Brod, Odžak, Šamac, Brčko, Višegrad, srpsko Goražde, Ustipraču, Ustikolinu, Borke, Zijemlje i cijelu dolinu Neretve, Petrovo sa cijelim Ozrenom, te značajne dijelove općina Prijedor, Bosanski Novi, Teslić, Rogatica, Han-Pijesak, Nevesinje, Modriča, Sokolac i druge. Dalje je ocijenio da bi „muslimanska teritorija, koja je sada u nekoliko enklava" dobila svoj izgled, cjelovitost i kontinuitet, dok bi „srpska država", iz stanja kontinuiteta, dospjela u enklave. **ICTY**, Komanda Zvorničke pbr, *Govor predsjednika RS*, Pov.broj: 15-16/94, 20. 7. 1994.

[1970] „Rusija produžava rok", **Oslobođenje**, 24. 7. 1994, 6.

[1971] „Trofazne sankcije", **Oslobođenje**, 26. 7. 1994, 1.

[1972] Velimirović, 173.

I ruska politika je zalagala svoje autoritete u pokušaju da ubijedi Srbe da prihvate plan Kontakt-grupe. U Beogradu se ruska delegacija, koju je predvodio ministar odbrane general Pavel Gračov, 26. jula sastala sa srpskim vojno-političkim vrhom. Gračov je Karadžiću pročitao pismo predsjednika Rusije Borisa Jeljcina. Upozorio ih je da postoji mogućnost da se povuku mirovne snage, nakon kojih bi došao NATO. Najavljivao je mogućnost da se nakon prihvatanja plana vrše teritorijalne korekcije, naznačavajući kao jednu od mogućnosti razmjenu Sarajeva za Brčko ili Srebrenicu. Obećavao je i veće angažovanje Rusije u implementaciji plana, na dogovaranju razmjene teritorija, na obezbjeđenju kritičnih dijelova poput koridora i slično. Također je predvidio da će se Federacija BiH nakon srpskog prihvatanja plana raspasti, a da će Srbima ostati garancije UN-a da ih niko neće napasti. Slične argumente iznosio je i ruski predstavnik u MKBJ-u Vitalij Čurkin.[1973] Srpska skupština, uprkos svemu, na vanrednom zasjedanju održanom 28. jula odlučila je da ostane na svojim pozicijama u pogledu prihvatanja, odnosno neprihvatanja, mirovnog plana Kontakt-grupe.[1974]

Nakon toga, na ministarskom sastanku Kontakt-grupe, održanom u Ženevi 30. jula, konstatovano je i pozdravljeno prihvatanje plana od strane „bosansko-hrvatske delegacije“, te izraženo žaljenje što je srpska strana odbila plan. Kroz šest tačaka utvrđene su mjere kojima bi se trebao postići trajni mir. Te mjere bile su izražene u: saglasnosti o prijedlogu za pooštravanje sadašnjih i uvođenje novih sankcija SR Jugoslaviji; ukoliko se izmijeni stav bosanskohercegovačkih Srba u smislu prihvatanja plana, Savjetu bezbjednosti UN predložilo bi se postepeno ukidanje sankcija; u energičnoj akciji na sprečavanju kršenja sankcija na granicama i unapređenju saradnje sa susjednim državama radi striktne provedbe režima sankcija; u pozivu stranama da poštuju prekid vatre i obustave napade na UN-ovo osoblje i na one koji vrše dostavu humanitarne pomoći; u upozorenju protiv bilo kojeg novog pokušaja gušenja Sarajeva; u deklarisanoj odlučnosti da se ojača režim zaštite „zaštićenih zona“, uz zahtjev za donošenje plana njihovog striktnog poštovanja i proširenja.[1975]

[1973] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 31.03.1994.-03.09.1994*, 237-241.

[1974] „Potvrđeno NE mirovnom planu“, **Oslobođenje**, 29. 7. 1994, 1.

[1975] Begić, 218-219.

Nakon sastanka u Ženevi ruski šef diplomatije Andrej Kozirjev ponovo je 31. jula doputovao u Beograd, gdje ga je primio predsjednik Srbije Slobodan Milošević. U razgovoru su učestvovali ruski izaslanik u MKBJ-u Vitalij Čurkin, kao i ruski predstavnik u ekspertskom timu Kontakt-grupe Aleksej Nikiforov. Kozirjev je tokom razgovora iznio garancije Rusije da će nakon prihvatanja plana Kontakt-grupe sve sankcije protiv Savezne Republike Jugoslavije biti ukinute momentom povlačenja VRS-a u dogovorene granice. Kozirjev je obećao i međunarodne garancije tih budućih granica između „republike srpske" i „muslimansko-hrvatske federacije", kao i jednako pravo RS-a da stupi u konfederaciju sa Srbijom, odnosno SRJ.[1976] Ove garancije koje je davao Kozirjev nisu bile usaglašene s partnerima iz Kontakt-grupe i, pokazat će se, bile su izraz nastojanja ruske diplomatije koja su prevazilazila stvarnu težinu ruske moći u međunarodnim odnosima u tom trenutku. To što se Rusija nije suočila s nedostatkom pokrića za svoje garancije imala je zahvaliti tome što su Radovan Karadžić i njegovi saborci uporno odbijali prihvatiti plan, tako da su garancije ostale neiskorištene.

Vlada SRJ je 4. augusta, kao sredstvo pritiska, donijela odluku da prema rukovodstvu prekodrinskih Srba uvede sankcije. U samoj odluci navedeno je da je to rukovodstvo odbijanjem mirovnog plana izvršilo najteži akt protiv SRJ, srpskog i crnogorskog naroda i svih građana te zemlje, te da je zato savezna vlada donijela odluku da prekine političke i ekonomske odnose, da zabrani boravak članova rukovodstva RS-a na teritoriji SRJ i da njena granica bude zatvorena za sve transporte prema RS-u osim hrane, odjeće i lijekova.[1977]

S primicanjem isteka ljetnog primirja oživjelo je i ratište. Nakon jedne uspješne akcije snaga ARBiH na olovsko-vareškom bojištu, izvan zone isključenja od 20 kilometara oko Sarajeva, snage VRS-a ispoljile su uobičajenu mjeru agresivnosti i arogancije. Sa sabirnog mjesta pod kontrolom UNPROFOR-a 5. augusta su otele nekoliko oklopnih vozila. Kao odgovor, avioni NATO-a su dejstvovali po jednom

[1976] Velimirović, 175.
[1977] „Prekid odnosa?!", **Oslobođenje**, 5. 8. 1994, 4.

srpskom oštećenom i neupotrebljavanom oklopnom vozilu. Prethodno je, naravno, general Rose najavio ovo dejstvo.[1978]

Pritisnut stalnim zahtjevima za odlučnijim djelovanjem i unilateralnim podizanjem embarga na naoružanje, koji su dolazili iz američkog Kongresa, i pod pritiskom američkog javnog mnijenja, predsjednik Bill Clinton je 10. augusta odredio rok Srbima da do 15. oktobra prihvate plan Kontakt-grupe ili će SAD podnijeti zahtjev Savjetu bezbjednosti UN-a za ukidanje embarga Bosni i Hercegovini.[1979] Bilo je i drugih glasova podrške ukidanju embarga, ali je bilo i glasova protiv.[1980]

Francuska i Njemačka su 23. augusta predložile Slobodanu Miloševiću da dopusti međunarodno nadgledanje blokade koju je nametnuo na granici s Bosnom i Hercegovinom. Njihovi ministri vanjskih poslova Alain Juppé i Klaus Kinkel su u zajedničkoj izjavi pozvali bosansko-hercegovačke Srbe da ne raspaljuju dalje sukobe svojim odbijanjem plana Kontakt-grupe.[1981] Karadžić je na pozive na razum i prihvatanje plana odgovorio na svoj karakterističan način. Na vlastitoj televiziji na Palama 27. augusta je zaprijetio da će blokirati „muslimansku državu" i zatvoriti sve puteve kojima se vrši njeno snabdijevanje. U razgovoru

---

[1978] „Avioni NATO-a uništili četnički M-18", **Oslobođenje**, br. 16579, 6. 8. 1994, 1; Bucknam, 163; **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Sedmična analiza*, Str.pov.broj: 05/4-223-3, 7. 8. 1994.

[1979] Simms, 101.

[1980] Glasnogovornik UN-a u Zagrebu Michael Williams je 12. augusta izjavio da će se, ukoliko embargo na uvoz oružja za bosansku vladu bude ukinut, mirovne trupe UN-a vjerovatno povući iz ove zemlje. „Oružje u Bosnu, plavci iz Bosne", **Oslobođenje**, 13. 8. 1994, 3; Hrvatski predsjednik Tuđman je 7. septembra izjavio da bi ukidanje embarga dovelo do eskalacije rata i označilo poraz pregovarača u naporima za postizanje mira. Begić, 228; Tuđman je rekao i da bi ukidanjem embarga došlo do proširenja sukoba u koji bi se mogli uključiti Rusi i islamske zemlje. „Hrvatska protiv ukidanja embarga!?", **Oslobođenje,** 8. 9. 1994, 1; Istovremeno je u Sarajevu predsjednik Izetbegović izjavio da je svjestan problema do kojih bi došlo podizanjem embarga na oružje, ali da će se, poredeći pozitivne i negativne strane, rukovodstvo Republike Bosne i Hercegovine odlučiti da dobije oružje, uprkos svim teškoćama koje ta odluka nameće. Izetbegović je to definisao ocjenom da je u pitanju preživljavanje naroda i države, te da zemlju neće spasiti UNPROFOR, već efikasna odbrana. „Odlučićemo se za oružje", **Oslobođenje,** 8. 9. 1994, 3.

[1981] „Ne razbuktavajte rat", **Oslobođenje**, 24. 8. 1994, 4.

za njemački list „Der Spiegel“ zaprijetio je i da će, ukoliko bude ukinut međunarodni embargo na uvoz oružja za Bosnu i Hercegovinu, njegove snage kidnapovati UN-ove vojnike, obarati avione i zatvarati sve strance te da će prestati poštovati sve UN-ove rezolucije.[1982]

Ma koliko to izgledalo apsurdno, međunarodna zajednica, odnosno najvažnije zemlje involvirane u mirovni proces, za svoj oslonac u afirmaciji plana Kontakt-grupe odredili su predsjednika Srbije Slobodana Miloševića. Krajem augusta na sastanku s Miloševićem u Dobanovcima, ruski šef diplomatije Kozirjev je želio znati koliko dugo RS može izdržati jugoslavensku blokadu i kakvu mapu oni stvarno žele. Milošević je odgovorio da mape ustvari i nisu važne ako se Srbi i Bošnjaci dogovore o razmjeni teritorije. Problem je, po Miloševiću, bio u tome što Alija Izetbegović nije želio pregovarati o razmjeni teritorija prije nego što Karadžić prihvati mapu, što je bilo tačno i striktno na liniji zahtjeva Kontakt-grupe. Kozirjev se složio s tom ocjenom i dodao da Izetbegović neće pregovarati sve dok može koristiti stvoreni antisrpski front. Složili su se također da nagoviještena vojna ofanziva Izetbegovića neće biti uspješna i da skidanje embarga na oružje neće biti od koristi Bošnjacima.[1983] Krajem augusta vojni i civilni zvaničnici UNPROFOR-a Sérgio de Mello (Serđo di Melo) i general Jean Cot prenijeli su hrvatskom vrhovništvu, preko Hrvoja Šarinića, Miloševićeve stavove. Između ostalog predsjednik Srbije je poručio da mora smijeniti Karadžića, a da se problem hrvatskih Srba treba riješiti u tri faze do januara 1995. I Andrej Kozirjev je 30. augusta prenio Franji Tuđmanu namjeru Slobodana Miloševića da se obračuna s Karadžićem i njegovu želju da se u dogledno vrijeme sastane s hrvatskim predsjednikom.[1984]

[1982] „Potpuna blokada BiH“, **Oslobođenje**, 28. 8. 1994, 1.

[1983] V. Jovanović, 168.

[1984] Šarinić, 149-151. Šarinić se 8. septembra sastao i s već spominjanim Mićom Mihajlovićem, Karadžićevim povjerenikom, koji mu je također prenio informacije o sukobu s Miloševićem, koje je ocijenio kao ideološke. Mihajlović je prenosio Karadžićeve intrige o tome da mu Izetbegović nudi zapadnu Bosnu u zamjenu za Foču i Višegrad i da će Srbi osvojiti Bihać bez posebnih reakcija međunarodne zajednice. Nastavak Karadžićeve intrige sastojao se u procjenama perspektive Federacije BiH koje je iznosio Mihajlović, kao pesimistične zbog neugasle težnje Izetbegovića da formira islamsku državu. Karadžić je slao poruku o svojoj želji za približavanjem s Hrvatskom s ciljem popravljanja odnosa sa Zapadom.

Dan ranije Kozirjev je u Sarajevu, u razgovoru s predsjednikom Alijom Izetbegovićem i premijerom Harisom Silajdžićem, izjavio da je u tom trenutku najvažnije podržati Miloševića u njegovom nastojanju za prihvatanjem mirovnog rješenja.[1985]

Osim Moskve, početkom jeseni 1994. i Pariz i London su pokazivali volju da podignu sve ili većinu sankcija uvedenih Srbiji, bez garancija da će se za to dobiti nešto zauzvrat. Vašington je imao drugačiji stav, iako ni on nije bio jednodušan.[1986] Čovjek koji će postati personifikacija te različitosti američkog stava, novoizabrani pomoćnik državnog sekretara za evropska pitanja Richard Holbrooke (Ričard Holbruk), 5. septembra je boravio u Sarajevu na razgovorima s rukovodstvom Bosne i Hercegovine. U delegaciji je bio i Holbrookeov zamjenik Robert Frasure (Robert Frežer), kao i grupa diplomata i generala američke vojske.[1987]

Krajem augusta i početkom septembra 1994. vršene su ozbiljne i intenzivne pripreme za posjetu pape Ivana Pavla II Sarajevu, koja je bila zakazana za 8. septembar. Papin dolazak, koji bi predstavljao značajno skretanje pažnje svijeta na situaciju u kojoj se nalazilo Sarajevo i cijela Bosna i Hercegovina, otkazan je na osnovu pisma specijalnog izaslanika generalnog sekretara UN-a Yasushija Akashija u kojem je upozorio Vatikan na ozbiljne rizike i ograničenja UNPROFOR-a u pogledu garancija bezbjednosti.[1988]

Snage čiji je lider bio Radovan Karadžić i dalje su zahtijevale pregovore o mapi teritorijalne podjele, prijetile i onemogućavale normalizaciju života u Sarajevu, zatvaranjem „plavih puteva“ i obustavama snabdijevanja grada osnovnim humanitarnim potrebama.

[1985] „Stub mirovnih napora“, **Oslobođenje**, 30. 8. 1994, 1; Nakon objave sankcija Slobodana Miloševića prema RS-u, Izetbegović je, navodno, preko više diplomatskih kanala predlagao Miloševiću tajni sastanak na kojem bi razmatrali pitanja uzajamnog priznavanja BiH i SRJ. Milošević je odgovorio da bi on s Izetbegovićem rado obavio posao za RS oko zamjene Sarajeva za enklave u istočnoj Bosni. V. Jovanović, 188. Do sastanka nikada nije došlo.

[1986] Richard Holbrooke, ***Završiti rat***, Šahinpašić, Sarajevo, 1998, 92.

[1987] Prethodnog dana američka delegacija posjetila je Mostar i Gornji Vakuf. „Američka delegacija u Sarajevu“, **Oslobođenje**, 6. 9. 1994, 4.

[1988] „Akaši odgodio Papin dolazak“, **Oslobođenje**, 7. 9. 1994, 1.

Portparol State Departmenta je 8. septembra izjavio da je Kontaktgrupa jasno stavila na znanje da neće biti novih pogađanja o mapama. Istovremeno je rečeno da će američki predstavnici prekinuti sve pregovore s Karadžićem i njegovim saradnicima.[1989]

Nakon naglog i brzog poboljšanja odnosa Bosne i Hercegovine i Hrvatske, što je bilo posljedica Vašingtonskog sporazuma i uspostave Federacije Bosne i Hercegovine, dalji napredak u njegovoj implementaciji nije ostvarivan velikom brzinom, ali su činjeni napori u tom smjeru. U Zagrebu su 13. i 14. septembra vođeni razgovori bosanskohercegovačke i hrvatske delegacije. Dogovoreno je konstituisanje općinskih i kantonalnih vlasti, donesene odluke o diplomatskim predstavništvima i režimu cestovnog saobraćaja na komunikaciji Metković – Tuzla.[1990] Franjo Tuđman je prethodno, na sastanku sa svojim saradnicima, na kojem su učestvovali i čelnici HRHB-a i predstavnici Katoličke crkve, istakao značenje Vašingtonskog sporazuma za opstojnost Hrvata u Bosni i Hercegovini i rekao da među njima ne smije biti samovolje i politike koja se suprotstavlja sporazumu te da moraju biti uklonjeni kriminalni elementi. Kao nepopravljivi geostrateški kalkulant, Tuđman je imao i planove da u vremenu koje dolazi iskoristi očekivanu eskalaciju borbi između ARBiH i VRS-a, a pogotovo Karadžićeve otvorene namjere da napadne zapadnu Bosnu. Na ovom sastanku održanom 13. septembra svojim saradnicima je rekao: „Rat Srba i Muslimana mogao bi biti prilika da i mi u Hrvatskoj riješimo problem takozvane Krajine.“[1991] U odnosima prema Evropi, njegova nastojanja i inicijative bili su usmjereni istom cilju. Na odvojenim bilateralnim sastancima održanim 28. septembra s njemačkim i francuskim ministrima Klausom Kinkelom i Alainom Juppéom Tuđman se zalagao za sazivanje novog „Berlinskog kongresa“ za Bosnu i Hercegovinu. Tražio je energično rješavanje UNPA područja u Hrvatskoj, u zamjenu za hrvatsku kooperativnost u Bosni, a žalio se na muslimansku nekooperativnost u uspostavi Federacije Bosne i Hercegovine, za koju je rekao da je Hrvatskoj nametnuta.[1992]

[1989] „Nema pregovora o mirovnim mapama“, **Oslobođenje,** 9. 9. 1994, 1.
[1990] „Počinje budućnost Federacije“, **Oslobođenje,** 15. 9. 1994, 3.
[1991] Šarinić, 163-168.
[1992] Nobilo, 617.

S istočne strane, Slobodan Milošević je pokušavao preko Ratka Mladića i vojne linije u srpskom rukovodstvu nametnuti svoj stav u pogledu daljeg djelovanja. Uz prisustvo predsjednika SRJ Zorana Lilića i predsjednika Crne Gore Momira Bulatovića, te načelnika Generalštaba VJ generala Momčila Perišića, Milošević je 20. septembra u Karađorđevu održao sastanak s komandujućim generalom VRS-a Ratkom Mladićem, također oficirom s jugoslavenskog platnog spiska. Milošević je polazio od jedinstva srpskog naroda i od činjenice da je u srpskom rukovodstvu bilo artikulisano srpsko nacionalno pitanje, ali da je došlo do odmetanja od matice, naglasivši da nije u pitanju raskol, već obično odmetništvo i da „griješe ako misle da se nacionalna srpska politika utvrđuje u šumskom letovalištu na Palama", a ne u Beogradu. Optužio je predstavnike Vlade RS-a da u Zagrebu pregovaraju o predaji Srpske krajine Hrvatskoj u zamjenu za Posavinu, nadajući se da će mirovni plan Kontakt-grupe propasti. Momir Bulatović je dodao da David Owen pokazuje imena generala i drugih oficira koje plaća Beograd i da su mu te spiskove dali Karadžić i njegovi prijatelji, koji nastoje da se sa SAD-om dogovore mimo Srbije i Crne Gore.[1993] U odnosu na konkretne planove djelovanja u Bosni i Hercegovini, Milošević nije odustajao od „projekta Abdić" ni poslije njegovog potpunog poraza od strane 5. korpusa ARBiH i povlačenja iz Velike Kladuše koje se dogodilo 21. augusta. Abdićev beogradski mentor je mjesec dana kasnije svojim potčinjenim dao zadatak da od 4.000 izbjeglih naoružanih autonomaša, koji su se htjeli boriti, formiraju dvije dobre brigade, da za njih na teritoriji Srpske krajine urede kampove, da ih opreme i da uz pomoć SVK-a i VRS-a Abdić povrati izgubljenu teritoriju.[1994] Nešto kasnije tražio je da se u operaciju uključi i šef resora Državne bezbednosti Srbije Jovica Stanišić, sa 300-400 pripadnika specijalnih jedinica i da se, ako ne cijeli bihaćki džep, a ono barem sjeverni dio oko Kladuše zauzme,

[1993] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 04.09.1994.-29.01.1995*, 17-23. Milošević je od Mladića, u odnosu na Karadžića, zatražio da izjavi kako će njegov Generalštab donositi odluke u skladu sa stavovima Beograda, a ne Pala, smatrajući da bi takva izjava riješila sve probleme. Ibid., 31-32.

[1994] Ibid., 28. Milošević je tvrdio da Abdić ima četu „kod Dudakovića", kojoj je rekao da ostane tamo dok se oni ne vrate.

da bi se Fikret Abdić vratio i ponovo stekao pregovaračku poziciju, s kojom je Milošević očito još računao.[1995]

Suočeno s nesmanjenim ruskim lobiranjem za ublažavanje sankcija Srbiji, koje je imalo odjeka u važnim evropskim prijestolnicama, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je 18. septembra izdalo saopćenje u kojem je međunarodnim faktorima skrenulo pažnju da osim stimulativnih elemenata ublažavanja sankcija, plan Kontakt-grupe podrazumijeva i mjere protiv gušenja Sarajeva i mjere pojačavanja i proširivanja sigurnih zona koje su bile gotovo potpuno zanemarene. Posljedica ovog zanemarivanja bili su novi napadi na zaštićene zone i veliko gušenje Sarajeva koje je bilo u toku. Grad je zatvaranjem plavih puteva ponovo odsječen od svijeta i bili su mu uskraćeni struja, voda i plin.[1996]

Zaista su s prestankom važenja dogovorenog primirja tokom augusta i septembra oživjela bojišta. Srpske snage sve su češće kršile sporazum o isključenju teškog naoružanja u zoni oko Sarajeva. U jednom od takvih incidenata 22. septembra srpske snage izvršile su i napad na UNPROFOR-ove pripadnike, u kojem su ranjena četiri francuska vojnika. U vrijeme incidenta komandant UNPROFOR-a general Rose bio je odsutan iz zemlje, a njegova ovlaštenja u Bosni i Herrcegovini imao je njegov zamjenik francuski general André Soubirou (Andre Subiru). Francuski oficiri u Sarajevu odlučili su tražiti vazdušne udare na skladište municije u blizini Pala, ali je Rose na vrijeme upozoren na namjeru svojih saradnika i iz Engleske naredio da se napadi preusmjere na sasvim nevažnu metu, jedno usamljeno oklopno vozilo (tenk T-55), te dao instrukciju da se napad prethodno najavi Srbima. S takvom reakcijom složio se Yasushi Akashi i odobrio Roseovu metu za napad, a istovremeno zabranio napad na spomenuto skladište municije.[1997]

[1995] Ibid., 86. Miloševićeva ideja realizovana je u izuzetno kratkom vremenu. Do kraja oktobra formirana je borbena grupacija za izvođenje operacije „PAUK“ u čiji sastav su ušle snage Fikreta Abdića, dijelovi jedinica VRS-a i SVK-a, MUP-a RSK-a, Specijalne jedinice MUP-a i DB-a Srbije. Komandant ove grupacije bio je general Mile Novaković. Milisav Sekulić, ***Knin je pao u Beogradu***, Nidda Verlag GmbH, Bad Vilbel, 2000, 91-92.

[1996] „Protivimo se ublažavanju sankcija“, **Oslobođenje**, 19. 9. 1994, 1.

[1997] Bucknam, 166; „Akaši spriječio veći udar“, „Spektakl za jedan tenk“, **Oslobođenje**, 23. 9. 1994, 1 i 3.

Osim napada na zaštićene zone UN-a, srpske snage u Bosni i Hercegovini su, suočene sa sve većim međunarodnim pritiskom i nagovještajima mogućeg mirovnog rješenja, požurile dovršiti proces etničkog čišćenja i na teritorijama kojima su vojno-policijski ovladale još u početnoj fazi rata. Zbog progona nesrpskog stanovništva i etničkog čišćenja područja Banje Luke i Bijeljine, Savjet bezbjednosti UN-a je 22. septembra usvojio Rezoluciju 941, kojom je izražena zabrinutost zbog uporne i sistematske kampanje terora od strane Srba na spomenutim i drugim područjima, i naglašeno da ova praksa predstavlja jasno kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Savjet bezbjednosti zahtijevao je trenutni prekid prakse etničkog čišćenja i dozvolu za ulazak predstavnika međunarodnih organizacija na područje Banje Luke i Bijeljine, a od generalnog sekretara UN-a da, kada to uslovi dozvole, organizuje razmještanje UNPROFOR-ovih trupa i UN-ovih posmatrača na ovim područjima.[1998] Na istoj sjednici Savjet bezbjednosti usvojio je Rezoluciju 942, kojom je podržao mapu Kontakt-grupe, kao dio sveobuhvatnog mirovnog rješenja, osudio odluku „bosanskih Srba" da odbiju takvo rješenje i pozvao države članice da ne preduzimaju nikakve političke razgovore s njihovim rukovodstvom, sve dok oni u potpunosti ne prihvate predloženi plan.[1999]

I pored činjenice da je prethodnim rezolucijama kažnjavao i nastojao otkloniti posljedice izvorno Miloševićevog vojno-političkog projekta, Savjet bezbjednosti je, ne uvažavajući prethodna upozorenja Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, ipak odlučio stipendirati njegov deklarativni zaokret ka miru i 23. septembra, Rezolucijom 943, suspendovao neke sankcije uvedene Saveznoj Republici Jugoslaviji, koje su se odnosile na zabranu upotrebe beogradskog aerodroma za civilne letove i neke druge mjere, na probni period od 100 dana, ukoliko budu držali efektivno zatvorenom međunarodnu granicu između SRJ i Republike Bosne i Hercegovine za svu robu izuzev prehrambenih proizvoda, lijekova i odjeće za humanitarne potrebe.[2000]

[1998] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 102-104.
[1999] Ibid., 104-106.
[2000] Ibid., 15.

Državno rukovodstvo Bosne i Hercegovine nastojalo se prilagoditi dinamičnim trendovima međunarodne politike. U vrijeme usvajanja spomenutih rezolucija u SAD-u je boravila državna delegacija predvođena predsjednikom Izetbegovićem. Delegaciju je 25. septembra u Njujorku primio predsjednik Bill Clinton. U razgovoru je konstatovano da „zaštićene zone" nisu zaštićene i da su Sarajevo, Goražde, Srebrenica i drugi gradovi svakodnevno izloženi napadima. Bosanskohercegovačka delegacija je predložila demilitarizaciju pojasa širine pet kilometara oko Sarajeva i omogućavanje normalne komunikacije grada s drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Izetbegović je podsjetio Clintona na deklaraciju NATO-a od 9. februara, koja omogućava upotrebu sile u cilju sprečavanja davljenja Sarajeva. Izložene su i nove ideje u pogledu podizanja embarga na uvoz naoružanja Armiji RBiH i u tom smislu razgovarano o prijedlogu s kojim bi se mogle složiti Engleska i Francuska.[2001] Po povratku u Sarajevo, predsjednik Izetbegović je objašnjavao kako zahtjev za podizanje embarga na naoružanje nije povučen već modifikovan. Promjenu stava nije tumačio kao ustupak Clintonu, već je kao osnovni razlog navodio Srebrenicu, koja u slučaju skidanja embarga i UNPROFOR-ovog povlačenja koje bi uslijedilo sredinom novembra ili početkom decembra, ne bi mogla biti odbranjena. Osim ovih, bilo je i drugih političkih argumenata za takvu odluku, među kojima je Izetbegović naveo određena kolebanja u samoj američkoj administraciji, očuvanje kompaktnosti Kontakt-grupe i podršku trendu distanciranja Beograda od Pala.[2002] Nekoliko dana kasnije premijer Haris Silajdžić je objasnio šta je značio spominjani modificirani prijedlog, rekavši da je podrazumijevao uslovno usvajanje rezolucije o ukidanju embarga na uvoz naoružanja, tako da bi njena primjena počela ako u roku od šest mjeseci ne dođe do sklapanja mira u Bosni i Hercegovini.[2003]

U obraćanju Generalnoj skupštini UN-a, koje je uslijedilo dan nakon razgovora s delegacijom Bosne i Hercegovine, predsjednik Clinton je

[2001] „Nove ideje o podizanju embarga", **Oslobođenje**, 26. 9. 1994, 1; Nikola Koljević navodi da je to bio Izetbegovićev uzmak od zahtjeva za podizanje embarga i, ustvari, ustupak Clintonu, da ga se rastereti od ispunjenja njegovih vlastitih obećanja, čiji je rok izvršenja stizao 15. oktobra. Koljević, Knjiga 1, 669.

[2002] „Srebrenica preča od embarga", **Oslobođenje**, 1. 10. 1994, 1.

[2003] „Mir presuđuje embargu", **Oslobođenje**, 3. 10. 1994, 1.

rekao da je Sarajevo kao „zaštićena zona“ UN-a izloženo novim izgledima davljenja, te da UN mora pokazati novu odlučnost u nastojanju da je spasi.[2004]

Savjet bezbjednosti je 30. septembra Rezolucijom 947 mandat UNPROFOR-a u bivšoj Jugoslaviji produžio za još šest mjeseci.[2005] Osim mandata, produžen je i uobičajeni odnos UNPROFOR-a prema događajima na terenu i prema njihovim akterima. Nakon što je prestalo važiti primirje i nakon očitog zastoja u mirovnom procesu, snage ARBiH su tokom oktobra preduzele niz vrlo uspješnih oslobodilačkih operacija na raznim dijelovima ratišta, među kojima je bilo i sarajevsko bojište u pojasu izvan zone isključenja od 20 kilometara oko grada. Nakon poraza i teritorijalnih gubitaka pretrpljenih na Bjelašnici i Treskavici, Radovan Karadžić je na Palama protestovao kod Akashija i generala Rosea. Ovi međunarodni zvaničnici su mu obećali da će, ako bude bilo potrebno, upotrijebiti i avijaciju NATO-a da bi primorali Armiju RBiH da se vrati na polazne položaje.[2006]

Znakovi spremnosti pojedinih zemalja članica Kontakt-grupe na dodatne ustupke srpskoj strani, koja je pokazala krajnju ignoranciju i nekooperativnost u odnosu na početne uslove postavljene planom, bili su sve otvoreniji. Francuski ministar vanjskih poslova Juppé je 10. oktobra izjavio da se priprema izvjesna modifikacija mirovnog plana Kontakt-grupe, u kojoj se prije svega radilo o dopunama institucionalnog uređenja Bosne i Hercegovine. U kom smjeru bi te modifikacije išle, Juppé je nagovijestio napominjući da Srbi u Bosnu i Hercegovinu nisu niotkuda došli, da su i oni tu na svome, te da srpski entitet mora uživati

---

[2004] „Sarajevo se mora spasiti“, **Oslobođenje**, 27. 9. 1994, 1.

[2005] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 15.

[2006] Karadžić je prijetio „vojnim porazom muslimana“. Nekoliko dana kasnije Mladić je s Roseom postigao dogovor da UN obezbijedi povlačenje Armije na polazne položaje na Igmanu i Bjelašnici u roku 10 dana, te da dovrše demilitarizaciju istočnobosanskih enklava koja, po Mladićevom tumačenju, nije bila dovršena u skladu sa sporazumima. U protivnom, Mladić je prijetio da će krenuti u ofanzivu i da će sam očistiti Igman. Koljević, Knjiga 1, 676-679. Mladićevo i Karadžićevo razmetanje ostalo je prazna prijetnja, jer su do kraja godine na padinama Treskavice i Bjelašnice trpili samo teške poraze, o čemu će više riječi biti u narednom poglavlju.

„jednu vrstu jednakosti“ u tretmanu s Federacijom BiH u budućoj institucionalnoj konstrukciji države.[2007]

Predsjednik Izetbegović je 14. oktobra uputio poruku predsjedniku Clintonu da je Predsjedništvo iz štampe koja prati pripremu novog sastanka Kontakt-grupe saznalo da se pripremaju izvjesne izmjene u mirovnom planu ponuđenom početkom jula. U tom smislu Izetbegović je obavijestio predsjednika SAD-a da je Skupština Republike Bosne i Hercegovine prihvatila ponuđeni plan imajući u vidu uvjeravanja pregovarača da su to posljednje koncesije koje se od nje traže u mirovnom procesu. Bile su predviđene i mjere sankcija u slučaju odbijanja plana, koje nisu primijenjene prema Srbima koji su plan odbili. Suprotno tome, bez konsultacija s Bosnom i Hercegovinom ublažene su sankcije Srbiji. U vezi s navedenim, Izetbegović je obavijestio Clintona da Bosna i Hercegovina neće prihvatiti nikakve promjene mirovnog plana koje bi išle na njenu štetu, niti je spremna ući u nove pregovore o mirovnom rješenju prije nego srpska strana prihvati ponuđene mape unutrašnjeg razgraničenja, te da neće prihvatiti ništa što bi direktno ili indirektno moglo dovesti u pitanje cjelovitost, integritet i suverenitet zemlje. Izrazivši na kraju očekivanje podrške, Izetbegović je ovo pismo poslao i na adrese predsjednika Rusije i Francuske, kao i premijerima Njemačke i Velike Britanije.[2008]

Kada je Karadžić nekoliko dana kasnije najavio da postoje znaci da će Kontakt-grupa modifikovati mirovni plan i tako ga učiniti prihvatljivijim za srpsku stranu, reagovala je njemačka diplomatija izjavom glasnogovornika ministarstva vanjskih poslova da neće biti apsolutno nikakvih izmjena međunarodnog mirovnog plana za Bosnu i Hercegovinu.[2009] Karadžićeve najave tada su opovrgle i Francuska i Velika Britanija.[2010]

U skladu s pokazanim razumijevanjem i podrškom stavovima Bosne i Hercegovine od strane SAD-a, na prijedlog američke ambasadorice u UN-u Madeleine Albright, Generalna skupština UN-a je 4. novembra

[2007] „Modifikacija mirovnog plana“, **Oslobođenje**, 11. 10. 1994, 1.
[2008] „Na ispitu ugled svijeta“, **Oslobođenje**, 15. 10. 1994, 3.
[2009] „Ništa od mijenjanja“, **Oslobođenje**, 20. 10. 1994, 4.
[2010] „Plan se mora prihvatiti“, „Nema promjena“, **Oslobođenje**, 20. 10. 1994, 4.

usvojila rezoluciju kojom traži od Savjeta bezbjednosti da ukine embargo za Vladu Republike Bosne i Hercegovine u slučaju da u narednih šest mjeseci bosanski Srbi ne potpišu mirovni sporazum. Među zemljama koje su se suzdržale u podršci ovoj rezoluciji bile su i članice Savjeta bezbjednosti iz sastava Kontakt-grupe: Velika Britanija, Francuska i Rusija.[2011] Tokom debate u Savjetu bezbjednosti o mogućnostima ukidanja embarga u skladu s rezolucijom Generalne skupštine, koja je povedena 8. novembra na prijedlog islamskih zemalja, pokazalo se da američka rezolucija, i kada bi bila podnesena Savjetu bezbjednosti, nije imala mnogo šanse da bude usvojena, jer je tokom debate svoje protivljenje iskazalo osam njegovih članica: Francuska, Rusija, Velika Britanija, Češka, Novi Zeland, Kina, Brazil i Španija. Dvije članice: Nigerija i Argentina, nisu se izjasnile ali su dale do znanja da imaju rezerve prema rezoluciji. Zato predsjedavajuća Savjeta bezbjednosti američka ambasadorica Albright nije ni stavljala na glasanje nacrt rezolucije.[2012]

I pored neuspjeha ove inicijative, ipak je novembar 1994. bio obilježen s nekoliko događaja koji će imati dalekosežne posljedice po ishod rata u Bosni i Hercegovini. Nakon što nije bilo moguće donijeti modifikovanu i uslovnu rezoluciju o podizanju embarga, predsjednik Clinton je 11. novembra donio odluku da američki brodovi i letjelice više neće nadzirati provođenje embarga na uvoz naoružanja i zaustavljati brodove i letjelice koje to naoružanje eventualno budu prevozili.[2013]

Eskalacija borbi gotovo na svim dijelovima ratišta tokom novembra rezultirala je značajnim pomacima i nagovijestila promjene u odnosima snaga. Najznačajnije i najdalekosežnije posljedice imalo je oslobađanje Kupresa, koje je postignuto kordiniranim dejstvima ARBiH, HV-a i HVO-a, te borbe u Bosanskoj krajini koje će kulminirati ofanzivom

[2011] Begić, 230.

[2012] „Debata bez glasanja“, **Oslobođenje**, 10. 11. 1994, 5.

[2013] „Razlaz u zapadnom savezu“, **Oslobođenje**, 12. 11. 1994, 1. Ta odluka predsjednika najmoćnije države svijeta imala je daleko veću težinu, čak i u odnosu na stav generalnog sekretara NATO Villyja Claesa, koji je izjavio da će NATO, uprkos američkoj odluci, održati embargo na oružje i potpuno i do kraja provoditi sve rezolucije SBUN-a koje su osnova njegove prisutnosti u bivšoj Jugoslaviji. „NATO nastavlja embargo“, **Oslobođenje**, 12. 11. 1994, 4.

srpskih snaga, za koju smo prethodno naveli da ju je naredio Slobodan Milošević, a koja je snage ARBiH u Cazinskoj krajini dovela na rub poraza i ugrozila „zaštićenu zonu“ UN-a u Bihaću.[2014]

Srpski napad na snage 5. korpusa ARBiH, prethodno razvučene privremenim oktobarskim prodorom duboko prema Bosanskoj Krupi i Kulen-Vakufu, počeo je prvih dana novembra. Snage VRS-a napredovale su iz pravca juga i jugoistoka, dok je grupacija formirana po Miloševićevom naređenju, koja je obuhvatala snage hrvatskih Srba, autonomaše Fikreta Abdića i specijalne jedinice iz Srbije, napredovala sa sjeverozapada i sjevera, uz podršku vazdušnih snaga čije su se baze nalazile u dijelovima Hrvatske pod srpskom kontrolom. Tokom tih napada na Bihać korištene su međunarodnim pravom zabranjene kasetne i napalm bombe.[2015] Specijalni izaslanik generalnog sekretara UN-a Yasushi Akashi 11. novembra je, zbog bombardovanja Bihaća i blokade konvoja za snabdijevanje bangladeškog bataljona UNPROFOR-a u ovom gradu, od Slobodana Miloševića zatražio da „obuzda krajiške Srbe“.[2016]

Premijer Haris Silajdžić je kod predsjednika Hrvatske Franje Tuđmana došao s informacijom da su Srbi na području Bihaća došli do Skočaja i da želi razmotriti kako im federalni partneri mogu pomoći. Pitanje opstanka snaga ARBiH u bihaćkom džepu nije bilo samo pitanje federalnog partnerstva, već i pitanje od vrhunskog strateškog interesa odbrane Republike Hrvatske i očuvanja pretpostavki za

---

[2014] Analitičari su kasnije oslobađanje Kupresa ocijenili kao ključni događaj za slom „zapadne granice Velike Srbije“. Starešina, 214. O toku i karakteristikama ovih operacija detaljnije ćemo izlagati u narednom poglavlju.

[2015] *Pad Srebrenice*, 67.

[2016] Velimirović, 200; Protestujući protiv ponašanja UNPROFOR-a, koji je na sve učestalije napade na zaštićene zone, pri čemu je Bihać tučen i borbenim avionima srpskih snaga, odbio pozvati vazdušne snage NATO-a u cilju zaštite ovih zona, član Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Ejup Ganić je rekao da je nedopustivo da komandanti UNPROFOR-a pretvaraju pet milijardi skupu operaciju NATO-a, uključujući zabranu letova, u Miki Mausa, aludirajući na odnos Michaela Rosea prema srpskim snagama. „Ko pretvara NATO u Miki Mausa?“, **Oslobođenje**, 12. 11. 1994, 1.

njenu teritorijalnu reintegraciju vojnim putem. Stoga je predsjednik Tuđman 13. novembra sazvao Vijeće za odbranu i nacionalnu sigurnost (VONS). Ministri Mate Granić i Gojko Šušak upoznali su VONS da su informisali ambasadora SAD-a Petera Galbraitha (Piter Galbrajt) da će Hrvatska krenuti u vojnu akciju ako bude dovedena u pitanje odbrana Bihaća i interesovali se o reakcijama međunarodne zajednice i SAD-a u tom slučaju. Galbraith im je rekao da u tom slučaju neće doći do sankcija i apelovao da budu pažljivi prema snagama UN-a i civilima. Suprotno tome britanska diplomatija je preko svog ambasadora zamolila Hrvatsku da se suzdrži od akcije.[2017] Hrvatski predstavnik u OSCE-u Darko Bekić je 14. novembra članovima odbora ove organizacije koji je razmatrao situaciju u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj izjavio da će Hrvatska vojska morati priteći upomoć Armiji RBiH ako Bihać dođe u opasnost da padne u srpske ruke.[2018]

Na spomenutom zasjedanju VONS-a razmatrane su i neke alternativne ideje. Ivić Pašalić je prisutne upoznao s porukama Karadžićevog povjerenika Miće Mihajlovića koje su potvrđivale optužbe o ponudama trgovine teritorijama koje je Milošević iznosio na sastanku s Mladićem, o kojem je prethodno bilo riječi. Mihajlović je poručio da za Karadžića postoje dvije opcije: ili totalni rat Srba i Hrvata ili podjela Bosne uz priznavanje Hrvatske u avnojskim granicama i izlaz RS-a na more. U tom slučaju bi Srbi napustili Knin i otišli u zapadnu Bosnu koju bi potpuno zauzeli. Karadžić je predlagao granicu na Vrbasu, a da Muslimani ostanu manjina u Zenici i Tuzli.[2019] Da Karadžićeve kombinacije možda i nisu otišle sasvim u vjetar, govori sadržaj poruka koje je Tuđman nekoliko dana kasnije odašiljao zapadnim medijima pričajući ponovo o potrebi novog „Berlinskog kongresa“ i ideji da se u zamjenu za istočnobosanske enklave Srbi

[2017] Šarinić, 170-172.

[2018] „HV će priteći u pomoć Armiji BiH“, **Oslobođenje**, br. 16678, 5. 11. 1994, 3.

[2019] Da su ove poruke, upućene od čovjeka koji je ispred sebe još uvijek imao zastrašujuću vojnu silu, imale sve manje veze s političkom realnošću i zdravim razumom, govore i dijelovi poruke koji su govorili da Srbi idu na zauzimanje Sarajeva, u kom kontekstu su spominjali i navodno „tajno oružje“, neku izmišljotinu zvanu „Tesline iglice“. Šarinić, 172.

odreknu teritorije zapadno od Vrbasa.[2020] Bilo je i drugih signala koji su nagovještavali takve mogućnosti.[2021]

Dok se situacija oko Bihaća usložnjavala, iz zemlje i svijeta čuli su se pozivi za ispunjavanje obaveza NATO-a u zaštiti sigurnih zona. Čuli su se i zahtjevi da se uspostavi zona isključenja teškog naoružanja oko Bihaća na način na koji je ona uspostavljena oko Sarajeva. Britanija i Francuska najavile su da će se tome suprotstaviti, produbljujući tako razlike i nesuglasice unutar NATO-a.[2022] Sekretarijat UN-a je 16. novembra dao uputstvo UNPROFOR-u da obavijesti Srbe o tačnim granicama „zaštićene zone" Bihać, kao i o tome da će svaki dalji napad na tu „zaštićenu zonu" imati za posljedicu upotrebu vazdušne sile.[2023]

Srpski borbeni avioni s aerodroma Udbina na teritoriji Hrvatske 18. novembra su ponovo gađali Bihać napalm i kasetnim bombama. Narednog dana jedan srpski avion se, nakon što je izvršio napad na području Bihaća, srušio na području Cazina. Dokumenti pronađeni kod mrtvog pilota potvrdili su njegov srpski identitet.[2024]

Savjet bezbjednosti UN-a je 19. novembra usvojio dvije rezolucije. Rezolucijom 958 reafirmisano je odobrenje navedeno u Rezoluciji 836

[2020] Craig R. Nation, ***War in the Balkans 1991-2002***, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, Pa., 2003, 187.

[2021] Krajem 1994. na poziv premijera Slovačke Vladimira Mečiara u Bratislavu je putovao jugoslavenski šef diplomatije Jovanović. Slovak je iznio mišljenje da se kriza može riješiti srpsko-hrvatskom nagodbom i ponudio svoje dobre usluge. O osnovama ove nagodbe Jovanović govori prema prijedlozima koje je Mečiar iznio Miloševiću naredne godine, očito podrazumijevajući njihov kontinuitet. Slovak je Miloševića obavijestio o sondažama koje je obavio po spomenutom pitanju i pozvao se na Sekretara NATO-a Willyja Claesa, turskog premijera Erdala İnönüa, iranskog ministra Ali Akbara Velajatija, premijera Viktora Černomirdina i još nekoliko ruskih zvaničnika, američkog podsekretara u State Departmentu Strobea Talbotta i na samog Tuđmana. Prema zamisli Mečiara, S-H nagodba trebala bi se odnositi na BiH i srpske krajeve u Hrvatskoj, a da se ravnoteža interesa postigne kompenzacijama. Prema ovoj zamisli, Hrvati bi s „Muslimanima" živjeli u Federaciji, dok bi se Hrvatska i Srbija međusobno namirile i kompenzirale. Drugim kanalom (Kontakt-grupa) pregovori bi tekli paralelno s pregovorima Srbije i Hrvatske. V. Jovanović, 236.

[2022] „Nesuglasice oko Bihaća", **Oslobođenje**, 17. 11. 1994, 4.

[2023] *Pad Srebrenice*, 67.

[2024] Bucknam, 175-176.

iz 1993. godine, državama članicama UN-a koje djeluju u nacionalnim okvirima ili putem regionalnih organizacija i aranžmana da preduzmu, uz ovlaštenje Savjeta bezbjednosti, u bliskoj saradnji s generalnim sekretarom i mirovnim snagama UN-a, sve potrebne mjere, kroz upotrebu vazdušnih snaga, u i oko „zaštićenih zona" kako bi se podržao UNPROFOR u izvršavanju svog mandata.[2025] Rezolucijom 959 Savjet bezbjednosti zahtijevao je od generalnog sekretara da zanovi preporuke o modalitetima provođenja koncepta „zaštićenih zona" i da izvijesti što je prije moguće o svim daljim mjerama za stabilizaciju situacija oko Bihaća.[2026]

I zaista je 21. novembra 39 aviona NATO-saveza napalo piste i rulne staze na Aerodromu Udbina. U napadu su učestvovali holandski, američki, britanski i francuski borbeni avioni. Iako je javno tretiran kao veliki uspjeh, iza scene je, u određenim krugovima vlasti u Vašingtonu i Briselu, činjenica da štabovi NATO-a nisu naredili napade na unosnije mete od aerodromskih pisti izazivala nezadovoljstvo.[2027] Ustvari, NATO je želio u potpunosti neutralisati taj aerodrom i s njim povezane objekte, ali je UNPROFOR insistirao na tome da treba napasti samo pistu, a ne i avione koji su s nje polijetali i druge objekte. To je, prema uvjerenju specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN-a Akashija, predstavljalo „nužan i proporcionalan odgovor" na napade koje su srpski avioni izvršili na „zaštićenu zonu" Bihać.[2028]

Dan nakon napada na piste Aerodroma Udbina, predstavnica State Departmenta je izjavila da se SAD dogovaraju sa saveznicima o novim aktivnostima, uključujući i moguće nove vazdušne udare, u pokušaju da zaustave srpsko zauzimanje grada Bihaća. Navela je da je predsjednik Izetbegović stupio u vezu s američkim ambasadorom u Bosni i

[2025] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 107-108.

[2026] Ibid., 108-110. U Rezoluciji se zahtijeva od generalnog sekretara i da pojača napore usmjerene ka postizanju sporazuma s bosanskim stranama o modalitetu demilitarizacije Sarajeva, imajući na umu potrebu da se ponovo uspostavi normalan život u gradu i slobodan pristup u i iz grada, kopnom i zrakom, i slobodno i neometano kretanje ljudi, roba i usluga u i oko grada u skladu s Rezolucijom 900, usvojenom nakon februarske krize.

[2027] Bucknam, 176-177.

[2028] *Pad Srebrenice*, 67.

Hercegovini Victorom Jackovichem i izrazio vrlo duboku bojazan zbog mogućeg pada Bihaća.[2029]

Avijacija NATO-a je 23. novembra izvršila još dva napada na srpske položaje u regionu Bihaća. Meta napada bili su raketni položaji kod Bosanske Krupe i Dvora. Iako je UNPROFOR-ov predstavnik u Sarajevu izjavio da su srpske snage prodrle u „zaštićenu zonu" južno od Bihaća i da su zauzele brdo Debeljača unutar „zaštićene zone", koju je UN prethodno jasno teritorijalno definisao na površini od 80 kvadratnih kilometara, napadi nisu izvedeni zbog toga i na zahtjev UNPROFOR-a, već u cilju zaštite letjelica NATO-saveza. Komandant južnog krila NATO-a admiral Leighton Smith (Lejton Smit), pojasnio je da je nuđena bliska vazdušna podrška i vazdušni udari s ciljem zaštite UN-ovih snaga u bihaćkoj enklavi, ali UN nije prihvatio tu ponudu. Admiral je istakao da će biti novih napada na srpsku PVO, ako ona zaprijeti avionima NATO-a.[2030] Zbog nastavka napada na zaštićenu zonu, bliska vazdušna podrška ipak je zatražena 25. novembra. Zbog lošeg vremena avioni nisu uspjeli locirati ciljeve, a sami su bili ciljevi srpskih raketa SAM-6, ali su se ipak nepogođeni vratili u bazu u Italiji.[2031]

Na sjednici Savjeta bezbjednosti 27. novembra usvojeno je predsjedničko saopćenje o situaciji oko Bihaća. Najstrožije je osuđena povreda „zaštićene zone", zahtijevano povlačenje svih srpskih snaga iz nje i podržani napori UN-ovih predstavnika da se postigne prekid vatre. Osuđeno je narušavanje međudržavne granice između Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine i traženo momentalno obustavljanje svih neprijateljskih akcija preko te granice i povlačenje srpskih krajiških snaga s teritorije Republike Bosne i Hercegovine.[2032]

U tom trenutku zadejstvovane su i hrvatske snage, kako je to početkom napada na Bihać i nagoviješteno. Ofanziva je za glavni cilj imala osvajanje dijela Dinare, kao i istočnog dijela Livanjskog polja radi osiguranja napada snaga na Dinari. Operacija je počela 29.

[2029] „Spriječiti pad Bihaća", **Oslobođenje**, 23. 11. 1994, 1.
[2030] Velimirović, 203-204; *Pad Srebrenice*, 67; „Nudio sam zaštitu mirovnjaka", **Oslobođenje**, 24. 11. 1994, 4.
[2031] „Agresor gađao letjelice", **Oslobođenje**, 26. 11. 1994, 3.
[2032] Velimirović, 204.

novembra i trajala nepun mjesec. Njen značaj bio je u tome da je s novoosvojenih pozicija Hrvatske vojske trajno narušena sigurnost Knina i Kninske krajine s pravca Dinare i do tada sigurnog područja pod kontrolom VRS-a, čije snage nisu mogle zaustaviti postupno napredovanje hrvatskih snaga prema Glamoču i Grahovu. Posredni cilj i efekat operacije bilo je slabljenje srpskog pritiska na „zaštićenu zonu" Bihaća.[2033]

Slobodan Milošević je pridavao veliki značaj ofanzivi u Cazinskoj krajini, čiji je krajnji cilj definisao kao vraćanje Fikreta Abdića na vlast u Velikoj Kladuši i njegovu pobjedu nad snagama ARBiH. U daljem, Abdićeva bi autonomija „referendumom" bila uključena u sastav Jugoslavije, a u bližem koraku Abdić bi se, kao ojačan igrač, vratio kao pregovarač u mirovni proces, što bi Miloševiću i srpskoj strani otvorilo manevarski prostor izuzetno sužen planom Kontakt-grupe. Sve to, kao i brutalnost s kojom su izvođeni napadi VRS-a, uprkos statusu „zaštićene zone" koji je Bihać imao, govori o jasnoj namjeri srpske strane da vojnom pobjedom na području Bihaća primora i državni vrh Republike Bosne i Hercegovine i međunarodnu zajednicu da priznaju nemoć i vrate za pregovarački sto od njega odstranjene učesnike, prvenstveno Karadžića, a zatim i Abdića. To bi značilo i formalizaciju odstupanja od principa mirovnog plana Kontakt-grupe i najavu daljih ustupaka srpskoj strani.

Početkom decembra 1994. bilo je jasno da su napori Kontakt-grupe jako limitirani u dometima i da ne postoje instrumenti kojima bi se stvorio pritisak potreban da se obezbijedi prihvatanje mirovnog plana od svih aktera procesa kojima je ponuđen, kao i da nije postojalo jedinstvo unutar same Kontakt-grupe.[2034] Na ministarskom sastanku, održanom 2. decembra, nemoć ovog tijela u odnosu na svrhu njegovog postojanja - traženje mirovnog rješenja, bila je očita. U saopćenju nakon sastanka rečeno je da je grupa postigla saglasnost da se prihvati konfederacija bosanskih Srba sa Srbijom ukoliko se s tim slože sve strane u Bosni i

[2033] Marijan, „Hrvatsko ratište...", 138**;** ***Domovinski rat***, http://www.domovinskirat.tk/, 2011, 178.
[2034] **NIOD**, Part II, 389.

Hercegovini, te da je Kontakt-grupa spremna ponovo preispitati plan teritorijalne podjele, uz obavezu britanskog i francuskog šefa diplomatije da o postignutom sporazumu informišu Slobodana Miloševića.[2035]

Predsjednik Izetbegović je još 30. novembra pisao predsjedniku Clintonu da je obaviješten da će Kontakt-grupa tražiti od njega da prihvati ustavne aranžmane prema kojima bi Srbi u Bosni i Hercegovini imali pravo konfederalnog povezivanja sa Srbijom. Napisao je da je vrlo jasno da bi takvo rješenje značilo kraj Bosne i Hercegovine i dovelo u pitanje opstanak bošnjačkog naroda i da se ne može prihvatiti. Clinton je odgovorio 4. decembra pismom u kojem je, između ostalog, rekao da SAD i dalje zastupa očuvanje Bosne i Hercegovine kao jedinstvene države u postojećim granicama. Bio je izričit i u tome da se američki stav u pogledu spomenute konfederacije nije promijenio i da SAD ne podržavaju konfederaciju bosanskih Srba sa Srbijom.[2036] Ovaj stav bio je suprotan zaključku Kontak-grupe objavljenom dva dana ranije i potpuno ga obesnaživao. Tako je posjeta ministara Hurda i Juppéa Beogradu, i razgovor tokom kojeg su pozitivno ocijenjeni stavovi ministarskog sastanka Kontakt-grupe u Briselu,[2037] sadržajem Clintonove istovremene poruke Izetbegoviću ostala bez stvarne težine.

Predsjednik Izetbegović je 10. decembra, odgovarajući na novinarsko pitanje vezano za izmjene u planu Kontakt-grupe i pritisak na vlasti Bosne i Hercegovine da ih prihvate, u svjetlu teške vojne situacije na području Bihaća, rekao da nije slučajno da paralelno sa srpskom ofanzivom na Cazinsku krajinu traje i politička ofanziva. Apostrofirao je pravu invaziju diplomatskih posjeta čije poruke se ne odnose na obuzdavanje napada na Bihać, što bi trebalo biti očekivano kada je u pitanju sudbina „zaštićene zone“ UN-a, nego na političko rješenje. Iako su, po njegovim riječima, mnogi procjenjivali da je trenutak za „smekšavanje“ rukovodstva Republike Bosne i Hercegovine, Izetbegović je ocijenio da će i vojna i politička ofanziva biti uspješno odbijene.[2038]

[2035] Begić, 246.
[2036] Izetbegović, ***Sjećanja***, 199.
[2037] Velimirović, 206.
[2038] Izetbegović, ***Sjećanja***, 198.

Tokom razgovora s Tuđmanovim izaslanikom Hrvojem Šarinićem, Slobodan Milošević je 12. decembra pokazao da je ozbiljno zainteresovan za posljednje inicijative pojedinih članova Kontakt-grupe. Šariniću je rekao da je on u Bosni postigao svoj cilj i da je vrijeme da se okrene miru. Rekao je da će nakon što smijeni paljansko rukovodstvo ići na prihvatanje prijedloga Kontakt-grupe. Pri tome je bio saglasan s idejom da enklave na istoku pripadnu Srbima, a da se kompenzacija za to pruži na zapadu, te da će RS kasnije sa Srbijom stvarati konfederaciju ili neki drugi oblik povezivanja. Bilo je očito da je njegova zagrijanost za prihvatanje plana bila utemeljena na varijanti koju su zagovarali Hurd i Juppé, po kojoj bi jedan dio države bio u konfederaciji s Hrvatskom, a drugi sa Srbijom. Milošević je rekao da nigdje na svijetu nema takve države, te je prema tome nigdje, pa ni u slučaju Bosne i Hercegovine, ne može ni biti, otkrivajući u tome i stvarni motiv svoje podrške.[2039]

Polovinom decembra Radovan Karadžić je na Palama, pred kamerama CNN-a, predstavio svoja razmišljanja o mirovnom planu. Nakon toga se Yasushi Akashi, specijalni izaslanik generalnog sekretara UN-a, pojavio kao zagovornik Karadžićevih ideja da se plan Kontakt-grupe prihvati kao polazna osnova za nastavak pregovora. To je bila uobičajena formulacija kojom su predstavnici međunarodne zajednice Karadžića i njegove saradnike nekažnjeno prevodili iz jedne faze mirovnog procesa, koju bi ovi odbili, u narednu, koja je davala izglede na nove ustupke srpskoj strani. Ono što je ovoj moralnoj i diplomatskoj mimikriji davalo težinu bile su indicije da su ovakvom stavu podršku davali i određeni američki predstavnici. Nakon što su srpski prijatelji i lobisti u SAD-u uspostavili kontakte s predstavnicima fondacije na čijem je čelu bio bivši američki predsjednik Jimmy Carter (Džimi Karter), i nakon što je on prihvatio ulogu mirovnog posrednika, iz State Departmenta mu je prije odlaska na Pale rečeno da je plan Kontakt-grupe osnova za pregovore. Ovo američko ublažavanje uslova za nastavak pregovora imalo je korijene u strahovanjima od mogućih komplikacija vezanih za ukidanje embarga na oružje i bilo usmjereno prevazilaženju prisutnih podjela unutar NATO-saveza. Promjena američkog stava izazvala je

[2039] Šarinić, 187.

trenutnu zbunjenost unutar Kontakt-grupe, ali je Velika Britanija brzo podržala takav prijedlog o nastavku pregovora, uz uslov da njihova suština ne bude promijenjena.[2040]

Jimmy Carter je 18. decembra, nakon što se u Zagrebu sastao s predstavnicma mirovnih snaga UN-a i predsjednikom Hrvatske Franjom Tuđmanom, doputovao u Sarajevo, gdje je razgovarao s predsjednikom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alijom Izetbegovićem.[2041] Carterova ideja bila je da Kontakt-grupa sazove pregovore svih sukobljenih strana, uključujući i bosanske Srbe, bez prethodnih uslova, pri čemu bi plan Kontakt-grupe, potpuno saglasno Karadžićevim stavovima, služio samo kao polazna osnova.[2042]

Na Palama je Carter 19. decembra s Karadžićem potpisao papir koji su nazvali „sveobuhvatni mirovni sporazum" i koji je predviđao prekid neprijateljstava s namjerom postizanja mirovnog ugovora do 15. januara, s predviđenim razmještanjem UN-ovih snaga duž trenutnih linija razdvajanja. Sveobuhvatni mir trebalo je postići pregovorima u kojima je plan Kontakt-grupe trebao poslužiti kao polazna osnova. Potpisan je i Karadžićev pristanak na prekid vatre s početkom primjene od 23. decembra.[2043] Predsjednik Izetbegović je izjavio da su male šanse da se sveobuhvatni mir postigne predloženim zaleđivanjem borbenih linija, ali je prihvatio predloženu ograničenu obustavu neprijateljstava.[2044] Na osnovu Carterove inicijative, uz dalje posredovanje predstavnika generalnog sekretara UN-a Yasushija Akashija, potpisan je sporazum o prekidu vatre koji je na snagu stupio 23. decembra u 12 sati s definisanim rokom trajanja od četiri mjeseca i osam dana, nakon koga su se strane mogle dogovoriti o njegovom produženju. Na osnovu ovog sporazuma 31. decembra je potpisan Sporazum o potpunom prekidu

[2040] **NIOD**, Part II, 390.

[2041] Velimirović, 208.

[2042] Dereck Chollet, ***Tajna povijest Daytona: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995***, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2007, 34-35.

[2043] Nikola Koljević, ***Stvaranje Republike srpske: dnevnik 1993-1995***, Knjiga 2, Službeni glasnik - Javna ustanova Službeni glasnik Republike Srpske, Beograd - Banja Luka, 2008, 16-18.

[2044] Velimirović, 209.

neprijateljstava, koji je stupio na snagu 1. januara u 12 sati na svim linijama sukoba. Sporazum je potpisan na četiri mjeseca s mogućnošću produženja.[2045]

Ovim sporazumima okončan je period intenzivnih vojnih operacija u posljednjem kvartalu 1994. i počelo zimsko primirje. U pogledu statusa snaga koje su trebale nadgledati primirje, mirovnih snaga UNPROFOR-a, u Hagu je 19. decembra na inicijativu američkog ministra odbrane Williama Perryja (Vilijem Peri) održan sastanak predstavnika članica NATO-a, uz učešće ruskog ambasadora Vitalija Čurkina, s ciljem iznalaženja rješenja kojim bi se ove snage učinile djelotvornijim i manje ranjivim. Usvojeno je 13 preporuka za djelovanje u tom cilju. Preporuke su bile usmjerene na poboljšanje kvaliteta trupa i obezbjeđenje dodatne opreme i osoblja za njihove potrebe.[2046]

Početak 1995. godine, osim Carterovim primirjem, obilježen je i pojavom novih aktera u bosanskohercegovačkoj ratnoj drami. U januaru je u posjeti Bosni i Hercegovini, u vezi s planovima Kontakt-grupe, boravio već spomenuti Richard Holbrooke. Na čelu UNPROFOR-a našli su se generali Rupert Smith (Rupert Smit) i Bernard Janvier (Bernar Žanvije), koji su već imali iskustva u saradnji s američkim snagama tokom operacije „Pustinjska oluja“ u Iraku i imali drugačije poimanje efektivnosti upotrebe vazdušne sile u operacijama kopnene vojske. Nešto kasnije, u maju, dužnost predsjednika Republike Francuske preuzeo

[2045] Koljević, Knjiga 2, 19-25; Begić, 248.

[2046] U tom smislu stav komandanta snaga UNPROFOR-a bio je da mu ne treba više pješadije i teškog naoružanja. U cilju povećanja sposobnosti samoodbrane tražio je dodatnu opremu i ljudstvo određenih specijalnosti. Predlagao je povećanje efikasnosti UNPROFOR-a kroz bolju obuku jedinica. Da bi bili u stanju da pariraju nedostatku slobode kretanja, tražene su tri eskadrile helikoptera za dostavu zaliha u Sarajevo i udaljena područja. Predložena je izgradnja mobilne rezerve po sektorima, te razgraničenje i demilitarizaciju sigurnih zona. Lista je završila s prijedlozima za bolje planiranje između NATO-a i UNPROFOR-a, obezbjeđenja zaliha u Sarajevu i enklavama (Bihać, Goražde, Žepa i Srebrenica) putem kopnenih koridora ili avionima. Posljednji prijedlog imao je veze s poboljšanjem imidža mirovnih snaga kroz bolje informisanje javnosti. Preporuka o pregrupisavanju snaga u cilju suzbijanja ranjivosti jedinice UNPROFOR-a izostavljena je iz izvještaja. **NIOD**, Part II, 391-392.

je Jacques Chirac, što će se također pokazati kao značajna promjena u odnosu na krizu u Bosni i Hercegovini.[2047]

Krajem januara 1995. godine, kako je saopćeno iz State Departmenta, članovi Kontakt-grupe za Bosnu i Hercegovinu odlučili su da privremeno okončaju svoju misiju nakon što su bosanski Srbi istrajali u odbijanju da prihvate mirovni plan.[2048] Ovo privremeno obustavljanje djelovanja grupe rezultiralo je određenim pregrupisavanjem i novim idejama, koje su artikulisane kao plan „B" Kontakt-grupe. Plan „B" podrazumijevao je širu perspektivu i polazio od međusobnog priznanja zemalja nastalih raspadom Jugoslavije.[2049]

Francuski ministar vanjskih poslova Alain Juppé izjavio je 31. januara da je jedini izlaz iz diplomatskog ćorsokaka Kontakt-grupe u novom samitu glavnih protagonista sukoba i novoj međunarodnoj konferenciji. Jedina alternativa tome, po Juppéu, bilo je dalje razbuktavanje sukoba i krah mirovnih napora UN-a.[2050] Na tragu ove inicijative, na samitu EU u Briselu 6. februara je usvojena deklaracija kojom je prihvaćen francuski prijedlog o tripartitnoj konferenciji Tuđmana, Izetbegovića i Miloševića.[2051]

[2047] Bucknam, 208; Begić, 249.

[2048] Begić, 247.

[2049] Bilt, 43-44. „Šira perspektiva" predstavljena je odmah 30. januara nacrtom plana mini Kontakt-grupe "Z-4" ("Nacrt sporazuma o Krajini, Slavoniji, južnoj Baranji i zapadnom Sremu"), koju su činili predstavnici Evropske unije, Konferencije o bivšoj Jugoslaviji, SAD i Rusije, i u kome su predložena rješenja za odnose Knin - Zagreb. Franjo Tuđman je izjavio da će Hrvatska uzeti u obzir sve pozitivne dijelove plana, a da joj je neprihvatljivo sve ono što izlazi iz okvira ustavnih odredbi i međunarodnih konvencija o pravima etničkih zajednica ili manjina. Republika Srpska Krajina jednostavno je odbila ponuđeni plan. „Zagreb suzdržan, Knin odbija", **Oslobođenje**, 1. 2. 1995, 5.

[2050] „Za novu konferenciju", **Oslobođenje**, 1. 2. 1995, 3.

[2051] Begić, 249. Suprotno ovim tendencijama još uvijek s formalnim kapacitetom kopredsjednika MKBJ-a, Owen i Stoltenberg su 1. februara u Zvorniku obnovili pregovore s Karadžićem i Mladićem, našta je negodovao Holbrooke, koji je želio Karadžića zadržati u političkoj izolaciji. Owen je kasnije tvrdio da su zato Karadžić i njegovi bliski saradnici stalno najavljivali pokretanje novih ofanziva, iako su govorili kako bi radije pregovarali o razmjeni teritorija. I Owen je to zagovarao i nakon svega ostao pri tvrdnji da je četiri mjeseca prije pada Žepe i Srebrenice bilo moguće dogovoriti razmjenu ovih enklava za teritoriju oko Sarajeva. Tvrdio

Stanje mirovnog procesa, iz perspektive državnog vrha Bosne i Hercegovine, član Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Ejup Ganić obrazlagao je tokom predavanja održanog 2. februara novopostavljenim komandantima divizija ARBiH u Zenici. Ganić je ocijenio da je politika američke administracije oscilirala i tražila brzo rješenje, jer nije željela Bosnu kao temu naredne izborne kampanje Billa Clintona. Američki kongres davao je većinsku podršku Bosni i Hercegovini. Zato je Ganić rekao da između podrške Kongresa i neodlučnosti administracije, Bosna i Hercegovina mora tražiti, preko uticaja američke javnosti i prijateljskih islamskih zemalja, adekvatniju pomoć SAD-a. Rusija je, po Ganiću, podržavala teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine zbog vlastitih problema, ali u tom okviru Moskva je podržavala srpsko-pravoslavnu dominaciju i zalagala se i vojno i politički da se to ostvari. Podršku Bona ocijenio je kao konstantnu ali ne i prenaglašenu, zbog njemačkih kompleksa iz Drugog svjetskog rata. Ipak je njemačku podršku u okviru Kontakt-grupe ocijenio kao najčvršću. Britanci i Francuzi su, po Ganićevom mišljenju, istrajavali s prosrpskom politikom, s tim da je u francuskom ponašanju u zadnjem periodu primijetio određenu umjereniju notu.[2052]

Kao preduslov za nastavak pregovora Ganić je naveo pristanak srpske strane na plan Kontakt-grupe, što je bio poznat i dosljedan stav Predsjedništva. Platforma Predsjedništva za nastavak pregovora, ako do njih dođe, bila je sljedeća: integritet i suverenitet Bosne i Hercegovine u međunarodno priznatim granicama; mogućnost modifikacija mape samo ako se postigne obostrano prihvatljiv dogovor u okviru planom definisanih odnosa; Sarajevo kao nepodijeljen grad pod administrativnom upravom UN-a u toku dvije godine; zalaganje

je da su se SAD i Njemačka, kao dio Kontakt-grupe, bojale o tome pregovarati, a da bosanski čelnici nisu u tom pogledu bili spremni na kompromise. Owen, 375; Prilikom ovih razgovora Owen je, s karakterističnom brbljivošću, objašnjavao da su sve dotadašnje karte propadale zato što su Amerikanci davali slobodu Sarajevu da ih odbije ako im ne odgovaraju. Mapa Kontakt-grupe bila je prva koju su sačinili Amerikanci i siguran znak da se više neće povući iz mirovnog procesa. Koljević, Knjiga 2, 53.

[2052] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Autorizovani tekst predavanja člana Predsjedništva RBiH gosp. prof. dr. Ejupa Ganića polaznicima kursa komandanata divizija*, 2. 2. 1995.

protiv daljih skidanja sankcija SR Jugoslaviji ukoliko ne prizna Bosnu i Hercegovinu u međunarodnim granicama; ukoliko se ne prihvati plan do 30. aprila, tražiti ukidanje embarga na uvoz oružja i njegovu istovremenu dostavu.[2053]

U slučaju da budu ispunjeni postavljeni uslovi za razgovore o korekcijama mape, Ganić je naznačio polazne pozicije za njihovo vođenje. Prvi stav bio je da distrikt Sarajevo bude izuzet iz teritorijalne podjele i stavljen pod međunarodnu upravu, te da teritorija Federacije BiH izvan Sarajeva ne može biti manja od 49%. Zatim, da u okvir minimalno utvrđenog procenta 49% teritorije Federacije BiH ne mogu ulaziti dijelovi koji nisu bili u sklopu teritorije ovog entiteta kakva je definisana u Beču u maju 1994. i koju je usvojila Skupština RBiH i Federacije BiH. Na šta se odnosi ovaj stav Ganić je pojasnio na primjeru teritorijalnih osvajanja koja su HVO i HV imali na području općine Bosansko Grahovo, navodeći da se ne smije dozvoliti da te teritorije uđu u procente Federacije nauštrb teritorija koje pripadaju Bošnjacima, a koje je srpska strana trebala vratiti. Eventualne korekcije mape, po Ganiću, nisu bile prihvatljive bez zadovoljenja minimalnih uslova definisanih sljedećim parametrima: u Posavini 2%, u zapadnoj Bosni 6,5% i u istočnoj Bosni 4,2% od ukupne teritorije Bosne i Hercegovine, s prostornim i komunikacijskim kontinuitetom preko Sarajeva, te 36,3% teritorije u centralnom dijelu države.[2054]

Polovinom februara američki predsjednik Bill Clinton složio se s modificiranim prijedlogom Kontakt-grupe za rješenje krize u bivšoj Jugoslaviji. Prema tom prijedlogu, od SRJ se, u zamjenu za djelimičnu i privremenu (dvomjesečnu) suspenziju sankcija, tražilo priznavanje Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Slovenije u njihovim međunarodno priznatim granicama. Pri tome se od SRJ, a prije svega od Srbije, tražilo da podrži plan Kontakt-grupe za Bosnu i Hercegovinu, kao i plan „Z-4" za Krajinu, i da se obaveže da se neće miješati u eventualni novi rat u Hrvatskoj.[2055]

[2053] Ibid.

[2054] Ibid.

[2055] „Klintonovi uslovi", **Oslobođenje**, 15. 2. 1995, 1; „Klinton uz Evropu", **Oslobođenje**, 16. 2. 1995, 1; Velimirović, 221.

Uz nove mirovne ponude, međunarodni faktori su u vrijeme zimskog primirja razrađivali i varijante za djelovanje u pretpostavljenoj situaciji neuspjeha mirovnih nastojanja i očekivane eskalacije borbenih dejstava koja bi potom uslijedila. Tokom februara novi komandant UNPROFOR-a general Rupert Smith boravio je u NATO-ovoj Vazdušnoj bazi Ramštajn (Ramstein Air Base), u Njemačkoj, gdje je učestvovao u kompjuterskoj simulaciji scenarija povlačenja UNPROFOR-a iz Bosne i Hercegovine. U cilju prevencije ometanja tog povlačenja od strane srpskih snaga, bili su predviđeni vazdušni udari, pri čemu je kao prvi korak predviđeno neutralisanje srpske PVO, a zatim bi na red došla komandna mjesta i drugi ciljevi u borbenom rasporedu srpskih snaga.[2056]

Krajem februara srpske snage počele su ponovo ograničavati ulazak konvoja UNPROFOR-a i UNHCR-a u istočnobosanske enklave. Snage UN-a u Srebrenici bile su posebno teško pogođene opstrukcijama. U vezi s ovom situacijom, general Smith je 5. marta na Jahorini održao sastanak s Ratkom Mladićem, koji je poput hajdučkog harambaše tražio reciprocitet za snabdijevanje enklava: konvoj enklavama - konvoj srpskoj strani. Zaprijetio je da će, ako se do 15. marta ne prihvate njegovi uslovi, uvesti potpunu blokadu enklava. Nakon razgovora s Mladićem i Nikolom Koljevićem, komandant UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini je zaključio da su Srbi riješeni da ne pregovaraju, već da ratuju i tako okončaju krizu.[2057]

General Smith je 7. marta otputovao u Srebrenicu i u povratku se, u Vlasenici, ponovo sastao s generalom Mladićem. Na tom sastanku Mladić je rekao da je nezadovoljan režimom zaštićenih zona kao takvim i da bi mogao preduzeti vojnu akciju protiv istočnih enklava. Također je rekao da bi, ukoliko do takvih napada dođe, ipak garantovao bezbjednost bošnjačkom stanovništvu s tih područja. Komandant UNPROFOR-a ga je upozorio da ne napada enklave, izjavivši da bi takva akcija gotovo izvjesno dovela do međunarodne vojne intervencije protiv Srba. General Mladić je tu mogućnost samouvjereno odbacio.[2058]

[2056] Bucknam, 212.
[2057] **ICTY**, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996.
[2058] *Pad Srebrenice*, 75.

Na svjetskom samitu o društvenom razvoju održanom u Kopenhagenu u Danskoj, premijer Bosne i Hercegovine Haris Silajdžić istupio je s osudom hipokrizije razvijenog svijeta koji dopušta agresiju i genocid u Bosni i Hercegovini. Silajdžić se sastao i s Richardom Holbrookeom, s kojim je razgovarao o nekoliko tema, između ostalih i o odnosima s Hrvatskom, pitanju sankcija prema Srbiji, embargu i drugim.[2059] U vezi s najavama Hrvatske da će otkazati saglasnost za boravak UNPROFOR-a na svojoj teritoriji i vojno riješiti pitanje Srpske krajine, Holbrooke je 12. marta na marginama ovog samita ugovorio i ostvario sastanak potpredsjednika SAD-a Al Gorea i predsjednika Tuđmana. Gore je Tuđmanu rekao da se Amerika protivi upotrebi sile, a Tuđman je dao riječ da neće napasti Krajinu ako mu se ona vrati na miran način.[2060]

U Bosni i Hercegovini situacija se, s primicanjem proljeća i isteka dogovorenog primirja, sve više pogoršavala. Srpske snage su 13. marta ponovo zatvorile „plave puteve" u Sarajevu.[2061] Yasushi Akashi je nakon toga rekao da su pregovori o produženju primirja, koje je na snazi od 1. januara, u ćorsokaku, da je primirje nesigurno i da, ako se ništa ne učini u roku od dvije do tri sedmice, treba očekivati obnavljanje ratnih dejstava.[2062]

Tokom marta 1995. intenzivne aktivnosti u okviru mirovne inicijative imao je američki diplomat i jedan od saradnika državnog podsekretara Holbrookea, Robert Frasure, koji je više puta boravio u Beogradu pregovarajući sa Slobodanom Miloševićem o djelomičnom priznanju Bosne i Hercegovine od strane Srbije u zamjenu za ublažavanje sankcija, na osnovu modifikovanog plana Kontakt-grupe. Iako je više puta imao utisak da je blizu uspjeha, svaki put se iz Beograda vratio praznih ruku.[2063]

[2059] „Svijet nagradio silu", **Oslobođenje**, 13. 3. 1995, 3.

[2060] Holbrooke, 67.

[2061] **ICTY**, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. avgust 1996. Kada je Karadžić upitan o tome, odgovorio je da će oni biti zatvoreni mjesec dana za svakog Srbina ubijenog u području Sarajeva.

[2062] Velimirović, 226.

[2063] Holbrooke, 67. U maju je Frasure predložio Holbrookeu da se Amerikanci pasiviziraju i povuku, da dopuste novom predstavniku EU u mirovnoj konferenciji Carlu Bildtu da za mjesec-dva preuzme vođstvo, pa da tek nakon toga ponovo razmotre situaciju.

Tokom marta aktivna je bila i ruska diplomatija. Aleksej Nikiforov, ruski predstavnik u Kontakt-grupi i izaslanik ruskog ministra vanjskih poslova Kozirjeva, imao je u Zagrebu susret s predsjednikom Tuđmanom i njegovim saradnicima. Tuđman je Rusa direktno pitao kako vidi buduće političko uređenje Bosne i Hercegovine, na šta je ovaj bio nedvosmislen i rekao da je vidi kao uniju od dva dijela, ali kao jedinstvenu državu. U obzir su dolazili konfederalni odnosi, ali ne i pripajanje dijelova Bosne i Hercegovine Srbiji i Hrvatskoj. Na Tuđmanovo pitanje o razgraničenju, Nikiforov je odmah odgovorio „51:49“, što je značilo punu saglasnost s utvrđenom linijom Kontakt-grupe.[2064]

Nakon što se krajem prethodne godine za gusjenicama srpskih tenkova vratio u Kladušu, u medije se s prvim vjesnicima proljeća vratila i krvava politička karikatura Fikreta Abdića. U martovskoj izjavi za novosadski „Dnevnik“ tvrdio je da je islamski fundamentalizam ravan fašizmu i da mu u njegovoj Zapadnoj Bosni nema mjesta.[2065]

Do susreta Izetbegovića i Miloševića nakon objavljivanja plana Kontakt-grupe, kako je prethodno rečeno, nije došlo, iako je bilo određenih aktivnosti na njegovoj pripremi. Iz kabineta Alije Izetbegovića 23. marta je potvrđeno da je, po njegovom nalogu ambasador Bosne i Hercegovine u Švicarskoj Muhamed Filipović boravio u Beogradu i obavio razgovor sa Slobodanom Miloševićem. Cilj ovog razgovora bio je da se bez suvišnih posrednika upoznaju s pravim namjerama Miloševića i da obavijeste Miloševića da nije prihvatljivo nikakvo rješenje koje ne podrazumijeva puni suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine. Po Izetbegovićevim riječima, obje strane su nakon sastanka ostale na svojim ranijim stajalištima. Za Beograd je to bilo i

[2064] Šarinić, 223.

[2065] Kao jedan od rijetkih političkih saveznika Radovana Karadžića, nije slučajno što je Abdić zvučao politički blisko stavovima predsjednika opskurne bugarske otadžbinske partije rada Rumena Popova, koji je na Palama dva dana kasnije izjavio da narod u RS-u vodi historijsku borbu ne samo za svoj opstanak nego i za odbranu hrišćanske civilizacije pred islamskom najezdom na Balkan i Evropu. Naglasio je da je njegova stranka protiv priznavanja muslimanske nacije, kao i stvaranja islamske države na prostoru Bosne i Hercegovine, i dodao da vjerske grupe ne mogu dobiti status nacija. Velimirović, 226.

dalje negiranje postojanja Bosne i Hercegovine i insistiranje na njenoj podjeli, s čime se zvanično Sarajevo nije moglo složiti.[2066]

Nakon razgovora predsjednika Tuđmana s američkim potpredsjednikom Goreom, potencijalno opasno pitanje produženja mandata mirovnih snaga u Hrvatskoj riješeno je relativno lahko. Savjet bezbjednosti je 31. marta donio odluku o reorganizaciji UNPROFOR-a, zamijenivši ga s tri zasebne, ali međusobno povezane misije u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji, čiji su mandati produženi do 30. novembra 1995. Sve ove snage djelovale su pod zajedničkim nazivom Mirovne snage Ujedinjenih nacija (UNPF - United Nations Peace Forces), s glavnim štabom u Zagrebu. Sve tri operacije bile su pod sveukupnim rukovođenjem specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN-a Yasushija Akashija. Po njegovom ovlaštenju komandant snaga UNPF-a komandovao je vojnim elementima sve tri operacije, od kojih je svaka imala svog komandanta. Operacija u Bosni i Hercegovini, sa sjedištem u Sarajevu, zadržala je naziv UNPROFOR.[2067]

Tokom marta, nakon što je situacija već bila krajnje zaoštrena, i Armija RBiH je reagovala napadnim dejstvima na planinskim visovima Vlašića i Majevice i na nekoliko drugih mjesta. Napadi na Vlašiću izvedeni su s velikim uspjehom i predstavljali su snažan udarac VRS-ovim snagama, dok su na Majevici, iako su borbe bile intenzivne i snage ARBiH imale dobre početne uspjehe, nakon uvođenja pojačanja srpske snage stabilizovale odbranu i zadržale u svom posjedu značajan komunikacijski centar na lokalitetu Stolice. Akashijev zamjenik Charles Kirudja (Čarls Kiruđa) 31. marta svom šefu poslao je izvještaj iz Beograda u kojem je naveo da je „Jugoslovenska vojska, na strani vojske bosanskih Srba, učestvovala u najžešćim i najkritičnijim okršajima u BiH". Naveo je da su UN-ovi vojni posmatrači na beogradskom aerodromu u svom izvještaju naveli radarom snimljene dokaze o preletanju helikoptera preko granice između SRJ i Bosne i Hercegovine, s odredištima u okolini Srebrenice i u rejonu Majevice

[2066] „Razgovor po Izetbegovićevom nalogu", Oslobođenje, 24. 3. 1995, 5; „Uspostavljen dijalog", Oslobođenje, 25. 3. 1995, 5; „Sad je jasno šta Milošević hoće", Oslobođenje, 30. 3. 1995, 9.

[2067] *Pad Srebrenice*, 76; **NIOD**, Part III, 18.

i Bijeljine, te da su letovi vjerovatno povezani s vojnim aktivnostima u blizini tih lokacija. Kirudja je naveo da je iz povjerljivih izvora saznao da se 300-400 vojnika 63. padobransko-desantne brigade VJ, stacionirane u Nišu, priključilo jedinicama Istočnobosanskog korpusa VRS-a kako bi se suzbila ofanziva ARBiH usmjerena prema releju na Stolicama i generalno na posavinski koridor.[2068]

General Smith se 5. aprila sastao s Karadžićem na Palama. Srpski lider je rekao da ima saznanja da Bošnjaci planiraju ofanzivu da bi otvorili kopneni koridor do Sarajeva. On je zaprijetio da će u tom slučaju srpske snage zauzeti Sarajevo. Karadžić je rekao i da VRS neće poštovati „zaštićene zone" i tvrdio da su one nelegalne prema međunarodnom pravu. Tvrdio je da ARBiH napada redovno iz Srebrenice i da VRS ima žrtava. Karadžić nije izrazio nikakvu zabrinutost zbog NATO-ovih prijetnji i najavio je spremnost svojih snaga da se suprotstave eventualnim napadima. Rekao je da će u slučaju napada koristiti sredstva „pod paravojnom kontrolom".[2069] Snage kojima je Radovan Karadžić bio vrhovni komandant nastavile su s napadima na „zaštićene zone", u ovo vrijeme najviše na Sarajevo. Komandant UNPROFOR-a je 10. aprila uputio novi protest srpskim sagama zbog bombardovanja Sarajeva i zaprijetio im da će od NATO-a zatražiti da uzvrati ne samo na položaje sa kojih je otvarana vatra, nego i na druge ciljeve.[2070]

O čemu se zapravo radilo?

Srpske snage su bile pritisnute ojačalim snagama ARBiH koje su djelovale u izvjesnoj koordinaciji sa aktiviranim snagama HVO-a i HV-a na širokom frontu, sa predugačkim borbenim linijama za svoju brojnost i mobilnost. Njihovi efektivi bili su još uvijek nadmoćniji u pogledu teškog naoružanja i oklopnih sredstava ali sa znatno smanjenim debalansom. S druge strane, srpsko političko rukovodstvo u Bosni i Hercegovini bilo je u gotovo potpunoj diplomatskoj izolaciji i

[2068] **ICTY**, KOMUNIKACIJE UNPROFOR-a (Kiruđa - Akašiju), *Bitke na Vlašiću i Majevici, BiH*, 31. mart 1995. Kirudja je svom šefu pojasnio da se preko releja na Stolicama emituje više od 90 % televizijskih, radio i telefonskih signala koji povezuju Srbe u Krajini i zapadnoj Bosni sa SRJ.

[2069] **ICTY**, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996.

[2070] Velimirović, 229.

isključeno iz zvaničnih mirovnih pregovora. Jedini način povratka na svjetsku diplomatsku scenu za njih je bila jedna velika vojnička pobjeda i užasi humanitarne katastrofe, koji su inače pratili srpske vojne pobjede, na stranicama štampe i televizijskim kanalima širom svijeta. To su pokušali prirediti tokom novembra i decembra u Bihaću i činilo se da su, posredovanjem bivšeg američkog predsjednika Cartera i sklapanjem četveromjesečnog primirja, neki efekti ipak postignuti. Za veće rezultate, po ovoj logici, bili su potrebni veći užasi. Sarajevo, kao tačka najveće pažnje svijeta, bilo je pogodno, iako donekle rizično, područje za takav poduhvat. O planovima srpskih snaga za stavljanje grada u duboko okruženje, na matrici planova iz ljeta 1993. godine, i sličnim, bit će riječi u narednom poglavlju. Napadi na Sarajevo imali su svrhu da, osim privlačenja pažnje svijeta, vežu što jače snage 1. korpusa ARBiH za odbranu grada na unutrašnjem prstenu opsade. Zato su incidenti i napadi na Sarajevo tokom aprila postajali sve češći i sve ozbiljniji, a nisu odustajali ni od pritiska na Bihać i druge zaštićene zone. Nakon što su upotrijebili sve što je bilo u njihovim mogućnostima i nisu postigli željene efekte šoka, tokom ljeta su se usmjerili na istočnobosanske enklave pod zaštitom UN-a, jedine dijelove Bosne i Hercegovine na kojima su još uvijek imali nesrazmjernu vojnu nadmoć.

Obnovljene su i aktivnosti Kontakt-grupe, koje su početkom aprila bile fokusirane na produženje primirja. Tim povodom je bio najavljen i dolazak njenih članova u Sarajevo. Nakon sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine održane 11. aprila, u vezi s produženjem primirja i nastavkom pregovora i uoči njihovog najavljenog dolaska, predsjednik Izetbegović je izjavio da će primiti Kontakt-grupu i potvrditi da Bosna i Hercegovina ostaje pri njihovom planu. Također je rekao da nema nikakvih novih pregovora s Karadžićem, pa ni uz posredovanje Cartera, koje je ponovo bilo najavljeno. Jedino ako bi Karadžić prihvatio plan Kontakt-grupe, otvorio bi se prostor za direktne pregovore, gdje bi bile moguće manje modifikacije plana na ponuđenoj karti. U vezi sa zahtjevom za produženje primirja, Izetbegović je rekao da ga državni organi Bosne i Hercegovine ne mogu prihvatiti, jer ono formalno nosi opasnost postepenog legalizovanja stanja stvorenog srpskim osvajanjima. Kao rješenje za Sarajevo, Izetbegović je ponudio

demilitarizaciju grada u radijusu od 20 kilometara i njegovu predaju na upravu UNPROFOR-u i mješovitoj policiji.[2071] Kontakt-grupa nije doputovala 12. aprila, kako je bilo najavljeno, jer su srpske snage odbile dati dozvolu za slijetanje njihovog aviona na Sarajevski aerodrom. Grupa je bila u Beogradu na razgovorima s Miloševićem, koji je ponovo odbio prihvatiti međusobno priznanje nezavisnosti s Bosnom i Hercegovinom u zamjenu za djelomično ukidanje sankcija.[2072]

Stvari se nisu razvijale povoljno za srpske vojne i političke ambicije u Bosni i Hercegovini. Srpska skupština je na zasjedanju u Sanskom Mostu 14. aprila razmatrala vojno-političku situaciju, posebno na području Bihaća, i zaključila da će biti neophodno, ukoliko se ubrzo ne postigne političko rješenje, preduzeti sve potrebne mjere da se postigne „konačna vojnička pobjeda".[2073] Tri dana nakon iskazane srpske ratoborne odlučnosti, hrvatski mediji su objavili da je HVO zauzeo vrhove Dinare i izašao na hrvatsku granicu s bosanske strane.[2074]

Razgovore s predstavnicima Bosne i Hercegovine, Ejupom Ganićem i ministrom vanjskih poslova Muhamedom Šaćirbegovićem, neobavljene u Sarajevu, Kontakt-grupa je obavila u Beču 20. aprila. Bosanskohercegovački zvaničnici potvrdili su da će produžiti prekid neprijateljstava samo ako SRJ jasno prizna Bosnu i Hercegovinu i efikasno zatvori granice ili ako Radovan Karadžić prihvati plan Kontakt-grupe. U suprotnom će se borbe nastaviti.[2075]

Specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a i dalje je nastojao dogovoriti produženje sporazuma o prekidu vatre i prestanku neprijateljstava.[2076] Koliko je efikasan pristup i djelotvoran autoritet za takva postignuća imao Yasushi Akashi govori incident koji se dogodio na Sarajevskom aerodromu 21. aprila. Srpske snage su na aerodromu zaustavile američke i njemačke diplomate, među kojima su bili Robert

[2071] „Sarajevo pod mandatom UN?", **Oslobođenje**, 12. 4. 1995, 1.
[2072] „Kontakt grupa nije doputovala u Sarajevo", „Šta sadrži fazna mapa", **Oslobođenje**, 13. 4. 1995, 1 i 5.
[2073] Velimirović, 230.
[2074] „HVO na vrhu Dinare", **Oslobođenje**, 18. 4. 1995, 1.
[2075] Owen, 378.
[2076] *Pad Srebrenice*, 76.

Frasure i Michael Steiner (Mihael Štajner) i uskratili im ulazak u grad. Yasushi Akashi, koji je, usput rečeno, prema mandatu koji je imao morao obezbijediti slobodu kretanja u Sarajevu i za to na raspolaganju imao i svu oružanu silu NATO-saveza, našao se u isto vrijeme na aerodromu s namjerom da se vrati u Zagreb. Srbi ni njemu nisu dali da poleti, osim ako sa sobom ne povede natrag i spomenute diplomate. Cijeli dan je predstavnik krovne svjetske organizacije uzaludno pokušavao privoljeti Pale da diplomatama dopuste ulazak, a njemu odlazak iz Sarajeva. To je, osim Akashijeve lične blamaže, bio očigledan dokaz nemoći UN-a i njegovih mehanizama zaštite „zaštićenih zona".[2077]

Ovo ponižavanje članova Kontakt-grupe, za čije šefove država je Slobodan Milošević rekao da iznad njih nema na svijetu nikoga osim Boga, i specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN-a, osim kao izraz peramanentne brutalnosti srpskih snaga i njihovog vođstva, i surovosti kojom su nastojali fascinirati civilizovan svijet i steći njegovo strahopoštovanje, bilo je i rezultat Karadžićevog nezadovoljstva Rezolucijom 988, usvojenom u Savjetu bezbjednosti UN-a upravo 21. aprila. Ovom rezolucijom je Savjet bezbjednosti donio odluku o produženju perioda ublažavanja sankcija SRJ za 75 dana, ali je najavio istragu vezanu za informacije o helikopterskim letovima i mogućom vojnom pomoći, o kojima je u prethodno citiranom izvještaju govorio Akashijev zamjenik Kirudja. Ukoliko bi se navedene informacije pokazale tačnim, Savjet bezbjednosti je najavio ponovno uvođenje punog režima sankcija. Pozvane su sve zemlje članice da pojačaju kontrolu sankcija, a SB je reafirmisao odluku da uvoz, izvoz i transport kroz UNPA zone u Republici Hrvatskoj i preko teritorija u Republici Bosni i Hercegovini pod kontrolom Srba, s izuzetkom osnovnih humanitarnih materijala, uključujući medicinski materijal i hranu dopremanu kroz međunarodne humanitarne organizacije, može biti dozvoljen samo s odgovarajućom autorizacijom vlada RH i RBiH.[2078] Karadžić je 22. aprila okarakterisao Rezoluciju 988 kao „apsolutno ponižavanje srpskog naroda u cjelini". Rekao je da RS ne priznaje „ni takve rezolucije, ni Savjet bezbjednosti"

[2077] **ICTY**, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996; „Pale ucjenjuju UN i diplomate", **Oslobođenje**, 22. 4. 1995, 1.

[2078] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 122-125.

i da će srpske snage zatvoriti Sarajevski aerodrom za sve političke delegacije, a da će još razmisliti o humanitarnim letovima. Karadžić je, u vezi s Akashijevim nastojanjima, ponovio da se RS zalaže za trajan mir, a ne za privremeni prekid neprijateljstava.[2079]

Dva dana kasnije glavni tužilac ICTY-a Richard Goldstone objavio je da su Radovan Karadžić, Ratko Mladić i Mićo Stanišić osumnjičeni za ratne zločine na području Bosne i Hercegovine.[2080]

Bosanskohercegovački premijer Haris Silajdžić je 27. aprila primio otpravnika poslova američke ambasade u Sarajevu Johna Menziesa (Džon Menzis). Razgovarali su o pogoršanju situacije u Sarajevu zbog stalnog granatiranja i sprečavanja dopreme osnovnih namirnica u grad. Također su razgovarali o problemu dostave hrane u Bihać. Silajdžić je tražio od Menziesa da o ovim problemima izvijesti američku vladu, naglašavajući da je davljenje Sarajeva dostiglo kritičnu tačku i da je neophodno primijeniti sve relevantne rezolucije koje predviđaju i upotrebu sile u zaštiti grada.[2081]

Yasushi Akashi je 30. aprila ponovo boravio u Sarajevu s ciljem postizanja sporazuma o produženja prekida vatre koji je isticao u ponoć. Premijer Silajdžić je izjavio da Vlada Republike/Federacije Bosne i Hercegovine nije spremna na produženje primirja, ali da će se uzdržavati od vojnih akcija ako to budu činili i Karadžićevi Srbi. Silajdžić je ponovo najavio mogućnost da Bosna i Hercegovina zatraži podizanje embarga na naoružanje i oštro zamjerio UN-ovim predstavnicima zbog nereagovanja na napade na „zaštićene zone“, od kojih je posebno istakao nereagovanje na napade srpske avijacije na Bihać.[2082]

Međunarodna zajednica kroz mehanizme Organizacije UN-a očito nije imala ispravan pristup i kapacitet da zaustavi dolazeću eskalaciju oružanog sukoba, kao što nije imala sposobnosti i volje, što se pokazalo

---

[2079] Velimirović, 231. Naravno, Karadžićevo zalaganje odnosilo se na trajan mir na dostignutim linijama razdvajanja oružanih snaga, uz zadržavanje osvojenih teritorija.

[2080] „Haški sud traži ratne zločince Karadžića, Mladića i Stanišića“, **Oslobođenje**, 24. 4. 1995, 1.

[2081] „Kritična tačka“, **Oslobođenje**, 28. 4. 1995, 1.

[2082] „Plan o miru, pa prekid vatre“, **Oslobođenje**, 1. 5. 1995, 1.

i tokom incidenta na aerodromu 21. aprila, da zaštiti ni svoje osoblje, a pogotovo ne civilno stanovništvo i integritet „zaštićenih zona“. Takva jalovost napora i nemoć mehanizama kroz koje je funkcionisao OUN bila je konačni izraz konstrukcione, strateške greške koja se nalazila u temeljima pristupa krizi u bivšoj Jugoslaviji od njenog početka. U pitanju je bila stalno prisutna kolizija između zastupanja načela na kojima je počivao međunarodni pravni poredak i sistem međunarodne bezbjednosti, s jedne, i realpolitičkih tendencija s druge strane, koje su iskazivane u sklonostima etički upitnim kompromisima (prihvaćanje rezultata etničkog čišćenja kao osnove teritorijalnog razgraničenja, tolerisanje pregovora s političkim vođama osumnjičenim i čak optuženim za ratne zločine, i slično). Ovaj odnos naročito je bio izražen u periodu od bihaćke krize u novembru 1994, pa do odlučujućih vojnih uspjeha HV-a, HVO-a i ARBiH u proljeće i ljeto 1995, nakon čega je došlo do nove konstelacije odnosa u regiji u smislu vojne ravnoteže, efektivne kontrole teritorije koja je bila predmet pregovora i drugih bitnih promjena.[2083]

Vidljive promjene su, bez sumnje, počele 1. maja 1995. munjevitom akcijom Hrvatske vojske kojom je u jednom naletu oslobođena teritorija zapadne Slavonije. Na brzi i potpuni poraz srpskih snaga u ovom dijelu Hrvatske nije reagovala ni Srbija, ni snage VRS-a.[2084]

Zato je njihova reakcija iskazivana napadima na bosanskohercegovačke gradove bila sasvim izvjesna. Srpske snage su minobacačkim granatama 7. maja počinile još jedan masakr na području Sarajeva,

---

[2083] Albert Bing, „Put do Erduta: Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994. - 1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja“, **Scrinia slavonica**, 7 (2007), Slavonski Brod, 371 - 404.

[2084] Plan za oslobođenje okupiranog područja zapadne Slavonije, pod kodnim imenom „BLJESAK“, bio je zamišljen i realizovan kao kraća operacija u trajanju dva do tri dana. Zamisao operacije bio je brz i energičan prodor oklopno-mehanizovanih i pješadijskih snaga duž autoceste iz smjera Nove Gradiške i Novske, rasijecanje područja pod srpskom kontrolom i oslobađanje Okučana. Nakon toga slijedilo je izbijanje na rijeku Savu i sprečavanje intervencije bosanskih Srba ili snaga Banijskog korpusa SVK. Završni dio operacije predviđao je uništenje srpskih snaga okruženih sjeverno od autoceste Novska – Nova Gradiška. Marijan, „Hrvatsko ratište...“, 171.

ubivši 11 ljudi na Butmiru, u blizini ulaza u tunel ispod aerodromske piste. Nekoliko sati kasnije minobacačkim granatama tučeno je područje oko Vrbanja mosta, a predvečer je nekoliko granata palo po općini Stari Grad. Po gradu su djelovali i srpski protivavionski topovi.[2085] Tokom ovih napada povećao se pritisak na UNPROFOR da zatraži vazdušne napade, ali je njegova komanda odlučila suzdržati se od takvog koraka. Međutim, tokom noći 7/8. maja granatiranje Sarajeva je nastavljeno, nakon čega je zatražen vazdušni napad, koji je komanda UNPF-a u Zagrebu odbila.[2086]

Mehanizam UN-a nije odobrio upotrebu avijacije NATO-a protiv srpskih snaga zbog njihovih napada na „zaštićenu zonu" Sarajeva, ali su 12. maja u Parizu održali konsultacije na kojima je generalni sekretar Boutros Ghali, sa svojim specijalnim izaslanikom Akashijem, kopredsjednikom MKBJ-a Stoltenbergom, komandantom UNPF-a generalom Janvierom i komandantom UNPROFOR-a generalom Smithom, zauzeo stav da je zbog eskalacije borbi i sve češćih napada na mirovne snage potrebno temeljno preispitivanje uloge UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini.[2087]

Ovo interno jednodušje UN-ovih zvaničnika nije zastavilo srpske snage, pa je 16. maja izveden izuzetno snažan artiljerijski i pješadijski napad na Sarajevo.[2088] Ozbiljne borbe vođene su sjeveroistočno i jugoistočno od Sarajeva. Snage VRS-a upotrijebile su i tenkove u zoni isključenja teškog naoružanja. Bili su ugroženi francuski vojnici iz sastava UNPROFOR-a koji su se našli u unakrsnoj vatri.[2089] Situacija oko Sarajeva dodatno je pogoršana 22. maja, kada su VRS-ove snage izvukle dva teška oruđa iz sabirnih punktova u blizini grada. Nakon toga je ARBiH odgovorila izuzimajući svoja oruđa i borbe su dodatno eskalirale. Srbi su izuzeli još tri teška oruđa, pa je 24. maja uslijedilo

[2085] „Četnički zločin u Butmiru", **Oslobođenje**, 8. 5. 1995, 1.

[2086] **ICTY**, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996; U izvještaju generalnog sekretara UN-a o padu Srebrenice navedeno je da je zahtjev odbio Yasushi Akashi. *Pad Srebrenice*, 77.

[2087] „Temeljno preispitivanje", **Oslobođenje**, 13. 5. 1995, 1.

[2088] Napad je izveden u rejonima Debelo brdo – Zlatište i Špicasta stijena – Grdonj. „Najžešće granatiranje od ultimatuma", **Oslobođenje**, 13. 5. 1995, 1.

[2089] **ICTY**, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996.

upozorenje komandanta UNPROFOR-a upućeno objema stranama, da će biti napadnute iz zraka ukoliko sve teško naoružanje ne prestane dejstvovati do sljedećeg dana u podne. Vojske su dobile uputstva da izmjeste svoje teško naoružanje iz zone isključenja oko Sarajeva ili da ga vrate u sabirne punktove pod UNPROFOR-ovu kontrolu.[2090] Zato što srpske snage nisu ispoštovale postavljeni rok, 25. maja u popodnevnim satima izvršeni su vazdušni udari po skladištu municije Jahorinski potok u blizini Pala. Sutradan, pošto oružje još uvijek nije bilo vraćeno, ponovljeni su udari i uništen ostatak objekata u gađanom skladištu municije.[2091]

Srpske snage nastavile su bombardovati Sarajevo, a počele su i s odmazdom nad drugim „zaštićenim zonama". Tako je 25. maja na Tuzlu, u ranim večernjim satima, sa srpskih položaja na Majevici ispaljeno 15 granata, od kojih je jedna pala na sam centar grada prepun ljudi i uzrokovala masakr u kojem je smrtno stradalo 71 lice, većinom mladići i djevojke, a povrijeđeno gotovo 200.[2092] Do popodneva 26. maja preko 400 pripadnika osoblja UN-a bilo je ili uzeto za taoce ili se nalazilo na lokacijama na teritoriji pod VRS-ovom kontrolom s kojih nisu mogli otići i na koje nije bio dozvoljen pristup. Jedan broj UN-ovih pripadnika srpski otmičari su koristili kao živi štit oko potencijalnih ciljeva NATO-ovih vazdušnih snaga. Srpske snage nastavile su s dejstvima teškim naoružanjem u zoni isključenja oko Sarajeva. Pored toga ponovo su prekinuli snabdijevanje grada osnovnim humanitarnim potrebama.[2093]

Bombardovanje srpskih položaja od strane NATO-avijacije bilo je obustavljeno, ali to nije zaustavilo srpske napade koji su postajali sve drskiji. Prerušeni u francuske vojnike, koristeći uniforme i opremu zarobljenih pripadnika francuskog kontingenta mirovnih snaga, pripadnici VRS-a su 27. maja zauzeli francuski položaj na Vrbanja-mostu u Sarajevu, ubili dva i zarobili 11 francuskih vojnika. Francuzi su izvršili

[2090] *Pad Srebrenice*, 78.

[2091] Bucknam, 214-215.

[2092] *Pad Srebrenice*, 78; „Masakr u centru Tuzle", **Oslobođenje**, 26. 5. 1995, 1; „Cijela Tuzla u šoku", **Oslobođenje**, 27. 5. 1995, 5.

[2093] Koljević, Knjiga 2, 158; *Pad Srebrenice*, 79; „Plavci taoci Srba", **Oslobođenje**, 27. 5. 1995, 6.

kontranapad, vratili zauzeti položaj, ubili četiri i zarobili šest srpskih vojnika. Otprilike u isto vrijeme Srbi su na području Goražda uzeli kao taoce još 30 pripadnika UNPROFOR-a, zajedno s njihovim vozilima i opremom.[2094]

Iako su uoči talačke krize, na sastanku u sjedištu UN-a, evropski i američki diplomati 23. maja postigli saglasnost o tome da ne treba još uvijek povlačiti UN-ove trupe iz Bosne i Hercegovine, razišli su se u viđenju nužnih mjera s kojima bi se obezbijedilo izvršenje njihove misije, posebno u smislu zaštite „zaštićenih zona" i udara NATO-a u funkciji takve zaštite. Različite stavove imale su Velika Britanija i Francuska s jedne, SAD s druge i Rusija s treće strane.[2095] Tako se struktura UN-a nakon prelaska još jedne granice kriminalnog nasilništva srpskih snaga u Bosni i Hercegovini, izraženog u nesmiljenim napadima na područja kojima je garantovala zaštitu i u uzimanju UN-ovog osoblja za taoce, našla u potpunom šoku i blokadi.

Ova nemoć i javno ponižavanje pripadnika oružanih snaga važnih država Evrope, prvenstveno Velike Britanije i Francuske, koje su o sebi još uvijek mislile kao o velikim silama, ipak nije prošlo bez reakcije. Na sastanku Kontakt-grupe održanom 30. maja u Hagu, ponuđena je veća vatrena moć UN-ovim snagama na terenu, uz isticanje potrebe da im se, radi njihove zaštite i podrške, dodijele interventne snage ili snage za brzo djelovanje (Rapid Reaction Force - RRF).[2096] Već 31. maja prethodnica pojačanja britanskih trupa, koje su nakon toga ušle u RRF, stigla je do Gornjeg Vakufa.[2097] Francuski ministar Juppé pozdravio je odluku Velike Britanije, te najavio da će učešće u RRF-u uzeti i jedinica od 500 pripadnika elitnih snaga francuske vojske, zajedno s helikopterima koji su se nalazili na nosaču aviona koji je upućen ka Jadranu.[2098] Na sastanku ministara odbrane EU i NATO-a, 3. juna u Parizu, prihvaćen je prijedlog i planovi Britanije i Francuske o stvaranju snaga za brze intervencije u cilju podrške i zaštite UN-ovih

[2094] **ICTY**, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996.
[2095] „Gali priprema nove opcije", **Oslobođenje**, 24. 5. 1995, 5.
[2096] Begić, 260.
[2097] „Pojačanje pod plavom zastavom", **Oslobođenje**, 1. 6. 1995, 3.
[2098] „Pojačati trupe UN u BiH", **Oslobođenje**, 1. 6. 1995, 3.

snaga. Britanija i Francuska su, kao što je rečeno, ponudile svoje trupe, SAD jurišne helikoptere, transportne usluge i oklopne transportere (bez slanja trupa), dio trupa trebala je obezbijediti Holandija, dok je Njemačka ponudila vojnu bolnicu koja bi bila stacionirana u Hrvatskoj. Prema ovoj ideji, RRF bi se sastojale od 5.000 ljudi, organizovanih u dvije brigade, opremljene teškom artiljerijom, oklopnim vozilima, borbenim i transportnim helikopterima.[2099] Na konferenciji za štampu 4. juna u Sarajevu portparol UNPROFOR-a istakao je četiri cilja RRF-a: rušenje opsade Sarajeva, uspostava zone isključenja teškog naoružanja od 20 kilometara oko glavnog grada, obezbjeđenje „zaštićenih zona" u istočnoj Bosni i obezbjeđenje pregrupisavanja UNPROFOR-ovih snaga.[2100] Dolazak RRF-a je srpska strana, razumljivo, dočekala neprijateljski, ali su prave opstrukcije njihovom dolasku činile hrvatske strukture još uvijek neumrle Herceg-Bosne. U ime vlasti „bosanskih Hrvata" Jadranko Prlić je 5. jula uskratio dozvolu za njihovo raspoređivanje "dok se ne razjasni njihov mandat".[2101]

Značaj snaga RRF-a bio je višestruk i, po nekim mišljenjima, više sadržan u političkim posljedicama njihovog formiranja i raspoređivanja, nego u neposrednim efektima njihovog borbenog učinka na terenu, koji također nije bio zanemarljiv.[2102] Nakon formiranja RRF-a otvoren je još

[2099] „UNPROFOR dobija zaštitne snage", **Oslobođenje**, 4. 6. 1995, 1; *Pad Srebrenice*, 86.

[2100] Begić, 260.

[2101] Ove opstrukcije trajale su, s različitim obrazloženjima i na različitim nivoima, do druge polovine augusta. Savjet bezbjednosti je 19. augusta naložio vladama Hrvatske i Bosne i Hercegovine da dozvole raspoređivanje RRF-a i opstrukcije su tek nakon toga prestale. Ibid., 261-262.

[2102] Nakon brze odluke o njihovom formiranju, u situaciji još nerazjašnjene svrhe: zaštita ostanka ili zaštita povlačenja snaga UN-a iz Bosne i Hercegovine, francuska podrška RRF-u bila je suštinski podrška ostanku Britanaca u sastavu UNPROFOR-a, bez kojih nije bio moguć ni ostanak Francuza. Da bi i jedno i drugo bilo moguće, bila je neophodna i aktivna podrška SAD-a. Ovo je bila principijelna logika kojom je francuski predsjednik Jacques Chirac doveo američku administraciju u škripac, koji ih je primorao da se suoče sa stvarnošću i da SAD ne ostanu po strani, već da preuzmu aktivnu ulogu u iznalaženju rješenja krize. Aktivnija američka uloga nametnula se kao neophodnost u bilo kojem od dva moguća ishoda misije UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini. Na snazi je bio NATO-plan 40 104, kao plan podrške povlačenju snaga UN-a iz Bosne i Hercegovine, u okviru

jedan krug paralizirajućih rasprava o tome da li one trebaju djelovati u okviru postojećeg mandata UNPROFOR-a, za šta se zalagala civilna linija UN-a na čelu s Akashijem, ili će moći odlučno vojno djelovati u slučaju napada na UN. Unutar američke administracije raspravljalo se o američkom finansiranju ovih snaga i drugim pitanjima politike prema Bosni i Hercegovini. Na sastanku održanom 21. juna u Bijeloj kući, predsjednik Clinton je bio nezadovoljan i tvrdio da UN paralizira djelovanje SAD-a i potkopava argumente na kojima se temeljila njegova politika. Američki savjetnik za nacionalnu sigurnost Anthony Lake je tvrdio kako administracija mora krenuti iz početka i iz temelja ponovo promišljati svoju politiku prema Bosni i Hercegovini, a zatim postavio pitanje američkog odgovora na situaciju u kojoj bi povlačenje UNPROFOR-a postalo neophodno. Madeleine Albright smatrala je da nespremnost administracije da preuzme odlučujuću ulogu nanosi općenitu štetu američkoj vanjskoj politici, jer ispoljena neodlučnost i otezanje rješavanja krize stvara dojam njihove nemoći. Iznijela je prijedlog pod nazivom *Sastavnice nove strategije*, sa preporukom da SAD pripremi vlastite planove za period u kojem će se UNPROFOR povući iz Bosne i Hercegovine, te pozvala predsjednika Clintona da preuzme kontrolu nad zbivanjima i vođstvo nad NATO-savezom. Albright je tvrdila da treba potaći povlačenje UNPROFOR-a, nakon čega evropski saveznici ne bi mogli više blokirati politiku američke administracije.[2103]

---

kojeg je načelno bilo odobreno učešće 20.000 američkih vojnika, u misijama koje su bile krajnje opasne, poput noćnog izvlačenja UN-snaga američkim helikopterima iz opkoljenih enklava. Iako je predsjednik Clinton obećao da će američke trupe podržati povlačenje snaga UN-a, nikad nije formalno odobrio ovaj plan. Ali plan je već imao podršku Vijeća NATO-a. Prema važećim procedurama, ako bi Vijeće NATO-a izdalo naređenje da se pomogne pri povlačenju UN-a, planski dokument bi postao operativno naređenje, prilagođeno specifičnim okolnostima. I tako bi, u slučaju povlačenja mirovnih snaga, Plan 40 104 izazvao trenutni raspored 20.000 američkih vojnika, kao dio snaga NATO-a. Američke trupe bi morale učestvovati, jer ako bi Clinton to odbio, bio bi to kraj NATO-a. Holbrooke, 69-70. Ovo je značilo da bi predsjednik Clinton, nakon upornog odbijanja slanja američkih trupa da obezbijede uspjeh inicijativa međunarodne zajednice u okviru implementacije mirovnih planova, sada bio prinuđen da šalje trupe da podrži potpuni neuspjeh međunarodne politike u Bosni i Hercegovini.

[2103] Chollet, 40-41.

Srpske snage su nakon majskih vazdušnih udara NATO-a proglasile nevažećim svoje dogovore s UN-om i zaprijetile da će obarati njihove letjelice. Svoje prijetnje počeli su ostvarivati 2. juna, kada su raketom SA-6 zemlja-zrak oborili američki avion F-16 koji je bio u misiji kontrole zone zabrane letova iznad Bosne i Hercegovine.[2104]

Nakon što su obustavili vazdušne udare na srpske položaje oko Sarajeva, zvaničnici UN-a počeli su pregovore s vojnim i političkim rukovodstvom bosanskih Srba s ciljem da se postigne dogovor o oslobađanju talaca. Sastanak između komandanta UNPF-a generala Bernarda Janviera i generala Ratka Mladića održan je 4. juna u Malom Zvorniku u Srbiji. Ovaj susret ubrzo je povezan s glasinama da je tom prilikom postignut sraman dogovor po kojem je trebalo da se izvrši oslobađanje talaca UN-a u zamjenu za garancije da neće biti daljih vazdušnih napada na srpske položaje i vojne objekte.[2105] Do konačnog oslobađanja svih talaca, održano je još nekoliko sastanaka sa srpskim predstavnicima.[2106] Posljedice ovih susreta, koje je pratilo postupno oslobađanje talaca, bile su takve da su ponukale generalnog sekretara NATO-a Willyja Claesa da 21. juna uputi pismo generalnom sekretaru UN-a, spominjući nagađanja javnosti da oslobađanje talaca

---

[2104] Bucknam, 218. Pilot F-16 kapetan Scott O'Grady preživio je pad aviona i naredne sedmice spašen na teritoriji pod kontrolom srpskih snaga u Krajini, u spektakularnoj akciji američkih marinaca koja je doživjela i svoju holivudsku ekranizaciju. Prethodno je hiperaktivirana srpska PVO 28. maja oborila helikopter sa ministrom vanjskih poslova Bosne i Hercegovine Irfanom Ljubijankićem koji je letio za Bihać. Helikopter je oboren vatrom srpskih snaga u Hrvatskoj i srušio se u rejonu Slunja. Uz Ljubijankića u padu helikoptera poginulo je još šest osoba. „Ubijen Irfan Ljubijankić", **Oslobođenje**, 29. 5. 1995, 1. Helikopter s ministrom Ljubijankićem oboren je raketom tipa „KUB" srpske PVO i srušio se u rejonu sela Kremen kod Slunja. **ICTY**, GŠ VRS, *Informacija*, Str.pov.broj: 08/26-122, 30. 5. 1995.

[2105] **NIOD**, Part III, 131; Holbrooke, 68; Dopisnik Reutersa Kurt Schork bio je prvi koji je iz Sarajeva izvijestio o sastanku „jednog od zvaničnika UN" s Mladićem u vezi s taocima.

[2106] Sljedeći sastanak s generalom Mladićem na temu talaca održao je bivši komandant UNPROFOR-a Bertrandom de La Presleom (koji je tada bio savjetnik pregovarača Evropske unije za bivšu Jugoslaviju) 6. juna u blizini Pala, nakon čega su uslijedila još dva sastanka koje je komandant snaga UN-a sa srpskim generalom održao 17. i 29. juna. *Pad Srebrenice*, 80.

nije bilo bezuslovno i da je možda propraćeno preuzimanjem obaveza ili obećanja vezanih za daljnju upotrebu vazdušne sile NATO-saveza. Claes je zatražio razjašnjenje po tom pitanju, pa se generalni sekretar UN-a konsultovao sa svojim specijalnim predstavnikom Akashijem, koji je odgovorio da ni on, ni komandant snaga UN-a, nisu dali nikakva uvjeravanja te vrste. Takav odgovor prenesen je generalnom sekretaru NATO-a.[2107]

Ipak, tadašnji potpredsjednik RS-a i glavni čovjek za odnose srpske strane s UN-om tvrdi da su taoci pušteni uz posredovanje SRJ i zbog toga što su preko nje primljene garancije zapadnoevropskih vlada da novih vazdušnih udara neće biti. U pogledu kontakata s predstavnicima Francuske vezanih za oslobađanje talaca, i Koljević spominje sastanak sa de La Presleom, za koga navodi da je nastupio u ime novog francuskog predsjednika Chiraca, s ovlaštenjem da predstavi novu mirovnu platformu dogovorenu u decembru, u kojoj je ključna uloga pripadala Carlu Bildtu. Na Koljevićevo direktno pitanje da li mogu dobiti garancije da vazdušnih udara više neće biti, de La Presle je odgovorio da se javne garancije ne mogu dati, ali da ukoliko mirovni proces krene u pravom smjeru, sasvim je jasno da daljih napada ne može biti.[2108]

Nakon početka talačke krize i prvih negativnih odjeka srpske hajdučije na Zapadu Karadžićev savjetnik, kontroverzni Jovan (ex Omer) Zametica, formulisao je prijedlog mjera kojima bi se prevazišli negativni efekti stvorenog stanja i srpsko rukovodstvo vratilo za pregovarački sto na međunarodnoj diplomatskoj sceni. Prijedlog je podrazumijevao početak postepenog oslobađanja talaca, prvo britanskih, a zatim francuskih, što je bila smišljena strategija da se izazove međusobno sumnjičenje i razdor u međunarodnoj zajednici, i prema kojoj je i izvršeno njihovo oslobađanje. Zameticin prijedlog sadržavao je i radikalnu zamisao da se istovremeno napadnu istočnobosanske enklave, da se iskoristi krajnje negativan odjek srpskog odnosa prema taocima i da u sjeni te negativne percepcije, koja je bila značajnija za zapadni svijet, riješi pitanje enklava, cijeneći da bi samo vojna pobjeda i osvajanja u istočnoj Bosni ili u Krajini mogli vratiti Karadžića za pregovarački sto.[2109]

[2107] *Pad Srebrenice*, 81.
[2108] Koljević, Knjiga 2, 182-185.
[2109] Ibid., 166-167.

I zaista, početkom juna snage VRS-a zatražile su od UNPROFOR-a da pomjeri jednu osmatračnicu na južnoj granici srebreničke enklave kako bi im se omogućila neograničena upotreba važne saobraćajnice na području Zelenog Jadra. UNPROFOR je to odbio i 3. juna snage VRS-a napale su spomenuti položaj pješadijskim oružjem, minobacačima i protivtenkovskim naoružanjem. Nakon toga UNPROFOR je predao napadnutu osmatračnicu. Prije predaje, komandant Holandskog bataljona tražio je blisku vazdušnu podršku, ali taj zahtjev nije dospio do štaba UNPF-a u Zagrebu, jer za njega nije data podrška u komandnom lancu UN-a u Sarajevu zbog talaca u srpskim rukama. Holandski bataljon uspostavio je dva nova položaja, nasuprot napuštene osmatračnice i time je incident okončan bez posljedica po srpske napadače.[2110]

Dok su trajale aktivnosti na oslobađanju talaca, na velikoj diplomatskoj sceni nije bilo važnih skupova niti značajnih inicijativa. Savjet bezbjednosti je 9. juna usvojio Rezoluciju 998, kojom je zatražio da srpske snage hitno oslobode taoce i prekinu sve napade na „zaštićene zone“ te pozvao srpsku stranu da prihvati mirovni plan Kontakt-grupe kao polaznu tačku pregovora. Savjet bezbjednosti pozdravio je odluku o formiranju RRF-a i odobrio da se poveća broj osoblja UNPROFOR-a pod dotadašnjim mandatom.[2111] Ali to nije bilo od neposredne koristi, jer je srpsko rukovodstvo već reklo i pokazalo da ih UN-ove rezolucuje ne zanimaju ako nisu podržane konkretnom vojnom akcijom.

Ono što ih je zanimalo bile su inicijative na ratištu. Hrvatske snage su 6. juna ovladale planinom Šator i tako stekle značajne i dominantne pozicije na pravcu prema Bosanskom Grahovu.[2112] Polovinom juna počela je operacija ARBiH s ciljem deblokade Sarajeva. Predsjednik Izetbegović je pojasnio da je blokada grada prevršila podnošljivu mjeru odavno i da se pretvorila u doslovno gušenje od kada su srpske snage zatvorile aerodrom i kopnene puteve za humanitarne konvoje, a u maju isključile vodu, struju i plin. Rekao je da je akcija bila neophodna i da je Armija dobila zadatak da olabavi to gušenje. Na pitanje ima li pritisaka međunarodnih faktora zbog ovih akcija ARBiH, Izetbegović

[2110] *Pad Srebrenice*, 89.
[2111] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 126-127.
[2112] „Strategija postepenog napredovanja“, **Oslobođenje**, 9. 6. 1995, 5.

je odgovorio da ih ima u različitim formama, ali da se rukovodstvo Bosne i Hercegovine, u situaciji u kojoj se nalazi, ne obazire mnogo na te pritiske niti se osjeća obaveznim da to čini.[2113] Kada su u pitanju bili podrška ili pritisci svijeta na rukovodstvo Bosne i Hercegovine, značajno je bilo da je premijer Silajdžić 9. juna boravio Vašingtonu, te je nakon razgovora s potpredsjednikom Al Goreom izjavio da odlazi iz Bijele kuće sa saznanjem da se u bliskoj budućnosti njen stav u pogledu ukidanja embarga na uvoz naoružanja neće promijeniti i da tu činjenicu prima sa žaljenjem. U povodu istog razgovora predstavnik Bijele kuće za medije optužio je Vladu Bosne i Hercegovine da želi eskalaciju sukoba u napetom balkanskom regionu.[2114] Ovo zahlađenje američkog odnosa prema političkoj liniji koju je nastojalo držati rukovodstvo Bosne i Hercegovine, posve sigurno je bilo u direktnoj vezi s iznenadnim suočenjem Clintonove administracije s preuzetom obavezom masovnog učešća američkih vojnika u operaciji povlačenja UN-ovih snaga, prema operativnom planu koji je usvojilo Sjevernoatlantsko vijeće, a koje je vrlo uvjerljivo najavljivano u slučaju dalje eskalacije rata.[2115]

U pogledu pravaca kojima bi eskalacija rata mogla krenuti, komandant UNPROFOR-a general Rupert Smith imao je procjene poštovanja vrijedne tačnosti. Smith je 23. juna u Sarajevu iznio Carlu Bildtu svoje uvjerenje da bi bosanska strana do kraja godine mogla narasti i ojačati dovoljno da može pretrpjeti gubitke potrebne da bi se probio obruč oko Sarajeva. To probijanje Smith je ocijenio neophodnim, jer bi još jedna zima pod opsadom bila nezamisliva. Rekao je i da su Hrvati (HVO i HV) već odavno napredovali duž Livanjskog polja i Dinare. Postepeno probijanje na ovom kraju moglo je promijeniti strategijsku situaciju: veze između Knina, Banje Luke i Beograda bile bi prekinute, a veze

[2113] „Napredovanje branitelja po planu“, **Oslobođenje**, 18. 6. 1995, 1.

[2114] „Bijela kuća odbija“, **Oslobođenje**, 10. 6. 1995, 1.

[2115] Na sjednici MKBJ-a na kojoj je primio dužnost kopredsjednika od lorda Owena, u prvoj polovini juna, švedski diplomat Carl Bildt saslušao je procjenu Yasushija Akashija da bosanska vlada planira i priprema dugi rat kako bi iskoristila trend jačanja svoje armije u odnosu na vojsku bosanskih Srba i povratila teritorije koje je izgubila 1992. Također je procijenio da bi bilo neophodnao povlačenje snaga UN-a ako bi došlo do eskalacije vojne opcije u odnosu na postizanje mirovnog rješenja. Bilt, 52.

s bihaćkom enklavom otvorene, i slika zapadnog dijela ratišta dramatično bi se izmijenila. Po Smithu, UN-ove snage na terenu su u tom trenutku bile dio problema, a ne rješenja i on ih je želio reorganizovati na način da ih grupiše i koncentriše, da bi bile operativnije u vojnom smislu.[2116] General Smith je u pogledu pravaca i mogućnosti djelovanja srpskih snaga također imao tačne procjene i početkom juna ih je proslijedio svojim pretpostavljenim u lancu rukovođenja UN-a. Vjerovao je da Srbi namjeravaju završiti rat do kraja godine i da će preduzeti svaki rizik da to i ostvare te da će u toku godine razoriti istočne enklave.[2117]

Bez mnogo osvrtanja na razvoj i obim vojnih operacija u Bosni i Hercegovini koje su bile u toku ili u najavi, u Kanu je 26. juna održan samit lidera zemalja članica Evropske unije, čije su odluke uglavnom ponavljale stavove Kontakt-grupe i počivale na zahtjevu za uspostavljanjem novog četveromjesečnog primirja. Po srijedi je bio plan francuskog predsjednika Chiraca o rješavanju krize u Bosni i Hercegovini, koji je dobio podršku članica EU. Plan se sastojao u zahtjevima da se: 1) podigne opsada Sarajeva i uspostavi kopneni koridor do grada; 2) obnovi dijalog između svih bosanskih strana na osnovu plana Kontakt-grupe i da se pri tome poštuje omjer 51:49%; 3) uspostave pregovori između vlade u Zagrebu i srpskih vođa u Krajini; 4) započnu pregovori o međusobnom priznanju Srbije i Bosne i Hercegovine; 5) što prije uspostavi četveromjesečni moratorij na sve vojne akcije.[2118]

Početkom jula novi kopredsjednik MKBJ-a Carl Bildt u Sarajevu je razgovarao s državnim vrhom Republike Bosne i Hercegovine. Premijer Silajdžić je otvoreno pokazivao da se ne uzda mnogo u ishod Bildtove mirovne inicijative i da mnogo više nade polaže u dvotrećinsku odluku američkog Kongresa o ukidanju embarga na uvoz naoružanja, što je očekivao kao ishod glasanja zakazanog za 10. juli.[2119] Međutim,

---

[2116] Ibid., 67.

[2117] **ICTY**, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996; Starešina, 227.

[2118] „Širakova odlučna politika“, **Oslobođenje**, 28. 6. 1995, 4.

[2119] Silajdžić je, očito na temu povlačenja UNPROFOR-a, govorio i o dolasku 10.000 iranskih vojnika, te vojnika iz drugih muslimanskih zemalja, koje su u okviru kontakt-grupe OIK-a ponudile trupe u slučaju povlačenja vojnika zapadnih zemalja iz sastava mirovnih snaga UN-a. Bildt povodom ovog, prilično prizemno, Silajdžiću imputira nekakva „islamska“ nadanja i piše da ga je, navodno, upozorio da se ne razmeće iranskom podrškom ako misli Bosni dobra. Bilt, 90-96.

glasanje u Kongresu odgođeno je za jednu sedmicu. Bila je to upravo ona sedmica nakon koje više ništa u cijeloj situaciji nije bilo isto.

Neposredno prije nje, Richard Holbrooke je poticao Bildta da što više vremena provodi u Beogradu ne bi li Slobodana Miloševića i Ratka Mladića privolio na popuštanje u stavovima, što je vidio kao put ka napretku mirovnog procesa.[2120] Umjesto očekivanog popuštanja, 6. jula je krenuo opći napad na Srebrenicu, koji je ponovo započet napadima na osmatračnice UNPROFOR-a na granicama „zaštićene zone", nakon kojih je tražena bliska vazdušna podrška NATO-a, koja ponovo, kao i tokom probe izvršene 3. juna, nije odobrena na nivou komande UNPROFOR-a u Sarajevu.[2121] Srpske snage nastavile su prodor u enklavu i granatiranje samoga grada. Izostanak bilo kakve aktivnosti na zaustavljanju napada na „zaštićenu zonu" u fazi u kojoj ga je bilo moguće zaustaviti među zvaničnicima UN-a objašnjavan je uvjerenjem i procjenama da se radi o ograničenoj akciji, usmjerenoj na smanjenje enklave, presijecanje puteva i slično.[2122] Na sastanku koji je generalni sekterar UN-a održao sa svojim saradnicima u Ženevi 8. jula, kojem su prisustvovali i specijalni izaslanik Yasushi Akashi, visoki komesar za izbjeglice Sadako Ogata, komandanti UNPF-a i UNPROFOR-a, te drugi zvaničnici UN-a, situacija u Srebrenici nije ni spomenuta.[2123] Napadi i granatiranje Srebrenice nisu prestajali. Srpske snage su 9. jula prodrle duboko u enklavu i došle na kilometar od grada. Mada je 10. jula specijalni predstavnik generalnog sekretara izvijestio Savjet bezbjednosti UN-a da je napredovanje zaustavljeno i da je srpska vojska prestala s granatiranjem grada, granatiranje je trajalo cijeli dan, a borbe

[2120] Tokom jednog od boravaka u Dobanovcima kod Miloševića početkom jula, Bildt je iznosio tvrdnje da će borbe postati sve intenzivnije i da će snage bosanskih Srba biti sve više potiskivane. Milošević nije pokazivao zabrinutost zbog tih upozorenja. Prethodno je kod njega bio Mladić i referisao o vojnoj situaciji. Posebno ih je hrabrio neuspjeh ofanzive ARBiH oko Sarajeva. Ibid., 80.

[2121] *Pad Srebrenice*, 98-100.

[2122] Bilt, 97.

[2123] *Pad Srebrenice*, 106.

snaga ARBiH i napadača vođene su na nekoliko pravaca.[2124] Predvečer je srpska pješadija izbila na uzvišenja južno od Srebrenice. Snage UN-a ispalile su hice upozorenja prema njima, a upućen je i zahtjev za blisku vazdušnu podršku, koji je ovaj put proslijeđen iz Sarajeva u komandu UNPF-a u Zagreb.[2125] Do vazdušnih udara i upotrebe avijacije NATO-a u zaštiti Srebrenice nije došlo. Načelnik štaba 28. divizije Ramiz Bećirević je 12. jula oko dva sata ujutro javio Komandi 2. korpusa ARBiH da je Srebrenica od 11. jula popodne okupiran grad i da s jedinicama kreće u proboj iz enklave.[2126]

Nakon pada Srebrenice, Savjet bezbjednosti UN-a je 12. jula usvojio Rezoluciju 1004, kojom je zahtijevao da „snage bosanskih Srba" zaustave ofanzivu i da se odmah povuku iz „zaštićene zone" Srebrenice, te da se u potpunosti poštuje status zone definisan sporazumom od 18. aprila 1993. Rezolucijom je zahtijevano potpuno poštovanje bezbjednosti osoblja UNPROFOR-a, te da odmah i bezuslovno bude oslobođen zarobljeni personal. Zahtijevan je i nesmetan prolaz UNHCR-u i drugim međunarodnim organizacijama, s ciljem olakšanja patnji civilnog stanovništva. Rezolucijom je traženo od generalnog sekretara UN-a da iskoristi sve mjere koje su mu stajale na raspolaganju s ciljem restauracije statusa „zaštićene zone" za Srebrenicu.[2127]

Kao i brojne prethodne, ni ova rezolucija nije uticala na tok događaja i postupke srpskih snaga VRS-a i MUP-a RS, pa su one odmah započele s protjerivanjem civilnog stanovništva prema Kladnju i masovnim likvidacijama muškaraca, što je za rezultat imalo izvršenje zločina genocida nad Bošnjacima. Dok su streljački strojevi srpske vojske

[2124] Tog istog 10. jula, dan uoči ulaska srpskih snaga u Srebrenicu, nakon što je, preko svog specijalnog predstavnika, obmanuo Savjet bezbjednosti informacijom o zaustavljanju srpskog napada na ovu „zaštićenu zonu", generalni sekretar UN-a Boutros Ghali je boravio u Atini, gdje mu je uručena nagrada Fondacije Onazis za rješavanje međunarodnih problema, i obmanjivao svjetsku javnost izjavom da se UN neće ustručavati da pozove NATO da vazdušnim udarima zaštiti muslimanske enklave u Bosni i Hercegovini. Velimirović, 46.

[2125] *Pad Srebrenice*, 109-114.

[2126] **ICTY**, Komanda 2. korpusa, *Hronologija događaja proboja 28. divizije*, Str.pov. broj: 02/1-727/68, 27. 7. 1995.

[2127] ***Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini***, 129-130.

i policije u smrt slali hiljade zarobljenika na masovnim stratištima, pregrupisana glavnina ovih snaga usmjerila je svoje napade na drugu podrinjsku enklavu - Žepu.

Ofanziva na Žepu počela je 14. jula. Odbrana žepske brigade ARBiH popustila je 23. jula, kada su srpske snage zauzele nekoliko važnih zemljišnih objekata.[2128] Snage ARBiH povukle su se na prostor Žepske planine i na njoj organizovale odbranu. Poslije tih događaja uz posredovanje UNPROFOR-a u Žepi su 25. jula održani pregovori s predstavnicima VRS-a. Tom prilikom dogovorena je evakuacija civila prema Kladnju i ranjenika u Sarajevo. Evakuacija civila izvršena je od 26. do 28. jula.[2129] Srpske snage nastavile su napade na branioce Žepe i 30. jula probile njihove linije odbrane na Žepskoj planini. Nakon toga, glavnina preostalih snaga brigade uspjela je preći Drinu i predati se vlastima u Srbiji, dok se ostatak ljudstva podijelio u manje grupe i u različitim pravcima vršio probijanje prema slobodnoj teritoriji, većim dijelom prema Kladnju, a manjim prema Goraždu.[2130]

Prve reakcije nakon pada Srebrenice bile su više izraz šoka koji je taj događaj izazivao, nego političke realnosti. Premijer Silajdžić izjavio je da se, bez obzira na to šta dalje činio UN, greška ne može ispraviti. Podsjetio je da su danima upozoravali na opasnost, a da je UN čekao da

---

[2128] Kurtić, 14-17.

[2129] Komandant 285. lbr Avdo Palić zahtijevao je da lično bude u pratnji konvoja civila, što je i dogovoreno, te je u vozilu UN-a zajedno sa srpskim generalom Tolimirom izvršio pratnju konvoja do Kladnja, odakle se, također vozilom UN-a, vratio prema Žepi u bazu Ukrajinskog bataljona UNPROFOR-a, radi pregovora oko evakuacije vojske, i od tada mu se gubi svaki trag. **ICTY**, GŠ ARBiH - Uprava bezbjednosti, *Dostava analitičkog presjeka o uzrocima pada Srebrenice i Žepe*, Broj: 7-3/19.3-5, 23. 2. 1996. Avdo Palić je, mimo svih odredbi prava i običaja rata, kao pregovarač zarobljen i ubijen. Ekshumiran je iz masovne grobnice u okolini Rogatice u novembru 2001, a posmrtni ostaci su mu identifikovani u augustu 2009. godine. Sahranjen je u haremu Ali-pašine džamije u Sarajevu. http://www.historija.ba/d/542-godisnjica-smrti-avde-palica-komandanta-odbrane-zepe/.

[2130] **ICTY**, Tužilac pr. Zdravko TOLIMIR, Case No. IT -05-88/2-T, Zbirka memoranduma od Davida Harlanda Johnu Ryanu u vezi sa stanjem pregovora u Žepi od 20. 7. do 3. 8. 1995, *Pregovori o Žepi (14)*; GŠ ARBiH - Uprava bezbjednosti, *Dostava analitičkog presjeka o uzrocima pada Srebrenice i Žepe*, Broj: 7-3/19.3-5, 23. 2. 1996.

Srbi uđu u Srebrenicu, da bi tek onda pokušali izdejstvovati zaustavljanje njihovih trupa. Silajdžić je najavio da će njegova Vlada razmotriti svrsishodnost misije UN-a u Bosni i Hercegovini.[2131]

Francuski predsjednik Jacques Chirac izjavio je da je Francuska spremna, ukoliko to UN od nje zatraži, vojno intervenisati s ciljem ponovnog vraćanja statusa zaštićene zone enklave Srebrenica. Na konferenciji za štampu koju je držao s njemačkim kancelarom Helmutom Kohlom, Chirac je rekao da bi Savjet bezbjednosti trebao od već oformljenih RRF zatražiti da ponovo uspostave integritet srebreničke enklave i da je Francuska spremna da za to upotrijebi vlastita sredstva.[2132] Dva dana nakon pada enklave, kada su srpske vojne i policijske formacije već počele sa sistematskim ubijanjem Bošnjaka zarobljenih na području Srebrenice, Chirac je pozvao predsjednika Clintona i tražio da se nešto učini. Predložio je da američki helikopteri prevezu u Srebrenicu francuske trupe da pomognu gradu. Ovo je bio ponovljeni prijedlog, o kojem se prethodno razgovaralo putem zvaničnih francuskih kanala, i već su mu se žestoko protivili ne samo Britanci i Pentagon nego i sama francuska vlada te nije bilo šanse da bude prihvaćen.[2133]

Nakon što su prvi efekti šoka prevladani i nakon što su se iza njih počele pojavljivati vijesti o razmjerama zločina i detalji o zvjerstvima koje su počinile srpske snage, bivalo je sve jasnije da je pad Srebrenice

---

[2131] Silajdžić je najavio i mogućnost pozivanja trupa i oružja iz prijateljskih zemalja u skladu s Poveljom UN-a, kao i mogućnost da pozove internacionalne brigade da brane Bosnu i Hercegovinu od fašizma, kao što su svojevremeno branile Španiju. „Neoprostivo ponašanje UN“, **Oslobođenje**, 12. 7. 1995, 3.

[2132] „Pariz spreman za intervenciju“, **Oslobođenje**, 12. 7. 1995, 4.

[2133] Prva linija otpora za svaku akciju bila je holandska vlada, koja je odbila dopustiti vazdušne udare sve dok su njeni vojnici u Bosni. Srbi su ovo znali i mnoštvo holandskih vojnika držali su blokirane u bazi UN-a u Potočarima, dok ne završe svoj prljavi posao u Srebrenici. Holbrooke, 74. U unutrašnjem krugu američke administracije Širakova ponuda je, svakako, primljena sa skepsom. Diskutovalo se o tome da li se takva ponuda ustvari svodi na blef i prikupljanje diplomatskih poena. O ovom pitanju Clinton se konsultovao s britanskim i njemačkim premijerima. U drugoj ponudi Chirac je navodno nudio 1.000 francuskih vojnika, također uz transport američkim helikopterima, za ojačanje odbrane Goražda, cijeneći da bi politička težina takvog gesta bila primarna u odnosu na njen vojni značaj. Chollet, 51-52.

predstavljao prekretnicu u zapadnoj, a prije svega američkoj politici.[2134] Predsjednik Clinton počeo je zagovarati odlučnije mjere i vršiti pritisak na UN da odobri misiju snaga za brzo djelovanje u Bosni i Hercegovini.[2135]

Događaji su ubrzano slijedili jedan za drugim. Države članice Organizacije islamske konferencije (OIK) 21. jula proglasile su UN-ov embargo na oružje nametnut Bosni i Hercegovini nevažećim. Ministri odbrane islamskih zemalja trebali su se naknadno sastati radi dogovora o detaljima pomoći. Ministri vanjskih poslova OIK-a dali su saopćenje da će osigurati svu neophodnu pomoć i podršku zajedničkim naporima Bosne i Hercegovine i Hrvatske za očuvanje njihovog suvereniteta i teritorijalnog integriteta.[2136]

Istoga dana u Londonu održana je međunarodna konferencija koju je povodom situacije u Bosni i Hercegovini sazvao britanski premijer John Major. Američki predstavnici na konferenciji suprotstavili su se rastućim zahtjevima za povlačenje UN-ovih snaga i nastojali povećati NATO-ove obaveze i prava da preduzme akcije protiv srpskih snaga. Američki prijedlog zaključaka konferencije bio je da će NATO povući „crtu u pijesku" kada je u pitanju Goražde, što je bila aluzija na riječi predsjednika Busha kojima je najavio „Pustinjsku oluju" u Iraku. Da bi ova „crta" imala stvarni značaj, trebalo je postići da NATO donese odluku o upotrebi vazdušne sile oko Goražda i da ne bude dopušten višestruki ključ i kočnice koje je sadržavao mehanizam UN-a. Amerika je uspjela savladati otpor prema takvom stavu kod svojih saveznika, ali je „crta u pijesku" povučena samo oko Goražda. Žepa je bila ostavljena na milost i nemilost srpskim snagama.[2137]

[2134] Zijad Šehić, „Pax Americana. Republika Bosna i Hercegovina i međunarodna diplomatija od Vašingtonskog do Dejtonskog mirovnog sporazuma (18. III 1994 - 21. XI 1995)", ***DAYTONSKI MIROVNI SPORAZUM I BUDUĆNOST BOSNE I HERCEGOVINE*** (Zbornik radova sa simpozija održanog 19.11.2015), ANU-BiH, Posebna izdanja - Knjiga CLXVI, Sarajevo, 2016.

[2135] Clinton, 635.

[2136] „Embargo proglašen nevažećim", **Oslobođenje**, 22. 7. 1995, 1.

[2137] Holbrooke, 75; Clinton, 635; Nakon Londonske konferencije, Izetbegović je u Zenici odgovarao na pitanja novinara inostranih medija i komentarisao rezultate konferencije. Rekao je da nije očekivao ništa, ali da je ono što je dogovoreno na konferenciji ipak bolje od ništa. „Bolje od ništa", **Oslobođenje**, 23. 7. 1995, 3.

Sjevernoatlantsko vijeće je 25. i 26. jula odlučilo da će NATO provesti zaključke Londonske konferencije i donijelo odluku o odbrani „zaštićene zone“ UN-a u Goraždu. Formalno je zadržan princip dvostrukog ključa u upravljanju vazdušnim napadima, ali su iz lanca odlučivanja isključeni dotadašnji ometači - civilni predstavnici UN-a, uključujući i specijalnog izaslanika generalnog sekretara Yasushija Akashija.[2138] Vijeće je donijelo i odluku da zaduži vojne planere da istraže na koji se način dogovorena pravila i planovi, osim Goražda, mogu protegnuti i primijeniti na odbranu drugih „zaštićenih zona“, poput Tuzle, Bihaća i Sarajeva.[2139]

Osim pojačanih nastojanja da snagom NATO-saveza ojača zaštitne mehanizme u okviru misije UN-a u Bosni i Hercegovini, što je bila suština zaključaka Londonske konferencije od 21. jula i odluka donesenih na osnovu njih, američka diplomatija djelovala je prema istom cilju i na drugim pravcima. Američki ambasador u Hrvatskoj Galbraith savjetovao je hrvatskog ambasadora u UN-u da bi dobro bilo da Hrvatska pojača vlastite pregovaračke izglede s pozicije jačeg. To je bilo moguće samo ako se udruži s Bošnjacima i porazi Srbe, nakon čega bi je, po Galbraithovom uvjerenju, svijet počeo ozbiljno uzimati, iako bi je formalno osuđivao zbog upotrebe vojne sile.[2140]

U okvirima takve strateške vizije, državne delegacije Bosne i Hercegovine i Hrvatske, predvođene predsjednicima Izetbegovićem i Tuđmanom, u Splitu su 22. jula potpisale deklaraciju o oživotvorenju Vašingtonskog sporazuma, zajedničkoj odbrani od srpske agresije i postizanju političkog rješenja u skladu s naporima međunarodne zajednice. Uz učešće vojnih zapovjednika dogovorena je proširena i pojačana vojna saradnja na osnovi Sporazuma o prijateljstvu i saradnji od 21. jula 1992. U tom pogledu Republika Bosna i Hercegovina i Federacija BiH uputile su poziv Republici Hrvatskoj da pruži hitnu vojnu i drugu pomoć

[2138] Smail Čekić, ***Dejtonski (mirovni) sporazum - legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2016, 1266; „Akaši isključen“, **Oslobođenje**, 27. 7. 1995, 4.

[2139] Chollet, 71.

[2140] Nobilo, 622-623.

u odbrani od agresije, posebno na području Bihaća, što je Republika Hrvatska prihvatila. Dogovorena je saradnja Glavnog stožera Hrvatske vojske sa Združenim štabom ARBiH i HVO radi koordinacije odbrambenih djelovanja u oblasti komandovanja, logistike, vojno-industrijske proizvodnje, komunikacijskih sistema i u drugim oblastima.[2141]

Carl Bildt je tih dana u Beogradu Slobodanu Miloševiću izlagao svoje viđenje situacije koja se uveliko i ubrzano mijenjala nakon pada Srebrenice. Najavio mu je da će se još gore stvari dešavati ako Srbi napadnu Bihać, za šta su postojali nagovještaji. Bildt je upozoravao Miloševića da bi to Tuđmanu dalo razlog da se vojno angažuje s mnogo širim posljedicama. Milošević je, doduše, rekao da su se u Srebrenici dogodile neprihvatljive stvari, ali da uopće ne vjeruje da će Tuđman upotrijebiti vojsku.[2142] Hrvati su u to vrijeme intenzivno prisluškivali Miloševića i znali da Srbija neće vojno intervenisati u slučaju šire hrvatske vojne akcije. Također su kalkulisali sa svojim strateškim prednostima, od kojih je osnovna bila ta da su hrvatske snage u svakom trenutku mogle prekinuti posavski koridor i tako spriječiti pomoć Srbima u krajinama.[2143]

Miloševićeva nezabrinutost perspektivama komplikovanja vojne situacije, koje mu je otvarao Carl Bildt, imala je svoj odraz i u djelovanju srpskih snaga u Bosni i Hercegovini. Ove formacije su 23. jula vatrom iz VBR-a, minobacača i tenka napale humanitarni konvoj UN-a u Butmiru, predgrađu Sarajeva, pri čemu su poginula dva i ranjena tri francuska vojnika. Nakon toga su snage iz sastava RRF-a s Igmana odgovorile s 30 minobacačkih granata kalibra 120 milimetara po srpskim položajima. Zaustavljeni konvoj ponovo je gađan malo iza ponoći i UN-ove snage ispalile su još 25 granata na napadače.[2144] Portparol UN-a je 24. jula saopćio da su srpske snage napale slobodnu teritoriju Bihaća snagama SVK-a sa sjeverozapada, s teritorije Hrvatske pod srpskom kontrolom, s juga i istoka snagama VRS-a i sa sjevera snagama Fikreta Abdića.[2145]

[2141] „Zajednička odbrana protiv agresora“, **Oslobođenje**, 23. 7. 1995, 3.
[2142] Bilt, 116.
[2143] Granić, 115.
[2144] „Ubijena dva francuska vojnika“, **Oslobođenje**, 23. 7. 1995, 16.
[2145] Velimirović, 250.

Odbrana snaga ARBiH na području Cazinske krajine ponovo je bila ozbiljno ugrožena.[2146] Abdić je, prema već anahronom Miloševićevom planu, i s posljednjim mrvicama iluzije o vlastitom političkom značaju, 26. jula u Velikoj Kladuši proglasio takozvanu Republiku Zapadnu Bosnu.[2147]

A onda je, upravo onako kako je opomenut Milošević, u nekoliko dana pod naletom snaga HV-a, HVO-a i ARBiH, kroz saradnju i sadejstvo dogovoreno Splitskim sporazumom, srušena godinama održavana slika nadmoći srpskih snaga na ratištu, na kojoj je u najvećoj mjeri građena i realpolitika međunarodnih faktora u Bosni i Hercegovini. Najprije su hrvatske snage 28. jula zauzele Bosansko Grahovo i Glamoč.[2148] Zatim je briljantnom operacijom HV-a za svega tri dana, od 4. do 7. augusta, potpuno srušena kninska paradržava na teritoriji Hrvatske i izvršena deblokada Cazinske krajine, koja je cijelim tokom rata odolijevala i borila se u dubokom okruženju neprijateljskih snaga. Snage 5. korpusa ARBiH su 6. augusta oslobodile Veliku Kladušu i izašle na državnu granicu od Željeznog Polja (južno od Bihaća) do Gornjeg Dobratina (sjeverno od Bosanskog Novog).[2149] Hrvatske i snage ARBiH su nastavile kontinuirani oslobodilački pohod, s naročitim uspjesima na području centralne i zapadne Bosne. Bio je to munjevit vojnički uspjeh koji je suštinski promijenio prirodu diplomatske igre na Balkanu.[2150]

Američki predsjednik Clinton početkom augusta je predsjedavao na tri sastanka unutar administracije na kojima je raspravljano o Bosni i Hercegovini, u pokušaju da se, s novom odlučnošću artikulisanom nakon srebreničke tragedije i na bazi zaključaka Londonske konferencije od 21. jula, osmisle djelotvorna rješenja. Napokon, Clinton se odlučio za dvofaznu strategiju. U prvoj fazi su savjetnik za nacionalnu sigurnost Anthony Lake i zamjenik državnog sekretara Peter Tarnoff (Piter Tarnof)

[2146] Srpska ofanziva na Bihać započela je 19. jula, a borbe su dosegle kulminaciju 23. i 24. jula. Davor Marijan, ***Oluja***, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007, 53. O samom toku i razmjerama ovih borbenih dejstava detaljnije ćemo izlagati u narednom poglavlju.

[2147] Velimirović, 251.

[2148] „HVO u Bosanskom Grahovu i Glamoču“, **Oslobođenje**, 29. 7. 1995, 1.

[2149] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 191.

[2150] Holbrooke, 77.

trebali, kao predsjednikovi izaslanici, obići sedam evropskih zemalja, uključujući Rusiju, i predstaviti novi okvir za mir. Zatim je Richard Holbrooke, pomoćnik državnog sekretara za evropska pitanja, trebao punim intenzitetom preuzeti inicijativu u pregovorima. Clintonova inicijativa sadržavala je sedam tačaka i obuhvatala: l) sveobuhvatnu nagodbu o miru; 2) trostrano priznanje između Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije; 3) puno dizanje svih ekonomskih sankcija protiv Jugoslavije ako se postigne dogovor i program američke podrške za opremu i obuku snaga Federacije BiH, ako dođe do nagodbe; 4) mirni povratak istočne Slavonije Hrvatskoj; 5) sveukupan napor da se dođe do obustave vatre ili kraja svih ofanzivnih operacija; 6) reafirmaciju podrške planu Kontakt-grupe iz juna 1994; 7) sveobuhvatan program za regionalnu ekonomsku rekonstrukciju.[2151] Ovaj koncept inicijative prvobitno su u Vijeću nacionalne sigurnosti i Ministarstvu obrane SAD-a razvili Anthony Lake i njegovi saradnici.[2152] Izvorno je u njegovim nacrtima bila uvrštena i ideja da se od rukovodstva Bosne i Hercegovine zahtijeva da Goražde zamijeni za neki teritorij koji su držali bosanskohercegovački Srbi, iz razloga njegove navodne nebranjivosti. U sjeni tragedije Srebrenice, na inicijativu zvaničnika Ministarstva vanjskih poslova taj prijedlog je ublažen izjavom da će se Amerikanci zauzimati za fleksibilnost, ali ako se bošnjačka strana bude skanjivala, neće ih prisiljavati na trampu Goražda.[2153] Američki ambasador John Menzies je 6. augusta predsjedniku Izetbegoviću prenio poruku Vašingtona da će američka administracija podržati samo one inicijative, planove i akcije s kojima bude saglasna legalna vlast u Sarajevu.[2154]

U Zagrebu je 9. augusta održan sastanak državnih delegacije Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Ocijenjeno je da je nakon operacije „OLUJA“ ostvaren strategijski preokret koji je u posve drugačiju poziciju stavio i hrvatski i bošnjački narod, te je ocijenjeno da će to omogućiti obnovu pregovaračkog procesa i postizanje pravednog, na međunarodnim

[2151] Holbrooke, 78; Chollet, 89-90.
[2152] Clinton, 636.
[2153] Šehić: „Pax Americana...“, 29; Chollet, 89.
[2154] „Pojačati zaštitu Goražda, Sarajeva i Tuzle“, **Oslobođenje**, 7. 8. 1995, 1.

načelima temeljenog rješenja krize. Predsjednik Izetbegović posebno je zahvalio predsjedniku Tuđmanu i Hrvatskoj na pruženoj pomoći u deblokadi Bihaća. U svjetlu novonastale situacije razmotrene su daljnje zajedničke akcije na diplomatskom, političkom i vojnom planu. Dvije delegacije zajednički su razmotrile prijedlog ruskog predsjednika Jeljcina o organizovanju bilateralnog sastanka predsjednika Hrvatske i Srbije, Tuđmana i Miloševića, i prihvatile stav predsjednika Tuđmana da je taj susret potrebno dobro pripremiti i da je neophodno da u njemu učestvuje i predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović.[2155] Nakon toga ruski predsjednik je modifikovao svoju inicijativu i 10. augusta predložio novu međunarodnu konferenciju o rješavanju krize u Bosni i Hercegovini, uz učešće predsjednika Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, kojoj bi prethodio trojni susret predsjednika ovih triju država.[2156] Stavovi navedeni u zajedničkom saopćenju sa sastanka u Zagrebu kao i obično bili su rezultat postignutog kompromisa i ostavljanja prostora za nužne buduće kompromise. Na samom sastanku čuli su se i bitno drugačiji tonovi.[2157]

U procesu traganja za mirom u Bosni i Hercegovini u narednom periodu se pokazao značajnim sporazum postignut 10. augusta između UN-a i NATO-a, kojim je određena procedura i tok pozivanja vazdušnih udara, oko čega su se složili komandant Južnog krila NATO-a admiral Leighton Smith i komandant UNPF-a general Bernard Janvier. Cilj sporazuma bio je da se postigne odvraćanje od prijetnji ili samih napada na „zaštićene zone“ ili, u slučaju da to ne uspije, postizanje potpune spremnosti da se eliminišu uobičajena prethodna upozorenja na napade, kao i da se likvidiraju snage koje budu umiješane u napade.[2158] To je

[2155] „Nema dogovora na štetu BiH“, **Oslobođenje**, 10. 8. 1995, 1.

[2156] „Jeljcin se sjetio Bosne“, **Oslobođenje**, 11. 8. 1995, 5.

[2157] U toku razgovora hrvatski predsjednik je bio vidno ljut što snage 5. korpusa nisu krenule u napad prema Sanskom Mostu i Prijedoru kako je očekivao, već su brzim napadom u suprotnom pravcu oslobodile Veliku Kladušu, izašle na državnu granicu i na teritoriji Hrvatske se spojile sa snagama Hrvatske vojske i nije prihvatao objašnjenje bosanskohercegovačke delegacije o vojnoj logici takvog djelovanja. Tuđman se nije izjasnio je li iskazano nezadovoljstvo bilo posljedica kvarenja njegovih eventualnih planova s Abdićem. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 192.

[2158] „Sporazum o proceduri pozivanja zračnih udara“, **Oslobođenje**, 11. 8. 1995, 16.

bilo posebno važno i zbog činjenice da je predsjednik Clinton 11. augusta stavio veto na, u međuvremenu usvojenu, odluku Kongresa o unilateralnom ukidanju embarga na isporuke oružja Bosni i Hercegovini, koja je očekivana uoči napada srpskih snaga na Srebrenicu.[2159]

Počinjući planiranu seriju razgovora na osnovu nove Clintonove mirovne inicijative, američka delegacija je 11. augusta doputovala u London. Najvažnija promjena u novoj inicijativi koju je zapazio kopredsjednik MKBJ-a i učesnik u ovim razgovorima Carl Bildt bila je u tome što je plan Kontakt-grupe, iako apostrofiran Clintonovom mirovnom platformom, tiho nestao u drugi plan, da je sa scene nestalo naglabanje vezano za njegovu prihvatljivost ili neprihvatljivost, a da je besmisleni diplomatski trening zamijenila odlučnost da se konačno zaustavi barbarstvo. Bildt je smatrao da je nametanje novog kursa u pregovorima, a da se ne izazove snažan otpor Sarajeva, bilo moguće jedino američkim angažovanjem.[2160] Izgleda da su slične ideje dijelili i američki diplomati angažovani u novom mirovnom procesu, pa je administracija zatražila pomoć Turske u naporima da se Bošnjaci ubijede da prihvate novo mirovno rješenje. Savjetnik za nacionalnu sigurnost Lake je, u okviru svoje misije, posjetio i Ankaru, informišući tursku vladu o novoj inicijativi.[2161]

Prije nego je američka inicijativa ušla u fazu intenzivne konkretizacije, za koju je bio zadužen Richard Holbrooke, i prije nego su njeni stvarni sadržaji stavljeni na sto pred pregovarače, srpska i hrvatska strana izvršile su konsultacije uobičajenim kanalom Šarinić - Milošević. Sastanak je održan 12. augusta na Homoljskim planinama u Srbiji. Šarinić je nagovijesto da će se, ako se prihvati podjela 51:49%,

---

[2159] „Klinton stavio veto“, **Oslobođenje**, 12. 8. 1995, 1.

[2160] Bilt, 135-136.

[2161] Birgül Demirtaş-Coşkun, „Vanjska politika Turske prema ratu u Bosni i vođstvu Alije Izetbegovića“, ***Disolucija Jugoslavije: procesi, uzroci i pozicija Bosne i Hercegovine kroz prizmu djelovanja političkog vodstva na čelu sa Alijom Izetbegovićem*** (zbornik radova, ur. Elvis Kondžić), JU Muzej “Alija Izetbegović”, Sarajevo, 2010, 115; Na sastanku proširene Kontakt-grupe, 23. augusta u Washingtonu, Warren Christopher je rekao da se Sarajevu mora staviti do znanja, natjerati ga da shvati, da ovog puta nema prostora za neuspjeh mirovne inicijative. Bilt, 149.

za pregovaračkim stolom pojaviti problem raspodjele teritorija i da pri tome treba uzimati u obzir razne kriterije. Uzeo je kao primjer Tuzlu i područje oko nje, za koju je naveo da Hrvatska ne bi imala ništa protiv toga da pripadne srpskom teritoriju, uz kompenzacije na zapadu, vjerovatno ciljajući na Banju Luku. Milošević se složio s prijedlogom o ravnopravnosti oba entiteta, ali pod uslovom konfederalnih veza sa Srbijom i Hrvatskom. Predložio je da u Posavini Bosanki Brod i Bosanski Šamac pripadnu Srbima, a Odžak i Orašje Hrvatima. Rekao je i da je spreman na trojni sastanak Tuđman - Izetbegović - Milošević, ali je primijetio da bi on i Tuđman mnogo brže riješili probleme nego što to ide s međunarodnom zajednicom.[2162]

Richard Holbrooke je 14. augusta doputovao u London i od Anthonyja Lakea preuzeo vodstvo pregovora na osnovu nove mirovne inicijative. Rezimirajući stavove američkog pregovaračkog tima, Holbrooke se izjasnio protiv davanja srpskoj strani šireg koridora u Posavini i prepuštanja enklava, zapravo jedine preostale goraždanske enklave, za šta se još uvijek zalagao Pentagon, jer vojnici nisu željeli tokom implementacije mira, koju su očekivali, doći u situaciju da brane teško odbranjive, razvučene i ispresijecane pojaseve teritorije.[2163]

U Ženevi su 15. augusta Holbrooke i Bildt imali tajni sastanak s Momčilom Krajišnikom, kojeg su suočili s neispunjenim obavezama prema međunarodnoj zajednici koje je srpsko vojno i političko rukovodstvo u Bosni i Hercegovini do tada bilo preuzelo, kao i s dokazima o stvarnom stanju stvari u Srebrenici, s obzirom na to da su se u medijima već pojavili snimci masovnih grobnica načinjeni kamerama američkih špijunskih letjelica.[2164] Okolnostima sastanka i sadržajem razgovora novi američki pregovarač je odredio realnu političku poziciju Karadžićeve strane za nastavak pregovora i krenuo dalje.

[2162] Šarinić, 279-282. Na sastanku ove dvojice održanom 29. augusta Milošević je govorio o prijedlogu dijela međunarodne zajednice o pojednostavljenju razgraničenja, pri čemu bi Banja Luka i Tuzla zamijenile mjesta, i očitovao se negativno o tome. Smatrao je to nerealnim prijedlogom i da Bošnjaci nikad ne bi napustili Tuzlu. Stoga ga je zanimala sjeverna Bosna i proširenje koridora prema banjalučkom džepu. Ibid., 293-294.

[2163] Holbrooke, 78.

[2164] Bilt, 138-140.

Naredni sastanak održao je 16. augusta u Zagrebu. Hrvatski predsjednik Tuđman je glavnom američkom pregovaraču, u sasvim neočekivanom ispadu, na osnovi potpuno suprotnoj općem toku događaja, na koji je određujuće djelovala upravo Amerika, održao predavanje o općoj opasnosti od Bošnjaka i o tome da ujedinjena Bosna i Hercegovina kao samostalna zemlja nema nikakvu budućnost. Bila je to, po Bildtu, i za tuđmanovska mjerila pretjerana drskost.[2165] Holbrooke se nije dao smesti ovom tiradom, pa je razgovor vratio u okvire koje je sam određivao. Rekao je da je nastupila prilika za konačni mir. U tom smislu američki stav bio je, suprotno Tuđmanovom uvjerenju o besperspektivnosti bosanske države, da ništa nije važnije od Federacije BiH, strateški, vojno, ekonomski i u svakom drugom smislu, i nudio garancije da će, u slučaju postizanja mira, Hrvatska ući u sve institucije zapadnog svijeta, uz uslov da taj mir počiva na Bosni i Hercegovini kao cjelovitoj državi u sadašnjim granicama. U istu ravan Holbrooke je stavio činjenicu da je istočna Slavonija dio Republike Hrvatske i da se i taj problem mora riješiti na miran način. Naglasio je, ne ostavljajući prostor za diskusiju, da mir treba potpisati u skladu s načelima Kontakt-grupe, da mora doći do međusobog priznavanja država i da ostaje teritorijalna podjela 51:49%, s tim da Sarajevo pripada Federaciji, a posavski koridor i dalje postoji kao takav. Najavio je da u nastavku pregovora treba definisati okvir ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine.[2166]

Stavove bosanskohercegovačkog rukovodstva i njihove ciljeve u mirovnim pregovorima navedene u dokumentu pod nazivom *Program od 12 tačaka za mir u Bosni i Hercegovini*, predsjednik Izetbegović je objavio 18. augusta. To su bili sljedeći stavovi: 1) svako mirovno rješenje mora se zasnivati na suverenitetu i teritorijalnom integritetu Republike Bosne i Hercegovine, a Srbija treba prihvatiti uzajamno priznavanje svih država nastalih raspadom Jugoslavije; 2) Plan Kontakt-grupe je za Bosnu i Hercegovinu još uvijek na snazi i ona vjeruje

[2165] Bilt, 144; Chollet, 102.

[2166] Šarinić, 285. Prema ritmu u kojem će iznijeti cijeli tok svoje misije, Holbrooke je nakon zagrebačkih razgovora 17. augusta imao u Beogradu razgovor s predsjednikom Srbije Slobodanom Miloševićem. Zatim se narednog dana ponovo vratio u Zagreb, a odatle ponovo u Beograd. Velimirović, 262.

da bi trebao biti i za njegove autore; 3) U sklopu sveobuhvatnog mirovnog plana treba biti riješeno pitanje Sarajeva. Nakon Srebrenice i Žepe Bosna i Hercegovina nije spremna predati Sarajevo na upravu UN-u; 4) Priznaju se prava Srbima u Bosni i Hercegovini, ali ne priznaju prava paljanskom režimu. Taj režim zasniva se na genocidu i mora biti vojno pobijeđen ili potpuno izolovan; 5) Pošto bi zaključenje mira onemogućilo vojnu integraciju Bosne i Hercegovine, mirovno rješenje ne može sadržavati ništa što bi omelo njenu mirnu reintegraciju u budućnosti, a mora sadržavati sve što tu integraciju omogućava; 6) Ratni zločinci moraju biti i dalje gonjeni i taj proces treba biti intenziviran; 7) Implementacija plana mora biti garantovana učešćem vojnih snaga zemalja članica Kontakt-grupe. Pošto je SAD pokrenuo mirovnu inicijativu, trebaju biti uključene i značajne američke snage; 8) Zemlje potpisnice mirovnog sporazuma ustanovit će specijalni fond za obnovu; 9) Zemlje potpisnice će materijalno i politički podržati jačanje Federacije BiH; 10) Pregovore sa srpske strane treba voditi Slobodan Milošević; 11) Potpisnice sporazuma pomoći će Bosni i Hercegovini da osigura svoju odbranu u budućnosti, te podržati njeno učlanjenje u MMF, Svjetsku banku i druge međunarodne organizacije; 12) Mirovni sporazum će osim zainteresovanih zemalja potpisati i članice Kontakt-grupe kao i predstavnik Organizacije islamske konferencije.[2167]

Zbog stalnih dejstava srpskih snaga po gradu i zatvorenosti aerodroma, Holbrookeov pregovarački tim se 19. augusta planinskim putem preko Igmana zaputio u Sarajevo, na razgovore s državnim rukovodstvom Bosne i Hercegovine. U saobraćajnoj nesreći na tom putu, koji je sam po sebi, i bez stalne vatre srpske artiljerije, bio težak i opasan, poginuli su Robert Frasure i još dva člana tima. Nakon nesreće, predsjednik Clinton je izjavio da ona neće omesti američke mirovne napore.[2168] I zaista je bilo tako. Predsjednik Izetbegović i

[2167] Izetbegović, ***Sjećanja***, 260.

[2168] Osim Roberta Frasurea u prevrtanju francuskog oklopnog vozila na Igmanu smrtno su stradali i Joseph Kruzel (Džozef Kruzel) iz ministarstva odbrane SAD-a i Nelson Drew (Nelson Dru) službenik Vijeća za nacionalnu sigurnost. Richard Holbrooke i general Wesley Clark (Vesli Klark) kretali su se istim putem u drugom vojnom vozilu. Holbrooke, 87; Velimirović, 263. Chollet, 111-112.

premijer Silajdžić su 19. augusta otišli u američku ambasadu u Sarajevu da izraze saučešće. Iako je bio vidno potresen nesrećom, Holbrooke je nastavio svoju misiju i tražio od Izetbegovića da definiše polaznu tačku odgovarajući na pitanje kakvu Bosnu i Hercegovinu želi. „Možete imati cjelovitu decentralizovanu državu ili dio Bosne na kojem ćete isključivo vladati. Šta od tog dvoga želite?“ Izetbegović je bez razmišljanja odgovorio da želi cjelovitu decentralizovanu državu.[2169]

Nakon sahrane i memorijalne službe poginulim diplomatama iz Holbrookeovog tima, u Vašingtonu je 24. augusta održan sastanak na kojem je Clinton tražio od Holbrookea da izloži situaciju. Ovaj je rekao da je, suprotno dotadašnjim nastojanjima da se obezbijedi prekid borbi radi mirovnog posredovanja, novi stav američkog pregovaračkog tima bio da su hrvatska i bosanska ofanziva bile vrijedne za pregovarački proces. Bio je stava da je razvoj situacije na bojištu još uvijek povoljan za napredak njihove mirovne inicijative i da se, do daljeg, ne traži prekid vatre. Za takav stav dobio je podršku učesnika sastanka.[2170]

U drugoj polovini augusta provođene su i mjere pregrupisavanja UNPROFOR-ovih snaga o kojima se razgovaralo još tokom juna. Misija UN-a je 18. augusta obavijestila vlasti Bosne i Hercegovine da će do sredine septembra iz goraždanske enklave biti povučeno 90 ukrajinskih i 180 britanskih vojnika, kao i da će tamo ostati mala grupa vojnih posmatrača i isturenih kontrolora leta, čiji će posao biti nadziranje vojnih aktivnosti u enklavi i eventualno pozivanje vazdušnih udara NATO-a. Vlada Bosne i Hercegovine je 19. augusta primila američka uvjeravanja da će NATO-ova vazdušna sila štititi goraždansku enklavu nakon povlačenja UNPROFOR-a.[2171] Do 24. augusta bilo je završeno povlačenje Ukrajinaca, a 25. augusta ujutro počelo je povlačenje britanskih vojnika UNPROFOR-a iz Goražda.[2172]

Na srpskoj strani, Slobodan Milošević je razumio poruke. Razlog sastanka srpskog rukovodstva u Dobanovcima 25. augusta sažeto je objasnio potrebom da se razriješi dilema za šta se odlučiti, za „brzi mir“

[2169] Izetbegović, ***Sjećanja***, 259.
[2170] Holbrooke, 89-90.
[2171] „Odlučnije Natovo angažovanje“, **Oslobođenje**, 20. 8. 1995, 1.
[2172] „Odlazak Britanaca“, **Oslobođenje**, 26. 8. 1995, 4.

ili „brzi rat“, što je po njemu bila suština američke mirovne inicijative. Tražio je da ga Srbi iz Bosne i Hercegovine ovlaste za mirovne pregovore, kao jedinstvenog srpskog pregovarača, upozoravajući ih da bi mogli doživjeti sudbinu hrvatske Krajine ako se pravovremeno ne osvijeste i ne prihvate mirovnu inicijativu.[2173] Radovan Karadžić se opirao da ovlasti Miloševića da pregovara u ime svih Srba i predlagao da se, kao što su radili cijelim tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu, Miloševiću ostavi prostor da se vadi na „bosanske Srbe“, pravdajući se da ih ne može u potpunosti kontrolisati. Milošević je odbio takve kombinacije, jer mu je američka strana već stavila do znanja da to više nije prihvatljiva taktika. Ipak, tražena odluka nije donesena ovom prilikom.[2174]

Na ponovljenom sastanku u Dobanovcima 29. augusta, uz učešće vrha Srpske pravoslavne crkve, pozicije su s početka ostale neizmijenjene. Milošević je ponovio neophodnost brze odluke i američki diktat formata pregovora 5+3 (Kontakt-grupa + SRJ, RH, RBiH) u kojem nije bilo mjesta za posebnu delegaciju bosanskohercegovačkih Srba, te da za međunarodnu zajednicu „postojanje Republike Srpske nije preduslov konferencije“, ali da „Republika Srpska treba da bude rezultat konferencije“. Milošević je iznio prijedlog da u delegaciji koja će predstavljati srpske interese na konferenciji bude ukupno šest članova. Predložio je i formalni tekst sporazuma. Nakon međusobnog natezanja i nadmudrivanja, uz posredovanje i potpis patrijarha srpskog, potpisan je sporazum po kojem je rukovodstvo RS-a dalo saglasnost „da u potpunosti uskladi svoj prilaz mirovnom procesu sa rukovodstvom

[2173] Milošević kao jedini pregovarač u ime Srba bio je uslov koji je postavio američki tim predvođen Holbrookeom. Holbrooke od početka svoje misije nije želio dopuštati nedefinisane pozicije i tražio je od Miloševića da se pojavi kao ovlašten pregovarač ili da se ne pojavljuje u pregovorima, što je značilo da se iz ponude povlače sve „mrkve“ i da slijede batine. Chollet, 106. Milošević kao pregovarač u ime srpske strane bio je i uslov koji je postavilo bosanskohercegovačko rukovodstvo.

[2174] **ICTY**, SRJ - Vrhovni savet odbrane, *ZABELEŠKA sa sastanka predstavnika najvišeg političkog i vojnog rukovodstva Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske održanog 25. avgusta 1995. godine u rezidencijalnom objektu Vojske Jugoslavije u Dobanovcima*, DT broj: 12-4, 26. 8. 1995. U svom kratkom istupu, Mladićev pomoćnik, general Milan Gvero istakao je da je došao s terena, da dobro poznaje raspoloženje i boraca i naroda i da je situacija teška. Vojska nema snage da izdrži pritisak više od 20 dana te je zato predlagao da treba ići na mirovno rješenje.

Savezne Republike Jugoslavije“, te da će u tom smislu delegirati tri člana u jedinstvenu delegaciju od šest članova, koja će na čelu s predsjednikom Srbije Slobodanom Miloševićem voditi pregovore o cjelovitom mirovnom procesu za Bosnu i Hercegovinu. Delegacija je sporazumom ovlaštena da potpiše mirovni plan u dijelu koji se odnosio na Republiku Srpsku, s obavezom da se postignuti sporazum striktno i dosljedno sprovede. Postignuta je saglasnost i s mehanizmom odlučivanja unutar delegacije, koji se sastojao u tome da su obavezujuće odluke trebale biti donošene u plenumu prostom većinom, a da u slučaju jednakog broja glasova odlučuje glas Slobodana Miloševića.[2175] Prije potpisivanja sporazuma, od Miloševića je traženo da izloži prioritete koje će zastupati na konferenciji. On je na posebnom papiru ispisao da su to: l) što širi sjeverni koridor (posebno kod Brčkog); 2) kompaktnost teritorije; 3) što više gradova i 4) izlaz na more. Na insistiranje Radovana Karadžića, lista prioriteta dopunjena je s još tri tačke: 5) prostor između Grmeča i Kozare; 6) Dolina Neretve i 7) Srpsko Sarajevo.[2176]

Tokom druge polovine augusta bilo je primjetno povećanje napetosti oko Sarajeva i do kraja mjeseca ustalila se praksa da Srbi nekoliko puta na dan nasumice granatiraju grad.[2177] Svakodnevne su bile i žrtve ovog divljanja. Srpskom artiljerijskom i pješadijskom vatrom po gradu Sarajevu 23. augusta ubijeno je osam i ranjeno 33 civila.[2178] To nisu bili lokalni incidenti proizašli iz djelovanja pojedinaca i grupa van kontrole, već plansko djelovanje koje je odobravalo i naređivalo srpsko političko i vojno rukovodstvo.[2179] U jednom od takvih granatiranja, izvedenom

[2175] **ICTY**, SRJ - Vrhovni savet odbrane, *ZABELEŠKA sa sastanka predstavnika najvišeg političkog i vojnog rukovodstva Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske održanog 29. avgusta 1995. godine u rezidencijalnom objektu Vojske Jugoslavije u Dobanovcima*, DT broj: 12-4, 29. 8. 1995.

[2176] Ibid.

[2177] **ICTY**, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996.

[2178] „Osmero ubijenih, 33 ranjenih“, **Oslobođenje**, 24. 8. 1995, 10.

[2179] Potpredsjednik RS-a Nikola Koljević informisao je učesnike sastanka u Dobanovcima 25. augusta o svom telefonskom razgovoru s Alijom Izetbegovićem, koji je uslijedio nakon višegodišnje pauze. Koljević se prsio da je tom prilikom upozorio Izetbegovića da prestane s granatiranjem srpskih položaja oko Sarajeva jer će, u suprotnom, Srbi tući „po muslimanskom delu Sarajeva uključujući i Alijinu rezidenciju“. Zatim je slavodobitno poentirao da je vatra prestala već u

28. augusta, s osam mina iz minobacača 120 milimetara gađan je centar grada, područje mosta Drvenija, Narodno pozorište i pijaca Markale.[2180] Granata koja je pogodila Markale načinila je novi masakr civila, ubila 43 i ranila 81 građanina Sarajeva, dok je od dejstva drugih granata ranjeno još osam građana.[2181] Televizijske slike i fotografije s mjesta zločina obišle su planetu, pozivajući na reakciju i kažnjavanje odgovornih za ovaj zločin. Istražitelji UN-a su nakon provedene istrage zaključili da je VRS „van razumne sumnje" odgovorna za napad.[2182]

Nakon toga komandant UNPROFOR-a je donio odluku da pokrene kampanju bombardovanja kao odgovor na ovo granatiranje „zaštićene zone". Prije početka vazdušnih napada potrudio se da skloni preostale ranjive dijelove UNPROFOR-a iz Goražda, tako što je, uz Mladićevu saglasnost, ostatak britanskih trupa 28. augusta navečer izveo iz enklave u Srbiju.[2183] Američki pregovarač Holbrooke je napad na Sarajevo i počinjeni masakr civila protumačio kao ozbiljan test američkog vođstva u mirovnom procesu, pa se založio za masovne vazdušne udare. U tome je imao razumijevanje generalnog sekretara NATO-a Willyja Claesa, koji je, po Holbrookeu, zaslužan što je umjesto sazivanja Vijeća NATO-a i otvaranja novog kruga rasprava, jednostavno izvijestio njegove članove da je, na osnovu svih prethodnih zaključaka i dogovora, ovlastio generala Georgea Joulwana (Džordž Džulvan) i admirala Leightona Smitha da preduzmu vojnu akciju ako ona bude ocijenjena odgovarajućom.[2184]

---

roku ultimativno postavljenih 15 minuta. **ICTY**, SRJ - Vrhovni savet odbrane, *ZABELEŠKA sa sastanka predstavnika najvišeg političkog i vojnog rukovodstva Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske održanog 25. avgusta 1995. godine u rezidencijalnom objektu Vojske Jugoslavije u Dobanovcima*, DT broj: 12-4, 26. 8. 1995.

[2180] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, Vanredni borbeni izvještaj, Str.pov.broj: 02/2-250, 28. 8. 1995.

[2181] Karović-Babić, ***Masovna ubistva civila***, 209-210.

[2182] ***Balkan Battlegrounds***, 377.

[2183] ICTY, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996.

[2184] Holbrooke, 96-102. Nakon godina minimalnih poteza, odluka da se "snažno udari na njih" donesena je uočljivo brzo. Holbrooke je postavljao pitanje: šta je to dovelo do iznenadne i dramatične promjene mišljenja, nakon mjeseci u kojima nije bilo akcije NATO-a, čak ni kao odgovora na užase Srebrenice i Žepe? Holbrookeove kolege su kasnije, na njegovo propitivanje, navele četiri djelujuća faktora: „osjećaj

Karadžić je, ponovo preko bivšeg američkog predsjednika Cartera, pokušao poslati ohrabrujuću poruku koja je bila usmjerena na predupređivanje napada avijacije NATO-a. U pismu upućenom odmah 28. augusta izjavio je da podržava najnoviju američku inicijativu i da je spreman početi pregovore o stvaranju neke vrste državnog saveza Federacije BiH i entiteta koji je predstavljao. U pismu je posredno prihvatio i teritorijalni omjer 51:49%, definisan planom Kontakt-grupe.[2185] Karadžićev manevar ovaj put nije uspio.

Operacija „Deliberate Force" (Promišljena snaga) počela je 30. augusta ujutro.[2186] Preko 60 aviona koji su uzletjeli iz baza u Italiji i s nosača aviona „Theodore Roosevelt" u Jadranu, zasuli su položaje srpskih snaga oko Sarajeva. Bila je to do tada najopsežnija vojna akcija u historiji NATO-a. Tome se pridružila francuska i britanska artiljerija iz sastava RRF-a s Igmana, ciljajući kasarne u Lukavici. Za razliku od ranijih vazdušnih udara, kada su se UN i NATO ograničavali na gađanje pojedinačnih srpskih raketnih položaja ili pojedinačnih tenkova, ovi udari bili su masovni.[2187] Iz NATO-a u Briselu, preko agencije Reuters, 31. augusta saopćeno je da NATO neće opozvati operaciju sve dok se ne podigne opsada Sarajeva i da se više ne govori o tome da se „omča popusti", već da se omča mora potpuno odstraniti sa žrtvinog vrata. To je značilo uklanjanje sveg teškog naoružanja oko Sarajeva, otvaranje aerodroma, garantovan prolaz putevima za ulazak i izlazak iz grada, snabdijevanje strujom i drugim komunalijama.[2188] Prvi dio napada, izvođen od 30. augusta do 1. septembra, imao je za cilj ostvariti nadmoć u vazduhu i pokazati stepen i prirodu kazne uništavajući oružje, skladišta municije i centre komandovanja.[2189]

---

da smo dostigli apsolutni kraj crte i jednostavno nismo mogli dopustiti da se ni na ovaj najnoviji prestup ne osvrnemo; oštra emotivna reakcija Vašingtona nakon gubitka trojice bliskih i dragih kolega na planini Igman; sama predsjednikova odlučnost; i odlučna preporuka našeg pregovaračkog tima da treba doći do bombardovanja bez obzira na njegov efekat na pregovore." Ibid., 106.

[2185] Chollet, 129.

[2186] Bucknam, 280.

[2187] Holbrooke, 104.

[2188] „Cilj - ukloniti opsadu Sarajeva", **Oslobođenje**, 1. 9. 1995, 1.

[2189] ICTY, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996.

Nakon toga bombardovanje je privremeno zaustavljeno. Bio je to rezultat razmetljivog optimizma koji je američkom pregovaračkom timu na sastanku u Beogradu 30. augusta u oči prosuo Slobodan Milošević, pompezno izašavši na scenu kao ovlašteni pregovarač u ime svih Srba i kao širokogrudni mirotvorac koji je napokon stavio pod svoju kontrolu do tada navodno nepredvidive bosansko-srpske „ludake". Kao poticaj u tom pravcu i korak dobre volje, Richard Holbrooke je obećao „poraditi" na prekidu vazdušnih napada ako general Mladić prekine artiljerijske napade na Sarajevo. Po dolasku iz Beograda u Zagreb 31. augusta Holbrooke i general Wesley Clark ostvarili su kontakte s komandujućim generalima NATO-a, konsultujući se o mogućnosti pauze u bombardovanju srpskih položaja. Kontaktirali su i komandanta UNPF-a generala Janviera, koji ih je obavijestio da je, na Miloševićev poticaj preko Yasushija Akashija, već bio ostvario kontakt s Mladićem u smislu formulacije uslova za prekid napada vazdušnih snaga NATO-a.[2190] Nakon toga Janvier se u Zvorniku sastao s Mladićem i vrlo neodređena, i nikad pouzdana, obećanja koja je dobio od srpskog generala odnio u Zagreb na sastanak s admiralom Smithom kao postignuti napredak dovoljan za prekid napada. Admiral Leighton Smith je, nakon ovog i prethodnih razgovora s Holbrookeom i Clarkom, usvojio ovaj optimizam i bez odobrenja nadležnih političkih tijela donio odluku o pauzi u bombardovanju srpskih položaja u trajanju od 96 sati.[2191]

Uslijedile su očekivane političke reakcije na ovako donesenu odluku.[2192] Kao njihov rezultat, 2. septembra navečer sazvan je sastanak ambasadora pri NATO-u, na kojem je rapravljano o nastavku operacije „Deliberate Force". Sastanak je završen 3. septembra u ranim jutarnjim satima odlukom o davanju novog ultimatuma srpskim snagama. Ultimatumom je zatraženo da do 4. septembra u 23 sata ispune sljedeće uslove za prekid bombardovanja: 1) povlačenje teškog naoružanja na udaljenost od 20 kilometara od centra Sarajeva; 2) obustavljanje napada na Sarajevo i druge „zaštićene zone"; 3) podizanje opsade Sarajeva i

[2190] Chollet, 140-142.
[2191] Bucknam, 285-286.
[2192] Holbrooke, 131.

omogućavanje slobodnog pristupa gradu cestovnim i vazdušnim putem.[2193]

Nekoliko sati prije isteka ultimatuma, po izjavama oficira UN-a, srpske snage ipak su počele povlačiti teško naoružanje oko glavnog grada Bosane i Hercegovine.[2194] Komande UN-a i NATO-a, na čelu s admiralom Smithom i generalom Janvierom, u komunikaciji s komandantom UNPROFOR-a generalom Rupertom Smithom, ipak su 5. septembra donijele odluku o obnavljanju dejstava NATO-avijacije i RRF-a po srpskim položajima, zaključivši da početak pomjeranja naoružanja neposredno prije isteka ultimatuma ne mogu smatrati dovoljno značajnim napretkom da se napadi ne bi obnovili.[2195] Drugi dio napada u okviru operacije trajao je od 5. do 14. septembra.[2196]

Produžetak vazdušne kampanje NATO-a pratio je nastavak diplomatskih aktivnosti američkog pregovaračkog tima, koji je bilježio začuđujuće brze pomake. Nastavljen je i oslobodilački zamah Armije RBiH i snaga HVO-a koje su djelovale u borbenom poretku snaga HV-a, pozvanih na osnovu Splitskog sporazuma. Prvi konkretan diplomatski

---

[2193] Bucknam, 287; „Otvoren put, uskoro i aerodrom“, **Oslobođenje**, 4. 9. 1995, 1.

[2194] „Mladić povlači teška oružja“, **Oslobođenje**, 5. 9. 1995, 1.

[2195] „Uništen TV-relej na Majevici“, **Oslobođenje**, 6. 9. 1995, 1. Američki pregovarački tim, komandne strukture NATO-a i UNPROFOR-a na terenu od početka su imali jasne informacije da Mladić ponovo pokušava, kao i svaki put u dotadašnjem toku rata, izmanipulisati međunarodne aktere i ponovo ih navesti na logiku popustljivosti jačem. Imali su jasne izvještaje da srpske snage voze unaokolo svoje naoružanje umjesto da ga izvlače iz zone isključenja oko Sarajeva. Mladić je dao samo uopćena i načelna obećanja, a zauzvrat je tražio konkretne mjere, poput sastanka s bosanskom delegacijom, te garancije za trajan prekid dejstava NATO-a. Demonstrativni početak povlačenja teškog naoružanja nekoliko sati prije isteka ultimatuma ovaj put nije, kao prethodne godine u Goraždu, bio potreban međunarodnoj zajednici kao alibi za opoziv dejstava NATO-avijacije. Holbrooke je brzo shvatio Mladićevu logiku i grešku koju je predstavljala pauza u bombardovanju. Chollet, 151-152.

[2196] ICTY, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996. U okviru operacije „Deliberate Force“ učestvovali su avioni devet zemalja članica NATO-saveza: SAD, Francuske, Njemačke, Grčke, Italije, Holandije, Španije, Turske, Velike Britanije. Izvršeno je 3.536 borbenih letova, od kojih se 1.372 borbena leta odnosilo na blisku vazdušnu podršku i bombardovanje ciljeva na zemlji, 758 na misije suzbijanja srpske PVO. ***Balkan Battlegrounds***, 394.

pomak bio je sazivanje sastanka ministara vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije. Holbrooke je s pripremama za ovaj skup počeo 3. septembra u Beogradu. Tada je dogovorena kratka lista principa na kojima će se graditi mirovno rješenje, sadržana u dokumentu naslovljenom *Zajednički dogovorena izjava o političkim principima*, pri čemu je kao početna tačka korišten plan Kontakt-grupe iz 1994.[2197] Odmah nakon Beograda, američki pregovarački tim otputovao je za Ankaru, u kojoj su već boravili predsjednik Izetbegović i ministar vanjskih poslova Bosne i Hercegovine Muhamed Šaćirbegović. U američkoj ambasadi u Ankari, 4. septembra navečer, razgovarali su o spomenutom dokumentu, prethodno usaglašenom s Miloševićem. Izjava je, istina, sadržavala pomake u Miloševićevom priznavanju države Bosne i Hercegovine, uz njegovo istovremeno protivljenje da se zadrži naziv Republika Bosna i Hercegovina, za koju je predlagao korištenje pojmova unija ili konfederacija, i insistiranje da se srpski entitet zove Republika Srpska. Izetbegović se protivio i ukidanju naziva Republika Bosna i Hercegovina i uvođenju predloženog naziva srpskog entiteta, dok je Holbrooke tvrdio da nije mogao drugačije dobiti ustupak od Miloševića. Zatim je predložio neku vrstu formalnog kompromisa po kojem bi naziv Republika Srpska ostao u konceptu, ali da se ide s nazivom Bosna i Hercegovina, bez određenja (republika, unija, konfederacija i slično), a zatim se ponovo potrudio da za taj prijedlog dobije i Miloševićevu saglasnost. Ovaj je 5. septembra, nakon kraćeg razgovora, pristao na koncept kakav je ponuđen Izetbegoviću u Ankari. Tuđman se također složio s ponuđenim konceptom za sastanak ministara vanjskih poslova u Ženevi.[2198]

Iza kooperativnosti ispoljene prema glavnom američkom pregovaraču, Milošević je i dalje paralelno slao poruke da bi Srbi i Hrvati trebali razriješiti svoj problem bez međunarodne zajednice tako što će svako pripojiti svoj dio Bosne i Hercegovine. Govorio je da SAD ljuljaju to „kopile“, misleći na državu Bosnu i Hercegovinu, a da ustvari ništa ne razumiju. Srpski predsjednik je bio mišljenja da se i Srbi i Hrvati trebaju zalagati za formulu simetrije dva entiteta, da ne dozvole „unitarnu

[2197] Holbrooke, 124.
[2198] Holbrooke, 132-134 i 139-140.

BiH“ i da pred konferenciju trebaju biti na istoj liniji. Trebalo je da, bez obzira na ustavnu strukturu, tri naroda o svemu odlučuju konsenzusom, a da dva entiteta imaju pravo na konfederaciju s Hrvatskom i Srbijom.[2199]

Hrvatska je svoje stavove usaglašavala i s Bosnom i Hercegovinom, ne preko izaslanika i tajnih sastanaka, već u neposrednom susretu dvojice predsjednika održanom 5. septembra u Splitu. Izetbegovićevi stavovi bili su suprotni Miloševićevim. Bio je protiv imena Republike Srpske i zalagao se za spominjanje samo apstraktne autonomije. Bio je protiv simetrije u pravima i tvrdio da se Federacija treba zaštititi od blokade srpskog entiteta u odlučivanju i funkcionisanju organa vlasti Bosne i Hercegovine.[2200]

Susret šefova diplomatije Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Jugoslavije, zakazan na bazi *Zajedničkih dogovorenih principa,* održan je 8. septembra u Ženevi.[2201] Prije sastanka, a nakon razgovora vođenih u Ankari, na ubjeđivanju predsjednika Izetbegovića u ispravnost prihvatanja principa radili su, između ostalih, pravnik iz Holbrookeovog tima i međunarodni arbitar za pitanja Federacije BiH Roberts Owen (Roberts Oven) i kopredsjednik MKBJ-a Carl Bildt. Izetbegović nije odmah odgovorio, već je odluku ostavio za sjednicu Predsjedništva koja je počela 8. septembra ujutru, na sam dan ministarskog sastanka. U toku sjednice

[2199] Šarinić, 297. U ranijim razgovorima, koje smo već citirali na stranicama ovog rada, Milošević je pojašnjavao smisao svog insistiranja na simetričnoj konfederaciji entiteta istovremeno jednog sa Srbijom, a drugog s Hrvatskom. Smatrao je da ne postoji takva država na svijetu i da ni ova ne bi dugo trajala. Zato se zalagao za „simetrično“ rješenje... Ovo nije bio jedini pokazatelj Miloševićeve politike s više lica. Ono što Amerikanci u tom trenutku nisu razumijevali nije bila mogućnost opstanka Bosne i Hercegovine kao jedinstvene države, što je tvrdio Milošević, već stvarnost činjenice da to što Mladić odbija prekinuti napade na Sarajevo, nije neposlušnost Miloševiću, već samo jednom - javnom licu njegove politike, što je bila dogovorena i tolerisana neposlušnost u funkciji ostvarenja drugih aspekata te iste politike. Chollet, 161. Tu igru s međunarodnom politikom su Milošević i njegovi saradnici u Bosni i Hercegovini uspješno igrali sve do samog kraja.

[2200] Ibid., 300. Izetbegović je u svojim stavovima djelovao vrlo samouvjereno i učesnik ovih razgovora Hrvoje Šarinić je pomislio da je to posljedica nekog obećanja međunarodne zajednice.

[2201] Holbrooke, 145; Chollet, 164.

predsjednika je telefonom zvao američki državni sekretar Warren Christopher, tražeći od njega da prihvati nacrt dokumenta koji mu je predstavljen u Ankari i koji će se naći pred šefovima diplomatije u Ženevi, tvrdeći da on predstavlja moćno priznanje statusa Bosne i Hercegovine i da će Amerika stajati iza njegove realizacije. Izetbegović je ta uvjeravanja prenio Predsjedništvu, tako da je ponuđeni dokument *Zajednički dogovoreni principi*, i pored svih rezervi prema njegovom sadržaju, ipak usvojen. Najvažnijim dijelom tog dokumenta utvrđivano je sljedeće: 1. Bosna i Hercegovina nastavlja svoje međunarodno pravno postojanje (subjektivitet) u svojim postojećim granicama i s neprekinutim međunarodnim priznanjima; 2. Bosna i Hercegovina se sastoji iz dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine, kako je uspostavljena Vašingtonskim sporazumom, i Republike Srpske (RS); 2.1. Prijedlog Kontakt-grupe o teritorijalnom omjeru 51:49% utvrđen je kao osnova za sporazum i bio otvoren za izmjene na osnovu zajedničkog sporazuma; 2.2. Svaki entitet je nastavljao postojati u skladu sa svojim ustavom (izmijenjenim i dopunjenim, tako da je u skladu s ovim osnovnim principima); 2.3. Oba entiteta trebala su imati pravo da uspostave paralelne specijalne odnose sa susjednim zemljama, ne povređujući suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine; 2.4. Entiteti su se recipročno obavezali: a) da provedu opće izbore pod međunarodnim nadzorom; b) da usvoje i pristupe međunarodnim standardima i obavezama u oblasti ljudskih prava, uključujući obavezu dozvole slobode kretanja i omogućavanja raseljenim licima da povrate u posjed svoje kuće ili da dobiju pravednu naknadu; c) da prihvate obavezujuću arbitražu za rješavanje međusobnih sporova.[2202]

Nakon usvajanja zajedničkih principa u Ženevi i Radovan Karadžić je izjavio da su „otvorena vrata miru“.[2203] Ruski pregovarač i pomoćnik ministra vanjskih poslova Igor Ivanov izjavio je da je tim činom počela realizacija plana Kontakt-grupe.[2204]

Na terenu su i dalje trajali udari vazdušnih snaga NATO-a na srpske položaje i vojnu infrastrukturu u Bosni i Hercegovini. Od početka

[2202] Izetbegović, ***Sjećanja,*** 262-265.
[2203] „Otvorena vrata miru“, **Oslobođenje**, 9. 9. 1995, 3.
[2204] „Realizacija plana Kontakt-grupe“, **Oslobođenje**, 9. 9. 1995, 4.

kampanje srpske snage uspjele su oboriti samo jedan francuski borbeni avion i zarobiti njegove pilote. Francuska je činila velike diplomatske napore da oslobodi svoje vojnike. S tim ciljem, a na insistiranje Jacquesa Chiraca i Slobodana Miloševića, komandant UNPF-a general Janvier se 10. septembra u Malom Zvorniku sreo s Ratkom Mladićem. Osim razgovora o oslobađanju pilota očekivalo se da bi Mladić mogao dati i pristanak na povlačenje teškog oružja oko Sarajeva i tako ponuditi razlog za obustavu bombardovanja. Srpski general ponašao se kao da je još uvijek maj i kao da su njegovi zatvori još puni uplašenih UN-ovih talaca. Njegov istup odavao je uvjerenje da je još uvijek on taj koji diktira uslove igre. Nije ponudio povlačenje oružja, već je zaprijetio da će napasti i ostale zaštićene zone i odbio pregovarati dok se prije toga ne prekine bombardovanje.[2205]

Koji mjesec je aktuelan na političkom kalendaru srpskog generala je podsjetio NATO, tako što je poslao 13 krstarećih raketa „Tomahawk“ na vojne ciljeve oko Banje Luke.[2206] Bilo je ovo prvo proširenje zone dejstava NATO-a na zapadna područja Bosne i Hercegovine i prva upotreba ovog sofisticiranog raketnog oružja tokom kampanje, kao pokazatelj dodatne američke odlučnosti u pogledu postizanja ciljeva bombardovanja, što nije naišlo na odobravanje svih sjevernoatlantskih saveznika.[2207] Bez obzira na primjedbe koje su neki od saveznika iz NATO-a, te sve glasnije i Rusija, imali u pogledu širine i trajanja operacije vazdušnih udara, Amerikanci su, držeći zauzeti kurs svoje pregovaračke inicijative, još uvijek insistirali na njenom nastavku. Na sastanku komisije visokih zvaničnika američke administracije održanom 11. septembra, uz prisustvo predsjednika Clintona i cijelog Holbrookeovog pregovaračkog tima, bilo je prijedloga da se odmah sazove mirovna konferencija. Holbrooke se tome usprotivio i naveo ciljeve koje prije toga treba ostvariti u pregovorima. Usprotivio se i smanjenju intenziteta bombardovanja tvrdeći da to, kao i ofanziva snaga Federacije BiH u

[2205] Holbrooke, 148; Chollet, 174.

[2206] Velimirović, 270.

[2207] Na vanrednom sastanku Sjevernoatlantskog vijeća, održanom nakon spomenute upotrebe „Tomahavka“, predstavnici Francuske, Španije, Kanade i Grčke upozorili su SAD da ne koriste strategiju „puzajuće eskalacije“ kampanje bombardovanja. Chollet, 175-176.

zapadnoj Bosni, i dalje doprinosi pregovorima. Rekao je da će uskoro doći trenutak u kojem će bombardovanje štetiti mirovnom procesu, ali da još nisu došli do te tačke. Njegov stav podržao je i državni sekretar Warren Christopher.[2208]

Iako su se odlučili da još neko vrijeme produže bombardovanje srpskih položaja, Amerikanci i saveznici istovremeno su pripremali uslove za njihovo obustavljanje. Predsjednik Izetbegović dao je 10. septembra francuskom predsjedniku Jacquesu Chiracu i ambasadoru SAD-a Johnu Menziesu garancije da Armija RBiH neće preduzimati ofanzivne akcije u zoni Sarajeva, niti će pokušati ostvariti vojnu prednost na osnovu povlačenja srpskog teškog naoružanja iz te zone.[2209]

Ofanziva snaga ARBiH, HV-a i HVO-a u drugim dijelovima zemlje bila je u punom zamahu. Snage ARBiH su 11. septembra oslobodile Vozuću, značajno uporište VRS-a, skrativši komunikaciju između Tuzle i Zenice za 160 kilometara. Snage HV-a i HVO-a su 12. septembra zauzele Drvar i Šipovo, a snage ARBiH 13. septembra oslobodile Donji Vakuf. Snage HV-a i HVO-a su 14. septembra ušle u Jajce, a ARBiH u Kulen-Vakuf. Snage ARBiH su 15. septembra oslobodile Ključ i Bosanski Petrovac i nastavile ofanzivu prema Sanskom Mostu i Prijedoru, tokom koje su 17. septembra oslobodile Bosansku Krupu.[2210]

U takvim okolnostima pojavili su se i znakovi srpske kooperativnosti. Razgovorima Holbrookea i Miloševića u Beogradu 13. septembra priključili su se, do tada izolovani, Radovan Karadžić i Ratko Mladić. Milošević je predložio opću obustavu vatre i sazivanje međunarodne konferencije. Holbrooke je odbio razgovarati o prekidu vatre u cijeloj Bosni i Hercegovini, jer su hrvatske snage i ARBiH napredovali, ali je

[2208] Kristorfer je rekao: „Moramo nastaviti s bombardovanjem sve dok ne postignemo stvarnu efikasnost... Srbi moraju biti impresionirani našom spremnošću da neprestano bombardujemo ako bude potrebno.“ Holbrooke, 148-150; Chollet, 181.

[2209] Izetbegović, ***Sjećanja***, 269.

[2210] „Oslobođeni Vozuća i jug Ozrena“, **Oslobođenje**, 12. 9. 1995, 1; Velimirović, 270-271; „Vraćanje doline Vrbasa“, **Oslobođenje**, 14. 9. 1995, 3; „Oslobođeno 3.000 kvadratnih kilometara“, **Oslobođenje**, 15. 9. 1995, 5; „Bosanski “Maestral” olujne snage“, **Oslobođenje**, 17. 9. 1995, 3; „Peti korpus oslobodio Sanski Most i Bosansku Krupu“, **Oslobođenje**, 18. 9. 1995, 1; R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 193. Detalje navedenih operacija izložit ćemo u narednom poglavlju.

pristao da se razgovara o Sarajevu i na toj tački pristao da se u razgovore uključe Karadžić i Mladić. Kao rezultat razgovora, 14. septembra u ranim jutarnjim potpisan je sporazum o obustavi vatre na području Sarajeva i otvaranju grada.[2211] Ovim *Okvirnim sporazumom za prestanak neprijateljstava u sarajevskoj regiji* potpisnici su se obavezali da će VRS prekinuti sve ofanzivne operacije u regiji i odmah početi s izmještanjem teškog naoružanja, s rokom izvršenja ove aktivnosti od šest dana. NATO je obustavio vazdušne udare na 72 sata kako bi olakšao početak prekida neprijateljstava u zoni Sarajeva. U roku od 24 sata od početka suspenzije bombardovanja trebalo je omogućiti nesmetan cestovni saobraćaj za Sarajevo, uključujući rute kroz Kiseljak i Hadžiće, za humanitarni saobraćaj svih strana i za UNPROFOR, i u istom roku otvoriti Sarajevski aerodrom. Komandanti UN-a i NATO-a obavezali su se nadgledati poštovanje preuzetih obaveza i ukoliko za 72 sata provjere da se uklanjanje teškog naoružanja vrši u skladu s preuzetim obavezama, suspenzija bombardovanja trebala se produžiti za još 72 sata. NATO se obavezao potpuno obustaviti vazdušne napade kada se i formalno postigne sporazum o prekidu neprijateljstava i utvrdi da se odredbe ovog sporazuma poštuju. Pod teškim naoružanjem, prema prvobitnom sporazumu, podrazumijevala su se artiljerijska oruđa kalibra većeg od 100 mm, minobacači kalibra većeg od 82 mm i tenkovi, ali je navedeno da i drugo oružje može biti uključeno u sporazum uz saglasnost strana.[2212]

Ovaj dokument, koji je sadržajem bio skoro identičan brojnim papirima o Sarajevu tokom prethodnih ratnih godina, ali potpisan u potpuno izmijenjenom kontekstu, ipak je zaustavio bombardovanje od strane avijacije NATO-a. U skladu s usvojenim rokovima, na način prihvatljiv zvaničnicima UN-a i NATO-a, najprije je otvoren aerodrom, a zatim i putevi preko Kiseljaka i Hadžića.[2213] Vazdušna kampanja, kao ni borbena dejstva na području grada, do kraja rata nisu obnovljeni.

[2211] Bilt, 166-167; Holbrooke, 157; Chollet, 187.

[2212] **ICTY**, Komanda IBK, nacrt sporazuma o nenapadanju zaštićenih zona i prekid bombardovanja, naređenje, Str.pov.broj: 01/1369-2/839, 14. 9. 1995; „Sporni kalibri oružja“, **Oslobođenje**, 16. 9. 1995, 4.

[2213] Bilt, 169.

Nakon što su obustavljeni vazdušni udari i stabilizovano stanje u Sarajevu, kao glavno pitanje vezano za dinamiku pregovora ostalo je pitanje ofanzive u zapadnoj Bosni. Holbrooke je 17. septembra u Zagrebu ponovio predsjedniku Tuđmanu da ofanziva ima veliku vrijednost za pregovore, jer će biti lakše za stolom zadržati ono što je dobijeno na bojnom polju. Ubjeđivao je Tuđmana da njegove snage zauzmu Sanski Most, Prijedor i Bosanski Novi, gradove koji su postali svjetski poznati simboli etničkog čišćenja. Ako budu zauzeti prije otvaranja pregovora o teritoriji, ostat će pod kontrolom Federacije BiH, inače bi ih, po njegovoj procjeni, bilo teško ponovo dobiti. Za Banju Luku je Holbrooke rekao da je neosporno u srpskom dijelu Bosne i Hercegovine, pa i kada bi je zauzeli, morali bi je vratiti u pregovorima. Tražio je od Tuđmana da njegove trupe odu što dalje mogu, ali da ne diraju Banju Luku.[2214] I američka ambasadorica pri UN-u Madeleine Albright, koja se u to vrijeme snažno borila da Hrvatska i Bosna i Hercegovina ne budu tema rezolucije Savjeta bezbjednosti o zamrzavanju operacija njihovih vojski u zapadnoj Bosni, ipak je prenijela „prijateljski savjet“ hrvatskom ambasadoru Nobilu da se stane s ofanzivom. Albright je objašnjavala da Amerikanci imaju teškoća u zadržavanju Sarajeva, koje je dobilo prevelike apetite, koji bi i Hrvatsku mogli uvući u dugotrajni rat. Sje-

[2214] O pitanju da li uzeti ili ne uzeti Banju Luku, Tuđman je u spomenutom razgovoru bio neodređen, iako je testirao Holbrookea prijedlogom da Banju Luku trampi za Tuzlu. O tom prijedlogu Šarinić je već diskutovao s Miloševićem, koji je bio protiv, smatrajući ga nerealnim zbog izrazite bošnjačke većine u Tuzli. Sam Holbrooke je odbio razgovarati o tome. Holbrooke, 165. Osim unaprijed zadatih odnosa raspodjele teritorije u američkom mirovom projektu, zabrana vojnog zauzimanja Banje Luke imala je svoje razloge što u mogućem uvlačenju Srbije u rat, što u strahu od posljedica novog izbjegličkog vala koji je mogao izazvati humanitarnu katastrofu u Srbiji i pad Miloševića, koji je bio već savladana američka prepreka. Možda i najveća opasnost nazirala se u mogućem obnavljanju hrvatsko-bošnjačkog sukoba, koji je mogao nastupiti kao posljedica vojnog zauzimanja Banje Luke. Chollet, 196; Na sastanku održanom 18. septembra u američkoj ambasadi u Zagrebu, na kojem su s američke strane učestvovali Holbrooke, ambasador Galbraith, general Wesley Clark i Robert Owen, po sjećanju generala Rasima Delića, Holbrooke je bio izričit u protivljenju zauzimanja Banje Luke i čak je prijetio upotrebom NATO-avijacije po snagama ARBiH u slučaju da krenu na Banju Luku. Obrazlagao je to uzaludnošću osvajanja preko 51% teritorije, kako je već dogovoreno. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 195.

dinjene Američke Države nisu u potpunosti sprečavale demonstriranje narasle snage HV-HVO-ARBiH, kao vojne prijetnje i poticaja Srbima za postizanje mirovnog sporazuma, ali su se željele njom koristiti kao doziranim instrumentom u mirovnom procesu. Vašington, riječima Marija Nobila, nije želio konačni mirovni sporazum kao *pax croatica*, već kao *pax americana*.[2215]

Slobodan Milošević nije pokazivao zabrinutost u pogledu vojne situacije i gubitaka u Bosni i Hercegovini i ponovo je tražio što brže sazivanje mirovne konferencije u Sjedinjenim Državama. Mnogo veće tenzije u odnosu na vojne operacije u zapadnoj Bosni bile su prisutne na strani koja je u tim operacijama pobjeđivala. Na sastanku Tuđmana i Izetbegovića sa saradnicima, u Zagrebu 19. septembra, Tuđman je bio vrlo oštar i zvučao krajnje nesaveznički prebacivanjem Izetbegoviću da su hrvatske snage oslobodile 80% teritorije, a da Izetbegović i saradnici traže da im se nakon toga ti gradovi predaju, što je, po Tuđmanu, bilo neprihvatljivo.[2216] Iz Tuđmanove perspektive neveliku, ali sasvim sigurno razornu pukotinu u logičkoj konstrukciji o pripadanju oslobođenih teritorija stvarala je činjenica da se oslobođeni gradovi nalaze na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine, suverene države s međunarodno priznatim, između ostalih i od Republike Hrvatske, granicama, te da je Hrvatska vojska u Bosni i Hercegovini boravila i spomenute gradove oslobađala na osnovu validnog međudržavnog sporazuma potpisanog u Splitu 22. jula 1995. Bosanskohercegovačka strana je tražila da se te teritorije ne tretiraju kao „hrvatske" i da se ne sprečava povratak bošnjačkih prognanika te da se otvore komunikacije preko njih.[2217] Tuđman je nakon toga izjavio da su vojnim operacijama dostigli predviđene procente teritorijalne raspodjele, da nema smisla dalje napredovanje prema Banjoj Luci, već da treba prihvatiti prestanak operacija i početi politički dijalog i dodao da će hrvatske snage stati s ofanzivom. Šaćirbegović je bio mišljenja da akcija na Banju Luku neće poremetiti mirovni proces, dok je Izetbegović izjavio da će ARBiH nastaviti ofanzivu i da će uzeti Sanski Most, a postavio je i

[2215] Nobilo, 623.
[2216] Holbrooke, 169-171.
[2217] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 194.

pitanje Prijedora. Tuđman je hladno odgovorio da sami uzmu i Prijedor i Sanski Most, ako mogu.[2218]

Holbrooke je primirio tenzije i, nakon sastanka i u povjerenju, ipak ohrabrivao hrvatskog ministra odbrane Gojka Šuška da hrvatske snage nastave s napredovanjem u Bosni i Hercegovini, osim prema Banjoj Luci, te da obavezno uzmu Prijedor, Sanski Most i Bosanski Novi, za šta je i Izetbegović od njih tražio saradnju, i da to učine brzo.[2219] Službeno saopćenje sa sastanka odisalo je drugačijim tonovima i u njemu je rečeno da su predsjednici potvrdili svoju privrženost američkoj mirovnoj inicijativi i planu Kontakt-grupe. Predsjednici su iskazali i saglasnost da se politička rješenja za oslobođena područja utvrde kasnije, političkim dijalogom u skladu s Vašingtonskim sporazumom i ženevskim načelima, bez obzira na identitet oslobodilačke vojske.[2220]

Nakon Zagreba, predsjednik Izetbegović je 20. septembra u Londonu razgovarao s premijerom Johnom Majorom o mogućnostima da tadašnja, nešto povoljnija, situacija u Bosni i Hercegovini preraste u primirje, a zatim i u mir. Major je taj optimistični razvoj zasnivao na postignućima u Sarajevu, ističući da konačno mirovno rješenje, kakvo želi Britanija, mora podrazumijevati Sarajevo kao jedinstven otvoren glavni grad cjelovite države.[2221] Izetbegović je imao nešto kompleksniju listu uslova za prihvatanje primirja, među kojima je navodio da se mora naći političko rješenje i u vezi s Banjom Lukom, prijeteći da bi inače moglo doći do vojnog rješenja. Zahtijevao je da se otvori komunikacija prema Goraždu i da Sarajevo dobije struju, vodu i druge potrebe.[2222]

[2218] Šarinić, 303-304.

[2219] Holbrooke, 171.

[2220] „Privrženost miru“, **Oslobođenje**, 20. 9. 1995, 1.

[2221] „Otškrinuta vrata miru“, **Oslobođenje**, 21. 9. 1995, 1.

[2222] Bildt je smatrao da je Izetbegović igrao na sve veće uloge i da je testirao granice američkog angažmana. Bilt, 172; Nekoliko dana kasnije, premijer Silajdžić je u Zagrebu odgovarao na pitanje novinara o tome hoće li se mijenjati predložene mape, s obzirom na utvrđeni procenat i nastavak oslobodilačkih dejstava. Silajdžić je odgovorio da agresor mora povući teško naoružanje od Banje Luke po modelu Sarajeva. Sve dotle oslobodilačke akcije ARBiH nastavit će se prema Banjoj Luci, Prijedoru i Sanskom Mostu. Silajdžić je rekao da iza bh. diplomatije sada stoji jaka vojna sila i da je tim lakše pregovarati. „Vojne operacije do mira“, **Oslobođenje**, 24. 9. 1995, 3.

U drugoj polovini septembra, pred nastavak pregovora u Njujorku, Milošević je postigavši priznanje i prihvatanje Republike Srpske, bio prividno nezainteresovan za ustavne aranžmane i pokazivao zanimanje samo za kartu podjele i da se nakon toga organizuju izbori koji će eliminisati Karadžića.[2223]

Upravo na raščišćavanju pojedinih prethodnih pitanja o ustavnim aranžmanima, predstavnici Bosne i Hercegovine dovodili su u pitanje sam nastavak pregovora. Bosanskohercegovačka strana tražila je poseban paragraf kojim bi se u budućnosti izričito zabranio svaki oblik istupanja iz Bosne i Hercegovine, odnosno utvrdila zabrana podjele zemlje. Kao drugi zahtjev traženo je obećanje u vezi s debljim zajedničkim „državnim krovom" nego što je bilo do tada diskutovano u pregovorima.[2224] Problematičan je bio i odnos američkog pregovaračkog tima, koji je na bosanskoheregovačkoj strani razumijevan na način da Amerikanci mir dogovaraju kao svoj posao s Miloševićem, a ne kao zajednički poduhvat svih strana.[2225] Iz kabineta predsjednika Izetbegovića 24. septembra izdato je saopćenje da je zbog toga što srpska strana nije pozitivno odgovorila na konstruktivne prijedloge za dalju razradu principa prihvaćenih u Ženevi, ministar vanjskih poslova Bosne i Hercegovine Šaćirbegović dobio instrukciju da ne prisustvuje trojnom ministarskom sastanku zakazanom za 26. septembar.[2226] Nakon dodatnih razgovora s Robertsom Owenom i Christopherom Hillom, predsjednik Izetbegović je izjavio da je postignut napredak i učinjene određene korekcije u pripremnom dokumentu o kojem će biti razgovora u Njujorku, pa je odlučeno da delegacija ipak putuje na pregovore.[2227]

Spomenute korekcije u prijedlogu mirovnih načela nisu naišle na odobravanje srpske strane, što se pokazalo nakon početka sastanka trojice ministara. Uložen je veliki napor i založene sve zalihe diplomatskog uticaja, pri čemu se nije oklijevalo ni s eksplicitnim pritiscima,

[2223] Bilt, 172.
[2224] Ibid., 174.
[2225] Chollet, 213.
[2226] „Delegacija BiH ne ide u Njujork", **Oslobođenje**, 25. 9. 1995, 1.
[2227] „Očuvanje suverene države RBiH", **Oslobođenje**, 26. 9. 1995, 1.

posebno na bosanskohercegovačku stranu. Na kraju su Warren Christopher i Richard Holbrooke suočili bosanskohercegovačkog ministra Šaćirbegovića s činjenicom da će predsjednik Bill Clinton za nekoliko sati u Bijeloj kući dati izjavu kojom će ili pohvaliti sporazum koji su ministri postigli ili će za propast pregovora optužiti bosanskohercegovačku stranu. Odluku o tome koja će verzija predsjedničke izjave biti saopćena, Amerikanci su prepustili ministru Šaćirbegoviću i predsjedniku Izetbegoviću. Nakon konsultacija s Izetbegovićem, uz američko obećanje da će se njihove primjedbe uzeti u obzir tokom daljih pregovora o konačnom mirovnom sporazumu, Šaćirbegović je prihvatio ponuđenu verziju mirovnih načela.[2228]

Tako je na sastanku ministara vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Jugoslavije s predstavnivcima Kontakt-grupe 26. septembra u Njujorku ipak potpisan *Sporazum o daljim usklađenim načelima*. Njegove klauzule su, kako je već rečeno, predstavljale nastavak i dogradnju dogovora postignutog 8. septembra u Ženevi. Dokumentom je utvrđeno da će se vlade oba entiteta odmah obavezati na punu podršku, sa trenutnom primjenom: a) slobode kretanja, b) prava raseljenih lica na povrat imovine ili primanja pravičnog obeštećenja, c) slobodi govora i štampe, d) zaštiti svih drugih međunarodno priznatih ljudskih prava. Za 30 dana nakon što OSCE zaključi da oba entiteta mogu po propisima održati slobodne i demokratske izbore, vlade su obavezane da ih provedu i u potpunosti sarađuju s programom međunarodnog nadzora. Nakon izbora poslove i prerogative Bosne i Hercegovine, u skladu sa svim usaglašenim osnovnim principima, trebali su preuzeti njeni državni organi: Skupština, čije su dvije trećine trebale biti izabrane s teritorije Federacije, a jedna trećina s teritorije RS-a; Predsjedništvo, čije su se dvije trećine trebale birati s teritorije Federacije i jedna trećina s teritorije RS-a; Kabinet ministara, formiran kako se nađe prikladnim; Ustavni sud, s jurisdikcijom da odlučuje o svim pitanjima koja proizlaze iz Ustava Bosne i Hercegovine, koji će biti revidiran u skladu sa svim usaglašenim osnovnim principima. Strane su se sporazumom obavezale da će u

[2228] Chollet, 218.

neposrednoj budućnosti pregovarati o daljnjim aspektima upravljanja i funkcionisanja institucija Bosne i Hercegovine.[2229]

Nakon sastanka u Njujorku i usvajanja usklađenih osnovnih principa, američki pregovarački tim počeo je dogovarati i uspostavu primirja. U Sarajevu su o tome 29. septembra razgovarali s predstavnicima bosanskohercegovačkih vlasti. Predsjednik Izetbegović i dalje je zahtijevao ispunjenje istih uslova kao i prethodnih dana, uključujući uspostavu komunalnih usluga na području Sarajeva, otvaranje puteva za humanitarne konvoje prema Goraždu i demilitarizaciju Banje Luke. Holbrooke se složio da su postavljeni uslovi opravdani i utemeljeni, a u pogledu buduće mirovne konferencije iznio tri temeljna pravila: svaka delegacija mora imati ovlaštenje za pregovaranje u ime svoje vlade (tj. nema izgovora naknadne ratifikacije), delegacije ne smiju prijetiti napuštanjem pregovora i medijima neće biti dopušten pristup. Istakao je da na konferenciji neće učestvovati „bosanski Srbi" kao posebna delegacija i da će u njihovo ime pregovarati Milošević.[2230]

Avioni NATO-a su 4. oktobra gađali raketne sisteme srpskih snaga na tri mjesta u Bosni i Hercegovini. Udari su bili preventivni i izvedeni su zbog činjenice da su se savezнички avioni u svakom od ovih slučajeva našli u radarskom snopu srpske PVO.[2231] Da je to bilo tako i da SAD u nastavku rata neće biti vazdušna podrška Armiji RBiH, objašnjavao je istoga dana Holbrooke predsjedniku Izetbegoviću u Sarajevu, ubjeđujući ga da potpiše sporazum o prekidu vatre. Holbrookeovi saradnici predviđali su brzu stagnaciju oslobodilačkog potencijala Armije RBiH

[2229] Osim navedenih, sporazum je sadržavao sljedeće dogovorene principe: - Oba entiteta isplaćivat će međunarodne obaveze BiH dokle god ta obaveza nije finansijska obaveza kojom se jedan entitet zadužio bez pristanka drugog. - Cilj je da se u oba entiteta obave demokratski izbori čim to društveni uslovi dozvole... - OSCE ili neka druga međunarodna organizacija postavit će što je prije moguće svoje predstavnike u svim većim gradovima širom Federacije i RS i izdavati mjesečne izvještaje o: a) ispunjavanju obaveza navedenih u usaglašenim osnovnim principima, b) povratku društvenih uslova na nivo koji bi omogućio efikasan izborni proces. „Usaglašeni osnovni principi", **Oslobođenje**, br. 16990, 7. 9. 1995, 3;

[2230] „Postoji samo jedna država", **Oslobođenje**, 30. 9. 1995, 1; Chollet, 225.

[2231] „Još jedna opomena agresoru", **Oslobođenje**, 5. 10. 1995, 1.

i preporučivali da se operacije zaustave. Izetbegović je nakon konsultacija s Predsjedništvom rekao da njegovi vojni savjetnici ne žele stati s operacijama i da se ne slažu s procjenama Holbrookeovog tima. Ipak je rekao da će zaustaviti operacije ako Srbi ispune postavljene uslove, ali da prekid vatre neće stupiti na snagu najmanje još pet dana.[2232]

Izetbegović je 5. oktobra potpisao *Sporazum o prekidu vatre u Bosni i Hercegovini*, s tim da je njegovo stupanje na snagu odložio do 10. oktobra i uslovio ga uspostavom snabdijevanja gasom i električnom energijom Sarajeva i otvaranjem putnih komunikacija prema Goraždu u navedenom roku. Prekid vatre dogovoren je na 60 dana ili do završetka mirovnih pregovora i mirovne konferencije.[2233] Tekst sporazuma je u toku noći usaglašavan s Beogradom i Zagrebom, pa su ga istog dana potpisale i te strane. Nakon toga u Vašingtonu je predsjednik Clinton objavio da je potpisan dugo očekivani sporazum o općem prekidu vatre u Bosni i Hercegovini.[2234]

U istom danu, nakon Clintonove objave primirja, održana je specijalna sjednica ministara odbrane zemalja NATO-a, na kojoj je postignut konsenzus o formiranju mirovnog kontingenta NATO-a za Bosnu i Hercegovinu, strukturiranog u tri operativne zone: američku, britansku i francusku, s planiranih 50.000-60.000 vojnika. Određen je i naziv za ove snage: „Implementation Forces“ (Implementacijske snage - IFOR).[2235]

U periodu u kojem se očekivalo da na snagu stupi potpisano primirje, srpske snage su, kao odgovor na nastavak operacija hrvatskih snaga i ARBiH, granatirale i bombardovale bosanska mjesta i gradove koji

[2232] Holbrooke, 199. Argumentacija koju su Amerikanci koristili u ubjeđivanju Izetbegovića da potpiše prekid vatre svodila se na tvrdnje da je bosanska vojska umorna, loše opremljena i uvježbana, da joj je logistička podrška loša i da je bitka za Banju Luku upravo ona „prekomjerna“ bitka s kojom bi momentum rata ponovo prešao na stranu Srba. Chollet, 239.

[2233] Izetbegović je od Holbrookea zatražio da odmah otputuje za Beograd i kod Miloševića izdejstvuje da se ovaj obaveže na ispunjenje datih uslova. „Prekid vatre od utorka“, **Oslobođenje**, 6. 10. 1995, 1; Chollet, 239.

[2234] Holbrooke, 202.

[2235] Ibid., 206.

nisu bili u „zaštićenim zonama“.[2236] Srpske snage su 9. oktobra kasetnim bombama gađale izbjeglički kamp u blizini Živinica, pri čemu je stradao veći broj civila, a artiljerijskim projektilima zasuli su i Aerodrom Dubrave. Kao odgovor, dva aviona F-16 borbeno su djelovala po srpskim položajima.[2237]

Uoči isteka utvrđenog petodnevnog roka, predsjednik Izetbegović je 9. oktobra u razgovoru s američkim ambasadorom u Sarajevu izjavio da nisu ispunjeni postavljeni uslovi za stupanje na snagu dogovorenog primirja.[2238] Borbe su nastavljene. Snage HV-a i HVO-a su 10. oktobra zauzele Mrkonjić-Grad.[2239] Snage ARBiH su 11. oktobra oslobodile Sanski Most.[2240] Istoga dana su ispunjeni uslovi vezani za Sarajevo i od prvog minuta 12. oktobra stupilo je na snagu primirje koje je bilo potpisano 5. oktobra.[2241] Borbe su zaustavljene u trenutku kada je stanje na ratištu bilo takvo da su, po proračunima UNPROFOR-a, ARBiH i hrvatske snage kontrolisale 51,6%, a srpske snage 48,4% teritorije Bosne i Hercegovine, što je bilo približno odnosu traženom planom Kontakt-grupe i dogovorenim zajedničkim principima.[2242]

Nakon konačnog stupanja na snagu potpisanog primirja, crtanje karte teritorijalne organizacije Bosne i Hercegovine prestalo je neposredno uticati na djelovanja oružanih snaga i razvoj operacija na ratištu, i obrnuto, i u potpunosti je dovršeno tokom mirovnih pregovora u Dejtonu vođenih od 1. do 21. novembra 1995. godine. U Dejtonu parafiran, a svečano potpisan 14. decembra 1995. u Jelisejskoj palati u Parizu, *Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini*, uz ostale, sadržavao je i aneks o vojnim aspektima mirovnog rješenja, kojim su definisane faze i dinamika povlačenja oružanih snaga s dostignutih borbenih linija i njihov prelazak na mirnodopski režim funkcionisanja. Provedbom

[2236] ICTY, *Izjava svjedoka: Rupert Smit*, 14. august 1996.
[2237] „Avione pozvao Smit“, **Oslobođenje**, 10. 10. 1995, 3.
[2238] „Nisu ispunjeni uvjeti za primirje“, **Oslobođenje**, 10. 10. 1995, 1.
[2239] „Oslobođen Mrkonjić-Grad, Armija RBiH pred Trnovom“, **Oslobođenje**, 11. 10. 1995, 1.
[2240] „Oslobođen Sanski Most“, **Oslobođenje**, 12. 10. 1995, 1.
[2241] „Prihvaćen sporazum o prekidu vatre“, **Oslobođenje**, 12. 10. 1995, 4.
[2242] Bilt, 183.

ovog, kao i većine drugih dijelova *Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini*, nastala je dvoentitetska državna struktura Bosne i Hercegovine i njen ustavnopravni okvir, koji i danas, 22 godine nakon potpisivanja mirovnog sporazuma, modeliraju bosanskohercegovačko društvo. Historijsko iskustvo izgradnje države na temelju ovog sporazuma, kojim je, slikovito rečeno, rat bez pobjednika okončan mirom bez pravde, te stvarnost i perspektive odnosa unutar bosanskohercegovačkog društva proistekli iz takvog historijskog iskustva, intrigiraju na poseban širi osvrt. Tu temu ćemo, ipak, za sada ostaviti izvan korica ove knjige i u poglavlju koje slijedi bavit ćemo se razvojem vojnih operacija u periodu obilježenom diplomatskim nastojanjima na bazi plana Kontakt-grupe, uključujući i završnu američku mirovnu inicijativu.

5.2. Razvoj vojnih operacija od objave plana Kontakt-grupe do početka dejtonskih mirovnih pregovora

Borbena dejstva tokom 1994. godine

Prilagođavanje promjenama političkih odnosa nastalim potpisivanjem Vašingtonskog sporazuma i brzim okončanjem oružanog sukoba između Armije RBiH s jedne, i HV-a i HVO-a s druge strane, nije odmah i na isti način našlo svoj odraz u direktivnim aktima najviših nivoa rukovođenja i komandovanja oružanih snaga angažovanih na ratištu u Bosni i Hercegovini.

Vrhovna komanda VRS-a je u novembru 1993. godine, u jeku sukoba ARBiH s hrvatskim snagama, kada su sve intenzivnije i otvorenije učešće uzimale regularne snage Hrvatske vojske, borbene zadatke za VRS definisala *Direktivom broj 6*. U defanzivnom smislu, VRS je trebala dijelom snaga izvoditi odsudnu odbranu prema snagama Republike Hrvatske i HVO-a na rijeci Savi i na dostignutim borbenim linijama, za koje se kaže da predstavljaju „optimalne granice Republike Srpske"; zatim da spriječi operativno i taktičko iznenađenje na bilo kom dijelu ratišta, posebno sarajevskom i dobojskom, i da nanese neprijatelju što veće gubitke u živoj sili i materijalnim sredstvima. U ofanzivnim dejstvima VRS je trebala izvršiti pregrupisavanje glavnih snaga sa zadatkom da popravi svoj operativno-taktički položaj, skrati liniju fronta i oslobodi dio snaga kojima je trebala stvoriti objektivne uslove za ostvarenje preostalih strategijskih ciljeva rata, navedenih sljedećim redom: zauzimanje Sarajeva, definisanje „granice RS" na Neretvi i izbijanje na obalu mora u sektorima Neum – Zaton i Cavtat – Prevlaka, definisanje „granica RS" u slivu Une, proširenje „granica RS" u njenom sjeveroistočnom dijelu i čvršće povezivanje sa Srbijom.[2243]

[2243] **ICTY**, VK OSRS, *Direktiva za dalja dejstva Op.broj 6*, Str.pov.broj: 02/2-934, 11. 11. 1993.

U decembru je Glavni štab VRS-a, u svjetlu tada aktuelnog trenutka završnice pregovora na osnovama Owen-Stoltenbergovog plana, dao dopunu i konkretizaciju prethodne direktive, u kojima je potcrtao zadatke koje je trebalo ubrzano i prioritetno izvesti do kraja godine.[2244] O borbenim dejstvima planiranim ovim aktom bilo je riječi u prethodnoj glavi.

Nakon što su se već tokom aprila i početkom maja na ratištu počeli očitovati prvi efekti promjene koju je donio Vašingtonski sporazum, komandujući general VRS-a Ratko Mladić je nastalo stanje na ratištu i predviđanje daljeg razvoja operacija izložio 15. maja 1994. na koordinaciji u Generalštabu Vojske Jugoslavije u Beogradu. Sporazum o Federaciji Bosne i Hercegovine, po Mladićevom tumačenju, bio je mehanizam kojim su "muslimani" nastojali pasivizirati snage HVO-a na prostorima Bosne i Hercegovine i time se osloboditi jednog neprijatelja, u čemu su u to vrijeme uspijevali. Snage HVO-a su, u cilju preživljavanja prihvatale ovakav stav, i nisu, ni prema ARBiH, ni prema VRS-u, preduzimale ozbiljnije borbene akcije, očekujući razrješenje njihovog sukoba, da bi se onda „po svom običaju priklonili strani pobjednika". Ishod tog sukoba iščekivala je i regularna vojska Republike Hrvatske, grupišući snage na lijevoj obali Save, kako bi se u pogodnom momentu obračunala sa Srpskom Krajinom, i u sadejstvu s ARBiH i HVO presjekla posavski koridor s ciljem da „muslimani" izbiju u Brčko i na rijeku Savu, a Hrvati da vrate prostore u kojima su prije rata činili većinu stanovništva.[2245]

Na području Podrinja očekivala su se dalja nastojanja ARBiH da poveže i deblokira enklave Goražde, Žepu i Srebrenicu. U tom cilju očekivano je ofanzivno djelovanje Armije s prostora Tuzle i Kalesije ka Zvorniku, s prostora Kladnja preko Vlasenice i Šekovića ka Srebrenici, s prostora Olova preko Sokoca ili Han-Pijeska ka Žepi te sa šireg prostora Sarajeva ka Goraždu. Kao drugu mogućnost razvoja operacija u Podrinju, Mladić je predočio varijantu „uzdužnog" povezivanja en-

[2244] **ICTY**, GŠ VRS, *Borbeno naređenje za izviđenje narednih borbenih dejstava (Dopuna Direktive broj 6)*, Str.pov.broj: 02/2-1015, 12. 12. 1993.

[2245] **ICTY**, GŠ VRS, *Izlaganje Komandanta GŠ VRS na koordinaciji zadataka dana 19.05.1994. godine*, Str.pov.broj: 02/2-67, 17. 5. 1994.

klava: Goražde – Žepa – Srebrenica – Kalesija, odnosno Tuzla. Ovu mogućnost ocijenio je malo vjerovatnom, s obzirom na dužinu pravca, na male raspoložive snage u enklavama i na činjenicu da su se enklave nalazile u „zaštićenim zonama“, pri čemu ih je UNPROFOR ograničavao pri manevru snagama i sredstvima. S druge strane, snage VRS-a su u potpunosti odsjekle enklave od ostatka slobodne teritorije, a prisustvo Vojske Jugoslavije na desnoj obali Drine ograničavalo bi slabe snage ARBiH u ovakvom manevru jer bi im bili ugroženi bokovi.[2246]

Pasivizacijom HVO-a, Armija RBiH je dobila, po procjeni GŠVRS, 8-9 slobodnih brigada koje je mogla upotrijebiti prema Sarajevu ili Podrinju. Pokušaj deblokade Sarajeva očekivan je u svjetlu jačanja ARBiH kao izvjestan.[2247]

U pogledu Kupresa, koji je apostrofirao kao strateški važan prostor, Mladić je prepoznavao oživjele hrvatske ambicije da Kupres bude dio Herceg-Bosne. Iskazujući stalno podozrenje prema hrvatskom faktoru, Mladić je istakao da hrvatske snage toj ambiciji daju prednost u odnosu na obnovljeno savezništvo s ARBiH, i srpski vojni vrh informisao da je ARBiH već prešla u napad općim pravcem Bugojno – Kupreška vrata – Kupres, a da Hrvati nude „pomoć“ VRS-u za odbranu Kupresa, predlažući da VRS propusti hrvatske snage sa prostora Splita i Livna koje bi pomogle u odbrani Kupresa „od muslimana“. Mladić je ovo prepoznao samo kao očiglednu namjeru Hrvata da bez borbe uđu na prostor Kupresa. U pogledu Hercegovine ocijenjeno je da VRS kao cjelina nije u mogućnosti da pomogne Hercegovačkom korpusu u ovladavanju dolinom Neretve i izbijanju na more, što je odloženo za povoljnije prilike, ali je smatrano vojnički neophodnim i nije očekivano političko rješenje tih strateških pitanja. Za borbe na području

[2246] Ibid. Ovo je veoma važan stav kojim je Ratko Mladić sam demaskirao lažnu osnovu vlastitog pravdanja genocida nad Bošnjacima u Podrinju nekakvom njihovom vojnom prijetnjom. Na ovom mjestu, u maju 1994. sam srpski general govori o maloj vojnoj snazi jedinica ARBiH i o tome kako ih UNPROFOR efektivno „ograničava pri manevru snagama i sredstvima“.

[2247] Ibid. Deblokada Sarajeva i promjena odnosa snaga na ratištu, koja bi bila njena neminovna posljedica, Mladiću se nametala kao važna varijanta ako dođe do priznavanja faktičkog stanja na ratištu, što se po njegovom mišljenju tada moglo očekivati s obzirom na stavove američkog i ruskog faktora.

Cazinske krajine, konstatovano je da je VRS samo iskoristila momenat „međumuslimanskih sukoba“ i otpočela ofanzivne akcije s ciljem da izbije na desnu obalu Une, gdje je trebalo postaviti „konačnu granicu Republike Srpske prema muslimanima i hrvatima“, što je potvrdio kao zadatak za naredni period.[2248]

Snage VRS-a su 15. maja bile popunjene sa 199.266 pripadnika, što je činilo 75% popunjenosti vojske u odnosu na predviđenu ratnu formaciju. U odnosu na ukupno brojno stanje svojih protivnika, VRS je bila malobrojnija, ali je još uvijek imala prednost u tehničkim mogućnostima i u činjenici što se već duže vrijeme nalazila u odbrani na dostignutim linijama koje su bile utvrđene ili u fazi utvrđivanja. Novi su, u odnosu na dotadašnji tok rata, bili problemi popunjenosti svim vrstama municije.[2249]

Snage ARBiH su početkom februara 1994. godine, u vrijeme neposredno pred okončanje sukoba s hrvatskim snagama, od strane Štaba Vrhovne komande OSRBiH dobile *Direktivu za početni period ofanzivnih borbenih djelovanja*, kojom im je naređeno da čvrsto drže postojeće linije odbrane i da istovremeno pripremaju i izvode ofanzivna borbena dejstva taktičkog i operativnog značaja, s ciljem poboljšanja općeg položaja Armije, spajanja slobodnih teritorija, oslobađanja važnih komunikacija za vlastite snage i presijecanja komunikacija značajnih za neprijateljske snage. Istovremeno je trebalo stvarati povoljnije uslove za ofanzivna djelovanja širih razmjera.[2250]

Opće i borbeno djelovanje ARBiH tokom godine odvijalo se skladu s navedenim februarskim smjernicama, s tim da su se planovi i organizacija prilagođavali općem poboljšanju prilika u kojima su ostvarivani, što je bila posljedica Vašingtonskog sporazuma i normalizacije odnosa s Hrvatskom.

Mada je Združeni štab ARBiH i HVO-a počeo s radom još 15. maja, prvi koraci u uspostavi vojne saradnje nisu išli željenom dinamikom. Tokom ljeta nisu mogle biti ostvarene zajedničke vojne operacije.

[2248] Ibid.
[2249] Ibid.
[2250] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 58.

Međusobno povjerenje ARBiH i HVO-a uspostavljano je postepeno, s dosta problema, tako da do kraja rata nije u potpunosti ni uspostavljeno. I saradnju s VRS-om, posebno trgovinu gorivom i dugim traženim robama, uspostavljenu u vrijeme neprijateljstva s ARBiH, HVO je sporo zatvarao. Tek na sastanku održanom 17. augusta u Hrasnici, hrvatski čelnici su obećali zajedničku borbu ili podršku djelovanju ARBiH ka Kupresu, Donjem Vakufu, Tesliću i Doboju, kao i u djelovanjima za deblokadu Sarajeva.[2251]

Ovoj normalizaciji i dogovaranju oblika i nivoa vojne saradnje, kao realizaciji vojnog dijela Vašingtonskog sporazuma, stalni poticaj davali su njegovi tvorci - SAD.[2252] Naoružanje, oprema i municija za ARBiH, te sirovine i repromaterijal za njihovu proizvodnju, i dalje su nabavljani na crnom tržištu. Uz saglasnost Hrvatske i blagonaklono „zatvaranje očiju" SAD-a, mnogo lakše i u mnogo većim količinama bili su transportovani u Bosnu i Hercegovinu. Finansijsku pomoć i pomoć u naoružanju pružale su, kao i tokom prve dvije godine rata, prijateljske zemlje. Preduzete su i mjere na povećanju količine i kvaliteta domaće namjenske industrije. Armija nije mogla nabavljati tenkove, transportere i većinu artiljerijskih oruđa, i u tom pogledu ostala je disproporcija u korist srpskih snaga. Dio MTS-a, naročito artiljerijske projektile i neke vrste municije, ARBiH je tokom 1994. kupovala neposredno od HVO-a. Polovinom 1994. godine ARBiH je imala u svojim redovima 229.910 pripadnika.[2253]

[2251] Na čelu Združenog štaba nalazili su se generali Fikret Muslimović i Ante Roso, kojeg je na čelu HVO-a ponovo zamijenio Milivoj Petković. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 28. Na sastanku u Hrasnici učestvovali su predsjednik Izetbegović, premijer Silajdžić, Ejup Ganić i general Delić, s jedne i Krešimir Zubak, Jadranko Prlić i general Blaškić, s druge strane. Ibid., 31

[2252] Američki ministar odbrane William Perry boravio je polovinom jula u jednodnevnoj posjeti Sarajevu i razgovarao s članovima Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. Američka vojna delegacija predvođena generalom Galvinom boravila je u Bosni i Hercegovini od 19. do 21. jula, imala razgovore s Delićem i Petkovićem i obišla jedinice ARBiH i HVO na terenu. Ibid., 29.

[2253] Tokom 1994. godine, na crnom tržištu je nabavljeno i u magacine ARBiH preko Hrvatske dopremljeno preko 9.000 pušaka i puškomitraljeza, oko 2.000 protivoklopnih lansera RPG-7, 15 protivoklopnih lansera TF-8 „Crvena strijela",

Od početka juna, snage 3. korpusa iz sastava OG „Bosna“ i dijelovi pridodatih jedinica izvodili su borbena dejstva po planu „BRANA-94“. Krajnji cilj bio je ovladavanje Vozućom i komunikacijom Zavidovići – Ribnica, te spajanje sa snagama 2. korpusa ARBiH.[2254] Prethodno su, nakon gubitka Vijenca, važnog objekta za kontrolu spoja srpskih snaga na Ozrenu i u Vozućoj, do kojeg je došlo tokom maja, Karadžić i Mladić posjetili Vozuću, da ohrabre tamošnju srpsku vojsku i stanovništvo. Tom prilikom Karadžić je dao izjavu da se u Vozući „brani Moskva“.[2255]

U prvoj fazi napada snage ARBiH su probile linije odbrane VRS-a na pojedinim dijelovima bojišta. Razvila su se borbena dejstva čiji intenzitet nije smanjen nakon stupanja na snagu dogovorenog junskog primirja. Najznačajniji napredak snage ARBiH ostvarile su 16. juna u dolini Svinjašnice, kada su položaje laktaške brigade VRS-a probile na utvrđenim objektima Šuplja bukva, Grojta i Simin brijeg i izbile na Malovansku gredu, a gredu Podsjelovo stavile u poluokruženje. Na drugoj strani Krivaje zauzele su značajan objekat Stolić.[2256] Do kraja ove faze operacije, u kojoj su snage 3. korpusa ostvarivale napredovanje, srpske snage su potisnute za tri kilometra u dubinu, s ukupno 20 kvadratnih kilometara oslobođene teritorije, na kojoj su bila sela Božići, Lazendići, Tunjik, Polje, Tripunovići, Curići, Sjenokos, Podmalovan, Kolotinj, Svinjašnica.[2257]

---

tri protivoklopna lansera „Milan“, oko petnaest miliona metaka raznih vrsta, oko 18.000 komada bombi, oko 145.000 metaka za PAM, oko 10.000 mina za minobacače, 2.000 projektila za haubice 122 mm, 42.000 projektila za RPG-7, 320 raketa TF-8, i značajne količine drugih sredstava. U pogledu neposredne kupovine MTS-a od HVO-a, samo za potrebe 3. korpusa ARBiH tokom aprila 1994. nabavljeno je iz izvora HVO-a 350.000 metaka 7,65 i 7,9 mm, 24.000 metaka za PAM, 350 protivoklopnih projektila, 350 artiljerijskih projektila za sredstva podrške, 1.000 mina za MB 120 mm, 700 projektila za tenk T-55, 30 protivoklopnih raketa i nešto drugih sredstava. Za ova sredstva HVO-u je plaćeno 2.800.000 njemačkih maraka. Ibid., 50-55.

[2254] ***Treći korpus***, 257.

[2255] Nenad M. Cvjetković, ***Bitka za Vozuću (1992 - 1995)***, Društvo za njegovanje kulture i duhovnosti „Misionar“ Doboj, Doboj, 2012, 113.

[2256] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 16.06.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-151, 17. 6. 1994; **ICTY**, GŠ VRS, *Predsedniku republike*, Str. pov.broj: 02/3-167, 17. 6. 1994; Cvjetković, 2012, 119; Mujkić, 493.

[2257] ***Treći korpus***, 257-258.

Srpske snage s pristiglim pojačanjima su do 22. juna zaustavile napredovanje snaga ARBiH na gredi Podsjelovo. Zatim je, uvođenjem svježih jedinica iz sastava 1. KK i IBK, te najboljih jurišnih jedinica s Ozrena, pripremljen kontranapad.[2258] Od ranih jutarnjih sati 24. juna srpske snage su, uz snažnu artiljerijsku pripremu, izvele nekoliko kombinovanih tenkovsko-pješadijskih napada na pravcima: Zeleni kamen – s. Kozići, u rejonu Podsjelova pravcem s. Rječani – Ravne – k 607 – s. Garići, te u rejonu Sjenokosa.[2259] U četiri dana kontranapada, jedinice VRS-a ponovo su ovladale objektima Kletište, Ravne, Šujanac, Davulije i naseljem Garići.[2260] U napadu izvedenom 28. juna uspjele su potisnuti snage ARBiH s Kameničkog premeta ka Žednom vrhu, ali su snage ARBiH nakon konsolidacije uspjele zaustaviti napad i vratiti ih na polazne položaje. Nakon toga jedinice VRS-a su se pregrupisale i uz jaku artiljerijsku podršku i upotrebu tenkova, obnovile napad s težištem na kotu 715 na Podsjelovu, gdje su vođene teške borbe na bliskom odstojanju, uz velike obostrane gubitke.[2261] Na kraju su se snage ARBiH, uz male korekcije linije, uspjele održati na toj značajnoj koti Podsjelova.[2262]

Ni na području Cazinske krajine potpisano primirje nije uspjelo zaživjeti. U prethodnom poglavlju izložili smo da je početkom juna, prije zvaničnog saopćavanja plana Kontakt-grupe, Slobodan Milošević u svoje aktivne političke planove ukalkulisao priključivanje ove teritorije srpskoj državi. To je formalno namjeravao realizovati referendumom naroda na tom području, a da bi takav referendum mogao biti održan i njegovi rezultati mogli biti onakvi kakvi su trebali srpskom vođu, trebalo je obezbijediti vojnu pobjedu Fikreta Abdića u bratoubilačkom ratu u Krajini.

[2258] Cvjetković, 122.

[2259] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 24.06.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-158, 25. 6. 1994.

[2260] Cvjetković, 122.

[2261] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 28.06.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-162, 28. 6. 1994.

[2262] ***Treći korpus***, 258.

Srpski vojni vrh odmah je preduzeo mjere izvršenja odluke svog najvišeg političkog autoriteta. Polazeći od konstatacije da Abdićeve formacije nemaju snage da slome 5. korpus ARBiH, i pozivajući se na opći vojni sporazum VJ-a, VRS-a, SVK-a i Narodne odbrane APZB od 11. novembra 1993. godine, te na konkretan dogovor o saradnji postignut 24. juna u Vojniću između predstavnika ovih vojnih formacija, GŠVRS je 2. jula izdao borbeno naređenje da VRS počev od 10. jula pređe u ofanzivna dejstva ka rijeci Uni i, vezujući što jače snage 5. korpusa, izbije na desnu obalu rijeke i time omogući realizaciju planova oružanih snaga autonomije Fikreta Abdića za potpuno ovladavanje Cazinskom krajinom. Također, SVK se obavezao da bočnim udarima s Banije i Korduna nanosi gubitke i razvlači snage 5. korpusa ARBiH, te da blokira švercerske kanale kojima se 5. korpus snabdijevao naoružanjem i vojnom opremom, kao i da pruži sveukupnu vatrenu podršku autonomašima. Abdićeve snage preuzele su obavezu da do 10. jula izbiju na liniju r. Mutnica – s. Ćoralići, a zatim u sadejstvu sa VRS-om i SVK-om ovladaju Cazinom i Bužimom, spoje se sa snagama 2. KK na rijeci Uni i blokiraju Bihać.[2263]

Da bi mogao ispuniti obaveze preuzete pred svojim srpskim nalogodavcima, za šta nije imao snage direktno na bojnom polju, Abdić je morao stvoriti i osposobiti mrežu saradnika i pripremiti snage za unutrašnju pobunu protiv 5. korpusa i državnih organa Republike Bosne i Hercegovine na području Bihaća. Kalkulisali su s pretpostavkom da bi nakon ovladavanja Bihaćem, Cazin i Bosanska Krupa pali bez borbe. U tom cilju planirali su tajno organizovati cijelu brigadu autonomaške Narodne odbrane na području općine Bihać, koja bi se u datom trenutku aktivirala u graničnom pojasu prema Hrvatskoj, u rejonu Gata – Vrsta – Izačić – Kamenica – Klokot i, uz podršku zagraničnih srpskih snaga, stvorila osnovicu za uvođenje autonomaških pojačanja i napad na Bihać. Ove aktivnosti pratila je Komanda 5. korpusa kroz nekoliko operativnih akcija organa Službe vojne bezbjednosti, koje su imale cilj

[2263] **ICTY**, GŠ VRS, *Borbeno naređenje*, Str.pov.broj: 02/2-74, 2. 7. 1994. Zanimljivo je da su se borbena dejstva 2. KK prema Uni odvijala prema planu kodnog imena „GRMEČ-94“. Nekoliko mjeseci kasnije 5. korpus će preduzeti ofanzivu u suprotnom smjeru, koja će nositi isti kodni naziv.

da obezbijede pozicije u strukturama vojne i civilne vlasti Abdićeve APZB i pravovremeno otkriju njihove namjere. Tako je još tokom februara započela priprema akcije nazvane „Tigar – Sloboda-94“, jedne vješto medijski iscenirane pobune na području Bihaća, koja je poslužila svrsi pokazivanja prave prirode Abdićeve autonomije, razotkrivanja stvarnih i prikrivenih autonomaša na području Bihaća i pribavljanja materijalno-tehničkih sredstava. U periodu od 3. do 6. jula trajala je posljednja pripremna faza operacije u kojoj su uspostavljeni neposredni kontakti operativaca 5. korpusa na području Bihaća s vođama APZB-a i oficirima Ličkog korpusa SVK-a te dopremanje dijela naoružanja. Komanda srpskih snaga iz sastava Ličkog korpusa SVK-a, koja se kako smo prethodno pokazali još krajem juna obavezala da će na svaki način podržati Abdićevu pobjedu, podržavala je aktivnosti naoružavanja navodnih Abdićevih pristalica u Bihaću, i iz magacina u Ličkom Petrovom Selu, uz pomoć Poljskog bataljona UNPROFOR-a, ubacivala naoružanje i MTS za pripremanu pobunu. Nakon toga je od 7. do 9. jula izvršena simulacija oružane pobune u jedinicama i komandama 5. korpusa ARBiH i među civilnim stanovništvom u rejonima sela Klokot – Kamenica – Vrsta – Gata – Izačić. Pucnjevima, detonacijama i dimom lažnih paljevina, te medijskom slikom koja je sugerisala haos na ulicama Bihaća, uspjeli su obmanuti neprijatelje. Na slobodnu teritoriju je namamljena, a zatim dijelom likvidirana, a dijelom zarobljena grupa oficira bezbjednosti Narodne odbrane i Ličkog korpusa. Na ime lažne pobune dobavljene su i značajne količine MTS-a. Osim materijalnih dobitaka, snagama autonomije i njihovim srpskim pokroviteljima nanesen je težak moralni, politički i bezbjednosni udarac.[2264]

[2264] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 07.07.1994, Informacija*, Str.pov.broj: 03/161-171, 8. 7. 1994; ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 08.07.1994, Informacija*, Str.pov.broj: 03/161-172, 9. 7. 1994; Felić, 216-220. Kreator akcije „Tigar-Sloboda-94“ bio je komandant 5. korpusa Atif Dudaković, s najbližim saradnicima. Glavni operativac, igrajući ulogu prebjega na autonomašku stranu, bio je Hamdija Abdić Tigar. Varkom je dopremljeno i u skladišta 5. korpusa uskladišteno: 159 automatskih i 428 poluatomatskih pušaka, snajper, puškomitraljez, minobacač 60 mm, 28 RBR „Zolja“ , te veće količine municije i drugih sredstava.

Izvještavajući o okončanju ove operacije, Komanda 5. korpusa je najavila nastavak operacije „SLOBODA-94“, kojoj je cilj bio slamanje paravojnih formacija Fikreta Abdića.[2265] Upravo tada počeli su koordinirani napadi srpskih i autonomaških snaga prema prethodno navedenom borbenom naređenju. Nakon organizovanja odbrane i zaustavljanja ovih napada, 5. korpus je tek krajem jula stvorio uslove za prelazak u odlučni napad.

U napadu izvedenom 29. jula na pravcu Krivaja – Šabići, jedinice 5. korpusa probile su autonomaške linije na nekoliko mjesta i nastavile gonjenje njihovih snaga po dubini i njihovu glavninu dovele u okruženje u rejonu Pećigrada. Dostignuta je linija Krivaja – Šabići – Mujkići – Beširagić brdo – Šarići – Abdići – Đogići.[2266] Autonomaške snage pokušale su kontranapadom deblokirati svoje saborce u Pećigradu.[2267] Otpor opkoljenih autonomaša u Pećigradu prestao je 4. augusta kada su snage 5. korpusa oslobodile ovo mjesto. Pri tome je zarobljeno 970 boraca 4. brigade NO, koja je tokom borbi za Pećigrad imala i gubitke oko 150 poginulih i ranjenih boraca. Zarobljeno je i njihovo lično naoružanje, te druga materijalno-tehnička sredstva kojima je raspolagala ova brigada Abdićevih sljedbenika.[2268] U drugoj fazi, od 5. do 18. augusta, oslobođen je veliki prostor južno od Pećkih brda, širi rejon Todorovske Slapnice, Brkića Koplja, te Vejinac, D. Purići, Kudići, Nera (tt 488), dio Johovice, Šturlić i Tržac. Borbe su se odvijale dinamički po topografskim cjelinama, pri čemu snage 5. korpusa nisu dozvoljavale neprijatelju uspostavu bolje organizacije odbrane i vatrenog sistema.[2269] Treća faza operacije počela je 19. a završena 21. augusta oslobađanjem Velike Kladuše i izlaskom snaga 5. korpusa širokim frontom na državnu granicu prema Hrvatskoj. Ni nakon početka ove faze napada, snage

[2265] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 09.07.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-173, 10. 7. 1994.

[2266] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 29.07.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-193, 30. 7. 1994.

[2267] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 31.07.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-194, 1. 8. 1994.

[2268] Felić, 256; **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 04.08.1994. godie, Informacija*, Str.pov.broj: 03/161-198, 5. 8. 1994.

[2269] Felić, 260.

5. korpusa nisu protivniku dozvoljavale da sredi vlastite redove. Zbog upornog otpora autonomaških snaga u rejonu Vrnograča, one su zaobiđene i okružene, a snage 505. bužimske brigade nastavile su brzo napredovanje i, preko Podzvizda, u jutarnjima satima 21. augusta ušle u Veliku Kladušu i odsjekle izlaze prema Hrvatskoj. U toku dana i ostatak snaga 5. korpusa u napadu umaršira je u Veliku Kladušu. Glavnina snaga Fikreta Abdića već je bila napustila grad i prešla na teritoriju Hrvatske pod srpskom kontrolom.[2270] Bio je to kraj „prve autonomije", izdajničkog vojno-političkog projekta na čelu s Fikretom Abdićem. O njegovom obnavljanju bit će riječi u nastavku ovog rada.

Na samom kraju perioda važenja dogovorenog ljetnjeg primirja, početkom augusta, postepeno su oživljavali i drugi dijelovi ratišta. Snage 2. korpusa ARBiH iz sastava 108. brigade su 3. augusta na području Brčkog oslobodile selo Donja Brka. Sam oslobođeni prostor veličine pet kvadratnih kilometara nije predstavljao veliku površinu, ali je na uskom posavskom koridoru predstavljao značajan uspjeh. Zarobljen je jedan tenk i veće količine oružja i municije.[2271] Nakon poraza na Brki, srpske snage do kraja rata više nisu pokušavale s ofanzivnim akcijama u koridoru.[2272]

Jedinice 1. korpusa na vareškom bojištu u napadu izvedenom 2. augusta ovladale su objektima Vojnički grob – Srednja planina – Grad, Kraguljac, Kunosići – Ćeće – Okruglica i s. Karići.[2273] Kontranapad srpskih snaga, koje su koristile oklopno-mehanizovane jedinice, artiljeriju većeg dometa, oruđa svih kalibara, kao i hemijska sredstva, na ovom bojištu počeo je 15. augusta.[2274] Do 19. augusta probili su odbranu

---

[2270] Felić, 269-270; **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 21.08.1994, Informacija*, Str.pov.broj: 03/161-215, 22. 8. 1994.

[2271] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 03.08.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-197, 4. 8. 1994.

[2272] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 71.

[2273] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Op.broj: 05/4-218, 2. 8. 1994.

[2274] AARBiH, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/4-231, 15. 8. 1994; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/4-232, 16. 8. 1994; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/4-233, 17. 8. 1994.

1. korpusa na pravcu Zenik – Kicelj.[2275] U večernjim satima 20. augusta ovladali su objektima Vrhovi, Borovo brdo, s. Višnjica i s. Nasići.[2276] Do podne 21. augusta snage 1. korpusa uspostavile su novu liniju odbrane na potezu Lokva – Vijenac – Omanjice – Gornja Korita – Povoča – Jasen.[2277] Napadi VRS-a nastavljeni su sve do 27. augusta, kada su ih snage 1. korpusa, s pojačanjima upućenim iz Sarajeva i Visokog, zaustavile na pravcu Čemernice.[2278]

Nakon smanjenja intenziteta borbenih dejstava koje je potrajalo većim dijelom prve polovine septembra, srpske snage su 13. septembra na olovsko-vareškom bojištu obnovile napade u rejonima Vijenac i Krnjevac.[2279] U napadu izvedenom 17. septembra uspjele su probiti linije odbrane 1. korpusa na Jasenu i ovladati dijelom ovog objekta.[2280] U nastavku borbenih dejstva snage 1. korpusa povukle su se s preostalih položaja na Jasenu i Meškovcu. Situacija je postala veoma teška, nastavljeni su i napadi na Polom, ali su jedinice ARBiH uspjele stabilizovati odbranu.[2281]

Tokom ljeta vršene su pripreme i za ofanzivna dejstva jedinica 1. korpusa na bjelašničko-treskavičkom pravcu i pripremljeni njihovi planovi.[2282] S druge strane i odgovarajuće komande VRS-a spremale su se za takva dejstva koja bi bila usmjerena na spajanje snaga 1. korpusa sa snagama ARBiH iz Goražda, pa su kao odgovor na to pripremile

---

[2275] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/4-235, 19. 8. 1994.

[2276] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/4-237-3, 21. 8. 1994.

[2277] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/4-237, 21. 8. 1994.

[2278] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj,* Str.pov.broj: 05/4-243, 27. 8. 1994.

[2279] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/4-260, 13. 9. 1994.

[2280] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Borbeni izvještaj, Dopuna*, Str.pov.broj: 05/4-264-2, 17. 9. 1994.

[2281] Uspostavljena je nova linija odbrane od Poloma prema Povoči i Menicama i dalje na Zavor. **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 05/4-271, 24. 9. 1994; Komanda 1. korpusa, *Dopuna borbenog izvještaja*, Str.pov. broj: 05/4-271-2, 24. 9. 1994.

[2282] **AARBiH**, Komanda OG-1, *Zapovijest za napad*, Str.pov.broj: 3/727-2, 7. 9. 1994.

operaciju kodnog imena „KRIVAJA-94“, s ciljem odbacivanja snaga ARBiH s padina Bjelašnice i Visočice. Ovo je bio zadatak jedinica SRK, DK i HK, te 1. gardijske mtbr VRS. U cilju njenog izvođenja, osim dijelova navedenih jedinica već prisutnih u borbenom rasporedu na prostoru između planina Igmana, Bjelašnice, Treskavice i Visočice, izvršena je koncentracija dodatnih snaga: borbene grupe jačine 700-900 boraca iz Rudog, Čajniča, Foče i Miljevine; ljudstva i MTS-a 1. Gmtbr VRS koje je bilo angažovano u operaciji „BREZA-94“ na bihaćkom bojištu (snage jednog motorizovanog bataljona), te jaka borbena grupa od 500-600 boraca Hercegovačkog korpusa, do tada angažovana na Nišićkoj visoravni, koja je na Nišićima zamijenjena adekvatnim snagama Drinskog korpusa. Gardijska brigada je za izvođenje ove operacije pretpočinjena Hercegovačkom korpusu, a svi angažovani korpusi obavezani su da po potrebi angažuju iz vlastitog sastava potreban dodatni broj ljudi. Koncentracija snaga i dovođenje jedinica u borbenu gotovost izvršeni su do 30. septembra.[2283]

Dan nakon zakazanog dovršetka priprema srpskih snaga, jedinice 1. korpusa ARBiH krenule su u ofanzivu. Napad je započeo u ranim jutarnjim satima 1. oktobra na izabranim pravcima duž cijele linije dodira. Napadom s fronta i prodorom jedinica ubačenih u dubinu rasporeda neprijatelja, ARBiH je na padinama Bjelašnice i Treskavice ovladala objektima: Poljice, Šljemena, Mlakva, Obješenjak, Ogorjeli kuk, Čardak, Oblik, Veliko jezero, Krajčića klanac, Nikoline stijene, Malo vratlo, Mali treskač.[2284] Iza ove dostignute linije bili su oslobođeni i objekti Đevigrad, Đokin toranj (najviši vrh Treskavice) i Volija jama. Jedinice ubačene u dubinu neprijatelja, na sjevernu stranu Treskavice, nisu uspjele održati spojeve, pa su se do kraja dana snage VRS-a uklinile u raspored snaga 1. korpusa ARBiH u rejonu Velikog jezera i ponovo izašle na objekte Malo vratlo, Mali treskač i Đokin toranj. U toku noći 2/3. oktobra povučene su i snage ARBiH s objekata Krajčića klanac i Nikoline stijene prema Đevigradu.[2285]

[2283] **ICTY,** GŠ VRS, *Naređenje*, Str.pov.broj: 250-1/24, 25. 9. 1994.

[2284] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa - IKM Puzim, *Borbeni izvještaj*, Op.broj: 01/1-575, 1. 10. 1994.

[2285] Šadinlija, ***Prvi korpus***, 41; Isti, ***Za Sarajevo***, 157.

U toku ofanzive snaga 1. korpusa, čiji su napadnuti i zauzeti ciljevi bili van zone isključenja teškog naoružanja oko Sarajeva, snage UNPROFOR-a pod komandom britanskog generala Rosea, na osnovu obećanja koje je ovaj dao Ratku Mladiću, o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju, izvršile su snažan pritisak na Armiju RBiH da obustavi svoje aktivnosti. Postavljen je i ultimatum s prijetnjom bombardovanjem položaja Armije. Nije došlo do očekivanog šireg napada, ali su snage UNPROFOR-a 7. oktobra jakom vatrom iz artiljerijskog i pješadijskog naoružanja djelovale po vojnom objektu na vrhu Bjelašnice u koji se bila smjestila jedna manja jedinica 1. korpusa ARBiH, koja se nakon toga povukla iz spomenutog objekta.[2286]

Pogoršanje vremenskih prilika na ovim visokim planinama i potreba za odmaranjem i pregrupisavanjem snaga uslovile su privremeni zastoj u borbenim dejstvima na treskavičko-bjelašničkom bojištu. Za to vrijeme snage VRS-a nastojale su držati intenzitet svojih aktivnosti na olovsko-vareškom pravcu, što je bilo posebno izraženo u širem rejonu Čemerske planine. Jaki artiljerijski i pješadijski napadi počeli su 9. oktobra. U toku 10. oktobra na ovu liniju i po dubini rasporeda snaga ARBiH, ispaljeno je preko 2.000 artiljerijskih projektila. U popodnevnim satima 11. oktobra probijene su linije odbrane ARBiH na Moševačkom brdu i snage VRS-a ovladale su ovim objektom.[2287] Snage 1. korpusa su u naredna četiri dana konsolidovane i 15. oktobra izvršile napadna borbena dejstva, kojima su do popodnevnih sati ponovo zauzele liniju Moševačko brdo – Milovac i počele s uvezivanjem i inžinjerijskim uređenjem prednjeg kraja odbrane.[2288]

Napad snaga 1. korpusa na bjelašničko-treskavičkom pravcu obnovljen je 29. oktobra u ranim jutarnjim satima. Prethodnog dana ubačene su znatne snage u dubinu neprijateljskog rasporeda. Posebno

[2286] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Op.broj: 05/4-284, 7. 10. 1994.

[2287] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Op.broj: 05/4-286, 9. 10. 1994; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Op.broj: 05/4-288, 11. 10. 1994; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, *Dopuna*, Op. broj: 05/4-288-3, 11. 10. 1994.

[2288] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Op.broj: 05/4-292, 15. 10. 1994.

smion poduhvat bilo je ubacivanje bataljona u rejon sela Gaj, u okolini Trnova, gdje se nalazila neprijateljska komanda i koncentracija sredstava artiljerijske podrške i oklopnih snaga. Ostale jedinice su na svojim pravcima izvele napad s fronta. Ovim kombinovanim dejstvima potpuno su razbijene snage VRS-a i ostvarena jedna od najvećih pobjeda 1. korpusa ARBiH. Oslobođena je velika teritorija i objekti Ljuljava stijena, Glavica, s. Rakitnica, Selimina glava, Lisičja glava, Kapić, Predavice, Borikovci, Musino brdo, Hojta, Zagon, Kamenito brdo, Pandurica, Crvena kosa, Šiljak, Kočarin, Glavice, jugozapadne padine Proskoka, Kuk, Osoj, Javor, Debelo brdo i Kukovi. Snagama VRS-a naneseni su veliki gubici i osvojen bogat ratni plijen.[2289]

Snage VRS-a su pregrupisane i pojačane, a zatim su uzastopnim napadima izvedenim 1. i 2. novembra uspjele odbaciti dijelove jedinica 1. korpusa sa linije Javor – Kukovi – Kilavac. Ovaj napad zaustavljen je na liniji Proskok – Dejčići – Gradac – Porič – Gaj – Javor – Kukovi – Krivodoli, a jedinice 1. korpusa ARBiH uspjele su održati svoje položaje i dodatno učvrstiti fizičke spojeve jedinica u rejonu Male i Velike Orlice.[2290]

Na olovsko-vareškom bojištu snage 1. korpusa u ofanzivi izvedenoj 5. i 6. novembra oslobodile su 35 sela i zaselaka i veći broj zemljišnih objekata od taktičkog i operativnog značaja. Oslobođena je Nišićka

[2289] Zarobljeno je: 7 tenkova T-55, 1 samohotka 122 mm, 5 oklopnih transportera, 2 topa 76 mm B1, 1 top 76 mm ZIS, 1 top BOFORS 40 mm, 2 PAT 20 mm, 1 MB 120 mm, 3 MB 82 mm, 6 MB 60 mm, 5 PAM 12,7 mm, 6 protivavionskih raketa S-2M, 7 kamiona, 1 cisterna, 1 autobus, veći broj manjih motornih vozila, pješadijskog naoružanja i municije. **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Sedmična analiza*, Op.broj: 05/4-307-1, 30. 10. 1994; Komanda 1. korpusa - IKM Puzim, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/1-630, 31. 10. 1994; Predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović je 3. novembra na Bjelašnici izvršio i smotru 1. oklopnog bataljona, jedinice koja je još od juna bila u fazi formiranja kao samostalna jedinica, ali je tek sa zarobljavanjem prethodno spomenutih oklopnih sredstava bilo moguće njeno zaživljavanje. **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj, dopuna*, Op.broj: 05/4-311-2, 3. 11. 1994.

[2290] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj, dopuna*, Op.broj: 05/4-308-2, 1. 11. 1994; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj, dopuna*, Op.broj: 05/4-309-2, 2. 11. 1994; Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj, dopuna*, Op.broj: 05/4-311-2, 3. 11. 1994.

visoravan i sva teritorija koju su bile zauzele snage VRS-a prethodno opisanom ljetnom ofanzivom na ovom pravcu. Oslobođena su sela: Šabovine, Zubeta, Ravne, Šehovići, Toljenak, Hadžići, Korita, Višnjica, Ilići, Nasići i druga, na ukupno oko 60 kvadratnih kilometara teritorije.[2291]

Od 20. novembra snage VRS-a obnovile su ofanzivna dejstva na visovima Bjelašnice i Treskavice. Pravci napada pomjereni su sa središnjeg dijela fronta na bokove, gdje su imali uspjeha na spoju snaga 1. i 4. korpusa. Dio jedinica 1. korpusa pregrupisan je na zatvaranje ovog pravca.[2292] Narednog dana snage VRS-a pokušale su i proboj na lijevom, bjelašničkom kraju borbenog rasporeda snaga ARBiH, na kojem su ostvarili neznatne pomake,[2293] a napade su obnavljale nekoliko puta do kraja novembra.

Posljednji napad na bjelašničko-treskavičkom bojištu, prije primirja koje je na kraju godine posredovao bivši američki predsjednik Jimmy Carter, snage 1. korpusa izvele su 13. decembra na Bjelašnici, pravcem na kojem je to uprkos pogoršanih vremenskih prilika još uvijek bilo moguće učiniti. Glavne snage napale su pravcem Gojčinova ravan – Klokočevica – Brezova glava, a pomoćne pravcem Pandurica – Proskok. Aktivna dejstva, ali bez pokretanja snaga, izvođena su i s ostalih linija, s ciljem vezivanja snaga neprijatelja. Brzim i iznenadnim pješadijskim napadom, bez prethodne artiljerijske pripreme, izvršeno je prosijecanje dubine neprijateljskog borbenog rasporeda, okruživanje i uništavanje razdvojenih neprijateljskih snaga, a na pojedinim pravcima i njihovo gonjenje. U borbama koje su trajale do 18 sati 14. decembra, oslobođeni su objekti: Gojčinova ravan, Klokočevica, Brezova glava, Vis, Čakle, Darkovac, Jarčev kamen, Glavica, Proskok, tt 1277, Prečko

[2291] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Op.broj: 05/4-315, 7. 11. 1994.

[2292] **AARBiH**, Komanda OG-1, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 03/727-171, 21. 11. 1994.

[2293] **AARBiH**, Komanda OG-1, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 03/727-173, 22. 11. 1994; Komanda OG-1, *Vanredni izvještaj*, Str.pov.broj: 03/727-174, 22. 11. 1994.

brdo, Cilj, kao i sela: Dejčići, Šabanci, Močevići i Dubrave.[2294] Ovim dejstvima je značajno popravljen operativno-taktički položaj 1. korpusa na padinama Bjelašnice prema Trnovu, koje su sebi stvorile širi prostor za djelovanje odmicanjem linija od demilitarizovane zone pod kontrolom UNPROFOR-a i ostvarivanjem fizičkog spoja snaga na Treskavici i Bjelašnici.

Srpske snage s teritorije Hrvatske su 1. septembra preko Bosanske Bojne izvršile napad na položaje 5. korpusa ARBiH, koje su se povukle na razervne položaje. Narednog dana izvršen je kontranapad u kojem su vraćeni izgubljeni položaji, a srpske snage odbačene najprije na polazne položaje, a zatim i dalje. Uspostavljena je nova linija odbrane s. Gradina – s. Ahovo – s. Urge – s. Glinica.[2295] Snage 5. korpusa izvršile su protivnapad i na grmuško-srbljanskom platou. U borbenim dejstvima izvedenim 6. i 7. septembra probile su srpsku liniju na Alibegovića kosi i pomjerile linije prema Kasarni Grabež. Oslobodile su kotu Hasin vrh, a narednog dana potpuno ovladale Alibegovića kosom.[2296]

Slobodan Milošević nije odustajao od projekta Abdićeve autonomije i od nastojanja da „baba“ vrati u Kladušu. Zbog toga je, ali i zbog situacije na bojištu i promjene odnosa snaga na štetu srpske vojske, donesena odluka da se izvrši novi napad na 5. korpus ARBiH kako bi se, njegovim uništenjem, oslobodile snage SVK-a i VRS-a koje su bile vezane za ovo bojište, a koje bi po zauzimanju Bihaća mogle biti angažovane prema hrvatskim snagama u Livanjskom polju, čime bi se osujetio plan Hrvatske vojske o zauzimanju RSK.[2297] Taj napad srpskih

---

[2294] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa - PKM Sinanovići, *Izvještaj o ofanzivnim b/d u z/o OG-1*, Str.pov.broj: 01/1-709, 15. 12. 1994. Snagama VRS-a naneseni su veliki gubici u živoj sili i MTS-u. Na oslobođenoj teritoriji ostala su tijela 41 poginulog vojnika VRS-a. Zaplijenjeno je više minobacača, PAM-ova, više desetina cijevi pješadijskog naoružanja, veće količine municije raznih kalibara, jedan broj tovarnih grla i razna vojna oprema. Gubici snaga ARBiH i MUP-a RBiH bili su 7 poginulih, 8 teže i 16 lakše ranjenih boraca.

[2295] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 02.09.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-227, 3. 9. 1994.

[2296] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 06.09.1994, Informacija*, Str.pov.broj: 03/161-231, 7. 9. 1994; ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 07.09.1994, Informacija*, Str.pov.broj: 03/161-232, 8. 9. 1994.

[2297] Borojević i Ivić, 283.

snaga, koji je započeo istovremeno s prethodno opisanim udarima 5. korpusa prema Bosanskoj Bojni i na grmuško-srbljanskom platou, izveden je u okviru operacije „BREZA-94“, koja je imala za cilj da se ovlada Bužimom i slobodnom teritorijom općine Bosanska Krupa, a da se u drugoj fazi, zajedno s izdajničkim snagama Fikreta Abdića, osvoji Cazin i Bihać i nanese konačan poraz 5. korpusu ARBiH.[2298] Srpske snage određene za operaciju bile su raspoređene na dva pravca. Na prvom pravcu nastupale su jedinice 2. KK VRS: 17. ključka, 3. petrovačka i 1. drvarska brigada, ojačane dijelovima 15. bihaćke brigade i manjim jedinicama 1. KK. Zadatak koji su dobile bio je zauzimanje najvažnijih kota na Grabeškoj visoravni. Na drugom pravcu napadale su snage 1. KK podijeljene u dvije taktičke grupe. TG-1 činili su po jedan bataljon iz sastava 43. mtbr, 6. sanske i 5. kozarske brigade, sa zadatkom ovladavanja Otokom i probojem prema Bosanskoj Krupi radi spajanja sa snagama na Grabežu. TG-2 činili su Garda „Panteri“ iz sastava IBK, te 1. bVP i 1. IDO iz sastava 1. KK, sa zadatkom da, po ovladavanju Otokom, zauzmu Bužim i ovladaju Cazinom, čime bi 5. korpus bio presječen na dva dijela. Bočnu i vatrenu podršku ovoj taktičkoj grupi davale su 1. novogradska brigada VRS i 33. dvorska brigada SVK.[2299]

Borbenim dejstvima u početnoj, najintenzivnijoj fazi operacije komandovao je general Ratko Mladić. U zoni operacija boravili su, osim članova komande matičnog 2. KK, i Mladićevi pomoćnici iz GŠVRS, zatim komandant 1. KK general Talić sa članovima svoje komande, kao i komandanti jedinica u napadu. Na referisanju generalu Mladiću komandanta i organa Komande 1. KK i organa GŠVRS angažovanih u operaciji, pred početak napada 3. septembra navečer u Bosanskom Novom, načelnik operativnog organa Štaba 1. KK referisao je da je odnos angažovanog ljudstva u operaciji 1,6 : l u korist VRS, a da su u materijalno-tehničkim sredstvima izrazito superiorni.[2300]

[2298] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 73.

[2299] Borojević i Ivić, 283-285.

[2300] **ICTY**, *Bilježnica Ratka Mladića za period 31.03.1994.-03.09.1994*, 312-317. General Talić, komandant 1. KK, izjavio je: „Mi smo ponosni što ste nam dali težišni zadatak prema Cazinskoj krajini. Ovo je za nas šifra PONOS, i od rezultata operacije zavisi hoćemo li imati PONOSA ili ne.“ Za samu operaciju „BREZA-94“ general Mladić je okupljenim starješinama rekao da je ona „operacija svih vekova - od dolaska Turaka i šansa da se odužimo Turcima za sva zla i krv iz prethodnog perioda“. Ibid., 318.

Snage 2. KK na grabeškom pravcu nakon više uzastopnih napada nisu uspjele savladati odbranu ARBiH. Napad TG-1 imao je početne uspjehe i nakon višednevnih borbi potisnuli su snage 5. korpusa ARBiH preko rijeke Bastre, čime su došli na jedan kilometar od Otoke. S osloncem na brda Vučkovac i Plavno, snage 5. korpusa uspjele su organizovati odbranu i zaustaviti dalje napredovanje VRS-a. Nakon prodora TG-1 preko rijeke Bastre, i TG-2 je počela napad s ciljem zauzimanja Bužima. U prva dva napada ove snage su uspjele prodrijeti dva kilometra u dubinu.[2301] Komanda 505. brigade je noću 11/12. septembra izvukla s linija dodira dijelove svojih najboljih jedinica i s dijelom slobodnih snaga, ukupne jačine jednog bataljona, ubacila ih u bok neprijateljskim snagama u rejonu Ćulumka, a zatim u ranim jutarnjim satima izvršila iznenadni udar na neprijateljske snage koncentrisane za nastavak napada, razbila ih i nanijela im velike gubitke u živoj sili i MTS-u.[2302] Nakon toga, snage ARBiH odbacile su snage VRS-a iz šireg rejona Bužima. Iako su borbe obnavljane i vođene do polovine oktobra, daljih značajnih pomaka na bojištu nije bilo.

Tokom septembra i snage 4. korpusa ARBiH preduzele su ofanzivna dejstva u rejonu Konjica. Planirana je operacija „JEZERO-94“, čiji je cilj bio oslobađanje planinskog vijenca koji su držale srpske snage iznad grada Konjica (objekti Ljubina, Ćelavica, Jaje) i oslobađanje kanjona rijeke Bijele, uključujući i prostor šireg rejona Borašnice, čime bi se stvorili uslovi za nesmetan život u gradu Konjicu i uslovi za uspješno napredovanje u pravcu Nevesinja.[2303] U borbenim dejstvima izvođenim od 11. do 27. septembra snage 4. korpusa oslobodile su oko 100 kvadratnih kilometara teritorije, uključujući važan objekat Ljubinu, dolinu rijeke Bijele i sva sela na tom prostoru. Određenu podršku snagama 4. korpusa dala je konjička jedinica HVO, kroz čiju su zonu prošli pripadnici ARBiH i iznenadili srpske snage.[2304]

Snage 7. korpusa odmah nakon Vašingtonskog sporazuma počele su s aktivnim dejstvima s područja Bugojna prema Kupresu, što su i srpske

[2301] Borojević i Ivić, 285.
[2302] Felić, 296.
[2303] Dreković, 480.
[2304] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 72.

i hrvatske komande, kako smo pokazali, shvatale ozbiljno i razmatrale kao pitanje od mogućeg strateškog značaja. Komanda 7. korpusa je za jesen 1994. planirala nastavak borbenih dejstava na cjelokupnom vrbasko-kupreškom pravcu. Prema zapovijesti komandanta 7. korpusa za operaciju „JESEN-94“, glavni pravac napada bio je komarski pravac, dok je kao pomoćni određen kupreški pravac: Đolina kosa (tt 1036) – Risovac (tt 1116) – Jarčište (tt 1451) i Mala Šuljaga (tt 1253) – Mala luka (tt 960) – Osmanagina kosa (k 1331). Nakon početka operacije i velikog početnog uspjeha bugojanske 707. brigade na kupreškom pravcu, Komanda 7. korpusa promijenila je težište operacije i odredila ovaj pravac za napad svojih pregrupisanih glavnih snaga.[2305]

Operacija je počela 19. oktobra.[2306] Do 21. oktobra snage ARBiH ovladale su objektom Mala Šuljaga, a 22. oktobra Koprivnicom. Srpske snage su 22. oktobra navečer postavile zadnju liniju odbrane Kupresa: Semešnica – Križ – Demirovac – Mala vrata – Velika kupreška vrata – Stožer – Vrana. Napad ARBiH na Kupreška vrata nastavljen je 23. oktobra, i srpske snage su se, uz velike gubitke, do kraja dana jedva uspjele održati na svojim linijama. U toku noći povukle su značajne snage s linija odbrane prema HVO-u i prebacili ih na pravac prema Bugojnu, odakle su napadale snage ARBiH.[2307]

U borbama vođenim 27. oktobra oslobođen je Demirovac, dominantan objekat nad Kupreškim poljem i Komanda 7. korpusa je počela s uvođenjem svježih snaga u borbu, koje je izvršeno do 31. oktobra. Do tog dana snage HVO-a nisu iskazale interes za uključivanje u borbu, niti za bilo kakvu podršku jedinicama ARBiH. Procijenivši da će jedinice 7. korpusa osloboditi Kupres, čime bi poremetile hrvatske planove prodora prema Jajcu i zapadnoj Bosni i ostavile njihove

[2305] Kliko i Ćuskić, 205.

[2306] Sedmi korpus ARBiH angažovao je oko 5.500 boraca, a glavne snage činile su brigade iz Bugojna i Donjeg Vakufa. Tokom operacije u napad su uvođeni sastavi iz drugih brigada i korpusa, kao i pridodati dijelovi Gardijske brigade GŠARBiH. Odbranu su izvodile snage jačine oko 3.000 boraca iz sastava 2. KK VRS, ojačane dijelovima gardijske brigade „Panteri“ iz Bijeljine, podržani većim brojem artiljerijskih oruđa kalibra 105 i 122 mm, i oklopnim snagama jačine do čete tenkova T-55. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 33.

[2307] Ćirko, 29-30.

snage izolovane u zapadnoj Hercegovini, i snage HVO-a prešle su u napad.[2308] Tako su od 1. novembra počeli istovremeni paralelni napadi ARBiH i hrvatskih snaga prema Kupresu. Snage ARBiH napadale su na Kupreška vrata, Stožer i Vranu, a HV i HVO pravcem Prozor – Zvirnjača, Tomislav-Grad – Mušić i Šujica – Malovan. ARBiH je 2. novembra probila srpsku liniju na pravcu Demirovac – Kupreška vrata i bila u gotovosti za dalji napad na centar grada i ka Suhovi, u cilju presijecanja komunikacije Kupres – Novo Selo. HVO je zauzeo Gornje i Donje Ravno, Gornji i Donji Mušić, Bućovaču, Gornji i Donji Malovan i izbio u rejon Brda u gotovosti za dalja dejstva ka centru grada i ka Stražbenici.[2309]

Kada su hrvatske snage shvatile da ne mogu stići prije Armije u Kupres, tražili su političko posredovanje u oslobađanju grada i sadejstvu s ARBiH. Krešimir Zubak je od predsjednika Izetbegovića tražio posredovanje da ne bi došlo do međusobnog sukoba. Nakon ovog posredovanja, postignut je dogovor komandanata na terenu.[2310] Snage ARBiH su do 2. novembra na kupreškom pravcu izbile na liniju: Lupoglava – Kukavičje jezero – Crni vrh (tt 1552) – Javorac, a dijelom snaga ušle su u Kupreško polje gdje su postavile zasjedu jednoj motorizovanoj koloni VRS-a nanijevši joj gubitke i zarobivši nešto MTS-a. Do narednog dana ovladale su svim dominantnim objektima s kojih je bilo moguće štititi prilaz Kupreškom polju. U skladu s postignutim dogovorima komandanata, snage 7. korpusa su se 3. novembra povukle sa Crnog vrha i Kupreškog polja, otvorivši put snagama HV-a i HVO-a za napredovanje prema Kupresu, koje su istog dana ušle u grad.[2311]

Osim oslobađanja samog Kupresa, koji je imao važan strateški i komunikacijski značaj, operacija je bila značajna i zbog toga što je njome prekinuta duga apstinencija HVO-a u borbi protiv srpskih snaga

[2308] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 33.
[2309] Ćirko, 30-31.
[2310] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 34.
[2311] Kliko i Ćuskić, 211; Komandant 2. KK je već u noći 2/3. novembra donio odluku da se njegove snage povuku iz poluokruženja u Kupresu. Ćirko, 30-31.

i pokazana spremnost ARBiH da izvodi složena i dugotrajna borbena dejstva i da zadrži kontrolu nad oslobođenom teritorijom.[2312]

Tokom oktobra i novembra aktivna borbena dejstva izvođena su i u zoni odgovornosti 2. korpusa ARBiH. Snage ARBiH na području Gradačca su 17. oktobra na sjeveroistočnom dijelu gradačačkog bojišta oslobodile rejon Sibovca, nekoliko značajnih zemljišnih objekata i jako uporište VRS-a na Liporašću. Zarobljen je jedan tenk i drugi MTS.[2313] Nakon toga počeo je kontranapad srpskih snaga s ciljem vraćanja izgubljenih položaja, u čemu nisu imali uspjeha. Snage ARBiH su odbivši ove napade uspjele dodatno popraviti vlastite položaje u rejonu Rašljeva.[2314] Do kraja mjeseca je ARBiH na gradačačkom bojištu uspjela zadržati oslobođenu teritoriju od oko 60 kvadratnih kilometara.[2315]

U borbenim dejstvima započetim 8. novembra snage 2. korpusa ARBiH na Majevici su najprije ovladale položajima VRS-a na Velikoj Jelici, čime su odsjekle njene snage na Lisači. U nastavku borbi 2. korpus ARBiH ovladao je objektima Spasovine, Kikovi i Adžina kosa, ali su u protivnapadu srpskih snaga ovi objekti ponovo izgubljeni. Za deblokadu snaga na Lisači angažovane su sve slobodne snage IBK, ali u tome nisu uspjele.[2316] Lisača je kao objekat dominirala prilazom planinskom masivu Majevice. Branjena je od srpskih snaga kružnom odbranom s dovoljnim količinama naoružanja i municije. Borbe za Lisaču trajale su do 25. novembra, kada se srpska odbrana predala. Zarobljen je 61 srpski vojnik, dok ih je 7 poginulo u borbenim dejstvima.[2317] Oslobađanjem Lisače, snage 2. korpusa skratile su liniju odbrane na ovom dijelu za četiri kilometra i približile se releju Stolica na samo jedan kilometar.[2318]

[2312] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 34.

[2313] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 17.10.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-272, 18. 10. 1994.

[2314] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 19.10.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-274, 20. 10. 1994.

[2315] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 71.

[2316] Borojević i Ivić, 126.

[2317] Zarobljena su 4 MB 60 mm, 2 MB 82 mm, 75 automatskih pušaka i veća količina municije. Sead Omerbegović i drugi, ***Vrijeme odluka i otpora: Kalesija 1992. - 1995.***, DOO „OFF-SET“, Tuzla, 2003, 157-158.

[2318] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 71.

Nakon Zmajevca, oslobođenog tokom majskih borbi, snage iz sastava 3. korpusa su 10. oktobra oslobodile brdo Husar, drugi dominantan objekat iznad Teslića. Njegovim zauzimanjem stvorene su dobre taktičke pretpostavke za dalje napredovanje prema Banji Vrućici i Tesliću.[2319] Jugoistočno od Teslića, na teslićko-šerićkom bojištu, snage ARBiH su 3. oktobra prešle u napad na više pravaca i ovladale objektima Kajin sopot – Previja, Brdo (tt 1138), Penjala i Kikić (tt 1193). Ovladavanje ovim dominantnim objektima stvorilo je uslove za nastavak ofanzivnih dejstava i dalje napredovanje. Nastavak je uslijedio 7. novembra kada su snage ARBiH probile linije VRS-a. Do 13. novembra zauzeta je dominantna kota Jasenovac, objekti Zelenika – Kosovnjak – Trešnjeva kosa i sela: Đurići, Đukići, Grabova Ravan, Jelići, Panići, Kušići, Roševići i druga, čime je oslobođeno oko 80 kvadratnih kilometara teritorije.[2320]

Snage 3. korpusa na zavidovićko-vozućkom bojištu su 9. novembra započele boj po planu „MANEVAR-94“, s ciljem da prije zime još jednom pokušaju ovladati Vozućom. Napad je izvršen na širokom frontu s težištem na objekte Podsjelovo (k 702) – k 726 – k 706, k 685 – Gaj (tt 599) – Jezero – k 551 – Malovan i Paljenik (tt 681). Najznačajniji uspjesi postignuti su ovladavanjem Malovan-gredom, Davulijama, Prolomom i Paljenikom. Ovim je dodatno sužen vozućki džep i pod kontrolu, koju su snage ARBiH ostvarivale vatrom, stavljena putna komunikacija prema Vozući u rejonu prevoja Prokop i sela Kesten.[2321]

Nakon uspjeha u septembarskim borbama na području Konjica, Komanda 4. korpusa isplanirala je borbena dejstva s ciljem oslobađanja Veleža i Podveležja i stvaranja uslova za dalje napredovanje prema Nevesinju. Operacija je imala isto kodno ime kao operacija 7. korpusa na Kupresu - „JESEN-94“. Zamisao komandanta 4. korpusa bila je da, jednovremenim i iznenadnim djelovanjem snaga s fronta i jačih ubačenih snaga iz pozadine neprijatelja angažuje glavne snage na pravcu Blagaj – Kokorina – Nevesinje, a pomoćne snage na pravcima: s. Vranjevići – Kamena – Klepetuša, s. Vrapčići – Podveležje – Kokorina i s. Bijelo

[2319] ***Treći korpus***, 261.
[2320] ***Treći korpus***, 256; R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 71.
[2321] ***Treći korpus***, 258.

Polje – Pločno, s ciljem razbijanja neprijatelja u rejonu Podveležja, Čobanovog i Jurjevog polja, Pločnog i Rujišta.[2322]

Rejon Veleža i Podveležja i linije prema VRS-u dugo su bile borbeno umrtvljene i na ovom prostoru je bilo pojava, kako neformalne saradnje i kupovanja neophodnog ratnog materijala tokom sukoba ARBiH i HVO-a, tako i klasičnog šverca raznim robama. Ozbiljan problem za planiranje i realizaciju operacije predstavljala je i činjenica demilitarizacije Mostara, izvršene na osnovu Vašingtonskog sporazuma.[2323]

Ipak su pripreme obavljene, uglavnom u zadatim rokovima, i u toku noći 10/11. novembra veći dio planiranih snaga ubačen je u pozadinu neprijatelja na naređenim pravcima i rejonima. Znatan dio zadataka ubačenih jedinica relativno je uspješno izvršen, ali zbog neizvršenja zadataka dijela snaga koje su napadale s fronta, ubačene snage brzo su se našle u faktičkom okruženju i izložene koncentrisanim napadima srpskih snaga.[2324] Glavne borbe završene su u prva dva dana operacije, a sve aktivnosti, okončane do 20. novembra, imale su za rezultat jedan od najvećih poraza ARBiH u Hercegovini, s teškim gubicima njenih jedinica. Poginula su 84 pripadnika 4. korpusa, 94 je ranjeno, 10 su zarobile snage VRS-a, a dvojicu snage HVO-a.[2325]

Nakon slamanja srpske ofanzive „BREZA-94“, snage 5. korpusa ispoljile su inicijativu na Grabeškom platou, gdje su polovinom oktobra razbile dijelove 2. KK na pojedinim objektima. Prilikom izvođenja ovih dejstava Komanda 5. korpusa je izvela zaključak da je 2. KK izvukao s grabeškog bojišta svoje pješadijske jedinice i zamijenio ih kombinovanim sastavima rodovskih jedinica, mahom starijih godišta, i procijenila da je vrijeme za pokretanje kontraofanzive. Napadnom operacijom izvedenom pod kodnim imenom „GRMEČ-94“ trebalo je ovladati povoljnim taktičkim objektima s desne strane rijeke Une, presjeći komunikaciju Tihotina – Grabež, ovladati Kasarnom Grabež, stvoriti uslove za daljnja borbena dejstva i ovladati teritorijom Drenovo Tijesno – Volarica.[2326]

[2322] Dreković, 491.
[2323] Šejtanić, 204-205.
[2324] Dreković, 493-494.
[2325] Šefko Hodžić, ***Operacija Jesen 94***, „DES“, Sarajevo, 2007, 220.
[2326] Felić, 313.

Opći napad snaga 5. korpusa na frontu Lohovska brda – Pritočki i Zaloški Grabež – Grmuša počeo je 24. oktobra ujutro.[2327] Već narednog dana snage ARBiH oslobodile su Kasarnu Grabež, najjače uporište srpskih snaga u okolini Bihaća, i pomjerile neprijatelja sa svih njegovih položaja, natjeravši ga u paničan bijeg, i izbile na liniju s. Lohovo – M. Ljutoč – Dubovska – Javornjača – Trovrh – Mali Radić. Oslobođena su brojna sela i zemljišni objekti na oko 150 kvadratnih kilometara teritorije i zarobljen veliki ratni plijen.[2328]

Nakon što su njegove jedinice u potpunosti izvršile zadatak postavljen prvobitnom zapovješću „GRMEČ-94“, komandant 5. korpusa je 26. oktobra izdao novu zapovijest za napad, kojom je odlučio združenim snagama korpusa, grupišući glavne snage na pravcima s. Dubovsko – s. Orašac – Kulen-Vakuf i s. Dubovsko – s. Lipa – s. Vrtoče – s. Veliki Radić – s. Vranjska – Bosanska Krupa, i pomoćnim snagama na pravcu Bosanska Otoka – Bušević – s. Arapuša, zauzeti važne zemljišne objekte i osloboditi grad Bosansku Krupu, zatim se učvrstiti na dostignutoj liniji i stvoriti uslove za nastavak ofanzivnih dejstava.[2329] Nastavljajući napad 26. oktobra, snage 5. korpusa su na pojedinim mjestima prešle u gonjenje neprijatelja koji se povlačio.[2330]

Iako ovim napadom nisu bile zahvaćene jedinice SVK-a, njihova komanda je izdala naređenja da se preduzmu odgovarajuće mjere kojima bi se pomogla odbrana 2. KK VRS-a. Načelnik GŠVRS upozorio je kolege iz SVK-a i svoje potčinjene, da je zbog istovremenih dejstava koje je Armija RBiH izvodila prema Kupresu, nastupio „najkritičniji momenat u ovom ratu za Srbe zapadno od Drine“. Tražio je od SVK-a da, dok ne pripreme i dovuku pojačanja za kontraofanzivu prema Bihaću, snage hrvatskih Srba pritisnu 5. korpus i daju tako vremena VRS-u

[2327] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 24.10.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-279, 25. 10. 1994.

[2328] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 25.10.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-280, 26. 10. 1994. Zarobljena su 3 tenka, 1 samohotka, 3 oklopna transportera, 2 topa ZIS 76 mm, 3 topa B-1 76 mm, 2 MB 120 mm, 20 MB 82 mm, 15 motornih vozila i druga materijalno-tehnička sredstva.

[2329] Felić, 322-323.

[2330] Ibid., 326.

za pripremu operacije.[2331] Koncentracija ovih snaga s druge strane državne granice bila je odmah primijećena, a 27. oktobra u popodnevnim satima srpske snage iz sastava SVK-a s teritorije Hrvatske, na pravcu Cetingrad – Šiljkovac, uz artiljerijsku podršku su izvele pješadijski napad na linije odbrane koje su posjedale snage HVO-a Bihać, ali su ove uz pomoć pojačanja iz 5. korpusa napad odbile. Na ovom dijelu bojišta aktivne su bile i snage paravojnih formacija Fikreta Abdića, potpuno integrisane u strukturu srpske vojske.[2332]

Snage 5. korpusa su 28. oktobra nastavile s aktivnim borbenim dejstvima gonjenjem srpskih snaga na pravcu s. Dubovsko – Orašac – Kulen-Vakuf, na kojem su ovladale svim mjestima duž navedene komunikacije, uključujući Kulen-Vakuf. Izvršile su proboj na pravcima s. Dubovsko – Lipa – Vrtoče i V. Radić – M. Radić – Bosanska Krupa, i ovladale širim rejonom sela Veliki Radić.[2333] Ulaskom u Kulen-Vakuf, očistivši prethodno širi rejon Orašca i Rajinovaca, snage 5. korpusa su ugrozile Martin Brod i Borje prema Donjem Lapcu, a da istovremeno nisu posjele dominantne objekte oko Kulen-Vakufa, što je bila greška. SVK je uputio snage prema Martin-Brodu i Borju da zatvore izlaze iz Kulen-Vakufa prema ovim mjestima, a nakon toga posjeo dominantne objekte i ugrozio snage ARBiH u Kulen-Vakufu.[2334] Na pravcu prema Bosanskoj Krupi 29. oktobra su u potpunosti razbijene srpske snage u rejonu Radića i jedinice 5. korpusa su nastavile njihovo gonjenje prema Bosanskoj Krupi. Do kraja dana uspostavile su liniju u rejonu sela Vranjska na prilazima Bosanskoj Krupi.[2335]

Već je 30. oktobra bilo osjetno djelovanje svježih snaga uvedenih u borbu sa srpske strane. Na pravcu prema Bosanskoj Krupi zaustavljeno je napredovanje 5. korpusa, a na pravcu prema Kulen-Vakufu i Orašcu

[2331] Marijan, ***Oluja***, 43-44.

[2332] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 27.10.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-282, 28. 10. 1994.

[2333] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 28.10.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-283, 29. 10. 1994.

[2334] Felić, 327.

[2335] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 29.10.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-284, 30. 10. 1994.

prijetilo je odsijecanje isturenih dijelova njegovih snaga.[2336] Zastoj u napredovanju snage 5. korpusa pokušale su otkloniti iznenadnim forsiranjem Une 30/31. oktobra u rejonu Podravan. Splavovima i čamcima prebačene su snage jačine bataljona i uspostavljen mostobran. Prešavši Unu snage ARBiH su ovladale dijelom objekata, ali nisu ostvarile očekivani rezultat proširenja mostobrana i nastavka napredovanja prema Bosanskoj Krupi.[2337]

Upravo u ovo vrijeme na područje Bosanske Krupe stigla su pojačanja 2. krajiškom korpusu. Pristigle jedinice (bataljon iz sastava Centra vojnih škola iz Banje Luke, sa po jednim pridodatim bataljonom iz prijedorske 43. mtbr i 6. sanske brigade) najprije su zaustavile, a zatim i odbacile snage ARBiH od Bosanske Krupe, ugrožavajući istovremeno njihovu komunikaciju prema Bihaću sa sjevera. Ovo je bio početak srpske kontraofanzive kodnog imena „ŠTIT-94“. Još u toku napredovanja snaga 5. korpusa ARBiH, GŠVRS je preduzeo mjere na organizaciji borbenih dejstava s ciljem vraćanja izgubljene teritorije. Naređeno je upućivanje odgovarajućih snaga iz svih korpusa VRS-a. Pristigle snage grupisane su u tri kombinovane „srpske brigade“. Zatim su od pristiglih i postojećih snaga formirane tri taktičke grupe, u koje su ulazile po jedna „srpska“ i dvije brigade 2. KK te niz manjih pridodatih jedinica. U kasnijoj fazi operacije formirana je i četvrta takrička grupa u čiji sastav su ušle Krupska i Novogradska brigada VRS. Osim snaga VRS-a, u operaciji su učestvovala i dva odreda Specijalne brigade policije, jedan oklopni bataljon 1. okbr, kao i dijelovi 65. zmtp. Ovako grupisanim srpskim snagama u operaciji „ŠTIT-94“, koje su u cjelini zadejstvovane već 4. novembra, komandovao je načelnik GŠVRS-a general Manojlo Milovanović.[2338]

Na teritoriji Hrvatske pod kontrolom srpskih snaga istovremeno je formirana borbena grupacija za izvođenje operacije „PAUK“ u čiji sastav su ušle snage Fikreta Abdića, dijelovi jedinica VRS-a i SVK-a, MUP-a RSK, Specijalne jedinice MUP-a i DB Srbije. Komandant ove

[2336] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 29.10.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-284, 30. 10. 1994.
[2337] Felić, 338.
[2338] Borojević i Ivić, 286-287.

grupacije bio je general Mile Novaković, komandant SVK.[2339] Ove snage ešalonirane u grupaciji „PAUK“ napale su na snage 5. korpusa duž dijela državne granice dugog 130 kilometara, iz UNPA-zona pod kontrolom UNPROFOR-a, sa težištem na pravcima Ličko Petrovo Selo – Bihać, Vojnić – Velika Kladuša i Glina – Vrnograč.[2340]

Nakon zaustavljanja napada 5. korpusa i početka ofanzive srpskih snaga, komandant korpusa je 5. novembra naredio da brigade posjednu zone odbrane u jednom ešalonu i s jačom rezervom. Težište odbrane 5. korpus je trebao imati u zahvatu putnih komunikacija Vrtoče – Dubovsko – Ripač – Bihać i Bosanska Krupa (Jasenica) – Vranjska – Podobljaj – Veliki Radić – Drenovo Tijesno – Kasarna Grabež. Pomoćnim snagama trebalo je braniti pravce koji izvode ka Bihaću i rijeci Uni sjeveroistočno od Bihaća, duž planinskih masiva Plješevice, Grmeča i Grmuše.[2341]

Bez obzira na planiranu organizaciju odbrane srpske snage su konstantno napredovale i komandant snaga u operaciji „ŠTIT-94“ general Manojlo Milovanović je s IKM-a Jasenica 16. novembra izvijestio da su snage VRS-a na krupsko-bihaćkom pravcu izvršile svoj bliži zadatak, oslobodivši teritorije kojima je 5. korpus ARBiH ovladao do 31. oktobra i prešle u njegovo gonjenje ka rijeci Uni. Izvijestio je da su i snage grupacije „PAUK“, prvenstveno Abdićeve autonomaške jedinice, napredovale prema Maloj Kladuši i da produžavaju dejstva ka Brekovici, ali da je on, bez obzira na ta dejstva, u stanju da vlastitim snagama pripremi i izvede napad na grad Bihać, za šta bi mogao angažovati snage jačine sedam do osam brigada. Kao drugu varijantu nastavka dejstava, Milovanović je naveo mogućnost da njegove snage odsijeku grad Bihać na pravcu: s. Pokoj – s. Brekovica – s. Gata – s. Tržačka Raštela, čime bi stvorili još jednu enklavu.[2342]

U prethodnom poglavlju, u kojem su izloženi međunarodni i diplomatski aspekti novembarske krize na području Bihaća, istakli smo da

[2339] Sekulić, 91-92.
[2340] Felić, 410.
[2341] Felić, 350.
[2342] **ICTY**, GŠ VRS - IKM Jasenica, *Vrhovnoj komandi OS RS*, Str.pov.broj: 02/3-56, 16. 11. 1994.

je, istovremeno s Milovanovićevim prijedlogom napada, UNPROFOR dobio uputstva da obavijesti srpske snage o tačnim granicama „zaštićene zone“ Bihać, kao i o tome da će svaki dalji napad na tu „zaštićenu zonu“ imati za posljedicu upotrebu vazdušne sile.[2343] Također je bilo govora i o tome da su srpski borbeni avioni s aerodroma Udbina na teritoriji Hrvatske 18. i 19. novembra bombardovali Bihać, te da se jedan avion srušio na području Cazina,[2344] kao i o tome da su uslijedili vrlo ograničeni vazdušni udari po pisti aerodroma Udbina i dva udara na radarske stanice srpske PVO u okolini Bihaća, što je bio krajnji domet međunarodnih reakcija na napade na „zaštićenu zonu“ UN-a u Bihaću.

Vazdušni udari NATO-a izvedeni 21. i 23. novembra nisu zaustavili srpske napade. Najkritičnija situacija po odbranu Bihaća nastupila je 24. novembra, kada su se srpske snage našle na samom ulazu u grad. Narednih dana vođena je odlučna bitka, u kojoj je samo 26. novembra na uže gradsko područje Bihaća palo nekoliko hiljada artiljerijskih projektila ispaljenih sa srpskih položaja. Istovremeno su trajali napadi na području Kladuše i Cazina.[2345] U odsudnoj odbrani grada, izvršivši djelomičnu popunu MTS-om dostavljenim vazdušnim putem s aerodroma u Hrvatskoj, snage 5. korpusa ARBiH su, i pored krajnje iscrpljenosti i zamora, uspjele najprije zaustaviti dalje napredovanje protivnika, a zatim su 27. novembra počele odbacivati njegove snage izvan Bihaća, ovladavši rejonom Rastovače i dijelom naselja Bugar.[2346]

Nakon toga došlo je i do najavljivane neposredne reakcije Hrvatske vojske na događaje oko Bihaća i njihove intervencije u Bosni i Hercegovini. Doduše, Hrvatska je ovom prilikom ciljala neposredno na pripreme za rješavanje problema sa srpskim faktorom na vlastitoj teritoriji, ali je neosporno da su dejstva njenih i snaga HVO-a koja su uslijedila posredno rasterećivala pritisak koji je trpjela odbrana Bihaća.

[2343] *Pad Srebrenice*, 67.

[2344] Bucknam, 175-176. Srpski pilot Boro Nović je avionom Jastreb na borbenom letu iznad Cazina 19. novembra, leteći nisko, zakačio avionom tvornički dimnjak i srušio se udarivši u stambenu zgradu. Borojević i Ivić, 287.

[2345] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 26.11.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-312, 27. 11. 1994.

[2346] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 27.11.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-313, 28. 11. 1994; R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 74.

Pokrenuta je operacija HV-a iz sastava Zbornog područja Split kodnog imena „ZIMA-94“, koja je imala cilj da razbije srpske snage na dijelu od Livanjskog polja do državne granice na Dinari. Na istočnom dijelu Livanjskog polja planirano je razbijanje srpskih snaga i odbacivanje sa zapadnih padina planine Staretina, a potom dubok prodor u pravcu sela Bastasi kako bi se stekla kontrola nad većim dijelom Livanjskog polja i osigurao bok glavnih snaga u napadu. Operacija je počela 29. novembra i trajala je 27 dana. Hrvatske snage ovladale su područjem dubine 20, a širine 10 kilometara i izašle na pozicije s kojih su ugrožavale Knin sa, do tada sigurnog, područja Bosne i Hercegovine pod srpskom kontrolom. Prodor hrvatskih snaga tokom decembra doveo je do odluke o premještanju snaga VRS-a s drugih bojišta, uključujući i najbliže bihaćko, prema Bosanskom Grahovu i Glamoču. Nakon prikupljanja srpskih snaga izvršen je kontranapad, koji nije dao bitne rezultate.[2347]

Nakon stabilizacije stanja na prilazima Bihaću, odbrana snaga 5. korpusa bila je dovedena u velike teškoće na području Velike Kladuše. Srpske snage „PAUK“ u čijim borbenim redovima su nastupale izdajničke snage Fikreta Abdića, do 28. novembra ovladale su dijelom gradskog područja Velike Kladuše. Borbe su vođene u samom gradu.[2348] Napadi su nastavljeni tokom decembra, pri čemu su srpske snage postupno lomile uporan otpor snaga 5. korpusa. Stalno pojačavajući intenzitet napada, do 17. decembra uspjele su potisnuti jedinice 5. korpusa i ovladati cijelim gradskim područjem Velike Kladuše.[2349]

Bez obzira na bihaćku krizu i odstupanje na području Velike Kladuše, s kojima je praktično završena ratna 1994. godina, ipak se može reći da ovi događaji nisu bili ti koji su obilježili godinu, već je to dominantno bio Vašingtonski sporazum i njegove političke i vojne posljedice. Najznačajnija od njih bila je organizacijsko-formacijskim

[2347] Marijan, ***Oluja***, 46-47.

[2348] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 28.11.1994*, Str.pov.broj: 03/161-314, 29. 11. 1994.

[2349] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 17.12.1994, Informacija*, Str. pov.broj: 03/161-333, 18. 12. 1994.

prilagođavanjem i materijalno-tehničkim opremanjem stečena ofanzivna moć Armije RBiH, koja joj je omogućila da u drugoj polovini 1994. godine oslobodi 1.824 kvadratna kilometra teritorije, što je iznosilo oko 3,7% ukupne teritorije Bosne i Hercegovine.[2350]

Borbena dejstva tokom 1995. godine

Aktivnosti na daljoj organizacijsko-formacijskoj dogradnji i materijalnom opremanju snaga ARBiH nastavljene su i na početku 1995. godine, s utemeljenim očekivanjima da će se kao njihov rezultat nastaviti isti trendovi promjene odnosa snaga na ratištu kao i prethodne godine.

Već ujesen 1994. Štab Vrhovne komande OSRBiH izdao je naređenje i smjernice za reorganizaciju ARBiH. Do početka naredne godine dovršene su promjene koje su dale strukturu Armije Republike Bosne i Hercegovine koja se sastojala od Generalštaba (koji je u svom sastavu imao Štab Armije, Upravu za moral, Upravu službe vojne bezbjednosti, Upravu za kadrovske i pravne poslove, Upravu za školstvo, Upravu logistike, Obavještajnu upravu, Upravu za finansije i planiranje razvoja Armije RBiH, Odjeljenje inspekcije, Vojno pravobranilaštvo), te l, 2, 3, 4, 5. i 7. korpus, 81. diviziju, Komandu RV i PVO, Gardijsku brigadu, 10. bbr i diverzantsko-izviđačku brigadu. Od navedenih korpusa, 1, 2. i 3. korpus preformirani su u korpuse divizijskog sastava, pri čemu je sarajevski korpus u svom sastavu imao 3, tuzlanski 5, a zenički 2 divizije. U sastavima korpusa fomirane su manevarske brigade, po jedna u svakoj diviziji i jedna na neposrednoj vezi komandi korpusa. U korpuse brigadnog sastava preformirani su 4. i 5. korpus. Preformiranje je izvršeno s postojećim brigadama, a formirane su i po dvije manevarske brigade, kao rezerva korpusa. Travnički 7. korpus preformiran je u korpus mješovitog sastava, s jednom divizijom, postojećim brigadama i samostalnim jedinicama te dvije manevarske brigade. Samostalna 81. divizija u Goraždu bila je brigadnog sastava.[2351]

[2350] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 78.

[2351] **ICTY**, ŠVK OSRBiH, *Reorganizacija Armije RBiH, organizacijsko naredjenje*, DT Broj: 01-1/1273-3, 18. 10. 1994.

Nabavka opreme i naoružanja za ARBiH tokom 1995. godine obavljana je na isti način, u istoj organizaciji i iz sličnih izvora kao i ranije, s tim da su zbog poboljšanja odnosa s Hrvatskom uslovi za ove aktivnosti bili mnogo povoljniji. Najznačajniji dio naoružanja i opreme donirala je Islamska Republika Iran, a tokom godine značajno su u tome učestvovali i Malezija, Pakistan i Katar. Finansijska sredstva za nabavke naoružanja i opreme također su donirale islamske zemlje. Ovim novcem materijalno-tehnička sredstva kupovana su na crnom tržištu i avionima dopremana do aerodroma u Hrvatskoj. Potom su, po odobrenju Ministarstva obrane Republike Hrvatske, skladištena u vojna skladišta, odakle su pod pratnjom Hrvatske vojske transportovana u Bosnu i Hercegovinu. Za Bihać su sredstva transportovana helikopterima s aerodroma Pleso, uz saradnju i tehničke usluge RZ i PZO HV. U skladu s dogovorenim procedurama, za potrebe HV-a i HVO-a izdvajano je 30% nabavljenih sredstava i opreme. Neke kritične vrste municije, poput municije za PAT 20 mm, za haubicu 122 mm, za top 100 mm na tenku T-55 i rakete 128 mm za VBR, nabavljane su od HV-a i HVO-a. Na hrvatsku kooperativnost, pri čemu nije bilo nikakvih drugih prepreka i uslova osim uzimanja trećine sredstava, u opisanom procesu snabdijevanja ARBiH prvenstveno je uticao blagonaklon stav SAD-a. Uz sve ove napore nije bilo moguće postići balans u teškom naoružanju. On je ublažavan djelomično proizvodnjom određenih artiljerijskih sredstava i minobacača u namjenskoj industriji u Novom Travniku, a djelomično iz ratnog plijena.[2352]

Komandant GŠ-a ARBiH je početkom 1995. godine odlučio da u narednom periodu rata, čvrsto držeći dostignute linije, nastavi s izvođenjem ofanzivnih borbenih dejstava operativnog i taktičkog nivoa, s ciljem: oslobađanja teritorije, deblokade okruženih slobodnih teritorija u dolini Drine, deblokade Sarajeva, spajanja snaga 7. sa 5. korpusom, presijecanja važnih komunikacija za dotur i evakuaciju agresora, zauzimanje važnih komunikacija i industrijskih objekata za vlastite potrebe i stvaranje uslova za konačno oslobođenje zemlje.[2353]

[2352] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 102-103.

[2353] **ICTY**, GŠ ARBiH, *Direktiva za nastavak ofanzivnih borbenih dejstava Armije RBiH*, Str.pov.broj: 1-70-1, 5. 1. 1995.

Pri tome je zadatak 1. korpusa bio da oslobodi Crnoriječku visoravan i širi rejon prevoja Karaula, deblokira put Srednje – Kladanj i izbije na liniju s. G. Čevljanovići – Mednik (tt 1126) – Stijena (tt 1095), da oslobodi širi rejon planine Treskavice i Trnova, da stavi pod kontrolu put Kijevo – Trnovo – Dobro Polje, a potom uz angažovanje i pomoć snaga iz drugih korpusa, a u organizaciji GŠ-a, deblokira Sarajevo i slobodnu teritoriju Goražda, i da s dijelom snaga učestvuje u deblokadi Srebrenice i Žepe. Zadatak 2. korpusa bio je da oslobodi prostor planine Majevice (Banj brdo, Stolice, Busija, Površnica, Medjenik, s. Brusnice i izbije na put s. Priboj – Lopare – Čelić), da u sadejstvu s 3. korpusom oslobodi širi rejon Vozuće, da na pravcu Klokotnica – Ševarlije odsiječe srpske snage na Ozrenu, da uz pomoć snaga drugih korpusa izvrši deblokadu slobodnih teritorija Srebrenice i Žepe i izbije na Drinu od Žepe do Zvornika, da s dijelom snaga učestvuje u deblokadi Sarajeva. Snage Srebrenice i Žepe, u sastavu 28. divizije 2. korpusa, imale su zadatak da obezbijede međusobni spoj pravcima Orlov kamen – Pribojevci – Bučije i Podžeplje – Rudova brda – Bučinovići i da učestvuju u deblokadi slobodnih teritorija Srebrenice i Žepe neposredno sadejstvujući snagama 1. i 2. korpusa. Zadatak 3. korpusa bio je da oslobodi rejon Teslića i izbije na liniju s. Mladikovine – G. Rankovići – Ukrinica i produži dejstva prema Prnjavoru, da u sadejstvu s 2. korpusom oslobodi širi rejon Vozuće, da na pravcu Ševarlije – Preslica odsiječe srpske snage na Ozrenu i da stavi pod kontrolu put s. Mala Bukovica – s. Stanari, da dijelom snaga učestvuje u deblokadi Sarajeva i Podrinja. Zadatak 4. korpusa bio je da oslobodi širi rejon sela Borci, Podveležje, Velež i izbije na liniju: Prevorac – Trusina – Grebak – s. Sopilj – Zimomor – (tt 1849) i nastavi dejstva prema Nevesinju i Bileći, da u sadejstvu s 1. korpusom oslobodi širi rejon Treskavice i izbije na liniju s. Grajselići – Kuta i nastavi dejstva prema Kalinoviku. Zadatak 5. korpusa bio je da zadrži slobodnu teritoriju i permanentno stvara uslove za aktivna borbena dejstva, da oslobodi širi rejon Velike Kladuše, da izbije na državnu granicu od Bosanskog Novog do Orašca, da oslobodi Grabeški i Grmuško-srbljanski plato, prostor na lijevoj obali rijeke Une do državne granice s Hrvatskom i da nastavi dejstva prema Prijedoru i Bosanskom Petrovcu. Zadatak 7. korpusa bio je da

oslobodi širi rejon Vlašića, širi rejon Donjeg Vakufa, izbije na liniju s. Blagaj – Čučkovine – Sjenokosić – s. Rastičevo – Svrzinac (tt 1310) – Korićani – Javor brdo i nastavi dejstva i oslobađanje teritorije prema Kotor-Varošu, Jajcu i Šipovu, da s dijelom snaga učestvuje u deblokadi Sarajeva i Podrinja. Goraždanska 81. divizija dobila je zadatak da proširi slobodnu teritoriju, posebno na pravcima dolinom rijeke Prače i pravcem s. Orahovice – Grebak – Trnovo, da sadejstvuje snagama 1. korpusa pri deblokadi slobodne teritorije Goražda i da, po mogućnosti, ostvari spoj sa slobodnom teritorijom Žepe.[2354]

S druge strane, pred VRS u 1995. godini postavljeni su sljedeći zadaci: u defanzivnom pogledu, da krajnje upornom odbranom na svim dijelovima ratišta odbrani teritoriju RS-a, a odsudnom odbranom na sjeverozapadnom i jugozapadnom dijelu sarajevskog bojišta po svaku cijenu spriječi deblokadu Sarajeva spolja i presijecanje komunikacije Sarajevo – Trnovo – Kalinovik, te da ne dozvoli dublje prodore neprijatelja i operativno-taktička iznenađenja, a posebno na dijelovima sjeverno od Zvornika, na Majevici, Vozući, Vlašiću, kod Brčkog, Teslića i Donjeg Vakufa. U ofanzivnom pogledu, trebala je isplanirati i pripremiti jednu do dvije operacije strategijskog i tri do četiri operacije operativnog nivoa, sa zadatkom da planskim i organizovanim materijalnim, propagandnim i drugim aktivnostima, grupisanjem snaga i sredstava, vođenjem demonstrativnih i borbenih dejstava taktičkog značaja, u zonama i van zona izvođenja planiranih operacija, obmane neprijatelja o stvarnim namjerama, a zatim energičnim dejstvom oklopno-mehanizovanih snaga, s više pravaca, izvrši što dublje prodore, razbije neprijateljske snage, nanese im što veće gubitke u živoj sili i MTS-u, i na taj način silom oružja nametne konačno rješenje rata, a svijet prisili da prizna faktičko stanje na terenu i završi rat. Uz to je trebalo popraviti opeativno-strategijski položaj VRS-a, skratiti liniju fronta i obezbijediti što povoljnije uslove za vođenje mirovnih pregovora i ostvarenje strategijskih ciljeva.[2355]

[2354] **ICTY**, GŠ ARBiH, *Direktiva za nastavak ofanzivnih borbenih dejstava Armije RBiH*, Str.pov.broj: 1-70-1, 5. 1. 1995.

[2355] **ICTY**, VK OSRS, *Direktiva za dalja dejstva Op.broj 7*, DT broj: 2/2-11, 8. 3. 1995.

Potpisano primirje, s kojim je počela 1995. godina, uglavnom je poštovano. Izuzetak je bilo područje Krajine, gdje su i tokom januara, februara i marta srpske snage, zajedno s izdajničkim snagama Fikreta Abdića, napadale linije 5. korpusa, posebno iz pravca Velike Kladuše.[2356] Snage ARBiH držale su vlastite linije odbrane i povremeno odgovarale, preduzimajući napade kojima su do sredine februara, korak po korak, odbacivale neprijatelja od Bihaća. Oslobođeni su objekti i sela Baljevac, Vučijak, Vedro Polje i potplješevička sela do Skočaja, Dobrenice i Sokoca s Debeljačom.[2357] Na bosanskokrupskom pravcu 27. februara ovladale su dominantnim sjevernim visovima Čojluka, čime su stvorile uslove za eliminaciju srpskog mostobrana preko Une u ovom rejonu.[2358] Srpske snage odgovorile su na kladuškom bojištu, gdje su 28. februara potisnule snage 5. korpusa sa linije Karaula – Latića glava – Kozja glava – Pupinovac – Kumarice.[2359] Zatim su snage 5. korpusa početkom marta ponovo odgovorile napadom na velikokladuškom pravcu prodorom jedinica do naselja Polje i tvorničkog kompleksa Agrokomerca, odakle su uz velike gubitke odbačene na polazne položaje.[2360] Nakon toga su srpsko-autonomaške snage krenule u novu ofanzivu iz pravca Velike Kladuše, tokom koje su potisnule jedinice 5. korpusa iz zahvata komunikacije Kladuša – Vrnograč.[2361]

Nakon obavljenih analiza borbene gotovosti jedinica ARBiH obavljenih tokom februara, komandant Glavnog štaba ARBiH je odlučio da, zbog situacije u Bihaću i stalnih napada na ovo područje, težište aktivnosti snaga ARBiH bude na pravcima prema Bosanskoj krajini. U skladu s tom odlukom, a na osnovu donesene direktive za 1995. godinu, Komanda 7. korpusa je počela s pripremama za borbena

[2356] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 109.

[2357] Felić, 435; **ICTY**, Komanda IBK, *Uzroci gubitaka položaja na levoj obali r. Une kod Bihaća i mere koje treba preduzeti, Informacija*, Str.pov.broj: 01/1369-2/217, 15. 3. 1995.

[2358] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 27.02.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-57, 28. 2. 1995.

[2359] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 28.02.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-58, 1. 3. 1995.

[2360] Felić, 435.

[2361] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 110.

dejstva na vlašićkom i komarsko-vrbaskom pravcu. Već 24. februara, u vrijeme u kojem se to na visovima planine Vlašić nije očekivalo, snage 7. korpusa su počele dejstva u okviru operacije „DOMET-95“, s težištem na pravcu platoa Galice. Premda su glavne snage razbile neprijatelja na prednjem kraju njegove odbrane i stvorile uslove za dalje napredovanje prema platou Vlašića, zbog neuspjeha snaga na pomoćnim pravcima napada, povukle su se i glavne snage s Galice.[2362]

U cilju otklanjanja nedostataka uočenih tokom prethodnog pokušaja i stvaranja uslova za probijanje neprijateljskih linija, snage ARBiH su nakon toga primaknute bliže prednjem kraju neprijatelja kako bi rezerve mogle biti uvođene pravovremeno i bez teškoća, što je s obzirom na zemljišne i vremenske uslove izvođenja borbenih dejstava bilo od velike važnosti. Front napada skraćen je za oko 23 kilometra i sveden na dio Bjeljik (tt 1448) – Paklarske stijene. Planirano je da se pravac napada glavnih snaga ne mijenja u odnosu na plan „DOMET-95“ i da direktrisa napada bude Tvrda ravan – Babanovac – Gostilj, da se ponovo izvrši ubacivanje snaga u pozadinu neprijatelja i da se dubljim prodorima kroz međuprostore, koristeći vremenske uslove i iznenađenje, razbiju snage neprijatelja i potisnu s dominantnih objekata na Vlašiću.[2363]

To je bila suština plana „DOMET-1“, čija je realizacija započela uvođenjem jedinica do objekata napada izvršenim noću 19. marta, kroz veliki snijeg i mećavu. Napad je počeo 20. marta ujutro i vrlo brzo su razbijene neprijateljske snage na glavnom pravcu napada, oslobođeni objekti Pavo, Čavo, Crni vrh, Simišće, veći dio Polica, dok je Mali Šantić doveden u poluokruženje, a srpske snage na Opaljeniku dijelom odsječene. Snagama VRS-a naneseni su veliki gubici i one su počele s izvlačenjem u pravcu Babanovca. Na glavnom pravcu napada snage ARBiH su 21. marta ovladale objektom Mali Šantić. Okružene snage VRS-a u rejonu Police – Šantić su uništene i oslobođen je cijeli rejon Polica, kao i dio objekta Poljane. U napadu jedinica

[2362] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 115-117; **ICTY**, Komanda 1. KK, *Analiza neprijateljske ofanzive na Vlašić 24. i 25.02.1995. godine, Izvještaj*, Str.pov.broj: 79-1/95, 1. 3. 1995.

[2363] Hasib Mušinbegović i drugi, ***Operacija Vlašić: vojna analiza, dokumenti i sjećanja***, Sarajevo, 1999, 41.

ARBiH, izvedenom 22. marta, po izuzetno teškim vremenskim uslovima, oslobođeni su objekti: kota 1616, Panje, Srnske stijene, Mačak i širi rejon planinarskog doma na Galici. Put Šantić – Glavica stavljen je pod kontrolu, omogućeno je korištenje puta od Travnika preko Ovčareva ka Galici, a srpske snage na Opaljeniku i Devećanima dovedene su u potpuno okruženje. Ove snage su se 23. marta u jutarnjim satima uspjele probiti i izvući prema Babanovcu, a snage ARBiH ovladale su Opaljenikom i Devećanima.[2364]

U operaciji „DOMET-1“, kojom je ostvarena višestruko značajna pobjeda ARBiH na Vlašiću, osim 7. korpusa kao nosioca operacije, učestvovali su dijelovi jedinica 1, 3. i 4. korpusa, kao i Gardijske brigade i 120. lbr „Crni labudovi“ GŠARBiH. U narednim danima i sve do polovine aprila trajala su borbena dejstva ograničenog intenziteta na platou Vlašića, ali nije bilo značajnijih pomaka na terenu.[2365]

Snage 2. korpusa 20. marta su, istovremeno sa snagama 7. korpusa na Vlašiću, započele planirani napad na Majevici i prvog dana borbi izbile na liniju Kolijevka – Repušine – tt 892 – Konjic – tt 721 – Vreso – Selište – Čitluk, pri čemu s uništile jedan tenk i nanijele druge gubitke neprijatelju.[2366] Do 23. marta jedinice ARBiH su izbile na liniju k 721 – Konjic – k 878 – N. Čairluci i stavile objekat Stolice u potpuno okruženje i blokadu.[2367]

Plato Majevice bio je isuviše važan za realizaciju ratnih planova srpskih snaga, te je njihova komanda brzo reagovala svim snagama kojima je raspolagala, uključujući i pojačanja iz Srbije koja su, zbog hitnosti i kontrole granica, dopremljena helikopterima, što je pred međunarodnim faktorima kompromitovalo Miloševićevo „mirotvorstvo“, o čemu

---

[2364] Mušinbegović, ***Operacija Vlašić***, 52-60.

[2365] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 119; **ICTY**, Komanda 1. KK, *Zapovest za napad Op.broj 1*, Str.pov.broj: 1-63, 31. 3. 1995.

[2366] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 20.03.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-79, 21. 3. 1995.

[2367] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 23.03.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-82, 24. 3. 1995.

je bilo riječi u prethodnom poglavlju.[2368] Odmah nakon što su snage 2. korpusa na Majevici blokirale njen vrh Stolice, sa kapitalnim komunikacijskim relejnim čvorištem, Glavni štab VRS-a izdao je borbeno naređenje komandama DK i IBK za izvođenje operacije „SPREČA-95“, sa zadatkom da učvrste i obezbijede položaje VRS-a na Majevici tako što će u prvoj fazi odsjeći snage ARBiH u širem rejonu Teočaka i Sapne, a zatim pregrupisati vlastite snage, produžiti napad i u drugoj fazi razbiti i uništiti odsječene snage ARBiH, a zatim izbiti na liniju Banj brdo – s. Dubnica – Kalesija – Vis.[2369] U prvom udaru srpske snage, iz sastava IBK s ojačanjima, odmah su ovladale Velikom kosom i objektima s kojih su deblokirale Stolice sa sjeverne strane. U borbama vođenim do 6. aprila vratile su pod svoju kontrolu i nekoliko drugih, prethodno izgubljenih, objekata na Majevci, ali postavljeni cilj operacije - odbacivanje snaga ARBiH s grebena Majevice, nije ispunjen. U isto vrijeme snage DK VRS-a napadale su na linije ARBiH na teočanskom bojištu, u rejonu Visoke glavice, Zečije kose i Laništa, sadejstvujući snagama IBK.[2370] Ciljevi vezani za odsijecanje Teočaka bili su van realnih mogućnosti VRS-a i na ovom dijelu srpski napadi odbijeni su bez ikakvih rezultata.[2371]

Početkom aprila i na zapadnom dijelu bosanskohercegovačkog ratišta došlo je do oživljavanja borbenih dejstava. Prve korake načinile su hrvatske snage, nastavljajući krajem prethodne godine započete aktivnosti čiji je cilj bilo ovladavanje masivom Dinare i njegovim bosanskohercegovačkim zaleđem. Ovladavanje Dinarom i njenim zaleđem imalo je krucijalan značaj u planovima za zauzimanje Knina,

---

[2368] Akashijev zamjenik Kirudja je krajem marta izvijestio o tome da se 300-400 vojnika 63. padobransko-desantne brigade Vojske Jugoslavije, stacionirane u Nišu, priključilo jedinicama Istočnobosanskog korpusa VRS, kako bi se suzbila ofanziva ARBiH usmjerena na relej na Stolicama. **ICTY**, KOMUNIKACIJE UNPROFOR-a (Kiruđa - Akašiju), *Bitke na Vlašiću i Majevici, BiH*, 31. mart 1995.

[2369] **ICTY**, GŠ VRS, *Izvođenje operacije „SPREČA-95“, borbeno naređenje*, Str.pov. broj: 03/4-464, 23. 3. 1995.

[2370] Borojević i Ivić, 127.

[2371] **ICTY**, Komanda 1. zvorničke pbr - IKM Visoka glavica, *Mjesečna analiza dejstva 1. zvorničke pbr u sklopu operacije „SPREČA-95“*, Str.pov.broj: 01-88/8, 28. 4. 1995.

zbog čega je prvenstveno i preduzeto, ali je stvaralo i realne pretostavke za napredovanje prema Bihaću, čime je opravdavano.

Hrvatska vojska je 7. aprila izvela taktičku operaciju „SKOK-1“, čiji je cilj bio dalje potiskivanje srpskih snaga s dominantnih visova Dinare i stvaranje uslova za dejstva vatrom po snagama SVK-a u dolini Cetine. Ovladano je područjem dubine pet i širine 15 kilometara, čime su prethodne godine dostignute linije hrvatskih snaga na Livanjskom polju i na Dinari stabilizovane.[2372] Zatim je u tri dana, počevši od 1. maja, munjevitom akcijom primjerenog kodnog imena „BLJESAK“, Hrvatska vojska u jednom naletu ovladala teritorijom zapadne Slavonije, potpuno razbivši srpske snage u odbrani.[2373]

Snage 5. korpusa ARBiH su na grmuško-srbljanskom platou započele napadna dejstva, kojima su 14. maja potisnule neprijatelja i izbile na liniju Mala kosa – Jankov vrh – Krlića vrh, oslobodivši 10 kvadratnih kilometara teritorije.[2374] Narednog dana nastavljena je eksploatacija uspjeha prethodnog napada i jedinice 5. korpusa su ovladale širim rejonom Krivodola.[2375] Ova dejstva 5. korpusa izvođena su po planu „GRMEČ-95“, s osnovnim ciljem odbacivanja srpskih snaga dalje od Bihaća. Nakon što je njihovo napredovanje zaustavljeno, snage 5. korpusa su srpskim kontraudarom bile prisiljene preći u odbranu na cijeloj širini zone od Lohovskih brda do rijeke Une.[2376]

Događaji u zapadnoj Bosni su ovim borbenim dejstvima ušli u jedan intenzivan i dinamičan ciklus, stalno dobijajući na širini i značaju kako se bližio kraj ratnih operacija, čemu ćemo se podrobnije vratiti u ovom izlaganju nešto kasnije, ali su, kao i svi drugi događaji u drugoj polovini maja i početkom juna, pali u duboku sjenu krize s taocima UN-a koju su izazvale srpske snage nakon što su napadima na „zaštićenu zonu“ Sarajeva proizvele reakciju UNPROFOR-a i vazdušne

[2372] Marijan, ***Oluja***, 47-48.
[2373] Marijan, „Hrvatsko ratište...“, 140.
[2374] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 14.05.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-135, 15. 5. 1995.
[2375] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 15.05.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-136, 16. 5. 1995.
[2376] Felić, 2002, 436.

udare NATO-avijacije. O samim udarima, reakcijama na njih, te vojnim i diplomatskim posljedicama bilo je riječi u prethodnom poglavlju. Na ovom mjestu izložit ćemo vojnu situaciju i razvoj borbenih dejstava koji su im neposredno prethodili i koji su uslijedili nakon njih na širem području Sarajeva.

Združene jedinice 1. korpusa na treskavičkom pravcu su 15. aprila, u uslovima neprekidnih sniježnih padavina, ovladale vrhom Đokin toranj, nekoliko drugih objekata i najvećim dijelom Pašine planine.[2377] Protivnapadom srpskih snaga koji je počeo 3. maja, snage ARBiH su do kraja narednog dana odbačene s vrha Treskavice.[2378] Ova dejstva VRS-a na Treskavici izvođena su po planu „LUKAVAC-95", u okviru kojih je bio pojačan i intenzitet granatiranja grada Sarajeva i linija odbrane 1. korpusa u gradu. Neselektivna artiljerijska vatra po civilnim naseljima i putnim komunikacijama na prilazima gradu imala je za cilj ometanje pokreta snaga 1. korpusa, njihovo vezivanje za unutarnji prsten opsade grada i psihološki pritisak na borce koji su izlazili na bojišta izvan grada. Osim granatiranjem, snage VRS-a su i direktnim napadima nastojale vezati što jače snage ARBiH unutar grada da bi olakšale položaj svojih snaga na spoljnjem prstenu opsade. Snažan kombinovani napad na linije odbrane u Sarajevu izveden je 16. maja na pravcu Suhi potok – Debelo brdo, Kasarna „Bosut" – Debelo brdo i Trebevićka ulica – Jevrejsko groblje. Napadi VRS-a obnavljani su nekoliko puta tokom dana, na ovom i nekoliko drugih pravaca, ali su snage 1. korpusa u odbrani zadržale i do noći konsolidovale i ojačale napadnute linije.[2379] Napadi VRS-a nastavljeni su i narednog dana i ponovo je artiljerijska vatra prenošena po dubini, po civilnim objektima, a pješadijski napadi ponovo izvođeni u rejonima Vranjače i Debelo brdo.[2380] U napadima

[2377] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/5-105, 15. 4. 1995.

[2378] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/5-124-1, 5. 5. 1995.

[2379] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/5-136, 16. 5. 1995.

[2380] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/5-137, 17. 5. 1995.

na grad srpske snage su višekratno koristile modifikovane aviobombe velike razorne moći.[2381]

O izuzimanju teškog naoružanja sa sabirnih mjesta pod kontrolom UNPROFOR-a, upozorenjima i djelovanjima NATO-avijacije po srpskim položajima oko Sarajeva 25. maja i slijedu događaja i njihovih posljedica, vezanih za sarajevsku „zaštićenu zonu“ i rješavanje talačke krize s osobljem UN-a, izlagali smo u prethodnom poglavlju.

Na spoljnjem prstenu opsade Sarajeva, na treskavičko-bjelašničkom bojištu, izvan zone isključenja teškog naoružanja, snage 1. korpusa su 30. maja otpočele napadna borbena dejstva kojima nisu ostvareni trajni pomaci linija.[2382] U napadu obnovljenom 3. juna jedinice 1. korpusa oslobodile su treskavičke visove Kozija luka, Dikonjina greda, Suha lastva, Klekova glavica, Krajčića klanac, Surdupi, Preslo (tt 1970) i Malo vratlo (tt 1950).[2383] Eksploatacija postignutih uspjeha nastavljena je i narednog dana. U ranim jutarnjim satima izvršeno je ubacivanje snaga u dubinu neprijateljskih položaja u rejonu Veliko jezero, Nikoline stijene i Barice. Dio snaga VRS-a u rejonu Surdupa doveden je u poluokruženje i razbijen. Oslobođeni su objekti: Đokin toranj (tt 2086), Pašina planina (tt 2070), tt 1907, tt 1917, tt 1944, Male stijene (tt 1655), Debelo brdo, Mokrodoli i tt 1845. Ispoljeno je sadejstvo s jedinicama 4. korpusa, te su uspješno okončana dejstva i oslobođeni Jagina glava (tt 1529) i Gunjača.[2384] U borbenim dejstvima izvedenim 6. juna oslobođeni su: Lupoč (tt 1776), Šljivice, Nikoline doline, Spasovača, tt 1492, tt 1587 i tt 1636, ali se nakon kontranapada srpskih snaga jedinica AR-BiH povukla s objekta Lupoč.[2385] Borbeni uspjesi jedinica 1. korpusa na

---

[2381] **ICTY**, Komanda SRK, *Izvještaj o stanju lansera za avio-bombe*, Str.pov.broj: 20/04-202-2, 15. 6. 1995.

[2382] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa - PKM Bijela lijeska, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/01-191, 31. 5. 1995; Komanda 1. korpusa - PKM Bijela lijeska, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/01-192, 1. 6. 1995.

[2383] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa - PKM B. lijeska, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str. pov.broj: 01/1-201, 3. 6. 1995.

[2384] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/1-202, 4. 6. 1995.

[2385] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 01/1-207, 6. 6. 1995.

visovima Treskavice, u najtežim zemljišnim i vremenskim uslovima, i pokazana sposobnost da se osvojeni objekti zadrže bili su ohrabrujući znaci za mogućnosti uspješnog izvođenja direktivom za 1995. godinu planirane operacije deblokade Sarajeva.

Posljedice napada na Sarajevo tokom maja nisu bile sadržane samo u stradanju civila, vezivanju i javnom ponižavanju UN-ovih vojnika od strane srpskih snaga, već i u zatvaranju aerodroma i svih puteva za dotur humanitarne pomoći, te prekidu snabdijevanja strujom, vodom i plinom za stanovnika Sarajeva. Mlak odgovor međunarodne zajednice na drastično gušenje grada činio je nezamislivim još jednu zimu pod opsadom, jednako po procjenama državnog rukovodstva Bosne i Hercegovine, kao i po procjenama komandne strukture UNPROFOR-a.[2386] Predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine naredio je u drugoj polovini maja Glavnom štabu ARBiH da „u što kraćem roku pristupi izvođenju operacije za deblokadu Sarajeva".[2387] Generalštab je do 29. maja pripremio zapovijest i druga dokumenta za Sarajevsku operaciju, koja je dobila kodni naziv „TEKBIR", odnosno skraćeno "T".[2388]

Zamisao operacije bila je da se dejstvima združenih sastava ARBiH, čije su glavne snage bile grupisane u zoni određenoj linijama desno Kiseljak – Igman i lijevo Čemerska planina – Vogošća, jedinstvenim i obuhvatnim napadom s krila i bokova, pomoćnim snagama izvrši razbijanje odbrane neprijatelja i vežu njegove snage angažovane na blokadi grada i interventne snage po dubini, a glavnim snagama izvrši proboj na više pravaca i ovlada ključnim zemljišnim objektima, a zatim da jednovremenim dejstvom snaga iz okruženja, snaga s fronta i ubačenih snaga produži napad radi što bržeg spajanja sa snagama iz Sarajeva, barem na jednom pravcu, i tako izvrši deblokada grada.[2389]

[2386] Bilt, 67.

[2387] Iako je komandant GŠARBiH iznio razloge zbog kojih je bio mišljenja da Armija još nije spremna za izvođenje ove operacije, koja je imala strategijski značaj, predsjednik Izetbegović nije uvažio njegove argumente, već je „zahtijevao potpunu deblokadu grada, a ne otvaranje koridora prema Sarajevu, te da operacija treba početi najkasnije do 10. juna 1995. godine". R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 128-129.

[2388] Ibid., 131.

[2389] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Zapovijest komandanta GŠA za napad op. br. 1*, Broj: 1/825-1, Tarčin, 29. 5. 1993.

Glavne snage u operaciji "T" činile su jedinice 3, 4. i 7. korpusa, s dijelovima jedinica 1. korpusa, Gardijskom brigadom i lahkom brigadom „Crni labudovi", koje su pridodate snagama ovih korpusa.

Jedinice 4. korpusa s pridodatim snagama 1. korpusa imale su zadatak da napadaju u zoni određenoj pravcima desno Trešnjevo brdo (tt 1325) – Banja Ilidža i lijevo s. Bukovica – r. Lepenica – Han-Ploča. U bližem zadatku trebale su ovladati objektima Golo brdo, Oštrik i Batalovo brdo. Snage 7. korpusa, s pridodatim jedinicama 1. korpusa i Gardijskom brigadom, imale su zadatak da izvrše napad u zoni određenoj pravcima desno s. Brnjaci – Han-Ploča – Blažuj i lijevo Vratolom (tt 638) isključno – s. Lješevo (isključno r. Bosna) – s. Krivoglavci, probiju odbranu neprijatelja na desnom krilu, ovladaju širim rejonom s. Vela i Crkvice (tt 935), a zatim pomoćnim snagama, u sadejstvu s dijelom snaga 4. korpusa i eventualnim sadejstvom snaga HVO-a, produže napad i ovladaju prevojem Kobiljača. Jedinice 3. korpusa, s pridodatim jedinicama 1. korpusa i „Crnim labudovima", trebale su izvoditi borbena dejstva prema zapovijesti u zoni određenoj pravcima desno s. Dabravine – Vratolom (tt 638) – ušće r. Stavnje u r. Bosnu i lijevo Karaula – Srednje – r. Ljubina – Semizovac, sa zadatkom da glavnim snagama razbiju odbranu neprijatelja u rejonu Ravnog Nabožića (k 1082), a zatim jednovremenim dejstvom glavnih i pomoćnih snaga produže napad, ovladaju u cjelini objektima Ravni Nabožić i Haluge i na dostignutim linijama privremeno organizuju odbranu obezbjeđujući se od intervencije iz pravaca Semizovca i Srednjeg. Prema razvoju situacije, trebalo je da budu u gotovosti za nastavak borbenih dejstava i izlazak na put Ilijaš – Semizovac, kako bi ovaj put stavili pod kontrolu i ostvarili spoj s jedinicama 7. korpusa u rejonima s. Vlaškovo i Semizovac. Spominjano sadejstvo s jedinicama HVO-a trebalo je ostvariti u njihovim eventualnim dejstvima u zahvatu komunikacije Kiseljak – Kobiljača – Blažuj, do kojih nije došlo.[2390]

Pomoćne snage u operaciji "T" činile su preostale jedinice 1. korpusa. Jedinice 14. divizije na desnom krilu imale su zadatak da obuhvatnim napadom s krila i bokova što prije razbiju odbranu neprijatelja i u

[2390] Ibid.

sadejstvu sa snagama u dodiru ovladaju širim rejonom Straišta i Krupca i stave pod kontrolu komunikaciju Krupac – Trnovo. Na lijevom krilu snage 16. divizije trebale su ovladati rejonima Nišani i Gradina, presjeći put Srednje – Nišići i staviti ga pod kontrolu. Snage iz grada, jedinice 12. divizije i specijalne policijske jedinice „Lasta" i „Bosna", dobile su zadatak da probiju linije agresora oko grada, ovladaju objektima Gradac, Perivoje, Rajlovac, te rejonom Nedžarića, produže napad i spoje se s glavnim snagama 7. korpusa iz pravca Paljevo – Reljevo u rejonima Doboj i Dvor.[2391]

Komandant Glavnog štaba ARBiH izdao je naređenje da operacija počne 15. juna u četiri sata ujutro, dejstvom jedinica sa spoljnje strane prstena opsade, a da jedinice u gradu dejstva otpočnu 12 sati kasnije.[2392] Snage VRS-a očekivale su i vršile intenzivne pripreme za napad Armije. One su bile definisane martovskom *Direktivom broj 7*, a ozbiljne i sveobuhvatne pripreme vršene su i na nižim nivoima organizacije, prvenstveno u komandama i jedinicama SRK-a.[2393]

Združene snage ARBiH angažovane u operaciji „T" napale su prema planu 15. juna ujutro. Na više pravaca uspjele su probiti srpske linije, ali su proboji u većini slučajeva bili privremeni. Na glavnom pravcu napada najviše uspjeha imale su jedinice 3. korpusa. Na Ravnom Naboižiću oslobodile su Gudenovaču, Klaništa i Bijele vode, te objekat Lipa. Borci 4. korpusa zauzeli su na hadžićkom pravcu Gunčar i Vis, ali su ih istog dana i izgubili. Na pravcu napada 7. korpusa i pridodatih jedinica probijene su neprijateljske linije u rejonima Kokoška (tt 870) i Crkvice, na Dobranjskom brdu i u rejonu tt 682, ali su nakon toga jakom artiljerijskom i pješadijskom vatrom odbačene s dostignutih položaja.[2394]

Drugog dana operacije nastavljene su borbe na svim pravcima. Jedinice 3. korpusa su na glavnom pravcu napada, u rejonu Ravnog

[2391] Ibid.

[2392] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 137.

[2393] **ICTY**, Komanda SRK, *Najava ofanzivnih dejstava neprijatelja*, Str.pov.broj: 20/04-209/2, 13. 6. 1995.

[2394] **AARBiH**, NIP Vojna iskustva iz rata u BiH 1992-1995, *Operativno-taktička analiza "Deblokada grada Sarajeva"*, (autor: pukovnik Ševko Dardagan), Sarajevo, 2000. (dalje: OTA "T"); R. Delić, ***Lice i naličje rata***, 431.

Nabožića, oslobodile selo Taračin Do i tt 701. Bilo je i određenih, uglavnom privremenih, pomaka na drugim pravcima. Najviše uspjeha u borbama 16. juna postigle su zadejstvovane snage 1. korpusa. Jedinice na treskavičko-bjelašničkom pravcu probile su neprijateljske linije na Prečkom brdu i oslobodile značajne prostore prema Bogatiću i Krupcu: selo Presjenicu, Vidovac, Straišta, Gradinu, Gradac, Jasikovac i Pović, čime su stvoreni povoljni uslovi za uspješan nastavak borbenih dejstava. Borci na crnoriječkom bojištu oslobodili su objekte Jasen, Kozlovac i Ačkerov grob. Snage u gradu također su uspjele probiti linije srpskih snaga na Žuči, Zlatištu, Faletićima i Vracama, ali su vraćene na polazne položaje.[2395]

Ni narednih dana jedinice na glavnom pravcu napada nisu imale uspjeha. Pomake su 17. i 18. juna i dalje uspijevale ostvariti snage 1. korpusa na treskavičko-bjelašničkom i trnovskom pravcu. Oslobodili su objekte Gušće, Kukovi, Brda, Strugojnice, Javor, Stojvice, Orline, Strug, Gradac, Zagraždе, Ometala, Pešter, Jagodnjak, Garež, Smrekovo brdo, Kamenitu glavu, Gornju i Donju Presjenicu, Lubenicu, Goli rat, Brijeg, Ovčarevac, te sela Gaj, Šerifići, Vjerča, Mijanovići i Umčani. Neprijateljske snage na ovim pravcima bile su razbijene, pa su bili stvoreni dobri uslovi za oslobađanje Trnova, ali Komanda 1. korpusa nije imala dovoljno svježih vlastitih snaga da 18. juna oslobodi Trnovo i pod kontrolu stavi put Sarajevo – Trnovo – Kalinovik.[2396]

Napadi jedinica ARBiH ponovo su pokrenuti 21. juna. Jedinice 1. korpusa na trnovskom bojištu oslobodile su Obornicu, Gradinu (tt 939),

---

[2395] OTA „T“; R. Delić, ***Lice i naličje rata***, 432.

[2396] **AARBiH**, Komanda 1. Korpusa - IKM Igman, *Vanredni b/i*, Str.pov.broj: 01/1-234, 18. 6. 1995; **ICTY**, Komanda SRK, *Redovni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 20/04-1-182, 18. 6. 1995; Komanda SRK, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 20/04-1-183, 18. 6. 1995; Komandant Generalštaba ARBiH general Rasim Delić je 19. juna u Kaknju održao sastanak s komandantima korpusa i drugih jedinica koje su učestvovale u operaciji, na kojem je razmatrana varijanta da se glavne snage pregrupišu na pravce na kojima su napadale jedinice 3. korpusa i 14. divizije 1. korpusa, radi eksploatacije početnih uspjeha. Komandanti 4. i 7. korpusa, generali Dreković i Alagić iznijeli su uvjeravanja da će njihove jedinice u nastavku operacije ispuniti postavljene zadatke. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 139; R. Delić, ***Lice i naličje rata***, 433.

Jaića kamen, Lisičiju glavu, Hrastovac, Palac i Bređak, te izašle na putnu komunikaciju Kijevo – Trnovo, što je bio vrhunac njihovog napredovanja u operaciji deblokade Sarajeva. S druge strane, u borbama 20. i 21. juna snage ARBiH su izgubile kontrolu nad važnim objektima Jasen i Lipa na crnoriječkoj visoravni, koji su bili oslobođeni u prvim danima operacije.[2397]

Zbog otežanih uslova uzrokovanih pogoršanjem vremenskih prilika, nastupio je privremeni zastoj u izvođenju borbenih dejstava. To je omogućilo snagama VRS-a konsolidaciju odbrane i otpočinjanje kontranapada.[2398] Snage VRS-a su 28. juna započele jaku ofanzivu na položaje ARBiH, posebno na položaje jedinica 1. korpusa u gradu i na trnovskom bojištu. Na području grada napale su naselje Stup i zauzele nekoliko važnih objekata.[2399] Na trnovskom bojištu izvršile su napade na pravcima s. Ilovice – Lučevik i Kula – Ljeljen, a dva dana kasnije na pravcu Bogatići – Jarčev kamen, gdje su uspjeli probiti liniju odbrane i zaposjesti Jarčev kamen i Gradinu, odbacivši snage 1. korpusa na liniju Obornica – Strijemošnjak – Hrastovac.[2400] Na glavnom pravcu napada i dalje nije bilo odlučnih pomaka, a srpske snage nastavile su s ofanzivom na trnovskom i treskavičkom pravcu, gdje su 2. jula na Treskavici uspjele probiti linije odbrane na spoju 1. i 4. korpusa i zaposjele Ljeljen.[2401] Do 7. jula izvele su više pokušaja proboja linija odbrane ARBiH, na više pravaca sarajevskog bojišta, ali u tome nisu imale uspjeha.[2402]

S obzirom na činjenicu da su jedino snage 1. korpusa na treskavičko-trnovskom pravcu ostvarile značajnije napredovanje od početka operacije, komandant Generalštaba ARBiH je 9. jula odlučio da težište

---

[2397] OTA "T"; **AARBiH**, GŠ ARBiH, Broj: 1/825-279, 21. 6. 1995.

[2398] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 140.

[2399] **AARBiH**, Komanda 12. divizije, *Redovni b/i*, Str.pov.broj: 02/2-2151, 28. 6. 1995; **ICTY**, Komanda SRK, *Redovni borbeni izvještaj sa stanjem u 17,00 časova*, Str. pov.broj: 20/04-1-193, 28. 6. 1995.

[2400] OTA "T".

[2401] Ibid. Ovom prilikom su srpske snage opkolile 55 boraca 152 . bbr 1. korpusa, od kojih su 11 ubili, 25 zarobili, a 19 ih se spasilo probojem. Borci 1. korpusa su na tom pravcu formirali novu liniju odbrane od Snježnice do Malog vratla.

[2402] Ibid.

borbenih dejstava, odnosno glavne snage i sredstva, prebaci na taj pravac. Naredio je da jedinice 1. korpusa, s pridodatim snagama, u sadejstvu s jedinicama 4. i 7. korpusa, napadnu neprijatelja na pravcu Lupoč – Bandijerka – Rogoj i unište ga u rejonima Trnova, Rogoja, Oštrog rata, Poljane i Crne rijeke, da ovladaju jugozapadnim padinama Jahorine, stvarajući uslove za nastavak borbenih dejstava ka Sarajevu.[2403]

Nakon prebacivanja snaga, na Bjelašnici je 16. jula održan sastanak komandanata 1, 4. i 7. korpusa na kome su dogovoreni pravci napada njihovih jedinica. Prema ovom dogovoru, jedinice 1. korpusa trebale su napasti na pravcu Krabljina zvijezda – Vjetreno brdo (tt 1224) – Siljevac (tt 1298) – Sijeračke stijene. Jedinice 4. korpusa pravcem Bosansko vratlo, Trojvrh i s. Čestaljevo – Vrhovine – Lukavac (tt 1768). Jedinice 7. korpusa glavnim snagama na pravcu Lisičija glava – s. Ilovice – Crni vrh (tt 1788), a pomoćnim snagama na pravcu Jagodnjak (tt 866) – s. Bogatići – s. Kobiljača. Početak napada zakazan je za 19. juli.[2404] Dejstva su počela po planu, ali nisu dala očekivane rezultate. Jedinice 1. korpusa na trnovskom bojištu oslobodile su Hum (tt 1150), a zajedno s jedinicama 7. korpusa napravile određene pomake prema objektima Lučevik, Čardak i Bibavice. Jedinice 4. korpusa oslobodile su kotu 965 u rejonu Brda.[2405] Narednog dana jedinice 1. korpusa ovladale su objektom Gušće, s. Stara Gora, s. Vjerča i Čelinom. Jedinice 7. korpusa ovladale su padinama Gradine i Lisičijom glavom, dok su jedinice 4. korpusa vodile borbe za Brda. Gardijska brigada, koja je bila pod komandom 1. korpusa, zauzela je Čardak.[2406] Snage 1. korpusa su 27. jula uspjele odbiti napade VRS-a na liniju Kragujevac – Čelina – Brestovik, dok je dio snaga, u sadejstvu s jedinicama 7. korpusa, ovladao Lučevikom.[2407]

[2403] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Nastavak borbenih dejstava, naređenje*, Broj: 1/825-1007, 9. 7. 1995.

[2404] OTA "T".

[2405] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Redovni izvještaj*, Broj: 1/825-1433, 19. 7. 1995.

[2406] **AARBiH**, GŠ ARBiH, *Redovni izvještaj*, Broj: 1/825-1440, 20. 7. 1995; GŠ ARBiH, *Redovni izvještaj*, Broj: 1/825-1452, 20. 7. 1995.

[2407] **AARBiH**, Komanda 1. Korpusa, *Borbeni izvještaj*, Str.pov.broj: 02/5-342, 27. 7. 1995; Komanda 1. korpusa - IKM Igman, *Vanredni b/i*, Str.pov.broj: 01/1-358, 28. 7. 1995.

Srpske snage su narednog dana obnovile napade na Kragujevac i zaposjele Čelinu.[2408]

Bilo je očito da je uspostavljena ravnoteža na bojištu koja je najavila privremeni prekid borbenih dejstava. Komandant Glavnog štaba ARBiH je 31. jula, uz odobrenje predsjednika Izetbegovića, prekinuo operaciju i vratio jedinice u osnovne zone odgovornosti.[2409] U borbenim dejstvima izvođenim u okviru operacije "T" angažovano je 34.000 boraca u snagama za napad i 12.000 boraca ARBiH i MUP-a RBiH u snagama za odbranu, ukupno 46.000 ljudi. Ove su snage bile podržane sa 643 komada artiljerijsko-raketnog naoružanja raznih kalibara. U toku 45 dana njenog trajanja poginulo je 317 i teško ranjeno 604 borca ARBiH, od toga je 201 poginulih i 416 teško ranjenih bilo iz sastava 1. korpusa. Na pravcu 1. korpusa oslobođeno je 25 kvadratnih kilometara teritorije, od kojih je u srpskoj kontraofanzivi izgubljeno 7 kilometara. Na pravcu 3. korpusa oslobođeno se pet kvadratnih kilometara teritorije, od kojih je u kontranapadu VRS-a izgubljen jedan kilometar.[2410]

Završni dio operacije deblokade Sarajeva tekao je pod sjenkom tragedije izazvane padom podrinjskih enklava Srebrenice i Žepe. Srebrenička i žepska drama, te povlačenje snaga ARBiH iz zone operacije u matične zone odgovornosti, uslovili su relativno zatišje na sarajevskom bojištu tokom prve polovine augusta. U drugoj polovini mjeseca snage 1. korpusa obnovile su napadna dejstva na trnovskom pravcu. O tome kako su srpske snage odgovorile uobičajenim kanonadama po gradu, koji su rezultirali novim masovnim ubistvom civila u Sarajevu, o načinu na koji je donesena odluka o pokretanju vazdušnih udara po srpskim položajima, njihovim razmjerama i posljedicama, detaljno je izloženo u prethodnom poglavlju. Nakon početka NATO-udara, UNPROFOR je upozorio Komandu 1. korpusa ARBiH da ne smije otpočinjati bilo kakva dejstva, stoga je ona potčinjenim sastavima uputila takvo naređenje.[2411] Nakon okončanja udara NATO-avijacije, već je težište

[2408] **AARBiH**, Komanda 14. divizije - IKM Bijele vode, *Dnevni borbeni izvještaj*, 28. 7. 1995.
[2409] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 142.
[2410] OTA "T".
[2411] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Naređenje*, Str.pov.broj: 01/3-219, 30. 8. 1995.

vojnih operacija bilo prebačeno prema zapadu zemlje. Međunarodni faktori već su demontirali mehanizam gušenja grada koji je srpska strana neumjereno koristila cijelim tokom rata i pod prijetnjom vojne sile moćnog NATO-pakta zaustavila bilo kakve borbe na području zone isključenja od 20 kilometara oko grada. Van te zone, 1. korpus je posljednju ofanzivu u toku rata pokrenuo početkom oktobra na trnovskom bojištu. U dvije faze napada, od 2. do 9. oktobra, oslobođen je niz važnih i dobro branjenih objekata, čime su stvoreni uslovi za oslobađanje Trnova. Snage 1. korpusa izbile su na rogojsku gredu, gdje su operacije zaustavljene stupanjem na snagu prekida vatre.[2412]

Nakon sporazuma o demilitarizaciji Srebrenice i Žepe u aprilu 1993. i majske rezolucije o proglašenju „zaštićenih zona“, kojom je definisana i odgovornosti UN-a za njihovu zaštitu, podrinjske enklave postale su svojevrsni koncentracioni logori za bošnjačko stanovništvo, a opće stanje organizacije i kvaliteta života u njima potpuno primjereni slici bolesnika na aparatima za održavanje života.

Uz blokadu enklava, koja je podrazumijevala ograničavanje humanitarne pomoći i smišljeno proizvođenje krajnje oskudice u svim životnim potrebama, stalni su bili i periodični upadi i slučajevi narušavanja „zaštićenih zona“ Srebrenice i Žepe od strane srpskih snaga, na koje su bosanskohercegovačke vlasti ulagale proteste i zbog kojih nije bilo reakcija UNPROFOR-a. U izvještaju koji su sredinom decembra 1994. predstavnici vojne i civilne vlasti iz Srebrenice poslali vojnim i državnim organima Bosne i Hercegovine navedeno je da u Srebrenici vlada glad i da zbog toga narod, preko teških planinskih puteva, napušta Srebrenicu i odlazi prema Tuzli, te da u Srebrenici jača strah od mogućih napada i nedovoljnih snaga ARBiH da se odupru napadima, naročito ako se u njih uključi Vojska Jugoslavije s teritorije Srbije. Tražili su i da se javno demantuju tvrdnje koje su se pojavile u medijima da su Srebrenica i Žepa predviđene za razmjenu sa srpskim agresorom za neke druge teritorije.[2413]

[2412] **AARBiH**, Komanda 1. korpusa, *Borbeni izvještaji za period 2-9.10.1995.*
[2413] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 154-155.

O statusu podrinjskih enklava u fazi diplomatskih aktivnosti i mirovnih pregovora na osnovama plana Kontakt-grupe tokom 1994. i 1995. godine, o političkoj dimenziji ovog pitanja i nastojanjima državnih organa Bosne i Hercegovine da ovu teritoriju uključe u državno-pravni okvir pod svojom kontrolom, govorili smo u prethodnom poglavlju. I u vojnom pogledu činjeni su napori da se ojača sigurnost enklava i potencijali za njihovu odbranu. Helikopterski letovi Ratnog vazduhoplovstva ARBiH za Srebrenicu i Žepu, izvođeni noću, u najtežim uslovima i s najvećim rizicima, obnovljeni su 31. decembra 1994. godine. Do 7. maja 1995. izvršeno je 10 letova, od kojih 9 uspješno. Let izveden 7. maja završen je tragično, padom helikoptera u kojem je smrtno stradalo devet, a povrijeđeno 10 putnika.[2414] Mjere organizacijsko-formacijske izgradnje krajem 1994. i početkom 1995. godine, kako smo naveli na početku ovog poglavlja, provedene su i na području Srebrenice i Žepe formiranjem 28. divizije sa sjedištem u Srebrenici, koja je bila u sastavu tuzlanskog 2. korpusa ARBiH. Izvjestan broj starješina, ranga komandira četa u proljeće 1995. izveden je iz enklave i uključen u školovanje u Ratnoj oficirskoj školi ARBiH.

Ipak, po svim pokazateljima, bilo je evidentno da postoje i unutrašnji problemi u funkcionisanju vlasti u Srebrenici. Predstavnici općinske vlasti tražili su dolazak u Tuzlu radi razgovora i rješavanja nekih problema s organima kantonalne vlasti. Dolazak u Tuzlu s ovom delegacijom tražio je i komandant 28. divizije Naser Orić. Data je saglasnost za dolazak i jednih i drugih helikopterom, što je realizovano početkom aprila. Tako su se i civilna vlast i komandant 28. divizije našli van Srebrenice i nisu se u nju vratili do pada enklave.[2415]

[2414] Ibid., 156. Tokom funkcionisanja ovog vazdušnog mosta za Srebrenicu i Žepu dostavljeno je 529.862 metka za lično naoružanje, 566 ručnih bombi, 69 protivoklopnih lansera RPG-7 i 390 projektila za njih, 2 raketna lansera 107 mm i 40 raketa za njih, 2 protivoklopna lansera TF-8 „Crvena strijela“ i 16 raketa za njih, 256 automatskih pušaka, 8 MB 60 mm i 360 mina za njih, 150 mina za MB 82 mm, 40 motorola, 890 kompleta uniformi, 994 pari čizama, 750 kg soli, 1.900 šteka cigareta, druga oprema i 658.000 njemačkih maraka za pomoć porodicama boraca i poginulih boraca.

[2415] Orić se u Srebrenicu trebao vratiti letom 7. maja, koji je tragično završio padom helikoptera. Na Orićev zahtjev, odobreno mu je da odgodi povratak za let koji je trebao uslijediti 8. maja, zajedno sa svršenim polaznicima Ratne oficirske škole s

Za to vrijeme srpske snage pojačavale su pritisak na enklavu.

Jedna srpska oružana formacija je l. juna upala u enklavu Srebrenica, napravila zasjedu i ubila izvjestan broj civila. Istoga dana snage VRS-a su zahtijevale od UNPROFOR-a da pomjeri osmatračnicu, položaj koji je UNPROFOR imao na južnoj granici enklave, kako bi se Srbima omogućila neograničena upotreba putne komunikacije na tom dijelu. O napadu srpskih snaga na osmatračnicu, zahtjevu za blisku vazdušnu podršku, na koji nije odgovoreno zbog talaca UN-a u srpskim rukama i predaji osmatračnice, govorili smo u prethodnom poglavlju. Kako nisu mogli poduzeti ništa u pogledu očitog narušavanja režima zaštićene zone od strane VRS-a, Holandski bataljon UNPROFOR-a je, umjesto izvršavanja vojničke misije, počeo voditi politiku, te je i prema snagama ARBiH u enklavi pristao na izvjesne mjere koje su naizgled odstupale od sporazuma o demilitarizaciji iz 1993. godine. Naime, dozvolili su da borci ARBiH nose oružje bez prikrivanja i da mogu zauzimati položaje između osmatračnica UNPROFOR-a.[2416]

Ovo nisu bili posljednji napadi na enklavu tokom juna. Komanda UNPF-a je 23. juna izvijestila sjedište UN-a da su snage VRS-a ispalile oko 20 granata na grad Srebrenicu, ubivši jednu ženu i ranivši još dva civila. Ni ovaj napad na „zaštićenu zonu“ nije doveo do reakcija UN-a.[2417]

U prethodnom poglavlju naveli smo i motive srpskog političkog i vojnog vrha za napad na enklave, jedina područja u Bosni i Hercegovini na kojima su sredinom 1995. još uvijek imali nesravnjivu vojnu

područja Srebrenice. Nakon spomenutog obaranja helikoptera nije više bilo moguće organizovati let. Po riječima generala Rasima Delića, Naser Orić je odbijao da se u Srebrenicu vrati pješke s ostalim pripadnicima ARBiH koji su se trebali vratiti, već je zahtijevao da mu se organizuje let blindiranim helikopterom MI-24. To je zahtijevala i srebrenička općinska delegacija. ARBiH nije raspolagala takvim helikopterom, a Srebreničani su tražili da Armija kupi takvu letjelicu. Ibid., 158-159.

[2416] *Pad Srebrenice*, 89.

[2417] Ibid., 90. Po posljedicama po civile sličan ispad diverzantske grupe 28. divizije, koja je 26. juna napala srpsko selo Višnjica smješteno 5 km od zapadnog ruba srebreničke enklave, kasnije je služio za traženje određene vrste razumijevanja za neljudske postupke srpske vojske nakon zauzimanja enklave, koje se zdravom ljudskom pameću ne mogu razumjeti.

nadmoć, pa ih na ovom mjestu nećemo ponavljati.[2418] Nakon što su testirali granice popustljivosti UN-ovih zvaničnika u odnosu na vlastitu agresivnost prema enklavama, srpske snage su 6. jula napale slobodnu teritoriju Srebrenice.

Izvedena su tri napada, uz jaku artiljerijsku podršku, na sela Ljubisavići, Blječeva, Čizmići, Zeleni Jadar i Kostur. Na grad Srebrenicu i cijelu zonu odgovornosti 28. divizije ispaljeno je preko 1.000 projektila iz različitog artiljerijskog oruđa.[2419] Holandski bataljon UNPROFOR-a iz Srebrenice, nakon ovog napada na svoje osmatračnice, ponovo je zatražio blisku vazdušnu podršku, koja u lancu odlučivanja UN-a ponovo nije odobrena.[2420]

Narednog dana smanjen je intenzitet srpskih napada, osim što je u popodnevnim satima granatiran centar grada, pri čemu su pale nove civilne žrtve.[2421] Intenzivni napadi i artiljerijska dejstva po linijama odbrane ARBiH i civilnim ciljevima u srebreničkoj enklavi nastavljeni su 8. jula. Srpske snage ušle su u teritoriju enklave i prinudile UNPROFOR da se povuče s osmatračnica Biljeg i Jaglica. Holandski „plavi šljemovi“ povukli su se bez otpora. S ovih objekata povukle su se i snage 28. divizije, kao i s objekta Vrhovi u neposrednoj

[2418] Ti motivi i ciljevi nisu naravno artikulisani i ostvarivani tek od ljeta 1995. godine. O srpskim vojnim i političkim nastojanjima u Podrinju krajem 1992. i u prvoj polovini 1993. godine već je bilo riječi. Komanda Bratunačke brigade uputila je 4. jula 1994. godine u svoje jedinice informaciju o boravku generala Mladića u Komandi Drinskog korpusa. Preneseni su najvažniji dijelovi iz Mladićevog obraćanja. U pogledu enklava u Podrinju u informaciji se navodi: „U Podrinju smo rat dobili, ali muslimane nismo dotukli, što moramo uraditi u narednom periodu. Moramo ostvariti konačni cilj - da Podrinje bude u cjelosti srpsko. Enklave Srebrenica, Žepa i Goražde moraju biti vojnički poražene. VRS treba neprekidno opremati, obučavati, disciplinovati i pripremati za izvršenje tog odlučujućeg zadatka protjerivanja muslimana iz enklave Srebrenica. Oko enklave Srebrenica nema povlačenja, već se mora ići naprijed. Neprijatelju treba zagorčavati život i činiti nemogućim privremeni opstanak u enklavi, da bi što prije organizovano masovno napustili enklavu, shvatajući da mu u njoj nema opstanka.“ **ICTY**, Komanda 1. bratunačke lpbr, *Informacija za pripadnike brigade*, Str.pov.br: 04-1738-1/94, 4. 7. 1994.

[2419] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 06.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-188, 7. 7. 1995.

[2420] *Pad Srebrenice*, 100.

[2421] Ibid., 101.

blizini osmatračnice Biljeg. Oko cijele enklave primijetno je bilo pojačano prisustvo žive sile i borbene tehnike VRS-a, a komandant snaga UNPROFOR-a u Srebrenici predložio je civilnim vlastima i Komandi 28. divizije pregovore sa Srbima kako bi pokušali zaustaviti napredovanje, što ovi nisu prihvatili.[2422]

Tako je UN, preko svojih zvaničnika na terenu, umjesto da silom koju je nudio NATO-savez zaustavi i kazni napadača, vojnim i političkim predstavnicima Srebrenice nudio pregovore s napadačima, koji su 9. jula nastavili napade na Srebrenicu. Najizraženija koncentracija snaga i sredstava agresora bila je na putu Zeleni Jadar – Srebrenica, gdje su djelovala četiri tenka, koja su se nalazila na udaljenosti dva kilometra od grada. Srpske snage izvodile su napade na linije 28. divizije ARBiH od Založja, preko Pribićevca, do sela Kutizero iz pravca Skelana i Podravanja. Probijene su i linije odbrane u rejonu Kostur.[2423] U zagrebačkoj komandi UNPF-a general Janvier i specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a Yasushi Akashi primili su izvještaj da se situacija u Srebrenici stabilizovala te da nema zahtjeva za bliskom vazdušnom podrškom avijacije NATO-a. To je bilo tačno po pitanju komande u Zagrebu, jer su zahtjevi za blisku vazdušnu podršku, koje su slale snage UNPROFOR-a iz Srebrenice, odbijeni u komandi UNPROFOR-a u Sarajevu i nisu ni proslijeđeni u Zagreb.[2424]

U takvoj situaciji komandant Glavnog štaba ARBiH je naredio Komadi 2. korpusa da, nezavisno od do tada preduzetih mjera, sve snage ARBiH u Srebrenici angažuje na sprečavanju prodora srpskih snaga u „zaštićenu zonu“, te da odmah preduzme ofanzivna dejstva ka Srebrenici, a da jedinice 28. divizije u Srebrenici posjednu osmatračke stanice, ako ih pripadnici UNPROFOR-a napuste, i da od UNPROFOR-a traže naoružanje izuzeto prilikom demilitarizacije.[2425] Komanda UNPROFOR-a naredila je Holandskom bataljonu da zauzme

[2422] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 08.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-190, 9. 7. 1995.

[2423] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 09.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-191, 10. 7. 1995.

[2424] *Pad Srebrenice*, 106-109.

[2425] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 162.

blokadni položaj na pravcu srpskog napredovanja s juga, što je značilo da moraju otvoriti vatru u slučaju daljeg napredovanja i da im se mora omogućiti bliska vazdušna podrška.[2426] Srpskim snagama UNPROFOR je uputio ultimatum da se do 11. jula u šest sati povuku iz „zaštićene zone“ ili će biti izloženi vazdušnim udarima. Srpske snage odvratile su kontraultimatumom kojim su snagama UNPROFOR-a i civilnom stanovništvu dale rok od 48 sati da napuste Srebrenicu.[2427]

Ne hajući ni za vlastiti ni za UNPROFOR-ov ultimatum, srpske snage su od ranih jutarnjih sati 10. jula počele s napadima. Vođene su borbe za odbranu gradskog središta, kao i na južnim prilazima gradu između Bojne i Ljubisavića. Srpska pješadija koja je nadirala iz pravca Ljubisavića bila je podržana s pet tenkova i snažnom vatrom artiljerije raznih kalibara iz dubine rasporeda VRS-a. Na gradsko jezgro Srebrenice je, pored drugih oruđa, u popodnevnim satima ispaljeno 15 projektila iz VBR-a 128 mm, koje su načinile veliku materijalnu štetu i izazvale novo stradanje civila.[2428] Otpor snaga ARBiH bio je neorganizovan i sporadičan i nije mogao zaustaviti napredovanje VRS-a.[2429] Predvečer je srpska pješadija izbila na uzvišenje južno od grada. Snage UN-a ispalile su hice upozorenja prema njima, a upućen je i zahtjev za blisku vazdušnu podršku, koji je ovaj put konačno proslijeđen u komandu UNPF-a u Zagreb, ali je učinak bio isti kao i da nije.[2430]

Civilno stanovništvo, žene, djeca, stari i iznemogli, ranjenici i bolesnici, povukli su se 11. jula iz Srebrenice prema Potočarima. Vojnici i vojno sposobni muškarci izašli su iz grada i odlučili krenuti u proboj prema Tuzli.[2431] Načelnik štaba 28. divizije Ramiz Bećirević je 12. jula oko dva sata ujutro javio Komandi 2. korpusa ARBiH da je Srebrenica od 11. jula popodne okupiran grad i da s jedinicama kreće u proboj iz

[2426] *Pad Srebrenice*, 110.
[2427] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 163.
[2428] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 10.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-192, 11. 7. 1995.
[2429] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 164.
[2430] *Pad Srebrenice*, 114.
[2431] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 11.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-193, 12. 7. 1995.

enklave.[2432] Nikakvi masovni vazdušni udari nisu počeli nakon isteka postavljenog ultimatuma, samo su 11. jula u popodnevnim satima, dok su srpske snage ulazile u grad, dva aviona F-16 ispalila četiri projektila, bez bitnih posljedica.[2433]

Nakon pada Srebrenice, civilno stanovništvo koncentrisano oko baze UNPROFOR-a u Potočarima je evakuisano prema Kladnju. Iz mase civila odvojeni su muškarci i dječaci i zajedno sa zarobljenim u zbjegovima i kolonama na putu smrti prema Tuzli, tokom jula likvidirani od strane Vojske i MUP-a Republike Srpske, u pojedinačnim, grupnim i masovnim ubistvima kojima je počinjen najteži zamislivi zločin, zločin genocida nad Bošnjacima.

Komanda 2. korpusa pokušavala je naći način da pomogne proboj i prihvat kolone 28. divizije koja je krenula prema Baljkovici. Komandant 28. divizije Naser Orić je 12. jula, s grupom srebreničkih boraca koji su boravili u Tuzli, došao u rejon Nezuka s namjerom da uspostavi kontakt radiovezom i locira svoje jedinice u proboju. Ova i druge grupe dobrovoljaca, te dijelovi jedinica iz sastava 2. korpusa su 16. jula ujutro izvršili napad na srpske linije u rejonu Baljkovice i napravili brešu u toj liniji širine oko dva kilometra. Zatim su uvedene nove jedinice i ojačani bokovi ovog koridora i omogućen prolaz srebreničkih boraca i stanovništva iz kolone ka Baljkovici, Nezuku, Međeđi i Jajićima. Prve grupe Srebreničana prošle su na slobodnu teritoriju već u ranim popodnevnim satima 16. jula.[2434] Komandi 28. divizije se do 3. augusta prijavilo 2.615 boraca koji su preživjeli proboj i prispjeli iz Srebrenice na slobodnu teritoriju.[2435]

U prethodnom poglavlju naveli smo da su srpske snage odmah po zauzimanju Srebrenice svoje napade usmjerile prema susjednoj enklavi Žepi. Slobodnu teritoriju Žepe branila je 285. lahka brigada, također u

---

[2432] **ICTY**, Komanda 2. korpusa, *Hronologija događaja proboja 28. divizije*, Str.pov. broj: 02/1-727/68, 27. 7. 1995.

[2433] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 163.

[2434] **ICTY**, Komanda 2. korpusa, *Hronologija događaja proboja 28. divizije*, Str.pov. broj: 02/1-727/68, 27. 7. 1995.

[2435] **ICTY**, Komanda 28. divizije, *Analiza realizacije zadataka u zadnjih mjesec dana*, Str.pov.broj: 01- , 4. 8. 1995.

sastavu 28. divizije. Brojala je 1.260 pripadnika i raspolagala s oko 600 do 700 pušaka, jednim MB 82 mm s 9 granata, jednim MB 60 mm sa 20 granata i nešto protivoklopnih sredstava. Nakon pada Srebrenice u Žepu je prebjeglo 500 do 700 lica, od čega je bilo 300 do 400 boraca s pješadijskim naoružanjem, koji su psihofizički bili u tako lošem stanju da nisu predstavljali značajnije pojačanje.[2436] Dinamika napada na enklavu, tok pregovora o evakuaciji bošnjačkog civilnog stanovništva i sudbina njenih branilaca iz sastava 285. lbr, kao i okolnosti u kojima su date međunarodne garancije za sigurnost jedine preostale podrinjske enklave na području Goražda, izloženi su u istom poglavlju.

Dok je fokus pažnje domaće i svjetske javnosti bio na zbivanjima u i oko Sarajeva i u podrinjskim enklavama, u kojima ni HVO ni snage 5. korpusa ARBiH nisu imale nikakvog neposrednog učešća, na zapadnom dijelu ratišta događaji su se odvijali vlastitom dinamikom.

Početkom juna hrvatske snage nastavile su realizaciju svojih planova daljim napredovanjem na pravcu Livno – Bosansko Grahovo, s ciljem razbijanje srpskih snaga na ovom pravcu i prodora na Šator planinu. Na Dinari cilj je bio ovladavanje grebenom Crvene zemlje, da bi se vatrom pod kontrolu stavilo Bosansko Grahovo i putne komunikacije prema Glamoču. Kodno ime plana bilo je „SKOK-2“.[2437] Napad započet 4. juna odmah je rezultirao razbijanjem srpske odbrane i povlačenjem snaga VRS-a na rezervne položaje. Komandama krajiških korpusa naređeno je da upute snage na ovo područje, 1. KK jačine ojačanog bataljona do brigade, a 2. KK svih slobodnih snaga, dok je ratnom vazduhoplovstvu na aerodromu Udbina data puna gotovost za podršku ovim snagama.[2438]

Ovladavanje visovima Dinare od strane HV-a ionako je ugrozilo odbranu Knina. Spajanje hrvatskih snaga i 5. korpusa ARBiH na pravcu Bihać – Bosansko Grahovo, koje se kao mogućnost nakon napredovanja hrvatskih snaga iz pravca Livna jasno uočavalo, značilo bi njegovu

[2436] **ICTY**, GŠ ARBiH - Uprava bezbjednosti, *Dostava analitičkog presjeka o uzrocima pada Srebrenice i Žepe*, Broj: 7-3/19.3-5, 23. 2. 1996.

[2437] Marijan, „Hrvatsko ratište...“, 175.

[2438] **ICTY**, GŠVRS, *Ojačavanje snaga 2. KK na livanjsko-grahovskom pravcu, Naređenje*, Str.pov.broj: 03/4-1133, 4. 6. 1995.

potpunu propast. Srpske snage s obje strane bosanskohercegovačke državne granice bile su prinuđene da pokušaju spriječiti takav razvoj događaja.

Početkom jula isplanirana je zajednička operacija snaga SVK-a i VRS-a i njihovih policijskih snaga. Ciljevi operacije bili su ovladavanje teritorijom Cazinske krajine i konačno razbijanje i uništenje snaga 5. korpusa ARBiH. Bilo je predviđeno da se dio snaga 5. korpusa okruži i uništi, zatim da se ovlada teritorijom na kojoj je stanovništvo naklonjeno Abdiću i da se ovlada Bužimom kao „centrom muslimanskog ekstremizma". Time bi i 5. korpus definitivno bio izbačen iz borbe.[2439]

Ofanziva, kojoj su prethodila stalna borbena dejstva nižeg intenziteta izvođena tokom prve polovine mjeseca, počela je 19. jula. Od ranog jutra vršeni su artiljerijski napadi po linijama odbrane i naseljima duž državne granice, od Izačića, preko Tržačkih Raštela, do šireg rejona Johovice i Radakovića. Srpske snage djelovale su raketama po naseljima Brekovica, Skokovi i Puškari. Na bosanskokrupskom pravcu srpske snage su ovladale objektima: Johovica, Kudići, Gornji Šumatac i izbile na liniju Kordon – Blagova kosa i Nera – Šumatac.[2440] Narednog dana ofanziva je nastavljena, a težište dejstava ispoljeno je po položajima 5. korpusa u rejonima Izačić, Tržačka Raštela, Tržac, Šturlići, Pjanići, kao i po Cazinu i Bihaću. Napadi su izvođeni u zahvatu komunikacije Johovica – Šturlić – Tržac, a srpske snage su izbile na liniju Tržac Grad – Delići – Rekići – tt 332 – Tržačka platnica – k 374 – Gornji Šumatac. Snage 5. korpusa, i pored mjestimičnog odstupanja, pružale su jak otpor tokom kojeg su uništile tri i oštetile dva tenka.[2441] Napadi su nastavljeni

---

[2439] Sekulić, 158-159. Sekulić navodi da je operacija planirana pod nazivima "MAČ-95" za SVK i "ŠTIT-95" za VRS. Vjerovatno se povodeći za Sekulićem, i drugi autori preuzimaju podatak o nazivima ovih operacija srpskih snaga u julu 1995. godine. Vidi: Marijan, ***Oluja***, 52; Felić, 506. U dostupnoj građi VRS-a naziv „ŠTIT-95" odnosi se na operaciju u zapadnoj Bosni u drugoj polovini septembra 1995. **ICTY**, GŠ VRS - IKM-1, *Napadna operacija VRS na zapadnom frontu, DIREKTIVA Br. 9*, Str.pov.broj: 02/2-330, 28.09.1995.

[2440] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 19.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-201, 20. 7. 1995.

[2441] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 20.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-202, 21. 7. 1995.

tokom 21. i 22. jula na pravcu Tržac – Pjanići, na pravcima Sadilovac – Čerkezovac i Sadilovac – Kamenak, kao i na sjeverozapadnim padinama Grmeča.[2442] Na položaje snaga 5. korpusa ARBiH i naselja koja su branile 23. jula je ispaljeno preko 5.000 projektila kalibra većeg od 100 milimetara. Na pravcima Šturlićka platnica – Liskovac, Šumatac – Pećka brda i u zahvatu komunikacije Vejinac – Pećigrad, srpske snage su nakon više uzastopnih napada probile linije odbrane i uspjele ovladati sa s. Liskovac, Abdići, Pećkim brdima, s. Mujkići, s. Šabići, s. Gornji Purići.[2443] Pritisak srpskih snaga nastavljen je i u nekoliko narednih dana, s ograničenim pomacima na terenu.

U vrijeme najjačih napada na Bihać, u Splitu je 22. jula nakon sastanka državnih delegacija na kojem je potpisana Splitska deklaracija, o kojoj je bilo riječi u prethodnom poglavlju, održan sastanak vojnih predstavnika na pregovorima, tokom kojeg su razmatrani mogući pravci zajedničkog borbenog djelovanja ARBiH, HV i HVO, što je ustvari i bio uzrok strahova srpskih komandi i motiv pokretanja tekuće ofanzive na Bihać. Nakon splitskih razgovora, komandant 7. korpusa ARBiH i Zbornog područja HVO Tomislav-Grad intenzivirali su susrete radi usaglašavanja planova i saradnje u predstojećim borbenim dejstvima.[2444]

Na osnovu Splitske deklaracije i međusobnog usaglašavanja komandi oružanih snaga, hrvatske snage obnovile su dejstva na pravcima Livno – Bosansko Grahovo i Livno – Glamoč, što je u konkretnoj situaciji predstavljalo direktnu pomoć odbrani Bihaća. Operacija je imala naziv „LJETO-95“ i pokrenuta je s ciljem da se razbiju snage VRS-a na istočnom i sjeveroistočnom dijelu Livanjskog polja, zauzmu Bosansko Grahovo i Glamoč, stvore uslovi za napad na Knin i zaustave srpski napadi na Bihać. Operacija je počela 25. jula. Hrvatske snage ušle su 28. jula u Bosansko Grahovo, a narednog dana u Glamoč i presjekle komunikaciju Knin – Drvar, čime im je put u Knin bio je praktično otvoren.[2445]

[2442] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 22.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-204, 23. 7. 1995.

[2443] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 23.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-205, 24. 7. 1995.

[2444] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 146-147.

[2445] Marijan, ***Oluja***, 54; Ćirko, 37.

Pad Bosanskog Grahova i Glamoča označio je kraj napadne operacije srpskih snaga na Bihać i Cazinsku krajinu.[2446] Nakon toga intenzivirane su pripreme Hrvatske za konačno vojno rješenje problema Kninske krajine i u okviru toga, a na osnovu Splitske deklaracije, dogovarano sadejstvo snaga HV-a, HVO-a i ARBiH na teritoriji Bosne i Hercegovine. U Livnu je 1. augusta održan sastanak delegacija ARBiH i Ministarstva obrane Republike Hrvatske. Na sastanku je dogovoreno sadejstvo 5. i 7. korpusa ARBiH s hrvatskim snagama u borbenim djelovanjima na kupreškom i komarsko-vrbaskom pravcu, kao i u zapadnoj Bosni. Hrvatski ministar odbrane dodijelio je pomoć Armiji u naoružanju i opremi. Po pitanju sadejstva s 5. korpusom, po zamislima Glavnog stožera Hrvatske vojske, hrvatske snage su ofanzivnim djelovanjem na više pravaca trebale razbiti odbranu SVK-a u Lici, Baniji i Kordunu, dok bi istovremim bočnim djelovanjem s pravca Glamoča i Grahova ugrozili njihov bok i pozadinu i u sadejstvu s 5. korpusom odsjekle ih od teritorije Bosne i Hercegovine, onemogućivši im podršku i snabdijevanje s njene teritorije. Po zamislima hrvatskih planera, snage 5. korpusa trebale su imati zadatak da ofanzivnim djelovanjem ka Bosanskoj Krupi, Sanskom Mostu i Prijedoru vežu snage 1. KK VRS i tako podrže djelovanje HV-a i HVO-a. Kako nisu dati nikakvi detalji budućih djelovanja hrvatskih snaga, iz kojih su proisticale precizne obaveze po pitanju sadejstva, komandant Glavnog štaba ARBiH je komandantu 5. korpusa izdao naređenje da izvodi borbena dejstva na više pravaca i da izabere najekonomičnije pravce na kojima će se najbrže spojiti s snagama HV-a. Shodno tome komandant 5. korpusa je odlučio da glavne snage angažuje na pravcima prema Velikoj Kladuši i Ličkom Petrovom Selu.[2447]

Operacija hrvatskih snaga „OLUJA“ pokrenuta je 4. augusta ujutro. Snage Hrvatske vojske su već 5. augusta ušle u Knin.[2448] Jedinice 5. korpusa u napad su prešle 5. augusta i već prvog dana prodrle su u dubinu

[2446] Sekulić, 165.
[2447] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 187-189.
[2448] O pripremama, toku i svim detaljima operacije, u: Marijan, ***Oluja***.

hrvatske teritorije i izbile na državnu granicu u rejonu Dvora na Uni.[2449] Do 6. augusta na teritoriji Hrvatske u potpunosti su ovladale mjestima Željava, Ličko Petrovo Selo, Vaganac, Drežnik, Meljinovac, Prijeboj, Grabovac, Plitvice i Muhinje. Nakon spajanja sa snagama HV-a u mjestu Grabovac povukle su se na državnu granicu. Na pravcu prema Dvoru na Uni prešle su granicu i ovladale objektima s. Borojevići, Ljubina i V. Dobrinja, te nastavile dejstva jer nije došlo do spajanja s HV-om. Ovladale su i objektom Plješevica. Na teritoriji Bosne i Hercegovine oslobođeni su Tržac, Šturlić, Seferagići, Liskovac, Selimovići, Čajići, Šturlićka platnica, Skugrić, Metla i nastavljeno napredovanje.[2450]

Za 6. august Velikoj Kladuši je bila najavljena posjeta jedne delegacije Republike Hrvatske i potpredsjednika Federacije Krešimira Zubaka. Takva najava budila je osnovanu sumnju da je moguća svrha posjete osiguranje opstanka Fikreta Abdića u Velikoj Kladuši i očuvanje njegove paradržave. Zato je komandant Glavnog štaba ARBiH naredio komandantu 5. korpusa da oslobodi Veliku Kladušu.[2451] Snage 5. korpusa su odmah 6. augusta napale paravojsku Fikreta Abdića s fronta i s teritorije Hrvatske, s koje su prethodnog dana potisnule srpske snage idući ususret Hrvatskoj vojsci. Narednog dana probile su neprijateljske linije odbrane kod Pećigrada i nastavile brzi prodor ka Velikoj Kladuši, u koju su ušle iza ponoći 7/8. augusta. Posljednji ostaci Abdićevih

---

[2449] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 191. Do susreta Dudakovića i hrvatskog generala Marijana Marekovića došlo je 6. augusta u motelu u Grabovcu, na teritoriji Hrvatske, čime je i službeno prekinuta blokada Bihaća koja je trajala cijelim tokom rata.

[2450] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 05.08.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-218, 6. 8. 1995; ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 06.08.1995, Informacija*, Str.pov.broj: 2/21-219, 7. 8. 1995.

[2451] U toku razgovora državnih delegacija Hrvatske i Bosne i Hercegovine održanih 9. augusta u Zagrebu, hrvatski predsjednik je bio vidno ljut što snage 5. korpusa nisu krenule u napad prema Sanskom Mostu i Prijedoru, kako je očekivao, već su brzim napadom oslobodile Veliku Kladušu, izašle na državnu granicu i na teritoriji Hrvatske se spojile sa snagama HV-a. Tuđman nije prihvatao objašnjenje bosanskohercegovačke delegacije o vojnoj logici takvog djelovanja. Nije se jasno izrazio ni o tome je li iskazano nezadovoljstvo bilo posljedica kvarenja eventualnih planova s Abdićem. Ibid., 191-192.

snaga savladani su 8. augusta, čime je Velika Kladuša po drugi put oslobođena, a izdajnički projekt autonomije slomljen.[2452]

Slobodnu teritoriju Bosanske krajine već 8. augusta posjetila je državna delegacija Bosne i Hercegovine u kojoj su bili predsjednik Predsjedništva Alija Izetbegović, komandant Glavnog štaba ARBiH general Rasim Delić i ministar vanjskih poslova Muhamed Šaćirbegović.[2453]

Iako su jake snage 3. korpusa bile angažovane na glavnom pravcu napada u operaciji deblokade Sarajeva, aktivne su bile i preostale jedinice u matičnoj zoni odgovornosti. Jedinice 3. korpusa na ozrensko-vozućkom bojištu su u napadnim dejstvima izvedenim 21. jula ovladale objektima: Čevaljuša, Podsjelovo, Skradina kosa, s. Sjenokos, Vis, Malovan, Markovića vis, Rudenjak, te selima Čevaljuša, Gornjani, Brijeg, Borovac, Rosići, Krčevine i Kesten. Pomjerena je linija odbrane i oslobođeno 10 kvadratnih kilometara teritorije. Uspjeha su imale i jedinice na teslićkom bojištu.[2454] Nakon ovog povoljnog razvoja borbenih dejstava komandant 3. korpusa odlučio je povući dijelove jedinica sa sarajevskog bojišta i prebaciti ih na ozrensko-vozućki pravac, radi eksploatacije postignutih uspjeha i stvaranja uslova za dalja dejstva, na čemu su jedinice 3. korpusa radile tokom augusta.[2455]

Ozrensko-vozućko bojište, posebno „vozućki džep“, predstavljali su prostor od operativnog značaja za centralnu i sjeveroistočnu Bosnu, o čemu je već bilo riječi na stranicama ovog rada. Držanjem puta Tuzla – Banovići – Vozuća – Zavidovići, u dužini od samo osam kilometra,

[2452] Na teritoriju pod kontrolom vlasti Republike Hrvatske sklonio se paradržavni vrh na čelu s Abdićem, gdje je izašla i većina njegovih pristalica, što se nije moglo dogoditi bez pokroviteljstva i zaštite organa i službi hrvatske države. Felić, 525. Masu Abdićevaca u kretanju kroz Hrvatsku zaustavili su pripadnici HV-a iz sastava Zbornog područja Karlovac u mjestu Vojnić, gdje su ih prethodne godine, nakon sloma prve autonomije, smjestili i njihovi srpski saveznici. Marijan, „Hrvatsko ratište...“, 182.

[2453] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 08.08.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-221, 9. 8. 1995; R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 191.

[2454] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 21.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-203, 22. 7. 1995. U borbama na teritoriji Vozuće zaplijenjen je jedan tenk T-55 i veće količine drugih vrsta MTS-a.

[2455] ***Treći korpus***, 300.

srpske snage su fizički odvajale tuzlanski i zenički bazen, 2. i 3. korpus Armije RBiH i, sve dok su držale pod svojm kontrolom Nišićku visoravan, imale su realne mogućnosti za uspostavu rezervnog koridora dolinom Krivaje. Iz značaja ovog područja proizašao je obim i temeljitost priprema operacije združenih snaga ARBiH iz sastava 2. i 3. korpusa, s pridodatim jedinicama, tokom koje je ono oslobođeno. Za snage 2. korpusa operacija je imala kodno ime „URAGAN-95", a za snage 3. korpusa „FARZ-95" i počela je 10. septembra u ranim jutarnjim satima.

Borbena dejstva po planu „URAGAN-95" izvedena su duž Ozrena, od objekata Papratanj – Bradinj preko s. Vozuća – Kablovac – s. Seona – Plavetno brdo – s. Brijesnica – s. Tumare do s. Porječina – V. i M. Kikovi. Srpske snage su u prvim trenucima napada pružile snažan otpor, ali su jedinice 2. korpusa za dva sata borbe izvršile proboj na pravcu Dugo brdo i u toku prijepodneva oslobodile sela: Mrahorovići, Klempići, Delići, Seona, Ikanovići i Aljkovići, te objekte Husića brdo i Greben. U ranim popodnevnim satima snage ARBiH oslobodile su Klupe i Zečevo brdo, a predvečer Kablovac (tt 726). Spoj sa snagama 3. korpusa ostvaren je oko 18.00 sati. Narednog dana izvršeno je pregrupisavanje snaga i nastavljena napadna dejstva u kojima su oslobođeni: s. Brda, Janjila, Kamen, Plavetno brdo, Kvrga, s. Ravne, s. Srednja Njiva. Istovremeno s napadima prema Kvrgi, Plavetnom brdu i Kravljem grebu jedinice su vršile demonstrativna dejstva na pravcima: Turija – Čelari – Rosulje i Rakani – Potočani (š/r Milino selo) – D. Orahovica – D. Brijesnica.[2456]

I snage 3. korpusa ARBiH su 10. septembra u ranim jutarnjim satima po planu „FARZ-95" krenule u napad na srpske snage u Vozući s linije Krst – Krvavac – Lokve – Ljeskovac – Gradić – Oštrić – Gradac – Stolić – Visić – Potpaljenik – Malovan greda – Podsjelovo. Već u jutarnjim satima bile su probijene sve linije srpskih snaga, a do 18.00 sati jedinice 3. korpusa u potpunosti su ovladale lijevom obalom Krivaje i stavile pod kontrolu put Banovići – Zavidovići i u rejonu Prokopa spojile se sa snagama 2. korpusa. Narednog dana oslobođeni su Jasika,

[2456] **AARBiH**, Komanda 2. korpusa VFBiH, *Operativno-taktička analiza „Oslobađanje Vozuće i Ozrena" („URAGAN-95")*, Tuzla, decembar 1999.

Duga kosa, Borovci, Kvrge, nekoliko drugih zemljišnih objekata, te sela Nenići i Čevajuša.[2457] Dejstva su nastavljena 12. septembra i snage ARBiH ovladale su s još nekoliko objekata, a istog dana na novooslobođenoj teritoriji, u selima Borovnica i Vozuća, predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović održao je svečanu smotru dijelova združenih jedinica 2. i 3. korpusa.[2458]

Nakon kraćeg odmora združene jedinice 3. korpusa 15. septembra nastavile su ofanzivna dejstva na ozrenskom bojištu. Oslobođeni su širi rejon s. Karačići, Blizna, Donja Bočinja, s. Bijelo Polje, Krsno polje, nakon čega su snage 3. korpusa izbile na liniju Mrka ploča (tt 551) – s. Rudine – Glavica – Mandino brdo – Krsno polje, gdje je ostvaren živi spoj snaga tešanjske i zavidovićke divizije 3. korpusa.[2459] Narednog dana jedinice su nastavile s napadnim dejstvima. Snage 3. korpusa uspjele su ovladati objektima Mlinska kosa, Haluge, Vis (tt 606), s. Brezik, Smrečje, Crna lokva, dok su združene jedinice 2. korpusa oslobodile novih 20 kvadratnih kilometara teritorije: sela Gornja Brijesnica, dio Donje Brijesnice, Tubići, Ilići, Jovići, Pejići, Novaci, Kreštalica i objekte Vraničevo brdo, Rudinjak, Kravlji greb, Orahovičko brdo, Vukovo brdo, Maglajska, Široka i Ravna rudina, Žlijeb i Omar.[2460] Snage 2. korpusa 17. septembra ovladale su dijelom Milina Sela, s. Krušik, Pašinim brdom, s. Rosulje i s. Tumare sa desetak zaselaka. Oslobođeno je novih 25 kilometara teritorije. Dok su snage 3. korpusa nastavile sa gonjenjem neprijatelja i dostigle liniju Bakotića vis – tt 404 – Simići – tt 409 – Savića vis – Vis (tt 460) – rijeka Bosna. Oslobođena su mnoga sela, a oslobađanjem Bijele ploče i Jablanice konačno su stvoreni uslovi za normalno odvijanje života u gradu Maglaju.[2461] Napredovanje snaga 2. korpusa nastavljeno je 18. septembra, tokom kojeg je oslobođeno

[2457] ***Treći korpus***, 303.

[2458] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 12.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-256, 13. 9. 1995.

[2459] AARBiH, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 15.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-259, 16. 9. 1995.

[2460] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 16.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-260, 17. 9. 1995.

[2461] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 17.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-261, 18. 9. 1995.

novih 50 kvadratnih kilometara teritorije, s mjestima Sižje i Krtova, te značajnim zemljišnim objektima na ovom pravcu. I snage 3. korpusa pomjerile su svoje linije naprijed.[2462]

Napadna dejstva 2. i 3. korpusa na ozrenskom bojištu obnovljena su 21. septembra. Linije odbrane VRS-a probijene su na više mjesta.[2463] Do narednog dana jedinice 3. korpusa ovladale su selima Radojčići, Jasik, Kneževići, Palačak i objektom Spasovište (tt 536).[2464] Prije okončanja ratnih dejstava snage 3. korpusa su do 7. oktobra na ovom dijelu bojišta dostigle liniju: Bezimeni vis (tt 618) – k 486 – s. Radovančevina – Suva megara – Gradina (tt 682) – k 560 – Rabov vis (tt 706) – Greda – potok Kobilovac – Majstorov Ljaljevac – k 614 – k 502, gdje je izvršen spoj sa snagama 2. korpusa.[2465] U Operaciji na ozrensko-vozućkom bojištu tokom septembra i oktobra oslobođeno je oko 400 kvadratnih kilometara teritorije, put Zavidovići – Tuzla skraćen je za oko 160 kilometara, linija dodira ARBiH s neprijateljskim snagama skraćena je za oko 60 kilometara, a tri brdske brigade (dvije iz sastava 2. i jedna iz sastava 3. korpusa) ostale su bez linija odbrane sa slobodnim snagama.[2466]

I snage 7. korpusa su u vrijeme izvođenja sarajevske operacije, u kojoj je bila angažovana njihova glavnina, bile aktivne u matičnoj zoni odgovornosti. Košćanski plato, dominantni objekat iznad Donjeg Vakufa, oslobođen je 26. jula napadom kojim su srpske snage odbačene s platoa na drugu stranu kotline Semešnice.[2467]

Nakon povratka glavnine njenih snaga sa sarajevskog bojišta, Komanda 7. korpusa bila je uključena u pripremu i koordinaciju

---

[2462] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 18.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-262, 19. 9. 1995.

[2463] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 21.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-265, 22. 9. 1995.

[2464] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 22.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-266, 23. 9. 1995.

[2465] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 07.10.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-281, 8. 10. 1995.

[2466] ***Treći korpus***, 305.

[2467] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 26.07.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-208, 27.7. 1995.

zajedničkih dejstava s hrvatskim snagama, o čemu je već bilo riječi. Dijelovi jedinica su početkom septembra bili angažovani u borbenim dejstvima na kupreškom pravcu, dok su najznačajnije rezultate snage 7. korpusa postigle u napadnim dejstvima započetim 10. septembra na turbetsko-komarskom bojištu. Napadima na pravcima Turbe – Varošluk, Sečevo – Potkraj – Đelilovac, Šešići – Krčevine i Bijelo Bučje – Šarmaja – Radalj, probijene su linije odbrane srpskih snaga i oslobođeni sela Potkraj i Šešići, a jedinice 7. korpusa djelomično ovladale objektom Gradina i selom Voćnjak.[2468] U nastavku borbenih dejstava do 13. septembra su oslobodile Donji Vakuf i mjesta Voćnjak, Gradinu, Skočaj, Đelilovac i Karaulu te ovladale prevojem Komar. Zatim su u borbama vođenim do 15. septembra na Vlašićkom platou ovladale Babanovcem, a nakon toga nastavile borbena dejstva prema Jajcu i došle do Vinca, nadomak Jajca.[2469]

Nakon izlaska na državnu granicu i oslobođenja Velike Kladuše, došlo je do privremenog zastoja u napredovanju snaga 5. korpusa. Nakon poraza na teritoriji Hrvatske značajne snage SVK-a prešle su granicu Bosne i Hercegovine i do polovine augusta raspoređene na bihaćkom bojištu, na pravcu Račić – Gorjevac – Hrgar – Veliki Radić, sve do rijeke Une. Ove snage ojačale su odbranu srpskih linija i povremeno prelazile u napade na spomenutom pravcu.[2470]

Za to vrijeme dovršavani su planovi i pripreme za nastavak oslobodilačkih dejstava. Planirana je operacija kodnog imena „SANA-95“. Komandant 5. korpusa odlučio je izvesti napad glavnim snagama na pravcima Ripač – Kulen-Vakuf, Ripač – Vrtoče, Ripač – Krnjeuša i Radić – D. Suvaja – s. Jasenica, i pomoćnim snagama TG „Sjever“ na pravcima Otoka – s. Arapuša i s. Otoka – s. Novska Rujiška – s. Rudice.

[2468] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 10.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-254, 11. 9. 1995.

[2469] U sam grad Jajce prve su ušle hrvatske snage koje nisu dozvolile ulazak u grad snagama jajačke 705. bbr, smatrajući ono što su zauzeli ekskluzivno svojim prostorom, što je naravno izazvalo tenzije, ali i demaskiralo stvarni hrvatski odnos prema ciljevima vojne saradnje definisane Splitskom deklaracijom. Ovo je ujedno bio kraj borbenih dejstava 7. korpusa u srednjoj Bosni. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 188.

[2470] Felić, 528.

Zamisao je bila da snage na glavnom pravcu, jačine pet brigada, izvedu napad s fronta, probiju liniju odbrane neprijatelja, zbace ga s dominantnih objekata na pravcu Ripač – Gorjevac – Dubovsko, Hrgar – Grad i Bubaljka – Turski Kozjen, stvore uslove za napredovanje pravcima ka Kulen-Vakufu, Bosanskom Petrovacu, Krnjeuši i Suvaji; da se istovremeno pomoćnim snagama, ekvivalenta dvije brigade, izvrši nasilni prelazak Une u širem rejonu Bosanske Otoke, razbiju i odbace neprijateljske snage, uspostavi mostobran i spriječi neprijatelj da posjedne i organizuje drugu liniju odbrane, a zatim stvore uslovi za napredovanje na pravcima V. Badić – Arapuša i Otoka – Bosanski Novi. Na dijelu velikoradićkog i bosanskokrupskog bojišta trebalo je voditi aktivnu odbranu u cilju vezivanja neprijateljskih snaga, a po stvaranju uslova preći u čišćenje terena.[2471]

Prethodno smo, govoreći o borbenim dejstvima 7. korpusa početkom septembra, naznačili da su njegove snage izvodile napadna borbena dejstva i na kupreškom bojištu, gdje su sadejstvovale pokrenutim hrvatskim snagama u njihovoj operaciji kodnog imena „MAESTRAL“. U prvoj fazi operacije hrvatske snage su, u periodu od 8. do 10. septembra, stvarale uslove za dalje napredovanje, koje je uslijedilo u periodu od 11. do 15. septembra i tokom kojeg su ovladale gradovima Drvar, Šipovo i Jajce, te važnim prevojima Mlinište i Oštrelj.[2472]

Nakon izvršenih vlastitih priprema i ostvarenog prodora hrvatskih snaga, jedinice 5. korpusa su 13. septembra počele ofanzivna djelovanja po planu „SANA-95“. Već drugog dana borbi 14. septembra oslobodile su sela Dubosko, Lipa, Vrtoče, Ćukove, Orašac, Kulen-Vakuf, V. Stijenjane i Bjelu. U rejonu Kulen-Vakufa spojile su se sa snagama HV-a. Snage 5. korpusa napredovale su i prema Grmeču, ovladavajući rejonima Radićke uvale, Javornjačom i Masrinovom dolinom, te nastavile napredovanje prema Bosanskom Petrovcu, Krnjeuši, Jasenici i dalje prema Bosanskoj Krupi.[2473] Tokom 15. septembra ovladale su

[2471] Ibid., 532-541.

[2472] Marijan, „Hrvatsko ratište...“, 190; *Domovinski rat*, http://www.domovinskirat.tk/, 2011, 106-107; Ćirko, 60.

[2473] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 14.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-258, 15. 9. 1995.

rejonima Bravsko polje – Javornjača, tt 1432 – s. Risovac – Stojanov vrh – tt 743 – Obljaj – tt 533 i nastavile napredovanje u toku kojeg su ušle u Bosanski Petrovac i Ključ.[2474] Tokom oslobađanja Ključa došlo je do susreta 5. korpusa ARBiH i hrvatskih snaga na prevoju Oštrelj, gdje je zbog nedovoljne koordinacije došlo do kratkotrajnog okršaja prethodnica jedne i druge vojske, koji je brzo završen bez većih posljedica. Napredovanje 5. korpusa nastavljeno je tokom 16. septembra, a 17. su oslobođeni Bosanska Krupa, Pucenik, Petrovići, Veliki i Mali Badić, Gornji i Donji Bušević i Jasenica. Na pravcu prema Sanskom Mostu oslobođena su mjesta Gornja Sanica, Hrustovo, Vrhpolje i Tomina.[2475] U nastavku borbenih dejstava, tokom 18. i 19. septembra oslobođena su naselja Otoka, Arapuša, Veliki Dubovik, Lušci Palanka i Korčanica.[2476]

Neposredno nakon okončanja operacije „MAESTRAL“ hrvatsko rukovodstvo je još uvijek računalo sa zauzimanjem Banje Luke i o tome vodilo razgovore s američkim medijatorima u mirovnom procesu, koji su sa svoje strane davali poticaje za oslobađanje Prijedora, Sanskog Mosta i Bosanskog Novog, o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju. Kako je 5. korpus ARBiH napredovao prema Bosanskom Novom i Sanskom Mostu, hrvatske snage usmjerene su prema Prijedoru. Na području Bosanskog Novog, Bosanske Dubice i Bosanske Kostajnice trebale su uspostaviti mostobran preko Une, ovladati planinom Prosarom i stvoriti uslove za prodor prema Prijedoru. Operacija je počela 18. septembra. Uspostavljena su dva uska mostobrana, jedan na području Bosanskog Novog, drugi uzvodno od Bosanske Dubice. Prijelaz rijeke na drugim mjestima nije uspio, pa su konsolidovane srpske snage preduzele protivnapad i spriječile uvođenje svježih snaga Hrvatske vojske. Narednog dana nastavile su napade na hrvatske snage na mostobranima i uspjele ih odbaciti nazad na teritoriju Hrvatske.[2477]

[2474] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 15.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-258, 16. 9. 1995.

[2475] **AARBiH**, ŠVK OSRBiH, *Stanje na ratištu BiH za 17.09.1995, Informacija*, Str. pov.broj: 2/21-261, 18. 9. 1995.

[2476] U napredovanju prema Petrovcu, Ključu i Sanskom Mostu snage 5. korpusa zaplijenile su velike količine naoružanja, municije i opreme. Između ostalog zarobile su pet tenkova i 12 oklopnih trasportera, kao i više artiljerijskih oruđa, inžinjerijskih mašina i motornih vozila. R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 193-194.

[2477] Marijan, „Hrvatsko ratište...“, 189.

Jedinice 5. korpusa ARBiH nastavile su borbena djelovanja i u periodu od 20. do 29. septembra napredovale i oslobodile značajne teritorije na pravcima prema Bosanskom Novom i Sanskom Mostu te došle nadomak Mrkonjić-Grada. Na pravcu prema Banjoj Luci i Manjači već 21. septembra su zaustavljene, a srpske snage, koje su s pristiglim pojačanjima prešle u protivnapad, potisnule su ARBiH iz rejona Mrežnice. Snage 5. korpusa potisnute su i s dostignutih položaja u blizini Bosanskog Novog, gdje su snage VRS-a do 1. oktobra vratile pod svoju kontrolu teritoriju na pravcu Bosanski Novi – Budimlić Japra te dio teritorije u širem rejonu Bosanske Krupe.[2478]

U ovoj fazi VRS je većim dijelom uspjela uvođenjem svježih snaga zaustaviti napredovanje ARBiH i vratiti dijelove izgubljene teritorije, ali i da u jednom trenutku ugrozi i opstanak isturenih dijelova 5. i 7. korpusa ARBiH.[2479] Bila je to posljedica operacije pokrenute krajnjim naporima srpskog ratnog stroja, koja je nosila kodno ima „ŠTIT-95“. Zamisao operacije sastojala se u tome da VRS svim snagama na zapadnom frontu (snagama u dodiru i svježim snagama dovedenim iz svih korpusa VRS-a i pojačanjima iz Srbije) izvrši protivudar, grupišući glavne snage na pravcima: Mrkonjić-Grad – Ključ – Glamoč i Sanski Most – Ključ – Petrovac, a pomoćne na pravcima: Novi Grad – Bosanska Krupa i Sanski Most – Lušci Palanka – Petrovac – Drvar. Cilj dejstava bio je da se razbiju snage ARBiH i hrvatske snage na pravcima napada, ne zadržavajući se po visovima, grebenima i naseljenim mjestima, već obilazeći i odsijecajući ih, uz ubacivanje grupa u pozadinu protivnika, da se što brže prodire u dubinu i što prije izbije na liniju: Bosanska Krupa – greben planine Grmeč (prevoj Risovac) – Krnjeuša – Vrtoče – Petrovac – Laništa – Baraći, a zatim izvrši pregrupisavanja snaga i produženje dejstava ka Bihaću, Drvaru, Grahovu i Glamoču.[2480]

Jedinice 5. korpusa razvučene na širokom frontu i izmorene dugotrajnim borbenim dejstvima našle su se u teškom položaju i pred opasnošću sličnoj onoj iz novembra 1994, kada su nakon dubokog

[2478] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 196.

[2479] Borojević i Ivić, 99.

[2480] **ICTY**, GŠ VRS - IKM-1, *Napadna operacija VRS na zapadnom frontu, DIREKTIVA Br. 9*, Str.pov.broj: 02/2-330, 28. 9. 1995.

prodora potisnute nazad sve do Bihaća. U teškoj situaciji našle su se i snage 7. korpusa u okolini Ključa.[2481] Zbog dezorganizacije i povlačenja dijela jedinica prijetila je opasnost da srpske snage preko Grmeča izbiju na komunikaciju Bosanski Petrovac – Bihać i tako potpuno odsijeku snage 5. i 7. korpusa.[2482]

U takvoj situaciji Komandant Glavnog štaba ARBiH izdao je naređenje da se u zonu 5. korpusa hitno, helikopterima i kopnenim putem, upute kao pojačanja kompletne brigade iz sastava 1, 2. i 3. korpusa, kao i specijalne jedinice MUP-a. Od 2. do 7. oktobra izvršen je najveći manevar snaga ARBiH u toku rata, kojim je u Bosanku krajinu prebačeno oko 10.800 boraca i starješina ARBiH, s kompletnim naoružanjem, municijom i potrebnom opremom. Nakon uvođenja ovih snaga u borbu prodor srpskih snaga je zaustavljen i one su prinuđene da pređu u odbranu.[2483]

U prethodnom poglavlju izložili smo činjenice iz kojih je vidljivo da je kulminacija opisane srpske ofanzive u zapadnoj Bosni koincidirala s kulminacijom diplomatskih napora na postizanju mira, što je rezultiralo njujorškim sporazumom ministara vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Jugoslavije. Nakon njega američka diplomatija, u čijim rukama je bila mirovna inicijativa, krenula je odlučno u pravcu postizanja dogovora o prekidu vatre, što je iz dana u dan povećavalo pritisak na strane koje su željele kapitalizirati situaciju i inicijativu na ratištu. Predsjednik Izetbegović je 3. oktobra obavijestio generala Delića o tome da je pod pritiskom Amerikanaca da potpiše primirje i da to neće moći dugo odlagati, pogotovo ako odlaganje ne bude praćeno vojnim uspjesima. To je bio poticaj za ubrzavanje dogovora s hrvatskim snagama o još jednom oživljavanju ofanzive u zapadnoj Bosni. Dva

[2481] Snage 7. korpusa počele su djelovati u Krajini, u zoni odgovornosti 5. korpusa, od 21. septembra kada je iz Travnika na područje Bosanskog Petrovca u marševskoj koloni stigla njegova elitna jedinica 17. Viteška krajiška brdska brigada. Brigada je odmah angažovana u borbenim dejstvima i krajem mjeseca, u vrijeme kulminacije srpske kontraofanzive, djelovala je na području Ključa. Kliko i Ćuskić, 267; Hodžić, ***Operacija Jesen 94***, 332.

[2482] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 197.

[2483] Ibid., 198.

dana kasnije u Zagrebu je održan sastanak na kome su učestvovali s bosanskohercegovačke strane generali Delić i Alagić i ambasador Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj Kasim Trnka, dok je s hrvatske strane razgovore vodila delegacija u kojoj su bili ministar odbrane Gojko Šušak i generali Červenko, Gotovina, Mareković i Norac, te ispred HVO-a Vlado Šoljić i general Tihomir Blaškić. Dogovoreno je sadejstvo istovremenim djelovanjem HV-a i HVO-a ka Mrkonjić-Gradu i Manjači i združenih jedinica ARBiH u zoni 5. korpusa ka Sanskom Mostu, Prijedoru i Bosanskom Novom, a jedinica 7. korpusa u njegovoj matičnoj zoni ka Skender-Vakufu i Kotor-Varošu. Dogovor su potpisali Delić, Červenko i Blaškić.[2484]

Hrvatske snage svoj napad kodirale su imenom „JUŽNI POTEZ“. Glavne snage grupisane su na pravcu Jajce – Mrkonjić-Grad – Manjača, a pomoćne na pravcu Dimitor – Dubica. Operacija je počela 8. oktobra i hrvatske snage su do 11. oktobra ovladale područjem veličine 800 kvadratnih kilometara, uključujući i Mrkonjić-Grad, u koji su ušle 9. oktobra, kao i hidrocentrale na Vrbasu.[2485]

I snage ARBiH, prema dogovoru i planu, počele su s borbenim dejstvima 8. oktobra. Tokom dana u zoni 5. korpusa oslobodile su naselja Slatinu, Lisac i Mitroviće. Tokom 9. oktobra oslobodile su Sanicu, a 10. oktobra ušle u Sanski Most. U nastavku dejstava ARBiH 11. oktobra oslobođeni su Kamengrad i naselja jugoistočno od Prijedora: Demiševci, Bojanići i Pejići. Na linijama dostignutim 11. oktobra zaustavljena su ratna djelovanja. Po naređenju predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine uspostavljen je prekid vatre od početka 12. oktobra 1995. godine.[2486]

Bio je to kraj ratnih operacija u Bosni i Hercegovini.

[2484] Ibid., 199.
[2485] Marijan, „Hrvatsko ratište...“, 190; Ćirko, 36.
[2486] R. Delić, ***Armija***, Knjiga 2, 200.

Zaključak

Ubrzo nakon kraja hladnoratovske podjele Evrope, kriza jugoslavenske države, evidentna od početka osamdesetih godina 20. vijeka, dosegla je fazu kulminacije. Indiferentan odnos međunarodne zajednice prema ovoj fazi krize, uslovljen globalnim promjenama odnosa i drastično umanjenim geostrateškim značajem Jugoslavije, izravno je uticao na rasplet krize i raspad države. To je stvorilo mogućnosti da Srbija i Crna Gora povedu agresivne ratove u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Forme i instrumenti angažovanja međunarodne zajednice, najprije u ograničavanju intenziteta i područja ratnih sukoba, a zatim i u medijaciji usmjerenoj okončanju ratova, imali su bitan, često i presudan uticaj na utvrđivanje strategije, planiranje i izvođenje vojnih operacija, kod svih ratujućih strana, u svim fazama ovih ratova.

Položaj i status Bosne i Hercegovine unutar obje jugoslavenske države bio je primarno uslovljen srpsko-hrvatskim odnosima, koji su istovremeno, kao nosivi zid jugoslavenske zajednice, osim vlastitim unutarnjim impulsima, uvijek bili snažno poticani i oblikovani rezultantama međunarodnih odnosa i strategija velikih sila. Bez obzira na političku afirmaciju Bosne i Hercegovine kao ravnopravne republike u okviru SFRJ i nacionalnu afirmaciju Bošnjaka, ovaj faktor je odlučujuće uticao na rješavanje državno-pravnog statusa i političku sudbinu Bosne i Hercegovine i u toku raspada Jugoslavije.

Neuspjeh Konferencije o Jugoslaviji pod predsjedavanjem lorda Petera Carringtona, koju je u septembru 1991. organizovala Evropska zajednica, da proces disolucije drži pod kontrolom unutar unaprijed utvrđenih političkih principa rezultirao je eskalacijom rata u Hrvatskoj. Vanceov plan, kojim je sukob u Hrvatskoj zaustavljen na dostignutim linijama, duž kojih su raspoređene mirovne snage UN-a, a unutar kojih su srpske oružane formacije zadržale potpunu kontrolu nad jednom trećinom države, poslao je krajnje opasne poruke akterima rastuće bosanskohercegovačke krize. Najvažnija od njih bila je poruka da alibi za brutalno oružano nasilje u ostvarivanju političkih ciljeva nema važnosti, da se takav alibi uspješno gradi dovoljnom količinom upotrijebljene

sile, a da će smisao očekivanog međunarodnog mirovnog posredovanja biti u zaustavljanju sukoba, ne dirajući u teritorijalne stečevine.

To je već u prvoj fazi međunarodne mirovne medijacije u Bosni i Hercegovini, u izvedbi portugalskog diplomate Joséa Cutileira, imalo za posljedicu afirmaciju principa etničke teritorijalizacije, na način da je na neprincipijelne i nerealne teritorijalne zahtjeve predstavnika srpske i hrvatske nacionalne politike, međunarodna zajednica i sama odgovorila etničkom mapom Bosne i Hercegovine, zasnovanom isključivo na principu relativne većine stanovništva po općinama. Prihvatanje etničkog određenja dijelova teritorije, iako za njega nije bilo nikakvog historijskog i ustavnopravnog utemeljenja, uz istovremeno puno uvažavanje principa stvorenog stanja na terenu, kakvo je demonstrirano implementacijom Vancevog plana u Hrvatskoj, nakon početka oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini je otvorilo vrata nastojanjima da se oružanom silom različite vrste i intenziteta, od sirovog i neposrednog nasilja nad civilima, preko lokalnih napada niskog intenziteta, pa sve do vojnih operacija širokih razmjera, stvaraju etnički čiste teritorije, pri čemu su počinjeni masovni i teški ratni zločini, uključujući i genocid kao najteži oblik zločina. U početnoj fazi agresije najintenzivnije borbe i najveće nasilje nad civilima za poprište su imali upravo teritorije na kojima su se velikonacionalni planovi, u svjetlu legalizovanog etničkog principa, sudarali sa stvarnošću strukture stanovništva.

Ovi principi: etnička teritorijalizacija i poštovanje prava jačeg, duboko i trajno su obilježili mirovno posredovanje međunarodne zajednice tokom rata u Bosni i Hercegovini. Kao posljedica toga, sadržaj mirovnih planova, pogotovo mape kojima su određivane buduće etničke teritorije, pregovaračka dinamika i korišteni metodi pritiska na strane u pregovorima, imali su snažnog uticaja na ratne planove i tok vojnih operacija u svim fazama rata. S druge strane, ratujuće vojske su pokušavale, osim ovladavanja teritorijama na koje su njihova rukovodstva polagala pravo, svojim djelovanjem stvoriti stanje na ratištu koje bi uticalo na pregovaračke pozicije njihovih političkih predstavnika, na tok, dinamiku i ishod mirovnih pregovora. Pri tome međunarodni faktori nisu, sve do ljeta 1994. godine, postavili nikakve

orijentire i granične vrijednosti, nikakve crvene linije koje bi ovakvo ponašanje ograničavale.

Londonska konferencija u augustu 1992. je svojim zaključcima zakratko reafirmisala načela međunarodnog prava i ponudila civilizovanu agendu za rješavanje krize, koja je proisticala iz legitimiteta i prava Bosne i Hercegovine kao nezavisne države i članice Organizacije ujedinjenih nacija. Međunarodna konferencija formirana radi provedbe načela Londonske konferencije, čiji su kopredsjednici u prvoj fazi bili Cyrus Vance i David Owen, ne poričući formalno spomenuta načela iz Londona, vratila je pregovaračku praksu na tekovine Vanceovog i Cutileirovog plana. Sudar prava i legitimiteta države Bosne i Hercegovine sa sirovom logikom realpolitike pod međunarodnim pokroviteljstvom dogodio se na štetu Bosne i Hercegovine. Etnička teritorijalizacija oružanom silom dobila je tokom mirovnog angažmana Vancea i Owena i treću dimenziju početkom sukoba HV-a i HVO-a s Armijom RBiH, kojem Vance-Owenov plan nije bio uzrok, ali su politička logika na kojoj je počivao i način na koji su mirovni posrednici artikulisali odnos međunarodne zajednice prema akterima sukoba, snažno potakli hrvatsko političko vođstvo da pređe u fazu nasilnog ostvarenja svojih strateških ciljeva u Bosni i Hercegovini. Poprišta i akteri ovog sukoba bili su jasno determinisani teritorijalnim aspektima mirovnog plana.

U narednoj fazi mirovnog posredovanja formulisan je Owen-Stoltenbergov mirovni plan o uniji triju republika, ustavnopravnom provizoriju koji je trebao premostiti prelaz do konačne podjele Bosne i Hercegovine. Vojne operacije u ovom periodu bile su neposredno i nedvojbeno usmjerene zaokruživanju teritorija potencijalnih republika i slamanju preostalih elemenata legitimiteta državnog rukovodstva Bosne i Hercegovine. U tome je bio i smisao obavještajno-političkog projekta velikokladuške autonomije, koji je pokrenuo dugotrajan i krvav unutarbošnjački sukob u ovom dijelu države.

Razvoj procesa u pravcu konačne disolucije Bosne i Hercegovine, odlagan i usporavan upornom odbranom Armije RBiH vođenom u krajnje nepovoljnim uslovima i odnosima snaga, zaustavljen je i ipak

preusmjeren akcijom međunarodnih faktora. Od početka 1994. u proces rješavanja bosanskohercegovačke krize odlučno su se umiješale Sjedinjene Američke Države, čijim posredovanjem je brzo i efikasno zaustavljen sukob HV-a i HVO-a s Armijom RBiH i stvorena Federacija Bosne i Hercegovine. Pacifikacija bosansko-hrvatskog fronta i američkom voljom obnovljeno savezništvo Bosne i Hercegovine i Hrvatske promijenilo je ukupan odnos snaga na ratištu i otvorilo drugačije perspektive raspleta krize.

Na toj tački je međunarodna zajednica, kroz inicijativu Kontaktgrupe, koja je objedinila napore SAD-a, Rusije i država Evropske zajednice, odlučila obezbijediti prihvatanje mirovnog rješenja koje je počivalo na dva ključna elementa: na garanciji opstanka Bosne i Hercegovine, kao države sastavljene od dva entiteta, i na postavljanju ograničenja u pogledu vojnog rješenja krize definisanjem teritorijalne raspodjele između Federacije BiH i entiteta pod srpskom kontrolom u omjeru 51:49 %, kao konačne i neopozive. Oba kriterija bila su sporna za srpsku stranu.

U izmijenjenim okolnostima nastalim otvorenim srpskim odbijanjem usaglašene međunarodne ponude rješenja krize, i s izmijenjenim odnosom vojnih snaga, u narednih godinu dana intenzivnih borbi u Bosni i Hercegovini došlo je do vojno-političkog preokreta. Međunarodna zajednica zaustavila je snage Armije RBiH, HV-a i HVO-a u momentu kada su u završnim operacijama prešle definisani procent kontrole od 51% teritorije Bosne i Hercegovine i tako spriječila potpuni poraz srpskih snaga. Odlučujuću ulogu u zaustavljanju ofanzive i uspostavi primirja, jednako kao i u stvaranju uslova za postizanje odnosa vojnih snaga koji je ofanzivu omogućio, imale su Sjedinjene Američke Države. Na zadanom omjeru teritorijalne distribucije i na principu dvoentitetskog uređenja jedinstvene države, u sjeni političke volje i mehanizama moći američke supersile, pregovorima vođenim u vojnoj bazi u Dejtonu tokom novembra 1995. godine, dogovoreni su elementi mirovnog sporazuma kojim je okončan rat u Bosni i Hercegovini.

Summary

International relations and geostrategic interests of great powers were the primary cause of Yugoslavia's creation and were the strongest factor of its survival through both of its social and economic formats in which it was established after two World wars. Soon after the fall of the Berlin wall, as a symbol of the Cold War division of Europe, the crisis of the Yugoslav state, which was evident from the beginning of the 1980-ies, entered a turbulent phase of its culmination with the breakdown of the unified Yugoslav communist party. The indifferent attitude of the international community towards this phase of the Yugoslav crisis, conditioned by global changing relations and the drastically diminished geostrategic importance of Yugoslavia, directly influenced the outcome of the crisis and the dissolution of the state.

From the relations that were established as such, Serbia and Montenegro were able, initially to usurp, and from the April of 1992 completely take over the Yugoslav armed force, to initiate aggressive wars in Slovenia, Croatia and Bosnia and Herzegovina. The forms and instruments of the international community's engagement, above all in the limiting of intensity and scope of war conflicts, and then in the mediation which aimed to end the wars, had an important, often crucial impact on the determining of strategy, planning broader operations, and even on the tactics applied to the local level, for all the warring parties and during all phases of these wars.

The position and status of Bosnia and Herzegovina within both Yugoslav states was primarily conditioned by Serbo-Croat relations which were at the same time, as the supporting wall of the Yugoslav community, apart from their own internal impulses, always strongly affected and shaped by the resultants of international relations and strategies of great powers. Regardless of the political affirmation of Bosnia and Herzegovina as an equal republic within the Socialist Federative Republic of Yugoslavia, and the national affirmation of Bosniaks (under the national name of Muslims) as an equal state-building people, this double cumulative factor had during the dissolution of the Yugoslav state a decisive

impact on the course, dynamics and form of process in which the issue of the state and legal status, as well as the political destiny of Bosnia and Herzegovina were resolved.

The failure of the Conference on Yugoslavia, which was organized by the European community in September of 1991 under the presidency of Lord Peter Carrington, to keep the dissolution process under control within the previously defined political principles resulted with an escalation of war in Croatia. Vance's plan which halted the conflict in Croatia on the attained lines, along which the UN peacekeeping forces were distributed, and within which the Serb armed formations maintained complete control of one third of the country, sent dangerous messages to the actors of the growing Bosnian and Herzegovinian crisis. The most important of these messages was that there was no need for an alibi for brutal application of force in the achievement of political goals, and that such an alibi could be successfully built by the sufficient use of armed force, and that the essence of the expected international peace mediation would be satisfied in the stopping of conflict, without interfering with territorial acquisitions.

In the initial phase of international peace mediation in Bosnia and Herzegovina which was conducted by the Portuguese diplomat José Cutileiro, this had as a consequence the affirmation of the principles of ethnic territorialisation, meaning that the international community responded to the unprincipled and unrealistic territorial aspirations of the Serb and Croat policy makers with their own map of ethnic territorialisation of Bosnia and Herzegovina, based exclusively on the principle of relative majority of population according to municipalities. The ethnic determination of certain parts of Bosnian and Herzegovinian territory had no historical, constitutional or legal basis. But despite of that, and together with full acknowledgment of the status created on the ground, as had been demonstrated by the implementation of Vance's plan in Croatia, the acceptance of this norm after the armed conflict began in Bosnia and Herzegovina, opened the door to attempts of creating ethnically clean territories through the use of armed force of varying kind and intensity; from the raw and direct violence against civilians,

through local attacks of low intensity, to military operations of a broad scope, whereby mass and heavy war crimes were committed, including genocide as the heaviest form of crime. In that sense in the initial phase of aggression the most intensive fighting and the worst violence against civilians were committed on those territories where the greater national plans, in light of the legalised ethnic principle, clashed with the reality of the population structure.

These principles: ethnic territorialisation and respecting the right of the stronger, left a deep and permanent mark on the peace mediation of the international community during the war in Bosnia and Herzegovina. As a consequence of this, the contents of the peace plans, especially the maps which determined the future ethnic territories, the negotiation dynamic and the utilised methods of pressure on the negotiating parties, had a strong influence on the war plans and the course of military operations on the battlefields of Bosnia and Herzegovina during all phases of the war. On the other side, throughout the duration of the whole war the warring armies attempted not only to gain control over those territories to which their leadership staked a claim, but also tried to create a situation on the battlefield which would influence the negotiating positions of their political representatives, as well as the course, dynamics and the outcome of the peace negotiations. Thereby the international factors did not, until the summer of 1994, establish any orienteering points or demarcation values, no red lines which would limit such behaviour.

The conclusions of the London conference in August of 1992 had for a short period of time reaffirmed the principles of international law and offered a civilized agenda for the solution of the crisis which stemmed from the legitimacy and right of Bosnia and Herzegovina as an independent state and a member of the Organization of the United Nations. The international conference which was formed in order to implement the principles of the London conference, and whose co-presidents in the initial phase were Cyrus Vance and David Owen, not denying the formally mentioned principles from London, returned the negotiating practice back to the legacy of Vance's and Cutileiro's plan. The clash of rights and legitimacy of the state of Bosnia and Herzegovina with the

raw logic of real-politik under international patronage occurred to the detriment of Bosnia and Herzegovina. During the peace engagement of Vance and Owen the ethnic territorialisation achieved by armed force received a third dimension with the beginning of the conflict between the Croatian Army and the Croat Defence Council with the Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina. This conflict had not been caused by the Vance-Owen plan, but the political logic on which the principle of territorialisation was based and the way that the peace mediators articulated the relationship of the international community towards the actors of the conflict, strongly incited the Croatian political leadership to engage in the violent achievement of its political goals in Bosnia and Herzegovina. The scene and actors of this conflict were clearly determined by the territorial aspects of the peace plan.

In the subsequent phase of peace mediation the Owen-Stoltenberg peace plan was formed about the union of three republics, a constitutional and legal provisory which was supposed to act as a bridge towards the final partition of Bosnia and Herzegovina. The military operations in this period were directly and undoubtedly focused on the shaping of the potential territories of republics and the breaking of the remaining elements of legitimacy of the state leadership of Bosnia and Herzegovina. This was also the essence of the intelligence and political project of the autonomous Velika Kladuša, which initiated a long-lasting and bloody inter-Bosniak conflict in that part of the country.

The development of the process in the direction of the final dissolution of Bosnia and Herzegovina, which was delayed and slowed down by the persistent defence of the ARBiH conducted in unfavourable conditions and relations of power, was halted and nevertheless redirected through the action of an international factor. From the beginning of 1994 the United States of America became decisively involved in the solution of the Bosnia and Herzegovina crisis, and with their mediation the conflict between the HV and the HVO with the ARBiH was quickly and effectively stopped, resulting in the creation of the Federation of Bosnia and Herzegovina. The pacification of the Bosnian-Croat front and the alliance between Bosnia and Herzegovina and Croatia which

was renewed with American will, changed the complete balance of power on the battlefield and opened different perspectives of the resolution of the crisis.

At that point the international community, through the initiative of the Contact-Group, which united the efforts of the USA, Russia and the countries of the European community, decided to ensure the acceptance of a peace solution which was based on two key elements: on the guarantee of survival of Bosnia and Herzegovina as a state composed of two entities, and the limitation of a military solution of the crisis by defining the territorial division between the Federation of Bosnia and Herzegovina and the entity under Serb control at a ratio of 51:49 %, as final and irreversible. The Serb side disputed both criteria.

In the changed circumstances created by the open Serb refusal to accept the convened international offer of the resolution of the crisis, and with a changed balance of military power, in the following year of intensive fighting in Bosnia and Herzegovina a military and political turnaround ensued. The international community stopped the forces of the ARBiH, HV and HVO in the moment when in final operations they crossed the defined control percentage of 51 % of Bosnian and Herzegovinian territory, thus preventing a complete defeat of Serb forces. The USA had a determining role in the halting of the offensive and the establishment of a ceasefire, equally as in the creation of conditions for the achievement of the military balance which allowed the offensive. On the given ratio of territorial distribution and on the principle of a two entity arrangement of a unified country, in the shadow of the political will and mechanisms of control of the American super-power, through negotiations conducted during November of 1995 in the military base in Dayton, the elements of a peace agreement which ended the war in Bosnia and Herzegovina were finally reached.

KARTE

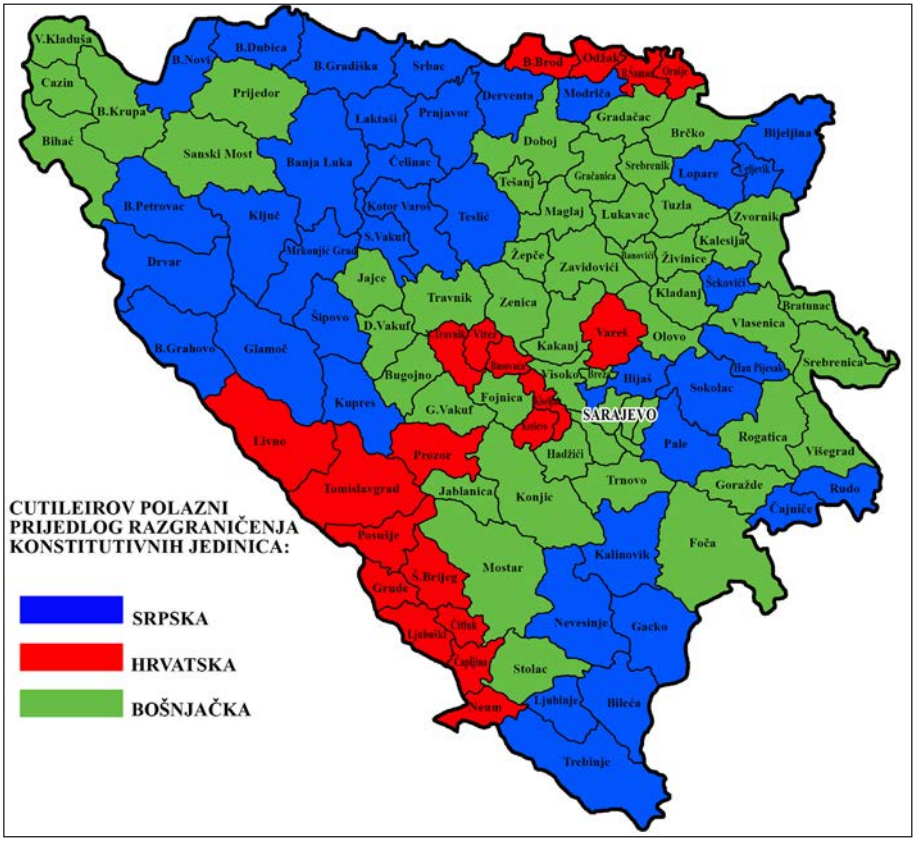

Karta 1[2487]

[2487] Begić, 99-100. (Mapa 2)

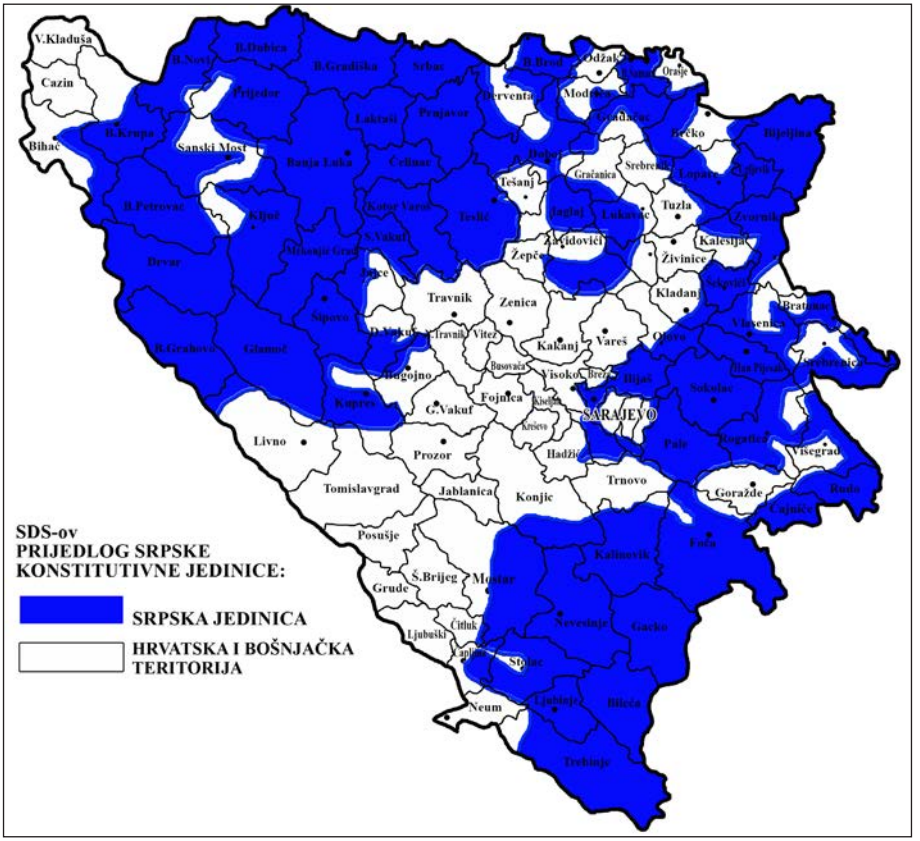

Karta 2[2488]

[2488] Izvor: **Oslobođenje**, 14. 3. 1992, 4.

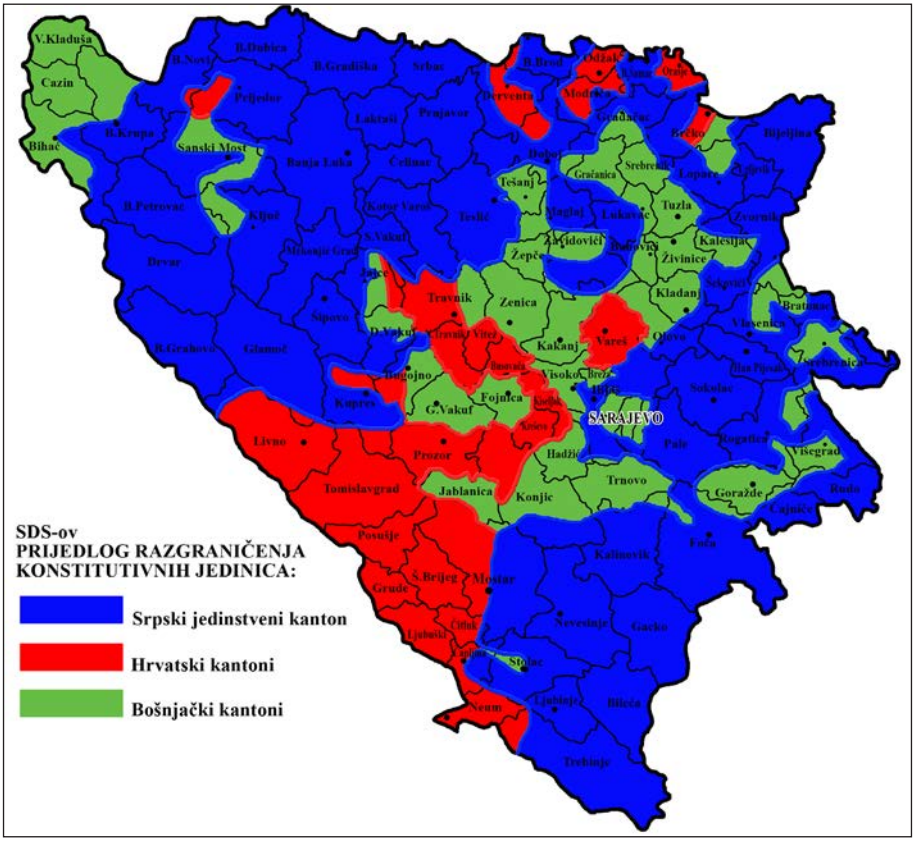

Karta 3[2489]

[2489] Izvor: **Oslobođenje**, 14. 3. 1992, 4.

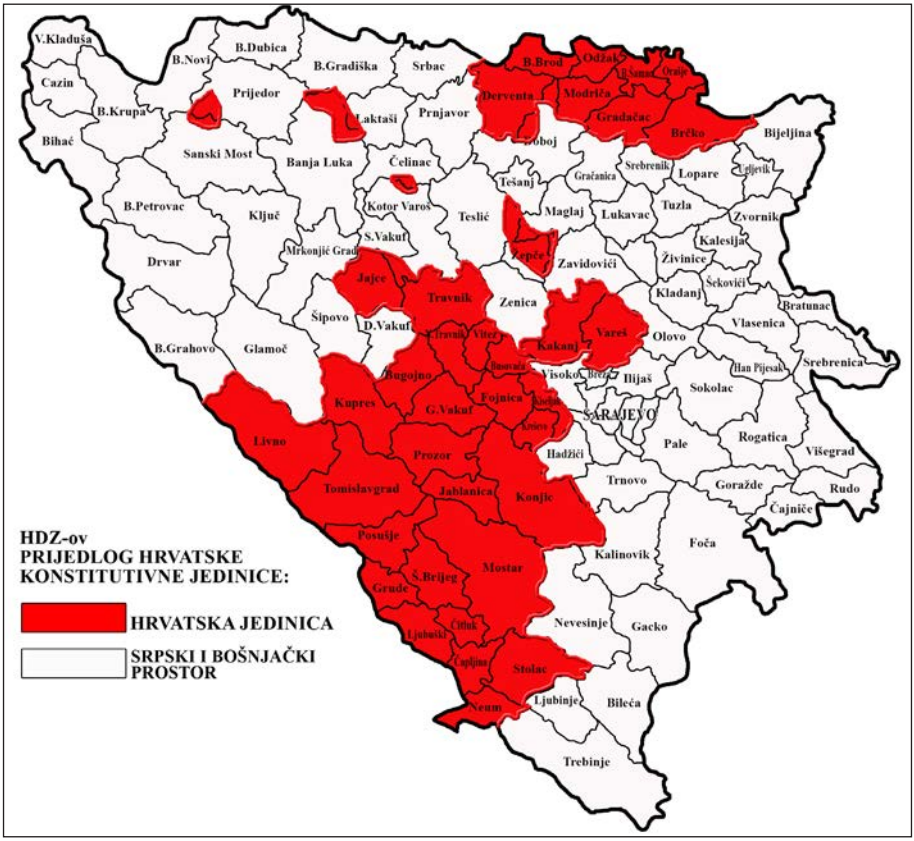

Karta 4[2490]

[2490] Izvor: **Oslobođenje**, 26. 3. 1992, 5.

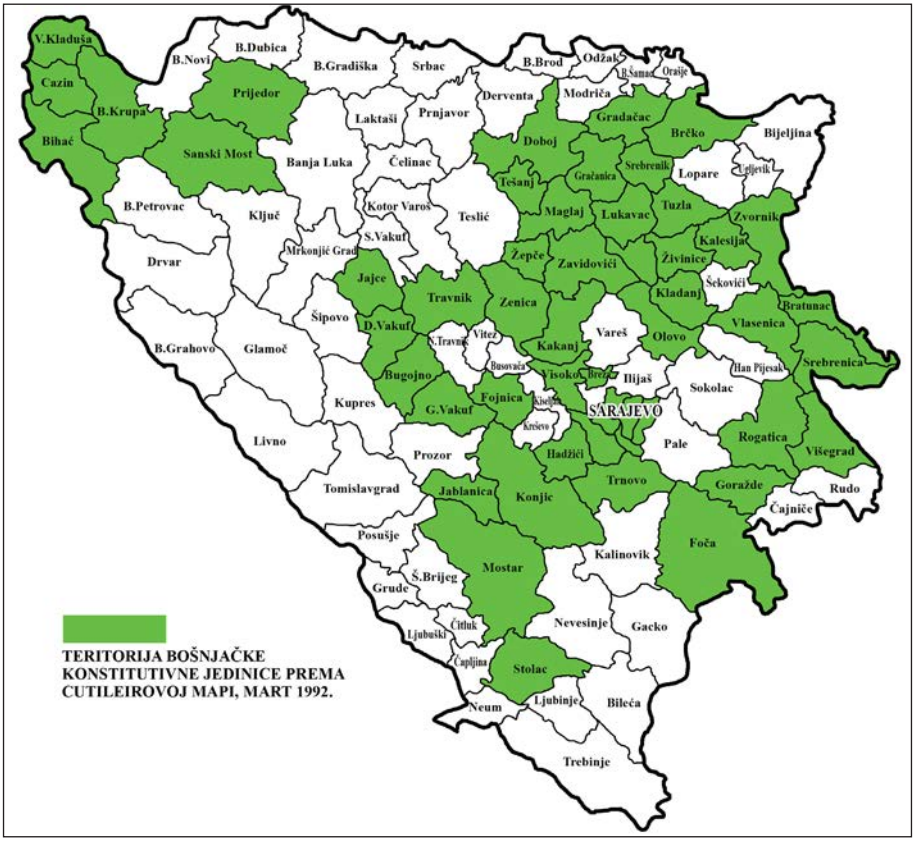
V.Kladuša
B.Novi
B.Dubica
B.Gradiška
Srbac
B.Brod
Odžak
B.Šamac
Orašje
Cazin
Prijedor
Derventa
Modriča
B.Krupa
Laktaši
Prnjavor
Gradačac
Bihać
Sanski Most
Banja Luka
Čelinac
Doboj
Brčko
Bijeljina
Srebrenik
Lopare
Ugljevik
Tešanj
Gračanica
B.Petrovac
Ključ
Kotor Varoš
Teslić
Maglaj
Lukavac
Tuzla
Zvornik
S.Vakuf
Kalesija
Mrkonjić Grad
Drvar
Žepče
Zavidovići
Živinice
Jajce
Travnik
Zenica
Kladanj
Šekovići
Bratunac
Šipovo
D.Vakuf
Vlasenica
N.Travnik
Vitez
Vareš
Olovo
B.Grahovo
Glamoč
Kakanj
Busovača
Visoko
Breza
Ilijaš
Han Pijesak
Srebrenica
Bugojno
Sokolac
Fojnica
Kiseljak
SARAJEVO
Kupres
G.Vakuf
Krešev
Rogatica
Livno
Pale
Prozor
Hadžići
Višegrad
Trnovo
Goražde
Tomislavgrad
Jablanica
Konjic
Rudo
Čajniče
Posušje
Foča
Kalinovik
Mostar
Š.Brijeg
Grude
Nevesinje
Gacko
Čitluk
Ljubuški
Čapljina
Stolac
Ljubinje
Bileća
Neum
Trebinje
TERITORIJA BOŠNJAČKE
KONSTITUTIVNE JEDINICE PREMA
CUTILEIROVOJ MAPI, MART 1992.

Karta 5

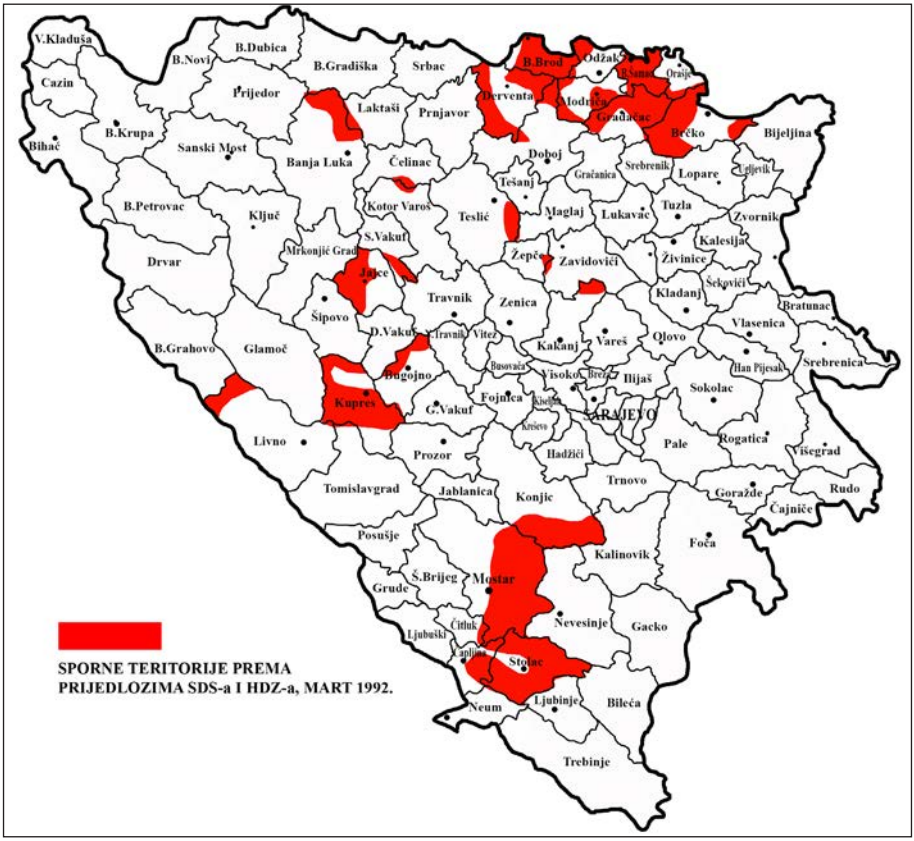
V.Kladuša
B.Novi
B.Dubica
B.Gradiška
Srbac
Cazin
Prijedor
Laktaši
Prnjavor
Derventa
B.Brod
Odžak
Modriča
Bihać
B.Krupa
Sanski Most
Banja Luka
Čelinac
Doboj
Gradačac
Brčko
Bijeljina
Gračanica
Srebrenik
Loparе
Tešanj
B.Petrovac
Ključ
Kotor Varoš
Teslić
Maglaj
Lukavac
Tuzla
Zvornik
S.Vakuf
Kalesija
Drvar
Mrkonjić Grad
Žepče
Zavidovići
Živinice
Jajce
Travnik
Zenica
Kladanj
Šipovo
D.Vakuf
Vitez
Kakanj
Vareš
Olovo
Vlasenica
Bratunac
B.Grahovo
Glamoč
Busovača
Visoko
Breza
Ilijaš
Han Pijesak
Srebrenica
Bugojno
Kupres
G.Vakuf
Fojnica
Kiseljak
SARAJEVO
Sokolac
Livno
Prozor
Hadžići
Pale
Rogatica
Višegrad
Tomislavgrad
Jablanica
Konjic
Trnovo
Goražde
Rudo
Čajniče
Posušje
Foča
Kalinovik
Grude
Š.Brijeg
Mostar
Nevesinje
Gacko
Čitluk
Ljubuški
Stolac
Neum
Ljubinje
Bileća
Trebinje
SPORNE TERITORIJE PREMA
PRIJEDLOZIMA SDS-a I HDZ-a, MART 1992.

Karta 6

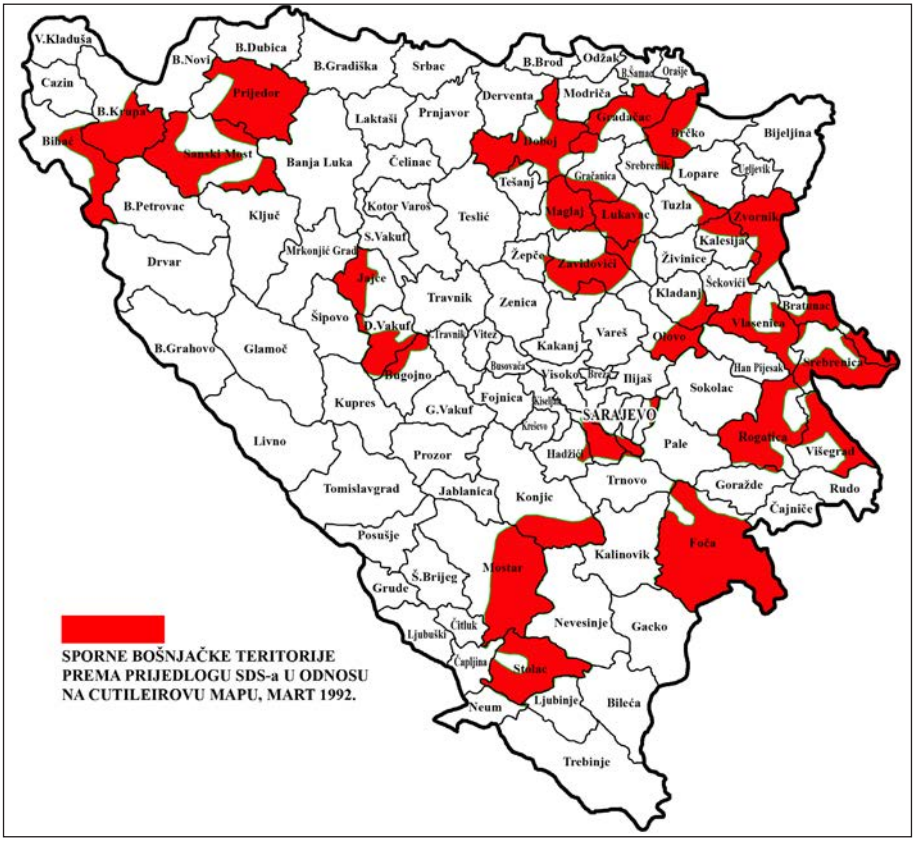
V.Kladuša
B.Novi
B.Dubica
B.Gradiška
Srbac
B.Brod
Odžak
B.Šamac
Orašje
Cazin
Prijedor
Derventa
Modriča
B.Krupa
Laktaši
Prnjavor
Gradačac
Brčko
Bijeljina
Bihać
Sanski Most
Banja Luka
Čelinac
Doboj
Srebrenik
Lopare
Ugljevik
Tešanj
Gračanica
B.Petrovac
Ključ
Kotor Varoš
Teslić
Maglaj
Lukavac
Tuzla
Zvornik
S.Vakuf
Kalesija
Mrkonjić Grad
Žepče
Zavidovići
Živinice
Drvar
Jajce
Travnik
Zenica
Kladanj
Šekovići
Bratunac
Šipovo
D.Vakuf
Travnik
Vitez
Vareš
Olovo
Vlasenica
B.Grahovo
Glamoč
Kakanj
Busovača
Visoko
Breza
Ilijaš
Han Pijesak
Srebrenica
Jugojno
Sokolac
Kupres
Fojnica
Kiseljak
G.Vakuf
SARAJEVO
Krševo
Rogatica
Višegrad
Livno
Pale
Prozor
Hadžići
Trnovo
Goražde
Rudo
Tomislavgrad
Jablanica
Konjic
Čajniče
Posušje
Kalinovik
Foča
Mostar
Š.Brijeg
Grude
Čitluk
Nevesinje
Gacko
Ljubuški
Čapljina
Stolac
Ljubinje
Bileća
Neum
Trebinje
SPORNE BOŠNJAČKE TERITORIJE
PREMA PRIJEDLOGU SDS-a U ODNOSU
NA CUTILEIROVU MAPU, MART 1992.

Karta 7

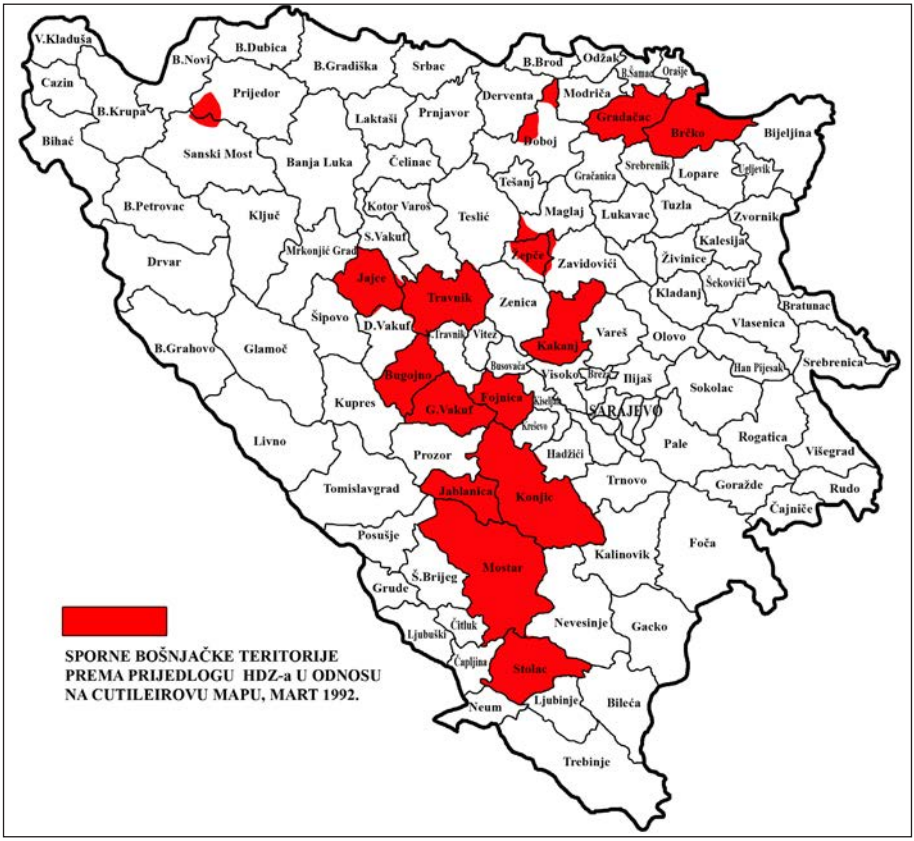
V.Kladuša
B.Novi
B.Dubica
B.Gradiška
Srbac
B.Brod
Odžak
B.Šamac
Orašje
Cazin
Prijedor
Derventa
Modriča
B.Krupa
Laktaši
Prnjavor
Gradačac
Brčko
Bijeljina
Bihać
Doboj
Sanski Most
Banja Luka
Čelinac
Srebrenik
Lopare
Čeljevik
Tešanj
Gračanica
B.Petrovac
Ključ
Kotor Varoš
Teslić
Maglaj
Lukavac
Tuzla
Zvornik
S.Vakuf
Kalesija
Drvar
Mrkonjić Grad
Žepče
Zavidovići
Živinice
Jajce
Travnik
Zenica
Kladanj
Šekovići
Bratunac
Šipovo
D.Vakuf
Travnik
Vitez
Vareš
Olovo
Vlasenica
B.Grahovo
Glamoč
Kakanj
Busovača
Visoko
Breza
Ilijaš
Han Pijesak
Srebrenica
Bugojno
Sokolac
Kupres
Fojnica
Kiseljak
SARAJEVO
G.Vakuf
Krševo
Livno
Pale
Rogatica
Višegrad
Prozor
Hadžići
Tomislavgrad
Jablanica
Konjic
Trnovo
Goražde
Rudo
Čajniče
Posušje
Foča
Kalinovik
Mostar
Š.Brijeg
Grude
Nevesinje
Gacko
Čitluk
Ljubuški
Čapljina
Stolac
Ljubinje
Bileća
Neum
Trebinje
SPORNE BOŠNJAČKE TERITORIJE
PREMA PRIJEDLOGU HDZ-a U ODNOSU
NA CUTILEIROVU MAPU, MART 1992.

Karta 8

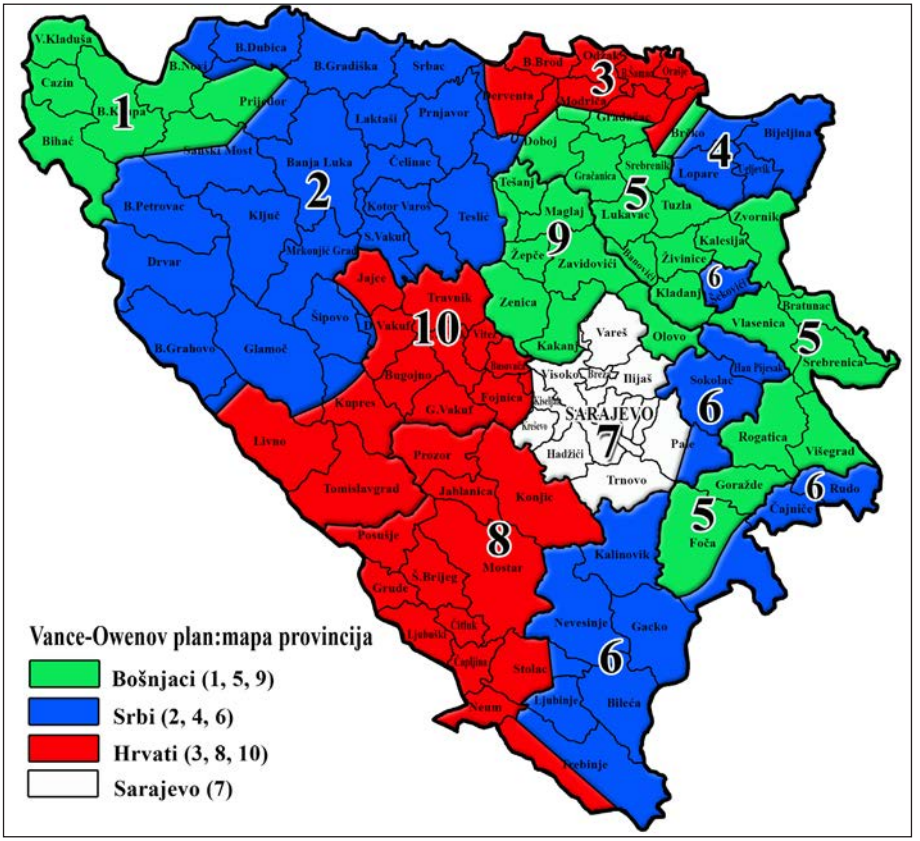
Vance-Owenov plan:mapa provincija
Bošnjaci (1, 5, 9)
Srbi (2, 4, 6)
Hrvati (3, 8, 10)
Sarajevo (7)
SARAJEVO
V.Kladuša
Cazin
Bihać
B.Dubica
B.Gradiška
Srbac
B.Brod
Prijedor
Laktaši
Prnjavor
Derventa
Modriča
Doboj
Banja Luka
Čelinac
Tešanj
Gračanica
Srebrenik
Lopare
Bijeljina
B.Petrovac
Ključ
Kotor Varoš
Teslić
Maglaj
Lukavac
Tuzla
Zvornik
Kalesija
Drvar
Mrkonjić Grad
S.Vakuf
Žepče
Zavidovići
Živinice
Jajce
Travnik
Zenica
Kladanj
Bratunac
Šipovo
D.Vakuf
Vareš
Olovo
Vlasenica
B.Grahovo
Glamoč
Kakanj
Srebrenica
Bugojno
Visoko
Ilijaš
Sokolac
Kupres
G.Vakuf
Fojnica
Livno
Hadžići
Pale
Rogatica
Prozor
Višegrad
Tomislavgrad
Jablanica
Konjic
Trnovo
Goražde
Rudo
Čajniče
Posušje
Mostar
Foča
Kalinovik
Š.Brijeg
Grude
Nevesinje
Gacko
Čitluk
Ljubuški
Čapljina
Stolac
Neum
Ljubinje
Bileća
Trebinje
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

Karta 9

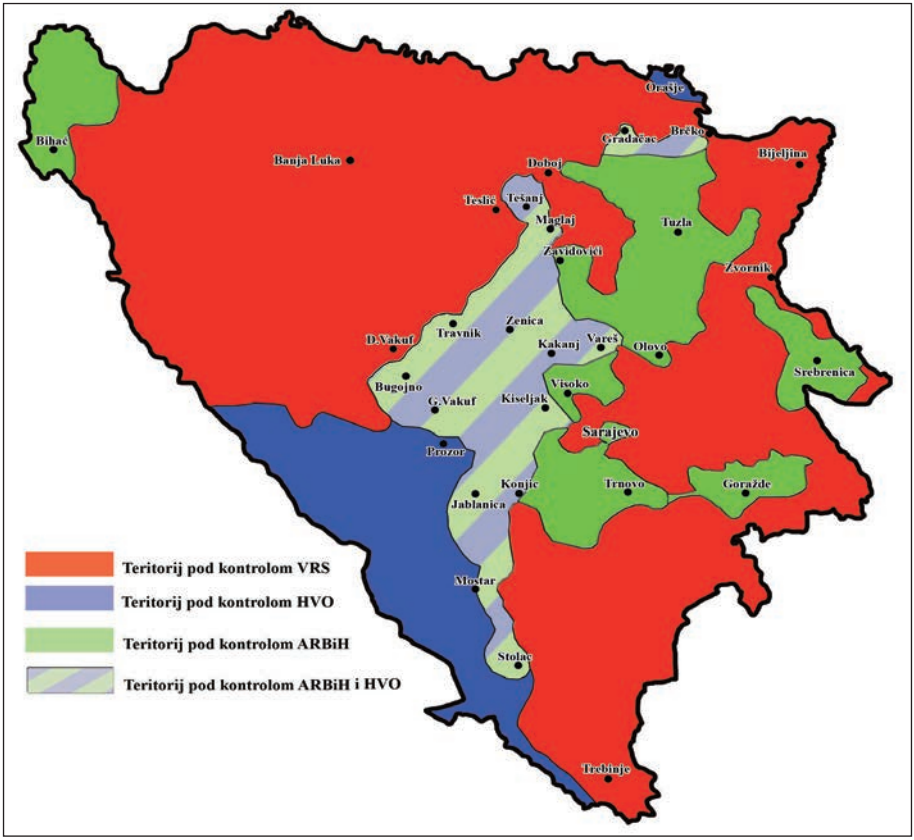

Karta 10

Kontrola teritorije od strane pojedinih formacija na ratištu u Bosni i Hercegovini početkom 1993. godine

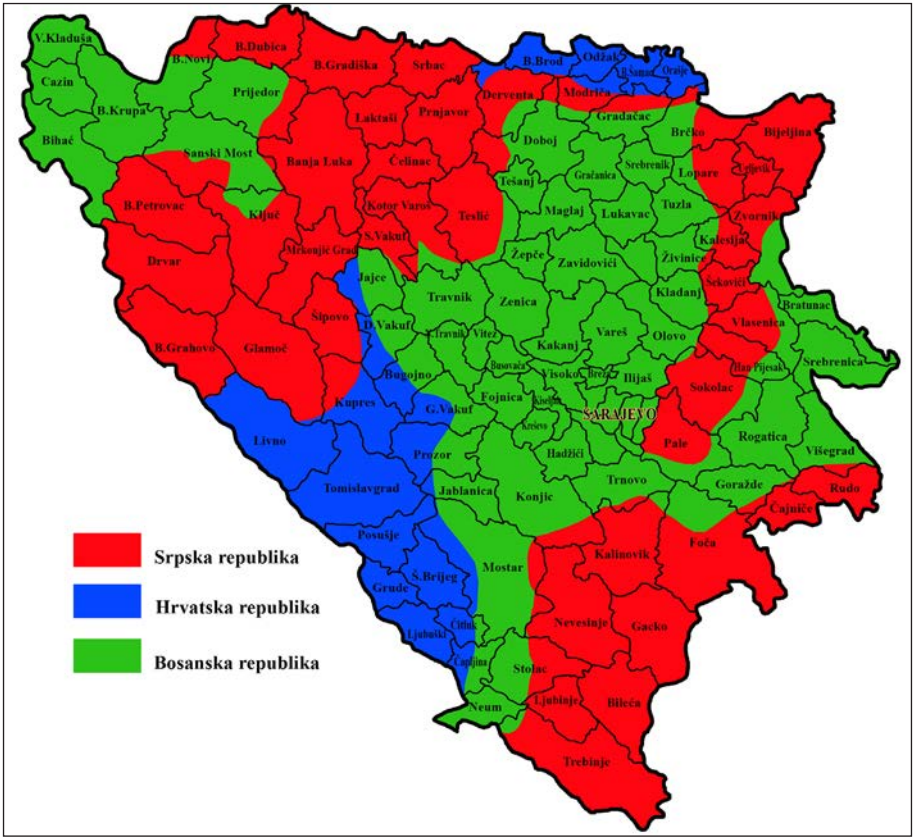

Karta 11

Prijedlog bosanskohercegovačke delegacije za teritorijalno razgraničenje na osnovu Owen-Stoltenbergovog plana, august 1993.[2491]

[2491] Karta nacrtana prema predlošku datom u: „Mape podjela“, **Oslobođenje**, 16. 8. 1993, 4.

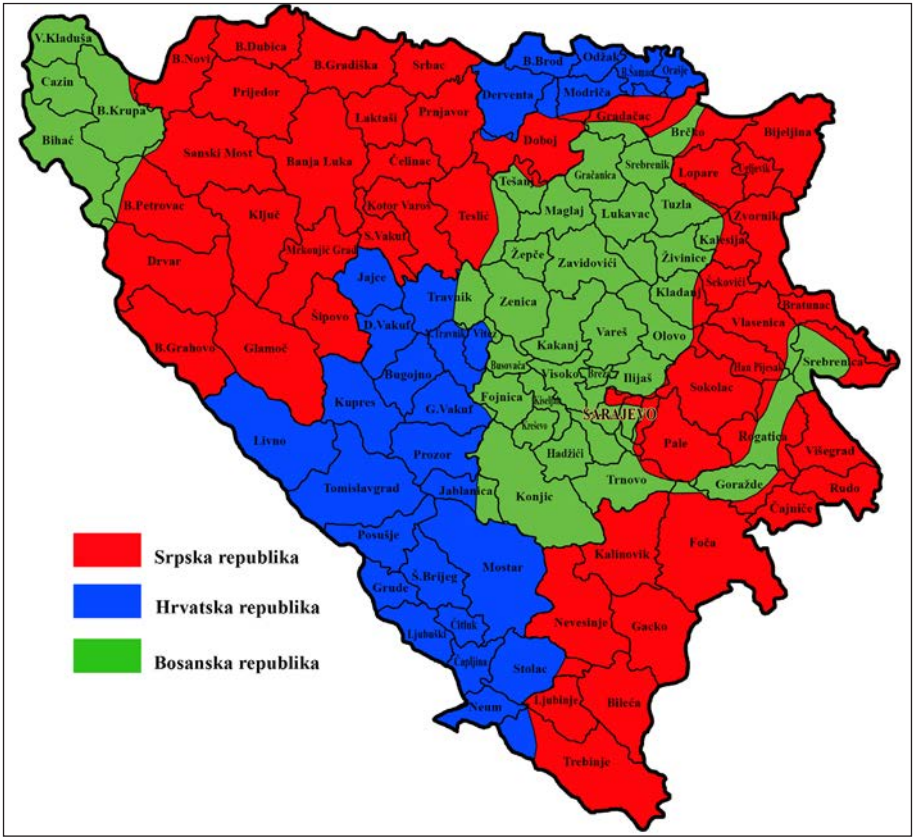

Karta 12

Prijedlog srpske delegacije (usaglašeni srpsko-hrvatski prijedlog) za teritorijalno razgraničenje na osnovu Owen-Stoltenbergovog plana, august 1993.[2492]

[2492] Karta nacrtana prema predlošku datom u: „Mape podjela“, **Oslobođenje**, 16. 8. 1993, 4.

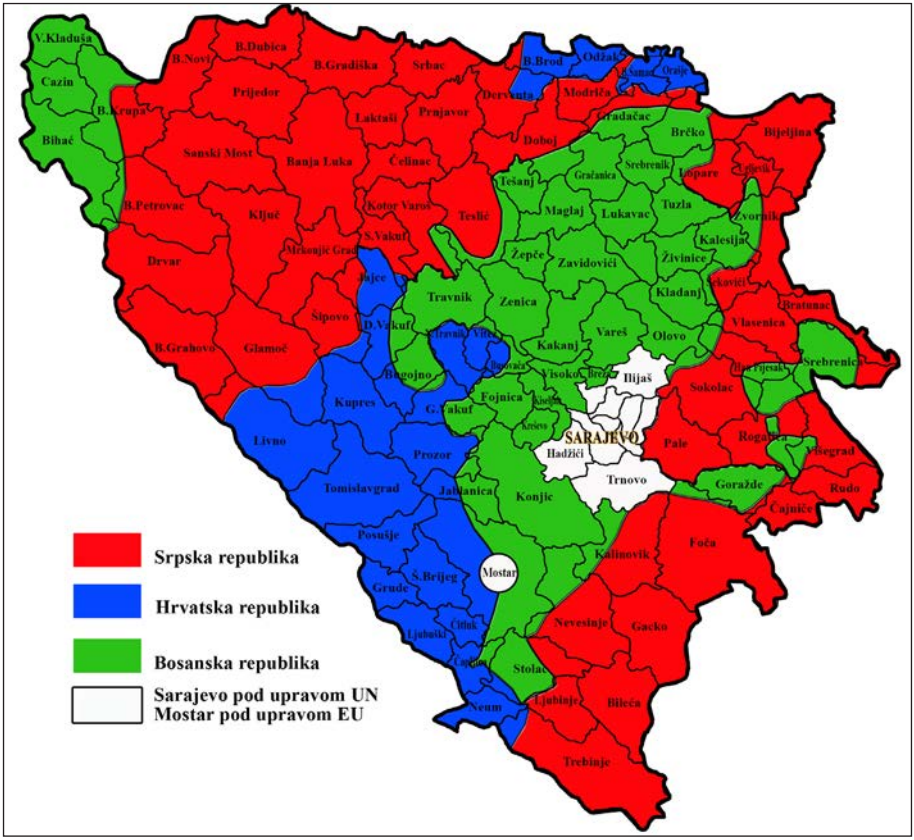

Karta 13

Owen-Stoltenbergova mapa (s promjenama dogovorenim na brodu Invicible i koncesijama na području Višegrada i Rogatice)

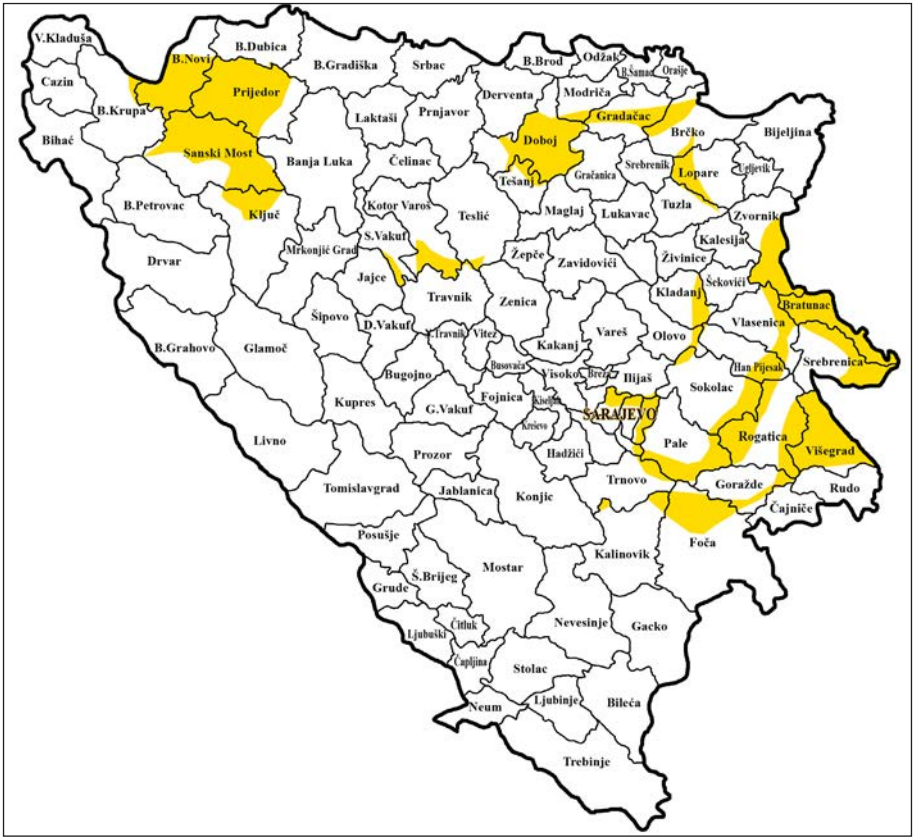

Karta 14

Međusobno sporne srpsko-bošnjačke teritorije na osnovu prijedloga razgraničenja republika podnesenih u augustu 1993. (Karte 11 i 12)

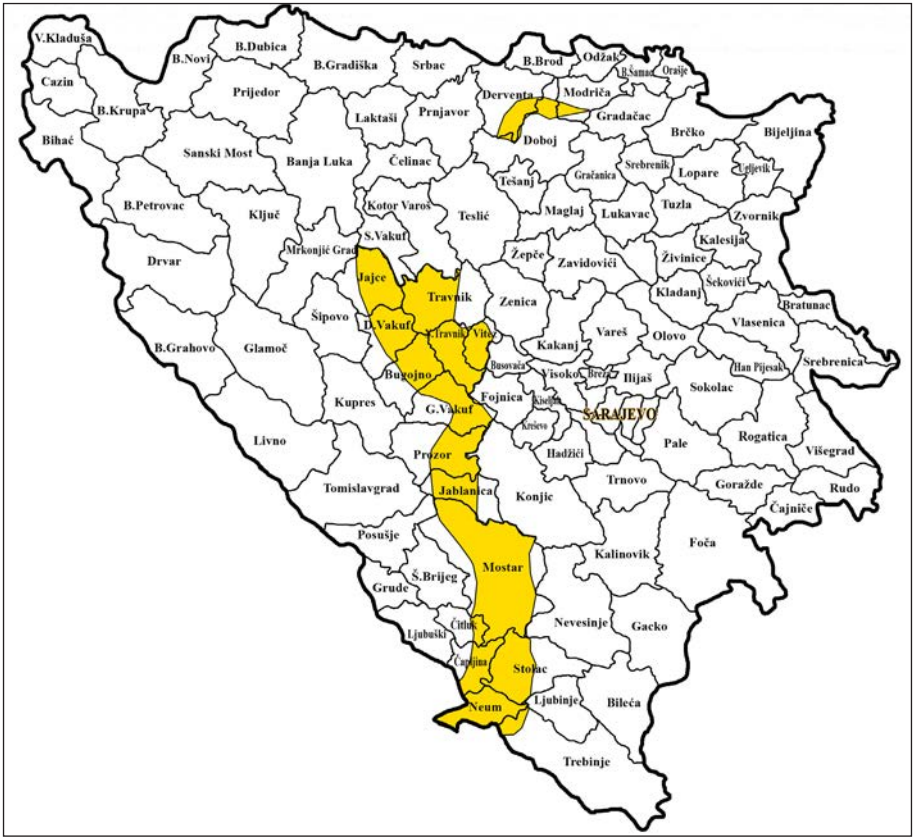

Karta 15

Međusobno sporne hrvatsko-bošnjačke teritorije na osnovu prijedloga razgraničenja republika podnesenih u augustu 1993. (Karte 11 i 12)

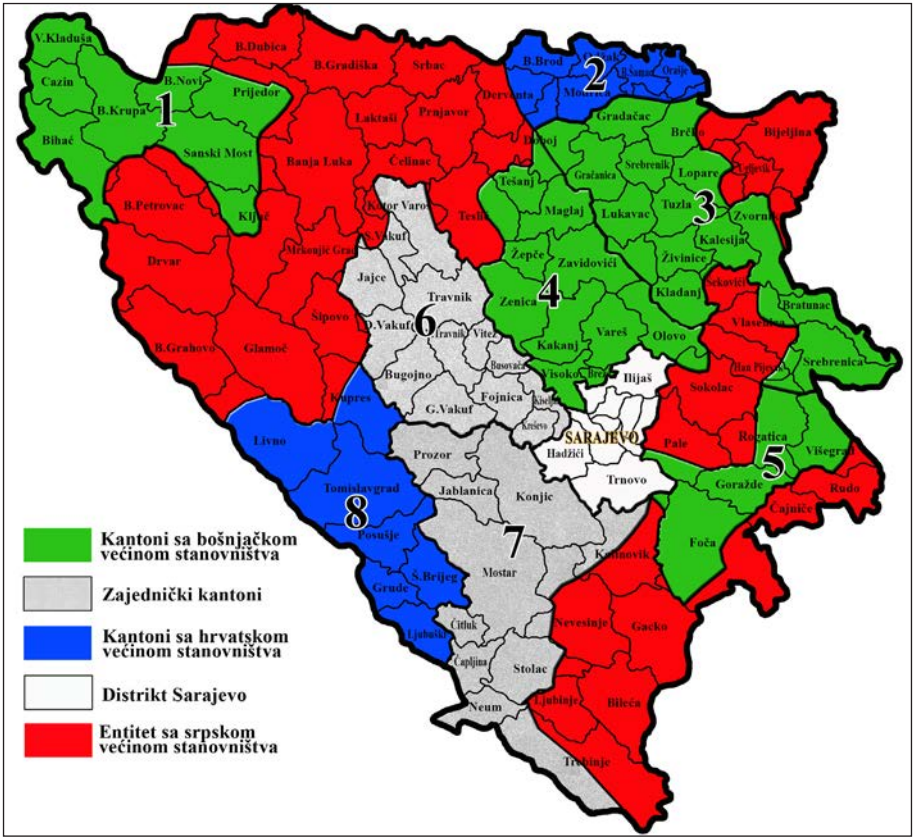

Karta 16

Karta teritorijalnog ustroja Federacije Bosne i Hercegovine definisana 11. maja 1994.[2493]

[2493] Izvor: „Zasjedanje krajem maja“, **Oslobođenje**, 13. 5. 1994, 3.

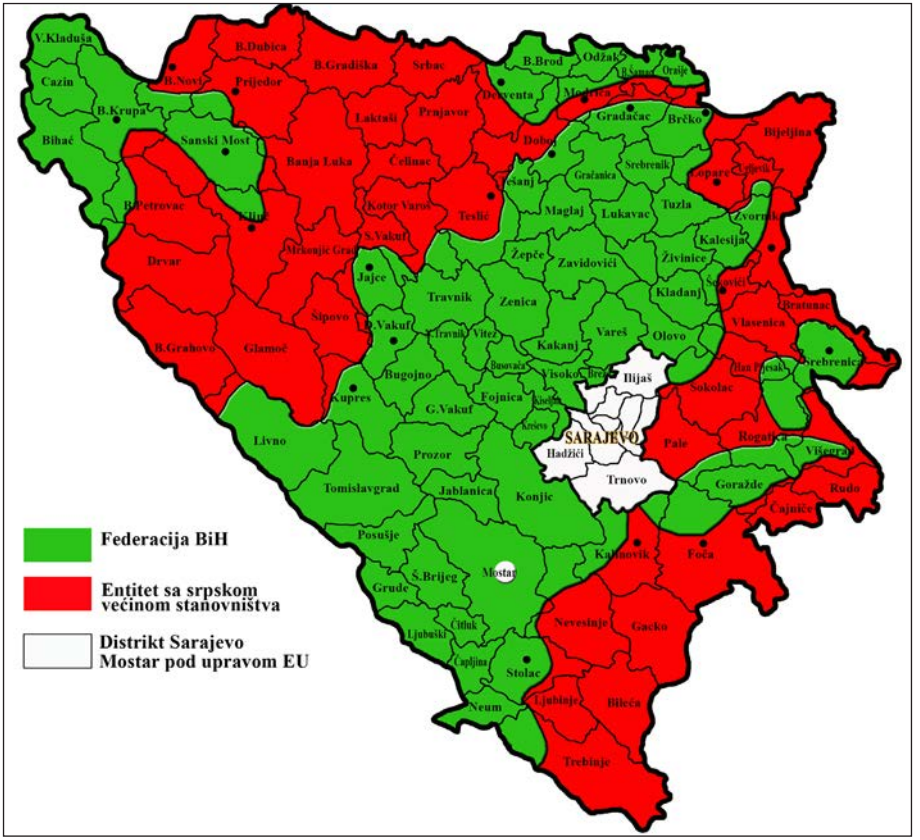

Karta 17

Karta teritorijalnog ustroja prema planu Kontakt-grupe, juli 1994. [2494]

[2494] Izvor: „Plan (u principu) prihvatljiv“, **Oslobođenje**, 8. 7. 1994, 1.

SKRAĆENICE

ABHO – atomsko-biološko-hemijska odbrana
AP – automatska puška
ARBiH – Armija Republike Bosne i Hercegovine
ARJ PVO – artiljerijsko-raketne jedinice protivvazdušne odbrane
atb – automobilski bataljon
b/d – borbena dejstva
b/g – borbena gotovost
bbr – brdska brigada
BiH – Bosna i Hercegovina
bMB – baterija minobacača
BOiV – borbena obuka i vaspitanje
BRAG – brigadna artiljerijska grupa
BST – bestrzajni top
bv – bataljon veze
bVP – bataljon vojne policije
CSB – centar službi bezbjednosti
čVP – četa vojne policije
DB – Državna bezbjednost
DK – Drinski korpus
DSZ – društvena samozaštita
DTG – diverzantsko-teroristička grupa
Gbr – gardijska brigada
Gmtbr – gardijska motorizovana brigada
GrŠTO – Gradski štab Teritorijalne odbrane
GŠOSRBiH – Glavni štab Oružanih snaga RBiH
GŠPLBiH – Glavni štab Patriotske lige Bosne i Hercegovine
GŠVSrRBiH – Glavni štab Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine

HAD – haubički divizion
HDZ – Hrvatska demokratska zajednica
HE – hidroelektrana
HK – Hercegovački korpus
HOS – Hrvatske oružane snage
HSP – Hrvatska stranka prava
HV – Hrvatska vojska
HVO – Hrvatsko vijeće obrane
HZHB – Hrvatska zajednica Herceg-Bosna
HRHB – Hrvatska Republika Herceg-Bosna
IBK – Istočnobosanski korpus
IBOG – Istočnobosanska operativna grupa
ICTY – International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
Ič – izviđačka četa
IDO – izviđačko-diverzantski odred
IKM – istureno komandno mjesto
InSl – intendantska služba
inžb – inžinjerijski bataljon
JNA – Jugoslavenska narodna armija
K – korpus
k – kota
KAG – korpusna artiljerijska grupa
KG – komanda garnizona
KM – komandno mjesto
KoV – kopnena vojska
KZ – kriptozaštita
lap PVO – lahki artiljerijski puk protivvazdušne odbrane
lard PVO – lahki artiljerijski divizion protivvazdušne odbrane

lbr – lahka brigada
LoB – logistička baza
Lob – logistički bataljon
lpbr – lahka pješadijska brigada
M, IPD i VP – moral, informativno-propagandna djelatnost i vjerska pitanja
mabr – mješovita artiljerijska brigada
mad – mješoviti artiljerijski divizion
map – mješoviti artiljerijski puk
marbr – mješovita artiljerijsko-raketna brigada
MB –minobacač
mbr – mehanizovana brigada
MORBiH – Ministarstvo odbrane Republike Bosne i Hercegovine
mpoad – mješoviti protivoklopni artiljerijski divizion
mpoap – mješoviti protivoklopni artiljerijski puk
mtb – motorizovani bataljon
mtbr – motorizovana brigada
MTS – materijalno-tehnička sredstva
MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova
NIP – naučnoistraživački projekt
NRC – nastavno-regrutni centar
NŠ – načelnik štaba
ObP – obavještajni poslovi
OC – operativni centar
OG – operativna grupa
Okb – oklopni bataljon
OkŠO – Okružni štab odbrane
OkŠTO – Okružni štab Teritorijalne odbrane
OMJ – oklopno-mehanizovane jedinice

ONO – opštenarodna odbrana
ONP – operativno-nastavni poslovi
OpŠO – Opštinski štab odbrane
OpŠTO – Opštinski štab Teritorijalne odbrane
OS – oružane snage
OT – oklopni transporter
OTA – operativnotaktička analiza
PAM – protivavionski mitraljez
PAP – poluautomatska puška
partd – partizanska divizija
PAT – protivavionski top
pbr – pješadijska brigada
PDO – protivdiverzantski odred
PEB – protivelektronska borba
PK – pomoćnik komandanta
PL – Patriotska liga
PNŠ – Pomoćnik načelnika štaba
PoB – pozadinska baza
pv – puk veze
r. – rijeka
rabr – raketno-artiljerijska brigada
RB – ručni bacač
RBiH – Republika Bosna i Hercegovina
RBR – ručni bacač raketa
RgŠO – Regionalni štab odbrane
RgŠPL – Regionalni štab Patriotske lige
RgŠTO – Regionalni štab Teritorijalne odbrane
RiK – rukovođenje i komandovanje
RJ – ratna jedinica
RRF – Rapid reaction force

RSK – Republika Srpska Krajina
RŠTOSRBiH – Republički štab Teritorijalne odbrane SRBiH
RV i PVO – Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana
s. – selo
SAD – Sjedinjene Američke Države
SAO – Srpska autonomna oblast
SDA – Stranka demokratske akcije
SDS – Srpska demokratska stranka
SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SJ – specijalna jedinica
SJB – Stanica javne bezbjednosti
Snb – sanitetski bataljon
SRK – Sarajevsko-romanijski korpus
SrRBiH – Srpska Republika Bosna i Hercegovina
SSNO – Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
ssrp PVO – srednji samohodni raketni puk PVO
SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
sv – samostalni vod
SVB – služba vojne bezbjednosti
ŠTORBiH – Štab Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine
ŠVKOSRBiH – Štab Vrhovne komande Oružanih snaga RBiH
TG – taktička grupa
TO – Teritorijalna odbrana
TOSRBiH – Teritorijalna odbrana Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine
tt – trigonometarska tačka
UNPROFOR – United Nations Protection Forces (Zaštitne snage UN)
VBR – višecijevni bacač raketa

VJ – Vojska Jugoslavije
VO – Vojna oblast
VP – vojna policija
VPO – Vojno-pomorska oblast
VRS – Vojska Republike Srpske
VSrRBiH – Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine
z/o – zona odgovornosti
ZK – zamjenik komandanta
zmtp – zaštitni motorizovani puk
ZOd – Združeni odred

IZVORI I LITERATURA

Izvori:

a) nepublikovana građa

- Arhiv Armije Republike Bosne i Hercegovine (**AARBiH**)
- Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (**AIIZ**)
- Zbirka dokumenata www.slobodanpraljak.com
- Zbirke dokumenata elektronske baze podataka sudskih dokumenata ICTY (**ICTY**)

b) publikovana građa

- Blažević, fra Velimir, ***Katolička crkva i rat u Bosni i Hercegovini: dokumenti o stavovima i zauzimanju Katoličke crkve za mir i poštivanje ljudskih prava i građanskih sloboda i za očuvanje države Bosne i Hercegovine (1989 – 1996)***, Svjetlo riječi, Sarajevo, 1998.
- ***Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*** (uredila Sonja Biserko), Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.
- **Fond za humanitarno pravo**/Transkripti suđenja pred MKSJ http://www.hlc-rdc.org/
- Gelo, Jakov i dr., ***Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima***, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995.
- **Narodni list HZ Herceg-Bosne**, Mostar.
- **Online zbirka dokumenata NATO** http://www.nato.int
- Pauković, Davor (priređivač), ***Uspon i pad "Republike Srpske Krajine"*** (dokumenti), Centar za politikološka istraživanja, Zagreb, 2006.

- Praljak, Slobodan, ***Kronologija događaja na teritoriji općine Konjic 1992. i 1993. godine,*** http://www.slobodanpraljak.com
- Praljak, Slobodan, ***Operativna zona Jugoistočna Hercegovina - Zborno područje Mostar***, http://www.slobodanpraljak.com.
- Praljak, Slobodan, ***Operativna zona Sjeveroistočna Hercegovina - Zborno područje Tomislavgrad***, http://www.slobodanpraljak.com
- Praljak, Slobodan, ***Politički i vojni hrvatsko-muslimanski (bošnjački) odnosi 1991.-1995.***, autor, Zagreb, 2009.
- **Prva majevička brigada Vojske Republike Srpske 1992 - 1995. godine (autentična istorijska građa)**, Muzej Semberije, Bijeljina, 2003.
- **Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini**, GŠ ARBiH, Sarajevo, 1995.
- **Službeni glasnik Republike Srpske**
- **Statistički bilten broj 234**, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, decembar/prosinac 1993.
- ***Stenogrami o podjeli Bosne***, Knjiga 1, (ur. Predrag Lucić), Kultura&Rasvjeta - Civitas, Split - Sarajevo, 2005.
- ***Stenogrami o podjeli Bosne***, Knjiga 2, (ur. Predrag Lucić), Kultura&Rasvjeta - Civitas, Split - Sarajevo, 2005.
- ***Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ****, SSNO*, Beograd, 1987.
- Šimić, Tomo, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991. – 1994.*, **National security and the future** 4 (7), Zagreb, 2006.
- Šimić, Tomo, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991. – 1994.*, **National security and the future** 1(8), Zagreb, 2007.
- Šimić, Tomo, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991. – 1994.*, **National security and the future** 2(8), Zagreb, 2007.
- Šimić, Tomo, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991. – 1994.*, **National security and the future** 3(8), Zagreb, 2007.

- Šimić, Tomo, Dokumenti Predsjedništva BiH 1991. – 1994., **National security and the future** 4 (8), Zagreb, 2007.
- **Šimić,Tomo,** *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991 – 1994.*, **National security and the future** 3 (7), Zagreb, 2006.
- Tuđman, Miroslav i Bilić, Ivan, ***Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991.–1995.***, Zagreb, 2005.
- ***Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990-1991 godine*** (priredili Slavoljub Šušić, Zlatoje Terzić, Nikola Petrović), VIZ, Beograd, 2002.

c) novine i časopisi:

- **Armija Ljiljana** (Tuzla)
- **Borba** (Beograd)
- **Dani** (Sarajevo)
- **Feral Tribune** (Split)
- **Nacional** (Zagreb)
- **NIN** (Beograd)
- **Novo Ogledalo** (Sarajevo)
- **Oslobođenje** (Sarajevo)
- **Politika** (Beograd)
- **Prva linija** (Sarajevo)
- **Sloboda** (Travnik)
- **Slobodna Bosna** (Sarajevo)
- **Status** (Mostar)
- **VP - Magazin za vojnu povijest** (Zagreb)

Literatura:

- Abdić, Fikret, ***Od idola do ratnog zločinca i natrag***, Naklada Kvarner, Rijeka, 2016.
- Ademović, Fadil, ***JNA beznađe zla*** (intervjui), Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1997.
- Agić, Nusret E., ***Živi štitovi***, HOD, Sarajevo, 1995.
- Ajnadžić, Nedžad, ***Odbrana Sarajeva***, Sedam, Sarajevo, 2002.
- Alibegović, Ibrahim, ***U potrazi za istinom u ratu u Bosni***, Ljiljan, Sarajevo, 2004.
- Arnautović, Suad, ***Izbori u Bosni i Hercegovini '90 – Analiza izbornog procesa***, Sarajevo, 1996.
- Azinović, Vlado, „Bušova administracija i raspad Jugoslavije", ***Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta***, Beograd, 2006.
- Babić, Jasna, ***Urota Blaškić***, Večernji list, Zagreb, 2005.
- Badsey, Stephen and Latavski, Paul, ***Britain, NATO and the Lessons of the Balkan Conflicts 1991-1999***, Frank Cass, London and New York, 2004.
- Bahto, Hamid, ***Sa braniocima Sarajeva i Goražda***, VKBI, Sarajevo, 2008.
- Bahto, Hamid, „Dešavanja u Sarajevu 2. i 3. maja 1992. godine", ***Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva (Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije održane 29. februara i marta 2012. u Sarajevu)***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 747-782.
- ***Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict, 1990-1995, Volume I***: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, Washington DC, 2002-2003.
- Banac, Ivo, ***Cijena Bosne***, Europa danas, Zagreb, 1994.

- Barić, Nikica, „Pisanje *Večernjeg lista* o hrvatsko-muslimanskim odnosima (ožujak 1992. - ožujak 1994.)“, **RADOVI Zavoda za hrvatsku povijest**, Vol. 29, Zagreb, 1996, 349-363.
- Baumann, Robert F., Gawrych, George W. and Kretchnik, Walter E., ***Armed Peacekeepers in Bosnia***, Combat Studies Institute Press Fort Leavenworth, Kansas, 2004.
- Beale, Michael O., ***Bombs over Bosnia: The Role of Airpower in Bosnia-Herzegovina***, Air University Press Maxwell Air Force Base, Alabama, 1997.
- Begić, I. Kasim, ***Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma***, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997.
- Bekić, Andrea, „London i Bonn – dva pola politike Europske zajednice prema priznanju Republike Hrvatske 1991. godine”, Č**asopis za suvremenu povijest** (Zagreb), br. 2, 2010, 339-366.
- Beljo, Mijo, „Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hvatskoga vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine“, Časopis za suvremenu povijest, broj 2, Zagreb, 2016, 389-410.
- Berberović, Ljubomir, ***Srpsko konsultaciono vijeće u Sarajevu 1993-1994.***, Srpsko građansko vijeće – pokret za ravnopravnost u BiH, Sarajevo, 2008.
- Bilandžić, Dušan, ***Hrvatska moderna povijest***, Golden Marketing, Zagreb, 1999.
- Bilandžić, Dušan, ***Povijest izbliza***, Prometej, Zagreb, 2006.
- Bilt, Karl, ***Zadatak mir***, Radio B92, Beograd, 1999.
- Bing, Albert, „Put do Erduta: Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994. - 1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja“, **Scrinia slavonica**, 7 (2007), Slavonski Brod, 371-404.
- Biščević, Hasan, ***Abdićev put u izdaju***, Ljiljan, Sarajevo, 1993.
- Bjelajac, Mile, „Diplomate – akteri i analitičari kraja SFRJ”, **Tokovi istorije** (Beograd) 1-2/2004, 157-173.

- Bjelajac, Mile, „Pokušaj rešavanja jugoslovenske krize vojnim udarom“, **Dijalog povjesničara istoričara 9**, (priredili H. Georg Fleck i Igor Graovac), Zagreb, 2005, 433-450.
- Bobetko, Janko, ***Sve moje bitke,*** naklada autora, Zagreb, 1996.
- Boras, Franjo, ***Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina 1990. - 1996.***, naklada Slobodan Praljak, Mostar, 2002.
- Borojević, Danko i Ivić, Dragi, ***Vojska Republike Srpske: 12. maj 1992. - 31. decembar 2005.***, Srpski ratni veterani opštine Čukarica, Beograd, 2014.
- Bougarel, Xavier, ***Bosna: anatomija rata***, Fabrika knjiga, Beograd, 2004.
- Bougarel, Xavier, „Bosanski islam od 1990: kulturni identitet ili politička ideologija“, **Dani** (Sarajevo), broj 107/1999, str. 46-49, broj 108/1999, str. 46-49 , broj 109/1999, str. 48-50.
- Bucknam, Mark A., ***Responsibility of Command How UN and NATO Commanders Influenced Airpower over Bosnia***, Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2003.
- Bulatović, Momir, ***Neizgovorena odbrana: ICTY vs Slobodan Milošević***, Zograf, Podgorica, 2006.
- Charles R. Shrader, ***Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni: vojna povijest 1992.-1994.***, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
- Chollet, Dereck, ***Tajna povijest Daytona: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995,*** Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2007.
- Clark, Wesley K., ***Moderno ratovanje: Bosna, Kosovo i budućnost oružane borbe***, Samizdat B92, Beograd, 2003.
- Clinton, Bill, ***Moj život***, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.
- Collins, Donal J., ***The War in Bosnia***, U.S. Army War College Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1995.

- Cvjetković, Nenad M., ***Bitka za Vozuću (1992 - 1995)***, Društvo za njegovanje kulture i duhovnosti „Misionar“ Doboj, Doboj, 2012.
- Čekić, Smail... (et al.), ***Prvi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2017.
- Čekić, Smail, ***Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje***, Knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004a.
- Čekić, Smail, ***Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje***, Knjiga 2, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004b.
- Čekić, Smail, ***Dejtonski (mirovni) sporazum - legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2016.
- Ćatić, Mirsad Čuperak, ***Sjena nad Igmanom***, DALSA Bosna, Sarajevo, 2000.
- Ćirko, Milorad, ***Ratni put boraca Šipova 1991-1996***, Compex, Banja Luka, 2009.
- Ćulibrk, Jovan, “The state of Israel and its Relations vith Succesor States of Former Yugoslavia During the Balkan Conflict of 1991 – 1999”, **Istorija 20. veka** (Beograd), 1/2008, 141-156.
- Ćupina, Suad, ***Izdaja i odbrana Hercegovine ’91.-’95.***, VKBI, Sarajevo, 2006.
- Debie, Franck, „Od Brijuna do Daytona: vrlo čudna mirovna diplomacija“, ***Posljednji balkanski rat?: Bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlanbe, izgledi***, Hrvatska sveučilišna naklada – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1997.
- Delić, Rasim, ***Armija Republike Bosne i Hercegovine - nastanak, razvoj i odbrana zemlje***, Knjiga 1, VKBI, Sarajevo, 2007.

- Delić, Rasim, ***Armija Republike Bosne i Hercegovine - nastanak, razvoj i odbrana zemlje***, Knjiga 2, VKBI, Sarajevo, 2007.
- Delić, Rasim, ***Lice i naličje rata***, VKBI, Sarajevo, 2005.
- Delić, Sead, „1993. - prelomna godina u odbrani slobodnih teritorija sjeveroistočne Bosne - z/o 2. KARBiH", ***1993. – PRELOMNA GODINA RATA ZA ODBRANU BOSNE I HERCEGOVINE*** (Zbornik radova sa okruglog stola, održanog 21. septembra 2010. godine u Sarajevu), Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2011.
- Demirtaş-Coşkun, Birgül, „Vanjska politika Turske prema ratu u Bosni i vođstvu Alije Izetbegovića", ***Disolucija Jugoslavije: procesi, uzroci i pozicija Bosne i Hercegovine kroz prizmu djelovanja političkog vodstva na čelu sa Alijom Izetbegovićem*** (zbornik radova, ur. Elvis Kondžić), JU Muzej "Alija Izetbegović", Sarajevo, 2010.
- Deronjić, Hamid, ***Rat za Brčanski koridor***, autor, Sarajevo, 2008.
- Dervišević, Ibrahim, ***Prva slavna i viteška brigada: herojstvo i žrtve u odbrani Sarajeva '92 -'95***, VKBI - Savez RVIBiH, Sarajevo, 2009.
- Dimitrijević, Bojan D., ***Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942-1992***, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2006.
- Dimitrijević, Bojan, „Jedinice Garnizona Valjevo 1945-2005", **Glasnik** (Valjevo), broj 40, Istorijski arhiv, Valjevo, 2006, 67-89.
- Dimitrijević, Vojin, „Srpska polovina istorije, Hourglass.net (Pešćanik.net), issue 1/2009, pages 204-210, http://www.ceeol.com.
- Domović, Roman, "Stajališta predsjednika republika i predsjednika predsjedništava republika o ustavno-pravnoj krizi SFRJ na pregovorima od ožujka do lipnja 1991.", **NATIONAL SECURITY AND THE FUTURE** (Zagreb) 3-4 (14), 2013, 9-100.
- Domović, Roman, „Tehnike informacijskih operacija: Globusove karte o podjeli Bosne i Hercegovine", **NATIONAL SECURITY AND THE FUTURE** (Zagreb) 1 (14), 2013, 57-84.

- ***Domovinski rat***, http://www.domovinskirat.tk/, 2011.
- ***DOSSIER: Zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima u BiH 1992. - 1994.***, Centar za istraživanje i dokumentaciju, Mostar, 1999.
- Dreković, Ramiz, ***U obruču: Krajišnici i Hercegovci u borbi na dva fronta***, Dom štampe, Zenica, 2004.
- Duraković, Kenan, ***S druge strane rijeke Une: 1992-1996: ratni dnevnik krajiških gazija***, Savez dobitnika najviših ratnih priznanja Unsko-sanskog kantona, Bihać, 2007.
- ***Dvadest godina od Dejtonskog mirovnog sporazuma - trajni mir ili trajni izazovi?***, zbornik radova, (urednici: Dragan Živojinović, Stevan Nedeljković, Milan Krstić), Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016.
- Džananović, Muamer, ***Zločini nad djecom u Goraždu tokom opsade 1992-1995.***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015.
- Džuda, Timoti, ***Srbi – istorija, mit i razaranje Jugoslavije***, Dan Graf, Beograd, 2003.
- Đikić, Ivica, „Abdić u Hrvata: Ćaćina babovina“, **Feral Tribune**, Split, 22.09.2001, 32-37.
- Đukić, Srećko, ***Kraj SSSR i Rusija: novo rusko okruženje***, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- Đurić, Dragan, „Dušan Bilandžić: Tuđman mi je rekao: «Kad podjelimo Bosnu, ja i Sloba bićemo saveznici»“, **Nacional** (Zagreb), broj 864, 05.06.2012, http://www. nacional.hr/clanak/print/131028.
- Đurković, Ratko, „Brigada dugog ratnog staža“, **Glas Majevice** (list Prve majevičke brigade), 1993. god, broj 1, 6-7.
- Efendić, Hasan, ***Ko je branio Bosnu***, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, 1999.
- Efendić, Hasan, ***Mudžahedini u Bosni i Hercegovini - borci ili teroristi***, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2007.

- Fabijanić Gagro, Sandra; Vukas, Budislav, „ Pravna priroda i politička pozadina oružanih sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini“, **Zbornik PFZ** (Zagreb), 58 (5) (2008), 1159-2000.
- Felić, Bejdo, ***Peti korpus 1992. - 1995.***, Ljiljan, Sarajevo, 2002.
- Filipović, Vladimir, ***Ispod plavih šljemova: motivi država za sudjelovanjem u misiji UNPROFOR 1992. - 1995.***, Plejada - University Press, Zagreb - Sarajevo, 2015.
- Filipović, Vladimir: „Kontroverze Vanceovog plana“, **Polemos** (Zagreb), br. 11, 2008, 91-110.
- Gajić Glišić, Dobrila, ***Srpska vojska: iz kabineta ministra vojnog***, Gorapres, Beograd, 2003.
- Ganić, Ejub, ***Razgovori i svjedočenja: 1990.-1994.: bosanska otrovna jabuka***, Svjetlost, Sarajevo, 2007.
- Garde, Paul, ***Život i smrt Jugoslavije, Ceres, Zagreb***, 1996.
- Gibs, Dejvid N., „Izvori jugoslovenskog ratnog sukoba“, **Sociološki pregled** (Beograd), vol. XXXV (2001), no. 3-4, 117-211.
- Glaurdić, Josip, ***Vrijeme Europe: Zapadne sile i raspad Jugoslavije***, Mate, Zagreb, 2011.
- Gow, James, ***Triumph of the lack of will: international diplomacy and the Yugoslav War***, Columbia University Press, New York, 1997.
- Granić, Mate, ***Vanjski poslovi: iza kulisa politike***, Algoritam, Zagreb, 2005.
- Grčić, Mirko, „Geopolitičke determinante međuetničkih odnosa na Balkanu“, **Zbornik radova Geografskog fakulteta** (Beograd), Godina 2002. (2003), Sveska L.
- Greenberg, Melanie C. and McGuinness, Margaret E., „From Lisbon to Dayton: International Mediation and the Bosnia Crisis“, ***Words over war: Mediation and arbitration to prevent deadly conflict***, Rowman & Littlefield Publishers, 2000.

- Guštin, Damijan, „Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od "nenačelne koalicije" do raspada vojnog saveza 1989.-1991.)", Časopis za suvremenu povijest (Zagreb), broj 1, 2008, 85-106.
- Hadžić, Refik, "Mirza Mujadžić: izdajnik ili heroj?", **Novo Ogledalo** (Sarajevo), maj 1999, 45-46.
- Hadžiosmanović, Ismet, ***Bošnjačko-hrvatski politički obračun***, autor, Mostar, 2006.
- Halilagić, Rasim, ***Fočanska Jabuka***, Štamparija Fojnica, Fojnica, 2009.
- Halilbegović, Nihad, „Činjenice o Patriotskoj ligi", ***Opsada i odbrana Sarajeva 1992-1995: referati sa okruglog stola održanog 23. novembra 2005. godine***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
- Hartmann, Florence, ***Milošević: dijagonala ludaka***, Adamić - NZ Globus, Rijeka - Zagreb, 2002.
- Hećimović, Esad, „Bosna tri naroda više nije moguća", ***Feljton Dana: Ekskluzivno - Bošnjački sabor, 27. i 28. septembar 1993. (II)***, **Dani** (Sarajevo), broj 593, 24.10.2008, https://www.bhdani.ba/portal/ clanak/593/arhiva/bosna-tri-naroda-vise-nije-moguca-
- Hećimović, Esad, „Hoćemo mir - vratite nam teritorije", ***Feljton Dana: Ekskluzivno - Bošnjački sabor, 27. i 28. septembar 1993. (V)***, **Dani** (Sarajevo), broj 596, 14.11.2008, https://www.bhdani.ba/ portal/clanak/596/arhiva/hocemo-mir--vratite-nam-teritorije-;
- Hećo, Faid, ***Uloga Jugoslovenske narodne armije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2005.
- Hodge, Carole, ***Velika Britanija i Balkan od 1991. do danas***, Detecta, Zagreb, 2007.

- Hodžić, Šefko, ***Kako je nastajala BH Armija***, feljton, **Oslobođenje** (Sarajevo), 1997.
- Hodžić, Šefko, ***Operacija Jesen 94***, „DES“, Sarajevo, 2007.
- Hodžić, Šefko, „Operacija *Neretva 93*“, ***Otpečaćeni koverat***, DES, Sarajevo, 2000.
- Holbrooke, Richard, ***Završiti rat***, Šahinpašić, Sarajevo, 1998. http://www.helsinki.org.yu/files.php?lang=sr&pgno=2
- Iličić, Gordana, “Hrvati u BiH 1991.-1995. godine: nacionalni sukobi i uloga međunarodne zajednice u mirovnim procesima”, **NATIONAL SECURITY AND THE FUTURE** (Zagreb), 3 (9) 2008, 73-118.
- Isaković, Zlatko, “Stanovništvo i teritorija kao elementi političke moći u međunarodnim odnosima”, **Stanovništvo** (Beograd) 1/2006, 47-79.
- Ivanković, Željko, “Hrvatsko-muslimanski rat u ratu”, **Status** (Mostar) br. 03/2004, 58-65. (http://www.ceeol.com)
- Izetbegović, Alija, Čudo bosanskog otpora: odabrani govori, intervjui, izjave: (decembar 1993-decembar 1994), BiH Press, Sarajevo, 1995.
- Izetbegović, Alija, ***Govori, pisma, intervjui ‘95***, Šahinpašić, Sarajevo, 1996.
- Izetbegović, Alija, ***Sjećanja: autobiografski zapis***, OKO, Sarajevo, 2005.
- Jahić, Amer, „Za Trusinu 37 godina zatvora“, http://www.justice-report.com/bh/sadr% C5% BEaj-%C4%8Dlanci/za-trusinu
- Janjić, Zoran, ***Nevesinjska brigada u ratu 1992 - 1995***, Opština Nevesinje - Opštinska boračka organizacija Nevesinje - Udruženje Nevesinjaca u Beogradu, Nevesinje - Beograd, 2017.
- Jovanović, Đorđo S., ***Ratni put Treće ozrenske brigade***, Narodna biblioteka Doboj, Doboj, 2013.
- Jovanović, Vladislav, ***Rat koji se mogao izbeći (U vrtlogu jugoslovenske krize)***, Nolit - Kiz Aktera, Beograd, 2008.

- Jović, Borisav, ***Od Gazimestana do Haga: vreme Slobodana Miloševića***, drugo dopunjeno izdanje, Metaphisica, Beograd, 2009.
- Jović, Borisav, ***Poslednji dani SFRJ: izvodi iz dnevnika***, autor, Beograd, 1996.
- Kadijević, Veljko, ***Moje viđenje raspada***, Politika, Beograd, 1993.
- Kadijević, Veljko, ***Protiv udar: moje viđenje raspada Jugoslavije***, „Filip Višnjić“, Beograd, 2010.
- Karavelić, Vahid i Rujanac, Zijad, ***Sarajevo: opsada i odbrana = siege and defense: 1992.-1995.***, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2009.
- Karavelić, Vahid, ***Agresija na Bosnu i Hercegovinu: sjeveroistočna Bosna 1991.-1992.***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2004.
- Karović, Merisa, „Zločini na Markalama“, **Prilozi za proučavanje historije Sarajeva**, broj 6, Muzej Sarajeva, Sarajevo, 2008, 97-108.
- Karović-Babić, Merisa, ***Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992-1995***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014.
- Klemenčič, Matjaž, “Tipologija oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije devedesetih godina 20. stoljeća”, **Polemos** (Zagreb), 5 (2002) 1-2, 65-82.
- Klemenčić, Mladen, „Territorial proposals for the settlement of the war in Bosnia-Herzegovina“, **Boundary and Territory Briefing**, 1(7), Durham: International Boundaries Research Unit (IBRU).
- Kličić, Smail, ***Međubošnjački sukob u Cazinskoj krajini 1992. - 1995.***, Univerzitet u Bihaću, Bihać, 2002.

- Kliko, Amir i Ćuskić, Fikret, ***17. Viteška krajiška brdska brigada ARBiH,*** Udruženje "17.VKbbr" - Institut za istoriju, Ključ - Sarajevo, 2010.
- Ključanin, Zilhad i Akmadžić, Hazim, ***Zločin je zaboraviti zločin! Sanski most u ratu 1992.-1995.***, Općina Sanski Most, Sanski Most, 1998.
- Kljuić, Stjepan, „Izetbegović je izdao Bosnu", (autor intervjua: Sabina Čabaravdić), ***CD: Svjedoci raspada***, Radio Slobodna Evropa, Prag, 2004.
- Kolarić, Jovana, ***JNA u ratovima u Hrvatskoj i BiH***, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2018.
- Kolšek, Konrad, ***Prvi pucnji u SFRJ – sećanje na početak oružanih sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj***, feljton 3. dio, **Danas** (Beograd), 21.04.2005.
- Koljević, Nikola, ***Stvaranje Republike srpske: dnevnik 1993-1995***, Knjiga 1, Službeni glasnik - Javna ustanova Službeni glasnik Republike Srpske, Beograd - Banja Luka, 2008.
- Koljević, Nikola, ***Stvaranje Republike srpske: dnevnik 1993-1995***, Knjiga 2, Službeni glasnik - Javna ustanova Službeni glasnik Republike Srpske, Beograd - Banja Luka, 2008.
- Komšić, Ivo, ***Preživljena zemlja: tko je, kada i gdje dijelio BiH***, Prometej, Zagreb, 2006.
- Konstantinović, Mihailo, ***Politika sporazuma***, Agencija „Mir", Novi Sad, 1998.
- Kovačević, Živorad, „SAD i jugoslovenska kriza", ***Srbija i svet: Između arogancije i poniznosti***, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004.
- Kranjc, Marijan F., ***Balkanski vojaški poligon: Kdo so glavni krivci za razbijanje Jugoslavije?***, Pro-Andy, Maribor, 2008.
- Kučan, Milan, ***Otpor Srboslaviji***, (autor intervjua: Omer Karabeg), ***CD: Svjedoci raspada***, Radio Slobodna Evropa, Prag, 2004.

- Kulovac, Šaban, ***Žepa: 1992-1995: istinu ne smijemo zaboraviti***, autor, Sarajevo, 2007.
- Kurjak, Jelica, „Rusija na Balkanu“, **Helsinške sveske** (Beograd), br. 3,
- Kurtić, Mustafa***, Žepa, ratni dnevnik***, BMG, Tojšići, 2006.
- Lamer, Wiebke, ***Transatlantic Tensions: A comparative case study of the Bosnia and Iraq crises***, Institute for the Study of the Americas, http://sas-space.sas.ac.uk/id/eprint/2449.
- Lampe, John R., ***Jugoslavija kao istorija: bila dvaput jedna zemlja***, Dan Graf, Beograd, 2004.
- Libal, Michael, ***Njemačka politika i jugoslovenska kriza 1991. - 1992.***, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
- Lisica, Slavko, ***Komandant po potrebi***, MIGP „Vojvodina“ Bezdan, IC Sombor, Sombor, 1995.
- Lučić, Ivica, ***Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine***, Despot Infinitus, Zagreb, 2013.
- Lukić, Reneo, “Vanjska politika Clintonove administracije prema ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1993.-1995.)”, Č**asopis za suvremenu povijest** (Zagreb), god. 38 (2006), br. 1, 7-39.
- Lynch, Colum, „The Bosnian War Cables“, https://foreignpolicy.com/2015/11/22/the-bosnian-war-cables/
- Maček, Ivan, “Negotiating normality in Sarajevo during the 1992-1995 war”, **Narodna umjetnost** (Zagreb) br. 34/1, 1997, 25-58.
- Mahmutbegović, Mevludin***, Živiničke ose***, Hamgraf, Živinice, 2003.
- Marijan, Davor, „“Jedinstvo” - posljednji preustroj JNA“, **Polemos** (Zagreb) broj 6 (2003) 1-2, 11-47.
- Marijan, Davor, „Borbe za Kupres u travnju 1992.“, **Polemos** (Zagreb) br. 3, 2000, 11-49.

- Marijan, Davor, ***Graničari - prilog za ratni put 108. brigade Zbora narodne garde RH***, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2006.
- Marijan, Davor, ***Oluja***, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.
- Marijan, Davor, ***Slom Titove Armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.***, Golden marketing-Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008.
- Marijan, Davor, „Hrvatsko ratište 1990 - 1995“, ***Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat,*** Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.
- Marijan, Davor, „Sukobi HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, Časopis za suvremenu povijest, God. 38, broj 2, Zagreb, 2006, 379-402.
- Markešić, Ivan, ***Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu***, HNVBiH - Synopsis, Sarajevo - Zagreb, 2004.
- Marko, Joseph, “The Ethno-National Effects of Territorial Delimitation in Bosnia and Herzegovina”, ***PUBLICATIONS-SWISS INSTITUTE OF COMPARATIVE LAW***, SCHULTHESS POLYGRAPHISCHER VERLAG, Zuerich, 1996, 121-144.
- Mašić, Nijaz, ***Istina o Bratuncu: Agresija, genocid i oslobodilačka borba 1992-1995***, Općina Bratunac sa privremenim sjedištem u Tuzli, Tuzla, 1996.
- Mesić, Stjepan, „Ja sam dogovorio sastanak u Karađorđevu“, (autor intervjua: Omer Karabeg), ***CD: Svjedoci raspada***, Radio Slobodna Evropa, Prag, 2004.
- Milovanović, Manojlo, ***Istine i zablude o ratu u Bosni i Hercegovini (1992. - 1995. godine)***, Udruženje defendologa Republike Srpske, Banja Luka, 2005.
- Minić, Miloš, ***Dogovori u Karađorđevu o podeli Bosne i Hercegovine***, Rabic, Sarajevo, 1998.

- Mitrović, Momčilo, "Etničko čišćenje kao strategija država na prostoru bivše SFRJ", **Tokovi istorije** (Beograd) 1-2/2005, 180-201.
- Mock, Alois, ***Dossier Balkan i Hrvatska: ratna agresija u bivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost***, (priredio Herbert Vytiska), Hrvatska sveučilišna naklada - Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998.
- Mrduljaš, Saša, "Hrvatska politika unutar Bosne i Hercegovine u kontekstu deklarativnog i realnoga prostora opsega Hrvatske zajednice/Republike Herceg-Bosne (1991.-1994.)", **Društvena istraživanja** (Zagreb), Godina 18 (2009), broj 4-5 (102-103), 825-850.
- Mrduljaš, Saša, "Oblik državnog uređenja Bosne i Hercegovine po Cutileirovom planu (18. ožujka 1992.) međunarodne zajednice", **Suvremene teme** (Zagreb) (2009) God. 2, Br. 1, 48-60.
- Mrduljaš, Saša, "Politička dimenzija hrvatsko-muslimanskih/bošnjačkih odnosa tijekom 1992. godine", **Društvena istraživanja** (Zagreb), Godina 17 (2008), broj 4-5 (96-97), 847-868.
- Mrduljaš, Saša, "Prostorno-demografski rezultati srpske velikodržavne agresije u Bosni i Hercegovini krajem 1992.", Č**asopis za suvremenu povijest** (Zagreb), br. 1(2009), str. 195-219.
- Mujagić, Kasim, ***Istina o "Autonomnoj Pokrajini Zapadna Bosna" 1993. - 1995.***, Grafis, Cazin, 2013.
- Mujkić, Jusuf, ***Zavidovići kroz historiju, III tom: Odbrambeno-oslobodilački rat 1992-1995. godine na području zavidovićke općine***, Općina Zavidovići, Zavidovići, 2008.
- Mulaosmanović, Admir, ***Bihaćka Krajina: 1971.-1991.: utjecaj politike i političkih elita na privredni razvoj***, Institut za istoriju, Sarajevo, 2010.
- Mulaosmanović, Admir, ***Iskušenje opstanka: Izetbegovićevih deset godina 1990.-2000.***, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013.
- Muminović, Alija, „Od disolucije Jugoslavije do međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine", **Status** (Mostar) broj 13/2008, 203-210. (Download www.ceeol.com)

- Muslimović, Fikret, ***Argumenti i sjećanja o ratu***, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2006.
- Muslimović, Fikret, ***Lažovi i ubice***, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH, Sarajevo, 2013.
- Mušinbegović, Hasib i drugi, ***Operacija Vlašić: vojna analiza, dokumenti i sjećanja***, Sarajevo, 1999.
- Mušinbegović, Hasib, ***Na raskršću milenija***, Biljeg, Sarajevo, 2012.
- Nation, R. Craig, ***War in the Balkans 1991-2002***, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, Pa., 2003.
- Nikolić, Kosta, „Slobodan Milošević i Franjo Tuđman o statusu Bosne i Hercegovine 1991“, **Istorija 20. veka** (Beograd) 3/2010, 137-150.
- **NIOD** (Netherlands Institute for War Documentation), **Srebrenica report: Reconstruction, background, consequences and analyses of the fall of a 'safe' area**, (http://www.niod.knaw.nl/en/srebrenica-report/report)
- Nobilo, Mario, ***Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.***, Globus, Zagreb, 2000.
- Omerbegović, Sead i drugi, ***Vrijeme odluka i otpora: Kalesija 1992. - 1995.***, DOO „OFF-SET“, Tuzla, 2003, 157-158.
- Orić, Naser, ***Srebrenica svjedoči i optužuje: genocid nad Bošnjacima u istočnoj Bosni (srednje Podrinje), april 1992. - septembar 1994.***, Općina Srebrenica, 1995.
- O'Shea, Brendan, ***The Modern Yugoslav Conflict 1991-1995: Perception, deception and dishonesty***, Frank Cass, London – New York, 2005.
- Owen, David, ***Balkanska Odiseja***, Hrvatska sveučilišna naklada - Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998.
- Parezanović, Marko, „Vojni udar JNA - mit ili realnost“, http://www.nspm.rs/politicki-zivot/vojni-udar-jna-mit-ili-realnost.html?alphabet=l, 19. mart 2013.

- Pejanović, Mirko, ***Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini***, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1999.
- Pejić, Mario, ***HVO Sarajevo***, Libertas, Sarajevo, 2008.
- Petrović, Vladimir: „Odnosi unutar srpske političke elite i krah Vens-Ovenovog mirovnog plana za BiH“, **Istorija 20. veka** (Beograd), 1/2012, 9-26.
- Plavšić, Biljana, ***Svedočim***, Trioprint, Banjaluka, 2005.
- Podobrnik, Zoran, „Politika SAD-a spram raspada SFRJ 1989-1991“, **Međunarodne studije** (Zagreb), God. V, br. 2, 2005.
- Popara, Nedeljko i drugi, ***Hercegovački korpus: prilozi za monografiju***, SKPD „Prosvjeta“, Bileća, 2017.
- Popović, Srđa, „Kako smo branili Jugoslaviju“, ***Milošević vs Jugoslavija***, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004, 11-40.
- Primorac, Igor, “”Preseljenje” i “Etničko čišćenje”: Izrael i rat na Balkanu”, **Politička misao** (Zagreb), Vol XXXVII, (2000.), br. 2, 12-23.
- Puškar, Osman, “109. brigada, Doboj-Istok”, **Gračanički glasnik** (Gračanica), God. VIII, broj 15, 2003, 66-76.
- Radaković, Ilija T., ***Besmislena yu-ratovanja 1991-1995***, Društvo za istinu o antifašističkoj borbi 1941-1945, Beograd, 1997.
- Radelić, Zdenko i dr., ***Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat***, Školska knjiga-Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.
- Radinović, Radovan, ***Laži o sarajevskom ratištu***, Svet knjige, Beograd, 2004.
- Radišić, Dragan, ***Hronologija događaja na prostoru prethodne Jugoslavije 1990-1995***, Glas srpski - Centar za geostrateška istraživanja Univerziteta, Banja Luka, 2002.
- Raguž, Jakša, „Operacija “Burin” – planovi Hrvatske vojske za zauzimanje istočne Hercegovine 1995. godine“, Č**asopis za suvremenu povijest** (Zagreb), br. 3 (2009), 633-657.

- Ramet, Sabrina, ***Balkanski Babilon: raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada***, Alinea, Zagreb, 2005.
- ***Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini***, (ed. Branka Magaš i Ozren Žunec), Jasenski i Turk - Dani, Zagreb - Sarajevo, 1999.
- Ribičič, Ciril, ***Geneza jedne zablude: ustavnopravna analiza nastanka i djelovanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne***, Sejtarija, Sarajevo, 2000.
- Rotim, Karlo, ***Odbrana Herceg-Bosne 2***, autor, Široki Brijeg, 1998.
- Rotim, Karlo, ***Odbrana Herceg-Bosne***, autor, Široki Brijeg, 1997.
- Sadkovich, James J.: „Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države“, Časopis za suvremenu povijest (Zagreb), 40.1, 2008, 177-194.
- Sahačić, Maja, „Preventivna diplomacija u međunarodnom pravu i njena primjena na području bivše Jugoslavije“, **Međunarodni problemi** (Beograd), vol. 61, br. 1-2, 2009, 112-140.
- Salihović, Šemsudin Šemso, ***Nikad ne zaboravi Cersku***, autor, Sarajevo, 2008.
- Sančević, Zdravko, ***Pogled u Bosnu: zapisi veleposlanika***, Naprijed, Zagreb, 1998.
- Sejdić, Ahmet, ***Biti svjedok istine I***, Info-grafika, Ključ, 2000.
- Sekulić, Milisav, ***Knin je pao u Beogradu***, Nidda Verlag GmbH, Bad Vilbel, 2000.
- Silber, Laura i Little, Allan, ***Smrt Jugoslavije***, Otokar Keršovani, Opatija, 1996.
- Simić, Novica, ***Operacija Koridor-92***, BORS, Banja Luka, 2011.
- Simms, Brendan, ***Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne***, Buybook, Sarajevo, 2003.
- Sivac, Nusret, ***Kolika je u Prijedoru čaršija: zapisi za nezaborav***, Bonik, Sarajevo, 1995.

- Softić, Sakib, ***Pravna priroda rata u Bosni i Hercegovini***, VKBI, Sarajevo, 2000.
- Softić, Sakib, „Sporazum o ponovnom otvaranju sarajevskog aerodroma od 5. juna 1992. godine – propuštena šansa Vijeća sigurnosti da se agresija suzbije“, ***Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva (Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije održane 29. februara i marta 2012. u Sarajevu)***, Institut za istraživanje zločina protiv međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 129-165.
- Stanivuković, Zorica, „Bosna na salveti“, **NIN** (Beograd), broj 2673, 21. mart 2002, http://www.nin.co.rs/2002-03/21/22430.html
- Stanković, Miloš, ***Krtica od povjerenja***, Knjiga-komerc, Beograd, 2002.
- Starešina, Višnja, ***Vježbe u laboratoriju Balkan***, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.
- ***Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*** (ur. Dražen Budiša), Školska knjiga - Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.
- Subašić, Esmir, ***Edukacija o istini – Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u periodu 1992-1995: Nismo isti...***, Udruženje dobitnika najvećih ratnih priznanja „7-jug“, Tešanj, 2016.
- ***Suočavanje sa jugoslavenskim kontroverzama: inicijativa naučnika***, (priredili: Charles Ingrao i Thomas A. Emmert), Buybook, Sarajevo, 2010.
- Šabić, Velid, ***Genocid u srednjem Podrinju 1992-1995***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
- Šadinlija, Mesud, “SUDIJE ILI HISTORIČARI? O značaju proučavanja vojne historije na primjeru jedne presude Suda Bosne i Hercegovine”, **Prilozi** (Sarajevo), broj 40, 2011, 195-210.
- Šadinlija, Mesud, ***Prvi korpus ARBiH: nastanak i razvoj 1992-1995***, Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2008.

- Šadinlija, Mesud, ***Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986-1992***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013.
- Šadinlija, Mesud, ***Za Sarajevo, za Bosnu svoju: od 13. novosarajevske do 111. viteške brdske brigade***, Udruženje 1. Slavna - 111. Viteška brigada, Sarajevo, 2010.
- Šadinlija, Mesud, „Izgradnja i značaj sarajevskog ratnog tunela“, **Korak** (Sarajevo), broj 30, godina XI, januar-mart 2013, 23-37.
- Šadinlija, Mesud, **„**Prsten za glavu aždaje: Sarajevo u strateškim ciljevima Republike Srpske 1992-1995**“, RADOVI** Knjiga XVII/3 (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija), Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 355-382.
- Šarinić, Hrvoje, ***Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem: Između rata i diplomacije 1993-1995 (1998)***, Globus International, Zagreb, 1999.
- Šehić, Zijad, ***Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna: međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994)***, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013.
- Šehić, Zijad, „Pax Americana. Republika Bosna i Hercegovina i međunarodna diplomatija od Vašingtonskog do Dejtonskog mirovnog sporazuma (18. III 1994 - 21. XI 1995)“, ***DAYTONSKI MIROVNI SPORAZUM I BUDUĆNOST BOSNE I HERCEGOVINE*** (Zbornik radova sa simpozija održanog 19.11.2015.), ANUBiH, Posebna izdanja - Knjiga CLXVI, Sarajevo, 2016.
- Šejtanić, Esad, ***Hercegovci na ognjenim vratima Bosne***, IC Štamparija, Mostar, 2005.
- Šiber, Stjepan, ***Prevare, zablude, istina***, Rabic, Sarajevo, 2001.
- Šiljak, Mirsad i Operta, Memsudin, ***Potraga za istinom: Vareš 1992 - 1993***, autori, Vareš, 2007.
- Špegelj, Martin, ***Sjećanja vojnika***, Znanje, Zagreb, 2002.
- Šulj, Tomislav, „Bojna Frankopan“, **VP - Magazin za vojnu povijest** (Zagreb), broj 5, kolovoz 2011, 52-63.

- Tabo, Eva, ***Rat u brojkama: demografski gubici u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 1999.***, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2009.
- Tafro, Preljub i Macić, Bećir, ***Genocid nad Bošnjacima na području općine Foča 1992.-1995. (Prilog utvrđivanju žrtava)***, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004.
- Tomac, Zdravko, „"Ilegalna" obrana Bosanske Posavine" (Prema: Isti, ***Tko je ubio Bosnu? - iza zatvorenih vrata,*** str. 67-73). http://www.posavski-vremeplov.com
- ***Treći korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine (1992. - 1995.)*** (ur. Džemal Najetović), Savez RVI ZDK, Zenica, 2014.
- Tuđman, Miroslav, ***Vrijeme krivokletnika***, Detecta, Zagreb, 2006.
- Tupurkovski, Vasil, „Raspad je bio neminovan – ali ne i rat", (autor intervjua: Omer Karabeg), ***CD: Svjedoci raspada***, Radio Slobodna Evropa, Prag, 2004.
- Velimirović, Janko i drugi, ***Hronologija 1992 - 1995.***, Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka, 2002.
- ***Vojni rečnik (operativno-taktički)***, Državni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd, 1967.
- Vukadinović, Radovan, "Američka politika na jugoistoku Europe", **Politička misao** (Zagreb), Vol XXXV, (1998), br. 4, 3-20.
- Vuković, Slobodan, "Njemačka, Austrija i razbijanje Jugoslavije", **Sociološki pregled** (Beograd), vol. XXXV (2001), no. 3-4, 213-234.
- Vuković, Slobodan, "Sjedinjene Američke Države i razbijanje Jugoslavije", **Sociološki pregled** (Beograd), vol. XXXIV (2000), no. 3-4, 85-98.
- Vuković, Slobodan, "Uloga Vatikana u razbijanju Jugoslavije", **Sociološki pregled** (Beograd), vol. XXXVIII (2004), no. 3, 423-443.

- ***Yugoslavia's Wars: The Problem from Hell***, U.S. Army War College Strategic Studies Institute, 1995.
- Zelić, Slavko, ***HVO u obrani Sarajeva 1992.-1993.***, Hrvatski memorijalno-dokumentacioni centar Domovinskog rata - Hrvatski dokumentacioni centar Domovinskog rata u BiH, Zagreb - Mostar, 2014.
- Zimmermann, Warren, ***Izvori jedne katastrofe***, Globus/Znanje, Zagreb, 1997.
- Zlopaša, Ivan, ***Politička sudbina Hrvata u BiH***, Hrvatski blok BiH, Mostar, 2005.
- Zovak, Jerko, ***Rat u Bosanskoj Posavini 1992.***, Posavska Hrvatska d.o.o. - Grad Slavonski Brod, Slavonski Brod, 2009.
- Žanić, Ivo, ***Prevarena povijest: guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1990-1995. godine***, Durieux, Zagreb, 1998.